ନନ୍ଦକିଶୋର
ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

- ପ୍ରକାଶକ -

ଶ୍ରୀ ହେମନ୍ତ କିଶୋର ବଳ

ଶ୍ରୀ ବସନ୍ତ କିଶୋର ବଳ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ : ୨୦୦୦

ସୁନିଆଁ ସନ ୧୩୭୩ (୨୮-୯-୧୯୬୫)

ମୁଦ୍ରାକର :

ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପ୍ରେସ, କଟକ-୨

ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ଓ ପ୍ରତିକୃତି ମୁଦ୍ରକ :

ମନମୋହନ ପ୍ରେସ, କଟକ ୨

ମୂଲ୍ୟ :

ବନ୍ଧାଇ ସହ ଟ ୮.୨୫

ନନ୍ଦକିଶୋର-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ସୂଚନା

ବହୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଜି "ନନ୍ଦକିଶୋରଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ" ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏଥିରେ ପରମ କାରୁଣିକ ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ହସ୍ତ ଯେ ନିହିତ ଅଛି, ତାହା ମୁଁ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରୁଛି । 'ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ' ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଉତ୍କଳର ବହୁ ବରେଣ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ମୋତେ ସନିର୍ବନ୍ଧ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଭବନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ କବିଙ୍କ ଚତୁର୍ବିଂଶତି ଶ୍ରାଦ୍ଧ ସଭାରେ ବହୁ ବକ୍ତା ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ ଛଡ଼ା କବିଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଲେଖା ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରୁ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଛି ଓ କବିଙ୍କ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରୁ "କମଳ-କୋଇଲି" ଓ "କୃଷ୍ଣ-କୋଇଲି" ନାମକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକା ଦୁଇଟି ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ନ ମିଳିବାରୁ ତାହା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଓ କେତେକ ଆନୁସଙ୍ଗିକ ଅସୁବିଧା ହେତୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶରେ ବିଳମ୍ବ ଘଟିଛି । ସେଥି ପାଇଁ ପାଠକମାନଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ଷମା ଗୃହୁଛି ।

ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ଓ ପରାମର୍ଶ ଯୋଗୁଁ ଏ ଦୁରୂହ କାର୍ଯ୍ୟଟି ସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ସମ୍ଭବପର ହେଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ହୃଦୟର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି । ସମାଜର ସହକାରୀ ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ଉଦୟ ନାଥ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ, ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପତ୍ରିକାର ଶ୍ରୀ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଓ ଶ୍ରୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବର୍ମା, ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ, ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି, ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀଧର ଦାସ, ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ବନମାଳୀ ମିଶ୍ର ଓ କୋଠପୁର ଗ୍ରାମ ନିବାସୀ ଶ୍ରୀ ବୀରକିଶୋର ପାଢ଼ୀ ଏବଂ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ଅଙ୍କନକାରୀ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀ ବିଭୂତିଭୂଷଣ କାନୁନ୍‌ଗୋ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଠାରେ ମୁଁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଋଣୀ ।

ଜିଲ୍ଲାର ବରେଣ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ତାଙ୍କର ବହୁ ମୂଲ୍ୟ ସମୟ ଦେଇ ମୁଖବନ୍ଧଟି ଲେଖିଥିବା ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି । କବିଙ୍କର ଚିରଗୁଣାନୁଧ୍ୟାୟୀ ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଜେନା କବିଙ୍କର ଜୀବନୀ ଲେଖିଥିବାରୁ ଓ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟିକ ଶ୍ରୀ ଜ୍ଞାନୀନ୍ଦ୍ର ବର୍ମା କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି ପ୍ରୁଫ୍ ସଂଶୋଧନ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି ।

ଡଗରପଡ଼ା

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣକିଶୋର ବଳ

ଶୁନିଆଁ ସନ ୧୩୬୩

ମୁଦ୍ରାକର—
ମହମ୍ମଦ ଅବ୍ଦୁଲ୍ ହାଦି
ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପ୍ରେସ
କଟକ
୧୯୫୫

ସୂଚୀ

ବିଷୟ		ପୃଷ୍ଠା
୧ । ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର	(୧ମ ଭାଗ)	୧
୨ । ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର	(୨ୟ ଭାଗ)	୨୫
୩ । ପଲ୍ଲୀ ଚିତ୍ର	(୩ୟ ଭାଗ)	୬୩
୪ । ନିର୍ଝରଣୀ	...	୯୭
୫ । ବସନ୍ତ କୋକିଳ		୧୫୧
୬ । ତରଙ୍ଗିଣୀ		୧୯୯
୭ । ଗୃହଚିତ୍ର	...	୨୫୭
୮ । ଜନ୍ମଭୂମି	(୧ମ ଭାଗ)	୩୦୩
୯ । ଜନ୍ମଭୂମି	(୨ୟ ଭାଗ)	୩୨୫
୧୦ । ଜନ୍ମଭୂମି	(୩ୟ ଭାଗ)	୩୬୭
୧୧ । ନିର୍ମାଲ୍ୟ	...	୪୦୫
୧୨ । ପ୍ରଭାତ ସଙ୍ଗୀତ		୪୪୩
୧୩ । ସନ୍ଧ୍ୟା ସଙ୍ଗୀତ		୫୪୧
୧୪ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା	...	୬୦୯
୧୫ । ନାନାବାୟା ଗୀତ (୧ମ ଓ ୨ୟ ଭାଗ)		୬୩୫
୧୬ । ସୀତା ବନବାସ	...	୬୮୯
୧୭ । କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ		୭୪୧
୧୮ । ଶର୍ମିଷ୍ଠା		୭୭୭
୧୯ । କନକଲତା		୮୪୭
୨୦ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ	...	୯୩୯
୨୧ । କବି ରାଧାନାଥ ଓ ତଦୀୟ କବିତା		୯୫୦
୨୨ । ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ବାହାଦୁର		୯୭୬
୨୩ । ଉତ୍କଳ-କବି ଫକୀରମୋହନ		୯୯୬
୨୪ । 'ଛନ୍ଦମାଳା', ୧ମ ଭାଗ—ସମାଲୋଚନା		୧୦୦୫
୨୫ । 'ଛନ୍ଦମାଳା', ୨ୟ ଭାଗ—ସମାଲୋଚନା		୧୦୨୪

୨୬ । ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଭାଷା ୧୦୩୧
୨୭ । ସାମାଜିକ ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ ୧୦୩୯
୨୮ । କର୍ମ ୧୦୫୮
୨୯ । ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଜୀବନ ୧୦୭୬
୩୦ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୧୦୮୬
୩୧ । ଚିଠିର ଉତ୍ତର ୧୦୯୮
୩୨ । ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ୧୧୦୮
୩୩ । ଗୁରୁଙ୍କ ସ୍ମୃତି ୧୧୧୨
୩୪ । ପତ୍ରାବଳୀ ୧୧୨୧

ଚିତ୍ର ସୂଚୀ

୧ । ନନ୍ଦ କିଶୋର
୨ । ଗଞ୍ଜାମ ସମ୍ମିଳନୀ
୩ । କବି ଓ କବିପତ୍ନୀ
୪ । ଜେଲଖନ ପ୍ରତିକୃତି
୫ । ସମାଧି ମନ୍ଦିର (ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉପଲକ୍ଷେ ଗୃହୀତ ଚିତ୍ର)

କବିଙ୍କ ଲିଖିତ ରଚନାବଳୀର ନାମକରଣ

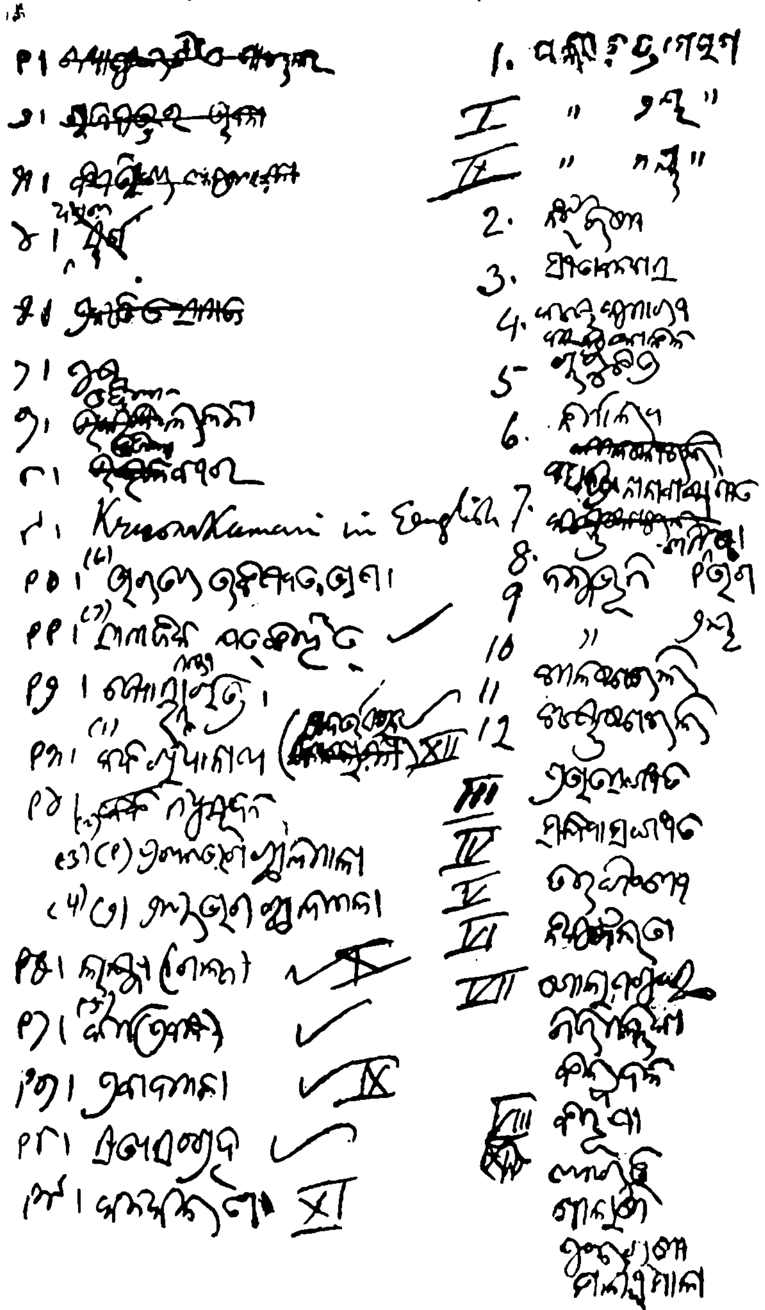

[କବି ଡାଇରୀର ଏକ ପୃଷ୍ଠାର ଫଟୋ]

ମୁଖବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଉନ୍ନତିକାଳରୁ ଯଥାର୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାୟଶଃ ଦେଖା ଦେଇ ନାହାନ୍ତି — ଏ କଥା ବିଶେଷତଃ ସର୍ଜନ ସାହିତ୍ୟରେ ସତ୍ୟ । ମୁଁ ପ୍ରସଙ୍ଗାନ୍ତରରେ କହିଥିଲି, ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତଃ ପରାଧୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେପରି ବଙ୍ଗଳାର ଧର୍ମଭକ୍ତି ସଙ୍ଗେ ବଙ୍ଗଳାର ଭାଷା, ଶୈଳୀ ଓ ବିନ୍ୟାସ-ଶୃଙ୍ଖଳା ଜାଣି ନ ଜାଣି ଭର୍ତ୍ତି କରୁଥିଲେ, ରାଧାନାଥ ସେହିପରି ବଙ୍ଗଳାବାଟେ ରୋମାନ୍ କବି ଓଭିଡ଼ଙ୍କର କାମ-କାହାଣୀ ସବୁ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଓଡ଼ିଆରେ ଭର୍ତ୍ତି କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷେ ମଧୁସୂଦନ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗଳାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମର ତଥାକଥିତ ପଦ୍ଧତିଭାଷା ଓ ଭାବ ଆମଦାନି କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ଏ କଥା ଅନେକେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ, ବୁଝିଲେ ବି ଶନ୍ତ୍ରାକର ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ହୁଏତ ସାହସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି

ପରିସ୍ଥିତିରେ କବି ନନ୍ଦକିଶୋର ଛଟପଟ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆର ପ୍ରାଣପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଲାଗିପଡ଼ିଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ତାଙ୍କ ଟିପାଖାତା (Diary) ରେ ଅଛି :—

"ମୋର ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମପ୍ରତି ଅବାଲ୍ୟ ଆସ୍ଥା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଥିଲେହେଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଚିରଦିନ ରହିଅଛି । ସେ କଥା ଶୁଣି ଅନେକ ବ୍ରାହ୍ମବନ୍ଧୁ ସୁନ୍ଦର ଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, କେହି କେହି ବିଦ୍ରୂପ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଗୁରୁ ସର୍ବଦା ସେ ବିଷୟରେ ମୋ ସହିତ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ସେହି ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଭାଷା । ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ଥାୟୀ ଓ ବିସ୍ତୃତ ହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର କି ଦଶା ହେବ ? ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନ, ବିଶ୍ୱନାଥ ସମସ୍ତେ

ବ୍ରାହ୍ମଭାବାନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ବଙ୍କିଜୀବନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାନୁକୂଳ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜର ବଙ୍ଗଳା-ଉପାସନା, ବଙ୍ଗଳା ପୁସ୍ତକ ପଠନ, ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବୈବାହିକ ମିଳନ, ସର୍ବଦା ବଙ୍ଗଳାରେ ଆଳାପ, ପତ୍ରାଦି ଲିଖନ, ପରିବାରରେ ଭାଇ, ଦେଈ ବା ଅପା, ନନା, ନାନୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦାଦା, ଦିଦି ସମ୍ବୋଧନ ବଙ୍ଗଳା ପ୍ରଭୃତି, ଏ ସବୁର ପରିଣାମ ଫଳ କି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅନୁକୂଳ ?” (ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ—ନନ୍ଦକିଶୋର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ପୃଷ୍ଠା ୧୧୮-୧୯)

ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରରେ ଏହି ଚିନ୍ତା ଓ ଭାବର ସ୍ପଷ୍ଟତଃପ୍ରକାଶ କରି ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କଠାରୁ ବାହାରିଥିଲା, ବିଶୁଦ୍ଧ ପଲ୍ଲୀ-ପ୍ରୀତି । ରାଧାନାଥ ଚିଲିକାପରି ସାଧୁ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ପଲ୍ଲୀ, ପ୍ରାନ୍ତର, ହ୍ରଦ, ପର୍ବତ, ଉପତ୍ୟକା, ଅଧିତ୍ୟକା ଆଦିର ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖାରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଅତି ରମଣୀୟ ଅଭିପ୍ରକାଶ କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥ ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର ସେ ସବୁରେ ନାହିଁ । ମଧୁବାବୁ ତ ପୁରପଲ୍ଲୀରୁ ବାହାରେ । ତାଙ୍କ କଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର କଳ୍ପନା କରି ପୌରଜନରେ ଥରେ ହୁଏତ ସେ କହିଥିଲେ—

“ଛାଡ଼ି ବନ୍ଧୁ ନଗର ଚହଳ,
ଯିବା ଚାଲ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନେ   ଗୋପାଳ କୃଷକମାନେ
ଆନନ୍ଦେ କାଟନ୍ତି ଦିନ, ସୁଖେନ୍ଦୁ ବିମଳ
ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତାକାଶେ ସର୍ବଦା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।”

ପୁଣି :—   “ନଦୀକୂଳେ ସରୋବର ତୀରେ
ସରଳା କୁମାରୀଚୟ   ତୋଳି ନୀଳ କୁବଳୟ
ପୂଜନ୍ତି ଦେବ ଶଙ୍କରେ ବାଲୁକା ମନ୍ଦିରେ
ଜଳାର୍ଦ୍ର କୁନ୍ତଳ ଧୀରେ କମ୍ପଇ ସମୀରେ ।”

ଏ ସବୁ ସଙ୍ଗେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ରର ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରୁ ତୁଳନା ପାଇଁ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ ।

ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ‘ନିର୍ଝରିଣୀ’—ବିଶେଷରେ ତାହାର ‘ଛାକବାରତା’ କବିତାଟି ଓଡ଼ିଶାରେ କାବ୍ୟକଳାର ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ସୃଷ୍ଟି । ଏହା ସବୁଠି ଥିଲା ଅଥଚ କାହିଁ ନ ଥିଲା । ଆଜିକାଲି ଏହାର ଅନୁକୃତ—କୌତୁକ ପଦ

ଲେଖାମାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ଯେପରି କୂଟ-ସଂକେତରେ ସମାଜ ସମାଲୋଚନାରେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ତାହା ଦେଖିଲେ 'ନିର୍ଝରଣୀ' କବିଙ୍କ କାବ୍ୟ-କଳାର ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାଣରେ ଉଲ୍ଲାସ ଆଣେ । ଏହି ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି (vision) ଦେଖି କବିଙ୍କ ଯଥାର୍ଥ ଲୋକପ୍ରାଣତା କଳନା କରିଯାଏ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକାବେଳକେ ନମସ୍ୟ । ତାଙ୍କ 'ଡାମର ନାଟ' ଅମରକୀର୍ତ୍ତି ଅର୍ଜନ କରି ବସିଛି । ଏ କୀର୍ତ୍ତି ନିକଟରେ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହେବାର ନୁହେଁ । ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଅଜ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେଉଛି ତାଙ୍କର 'ନାନାବାୟା ଗୀତ' । ମା କୋଳରେ ପିଲାକୁ ଶୁଆଇବାର ଓ ଶାନ୍ତ କରିବାର ଗୀତ ପୃଥିବୀରେ ସବୁଠି ଅଛି । ପ୍ରଜନନରେ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଅତି ଶଦ୍ୟମସ୍ତ ମାନଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତରେ ଗଢ଼ା ହୁଏ । ଇଂରାଜୀରେ ତାକୁ କୁ 'Nursery songs'—ଓଡ଼ିଶାରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ସେପରି ଷ୍ଟ ନାମ ଅଛି ଥିବାର ମନେ ହେଉନାହିଁ । ନନ୍ଦକିଶୋର ତା ନାମ ଦେଇ 'ନାନାବାୟା ଗୀତ' । ଖାଲି ପୂରପଲ୍ଲୀ କାହିଁକି ଓଡ଼ିଶାର ନଗର ମଧ୍ୟ ଏହି ଗୀତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏ ସଙ୍ଗୀତ ମାନବପ୍ରାଣ ଗଠନର ଉପାଦାନ । ଏହା ସବୁଠି ଅଛି । କାନ ଖୋଲିଲେ ସହଜରେ ମିଳେ । ଏହା ଅତି ପୁରୁଣା ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପଦ ଏଦାର୍ଥ ଯୋଜନାରେ ଏହାର ତାଦୃଶ ସଙ୍ଗତି ନାହିଁ । ଏହା ସ୍ୱଭାବସୁନ୍ଦର । ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବର୍ଣ୍ଣ-ବୈଭବ ତଥା ଦୂର ବନାନ୍ତର ଅନାଶକ୍ତ ଧୂମ୍ର ନୀଳିମା ପ୍ରକୃତି । କାବ୍ୟକଳାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଉପାଦାନ ସଙ୍ଗେ ଏହାର କଥଞ୍ଚିତ୍ ତୁଳନା କରିଯାଇପାରେ । ପଲ୍ଲୀପ୍ରାଣରୁ ଏହାକୁ ସୃଷ୍ଟି ତାହାର କର ଫିଟାଇ ଦେଖା ଦେଲେ—ନନ୍ଦକିଶୋର । ଦେଖ 'କାକବାବଲି' ରେ:—

''ଲୁଅଁ ପରନ୍ତି ଘୁଷୁ ଘୁଷୁକା
ଘଣ୍ଟିରେ ବସିଛୁ ତିନି ମଣ୍ଡିକା ।
ତେନ୍ତା ତିନି ପଣି ଅଠର ପଣ
ଭାଇଙ୍କି ଡକାଇ କଉଡ଼ି ଗଣ ।
କଉଡ଼ି ଗଣାରେ ପାହିଲା ରାତି,
ଗୈବ ନେଇଗଲା କଳପାତି ।

ଷାଠିଏ ଟଙ୍କାର ବଳଦ ମଲ୍ଲ,
ଏବା ଡାଳୀଗାଈ ମଥାନ ବନ୍ଧ ।'

ସେହିପରି 'ନାନାବାୟା ଗୀତ'ରୁ 'ଗୁଡ଼ିଅମୂଷା'—

"ଗୁଡ଼ିଅ ମୂଷାରେ ଗୁଡ଼ିଏ ମୂଷି
ଧାନ ଅମାରକ ଖାଉଥା ପଶି ।
କରୁଥା ଯାହା ତୋ ମନର ଖୁସି
ଘର ଛାଡ଼ି ମୁହିଁ ଯାଉଛି ରୁଷି ।
ଟିକି ଟିକି ଧାନ ଶଏ ଭରଣି,
ସାତଟା ଅମାର କଲୁଣି ଶୂନ୍ୟ ।
ଗଣେଶ ବାହନ ଅଟୁ ରେ ମୂଷା,
ତୋତେ ମାରିବାକୁ ନାହିଁ ଭରସା ।
ପାଠ ନ ଆସିବ ମାରିଲେ ତୋତେ
ଅବଧାନ ବେତ ମାରିବେ ମୋତେ ।
ଟୁକୁ ମୂଷା ରେ ଟୁକେଇ ମୂଷି
ଖାଇବୁ ଯେତେକ ଖାଉରେ ଖୁସି ।"

ଏହିପରି ଗୀତମାନ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଦେଖେଇଦେବା ବେଳେ ସହଜ, ଭାଷାରେ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରି ଏହାର ପ୍ରାଣ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସେତେ ସହଜ ନୁହେଁ । ଶୁଣିଲେ ଲୋକେ ମନେ କରିବେ, ଏ ତ ଥିଲା, ଏଥିରେ ଅଧିକା କ'ଣ ଅଛି ? ଏହିପରି ନିତି-ଥିଲା ଜିନିଷରେ ଯାହା ଅଧିକ ଥାଏ, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ସେ ଜିନିଷର ପ୍ରାଣ । ଜୀବନ୍ତ ବସ୍ତୁରେ ପ୍ରାଣ ଥାଏ, ଜଡ଼ୁ ବସ୍ତୁ ନ ଥାଏ । ବସ୍ତୁରେ ସେଇ ଟିକକ ଅଧିକା । ଏ କବିତାସବୁରେ ସେହି ଅଧିକା ଜିନିଷଟି ଅଧିଗମ୍ୟ, ହୁଏତ ସ୍ପଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ନୁହେଁ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂଆ କଥା କହୁ ଏ ଲେଖାଟି ସାରିଦେବି । ନନ୍ଦକିଶୋର ଯେତେବେଳେ ସରକାରୀ ଚାକିରି ପାଇଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ-ଭାବ-ଭାବିତ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ବି ବେଶୀ ନ ଥିଲେ । ସରକାରୀ ଚାକିରି ପାଇବା ଗୋଟିଏ ଗୌରବାବହ ବିଷୟ ଥିଲା । ପୁଣି ଓଡ଼ିଆଏ ଚାକିରି ପାଇଲେ କି ନାହିଁ, ତାହା ଦେଖିବା ପାଇଁ ଅନେକ ଶିଷ୍ଟ-ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକେ ଚାହିଁ ବସିଥିଲେ । ଏସବୁ ଭିତରେ ପୂର୍ବଦୃଷ୍ଟିସମନ୍ୱିତ

ଗୁଣଗ୍ରାହିତା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଉପରି ଥିଲା ମୁଁ ନିଜ ଅନୁଭବରୁ ଜାଣେ । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଡେପୁଟି ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଥିଲାବେଳେ ମୁଁ ମୋ ନିଜ ରଚିତ 'ପ୍ରଣୟିନୀ' ଓ 'କୋଣାର୍କେ' ଦୁଇ ଖଣ୍ଡି କାବ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲି । ସେ ତାକୁ ପଢ଼ିସାରି ଅସି ମୋତେ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇ ଯାହା କହିଥିଲେ ସେଥିରୁ କିୟଦଂଶ କହୁଅଛି, "ନୀଳକଣ୍ଠ, କି ଅମୃତ ନିସ୍ୟନ୍ଦରେ ଭାବଧାରା ସହିତ ଶବ୍ଦ ଗଳି ପଡ଼ୁଛି ? ପଢ଼ିଲେ ଛାଡ଼ି ହେଉନାହିଁ ।"

ମୋର ପରି ବ୍ୟକ୍ତିକେ ଭାବରେ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବରେ ଜାଣିଥିବା ଅନେକ ଲୋକ ଏବେ ବି ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ଆଲୋଚନାପାଇଁ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଯୁବକ ହୁଏତ ଦରକାର । ସେ ନିଜ କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟ କଳନାରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆତ୍ମଦାନ କରିଥିଲେ, ଅଜି ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧମାନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରେରଣା ସେହି ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଯୁବକମାନେ କଳନା କରି ଦେଖାନ୍ତୁ । ଶରୀର ସମ୍ବନ୍ଧରୁ ଅତୀତ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିର୍ମଳ ପ୍ରତିଭା ଓ ଆତ୍ମାର ଅନାବିଳ ପ୍ରକାଶ ଦେଖାପଡ଼େ । ସେହି ଭାବରେ ମୁଁ କହୁଛି, କବି ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଅଜି ଦର୍ଜନ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠପଟରୂପେ ଖୁବ୍ ଉପାଦାନ ଯୋଗାଉଛି । ତାହା ମୁଁ ଅଜି ବିଶେଷ କହି ବୁଝାଇବି ନାହିଁ । ଯୁବକମାନେ ଏଥିରେ ଯେପରି ଅଜ୍ଞାତଭାବରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେଉଛନ୍ତି, ତାହା ସେମାନେ ଗଭୀର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ବୁଝିପାରିବେ ଓ ବାଟ ଦେଖାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ।

ନିଜବାଗିଚାଲି, ଭୁବନେଶ୍ୱର
ତା ୧୨ । ୮ । ୧୯୫୫

ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ

ଜୀବନୀ

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ସଙ୍କଟ କାଳ ଥିଲା । କାରଣ, ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ହିଁ ଉତ୍କଳ ବାସ୍ତବରେ ପରାଧୀନତା ଦୁଃଖ ବିଶେଷଭାବରେ ଭୋଗ କରିଥିଲା । ମୋଗଲ୍ ଓ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଏହି ଦେଶର ଲୋକ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଶାସନରେ ଦେଶର ସାମରିକ ଶକ୍ତି ଏକପ୍ରକାର ଲୋପ ପାଇଥିଲେହେଁ ତାହା କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ସେପରି ଆଘାତ ଦେଇପାରି ନ ଥିଲା । ଏହି ଯୁଗରେ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର ଭୋଗମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳ ଦେଶର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ଉତ୍କଳ ଇଂରେଜ ରାଜଶକ୍ତିର ଅଧୀନ ହେଲା । ସେତେବେଳକୁ ବ୍ୟବସାୟସୂତ୍ରରେ ଇଂରେଜମାନେ ଏ ଦେଶରେ ଏକପ୍ରକାର ପରିଚିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ବ୍ୟବସାୟୀସୁଲଭ ନମନୀୟତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ରାଜଶକ୍ତିସୁଲଭ କଠୋରତା ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଦେଶବାସୀ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ବହିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ବିଫଳ ହେଲା । ଇତିହାସରେ ଏହା ପାଇକବିଦ୍ରୋହ ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ତତ୍କାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ନିୟମ ଅଇନ ଅନୁଯାୟୀ ଅଧିକାଂଶ ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀ ସେମାନଙ୍କର ପୈତୃକ ସମ୍ପଦ ହରାଇବାରୁ ଦେଶର ଅଭିଜାତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରାୟ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଏହାଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲା । ଏହା ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦର କଥା । ଶତାବ୍ଦୀର ତୃତୀୟ ପାଦରେ ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ନବମ ଅଙ୍କରେ କରାଳ "ନଅଙ୍କ" ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିଲା । ତାହା ଉତ୍କଳର ମେରୁଦଣ୍ଡକୁ ଭାଙ୍ଗି-ଦେଲା । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଲିଖିତ ବିବରଣୀ ଅନୁଯାୟୀ ଏ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ୩୦ ଲକ୍ଷ ଲୋକ କାଳଗ୍ରାସରେ ପତିତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଉତ୍କଳର ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ଏହି ଯୁଗରେ କେତେକ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ମନୀଷୀ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ଏହି ଜାତିକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିପାରିଥିଲେ ।

ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଉତ୍କଳ ଅର୍ଥିକ, ନୈତିକ ଓ ଜନଶକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲାବେଳେ ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀ ଶାସନ ସୁବିଧାର ଛଳନାରେ ଏହାର ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଏପରି ଅଘାତ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଯେ ତାହାର ଜାତିର ସତ୍ତା ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ହେବାକୁ ବସିଲା । "ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ନୁହେଁ" ଏହି ଯୁକ୍ତିରେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍କୁଲ କଚେରିମାନଙ୍କରୁ ତାହା ଉଠାଇ ଦେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରାଗଲା । ସେତେବେଳେ ଜନନେତା ମଧୁସୂଦନ ଯୁବକ ଓ କଲିକତା ପ୍ରବାସୀ ଏବଂ ଦେଶରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞାତ । ଯୁବକ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର, ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ, ବିଚ୍ଛନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରଭୃତି ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ତୀବ୍ର ଅନ୍ଦୋଳନ କଲେ । ମାତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପଢ଼ାଇବାର ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ କାହିଁ ? ବିଚ୍ଛନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ କେତେକ ବଙ୍ଗଳା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କଲେ । ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରଭାକର ଚୂଡ଼ାମଣି କେତେଖଣ୍ଡି ଶିଶୁପାଠ୍ୟ ଗଦ୍ୟପୁସ୍ତକ ମୌଳିକ ରଚନାରୂପେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମାତ୍ର ଫକୀରମୋହନ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟର ଜନକ ରୂପେ ଅଭିହିତ ହେଲେ । ସେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାର ସେପରି ସୁବିଧା ପାଇ ନ ଥିଲେହେଁ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ପ୍ରତିଭା ବଳରେ ଭାରତ ଇତିହାସ ପ୍ରଭୃତି ଗଦ୍ୟପୁସ୍ତକ ରଚନା କଲେ । ଏହା ୧୮୭୦ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ତାଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଉତ୍କଳ ଇତିହାସ ରଚନା କରିଥିଲେ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ଗଦ୍ୟ ରଚନା 'ଇଟାଲୀୟ ଯୁବା' ଓ 'ବିବେକୀ' ପ୍ରଭୃତି ଟିକିଏ ମାର୍ଜିତ ଭାଷାରେ, ମାତ୍ର ତାହା ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଶୈଳୀ ଅନୁସରଣ କରି ଲେଖାଯାଇଥିଲା । ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ "ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା" ପ୍ରଭୃତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଗଦ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଙ୍ଗଦେଶର କାଳୀପ୍ରସନ୍ନ ଘୋଷ, ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ରଚିତ 'ନିଶୀଥ ଚିନ୍ତା', 'ନିଭୃତ ଚିନ୍ତା', 'ପ୍ରଭାତ ଚିନ୍ତା' ପ୍ରଭୃତି ଗଦ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ତାଙ୍କର ପଦ୍ୟାବଳୀରେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବଙ୍ଗଦେଶର ମାଇକେଲ୍ ମଧୁସୂଦନ ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ବିଶେଷଭାବରେ ପଡ଼ିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବୈଦେଶିକ କବିମାନଙ୍କର କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥରାଜି ଆଦର୍ଶରୂପେ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥାପନ କରି ଆଧୁନିକ ସୁରୁଚିସଙ୍ଗତ ଭାବରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥମାନ ରଚନା

ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଉତ୍କଳର ଜନ-ସାହିତ୍ୟ ରଚନା ଦିଗରେ ଏମାନଙ୍କ ବିଶେଷ ମନୋଯୋଗ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ତଥାପି ଶିକ୍ଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଜନୀତିର ପୁନରୁତ୍‌ଥାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହାକୁ ଉତ୍କଳର Rennaissance ବା ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୁଗ କୁହାଯିବ ।

ଏହି ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୁଗରେ ହିଁ ଉତ୍କଳର ଅଧୁନିକ ଜନ-କବିତାର ସ୍ରଷ୍ଟା କବି ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଜନ୍ମ । ଏ ଦିଗରେ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଦାନ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ । ଏହି ଦୁଇ ବରେଣ୍ୟ ଜନ-ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ଅବିର୍ଭାବ ଓ ତିରୋଭାବ ପ୍ରାୟ ଏକା ସମୟରେ ଘଟିଛି ।

ଇତିହାସପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚୌଦ୍ୱାର ଏବଂ ଲଳିତଗିରି ଓ ଉଦୟଗିରି ପର୍ବତମାଳାର ପ୍ରତ୍ନଚିତ୍ର ବକ୍ଷରେ ଧାରଣ କରି ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବିରୂପା ନଦୀ ଉତ୍କଳରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିଅଛି । ଏହି ବିରୂପା ନଦୀର ପୂର୍ବ ଉପକୂଳରେ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ କୁସୁପୁର ଗ୍ରାମ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ମାହାଙ୍ଗା ଥାନା ଅନ୍ତର୍ଗତ । କୁସୁପୁର ନିକଟରେ ବିରୂପା ନଦୀ ପଶ୍ଚିମରୁ ଉତ୍ତରକୁ ବହି-ଯାଇଅଛି । ଏହାର ଅନତିଦୂରରେ ନଦୀର ଉତ୍ତରକୂଳରେ ଅଳତିଗିରି ଓ ଉଦୟଗିରି ପର୍ବତମାଳା ନିସର୍ଗର ମନୋହର ପ୍ରାଚୀରବତ୍ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହିଛନ୍ତି । ପୂର୍ବଦିଗରେ କିଞ୍ଚିତ୍‌ଦୂରରେ ନଦୀର ଅପରପାର୍ଶ୍ୱରେ ଚନ୍ଦନ ତରୁରାଜିଶୋଭିତ ଲଳିତଗିରି ପର୍ବତମାଳା । ଗ୍ରାମର ଦକ୍ଷିଣଦିଗରେ ମହାମୁଣ୍ଡାଇ କେନାଲ୍ ଏବଂ ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳ କ୍ଷେତ୍ର ବ୍ୟତୀତ ଦୁଇ ତିନି ମାଇଲ୍ ବ୍ୟବଧାନରେ କୌଣସି ଜନବସତି ନାହିଁ । ପଲ୍ଲୀଟିର ଏହିପରିକାର ଅବସ୍ଥାନ ଏବଂ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ କବିହୃଦ୍ଗତ କବିତ୍ୱ ଉନ୍ମେଷର ଅନୁକୂଳ । ଯେଉଁମାନେ ବଙ୍ଗର ଅମରକବି ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବିଖ୍ୟାତ 'ସୀତାରାମ' ଉପନ୍ୟାସ ପାଠ କରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ଏକାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ନିସର୍ଗସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟାବଳି କବିହୃଦୟକୁ କିପରି ମୁଗ୍ଧ କରିଥିଲା ତାହା ପ୍ରଣିଧାନ କରିପାରିବେ । ଏହିପ୍ରକାର ପରିବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା କୁସୁପୁର ଗ୍ରାମରେ ୧୮୭୫ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୨୨ ତାରିଖ ୧୨୮୩ ସାଲ୍ ପୌଷ ୯ ଦିନ ବୁଧବାର କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ଏକାଦଶୀ ତିଥିରେ ପଲ୍ଲୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ପୂର୍ବେ ଏହି କୁସୁପୁର ଗ୍ରାମର ନାମ କୁସୁମପୁର ଥିଲା । ତାଙ୍କ ପିତା ଭଜନାନନ୍ଦ ଜେନା ନିଷ୍ଠାପର ଓ ସଚ୍ଚରିତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ଜନନୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ଦେବୀ କୋମଳହୃଦୟା ଓ ଧର୍ମପ୍ରାଣା ଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋର ପିତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ପୁତ୍ର । ଶୈଶବକାଳରେ ତାଙ୍କର ପିଉସୀ ଜାନକୀ ଦେବୀ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଜାନକୀ ଦେବୀ ଅଲମଚରିଗଡ଼ର ବିଖ୍ୟାତ ବଳବଂଶୀୟ ଜମିଦାରଙ୍କ ଘରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଏହି ସ୍ଥାନ କୁସୁପୁରଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୫ ମାଇଲ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କ ନାମ ଦୟାନିଧି, ନରହରି ଓ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ । ଏମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର କବି ସ୍ୱୀୟ 'କନକଲତା' ଉପନ୍ୟାସରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ନନ୍ଦକିଶୋର ପିଲାଦିନେ ରସାନନ୍ଦ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜନ୍ମର ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ମାତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ନନ୍ଦକିଶୋର ଶୈଶବ ଅବସ୍ଥାରୁ ପୋଷ୍ୟମାତା ଓ ପିଉସୀ ଜାନକୀ ଦେବୀଙ୍କ ଗୃହରେ ଲାଳିତପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ହେବାପରେ ରସାନନ୍ଦ କୌଳିକ 'ଜେନା' ଉପାଧି ତ୍ୟାଗକରି ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ନାମରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ନୈସର୍ଗିକ ଆକର୍ଷଣ ଅତିକ୍ରମ କରି ନ ପାରି ନନ୍ଦକିଶୋର ସ୍ୱୀୟ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତାମାନଙ୍କ ସହ କୁସୁପୁର ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରାୟ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ଜାନକୀ ଦେବୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ନିଜର ପ୍ରିୟ କୁସୁପୁର ଗ୍ରାମରେ ସ୍ଥାୟୀଭାବରେ ବସବାସ କଲେ ।

ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପରିବାର ଗ୍ରାମର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଭିଜାତ ବଂଶ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସାର୍ଦ୍ଧ ତିନି ଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କ ବଂଶର ଆଦିପୁରୁଷ ଯାଦବାନନ୍ଦ ଓ ମାଧବାନନ୍ଦ ସମ୍ରାଟ୍ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସେନା ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ଆଦେଶରେ ରାଜଧାନୀ ହଠାତ୍ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ରଥିପୁର ଦୁର୍ଗରୁ କଟକର ବାରବାଟି ଦୁର୍ଗକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେବାରୁ ସେନାଦଳସହ ଏହି ଭ୍ରାତୃଯୁଗଳ ମଧ୍ୟ କଟକ ଆସିଲେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ପରେ ତିରିଶ ବର୍ଷ ଅତୀତ ନ ହେଉଣୁ ଉତ୍କଳର ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥାର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଯାଦବାନନ୍ଦ ଓ ମାଧବାନନ୍ଦ କୁସୁମପୁର ଗ୍ରାମରେ ବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ବଂଶଧରଗଣ କୁସୁପୁର

ଓ ଚଳିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀସ୍ୱତ୍ୱ ଲାଭ କଲେ। ଏହି ମାଧବାନନ୍ଦଙ୍କ ଦଶମ ପୁରୁଷରେ ଅନନ୍ତଚରଣ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କର ଭଜନାନନ୍ଦ ଓ ଗୋପୀନାଥ ନାମରେ ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଓ ଜାନକୀ ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟା ଥିଲେ। ଏହି ଜାନକୀ କବି ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଜନନୀ। ଜନକଣ୍ଠତାର ସ୍ରଷ୍ଟା ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେତେକ ବିଖ୍ୟାତ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ କୁସୁପୁର ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ଡେପୁଟି କଲେକ୍ଟର ସ୍ୱର୍ଗତ ନରସିଂହଚରଣ ଦାସ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗତ ରାୟବାହାଦୁର ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ ଏହି ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ। ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପୀଗୁରୁ ସ୍ୱର୍ଗତ ବିମ୍ବାଧର ବର୍ମା ଏବଂ କବି ଓ ଔପନ୍ୟାସିକ ଜ୍ଞାନୀନ୍ଦ୍ର ବର୍ମା ଏହି ଗ୍ରାମର ସନ୍ତାନ। ଏମାନେ ସମ୍ପର୍କରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପୌତ୍ର ଅଟନ୍ତି। ଶିଳ୍ପୀ ବିମ୍ବାଧର ତରୁଣ ବୟସରେ ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲାବେଳେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଅବସର ଗ୍ରହଣ ପରେ ସ୍ୱ ପଲ୍ଲୀର ପଲ୍ଲବମୟ ଅଙ୍କରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ସେତେବେଳେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା। ବିମ୍ବାଧର ସେତେବେଳେ ନାଟ୍ୟକାର। କବି ଓ ଶିଳ୍ପୀ ଉଭୟେ ମିଶି "ମୋଗଲ-ମହାନାୟକ" ନାମକ ଏକ ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ। ନନ୍ଦକିଶୋର ଏହି ନାଟକର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଯୋଗାଇ-ଥିଲେ। ଏହାର ପଟ୍ଟଭୂମିରେ ଆଲମଗିର ଗଡ଼ର ଏକ ଇତିହାସ ନିବଦ୍ଧ ଥିଲା। କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଏ ଲେଖାର ଆଉ କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ମିଳି ନାହିଁ।

ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଆଜିକାଲି ପରି ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ-ମାନଙ୍କରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ କିମ୍ବା ପାଠଶାଳା ନ ଥିଲା। କୌଣସି କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ ଥିବା ଚୌପାଢ଼ୀରେ ଷଣ୍ଡବଂଶୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଜଣେ ଜଣେ ବଡ଼ ଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସେ କାଳ ରୀତିରେ ଧୂପାକଳତାର ଏବଂ ଗୀତ ଭାଗବତ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ଏହି ସମୟରେ କୁସୁପୁର ଗ୍ରାମର ଚୌପାଢ଼ୀଟି ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିବାରୁ ଜଣେ ସ୍ଥାନୀୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିକଟରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ବାଲ୍ୟପାଠ ଶେଷ କରିଥିଲେ। ଏହି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନାମ ଅନନ୍ତ ମିଶ୍ର। ସେ ଅଳ୍ପବ୍ୟୟସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଏବଂ ଖଞ୍ଜ ଥିଲେ। ସେ ନିଜର ଗୃହପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ମାଟିର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ବେଦୀ ଉପରେ ଅଖାପାଲ ଖଣ୍ଡିଏ ବିଛାଇ

ଖଣ୍ଡି ଉପରେ ବସି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରୁଥିଲେ । ଚଳତ୍‌ଶକ୍ତିହୀନ ଥିବାରୁ ୪।୫ ହାତ ଦୀର୍ଘ ଖଣ୍ଡେ ବେତ ଧରି ସେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଗୃହ-ପାଠଶାଳାରେ ସତରପଲାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପଣକିଆ, ଶୋଧି, ଉଡ଼ାଙ୍କ, ମେଲାଣ ପ୍ରଭୃତି ଗଣିତପାଠ ତାର ସ୍ୱରରେ ସଙ୍ଗୀତ ଭଙ୍ଗୀରେ ଆବୃତ୍ତି କରୁଁ କରୁଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଲେଖନରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେଉଥିଲେ । କୌଣସି ଛାତ୍ରର ସ୍ୱର ଅନୁଚ୍ଚ ହେଲେ କିମ୍ବା କେହି ଆବୃତ୍ତି ବା ଲେଖନ ପାଠ ଭଲ ନ କଲେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଦୀର୍ଘ ବେତ ଛାତ୍ରର ପୃଷ୍ଠଦେଶ ସଶବ୍ଦରେ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲା । ଏହା ଛଡ଼ା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଗୁରୁ ବା ଲଘୁ ଶଙ୍କା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ବୟସ୍କ ଛାତ୍ରମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୃହଚକ୍ରବିଶିଷ୍ଟ ଛୋଟ ଗାଡ଼ିରେ ତାଙ୍କୁ ବସାଇ ଶଙ୍କା ସ୍ଥାନକୁ ନେବାଅଣିବା କରୁଥିଲେ । **Cane is the last resource** ରୂପେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ସବୁଦେଶରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଜୀବିକାର୍ଜନ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଏବମ୍ବିଧ ପାଠଶାଳାରେ କବି ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ସାଙ୍ଗକରି ସ୍ଥାନୀୟ ଜମିଦାରୀ କଚେରିରେ ସିରସ୍ତାକାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଲିମ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବୟସ ୧୨ ବର୍ଷ ମାତ୍ର । ବାଲ୍ୟକାଳର ଏହି ପାଠଶାଳାର ଅନୁଭୂତ କବି ନିଜର "ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର" କବିତାରେ କେତେକାଂଶରେ ପରିବେଷଣ କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

କବିଙ୍କ ଶୈଶବକାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିପୁଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା । ସେ କାଳରେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟରଙ୍କ ଜଣେ ଅଧସ୍ତନ ଡେପୁଟୀ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟା ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା । ମହାମତି ଲର୍ଡ଼ ରିପନ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜିଲ୍ଲା ବୋର୍ଡ଼, ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟୀ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ବିଭାଗମାନ ଗଠିତ ହୁଅନ୍ତେ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗତ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ପ୍ରଥମ ଡେପୁଟୀ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଜଏଣ୍ଟ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଥିଲେ । ରାଧାନାଥ ଓ ମଧୁସୂଦନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଆସିଥିଲେ । କବିଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ବାଲ୍ୟଗୁରୁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା ତାଙ୍କୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଲଳିତଗିରି ଓ ଉଦୟଗିରି ତଥା ପ୍ରାଚୀନ ପୁଷ୍ପଗିରି ବିହାରର କଳାଶିଳ୍ପ

ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ୍ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଥିବାବେଳେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ବିହାର ଓଡ଼ିଶା କାଉନ୍‌ସିଲର ଜଣେ ନବୀନ ଉତ୍ସାହିତ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ ଓ ଆଲୋଚନା ସଂପର୍କରେ ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଉତ୍ତରପଡ଼ା ବାସଭବନକୁ ଆସୁଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ତତ୍‌କାଳୀନ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍‌ଟର ଡବ୍‌ଲିଉ. ଭି. ଉଡ଼ଜ୍ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଚାଲିଯିବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋର ଅସ୍ଥାୟୀରୂପେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ସକଳ ଶ୍ରେଣୀର ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଡବ୍‌ଲିଉ. ଡବ୍‌ଲିଉ. ହେଣ୍ଡରସନ୍ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ୟୁରୋପୀୟ ଏବଂ ଗ୍ଲାସ୍‌ଗୋ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏମ୍. ଏ. ଡିଗ୍ରୀ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋର ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍‌ଟର ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେବାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ପଦରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । ତେଣୁ ସେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍‌ଟର ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିହାର ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କଠାରେ ଆପତ୍ତି କଲେ । ଫଳରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ତତ୍‌ପରେ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ୍ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍‌ଟର ପଦ ଉଠିଯିବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋର ୧୯୨୦ ମସିହାରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲସମୂହର ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍‌ଟର ପଦରେ ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନକାଳରେ ସେ ପୁଣି ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ନିକଟ ସଂପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ । କବି ନନ୍ଦକିଶୋର ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ତତ୍‌କାଳୀନ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ଅତି ଆଗ୍ରହ-ସହକାରେ ପାଠ କରୁଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋର ଆଜୀବନ ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନ-ଚେତା ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିଯୋଗୁ ନିସ୍ୱାପର ଦେଶକର୍ମୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ବନ୍ଧୁତା ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରି ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ବିରାଟ ପରୀକ୍ଷା ଚଳାଉଥାନ୍ତି । ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରୁ

କେବଳ ସରକାରୀ ଶୃଙ୍ଖଳରୁ ନୁହେଁ ବାହାର କପଟ ଉପଯୁକ୍ତ ଦେଶସେବକ ତାହାରବେ, ଏହା ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟ, ପ୍ରକୃତ ଓ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା ସମସ୍ୟା ତଥା ଦେଶ-ମିଶ୍ରଣ ସେମାନ ଉଭୟଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଯେ ନନ୍ଦକିଶୋର ପୂର୍ବ ଜୀବନରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହୀ ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ୧୯୦୩ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଖଲିକୋଟର ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ରାଜା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜଦେବ ଏବଂ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମ୍ପାଦକ ୰ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଯେତେବେଳେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ରମ୍ଭାରେ ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା (ଯାହା ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ) ସେଠାକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନନ୍ଦକିଶୋର, ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ (ସ୍ୱର୍ଗ) ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।* ନନ୍ଦକିଶୋର ବ୍ରହ୍ମପୁର-ଠାରେ ଅନୁରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସମ୍ମିଳନୀ ସକାଶେ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ରଚନା କଲେ ଏବଂ ତାହା କଟକର ସଙ୍ଗୀତବିଶାରଦ ୰ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କଦ୍ୱାରା ହାରମୋନିୟମ ସଂଯୋଗରେ ଗାନ ହୋଇଥିଲା । ତାହାର ପ୍ରଥମ ପଙ୍କ୍ତି "ଉଠ ଗୋ ଦୁଃଖିନୀ ଉତ୍କଳ ଜନନୀ ପାହିଲାଣି ବିଷାଦ ଯାମିନୀ ତବ ।" ସେତେବେଳକୁ କଟକ ଟାଉନ୍ ସ୍କୁଲଟି କଟକ ଟାଉନ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ହାଇସ୍କୁଲରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲାଣି ଏବଂ ସେ ତହିଁର ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷକ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ପରିଚିତ ହୋଇ ଆଜୀବନ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଓ ସହାନୁଭୂତି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଜାତୀୟ ଭାବରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଅନେକ-ଗୁଡ଼ିଏ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର "ଜନ୍ମଭୂମି" ୨ୟ ଭାଗରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରାଯାଇଛି । ଜନ୍ମଭୂମି ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ସପ୍ତମ ଏଡ୍‌ଓ୍ୱାର୍ଡଙ୍କୁ ଦୁଃଖିନୀ ଉତ୍କଳମାତାର ଗୁହାରି ଶିରୋନାମାରେ ଲିଖିତ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍କଳର ଜାତୀୟସମ୍ପଦରୂପେ ଚିରଦିନ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ବିରଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱବିଶ୍ରୁତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ଲବଣ ଆଇନ ଭଙ୍ଗକୁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ ।

---

* ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଗ୍ରୁପ୍ ଫଟୋ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

୧୯୦୩ ରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଐତିହାସିକ ଗଞ୍ଜାମ ସମ୍ମିଳନୀ

(୧) ମଧୁସୂଦନ ଦାସ (୨) ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ତାଙ୍କପାଖରେ ଶ୍ରୀ ଗୌରଶଙ୍କର ରାୟ. ସଦାଶିବ ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ
କବି ନନ୍ଦକିଶୋର (୩) ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ (୪ ଚିହ୍ନିତ) ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ (କଲେଜଛାତ୍ର)

କବି ତାହାର ୩୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଉକ୍ତ ଲେଖାରେ ଅତି ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷାରେ ଲବଣ ଅଇନଦ୍ୱାରା ଦୁଃଖିନୀ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନର ଦୁରବସ୍ଥା ଓ ତାହାର ପ୍ରତିକାର ବିଷୟରେ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ଜଣେ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ଭାବରେ ଏପରି ଲେଖା ଅତୁଳନୀୟ । ଅଙ୍କ ଯୋଜନା କମିଶନଙ୍କର ଯୋଜନାରେ ମରୁଡ଼ି ଓ ଧୋଇବ ପ୍ରତିକାର ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଅଛି ତାହା କବି ଅତି ଦୂରଦୃଷ୍ଟିସହକାରେ ଏହି ଲେଖାରେ ସେସବୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ ଭାଷା ଶୀର୍ଷକ ଲେଖାରେ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ୧୯୦୦ ମସିହାରେ ଲିଖିତ ।

ଗଣକବି ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିଙ୍କ ସହିତ କବି ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମାର୍ଜିତ ଗୀତନାଟ୍ୟକୁ କବି ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦେଉଥିଲେ । ଥରେ କବିଙ୍କ ଚଉପାଢ଼ୀରେ ପାଣିଙ୍କର "ନଳ-ଦମୟନ୍ତୀ" ଗୀତନାଟ୍ୟ ଅଭିନୟ ହେଉଥାଏ, ଗାଁ ଓ ଆଖପାଖର ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କ ସହ ନନ୍ଦକିଶୋର ଯାତ୍ରା ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ଦମୟନ୍ତୀ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ବାଳକଟି—ନଳ ଅର୍ଦ୍ଧବସ୍ତ୍ର ଛିନ୍ନ କରି ଚାଲିଯାଇଥିବା ଅବସ୍ଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଗୋଟିଏ କରୁଣ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରୁଥିଲା, ଉକ୍ତ କରୁଣ ସଙ୍ଗୀତଟି ଶୁଣି ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ—ଏହା ଆମ ଯୁଗକବି ରାଧାନାଥ ଓ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଲେଖାର ସମକକ୍ଷ । ନନ୍ଦକିଶୋର ହଠାତ୍ ପ୍ରକାଶ କଲେ ରାଧାନାଥ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କଥା କଣ କହୁଛ ଏହା ବ୍ୟାସ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ରଚନାର ଯୋଗ୍ୟ । ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ମୌଳିକ ଭାବ ବ୍ୟାସ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ରଚନାରୁ ଗୃହୀତ ତଥାପି ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀ କବିଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ।

ନନ୍ଦକିଶୋର ଯେତେବେଳେ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କର Confidential reporter of Oriya publications, ଥିଲେ ସେତେବେଳେ ପାଣିଙ୍କ ଗୀତନାଟ୍ୟ ତାଙ୍କ ସମୀକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଆସିଥିଲା । ପାଣି ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରାର ଅମୂଳ ସଂସ୍କାର ଆଣିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ 'ରାୟ ସାହେବ' ପଦବୀ ଦେବାକୁ ସରକାରଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ୍ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତତ୍କାଳୀନ

ପୁଲିସ ସାହେବ ରିପୋର୍ଟରେ (ପାଣି ରାଜଦ୍ରୋହୀ ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଙ୍ଗୀତ ଲେଖିଥିବା ଯୋଗୁଁ) ବିରୋଧ କରିବାରୁ ସରକାର ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ ।

ନନ୍ଦକିଶୋର ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲସମୂହର ଇନ୍ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଥିବା ସମୟରେ ତତ୍‌କାଳୀନ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ଣ୍ଣର ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରପ୍ରସନ୍ନ ସିଂହ (ଲର୍ଡ ସିହ୍ନା) ୧୯୨୨ ମସିହା ଅପ୍ରେଲ ମାସରେ ଓଡ଼ିଶା ଗସ୍ତରେ ଆସି ପୁରୀରେ ରହିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୈନିକ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଜଣଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତ୍ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ମୋଟେ ଦଶ ମିନିଟ ସମୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଥାଏ । ଦିନେ କେତେ ଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତତ୍‌କାଳୀନ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ମ୍ୟାନେଜର ଅବସର-ପ୍ରାପ୍ତ ଡେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ବାଳମୁକୁନ୍ଦ କାନୁନ୍‌ଗୋ ଓ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ଲର୍ଡ ସିହ୍ନା ସାକ୍ଷାତ ପାଇଁ ଡାକିଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଡାକରା ହେଲା । ତାଙ୍କ ସହ ଓଡ଼ିଶାରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣଙ୍କର ସେଥିପ୍ରତି ମମତା ଓ ପ୍ରଚାର ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଉ ହେଉ ଦଶ ମିନିଟ୍ ସ୍ଥାନରେ ପଚିଶ ମିନିଟ ଅତିବାହିତ ହେଲା । ଆଲୋଚନାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତିକୁ ପୂରାପୂରି ଉଠାଇ ଦେଇ ନୂତନ ଧାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନେ ତାହାକୁ ଆଦର କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କର ଲେଖା ନୂତନ ଶିକ୍ଷାରେ ସଂଯୋଗ କରି ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲେ ଏବଂ ତତ୍‌ସହ ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟେନ ପଦ୍ଧତି ଯୋଗ କରାଗଲେ ତାହା ଲୋକଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଓ ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରିବ । ନନ୍ଦ-କିଶୋରଙ୍କ ଏହି ପରାମର୍ଶକୁ ଲର୍ଡ ସିହ୍ନା । ଗ୍ରହଣ କରି ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗକୁ ଏଥିପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ସମୟରୁ ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କର ଲେଖା ଓ ଜୀବନୀ ଇତ୍ୟାଦି ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତିରେ ସ୍ଥାନଲାଭ କରିଛି ।

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ସ୍କୁଲ୍ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଥିବାବେଳେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ୧୯୨୮ ମସିହାରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ତାଙ୍କର କର୍ମକୁଶଳତା ଯୋଗୁଁ ରାୟସାହେବ ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ରାଧାନାଥ ଓ

ମଧୁସୂଦନ ଜାତି ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ । ଏ ଉପାଧିମାନ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ-ସେବା ତଥା କବିତ୍ୱର ପୁରସ୍କାରରୂପେ ପ୍ରଦତ୍ତ କଥା ଘୋଷିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ ସମୟରେ କବି ଥରେ ଛୁଟିରେ ନିଜ ଗ୍ରାମ କୁସୁପୁରରେ ଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ନାରୀକବି କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ କବିଙ୍କ ଗୃହରେ ଏକ ମାସ କାଳ ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ । କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ କବି ପଲ୍ଲୀର ନିସର୍ଗଶୋଭା ଓ କବି ପ୍ରତିଭାର ଯଶୋଗାନ କରି ସେହି ସମୟରେ ସ୍ୱରଚିତ କବିତା ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ଉଭୟଙ୍କ ଭିତରେ ପିତା ଓ କନ୍ୟାର ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି କବିତାଟି ନାରୀକବି ତାଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚନା ପୁସ୍ତକରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । କବି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଏକ କବିତା ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ତାହା ଜନ୍ମଭୂମିର ତୃତୀୟ ଭାଗରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ପୁରୀରେ ପ୍ରାୟ ୬ ବର୍ଷ ରହିବାପରେ ସେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲାସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକରୂପେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେ ବହୁମୂତ୍ର ରୋଗରେ ଅକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସ ପାଉଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱରର ଜଳବାୟୁ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଅଧିକ ପ୍ରତିକୂଳ ହେଲା । ତେଣୁ ସେଠାରେ ବର୍ଷେ ମାତ୍ର ଅତିବାହିତ ନ ହେଉଣୁ ସେ ଦୀର୍ଘ ଛୁଟି ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟହାନିବଶତଃ ସେ ସରକାରୀ କର୍ମରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଅବସର ଗ୍ରହଣ ପରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ସ୍ୱଗ୍ରାମରେ ଆସି ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ଗ୍ରାମରେ ରହି କମେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଲାଭ କରିବେ ବୋଲି ସେ ଯେଉଁ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ ତାହା ଫଳବତୀ ହେଲା ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ତାଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଅନୁଯାୟୀ ଶେଷ ଜୀବନରେ ବାଣୀ ଆରାଧନା ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଅଧିକ ହ୍ରାସ ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଫଳରେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଲେଖି କବିତା ରଚନା କରିବା ପ୍ରାୟ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହେଉ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ସ୍ଥଳରେ ଖାତା ଭର୍ତ୍ତି

ଧ୍ୟାନକରୁଥିଲେ ସେ ନିର୍ମ୍ମଳ ଭାବରେ କବିତା ପଙ୍‌କ୍ତିମାନ ଲେଖି ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ କନକଲତା ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷ ଭାଗ ଲେଖିଥିଲେ ବୋଲି କୌଣସି ପୁସ୍ତକରେ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ସ୍ୱଗ୍ରାମ ଅବସ୍ଥାନର ବହୁପୂର୍ବରୁ କେବଳ ଲେଖା ନୁହେଁ, କନକଲତାର ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ଅବସ୍ଥାରେ କବିଙ୍କର ମଧ୍ୟମା କନ୍ୟା ଶ୍ରୀମତୀ ସରସ୍ୱତୀ ଅଧିକାଂଶ ଶ୍ରୁତଲିଖନ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଶ୍ରୁତଲିଖନଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାତ-ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା-ସଙ୍ଗୀତ ପୁସ୍ତକର କେତେକ କବିତା ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । କବି ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ବସି ପଙ୍‌କ୍ତି ପରେ ପଙ୍‌କ୍ତି ଡାକି ଯାଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରୀମତୀ ସରସ୍ୱତୀ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରୁଥାନ୍ତି ।

ନନ୍ଦକିଶୋର କ୍ରମେ ଅଧିକ ଅସୁସ୍ଥ ହେବାରୁ ପରିବାର ଓ ବନ୍ଧୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସାପାଇଁ କଟକ ଘେନିଆସିଲେ । ଘରୁ ସବାରିକୁ ଉଠିଲାବେଳେ ସେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ସାଶ୍ରୁନୟନରେ କହି ଉଠିଲେ **“Let me die peacefully at my native village.”** ତାଙ୍କର ସେ ଆକୁଳ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷିତ ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କଟକ ନିଆଗଲା । କିନ୍ତୁ ବହୁ ଚିକିତ୍ସା ସତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଲାଭର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ବରଂ ଅଧିକ ଅବନତି ଓ ରୋଗ ବୃଦ୍ଧି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ବହୁମୂତ୍ର ରୋଗଜନିତ ନାନା ଉପସର୍ଗ ତାଙ୍କୁ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ କରିଦେଲା । ଏହା ଯେ ମୃତ୍ୟୁପଥର ଯାତ୍ରା କବି ତାହା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ।

ଏହିପରି ରୋଗବୃଦ୍ଧି ଭିତରେ ୧୯୨୮ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ପନ୍ଦର ତାରିଖ ରାତି ଚାରି ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଲଘୁ କବିତାର ଯୁଗସ୍ରଷ୍ଟା ନନ୍ଦକିଶୋର ପଲ୍ଲୀର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପଲ୍ଲବମୟ ଅଙ୍କ ଏବଂ ନଗରର ସମସ୍ତ ଆଡ଼ମ୍ବର ମାୟା ତ୍ୟାଗକରି ମାତ୍ର ୫୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପରଲୋକ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ମନୀଷୀ ଓ କବିମାନଙ୍କର ସମାଧିଭୂମି ସତୀଚଉରାଠାରେ କବିଙ୍କର ଶେଷକୃତ୍ୟ ସମାପ୍ତ କରାଗଲା । କଟକର ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ଓ ଛାତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କର ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଯୋଗଦେଇ ବରେଣ୍ୟ କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଶେଷ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ କବିଙ୍କ ନିକଟରେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଶ୍ରୀମତୀ କୋକିଳ ଦେବୀ,

ପୁତ୍ର କୃଷ୍ଣକିଶୋର, ହେମନ୍ତକିଶୋର ଓ ବସନ୍ତକିଶୋର, ମଧ୍ୟମ କନ୍ୟା ସରସ୍ୱତୀ ଏବଂ ଜାମାତା, କନିଷ୍ଠା କନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରହିଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ତିନି କନ୍ୟାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାକନ୍ୟା ପାର୍ବତୀ ଓ କନିଷ୍ଠା କନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ନାହାନ୍ତି ।

ନନ୍ଦକିଶୋର ଗୁଣର ପୂଜାରୀ ଥିଲେ । ଗୁଣୀଲୋକମାନଙ୍କୁ ଜାତି-ଧର୍ମନିର୍ବିଶେଷରେ ଆଦର କରୁଥିଲେ । ଛାତ୍ର, ଲେଖକ ଓ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମମତ ନୀତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା । ସେ କୌଣସି ଲୌକିକତାର ପକ୍ଷପାତି ନ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ପଶିଥିବା ସାମାଜିକ କୁସଂସ୍କାର ଦୂର କରିବାରେ ସେ ପ୍ରୟାସୀ ଥିଲେ । ବାଲ୍ୟବିବାହ ଓ ବାଳବୈଧବ୍ୟର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । "କନକଲତା" ଉପନ୍ୟାସର 'ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର' ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ ତାଙ୍କ ନିଜ ଚରିତ୍ରର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଅଟେ । 'ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର' ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ହିଁ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଥିଲା ।

ନନ୍ଦକିଶୋର ଅତି ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ଥିଲେ । ସେ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଉପାସକ ଥିଲେ । ବିଶ୍ୱଭାରତୀର ହିନ୍ଦୀ ଅଧ୍ୟାପକ କବିଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧବାସରରେ କହିଛନ୍ତି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନାଗରିକ ସଭ୍ୟତା ଆମର ଜାତୀୟ ଜୀବନକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲାବେଳେ ଆମର ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଅଧିନେତାମାନେ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ପଲ୍ଲୀ ଅଭିମୁଖୀ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଏହାହିଁ ଥିଲା ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ । କବି ନନ୍ଦକିଶୋର ମଧ୍ୟ ଏହି ଆଦର୍ଶକୁ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ସଜୀବ ପ୍ରକାଶ କରିଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ।

ଏଠାରେ ବିନମ୍ରର ସହ କହିବାକୁ ହୁଏ ଯେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଯେ ଏକ ବିରାଟ ଜାତୀୟ କବିଙ୍କ ଅବସାନ ଘଟିଲା ତାହା ସେତେବେଳର ଓଡ଼ିଶାର ତରୁଣ କବିମାନେ ଅନୁଭବ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ଓ 'ମୁକୁର' ମାସିକପତ୍ର ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଜୀବିତ ଥାଏ । ତାହାର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ସମ୍ପାଦକଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ଘଟଣାରେ ସେମାନେ ସେପରି ସ୍ପନ୍ଦନଶୀଳ ହେବା ଦେଖାପାରି ନ ଥିଲା ।

ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ସନ୍ଧିକ୍ଷଣ ପଡ଼ିଥାଏ । "ଜଞ୍ଜଲ ସାହିତ୍ୟ"ରେ ସେତେବେଳେ ନୂତନ କବିତା ନାମରେ ଅବୋଧ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଘଟିଥାଏ । କାନ୍ତିମୟ ସାହିତ୍ୟରେ କଣ ଭଲ ଓ କଣ ମନ୍ଦ ତାହା ମଧ୍ୟ ସୁଧୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କୁ ବିଚାର ସଙ୍କଟରେ ପକାଇଥିବା ପରି ଜଣାପଡ଼େ । ସୁତରାଂ ଏହି ସମୟ ଏକ ବିରାଟ ପ୍ରଶ୍ନବାଚକର କାଳ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନବାଚକତା ଭିତରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ସେଥିରେ ସମ୍ବୋଧନର ଅବକାଶ ହୁଏତ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସୁଖର କଥା ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ କାଳ ଏବେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ତରୁଣ ସାହିତ୍ୟକଗଣ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭ କାଳର ଫେନୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ପରେ ସାହିତ୍ୟର ଧୀର୍-ନିର୍ମଳ ନୀରଧାରା ପାଖକୁ ଅଳ୍ପ ଫେରିଅସି ପାରିଛନ୍ତି । ଆଜି ସେମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଅବଦାନ ହିଁ ଶତାବ୍ଦୀ ଓ ଯୁଗର ଅବଦାନ । ଏ ଅବଦାନ ନିକଟରେ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଅବଦାନ ଶେଷରେ ପଲ୍ଲୀ, ଜାତି ଓ ସମାଜର ପରିସରକୁ ମଧ୍ୟ ଅତିକ୍ରମ କରିଛି । ତାଙ୍କର ସେହି ଅବଦାନ ଶାଶ୍ୱତ ମାନବିକତା ସୃଷ୍ଟିର ଅବଦାନ । ତାହାକୁ ଶିରଧାନ ସକଳ କବି ନିଜ ନିଜର କାମନା ପରିଣତ ବାଣୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି କହିବେ—

"ହେ ଈଶ୍ୱର, ହର ମୋର ସର୍ବ ଅଧୀନତା,
ଦିଅ ମୋତେ ଆକାଙ୍କ୍ଷିତ ପ୍ରାଣ-ସ୍ୱାଧୀନତା ।"

କୁସୁପୁର
ତା ୨୫ । ୪ । ୧୯୫୫

ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି କେନା

ସଙ୍ଗରେ ବୁଲାଇ ଦେଖାଉଥିଲେ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା ମହାସିଂହପୁର ମଧ୍ୟ ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲର ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ି ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲର ପାସ୍ କରିଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଗ୍ରାମର ବିଶିଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଜେନାଙ୍କ ସମ୍ପାଦକତାରେ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଗଲା । କବିଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଗ୍ରଜ ଦୟାନିଧି ଜେନା ସେମାନଙ୍କର ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଶେଷ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ । ଏହା ୧୮୮୭ ମସିହାର କଥା । ନନ୍ଦକିଶୋର ଓ ତାଙ୍କର ସମବୟସ୍କ କେତେକ ଯୁବକ ପ୍ରଥମେ ଏହି ସ୍କୁଲରେ ଛାତ୍ରରୂପେ ଗୃହୀତ ହେଲେ । ଜମିଦାରୀ ସିରସ୍ତାରେ ତାଲିମ ହେଉଥିବା ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ ଏହିଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଗଲା । ୧୮୯୦ ମସିହାରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ସମେତ ୯ ଜଣ ଛାତ୍ର ଉ: ପ୍ରା: ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋର ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ଉ: ପ୍ରା: ବୃତ୍ତି ଲାଭ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରଥମେ କବିତାର ଉନ୍ମେଷ ଘଟିଥିଲା । ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ସେ କଟକ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ କୃତକାର୍ଯ୍ୟତା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଗ୍ରାମଦେବତା ନାରାୟଣୀ ଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୋତ୍ର ରଚନା କରି ଦେବତାଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପାଠ କରିଥିଲେ ।

ଏହାପରେ ନନ୍ଦକିଶୋର କଟକ ଟାଉନ ସ୍କୁଲରେ (ବର୍ତ୍ତମାନ ଭକ୍ତମଧୁ ବିଦ୍ୟାପୀଠ) ଭର୍ତ୍ତିହେଲେ । ବାବୁ ବିଶ୍ୱନାଥ କର ସେତେବେଳେ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମ୍ପାଦକ । ଏହି ଦୁଇ ଜଣ ସୁନାମଧନ୍ୟ ମନୀଷୀଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିବା ଫଳରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଶିକ୍ଷା, କବିଜୀବନ, ଚରିତ୍ର ଗଠନ ଓ ଧର୍ମମତ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଗ୍ରଜ ଦୟାନିଧି ନବଜ ଇନ୍ସ୍ପେକ୍ଟର ପରଗୃଳକରୂପେ କଟକରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । କଟକ ସହରରେ ତାହାଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରହି ନନ୍ଦକିଶୋର ପଢ଼ା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦୟାନିଧି ଏକାଧାରରେ ତାଙ୍କର ଅଗ୍ରଜ, ଅଭିଭାବକ, ଉପଦେଷ୍ଟା ଓ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନର ପଥ ସୁଗମ ହୋଇଥିଲା । ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କର କୁଳପୁରୋହିତ, ପ୍ରତିବେଶୀ ପୁଣି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଥିବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନରେ ସର୍ବଦା ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ମେଧାବୀତାରେ ବିଶେଷ ପ୍ରୀତ ହୋଇଥିଲେ ।

ନନ୍ଦକିଶୋର ଟାଉନ ସ୍କୁଲରୁ କୃତିତ୍ୱସହକାରେ ମାଇନର ପାସ୍ କରି ବୃତ୍ତିଲାଭ କଲେ ଏବଂ ଗଣିତରେ କୃତିତ୍ୱ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ପାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ଟାଉନ ସ୍କୁଲ୍ ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋର କଟକ କଲେଜିଏଟ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ମଧୁସୂଦନ ସେଠାରେ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ । ଏହି ସମୟରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଗୁରୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରଭାବରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ପଡ଼ି ବିଶ୍ୱନାଥ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋର ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱାଭମତ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜକୁ ଯିବାଆସିବା କଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅଭିଭାବକ-ମାନେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ଧର୍ମାନ୍ତର-ଗ୍ରହଣ ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ସୁତରାଂ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପଢ଼ାପଢ଼ି ବନ୍ଦ କରିଦେବାର ସମ୍ଭାବନା ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଅଗ୍ରଜ ଦୟାନିଧି ଅତି ଧୀଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପଢ଼ାର ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମ ପ୍ରଭାବରୁ ଦୂରରେ ରଖିବା ପାଇଁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ଅଗତ୍ୟା କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ହାଇସ୍କୁଲକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରାଗଲା । ମଧୁସୂଦନ ଅତି ଦୁଃଖର ସହ ତାଙ୍କୁ ସ୍କୁଲ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅନୁମତିପତ୍ର ଦେଇଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପିତା କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାଠାରେ ଏକ ଜମିଦାରୀ ଇଷ୍ଟେଟରେ ତହସିଲଦାର ଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରହି ଓ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ଓ୍ୟାରସିଅଲ୍‌ଙ୍କ ନିକଟରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ନନ୍ଦକିଶୋର ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବୃତ୍ତିଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନନ୍ଦକିଶୋର କଟକ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । କିନ୍ତୁ କଟକ ଅବସ୍ଥାନଦ୍ୱାରା ପୁଣି ମଧୁସୂଦନ ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ପଡ଼ି ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହେବା ଆଶଙ୍କାରେ ତାଙ୍କ ମନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ପରିଣୟସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ କରାଗଲା । କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଅସୁରେଶ୍ୱର ପରଗଣା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବାନ୍ତଳା ଗ୍ରାମବାସୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ସାମଲଙ୍କ କନ୍ୟା ଶ୍ରୀମତୀ କୋକିଳ ଦେବୀଙ୍କ ସହ ବିବାହର ଶୁଭପରିଣୟ ସମ୍ପାଦିତ

ଯଥାର୍ଥ ମହାଭାରତୀୟ ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇନା ଏକପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ନନ୍ଦକିଶୋର 'ହିନ୍ଦୀ' ଯେ ଦିନେ ମହାଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଭାଷା ହେବ, ଏହା କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ଓ ସେହି ଦିଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବୋଲି ବିଚକ୍ଷଣ ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ନିମ୍ନରେ ତାଙ୍କର ସେହି ବିଷୟକ ଲେଖାଟି ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା :—

"ବଙ୍ଗଭାଷୀ କହନ୍ତି କି ସେମାନେ ନିଜ ସାହିତ୍ୟକୁ ଃ ୍ ଉନ୍ନତ କରିଅଛନ୍ତି ? କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବିକ ଇଉରୋପୀୟ ଓ ସଂସ୍କୃତ ାହିତ୍ୟର ତୁଳନାରେ ଏପରି କି ଉନ୍ନତ ହୋଇଅଛି ଯେ ାହାର ନ୍ନରେ ମାତୃଭୂମିର ଏକତ୍ୱସାଧନ ଓ ଦୁଃଖମୋଚନ ରୂ ଚଙ୍ଗବାସୀ ସଦୃଶ ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତଙ୍କୁ ବାଧାଦେବ ? ଅ ବିଚକ୍ଷଣ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଉନ୍ନତ ଭାଷାକୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତତର କରିପାରିବେ (କରିପାରନ୍ତି । 'ମୁକୁଳ' ନାମକ ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ଅମ୍ଭେମାନେ ପଢ଼ିଥିଲୁ ଯେ, ସ୍ୱନାମ ଧନ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭାଷାରେ ବ୍ୟାକରଣାଦି ନାନା ପୁସ୍ତକ ରଚନା ମହତ୍ ଉପକାର କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଅମ୍ଭେମାନେ ଆଶା କ ବଙ୍ଗବାସୀ ସେହିପରି ସ୍ୱୀୟ ନାମ ଧନ୍ୟ କରି ବିଶାଳ ଭାରତକୁ ଉନ୍ନତ କରିପାରିବେ ଏବଂ ଉତ୍ତରଭାର, ଓ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଅଧିବାସୀବୃନ୍ଦ ସ୍ୱଦେଶର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ସହାୟ ହେବେ ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ଲଳିତ ଓ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷା 'ହିନ୍ଦୀ' ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶନିବାସୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୃଦୟକୁ ସଂଯୋଗ କରିବ ।" (ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଭାଷା—ନନ୍ଦକିଶୋର-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ପୃ. ୧୦୫୭-୫୮)

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କଥା କହିବା ହୁଏତ ଠିକ୍ ନ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏଠି ପଦେ ଅଧେ କହିଦେବାକୁ ମନ ହେଉଛି, କାହିଁକି ନା, ନନ୍ଦକିଶୋର ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରାପୁରି ଇତିହାସର ବସ୍ତୁ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ କବିତ୍ୱ ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମୋ ସ୍ମୃତିରେ ମିଶିରହି ଅଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ

ନିଦର୍ଶନର ମୋ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗିରେ ମୂଲ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବ୍ୟପେକ୍ଷତା ଫୁଟି ନାହିଁ ବୋଲି କେହି କେହି ମନେ କରିପାରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ମୋ ନିଜ ଅନୁଭୂତି କଥା ଟିକିଏ କହିଦେବା ମନ୍ଦ ହେବ ନାହିଁ ।

ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କଲିକତାରେ ଏମ୍. ଏ. ଓ ବି. ଏଲ୍. ପରୀକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ପଢୁଥିଲି, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ତିନି ଜଣ ସହିତ ଭଲ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇପାରିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗି ସେ କଲିକତାକୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲେ । ମୋର ତାଙ୍କ ସହିତ ଭାବଆଳାପ ଥିଲା—ମଝିରେ ମଝିରେ ମୁଁ ବାରବାର ତାଙ୍କ ବସାକୁ ଯାଉଥିଲି ମୋର ଏମ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ମନୋରଞ୍ଜନରେ ଯେଉଁସବୁ ...ଥିଲା, ସେହି ପୁସ୍ତକକୁ ଶ୍ରେଣୀ ଅଧେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପଠନ ବେଳେ ସେହି ବିଦ୍ୟାର ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲୁ । ଅନେକ ଥର ମତେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଲେଖା- ...ଦର ଓ ସରଳ ଇଂରେଜୀ ବୋଲି ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷ... ...ଲି । ସେ ବାଳେ ଭଲ ଇଂରେଜୀ ଲେଖିବାର ...ଲି । ନନ୍ଦକିଶୋର ସେଥିରୁ ଜଣେ । ସେହି ...ତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଇଂରେଜୀ କାବ୍ୟକବିତା କଥା ...ହୁଥିଲି । ସେଥିରେ ଓ୍ୱାର୍ଡସ୍‌ୱାର୍ଥ ପ୍ରଭୃତି ହ୍ରଦକବି- (...stricts) ଇଂରେଜ କବିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ...ହ ଥିବାର ମୁଁ ଜାଣେ । ଥରେ କଥା ପଡ଼ିଥିଲି ପୋପ୍, ...ଡେନ୍‌ଙ୍କ ଭଳି ବଡ଼ ବଡ଼ କାବ୍ୟ ଲେଖିବା କବିଙ୍କ ପରେ ଓ୍ୱାର୍ଡସ୍‌ୱାର୍ଥ ପ୍ରଭୃତି ହ୍ରଦବାସୀ କବିମାନଙ୍କ ଗୋଟିକିଆ କବିତା ଲେଖା ଯେପରି ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟକୁ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରିବାକୁ ଅବକାଶ ଦେଇଥିଲା, ଆଜି ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟଯୁଗର କାବ୍ୟକଳାପରେ ସେହିପରି କବିତା ଲେଖା ହେବା ଦରକାର । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ 'ବସନ୍ତକୋକିଳ' ଭଳି କବିତା ବହୁପରିମାଣରେ ଏହି ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ପ୍ରାଣରୁ ବାହାରିଥିବା ନିତାନ୍ତ ଅସଙ୍ଗତ ବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ତୁଳନା କରି ଦେଖିଲେ, ସେଥିରେ ପ୍ରକୃତି ଓ ପ୍ରକାରର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ତୁଟିତ ଖୁବ୍ ଦେଖାଯିବ । ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଇଂରେଜୀ ଭାବକୁ ଶିରୋଭୂଷଣ କରି ନିଜେ ନନ୍ଦକିଶୋର କବିତା ଲେଖିଥିବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବିବାହଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମାର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଏହି ସମୟଠାରୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ କୋକିଳ ଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରେମ ଛଟକ ଛଟକ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । କବି Reformed Hindu, ତଥାପି ପୌତ୍ତଳିକ ହିନ୍ଦୁ କୋକିଳ ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ଆପଣାକୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ଏହିଠାରୁ ବସ୍ତୁତଃ ତାଙ୍କର କବି-ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଯୌବନର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ବିବାହଦ୍ୱାରା ସ୍ପନ୍ଦନ-ଲାଭ କରି କବିତାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେଲା । "ବସନ୍ତ କୋକିଳ"ର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ କବିତା ଏହି ନବବିବାହିତ କଲେଜ ଜୀବନରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । କଟକ ଅବସ୍ଥାନକାଳରେ ତାଙ୍କ ପାଠ ସମୟର ଅଧିକ ଭାଗ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ, ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସମସାମୟିକ ବଙ୍ଗସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ବ୍ୟୟିତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ଛଡ଼ା କଲେଜ ଜୀବନ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ହିଁ ସେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କବିତା ରଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ । ସେ କବି ଭାବରେ ସୁପରିଚିତ, ମାତ୍ର ସେ ଯେ ସମସାମୟିକ ଶିକ୍ଷିତଶ୍ରେଣୀରେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ତାହା ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ କିମ୍ବା ତାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀରେ ଏହାର ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । କଲେଜରେ ଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସେନ, ଏନ୍. ଏ. ହଲ୍‌ୱାର୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବୀଣ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ସେ ସ୍ୱୀୟ ଜ୍ଞାନର ପରିସର ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲେ ।

ସେ କଲେଜରେ ତୃତୀୟ ବାର୍ଷିକ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ିବାବେଳେ ତାଳଚେର ପଦକ ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରବନ୍ଧର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଥିଲା 'ଉତ୍କଳର ପଲ୍ଲୀଜୀବନ' । ପରୀକ୍ଷକ ଥିଲେ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ବିଭାଗୀୟ କମିଶନର ଏବଂ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲର ହେଡ୍ ମାଷ୍ଟର କବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ । ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖାଯାଇଥିଲା । କବିଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିବେଚିତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କୁ ତାଳଚେର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦକ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା ଏବଂ ପ୍ରେରଣା ଲାଭକରି ଉକ୍ତ ଇଂରାଜୀ ପ୍ରବନ୍ଧଟିକୁ ସେ ଓଡ଼ିଆରେ "ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର"

ପ୍ରଥମ ଭାଗ ନାମ ଦେଇ କବିତାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଥିଲେ । ଏହି କବିତା ପୁସ୍ତକ ତାଙ୍କୁ ପଲ୍ଲୀକବି ଆଖ୍ୟାରେ ବିଖ୍ୟାତ କରିଥିଲା । ଏତେବେଳକୁ ସେ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ କବିତା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଲେଖି ଉତ୍କଳରେ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକରୂପେ ଗଣ୍ୟ ହୋଇସାରିଥିଲେ ।

ନନ୍ଦକିଶୋର କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଏକ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍କଳ ଇତିହାସର ଲେଖକ ଅଭିରାମ ଭଞ୍ଜ, ସୀତାବିବାହ ନାଟକର ପ୍ରଣେତା କାମପାଳ ମିଶ୍ର, ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ, ରାଂକୃଷ୍ଣ ଘୋଷ, ବିନୋଦବିହାରୀ ଦାସ, ରାମକୃଷ୍ଣ ନାୟକ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ସଂସଦର କର୍ମୀ ଥିଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ ସେମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ସ୍ୱରଚିତ ଗଳ୍ପ, କବିତା, ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରଭୃତିର ପାଠ ଓ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋର ସେଥିରେ ଯୋଗଦେଇ ନିଜର ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭାକୁ ଅଧିକ ବିକଶିତ କରୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ "କଟକ ଆଲୋଚନା ସଭା" ନାମରେ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ବୈଠକ ସାଧାରଣତଃ କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବାସଭବନରେ ଓ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀ କୋଠାରେ ବସୁଥିଲା । ଏହି ଆଲୋଚନା ସଭାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ପ୍ରଧାନ ସମାଲୋଚକର ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସଭାରେ ମଧୁସୂଦନ ଓ ରାଧାନାଥ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଥିଲେ । ସେଠାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ରାଧାନାଥ ଓ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାର ଯେଉଁ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ତାହା ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ନିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଛି । ସେସବୁ ଦେଖିଲେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ମାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଜାତ ହୁଏ । ଯେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ରାଧାନାଥଙ୍କର କେବଳ ଯଶୋଗାନରେ ବିଭୋର ସେତେବେଳେ ତରୁଣକବି ନନ୍ଦକିଶୋର ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳ ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ବାଣୀ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲେ ତାହା ଏକ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ପିତାଙ୍କର ପରଲୋକ ହେବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ କବି-କଳ୍ପନା ଉପରେ ପାରିବାରିକ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନର ଚିନ୍ତା

ଗ୍ରାମ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତେଣୁ ସେ ୧୮୯୯ ମସିହାରେ ବି. ଏ. ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଟକ ଟାଉନ ସ୍କୁଲରେ ସେ ଶିକ୍ଷକ କାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଟାଉନ୍ ସ୍କୁଲ୍ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା ଓ ତାହାର ନାମ ଟାଉନ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ହାଇସ୍କୁଲ ରଖାଯାଇଥିଲା । ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ନନ୍ଦକିଶୋର ନାମମାତ୍ର ବେତନରେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିଲେ । ସେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାଦାନକୁ ଅର୍ଥାଗମର ଉପାୟ ସ୍ୱରୂପ ମନେ ନ କରି ଦେଶସେବାର ଅଙ୍ଗରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଛାତ୍ର, ସହକର୍ମୀ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାଜନ ହୋଇପାରିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷକତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ବାଣୀ ଆରାଧନାରେ ମଧ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ ରହିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର, ନିର୍ଝରିଣୀ, ଗୃହଚିତ୍ର, ନିର୍ମାଲ୍ୟ, କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ, ସୀତାବନବାସ ଏବଂ ଜନ୍ମଭୂମି କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୦୦ ମସିହାରେ କବିଙ୍କର "ଓଡ଼ିଆ ଲଲନା" ବ୍ୟଙ୍ଗ କବିତା ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ 'ଶ୍ରୀ' ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏ ସେନ ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ମହଲରେ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଖେଳି-ଯାଇଥିଲା । କବି ରାଧାନାଥ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କୁ ହୁଗୁଳିଠାରୁ ଲେଖିଥିଲେ "ଏପରି କବିତା ପ୍ରକାଶ କରିବାଦ୍ୱାରା ବିଜ୍ଞତାର ପରିଚୟ ଦେଇନାହାନ୍ତି ।" ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ, ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ଓ ଶ୍ରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ନାୟକ "ଉଜ୍ଜୀବାବୋଧିନୀ" ସଭା ପକ୍ଷରୁ ଓଡ଼ିଆ ନାରୀର ବେଶଭୂଷାର ନିନ୍ଦା କରାଯାଇଥିବାରୁ ପ୍ରତିବାଦ କରି ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ । କଟକର ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆମାନେ ମନେ କରିଥିଲେ କେହି ବଙ୍ଗାଳି ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ବିଦ୍ରୂପ କରି ଏପରି ଲେଖିଅଛି । ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଚୌଧୁରୀ, ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ଦାସ ଓକିଲ-ମାନେ ମାନହାନି ମକଦ୍ଦମା ଦାଏର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପାଦକଙ୍କଠାରୁ ଲେଖକଙ୍କ ନାମ ଜାଣିବାକୁ ଦାବୀ କରିଥିଲେ । ସମ୍ପାଦକ ସମ୍ପାଦକୀୟ ଶିଷ୍ଟତା ରକ୍ଷାକରି ଲେଖକଙ୍କ ନାମ ଜଣାଇଲେ ନାହିଁ ।

ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ନାମରେ ମାନହାନି ମୋକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ପରେ ଜଣାପଡ଼ିଲା ଯେ ଏ କବିତା ଲେଖକ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ କବିତାଟି ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲିଖିତ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହେଲେ । ଏହିଠାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ଦୃଷ୍ଟି ବିଶେଷ ଭାବରେ ପତିତ ହେଲା ।

୧୯୦୨ ମସିହାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଭିକ୍ଟୋରିଆ ସ୍କୁଲରେ ଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଘରେ ସୁଢ଼ଳ ଦେବ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେହିଠାରେ ତାଙ୍କର ସୁଢ଼ଳ ଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେହିଁ ଉଭୟ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲିଖିତ ବାମଣ୍ଡା ରାଜପ୍ରଶସ୍ତି କବିତାଟି ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର ଗୁଣଗ୍ରାହିତାର ନିଦର୍ଶନ ।

ସୁଢ଼ଳ ଦେବଙ୍କର ବାମଣ୍ଡାରେ ଗୋଟିଏ ରାଜସଭା ଥିଲା । ତାହା ପ୍ରାଚୀନକାଳର ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ରାଜସଭା ଅନୁକରଣରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଥିଲା । କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥ କେହି ଲେଖକ ଉପହାର ଦେଲେ ତାହା ସଭାରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ଥରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର 'କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ' କାବ୍ୟ ଉକ୍ତ ସଭାରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ପଦ ହେଉଛି—"ଅଛି ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତେ ରାଜସ୍ଥାନ ନାମେ ବିଦିତ ମରୁମୟ ଭୂଖଣ୍ଡେ ।" କିନ୍ତୁ ତାର କେତେ ପଦ ପରେ ଅଛି—"ସୁଜଳା ସୁଫଳା କରି ଯେଉଁ ଭୂମି 'ଟେଙ୍ଗାପୁ' ନଦୀ ନିରତେ ବହେ" ପର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅସଙ୍ଗତ ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇ ରାଜସଭା ପକ୍ଷରୁ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପତ୍ର ପଠାଗଲା । ପତ୍ରର ଉତ୍ତରରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଥା ମଧ୍ୟରେ ଲେଖିଥିଲେ—"ଗଡ଼ଜାତ ଅରଣ୍ୟ-ମୟ ପାର୍ବତ୍ୟଅଞ୍ଚଳ ହେଲେ ଭଣ୍ଡ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ଗଡ଼ଜାତରେ ସୁଢ଼ଳ ଦେବଙ୍କ ପରି ଜ୍ଞାନୀ ରାଜା ନାହାନ୍ତି, ରାଜସଭା ନାହିଁ ଏବଂ ରାଜସଭାରେ ଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା ହୁଏ ନାହିଁ ।" ଏଥିରୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ନନ୍ଦକିଶୋର କେତେ ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ କଥାର ବିଚାର କରି ଯଥୋଚିତ ଉତ୍ତର ଦେଉଥିଲେ ।

ସେ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ସ୍କୁଲରେ ତିନି ବର୍ଷ ଶିକ୍ଷକତା କରିବା ପରେ ୧୯୦୩ ମସିହାରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ବୋର୍ଡ଼ ଅଧୀନରେ ସ୍କୁଲ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦେଲେ । ପରିଦର୍ଶକ କର୍ମଗୁରୁତ୍ୱଯୋଗେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ରହିବା ତାଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଅନୁକୂଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଗୁରୁ ବର୍ଷ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜିଲ୍ଲାର ନାନାସ୍ଥାନ ପରିଭ୍ରମଣ, ଖାଦ୍ୟପେୟର ଅନିୟମିତା ପ୍ରଭୃତି କାରଣରୁ ସେ ହତୋତ୍ସାହ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସାହିତ୍ୟ-ସାଧନା ମଧ୍ୟ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳେ ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଥିଲେ । ବିଭାଗୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ଆବେଦନ କରିବା ଫଳରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସୁପାରିଶକ୍ରମେ ସେ ୧୯୦୭ ମସିହାରେ କଟକ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲରେ ସହକାରୀ ଶିକ୍ଷକରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣା ସେତେବେଳେ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ । ସେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚସ୍ତରୀୟ ସାହିତ୍ୟସେବୀ ଓ ଶିକ୍ଷକ ଥିବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସାହିତ ମନେ କରିଥିଲେ । ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାବେଳେ ୧୯୧୦ ମସିହାରେ ସେ କଲିକତା ଡେଭିଡ୍ ହେୟାର ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜକୁ ବି. ଟି. ପଢ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବାବେଳେ ସେ କେତେକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ । 'ସନ୍ଧ୍ୟାତାରା' କବିତା ତାହା ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ତାପରେ ଏକ ବର୍ଷ ଅଧ୍ୟୟନ ପରେ ବି. ଟି. ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲରେ ଆସି ପୁଣି ଯୋଗ ଦେଲେ ।

ଏହାପରେ ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ କଟକରୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଲେ । ସମ୍ବଲପୁର ଅବସ୍ଥାନକାଳରେ ତତ୍କାଳୀନ "ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ" ପତ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର ବହୁ ରଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ବ୍ୟାସକବି, ରାଧାନାଥ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ରଚନା ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ହିତୈଷିଣୀ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ବାମଣ୍ଡାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ସାର୍ ବାସୁଦେବ ସୁଢ଼ଳ ଦେବଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଏହି ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇ ଉତ୍କଳରେ ବିଶେଷ ଆଦରଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହିଠାରେ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ସହ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପରିଚୟ ଘଟିଥିଲା । ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କାବ୍ୟମନୀଷାକୁ ନନ୍ଦକିଶୋର ବିଶେଷ ଆଦର କରୁଥିଲେ ।

ଗଙ୍ଗାଧର ସେତେବେଳେ 'ଇନ୍ଦୁମତୀ', 'କୀଚକବଧ', 'ଅହଲ୍ୟାସ୍ତବ', ଇତ୍ୟାଦି ଏକପ୍ରକାର ଲେଖା ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ପୁନଶ୍ଚ ଲେଖନୀ ଧାରଣ କଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଏହି ଅବସ୍ଥାନକାଳରେ ମେହେରଙ୍କ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କାବ୍ୟ "ତପସ୍ୱିନୀ" ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ସେ 'ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲରୀ'ର ପ୍ରଥମ ସର୍ଗଟି ମାତ୍ର ଲେଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ହିଁ 'ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲରୀ' ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେହି ସମୟରେ ପୂର୍ବ ଲିଖିତ ମେହେରଙ୍କର ଖଣ୍ଡକବିତାସବୁ "କବିତାକଲ୍ଲୋଳ" ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ନନ୍ଦକିଶୋର ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକର ଭୂମିକା ଲେଖି ଦେଇଥିଲେ ଓ ସେଠାର ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାରଜୀବୀ ଓ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଏ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରାଇଥିଲେ ।

ନନ୍ଦକିଶୋର ଏହିଠାରେ ଥିଲାବେଳେ ଖ୍ୟାତ ବଙ୍ଗୀୟ ନାରୀ-କବି କାମିନୀ ରାୟ (ପରେ ସେନ୍)ଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ । କାମିନୀ ସେନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିର୍ବାଚନ କମିଶନର ସୁକୁମାର ସେନ୍ଙ୍କ ମାତା । କବି ସେହିଠାରେ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗର ଖ୍ୟାତନାମା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାଜମୃତନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ଓ ସାହିତ୍ୟରସିକ ସୋନପୁରର ମହାରାଜା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବୀରମିତ୍ରୋଦୟ ସିଂହଦେବଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ । ବୀରମିତ୍ରୋଦୟ କବିଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଓ ସୁନାମରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରାଜମୃତନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମାର୍ଫତରେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ତିନି ଶତ ଟଙ୍କା ବେତନରେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଷ୍ଟେଟ୍ର ଦେୱାନ କରିନେବାର ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନନ୍ଦକିଶୋର ସେତେବେଳେ ମାତ୍ର ମାସିକ ପଇଁତିରିଶ ଟଙ୍କା ବେତନ ପାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ସେ ଅସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହିଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର "ସମ୍ବଲପୁର", "ସ୍ୱର୍ଗତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ", "ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଫୁଲ", "ବାଉରୀ", "ବର୍ଷା" ପ୍ରଭୃତି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା ।

ସମ୍ବଲପୁରରେ ଏକ ବର୍ଷ ନ ପୂରୁଣୁ ସେ ସେଠାରୁ ପୁଣି କଟକ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲେ । ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲରେ ମାତ୍ର ଦୁଇ ମାସ ରହିବା ପରେ ୧୯୧୨ ମସିହାରେ ସେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକରୂପେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଲେ । ଏକ ବର୍ଷ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ରହିବା

ପରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲସମୂହର ଡେପୁଟି ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ୧୯୧୫ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ଜନ୍ମିଥିଲା । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଗୃହରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ଉଭୟେ ବସି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ବିପତ୍ନୀକ ଫକୀରମୋହନ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତ ବାସଭବନରେ ଏକାକୀ ବାସ କରୁଥିଲେ । ବ୍ୟାସକବିଙ୍କର ପୁତ୍ର ଅଧ୍ୟାପକ ମୋହିନୀମୋହନ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଫକୀରମୋହନ କବିଙ୍କୁ ପୁତ୍ରବତ୍ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ସେ ମହା ଆଦରରେ କବିଙ୍କୁ ନେଇ ତାଙ୍କର ବାସଭବନର ଏକାଂଶରେ ରଖାଇଥିଲେ । ଦେଖି କବିଙ୍କର ଏହି ମିଳନଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳ ସାରସ୍ୱତ ଭଣ୍ଡାରର ସମୃଦ୍ଧିଲାଭ ହୋଇଅଛି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଫକୀର-ମୋହନ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ଏହି ସାହିତ୍ୟ ମିଳନର କିଞ୍ଚିତ୍ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ନନ୍ଦକିଶୋର ତାଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ମାମୁ ତାଙ୍କ ଭଣଜା ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଥିଲେ ସେହି କାହାଣୀଟି ବ୍ୟାସକବିଙ୍କ ଆଗରେ ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ବର୍ଣ୍ଣନାଟି ଶୁଣି ବ୍ୟାସକବି ଏପରି ମର୍ମାହତ ହୋଇଗଲେ ଯେ ସେହି କଥାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ତାଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ମାମୁଁ' ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ଆରମ୍ଭ କଲେ (୧୯୧୦) । ପରନ୍ତୁ ଅପର ପକ୍ଷରେ କବି ନନ୍ଦକିଶୋର ଗୃହବାଲି ଅଞ୍ଚଳ ଗସ୍ତରୁ ଫେରି ଗସ୍ତ ବେଳେ ମଫସଲରେ ଲେଖିଥିବା ଅଖଣ୍ଡଲମଣି ଦର୍ଶନ ଗଳ୍ପ ବ୍ୟାସକବିଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ବ୍ୟାସକବି ଉକ୍ତ ଗଳ୍ପକୁ ସେପରି ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ତାକୁ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ କରି ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ତାହା ହିଁ କବିଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ "କନକଲତା" ଉପନ୍ୟାସ । ତାହା ୧୯୧୪ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା ।

କବିଙ୍କ ଲିଖିତ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ' ଗଳ୍ପଟି ଗୋଟିଏ ବାସ୍ତବ ଘଟଣା ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ । ଗସ୍ତରେ ଥିଲାବେଳେ କବି ଏହିପ୍ରକାର ଘଟଣା ଶୁଣି ଆସି ବ୍ୟାସକବିଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି କଥା ଶୁଣି ବ୍ୟାସକବି "ମାଧ ମାହାନ୍ତିଙ୍କ କନ୍ୟାଟିଏ" ଗଳ୍ପ ଲେଖିଲେ ଏବଂ କବି "ଲକ୍ଷ୍ମୀ" ଗଳ୍ପ

ଲେଖିଲେ । ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଥିବା "ଅପୂର୍ବ ମିଳନ" ଗଳ୍ପଟିକୁ ଫକୀରମୋହନ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି 'ଲଛମା' ଉପନ୍ୟାସ ନାମରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

୧୯୧୫ ମସିହାରେ କବି କଟକ ଆସିଥିଲେ । ଡେପୁଟି ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ଭାବରେ ଚାରି ମାସ ରହିବା ପରେ ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ପଦକୁ ଉନ୍ନୀତ ହେଲେ । କଟକରେ ତାଙ୍କର ଅଫିସ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷକାଳ ଏକାଦିକ୍ରମେ କଟକରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ।

ପରିଦର୍ଶକ କର୍ମଚାରୀ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ଥିବାରୁ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ ସମୟରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ବିଭାଗର ଉଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତା ତଥା ଅଧସ୍ତନ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ ।

ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ରଚିତ 'ନାନାବାୟା ଗୀତ' ଏହି କଟକ ଅବସ୍ଥାନ ସମୟରେ ଲିଖିତ । ଦିନେ ଏହି ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଲେଖକଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ହେଲାବେଳେ ଶିଶୁଙ୍କ ମନୋରଞ୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁସଙ୍ଗୀତ ରଚନାର ସଙ୍କଳ୍ପ କଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟବସାୟ ଏତେ ଦୃଢ଼ ଯେ ସେ ସେହିକ୍ଷଣି କାଗଜ କଲମ ଧରି ଲେଖିବାକୁ ବସିଗଲେ । ଗାଧୁଆ ନାହିଁ, ଖାଇବା ନାହିଁ, ପିଇବା ନାହିଁ ଦିନ ୧୦ଟାରୁ ୩ଟା ଯାଏ ବସି ସେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ନାନାବାୟା ଗୀତ ପୁସ୍ତିକାଟି ଶେଷକଲେ । ମାତ୍ର ୪।୫ ଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ଏହା ଲେଖା ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଏବଂ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରକାଶିତ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ (୰ ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାରଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ) ଓଡ଼ିଆ "ସାହିତ୍ୟସଂଗ୍ରହ" ରେ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଆଜମଧ ଭୂମିକାରେ ସେ କବିଙ୍କୁ ଅତି ପ୍ରଶଂସା କରି ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

ଏହି ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଥମେ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ଓ ଘନିଷ୍ଠତା ହୋଇଥିଲା । ନନ୍ଦକିଶୋର

ନନ୍ଦକିଶୋର

ପଲ୍ଲୀ-ଚିତ୍ର

ଉତ୍ସର୍ଗ ପତ୍ର

ପରମ ମାନନୀୟ,

ବିବିଧ-ସଦ୍‌ଗୁଣ-ନିଧାନ,

ଉତ୍କଳର ଭାବୀ ଆଶା ଓ ଗୌରବର ସ୍ଥାନ,

ତାଳଚେରର କିଶୋରବୟସ୍କ ଅଧୀଶ୍ୱର,

ରାଜା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀକିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ବୀରବର ହରିଚନ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର

ମହୋଦୟଙ୍କ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ନାମରେ

ଏହି "ପଲ୍ଲୀ-ଚିତ୍ର" ନାମକ କାବ୍ୟ

ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ

ସହକାରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲା ।

ଭୂମିକା

ତାଳଚେର-ରାଜପ୍ରଦତ୍ତ "ତାଳଚେର ପଦକ"—ପ୍ରାପ୍ତି-ପ୍ରୟାସୀ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ବି.ଏ. ଶ୍ରେଣୀଦ୍ୱୟରେ ଅଧ୍ୟୟନକାରୀ ଛାତ୍ରବର୍ଗଙ୍କୁ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଗୋଟିଏ ରଚନା କରିବାକୁ ହୁଏ । ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ-ପ୍ରବନ୍ଧ-ଲେଖକଙ୍କୁ ପଦକଟି କଟକର ଜିଲ୍ଲା-ବୋର୍ଡ଼ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୁଏ । ଖ୍ରୀଃ ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ଜିଲ୍ଲା-ବୋର୍ଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ଚେୟାର୍‌ମାନ୍ ଓ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ପରଲୋକଗତ ଇ. ଏଫ. ଗ୍ରାଭସ୍ ମହୋଦୟ ଉତ୍କଳ-ଇତିହାସ, ଉତ୍କଳ-ଭୂଗୋଳ ଓ ଉତ୍କଳୀୟ ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ । ଘଟଣାକ୍ରମେ ମୋର ରଚନା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବିବେଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

କାର୍ଯ୍ୟସୂତ୍ରରେ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଜିଲ୍ଲା-ବୋର୍ଡ଼ର ମେମ୍ବର, କଟକ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନାଧ୍ୟାପକ ଭକ୍ତକବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ (ରାୟ ବାହାଦୁର) ମହୋଦୟଙ୍କ ହସ୍ତଗତ ହୁଏ । କଥୋପକଥନ ବେଳେ ଉକ୍ତ ମହୋଦୟ ପ୍ରବନ୍ଧର ଶେଷାଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର 'ମନୋହର' ହୋଇଥିବାର କହିଥିଲେ ।

ଏଥି ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ପଦ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ଉକ୍ତ କଥୋପ-କଥନ ପରେ ସେହି ଇଂରେଜୀ ରଚନାର ଭାବରାଜିକୁ ସରଳ ମାତୃ-ଭାଷାରେ ବିସ୍ତାରିତ ଆକାରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କଲି । ଏହାହିଁ ଏହି ପଦ୍ୟଟିର ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ ।

ପଲ୍ଲୀ-ଚିତ୍ର

ପ୍ରଥମ ଭାଗ

—ପ୍ରସ୍ତାବନା—

ଶାନ୍ତ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟଇ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ,
ମଧୁରିମା-ମୟ ତୋର ନାମ,
ନଗରୀର ରାଜ-ସୁଖ   ମୋହ ପକ୍ଷେ ଘୋର ଦୁଃଖ;
ଅଗୋ ପ୍ରିୟ ପଲ୍ଲି ! ତୋ ପଲ୍ଲବମୟ ଅଙ୍କ,
ଛାୟାତଳ ଆଶ୍ରିବାକୁ ମୁହିଁ ସଦା ରଙ୍କ ।

ପ୍ରାଥମିକ-ମାନବ-ବସତି
ଅଟୁ ତୁ ଗୋ ସୁସରଳା ସତି,
ଗର୍ବିତ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ   ପାଶେ ତୁହି ଅପଦସ୍ଥ
ହେଲେ ହେଉ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଭାବୁକ ରସଜ୍ଞ
ଆଦର କରନ୍ତି ତୋତେ, ନ କରନ୍ତୁ ଅଜ୍ଞ ।

ଜାଣଇଁ ତୁ ନୋହୁ ନିଷ୍କଳଙ୍କ,
ଏ ଜଗତେ କିଏ ଅକଳଙ୍କ ?
ତଥାପି ନଗର ପାପ   ବିଭୀଷିକା ଦୁଃଖ ତାପ
ତୁଳନାରେ ତୋ କୁଟୀର ଅଟେ ଶାନ୍ତିମୟ,
ପଲ୍ଲୀ-ସରଳତା-ଶାନ୍ତି ରଖ କୃପାମୟ !

ସୁନିର୍ଜନ ପଲ୍ଲୀ-ଉପବନ,
ପଲ୍ଲୀ-କନ୍ୟା-ସରଳ-ଆନନ,
ଯୌବନର ପ୍ରେମ-ମଧୁ- ପାନାସକ୍ତା ପଲ୍ଲୀବଧୂ
ଚପଳ ଅପାଙ୍ଗ ଅହା କିବା ମନୋଲୋଭା,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ପଲ୍ଲୀ ତୋର ନୈସର୍ଗିକ ଶୋଭା ।

ପଲ୍ଲୀବାଳକର ନାନା ଖେଳ,
ପଲ୍ଲୀର ସେ ବଣଭୋଜି ମେଳ,
ପଲ୍ଲୀ-ସାପ୍ତାହିକ-ହାଟ, ପଲ୍ଲୀର ସେ ସ୍ନାନଘାଟ,
ପଲ୍ଲୀ-ପଞ୍ଚାୟତ-ସଭା, ପଲ୍ଲୀ-କାରବାର,—
ପଲ୍ଲୀ-ସ୍ମୃତି ଖୋଲି ଦିଏ ଶୋଭାର ଝଙ୍କାର ।

କାଳ ସର୍ବନିକୃନ୍ତନକାରୀ,
କିଛି ଚିର ନ ରହେ କାହାର,
ଯାଏ ପ୍ରିୟ ପୁରାତନ, ଆସଇ ନିତ୍ୟ ନୂତନ,
ପୁରାତନ ପଲ୍ଲୀର ସେ ଦୃଶ୍ୟ ମନୋହର
ଚିହ୍ନି ପାରିବ କି ଭାଇ ନବ ଚିତ୍ରକର ?

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

(ପଲ୍ଲୀବାସୀ)

ଗ୍ରାମେ କାହିଁ ବସି କାକଗଣ
ଘନଘନ କରନ୍ତି ନିସ୍ୱନ,
ଆନନ ବଙ୍କିମ କରି ଗୃହଁ ଛନ୍ଦି ଡର ଡର,
ଏ ଗୃହିଣୀ ଭଙ୍ଗି ତାଙ୍କୁ କିଏ ଶିଖାଇଲା,
କି ଗୂଢ଼ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବହି ଏଠା ରହିଅଇଲା ?

"ଅରେ କାକ, ଅସ ଅସ ଅସ,
ପିତା, ଭ୍ରାତା କରନ୍ତି ପ୍ରବାସ,
ବସି ଏ ତଣ୍ଡୁଳ ଭାଗେ   ଖାଇ କାକ ଅନୁରାଗେ
କେ ବାହୁଡ଼େ ବିଦେଶରୁ କହ ଉଡ଼ିଯାଅ,
ବୃଥା ପୂର୍ଣ୍ଣି କାହିଁପାଇଁ ରାବୁ କାଅ କାଅ ?"

କହ ଏହା ଅଳପବୟସୀ
ଯାଏ ଗୃହ ଗୃହେ ହସି ହସି,
ଲହେ ତହିଁ ପରହାସେ   ନବ ଭ୍ରାତୃବଧୂ ପାଶେ,—
"ଫେର ଆସୁଛନ୍ତି ଭାଇ ତେଜିଣ ବିଦେଶ,
ଆସ ଗୋ ସୁନ୍ଦରି, ଆଜ ବାନ୍ଧ ମୁକ୍ତକେଶ ।"

ଉଡ଼ନ୍ତି ପକ୍ଷୀଏ ରାବ ଦେଇ,
ଶିଶୁ ସହ ଉଭା ଜେମାଦେଈ,
ଅନାଇ ବିହଙ୍ଗ-ସାରି   କହେ ତାଙ୍କୁ ହସ୍ତ ଠାରି,—
"ଆସ ଆସ ଚଢ଼େଇ ରେ ମୋ ପିଣ୍ଡାରେ ବସ,
ଖାଇବାକୁ ଦେବ ତୋତେ ନଡ଼ିଆର ରସ ।"

ରାଜପଥେ ପଥିକ-ଦର୍ଶନେ
ବସିଥନ୍ତି ଗ୍ରାମେ ନାରୀଗଣେ,—
"କାହୁଁ ଆସେ, ଯାଏ କାହିଁ,   କେତେଦୂରେ ଅଛି ଧାଇଁ
କାହିଁ ଘର ବାଟୋଇର, ଏଣେ କେଣେ ଗଲା,
କେଉଁ ଦୂର ପରବାସେ ଯାଉଅଛି ଭଲା ?"

"ଶାରୀ ଶୁଆ" ଆଦ କେତେ ଖେଳ
ଖେଳନ୍ତି ବାଳକେ ହୋଇ ମେଳ,
"ଅଲେ ଶାରି, ଅଲେ ଶୁଆ,   କାହା ହାତେ ନଦାଗୁଆ
କହ"ବୋଲି ଜଣେ କାଠି ଦଏ କାହା ହସ୍ତେ,
ଧରା ହେବା ଭୟେ ମୌନେ ରହନ୍ତି ସମସ୍ତେ ।

କୁଇଁ କୁଇଁ ବାଜଇ କେନ୍ଦରା,
ନାଥ ଆସି ଭିକ୍ଷା ମାଗେ ପରା ?
ଗାଇ ରାମ-ବନବାସ   କୃଷ୍ଣ ମଥୁରା-ପ୍ରବାସ-
ବେଳେ ବେଳେ ବଜାଇଣ ହରେ ଜନମନ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥାଳେ କରେ ନାଥ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ଗମନ ।

ଦେଖ କେଳା କେଳୁଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଦାଣ୍ଡେ ନାଚଧୂଡ଼ୁକି କି ରଙ୍ଗେ
ବଜାଇ ଗାଉଛନ୍ତି ଗୀତ !   ଶୁଣିଣ ମୋହିତଚିତ୍ତ
ଧାଆନ୍ତି ତଣ୍ଡୁଳ ଟାକୁ ବାଳକ ବାଳିକା,
କିଣନ୍ତି ତାଠାରୁ ଚଣୀ, ଗୋବରା, କାଳିକା ।

ଶାଖାନ୍ୱିତ ବଟବୃକ୍ଷ ମୂଳେ
ପଲ୍ଲୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ-ଜଳ-କୂଳେ
ଗ୍ରାମ-ସୀମନ୍ତିନୀକୁଳ   ହୋଇଣ ସ୍ନାନାର୍ଥେ ଠୂଳ
କହୁଛନ୍ତି ପରସ୍ପର ସୁଖଦୁଃଖ କଥା,
ସ୍ନାନ ସାରି କେହି ନାରୀ ପୋଛୁଅଛି ମଥା ।

ସରସୀର ବିପରୀତ ତୀରେ
ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟା ପକାଇଣ ନୀରେ
ବସି ହଂସ ବକରାଜି   ପନ୍ତି ପନ୍ତି ଥାଆନ୍ତି ସାଜି,
କୂଳେ ହିଲ୍ଲୋଳିତ-ଜଳ-ମୃଦୁଳ-ଲହରୀ
ଦେଖି ଚମକି ଉଠନ୍ତି ବକେ ଡରି ଡରି ।

ଶୁଣି ଗଉଡୁଣୀ-ଉଚ୍ଚତୁଣ୍ଡ
ଗ୍ରାମନାରୀମାନେ ହୋଇ ଝୁଣ୍ଡ,
ଦହି, ଦୁଧ କେ କିଣନ୍ତି,   ନ ଥିଲା ଲୋକେ ବୋଲନ୍ତି,—
"ହାତେ ଧନ ଥିଲେ ସିନା ପୂରଇ କାମନା,
ଦୁଃଖୀର ଜୀବନ ସିନା ବୃଥା-ବିଡ଼ମ୍ବନା !"

"ଲୁଣ ତେଲ୍ ମସଲା ଗୋ ନିଅ,
ଗଡ଼ ପାଳି କାଳି ଫୁଟି ଦିଅ,"
ଶୁଣି ଏ ଉଠିଆ ଡାକ ଘରଣୀଏ ଡାକହାକ
ହୋଇଣ ଅସନ୍ତ, ପୁଣି ହୁଏ ଦେବାନେବା
ଧାନ, ରବି, ପଇସାରେ, ମିଳେ ଯାକୁ ଦେବା ।

ବହି ଶିରେ ମେରୁସମ ଯୁଡ଼ା
କାଖେ ଧେନ ସଜ ମୁଢ଼ି ଚୁଡ଼ା
ଗୁଡ଼ିଅଣୀ, କେଉଟୁଣୀ ପାଦେ ମୁଦ ରୁଣି ଝୁଣି
ବୁଲି ଗ୍ରାମେ ଘରେ ଘରେ ଫେରାନ୍ତି ପସରା,
ଧାନ କ୍ଷବା ରବିରେ ଯେ ପାନ୍ତି ହୁଏ ଭରା ।

ଦେଖି ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ ଶିଶୁଗଣ
ପ୍ରାଣ ତହିଁ କରନ୍ତି ଅର୍ପଣ,
ମାତା ପାଶେ କରି ଅଳି ପୂର୍ଣ୍ଣପାତ୍ରେ ଯାନ୍ତି ଚଳି
ଆନନ୍ଦେ ବିହ୍ୱଳ ପାଇ ଆକାଶର ତାରା,
ଦରିଦ୍ରସନ୍ତାନ-ନେତ୍ରୁଁ ବହେ ଅଶ୍ରୁଧାରା ।

ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟେ ଭାଗବତ ଘର
ନାନାବିଧ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆକର,
ରାତ୍ରେ ଏହିଠାରେ ଆସି ବସି କେତେ ଗ୍ରାମବାସୀ
ଶୁଣନ୍ତି ମହାଭାରତ, ଗୀତା, ରାମାୟଣ,
ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ଅଗଣନ ।

ଗ୍ରାମ ଜମିଦାରଙ୍କର ଘର,
ଦାଣ୍ଡେ ଚାଲିବାକୁ ମାଡ଼େ ଡର !
ସାରଣ ସ୍ନାନ ପ୍ରଭାତେ ଉଚ୍ଚପିଣ୍ଡାରେ ସାଆନ୍ତେ
ବସିଣ କରନ୍ତି ସେବାପୂଜାବିଧିମାନ,
ପ୍ରଜା ଗୁହାରି କଥାରେ ଡେରିଥାନ୍ତି କାନ ।

ଟଙ୍କା, ଧାନ, ସୁଧ, ମୂଳଜମା,
ସତ୍ୟ, ମିଥ୍ୟା ଯେତେ ମକଦ୍ଦମା,
କଳହ ଅନର୍ଥ ମୂଳ,　　ସକଳ ଏଠାରେ ଠୁଳ;
ମାଗୁଣିଆ ଠେଙ୍ଗା ହାତେ ଜଗି ରଜକଅ,
ମାଣିରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନାହିଁ ଏଠାରେ ଅଦଅ ।

ମାଆନ୍ତାଣୀ ସଦା ଭକ୍ତିମତୀ,
ଭିକାରୀ, ଶୋଷୀ, ରୋଗୀଙ୍କୁ ଦେଉଛନ୍ତି,
ପାଆନ୍ତି ଜଳ ତୁଳସୀ,　　ଭାଗବତ ଘରେ ବସି
ଶୁଣନ୍ତି ଭାରତ, ରାମାୟଣ, ଭାଗବତ,
ପରିବାର ମଙ୍ଗଳରେ ଅହୋରାତ୍ର ରତ ।

ବଧୂଗଣ ରୂପ-ଗୁଣ-ବତୀ,
ଗୁରୁଜନ ପାଦେ ଥାଏ ଭକ୍ତି,
ଗୃହସ୍ଥୀ ଗୃହାଦି କାର୍ଯ୍ୟ　　କରୁଥାନ୍ତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ
ଚନ୍ଦନଘୋରା ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ରଣା,
ଦେଖିଲେ ବିଦେଶୀଙ୍କର ହେବ ବୁଦ୍ଧି ବଣା ।

ବଡ଼ଘରକୁମାରୀ-ଦୁହିତା
ଦାଣ୍ଡକାନ୍ଥେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଚିତା
ପଦ୍ମବନ୍ଧ, ନାଗବନ୍ଧ—　　ଆଦି କେତେ ଚିତ୍ରବନ୍ଧ,
ଅନ୍ତର୍ଲିପି, ବହିର୍ଲିପି, ଗୋମୂତ୍ରାଦି ଛନ୍ଦ,
ଶ୍ରୀରାମ ରାବଣ—କୁରୁପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ।

ଦେଖୁଛୁ ଦୈବଜ୍ଞ ଆସି କୋଷ୍ଠୀ,
ବସିଛନ୍ତି ଖଣ୍ଡାୟତ ଗୋଷ୍ଠୀ,
ଭାଲେ ଗୋରଚନା ଟୋପା,　　ଶିରେ ଶୋଭେ ଗୁହ ଚମ୍ପା,
ପାଶେ କଣ୍ଟାବାଇଁଶୀ ବାଡ଼ୀଟି ଜଙ୍ଘରେ,
ପାଶେ ଗାମୁଛା ଗଳେ ପଇତା ସଙ୍ଗରେ ।

କରଣ ଅଖଡ଼ା ପଲ୍ଲୀପ୍ରାନ୍ତେ
ଖଣ୍ଡାଖେଳେ ମାତନ୍ତି ବର୍ଷାନ୍ତେ,
ବଳିଷ୍ଠ ଯୁବକବର   ବୁଲାନ୍ତି ଶକ୍ତ ମୁଦ୍ଗର
ବନାଜଣ୍ଟି ଛଡ଼ି ଖେଳେ ଭ୍ରାତା ସଙ୍ଗେ ଭ୍ରାତା,
ଦେଖି ଏହା ମନେ ପଡ଼େ କାଞ୍ଚୀଯୁଦ୍ଧବାର୍ତ୍ତା *।

ଖଣ୍ଡାୟତ କରଣ-ମଣ୍ଡଳୀ
କାହିଁ ଦରବାରେ ଯାନ୍ତି ଚଳି,
କଟିରେ ଚଦର ଭିଡ଼ା,   ହାତେ ଅଛି ପାଞ୍ଜିବଡ଼ା,
ଅଣ୍ଟାରେ ହୋଇଛି ଖୋସା ମୁନିଆ ଲେଖନ,
ଏହି ମୁନେ ବନ୍ଧା ସିନା ନିଖିଳ ଭୁବନ।

ପଲ୍ଲୀ ମଧ୍ୟେ ବ୍ରାହ୍ମଣଶାସନ,
ଶାସ୍ତ୍ରଯୁବା କରଣ ଅସନ
ବିଲବାଡ଼ି କଥା ଶୁଣି   ବୁଢ଼ାଦାଦି ମନେ ଗୁଣି
ପଢ଼େ ମନୁ, ପରାଶର ଅବା ଅଭିଧାନ,
ବିଦ୍ୟା, ବ୍ରତ, ମନ୍ତ୍ର କିବା ସାଙ୍ଖ୍ୟ, ତନ୍ତ୍ର, ଧ୍ୟାନ।

ବସି ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହ ପାଶ
ନିବନ୍ଧର ସେବୁଥାନ୍ତି ନାସ !
ବାଳକ ହୋଇଣ ବୃଦ୍ଧ   କରନ୍ତି ଅଶୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ,
ମନେ ପଡ଼େ ପୂର୍ବ ଯୁଗେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ,
ଥିଲେ ଯେବେ ଏ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଗୁଣେ ଗରୀୟାନ।

---

* ଉତ୍କଳର ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ କାଞ୍ଚୀ ଜୟ କରିଥିଲେ । ସେହି ଜାତୀୟ ବୀରତ୍ୱର ସୂଚନା ଏହି ପଲ୍ଲୀପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ସାଧନାକ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉଥିଲା ।

କାହିଁ ତବ ଚତୁର ଆଶ୍ରମ, *
କାହିଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସେ ନିର୍ମମ ?
ଦାନ ଆଦ ଷଡ଼କ୍ରିୟା ତେଜି ଚୂଡ଼ାଦଣ୍ଡଧିଅ, †
"ବ୍ରହ୍ମ ଜାଣନ୍ତା ବ୍ରାହ୍ମଣ" ହୁଏ ଯେବେ ସତ୍ୟ,
ପ୍ରଣାମ କରବ ଭାଇ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କେମନ୍ତ ?

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଗୋତ୍ରୀ ବିପ୍ରନାରୀଗଣ
କରି ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ ସମାପନ
ଜଳାର୍ଦ୍ର ବସନ ଅଙ୍ଗେ ମନ୍ତ୍ରର ଗତିରେ ରଙ୍ଗେ
ଫେରୁଛନ୍ତି ଗୃହେ; ହେଲେ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ରନ୍ଧନ
ପତି, ପୁତ୍ରେ ଆସି କର୍ମୁଁ କରିବେ ଭୋଜନ ।

ଗ୍ରାମେ କାହିଁ ମହାଜନ ସାଇ,
ବସି ପିତା, ପୁତ୍ର, ଭାଇ ଭାଇ
ବୁଣନ୍ତି ଅଖା ପଲଣ, କରନ୍ତି ପୁଣି ଦୋକାନ,
କାନ୍ତି କଡ଼ା ହଜାରରେ କରନ୍ତି ଗଣନା,
ବାନ୍ଧା ରଖି ଖାତକର ଜମି ଶର୍ଦ୍ଧକନା ।

ଅତି ମିଥ୍ୟାଗୃସ୍ତ ମହାଜନେ,
କୃପଣତା ଅଶନେ ବସନେ,
ମହାଜନ ବଧୂଗଣ ପର୍ବତେ କରି ଗମନ
ଶିରେ କାଷ୍ଠ ଘେନି ଗୃହେ ଫେରୁଛନ୍ତି କ୍ଳେଶେ,
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସିନ୍ଦୂର ଥୋପା ଶୋଭେ ଭାଲଦେଶେ ।

---

* ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ, ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ, ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମ ଓ ଭିକ୍ଷ୍ୟାଶ୍ରମ ପୁରାତନ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଚତୁର୍ବିଧ ଆଶ୍ରମ ଥିଲା ।

† ଯଜନ, ଯାଜନ, ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନ, ଦାନ, ପ୍ରତିଗ୍ରହ—ଏ ଷଟ୍‌କର୍ମ କ୍ରିୟାଶୀଳ ପ୍ରକୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ନିତ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା ।

ପତ୍ନୀ-ପୁତ୍ର-ତନୟା ସହାୟ
ନିଜ ହାତେ ଧାନ ଉନ୍ନୁବାୟ
କରଇ ବସ୍ତ୍ର ବୟନ କ୍ଷିପ୍ରହସ୍ତ ଛନ ଛନ;
ଦିନ ସାରା ଲାଗି ପେଟ ନ ପୂରଇ ତାର,
ଅହୋ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମ ବିଷମ ବ୍ୟାପାର !

ନାନାଜାତି ଅଛନ୍ତି ହାଟୁଆ—
ଓଡ଼ିଆ, ତେଲି, ଗୁଡ଼ିଆ, ବଣିଆ,
ଭଣ୍ଡାରୀ, ଗୌଡ଼, କମାର, ବଢ଼େଇ, ମାଳୀ, କୁମ୍ଭାର,
ଥଟାରୀ, ପାଟରା, ଶୁଧ, କେଉଟ ଓ ତନ୍ତୀ,
ତାମିଲି, ଶଙ୍ଖାରୀ, ପୁଣି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତି ।

ଚମାର, କଣ୍ଡରା, ହାଡ଼ୀ, ପାଣ,
କାଳନ୍ଦୀବୈଷ୍ଣବ, ଧୋବା ଜାଣ
ଗୋଖା, ବାଗୁଡ଼ୀ, ତିଅର, ଡମ, ଚୁହାଡ଼, ଶଅର,
ଛତ୍ରଖିଆ, ଶୁଣ୍ଡୀ, ମୋଚି, କାଆଁଳ ଗଉଡ଼,
କେଳା ଆଦି, ଲେଖୁଁ ଲେଖୁଁ ହେବ ବେଳବୁଡ଼ ।

ଗ୍ରାମର ଅଖଡ଼ା ଏତ୍ଥି ସ୍ଥାନେ,
ପ୍ରତିଦିନେ ନୃତ୍ୟକାରୀମାନେ
ଶିଖନ୍ତି 'ଭାରତଲୀଳା,' 'କୃଷ୍ଣଲୀଳା,' 'ରାମଲୀଳା,'
ପର୍ବ ପାରବଣେ ଦେଶେ ବିଦେଶେ ନାଚନ୍ତି,
ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି କୁଟୁମ୍ବ ପୋଷନ୍ତି,
(ରାଜା, ରାଣୀ, ମନ୍ତ୍ରୀ, ଗଧ ସମସ୍ତେ ନାଚନ୍ତି !) ।

କଳହରେ ଦୁଇ ବରାଙ୍ଗନା
ପରସ୍ପରେ କରନ୍ତି ବନ୍ଦନା !
କେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ କିଏ ଦୋଷୀ ? ଦୁହେଁ ନିଜ ନ୍ୟାୟ ଘୋଷି
ବଜ୍ରନାଦେ ଅନର୍ଗଳ କରନ୍ତି ବକ୍ତୃତା,
ମାବାପ୍ ଲେ ବୀରନାରୀ, ସାବାସ୍ ବୀରତ୍ବ ତା !

ମନୋହର ଉଟ୍ଟମୀର ତଟ
ଶୋଭେ କାହିଁ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ମଠ,
ଶାନ୍ତ ଋଷି ତପୋବନ— ଯେମ ରାଜେ ଉପବନ,—
ଅଶ୍ୱତ୍ଥ-ପନସ-ଚୂତ-ବଟ-ବଂଶରାଜି;
କି ନିସର୍ଗ-ଲାବଣ୍ୟରେ ଅଛି ମଠ ସାଜି !

କାଗିଜି, ନାରଙ୍ଗ ଆଦି ଫଳ
ପକ୍ୱ ହୋଇ ନିଜେ ପଡ଼େ ତଳ,
ବୈଷ୍ଣବ-ତନୟାଗଣ କରି ତାହା ଆହରଣ
ଆନନ୍ଦେ ଚଳନ୍ତି ଗୃହେ ଘେନି ପଣନ୍ତରେ,
ଦଅନ୍ତି ଜନନୀ କରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅନ୍ତରେ ।

ଶୁଣିଅଛି ଏହି ମଠ ପର
ହେଉଥିଲା ହରିନାମେ ଭର,
ମନ୍ଦିରା, ଝାଞ୍ଜ, ମୃଦଙ୍ଗେ, . ରାମତାଳି ଆଦି ରଙ୍ଗେ
ବଜାଇ, ବୈଷ୍ଣବଗଣ କରୁଥିଲେ ଗାନ
ଭକ୍ତିଭରେ ନିସନ୍ଧ୍ୟାରେ ହରିସଂକୀର୍ତ୍ତନ ।

ହରାଇ ବୈଷ୍ଣବେ ଶୁଭଦାନ
ନିଷ୍ଠା-ଅନୁଷ୍ଠାନେ ଏବେ ମ୍ଳାନ !
ସେତେବେ ଶିଷ୍ୟ ନିମନ୍ତ୍ରଣେ "ଟକଟେକାର" ଉଚ୍ଚାରଣେ
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପଙ୍କତ ଯେସନ କରନ୍ତି ଭୋଜନ,
ଥରେ ଯେବେ ଶୁଣାଯାଏ ଦୋମିଶା* କୀର୍ତ୍ତନ ।
(ଅହା ସେ ପ୍ରେମଧର୍ମର କି ଘୋର ପତନ !) । †

---

* ଦୋମିଶା—ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗଳା ମିଶ୍ରିତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ଗୀତ ।

† ପ୍ରେମଧର୍ମ—ବିଶ୍ୱଜନୀନ ପ୍ରେମ-ପ୍ରଚାର ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ବିଶେଷ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ।

ନାନାଗୀତ ଗାଇ ଗ୍ରାମଭାଟେ
ବାଇ ବଂଶୀ ଗ୍ରାମର ଗୋପାଳେ
ଗ୍ରାମପ୍ରାନ୍ତେ ଗୋଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ   ତରୁ ତଳେ ଧରି ନାଚ
କୁହାଟିଣ ଆନନ୍ଦରେ ଚରାନ୍ତି ଗୋଧନ,
ପକ୍ଷଯୁକ୍ତ ତାଳଛନ୍ଦ ଦକ୍ଷେ ଶୋଭାବାନ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମଖଳା)

ଗ୍ରାମପ୍ରାନ୍ତେ କରି ଲୋକେ ଖଳା
ମେଲି ପୋଡ଼ ପକାନ୍ତି ବେଙ୍ଗଳା,
ନାଙ୍କ ମଞ୍ଚା ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନେ   ଜଗନ୍ତି ରାତ୍ରିରେ ଧାନେ,
ମିଛେ ସତେ ଦେଖିଥାନ୍ତି ଯେ ସର୍ବ ଘଟନା
କଳ୍ପନା ବଳରେ ପ୍ରାଣେ କରନ୍ତି ଜଳ୍ପନା !

ପଲ୍ଲୀ ଖଳା ପାଶେ ଜଳାଶୟ,
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କୋକନଦଚୟ:
ନାନା ଜଳଚରଗଣ   କରୁଥାନ୍ତି ସନ୍ତରଣ,
ହଂସ କାଦମ୍ବାଦି ପକ୍ଷୀ କରୁଥାନ୍ତି ସ୍ୱନ,
ଶୁଣନ୍ତେ ସାନନ୍ଦ ହୁଏ ଭାବୁକର ମନ ।

ପ୍ରଭାତୁଁ ଉଠିଣ ଗ୍ରାମବାସୀ
ମେଳ ହୁଅନ୍ତି ଏହିଠାରେ ଆସି,
ଖାଏ ପିକା କେହୁ ବସି   ଗଳ୍ପ କରେ କେହୁ ହସି,
ମୁହୁର୍ମୁହୁ ଛୁଙ୍କି କରେ କେ ନସ୍ୟ ଗ୍ରହଣ,
ଜଳ ତୀରେ ବସି କରେ କେ ଦନ୍ତଧାବନ ।

ଖୌରକର୍ମେ ନାପିତପ୍ରବର,
ବସି କହେ ବିଦେଶ ଖବର,
ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରେ ସମରଥ ବୃଦ୍ଧ କହେ ଧର୍ମମତ,
କେହୁ ଗୃହ କଥା, କେହୁ ବଳର ସମ୍ବାଦ,
ଅନର୍ଥକ ବିଷୟେ କେ କରନ୍ତି ବିବାଦ ।

ବିଲୁଁ କଟା ହୋଇ ଅଧା ଅଧା
ପ୍ରଶସ୍ତ ଖଳାରେ ଧାନ ଗଦା
ହୋଇଅଛି ବଦା ବଦା, କୃଷକର ଘୋର ଧନ୍ଦା,
ସାହୁ ମହାଜନ ପୁଣି କୁଟୁମ୍ବ ପାଳିବ,
ସେହି ଧାନ ବିକି ପୁଣି ରାଜସ୍ୱ ଗଣିବ ।

ଅସ୍ଥିର ଏ ଭବର ବେଭାର,
କାହିଁ ଚିର ନ ରହେ ତାହାର,
ଆଜ ଯେ ମୁକୁଟଧାରୀ କାଲି ସେ ବାଟଭିକାରୀ,
କିନ୍ତୁ ତୁହି କୃଷକ ରେ ଚିରକାଳ ରହି
ନିଜ ରକ୍ତ ଦାନେ ପାଳୁ ଏ ବିଶାଳ ମହୀ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ଧନୀ, ମାନୀ
ହୋଇଲେହେଁ ଆତ୍ମ-ଅଭିମାନୀ
ଯେବେ ବା ତୁ ଅତି ଦୀନ ନୋହୁ ତାଙ୍କଠାରୁ ହୀନ,
ବୈଶାଖର ଖରା ପୁଣି ଶ୍ରାବଣର ଧାରା
ମାଘମାସ ଶୀତ ସହି ଖଟୁ ବର୍ଷସାରା ।

ହେ କୃଷକ, ଅଶେଷ କଷଣ
ସହି ଅର୍ଜୁ ତୁ ଅଳପ ଧନ,
ଅକର୍ମା ଅଳସ ଜନେ ଶୋଷନ୍ତି ନିଷ୍ଠୁର ମନେ
ଭିକ୍ଷୁକବ୍ରାହ୍ମଣ, ଯୋଗୀ, ବୈଷ୍ଣବ ରୂପରେ,
ଭଣ୍ଡଜୀବୀ ପ୍ରବଞ୍ଚକ ଅଟନ୍ତି ହେ ନରେ ।

କର୍ମକୁଣ୍ଠୀ ଅଳସେ ତୋ ଧନ *
ଦେଇ ପାପ ନ କର ଅର୍ଜନ,
ଅଛନ୍ତି ସକଳେ ହର ଦେହ ମନ ଦାନ କର,
ସୁସ୍ଥ ଦେହେ ପର-ଧନ ଭୋଗରେ କାହାର
ଆଚଣ୍ଡାଳବ୍ରାହ୍ମଣରେ ନାହିଁ ଅଧିକାର ।

କିନ୍ତୁ ଦୀନ ଅସମର୍ଥ ଜନେ
ଅନାଥ ତୁ ସଦୟ ନୟନେ,
ହେଲେହେଁ ବ୍ରହ୍ମଚଣ୍ଡାଳ ନ ବିଚାର ଦେଶ କାଳ
ସାଧ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ କର ତା ଦୁଃଖ ମୋଚନ,
ଧନ୍ୟ ସେ ପରାର୍ଥେ ପ୍ରାଣ କରେ ଯେ ଧାରଣ ।

କର୍ମ କର କର୍ମ କର ଭାଇ,
କର୍ମଠାରୁ ପୁଣ୍ୟ ଆଉ ନାହିଁ,
ସାଧୁ-କର୍ମ-ଲବ୍ଧ-ଧନେ ଆନନ୍ଦେ ଯାପ ଜୀବନେ,
ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଦଅ ଦୁଃଖୀ-ଭିକ୍ଷା-ପାତ୍ରେ,
ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତ ଅର୍ଥ ସଞ୍ଚୟ କର ବିପଦାର୍ଥେ ।

କୃଷି-ଲବ୍ଧ ଶସ୍ୟ ବିକା କଣା
କଲେ ଧନ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ସିନା,
ବାଣିଜ୍ୟ ଷୋଳଣା ଧନ, କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟେ ଅଠପଣ,
ରାଜକର୍ମେ ଚାରିପଣ, ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି ଛାର,
ଧିକ ତା ଜୀବନ ଭିକ୍ଷା ଜୀବିକା ଯାହାର !

ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କୃଷକ ରେ ତୋତେ,
ଖଟି ଖଟି ପୋଷୁଅଛୁ ମୋତେ,
ହେଯ୍ୟ ତୋତେ ମଣେ ଯେହୁ ଅବଶ୍ୟ ନିର୍ମମ ସେହୁ,
ତାର ଗର୍ବେ ସଂସାରର କି ଲାଭ ହୋଇବ !
ତୋ ବିହୁନେ ଏ ସଂସାର କ୍ଷଣେ ନାଶ ଯିବ ।

---

* କର୍ମକୁଣ୍ଠୀ—"କାମକୋଢ଼ା"ର ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚକ ।

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମ ଚଟଶାଳା)

ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟେ ଗ୍ରାମ-ଚଟଶାଳା,
ଯମଦଣ୍ଡ ଅବଧାନ ଜାଳା,
ବିଳମ୍ବେ ଯେହୁ ଆସିବ — 'ଶୂନ୍ୟ' ଖାଇ ପ୍ରାଣ ଯିବ,
'ଏକ' 'ଦୁଇ' ମାଗି ଛନ୍ଦେ ହୁଅନ୍ତି ବାହାର,
'ଛପ ନ ଶୁଖୁଣୁ ବାଧି ଖାଇ ଅପିବାର' ।

ଗୁରୁଙ୍କର ବିଦ୍ୟା ଅପ୍ରମିତ,
ଜାଣନ୍ତି ସେ ଶ୍ଳୋକ, ଛାନ୍ଦ-ଗୀତ,
ମହାଜନୀ, ଜମିଦାରୀ— ହିସାବରେ ଅଣ୍ଟା ଭାରି,
ଲେଖା ଯୋଖା ଖଡ଼ି ପାଠେ ଅତି ଧୁରନ୍ଧର,
'ପୁରି' 'ନଉଁରିଆ' ଲେଖା ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ।

ଜମିଜରିବରେ ଅଛି ଜ୍ଞାନ,
ଗ୍ରାମେ 'ଗୁଣିବିଦ୍ୟା'ରେ ପ୍ରଧାନ,
ଅପାର ତାଙ୍କ ମହିମା, ନାହିଁ ସେ ବିଦ୍ୟାର ସୀମା,
ଏକାଧାରେ ସମାବିଷ୍ଟ ଅହା କେତେ ଗୁଣ,
ଅମୂଲ୍ୟ ଅଟଇ ଅହା ଅତୁଳ ନୈପୁଣ୍ୟ !

ମନେ ପଡ଼େ ଶୈଶବର ଦିନ
(ଅତୀତ ଗର୍ଭରେ ଯାହା ଲୀନ),
ଯେବେ ମାତାଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ଲେମ୍ବୁ ଅଗୁର ଚୋରାଇ
ଦେଇ ବେତାଘାତୁଁ ଛନ୍ଦେ ପାଉଥିଲେ ତ୍ରାହି,
ଏ ଭଳି ସୁଯୋଗ କିଏ ଛାଡ଼ି ପାରେ ଭାଇ !

'ଠ'—ପଢ଼େ ବସି କେହୁ କୋଣେ,
'ସିଦ୍ଧିରସ୍ତୁ' ପଢ଼େ ଅନ୍ୟ ଜଣେ,
ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ ନାନା ପାଠ— ସଙ୍ଗେ ଅପ୍ରମିତ ଶାଠ,
'ସତରଫଳା' ପଢ଼ିଣ ଅଳପ ବରଷେ
ଶାଢ଼ୀ ଦେଇ 'ମାନ୍ଧା ବନା' ପଚଢ଼ କେ ହରଷେ ।

ପଣକିଆ-ସାଦା-କଡ଼ା-ପାହୁ,
ସୋଧି, ଓଡ଼ାଙ୍କ, ମେଲ୍ଲଙ୍କ ଗାର
ହରଗୁଣା, ଫେଡ଼ମିଶା, ଅଙ୍କଗୁଣା, ଧର ଦଶା
ସାଦା-କାଣି-ଦସ୍ତି-ହାତ-ସମ-ବୃଷମାଦ—
ନଳ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ଥୋକେ ଛାତ୍ର କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ।

ଭିଆଣି, କୁଠା, କସ୍ବୁ-ବିକସ୍ବୁ,
ମହାଜନୀ-ହସାବନିଚସ୍ତୁ,
ଶେଷରେ ଅସଲ୍-ହବ୍ବୁ, ପଢ଼ିଲେ ଯା ଶେଷ ସବୁ,
ଲୀଳାବତୀସବ ପୁଣି ଘୋଷେ କେଉଁ ଗୃହେ,
ମହାକୋଳାହଳେ କମ୍ପେ ଗ୍ରାମ, ବାଟ, ଘାଟ !

ଲେଖି ଅପରାହ୍ଣେ ତାଳପତ୍ର
ବୋଲି ପୁଣି ରସ, ଭାଗବତ,
ନାନାବିଧ ଛନ୍ଦମାନ ଧରି ଉଚ୍ଚ ତାନମାନ
ଗାଉଛନ୍ତି ଛାତ୍ରବୃନ୍ଦ ବସାଇ ରାଗିଣୀ,
ଗୃହେ ବସି ଶୁଣନ୍ତି ତା ଗ୍ରାମସୀମନ୍ତିନୀ ।

ପ୍ରଦୋଷେ ବାଳକେ ଶ୍ଳୋକ, ସ୍ତୁତି
ପୂର୍ବପାଠ କରନ୍ତି ଆବୃତ୍ତି,
ନିଃଶେଷି ସର୍ବ ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ନ୍ତି ପୁଣି ଗଣିତ
ଗୁରୁଙ୍କ ଭୋଜନାସନ କରଣ ବିଧାନ
ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳେ କରନ୍ତି ସେ ସ୍ବଗୃହେ ଗମନ ।

ହାଟ ଦନ 'ହାଟଗଣ୍ଡା' ନେଇ
ପ୍ରଣମନ୍ତି ଗୁରୁ ପାଶେ ଦେଇ,
ଶିଷ୍ୟଗଣ 'ବଡ଼ଗୃହେ' ଯାଉଁ ଗୃଲ ଗୁରୁ ହାଟେ
'କ-କା-କେ-କୈ' ବନନ୍ତି ସକଳ,
ସେ ଘୋର ଗର୍ଜନେ କମ୍ପେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡମଣ୍ଡଳ ।

କେହୁ ଯେବେ ବଡ଼ଗୃହ କାମ
ନ କରଲ ବିଧି ତାର ବାମ,
ଅଷିଲେ ଗୁରୁ 'ଡ଼ିଙ୍କିଅ' 'ଏକଗୋଡ଼କୁଅଂଠିଅ'
'ମଚୁଆ-ଶାଙ୍ଖୁଳା' ଆଦ କେତେ କେତେ ଦଣ୍ଡ
ଦେଇଣ କରନ୍ତି ତାକୁ ମହାଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ ।

ଯେଉଁ ଦନ ପଡ଼ଇ କମାଇ
ଶିଷ୍ୟଗଣ ଇନ୍ଦ୍ରସୁଖ ପାଇ
ଗୁଡ଼ ଖଡ଼ ମେଣ୍ଟା ଧରି ଗାଅନ୍ତି ରାଗିଣୀ ଧରି
ଭଞ୍ଜ-ଦୀନକୃଷ୍ଣ-କୃତ ଛନ୍ଦବନ୍ଧମାନ,
ସେ ଗୀତ ଶ୍ରବଣେ ଆହା ମୋହିତ ମୋ ପ୍ରାଣ ।

ଭାଦ୍ରେ ପକ୍ଷେ ଗଣେଶଚତୁର୍ଥୀ
ଧରନ୍ତି ବାଳକେ ମହାସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି,
ଦେଇ ନାନା-ଉପାଦାନ ସଜାଡ଼ି ଗୃଙ୍ଗଡ଼ାମାନ,
'ପେଡ଼ଲ୍‌ଗା' ପିନ୍ଧି, ଶିରେ ଦେଇଣ ଚନ୍ଦନ,
ଇଷ୍ଟପୂଜା ଅର୍ଥେ ହର୍ଷେ କରନ୍ତି ଗମନ ।

ପୁଣ୍ୟ-ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ ମାଘମାସେ
ପୂଜନ୍ତି ସେ ଇଷ୍ଟ ଉପବାସେ,
ଦେଇ ଚଷି ନାରକେଳ ହୋଇ ଛାତ୍ରବୃନ୍ଦ ମେଳ
ନାନାରଙ୍ଗେ ଗାଇ ଗୀତ ଫେରି ଘରେ ଘରେ
ଅର୍ଜନ୍ତି ଗୁରୁ ଅର୍ଥେ ଅର୍ଥ ମହାହର୍ଷଭରେ ।

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମତୋଟା)

ଗାଆଁ ତଳେ ଘନ ଅମ୍ବତୋଟା,
ଅଜ୍ ଗଛ ଅଛି ଗୋଟା ଗୋଟା,
ଦୀନଦୁଃଖୀଙ୍କ ସନ୍ତାନ   ଧର ଭଛ ଛାନମାନ
ହରନ୍ତି ହୃଦୟ ବକ-ଚଲ୍-ଗୀତ ଗାଇ,
ଗୋଠାନ୍ତି ପଥର ଜାଳ ଘେନାଣ ଠୋକାଇ ।

ବୃକ୍ଷଡାଳେ ବସି ଶୁକଗଣ
କରୁଛନ୍ତି ସୁମଧୁର ସ୍ୱନ,
ପକ୍ୱଧାନ ଖାଇ ଦିନ   କାଟନ୍ତି ହୋଇ ସ୍ୱାଧୀନ
ଅସି କାଣ୍ଡନଳ ବନ୍ଧି କେଲା ତାଙ୍କୁ ଧରେ,
ନିକ ମୂଲ୍ୟ ନେଇ ନାଡ ଯାଏ ଗୃହ୍ ଘରେ ।

ବନଫଳ-ନଦୀଜଳାହାରୀ
ପିଞ୍ଜରେ ଅବଦ୍ଧ ଶୁକ ଶାରୀ
"ପଢ଼ ହରେ ରାମ କୃଷ୍ଣ   ଆତ୍ମାରାମ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ"
କହି ତାକୁ ଦିଏ କିଏ ବିବିଧ ଆହାର,
ରବି ପକ୍ଷୀ ଭବେ ଯତ୍ନ ହେବାକୁ ବାହାର ।

ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଦିଏ ସ୍ୱାଧୀନତା,
ଦାରୁଣ ଭକ୍ଷଣ ଅଧୀନତା,
ହୋଇ କ୍ଷୁଦ୍ର ବିହଙ୍ଗମ   ଜାଣୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ମର୍ମ,
ନ ଉଡ଼ନ୍ତୁ ଆଜ ତୋର ବିଶାଳ ଗଗନେ,
ବିହରନ୍ତୁ ନାହିଁ ଆଜ ପ୍ରିୟା ସଙ୍ଗେ ବନେ ।

ଗଲେ ଗୃହ୍ଲ ପକ୍ଷୀ କିଛୁ ଦିନ
ନ ହେବୁ ତୁ ପରାଧୀନେ ଦୀନ,
ଦାସତ୍ୱ-ଶୃଙ୍ଖଳେ ରୁଦ୍ଧ   ଗଲେ କିଛୁ କାଳ ବଦ୍ଧ
ନ ପଡ଼ିବ ମନେ ଅଜ ପ୍ରଶସ୍ତ ଗଗନ,
ଅବଦ୍ଧ ପାଠକୀ ପାପପିଞ୍ଜରେ ଯେସନ ।

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମଦେବତା)

ଗ୍ରାମପ୍ରାନ୍ତେ ମନୋରମ ସ୍ଥାନ
ଗ୍ରାମଦେବତାଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠାନ;
ଶ୍ରୀଫଳ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ବଟ   କରୁଛନ୍ତି ଝଟମଟ
ସଘନେ ବ୍ରତତିପନ୍ତି ହୋଇଛନ୍ତି ଛନ୍ଦ
ଫୁଟି ସୁଶୋଭିତ ଧାଶେ ପୁଷ୍ପ ଛନ୍ଦ ଛନ୍ଦ ।

କାହିଁ 'ହରିବୋଲ-ବଟମୂଳେ'
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ସଙ୍କ୍ରାନ୍ତି ସବେ ଠୂଳେ
ଗ୍ରାମ 'ସତପନ୍ଥୀ'ଗଣ   ସନ୍ଧି ମହୋତ୍ସବ ଅନ୍ତ
ଭେଦାଭେଦ ନ ବିଚାରି ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି 'ପ୍ରସାଦ',
ଗାଉଥାନ୍ତି 'ମନବୋଧ ଚଉତିଶା' ଛାନ୍ଦ ।

ଖଞ୍ଜଣି ବଜାଇ ସୁଙ୍କଜନ
ଗାଉଥାନ୍ତି ଚୌପଦୀ ଭଜନ
ଗଞ୍ଜାନିଶାରେ ଉନ୍ମତ୍ତ   ହୋଇ ଭଗବତଭକ୍ତ
ବିପଦକାଳରେ ବସେ 'ସପ୍ତା' ଏହି ସ୍ଥାନେ,
ଶୁଣନ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଗାଥା ଗ୍ରାମବାସିମାନେ ।

ଷଷ୍ଠ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମ-ମହାଦେବ)

ଗ୍ରାମ-ମହାଦେବଙ୍କ ବସତି,
ପବିତ୍ର ପ୍ରଶାନ୍ତ ସ୍ଥାନ ଅତି,
ବିଲ୍ୱଫଳ-ନାରକେଳ- ଗୁବାକାଦି ବୃକ୍ଷ ମେଳ
ଶୋଭିଣ ଦିଶନ୍ତି ଅହା ବଡ଼ ମନୋରମ,
ଏସ୍ଥାନେ ବସିଲେ ଅପେ ଆସଇ ସଂଯମ ।

ଶିବଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ନିଶାପର୍ବେ
ଗ୍ରାମ-ସୀମନ୍ତିନୀ ଆସି ସର୍ବେ
ମାଗନ୍ତି ପ୍ରଦୀପ ଜାଳି ଶିବେ କେତେ ବର ବାଳି,
ପ୍ରତିଦିନ, ବାର ପର୍ବେ, ଗ୍ରାମବାସିଗଣ
ଭକ୍ତିଭରେ ମହାଦେବ କରନ୍ତି ଦର୍ଶନ ।

ବେଲପତ୍ରୀ ପାଦୁକ ଚନ୍ଦନ
ଘେନି ବିପ୍ର କରନ୍ତି ଭ୍ରମଣ
ପଲ୍ଲୀ-ଗ୍ରାମେ ଘରେ ଘରେ ଦେଇ ଯଜମାନ କରେ
ପଞ୍ଚାମୃତ ଆଦି କରି ଦେବତା-ପ୍ରସାଦ,
ଯାହା ସେବି ଦୂରୁ ଯାଏ ପରମ ପ୍ରମାଦ ।

ସପ୍ତମ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମଶ୍ମଶାନ)

ଦେଖି ଦେଖି ପଲ୍ଲୀ-ଗ୍ରାମ-ଶୋଭା
କି ସୁନ୍ଦର ଅହା ମନୋଲୋଭା !
କ୍ଷୁଣ୍ଣି ଶୋଭା ମଧୁରିମା ଛାଡ଼ିଅଛି ଗ୍ରାମସୀମା
ଗ୍ରାମସୀମା ଦେଇ ବହେ ନିର୍ଜନେ ସରିତ,
ନଦୀ-ବକ୍ଷେ ଭାସିଯାଏ ବିଦେଶୀ-ବୋଇତ ।

ତଟିନୀ-ପୁଳିନ ଉଚ୍ଚଦେଶେ
ନିର୍ଜ୍ଜନ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଗ୍ରାମ ଶେଷେ
ନାନା ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବିଟପୀ   ଘନ ଗୁଳ୍ମ ଲତା ଝିପି
କାହିଁ ଉଚ୍ଚ ହୋଇଛନ୍ତି ଭେଦ ଅଭ୍ରଦେଶ,
କ୍ଷୁଦ୍ର ଜନ ମଧ୍ୟେ ଯେହ୍ନେ ମହାତ୍ମା ବିଶେଷ ।

ଏହି ସ୍ଥାନେ ଗ୍ରାମର ଶ୍ମଶାନ,
ଥିଲେ ଗ୍ରାମେ ଦୀନ ଭାଗ୍ୟବାନ,
ତେଜିଣ ସଂସାରମାୟା   ଯେବେ ବିସର୍ଜ୍ଜିଲେ କାୟା
ଏହି ସ୍ଥାନେ ହେଲେ ସର୍ବେ ଭସ୍ମେ ପରିଣତ;
ସ୍ମୃତିପଟେ ଉଦ୍ଭାସଇ ଅଦ୍ଭୁତ ଜଗତ ।

କି ବର୍ଣ୍ଣିବି ସେ ମୃତ୍ୟୁ-ସଂସାର,
ଅତୀତ ସେ କ୍ଷେତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନାର,
ଅପୂର୍ବ ବିଷାଦ ଆସି   ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣ ଗ୍ରାସି
ଘୋଟିଲା ନିମେଷ ମଧ୍ୟେ ନିଖିଳ ଜଗତ,
ମୃତ ପ୍ରିୟଜନ ସ୍ମୃତି ହୃଦୟେ ଜାଗ୍ରତ ।

କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମେ କେତେ ପରିବାରେ
ନିକ୍ଷେପିଣ ଶୋକ-ଅନ୍ଧକାରେ
ଜନକ ଜନନୀ କେହି,   ସନ୍ତାନେ ପରମସ୍ନେହୀ,
ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ ବା ପ୍ରିୟେ ତେଜିଣ ଏ ସ୍ଥାନେ
ଅଛନ୍ତି ବିଲୟ ଲଭି ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନେ ।

ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଶିଶୁ ସୁସନ୍ତାନ
ତେଜି ମାତା କରିଛି ପ୍ରୟାଣ,
ପ୍ରିୟତମ ପରିବାର   ଛାଡ଼ି ଗୃହସ୍ଥ ତାହାର
ଆସି ଏଥି ଶୋଇଅଛି ଅଚେତା ନିଦ୍ରାରେ,
ଭସାଇ କୁଟୁମ୍ବବର୍ଗେ ଶୋକ-ପାରାବାରେ ।

କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷ ପ୍ରବୀଣ ସଂସାରୀ
ଅତୁଲ ସମ୍ପଦ-ଅଧିକାରୀ
ନିଜ ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନେ   ଯାପିଣ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନେ
କେତେ ପ୍ରତିବାସୀ ଗଳା ଚିପିଲା ସେ ହେଲେ,
କି କଲା ସେ ପାପଧନ ତାର ଶେଷ ବେଳେ ?

ଦେଖ ଦୁଃଖେ ରଙ୍କପ୍ରାଣଧନ
ଲଭିଅଛି ଶଧ୍ୱଂସ କୃପଣ,
ସହିଣ ଉଦର କ୍ଳେଶ   ଧରିଣ ମଳିନ ବେଶ
ବହୁତ ସମ୍ପତ୍ତି ଯତ୍ନେ ସମ୍ପାଦି ସେ ଥିଲା,
ପ୍ରାଣ ଗଲାବେଳେ କିଛି ସଙ୍ଗେ ନ ଘେନିଲା !

ସୁମଧ୍ୟମା ଯୁବତୀ ନବୀନା
ଅପାଙ୍ଗେ ପ୍ରଣୟୀ ଯାର କିଣା,
କାହିଁ ଗୁରୁ ଲୋଳ ଭୁରୁ   କାହିଁ ତାର ପୀନ ଉରୁ !
ଦେଖ ଭୋଗତୃଷ୍ଣା କେଉଁ ବିଦେଶେ ଲୁଚିଛି,
ତା କର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳ ଏଥି ପଡ଼ି ତ ରହିଛି ।

ସୁହାସିନୀ ନବୀନା-କାମିନୀ
ନବକାନ୍ତ-ପ୍ରାଣ-ପ୍ରଣୟିନୀ
ଦେଖ ତା ମନ୍ଥର ଗତି   ଟହଟହ ହାସ୍ୟ ଅତି,
ଦେଖ ତା ନବସଂସାର ନେଇଛି ଅଗ୍ରତୁ
ଏକା ଏ ନିର୍ଜନେ, କେହି ନାହାନ୍ତି ତା ସହି ।

ବିକଟାଳ ସ୍ଥଳ ଏ ଶ୍ମଶାନ,
ପଡ଼ିଅଛି ଶବ ଅସ୍ଥିମାନ,
ଯବେ ଶରକୁଣୀମାନେ   ସେକନ୍ତି ନିଜ ସନ୍ତାନେ,
ବିକଟେ ଗୋମାୟୁଗଣ କରି ଅଟ୍ଟହାସ
କୁହାଟେ ଝୁଣନ୍ତି କେବେ ଶବ ସଢ଼ାମାଂସ ।

ଅତି ନାଙ୍ଗଠିଆ ଏ ମଶାଣି,
ବିହରନ୍ତି ଭୂତ ଓ ଡାଆଣୀ,
ବୃକ୍ଷ କରେ ଝଡ଼ମଡ଼, ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷ ଧଡ଼ପଡ଼.
ବୃକ୍ଷେ ବସି ରବେ କେବେ କାଉ 'କାଅ କାଅ',
ପ୍ରାଣୀକୁ ଶ୍ମଶାନ କିବା ଡାକେ 'ଆଅ ଆଅ'।

ବୃଥା ଏ ପାର୍ଥିବ ଅଭିମାନ,
ଜାତି, କୁଳ, ଧନ, ଜନ, ମାନ,
ଜୀବନ-ଯୌବନ-ଗର୍ବ, ରାଜ୍ୟ, ବିଦ୍ୟା, ଯଶ ସର୍ବ
କାଳବଳେ ଏକାବେଳେ ଭଜନ୍ତି ବିଲୟ,
ଚରମ କାଳରେ କେହୁ ନ ଗମନ୍ତି ସହ।

କହ ନଦୀ ! କେବଣ ଉଦ୍ଦେଶେ
କାହୁଁ ଆସୁ ଯାଉ କେଉଁ ଦେଶେ ?
ଆଦି ଅନ୍ତ ତୋର ମୋର ଘୋଟିଛି ଅନ୍ଧାର ଘୋର,
ଜ୍ଞାନିଜନେ ଦେଖିଛନ୍ତି ତୋର ଆଦି ଶେଷ,
କେ କହି ପାରିବ ନଦୀ ! ମୋହର ସନ୍ଦେଶ ?

ଅଷ୍ଟମ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମ-ହାଟ)

ଗ୍ରାମେ କାହିଁ ବସେ ପାଳିହାଟ
ପୂରି ଯାଏ ଗ୍ରାମ ବାଟ ଘାଟ;
ଆସିଣ ଦୋକାନୀମାନେ ବସି ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନେ
ଯେ ଯାହାର ସଉଦା ସେ କିଣନ୍ତି ବିକନ୍ତି,
ପଇସା କଉଡ଼ି, ରବ ବଦଳ ରଖନ୍ତି।

ପାନ, ଗୁଆ, ମିଠାଇ, ଉଖୁଡ଼ା,
ଖଜା, ମୁଆଁ, ମୁଢ଼ି, ଗୁଡ଼, ଚୁଡ଼ା,
ହଳଦୀ, ତେଲ, ନଡ଼ିଆ, କଦଳୀ, ମାଛ, ଶୁଖୁଆ,
କାଠ, ହାଣ୍ଡି, ଲୁଣ, ବଡ଼ି, ପରିବା, ଚାଉଳ—
ଆଦି ବିକା କିଣା ହୁଏ, ଶୁଭଇ ଚହଳ ।

ବହୁଜନ ମିଳନ୍ତି ଯେଉଁଠାରେ,
କଳଗୋଳ ଲାଗଇ ସେଉଁଠାରେ,
ଅଛଇ ହାଟଦଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ହାଟ ମଧ୍ୟେ ଠିଆ,
କଳଗୋଳ ହେଲେ ହାଟେ ସେହୁ ଭାଙ୍ଗିଦିଏ,
ଦୋକାନୀମାନଙ୍କଠାରୁ ତୋଳା କରି ନିଏ ।

ସରିଗଲେ ସଉଦାଟି ହାଟେ
ଚାଲିଯାଏ ଯେହୁ ଯାହା ବାଟେ,
ଦେଖି ଏସନ ସ୍ୱଭାବ ମୋ ମନେ ଜାଗେ ଏ ଭାବ—
ଏ ଭବ ଅଟଇ ହାଟ, ସରିଲେ ବେପାର
ବାଟ ଧରି ଚାଲିଯାନ୍ତି ସର୍ବେ ଯେ ଯାହାର ।

ପଲ୍ଲୀ-ଚିତ୍ର

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ

— ପ୍ରସ୍ତାବନା —

ଅସ ଅସ ଭବ-ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ପାନ୍ଥ !
ବସ ମୋ ପାଶରେ କ୍ଷଣେ,
ଶୁଣିଯାଅ ମୋର ଶୈଶବ ସ୍ୱପନ
ମୋର କ୍ଷୀଣ ବଂଶୀ ସ୍ୱନେ ।
ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ-କବିତା କାନନେ
ରସିକ ଭ୍ରମଣକାର,
ଅସ ମୋ ଶ୍ୟାମଳ ପଲ୍ଲବ ନିକୁଞ୍ଜେ
କାବ୍ୟରସ-ପାନ-କାର,
ଦେଖ ମୋ ସୀମାନ୍ତେ ବହୁ ଯାଉଅଛି
ପ୍ରୀତି-ନଦୀ କଳକଳେ,
ଦାରୁଣ ସଂସାର ଦୁଃଖ-ଶିଳା ତପ୍ତ
ସ୍ନାନ କର ତାଂର ଜଳେ ।

ମୋ କୁଞ୍ଜେ ଫୁଟନ୍ତି କାନନ କୁସୁମ
ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ତୋଳିନିଅ,
ବିନୀତ, ଶଙ୍କିତ ମୋ ଭାବନାଚୟ
ଉପେକ୍ଷି ଜନେ ନ ଦିଅ ।
ମୋ ବାଲ୍ୟ-ଜୀବନ ଥିଲା ମଧୁମୟ
ନିସର୍ଗ ସୁନ୍ଦର ସ୍ଥାନ,
ଦେଇଥିଲେ ମୋତେ ଦୟାମୟ ପ୍ରଭୁ
ଅଜସ୍ର ଅମୂଲ୍ୟ ଦାନ ।
ଶୈଶବ-ଜୀବନ କ୍ଷୁଦ୍ର ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମେ
କାଟିଲି ମହା ଅନନ୍ଦେ
ଗିରି, ବନ, ନଦୀ, ପଲ୍ଲବ, ପ୍ରସୂନ
ଶ୍ୟାମଳ ନିକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟେ ।

ନିକାଞ୍ଚନେ କେତେ ଦେଖୁଥିଲି ବସି
ଘନ ବନ, ଗିରିଶ୍ରେଣୀ
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଗିରି ପଦପ୍ରାନ୍ତେ
ଗିରି ନଦୀ ନୀର ବେଣୀ ।
ପାଶେ ଥିଲା ତୋଟା, ଦଣ୍ଡା, ବିଲ, ଜୋର
ଚୂତକୁଞ୍ଜ, ବଂଶବନ,
ନିରନ୍ତର ଶୁଣୁଥିଲି ନାନାଜାତି
ବନ ବିହଙ୍ଗମ ସ୍ୱନ ।
ସାନ ସାନ ଗ୍ରାମ-ଶିଶୁଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ
କରୁଥିଲି ଧୂଳିଘର,
ମନେ ପଡ଼େ ମୁଗ୍ଧ ଅନତି ନୟନ
ଜାନପଦ ବଧୂଙ୍କର ।
ମଧୁର କବିତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଆହା
ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପଲ୍ଲୀ-ଜୀବନ,
ଅଛି ପଲ୍ଲୀ ଆହା ନାହିଁ ମୋହ ପକ୍ଷେ
ତା'ରୂପ ମନମୋହନ ।

ଶୈଶବ ଗଗନ, ଶୈଶବ ଭୁବନ
ଥିଲା ମୋହମୟ ଦେଶ,
ସେହି ପ୍ରିୟ-ପଲ୍ଲୀ ନ ଦେଖାଏ ଆଜ
ମୋତେ ତ ମୋହନ ବେଶ ।
ପଲ୍ଲୀ-ସୀମନ୍ତିନୀ ହୁଅନ୍ତି ଦେଖି ମୋତେ
ଗୃହରେ ଲୁଚନ୍ତି ଯାଇଁ,
ପଲ୍ଲୀ-ଶିଶୁଗଣ ନିକଟେ ଦେଖିଲେ
ଭୟରେ ଖେଳନ୍ତି ନାହିଁ ।
ପଲ୍ଲୀ-ଲଲାଟରେ ଗୋଧୂଳି ତାରକା
ପାଉଥାଏ କେଡ଼େ ଶୋଭା,
କଳ୍ପନା ପଟରେ ସେ ଅତୀତ ଚିତ୍ର
ନର ପ୍ରାଣ-ମନୋଲୋଭା ।

ନାନାଜାତି ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ିଯାଉଥାନ୍ତି
ପଙ୍‌କ୍ତି ବାନ୍ଧି ସେ ଗଗନେ,
ଯାଉଅଛୁ ଉଡ଼ି ମୋ ବାଲ୍ୟ-ବିହଙ୍ଗ
ତା ଗୀତ ବାଜେ ଶ୍ରବଣେ ।
ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଥରେ ଦଉଡ଼ି ଯାଇଣି
ଦେଖି ମୁଁ ଆସିବି ତାହା,
ଦୀର୍ଘ କାଳସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟେ ବ୍ୟବଧାନ
କେସନେ ଟପିବି ଅହା ?
ଉଜାଣି ସନ୍ତରି ଯୁଗ-କାଳସ୍ରୋତ
ନ ଯାଇ ପାରିବି ଆଜ,
ମଧୁର ଶୈଶବ-ଜୀବନ-ସ୍ୱପନେ
ମୋର ଏ ଜୀବନ ଯାଉ ।

ଆସ ଆସ ପ୍ରିୟ ସମଧର୍ମୀ ବନ୍ଧୁ,
ବାଲ୍ୟର ବିଗତ ସୁଖ
ଭୁଲି କ୍ଷଣକାଳ ପାସୋରିବା ମିତ୍ର,
କଠୋର ଜୀବନ ଦୁଃଖ ।
ନାହିଁ ମୋର ରମ୍ୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଭବନ
ଅଥବା ତ୍ରିଦଶ ଧାମ,
ଯୋଗ୍ୟତା କଳିଣ ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ
ଦେଲେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ;
କିନ୍ତୁ ଭାଇ ସିନ୍ଧୁ ନଗରୀ ତ୍ରିଦିବ
ହେଲେହେଁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ,
ଦରିଦ୍ର କୃଷକ ନିଳୟ ପଲ୍ଲୀର
ସ୍ଥାନ ଏ ଭବେ ଅଛି ତ ?
ଗ୍ରାମୀୟ ଜୀବନେ ମନ ମୋର ଆଜ
ନ ହୁଅଇ ସେତେ ସୁଖୀ,
ବାଧୁଅଛି ତାର ବିଚ୍ଛେଦ ବେଦନା
ମୋ ପ୍ରାଣ ବିଧୁର, ଦୁଃଖୀ ।

କିନ୍ତୁ ଦୟାକର କଳ୍ପନା-ସୁନ୍ଦରୀ
ଦେଇଛନ୍ତି ମୋତେ ବର,
ସୁନ୍ଦର ଶୈଶବ ଛବିରାଜି ଦୂରୁ
ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦରତର ।
ଅଜ୍ଞାତେ ଭୁଞ୍ଜିଲି ଯେ ସୁଖ ଶୈଶବେ
ଏବେ ଏ ଯୌବନେ ତାହା
ଦୂର ଚିରପ୍ରାପ୍ୟ କଳ୍ପନା ନୟନେ
କିବା ମନୋରମ ଅହା !

ସ୍ଥାନେ ଅଛି ପଲ୍ଲୀ କାଳେ ନାହିଁ ବୋଲି
ସେ ଛବି ନେତ୍ରେ ନ ଦିଶେ,
ସ୍ମୃତି ଦିଏ ସୁଖ କିନ୍ତୁ ମୋ ସଂଶୟ
ଚିର ସ୍ଥିର ରହେ କିସେ ?
ଶୈଶବେ ଜୀବନ୍ତ ଛବି ଦେଖିଥିଲି
ଯୌବନେ ଦେଖେଁ କଳ୍ପନା,
ଜରା ଆସି କାଳେ ପୁରାତନ ସିନ୍ଧେ
କରିଦେବ ପଥ ମନା ।
ତେଣୁ ବନ୍ଧୁ ବାଲ୍ୟ-'ପଲ୍ଲୀ-ଚିତ୍ର' ପୁଣି
ଅଙ୍କିଲି ତୁଲିକା ଧରି,
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁ, ମରଣେ ସ୍ମାରକ
ହେବ ଏ ତୁମ୍ଭ ମୋହର ।

ଗ୍ରୀଷ୍ମ

ବୈଶାଖ ମାସରେ ପଣା ସଙ୍କରାନ୍ତି
ହୁଅଇ ପଣା ଛତୁଆ,
କାଠ-ଗୋଡ଼ ପିନ୍ଧି ମଙ୍ଗଳା ମୁଣ୍ଡାଇ
ନାଚନ୍ତି ଘଣ୍ଟପାଟୁଆ ।

ଏହି ମାସେ ହୁଏ ଚନ୍ଦନ ଯାତରି
ନାରକେଳି ଏହି ମାସେ,
ନାବ କେଳି କରି ଯୁବକେ ମଉଜ
କରୁଥାନ୍ତି କ୍ରୀଡ଼ା ହାସେ ।

ରଣୀଫୁଲ ପରି ପଡ଼ୁଥାଏ ଜହ୍ନ
ପଦା ପାହାଡ଼ରେ ବସି
ପଲ୍ଲୀ-ସିମନ୍ତିନୀ ଗୃହିଣୀ ରାତିରେ
କରନ୍ତି ଆଳାପ ହସି ।

ବୃଦ୍ଧା ପିତାମହୀ କୋଳେ ଘେନି ଶିଶୁ
ଜହ୍ନମାମୁଁଙ୍କୁ ଡାକନ୍ତି,
ଶିଶୁକୁ ଶୁଣାଇ ଗୀତ ଶୁଣିବାକୁ
ଆନକୁ ମନା କରନ୍ତି ।
"କେଣେ ଭାସିଯାଉ ଆରେ ଜହ୍ନମାମୁ ?
ମୋ ଧନ ଘରକୁ ଆ ଆ,
ପାଟଳୀଗା ପିନ୍ଧି ମୋ ଧନ ସଙ୍ଗତେ
ଖିରିପିଠା ଖାଇ ଯାଆ ।"

କଳାବତୀ-କନ୍ୟା, ଅସୁରୁଣୀ-ବୁଢ଼ୀ—
କୁମ୍ଭୀର-ଗମ୍ଭୀର ଗାଥା,
ରଜା-ମନ୍ତ୍ରୀ-ସାହୁ-କୋଟୁଆଳ-ପୁଅ
ଅଭିନବ ଗୁରୁ ସଙ୍ଗାତ ।

ବଡ଼ରାଣୀ ସାନରାଣୀ ସାତ ଯାଅ
ସବା ସାନ ଭୁଆସୁଣୀ,
ସୁନାନାକୀ ଝିଅ, ଅଥବା ମଣ୍ଡପ,
ଅମୂଲ୍ୟ ପରଶମଣି—
କେତେ କେତେ କଥା ଅଦ୍ଭୁତ ବଚନ
କାହିଁ ବୃଦ୍ଧାଗଣ କହି
ହସାନ୍ତି ଡରାନ୍ତି ଶିଶୁଙ୍କୁ; ଉଠଇ
କୋଳାହଳ ରହି ରହି ।
ବୈଶାଖ ମାସର ପାଟ ତଇଲାରେ
ହୁଏ ଡାଲୁଅ ଫସଲ,
ଗମ୍ଭୀର ପାଟରେ ଖାଲ୍ ହିଁସୁଆରେ
ଫଳେ ପର୍ ଧାନ ଭଲ ।
ଦୋଫସଲ୍ ଜମି ଚଷିଣ କୃଷକେ
ବୁଜୁଥାନ୍ତି କଣ୍ଟା ବାଡ଼େ,
କରଥାନ୍ତି କପା, ଫୁଟି, ତରଭୁଜ
ପାଳ ଜମି ନଈଦାଢ଼େ ।

କ୍ଷିଡ଼ଆ ମାରଣୀ କପା-କିଆରିରେ
ପୋଡ କୁଠା-ଜଗୁଥିଲ,
ରାତରେ ଜଗଇ ନିଜେ ଚଷାପୁଅ
ଦିନରେ କୃଷକ-ବାଳ ।
ଗମ୍ଭୀର ପାଟରେ ମନ ଆନନ୍ଦରେ
ଗାଆନ୍ତି ହଳିଆ ଗୀତ,
ନିର୍ଜନ ନିଶୀଥ-ମୃଦୁ ବାତ ତାହା
ବହିଣ ହରଇ ଚିତ୍ତ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶୀଥ ନିର୍ମଳ ଜ୍ୟୋସ୍ନାରେ
ଶୁଭଇ ଦୂର କୁହାଟ,
ଶଗଡ଼ିଆମାନେ ସାତ ପାଞ୍ଚ ମିଳି
ସଙ୍ଗେ ଚାଲୁଥାନ୍ତି ବାଟ ।

ଝାକର ଫୁଟାଇ ବଳଦ ଅଡ଼ାଇ
ନାଠେଇ ନାଠେଇ ଗୀତ,
ରାମାୟଣ ଅବା ମହାଭାରତରୁ
ଗାଇଣ ହରନ୍ତି ଚିତ୍ତ ।
ପାଟଲେ ଧୂଆଁପତ୍ର, ପାନ ବାଇଗଣ,
ଲଙ୍କାମରିଚ, କଖାରୁ,
ବାଡ଼ରେ କୋଶଲା, ଛହ ବାଇଗଣ,
ପିଢ଼ଙ୍ଗ, ଢେଲୁଆ ସାରୁ ।
ଏମାନ ଅମଳ କରଣ କୃଷକ
ନେଇଣ ହାଟେ ବିକଇ,
ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ଅତି କଷ୍ଟରେ
ବିକ କଉଡ଼ି ସଞ୍ଚଇ ।

ଗଣେ ରାଜକର, ଜଳକର, ପଥ,
ପ୍ରଦେଶୀୟ, ଚୁଲିକର ।
ଧାନ ଖାତା, ତମସୁକ ଶରାଏ ସେ
ଯାଇ ମହାଜନ ଘର ।
ଝିଅ, ପୁଅ ବଡ଼ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ
ହୁଏ ତାଙ୍କ ବାହାଘର,
ବାର ମାସେ ତେର ପାରବଣ ଶ୍ରାଦ୍ଧ,
ସଙ୍ଖୁଳା, ପୁଅଣୀଘର ।
ଏହାପର କେତେ ଆନ୍ଦୋଳ, ଜଞ୍ଜାଳ
ସହଇ କୃଷକ ଭାଇ,
କଳା କୁଢ଼ଆ ଯେ କଳଙ୍କ କୁଢ଼ଆ
କହିଲେ ସରିବ ନାହିଁ ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସେ ରଜସଙ୍କ୍ରାନ୍ତି ଯାତ
ଶିଶୁ, ଯୁବା, ବୃଦ୍ଧ, କନ୍ୟା—
ନରନାରୀ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ଯାନ୍ତି
ପଥେ କି ଲାବଣ୍ୟ-ବନ୍ୟା ।

ପିନ୍ଧି ପେଣ୍ଡ଼ି-ଲୁଗା, ନାଲିଣି ଗହଣା
ଯାଆନ୍ତି ସୁନ୍ଦରୀଗଣ,
ବିବିଧ ବସନ, ବିବିଧ ଆନନ
ରମେ ଦର୍ଶକ-ନୟନ ।
ଚମ୍ପକବରଣ ସରୋଜ ସଂକାଶ
କାହାର ମୁଖମଣ୍ଡଳ
ପଙ୍କଜ ପଲାଶ-ଅପୂର୍ବ ନୟନ
ଦିଶୁଥାଇ ଚଳ ଚଳ ।
ସରଳ ଆକାର, ଗଣ୍ଠିଗଣ୍ଠିକା ନା
କେହୁ ଧୀର କେ ଚଞ୍ଚଳ,
କୋଇଲି କାଳିଆ, କେହୁ ବା ଶ୍ୟାମଳ
ଲାବଣ୍ୟେ ତନୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
କୋମଳ ରସାଳ ସୁଢ଼ଳ କା' ବପୁ,
କା ବର୍ଣ୍ଣ ହଳଦୀଗଣ୍ଠି,
ରମ୍ଭା-ତରୁ ସମ କାହା ଗୋଡ଼-ଭଣ୍ଡା,
କେ ତନ୍ୱଙ୍ଗୀ କମ୍ବୁକଣ୍ଠୀ ।

କାହାର ସପ୍ରେମ ସ୍ନିଗ୍ଧ ନେତ୍ର ବୋଲି
ଦିଅଇ ପ୍ରାଣେ ଚନ୍ଦନ,
କାହାର ଲାବଣ୍ୟମୟ ପଦ୍ମାନନୁଁ
ନ ଫେରେ ଅଜ୍ଞ ନୟନ ।
କାର ବ୍ରୀଡ଼ାନତ ପାଟଳ ଆନନ
ବିଲୋଳ ବେନି ଲୋଚନ,
ଥରେ ଦେଖିଲେ ସେ ନେତ୍ରର ସମ୍ପତ୍ତି
ହୁଅଇ ସାର୍ଥ ଜୀବନ ।
ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତା ପ୍ରାୟ କେହୁ ଯାଏ
ପୁରୁଷ ଦେଖି ମଉଳି,
କାହିଁବା ନିର୍ଲଜ୍ଜା ଅଣ୍ଡିରଚଣ୍ଡୀକୁ
ଦେଖି ଯାଏ ହାଡ଼ ଜଳି ।

ରଜ ଉଛବଦନ ଖାଇ ପୋଡ଼ପିଠା
ଗ୍ରାମ ଅମ୍ବତୋଟା ତଳେ,
ଖେଳନ୍ତି ଉଦ୍ଧାମେ ବାଗୁଡ଼ି, ଦାଣ୍ଡିଅ
ପଲ୍ଲୀ-ଯୁବକ ସକଳେ ।
ବାଘ, ଛେଳି, ଶାଗୁ-ଶୁଅ, ଧାନଉଁଷା
ଅବା ଲୁଚକାଳି ଖେଳ,
ଖେଳୁଥାନ୍ତି ଜହ୍ନ ରାତିରେ ଶିଶୁଏ
ହୋଇ ଦାଣ୍ଡେ ଏକ ମେଳ ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ପାଚେ ଅମ୍ବ, ପଣସ, ସପୁରି,
ଦୁଃଖୀଜନ-ପ୍ରାଣଧନ,
ସ୍ୱାଦୁ ଆଉ ତେଣେ ହୁଳୁ ପକ୍ୱ ଫଳ
ଦଣେ କେଉଁ ଭୋଗବନ ।
ରାତି ପାହାନ୍ତାରୁ ଦୁଃଖୀ ପଲ୍ଲୀବାସୀ
ଅମ୍ବ ସାଉଁଟନ୍ତି ଯାଇ,
କଅଁଳରେ ଭୁଞ୍ଜେ ସୁଆଦ ପାଆନ୍ତି
କିଣିବାକୁ ଧନ କାହିଁ ?

ବର୍ଷା

ନିଦାଘ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଅନ୍ତେ ବର୍ଷାଋତୁ,
ବରଷେ ମେଘ-ଅସରା,
ବହନ-ଓଳିଅ ପିଟାଇ କୃଷକ
ମେଲଏ ଅଣା-ପସରା ।
ଘୋର ବର୍ଷାଦିନେ ଉଚ୍ଚ ଆକାଶରେ
ଗଳା ବଉଦର ଶୋଭା,
ପର୍ବତଶିଖରେ ଧୂମାଳିଆ ମେଘ
ଦିଶେ ଅତି ମନୋଲୋଭା ।

ପଦ୍ମଲ୍ଲ ଅଷାଢ଼େ ଘୋଟଇ ଅକାଶେ
ବଉଦ କଳାହାଣ୍ଡିଅ,
ତଳ ଉପାଡ଼ଣା ଓଡ଼ ଜମି ବାଡ଼
ଲଗାନ୍ତି ଗୃହୀ ମାଣ୍ଡିଆ ।
ମାଣ୍ଡିଆ ବାଡ଼ର ଚଉପାଶ ବାଡ଼େ
ତାଳ ପଥର କଅଁଳ,
ସେ ବାଡ଼ ଉପରେ ମାଡ଼ଇ ସଘନେ
କେତେ ଜାତି ଫୁଲ, ଫଳ ।
ଅଙ୍କୁ ନକଜଡ଼ା ହିଙ୍କାଳିଅ ବାଡ଼େ
ମାଡ଼ଇ କୁଅମଇତା,
କେହୁ କେହୁ ଲଗେ ପୋଡ଼ଲେ ମଧୁର
କେହୁ କେହୁ ଲଗେ ପିତା ।
ଏହ୍ମାପରି ସିନା ଏକ ରକ୍ତ, ମାଂସ,
ଅସ୍ଥିରେ ଗଠିତ ଜନ,
କେହୁ କେହୁ ସାଧୁ ସୁଜନ ହୁଅନ୍ତି
କେହୁ ବା ପାପୀ ଦୁର୍ଜ୍ଜନ ।

ଘଡ଼ଘଡ଼ ଶୁଣି କାଙ୍କଣ ହାଣ୍ଡିରୁ
କାଙ୍କଣ ମାରଇ ଗଜା,
ସଲଗି ବାଡ଼କୁ ମଡ଼ାଏ କୃଷକ—
ଘରଣୀ ଦେଇଣି-ରଜ୍ଜା ।
ଫଳଇ କୋଳେ ନେଉଅ, ପିଜୁଳି,
ପିଅଗ୍, ଅତ, ଢାକୁଢ଼,
ବୋଇତ କଖାରୁ, ବରଗଡ଼ା ଜୁଇଁ,
ରଜ୍ଜା ପୀଢ଼ା ଯାଏ ବୁଡ଼ ।
ପୀଢ଼ା ବାଡ଼େ ଫୁଟେ ଲେନ୍ତି କହ୍ନିଫୁଲ
ଶୋଭି ହଳଦିଆ ବନ,
ଦିଶଇ ଯେସନ ତାରା-ଝମଣ୍ଡିତ
ଶାରଦ ନୀଳ ଗଗନ ।

କହ୍ନିଫୁଲ୍ ତୋଳି ଶିଶୁଏ ଗାଆନ୍ତି
"କହ୍ନି ଫୁଲ୍ ତୋର୍ ଠାଅ"
ଚୁଟିଆ ମୂଷା ଯେ କହୁ ଯାଇଅଛି
ଚାଉଳ ମୁଠେ ଦେଇଯା" ।
ତୋର ଗୋରା ବନ ହଳଦିଆ ଦିଶେ
କହ୍ନିଫୁଲ୍ ଫୁଟି ବାଡ଼େ,
ବାସି ହୋଇଗଲେ ମଉଳିଯାଏ ସେ
ତା ଶୋଭା ଲୁଚେ କୁଆଡ଼େ ।
ଏହିପରି ସିନା ରୂପ ଯଉବନ
ଅଟଇ ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ,
ଆଜି ତୋହ୍ରି ଗୋରା ଶୋଭାର ପସରା
ରହୁଁ ରହୁଁ କାଲି ନାହିଁ ।
ଚାଲି ଯାଏ ରୂପ ରହିଥାଏ ସ୍ମୃତି
ପ୍ରଣୟୀ ମାନସ-ପଟେ,
ଅସ୍ତମିତ ରବି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯେହ୍ନେ
ଇନ୍ଦୁ ସୁଧାସିନ୍ଧୁ ତଟେ ।

ଏହି କାଳେ ହୁଏ ଅଷାଢ଼ୁଆ ଫଳ,
ଟୋକେଇ କୁଣ୍ଡେଇ ଫୁଲ,
ଅଟବଥୁ ଡାଳେ ମଡ଼ମଡ଼ିକାର
ପିଲଏ ବୁଝନ୍ତି ମୂଳ ।
କଇଁଆ ଗଛରେ ଶିଆଳିର ଲଟା
ମାଡ଼ି ବସେ ବାଢ ପରି,
ଆସି ରାତ୍ରେ ବାଘ ହାକୁଟି ମାରଇ
ଘୋର ଗରଜନ କରି ।
ନଳିତା ହୁଅଇ ମଧୁ ପିତା ଦୁଇ
ଲାଲ ଧଳା ଦୁଇ ବନ,
ନଳିତାରୁ ମିଳେ ଝୋଟ, କାଉଁରିଆ
ଦରଦର ଗଣ୍ଠିଧନ ।

ଝିଲ୍ କାଶବଣେ ନିବିଡ଼ କଣ୍ଟକେ
କଅଁଫୁଲ୍ ମହକଇ,
ବନଶ୍ରୀ ପର୍ଯ୍ୟେ ଲୁଟେ ସେ ଉଡ଼ାଳେ
ବାସ ତାର ଚହଟଇ ।
ଜୋର୍, ପୋଖରୀରେ କୁମୁଦ, କହ୍ଲାର,
ପୁନ୍ନାଗ, ମାଳତୀ, ଜାତି,
କଦମ୍ବ, କାମିନୀ, ଚମ୍ପା, କୁରୁଣ୍ଟକ
ଫୁଟେ, ଫୁଲ୍ ନାନା ଜାତି ।
ଗଜା ବଉଦକୁ ପ୍ରବଳ ପବନ
ଉଡ଼ାଇ ନିଏ ଦହନ,
ଦାଣ୍ଡ ତାଳଗଛ ବସାରେ ଦୋହଲି
ବାୟା ରବେ ଘନ ଘନ ।
ତା' ଶୁଣି ବାଳକେ ଗାଆନ୍ତି ପୁଲକେ,
"ହୋଓ ରେ ବାଇଆ ହୋଓ
ଯେଉଁ କିଆରିରେ ବହୁତ ଧାନ ତୁ
ସେଇ କିଆରିରେ ଶୋଓ ।"

ବାୟା ଚଢ଼ାଇର କିସ ଯାଉଛି ସେ
ବାଆ କାଳେ ଦୋହଲୁଛି,
ଉଚ୍ଚ ତାଳଗଛ ବାଉଁ ବରଡ଼ାରେ
ବସା କରି ଅଛି ଲୁଚି ।
ଆଙ୍କୁ ବୁଦାମୂଳେ ବସି ଗାଏ ଗୀତ
ଆନନ୍ଦେ ଘରଚଟିଆ,
ଦେଉଳିଅସିଜୁ-ଫୁଲେ ଗାଏ ବସି
ଭଅଁର ଫୁଲରସିଆ ।
ବଲକାମ ସାରି ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ
ବାହୁଡ଼ଇ ଚଷା ଘରେ,
ପୋଡ଼ପିଠା, ମୁଢ଼ି ଖାଇ ମହାସୁଖେ
ବସିବ ଚଲ୍ଲୀ-ମୁଣ୍ଡରେ ।

ନିଦାଘ ବସନ୍ତ କଟେ ରଡ଼ମଡ଼
କିଏ ସେ ଭାଙ୍ଗିଲ ଜାଣି,
ବଗ ଡାକ ଦେଲା ଶୁଣି ଲୋ ବଗୁଲି,
ରାତି ହେଲା ଯିବା ଚାଲି ।
ବେଳ ବାଡ଼ି କରି କୃଷକ-ଘରଣୀ
ଯାଏ ଲଗୁଆଣି କରି,
ଖେଳାଏ କୋଠାରେ ତା ବାଡ଼ୁଅ ଝିଅ
ପିଲା ଭାଇ କୋଳେ ଧରି ।
ବରଷା ଋତୁରେ ମେଘ ଡହ୍ଲାଡ଼ରେ
ଖରା ନ ଦିଏ ଦର୍ଶନ,
କହ୍ନିପୁଲ୍‌ଫୁଟା ଦେଖି ବଧୂଜଣ
ଚୁଲ୍ଲୀ ଲଗାନ୍ତି ବହନ ।
ଲେମ ନ୍ତରେ ଯେବେ ମୁହଁ-ଅନ୍ଧାରରେ
ଡିଠେ ସନ୍ଧ୍ୟାଦୀପ ଜଳି,
ବୃନ୍ଦାବତୀ ପାଶେ ସଞ୍ଜ ଦେଇସାରି
ଲଗାନ୍ତି ବଧୂଏ ଚୁଲି ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ଆକାଶରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ପ୍ରଦୀପ
କେମନ୍ତ ରୁଚିର ଦିଶେ,
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି-ଶାଢୀରେ ଜଡ଼ିତ
ହୀରକ ମାଣିକ୍ୟ କି ସେ ?
ଦୂରୁ ପଥିକର ନିରାଶ ନୟନେ
ପ୍ରଦୋଷ-ପ୍ରଦୀପ-ଶୋଭା,
ପଲ୍ଲୀ-ସୀମନ୍ତିନୀ-କର-ପଲ୍ଲବରେ
କେମନ୍ତେ ସୁମନୋଲୋଭା ।
ମୃଦୁବାତାଘାତେ ମନ୍ଦ-ଆନ୍ଦୋଳିତ
ଦୀପଶିଖା ଶୋଭାବନ,
ମୃଦୁଗତି ଯୋଗୁଁ ଯୁବତୀ ବକ୍ଷୋଜ—
ବେନି ମୃଦୁ ନିସ୍ପନ୍ଦନ ।

ବ୍ରୀଡ଼ାଭରେ ବାଳା ଅଞ୍ଚଳ ଭ୍ରୂଲତା-
ଅପାଙ୍ଗ ଢାଳିଲା ବେଳେ,
କୁଙ୍କୁମଗଉରା ତା ଅଙ୍ଗ-ଯଷ୍ଟିରେ
ଲାବଣ୍ୟର ଛାୟା ଖେଳେ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କାସାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କମଳ
ମଣିମୃଣାଳରେ ଦୋଳେ,
ସତେକି ଷଟ୍‌ପଦ ସମ ମୁଖପଦ୍ମେ
ବେନି ନୀଳନେତ୍ର ଡୋଳେ ।
ସନ୍ଧ୍ୟାର ପ୍ରଦୀପ ବେନି ନୀଳ ନେତ୍ରେ,
ନବୀନ ବକ୍ଷୋଜ ବେନି,
କି ଏସେ ସୁନ୍ଦର, କେ ସୁନ୍ଦରତର
ତୁଳିବ କବି କି ଘେନି ।

ଚାଳ ମୁଣ୍ଡେ ବସି ଦରିଦ୍ର କୃଷକ
ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା କୋଳେ ଧରି,
କୃଷକଘରଣୀ କଥା ଶୁଣୁଥାଏ
ରନ୍ଧାବଢ଼ା କାମ କରି ।
ନଈବଢ଼ି ଜଳେ ଭାସି ଅସିଥିବା
କାଠ ଥାଏ ଅମୂଲ୍ୟ,
ଚୁଲିରେ ପଡ଼ଣ ଜଳୁଥିବା ବେଳେ
ହେଉଥାଏ ସେଇଁ ସାଇଁ ।
ବହ୍ନିଦହ୍ୟମାନ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ଇନ୍ଧନ
କାନ୍ଦେ କି ବିନାଶ ଦୁଃଖେ,
ସ୍ମରି କାନନର ଶ୍ୟାମ ମାତୃ-ଅଙ୍କ
ଶୈଶବ-ଯୌବନ-ସୁଖେ !
କାହିଁ କୁଟୀରର ପ୍ରକୋଷ୍ଠ-କୋଣରେ
ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ଜଳେ ଦୀପ,
ପ୍ରଦୀପ-ଅଦୂରେ ଜନନୀ କୋଳରେ
ସୁପ୍ତ ତା କୁଳ-ପ୍ରଦୀପ ।

ପ୍ରାଣର କୁମର ପିଠି ଗୃପୁଡ଼ାଇ
ଶୁଅନ୍ତି ଜନନୀ ଧୀରେ,
ଶିଶୁ ଜନକର ମଧୁର ମୂରତି
ନାଚଇ ହୃଦ-ମନ୍ଦରେ ।
ଗୁନ ଗୁନ ସ୍ୱନେ ଗାଉଥାନ୍ତି ମାତା
"ହୋଓରେ ବାପୁ-ହୋ,
ଯେଉଁ କଅଁସ୍ୱରେ ଗହଳ ଧାନ ତୁ
ସେହି କଅଁସ୍ୱରେ ଶୋଓ ।"
ଜରଣ ନିରଣ ବିଦେଶରେ ପତି
ଅସକ୍ତ ଅନ ନାସ୍ୱରେ,
କିନ୍ତୁ ସତୀ ଘୋର ଦୁଃଖେ ପୂଜୁଥାଏ
ତା' ଛବି ପ୍ରାଣ-ମନ୍ଦିରେ ।

ନିଶୀଥର ବାତ ବହିଆଣେ ଗୀତ
ଶୁଭେ ନିଶା ଗର୍ଜ୍ଜନ,
ଗାଆଁ ଗଳି ଦାଣ୍ଡୁଅଞ୍ଜୁ ଶୁଭୁଥାଏ
ବିକଟ ଫେରଣ୍ଡା ସ୍ୱନ ।
ସେ ଶବ୍ଦ ଶୁଣନ୍ତେ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ସ୍ୱପ୍ନ
ଶିଶୁ ଉଠଇ ଚମକି,
ବୋଲିଣ 'ମୋ ଧନ' କରନ୍ତି ଚୁମ୍ବନ
ମାତା ଶିଶୁ କୋଳେ ଯାକି ।
ଏବେ ମଶକର ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱନ
ପଡ଼ଇ ମୋହର ମନ,
ଗୁଣ୍ଡା ଧୂଆଁ ହେବା କବାଟ କିଳିବା
ପରେ ଶିଶୁଙ୍କ ଶୟନ ।

ଶରତ୍

ଭାଦ୍ରମାସେ ପଡ଼େ ଖୁଦୁକୁଣୀ ଓଷା
ମାସେ ପାଞ୍ଚ ପାଳି ହୁଏ,
ପୁଅଖେଳ ଖେଳି ଭାଇଙ୍କପାଇଁ ବୋଲି
ଓଷା କରୁଥାନ୍ତି ଝିଏ ।
ନାନା ସରଞ୍ଜାମେ ସଜାଡ଼ି ଗୃଙ୍ଗଡ଼ା
ଝୁଲୁଥାଏ ତହିଁ ଝୁରି,
ଖୁଦୁକୁଣୀ ପୂଜା ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ଫୁଲ
ହଜାସ୍ରି, ହରଗଉରୀ ।
ପୁଅଖେଳ ଖେଳି ଦେଇ ହୁଳହୁଳି
ବଢ଼ିଲରୁ ପାଞ୍ଚ ପାଳି,
ମନାସିଣ ବର ବିଧାଦେ ପ୍ରତିମା
ବିସର୍ଜନ୍ତି ସବୁ ବାଳୀ ।

ଭାଦ୍ରମାସେ ପଡ଼େ ଦ୍ୱିତୀୟା ଜମା
ଆଣି ଓଷା ସେ ବରଷେ,
ଏକବାର ଦିନ ବଢ଼ାଯାଏ ପଦ
ଚାଲ ଶିଆଳୀ ଉଦ୍ଦେଶେ ।
ଦତୀ-ଅଦତୀଙ୍କ କଥା ପଡ଼େ ତହିଁ
ଶୁଣୁଥାନ୍ତି ଓଷୁଆଳୀ,
ଥରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ବାର ବର୍ଷକାଳ
ଝୁରୁଥାନ୍ତି ବସି ବାଳୀ ।
ଭାଦ୍ରମାସେ ପଡ଼େ ଇନ୍ଦ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଯେବେ
ଗଗନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦୁ,
ଶାରଦ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଦିଶେ ଦାଉ ଦାଉ
ବରଷେ କି ସୁଧାବିନ୍ଦୁ ।

କୌମୁଦୀ ସାଗରେ ଚକୋର ଚକୋରୀ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ସୁଧା କରି ପାନ,
ସ୍ୱର୍ଗ-ମନ୍ଦାକିନୀ-ସୁଧା ଧାରୀ ସମ
ବହାନ୍ତି ଲହରୀ ତାନ ।
ଆଶ୍ୱିନ ମାସରେ ଦଶହରା ପର୍ବ
ବର୍ଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାର୍ବଣ,
ଛମାସେ ବରଷେ ସ୍ୱଗ୍ରାମେ ଫେରନ୍ତି
ବିଦେଶୁ ପ୍ରବାସୀଗଣ ।
ଗୃହକ ପରସ୍ତେ ବିରହିଣୀମାନେ
ଥାନ୍ତି ପ୍ରିୟ ପଥ ଚାହିଁ
ଦିନ ଗଣୁଥାନ୍ତି ନବ ତରୁଣୀଏ
ଦେଲ ତାଙ୍କ ସରେ ନାହିଁ ।
ଭରିପିଲ ସାହୁ-ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତି
କେବେ କଂକ ମିଠାଇ
ଦେଖି ପିତା ଭ୍ରାତା, ଅସିବେ ଗ୍ରାମକୁ
ସର୍ବେ ଥାନ୍ତି ବାଟ ଚାହିଁ ।

ପ୍ରଣୟୀ ଅଗମେ ପ୍ରଣୟିନୀ ପାନ୍ତି
ହାତେ ଅକାଶର ଜହ୍ନ,
ଅନନ୍ଦରେ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଡ଼ କରନ୍ତି
ଅହ୍ଲାଦେ ନ ରୁଚେ ଅନ୍ନ ।
ପତିପ୍ରାଣାଗଣ ପ୍ରିୟ ଅଦର୍ଶନେ
ନ ପିନ୍ଧନ୍ତି ଅଲଙ୍କାର,
ଦୀର୍ଘକାଳ ଅନ୍ତେ ପେଡ଼ି ଲୁଗା ସଙ୍ଗେ
ଗହଣା ହୁଏ ବାହାର ।
ଶିଶୁଏ ପ୍ରବାସୀ-ଗତ ପିତା, ଭ୍ରାତା,
ଖୁଡୁଁତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ସ୍ନାନ ଭୋଜନାଦି କରି ନବବସ୍ତ୍ର
ପିନ୍ଧିଣ ବୁଲନ୍ତି ରଙ୍ଗେ ।

ବାଡ଼ୁଅ କୁମାରୀ ବାପଭାଇଙ୍କର
ସେବାରେ ଯାଆନ୍ତି ଲାଗି
ଲୁଗା କୁଆଁଇଣ ଚନ୍ଦନ ଘୋରଣି
ଠାଆ କର ପାନ ଭାଙ୍ଗି ।
ଯଥାକାଳେ ହୁଏ ଦଶହରା ପର୍ବ
ତିନି ଦିନ ହୁଏ ଯାତ,
'ଖାଇଲେ ଖାଅ ବା ପାରବଣେ ଖାଅ'
ଡାକଇ ପୁରା ପ୍ରବାଦ ।
ଚତୁର୍ଥ ଦିବସେ ଉଠଇ କଳସ
ବୁଡ଼ିଗଲା ବେଳେ ବେଳ
ଚଉପାଢ଼ୀ ଦାଣ୍ଡେ ପଡ଼ଇ ଚହଳ
ହେଉଅଛି ଖଣ୍ଡାଖେଳ ।
ପ୍ରତି ଖଣ୍ଡାଯୁତସାହିରେ କଳସ
ବସି ହୁଏ ଖଣ୍ଡାଖେଳ,
ମୁଦ୍ଗର, ବନାଟି, ଛଡ଼ି, ବାଡ଼ିବୁଲା,
ମାଲକୁସ୍ତି ହାତମେଳ ।

ପଞ୍ଝା ଲଢ଼ାଲଢ଼ି, ସଗଡ଼ି ସାଧନ,
ଶୁଭଇ ମହୁରୀ, ଢୋଲ,
ଗବାକ୍ଷୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ ଶତ ହୁଳହୁଳି
ଶତ କଣ୍ଠୁ ହରିବୋଲ ।
ବାଜେ ରଣଝାମ୍ପ, ଯୋଡ଼ି ନାଗରା ବା
ବାଜେ ବୀରବାଜା ଘନ,
ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହେ ବାହୁସ୍ଫୋଟ ମାର
ଉନ୍ମତ୍ତ ଖେଳାଳିଗଣ ।
କେହୁ ଖେଳେ ଖଣ୍ଡା, କେହି ଛଡ଼ି ବାଡ଼ି,
କେହି ବୁଲାନ୍ତି ମୁଦ୍‌ଗର,
ବନାଟି ବୁଲାଏ କେହି, କାହିଁ ହୁଏ
କସରତ ବେନାଙ୍କର ।

ଆଜ ଖଣ୍ଡାୟୁତମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଦେଖି ଖେଦ ହୁଏ ମନେ,
ନିଜ ବାହୁବଳେ ଶାସିଲେ କଳିଙ୍ଗ
ଯେଉଁ ଶୂରବୀରଗଣେ ।
ଉତ୍ତରେ ଜାହ୍ନବୀ ଯାମ୍ୟେ ଗୋଦାବରୀ
ପୂର୍ବରେ ବଙ୍ଗ ସାଗର,
ପଶ୍ଚିମେ ଭାର୍ଗବ-ଅଭ୍ରଂ-ଲିହ-ଗିରି
ନର୍ମଦା ସୃତକାଗାର ।
ଯାଏ ଯେଉଁ ବୀରେ ନିଜ ଭୁଜବଳେ
ଉତ୍କଳେଣ ପଦାତଳେ,
ନଷ୍ଟ କରାଇଲେ ଆଜ ସେ ଜାତିର
କି ପତନ କାଳବଳେ ।
କାଞ୍ଚି, ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ବରେ ପୁଣି
ଗଙ୍ଗାକୂଳେ, ଗୌଡ଼ଦେଶେ,
ପ୍ରୋଥିତ କଲେ ଯେ ବିଜୟ-ନିଶାଣ
ହେଲେ କିବା ଅବଶେଷେ ।

ଅଶ୍ବିନ ମାସରେ କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା
କୁଆଁର ପୁନେଇ ନାମ,
ମାରି ସୃଷ୍ଟି କର ଠେକେ ଦାଉ ଦାଉ
ପଡ଼ୁଥାଇ ଘନଘନ ।
ଚାଳଗଜା, ଖଇ, ନଡ଼ିଆ, ଭଜୁଡ଼ା,
ଢେଙ୍କନାରେ ଗଢ଼ିଣ ଜହ୍ନ,
ପୋଖରୀକୂଳରେ ଜହ୍ନକୁ ଅନାଇ
ହୁଏ କରନ୍ତି ଭକ୍ଷଣ ।
ନୂଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି କୁମାର ପ୍ରତିମା
ବର ମନାସିଣ ମନେ,
ଗୃହାଙ୍ଗଣା ସଜାଡ଼ି ତୁଳସୀ ଚଉଁରା
ପୂଜନ୍ତି କୁମାରୀଗଣେ ।

ମନେ ପଡ଼େ ଦିନେ ଭାଦ୍ର ଶୁକ୍ଳ ପକ୍ଷ
ଗମ୍ଭୀର ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶି,
କରୁଥିଲୁ ଖେଳା ଗ୍ରାମ ସୀମା ଘାଟରେ
ସାତ ପାଞ୍ଚ ସଖା ମିଶି ।
ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ମିଳି ବରଷା-ପ୍ଲାବନେ
କଲୁ ନିର୍ଜନ ଭ୍ରମଣ,
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ସମୁଦ୍ରରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପ୍ରାଣରେ
କଲୁ ନୌକା ସନ୍ତରଣ ।
ନିଶୀଥ-ଗଗନେ ବାହାରି ବିହଙ୍ଗ
ଗାଉଥିଲା କଳ ଗୀତ,
ବାଲ୍ୟଗଗନର ସେ ଦୂର ସ୍ମୃତିରେ
ଜଳୁଛି ଉଠଇ ଚିତ୍ତ ।
ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ସାଗରେ ସନ୍ତରଣ ପକ୍ଷୀ
ଗାଇଲା କରୁଣ ଗୀତ,
ଶୁଣି ତା ବିଷାଦେ ସିକ୍ତ ହୋଇଗଲା
ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳକ ଚିତ୍ତ ।

ପୁଚ୍ଛିଲି ମିତକୁ "ବନ୍ଧୁ ଏ କି ପକ୍ଷୀ,
ଗାଉଛି କି ଦୁଃଖେ ଗୀତ ?
ରଜନୀ ତଟରେ ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶିରେ
ଆକାଶ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ।"
କହିଲେ ବନ୍ଧୁ "ସେ ଟେଣ୍ଟୋଇ ଚଢ଼େଇ
'ଏ କିଏ ସେ' 'ଏ କିଏ ସେ',
ଗାଉଛି ଅଧିରେ ଦେଖିଣ ମନୁଷ୍ୟ
କମ୍ପାଇ ଆକାଶଦେଶେ ।
ଯେତେବେଳେ ଗ୍ରାମ ମୃଗୟାରୁ ଫେରି
ନ ଦେଖିଲେ ବଇଦେହୀ,
ସେତେବେଳେ 'ଏହି କିଏ ସେ' 'କିଏ ସେ'
ଗାଉଥିଲା ଦୂରେ ଏହି ।

ଯେ ଦିନେ ରାବଣ ସୀତାଙ୍କୁ ହରଇ
ରଥେ ଘେନି ଥିଲ ଯାଇ,
ଘନଘନ ରାବ ପଥ କଢ଼ାଇଲ
ଶ୍ରୀରାମେ ଏହି ଚଢ଼ାଇ ।
ସେହିଦିନୁ ବର ପାଇଅଛି ପକ୍ଷୀ
ପ୍ରାଣୀ ଦେଖି ସ୍ୱଜନେ
ଯାମିନୀ ସମୟେ ରାବିବ ନିଶ୍ଚୟେ
'ଏ କଏ ସେ' ଏହି ସ୍ୱନେ ।"
ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଅଦ୍ଭୁତ କଥା ଶୁଣି ମନେ
ଅଦ୍ଭୁତ ଭାବାବେଶ,
ମନେ ହେଲା ସୀତା-କରୁଣ ରୋଦନ
ଶ୍ରବଣେ କି ପରବେଶ ।
ବସନ୍ତ ହୃଦୟେ ଫେରିଲୁ ଉଭୟେ,
ଦେଖିଲୁ ସେ ପାରି ଜଳେ,
ଜଳପାନ କରେ ବିଶାଳ ଶ୍ୱାପଦ
ଘାଣ୍ଟି ଜଳ କଳକଳେ ।
ଦ୍ରୁତ ପଦଗରେ ଅସି କିଛି ଦୂରେ
ଦଉଡ଼ିଗଲୁ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ,
ବ୍ୟାଘ୍ର କି ଶୃଗାଳ ଚିହ୍ନିନାହୁଁ କେହି
ଚତୁଷ୍ପଦ ଅନୁମାନେ ।

ଶରତରେ ହୁଏ ବିଅଳି ଫସଲ
ଭାଦୁଏ ହୁଏ ଅମଳ,
କେତେ ଜାତିକା ସେ ଭୋଦେଇ ଫସଲ
ଦୁଃଖୀ କୃଷକ ସମ୍ବଳ ।
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଧାନ ପାଚିଯାଏ ବିଲେ;
ନାନା ଜାତି ପକ୍ଷୀଗଣ,
ଝାଙ୍କେ ଝାଙ୍କେ ଆସି ସୁନାକ୍ଷେତେ ବସି
କରନ୍ତି ଶସ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ ।

କୁହୁଅ ମାରଣ କଲା କନାଖଣ୍ଡ
ଉଡ଼ାନ୍ତି କୃଷକଗଣ,
କୃଷକ-ବାଳକା ନଗି ବାଡ଼ି ଧରି
କରେ ପକ୍ଷୀ ବିତାଡ଼ନ ।
ଲଲ ଗୁଲୁଗୁଲୁ ପାଚିଗଲେ ଧାନ
ଶୁଭଦନ କରି ସ୍ଥିର,
ସୁବାସ ଗୁଡ଼ଳ, ଦୁଧ, ଗୁଡ଼ ନେଇ
'ନଅ', ରାନ୍ଧେ ଖୋଲି ଦ୍ୱାର ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବରଣ ପକ୍ୱ ଧାନକ୍ଷେତେ
ଉଠେ ଧୂମ କୁଣ୍ଡଳାକାରେ,
ଭୋଜନର ଅର୍ଘ—ଅଘ୍ରାଣ ନେଇକି
ଯାଏ ସେ ଆକାଶ ପାରେ !
ଅବା କୃଷକର କୃତଜ୍ଞତା, ଭକ୍ତି
ଯେଉଁ ଗୃହେଯାଏ ବହି,
ଆକାଶ ଉପରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱରଗରେ
ମହାପ୍ରଭୁ ଛନ୍ତି ରହି ।

'ନଅ' ଯେଉଁ ଫେରୁଁ କୃଷକ ଦ୍ୱାରରୁ
ଶୁଣେ ଘରେ ତାର ଝିଅ,
ଗାଉଅଛି ଗୀତ ଯେଉଁଣ କୋଳରେ
ତାର ସବା ସାନ ପୁଅ ।
ଶୁଭଅଛି ଗୀତ କୃଷକ ଗୃହରୁ
'ହୋଓ ରେ ବାଇଅ ହୋଓ,
ଯେଉଁ କାଅଁଶିରେ ଗହଳ ଧାନ ତୁ
ସେଇ କାଅଁଶିରେ ଶୋଓ ।'
ଦଶ ଅମ୍ବୁଗଁଡେ ପଠାରୁ ଗୋପାଳ
ଧେନୁପଲ ବାହୁଡ଼ାଇ,
ଘରେ ଘରେ ଦଏ ଅଡ଼ାଇଣ ସାହୁ—
ଦାଣ୍ଡରେ ଧୂଳି ଉଡ଼ାଇ ।

ଖଳା ଦାଣ୍ଡେ ମେଳି ପୋଢ଼ ଗୋରୁ ଯୋଚି
ଚାଷୀ ବେଙ୍ଗଳା ପକାଏ,
ଅମଳ କରିଣ ଧାନ ଉଁଷାଇଣ
ଦିନ ଧରି ନୂଆ ଖାଏ ।
ହାଟପାଲି ଦିନ ହାଟେ ଯାଇ କିଣେ
ହାଣ୍ଡି, ମଣ୍ଡା, ପରିବା,
ନୂଆଖିଆ ଦିନ ଶିଶୁଙ୍କ ଆନନ୍ଦ
ବର୍ଣ୍ଣନ କରିବ କିବା !
ଘର କୁଟୁମ୍ବଙ୍କୁ କରି ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ନବାନ୍ନ କରି ରନ୍ଧନ,
ବଢ଼ିବାରୁ ପାକ ନିଜେ ଡାକେ ପିତା—
ଗୃହକୁ କରି ଗମନ ।
ମାନି, ଅଭିମାନ ଥିଲେ କାହାରି ସେ
ବସେ ଅଡ଼ିବାଙ୍କ ଧରି,
ନିଉନ ହୋଇଣ ହାତ ଗୋଡ଼ ଧରି
ନିଅଇ ନେହୁରା କରି ।

ସତ୍ୟ ଦେଶେ ପରି ଗୃହସ୍ଥ ଗୃହିଣୀ
ଅତିଥିଙ୍କ ଚାକରାଣୀ,
ଏ ଦେଶେ ନିମିତ୍ତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣକାରୀ
କରଇ କାକୁତି-ବାଣୀ ।
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଣି ଭୋଜନ କରାଇ
ସରିଲାରୁ ଆଚମନ,
ଆସନେ ବସିଲେ ହୁଏ ଧୂଆଁ ପାନ
ଅବା ତାମ୍ବୁଳ ବଣ୍ଟନ ।
ଧୋବା, ଭଣ୍ଡାରୁଣୀ, ଦଣ୍ଡୁଆସି, ଯୋଗୀ,
ଭିକାରୀ ପାଅନ୍ତି ଅନ୍ନ,
ଦେଇ ପିଣ୍ଡି ଅନ୍ନ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତେ ଗୃହସ୍ଥ
ନାରୀ କରନ୍ତି ଭୋଜନ ।

ସର୍ବଶେଷେ ଗୃହ-ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଲକ୍ଷ୍ମୀ
କରନ୍ତି ଗ୍ରହଣ ଜଳ,
ଏଥିପାଇଁ ପିନା ଗୃହସ୍ଥ ଆଶ୍ରମ
ନିଖିଳ ଆଶ୍ରମସ୍ଥଳ ।
ଏଥିପାଇଁ କୃଷ୍ଣ କହିଥିଲେ ପାର୍ଥେ
"ଗୃହକର୍ମ ଯେବେ କର,
ବାହ୍ୟତ ରୂପରେ ସେ କଥା ଗୋଟାକୁ
ନୁହେଁ କେହି ସମସର ।"

ହେମନ୍ତ

କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ଆମିଷ ଛାଡ଼ଣ
କରନ୍ତି ହବିଷ୍ୟ ଜନେ,
ରାତି ପାହାନ୍ତାରୁ ବଢ଼ାନ୍ତି ସେ ସ୍ନାନ
ରହନ୍ତି ପବିତ୍ର ମନେ ।"

ମାସକଯାକ ଯେ ପାଳି ନ ପାରନ୍ତି
ପଞ୍ଚକେ ପାଳନ୍ତି ସେହି,
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନକ ମାତ୍ରକେ ପାଳନ୍ତି,
ନ ପାଳନ୍ତି ଅବା କେହି ।
ରୋଗଶଯ୍ୟାଗତ ଅବା ଅସମର୍ଥ
ହୋଇ କେ କରନ୍ତି ସ୍ନାନ,
ରୋଗ ବଢ଼େ ତାର, କେ ଭଜେ ମରଣ
ଭୁଞ୍ଜି ସେହି ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ।
ଦେହ ହିତ ଅର୍ଥେ ଏ ସବୁ ଭିଆଣ
ହୋଇଥିଲା ପୂର୍ବକାଳେ,
ଏ ଦେହ ଅସାର ପୂତି ବାସଗୃହ
ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ତା ତାଳେ ।

ଦେହକୁ ଯାତନା ଦେଇ ବୃଦ୍ଧଗଣ କେ
କରନ୍ତି ପୀଡ଼ା ଅର୍ଜନ,
ଦେହେ ଦେଇ କଷ୍ଟ ଅବା କର ନଷ୍ଟ
ଦେଶକାଳ ବିବେଚନ ।
ଏ ମାନବ ଦେହ ନୁହେ ମାନବର
ଏହା ପୂତ ନ୍ୟାସ ପର,
ଦୁର୍ଲଭ ଶରୀରେ ଅଷ୍ଟାରୂପେ ନିକେ
ବହନ୍ତି ଅଛନ୍ତି ହର ।
କାୟମନୋବାକ୍ୟ ପବିତ୍ରତା ମଧ୍ୟେ
ଅଟେ ସାର ମାନସିକ,
ମାନସିକ ହେଲେ ଅପେ ହୁଏ ଅସି
ବାଚନିକ, ଶାରୀରିକ ।
ମାସକ ଆକାଶ-ଦୀପ ଜଳୁଥାଏ
ଦଣେ ଯେପ୍ରେ କୁଆଡାରୀ,
ଦେଖିଣ ଆକାଶେ ସେ ଆକାଶ-ଦୀପ
ଅମ୍ଭା ଭେଜେ ଭବ-କାରୀ ।

ଦୀପାବଳୀ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ଜଳେ
ଦୀପାବଳୀ ନାନାସ୍ଥାନେ
ପର୍ଯ୍ୟାଁଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦେଇ ବଡ଼ବଡ଼ୁଆଙ୍କୁ
ଡାକନ୍ତି ହାନ୍ତୁଆମାନେ ।
କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ଭକ୍ତମାନେ
ବତାନ୍ତି କାର୍ତ୍ତିକ ସ୍ନାନେ,
କାୟମନୋବାକ୍ୟେ ପବିତ୍ର ହୁଅନ୍ତି
କାର୍ତ୍ତିକ ମହାତ୍ମ୍ୟ ଧ୍ୟାନେ ।
ସୀମନ୍ତିନୀଗଣ ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ନୀରେ
ନିଶି ନ ପାହୁଣୁ ଯାଇ;
ସ୍ନାନକରି ଶେଷେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପ୍ରଭାତେ
ଦିଅନ୍ତି ବଣ୍ଟା ଭସାଇ ।

ଜଳାର୍ଦ୍ର ବସନେ ତଟିନୀ ପୁଳିନେ
ବସିଣ କୁମାରୀଗଣ,
ଜଳସିକ୍ତ ବାଲି ଚମ୍ପକାଙ୍ଗୁଳିରେ
ଅଣି କରନ୍ତି ଗଠନ ।
ବାଲିକା ଈଶ୍ୱରେ ଯୋଡ଼ି ବେନି କର
ମାଗନ୍ତି ଇପ୍ସିତ ବର,
ଏସନେ ପାର୍ବତୀ ପୂଜା ପରି ଶିବେ
ପାଇଲେ ବାଞ୍ଛିତ ବର ।
ବାଳ, ବୃଦ୍ଧ, ଯୁବା ବହୁ ଜଳକୂଳେ
କର ନାମସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ,
ତିଳକ କାଟି କେ କାର୍ତ୍ତିକ-ମହାତ୍ମ୍ୟ
ଗୀତ କରନ୍ତି ଶ୍ରବଣ ।
ତଟିନୀ ସୈକତେ ହୁଏ ବାଲିଯାତ୍ରା
ନଦୀତଟ ବଟମୂଳେ,
ବୃଷମାନ ସଙ୍ଗତେ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ଦଳ
ମିଳନ୍ତି ଆସିଣ ଠୁଳେ ।

ନାଚନ୍ତି, ଗାଆନ୍ତି କର ଠେକି ଭକ୍ତେ
କେହୁ ଅବା ଯାଏ ଝାମ,
ଏ ଭବସାଗର ତରଣେ ତରଣୀ
ଏକମାତ୍ର ହରିନାମ ।
ନାନାଦ୍ରବ୍ୟ ହୁଏ କିଣାବିକା ଏଥି
ହୁଏ ଗହଳଚହଳ,
ଦୋକାନୀମାନେ ଯେ କଉଡ଼ି ଅରଜି
ଫେରନ୍ତି ହୋଇ ସଫଳ ।
ଏ ଭବ ଅଟଇ ମହାଯାତ୍ରା ପୀଠ
କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ କେହୁ ଆସେ,
କେହୁ ତୁଷ୍ଟ ଶୁଦ୍ଧ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଭକ୍ତିରେ,
କିଏବା ଫଳ ମନାସେ ।

କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ପଡ଼େ ବଡ଼ଓଷା
ସବୁ ଓଷା ମଧ୍ୟେ ସାର,
ନଡ଼ିଆ, ମଣ୍ଡା, ଅଟକାଳୀ ପିଠା
ଛେନା-ଖସା-ଚଣା-ପୂର ।
ଓଷେଇତୁଣିଏ ହବିଷ୍ୟ କରନ୍ତି
ଅରୁଆ ଅନ୍ନ ଖାଇଣ,
ପାଳଦାଢ଼ଉଟା ପକାନ୍ତି ବେକରେ
ଗଜମଣ୍ଡା ମନାସିଣ ।
ଦିନେ ଜଣେ ଚୋର ନେଇଥିଲା ଯାଇ
ପର ବଳଦ ଚୋରାଇ,
ବଳଦବାଲା ଖପ୍ କରି ତାକୁ
ଧଇଲା ବାଟରେ ଯାଇ ।
ଡାକିଲା ସେ ଚୋର ବିକଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ
"ଆଉ ନ କରିବି ଚୋର,
କଳା ବଳଦକୁ ଦିଅ ଧଳା କରି
ମହାପ୍ରଭୁ କୃପା କରି ।"

ତା' ବିକଳ ଦେଖି ଦେଉଳ ଠାକୁର
ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ତା ବାସନା,
ଚୋର ନ କରି ସେ ସେହିଦିନଠାରୁ
କଲା ଦେବ-ଉପାସନା ।
ବଳିବର୍ଦ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ନିକଟକୁ ଯାଇ
ବୋଇଲା, "ମୁହିଁ ସେ ଚୋର,
ନିଅ ତୁମ୍ଭ ଧନ, ଦିଅ ମୋତେ ଦଣ୍ଡ
ମନ ଫେରିଅଛି ମୋର ।"
ବଳଦବାଲା ନ ଦଣ୍ଡି ତାହାକୁ
ବୋଇଲା, "ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଭାଇ,
ସାଧୁ ସୁପୁରୁଷ ହୋଇଅଛ ଏବେ
ଲୋଭ ଭୟ ତବ ନାହିଁ ।"

ସେହି ଘଟଣାରୁ ଏ ଓଷା ଉଅଣି
ଓଷାର କରଣୀ ଭାଷି,
ଚଣ୍ଡାଲ-ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଉଚ୍ଚଭେଦ ବିଚାର
ନ କରନ୍ତି ନରନାରୀ ।
ଥରେ, ନୀଚ-ହାତୁଁ ନ ପାଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ
ଏହି ବଡ଼ଓଷା ଭୋଗ,
ବଡ଼ଦେଉଳର ଠାକୁର ନିନ୍ଦୁକେ
ହେଲ୍‌ ପରା ବଡ଼ ରୋଗ ।
ଜାତି-ଜାତି ମଧ୍ୟ ଭେଦ ବିଚାରିଲେ
ଏହିପରି ହୁଏ ଦଣ୍ଡ,
ଜାତିଭେଦ ଯୋଗୁଁ ଏ ଭାରତ ଦେଶ
ପରାଧୀନ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ।
ଆହା କାହିଁ ଗଲା ସେ ଦିନ ଭାରତୁଁ
ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବାନାତଳେ,
ହିମାଦ୍ରି ପ୍ରାନ୍ତରୁ କୁମାରିକା ଯାଏ
ଏକ ଥିଲା ଧର୍ମବଳେ ।

ଶୀତ

ହେମନ୍ତର ଶେଷେ ମାର୍ଗଶୀର ପୌଷେ
ପାଚଇ ଶାରଦ ଧାନ,
ନିଶି ଅର୍ଦ୍ଧଯାମେ ଦଣ୍ଡୁଅସି ଡାକେ
ଅତର ପଡ଼ଇ କାନ ।
ମଞ୍ଚା ବାନ୍ଧି କେହି ନିଯୁକ୍ତ କୃଷକ
ଧାନ ଜଗେ ନିଜ ବଳେ,
ଦରିଦ୍ର-ସଙ୍ଗାଳି ଗୈର କର ଘେନି—
ଶିବ କ୍ଲଏମେ ନୋହିଲେ ।

ବିରବୋଡ଼ି, ଧଳା, ସରଗଡ଼ା, ବଙ୍ଗୀ
ବାଇଁଶ ଖିଲ, ଗିବଣା,
ସୁନାଖିଲ, ତେଲ ସାଗରି, ମୋଟରି
କିଏ କରିବ ଗଣନା ।
ତିନି ଓଳି ଚଷି କାଦା ମଇ ଦେଇ
କଠି ମାରି ବାଛୁଣି କରି,
ଖେତୁଆ କଢ଼ାଣ ଅଦ ବେଉଷଣ
କହିଲେ ତାହା ନ ସରି ।
ବୁଣିଲା ଦିନରୁ ଅମଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଧାନକୁ ବିପଦ କେତେ,
ମରୁଡ଼ି, ଅକାଳ-ଝଂର, ଧୋଇ, ପୋକ,
ପକ୍ଷୀ, ଗୋରୁ, ଚୋର ଯେତେ ।
ଦିନରେ ଚଢ଼େଇ, ରାତ୍ରେ ବଣପଶୁ
ଖାଆନ୍ତି ପାଚିଲା କ୍ଷେତ,
କ୍ଷେତ ନୁହେଁ ଦୁଃଖୀ କୃଷକ କୁଟୁମ୍ବ
ଜୀବନ-ନାଟିକା ସେ ତ ।

ପାଚିଲାରୁ ଧାନ ଅଗକଟା କରି
ପକାନ୍ତି ବିଲରେ ନଡ଼ା,
କେହି ଅବା ମୂଳୁଁ କାଟି ଭାର ଭାର
ଆଣନ୍ତି କରି କରଡ଼ା ।
ବିଆଳି ଧାନକୁ କୁଟା କରିବାକୁ
ପକାନ୍ତି ଚୃଷୀ ବେଙ୍ଗଳା,
ଶାରଦ ବାଡ଼ାନ୍ତି ଘୋଡ଼ିଆ ଉପରେ
ଲିପିପୋଛି ବାଡ଼ଖଳା ।
ପାଞ୍ଚ ସାତ ମିଳି କେହି ପାଟବିଲେ
କେହି ଗ୍ରାମ ସୀମାପ୍ରାନ୍ତେ,
ଖଳା କରି, ମାରି କୁଣ୍ଡିଆ ସେଠାରେ
ଜଗନ୍ତି ଧାନକୁ ରାତ୍ରେ ।

ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ନିଅାଁ-ବଗିଅା କାଳିଣ
ଭୂତ, ବାଘ, ଭୈରବ, ରକ୍ଷୀ,
ମଣିଚୂଳ ସର୍ପ, କୁମ୍ଭୀର, ରାଘବ-
ମାଛ କାହାଣୀ କହନ୍ତି ।
ଏହିପରି ଦୀନ କୃଷକ ନିଖିଳ
ମାନବେ ଯୋଗାଏ ଅନ୍ନ,
ନୋହିଲେ ସମସ୍ତ ସମାଜ ହୁଅନ୍ତା
କ୍ଷଣକ୍ ମଧ୍ୟେ ଉଚ୍ଛିନ୍ନ ।
ଯେଉଁ ବର୍ଷ ଫଳେ କ୍ଷେତ୍ରେ ଧାନ ଭଲ
ବହୁ ବିଭା ପର୍ବ ହୁଏ,
ବିଦାୟ ହୁଅନ୍ତି ବାଡୁଅ କନ୍ୟାଏ
ବିବାହ କୁମାରୀ ଝିଏ ।
ଭଲ ଘାଟିଅଡ଼ୁ ଖାଇ ପକ୍ୱଧାନ
ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ପନ୍ତି ପନ୍ତି,
ମଙ୍ଗଳ ବିବାହ ସୂଚନା କରନ୍ତି
ନଭେ ଚିତ୍ର ଉଡ଼ଯାନ୍ତି ।

ପନ୍ତି ପନ୍ତି ହୋଇ ସୁନୀଳ ଗଗନେ
କେଉଁଆଡ଼େ ସେ ଯାଅନ୍ତି,
ନବୀନା ଯୁବତୀ ସତୃଷ୍ଣ ନୟନେ
ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁଥାନ୍ତି ।
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସଖୀ ପଚ୍ଛୁଁ ଅସି ଦେଖି
ନେତ୍ର ଅବରି କହଇ—
"ହେବ ବିଭାଘର ଭାବନା ନ କର
ମନେ ରଖିଥିବୁ ସହି !"
ପହିଲେ ସଙ୍ଗାତେ କରଇ ଭର୍ତ୍ସନା
ମଧୁର କପଟ ରାଗେ,
ପଛେ ତୁନି ତୁନି ଗୁପତ ବାରତା
କହଇ ସଙ୍ଗାତ ଅଗେ ।

ମାମୁଘର ଗ୍ରାମେ ଭାବୀ ପ୍ରାଣେଶଙ୍କୁ
ଦେଖିଥିଲି ପିଲାବେଳେ,
ପଢ଼ିଥିଲି ଏକସଙ୍ଗେ, ନେବା-ମେଲା
ହୋଇଥିଲା ଖେଳ ମେଳେ ।
ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସଙ୍ଗରେ 'ବରଘର-ଦେଖା'
ଯାନ୍ତି ଦୁଇ ତିନି ଜଣ,
ଜ୍ୟୋତିଷୀ ଡକାଇ ଧରି ଦିନ ବାର
ସ୍ଥିର ହୁଏ ବିଭା-ଲଗ୍ନ ।
ଅଳଙ୍କାର, ବସ୍ତ୍ର, ବାସନ, ଯୌତୁକ,
ସାଅନ୍ତ-ମର୍ଯ୍ୟାଦାମାନ,
ଦିଅନିଅଁ ସବୁ ଜବାବ ହୋଇଲେ
ସଭାରେ ହୁଏ 'ବାଗ୍‌ଦାନ' ।
'ସ୍ୱୀକାର', 'ସମ୍ମତି' ଦିନାକେତେ ଛାଡ଼ି
ଶେଷେ ଯାଏ ବରଧରା,
'ବରଯାତ୍ରୀ' ସଙ୍ଗେ ଆସୁଁ ବର ହୁଏ
ରୋଶନାଇ ବାଣ ମରା ।

ସୋଲ ଫୁଲଗଛ, ଫାନ୍‌ସ, ଦୀପସିଢ଼ି
ଗଛ-ବାଣ, ଚୂନ-ବାଣ,
ହାଉଇ, ଚରଖା, ଖଇ ଆଦି ଜାତି
ଚନ୍ଦ୍ରଉଦିଆ ପ୍ରମାଣ ।
ରୋଷଣି ସରିଲେ ହୁଏ ବନ୍ଦାପନା
ଶୁଭେ ହୁଳହୁଳି ସ୍ୱନ,
ଚଉପାଢ଼ୀ ଘରେ ବସିଲେ ହୁଅଇ
'ମହାପ୍ରସାଦ' ବଣ୍ଟନ ।
ବିଷାଦ ପ୍ରତିମା ଅଲଙ୍କୃତା କନ୍ୟା
'କୋଇଲିବୁଢ଼ି' ପଶଇ,
'ସ୍ତ୍ରୀ ଆଚାର' ସାରି ଦେଇ ହୁଳହୁଳି
ଦିଅନ୍ତି ଘରୁ ପଠାଇ ।

ଦିଅ ହେଲେ ଫୁଲ, ଚନ୍ଦନ, ତାମ୍ବୁଲ
ବେଦଜ୍ଞ ନିଅନ୍ତି ବର,
ବର, କନ୍ୟା ବସୁଁ ପୁରୋହିତଗଣ
ପଢ଼ନ୍ତି ଉଚ୍ଚେ ମନ୍ତର ।
ଅଗ୍ନିରେ ଅଞ୍ଜଳି ଦେଇ, ହସ୍ତଗଣ୍ଠି
ପଡ଼ି ହେଲେ ସମର୍ପଣ,
ପୁରନ୍ଧ୍ରୀ ସମାଜେ ଆଚ ଖେଳ ହୁଏ
ବର-ବଧୂ ଆଗମନ ।
ସ୍ନାନାନ୍ତେ ଭୋଜନ ସରିଲାରୁ ହୁଏ
'ବେଭାର'ର ଚଳାଚଳ,
'ବେଭାରକ' ଛଡ଼ା ଆନ ସେ ଜଟିଳ
କର୍ମକୁ ନ ପାରେ କଳ ।
ସର୍ବଶେଷେ ବାଜେ ମେଳଣି ବାଜଣା
ଢୋଲ, ଝାମ୍ପ, ଶଙ୍ଖ, ତୂରୀ,
ଟେଲିଙ୍ଗି ବାଇଦ, ରଣଝାମ୍ପ ବାଜା,
ଯୋଡ଼ିନାଗରା, ମହୁରୀ ।

ଅନ୍ତଃପୁରେ ଉଠେ ବିଳାପର ଢେଉ
ବାହୁନି କାନ୍ଦନ୍ତି ବାଳୀ,
ନର କେଉଁ ଛାର ସେ ବିଳାପ ଶୁଣି
ପାଷାଣ ଯିବ ତରଳି ।
ସାହୁ ପଣ୍ଡୁସୁଣୀ, ସପ୍ତା, ସଙ୍ଗାତୁଣୀ,
ମିତ, ବଉଳ, ଅଶୋକ,
ଅଉଡ଼ା, ତୁଳସୀ, ଗଙ୍ଗାଜଳ ଆଦି
ସମସ୍ତେ କରନ୍ତି ଶୋକ ।

ବସନ୍ତ

ଶୀତ ଅନ୍ତେ ଆସେ ମଧୁର ବସନ୍ତ
ବହେ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ,
ଆମ୍ବ ବଉଳର ଗନ୍ଧରେ କୋଇଲି
କରଇ କଳ ଗାୟନ ।

ବଉଳ ଖାଇଣ କୋକିଳ ମଧୁରେ
ଗାଆନ୍ତି ଆନନ୍ଦଭୋଳେ
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଆମ୍ବଚଣା କସି ହୋଇ
ଲେନ୍ଥି ଲେନ୍ଥି ହୋଇ ଦୋଳେ ।

ବନପ୍ରିୟ ଯୁବା ସହକାର ଶାଖେ
ଘନ ଉଚ୍ଚ ମଧୁତାନେ
ଗାଆନ୍ତେ ଆପଣ, ବାଞ୍ଛଣ ବସନ୍ତ
ତରୁଣୀ କୋକିଳାମାନେ ।

ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମେ ଯୋଗ୍ୟତମ ଜୟୀ
ହୁଏ ସିନା ଏତୁପର
ଜଡ଼-ଜଦ୍‌ଭିଦରେ, ପ୍ରାଣୀ ଜଗତରେ
ଶକ୍ତିହୀନ ଯାଏ ସର ।
ବାଡ଼ମାନଙ୍କରେ ପାଲଧୁଆ ଫୁଲ
ରକ୍ତକାନ୍ତି ହରେ ମନ,
ଶିମୂଳି କୁସୁମ ଦଶେ ଦାଉ ଦାଉ
ତୋଷି ରକତ ବରଣ ।
ଅଶୋକ, ନାଅଳୀ, କନିଅର, ମନ୍ଦ୍ର
ଫୁଟି ହସେ ଦଶି ଦଶି,
ସେ ବାସ ଚହଟି ହରେ ପ୍ରାଣୀ ମନ
ମଳୟ ସଙ୍ଗତେ ମିଶି ।

ଫଗୁଣ ମାସରେ ଦୋଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ସେ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପର୍ବ ଓଡ଼ିଶାର,
ଗୃହର, କୋଠିଆ ଯାଆନ୍ତି ଗୃହସ୍ଥ
ଗୁଡ଼ ଘରେ ଯେ ଆହାର ।
ଦୋଳଠାରୁ ସନ ବର୍ତ୍ତିନ ନେଇଣ
ରହନ୍ତି ବର୍ଷକ ପାଇଁ,
କେହି ବା ଅଧିକ ଅର୍ଜ୍ଜନ ଆଶାରେ
କଲିକତା ଯାଏ ଧାଇଁ ।
ବଙ୍ଗଦେଶବାସୀ ଏହି ଗୋପାଳଙ୍କୁ—
ଦେଖିଣ ଭାବନ୍ତି ମନେ,
'ଓଡ଼ିଶା ବେହେରାମାନଙ୍କର ଦେଶ
ଭଦ୍ରଲୋକ ନାହିଁ ଜଣେ ।'
ଗୋପାଳମାନଙ୍କ ପର୍ବ ଏହି ଦୋଳ,
ଆରିଷା ପିଠା କରନ୍ତି,
ଛଡ଼ି ଧରି ବେନି ହୋଇ ଠେଲାଠେଲି
ଓଗାଳ ଗାଇ ବୁଲନ୍ତି ।

ନାନା ଗ୍ରାମେ ହୁଏ ବିମାନ ମେଳଣ,
ନାଟ, ନାମସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ,
ଫଗୁଖେଳେ ମାତି ପିଚକାରି ମାରି
ସର୍ବେ ଲୋହିତ ବରଣ ।
ପଞ୍ଚଦୋଳେ ଅମ୍ବଡାଳେ ଆମ୍ବ ଦୋଳେ
କି ସୁନ୍ଦର ପେନ୍ଥି ପେନ୍ଥି,
ବିମାନ ଖିଲଣେ ଓହଳାନ୍ତି ଆଣି
ସେ ଅମ୍ବକୁ ଲେନ୍ଥି ଲେନ୍ଥି ।
ଅବିର ଗୁଣ୍ଡିରେ ହୋଇ ବିମଣ୍ଡିତ
ଦିଶେ ତା' ଲୋହିତ ବନ,
ଚୂତ ଶାଖେ ଯେହ୍ନେ ଦିଶଇ ସେ ଫଳ
ପଡ଼ି ବାଳାର୍କ-କିରଣ ।

ଚଇତ ମାସରେ କୈବର୍ତ୍ତମାନଙ୍କ
ଚଇତି ଘୋଡ଼ା ନାଚଇ,
ଗ୍ରାମପ୍ରାନ୍ତେ ଘୋଡ଼ା-ମେଲଣ-ଯାତର
ଗୀତ ଗହଳେ ଶୁଭଇ ।
ସେ ଗୀତେ ପ୍ରମାଣ କରନ୍ତି କୈବର୍ତ୍ତେ—
ସର୍ଜନାର ପୂର୍ବକାଳେ,
କଇବର୍ତ୍ତଗଣ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆଗେ
ପ୍ରଳୟ ପୟୋଧିଜଳେ
ନାବ ଚଳାଇଲେ, ନତୁବା ଏ ସୃଷ୍ଟି
କିପରି ରହନ୍ତା ତେବେ
କେଉଟମାନେ ଯେ କାତମାରି ଡଙ୍ଗା
ନ ସମ୍ଭାଳିଥିଲେ ଦମ୍ଭେ ।
ହୋଇଣ ଚଢ଼େୟା ଚଢ଼େୟାଣୀ ବେଶ
କରନ୍ତି ସୁଅଙ୍ଗ ଯେତେ
ବ୍ରହ୍ମା ତ କୈବର୍ତ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱ ନ ପାଇଲେ
ମୁଁ ଛାର ବର୍ଣ୍ଣିବି କେତେ ?

ଡଙ୍ଗା, କାତ ଜନ୍ମ କେଉଁଠାରୁ ହେଲା,
କେଉଟ ଜନ୍ମିଲା କେହ୍ନେ,
କେଉଟୁଣୀ ଚୂଡ଼ା ଯେ ହାଣ୍ଡିରେ ଭଜେ
ବାଇଗ ହାଣ୍ଡି ସେ ଯେହ୍ନେ ।
କିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାଳନ୍ଦୀଘାଟରେ
ଗୋପାଙ୍ଗନା କଲେ ପାର,
କିପରି କାଳିଆ ବୃଷଭାନୁସୁତା
ଭକତରେ ଥିଲେ ହାର ।
ଏହାପରି ସିନା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଠାକୁର
ଭବସିନ୍ଧୁ-କର୍ଣ୍ଣଧାର,
ଭକତମାନଙ୍କୁ ପୁଣ୍ୟନାବେ ନେଇ
କରନ୍ତି ଭବାବ୍ଧି ପାର ।

ରାଧା ଅରାଧନାକାରୀ ଏ ଜୀବାତ୍ମା
ଏ ଭବ ଯମୁନା-ବାର,
ଚନ୍ଦ୍ରସେଣୀ ସିନା ଏ ମାୟା ସଂସାର,
ରାଧା-ନିନ୍ଦୁକେ ସଂସାରୀ ।

ଭକତ ସଂସାର, ଜାତି, କୁଳ, ମାନ
ତେଜି ଭଜେ ଭଗବାନେ,
ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣିଛନ୍ତି
ଏ ଭବେ ଭାବୁକମାନେ ।

ପଲ୍ଲୀ-ଚିତ୍ର

ତୃତୀୟ ଭାଗ

ଚିତ୍ରମାଳା

ଉତ୍କଳ-ଶିଳ୍ପୀ

ଉତ୍କଳ-ଶିଳ୍ପିଏ ପାସୋରି ଅଛ କି
ତୁମ୍ଭ ପିତୃପୁରୁଷର
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡବିଖ୍ୟାତ ତୁମ୍ଭ ଶିଳ୍ପକଳା
ଜନନେତ୍ର-ମୁଗ୍ଧକର ?
ପିତୃ, ପିତାମହ ଜାଣ ତ ତୁମ୍ଭର
କୋଣାର୍କ, ଭୁବନେଶ୍ୱର,
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର, କଟକ, ଯାଜପୁରେ ତୋଳି
ଦୁର୍ଗ, ମନ୍ଦିର ସୁନ୍ଦର ।
ଖୋଳିଲେ ସୁନ୍ଦର ପର୍ବତ କନ୍ଦର
ବାନ୍ଧିଲେ ପାଷାଣ ବନ୍ଧ,
ଦେଖି ଅଜି ଯାହା ସଭ୍ୟ ସାମାଙ୍କେ
ଲାଗି ଯାଉଅଛି ଛନ୍ଦ ।

ଅଦ୍ୟାପି ସେ କୀର୍ତ୍ତି କାଳ-ଦର୍ପ ଚୂରି
ଉଡୁଛି ଅକାଶଦେଶେ,
ତୁମ୍ଭର କପାଇଁ ପେଟେ ଦାନା ନାହିଁ
କାନ୍ଦୁଛ କାଙ୍ଗାଳି ବେଶେ ।
ଭୁଲିବ କି ଭାଇ ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ
ଆଉ କି ଉଠିବ ନାହିଁ,
ପୁଣି କି ତୁମ୍ଭର କୌଶଳ ନିରେଖି
ବିଶ୍ୱ ସ୍ତବ୍ଧ ହେବ ଭାଇ ?
ଅହୋ ସେ କାଳର କି ମହା ପ୍ରଭାବ
କାଳ ପାରେ ସବୁ କରି,
ଉତ୍କଳେ ଲଳିତ-କଳା-ପ୍ରୀତି ସେହୁ
କାଳ ଯିନା ନେଲା ହରି !

କିନ୍ତୁ ପରହର ପାର ନାହିଁ କାଳ
ଷୋଳଅଣା ସେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ,
ନୋହୁଲେ କଟକ ନଗ୍ରୀକୁ ବେଢ଼ି
ବିରାଜଇ ଏତୁ କିବା !
କୀର୍ତ୍ତି-ଙ୍ଗସାରେ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ମର୍କତକେଶରୀ ରାଏ,
କାଠଯୋଡ଼ୀ ମହାନଦୀ ବନ୍ଧ ତାଙ୍କ
ରହିଅଛି ଅଦ୍ୟାପି ।
ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା, ପଦ୍ମ ଗୃହଷେବ
ଉତ୍କଳ ନରେଶାଦେଶେ,
ପ୍ରତି ପଲ୍ଲୀରୁ ହିଁ ବିଚକ୍ଷଣ ଶିଳ୍ପୀ
ତୋଳଣ ଥିଲେ ସ୍ୱଦେଶେ ।
ତାଙ୍କର ଦାୟାଦ ଏକାଳେ ଅଳସ,
କଥାରେ ସ୍ଥିରତା ନାହିଁ,
ପଦାର୍ଥ ଦେବାରେ କରେ ଗୃହ ମାସ
କହ ଗୃହଦାନ ପାଇଁ ।

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭାଙ୍ଗିଣ କଥା ନ ରଖିଣ
ଲଙ୍ଘି ସତ୍ୟ ଶିଳ୍ପିଦଳ
ଅଣ୍ଟାକୁ ନ ମିଳେ କନା, ଉଦରକୁ
ନ ମିଳଇ ଅନ୍ନଜଳ ।
ନେଇ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ ରଖିଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କ
ବ୍ୟବସାୟ କର ଭାଇ,
ଜାଣିଥା ନିଷ୍ଟୟ ଅସିବ ସୌଭାଗ୍ୟ
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ରହିବ ନାହିଁ ।
ପ୍ରବଞ୍ଚି ଖାଇଲେ ଦିନେ ତ ଖାଇବ,
ପ୍ରତୀତି ବୁଡ଼ିଲେ ଥରେ
ସେ ଯାଗାରେ ଅଉ ବସି ନ ପାରିବ
ତୁମ୍ଭ ସାରା ଜୀବନରେ ।

'ବାଣିଜ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଷୋଳଣା ମିଳନ୍ତି
ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରବାକ୍ୟ ଭୁଲି,
ଅହେ ଶିଳ୍ପୀ ଭ୍ରାତା କିପାଇଁ ହେଉଛ
କୃଷିଷେବେ ଯାଇଁ କୁଲି ?
ପିତୃପିତାମହ ବ୍ୟବସାୟ ଧରି
ଉନ୍ନତି ତାହାର କର,
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଦର୍ଶ କରଣି ମିଶ୍ରିତ
ଯିବ ଏହି ଦୁଃଖ ଡମ୍ବର ।

ଉତ୍କଳ କୃଷକ

ରାତି ବାଡି ଜମି ପଡ଼ିଛି ପଡ଼ିଆ
ନ ଖାଅନ୍ତି ଗୃଷୀ ଚଷି,
ନ କରଣି ଜଳ-ଭଣ୍ଡାର ବର୍ଷାକୁ
ଅନାଇ ଥାଅନ୍ତି ବସି ।

ଇନ୍ଦ୍ରରଜା କୃପା କଲେ ହୁଏ ଶସ୍ୟ
ବଞ୍ଚନ୍ତି ପିଲ୍ଲ, ବାଳକ,
ନୋହିଲେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷେ ମରନ୍ତି ଅନେକ
ପଡ଼ିଲେ ଘୋର ମଡ଼କ ।
ସର୍ବେ ହୋଇ ରୁଣ୍ଡ କର ଜଳ-ଭଣ୍ଡ
କରଥିଲେ ବର୍ଷା ବେଳେ,
ନିପଟ ଉପଡ ନିରାଟ ନିଦାଘେ
କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସନ୍ତା ହେଲେ ।
ତାହା ନ କରଣ ଏ ଦେଶୀୟ ଗୃଷୀ
ଇନ୍ଦ୍ରକୁ ଭରସା କରି
ବର୍ଷକୁ ବରଷ ଅନାଭାବେ କେତେ
ଯାଉଛନ୍ତି ଆହା ମରି !

ଦଶ ଗୁଣ ସୁଧ ନିଏ ମହାଜନ
କୃଷକ ବଞ୍ଚୁ ବା ମରୁ,
କୃଷି-ପାଣ୍ଠି ହେଲେ ତରନ୍ତେ କୃଷକେ
ମହାଜନ ହାବୁଡ଼ରୁ ।
ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକେ ଅଳପ ଦିନର
ଦୁଇ ଦିନେ ବଡ଼ ସାନ,
କାଲି ଯେହୁ ଥିଲା ବାଟ ଭିଖାରି ସେ
ଆଜି ପାଏ ସନମାନ ।
କିନ୍ତୁ ଏ କୃଷକ ସର୍ବଦା ସମାନ
ଶାଗ-ଭାତ ଗଣ୍ଡା ଖାଇ,
ଅଢ଼େଇ ଦିନକୁ ବଢ଼େଇ ଗୃହର
ଦୁଃଖୀ କୃଷକର ନାହିଁ ।
କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚ ଆଶା ନୁହେଁ ନିନ୍ଦନୀୟ
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଣ ଚିତ୍ତ,
ନ କରିଣ ହିଂସା ସାଇପଡ଼ୋଶୀଙ୍କୁ
ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କର ବିତ୍ତ ।

ନ ଅର୍ଜିଲେ ଧନ ହେବ ହୀନମାନ
ମାନ୍ୟ ନ କରିବେ କେହୁ;
ପୁତ୍ର, କନ୍ୟାମାନେ ଅଯୋଗ୍ୟ ରହିବେ
ଘୃଣା କରେ ଯେହୁ ସେହୁ ।
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟେ ହେବ ହଟହଟା
ଅଳ୍ପ ବିତ୍ତ ଯିବ ସରି,
ପିଲା, ବାଳକ ଯେ ପର ଓଳି ବୁଲି
ଅନ୍ନାଭାବେ ଯିବେ ମରି ।
ଚଳିଲା ଭଳିକି କର ପରିଶ୍ରମ
ବସୁଚ ଆଳସ୍ୟେ ଭାରି,
ସାରା ବର୍ଷ ଲାଗି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ସକାଶେ
ଧନ କିମ୍ପା ସଞ୍ଚି ନାହିଁ ?

କୃଷି, ବ୍ୟବସାୟ କର ସଞ୍ଚ ଧନ
ବିଦେଶେ ପଠାଅ ପୁତ୍ର,
ବାଣିଜ୍ୟ-ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା କରଣ ସେ
ବଢ଼ାଉ ମର୍ଯ୍ୟାଦା, ବିତ୍ତ ।
ବିଦେଶୀୟେ ଆସି ବାଣିଜ୍ୟେ ଏ ଦେଶ
ଧନ ନେଉଛନ୍ତି ଲୁଣ୍ଠି,
ବକ ବକ କରି ଅନାଇ ଅଛନ୍ତି
ଏ ଦେଶୀୟ ଧନୀ, ମନୀ ।
ବୁଦ୍ଧିମାନଜନେ ନିବୋଧେ ଭଣ୍ଡନ୍ତି
ଜାଣନ୍ତି ଭିତର କଥା,
ହୃଦୟ ଭିତରେ କରି ହେୟଜ୍ଞାନ
ହଲାଉ ଥାଆନ୍ତି ମଥା ।

ଉତ୍କଳ-ଲଳନା

କରୁଣା ପ୍ରତିମା ଉତ୍କଳ-ରମଣୀ
ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଲକ୍ଷ୍ମୀବତୀ,
ଉଦର ପୂରାଇ ସ୍ୱାମୀ ପୁତ୍ରେ ଦେଇ
ଉପବାସୀ ରହେ ସତୀ ।
ପ୍ରଭାତୁଁ ନିଶୀଥଯାଏ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ
ସହିଷ୍ଣୁତା ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ,
କରନ୍ତି ଗୃହର ଯାବତ ପାଇଟି
ଅପମାନ ସହେ ସତୀ ।
ଏତେ ସହି ମୁଖେ କଥାଟି ନ ଥାଏ
ସେହି ସ୍ୱାମୀ-ପୁତ୍ର-ଦାସୀ,
ଗୃହେ ଥିଲେ ସେବେ ଦେଇ ମନପ୍ରାଣ
କାନ୍ଦେ ହେଲେ ପ୍ରବାସୀ ।

ବିଷାଦ-ପ୍ରତିମା ଉତ୍କଳ-ଅଙ୍ଗନା
ଦୟା, କ୍ଷମା ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ,
ଦେଶାଗ୍ରେର ଘୋର ନିଦ୍ରୟ ଝଗଡ଼େ
ଦେଖି ହୁଏଁ ଦୁଃଖୀ ଅତି ।
କମ୍ବୁକଣ୍ଠ ତାର ନିସର୍ଗ-ସୁନ୍ଦର
କାହିଁ ତହିଁ ରୌପ୍ୟମାଳା,
ବର୍ବର ଜଗତ ଅଳଙ୍କାର ବସ୍ତ୍ରେ
ବିରୂପା ସ୍ୱରୂପା ବାଳା
ହେମପଦ୍ମନିଭ ସୁନ୍ଦର ଆନନ
କାହିଁ ତହିଁ ବିଭାକୁଠା,
ବକ୍ଷ, ବାହୁ, ପାଦ, ଭ୍ରୂଲତା, ପାମ୍ପୁଲ
ଦେଲଣି କୁଅଁରେ ଫୁଟା ।
ଉତ୍କଳ-ମନ୍ଦିରେ ସୁନ୍ଦର ଭୂଷଣା
ଅଛୁ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି କେତେ,
କେସନ ଅଦର୍ଶ-ଉନ୍ନତା ଜପନ୍ତୁ
ପଡ଼ିଲା ଉତ୍କଳ ଏତେ ?

ଯେଉଁ ନାରୀ ଥିଲେ ଶୂର-ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ
ବୀରପୂଜ୍ୟା ବୀର-ମାତା,
ଏସନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଲେ ଅହା ତାଙ୍କୁ
କିପାଇଁ ମଙ୍ଗଳଧାତା !
ଯେଉଁ ବୀରାଙ୍ଗନା ପତି, ପୁତ୍ରେ ଆପେ
ପ୍ରେରୁଥିଲେ ରଣାଙ୍ଗନ,
ଆଜି କିପାଁ ସେହୁ ସ୍ୱଜନ-ପ୍ରବାସେ
ବିଳପେ ନ ଭୁଞ୍ଜି ଅନ୍ନ ।
ଏହୁ ମନ ଯେବେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅଇ
ଦିଅଇ ଅଭୟ ବର,
ଏହୁ ମନ ଯେବେ ହୁଅଇ ବିଷଣ୍ଣ
ହୁଏ ଅମଙ୍ଗଳ-ଘର ।

ଏହି ନାରୀ କାଳେ ଖେଳୁଥିଲେ କୋଳେ
ବୀର ପତି, ବୀର ସୁତ,
ଏହି ନାରୀ ଏବେ ଜାତ କଲେ ଭୀରୁ,
ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଦ୍ଭୁତ ।
ଉଠ ବୀରମାତା, ଉଠ ବୀର ପତ୍ନୀ,
ଦିଅ ଦିଅ ନବ ବୀର,
ଜ୍ଞାନ, ଧର୍ମେ ଦୁଃଖ ଦୂର କରନ୍ତୁ ସେ
ଏ ଉତ୍କଳ-ଜନନୀର ।
କେତେ ଦୁଃଖ ସହେ ଉତ୍କଳ-ଲଳନା
ସନ୍ଧ୍ୟା-ବତୀ ଦେଉଣୁ ଜାଳି
କହେ ଭକ୍ତିରେ "ବୃନ୍ଦାବତୀ ମାତା !
ନାରୀ-ଜନ୍ମ କର ପାର ।"
କହିଛନ୍ତି ଋଷି 'ଯେଉଁ ପରିବାରେ
ରମଣୀ-ଲୋତକ ଝରେ,
ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାନ୍ତି
ମହାଦୁଃଖ ଘୋର ଭରେ ।

ଯେଉଁ ପରିବାରେ ରମଣୀ ସୁଖିନୀ
ଉନ୍ନତି-ପୁଷ୍ପକ-ରଥେ
ଚଳି ସେହି ବଂଶ ଅନୁଦିନ ହୁଏ
ବର୍ଦ୍ଧିତ ଉନ୍ନତି-ପଥେ ।
କାହିଁବା ବାଳିକା ହୁଏ ବିବାହିତା
ପିତୃମାତୃ କୋଳ ଛାଡ଼ି,
ନିଜ ପ୍ରିୟ ଗ୍ରାମ, ଭାଇ, ଭଉଣୀଙ୍କୁ
ସଖୀ-ସଙ୍ଗ, ଘରବାଡ଼ି,
ବିଶାଳ ଆକାଶ, ବନ, ଉପବନ,
ଗ୍ରାମବାଟ, ଦାଣ୍ଡ, ବିଲ,
ବଟ, ଜମ୍ବୁ, ବଂଶ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥ, କଦମ୍ବ,
ତମାଳ, ବକୁଳ, ଶିଳ,

କେତେ ଗ୍ରାମଖେଳ, କେତେ ପକ୍ଷୀ ମେଳ,
କେତେ ନଦୀନୀର ସ୍ନାନ,
କେତେ ବାଲି-ଘର, କେତେ ଗ୍ରାମଚୁଲ୍ଲି,
କେତେ ମାନ, ଅଭିମାନ,
ଅସମୟେ ତେଜି ଅଜ୍ଞାତ ବିଦେଶେ
ଅଜ୍ଞାତଜନଙ୍କ ଘରେ
ବନ୍ଦିନୀ ହୋଇଣ ଗଞ୍ଜଣା ସହିଣ
ପଡ଼ିରହେ, ଦୁଃଖଭରେ ।
ଅଳପ ବୟସେ କେହି ବୃଦ୍ଧ ବର-
ହସ୍ତେ ହୁଏ ସମର୍ପିତ,
କିଛି ଦିନ ଅନ୍ତେ ହୁଏ ସେ ବିଧବା
ସହେ ଦୁଃଖ ଅପ୍ରମିତ ।
ବିପତ୍ନୀକ ହେଲେ ଷଷ୍ଠିପ୍ରାନ ବୃଦ୍ଧ
ଅଳ୍ପ ଧନେ ହୁଏ ବନ୍ଧ,
ବାଳିକା ବୟସେ ଶର ବଇଧବ୍ୟ
ଦାରୁଣ ବିଧାନ କିବା !

ଥୋକେ ନାରୀ କିବା ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ
ପରସ୍ପରେ ଦେଇ ଗାଳି,
ରାକ୍ଷସୀ ମୂରତି ଧରିଣ ବୋଲନ୍ତି
ନାରୀ-ଚରିତରେ କାଳି ।
ଅଳପ କଥାରେ କରନ୍ତି କଳହ
ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ି ଡକା ପାଡ଼ି,
ନଦୀ ସରସୀରେ ବୁଡ଼ି ମରନ୍ତି ସେ,
ଘୋଷାରେ ପୁଲିସ, ହାଡ଼ି ।
ଶିକ୍ଷା ଅଭାବରେ ହୁଅଇ ଏ ଦଶା
ନ ପଢ଼ି ପାଶବ ପ୍ରାଣେ,
ପୃଥିବୀ ସ୍ୱଗର କିଛି ନ ଜାଣନ୍ତି
ଉତ୍କଳ-ଅଙ୍ଗନାମାନେ ।

ବିଶାଳ ଧରଣୀ, ଦେଶ, ନଗ, ନଦୀ,
ନଗର, ନୀରଧି କଥା,
ଧରଣୀ ଅତୀତ ଘଟନାନିଚୟ
ଅଛି ଇତିହାସେ ଯଥା ।
ସାହିତ୍ୟ, ଗଣିତ, ଲଳିତ କଳାର
କିଛି ନ ପାଆନ୍ତି ସ୍ୱାଦ,
ତେଣୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ନୀଚ ଅସାରେ ମାତନ୍ତି
କରନ୍ତି କଳହ, ବାଦ ।
ସୁଶିକ୍ଷିତା ହେଲେ ମହିଳାମଣ୍ଡଳୀ
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ସୁପଣ୍ଡିତ
ବୀରସୁତବର୍ଗ ବୀରାଙ୍ଗନାଗଣ
କରିପାରନ୍ତି ପାଳିତ ।
ନାରୀ-ମଙ୍ଗଳରେ ନରର ମଙ୍ଗଳ
ନାରୀ-ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ ନର,
ରମଣୀ-ପତନେ ପୁରୁଷ ପତନ
ବିଧାନ ବିଧାତାଙ୍କର ।

ଉଠିଲେ ରମଣୀ ଉଠିବେ ପୁରୁଷେ,
ସମାଜର ଚକ୍ର ବେନି,
ଚଳିତ-ସ୍ୟନ୍ଦନ ଚଳିବ ନାହିଁଟି
ଏକ ନର-ଚକ୍ର ଘେନି ।
ବୀରାଙ୍ଗନାକୁଳ ବୀର ସୁତସୁତା
ପ୍ରସବ କରନ୍ତି ଶତ,
ସ୍ତନ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ମହା ଦୀକ୍ଷା ଦେଇ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟେ କରନ୍ତି ରତ ।

ବାଲ୍ୟ ବିଧବା

ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମେ ଦେଖେ ବିଧବା ବାଳିକା
ଜୀବନ୍ମୃତେ ଅଛି ପଡ଼ି,
କାନନ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଷ୍କ କାଷ୍ଠ ପରି
ରହିଛି ବିଷାଦେ ଜଡ଼ି ।
ପ୍ରଭାତେ ତା ମୁଖ ନ ଚାହାଁନ୍ତି କେହି
ଉତ୍ସବେ ରହନ୍ତି ଦୂରେ,
ପତିପୁତ୍ରବତୀ ଆନନ୍ଦେ ମାତନ୍ତି
ଦେଖି ତାହା ବାଳା ଝୁରେ ।
ଚାରୁ ଅଳଙ୍କାର ଶାଢ଼ି ପରିଛଦ
ତା ସଧବା ସଖୀ ପାଏ,
ଦେଖି ତା ନିର୍ଜନେ ନିରଭାଗୀ ବାଳା—
ନେତ୍ରୁ ନୀର ଝରୁଥାଏ ।

ସରଳା ବାଳିକା କହେ ମନେ ମନେ
ଦାରୁଣ କଷଣ ସହି,
"କେଉଁ ସୁଖ ପାଇଁ ନିର୍ଲ୍ଲଜ ପରାଣ
ଅଛୁ ଏ ଦେହରେ ରହି !
ମାତା, ପିତାମହୀ, ଭ୍ରାତୃଜାୟା, ସଖୀ
ସମସ୍ତେ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସୁଖ,
କେଉଁ ଜନମର କେଉଁ ପାପ ଫଳେ
ମୋର ଏ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ !
ହା ବିଧାତା ! ମୋତେ କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
ଜନ୍ମ ଦେଇ ବଞ୍ଚାଇଛ,
କୃପାସିନ୍ଧୁ ହୋଇ ଏ ଦାରୁଣ ଦଣ୍ଡ
ମୋ ପ୍ରତି କାହିଁ ବିହିଛ ?"

ଭଲି ଭଲି ବାଳା ତଳଇ ସ୍ନେହକ
ତନୁ-ଯଷ୍ଟି କ୍ଷୀଣ କରେ,
ଅଥବା ନିର୍ଘାଟେ ନଦୀ ସରୋବରେ
ତନୁ ବିସର୍ଜନ କରେ ।
ବିଧବା ବାଳାର ଜନନୀ ନିର୍ଦ୍ଦୟ
ନୋହିଲେ କପର ନିଟକେ,
ପତି, ପୁତ୍ର ଘେନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହୋଇଣ
ଗୃହିଣୀ ରୂପେ ସେ ବିକେ ।
ନୟନ-ପିତୁଳା ତରୁଣୀ ତନୟା
ତାହାର ନୟନ ଅଗେ,
ନିଷ୍ଠୁର ସମାଜ ବର୍ବର ବିଧାନେ
ଶ୍ମଶାନକୁ ଠାଇଁ ମାଗେ ।
ମାତା-ପ୍ରାଣେ ଯେବେ ଥାଆନ୍ତା ବାତ୍ସଲ୍ୟ
ନୋଡ଼ନ୍ତା ସେ ପତିକୋଳେ,
ବିଧବା ଯୁବତୀ ତନୟା ଯାତନା
ଦେଖି ନିତି ନେତ୍ରଲୋଳେ ?

ମାତା ପ୍ରାଣେ ଯେବେ ଥାଆନ୍ତା କରୁଣା
ସମାଜ ବିଧନ୍ତା ସୁତା,
ସରଳା ବାଳା କି ଅଳପ ଦିବସେ
ନୁହନ୍ତା ସୁପତିଯୁତା ?
ପିତାମାତା ଯେବେ ନୁହନ୍ତେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ
ବୃଦ୍ଧେ ଶିଶୁ କନ୍ୟା ହରି,
ସ୍ଥିର ଅର୍ଥ ବଳେ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ,
କିଛି କାଳେ ଯାନ୍ତେ ମରି ?
ସମାଜରେ ଯେବେ ନ୍ୟାୟ, ଦୟା ଥାନ୍ତା
ଦନ୍ତହୀନ ବୃଦ୍ଧ ବର,
ସ୍ଥିର ଅର୍ଥ ଦେଇ, ଯୁବତୀ କନ୍ୟାଙ୍କୁ
କରୁଥାନ୍ତା ହରବର ?

ମନୁଷ୍ୟର ଯେବେ ଥାନ୍ତା ମନୁଷ୍ୟତା
ସୁନ୍ଦରୀ ତରୁଣୀ ବାଳା,
ବୃଦ୍ଧ ଅଙ୍କେ ରହୁ ଅତୃପ୍ତ ହୋଇ
ପିନ୍ଧନ୍ତା କଳଙ୍କ ମାଳା ?
ସମାଜର ଯେବେ ଥାଅନ୍ତା ପ୍ରଭାବ
ପିତାମାତା ଛଦ୍ମ ବେଶେ,
ବ୍ରକ୍ଷସ-ବ୍ରକ୍ଷସୀ ବିକନ୍ତେ ତରୁଣୀ
ବୃଦ୍ଧଲୋକ କୋଳଦେଶେ ।
ସମାଜରେ ଯେବେ ଥାଅନ୍ତେ ପ୍ରେମିକ
ନ ଥାନ୍ତା ଦୃଶ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ,
ଅବହାଡ଼ା ଯୁବା ବାନପନ୍ଥୀ ପର
ବୁଲନ୍ତି ହୁଅନ୍ତା ଭୂତ ।
ସୁନ୍ଦରୀ ତରୁଣୀ ବୃଦ୍ଧେ ବଳାତ୍କାରେ
କରୁଥାନ୍ତେ ହସ୍ତଗତ,
ପାକୁଅ, ଦାନ୍ତୁଅ ଥର ଥର ତାଙ୍କୁ
କରୁଥାନ୍ତେ ଅଙ୍କଗତ ?

ସମାଜରେ ଯେବେ ସାଧୁଜନ ଥାନ୍ତେ
ରକ୍ଷସ-ବ୍ରକ୍ଷସୀ-ଡ୍ୟାକେ,
ବିନା ଅପରାଧେ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ
ସଜାନ୍ତେ ଗଣିକା ସାଜେ ?
ଥିଲେ ଏ ଭାରତେ ସ୍ୱଦେଶ-ପ୍ରେମିକ
କୋଟି କୋଟି ପୁଷ୍ପବତୀ,
ଯୁବତୀ ନୁହନ୍ତେ ନିସର୍ଗ ବିଧାନେ
ପତି-ପୁତ୍ର-କନ୍ୟାବତୀ ?
ଏ ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜେ ଅଧିକ ନୋହନ୍ତା
ଊଣା ହୋନ୍ତା ଜନସଂଖ୍ୟା,
ବିନାଶ ପଥରୁ ସ୍ୱଦେଶେ, ସ୍ୱଧର୍ମେ
ନ କରନ୍ତେ କେହୁ ରକ୍ଷା ?

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତେ ଉନ୍ନତ ଯୁଗରେ
ଥିଲା ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ,
ସୁସଭ୍ୟ ପ୍ରତୀଚ୍ୟ ଜଗତେ ସେ ବିଧି
ଅଛଇ ସମାଜୋଚିତ ।
ଏହି ଭାରତରେ କୋଟି କୋଟି ନାରୀ
କରନ୍ତେ ଯାହା ଅଭ୍ୟାସ,
ସମାଜ-ଶୃଙ୍ଖଳା ଭାଙ୍ଗି ଯାନ୍ତି ନାହିଁ
ହୋଇନାହିଁ ସର୍ବନାଶ ।
କେତେଟି କାଳରେ ସେ ବିଧି କ୍ରମାଇ
ହେବ ନାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ?
ସେ କାଳରେ ବୃଦ୍ଧ ହୋଇବେ ବିବାହ,
ନୋହିବେ ଯୁବତୀ ନାରୀ !
ପୁଣ୍ୟ ସିନା ମନେ ବଳାତ୍କାରେ କେହି
କେବେ ହୁଏ ପୁଣ୍ୟବତୀ ?
ବିବାହ ନୋହିଲେ ହୁଏ କି ବିଧବା
ନିର୍ମଳା ସାବିତ୍ରୀ ସତୀ ?

ଯେଉଁ ନାରୀ ନିଜ ପତି ହରାଇଣ
ନୋହିବ ନିଷ୍ପାପ ପ୍ରାଣ,
ତାହାକୁ ସମାଜ-ପୁରୁଷ ହସ୍ତରେ
କରୁ ପରିଣୟେ ଦାନ ।
ନୋହିବାରୁ ତାହା ଅସଂଖ୍ୟ ବିଧବା
ପାପିନୀ କଳଙ୍କ ଚିତା,
ଅଗଣନ ଭ୍ରୂଣ ବଧେ କରୁଛନ୍ତି
ପୁଣ୍ୟଭୂମି କଳଙ୍କିତା,
କେହି ନିଜ କନ୍ୟା ଅଜ୍ଞାତ ପୁରୁଷେ
ବାନ୍ଧେ ବିବାହ ଦାଅଇ,
କେହି ଶିଶୁ କନ୍ୟା କୁଣ୍ଢାଇ ବିବାହେ
ଶିଶୁ ସଙ୍ଗତେ ବାନ୍ଧଇ ।

କେହୁ ଅର୍ଥ ନେଇ ତନୟାକୁ ଅର୍ପେ
ବୃଦ୍ଧେ ଅଣି ବରପାତ୍ର,
ଗୁଣୀ ଗୁଣହୀନା ଜନ୍ୟା, ଗୁଣଜ୍ଞାତି
କନ୍ୟା ପାଏ ମୂର୍ଖ ବର ।
ବିଷମ ସମସ୍ୟା ଏ ଦେଶେ ବିବାହ-
ପଦ୍ଧତି, ନସ୍ତୁରେ ବୁଝି,
ଏସନ କୁସଙ୍ଗ ଚଳୁଥିବା ଯାଏ
ହେବ କି ଦେଶର ଋଦ୍ଧି ?
ବିବାହର ଅର୍ଥ ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରଣୟ
ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ସ୍ୱୟମ୍ବର,
ଦୁଇ ଦେହୀ ପ୍ରେମେ ହେବେ ଏକ ଅତ୍ମା
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏ ବିବାହର ।
ନବୀନ ଯୌବନେ ମଧୁର ପ୍ରଣୟେ
ଦେଇ ଦାନ ପରସ୍ପରେ
ବେନି ନରନାରୀ ଦେହ-ପ୍ରାଣ-ମନ
ଗୁନ୍ଥିବେ ପ୍ରେମ-ସୂତ୍ରରେ ।

ତାହିଁ ଅହା ସେହୁ ଅଦର୍ଶ ବିବାହ
ଥିଲା ଯାହା ଏ ଭାରତେ,
ଯାହା ଯୋଗୁ ଗଣ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ
ଉନ୍ନତ ସଭ୍ୟ ଜଗତେ !
'ଉନ୍ନ ରୁଚି ଲୋକ' ଅଛୁ ଆପ୍ତ ବାଣୀ,
ବିବାହ ନୁହଇ ଖେଳ,
ସାରା ଜୀବନରେ ଦୁଃଖସୁଖ-ସାଥୀ
କର୍ମ-ପ୍ରେମ-ଜ୍ଞାନେ ମେଳ ।
ଯୁଗଳ ଶରୀର ଏକ-ଅତ୍ମା ହେବ
ଏହା ତ ତାହାର ମର୍ମ,
ଅଜଣା, ଅଦେଖା ଭାବେ ଯୋଗ ହେବା
ଅଟଇ କି ନିସର୍ଗ-ଧର୍ମ ?

ପଲ୍ଲୀର କ୍ଷୁଦ୍ରତା

ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ନିଜ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେଶେ
ଗଣନ୍ତି ପୃଥିବୀ ଶେଷ,
ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମ ସଙ୍ଗେ କରନ୍ତି କଳହ
ପୋଷି ପ୍ରାଣେ ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ ।
ନିଜ ଗ୍ରାମେ ପୁଣି ଭିନ୍ନ ଜାତି, ଧର୍ମ,
ଗୋଷ୍ଠୀ, ବଂଶ, ପରିବାର,
ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ଲାଗି ରହିଥାଏ,
ଲୋକଙ୍କ ଏ କାରବାର ।
ତେଜିଣ ନୀଚତା ଫେଡ଼ିଣ ନୟନ
ଅନାଅ ବିଶାଳ ନଭେ,
ଦେଖି ସ୍ୱଦେଶର ଦୁର୍ନୀତି, ଦୁର୍ଗତି
ଲାଜୁଁନା ଜୀବିତ ଭବେ !

ତେଜି କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ବିରକ୍ତି ହୀନତା
ଫେଡ଼ ହେ ହୃଦୟ-ଦ୍ୱାର,
ବହି ଯାଉ ପ୍ରାଣୁ ସ୍ୱଦେଶେ, ବିଦେଶେ
ଦିବ୍ୟ-ପ୍ରୀତି-ପାରାବାର ।
ବିଶ୍ୱେ ଏକ ଆତ୍ମା ସର୍ବ ଘଟେ ହରି
ଏକ ବ୍ରହ୍ମ, ଦୁଇ ନାହିଁ,
ଏ ଶାଶ୍ୱତ ଆର୍ଯ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଘୋଷଣା
ଭୁଲ ଭାଇ କାହିଁପାଇଁ ?
କାନ୍ଦ ହେ ସ୍ୱଦେଶ ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ
କାନ୍ଦ ଏ ଜଗତ ପାଇଁ,
ଏକ ହରି ପିତା, ନାରୀ ନର ଯେତେ
ତୁମ୍ଭର ଭଉଣୀ, ଭାଇ ।

ପାତକୀକୁ ଦୟା, ପାତକକୁ ଘୃଣା,
ଦୁର୍ବଳେ କରୁଣା ଦାନ
ଅଟେ ସାର ଧର୍ମ, ଦୁଷ୍ଟ ନିବାରଣ,
ସାଧୁ-ସନ୍ଥ-ସୁପାଳନ ।

ପଲ୍ଲୀର କୁସଂସ୍କାର

ଅସାବଧାନରେ କେହି ଯେବେ ଗାଈ,
ମାର୍ଜାର ମାରଇ ଗ୍ରାମେ,
ଲୁଣ୍ଠନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣେ ରଙ୍କ ଗଣ୍ଠିଧନ
ପାପ-ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନାମେ ।
ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତକାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ପୃଚ୍ଛଇ
କହ ଦେଇ ବକ୍ଷେ ହସ୍ତ,
ତୁମ୍ଭେ କି କଦାପି କରନାହିଁ ପାପ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ପୁଣ୍ୟ ସତ୍ୟବ୍ରତ ?

ଅଜ୍ଞାତରେ ଯେବେ ଦୀନ ଗ୍ରାମବାସୀ
କରିପକାଇଲା ଭ୍ରାନ୍ତି,
ଅନୁତପ୍ତ ପ୍ରାଣ-ସଡ଼େ କିମ୍ପା ଖାର-
ଦଅ, ଏ କି ମହାଭ୍ରାନ୍ତି ।
ପାପ ଜ୍ଞାନକୃତ, ତାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ
ନିଷ୍କପଟ ଅନୁତାପ,
ତଣ୍ଡୁଳ ତେଜଣି ଚକ୍ଷୁ ଦେଇ ବ୍ୟସ୍ତ,
ଏ କି ଦେବ ଅଭିଶାପ ?
ଲମ୍ପଟ୍ୟ, ଅନ୍ୟାୟ, ମିଥ୍ୟା ସାକ୍ଷ୍ୟ ଜାଲ
ଦୁର୍ବଳ ପ୍ରହାର, ଧନ—
ଲୁଣ୍ଠନେ, ସବଳ ପିଠି ଅଇଁପିଣ
ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ ଦୀନଜନ ।

ତୈଳାକ୍ତ ମସ୍ତକେ ତାଳ ହେ ଢାଳ,
ଦୁଷ୍ଟେ ତୋଷାମୋଦ କର,
ନିଃସହାୟ ଦେଖି ସର୍ବ ଶାସ୍ତ୍ର ଦ୍ରୋହ,
ଏହା କି ବିଧି ଶାସ୍ତ୍ରର ?
ପ୍ରକୃତ ପାତକେ ନାହିଁ ଶାସ୍ତ୍ର ଦଣ୍ଡ,
ଛୁଅଁ କୁତ୍ତା ପାନାହାରେ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଖାନ ଅଦ ଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା
କଲେ ମନୁ, ପରାଶରେ ।
ସ୍ୱଜାତୀୟ ଜନେ ଇତରେ ମାରିଲେ
ହୁଅନ୍ତେ ସ୍ୱଜନେ ସାହା,
ତାହା ନୋହି ଦଣ୍ଡ ଦଏ ପ୍ରହାରିତ
ଜାତି ନ୍ୟାୟ ବାହା ବାହା ।
ଏମନ୍ତ ଜାତିକୁ ଦୂରରୁ ଜୁହାର,
ଏ କିସ ଅପୂର୍ବ ବିଧି !
ଏମନ୍ତ ସମାଜେ ସୁସଂସ୍କାର ଲୋଡ଼ା,
କଠୋର ସାଧନେ ସିଦ୍ଧି ।

ପଲ୍ଲୀର ବିଳାସୀ ଯୁବକ

ହେ ବିଳାସୀ ଧନୀ ଯୁବକମଣ୍ଡଳି !
ପ୍ରଦୋଷ-ପ୍ରଭାତକାଳେ
ଭ୍ରମଣ ବେଳାରେ ପଲ୍ଲୀବାଳାକୁଳେ
ଅନାଅ କି ଭ୍ରଉ ଟାଳେ ?
ବିଟପୀ ଉଢ଼ାଳେ ଲତାପତ୍ର ଡାଳେ
ଆବୃତ ନୀଳସୁପନ୍ତ,
ଚଳ ଚଳ ନୀଳ ନେତ୍ରେ ପଲ୍ଲୀବାଳା
ନିଜ କର୍ମେ ରତ ସତୀ ।

ସୁକୁମାରପ୍ରାଣା ସରଳା ବାଳିକା
ଯେମନ ସାନ ଭଗ୍ନୀ, ଭାଇ,
ସଞ୍ଜ ଘଞ୍ଜ କୁଞ୍ଜେ ମଞ୍ଜୁ ବଞ୍ଜୁଳରେ
ଖୋଳ ଖୋଳେ ଭୟ ନାହିଁ ।
ତରୁଣ ଯୌବନ ଟଳ ଟଳ ଅସ୍ୟ
ସୁନୀଳ ନୟନ ବେନି,
ତରଳ ଚଞ୍ଚଳ ଡୋଳା'ର ପିଞ୍ଜୁଡ଼ା
ଲୋଳ ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ଯେମନି ।
ମୃଦୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ ତା ଚୂର୍ଣ୍ଣ କୁନ୍ତଳ
କମଳ-ଆନନ ତାର,
କୁଞ୍ଚିତ ଭ୍ରୂଲତା ଘନ କୃଷ୍ଣ କେଶ
ଦଶର କିବା ବାହାର ।
ସେଥିପାଇଁ କହେ ତରୁଣ କିଶୋର
କରିବ ତା' ସର୍ବନାଶ ?
ଜାଣିଥା ନିଶ୍ଚୟ ତା ସତୀତ୍ୱ ନାଶେ
ହୋଇବ ନରକବାସ ।

ଜଣାଅଛୁ ଦୁଃଖୀ ବାଳା ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ
ତୁମ୍ଭର ତ ହେବ ନାହିଁ,
ତେବେ କିସ ପାଇଁ ତା ମୁଖ-ପଙ୍କଜେ,
ବହାଛ ସତୃଷ୍ଣେ ଚାହିଁ ?
ସେ ଚାହାଁଣି ଦେଖି ମଜିବ ସରଳା
ଆଗ ପଛ ନ ବିଚାରି,
ଥିବ ସୁନା ପୁଅ କୁଳକଳଙ୍କିନୀ
ହେବ ସିନା ସେ ବିଚାରି ।
ତେଣୁ ହେ ଯୁବକ ଧର୍ମ-ବାଡ଼ ମାନି
ନିଃସହାୟେ ହୋଇ ସାହା,
ଦରିଦ୍ର ଗୃହସ୍ଥ ସୁଖ ହରନାହିଁ,
ରଖ ତାର ସୁଖ ଚାହା ।

କିବା ଦୁଃଖୀଜନ ଅନ୍ତରେ ପାଉଁଶ,
ସୁଧାଭାଣ୍ଡେ ବିଷ ଦେଇ,
ସୁଗୃହିଣୀ, ସୁଜନନୀ ଯେ ହୁଅନ୍ତି
ବିଶ୍ୱାସଘାତିନୀ ସେହି ।
ଦରିଦ୍ର ଭବେ କାହୁଁ ନାହିଁ ଧନ,
ଦୁଃଖୀ ଆର ଧନ ସତୀ,
ନ କରି ବଞ୍ଚିତ ସେ ରତନୁଁ ତାକୁ
ନ ଭଜି ନିଜେ ଦୁର୍ଗତି ।

ପଲ୍ଲୀବାସୀ ଖଣ୍ଡାସ୍ମୃତି

ଦଶହର୍ ବାସି ଖଣ୍ଡା ଖୋଲେ ରଖି
ଗୋରଚନା ମାରି ଶିରେ,
ମଇଷା ମାଙ୍କଣ ଦ’ ଦୋହର କରି
କାନରେ ପକାନ୍ତି ଖାଟରେ ।

ସୁନାକଣ୍ଠି ନାଇ, ଗାଲମୁଚ୍ଛୁ ରଖି
ହାତେ ଧରି ଚମ୍ପାଫୁଲ,
ସତ୍ତ୍ୱହୀନ ଯଷ୍ଟି ବାମେତର କରେ
ଧରିଣ ବଢ଼ାନ୍ତି ମୂଲ ।
ଚୌପାଢ଼ୀରେ ବସି ପଶା, ତାସ ଖେଳି
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ନିଜ ଠେକ,
କିପରି ସେମାନେ କ୍ଷତ୍ରିୟବଂଶଜ,
କିପରି ପୁଷ୍ୟାଭିଷେକ,
କିପରି ସେମାନେ ନଅ କର୍ମେ ବଡ଼ୁ
ହୋଇଥିଲେ ପୂର୍ବ ବଂଶେ,
ଥିଲା ରାଜବଂଶ ସଙ୍ଗେ କୁଟୁମ୍ବିତା,
ବସିଗଲେ କାଳବଶେ ।

କେହ୍ନେ ଶୁଦ୍ଧ ମହା-ନାୟକ ସେମାନେ
ଅନ୍ୟମାନେ ଖଣ୍ଡାୟତ,
ତାଙ୍କ ପୂର୍ବବଂଶ ମରହଟ୍ଟା ଫଉଜେ
କରୁଥିଲେ ପରାଜିତ ।
କେହ୍ନେ ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଘରେ ନାଗପୁର-
ମରହଟ୍ଟାଙ୍କ ତମ୍ବାପଟା,
ଅଦ୍ୟାଏ ରାଜ-ଦତ୍ତ ଜାଗିରରେ
ଚଳୁଛନ୍ତି ସଠାବଠା ।
ପଶୁରୁଛନ୍ତି, ଆଉ ପୂର୍ବ କଥା ସ୍ମରି
ଅସାର ଗର୍ବରେ ଭରି,
ଧରାନଶି ବୃଥା ଆଳସ୍ୟ, ବିଳାସେ
କାଳ ଗମାଅ କିମ୍ପାଇ ?
ଯାଉଅଛି କାଳ ଯିବ ତାହା ମୂର୍ତ୍ତୁଁ
ରହିବ ଗୁଣ କେବଳ,
ଆଳସ୍ୟ ବରଜ ଅଭିମାନ ତେଜି
ଅର୍ଜ ଜ୍ଞାନ-ଧର୍ମ-ବଳ ।

ଜନ୍ମ ଯେବେ ତବ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜାତିରେ
ଦେଖାଅ ସୁକାର୍ଯ୍ୟ ତାହା,
କର୍ମ ଛଡ଼ା କେହ୍ନ ତୁମ୍ଭ ଅଭିଜାତ୍ୟ
ସ୍ୱୀକାର ନ କରେ ଆହା !
କେତେଦିନ ଆଉ ଜାଗିର ଚଷିଣ
ବସି ଖାଉଥିବ ଭାଇ,
'ବସି ଖାଇଲେ ତ ନଈବାଲି ସରେ'
ଆଉ ତ ମିଳିବ ନାହିଁ ।
ନାହାନ୍ତି ପ୍ରାଚୀନ ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ,
ନାହିଁ ପୂର୍ବ ରାଜପଣ,
ବାହୁଲି ଚାକିରି, ଖଣ୍ଡା ବୁଲାଇଣ
କରିବ ଜୀବିକାର୍ଜନ ।

ଯାଉଛି ପ୍ରାଚୀନ ଆସୁଛି ନୂତନ
ବିଧି-ବିଧି ଅନୁଯାୟୀ,
ଯୁଗ ଧର୍ମ ପାଳି କର୍ମ-ଭକ୍ତି-ଜ୍ଞାନ-
ଯୋଗ ସାଧ ବେଳ ନାହିଁ ।
ତେଜି ପୁରାତନେ ସମ୍ପ୍ରତି ନୂତନେ
ଯୁଗ ଧର୍ମ ସାଧ ଭାଇ,
ଜାତୀୟ ଗୌରବ ପୁଣି ପାଇପାର
ବିଶ୍ୱ 'ବରେ ତେବେ ଯାଇଁ ।
ନବ ସଭ୍ୟତାରେ ସର୍ବ ପଛେ ଆହା
ରହିଅଛ ଏବେ ପଡ଼ି,
ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନେ ଉନ୍ନତ କରନ୍ତି,
ଆଳସ୍ୟରେ ଅଛ ଜଡ଼ି ।
କଳହ, ମାମଲା, ଦଙ୍ଗା, ମାଡ଼ଗୋଳେ
ଅହୋରାତ୍ର ଅଛ ରତ,
ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତି ପନ୍ଥାକୁ କିପାଇଁ
ପାସୋରି ଅଛ ସତତ ?

ବୃଥା ଗର୍ବେ ମାତି ବିବାହ ପର୍ବରେ
ଅଜସ୍ର ଫିଙ୍ଗିଣ ଟଙ୍କା,
ଦରିଦ୍ର ହୋଇଣ ଜମିବାଡ଼ି ବିକି
ବସୁଛ ଯେସନେ ବକା ।
ଦରିଦ୍ର କୃଷକ, ଭିକ୍ଷାଳୁ ହାଟୁଆ-
ଠାରେ କରି ଅତ୍ୟାଚାର,
ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବୈଷ୍ଣବେ
କରୁଛ ଦାନ-ଆଚାର ।
'ହିଣ୍ଟିକା ମାରିଣ ବଣୀ ପୋଷୁଅଛ'
ତଣ୍ଟି ଚିପି ଦରିଦ୍ରର,
ସ୍ୱର୍ଗେ ଚଢ଼ିବାକୁ ବାନ୍ଧୁଅଛ ସିଡ଼ି
ନାହିଁ କି ଧର୍ମର ଜ୍ଞାନ ?

'ପାପଧନ ସିନା ଯିବ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତେ'
ନୋହିବ ତ ଧର୍ମ ଲଭ,
କାହିଁକେ ପୂରାଇଲ ଜୀବନ-ନଉକା
ବୁଡ଼ିଯିବ ସିନା ନାବ ।

ପଲ୍ଲୀବାସୀ କରଣ

ହେ କରଣ ଭାଇ ! ଉତ୍କଳର ଅଂଶ,
ଶୁଣିଲି ମୁଁ ଜନରବ,
ଲେଖନୀର ମୁନେ ଅନେକଙ୍କୁ ଅନେ
ମାରି କରି ନାଶ ସର୍ବ ।
ଥୋକେ ନିଜ ଠେକ, ପର ନିନ୍ଦା ଘୋଷି
ଭେଦ ସଂଘଟନ କରି,
ମାଲିମାନଙ୍କର ସର୍ଜନା କରଣି
କରି ଲୋକେ ହରବର ।

ଘରେ ଭାତ ନାହିଁ ତଥାପି ହେ ଭାଇ,
ମନ ନ ଧରଇ ଘରି,
ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଅଯ୍ୟେ କନ୍ୟା ବିବାହରେ
ପାଞ୍ଚ ଶତ ବ୍ୟୟ କର ।
ଜମି ବିକ୍ରି ଗଢ଼ି ଦିଅ ଅଳଙ୍କାର
କେହ୍ନ ବା ମହିଳାଙ୍କର,
ସତ୍ୟ କି ଏ କଥା ଅବା ମିଥ୍ୟାବାଣୀ
ନୀଚ ପର ନିନ୍ଦୁକର ?
ଥାଏ ଯେବେ ଦୋଷ କର ପରିହାର
ଦେଖି ରାଜଦରବାରେ
ଲଭିଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅମୃତ କରଣେ
ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓଡ଼ିଶାରେ ।

ତମ ଗୃହରକୁ ତେଜ ଭ୍ରଇ, କର
ଆୟ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟୟ,
ଧର୍ମମତେ କର କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ,
ଧର୍ମେ ଜୟ, ପାପେ କ୍ଷୟ ।

ପଲ୍ଲୀର ସମର୍ଥଭିକ୍ଷୁକ

ଅକର୍ମୀ ଅଳସ କର୍ମକୁଣ୍ଠୀ କେତେ
ଅଛନ୍ତି ଯୋଗୀ ଭିକାରୀ,
ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ, ସୁସ୍ଥ ମାଗି ବୁଲନ୍ତି ସେ
କରଣା କରଣୀ ଜାରି ।
'ଦେଲାଠାରୁ ପୁଣ୍ୟ, ନେଲାଠାରୁ ହୀନ
ନାହିଁ' ସେ ବୋଲନ୍ତି ଜାକେ,
ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୁଖୁଁ ଭିକାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ-
ରୂପରେ ଭୁଢଲେ ବାକେ ।

କେଳା, ଯୋଗୀ, ଷଣ୍ଢ, ଭିକାରୀ, ଜମାତ
ଦୁଃଖୀ କୃଷକେ ଲୁଣ୍ଠନ୍ତି,
'ମାଗି ଖାଇବ ସେ ଲାଗି ନ ଖାଇବ'
ଏହା ପ୍ରମାଣ କରନ୍ତି ।
ଛଦ୍ମବେଶୀ ଉଗ୍ର ପଶ୍ଚିମା ଜମାତ
ସାଧୁ, ନାଗା, ବଇଷ୍ଣବ,
ଦୁଃଖୀ ପଲ୍ଲୀଜନେ କରନ୍ତି ଅସ୍ଥିର
ଖାଇଣ ଲୁଟନ୍ତି ସବ;
ପରଶାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ଗୃହସ୍ଥ ଦନାନ୍ତେ
ବିଲରୁ ଅସିଣ ଫେର,
ଦେଖେ ଚଣ୍ଡମୂର୍ତ୍ତି ରାକ୍ଷସ ତା ଦ୍ୱାରେ
କରୁଅଛନ୍ତି 'ଭେଣ୍ଡ ମେଣ୍ଡ' ।

ପେଜ ପଖାଳରେ ଶାଗ ପୋଡ଼ା ସିଝା
ଖାନ୍ତି ତା ପିଲା ବାଳକ,
ଅଟା, ଘିଅ, ମୁଗ, ଛେନା ତାହାଠାରୁ
ଅଦାୟ କରେ ସେ ଠକ ।
ହାତଯୋଡ଼ି କହେ ସରଳ କୃଷକ,
"ପ୍ରଭୁ, ମୁଁ ଦରିଦ୍ର ଅତି,
ସାଧୁସେବା ପାଇଁ ଶକ୍ତି ମୋତେ ଦେଇ-
ନାହାନ୍ତି ଜଗତପତି ।"
ସାଧୁ ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି 'ସ୍ୱୀକାର' 'ସମ୍ମତ'
ବିନା କୃଷକ ଭଗିନୀ,
ବାଣ, ବାଦ୍ୟ ବିନା ବିବାହ କରଇ
ଗାଳରେ କରି ଗୃହିଣୀ ।
ଗାଳିରେ ନ ହେଲେ ଚିମୁଟା ପ୍ରହାରେ
ଅବା ଗୋଇଠା ଅଘାତେ,
ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ହୋଇ ରଙ୍କଗଣ୍ଠିଧନ
ଦିଏ ସେ ବଇଁକ ହାତେ ।

ଗଲାବେଳେ ସାଧୁ କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତି,
'ଓଡ଼ିଅସେ ଦାଢା ନାହିଁ,
ମାରେ ବିନା ଦେତା ନାହିଁ' ଏହା କହି
ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୁଏ କାହିଁ ।
ବୈଷ୍ଣବ ଗୋସାଇଁ 'ହରେ ନାମ' ମହା-
ମନ୍ତ୍ର ଫୁଙ୍କିଣ କାନରେ
'ହରେ କୃଷ୍ଣ ରାମ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ରାମ
ହରେ ରାମ ହରେ ହରେ ।'
ମାଳା, ଚିତା ଦେଇ ଶିଷ୍ୟ କଣ୍ଠ, ଶିରେ
ହିବାର ଘେନି ପ୍ରଣାମ,
ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ମାମୁଲି ଅସୁଲି
ଭରନ୍ତି ଏ ଭବଧାମ ।

ଉପରେ ଉଡ଼ଙ୍ଗ ବାହାର କରନ୍ତି-
ଶୁଖୁଆ ପୋଡ଼ି ଖାଆନ୍ତି,
ମରମ କହିଲେ ଆଖି ଲାଲ୍ କରି
ଗୋସାଇଁ ରାଗି ଯାଆନ୍ତି ।
'ମଚ୍ଛବ' ହେଲେ ଦଶ ପାଞ୍ଚ କୋଶ
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ଧାଇଁଯାଆନ୍ତି,
ପଙ୍‌ଗତି ବସିଣ କେ କେ କାଡ଼ କରି
ଶୁଖିଲା ଭାତ ଖାଆନ୍ତି ।
ଖାଇ ସାରି ନିଜେ ଲାଳମିଶା ଭାତ—
'ଅଧରାମୃତ' ସେବନେ,
ନିଃସଙ୍କୋଚ ଭାବେ ଢାଳି ସେ ପକାନ୍ତି
ଭକତ ସ୍ୱଶିଷ୍ୟଗଣେ ।
କଳିଆ ଲଗାନ୍ତି ଧୂଆଁ ପାନ ପାଇଁ
ଝାଞ୍ଜ, ମୃଦଙ୍ଗର ତାଳେ,
କେ ପାଇବ ଫୁଲ-ପାଖୁଡ଼ା, କିଏବେ
ପାଇବ ଫାଳେ ବା ମାଳେ ।

ଓଡ଼ିଆ ମିଶ୍ରିତ ବଙ୍ଗଳା ସଙ୍ଗୀତ
ଗାଆନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବଗଣ,
ମାତୃଭୂମି, ମାତୃ-ଭାଷା ଦଶା ଭାଳି
ବ୍ୟାକୁଳ ମୋହର ମନ ।
ସେ ଗୀତ ଶ୍ରବଣେ ଉତ୍କଳ ଭାଷାର
ଉଡ଼ି ପଳାଏ ଜୀବନ !
କପଣ୍ଡ ସେ ମହା-ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର
ହେଲାଣି ଏ ଘୋର ପତନ !
ପଇସା ଅଧଲା ପାଇଁ ଗୋସାଇଁଙ୍କ
ଲାଗେ ମହା ହଠାପଠା,
ସଂସାର-ବିରାଗୀ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ
ଅଧଲାକ ପାଇଁ ଫଟା !

ସମ୍ପଦ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ପାଇଣ ମହନ୍ତେ
ଶିର ହୁଏ ବାଘୂର୍ଣ୍ଣିତ,
ମାମଲ, କଳହ, ସତୀତ୍ୱ ନାଶରେ
ଥୋକାଏ ହୁଅନ୍ତି ଲିପ୍ତ ।
ତୁମ୍ଭ ଉପଦ୍ରବେ ଦରିଦ୍ର ଗୃହସ୍ଥ
ଧନ, ଦାର ହୁଏ ନଷ୍ଟ,
ହେ ନରପିଶାଚ ! କାହାର କାହାର
ପ୍ରାଣ ନିଅ ଦେଇ କଷ୍ଟ ।
ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଦେହ ସବଳ, ସକ୍ଷମ,
ସତ ପରିଶ୍ରମ କଲେ,
ନିଜେ ପୋଷି ହୋଇ ଆଉ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରାଣୀ
ପ୍ରତିପୋଷୁଥାନ୍ତ ଭଲେ ।
ତାହା ତେଜି କିମ୍ପା ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି କରି
ପର ଗଳଗ୍ରହ ହୋଇ
ପରଦାର ହରି କୁଲଙ୍ଗ ହୋଇଣ
ଗଞ୍ଜା ଖାଅ, ବସି ଶୋଇ !

ତୁମ୍ଭ ମଧ୍ୟେ ସାଧୁ ପ୍ରକୃତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ଅଧିକ ତ ଦେଖା ନାହିଁ,
ଆଳସ୍ୟେ ଏ ଦେଶ ଲୁଣ୍ଠିଣ ଖାଉଛ
କାହିଁ ଧର୍ମଭୟ ଭାଇ !
ସଂସାର ତେଜିଣ ବିଷମ ସଂସାରେ
ଆସକ୍ତ ନାମେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
କରିଣ ସନ୍ନ୍ୟାସ-ବାନା କଳଙ୍କିତ
ହେବ କି ନରକବାସୀ ?
ସ୍ୱାର୍ଥନାଶ ବିନା ପ୍ରକୃତ ବୈରାଗ୍ୟ
ତୁମ୍ଭେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥପର,
ଆଳସ୍ୟେ ଅଧର୍ମେ ଜୀବନ କଟାଇ
ବାନା କଳଙ୍କିତ କର ।

ଭସ୍ମ ବୋଳି ଅଙ୍ଗେ ଲେଙ୍ଗୁଟି ମାରଣି
ଜଟା ଭାର ବନ୍ଧି ଶିରେ
ସନ୍ୟାସେ ନାଧଣ୍ଡ କରନ୍ତି ଲୋକଙ୍କେ
ପେଟୁକ, ଲମ୍ପଟ ବୀରେ !
ଏହାଠାରୁ ଗୃହୀ ହୋଇଣି ରହିବା
କୋଟିଗୁଣେ ଶ୍ରେୟସ୍କର,
ଗୃହସ୍ଥ-ଆଶ୍ରମ ଅଟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ
ଗୃହହିଁ କ୍ଷେତ୍ର ପୁଣ୍ୟର ।
ନିଜ ଗୃହେ ରହି ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର
ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟେ ଦେଖି ହର,
ଶଠତା ତେଜିଣି ସୂଲ ଭ୍ରାତୃଗଣ,
ଯିବା ଏ ସଂସାରୁ ତର ।
ବୃଥା ଆଡ଼ମ୍ବର ପର ପ୍ରବଞ୍ଚନା
ନିଜ ମୁକ୍ତି ସ୍ଥିର ନାହିଁ,
ନିଜେ ପାପୀ ଥାଇଁ ପରଧନ ଖାଇ
ତାକୁ ପ୍ରବଞ୍ଚ କପାଁଇ ?

ନିଜ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ସର୍ବେ ନିଜେ ଦାୟୀ,
ଗୁରୁ, ବୈଷ୍ଣବ, ବ୍ରାହ୍ମଣ
କେହି ଦେବେ ନାହିଁ କେବଳ ଉପାୟ
ପବିତ୍ର ଭକ୍ତ ଜୀବନ ।
ନିଃସହାୟ, ରୋଗୀ, କାଙ୍ଗାଳୀ, ପଥିକ
ଦାନ-ସତ୍‌ପାତ୍ର ଅଟନ୍ତି,
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଦାନରେ ଈଶ୍ୱର
ନିଜେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ।
ଅପାତ୍ରେ, ଅଳସେ ଦାନ କଲେ ନିଶ୍ଚେ
ଦାତା ଅଧିକାରୀ ପାପେ,
ଦାତା ବଳୀ ରାଜା ପ୍ରାୟେ ପାତାଳରେ
ପ୍ରବେଶ ହୁଏ ସେ ଅପେ ।

"ସୁବିଶାଳ ଏହି ଜଗତ ସଂସାର
ପବିତ୍ର ଦେବ-ମନ୍ଦିର,
ହୃଦ-ଗୁହା ଅଟେ ସୁନିର୍ମଳ ତୀର୍ଥ,
ସତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନଶ୍ୱର ।
ବିଶ୍ୱାସ ଅଟଇ ଧର୍ମ ମୂଳଭିତ୍ତି,
ପ୍ରୀତି ସ୍ୱଧର୍ମସାଧନ,
ସ୍ୱାର୍ଥନାଶ ଅଟେ ପ୍ରକୃତ ବୈରାଗ୍ୟ
ଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧୁ ବଚନ ।"
ସଂସାରେ ଚିହ୍ନିଣ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର
ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା
ମାନବସମାଜ ବିରାଟ ପ୍ରକୃତି
ଅବର ଏହି ଜୀବାତ୍ମା—
ଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ଦେଖି ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶ
ଅହଙ୍କାର କରି ନାଶ
ମାୟା-ଆବରଣ ଭେଦିଣ ଶାଶ୍ୱତ
ଜୀବନ ଲଭିବା ଆସ ।

ପଲ୍ଲୀବାସୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ

ନର-ସେବା-ବ୍ରତ ବ୍ରାହ୍ମଣର ବ୍ରତ,
ତା ଜନ୍ମ ପରାର୍ଥ ପାଇଁ,
ସୃଷ୍ଟି ବ୍ରହ୍ମମୟ ଦେଖନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣ
ତାଙ୍କ ନେକେ ଭେଦ ନାହିଁ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ବଳରୁ ଉନ୍ନତ ଭାରତ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାପେ ପତିତ,
ତେଜ କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ପୁଣି ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ !
କର ସ୍ୱଦେଶେ ଉନ୍ନତ ।
ବ୍ରହ୍ମ ଶକ୍ତି ଯେବେ ଥୋକାଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ଅନ୍ୟେ କି ନ ହେବେ ତାହା,
ବିପ୍ର ପରମାଣ ସେ ସପ୍ତ ବିତସ୍ତି
ଶୂଦ୍ର ପରମାଣ ଯାହା ।

ତୁମ୍ଭ ପରି ବଳ, ବୁଦ୍ଧି, ଇଚ୍ଛା ଶୂଦ୍ରେ
ଦେଇଛନ୍ତି ଜଗଦୀଶ,
ମାନବ-ମାନବ ମଧ୍ୟେ ଦ୍ୱେଷ, ହିଂସା
କରି ଲବ୍ଧ କାର କିସ ?
ଜେତା-ୟୁରୋପୀୟଠାରୁ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ସମ-ଅଧିକାର ଯେବେ
ଆଶା କରିପାର, ସ୍ୱଦେଶବାସୀଙ୍କୁ
ନ ଦେବ କି ତାହା ତେବେ ?
ମଧ୍ୟ-ଏସିଆରୁ ଯେତେବେଳେ ଆର୍ଯ୍ୟ
ଆସିଲେ ଏହି ଭାରତେ,
ଇନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି ଆଦି ଦେବେ ପୂଜି
ସମାନ ଥିଲେ ସମସ୍ତେ ।
ଅନାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗତେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିବାରୁ
ପୂଜା ଯଜ୍ଞେ ଅଳ୍ପ ବେଳ
ନମିଳୁଁ ଉପାୟ କରିଥିଲେ ସର୍ବ
ଆର୍ଯ୍ୟସୁତ ହୋଇ ମେଳ;

କେହି ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ, କେହି ଯୁଦ୍ଧକାର୍ଯ୍ୟ,
କେହି ବା ବାଣିଜ୍ୟ, କୃଷି
କରୁଁ କରୁଁ କାଳେ ହେଲେ ତିନି ଜାତି
ସେହି ଏକ ଆର୍ଯ୍ୟଋଷି ।
ବିଜିତ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ରୂପେ ସେବା
କଲେ ଆର୍ଯ୍ୟ ତିନି ଜାତି,
ଉପବୀତ ଘେନି ବେଦ ପଢ଼ି ତିନି
ବିବାହରେ ଥିଲେ ଖ୍ୟାତି ।
ଜନ୍ମେ ଶୂଦ୍ର, ଉପନୟନରେ ଦ୍ୱିଜ,
ବିପ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ ମାତ୍ରେ
ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଜାଣିଲେ ହୁଅନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ଲେଖା କି ନାହିଁ ତା ଶାସ୍ତ୍ରେ ?

ଅନାର୍ଯ୍ୟ ସହିତେ ଯୁଦ୍ଧ ନାହିଁ ଆଜ
ବାହାର ଭେଦ କିପାଇଁ,
ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ବୃଥା ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ କିପାଁ
କରୁଅଛ ଭାଇ-ଭାଇ ?
ସର୍ବଦେଶେ ଥିଲେ ପ୍ରୋହିତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ,
ଜାତିଗତ ପୌରୋହିତ୍ୟ
ଆଧୁନିକ ଯୁଗେ ସାରା ଜଗତରେ
ହୋଇଅଛି ଅନ୍ତର୍ହିତ ।
ଯେତେବେଳେ ଥିଲା ଭାରତେ ସୁଦିନ
ନ ଥିଲା ତ ଭେଦନୀତି,
ଏକଦେଶବାସୀ ମଧ୍ୟେ ଭେଦଦୃଷ୍ଟି
ପତିତ ଜାତିର ସ୍ମୃତି ।
ଅଜ୍ଞାନ-ତମିରେ ଥିବାବେଳେ ଯାହା
ହେବାର ତା ହୋଇଥିଲା,
ଜାଣିଶୁଣି ପୁଣି ମନୁଷ୍ୟ-ମନୁଷ୍ୟ
ମଧ୍ୟେ କା ଭେଦ ବଢ଼ିଲା !

ଯେବେ କହ ତୁମ୍ଭେ ଭାରତ-ରକ୍ଷକ
ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପକ,
କହେ କେହି ତୁମ୍ଭେ ଜଟିଳ ଅନର୍ଥ
କ୍ରିୟାକାଣ୍ଡ ସମ୍ପାଦକ ।
ଏକମାତ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମର ରକ୍ଷକ
ନ ଥିଲେ କେବେ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନଲାଭେ ଦ୍ୱିପ୍ର ସମକକ୍ଷ
କ୍ଷତ୍ରିୟାଦି ଜାତିଗଣ ।
ରାଜର୍ଷି ଜନକେ ଗୁରୁ କରିଥିଲେ
ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟାଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ,
କୃଷ୍ଣ ବାସୁଦେବ କର୍ମ, ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ-
ଯୋଗ କଲେ ସଂସ୍ଥାପନ ।

ବୁଦ୍ଧ ଶାକ୍ୟସିଂହ ଏ ଭାରତେ କଲେ
ଯେ ସାମ୍ୟ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର,
ସମଗ୍ର ମେଦନୀ ମୋହିତ ହୋଇଲା
ନିର୍ବାଣ-ତତ୍ତ୍ୱ ତାହାର ।
ଏହି ଉତ୍କଳରେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ
ଥିଲେ ନରେଶକୁମର,
ଅଦ୍ୱୈତବାଦ ବହୁ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ
ନ ଥିଲେ ବପ୍ରକୁଳର ।
ଭଞ୍ଜ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, କୃଷ୍ଣସିଂହ ଆଦି
ଅନେକେହିଁ ତ କ୍ଷତ୍ରିୟ,
ଜାତୀୟ-ଉନ୍ନତି-ଗୌରବ କପାଇଁ
ଏକାକୀ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଦିଅ ।
ନିଜେ ନୋହୁ ପାପୀ ଅନେ ପାପୁଁ ମୁକ୍ତ
କିପରି ପାରିବେ କରି,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ ସ୍ୱକର୍ମ ବିଚାର
ଉଦ୍ଧାର କରିବେ ହରି ।

ଚାଲ ସର୍ବେ ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି, ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜି
ହୋଇ ହାତ ଧରାଧରି,
ପୂଜା କରି ଏକ ଜଗତ-ପତିଙ୍କୁ
ଦିବା ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରି ।
ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ଧତି ସୁବିଧା ଆଶ୍ରିଣି
କିପାଇଁ ବାଞ୍ଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ,
ଶୁଦ୍ଧ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି, କର୍ମେ
ଲଭ ହେ ଲଭି ମହତ୍ତ୍ୱ ।

ନିର୍ଝରିଣୀ

ଯାଆନ୍ତୁ କମଳା-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ସୌଧେ ସଖୀଗଣ,
ଦରିଦ୍ର-କୁଟୀରେ ତବ ଯାପିବି ଜୀବନ ।
ସାରସ୍ୱତ ଭଣ୍ଡାରରୁ କବୀନ୍ଦ୍ର ବନ୍ଦିତା
ବାଛୁ ଦିଅ ଭାରତି ଗୋ ! ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କବିତା ।

ଉତ୍ସର୍ଗ ପତ୍ର

ପରମ ମାନନୀୟ,
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରିୟପୁତ୍ର,
ଉପଯୁକ୍ତ ପିତାଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ସନ୍ତାନ,
ମାୟାଶବରୀ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ, ଅଳଙ୍କାରସାର,
ରସରହସ୍ୟ, କୁମାରଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି
କାବ୍ୟ, ଅଳଙ୍କାର, ଭାଷାଶିକ୍ଷା
ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସକଳର ପ୍ରଣେତା,
ସ୍ୱଦେଶୀୟ ରାଜକୁମାରବର୍ଗଙ୍କ ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟ,
ବାମଣ୍ଡା ଆଲୋଚନାସଭାର ସଭାପତି,
ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ବାମଣ୍ଡା ଯୁବରାଜ
ଶ୍ରୀଲ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଟିକାୟତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବ ମହୋଦୟଙ୍କ
ଗୌରବାନ୍ୱିତ ନାମରେ
ଏହି ନିର୍ଝରଣୀ ନାମଧେୟ
ଖଣ୍ଡକବିତା-ପୁସ୍ତକ
ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ
ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହେଲା ।

"ନିର୍ଝରଣୀ" ସମ୍ବନ୍ଧରେ
ଭକ୍ତକବି ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓବାହାଦୁର
ମହୋଦୟଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ

ପରମପ୍ରୀତିଭାଜନ ଶ୍ରୀମାନ୍ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳଙ୍କର ରଚିତ "ନିର୍ଝରଣୀ" ନାମଧେୟ ପୁସ୍ତକର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଧିକାଂଶ କବିତା ମୁଁ ପଢ଼ିଅଛି । "ନବବର୍ଷା ଭାବନା" ଓ "କାକବାରତା" ଶୀର୍ଷକ କବିତାଦ୍ୱୟ ପଢ଼ି ମୁଁ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରୀତି ଓ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିଅଛି । ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଭାବ-ମାଧୁରୀ-ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ, ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଶତ ବାଲ୍ୟସ୍ମୃତି-ପବିତ୍ରିତ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଅକୃତ୍ରିମ ଜାନପଦଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସସମ୍ବଳିତ ଏପରି ମଧୁମୟ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ବିଚିତ୍ର କଳସଙ୍ଗୀତ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟକୁଞ୍ଜରେ ଇତିପୂର୍ବେ କୂଜିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା, କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀମାନ୍ ନନ୍ଦକିଶୋର ନବୀନ କବି ହେଲେହେଁ "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ" ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ସାମୟିକ ପତ୍ରିକାରେ ନିଜର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର କବିତା ପ୍ରକାଶ କରି ଓ "ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର" ନାମକ କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତା-ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରି ଉତ୍କଳର ସାରସ୍ୱତ ଧାମ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ଭାଷଣ ସହକାରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ଯେ, କବି ନନ୍ଦକିଶୋର ଏକ ସମୟରେ ସେହି ଧାମରେ ପୁଣ୍ୟଗୌରବମୟ ଅମୃତ ଯଶୋମାଲ୍ୟ ଧାରଣ କରି ସୁକବିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକାସନରେ ବସି ବିଶେଷରୂପେ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବେ ।

୪ । ୮ । ୧୯୦୦

ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ

ନବବର୍ଷାଭ୍ରବନା

—୧—

ହମ୍ଭେ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁ ସ୍ୱକର୍ମ ସମ୍ପାଦ
ଯାଉଁ ଧର୍‌ଧାମ ଛାଡ଼ି,
ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଘୋର ବୃଷ୍ଟିକାଳ
ଅସିଲା ସଂସାର ମାଡ଼ି ।
ଦ୍ୱବଇଁ ଦେଖିଣ ମହାପରିବର୍ତ୍ତି
ଅଚରେ ଧରଣୀମୁଖେ
ଚିରକାଳ ସିନା ଏ ନର-ସଂସାର
ପୂରିଅଚ୍ଛି ଦୁଃଖ ସୁଖେ ।
ଅଜି କଥା କାଲି ଅନ୍ତର ତ ପୁଣି
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଭେଦ,
ନଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱର ଏ ଅସ୍ଥିର ଭାବ
ମନେ ଦିଏ ଘୋର ଖେଦ ।

ସୁଦୂର ଅତୀତ ଗୁରୁ ଛବିରାଜି
ଚିତ୍ରପଟେ ଉଦ୍ଭାସଇ,
ସୁମଧୁର ବାଲ୍ୟ-ଭାବ ଗୋଟି ଗୋଟି
ଅଜି ମୋ ମନେ ପଡ଼ଇ ।
ଅହା ରେ ସେ ସୁଖ ଏ ଜୀବନେ ଅଉ
କେବେ ତ ମିଳିବ ନାହିଁ,
ରେ ନିଷ୍ଠୁର କାଳ ! କି ଦୋଷେ ମୋଠାରୁ
ନେଲୁ ସେ ସୁଖ ଛଡ଼ାଇ !
ଅତି ଶୈଶବରେ ଜନନୀ ମୋହର
ଗଲେ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ମତେ;
ଏକ ଗଲେ ଦୂରେ ଆନ ସ୍ୱର୍ଗପୁରେ
ଭଗିନୀଏ ଭାଗ୍ୟମତେ ।

ବରଷାକାଳରେ ଜନନୀ-କୋଳରେ
ଶୋଇଥିଲି ସୁଖେ ଯେବେ,
ଗମ୍ଭୀର ନିଶୀଥେ ଗୀତ ଶୁଣୁଥିଲି,
ମନେ ପଡ଼େ ତାହା ଏବେ—
"ମେଘ ବରଷିଲି ଟପର ଟପର
କେଣ୍ଟୁଅ ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ରଙ୍ଗକରେ ରହିଲେ ମୋ ରଜା
ତେଲିଙ୍ଗି ବାଇଦ ବଜା।"

—୨—

ମେଘ ବରଷିଲା ମୂଷଳ-ଧାରରେ
ସ୍ରୋତରେ ବହିଲା ଜଳ,
ଜଳମଧ୍ୟେ କଲେ ଭୈରବ ନିନାଦ
ଗହଳେ ବର୍ଷାଭୂଦଳ।

ନବ ନୀର ପାଇ ଦର୍ଦ୍ଦୁର-ଦମ୍ପତି
ପାଇଲେ ବୈକୁଣ୍ଠ-ସୁଖ,
ସର୍ପଗର୍ତ୍ତେ ଏବେ ପ୍ରବେଶିଣ ଜଳ
ଦେଲା ତାଙ୍କୁ ଘୋର ଦୁଃଖ।
'କାର ପୌଷମାସ କାର ସର୍ବନାଶ'
ସିନା ଏ ସଂସାର ଗତି;
କିଟା ଖଳମତି ସର୍ପ ବୋଲି ଏହା
ଦୈବଦଣ୍ଡ ତାହା ପ୍ରତି।
ବଧିର ବିପାକ ସହିଣ ଭୁଜଙ୍ଗ
ବାଟେ ଘାଟେ ଯାଇଁ ରହେ;
ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ନର ଶ୍ୱାପଦର
ବିଷ-କୋପେ ପ୍ରାଣ ଦହେ।
ପାପର ଉଚିତ ଦଣ୍ଡ ପାଇ ଦୁଷ୍ଟ
ନ ଛାଡ଼େ ନିଜ ଦୁର୍ମତି,
ପ୍ରବଳ ଗଞ୍ଜଣା ସହି ସେ ଦୁର୍ବଳେ
ଗଞ୍ଜେ, ଏ ସଂସାର ଗତି।

ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ନବୀନ ବରଷା
ଘଟାଏ ଅପୂର୍ବ ଯୋଗ;
ଚିନ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ମନେ ପଡ଼େ ମୋହ
ଶୈଶବର ସୁଖଭୋଗ ।
ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ ସଙ୍ଗ ଗହଳରେ
ଖେଳୁଥିଲେ ଶିଶୁ ଯେବେ,
ନବବର୍ଷା ଦେଖି ଗାଉଥିଲେ ଗୀତ,
ମନେ ପଡ଼େ ତାହା ଏବେ—
"ମେଘ ବରଷିଲା ଟପର ଟପର
କେଉଁର ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ରାଇଜରେ ରହିଲେ ମୋ ରଜା
ଖେଲଗି ବାଇଦ ବଜା ।"

—୩—

ନବ ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ରଥ ସାଜି ମେଘ
ଗ୍ଳୁଲଇ ଆକାଶେ ଉଚ୍ଚେ;
କ୍ୱଚା ହେମ ଛଟା ବିସ୍ତାରି ଚପଳା
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ କାହିଁ ଲୁଚେ !

ଘୋର ଘଡ଼ଘଡ଼ି-ଘଡ଼ ଘଡ଼ ରଡ଼ି
କମ୍ପେ ପ୍ରାଣ ମୋର ଶୁଣି;
କେବେ କେବେ କାହିଁ ବୃକ୍ଷ, ଜନ୍ତୁମାନେ
ପୋଡ଼ି ଯାଉଥାନ୍ତି ପୁଣି ।
ବିଚିତ୍ର ରହସ୍ୟ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ
ଦର୍ଶନେ ହୁଅଇ ମନେ,
ଚତୁରଙ୍ଗ ସେନା-ଶ୍ରେଣୀ-ସହ ମେଘ
ବିଜେ ବିଜୟୀ ଗମନେ ।
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀର ବିଜିତ ଦେଶରେ
ପ୍ରକାଶେ ପ୍ରଭୁତା ଯେହ୍ନେ,
ନିଜ ବୀର୍ଯ୍ୟବଳ ଦେଖାଇ ହୁଏ କି
ନୂଆ ରଜା ମେଘ ତେହ୍ନେ ?

କାଞ୍ଚି-ବିଜୟରେ ତ୍ରିବେଣୀ-ଯୁଦ୍ଧରେ
ଏହାପରି ପରି ହେଲି,
ରହିଲା ଏ ମନ ସୁଯୋଗ ପାଇଣ
କେତେ କଥା ଭାବି ନେଲି ।
ଗୃହିଣୀ ବେଳକୁ ବରଷାର ନୀର
ଝରୁଅଛି ଝର ଝର;
ସୁଲୁ ସୁଲୁ ପୁଣି ବହଇ ପବନ
ଝୁଲୁଛି ବଉଁଳିକର ।
ମେଘୁଆ ପାଗରେ ଜନନୀ କୋଳରେ
ହସି ହସି ଶିଶୁ ଯେବେ
ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲି
ମନେ ପଡ଼େ ତାହା ଏବେ—
"ମେଘ ବରଷିଲା ଟପର ଟପର
କେଣୁବ ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ରାଇଜରେ ରହିଲେ ମୋ ରାଜା
ତେଲିଙ୍ଗି ବାଇଦ ବଜା ।"

—୪—

ଠିକି ନୂଆବୋହୂ ଜଳ ଅଣୁ ଅଣୁ
ପାଦ ତାର ଗଲା ଖସି,
ଦେଖିଲେ ପିଲାମାନେ ଦାରୁଣ ଆନନ୍ଦେ
କରତାଳି ହସି ହସି;
ଶଅରୁଣୀଙ୍କର ଜାମୁଡ଼ାଳି ନାଚ
କେଳାର ହାବୁଡ଼ା ଖେଳ,
ଭେଦୁଅ ମାସର ଜହ୍ନିଫୁଲ ଗୀତ
ଖୁଦୁକୁଣି-ଓଷା-ମେଳ;
ତାଡ଼କା ରାକ୍ଷସୀ-ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରରକ୍ଷ-
ରାମ-ହନୁମାନ-ସାଜ,
ଭୀମ-ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ-ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଅର୍ଜୁନ-
ବେଶ ମନେ ପଡ଼େ ଆଜ ।

ସାଧବ ଘରର ଝିଅ କଥା ଆଉ
ରଜାଘର ପୁଅ କଥା,
ଚକୁଳିଆପଣ୍ଡା-କଥା ସଙ୍ଗେ ପୁଣି
ଆନ ଆନ କେତେ କଥା ।
ବାଉଁଶ ବଣର ଭୂତକଥା ଶୁଣି
କାନ୍ଥେ ଦେଖି ନିଜ ଛାଇ,
ବାଲିଆଙ୍କୁ ଶୁଣି ବାଲ୍ୟଅଙ୍କ ରଡ଼ି
ପିଣ୍ଡେ ପ୍ରାଣ ଥାଏ ନାହିଁ ।
ଗ୍ରାମଦାଣ୍ଡେ ଗ୍ରାମ-ଦଣ୍ଡୁଆସି ଡାକ
ଶୁଣି ସେ ଆତଙ୍କ ବଢ଼େ,
ଘୋର ଭୟ ସଙ୍ଗେ ଘୋର ନିଦ୍ରା ଆସେ
ନିମିଷେ ମୁଁ ଶୋଇପଡ଼େଁ ।
ଘୋର ବରଷାରେ ସେ ଛାଇ-ନିଦ୍ରାରେ
ମୋ ପ୍ରାଣ-ଜନନୀ ଯେବେ
ପେଠ ଅଉଁସିଣ ଗୀତ ଗାଇଥିଲେ
ମନେ ପଡ଼େ ତାହା ଏବେ—

"ମେଘ ବରଷିଲା ଟପର ଟପର
କେଉଁର ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ରାଇଜରେ ରହିଲେ ମୋ ରଜା
ତେଲଙ୍ଗି ବାଇଦ ବଜା ।"

—✱—

ମେଘ ବରଷଇ ବିଜୁଳି ମାରଇ
ପବନ ବହଇ ଖରେ;
ତରୁଣ ଯୌବନେ ପରାଣ-ପ୍ରତିମା
ଛାଡ଼ି ଆସିଅଛୁ ଘରେ ।
ଭାବର ଆବେଶେ ଦୂର ପରବାସେ
ମନେ ପଡ଼େ ପ୍ରିୟ ଯାହା;
ତାହାର ସଙ୍ଗତେ ଦରଶନ ଦଏ
ଅତୀତ-ଜୀବନ-ଛାୟା ।

ଅମ୍ବ ବଗିଚ୍ଚରେ ଶିଅରି ଲଟାରେ
ଯେବେ ଦୋଳି ଖେଳୁଥାଇଁ,
ପର୍ବତ ଶେଖରେ ଲଟା ଚର ମେଘ
ମହାବେଗେ ଆସେ ଧାଇଁ ।
କ୍ରୀଡ଼ା ତେଜି ଶିଶୁ ଦେଇ ହରିବୋଲ
ଦଉଡ଼ ଯାଆନ୍ତେ ଘରେ,
ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ ମେଘ ଗୋଡ଼ାଇ ଧରଣି
ଟିପିଯାଏ ତାଙ୍କୁ ଖରେ ।
କେତେ ହ୍ରଦ ନଦୀ କେତେ ଗିରି ବନ
କେତେ ଘର ଗ୍ରାମ ଡେଇଁ,
ଦେଶଦେଶାନ୍ତରେ ଯାଏ ଚୁଲି ମେଘ
କେବଣ ସନ୍ଦେଶ ନେଇ ?
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ମେଘ ଚଉଦଗେ ଘୋଟେ
ଅଣୁଅଣି ହୋଇ ପାଣି
ସ୍ନାନାର୍ଥେ ଆଗତା ସାଧବ ବୋହୂଙ୍କୁ
ଭସାଇ ନିଏ କି ଟାଣି !

ଜଳ-ବୁଦ୍‌ବୁଦକୁ ଅନାଇଁ ଅନାଇଁ
ଶୈଶବ-ନିଳୟେ ତେବେ
ବସି ଗୃହସ୍ୱାମିସ୍ୟା-ଗୀତ ଶୁଣିଥିଲି
ମନେ ପଡ଼େ ତାହା ଏବେ—
"ମେଘ ବରଷିଲା ଟପର ଟପର
କେଶୁର ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ରାଇଜରେ ରହିଲେ ମୋ ରଜା
ତେଲିଙ୍ଗି ବାଇଦ୍ର ବଜା ।"

—୭—

ପ୍ରଭାତୁଁ କଠିଣ ଯାନ୍ତ ଯେଝା ଦୁଃଖେ
ଦୁଃଖୀ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ,
ସାର ବାସି କାମ ସାତ ପାଞ୍ଚ ମିଳି
ବୋହୂମାନେ ଯାନ୍ତି ସ୍ନାନେ ।

ହୁଙ୍କା-ବାଲି-ବିଲେ ଫୁଟିଉଠେ ଛତୁ
ଘୋରି-ଘନ-ନୀର ପାଇ;
ସାନ ସାନ ପିଲା ଛତୁ ତୋଳୁଥାନ୍ତି
ପ୍ରଭାତରୁ ଉଠି ଯାଇ;
ତୋଟା ବେତବଣେ ବସି ଶାରି ଶୁଆ
ହରଷଭରେ ରାବନ୍ତି;
ପକ୍ୱ ଫଳ ଘେନି ବନ-ମହୋତ୍ସବ
କରନ୍ତି ବାସ୍ତୁସପନ୍ତି ।
ପଲ୍ଲୀ-ଉପବନେ କାଇଅଁ ଲତିକା,
ସାହାଡ଼ା ତରୁର ତଳେ
ମନେ ଅଛି ସେହି ବାଲମହୋତ୍ସବ
ସଙ୍ଗିବୃନ୍ଦଙ୍କ ଗହଳେ ।
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ସାଜି କେହି ଗୃଣ୍ଡେ ଗୃଣ୍ଡେ,
ନାଚି ନାଚି ବାଲେ ଚାଲି ଯାଉଥାନ୍ତି
କି ରଙ୍ଗେ ମିଥିଳାଦାଣ୍ଡେ ।

ଭୀମ ସାଜି କେହି ବିରାଟ-ରାଜ୍ୟରେ
କୀଚକ ସହିତେ ରଣ
ରଚୁଥିଲେ ପରି କପଟ ଭାବରେ
କ୍ରୀଡ଼ାସଙ୍ଗୀ ଦୁଇ ଜଣ ।
ମାୟାମୃଗରୂପୀ ମାରୀଚ ପଛରେ
ଗୋଡ଼ାନ୍ତେ ରଘୁପ୍ରବର;
ମେଘ ପାଣି ଦେଖି ଗୀତ ଗାଇଥିଲେ
ହସ୍ତେ ଧରି ଧନୁଶର—
"ମେଘ ବରଷିଲା ଟପର ଟପର
କେଶୁର ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ରାଇଜରେ ରହିଲେ ମୋ ରଜା
ତେଲିଙ୍ଗି ବାଇଦ ବଜା ।"

—୭—

ଗ୍ରୀଷ୍ମ-ସନ୍ଧ୍ୟା ଆହା କି ମଧୁର !
ସେ ଛବି ଦର୍ଶନ କରି
ଭାବୁକ-ହୃଦୟେ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠଇ
ଅସଂଖ୍ୟ ଭାବ-ଲହରୀ ।
ମନେ ଅଛି ସେହି ଶୈଶବର କଥା
ଶୁଭଇ ସେ ଶବ୍ଦ କାନେ,
ସେ ମଧୁର ଧ୍ୱନି ବାଜିଣ ଉଠଇ
ହୃଦୟ-ନିଭୃତି-ଥାନେ ।
ପଶ୍ଚିମ ଗଗନେ ଅସ୍ତ ଯାଉଥିଲ
ନୀରବ ଭାବରେ ଭାନୁ;
ଓହ୍ଲାଇ ଅକାଶୁଁ ଢାଙ୍କିଥିଲ ମେଘ
ଅଭ୍ରଭେଦିଗିରି-ସାନୁ ।
ପକ୍ଷୀ-ବଧୂଗଣ ନୀର-ଆହରଣେ
ଧେନୁ ଯାଉଥିଲେ ଘରା;
କୁଉଁ କୁଉଁ କୁଉଁ ବାଜିଲ କେନ୍ଦରା,
ନାଥ ଭିକ୍ଷା ମାଗେ ପରା ।
ମିଠି ମିଠି ଅଗ୍ନି ନୂଆ ବୋହୂଟିଏ
ସଜାଡୁଥିଲ ଜାଲିଣି;
ବାଡ଼ ଜହ୍ନାଡ଼ରୁ କୁଆମଇତାଟି
ଡାକୁଥିଲ ତା ସଙ୍ଗିନୀ ।
ତାଳ ବାହୁଙ୍ଗାରେ ଲୁଚି କୁମ୍ଭାଟୁଆ
ରଡୁଥିଲ ହୁଉଁ ହୁଉଁ;
ଝିପି ଝିପି ମେଘ ବରଷି ଅସିଲ
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଦୁମୁ ଦୁମୁ ।
ବାଦ୍ଲା ମେଘ ଦେଖି ବାତ୍ୟା ପରି ହୋଇ
ନାଚି ନାଚି ଶିଶୁମାନେ
କରତାଳି ଦେଇ ଗୀତ ଗାଇଥିଲେ
ଘୋର ଉଚ୍ଚ ତାନମାନେ—

"ମେଘ ବରଷିଲା ଝପର ଝପର
କେଶୁର ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ରାଇଜରେ ରହିଲେ ମୋ ରଜା
ତେଲିଙ୍ଗି ବାଇଦ ବଜା ।"

—୮—

ବିଲ, ଟୋଟା, ପାହି, ବାଟ, ଘାଟ ସର୍ବ
ଯାଉଥିଲା ପୂରି ଜଟିଲ,
ଦୂରୁ ଶୁଭୁଥିଲା କୃଷକ-ଗୋପାଳ—
ଗୀତ-ଲହରୀ ଚହଲେ ।
ଘନ-ନୀର-ସିକ୍ତ ମଥାନ ଭେଦଣି
ଉଠୁଥିଲା ଧୂମ ଘନ;
ଗ୍ରାମ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଆଡ଼ୁଁ ଶୁଭୁଥିଲା
କୋକଶିଆଳଙ୍କ ସ୍ୱନ ।
ପଲକେ ପ୍ରଦୋଷ ଉଭେଇଣି ଗଲା
ଘୋଟିଲା ଘୋର ଅନ୍ଧାର;
କିଏ କେଉଁ ଆଡ଼ୁଁ ଫେରିଲେ ଉଦ୍‌ବେଗେ
ନିଳୟେ ଯେହ୍ନୁ ଯାହାର ।

ଭାଗବତ ଘରେ ରାମାୟଣ ପୋଥି
ଗାଉଥିଲେ ପୁରୋହିତ;
ଘୋର ବରଷାରେ ଅଶୋକବନରେ
ସତୀ ବୈଦେହୀ-ଚରିତ ।
ଭାଗୀରଥୀ-ତୀରେ ଗହନ କାନ୍ତାରେ
ଦେବର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଥରେ;
ରଥୁଁ ଅବତାରି ସୀତାଙ୍କୁ ଏକାକୀ
ତେଜି ଫେରିଲେ ନଗରେ ।
ପ୍ରଥମ ଯାମରେ ଗାଆଁ ତଳ ବିଲେ
ବେଲବଣ-ଅଭିମୁଖେ
ନୈସର୍ଗିକ ଘଣ୍ଟା ବଜାଇ ଉଠିଲେ
ଶିବାଗଣ ହୁକେ ହୁକେ ।

ଭାଗବତ ଘରୁ ମାତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ
ଫେରୁଥିଲା ଶିଶୁ ଘରେ,
ନୂଆବୋହୂ ପାଶେ ବସି ବର୍ଷାଗୀତ
ଗାଇଲା ଚୂଲ୍ଲି-ମୁଣ୍ଡରେ—
"ମେଘ ବଲଥିଲା ତପଲ୍ ତପଲ୍
କେଥିଲ୍ ମାଇଲା ଗଦା,
କୋଡ଼ି ଲଇଦଲେ ଲଇଲେ ମୋ ଲଦା
ଡେଲିଙ୍ଗି ବାଇଦ ବଦା ।"

ଅଦିନ ମେଘ

ମଧୁ ମାସ ଶେଷେ ବଇଶାଖ ମାସେ
ବରଷେ ଅଦିନ ମେଘ,
ତା ଦେଖି ଶିଶୁଏ ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି
ଚଢ଼େ ଅତି ଜଦବେଗ ।

ପାଣି ସଙ୍ଗେ ପଡ଼େ ସ୍ୱରଗ ପଥର
ତା ଦେଖି ବାଳକମାନେ,
ସାଉଣ୍ଟି ଖାଇଣ, ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ
ଘୋର ଜଳ ତାନମାନେ—
"ଖରା କରୁଅଛି ମେଘ ବରଷୁଛି
ଶିଆଳ ହେଉଛି ବାହା !"
ଅଦିନ ବରଷା କେଡ଼େ ଶୋଭାବନ
କି ବଚନ ଲୀଳା ଅହା !
କାହୁଁ ଆସିଲୁ ରେ ଅକାଳ ବରଷା
କିପାଇଁ ଦେଲୁ ତୁ ଦେଖା ?
ତୋ ଆସିବା ବାର୍ତ୍ତା ଦେଇ ତ ନ ଥିଲା
ଋତୁ-ଚକ୍ର-ବିଧି ଲେଖା ।

ତୋ ଦର୍ଶନେ ଶୁଭେ ମେଘରେ ମୋ କର୍ଣ୍ଣେ
କାହାର ଦୂର ଆହ୍ୱାନ ?
ଅତୀତ ସ୍ୱର୍ଗର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ମୂରତ
ପରଶେ ମୋର ପରାଣ !
ବିଷାଦର ଛାୟା ପଡ଼ିଛି ହୁଅଇ
ହୃଦକ୍ଷେତ୍ରେ ଘନ ଘନ,
ବିଗତ ଜନ୍ମର ସୁଖସ୍ମୃତି ଅବା
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଦହେ ମୋ ମନ ।
କି ଅବା ଦୂରସ୍ଥ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ କେହୁ
ମନେ କରେ କଥା ମୋର,
ଗୁପତେ ମୋ ଆତ୍ମା ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଛି
ସେ ସ୍ମୃତି ଗୁପତ ଡୋର ।
ଜଳାର୍ଣ୍ଣବେ ବୁଡ଼େ ମନ-ମୀନ ମୋର
ତୋତେ ଦେଖି ନବଘନ,
କାହିଁ ବସି କିଏ ଗାଇଲା ସଙ୍ଗୀତ
ଭାବରେ ବିଭୋର ମନ,—

"ଉଭା ଉଭା ବାଜେ ଯୋଡ଼ା ନାଗରା ହୋ
କାଉ ଡାକେ କାଆ କାଆ,
ଖିରି କରୁଅଛୁ ମେଘ ବରଷୁଛୁ
ବିଲୁଅ ପୂଅର ବାହା ।"

ବର୍ଷାମଙ୍ଗଳ

—୧—

ନିବିଡ଼ ନିଗୂଢ଼ ନିଦ୍ରେଣେ ନିଦାଘ
ବିସର୍ଜି ଗଲା ଏ ଧରା,
ଅଦୃଶ୍ୟ ଭାବରେ କେଣେ ଲୁଚିଲା ସେ
ନିଦାଘ ଉଗ୍ରଠ ଖରା ?

ତ୍ରିଦିବ ଧାମରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପ୍ରାବୃଟ
ବେଢ଼ିଲା ନଭ ଭବନ
ଘୋର ରଣେ ହାରି ଗଗନ ବରଜି
ଭୟେ ଲୁଚିଲେ ତପନ ।
ଦାରୁଣ ନିଦାଘ-ତାପେ ବସୁନ୍ଧରା
ଥିଲା ମୃତକଳ୍ପା ହୋଇ,
ଅଦୃଶ୍ୟ ବିଦେଶୁଁ ବାହୁଡ଼ି ପ୍ରାବୃଟ
ଦେଲ ତପ୍ତ ତନୁ ଧୋଇ ।
ସଞ୍ଜୀବନ-ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ସୁଧା ବର୍ଷେ
ସ୍ୱର୍ଗଦୂତ ନୀରଦର,
କି ଆହ୍ଲାଦେ ପିଏ ସେ ସୁଧା ବସୁଧା
ସଞ୍ଚାଳି ବିଟପି-କର !
ପ୍ରସୂନ ମଳୟ ରକ୍ତ କିଶଳୟ
ଗହଣେ ଆସଇ ମଧୁ,
ସହକାରକୁଞ୍ଜେ ପିକବର ସଙ୍ଗେ
କୁହରଇ ପିକ-ବଧୂ ।

ଶାରଦ ଆକାଶେ ବିମଳ ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ଅହା କିବା ମନୋଲୋଭା !
ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ପରାଣେ ଉନ୍ମତ୍ତ ଆହ୍ଲାଦେ
ପିଏଁ ମୁଁ ସେ ଶୁଭ୍ର ଶୋଭା ।
ସୁଖର ବସନ୍ତ ଶରଦ ହେ ବର୍ଷା
ସୁଖୀପାଇଁ ସେହି ଶୋଭା,
ବିଷାଦ-ଜନନୀ ତୋହର ମୂରତି
ଦୁଃଖୀ-ଦଗ୍‌ଧମନୋଲୋଭା ।
ସୁଗମ୍ଭୀର ମନ୍ଦ୍ରେ କି ବିଷାଦ-ଗୀତି
ଗାଅ ହେ ପ୍ରାବୃଟ କବି ?
ଅନନ୍ତ ପ୍ରଣବ ଗମ୍ଭୀର ଝଙ୍କାରେ
ରଟେ ତବ ସାନ୍ଦ୍ର ଛବି ।

—୨—

ନବ ପ୍ରାବୃଟର ପ୍ରଥମରେ ଆର୍ଦ୍ର
କ୍ଷେତ୍ରର ସୁରଭି ଗନ୍ଧ
ବହୁଣୀ ବହଇ ମନ-ବିନୋଦନ
ଗନ୍ଧବହ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ।
ସେ ରଜ ସୁବାସ ବିକୀରଇ ବାତ
ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଦଣେ ଦଣେ,
ନୀରଦ-ରଜାଙ୍କୁ ଧରଣୀ-ରାଣୀର
ଅର୍ଘ୍ୟ ଧୂପ ଗନ୍ଧ କି ସେ ?
ନୀରରେଖାବିଦ୍ଧ ଶୁଷ୍କରଜବୃନ୍ଦ
ଯାଉଅଛି ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି,
ସେ ରଜ ସ୍ପର୍ଶେ କିବା ଶୋଭିବନ
ଦଣଇ ପାଣିକେନ୍ଦୁଡ଼ି ।
ନବ ନୀରଧର-ନୀରପାନେ ବ୍ୟସ୍ତ
ଶାଖାଗଣ ହଲି ହଲି,
'ସ୍ୱାଗତ ହେ ବର୍ଷା !' ବୋଲିଣ କରନ୍ତ କି
ସଅାଳନ୍ତି ଦ୍ରୁମାବଳୀ ?
ଝିପି ଝିପି ପଡ଼େ ବରଷାର ନୀର
ସୁଲୁ ସୁଲୁ ବହେ ବାୟୁ,
'କାଆ କାଆ' ବସି ରାବ ଦେଉଅଛି
ବନସ୍ପତି ଡାଳେ କାଉ ।
ବଣ-ଉପବନୁ ଡାକଇ ଡାହୁକ,
ଦର୍ଦ୍ଦୁର ରବେ ସେ ମିଶି,
କୁମ୍ଭାଟୁଆ ଡାକ ସହ ସେ ଶବଦ
ସଞ୍ଚରଇ ଦିଶି ଦିଶି ।
ଘନକୃଷ୍ଣ ନଭେ ନବ ନୀରଦର
ଦର୍ଶନେ ନୃତ୍ୟ ଉତ୍ସବେ
ବନ ପର୍ବତରେ ମୟୂର ମୟୂରୀ
ଡାକନ୍ତି ଷଡ଼ଜ ରବେ ।

କଳକଳନାଦେ ବହେ ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ,
ବକ୍ଷେ ପଡ଼େ ତାର ବାରି,
ପାହାଡ଼ିଆ ଗଡ଼ ଛାଡ଼ି ନାଉରିଆ
କରୁଛନ୍ତି ପଟ୍ଟାର ପାର ।

—୩—

ନିଦାଘ-ଶେଷକୁ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଘନ
ବିବାହ କରେ କି ରଙ୍ଗେ
ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରଭବ ଉଦ୍ଦେଶେ
ଧରଣୀ-ରମଣୀ ସଙ୍ଗେ ?
ବରଷା ଋତୁରେ ବରଷେ ଆସାର,
ପୂରିଲ ବିଲ ପୋଖରି,
ନୀର-ଆସ୍ତରଣେ ବସନ୍ତ କମଳା
ଶ୍ୟାମଳ ମୂରତି ଧରି ।
ନଭେ କାଦମ୍ବିନୀ-କୋଳେ ଇରମ୍ମଦ
ହେମପ୍ରଭା ଜିଣି ଦଣେ,
ତ୍ରିଦିବ-ଦେବତା ପୁନାଗିରଙ୍କର
କନକ-କାର୍ମୁକ କି ସେ ?

ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ମଣ୍ଡଳ କମ୍ପାଇ ଦେଉଛି
ବଜ୍ର ମନ୍ଦ୍ର ଘଡ଼ଘଡ଼ି,
ଦିଗ୍‌ବଳୟ ପାରେ ମିଳାଇ ଯାଉଛି
ତଡ଼ିଦିଗ ରଡ଼ମଡ଼ି ।
ଦୂରି ବନସ୍ଥଳୀ ଡାକ ଦେଉଅଛି
ଘନଘୋଷେ 'ଘୋଓଁ ଘୋଓଁ',
କି ବିଚିତ୍ର ସାଜେ ସାଜିଛି ପ୍ରକୃତି
ଫେଡ଼ି ନେଇ ଗୁହ୍ଯା ହୋଓଁ ।
ଗିରି-ଗହନରେ ଝରଇ ନିର୍ଝର
ଝର୍ଝର ଶୁଭଇ ଧ୍ୱନି,
ଗମ୍ଭୀର ଗଜ୍ଜରେ ଗିରିକନ୍ଦରରେ
ଶୁଭେ ଘୋର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ।

ରବି ପ୍ରତମୁଖେ ଦଶେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ
ବର୍ଣ୍ଣଛଟା ରମେ ଚକ୍ଷୁ,
ଶତ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଝଲସି ଉଠଇ
ଚଳ ନିର୍ଝରର ବକ୍ଷୁଁ ।
ଫେଡ଼ି ସୁରବାଳା ଇନ୍ଦ୍ର ନୀଳ-ଦ୍ୱାର
ଯୁକ୍ତସୁବର୍ଣ୍ଣତୋରଣ
ଅର୍କ ବାରିଦର ବଚନ ଅଧର
ସ୍ୱର୍ଗୁଁ କରନ୍ତି ଦର୍ଶନ ?

—୪—

ଅତି ପ୍ରତ୍ୟୂଷରୁ ଜନପଦ-ବଧୂ
ଶୁଣି ତାମ୍ରଚଡ଼ ସ୍ୱନ
ତନ୍ତି ବରଷାରେ ସାରି ନିତ୍ୟକର୍ମ
ସ୍ନାନେ କରନ୍ତି ଗମନ ।
ପଲ୍ଲୀ-ଉପବନେ ବଂଶ-ନିକୁଞ୍ଜରେ
ବକୁଳବୃକ୍ଷର ମୂଳେ
ଲବଣ୍ୟ-ପସରା ଗୃହ-ଅଙ୍ଗୀଗଣ
ପଲ୍ଲୀ-ପୁଷ୍କରଣୀ-କୂଳେ

ବିଶ୍ରବ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ ହେମ-ଗୌର-ଅଙ୍ଗେ
ବସି ହରଦ୍ରା ଲେପନ୍ତି,
ପୂର୍ବ ତପସ୍ୟାର ଫଳ ପାଆନ୍ତି କି
ସରସୀ-ସୋପାନପନ୍ତି ?
ସରସୀ ତଟରୁ ଅନାଇ ସୁନ୍ଦରୀ
ପିତୃଗୃହ-ଅଭିମୁଖେ
ବାଲ୍ୟ-ନୀଳୟର ସୁଖଶାନ୍ତି ଚିନ୍ତି
ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ନ୍ତି ଦୁଃଖେ ।
ପ୍ରଭାତୁଁ ଉଠିଣ ଯେ ଯାହା ଦୁଃଖରେ
ଖରେ କରନ୍ତି ଗମନ
ତାଳ-ଆତପତ୍ର ମସ୍ତକେ ଧରିଣ
ଦୁଃଖୀ ଗ୍ରାମବାସୀଗଣ ।

ବରଷା-ବିପାକେ ବଢ଼େ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ
ମାଡ଼ଇ ସ୍ରୋତ ପ୍ରଖର,
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଜଳ ପ୍ରବେଶେ ସରସୀ
ବିଲ, ବାଡ଼ି, ଦ୍ୱାର, ଘର ।
'ସୁପକ୍ୱ ଶାଳୀକୁ ଭସାଇ ନିମ୍ନଗା,
ଭେଣେ ଘେନି ଗୃହପାଉ,
ସ୍ୱାଧୀନ କୃଷକ-ସଙ୍ଗେ ବାଦ ସାଧି
ତୁ ତୁମ୍ଭ କେଉଁ ଯଶ ପାଉ ?
ଭୁଞ୍ଜିଲା ଅନ୍ନରେ ଭସ୍ମ ନିକ୍ଷେପିଣି
ଦେଖାଉ କେଉଁ ମହତ୍ତ୍ୱ ?'
ଅହେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବିଷମ ସମସ୍ୟା
ତୁମ୍ଭର ଏ ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ !

—୫—

ପ୍ରାବୃଟ ଯାମିନୀ ହୃଦପ୍ରହ୍ଲାଦନୀ
ବିବିଧ ସ୍ୱରେ ସଙ୍ଗୀତ
ଧ୍ୱନି ସଙ୍ଗେ ଗାଇ ସଖୀ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି
ହରଇ ଭାବୁକ-ଚିତ୍ତ ।
ଷଡ଼ରାଗ ସଙ୍ଗେ ଛତିଶ ରାଗିଣୀ
ଶୁଣାଇ କଳ୍ପନା-ନାରୀ,
ନିଜବଳେ ଯୋଷା ଧରଣୀ ଗଗନ
ପଲକେ ଛୁଅଇ ପାରି ।
ଅପାର୍ଥିବ ରାଜ୍ୟ କରି ବିଚରଣ
ଶୁଣେ ଅପାର୍ଥିବ ବାଣୀ,
ନିଜ ଭାବେ ନିଜେ ବିଭୋର ହୋଇ ସେ
ନିଜ ରାଜ୍ୟ ହୁଏ ରାଣୀ ।
ସୁଦୂର ପଲ୍ଲୀରେ ତମିସ୍ରା ନିଶାରେ
ଘୋର ନିଶୀଥ କାଳରେ
ଶୁଭେ ଝିଲ୍ଲୀସ୍ୱନ ନିଶାର ଗର୍ଜନ,
ସୁଷୁପ୍ତ ଯେ ଯାହା ଘରେ ।

ମଥାନ ଉପରେ ଲତା ପଲ୍ଲବରେ
ଥପ ଥପ ପଡ଼େ ନୀର,
ଶୁଣି ତା ବିରହ-ବିଧୁରା ଲଳନା
ବିଚ୍ଛେଦ-ଦୁଃଖେ କାତର ।
ସୁନୀଚ କୁଟୀର ପ୍ରକୋଷ୍ଠ କୋଣରେ
ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ଜଳେ ଦୀପ,
କାନ୍ଦୁଛି ବିକଳେ ନବୀନା ତରୁଣୀ ।
ନିଭିଛି ତା ସୁଖ-ଦୀପ ।
ଜୀବନ-ବସନ୍ତେ ପ୍ରଣୟୀ ତାହାର
ଯାଇଅଛି ଚଳି କାହିଁ,
ବିଧବା ଯୁବତୀ ହୃଦୟ ବେଦନା
ଦେଖୁ ନା କି ବିଶ୍ୱସାଇଁ ?

ପରଦୁଃଖିମାନଙ୍କୁ କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
ସୃଜିଲ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପତି ?
ଅଜ୍ଞାନ ନର ମୁଁ କେମନ୍ତେ ବୁଝିବି
ତୁମ୍ଭ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି-ଗତି !

ଅତୀତ ଚିନ୍ତା

କି ଅପୂର୍ବ ପ୍ରହେଳିକା ମାନବଜୀବନ,
କି ଗଭୀର ରହସ୍ୟ ଏ ମନୁଷ୍ୟର ମନ !
ବସିଅଛି ଏବେ ମୁହିଁ ନିଶ୍ଚଳେ ନିର୍ଜନେ,
କେତେ ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ଅହା ଉଠଇ ମୋ ମନେ !
ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଟେ ଏ ଯେ ପରାଣ ମୋହର,
ଉଚ୍ଛୁଳ ପଡ଼ଇ ଏଥି ଭାବର ଲହରୀ ।
କେତେ ଭାବ ଲୁଚିଥିଲେ ବିସ୍ମୃତି ଗହ୍ୱରେ,
ଆସି ଏବେ ଦେଲେ ଦେଖା ମୋର ସ୍ମୃତିନଭେ ।

ବିକଳ ବିହ୍ୱଳ ଚିତ୍ତ ଏସନ ଭ୍ରମଇ,—
ଅତୀତ ନାମରେ ରାଜ୍ୟ ସୁଦୂରେ ଶୋଭଇ ।
ମନ ବିନା ଆନ ପାଇଁ ନାହିଁ ତହିଁ ପଥ,
ଯାଇ ପାରେ ମନ ତହିଁ ଚଢ଼ି ଚିନ୍ତାରଥ ।
ଦେଖି ପାରେ ମନ ମୃତ ନୟନପ୍ରତିମା,
ଭୁଞ୍ଜି ପାରେ ମିଳନର ମୃଦୁ ମଧୁରିମା ।
କାଳବଳେ ଯାହା ତେଜି ଯାଇଛୁ ସଂସାର,
ଅତୀତ ବିଦେଶେ ମନ ପାଏ ଭେଟ ତାର ।
କିନ୍ତୁ ସେହି ସ୍ମୃତିରଥେ ଚଢ଼ି ସେ ମନୁଆ
ଫେରିଆସି ସଂସାରକୁ ହୁଏ କୁଆବୁଆ ।
ଯାଇଥାଏ ମନ ରଖି ଶରୀର ସଂସାରେ,
ଜଡ଼ପିଣ୍ଡମାତ୍ର ତାକୁ ସକଳେ ଓଟାରେ ।
ତହିଁ ପାଇଁ ନର ମନ ବିସୋରି ସଂସାରେ,
ପ୍ରିୟ-ସମାଗମ-ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜିଣି ନ ପାରେ ।
ସେ ରାଜ୍ୟେ ଥାଆନ୍ତା ଯେବେ ସଦେହ ପ୍ରବେଶ,
ଧରାପୃଷ୍ଠେ ନ ଥାନ୍ତା ତ ବିଷାଦର ଲେଶ ।

ଆରେ ରେ ଅତୀତ ! ତୁହି କି ଦାରୁଣ ଚୋର,
ଜୀବନର କେତେ ସୁଖ ହରିଛୁ ତୁ ମୋର ।
ଯେତେ ଯେତେ ଇନ୍ଦୁ ମୋର ରଖିଛୁ ଲୁଚାଇ,
କୃପା କରି ତହୁଁ କିଛୁ ଦେବୁ କି ଫେରାଇ ?

ବାଲ୍ୟସ୍ମୃତି

ସରଳା କୁମାରୀକୁଳ କହୁଣି କାହାଣୀ
ହସି ଖେଳି ଦେଖାଇଲେ କି ମୋହନ ଠାଣି !
ସୁଖର ସେ ହାଟ ଏବେ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଅଛି,
କେଉଁ ଅଡ଼େ କିଏ କେବେ ଚାଲିଯାଇଅଛି !

ସଧବା ସିନ୍ଦୁର ଝୋପା ଥିଲା ଯେ ମସ୍ତକେ,
ଶିରେ ମଥାମଣି ଗୁଚ୍ଛ ବେଣୀ ଯା ଅଳକେ,
କଣ୍ଠେ ହେମହାର କରେ ବଳୟ ମଧୁର,
ନିତମ୍ବରେ କାଞ୍ଚି ଦାମ ଚରଣେ ନୂପୁର,
ହେମବସ୍ତ୍ର ସୁବାସିତ ଚନ୍ଦନେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ
ମହକାଇ ଦେଉଥିଲା ଦର୍ଶକଙ୍କର ଚିତ୍ତ ।
ଷୋଳକଳା ଥିଲା ଯହିଁ ସଧବାଲକ୍ଷଣ,
ସଦର୍ପେ ବୈଧବ୍ୟ ତହିଁ କରେ ରାଜପଣ !
କାହିଁ ଗଲା ଅହା ସେହି ସୁଖର ଭୁବନ,
ଲାଗଇ ସେ ମୋତେ ଯେହ୍ନେ କାଲିର ସ୍ୱପନ !

କାକ ବାରତା

—୧—

"ଡାମରାକାଉ ରେ ଡାମରାକାଉ,
ଭୁଁଇଁ ପରବତେ ବୋବାଉଥାଉ ।

ଉଇଁ ପରବତ ଘୁଞ୍ଚିଘୁଞ୍ଚିକା,
ତହିଁରେ ବସିଛି ତିନିମଞ୍ଚିକା ।
ତିନି ତିନି ପଣ ଅଠର ପଣ,
ଭାଇଙ୍କି ଡକାଇ କଜଡ଼ା ଗଣ ।
କଜଡ଼ା ଗଣାରେ ପାହିଲା ରାତି,
ଚୋର ନେଇଗଲା କଜଳପାତି ।
ଖାଁଟିଏ ଟଙ୍କାର ବଳଦ ମଲା,
ଏକା ତାଳୀଗାଈ ମଥାନ କଲା ।
ଆସ ଗୋ ସଙ୍ଗାତ ଗାଧୋଇଯିବା,
କାଇଞ୍ଚିକାକୁଡ଼ି ତୋଳି ଆଣିବା ।
କାଇଞ୍ଚିକାକୁଡ଼ି ମୁଣ୍ଡରେ ପିଢା,
ଛୁଅ ବୋହୂଙ୍କର ଛଅ ଦୁହିତା ।"

କାଳେ ଛଅ କନ୍ୟା ଯୁବତୀ ହେଲେ
ଛଅ ବର ଆସି ତାହାଙ୍କୁ ନେଲେ ।
କାନ୍ଦନ୍ତି ବିକଳେ କହୁଣି ମାତା—
"ନିଷ୍ଠୁର ଅଟଇ ତୋ ବିଧି ଧାତା ।"
ଡାମରିକାଉ ରେ ଡାମରିକାଉ,
ଜନନୀ ନିକଟେ କି ଗୀତ ଗାଉ ?
ଏ ମାୟା-ସଂସାର-ତତ୍ତ୍ୱ-କାହାଣୀ
କହୁ କି ରେ କାକ ତହିଁ ବଖାଣି ?
"ସଂସାର ଅଟଇ ବିଷମ ମାୟା,
କାୟା ଛଳେ ତାହା ଅସାର ଛାୟା ।"
ଡାମରିକାଉ ରେ ଡାମରିକାଉ,
ସତ ମିଛ କହୁ କି ଯଶ ପାଉ ?

—୨—

ଡାମରିକାଉ ରେ ଡାମରିକାଉ,
ବନ ପର୍ବତରେ ତୁ ବୁଲୁଥାଉ ।
ସେ ବନ-ପର୍ବତ କୁଞ୍ଜ କୁଞ୍ଜ କା,
ଲେଖଇ ତା ଶିରେ ବନ ଲତିକା ।
ଫୁଟେ ଲତା-ଅଙ୍ଗେ ସଜ ସୁମନ,
ବହେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ମନ୍ଦ ପବନ ।
ତୁନି ତୁନି ହୋଇ ପବନ ଲତା,
କେତେ ସୋହାଗରେ କହନ୍ତି କଥା ।
ସେ ନିର୍ଜନ ଦେଶେ ମନ୍ଦ ପବନ,
ପୁଷ୍ପ-ଗୁଚ୍ଛଗଣ୍ଡେ କରେ ଚୁମ୍ବନ ।
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱନେ ଆସେ ଭ୍ରମର,
ମଞ୍ଜୁ ଗୁଞ୍ଜେ ପୁଷ୍ପେ କରେ ଆଦର ।
ଗିରି-ନିର୍ଝରଣୀ ଗିରି-କନ୍ଦରା,
ପ୍ରସାରନ୍ତି ତହିଁ ଶୋଭାପସରା ।
ନିରେଖି ନିର୍ଝରେ କିପାଁ ରେ କାଉ,
ଉଡେ ଘନ ଘନ ତୁ ବୁଲୁଥାଉ ?

ମଳୟ-ପବନ-କୁସୁମ-ଭବ
କହୁଣ ମଧୁପେ ଦେଉ କି ରବ ?
"ବୃଥା ପ୍ରେମେ ଅଳି ଭୁଲୁ କାହିଁକି,
ସର୍ବେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଜାଣୁ ନାହିଁକି ?
ନିଜସୁଖ ସର୍ବେ ଲୋଡ଼ନ୍ତି ଭବେ,
ପର ନେନେ ଧୂଳି ଦିଅନ୍ତି ଲବେ ?"
ଅବିଶ୍ୱାସ-କଥା ଶୁଣି ତୋ ମୁଖେ,
ମ୍ରିୟମାଣ ହୁଏ ଦ୍ୱିରେଫ ଦୁଃଖେ ।
ସାତ ପାଞ୍ଚ ଚାହିଁ ତେଜି ସୁମନେ
ଯାଏ ଉଡ଼ି କାହିଁ ବିରସ ମନେ ।
ଡାମର୍‌କାଉ ରେ ଡାମର୍‌କାଉ,
ହଉ ମିଛ କହୁ କି ଯଶ ପାଉ ?

—୩—

ଡାମର୍‌କାଉ ରେ ଡାମର୍‌କାଉ,
ଗହନକାନ୍ତାରେ ତୁ ରହୁଥାଉ ।
ପ୍ରାବୃଟରେ ବନ ନବୀନ ଛବି
ଧରେ ଯା, ନ ବର୍ଣ୍ଣି ପାରଇ କବି ।
ନୀଳ ନଭେ ଦେଖି ନବ ନୀରଦ,
ଉଠେ ବର୍ହୀ କଣ୍ଠେ ଷଡ଼ଜ ଶବ୍ଦ ।
ଉତ୍‌ପୁଚ୍ଛ-କଳାପି-ଆନନ୍ଦ-ସ୍ୱନ
ଶୁଣିଣ ମୟୂରୀ ହୁଏ ଉଚ୍ଛଳ ।
ଗହନ ଅରଣ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ଶୋଭା
ସଂସାରବିରାଗିଜନମନଲୋଭା ।
ନିବିଡ଼ ନିକୁଞ୍ଜ-ଗହନ-ବନେ
କ୍ରୀଡ଼େ ନିର୍ଜନତା ନିବିଷ୍ଟ ମନେ ।
ବିଗତ ଯୁଗରୁ ରାଜେ ସରସୀ,
ହସେ ସରୋଜିନୀ ତା ଅଙ୍କେ ବସି ।
ବିକଚ-କମଳ-କୋଷ-ବାସର
କି ସେ ପଦ୍ମାଳୟା-ଛାୟା-ଆଧାର ?

ସରସୀ ସକାଶେ ମୃଗଦମ୍ପତି
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ମଧୁର ପ୍ରେମ-ସମ୍ପତ୍ତି ।
ମୃଗେ ମୃଗବଧୂ ଲୋଲଲୋଚନା
ବୋଲଇ "ହେ-କାନ୍ତ, ପାଶୁଁ ଯାଅ ନା ।"
ପିତୃକୁଳ ଭେଟି ଧାଏଁ ତଟିନୀ
ହେବାକୁ ସୁନ୍ଦର ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗିନୀ ।
ତଟିନୀତଟରେ ତୁଙ୍ଗ ବିଟପୀ
ଜଡ଼ି ଘନ ଗୁଳ୍ମଲତାକୁ ଚପି ।
ପାଦତଳେ ତାର ସ୍ୱମତରତା
ଲୋଟଇ ଲଳିତ ଲବଙ୍ଗଲତା ।
ଲତାମୂଳ ସେହି ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ରୁଖେ
ରଥାଙ୍ଗ-ମିଥୁନ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ସୁଖେ ।
ଅଦୂରଦର୍ଶିନୀ ପ୍ରେମଗର୍ବିଣୀ
ରଙ୍ଗେ ନାଚେ ଚକ୍ରବାକ-ଗୃହିଣୀ ।
ତାମ୍ରଚୂଡ଼ ରେ ତାମ୍ରଚୂଡ଼,
ସେ ପ୍ରେମରଙ୍ଗେ ତୁ କି ଗୀତ ଗାଉ ।

ପ୍ରେମାନ୍ଧ ଦମ୍ପତି ହୃଦୟ ଜାଣି
ବର୍ଣ୍ଣୁ କି ରେ କାକ ତତ୍ତ୍ୱକାହାଣୀ ?
"ଅହା କି ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ମୁଗ୍ଧ ଜଗତ,
କି ପାଇଁ ସଂସାରୀ ଏତେ ଉନ୍ମତ୍ତ !
ଯାଉଛି ପ୍ରାବୃଟ ଆସେ ଶରଦ,
ରହିବ ନାହିଁ ତ ବର୍ହି-ଆନନ୍ଦ ।
ଆସିବ ବାସର ଅନ୍ତେ ଯାମିନୀ,
ହସିବ କି ସେ କାଳରେ ପଦ୍ମିନୀ ?
ନିଷାଦ ବାଗୁରୀ ଯେବେ ପାତିବ,
ହରିଣୀକୁ ଛାଡ଼ି ହରିଣ ଯିବ ।
ଧାଏଁ ନଦୀ ସିନ୍ଧୁ-ପ୍ରଣୟେ ବାଇ,
ସେ ତାକୁ ଫିଙ୍ଗଇ ଲହଡ଼ି ଉଠାଇ,

ବିଟପୀ-ଅଙ୍ଗରେ ଲତା ବେଷ୍ଟଇ,
ବାତେ ସେ ତାହାକୁ ତଳେ ପିଙ୍ଗଇ ।
ଦିନାନ୍ତେ ଆସିବ ଯହୁଁ ରଜନୀ,
କି କରିବ ଚକ୍ରବାକ-ଘରଣୀ ?"
ଡାମରିକାଉ ରେ ଡାମରିକାଉ,
ସତ କିଛି କହୁ କି ଯଶ ପାଉ ?

—୪—

ଡାମରିକାଉ ରେ ଡାମରିକାଉ,
ସୁଦୂର ପ୍ରାନ୍ତରେ ତୁ ବୁଲୁଥାଉ ।
ଦାରୁଣ ନିଦାଘେ ଘୋର ପ୍ରାନ୍ତରେ
ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ପାନ୍ଥ ଗମଇ ଖରେ ।
ପ୍ରିୟ ପରିଜନେ ଦେଖି ନୟନେ
ପରାଣି ତୋଷିବ ଏ ଭବ ବନେ ।
ଗହ୍ଵ ଗହ୍ଵ ପାଟ ମାଡ଼ଇ ଡର,
ମଡ଼ ମଡ଼ ଶୁଷ୍କ ପତ୍ର ଦୃଷର ।
ନିରାଟ ସେ ଦେଶ, ନ ମିଳେ ଜଳ,
ହସି ମୃଗତୃଷ୍ଣା ଦେଖାଏ ଛଳ ।
ଧୂଳି ଧୂଳି ବହେ ତପତ ବାୟୁ,
ତା ପରଶେ ତୁଟେ ପ୍ରାଣିର ଆୟୁ ।
ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ପାନ୍ଥ କରେ ବିଶ୍ରାମ,
ତୁଣ୍ଡେ ନିଏ ବାରେ ଶ୍ରୀହରିନାମ ।
ବୃତବୃଷ ତାଙ୍କୁଁ ପସଗହଙ୍କୁଁ,
ଧୂଳି ବଟ-ତୁଙ୍ଗ-ଚୂଡ଼ା ଉପରୁ;
ରହି ରହି ଗୃହି ପାନ୍ଥ-ଆନନ,
ତିବୁ ରେ ବାୟସ ତୁ ଘନ ଘନ ।
ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ପାନ୍ଥ ଅବସ୍ଥା ଜାଣି,
ଗାଉ କି ରେ କାକ ଛନ୍ଦ କାହାଣୀ ।
"ସଂସାରର ପ୍ରେମ ଅଳିକ ଛାଇ,
ନିର୍ମଳ ପ୍ରେମ ଏ ସଂସାରେ ନାହିଁ ।

ଯେତେ ଧନ କର ଅର୍ଥ ଅର୍ଜନ
କରବୁ କୁଟୁମ୍ବ ପ୍ରତିପାଳନ,
ତେତେ ଧନ ପାନ୍ଥ କୃତଜ୍ଞ ମନେ
କରିବେ ଆଦର ଆତ୍ମୀୟଜନେ ।
ହେଲେ ବେଳ ଅପି ଘୋଟିବ ଜରା,
ସେବେଳ ଏବେଳ ଅମେଳ ପରା ।
ଛୁଟିଯିବ ବଳ ତୁଟିବ ଶିରା,
ବୋଲୁଥିବେ ଲୋକେ ଅମ୍ବ ଡମିର ।
ଅକର୍ମା ହୋଇଲେ ଚରମକାଳେ
ନ ଗୁହିଁବେ କେହୁ ତୋ ମୁହଁ ତାଳେ
ରୋଗେ ହେଲେ ଦେହ ନରକବାସ
ନାସିକା କୁଆଁଇ ଘୁଞ୍ଚିବେ ପାଶ ।
ବୋଲିବେ ଏ ବୃଦ୍ଧ ତୁରନ୍ତ ମରୁ,
ଯାଉ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଭାବନା ସରୁ ।"
ଶୁଣି କାକ ତୋର ଦାରୁଣ କଥା,
ବିନ୍ଧିଲେ ପାନ୍ଥର ଭ୍ରମଇ ମଥା ।

ନିରାଶ ପରାଣେ ଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ତରେ
ମନ୍ଦଗତି ପାନ୍ଥ ଗଲେ ପଥରେ ।
ଅପ୍ରିୟବାଦୀ ତୁ ଅଟୁ ରେ କାଉ,
ସତ ମିଛ କହି କା ଯଶ ପାଉ ?

—୪—

ଡାମରକାଉ ରେ ଡାମରକାଉ,
ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଉଡ଼ି ତୁ ବୁଲୁଥାଉ ।
ଅଳପ ଅଳପ ପଡ଼ିଛି ଖରା,
ରଜବସନ କି ପିନ୍ଧିଛି ଧରା ।
ଶିଶିର ପ୍ରଭାତେ ବାଡ଼ି ଭିତରେ
ବସି ବାମାଗଣ ହରଷଭରେ
ନାନା ଚିନ୍ତା କରି ରମନ୍ତି ଚିତ୍ତ,
ନାଥ ଅସି ଦାଣ୍ଡେ ଅରମ୍ଭେ ଗୀତ—

ଅଶୋକ କାନନେ ରମଣୀମଣୀ
ବୀର ହନୁମାନେ ବୈଦେହୀବାଣୀ,
ନଳ-ଦମୟନ୍ତୀ-ବିଚ୍ଛେଦ-ଗାଥା,
ଯମ-ସତ୍ୟବାନ-ସାବିତ୍ରୀ-ବାର୍ତ୍ତା,
କୈଳାସ ପର୍ବତେ ଗିରିଜା ପ୍ରତି
ତପସ୍ୱୀ ଶିବଙ୍କ କଠୋର ମତି ।
ଭିକ୍ଷା ଘେନି ନାଥ ଅନ୍ୟତ୍ର ଗମେ,
ପ୍ରେମଗୀତ ବାଜେ ବାମା ମରମେ ।
ଅଳପ ବୟସେ ପ୍ରବାସୀ ପତି,
ପତି ଭିନ୍ନ ତାର କେବଣ ଗତି ?
ଶୁଣି ଶୁଣି କର ସଖୀ ଅଗରେ
କହେ କି ବାରତା ସାଶ୍ରୁନେତ୍ରରେ ।
ବାଡ଼ିର ବକୁଳେ ପଦଗହଳେ
ରହୁ କି ବାରତା ତୁ ସବ ଛଳେ ?
ଅସ୍ଥିର ଭ୍ରୂଲତାଯୁକ୍ତା ତରୁଣୀ
ଅଧୀର ହୁଅଇ ତୋ ରବ ଶୁଣି ।

ଦୋଇଣି ଅଧାର ପୁଚ୍ଛେ ତୁରନ୍ତ
ସୁହୃଦସ୍ଥ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ-ଉଦନ୍ତ ।
ତା କରକମଳଁ ତଣ୍ଡୁଳ ଖାଇ,
ନୈରାଶ୍ୟର ଗୀତ ଦେଉ ରେ ଗାଇ—
"ତୁ ଯାକୁ ଦେଇଛୁ ଜୀବନ ମନ,
ଅନ୍ୟେ ସେ କରିଛି ପ୍ରାଣ ଅର୍ପଣ ।"
ଅଶିକ୍ଷାଗ୍ରସ୍ତ ତୁ ଅଟୁ ରେ କାଉ,
କୁଳବଧୂ ପାଶେ କି ଗୀତ ଗାଉ ?
କୃତଘ୍ନ ବାୟସ ତା ମନ୍ଦ ଗାଉ,
ଅନ୍ନଦାସୀକୁ ତୁ ଦୁଃଖେ ଭସାଉ ।
ନବୀନା ଯୁବତୀ କୋମଳମନା,
ଲବଣୀପିତୁଳା ଲୋଳଲୋଚନା ।

ଛି ଛି କାକ ଠାଣି ତୋର ପ୍ରକୃତି,
କଠୋର ନୁହଇ ସରଳା ସତୀ ।
ନ କହ ଏସାର ଠାଣି ବାରତା,
କୋମଳମନା ସେ ହେବ ଅନ୍ଥା ।
ଚକ୍ଷୁଲଜ୍ଜା ତୋର ନାହିଁ ରେ କାଉ,
ପର କଥା କହୁ କି ଲାଭ ପାଉ ?

—୬—

ଡାମରିକାଉ ରେ ଡାମରିକାଉ,
ସ୍ୱଦେଶେ ବିଦେଶେ ତୁ ଘୁରୁଥାଉ ।
ଶୀତ ଅନ୍ତେ ଆସେ ନବ ବସନ୍ତ,
ଦିଶଇ ଭୁବନ ଲାବଣ୍ୟବନ୍ତ ।
ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ବହେ ମଳୟାନିଳ,
କୁହୁ କୁହୁ ଡାକେ ଡାଳୁଁ କୋକିଳ ।
ନବୀନ ପଲ୍ଲବ କୁସୁମେ ସାଜି
ସୁଶୋଭିତ ଲତା ବିଟପିରାଜି ।
ଝୁଲଇ ବଉଳ ଚୂତଡାଳରେ,
ଚହଟେ ସୁବାସ ଚଉଦିଗରେ ।

ସୁଦୂର ପ୍ରବାସେ ତଟିନୀତଟେ
ବସି ନବ କାନ୍ତ ହୃଦୟପଟେ
ପୂର୍ବସ୍ମୃତିଚିତ୍ର ଅଙ୍କି ବିଷାଦେ,
ଦେଖିକାଲେ ନିଦେ ସେ ନିରାନନ୍ଦେ ।
ସହଜେ ତ ପ୍ରେମ ଅତି ମଧୁର,
ପ୍ରେମସ୍ମୃତି ଆହା ତହୁଁ ମଧୁର,
ସେ ମନ୍ତ୍ରେ ଦୀକ୍ଷିତା ରାମରମଣୀ
ବୃଥା କଲେ ରାବଣର କରଣୀ ।
ସେ ମୋହରେ ମୁଗ୍ଧା ପାର୍ବତୀ ସତୀ
ଦାରୁଣ ତପସ୍ୟା କଷଣେ ବ୍ରତୀ ।
ସେ ଶକ୍ତିବଳରେ ନଳଗୃହିଣୀ
ହୋଇଲେ ଗହନବନଚାରିଣୀ ।

ସେ ମଧ୍ୟେ ଜନ୍ମନ୍ତି ସାବିତ୍ରୀ ସତୀ
ମରଣ ହସ୍ତରୁ ତାରିଲେ ପତି ।
ଶକୁନ୍ତଳା ମଜ୍ଜି ସେ ପ୍ରେମରସେ
ପଡ଼ିଲେ ଦୁର୍ବାସାଶାପର ବଶେ ।
ପର୍ବତଶିଖରୁ, ତରୁ-ଶାଖାରୁ
ହେଲେ କି ଭାବନା ଭାବି ବାହାରୁ ।
ଦେଖି ଘର, ଗ୍ରାମ, ନଦୀ, ପୋଖରୀ,
ତୋଟା, ପାଟ, ଦଣ୍ଡା ହେଉ ତୁ ପାରି ।
ଅନନ୍ତ ନୀଳିମାମୟ ଗଗନେ,
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଅସୁ 'କାଅକା' ସ୍ୱନେ ।
ବିରହୀ ନିକଟେ ବସି ତୁ ଯାଉ,
ମନ ଫେଡ଼ି କାକ କି ଗୀତ ଗାଉ ?
ରାଉ ରାଉ ସ୍ୱରେ ରବୁ ବାୟସ,
ବିରବ୍ୟାଜେ ଫେଡ଼ୁ କିବା ରହସ୍ୟ ।
“ଅଶାନ୍ତି-କଣ୍ଟକ ପ୍ରେମ-ସୁମନ
କରିଅଛି ଘନଭାବେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ।
ଯହିଁରେ ନିହିତ ଯେତିକି ସୁଖ,
ତହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଟି ତେତିକି ଦୁଃଖ ।
ସୀତା ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କର କାହାଣୀ,
ପାସୋରି ଅଛି କି ତୋ ମୁଗ୍ଧ ମନ ?”
ଶୁଣି ତୋର ବାଣୀ ରସିକ ଜନ
ବିଷାଦେ କରଇ ଗୃହେ ଗମନ ।
ଅତି ନିଷ୍ଠୁର ତୁ ଅଟୁ ରେ କାଉ,
ସତ ମିଛ କହି କି ସୁଖ ପାଉ ?

— ୭ —

ଡାମରାକାଉ ରେ ଡାମରାକାଉ,
ବିଦ୍ୟାମନ୍ଦିରେ ତୁ ରହୁଣି ଥାଉ;
ଯେ ମନ୍ଦିରେ ବସି ପଣ୍ଡିତଗଣ
କରୁଥାନ୍ତି ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଚିନ୍ତନ ।

ଜ୍ଞାନସିନ୍ଧୁ ଜ୍ଞାନୀ କରି ମନ୍ଥନ
କରନ୍ତି ଉଦ୍ଧାର ଜ୍ଞାନ-ରତନ ।
ବିଗତ ଯୁଗର ପୂର୍ବ କାହାଣୀ,
ବୀରଗାଥା ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ବିକ୍ରମ ବାଣୀ,
ସାମ୍ରାଜ୍ୟଗଠନ, ରାଜ୍ୟପତନ,
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀର-ଅଭିନନ୍ଦନ
ରାଜନୀତିବିଜ୍ଞ-ପ୍ରତିଭା-ବଳ,
ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ଶାସନ-ବୁଦ୍ଧି କୌଶଳ,
ନବରାଜ୍ୟ-ଅବସ୍ଥାର ବାରତା
ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟର ବିଚିତ୍ର କଥା,
ଲଳିତସୁନ୍ଦର କାବ୍ୟ-କାହାଣୀ,
ସୁନ୍ଦର-ରଚନା-ବିଚିତ୍ର-ଠାଣି,
ଅସଂଖ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ଜ୍ୟୋତିଷ୍କଗଣ,
ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି-ଲକ୍ଷଣ,
ମହାମେରୁଠାରୁ ଅଣୁଟି ଯାଏ
ଜ୍ଞାନବଳେ ଜ୍ଞାନୀ ସନ୍ଧାନ ପାଏ ।

ଜଡ଼-ତୃଣ-ପ୍ରାଣୀ-ମାନବ ସୃଷ୍ଟି
ବିଶ୍ଳେଷଣ କରେ ବିଜ୍ଞାନ-ଦୃଷ୍ଟି ।
ଜ୍ଞାନଭକ୍ତିକର୍ମ-ନିଯୋଗ-ତତ୍ତ୍ୱ,
ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ତଥ୍ୟ,
ନୀତିମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ନ୍ୟାୟ, ଦର୍ଶନ,
ଜିଜ୍ଞାସୁ କରଇ ସମାଲୋଚନ ।
ତହିଁ ଆସି ବସି ରବୁ ବାୟସ,
ଭବ-ବ୍ୟାଳେ ଫେଡୁକିବା ରହସ୍ୟ ?
"ଜ୍ଞାନ-ପଥ ସଂଶୟରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ,
ସନ୍ତତ କଠିନ ଜ୍ଞାନ-ଅର୍ଜନ,
ଭିନ୍ନ ଋଷିଙ୍କର ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସ୍ଥା,
ବୈଷମ୍ୟ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟତା,

ଶ୍ରାନ୍ତି ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ରୋଗ ବିଦ୍ୱେଷ,
ବୈରାଗ୍ୟ ଅପମାନ ଅସନ୍ତୋଷ—
ଏତେ ବିଘ୍ନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନର ପଥ,
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ ଅରି ନିୟତ ।
ଅନ୍ତହୀନ ବିଦ୍ୟା ସାନ୍ତହିଁ କାଳ
ଅତିକ୍ରମିତେ ପୁଣି ଆସଇ କାଳ ।
ସଂଶୟ-ତମିସ୍ରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ଶେଷ,
କିବା ଏ ଜୀବନେ ଜ୍ଞାନ-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ?"
ଡାମରିକାଉ ରେ ଡାମରିକାଉ,
ସତ୍ୟ ମିଥ୍ୟା କହୁ କି ଲାଭ ପାଉ ?

—୮—

ଡାମରିକାଉ ରେ ଡାମରିକାଉ,
ଯହିଁ ତହିଁ ବସି ତୁ ରଡୁଥାଉ ।
ନାହିଁ ତୋର କାକ ଅସାର ସାର,
ଭେଦାଭେଦ ଉଚ୍ଚନୀଚ-ବିଚାର ।
ପୁଣ୍ୟ-ଦେବାଳୟେ ଶବ-ଶ୍ମଶାନେ
ବସି ରଡୁଥାଉ ତୁ ସର୍ବସ୍ଥାନେ ।

ଗହନ ବିପିନେ ହରିଣୀ-ସଖା,
ନବକୁଳବଧୂ କୁସୁମଗନ୍ଧା,
ଅବାରିତଗତି ହୋଇ ରେ କାକ,
ଦେଖି ଉଡୁ ଛାଡ଼ି କର୍କଶ ଡାକ !
ନବ କାନ୍ତ କାନ୍ତା ନିର୍ଜନେ ସଙ୍ଗେ
ଯହିଁ ବିହରନ୍ତି ବିବିଧ ରଙ୍ଗେ,
ତହିଁ ବସି ତୁହି କି ଗୀତ ଗାଉ ?
ଭଲ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ତୁ ଅଟୁ ରେ କାଉ !
ସୁହାଗିନୀ ନାରୀ ତୋତେ ରେ କାକ
ଘଉଡ଼ାଇ କହେ, "କର୍କଶ ଡାକ,
ଅତି ଅସୁନ୍ଦର ରୂପ ତୋହର,
ହୋଇଥାନ୍ତୁ ପିକ ପାନ୍ତୁ ଆଦର ।"

ନ ଶୁଣି ସେ ବୋଲ ସବୁ ବାୟସ,
ରବକ୍ଷଲେ ଫେଡ଼ୁ କିବା ରହସ୍ୟ ?
"ତତ୍ତ୍ୱବାଣୀ ଶୁଣି ପାର୍ଥିବ ଜନେ,
ସହଜେ ଡରନ୍ତି ସଙ୍କୋଚ ମନେ ।
ସତ୍ୟସମ କଟୁ ବଚନ ନାହିଁ,
ମିଥ୍ୟାଠାରୁ ଶିର ମଧୁର କାହିଁ ?
ମିଥ୍ୟାମୁଖରୁ ଶୁଣି ଭ୍ରାନ୍ତ ଘସାସ,
ନିଜ ଶୁଭାଶୁଭ ନ ପାରେ ବାର ।
ପ୍ରକୃତବାଦୀକୁ ଦୂରୁଁ ତଡ଼ଇ,
ପରିଣାମ ତାର କାଳେ ଲଭଇ ।
ତୋର ତୋଷାମୋଦପାଇଁ ରେ ନର,
ଦୋଷ ଦେଇ ନାହିଁ ଗୁରୁ ମୋହର ।
ଭ୍ରମକାନ୍ତ ସମାବେଶେ ଏ ଧରା,
କୃଷ୍ଣ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷେ ମାସକ ପରା ।
ରବଇ କୋକିଳ, ରବଇ ମୁହିଁ,
ନ ବୁଝି ସଙ୍କୋଚ ହେଉଛୁ ତୁହି ।

ଆସିବ ନିଦାଘ ଯିବ ତ ମଧୁ,
କାହିଁ ଉଡ଼ିଯିବ ତୋ ପିକବଧୂ ।
ଜୀବନ-ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ବଢ଼ିବ ଦୁଃଖ,
କାହିଁ ଥିବ ତୋର ମୁଖରୋଚକ ?
କିଏ ଅସୁନ୍ଦର କିଏ ସୁନ୍ଦର,
ଘୋର ଭ୍ରାନ୍ତି-ଗର୍ତ୍ତେ ପଡ଼ୁଛୁ ନର ।
ଚର୍ମ ଦିଶେ ଯିନା ସୁନ୍ଦର ସାର,
ଦେଖ ତା ଭିତରେ କି ନାରଖାର !
ତୋର ଗୋରା ଦିଶେ ଅଙ୍ଗ ରେ ଯାହା,
କି ବିଷାଦମୟ ଚରମେ ତାହା !
ମିଛେ କିଆଁ ଭୁଲୁ ପାର୍ଥିବ ପ୍ରେମେ,
ବଞ୍ଚୋର ଅସାର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କ୍ଷେମେ ?

ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ ଅତି କଠୋର,
ଜାଗେ ଅହର୍ନିଶ ଯୁଦ୍ଧରେ ଘୋର ।”
ଶୁଣି କାକ ତୋର ତତ୍ତ୍ୱ-କାହାଣୀ,
ସସଖ୍ୟ ଅନ୍ତରେ ବୋଲେ ଏ ବାଣୀ,—
“ପ୍ରେମଡୋର ମୋର ସରଣୀ ନାହିଁ,
ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ତାହା କେ ପାରେ କାଢ଼ି ?
ପ୍ରେମ-ବନ୍ଧୁ ମୋର ସରଣସାଥି,
ଦୁଃଖ ସନ୍ତାପର ଘୋର ଅରାତି ।
ଛାୟାରୂପେ କାୟା ସଙ୍ଗେ ଭ୍ରମଇ,
ଦୁଃଖ-ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ପାଶେ ଲୁଚଇ ।

ପାହିଲେ ବିପଦ ଘନ ଅନ୍ଧାର,
ପୁଣି ମୁଁ ଦର୍ଶନ ପାଏ ତାହାର ।
କେମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରେମେ ବିଦାୟ ଦେଇ
ବଞ୍ଚିବି ମୁଁ ଶୂନ୍ୟ ପରାଣ ନେଇ ।
କିନ୍ତୁ ସେହି ପୁଣି ନେଇଛି କାଲେ,
ଏ ପ୍ରାଣେ ଦୁଃସହ ଗରଳ ଢାଳେ ।
ଯେବେ ଏ ଜୀବନେ ପ୍ରେମ-ପିପାସା
ନ ପୂରିବ, ତେବେ କପାଁ ଦୁରାଶା ?”
କଳ୍ପନା-ଜଗତେ ବୈରାଗ୍ୟ-ଖାଳ,
ଏସନେହିଁ ଦିଏ ସତ୍ୟର ଡାକ ।

ଉପବନ-ଗ୍ରବନା

ନାନାବିଧ ପୁଷ୍ପ ଉପବନେ
ସୁଶୋଭିତ ଶିଶିରମଣ୍ଡନେ,
ପାଇ କାଞ୍ଚନ ବରଣ ବାଳମିହିର-କିରଣ
ମୃଦୁ ସମୀରେ କମ୍ପି କିବା ମନୋଲୋଭା !
ଧରାଧାମେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ନନ୍ଦନର ଶୋଭା ।

ବିବାହେ ହୁଅନ୍ତି ଯେହ୍ନେ ଫୁଲ
ମନୋରମା ସୀମନ୍ତିନୀକୁଳ,
ଆନନ୍ଦ-ମିଶ୍ରିତ-ଦୁଃଖ ଲୋତକ-ମଣ୍ଡିତ-ମୁଖ
ଅପୂର୍ବ-ଭାବ-ଆବେଶ ଦିଶେ ଗୁରୁତର,
ସହଜେ ସ୍ୱକର୍ମେ ସର୍ବେ ସଦା ତରତର ।

ବାସିଫୁଲ ଉପେକ୍ଷିଣ ଅଳି
ଯାଏ ସଜ ପୁଷ୍ପ ପାଶେ ଚଳି,
ତେଜି ନରେ ପୁରାତନ ଅନୁସରନ୍ତି ନୂତନ,
ପତିପ୍ରାଣା ନିଜ ନାରୀ ତ୍ୟଜେ ବିଟଜନ,
କରଇ ସେ ସୁଧା ତ୍ୟଜି ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭୋଜନ ।

ପୁଷ୍ପୁଁ ପୁଷ୍ପାନ୍ତରେ ଭୃଙ୍ଗ ଉଡ଼ି
ପାନ କରେ ମଧୁ ରସେ ବୁଡ଼ି,
ରସ ଥିଲେ ସର୍ବେ ପାଶେ, ସର୍ବେ ଦୂରେ ରସନାଶେ,
କପଟ ବନ୍ଧୁଏ ଯେହ୍ନେ ସମ୍ପଦର ସାଥି
ବିପଦେ ପାସୋରି ଯେଣ୍ଟା ବାଟ କାଟି ଯାନ୍ତି ।

ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ଏକ ଫୁଲ
ରସଭରେ ହୋଇଛି ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ,
ଯୌବନରେ ନରନାରୀ ପରିଣାମ ନ ବିଚାରି
ଯେହ୍ନେ ଦେଖାଇ ହୁଅନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସମ୍ପଦ,
ବିଷମ ଉନ୍ମାଦ ସିନା ଯୌବନର ମଦ ।

କାହିଁ ଏକ ସୁମନ ବିନମ୍ରୀ
ଝୁଲି ଝୁଲି ଲୁଚେ ଲଜ୍ଜା ବହି,
ନିସର୍ଗସୁନ୍ଦର ଯେହ୍ନ ଅନନ୍ଦନିଳୟ ସେହ୍ନ,
ବିନମ୍ର ମିଶି ଲାବଣ୍ୟ ହୁଏ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ,
ମମ୍ମେ ଅନତ ହେବା ମହତ ଚରିତ୍ର ।

ପ୍ରଭାହୀନ ଅନେକ ସୁମନ
ହୋଇଛନ୍ତି କି ବ୍ରୀଡ଼ାରେ ମଗନ ?
ଧନୀପାଶେ ନିର୍ଦ୍ଧନର   ଏସନ ହିଁ ଅନାଦର
ଦୁଃଖୀ-ଦୁଃଖ ବୁଝିପାରେ ସିନା ଦୁଃଖୀଜନ
ହୀନତା ଅଟଇ ଏକା ବିନୟ-କାରଣ ।

ବାସିଫୁଲ ଯାଉଛନ୍ତି ମଉଳି,
ବିଷାଦେ କି ପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଝାଉଁଳି ?
ଅସିଣ ଗ୍ରାସିଲେ ଜରା   ଏସନ ବିଷାଦେ ଭରା
ଶ୍ଳଥଚର୍ମ ପକ୍ୱକେଶ ଅସ୍ତମିତବଳ
ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୁଅନ୍ତି ସିନା ମାନବ ସକଳ ।

କେଉଁ ପୁଷ୍ପ ପଡ଼ୁଅଛି ଖସି,
କିଏ ଅବା ଫୁଟେ ହସି ହସି,
କାହାର ଅଫୁଟନ୍ତ ଦନ   କେ ଅକାଳେ ପ୍ରଭାହୀନ,
ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ ଜଡ଼ ଚେତନ ସମସ୍ତେ ଅସ୍ଥିର
ଧନୀ ନିର୍ଦ୍ଧନ ପଣ୍ଡିତ ମୂର୍ଖ ଭୀରୁ ବୀର ।

କୁଳିଶ-କଠୋର-ଦ୍ରୁମଚୟ
ସୁକୋମଳ-ବ୍ରତତୀ-ଆଶ୍ରୟ,
ସାହସୀ ନର ଶରଣେ   ଅବଳା ନାରୀ ଯେସନେ
ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ, ନିର୍ଭୟେ, ସୁଖେ କାଟନ୍ତି ଦିବସ
ପୁରୁଷନାରୀ ମଧ୍ୟେ ଏ ବିଚିତ୍ର ରହସ୍ୟ ।

ଦୁଃଖୀର ସଂସାର

(ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ)

ଏ ସଂସାରେ ନୁହନ୍ତି କେହି କାହାର,
ସ୍ୱାର୍ଥ ଲୋଡ଼ି ବୁଲନ୍ତି ଯେଝା ଯାହାର ।

କାହା ଅଡ଼କୁ କେହୁ ଅନାଉ ନାହିଁ,
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଉପକାର ମିଳିବ କାହିଁ ?
ଜୀବନଯୁଦ୍ଧେ ଜୟ ଲଭିବାପାଇଁ,
ଭାଇ ଗଳାରେ ଛୁରି ଦେଉଛି ଭାଇ ।
ଆପଣା ସୁଖ-ଅର୍ଥେ ଧାଉଁଛି ପ୍ରାଣୀ,
ପରର ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଜାଣି ନ ଜାଣି ।
ଉଦରତୃପ୍ତି-ଅର୍ଥେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରାଣୀ
ନିର୍ବଳ ଜନ୍ତୁ ସୁଖେ ଭକ୍ଷଇ ହାଣି ।
ପାଶବ ବଳେ ବଳୀ ନିଷ୍ଠୁର ନର-
ଅତ୍ୟାଚାରେ ଅବଳା ଜରଜର୍ଜର ।
ଶକ୍ତି ଯାହାର ଭବେ ରାଜ୍ୟ ତାହାର
ନୁହନ୍ତି ଏ ସଂସାରେ କେହୁ କାହାର ।

ଧନ ସମ୍ପଦ ଅର୍ଥେ କରଇ ନର
ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ପର ।
ରାବଣ ହରେ କାହିଁ ଶ୍ରୀରାମସତୀ,
ଅହଲ୍ୟା ଏଡ଼େ କାହିଁ ଗୌତମ-ପତି
ପରପୁରୁଷମୁଖେ ଅନାଏ ସୁଖେ,
ଭସ୍ମ ନିକ୍ଷେପି ପ୍ରେମବିଶ୍ୱାସ-ମୁଖେ ।
ଧର୍ମନିୟମ ସର୍ବ ହୁଏ ବିଫଳ,
ନୁହେ ସଂସାର ସୁଖଶାନ୍ତିର ସ୍ଥଳ ।
ତଥାପି ଅରେ ପ୍ରାଣ ନୁହ ତୁ ଭୀତ,
ଅଛି ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଉଚିତ ।

ଅତୃପ୍ତ ପ୍ରେମ

କହିଁ ବିଶ୍ୱସଂସାର ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର—
ନିର୍ଜୀବ ଅଚେତନ ଚେତନ ନର ?
କହିଁ ବାର ମାସରେ ପ୍ରକୃତିରାଣୀ
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ଅଶେଷ ଲାବଣ୍ୟଠାଣି ?
କପାଇଁ ଉଷା ସନ୍ଧ୍ୟା ମୋହନ ବେଶେ
ହସନ୍ତି ଆସି ନିତ ଏ ବିଶ୍ୱଦେଶେ ?
ନୀଳଘନ-ଅଙ୍କରେ ଚପଳାସର
ମଣ୍ଡଇ ଧରି କହିଁ ନାରୀ ସୁନ୍ଦରୀ ?
କପାଇଁ ରାବେ 'କୁହୁ କୁହୁ' କୋକିଳ,
କାହିଁକି ବହେ ମୃଦୁ ମଳୟାନିଳ ?
କପାଇଁ କଅଁଳଇ ଦ୍ରୁମଲତିକା,
କପାଇଁ ଚହଟଇ ପୁଷ୍ପକଳିକା ?
ରାବେ କପାଇଁ ବସି ବିହଙ୍ଗ ଡାଳେ,
କହିଁ ଗଗନୁ ଇନ୍ଦୁ ଅମୃତ ଢାଳେ ?

କାହିଁକି ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣ ବିମୁଗ୍ଧ କରି
ରମଣୀ-କଣ୍ଠୁ ଉଠେ ଗାନଲହରୀ ?
ଏ ସୁଖେ ମୋ ପ୍ରାଣର ତୃପତି ନାହିଁ,
ଅନ୍ତର ଲୋଡ଼େ ଯାହା ସେ ମୋର କାହିଁ ?
ଥିଲେହେଁ ବହୁ ତୋୟ ନଦୀ, ସାଗରେ,
ତୃଷିତ-ଆଶା ମିଳା ଘନ-ନୀରରେ ।
ମେଣ୍ଟିବାର ନୁହଇ ମୋ ପ୍ରାଣ-ଆଶ,
ନୈରାଶ୍ୟ-ସିନ୍ଧୁଜଳେ ଦେଉଛୁ ହାସ ।
ନିସ୍ତୃତ-ନୀରେ ଭାସିଗଲା ମୋ ଆଶା,
ପ୍ରକାଶି ନ ପାରଇ ମୋ ଦୁଃଖ ଭାଷା ।
ଟୁଟିଲା ହୋଇଛୁ ମୃତ୍ତୁଁ ମୋ ସୁଖ-ଦ୍ରୁମ
ପଡ଼ୁଛୁ ତୁଟୁଁ ଝଡ଼ି ପ୍ରୀତି-କୁସୁମ ।

କାହା ଅଡ଼କୁ କେହି ଅନାଇ ନାହିଁ,
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଉପକାର ମିଳିବ କାହିଁ ?
ଜୀବନଯୁଦ୍ଧେ ଜୟ ଲଭିବାପାଇଁ,
ଭାଇ ଗଳାରେ ଛୁରି ଦେଉଛି ଭାଇ ।
ଆପଣା ସୁଖ-ଅର୍ଥେ ଧାଉଁଛି ପ୍ରାଣୀ,
ପରର ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଜାଣି ନ ଜାଣି ।
ଉଦରତୃପ୍ତି-ଅର୍ଥେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରାଣୀ
ନିର୍ବଳ ଜନ୍ତୁ ସୁଖେ ଭକ୍ଷଇ ହାଣି ।
ପାଶବ ବଳେ ବଳୀ ନିଷ୍ଠୁର ନର-
ଅତ୍ୟାଚାରେ ଅବଳା ଶରଜର୍ଜ୍ଜର ।
ଶକ୍ତି ଯାହାର ଭବେ ରାଜ୍ୟ ତାହାର
ନୁହନ୍ତି ଏ ସଂସାରେ କେହି କାହାର ।

ଧନ ସମ୍ପଦ ଅର୍ଥେ କରଇ ନର
ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ପର ।
ରାବଣ ହରେ କାହିଁ ଶ୍ରୀରାମସତୀ,
ଅହଲ୍ୟା ଏଡ଼େ କାହିଁ ଗୌତମ-ପତି
ପରପୁରୁଷମୁଖେ ଅନାଏ ସୁଖେ,
ଭସ୍ମ ନିକ୍ଷେପି ପ୍ରେମବିଶ୍ୱାସ-ମୁଖେ ।
ଧର୍ମନିୟମ ସର୍ବ ହୁଏ ବିଫଳ,
ନୁହେ ସଂସାର ସୁଖଶାନ୍ତିର ସ୍ଥଳ ।
ତଥାପି ଅରେ ପ୍ରାଣ ନୁହ ତୁ ଭୀତ,
ଅଛି ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଜଗତ ।

ଅତୃପ୍ତ ପ୍ରେମ

କାହିଁ ବିଶ୍ୱସଂସାର ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର—
ନିର୍ଜୀବ ଅଚେତନ ଚେତନ ନର ?
କାହିଁ ବାର ମାସରେ ପ୍ରକୃତିରାଣୀ
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ଅଶେଷ ଲାବଣ୍ୟଠାଣି ?
କାପାଇଁ ଊଷା ସନ୍ଧ୍ୟା ମୋହନ ବେଶେ
ହସନ୍ତି ଆସି ନିତି ଏ ବିଶ୍ୱଦେଶେ ?
ନୀଳଘନ-ଅଙ୍କରେ ଚପଳାସର
ମଣ୍ଡିଇ ଧରି କାହିଁ ନାରୀ ସୁନ୍ଦରୀ ?
କାପାଇଁ ରାବେ 'କୁହୁ କୁହୁ' କୋକିଳ,
କାହିଁକି ବହେ ମୃଦୁ ମଳୟାନିଳ ?
କାପାଇଁ କଅଁଳଇ ଦ୍ରୁମଲତିକା,
କାପାଇଁ ଚହଟଇ ପୁଷ୍ପକଳିକା ?
ରାବେ କାପାଇଁ ବସି ବିହଙ୍ଗ ଡାଳେ,
କାହିଁ ଗଗନୁ ଇନ୍ଦୁ ଅମୃତ ଢାଳେ ?

କାହିଁକି ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣ ବିମୁଗ୍ଧ କରି
ରମଣୀ-କଣ୍ଠୁ ଉଠେ ତାନଲହରୀ ?
ଏ ସୁଖେ ମୋ ପ୍ରାଣର ତୃପତି ନାହିଁ,
ଅନ୍ତର ଲୋଡ଼େ ଯାହା ସେ ମୋର କାହିଁ ?
ଥିଲେହେଁ ବନ୍ଧୁ ତୋୟ ନଦୀ, ସାଗରେ,
ଚାତକ-ଆଶା ମିଳା ଘନ-ନୀରରେ ।
ମେଣ୍ଟିବାର ନୁହଁଇ ମୋ ପ୍ରାଣ-ଆଶ,
ନୈରାଶ୍ୟ-ସିନ୍ଧୁକୂଳେ ଦେଇଛନ୍ତି ବାସ ।
ନିବୃତ୍ତି-ନୀରେ ଭାସିଗଲା ମୋ ଆଶା,
ପ୍ରକାଶି ନ ପାରଇ ମୋ ଦୁଃଖ ତୃଷା ।
ଛିନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ମୂଳୁଁ ମୋ ସୁଖ-ଦ୍ରୁମ
ପଡ଼ୁଛନ୍ତି ବୃନ୍ତୁଁ ଝଡ଼ି ପ୍ରୀତି-କୁସୁମ ।

ଗଲ୍ପ କଥା ଭାବିଲେ କି ହେବ ଆଜି ?
ବାସ୍ତୁତି ଗରଭେ ସେ ଉଭେଇ ଯାଇ ।
ଉଜାଣି ସନ୍ତରଣି କାଳସ୍ରୋତର,
ବାଞ୍ଛିତ ଧନ ପାଇ ପାରେ କି ନର ?
ଦେଇ କାମନା ଯେବେ ହେ ଭଗବାନ,
ନୈରାଶ୍ୟେ ଭାଙ୍ଗିଦେଲ କିପାଁ ଏ ପ୍ରାଣ ?
ଯେ ଯାହା ଲୋଡ଼େ ଭବେ ନ ମିଳେ ତାହା,
ପ୍ରବଞ୍ଚେ ପ୍ରାଣ ତାର ଆଶାର ମାୟା ।
ତୃଷାରେ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ହୁଏ ଅନ୍ତର,
ଆଶା-ମରୀଚିକାରେ ବିଭ୍ରମେ ନର ।
ଯାହାକୁ କରିଥାଇ ପ୍ରାଣର ଧନ,
ଏଡ଼ି ସେ ନିଜପଥେ କରେ ଗମନ ।
ଜୀବନ ବସନ୍ତରେ ପ୍ରେମର କଢ଼ି,
ଫୁଟି ଅକାଳେ ତଳେ ପଡ଼ଇ ଝଡ଼ି ।
ନୈରାଶ୍ୟେ ଭଗ୍ନ ହୁଏ ଆଶାୟୀ-ପ୍ରାଣ,
ନୁହେ ସଂସାର ସୁଖଶାନ୍ତିର ସ୍ଥାନ ।

ତଥାପି ଭାଙ୍ଗି ନ ଯା ଆରେ ଅନ୍ତର,
ମହା ଶୁଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ।

ରିପୁ-ବିପ୍ଳବ

ନୁହେଁ ସଂସାର ସୁଖଶାନ୍ତିର ସ୍ଥାନ,
ଭୁଞ୍ଜଇ ନର ଏଥି କଷଣମାନ ।
ଘୋର ବିକଟ ଷଡ଼ରିପୁ ଦାନବେ,
ବ୍ୟଥିତ କରୁଛନ୍ତି କ୍ଷୁଦ୍ର ମାନବେ ।
ଆରକ୍ତନେତ୍ର କ୍ରୋଧ-ଅଜ୍ଞାନ ନର
ବଜ୍ରମନ୍ତ୍ରେ ବିନ୍ଧଇ କୁବାକ୍ୟ-ଶର ।

ସେ ଅଗ୍ନିବାଣେ ବାଦ୍ଧ ଶିଷ୍ଟହୃଦୟ
ବିକଳ ହୋଇ ହୁଏ ରୁଧିରମୟ ।
ଲୋଭେ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ପାପପଙ୍କିଳ,
ଜୀବାତ୍ମାପୁରୁଷଙ୍କୁ କରେ ଅବଳ ।
ନଶ୍ୱର ସଂସାରର ମୋହରେ ଅନ୍ଧ,
ମାୟା-ଜାଲ-ପାଶରେ ହୁଏ ଆବଦ୍ଧ ।
ଧନ-ଜନ-ଯୌବନ-ମାନରେ ମତ୍ତ
ଅଧର୍ମେ ହୁଏ ନର ସତତ ରତ ।
ମତ୍ସରଭାବେ ହୋଇ ବିକୃତ ନର
ଦେଖି ନ ପାରେ ତାଳେ ଶୁଭ ପରର ।
କାମେ ହୁଅଇ ନର କ୍ଷଣେ ଅଜ୍ଞାନ,
ନୁହେଁ ସଂସାର ସୁଖଶାନ୍ତିର ସ୍ଥାନ ।
ତଥାପି ଦମି ନ ଯା ଅରେ ମୋ ଶତ୍ରୁ,
ଅଛୁ ପୁଣ୍ୟର ପୁରସ୍କାର ଜଗତ ।

ନିୟତି-ପୀଡ଼ନ

ନିୟତି-ଗତି ଅହୋ କୁଟିଳା ଅତି,
ପ୍ରାଣୀ-ପୀଡ଼ନେ ତାର ଉଲ୍ଲାସ ରତି ।
ଅଜର ମିତ୍ର କାଲି ବିଷମ ଅରି,
କାଳଚକ୍ରର କ୍ରୂର ଗତି ଏପରି ।
ଧନ-ଜନ-ଯୌବନ-ବଂଶାଭିମାନ,
ରାଜ୍ୟ-ଗୌରବ, ରୂପଲାବଣ୍ୟ, ଜ୍ଞାନ,
ଆଜି ଯେ ସୁଖ ସୁଧା କରେ ବର୍ଷଣ,
କାଲି ସେ ଦୁଃଖକାଳକୂଟ-କାରଣ ।
ବିକଚ କୁସୁମକୁ କଣ୍ଟକ ସର
ସୁଖକୁ ଦୁଃଖ ସଦା ଅଛି ଆଦର ।

ଅଜ୍ଞାନ ତିମିରରେ ଅଛନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ
ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱପଥ ନ ପାରେ ଜାଣି ।
ପରମୁହୂର୍ତ୍ତ-କଥା ନାହିଁ ତା ଜ୍ଞାନ,
ଭବ-ଅନ୍ଧକୂପରେ ଘୋର ଅଜ୍ଞାନ ।
ସୃଷ୍ଟିର ତତ୍ତ୍ୱ ତାକୁ ରହସ୍ୟମୟ,
ବିଷମ ସମସ୍ୟାହିଁ ନିଜ ହୃଦୟ ।
ଧନ-ଯୌବନ-ଜ୍ଞାନ-ଗର୍ବରେ ଭରି
ଅଜ୍ଞାନ ନର ଧରା ମଣଇ ସରି ।
ଅପ୍ରେମେ ଜରଜର ବିକୃତରୁଚି
ନରକୁ ଛୁଇଁ ନର ହୁଏ ଅଶୁଚି ।
ବିଳାସେ ଭ୍ରମି ଏକ କାଟେ ଜୀବନ,
ନିରନ୍ନ ହୋଇ ଆନ ଭଜେ ମରଣ ।
ଅତୃପ୍ତ ପ୍ରେମେ କେହି ଚିର ତୃଷିତ,
ସନ୍ତାନହୀନ କେହି ଘୋର ଦୁଃଖିତ ।
'କାହାର ପୌଷମାସ କା ବଂଶନାଶ'
ହା ହନ୍ତ କି ବିଷମ ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ !

ନିଜ ସୁଖରେ ସର୍ବେ ଅତନ୍ଦ୍ର ଧାଇଁ,
ପ୍ରେମ, ସ୍ନେହ, ତିତିକ୍ଷା ମିଳିବ କାହିଁ ?
ଏତେ କଷଣ ସହି ସଂସାରୀ ନର
ଆଶାତରୁତଳରେ ତୋଳଇ ଘର ।
ସହସା କାହୁଁ ଆସି ବିପଦ-ଘନ
ବରଷି ତା ସଂସାର କରେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ।
ଦୁଃଖ-ଦାରିଦ୍ର୍ୟ କ୍ଳିଷ୍ଟ ନିଖିଳ ଧରା
'ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି' ନିନାଦେ ସତତ ଭରା ।
ଶାନ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରବଳ ପାଶେ
ଅବମାନିତ ହୋଇ ଫେରେ ନିରାଶେ ।
ଶକ୍ତି ଯାହାର ତବେ ରାଜ୍ୟ ତାହାର,
ନୁହନ୍ତି ଏ ସଂସାରେ କେହି କାହାର ।

ଧର୍ମ-ଆସନେ ବସି ନୀତିଙ୍କ ପ୍ରଭୁ,
କୂଟ ତର୍କେ ଦଣ୍ଡନ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷସବୁ ।
ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ-ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ନିରାଶ ଜନ,
ଆତ୍ମଘାତୀ ହେବାକୁ ବଳାଏ ମନ ।
ତଥାପି ହେ ମନୁଷ୍ୟ, ବିଚାର କର,
ମୃତ୍ୟୁ ତ ନୁହେଁ ପରିଣାମ ଜୀବର ।
ପରକାଳର ଚିନ୍ତା ନ ଥାନ୍ତା ଯେବେ,
ସହଜେ ପ୍ରାଣ-ଦୁଃଖ ଫେଡ଼ନ୍ତି ତେବେ ।
ଅତନ୍ଦ୍ରା-ନିଦ୍ରା ସିନା ଲୋଡ଼ୁଛ ଭାଇ,
ସେ ଶେଷ-ନିଦ୍ରାରେ କି ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ନାହିଁ ?
ଯେବେ ସେ ନିଦ୍ରା କେହି ଭଙ୍ଗାଇ ଦେବ,
ଦୁଃଖ ଏଡ଼ିବା ଯତ୍ନ ବିଫଳ ହେବ ।
କୃତ କର୍ମର କାଳେ ବିଚାର ହେବ,
ଦ୍ୱିଗୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତ ନିଶ୍ଚିତ ଦେବ ।
କ୍ଷାନ୍ତ ହୁଅ ଏ କର୍ମୁଁ ହେ ପ୍ରିୟ ଭାଇ !
ଧୂମରୁ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡେ ଡେଇଁବ ନାହିଁ ।

ନିରାଶ୍ରୟ-ଆଶ୍ରୟ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ
ଦୁଃଖର ମହୌଷଧି ଶ୍ରୀହରି ନାମ ।
ଯୁଗକୁ ଯୁଗ ସାଧୁମହାତ୍ମାମାନ
ଦେଶେ ଦେଶେ ଜନମି ଦେଲେ ପ୍ରମାଣ ।

ଜରା-ମରଣ

ତ୍ରିତାପେ ତାପିତ ଏ ମାନବ ପ୍ରାଣ,
ନିୟତି ହସ୍ତେ ଆହା କି ହତମାନ !
ନରଶରୀର ଜରା-ବ୍ୟାଧିର ଘର,
ଯାହା ଜ୍ୱାଳାରେ ସଦା ଜଳେ ଅନ୍ତର ।
ଲାବଣ୍ୟେ ଢଳଢଳ ତରୁଣୀ-ତନୁ,
ଜରାରେ ଦେଖିଲେ ଯାହା ନ ଯାଏ ମନୁଁ ।

ବ୍ୟାଧି-ଜରା-ସଂସ୍ପର୍ଶେ ଅସହ୍ୟେ ତାହା,
କିବା ନରସ ଶୁଷ୍କ ହୁଅଇ ଆହା !
ସିଂହର ଶକ୍ତି ଥାଏ ନରଦେହରେ
ଅଳକ୍ଷେ ବ୍ୟାଧିଜରା ହରଣ କରେ ।
ସହସା ବୁଦ୍ଧି ଆଦ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦଳ
ଜରା-ବ୍ୟାଧିରେ ସର୍ବ ହୁଏ ନିର୍ବଳ ।
ଗୁପ୍ତ ବେଶରେ ଜଗି ବସି ମରଣ
ଅକାଳେ ପ୍ରେମପାତ୍ର କରେ ହରଣ ।
ନବକାନ୍ତ-ଅଙ୍କରୁ ନବୀନା ନାରୀ
ଛିଙ୍କି ନିଅଇ ଯମ ବଜ୍ର ପ୍ରହାରି ।
ଯୌବନ-ପ୍ରଭାତରେ ସୁନ୍ଦରୀ ସତୀ
ହରଇ ବସେ ହାହାକାରେ ସ୍ୱପତି ।
ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁନିଭାନନ ପ୍ରାଣ-ନନ୍ଦନ
ସନ୍ତାନବର୍ଗେ ମୃତ୍ୟୁ କରେ ହରଣ ।
ଶୋକେ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି ସନ୍ତାନ-ପ୍ରାଣ,
ମାତା ପିତା କରନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗେ ପ୍ରୟାଣ ।
ଶୂନ୍ୟ ନୀରସ କରି ବିଶ୍ୱସଂସାର
ବିସର୍ଜି ଯାଏ ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ତାର ।
ମୃତ୍ୟୁ-ହସ୍ତେ ସଂସାର କି ସ୍ଥାନମାନ
ନୁହେଁ ସଂସାର ସୁଖ ଶାନ୍ତିର ସ୍ଥାନ ।
ତଥାପି ଅଛୁ ଅରେ ପକ୍ଷୀ-ପକ୍ଷି,
ଅଶ୍ୱତ୍ଥରୁ ମନେ ଥାଅ ତୁ ରକ୍ଷି ।

ଡାଆଣିଆ ଖରା

—୧—

"ଡାଆଣିଆ ଖରା ପଡ଼ୁଛୁ ବେଳ ଯାଉଛୁ ବୁଡ଼ି,
କି ସୁନ୍ଦର ପାରା ଯୋଡ଼ିଏ ଯାଉଅଛନ୍ତି ଉଡ଼ି ।
ଆସ ଆସ ପାରା ଯୋଡ଼ିକ ମୋର ପିଣ୍ଡାରେ ବସ,
ଖାଇବାକୁ ଦେବି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁହିଁ ନଡ଼ିଆ-ରସ ।

ପିଇବାକୁ ଦେବି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପଦ୍ମ-ପୋଖରୀ-ପାଣି,
ଶୋଇବାକୁ ଦେବି ଖଟୁଲି ମାଳଘରୁ ମୁଁ ଆଣି ।
ମାଳଘର ଖଟୁଲିରେ ଯେ ବାଉଁଶର ପାଡ଼ୁଆ,
ମାଆ ଝିଅଙ୍କର ଗୋଡ଼ରେ ରତନର ଝୁଣ୍ଟିଆ ।
ଶାଶୁ ପଚାରନ୍ତି ଶୁଆ ରେ କେଉଁ ଦାଣ୍ଡରେ ଯିବା,
ଶୁଆ ବୋଲେ ଶାଶୁ ଶୁଣ ଗୋ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଯିବା ।
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଯାଆନ୍ତେ ପାଉଁ ଗୋବରଲଣ୍ଡି,
ଲିପି ପୋଛି ଦେଇ ଯାଅ ମା ପୂଜି ମଙ୍ଗଳଚଣ୍ଡୀ ।"

—୨—

ତାଆଣିଆ ଖରା ପଡ଼ୁଛି ବେଳ ଯାଉଛି ବୁଡ଼ି,
ଅସ୍ତାଚଳ-ଶିଖେ ତପନ ଯାଉଛନ୍ତି ବାହୁଡ଼ି ।
କନକ ବର୍ଣ୍ଣର ବୋଇତ ପ୍ରାୟେ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶି
ବାରୁଣୀ-ଗଗନେ ବଉଦ କେତେ ଯାଉଛି ଭାସି ।
ଧଳା, କଳା, ନୀଳ, ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣେ ସ୍ତରକୁ ସ୍ତର
ପନ୍ତି ପନ୍ତି ସାଜି ବଉଦ ଅହା କି ମନୋହର !

ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ନର, ପର୍ବତ, ଲତା, ପାଦପ, ସାଜି
ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣରେ ରଞ୍ଜନ୍ତି ନଭେ ବାରିଦ ରାଜି ।
ପ୍ରତୀଚୀ ଗଗନେ କି ଶୋଭା ତାଳେ ଲୋହିତ ରବି
ନିକଟେ ଧବଳ ବାରିଦ କିବା ରଚନ୍ତି ଛବି !
କନକ-ତୋରଣ ଫେଡ଼ି କି ସ୍ୱର୍ଗୁଁ ସୁରଭାନୁଜା
ସ୍ଫଟିକ ପାତ୍ରେ ଅର୍ପନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟେ ନୈବେଦ୍ୟପୂଜା ?

—୩—

ତାର-ମଥାମଣି ପିନ୍ଧିଣି ସ୍ୱର୍ଗୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟା-ସୁନ୍ଦରୀ
ନିଦ୍ରା-ସ୍ୱପ୍ନ ସହ ଓହ୍ଲାନ୍ତି ଦିଗ ଅନ୍ଧାର କରି ।
ସୁରଦେଶୁଁ ସୁରତନୟା କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ରଥରେ
ଅବତରି କିବା ମୋହନ୍ତି ବିଶ୍ୱ ମାୟାମନ୍ତ୍ରରେ ?
ବିସର୍ଜିଣି ଦେବ ତପନ ଗଲେ ଧରଣୀମାୟା,
ବିସର୍ଜଇ ଯଥା ଜୀବାତ୍ମା ମୃତମାନବକାୟା,

କି ଅବା ଯେମନ୍ତ ଯୌବନ ଜରାଗ୍ରସ୍ତ ତନୁକୁ,
ଅଥବା ଯେସନ ବିବେକ ପାପଗ୍ରସ୍ତ ମନକୁ ।
ପ୍ରଦୋଷର ମୂର୍ତ୍ତି ଦିଶଇ ଶାନ୍ତ ବିଷାଦମୟ,
ଗତ ସୁଖସ୍ମୃତି କରୁଛି ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୃଦୟ,
ନୟନ ମେଲିଣି ଲାଗିଛି ଅହା ଏ ବିଶ୍ୱ ଦେଖେ,
ଫାଟିଯିବ କିରେ ହୃଦୟ ଦୁଃଖଭାର-ଆବେଶେ ?

— ୪ —

ଡାଆଣିଆ ଖର ଗଲାଣି ବେଳ ଗଲାଣି ବୁଡ଼ି,
ବସାଗଛ ଅଭିମୁଖରେ ପକ୍ଷୀ ଯାଉଛି ଉଡ଼ି ।
କିସ ତୋର ହୃଦଭାବନା ଆରେ ବିହଙ୍ଗବର,
ଦୁଃଖଭାରେ ନତ ହୁଏ କି ତୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅନ୍ତର ?
ନିତ ନିତ ଉଡ଼ି ଆସିଣ କେଉଁ ସଙ୍ଗୀତ ଗାଉ,
କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧି ପଛିରେ ପୁଣି ଫେରି ତୁ ଯାଉ ?
ତୋ ମନୋଭାବନା ନ ଜାଣି ହୃଦ ହେଉଛି ହାଣି,
ଆସି ମୋ ପାଶରେ ବସିଣ କହନ୍ତୁ ତୋ କାହାଣୀ ।

ମୋ ଦୁଃଖ ଫେଡ଼ି ମୁଁ କହନ୍ତି ଶୁଣିଯାଆନ୍ତୁ ବାରେ,
କିନ୍ତୁ ନାହିଁ ନାହିଁ ଉଡ଼ି ଯା କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ତୋଠାରେ ।
ନିଜ ଦୁଃଖଭାରେ ଅନତ ଭବେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀ
କି କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ଭାରେ ମିଶାଇ ଅନ ବିଷାଦ ଆଣି ?

— ୫ —

ଗୋଧନ ଘେନିଣ ଗୋପାଳ ଫେରି ଗଲାଣି ଘରେ,
ବଳିକାମ ସାରି କୃଷକ ଫେରି ଯାଉଛି ଖରେ ।
ଗ୍ରାମେ ଶିଶୁଗଣ ଗାଆନ୍ତି ଗୀତ ଗ୍ରାମୀୟ ତାଳେ,
ଲଭି ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଗାଏ ତା ପଲ୍ଲୀ-ବନାନ୍ତରାଳେ ।
ଉଠିଲା କୁଟୀର-ମଥାନ ଭେଦ ଧୂମ ସଘନେ,
ପବନଧାରେ ଅସ୍ଥା ପ୍ରାୟେକ ମିଶିଗଲା ଗଗନେ ।
ଶତସନ୍ଧ୍ୟାଦୀପ ଜାଳିଲେ ଜନପଦ-ଗୃହିଣୀ,
ଶୁଭିଲା ପ୍ରଦୋଷ-ଜଣାଣ ସ୍ୱର୍ଗ-ସଙ୍ଗୀତ ଧ୍ୱନି ।

ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟା ବାଜି ଉଠିଲା ପ୍ରତି ଦେବମନ୍ଦିରେ,
ଭକ୍ତି-ମନ୍ଦାକିନୀ ବହିଲା ଭକ୍ତ-ହୃଦ-କନ୍ଦରେ ।
ଅବିଶ୍ୱାସୀ ମନ, ପ୍ରଣମ ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଚରଣେ,
ଦିଅ ପଦାଶ୍ରୟ ହେ ପ୍ରଭୋ, ପାପୀ ଅଧମଜନେ ।

ପ୍ରଭାତ-ଅବକାଶ

—୧—

ପାହି ଆସୁଅଛି ଧୀରେ ସୁପ୍ତା ନିଶୀଥିନୀ,
ଶୁଭୁଅଛି ଦୂରଦେଶୁଁ ବିଷାଦ-ରାଗିଣୀ,
ଦାରୁଣ ବିଷାଦଚିତ୍ତ କରେ ମୋର ଆନ୍ଦୋଳିତ,
କାହିଁ କିବା ହଜିଅଛି ନାହିଁ ପ୍ରାପ୍ତି-ଆଶା,
ମେଣ୍ଟିବାର ନୁହେଁ ମୋର ଏ ତ୍ରାଣପିପାସା ।

—୨—

ମୁଲ୍ଲ ମୁଲ୍ଲ ବହୁଅଛି ପ୍ରଭାତ-ପବନ
ବିଟପି-ଶାଖାରେ କରି ପତ୍ର ସଞ୍ଚାଳନ,
ଫାଟିଛି ନଭେ ସିନ୍ଦୂର, ବୁଡ଼ିଅଛି କୁଆଁତାରା
ଅନନ୍ତ ଗଗନପଥେ ଦେବକନ୍ୟା ଉଷା
ପିନ୍ଧି ଚାଲିଯାଉଅଛି ଅପରୂପ ଭୂଷା ।

—୩—

ଅଟ୍ଟାଳି-ସ୍ତମ୍ଭଉପରେ ଚଢ଼ି କିଏ ବିଘୋଷିତ,
କାହିଁ କିଏ ଗାଏ ବସି ପ୍ରଭାତୀ ସଙ୍ଗୀତ,
କି ଥିଲା କି ହୋଇଅଛି ଭବିତବ୍ୟ କିବା ଅଛି,
ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ କରୁଛନ୍ତି ପଥେ ପଥ ମନା,
ପ୍ରତିପଦେ ହେଉଅଛି ପଥିକ-ଚଳନା ।

—୪—

ଧ୍ୱାନ୍ତ-ପ୍ରଭା-ସମାବେଶେ ବିଭାତ-ସମୟ,
ଅବିଶ୍ୱାସ ବିଶ୍ୱାସର ମିଳନେ ସଂଶୟ,
ଭାଙ୍ଗିଛି ସୁଖସ୍ୱପନ, ଆସେ କଠୋର ଜୀବନ,
ଆଶ୍ରୟତରୁଶାଖାରେ ସୁପ୍ତୋତ୍ଥିତା ପକ୍ଷିଣୀ,
ଶୁଭୁଅଛି ସୁଦୂରରୁ ବିହଙ୍ଗ-ରାଗିଣୀ ।

—୫—

ଶୁଷ୍କନୀର ପୂର୍ଣ୍ଣତୋୟା ବନପୁଷ୍କରଣୀ,
ତଟ-ବିଟପିରେ କାନ୍ଦେ ଚକୋର-ଗୃହିଣୀ,
ଆସଇ ନବପ୍ରଭାତ ଅସ୍ତମିତ ନିଶାନାଥ,
ସମାଗମକାଳ ଅଟେ ସୁଖର ସମୟ,
ବିଦାୟ-ଲେତକ ଅହା କି ବିଷାଦମୟ ।

—୬—

ଦୁଃଖ ସୁଖ ମିଶାମିଶି ଏ ବିଶ୍ୱସଂସାରେ,
କିଏ କେଉଁଠାରେ ବେଶି ଭାଗ୍ୟ ଅନୁସାରେ,
ଦେଖ ଏ ପ୍ରକୃତିଚିତ୍ର କି ଉଦାର କି ବିଚିତ୍ର !
କେହିଁ ଦେଖେ ଏଥି ଘୋର ବିଷାଦର ରୂପ,
କେହୁ ବା ଦେଖୁଛି ପୁଣି ହର୍ଷ ଅପରୂପ ।

—୭—

ମୁହିଁ ଘୋର କଳଙ୍କୀ ରେ ତେଣୁ ଏ ପ୍ରକୃତି
ଦେଖାଏ ସତତ ମୋତେ ବିଷାଦ-ମୂରତି,
ବହିଲ ପ୍ରଭାତବାୟୁ, ତୁଟିଲ ନିଶାର ଆୟୁ,
ନବ ଅତିଥିଆଗମେ ଅଛି ଯେବେ ସୁଖ,
ଗଲା ପ୍ରିୟ ପୁରାତନ ଏ ବିଷମ ଦୁଃଖ !

—୮—

ନାଚଇ ବସନ୍ତ ପୁଣି ହସଇ ଶରତ,
ବରଷା-ବିଷାଦେ କିନ୍ତୁ ମୋ ହୃଦୟ ରତ,
ସୁନ୍ଦରୀ ବାସନ୍ତୀ ଊଷା ଶାରଦଯାମିନୀ ଭୂଷା,
ବରଷା-ନିଶୀଥ କିନ୍ତୁ ମୋ ହୃଦୟନିଧି,
ହୁଅଇ ଉଦ୍‌ବେଳ ଯେବେ ବିଷାଦ-ବାରିଧି ।

—୯—

ହସଇ ବିଭାତ ସହ ସରୋଜ ମଳୟ,
ଖେଳଇ ବାସର ଶରକୋଳାହଳମୟ,
ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଗଗନେ ରବି ବିସ୍ତାରେ ଦାରୁଣ ଛବି;
ମୋ ମନୋମୋହନ କିନ୍ତୁ ପ୍ରଦୋଷ ସମୟ,
ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟବିଷାଦ ଯେବେ ଘୋଟଇ ହୃଦୟ ।

—୧୦—

ହେମଗୌର ତୋର ତନୁ ଝଳଝଳ ଝଳସ,
ତରଳ ଅପାଙ୍ଗେ ଗୂଢ଼ ନବୀନ ବୟସ,
ରଞ୍ଜିଲ ପଦକ୍ଷେପଣେ ଅଲଙ୍କାର ଝଙ୍କରଣେ;
ବିଷାଦର ଛାୟା ଯେଉଁ ଯୌବନେ ଫଳିତ
ସେ ଗମ୍ଭୀର ମୂର୍ତ୍ତି କାନ୍ତ ଆକର୍ଷେ ମୋ ଚିତ୍ତ।

—୧୧—

ବିଷାଦ ହରଷ ନୁହେଁ ଜୀବନ ଉଦ୍ଦେଶ,
ଏ ଜଗତେ ଦୁହିଙ୍କର ଶୁଭ ସମାବେଶ,
ବୁଦ୍ଧି-ଇଚ୍ଛା-ଅନୁଭବେ ନିୟୋଜି ଏ ପୂଣ୍ୟ ଭବେ
ଲଭୁ ନର ଜ୍ଞାନ-କର୍ମ-ପ୍ରୀତିର ପରାଣ,
ବିଶ୍ୱବିଧାତାର ଏହା ଜୀବନ ବିଧାନ।

—୧୨—

ବିଷାଦ-ସଙ୍ଗୀତ କିପାଁ ଗାଅ ତେବେ କବି !
ଶୁଣାଅ ଆଶାର ଗୀତ, ଶିବ କର୍ମ-ଛବି,
ଯାଉ ଶ୍ରାନ୍ତ ପୁରାତନ, ଆସୁ ଆଶାପ୍ତି ନୂତନ,
ଆସ ହେ ନବୀନ କବି ! ଗାଅ ନବଗୀତ,
ଆଶାର ସଙ୍ଗୀତ ଗାଇ ହର ମୋର ଚିତ୍ତ।

ନିଶୀଥଶୋଭା

ଶାନ୍ତି-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନପଦ ନିଦ୍ରାନିଗମନ,
ମୃଦୁମନ୍ଦ ବହିଆସେ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ।
କଳ କଳ ଟଳ ଟଳ ସରିତଜୀବନ,
ମରମର ପଡ଼ି ପଡ଼ି ତରୁପତ୍ରଗଣ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ କୌମୁଦୀସ୍ନାତ ନିଖିଳ ଭୁବନ,
ତାରକା-ଖଚିତ ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଗଗନ।
ଜଡ଼ି ମୌନେ ମୂକବତ ଗ୍ରାମ ଗୃହପନ୍ତି,
ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ତାରା ଚାହିଁ ନେତ୍ର ନିବେଶନ୍ତି।

ସୁଷୁପ୍ତି ସମୟେ କିବା ଦେବତା-ନୟନ
ନିଃସହାୟ ମାନବଙ୍କୁ କରେ ସଂରକ୍ଷଣ ।
ସହଜ ସରଳ ମନେ ଏ ଶୋଭା ନିରେଖି,
ଯୋଗମଗ୍ନ ଋଷି ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରକୃତିକୁ ଦେଖି
ବନ୍ଦନରେ ବନ୍ଦିଲି ମୁଁ "ନମୋ ଦିଗମ୍ବର,
ନମସ୍ତେ ପବିତ୍ର ଶିବ ନମସ୍ତେ ସୁନ୍ଦର ।
ତାରକାଖଚିତ ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଆକାଶେ
ଶୁଭ୍ର ସୁମଧୁର ସ୍ନିଗ୍ଧ କୌମୁଦୀ ପ୍ରକାଶେ,
ଶାନ୍ତିଦାନକାରୀ ମୃଦୁ ମଳୟ ପବନେ,
ସୁପ୍ରସନ୍ନ ସୁନିର୍ମଳ ସଚ୍ଛ-ଜୀବନେ,
ପଲ୍ଲବକୁସୁମଶୋଭୀ ଉଦ୍ଭିଦ-ଆହ୍ଲାଦେ,
ସୁପ୍ତି ମୌନ ଜନପଦ-ନୀରବ-ପ୍ରସାଦେ
ଯେ ଦେବତା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପଦେ
ବିରାଜୁଛ, ନମୋ ନମଃ ତବ ପୂତପଦେ !"

କବିର ଆଧିପତ୍ୟ

ବିଚିତ୍ର ବିଶାଳ ନଭଃ ମନୋରମା ବସୁମତୀ,
ସୁଗଭୀର ନୀଳ ରତ୍ନାକର,
ତୁଙ୍ଗ ଗିରି ଘନ ବନ ଶ୍ୟାମଳ କେଦାରପନ୍ତି,
ଦୀର୍ଘ ନଦୀ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର;
ସୁପ୍ରଶାନ୍ତ ଜନପଦ, ସୁଚଞ୍ଚଳ ରାଜଧାନୀ,
ତରୁ ଲତା କୁସୁମ ମଞ୍ଜରୀ,
ବିଚିତ୍ରାଙ୍ଗ ପଶୁପନ୍ତି, ମଧୁକଣ୍ଠ ବିହଙ୍ଗମ
ଅଟେ କବି, ସମସ୍ତ ତୁମ୍ଭର ।
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ ମୁକୁଟମଣ୍ଡିତ ନୃପ
ଅଛି ତାଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ସୀମା
ସୁବିଶାଳ ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟି ସର୍ବତ୍ର ତୁମ୍ଭର ରାଜ୍ୟ,
ଧନ୍ୟ କବି ତୁମ୍ଭର ଗରିମା !

ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରିୟପୁତ୍ର ଜଡ଼ ସୃଷ୍ଟି ଅଧିବାସୀ,
ରାଜ୍ୟ ତବ ହେଲେହେଁ ମହାନ,
କୋଟି ଗୁଣେ ଗରୀୟାନ ମାନବ-ମାନସ-ରାଜ୍ୟ
କି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଅହୋ ଭାଗ୍ୟବାନ !
ବିଶ୍ୱଜୟୀ ପ୍ରୀତି ସ୍ନେହ, କରୁଣା ଉଦାରତା ଧୈର୍ଯ୍ୟ,
ପବିତ୍ରତା ସାହସ ବିଶ୍ୱାସ—
ଦେବଗୁଣେ ବିଭୂଷିତ ନର ନାରୀ କର ସୃଷ୍ଟି
ଜଗତର ପାପଭ୍ରାନ୍ତି ନାଶ ।

ମାତୃମଙ୍ଗଳ

ମାତୃସ୍ନେହ ସମ କି ଅଛି ସଂସାରେ
ଅଟେ ତା ସ୍ୱରଗସୁଧା,
ଅନନ୍ତ ଅକ୍ଷୟ ଅମୃତ-ଭଣ୍ଡାର
ପାନେ ନ ମେଣ୍ଟଇ କ୍ଷୁଧା ।

ଅଛି ଏ ଜଗତେ ନାନା ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତି,
ଯା ଯୋଗୁଁ ସ୍ୱରଗ ଧରା,
ନିର୍ମଳ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ମାତୃ ସ୍ନେହ ସର
ଆଉ କେହି ନୁହେଁ ପରା ।
ଅଛି ପ୍ରୀତି ସଙ୍ଗେ ବିରାଗ ସଂଶୟ
କୁସୁମେ କଣ୍ଟକ ପରି,
ବଢ଼େ ପ୍ରୀତି ରୂପ ଗୁଣ ଅନୁସରି,
ପ୍ରିୟ ଦୋଷେ ଯାଏ ସରି ।
ଦୁଃଖେ ପାପେ ସବ ସାଂସାରିକ ପ୍ରୀତି—
ଟାଣି ପଡ଼ଯାଏ ଜଣା,
କିନ୍ତୁ ମାତୃ ସ୍ନେହ ଦୋଷ ଗୁଣେ ସମ,
ନାହିଁ ତାହାର କଳନା ।

ବରଷାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଦୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ
ଗମ୍ଭୀରତା ଗ୍ରୀଷ୍ମେ କଣା,
ପ୍ରାବୃଟେ ନଦୀଙ୍କ ସମାନ ଦେସ ସିନ୍ଧୁ,
ନ ହୁଏ ତାର କଳନା ।

ସରସ୍ୱତୀ-ଆବାହନ

ନବଜ୍ୟୋତି ସହକାରେ ସୁରସୁତା ଉଷା
ବିଶାଳ ଗଗନେ ହସେ ପିନ୍ଧି ଶୁଭ୍ର ଭୂଷା ।
ଆନନ୍ଦ-ଅକୁଳ ହୁଏ ଜଗତ-ଜୀବନ,
ତବ ଶୁଭ୍ର ପଦାମ୍ବୁଜ କରେ ମୁଁ ସ୍ମରଣ ।
ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଅମ୍ବରେ ଦୀପ୍ତ ଭାନୁ-ତପ୍ତକର
ବିଦାରେ ଧରଣୀ-ଅଙ୍ଗ ଯେହ୍ନେ ତୀକ୍ଷ୍ଣଶର ।
ଲୋଡ଼ନ୍ତି ଆଶ୍ୱାସ ସର୍ବେ ଶୀତଳ ବିଳାସେ,
ମୋ ହୃଦୟ ଥାଏ ତବ ସିଂହାସନ ପାଶେ ।

ପ୍ରଦୋଷେ ପଶ୍ଚିମେ ଦେଖି ଲୋହିତ ନୀରଦ
ଧ୍ୟାଏଁ ମାତଃ ସରସ୍ୱତି, ତବ ଦିବ୍ୟପଦ ।
ଗମ୍ଭୀର ନିଶୀଥେ ହୁଏ ସୁଷୁପ୍ତ ଜଗତ,
ତବ ପୂଜା ପାଇଁ ମୁଁ ଯେ ଏକାକୀ ଜାଗ୍ରତ ।
ଭକ୍ତିଭରେ ବନ୍ଦେ ବାଣୀ କବୀନ୍ଦ୍ର ବନ୍ଦିତା,
ଅଣି ଦିଅ ଜନନି ଗୋ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କବିତା ।

ନିର୍ଝରିଣୀ

ପର୍ବତ-କନ୍ଦର ଏକେ ଶୁଷ୍କ ନିଦାଘରେ,
ଦୂକେ ନିଦାଘର ତାପ ପୋଡ଼େ ପତ୍ର ତୃଣ;

ବାଧିବ ବାଧାନେ ପୁଣି ବରଷାର ନୀର
ପଡ଼ୁଁ ତା ଉପରେ ପ୍ରାଣ ହୁଏ ତା ଅସ୍ଥିର ।
ଗିରିର କନ୍ଦରୁଁ ଝରି ଗିରି-ନିର୍ଝରଣୀ
ବହିଯାଏ ହେବାକୁ ସେ ସାଗର-ସଙ୍ଗିନୀ ।
ତା ତଟେ ବିଟପିଶାଖେ ପଞ୍ଚମ ଲଳିତ
ତାଳି ପିକ 'କୁଉ'ସ୍ୱନେ ରମେ ବିଶ୍ୱ ଚିତ୍ତ;

ତା ତୀରେ ମାଲତୀ, ମଲ୍ଲୀ, ମରୁଆ, ସେବତୀ
ଫୁଟି ଚହଟାଏ ବାସ ମନୋରମ ଅତି;
ମୋ ହୃଦ କନ୍ଦରୁଁ ବହେ ଚିନ୍ତା-ନିର୍ଝରଣୀ,
ହେବ ପ୍ରିୟ ! ତବ ମନ-ସାଗର-ସଙ୍ଗିନୀ ।
ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ରଖ ତାକୁ ଧରି ହୃଦୟରେ,
ନୋହିଲେ ଅପ୍ରିୟ ଲଭୁ ଉପାମ୍ୟଭକରେ ।

ବସନ୍ତ-କୋକିଳ

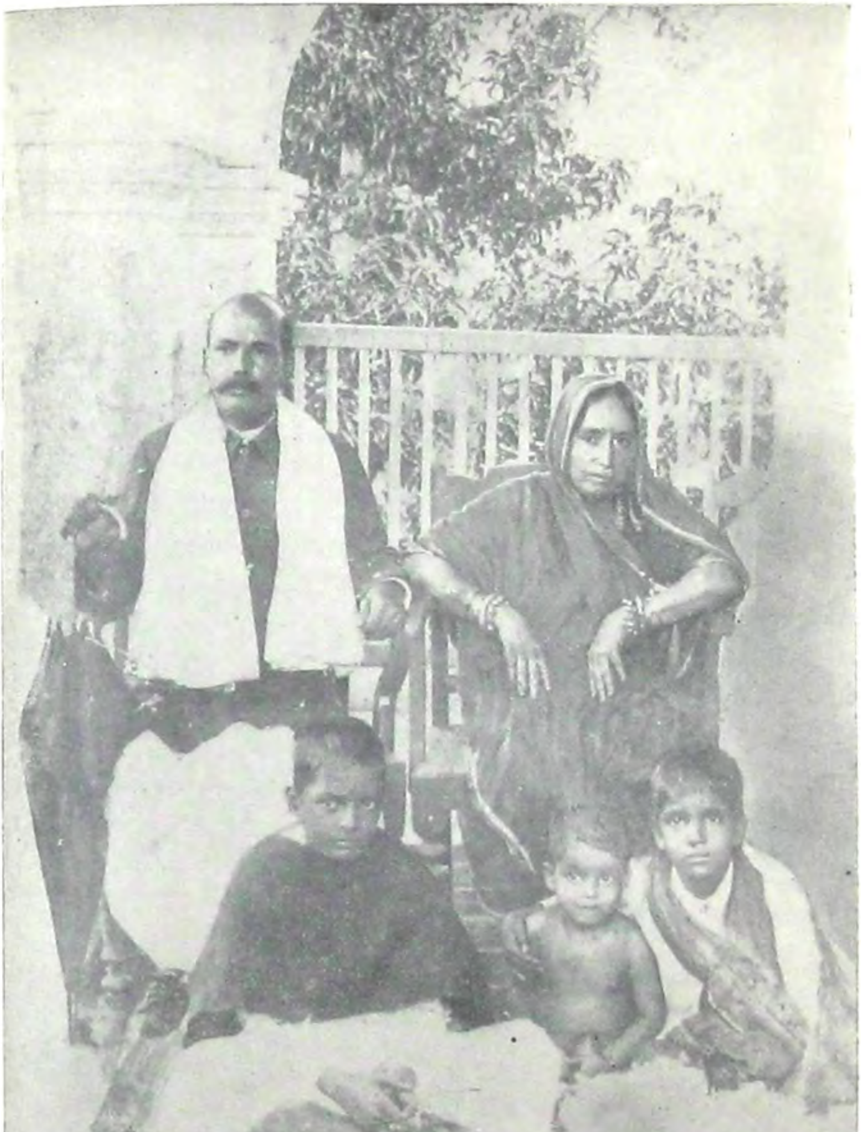

କବି ଓ କବିପତ୍ନୀ ଶ୍ରୀମତୀ କୋକିଳ ଦେବୀ
(ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରକନ୍ୟାଙ୍କ ସହ)

ନବଶତାବ୍ଦୀର ନିମନ୍ତ୍ରଣ

ଉତ୍କଳ-ଆକାଶେ ନବ ଦିନମଣି
ଉଠ ନିଦ୍ରା ତେଜି ଭାଇ,
ଅରୁଣ-ଗଗନେ ତରୁଣ ତପନ,
ଯାମିନୀ ଯାଇଛି ପାହି ।
ନବୀନ ଶତାବ୍ଦୀ ନବ ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ଆଣିଛି ଉତ୍କଳ ପାଇଁ,
ଜଗତ ଆହ୍ୱାନ ଶୁଭର ଦୁଆରେ
ନ ଶୁଅ ନ ଶୁଅ ଭାଇ ।
ଚହଳ ଚହଳ କଳ କୋଳାହଳ
ଶ୍ରବଣରେ ଶୁଭେ ବୋଲି,
କାଳନିଦ୍ରା ତେଜି ଆଳସ୍ୟ ବରଜି
ଆସ ଆସ ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ।
ଅଛି ଇତିହାସ ଅଛି ବୁଦ୍ଧି ବଳ
ଅଛି ଅତୀତ ବିଭବ,
ଆଳସ୍ୟ ତେଜିଣି ଲଭି ଜ୍ଞାନ ଧର୍ମ
ଫେରାଅ ପୂର୍ବ ଗୌରବ ।
ପିତୃ ପିତାମହ ଅକ୍ଷୟ କୀରତି
ରଖି ଯାଇଛନ୍ତି ଗୁଳି,
ତାହାର ଉନ୍ନତି ନ କରିଣ କାହିଁ
ଭଜୁଅଛ ନାମ ଖାଲି ?
ଏହି ଦେଶେ ଜନ୍ମି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ, ଭଞ୍ଜ,
ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଆଦି କବି
ଗଢ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ଉତ୍କଳ-ମାତାଙ୍କ
ଅହା କି ବରେଣ୍ୟ ଛବି !
ଏକାମ୍ରେ କୋଣାର୍କେ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାତୀର୍ଥେ
ତବ ପିତୃ ପିତାମହ,
ନୀଳାଚଳେ ଯେଉଁ କୀର୍ତ୍ତି ରଖିଛନ୍ତି
ଦିଏ ସେ ମନେ ବିସ୍ମୟ ।

ଏହି ଦେଶେ ଜନ୍ମି ମର୍କଟକେଶରୀ
ବାନ୍ଧିଲେ ପାଷାଣ ସେତୁ,
ଯଯାତି, ଲଲାଟ ତୋଳି ମନ୍ଦରାଦ
ଉଡ଼ାଇଲେ କୀର୍ତ୍ତି-କେତୁ ।

ଏହି ଦେଶେ ଆସି ବୁଦ୍ଧ-ଶିଷ୍ୟଗଣ
ଉଡ଼ାଇଲେ ସାମ୍ୟଧ୍ୱଜା,
କନ୍ଦରେ କନ୍ଦରେ ଲେଖିଲେ ଆଦେଶ
ଅଶୋକ ଧାର୍ମିକ ରାଜା ।

ଧଉଳି-ଲଳିତ- ଅଳତି-ଉଦୟ
ଖଣ୍ଡଗିରି ଆଦି ଗିରି
ଅତୀତ ଗୌରବ ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ରୂପେ
ଧରୁଛନ୍ତି ପୂର୍ବ ଶିରୀ ।

ପଞ୍ଚ ସଖା ଆଦି କେତେ କେତେ ସାଧୁ
ଜନମି ଏହି ଉତ୍କଳେ
ତେଜି ଗୃହ, ଦ୍ୱାର, ରାଜ୍ୟ, ପରିବାର
ମାତିଥିଲେ ଦଳେ ଦଳେ ।

କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ,
ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ନୃପତି
ଟେକିଲେ ତ୍ରିବେଣୀ- କାଞ୍ଚୀ ସେତୁବନ୍ଧେ—
ଗଉଡ଼େ, କର୍ଣ୍ଣାଟେ ଛତି ।

ଅଛି ସେହି ଦେଶ ସେହି ଗିରି ନଦୀ
ସେହି ବିଶାଳ ଗଗନ,
ଘୋର-ଅବସାଦ- ଜଡ଼ିମା-ଜଡ଼ିତ
କିପାଁଇ ଓଡ଼ିଆ-ମନ !

କିବା ଦ୍ୱେଷ ଘୃଣା କିପାଁ ହୀନ ହିଂସା
କିପାଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କଥା,
କିପାଁ ବକ୍ରଦୃଷ୍ଟି କିପାଁ ଦ୍ୱେଷ-ବୃଷ୍ଟି !
ଉଠାଅ ସକଳେ ମଥା ।

ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ପଙ୍କେ　　କାହିଁ ଲଟପଟ
　　ଆସ ମିଶି ରାଜପଥେ,
କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମା ବାନ୍ଧି　　ଅଲଗା ଅଲଗା
　　କାହିଁ ଭାଇ ଭାଇ ମଧ୍ୟେ !
ବୃହତ୍ତର ପ୍ରାପ୍ୟ　　କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଭିଳାଷେ
　　କାହିଁ ଅଛ ବୁଡ଼ି ଭାଇ !
ଉଦାର ଆକାଶ　　ପୂରବେ ବାରେକେ
　　ଦେଖ ଦେଖ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଚାହିଁ ।
ବିଶ୍ୱଯାତ୍ରିଦଳ　　କରି କୋଳାହଳ
　　ବିଶ୍ୱଗୀତ ଉଚ୍ଚେ ଗାଇ
ଯାଉଛନ୍ତି ଆହା　　ଉନ୍ନତି-ପଥରେ,
　　ଚାଲ ସାଥି ହେବା ଭାଇ ।
ତେଜ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦ୍ୱେଷ　　ଲିପ୍ସା ହିଂସାନଳ
　　ଭୁଲ ନୀଚ ଅଭିମାନ,
ଭାଇ ଭାଇ ହୋଇ　　ହାତ ଧରାଧରି
　　କର ମହା-ଅଭିଯାନ ।
ଉତ୍କଳ-ଦୁଆରେ　　ଶୁଭୁଛି ଶବଦ
　　ଶୁଣ ଶୁଣ ଡେରି କର୍ଣ୍ଣ,
ନିଖିଳ ଜଗତ　　ପଠାଇ ଅଛନ୍ତି
　　ମହାଦରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ।
ନବୀନ ଶତାବ୍ଦୀ　　ନବ ନିମନ୍ତ୍ରଣ
　　ଆଣିଛି ଉତ୍କଳ ପାଇଁ,
ଜଗତ-ଆହ୍ୱାନ　　ଶୁଭଇ ଦୁଆରେ
　　ଉଠ ନିଦ୍ରା ତେଜି ଭାଇ ।

ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର

ଏହି ସେହି ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ! ଯା ଦର୍ଶନ ପାଇଁ
ଦିଗଦିଗନ୍ତରୁ ଯାତ୍ରୀ ଆସୁଛନ୍ତି ଧାଇଁ ।
ଏହି ସେହି ଶଙ୍ଖକ୍ଷେତ୍ର ନୀଳାଦ୍ରି କନ୍ଦର,
ଚତୁର୍ଧାମ ମଧ୍ୟେ ଯାହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାରତର ।
ଏହି ସେହି ପୁରୀ ପୁରୀ-ପ୍ରଧାନ ପୁରାଣ,
ଶୋଭାବତୀ ଉତ୍କଳର ସୁଷମା-ଉଦ୍ୟାନ ।
ଏହି ସେହି ନୀଳାଚଳ ଯାହାର ଚରଣେ
ଧୌତ କରେ ନୀଳ ସିନ୍ଧୁ ସୁଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱନେ ।
ଏହି ସେ ନଗର ପୁରାତନ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ
ଗୀର୍ବାଣ ଯାହାର ଖ୍ୟାତ ଏ ଭାରତଲୋକ ।
ଏହି ସେହି ପୁଣ୍ୟ ତୀର୍ଥ ନୀଳାଚଳଧାମ,
ଶୈଶବ-ସ୍ମୃତିର ସଙ୍ଗେ ଜଡ଼ିତ ଯା ନାମ ।
ନରେନ୍ଦ୍ର-ସରସୀ ଏହି ପବିତ୍ର ସଲିଳା,
ଯା ନୀରେ କରନ୍ତି ସ୍ନାନ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର-ମହିଳା ।

ଏହି ସେହି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଉଦାର ପ୍ରଶସ୍ତ
ଶାରଦ ଗଗନେ ଯେହ୍ନେ ଶୋହେ ଛାୟାପଥ ।
ଏହି ସେହି ଜଗନ୍ନାଥ-ସୁତୁଙ୍ଗ-ମନ୍ଦିର
ପ୍ରତିଭା ବିଜୟ ସ୍ତମ୍ଭ ଉତ୍କଳବାସୀର ।
ଏହି ସେହି ତୀର୍ଥ ଭୂମି ଯାହାର ଅତୀତ—
ଗୌରବ ସ୍ମରି ହୁଏ ଚିତ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳିତ ।
ପ୍ରବଳ ହୃଦୟାବେଗ ଦୁର୍ବଳ ଲେଖନୀ,
କେସନେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ସେହି ପୁରାଣ କାହାଣୀ !
ଥିଲା ଦିନ ଯେବେ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ଏ ଉତ୍କଳ,
ହୋଇଛି କେସନ ହୀନ ପତିତ ଦୁର୍ବଳ !
ବଳଦ୍ଧ କେଶରୀ ଗଙ୍ଗ-ବଂଶୀୟେ ଶାସନ
କରି କଲେ କେତେ ପୁଣ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ ।

ମହାନଦୀ-କାଠଯୋଡ଼ି-ତୀରେ ଶିଳାସେତୁ
ବାନ୍ଧି, ଉଡ଼ାଇଲେ ବିଶ୍ୱେ ପ୍ରଶସ୍ତିର କେତୁ ।
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର-ଏକାମ୍ର-ଯାଜପୁର-କୋଣାର୍କରେ
ଶଙ୍ଖ-ଚକ୍ର-ଗଦା-ପଦ୍ମ ଗୃହ କ୍ଷେତ୍ରମାନରେ
ସ୍ଥାପିତ, ଉତ୍କଳ-କୀର୍ତ୍ତି-ସ୍ତମ୍ଭ ସଂସ୍ଥାପନ
କରି, ଉଡ଼ାଇଲେ ଶିଳ୍ପକଳାର କେତନ ।
ଏହି ମହୋଦଧି-ବକ୍ଷୁଁ କରି ଜଳଯାତ୍ରା
ବାହାରି ବୋଇତ ବାଲି, ଯାଭା ଓ ସୁମାତ୍ରା,
ଉତ୍କଳ-ବଣିକବର୍ଗ ବାରିଧି-ବକ୍ଷରେ
ବାଣିଜ୍ୟ କରିଲେ ଯାଇଁ ଦ୍ୱୀପଦ୍ୱୀପାନ୍ତରେ ।
ସେହି ଦେଶେ ଆଜି ଅହା ପୋତ-ଆରୋହଣ
ହୁଏ ବିବେଚିତ ଜାତି-ନାଶର କାରଣ !
ଜୟଲବ୍ଧା କାଞ୍ଚୀରାଜକନ୍ୟା ପଦ୍ମାବତୀ
ଏହିଠାରେ ବଣପୋତୁଁ ଓହ୍ଲାଇଲେ ସତୀ ।
ଏ ସିନ୍ଧୁ-ପୁଳିନୁ ଛାଡ଼ି ପୋତ ଉଡ଼ିଆଏ
ଯାଇଥିଲେ ଜଳଯାନେ ତମଲୁକପାଏ ।

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟେ କାଞ୍ଚୀ ସେତୁବନ୍ଧ-ରାମେଶ୍ୱର,
ଉତ୍ତରେ ତ୍ରିବେଣୀ ତମଲୁକ ଅଧିକାର
କରିଥିଲେ ଉତ୍କଳୀଏ, ଅହା କି ପ୍ରକାରେ
ସେ ସ୍ମୃତି ଉଭେଇ ଗଲା ବୁଦ୍‌ବୁଦ ଆକାରେ !
ଉତ୍କଳ-କୈବର୍ତ୍ତେ ଜନ୍ମ ଦଲେ ଯେଉଁ ଦେଶ,
ସେହି ଦେଶ କହେ ଆଜି "ଉତ୍କଳୀଏ ମେଷ" !
ଅଛି ସେ ନୀଳାଦ୍ରି, ଅଛି ଜଳଧି-ପୁଳିନ,
ଯେ ଅଦମ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟତା ହେଲା କାହିଁ ଲୀନ !
ବିଜୟ-ଗମନେ ଏହିଠାରୁ ବୀରଗଣ
ଯାତ୍ରା କରି ପରାଜିଲେ ଅସଂଖ୍ୟ ଯବନ ।
ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ବିତି ଗଲା, ଶତ୍ରୁ ଆଠ
ଭାଙ୍ଗି ନ ପାରିଲେ ଓଡ୍ର-କୃପାଣ-କପାଟ !

ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ-ପ୍ରଚାରକ ବୁଦ୍ଧ
ସ୍ତୁତ ଅବତାରରୂପେ ନବମ ବିଶୁଦ୍ଧ ।
ପୌରୋହିତ୍ୟ-ଅତ୍ୟାଚାର ଜାତି-ଅଭିମାନ
ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ କରିଥିଲା ଏଥି ଅବସାନ ।
ହିନ୍ଦୁ-ବୌଦ୍ଧ-ସମନ୍ୱୟ-ଭୂମି ନୀଳାଚଳ,
ଯା ଲାଗି ଭାରତେ ଧନ୍ୟ ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳ ।
ଏବେ ପ୍ରିୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଯହିଁ ଉଦିତ ମାନସେ,
ପ୍ରଣାମ ସମ୍ମୁଖେ ପ୍ରିୟ ସେ ତୀର୍ଥ ଉଦ୍ଦେଶେ ।

ବନପ୍ରିୟ

We look before and after,
And pine for what is not ;
Our sincerest laughter
With some pain is fraught :
Our sweetest songs are those
That tell of saddest thought.
To A Sky Lark—P. B. Shelley.

ଋତୁରାଜ-ଅୟନେ   ବସନ୍ତ ଆଗମନେ
ଏ ବିଶ୍ୱେ ବିମୋହିତ କରି
ବସି ପତ୍ର ଗହନେ   ମଧୁକଣ୍ଠ ଚହଲେ
ଡାକୁରେ ପଞ୍ଚମ ଲହରୀ;
କୁହରୁ ପିକ ଘନ ଘନ,
ଶୁଭିଲ କୁହୁ କୁହୁ ସ୍ୱନ,
ଶୁଣିଲେ ତୋ ଗାୟନ   ବିକଳ ପ୍ରାଣ ମନ
ବିଚ୍ଛେଦ-ବିଦଗ୍ଧ ମୋହର ରେ ବନପ୍ରିୟ । ୧ ।

କାହୁଁ ତୁ ଅସି ଉଡ଼ି ପତ୍ରଗହଳେ ବୁଡ଼ି
ସୁମରି ମଧୁର ସ୍ୱଦେଶ
ଫେଡ଼ି ହୃଦୟଦ୍ୱାର ଝଙ୍କାରୁ ବାରମ୍ବାର !
ତୋ ସ୍ୱନ ଭେଦେ ହୃଦଦେଶ;
ସ୍ୱଦେଶୁଁ ମୋ ହୃଦୟ-ରାଣୀ
ପଠାଇଛନ୍ତି କିବା ବାଣୀ ?
ତୋ ଘନ ଘନ ସ୍ୱନେ ମୋ ମାୟାମୁଗ୍‌ଧମନେ
ହୁଅଇ ବିରହ-ଅବେଶ । ୨ ।

କରେ ତୋ ସୁଧା-ସ୍ୱନ ଅତୀତ-ଉଦ୍‌ବୋଧନ
କି ଅର୍ଥ ଅଛି ସେ ସୁଧାରେ !
ବଜାଏ ତୋର ଗୀତ ବିରହର ସଙ୍ଗୀତ
ମୋ ହୃଦତନ୍ତ୍ରିବୀଣାତାରେ;
ଆହା କି ମଧୁର ସେ ଧ୍ୱନି !
ଭାବୁକ-ହୃଦ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମଣି,
ଶୁଣି ତୋ କୁହୁ-ସ୍ୱନ ଉଦାସ ପ୍ରାଣ ମନ
ବିବଶ ବିଷାଦର ଭାରେ । ୩ ।

ଉନ୍ମାଦଭରା ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ମତ୍ତ ଧରଣୀ
କି ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ୁ ଗାଇ ଗାନ,
କି ମାଧୁରୀ ସ୍ୱର୍ଗର ବିକୀରଇ ତୋ ସ୍ୱର
ଲଳିତ ପଞ୍ଚମ-ସୁତାନ ?
ଶୁଣି ତୋ ଗୀତ ସୁଧାମୟ
ବହଇ ସୁମନ୍ଦ ମଳୟ,
କଅଁଳେ କିଶଳୟ କିବା ଉକ୍ରମାମୟ !
ଉଲ୍ଲସି ଉଠେ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣ । ୪ ।

ସୁଲଳିତ ପଞ୍ଚମ ଆହା କି ମନୋରମ
ଅମୃତ ଝିଣିଣା ମଧୁର !
କିପାଇଁ ତାହୁ ସୁଧା ବଢ଼ାଇ ପ୍ରାଣକ୍ଷୁଧା ?
ନିଖିଳ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଜନ୍ତ

ପ୍ରବେଶି ସେ ସୁଧା ମୋ କାନେ
ଦୁଃସହ ବିଷ ଢାଳେ ପ୍ରାଣେ,
ପିଇ ଅମୃତ ତୋର ଜଳଇ ହୃଦ ମୋର
ମୋ ପ୍ରିୟା-ବିରହେ ବଧିର । ୫ ।
ଶାନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ନୀଳ ଆକାଶ ରେ କୋକିଳ,
ମୋ ବୋଲ ପିକ କି ଶୁଣିବୁ,
ଘର ଗ୍ରାମ ନଗର ହୃଦ ତଟିନୀ ସର
ଗିରି କାନନ ଡେଇଁ ଯିବୁ ?
ମୋହନ ତାଳ ଗୀତମଧି
ପ୍ରୋଷିତ-ଜନ-ନବବଧୂ,
ସ୍ୱକାନ୍ତ-ପ୍ରଣୟିନୀ କଙ୍କଣ କିଣିକିଣି
ନେତ୍ର ଉତ୍କଣ୍ଠ କରାଇବୁ । ୬ ।
ପିକ ତୁ ଉଡ଼ିଯିବୁ ପ୍ରିୟା ପାଶେ ରହିବୁ
କଠିନ ପ୍ରାଣ ତରଳିବ,
ତୋ ରବ ଶୁଣି ମିତ ହୋଇ କରୁଣଚିତ୍ତ
କ୍ଷଣେ ବା ମୋ କଥା ଭାଳିବ;
କହିଲେ ଉଦନ୍ତ ଘେନିବୁ,
ତାଳେ ତୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସିବୁ,
ଶୁଣିଣ ତୋ ସନ୍ଦେଶ ତୁଟିବ ମୋ ସନ୍ଦେହ,
ଓମା ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ହୋଇବ ରେ ବନପ୍ରିୟ । ୭ ।

କୋକିଳପ୍ରତି

ହେ ନବୀନ ଅତିଥି ସଦା-ଆନନ୍ଦ,
ଶୁଣନ୍ତେ ତବ ସ୍ୱନ ମନ ସାନନ୍ଦ ।
ରେ ବନପ୍ରିୟ ଅଟୁ ତୁ ବ୍ୟୋମଗୃହୀ,
ଅବା ଶବ୍ଦବିଶେଷ ଭ୍ରମଣକାରୀ ?
ତୃଣ ଉପରେ ଯେବେ କରେ ଶୟନ,
ଶୁଭଇ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' ଉଚ୍ଚ ନିସ୍ୱନ;

ଯାଏ କି ପର୍ବତରୁ ପର୍ବତାନ୍ତରେ
ଏକାବେଳକେ ପାଶେ ପୁଣି ଅନ୍ତରେ ?
ଯଦବା ଗିରିଗୁହା ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ
କରି, ଗାଉ ଅଚଳକ-କୁସୁମ-ଗୀତ,
ତୋ ଗୀତ ଶୁଣି ମୋର ହୁଏ ସ୍ମରଣ
ଶୈଶବ ବାର୍ତ୍ତା ସ୍ୱପ୍ନାବେଶ-ଆଚ୍ଛନ୍ନ ।
ସ୍ୱାଗତ ହେ ବସନ୍ତ-ସଖା ନିକାରେ !
ସାମାନ୍ୟ ପକ୍ଷୀ ତୁହି ନୋହୁ ମୋଠାରେ,
ଅଦ୍ୟାପି ତୁହି ମାନ ବସ୍ତୁ ଅଦୃଶ୍ୟ,
କେବଳ ବାଣୀ ଅବା ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ।
ମୋ ଶୈଶବକାଳରେ—ଏହି ସେ ସ୍ୱନ—
ଯାହା ଶୁଣି ମୁଁ ଡେରୁଥିଲି ଶ୍ରବଣ,
ସହସ୍ରବାର ଏଣେ ତେଣେ ଅନାଇ
କୁଞ୍ଜବିଟପୀ-ନୀଳ ଗଗନେ ଚାହିଁ
ବୁଲୁଥିଲି ମୁଁ ତୋତେ ଲୋଡ଼ିବାପାଇଁ
କାନନ-ପ୍ରାନ୍ତରକୁ ନିତ୍ୟତ ଯାଇଁ ।

ସତତ ଥିଲୁ ଆଶା ପ୍ରୀତି ସମାନ
ପ୍ରାଣ-ତର ଈପ୍‌ସିତ ଅଦୃଶ୍ୟମାନ ।
ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶୋଇଣ ଶସ୍ୟକେଦାରେ
ତୋର ସୁଧା ସଙ୍ଗୀତ ମୁଁ ଶୁଣି ପାରେ ।
ଶୁଣି ଶୁଣି ତୋ ସ୍ୱନ ହୁଏ ସ୍ମରଣ
ମୋର ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ଯୁଗ ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ ।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ରେ ପକ୍ଷି ! ଏହି ଧରଣୀ—
ଶୁଣି ତୋ ସୁଧା ଗୀତ—ପୁଣି ମୁଁ ମଣି
ରୂପରେଖାବିହୀନ ଅପ୍‌ସରାଦେଶ
ତୋହର ଉପଯୁକ୍ତ ବାସ ପ୍ରଦେଶ ।

—*Wordsworth.*

କୋକିଳ

—୧—

ସ୍ୱାଗତ ସୁନ୍ଦର ନିକୁଞ୍ଜ-ରସିକ,
ସ୍ୱାଗତ ବସନ୍ତଚର !
ଡାକଛନ୍ତି ବନ୍ଧୁ ତୋର ପକ୍ଷୀ-ଧାମ
ଡାକଇ ବନ ସାଦର ।

—୨—

ହେଲେ ଶ୍ୟାମ କ୍ଷେତ୍ର ପୁଷ୍ପବିମଣ୍ଡିତ
କାଳ ସୁନିଶ୍ଚିତ ସ୍ୱନେ;
ଅଛି କି ତାରକା ଋତୁପରମ୍ପରା
ଅବା ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନେ ?

—୩—

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଥିକ ତୋହର ସଙ୍ଗତେ
ସମ୍ଭାଷେ କୁସୁମକାଳେ,
ଶୁଣାଇ ନିକୁଞ୍ଜ-ନିବାସୀ ବିହଙ୍ଗ
ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ତାଳେ ।

—୪—

ଗୋଲାପ କୁସୁମ-ଚୟନ ଆଶୟେ
ଭ୍ରମୁ ଭ୍ରମୁ ଶିଶୁ ବନେ
ଚମକି ପଡ଼ଇ ଶୁଣି ତୋର ସ୍ୱନ,
ଅନୁକରେ ତୋ ଗାୟନେ ।

—୫—

ମଞ୍ଜରି-ଅଙ୍କୁର ବିକଶି ଆସିଲେ—
ସଘନ ଗୁହା ବରକୁ
ବର୍ଷ ପରେ ପୁଣି ଆଜ କେଉଁ ଦେଶେ
ଆନ ଋତୁସଙ୍କେ ଭଜୁ ।

—୭—

ପ୍ରିୟ ପକ୍ଷି ! ସଦା ଶ୍ୟାମ ତୋ ନିକୁଞ୍ଜ,
ତୋ ନଭ ନିର୍ମଳ ଚିର;
ସଙ୍ଗୀତେ ତୋହର ନାହିଁ ତ ବିଷାଦ,
ତୋ ବର୍ଷେ ନାହିଁ ଶିଶିର ।

—୭—

ଅହା ! ଶକ୍ତି ଥିଲେ ଉଡ଼ି ମୁଁ ଯାଆନ୍ତି
ବସନ୍ତ-ବନ୍ଧୁ ତୋ ସଙ୍ଗେ;
ଧରଣୀ ଉପରେ ବାର୍ଷିକ ଭ୍ରମଣ
କରନ୍ତୁ ବେନିଏ ରଙ୍ଗେ !

Logan.

ପ୍ରବାସୀ

"O tell her, brief is life but love is long,
O swallow, flying from the golden woods,
Fly to her, and pipe and woo her,
and make her mine.

The Princess—Tennyson.

ଧୀରେ ମାଉଅଛୁ ଧରି ଋତୁରାଜ ମଧୁ,
ମଧୁଭାନେ ଡାକ ଦଏ ମଧୁବନ-ବଧୂ ।
ଦକ୍ଷିଣରୁ ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ବହୁଛୁ ମଳୟ,
ଲତା-ଦ୍ରୁମେ ବିକଶିତ୍ତି ନବ କିଶଳୟ ।
ମଞ୍ଜୁଗୁଞ୍ଜେ ମଧୁକର ଗୁଞ୍ଜୁ ଗୁଣୁ ଗୁଞ୍ଜେ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପ୍ରସୂନ ଘଠା-ପଥ-ତୋଠା-କୁଞ୍ଜେ ।

ଏକାଳେ ବିଦେଶୀ ଏକ ସୁଦୂର ପ୍ରବାସେ
ପିକ କଣ୍ଠେ ପଠାଉଛନ୍ତି କାନ୍ତି ପ୍ରିୟା ପାଶେ ।
କହନ୍ତୁ କୋକିଳ, କେବେ ତାଠାରୁ ମେଲାଣି
ବିରହ-ବିଧୁର ପ୍ରାଣ ହୁଏ ମୋର ହାଣି ।
ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେହେଁ ଦୁଃଖେ ଆଣିଛି ବିଦାୟ,
ପ୍ରାଣ ତାହା ପାଖେ, ଏଥି ଅଛି ମାତ୍ର କାୟ ।
ଅର୍ଦ୍ଧପ୍ରାଣେ ପଡ଼ିଅଛି ବିଷାଦ-ପ୍ରବାସେ
ବିଚ୍ଛେଦ-ବହ୍ନିବିଦଗ୍ଧ ହୋଇବା ସକାଶେ ।
ସୌଦାମିନୀ ଜିଣି ତାର ଝଟ ଝଟ ତନୁ
ପାସୋରି ନ ଯିବ ପ୍ରାଣ ଥିବାଯାଏ ମନୁ ।
ଢଳ ଢଳ ତା ମୂରତି ହସ ହସ ମୁଖ
ଦେଖି ହାତେ ପାଏଁ ପିକ, ଦେବଭୋଗ୍ୟ ସୁଖ ।
କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରେ କର୍ମ କଲାବେଳେ
ତା ରୂପ-ମାଧୁରୀ ମୋର ମନେ ପଡ଼େ ହେଳେ ।
ରୋଗେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟେ ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ଥାଏଁ ଯଥା ତଥା,
ବଳେ ମନେ ପଡୁଥାଏ କୋକିଳ, ତା କଥା ।

ରୋଗ-ଶଯ୍ୟା ପାଶେ ତାର ବିଷଣ୍ଣ ବଦନ
ତପ୍ତ ବାରି-ବିନ୍ଦୁ ସେବା ସ୍ନେହପରିପୂର୍ଣ୍ଣ,
କି ଦେଇ ପ୍ରେୟସୀ-ଋଣ-ପାଶୁଁ ମୁକ୍ତ ହେବି,
କେମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରୀତିର ମୁଁ ପରିଶୋଧ ଦେବି ?
ପ୍ରଥମ ଦିନର ସେହି ନବୀନ ପ୍ରଣୟ
ନ ଭୁଲିବ ପ୍ରାଣ ଥିବାଯାଏ ଏ ହୃଦୟ ।
ନିଷ୍କପଟ ତାର ସେହି ଆତ୍ମବିସର୍ଜନେ
ଅତୁଳ ସମ୍ପଦରୂପେ ସମ୍ପାଦିଛି ମନେ ।
ଆଚ୍ଛାଦିଲେ ଚିଦାକାଶ ବିଷାଦ-ଅନ୍ଧାର,
ତା ପୀରତି-ସ୍ମୃତି ସୁଖ-ମୟୂଖର ଧାର ।
ନିରାଶା-ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ହୃଦାକାଶେ ଦେଲେ ଦେଖା,
ତା ମଧୁର ପ୍ରୀତି ଆଶ-ଚପଳାର ରେଖା ।

କିନ୍ତୁ ପିକ, ବନ୍ଧୁ ଯେବେ କରିଦେବ ପର,
ବିଫଳ ଲଭିବା ମୋର ନର-କଳେବର ।
ଭାବହୀନ ନେତ୍ର ତାର ଦେଖିଲେ କୋକିଳ,
ହୃଦ-ବୃନ୍ତୁଁ ପ୍ରୀତି-ପୁଷ୍ପ ପଡ଼େ ଖସି ତଳ ।
ନଶ୍ୱର ଯୌବନ ପୁଣି ନଶ୍ୱର ଜୀବନ,
ନିଷ୍କପଟ ପ୍ରୀତି କିନ୍ତୁ ଅଟେ ଚିରନ୍ତନ ।
କଠୋର ଜୀବନ-ବ୍ରତ କଠୋର ସଂସାର,
ଘୋର ବାତ୍ୟା-ବିତାଡ଼ିତ ଭବ-ପାରାବାର ।
ମୃଗତୃଷ୍ଣା ପ୍ରବଞ୍ଚିତ ଧରା-ମରୁଦେଶ,
ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଏଯେ ସଂସାର-ବିଦେଶ ।
ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ପାଶେ ହୃଦେ କହିବୁ ରେ ପକ୍ଷି,
ସେ ମୋହର ମୁଁ ତାହାର ମନେ ଥିବ ରଖି ।

ବିରହିଣୀ ଲତା

O that 't were possible
After long grief and pain
To find the arms of my true love
Round me once again!

Maud : Tennyson.

ଦୁଇ ଭ୍ରମର ମିଳି   ପ୍ରବାସ କରି ଗଲେ
ଭ୍ରମିଲେ ସୁଦୂର ବିଦେଶେ,
ଏମନ୍ତେ ବହୁ କାଳ   ବହିଣି ଗଲା ଚାଲି
ବାହୁଡ଼ି ନଇଲେ ସ୍ୱଦେଶେ ।
ଏକର ବାଲ୍ୟ ସଖୀ   କ୍ଷୀର-ନୀର-ବାନ୍ଧବୀ
ଲତାଏ ଥିଲା ; ଦିନ ଯାଉଁ
କୋମଳ ଅଙ୍ଗରେ ଯେ   କଳିଟି ହୋଇଥିଲା
ଫୁଟି ସେ ଦିନେ ଦାଉଁ ଦାଉଁ ।

ପ୍ରଭାତ-ସମୀରଣେ ଦୋହଲୁଥାଏ ଲତା
ଶାଖାରେ ବସି ପକ୍ଷୀ ଗାଏ,
କଷିପାତ ନୀହାର- ଛଳେ ସେ ଗୁଳ୍ମଲତା-
ନୟନୁଁ ଧାର ଝରୁଥାଏ ।
ବେଳ ଯାଆନ୍ତେ ବୁଡ଼ି ମାଡ଼ି ଅସେ ଅନ୍ଧାର,
ଫେରନ୍ତି ଗୋଗୋଷ୍ଠେ ଗୋଧନ,
ପଥେ ପଥିକମାନେ ପୁଷ୍ପିତା ଲତା-ଅଙ୍ଗେ
ଫେରାନ୍ତି ସତୃଷ୍ଣ ନୟନ ।
କୃଷକ ନିଜ କ୍ଷେତ୍ରୁ ହାଟୁଆ ଗ୍ରାମ-ହାଟୁ
ପଠାରୁ ଗୋପାଳ ଫେରଇ,
ବନ-ଅନ୍ତରାଳରୁ ଚକ୍ରବାକ ମିଥୁନ
ଡାକ ଦଅନ୍ତି ରହି ରହି ।
ମେଲଣି-ଗୀତ ଗାଇ ବସା-ଗଛ ଅଙ୍କୁ
ଅକାଶେ ଉଡ଼ିଯାଏ ପକ୍ଷୀ ।
କଣ୍ଠେ ବାହୁ ଛନ୍ଦଣି ଲତା ବିତାନ-ତଳେ
ବୁଲନ୍ତି ଅପି ସଖା ସଖୀ ।
ଅଲୋକ-ଅନ୍ଧକାର- ରମ୍ୟ ମଧୁମିଳନ
ଦେଖନ୍ତେ ଏକାକିନୀ ଲତା
ମଧୁପୂର୍ଣ୍ଣ କୁସୁମ ପୀଡ଼େ ଲତାର ଅଙ୍ଗ,
ବିଚ୍ଛେଦେ ହୁଏ ସେ ଅରକ୍ତା ।
ଏମନ୍ତେ ବହୁକାଳେ ଏକଇ ଷଟ୍‌ପଦ
ବାହୁଡ଼ି ଅଇଲା ସ୍ୱଦେଶେ,
ସ୍ୱବନ୍ଧୁ-ଅଦର୍ଶନେ ଚଳିପଡ଼ିଲା ଲତା
ଦାରୁଣ ବିଷାଦ ଅବେଶେ !

ଜେମାଦେଈ

—୧—

"ଉଡ଼ିଗଲେ ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ଝାଡ଼ି ଦେଲେ ପଣି,
ଜେମାଦେଈ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ବୁଢ଼ା ବର ଦେଖି ।
ବାପା ବୋଇଲେ ଝିଅ ମୋର ବାର ବରଷର,
ମା ବୋଇଲେ ଝିଅ ମୋର କୋଠାକୁ ସୁନ୍ଦର
ଭାଇ ବୋଇଲେ ଭଉଣୀ ମୋର କଣ୍ଠ ପାଖେ ଥାଉ
ହଂସିକା ଭାଉଜ କହେ ଦୂର ଦେଶେ ଯାଉ ।"

—୨—

ଉଡ଼ିଗଲେ ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ଝାଡ଼ିଦେଲେ ପର,
ଜେମାଦେଈଙ୍କର ବର ଅଶି ବରଷର ।
ଝାଡ଼ିଦେଲେ ପର ଉଡ଼ିଗଲେ ଗେଣ୍ଡାଳିଆ,
ଜେମାଦେଈଙ୍କର ବର କୋଇଲିକାଳିଆ ।
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସିନା ଅଟଇ ବଡ଼ାଇ,
କାହାକୁ ଦିଅନ୍ତି ପାଟ କାହାକୁ ଗଡ଼ାଇ ।

—୩—

ରୂପର ଗୁରୁମା ସିନା ହୁଏ ଯୁବାକାଳେ,
ଯୁବାକାଳ ଗଲେ ରୂପ ନ ଫେରଇ ଟାଳେ !
ଗ୍ରାମ-ଶେଷ-ମୁଣ୍ଡ-ଘର ଅଟଇ ଗ୍ରେବକୁ,
ବୁଢ଼ାକାଳ-ବାସ୍ତ ପଥ ଅଟଇ ପରକୁ ।
ନବୀନ ବୟସ ସିନା ପୀରତି-ସମୟ,
ଘର ନ ଧରଇ ମନ ହୁଏଟି ଅଥୟ ।

—୪—

ସହକାର-ଡାଳେ ମାଡ଼େ ମାଧବୀ ଲତିକା,
ବାହୁ ଛନ୍ଦ ହସୁଥାନ୍ତି ରସିକ ରସିକା ।
ରଜା-ପୁଅ ଯୋଗୀ ହେଲେ ନ ହୁଅଇ ଜଣା,
ନ ଥିଲେ ପାଖରେ କାନ୍ତ ଲାଗୁଥାଏ ବଣା ।
ଉଡ଼ିଗଲେ ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ଉଚ୍ଚ ଆକାଶରେ,
ଜେମାଦେଈ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ମଧୁଶଯ୍ୟାଘରେ ।

—୫—

ଝଡ଼ିଗଲେ ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ଝାଡ଼ ଦେଲେ ପର,
କେମାଦେଈ ହରାଇଲେ ଅଙ୍କ ବୁଢ଼ାବର !
ଷକଟ ଗୋଲାପେ ଅସି ବସିଥିଲା କୁଆ
ଭଙ୍ଗ ଛଡ଼ିଗଲା କାହିଁପାଇଁ ନୂଆ ନୂଆ !
ପୋଡ଼ିଗଲା ତିଅଣରେ ସୁଅଦ ନ ଥାଏ,
ନ ଫୁଟୁଣୁ ପଦ୍ମକଢ଼ି ମଉଳିଣ ଯାଏ ।

—୬—

ଝଡ଼ିଗଲେ ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ଝାଡ଼ ଦେଲେ ପର
କେମାଦେଈ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଝୁରି ବୁଢ଼ା ବର ।
ଗୀତ ଗାଇ ଯାଅ କିଏ ବିଦେଶୀ ପଥିକ,
ମୋତେ ଦେଖି ଗାଉଛ କି ଅଚହ୍ନା ରସିକ ?
ପାଣି ଆଣିବାକୁ ଯାଏ ପଡ଼ା-ପୋଖରୀକି,
ହସନ୍ତି ଯୁବକମାନେ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ।

—୭—

ପୋଖରୀକୂଳରେ ସେହି ବଉଳମୂଳରେ
ରାବଇ କୋଇଲି 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' ଥରେ ଥରେ ।
ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ବହିଯାଏ ସୁଲୁ ସୁଲୁ,
ଛାତି ମୋର କାହିଁ ପାଇଁ ପଡ଼େ ଦୁଲୁ ଦୁଲୁ !
ପ୍ରେମମୂଳ ଠାକୁରାଣୀ ଉଠଇ ମୋହର,
ପୋଡ଼ୁରେ ନିଲଜ ପ୍ରାଣ ସୁହାଗ ତୋହର ।

—୮—

ଭାସିଗଲା ନଦୀଜଳେ ବଉଳର ମାଳା,
କି କରିବି କାହିଁଯିବି ମୁଁ ଷୋଡ଼ଶୀ ବାଳା ?
କିଏ ସଖୀ ରୁକ୍ଷକେଶୀ, ପୁଷ୍କରିଣୀ ତୀରେ
ନିରମାଖି ନାଚି ସଙ୍ଗେ ବୁଲୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ?
ଠାଟ୍ଟୁଲି କରୁ କି ମୋତେ ସୁହାଗିନୀ ଯୋଷା,
ଫିଟିଛି କିପାଇଁ ତୋହୋ କୁସୁମର ଖୋଷା ?

ଅହା ଅହା ନୁହେ କେହୁ, ମୋହର ଏ ଘର,
ଛି ଛି କର ପୋଡ଼ା ପରାଣ ମହୁତ ତୋ ନାହିଁ !
ମୋର ବାପ ଭାଇ ମାଆ ଜନମ-କଂସେଇ,
ଅକାତ ପାଣିରେ ମୋତେ ଦେଲେ ଗୋ ଭସାଇ !
ନିଷ୍ଠୁର ସମାଜ ତୋର କି ଦୋଷ ମୁଁ କଲି,
ଏ ବୟସେ ଏ ବେଣୀକୁ କପାଁ ମୁଁ ବହିଲି ?

ବ୍ୟର୍ଥପ୍ରଣୟ

'Ah ! why was love to mortals given,
'To lift them to the heights of heaven,
'Or dash them to the depths of hell ?
'Yet I do not reproach thee dear !'
P. B. Shelley.

କପାଁ ଅଜ ଦଅ ଦେଖା ମୋ ପ୍ରାଣ-ରମଣୀ ?
ବସ୍ତୁତ-ଗରବେ ସବୁ ଦଅ ବିସର୍ଜନ ।
ଦେଖି ତବ ମଧୁମୁଖ ହୁଏ ମୋ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ,
ପୋଡ଼ିଯାଏ ପ୍ରାଣ ଦେଖି ସେ ରମ୍ୟ ନୟନ ।
କେଖି ମୂରତି ମୋହନ ହୁଅଇ ମନ ଉଛନ୍ନ,
ଚରଲି ଯାଏ ସୁନ୍ଦର ! ନବୀନ ଯୌବନ ।
ଭାବେଁ ଡେଇଁ ଏ ସଂସାର ନିଦାରୁଣ କାରାଗାର
ଜୀବନ ଯୌବନ ମାନ କରେଁ ସମର୍ପଣ ।
ପଲକେ ସଲଜ୍ଜ ଭୟ ଘୋଟେ ମୋ ପରାଣମୟ
ଗୃହକୋଣେ ଯାଏଁ ଗୁଲି ରହେଁ ମାର ମନ ।
ନିତ୍ୟକର୍ମେ ଦେଇ ମନ ରୋଧେ ଉନ୍ମତ୍ତ ଯୌବନ
ପୁଣି କପାଁ ଦଅ ଦେଖା ହେ ମନମୋହନ ?
ଦାରୁଣ ସଂସାର-ନୀତି, ଦାରୁଣ ପୀରତି-ରୀତି,
ଏ ଜୀବନେ ତୁମ୍ଭ ମୋର ନୋହିବ ମିଳନ !

ପଲ୍ଲୀପଥ

ଶୀତଶେଷେ ଗ୍ରାମବଧୂଗଣ
କରି ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ ସମାପନ
ଥର ଥର ଦଶନରେ   ଗୁନ ଗୁନ ନିସ୍ୱନରେ
ଦୁଃଖ-ସୁଖ କହି ଆସୁଥିଲେ ବାଳାଗଣ,
ବହୁଥିଲା ମୋ କର୍ଣ୍ଣେ ସେ ସ୍ୱନ ସମୀରଣ ।

ଏ ସମୟେ ତେଜି ନିଦ୍ରାଶୟ
ଶୂନ୍ୟପ୍ରାଣେ ଛାଡ଼ିଲି ନିଳୟ
ବହିର ଅବା ଭ୍ରମଣେ   ଶାନ୍ତି ବାଞ୍ଛିବ ମନେ;
ଦେଖିଲି ଗଗନପଥେ ସୁରବଧୂ ଊଷା
ପିନ୍ଧି ହୋଇଅଛି ଉଭ୍ର ଶୁଭ୍ର ଶୁକ୍ଳଭୂଷା ।

ଊଷାସମ ଗ୍ରାମପଥେ କିଏ ?
ଏକୁଟିଆ ନବବଧୂଟିଏ
ଛୁଥୁଲୁ ହୁଏ ଜାଡ଼େ   ପଥୁ ଧୁଣ୍ଡି ହୁଏ ଅଡ଼େ !
ମୁଁ ଅଡ଼ ହୁଅନ୍ତେ ପାଦେ ବାଙ୍କି ଲଜକୁଳୀ
ବ୍ରୀଡ଼ାବତୀ ସେ ବ୍ରତତୀ ପଡ଼ିଲା ହାଉଁଳି !

ଅଳପ ଅଳପ ପଡ଼ି ଖରା
ଅପରୂପ ଶୋଭାବତୀ ଧରା,
ବସିଣ ବାଡ଼ି ଭିତରେ   ନାରୀଏ ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତରେ
ସେବୁଥିଲେ ପ୍ରାଚୀପୃଷ୍ଠା ହୋଇ ରବିକର,
ଅଳପ-ଜଳପ ଯୋଗୁଁ ତନୁ ଥରଥର ।

ଆହା କିଏ ଏସନଙ୍କ କାଳେ
ଘନସାନ୍ଦ୍ର ତମାଳର ଡାଳେ
ଶରପରଶିତ ସ୍ୱନେ   ସୁଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଯୁଗ୍ମକଣ୍ଠେ
ସୁଧାସ୍ୱନେ ଡାକେ ଆସି ନବୀନ ଅତିଥି ?
କାଳ-ବାରିଧିରେ ବର୍ଷେ ଯାଇଅଛି ବିତି !

କାହିଁ ଥିଲୁ ବର୍ଷେ ପରଭୃତ,
କପାଁ ଗଲୁ ରେ ବସନ୍ତଦୂତ !
କେତେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ବାତ   ଯାଇଅଛୁ ନିତି ନିତି,
ସ୍ମୃତି ତାର ଦିଗନ୍ତରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା,
ତୋ ସ୍ୱନ ଶୁଣନ୍ତେ ଅହା ବାହାରି ଉଠିଲା !
ହେମ-ଅଙ୍ଗୀ ନୀଳକେଶୀଗଣ
ଚମକିଣ ଡେରିଲେ ଶ୍ରବଣ,
ଶୁଣି ଅପରୂପ ଗାନ   ଆବେଶେ ବ୍ୟାକୁଳପ୍ରାଣ
ଚଞ୍ଚଳିତ ହେମ-ଅଙ୍ଗେ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ିଲା,
ସୃଷ୍ଟି-ପଟେ ଗୁରୁ ଛବି କିଏସେ ଅଙ୍କିଲା ?

ଗ୍ରୀଷ୍ମ

—୧—

କାଲେ ଋତୁରାଜ ବସନ୍ତ ତେଜି ଯାଆନ୍ତେ ଧରା,
ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଗତିରେ ଆଇଲା ମାଡ଼ି ଦାରୁଣ ଖରା ।
କ୍ରମେ ପିକ-କୁହୁ-ଶବଦ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଲା,
ଦିଗ-ଅନ୍ତରାଳୁ ଝିଙ୍କାରୀ ରହି ରହି ରାବିଲା ।
ବହିଲା ରୁଧିର-ଶୋଷଣକାରୀ ତପ୍ତ ପବନ,
ବିରଳପଲ୍ଲବ ହୋଇଲେ ଲତା ବିଟପିଗଣ ।

ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ସୁଦୂର ସୈକତେ ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ
ଗମ୍ଭୀର ବାଲୁରେ ପାଟରେ ନଦୀଶଯ୍ୟା ଉପରେ
ବହେ ତପ୍ତ ବାୟୁ ନାଚଇ ମରୀଚିକାର ଜଳ,
ଦେଖି ଧାଏଁ ଯେବେ ତୃଷାର୍ତ୍ତି ହୁଏ ଆଶା ବିଫଳ !
ଡାକି କହେ ଶୂନ୍ୟେ ବୈରାଗୀ
"ଅରେ ରେ ମୁଗ୍ଧ ମନ !
ଭବେ ମୋହ ମୃଗତୃଷ୍ଣିକା ଆଶା ତପ୍ତ ପବନ !

ଜୀବନ-ନିଦାଘ-ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଏସନେହିଁ ଦିଶନ୍ତି,
ହେଲେ ମୋହ-ମୁଗ୍ଧ ମାନବେ ପ୍ରବଞ୍ଚନା କରନ୍ତି ।

—୨—

"ଲୁଚକାଳି" ଖେଳ ଖେଳନ୍ତି ଶିଶୁଗଣ ପ୍ରଦୋଷେ,
ଲୁକୁକାଳି କିବା ଖେଳନ୍ତି ମେଘମାନେ ଆକାଶେ ?
ଠାବେ ଠାବେ ବସି ବୟସୀ ଗାଉଛନ୍ତି ଭଜନ,
କେଉଁଠାରେ କିଏ ଜଳ୍ପୁଛି 'ବତିଶସିଂହାସନ' ।
କିଏ କେଉଁଠାରେ ଗାଉଛି 'କାନ୍ତକୋଇଲଗୀତ',
'ବୀରସିଂହ ଚନ୍ଦ୍ରଚରଣା' କାହିଁ ମୋହୁଛି ଚିତ୍ତ ।
କୋଡ଼ି କୋଡ଼ି ଦିଶେ ଆକାଶେ ଧଳା ବଗଦପନ୍ତି,
ବୈଦିକ ଋଷିଏ ମର କି ସ୍ୱର୍ଗେ ଗୃହ କରନ୍ତି ?
'ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ' ପର ଦିଶଇ 'ଖରଦାଣ୍ଡି' ଗଗନେ,
ଅମୃତ-ଭାର କି ବହନ୍ତି ତହିଁ ଦେବତାଗଣେ ?
ଧଳା କଳା ନୀଳ ବଗଦେ ଝପି ଯାପନ୍ତି 'ସ୍ୱର୍ଗ',
ଜୀବନେ ଯେସନ ଆସ୍ଥାକୁ ଝପେ ଘଟନାବର୍ଗ ।
କ୍ଷଣେ ଦିଶେ ଜହ୍ନ କ୍ଷଣକେ ହୁଏ ମେଘେ ଅଚ୍ଛନ୍ନ,
ଏହିପରି ସିନା ବିଷାଦ-ହର୍ଷେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ !

—୩—

ନିଶିରେ ଆକାଶ ଦିଶଇ କେବେ ସୁନୀଳବର୍ଣ୍ଣ,
ତହିଁ ମିଟିମିଟି ଅନାନ୍ତି ତୋରା ତାରକାଗଣ ।
ବିଗତଜୀବନସୁକୃତିଚକ୍ଷୁ ପରା ଏମାନେ,
ହେଲେ ଜନରବ ଏ ବାଣୀ କହି ଦିଏ ମୋ କାନେ ।
ପ୍ରିୟାବକ୍ଷେ ଲେପି କର୍ପୂର ବେଣାରେବ ଚନ୍ଦନ
ଗଲେ ମଲ୍ଲୀହାର ଲମ୍ବାନ୍ତି ପଲ୍ଲୀ-ରସିକଗଣ ।
ପରସ୍ପର-ହସ୍ତୁଁ ବଞ୍ଚଣା ଛଡ଼ାଛଡ଼ି ହୁଅନ୍ତି,
ଜେଉଠା ବାଈ କିବା ଉଡ଼ାଏ ପ୍ରେମ-ବଇଜୟନ୍ତୀ ?
ଆଳାପେ ରଜନୀ କଟାନ୍ତି କାନ୍ତକାନ୍ତା ଜନିଦ୍ର,
ଯାମିନୀ-ପାହାନ୍ତା-ପ୍ରହରେ ମାଡ଼ି ଆସଇ ନିଦ୍ର ।

କାନ୍ତକୋଳେ ସୁପ୍ତା ନବୀନା, ବହେ ଖର ନିଶ୍ୱାସ,
ପୃଥୁଳ କନକ-ଉରସୁ ଖସି ଯାଇଛି ବାସ,
ଘନ କୃଷ୍ଣକେଶ କମ୍ପାଏ ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ପବନ,
ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନେ ବାଳା ଗୋଲାପୀ ଓଷ୍ଠ ହୁଏ କମ୍ପନ;

ଅନନ୍ତ-ଅଙ୍କରେ ସୁପ୍ତା ଦାନ୍ତ ବସୁନ୍ଧରା,
ଉଚ୍ଚ ଅଭ୍ରଭେଦୀ ତୁଙ୍ଗାଦ୍ରି, ନାହିଁ ବାଏର ଖରା,
ନଭେଁ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୁଅନ୍ତି କୃଷ୍ଣବାବ୍ଦଗଣେ,
ଧୀରେ ମସ୍ଥୀରୁହେ ସ୍ପନ୍ଦିତ ନିଶାନ୍ତର ପବନେ ।

ଏକାଟିଆ ଚଷାଗୀତ

—୧—

ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ମାଡ଼ି ଆସେ ଘନ ବରଷା,
ବିଲକାମ ସାରି ଗୃହେ ଗଲେଣି ଚଷା
ଗଗନେ ଗରଜେ ଘନ,
ବହିଲ ଖର ପବନ,
ଘୋର ବଡ଼ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଜଡ଼େ ଭରସା,
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ମାଡ଼ି ଆସେ ଘନ ବରଷା ।

—୨—

ନିଛଟିଆ ପାଟବିଲ ମାଡ଼ଇ ଉର,
ଠଙ୍କ ଠଙ୍କ ପଡ଼େ ମୁଷଣ୍ଡ ସ୍ୱର୍ଗପଥର,
ଚଉଦଗ ଚକ ଚକ
ଦଣେ ବିଜୁଳି ଚମକ,
ଗିରିବନେ ଗରଜନ୍ତି ଲଢାପଢର,
ଗହୁ ଗହୁ ପାଟବିଲ, ମାଡ଼ଇ ଡର ।

—୩—

ଏକାଟିଆ ଚଷା ମୁହିଁ ସାହା ମୋ ନାହିଁ,
ସାଥୀ ଚଷାମାନେ ମୋତେ କରନ୍ତି ଠାହ୍ଣ,
ନବୀନ-ବରଷାକାଳେ
ଡାକଇ ଡାହୁକେ ଡାଳେ,
ନ ଛାଡ଼ିଲେ ପ୍ରେୟସୀଙ୍କୁ ତା ବାପ ଭାଇ,
ଏକାଟିଆ ଚଷା ମୁହିଁ ସାହା ମୋ ନାହିଁ ।

—୪—

ନୀଳ ଅକାଶରେ ଧଣେ କଳା ବଉଦ,
ଗମ୍ଭୀର ବଲ-ମନ୍ଦିରେ ବେଣୀର କୁନ୍ଦ,
ଅକାଶ ଡାକଇ ଘନ,
ବହଇ ଖର ପବନ,
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିବର୍ଣ୍ଣ ଦେବ-ସଉଧ
ନୀଳ-ଅକାଶରେ ଧଣେ କଳା ବଉଦ ।

—୫—

ପର୍ବତଶିଖରେ ମେଘ ଚରଇ ଲଟା,
ନଈକୂଳେ ଛୁଏ ଧାନକିଆରୀ କଟା,
ଦୁଇ କୂଳ ଖାଇ ନଈ
ଯାଏ କେଉଁ ଦେଶେ ବହି,
ଘୋର ବରଷାର ଅଙ୍ଗ କି ଘନଘଟା !
ପର୍ବତଶିଖରେ ମେଘ ଚରୁଛି ଲଟା ।

—୬—

ଯାଏ ସିନ୍ଧୁ ପାଶେ ମତ୍ତ ଯୌବନଭରି
ଦୁଇ କୂଳ ଖାଇ ନଈ, ଖସେ ଅଭରି,
ଏ ବୟସେ ସେ ଯୁବତୀ
ନାହିଁ ଯାହା ମୋର କତି !
ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନେ ଧନୀ ସେ ଦେଖୁଁ ପରି
ଅସେ ମୋର ପାଶେ ମତ୍ତ ଯୌବନଭରି ।

—୭—

ଆକାଶେ ଘଣଇ ମେଘ କଳାହାଣ୍ଡିଆ,
ସେପାରିରେ ତାଟକେ କିଏ ହୋଇଣ ଠିଆ ?
ଦୂର ଦେଶର ବାଟୋଇ,
ନାହିଁ ମୋର ସାଥୀ କେହି,
ନାବ ବାହି ଆଣ ବେଗେ ଏ ନାଉରିଆ,
ଆକାଶେ ଘଣଇ ମେଘ କଳାହାଣ୍ଡିଆ ।

—୮—

କେତେ ଗୀତ ଗାଉ ଅରେ ନାଉରୀ ଭାଇ !
ତୁହଟେ ଏ ପାରି ନାବ ଆଣି ତୁ ବାଇ ।
ଝର ଝର ଝରେ ନୀର,
କଳ କଳ ନଦୀତୀର,
ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ଅନ୍ଧାର ବେଳ ତ ନାହିଁ,
ବାଇ ଆଣ ବେଗେ ନାବ ନାଉରୀ ଭାଇ ।

ଅର୍ଜୁନୋର୍ବଶୀ

ସୁନାଶିର-ଚର-ଚିତ୍ରସେନ ଗିର କହିଲ "ଉର୍ବଶି !
ଆଦେଶ କୁଳିଶୀ ଶୁଣ ଗୋ ସୁକେଶି-ପୁରୁବଂଶ ଶଶୀ
ବସିଛି ନିର୍ଜନେ ନନ୍ଦନକାନନେ ଏକାକୀ ବିଦେଶୀ,
ଯାଇଁ ପାର୍ଥ-ପାଶ ସୁରସରେ ରସ ଶୋଭାଙ୍ଗୀ ସୁକେଶୀ—"

ଶୁଣି ଦୂତଠାରୁ ଉର୍ବଶୀ ରମ୍ଭୋରୁ ବାଞ୍ଛିତ ବାରତା
ବିଧିଶିଳ୍ପସୀମା-ସୁତନୁମଧ୍ୟମା ତନୁବେଶରତା ।
ଚୁମ୍ବିଛି ଚରଣ ଘନ-ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ-କୁଞ୍ଚିତ-ଚିକୁର,
ଢାଙ୍କିଛି ଅଞ୍ଚଳ ନିତମ୍ବ ଜଘନ ଉରୁ ନବୀ ଉର ।

ବିକଚନୀଳାବ୍ଜ-ପଳାଶ-ସଙ୍କାଶ ବେନି ଲୋଚନରୁ
ବରଷୁଛୁ ଅଶ୍ରୁ, ଇନ୍ଦୁ ମ୍ଳାନପଦ୍ମ, ଲୋଳ ଭ୍ରୂର ସରୁ ।
ଶୁଭ୍ରକମ୍ବୁକଣ୍ଠୀ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବଉତ୍କଣ୍ଠୀ ପ୍ରିୟଦର୍ଶନେ,
ଗୃହିଣୀ ମୁକୁରେ ନିଜ ଲାବଣ୍ୟରେ ବିଜେ ସୁଗମନେ ।
ବେନି ପୀନସ୍ତନ ମୃଦୁ ନିସ୍ପନ୍ଦନ ବିଲୋଳ ଚଳନେ,
ଚଳିତ ଚରଣ ବିପଥେ ପତନ ଚଞ୍ଚଳିତ ମନେ ।
ପୃଥୁନିତମ୍ବିନୀ ପୀନପୟସ୍ତ୍ରିନୀ ସୁଦତୀ ରମ୍ଭୋରୁ
ଚମ୍ପକବରଣା କମଳଲୋଚନା ସୁକେଶୀ ଲୋଲଭ୍ରୂ ।
ପ୍ରିୟ-ଅଭିସାରେ-ପ୍ରଣୟ-ଆଶାରେ ତ୍ରିଦଶସୁନ୍ଦରୀ
ଯାତ ସ୍ୱର୍ଗପଥେ ଚଳିଲ ଅଜ୍ଞାତେ ଅତିକ୍ରମ କରି ।
ତ୍ରିଦିବଭୁବନେ ନନ୍ଦନକାନନେ ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁକିରଣ,
ପାରିଜାତଛନ୍ନସୁରଭିବନରୁ ବହିଇ ପବନ ।
ଚନ୍ଦ୍ରିକାସାଗରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମନରେ ଚକୋରୀ ଚକୋର
ପ୍ରଣୟ-ସଙ୍ଗୀତେ ନମସ୍କାର ଗଢ଼େ ତନ୍ମୟ ବିଭୋର ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ସକଳ ମନ୍ଦାକିନୀ-ଜଳ ବୀଚିକଳକଳ,
ତଥିପରେ ପଡ଼ି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୌମୁଦୀ ବିଲୋଳ ଚଞ୍ଚଳ ।

ପ୍ରଲମ୍ବକୁନ୍ତଳା ଅପ୍‌ସରୀଲଲାମ ତ୍ରିଦିବସୁନ୍ଦରୀ
ପଥ ଅତିକ୍ରମି ଯାଏ ଗୃହି ଦଶ କଲ୍ଲୋଳିତ କରି ।
ଅମରୀ-ସୁଲଭ-ଅଭ୍ରରେ କୌମୁଦୀ ହୁଏ ଆଲୋକିତ,
ସୁଧାମଦେ ନେତ୍ର ଲୋହିତ, କଳୁଭ ଗନ୍ଧେ ଆମୋଦିତ ।
ସୁରସୁନ୍ଦରୀର ବିଭ୍ର ନୟନର ଯେ ସ୍ଥାନେ ପଡ଼ଇ,
ସ୍ୱର୍ଗ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତହିଁ ଖୋଳକଳା ଯେନି ଜନୁଭେ କ୍ରୀଡ଼ଇ ।
ମାନସ-ଜଳଧି-ବେଳା-ଭୂମି ବଳି ଭାବ ଉର୍ମିରାଶି
ତ୍ରିଦିବ ନିଶୀଥ-ନିସ୍ତବ୍ଧଗଗନେ ଲୀନ ହୁଏ ଆସି ।
ମୃଦୁପଦରବେ ଝଣଝଣଉକାରେ ସତୃପ୍ତେ ସହାସେ
ଉର୍ବୀ ଗୃହଣୀଳା କଳାବତୀ ବାଳା ପାର୍ଥବାସ-ପାଶେ ।
ରତ୍ନସିଂହାସନେ ନିଃଶବ୍ଦେ ନିର୍ଜନେ ମଧ୍ୟମପାଣ୍ଡବ
ଉପବିଷ୍ଟ; ପ୍ରାଣେ କୌରବ-କଟବ ଘଟାଏ ତାଣ୍ଡବ ।

ତେଜି ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁର ସୁଦୂର ସୁଦୂର ସ୍ୱର୍ଗପୁରେ ଆସି
ହୋଇଛନ୍ତି ବୀର ତରୁଣକିଶୋର ବିରହପ୍ରବାସୀ ।
ମୃଦୁପଦେ ଚଳି ଅପ୍‌ସରୀମଣ୍ଡଳୀ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୁଭ୍ର ପାଶେ,
ଅନନ୍ତଯୌବନା ତ୍ରିଦଶ-ଈପ୍‌ସିତ-ତନୁ-ଦାନ-ଆଶେ ।
ସମ୍ମୁଖେ ଆସନ ତେଜି ସବ୍ୟସାଚୀ ଦେଖାଇ ସମ୍ମାନ
କହନ୍ତି ବିନୟେ, "ହେ ସୁରସୁନ୍ଦରି ! ଆଜ୍ଞା କର ଦାନ ।"
ଚପଳା ଚଞ୍ଚଳା ଆୟତନୟନା ଅନନ୍ତଯୌବନା
ବସ୍ତ୍ରରେଖା ଶ୍ୟାମା ରମ୍ଭୋରୁ ସୁତନ୍ୱୀ ବିଦ୍ୟୁତବରଣା ।
କହେ ସୁରବାମା ଡମ୍ବରୁମଧ୍ୟମା, "ତରୁଣ ସୁନ୍ଦର !
ଜୀବନ ଯୌବନ ତନୁ ପ୍ରାଣ ମନ ଅର୍ପିଲି ମୋହର ।"
ଅଞ୍ଜଳି ଫିଠାଇ କର୍ଣ୍ଣେ ହସ୍ତ ଦେଇ କହନ୍ତି ପୌରବ :—
"କୁରୁକୁଳମାତଃ ପ୍ରଣାମେ, ନ ଲଙ୍ଘ ବଂଶର ଗୌରବ ।
ପୁରୁରବାପ୍ରିୟା ପୌରବଜନନୀ ତୁମ୍ଭେ ଆଗୋ ମାତଃ !"
ସ୍ତମ୍ଭିତା, ମୂର୍ଚ୍ଛିତା, ପତିତା, ଉର୍ବଶୀ ବୋଲି 'ଅହୋ ନାଥ !'
ଚେତନା ପାଇଣ କହେ ସୁରଯୋଷା, "ତେବେ କିସ ପାଇଁ
ଦେବ-ସଭା-ନୃତ୍ୟେ ଥିଲ ମୋହ ଅଙ୍ଗେ ସତୃଷ୍ଣେ ଅନାଇ ?"

କହନ୍ତି ଫାଲ୍‌ଗୁନୀ, "ପୌରବ-ଜନନୀ ଏହୁ ସୁଲକ୍ଷଣୀ—
ଏହା ମନେ କରି ପୂତନେତ୍ରେ ଚାହିଁଥିଲି ଗୋ ଜନନି !
ଦଶଦିଗପାଳ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମଣ୍ଡଳ ଶୁଣନ୍ତୁ ତ୍ରିଦଶ—
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟବ୍ରତୀ ଅର୍ଜୁନ ଉର୍ବଶୀ ନ କରିବ ସ୍ପର୍ଶ ।"
କହେ କାମମୁଗ୍‌ଧା-ବାମା ସ୍ନିଗ୍‌ଧନେତ୍ରା, "ତୁମ୍ଭ ସେ ଦର୍ଶନେ
ମନୋଭବ-ଇଷୁ କଲା ଜର୍ଜରିତ ମୋର ପ୍ରାଣମନେ ।
ଏବେ ନିଦାରୁଣ କଲ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ, ଶୁଣ ମୋର ବାଣୀ,
ଦେଲି ଅଭିଶାପ ତେଜି ପୁରୁଷତ୍ୱ ହୋଇବ ରମଣୀ ।"
"ପୁଣ୍ୟପୁରସ୍କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ପାପଦଣ୍ଡଦାତା ଅଛନ୍ତି ବିଧାତା,
ଆଶୀର୍ବାଦ କର ଅଧମ ସନ୍ତାନେ ଯାଅ ଫେରି ମାତା ।"

ସପତ୍ନୀ

ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଅଜି ଯାଉଛୁ ମୁଦ-ସମୁଦ୍ରେ ବୁଡ଼ି,
ଦୀର୍ଘ ବନବାସୁଁ କିରୀଟୀ ଅସିଛନ୍ତି ବାହୁଡ଼ି ।
ଧର୍ମ-ଅର୍ଥେ ସତ୍ୟ ଲଙ୍ଘିଣ ବୀର ପୃଥାନନ୍ଦନ
ରାଜ୍ୟ ଗୃହ ତେଜି ଗମିଣ ଥିଲେ ଗହନ ବନ ।
ନାନା ତୀର୍ଥ ଅଧ୍ୱ ଅଟବୀ ନଗ ନଗରୀ ଭ୍ରମି
କେତେ କାଳ ପୁଣି ଗମିଲେ ତୀର୍ଥ-ପ୍ରଭାସେ ରମି ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ସଙ୍ଗତେ କ୍ରୀଡ଼ିଲେ ରୈବତକ ପର୍ବତେ,
ଛଟକେ ହରଣି ସୁଭଦ୍ରା ବସାଇଲେ ସ୍ୱରଥେ ।
ପୁଷ୍କରାଦ ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମିଣ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥେ ମିଳିଲେ,
ଗୁରୁଜନ ପଦେ ପ୍ରଣମି କୃଷ୍ଣା ପାଶେ ଗମିଲେ ।
ପତି ମୁଖ ଚାହିଁ କହନ୍ତି ଦୁଃଖେ ଦ୍ରୁପଦ-କନ୍ୟା,
"ଆଜ କାହିଁପାଇଁ ଏଠାରେ ଅଛେ ଗାଣ୍ଡୀବଧନ୍ୱା !
ତୁଅଁ ନା ତୁଅଁ ନା ଅର୍ଜୁନ, ଆଜ ମୋ ଅପଘନ,
ଅନ୍ୟନାରୀ ସହ ହୋଇଛୁ ତୁମ୍ଭ ପାଣି-ପୀଡ଼ନ ।

ଯାଅ ନବକାନ୍ତା ସୁଭଦ୍ରା-ପ୍ରେମ ସମ୍ଭୋଗ ସୁଖେ
ସୁଖାର୍ଣ୍ଣବେ ସଦା ଭାସିବ ମୋତେ ନିହଣି ଦୁଃଖେ ।
ପୁରାଣ ନିର୍ବଳ ପଣରେ ବନ୍ଧ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥ,
ନବପାଟଣି ଦୃଢ଼େ ବାନ୍ଧିଲେ ତାହା କି ହୁଏ ପାର୍ଥ ?
ନବ ଯୁବତୀର ପ୍ରୀତିରେ ବନ୍ଧ ତୁମ୍ଭ ହୃଦୟ,
ନିଶ୍ଚୟ ନିଷ୍ଠୁର ! ପାସୋର ଅଛ ପୂର୍ବ ପ୍ରଣୟ ।
ସଜଫୁଲ ପାଇ ମଧୁପ ବାସିଫୁଲେ କି ରସେ,
ସୁଭଦ୍ରାକୁ ଛାଡ଼ି ଅଜ କି ରହି ପାର ମୋ ପାଶେ ?
ହେ ନବରସିକ, ପ୍ରଣୟ-କଥା ପଛେ ଭୁଲିବ,
ପରିଣୟ କଥା ହୃଦରୁଁ ପୋଛି ନ ପକାଇବ ।
ଯେଉଁ ରୂପ ମୋତେ କିରୀଟି ! ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭେଦ ଜିଣିଲ,
କି ନିର୍ଦ୍ଦୟପଣେ ପ୍ରାଣେଶ ! ହେଲେ ତା ବିସୋରିଲ ?

ବହୁବେଶଧାରୀ ତୁମ୍ଭର ଉତ୍ତରୀୟ-ଧାରଣେ
ଅନୁସରିଥିବା ଘଟନା ରହିଥିବ ସ୍ମରଣେ ।
ପଦାତଳେ ତବ ଶୋଇଲି ମୋର ପିତୃନଗରେ
ଭଦ୍ରାବଲମ୍ବିତା ହୋଇଣ ସେହୁ କୁଟୀର ଘରେ ।
ହେମ ଇନ୍ଦ୍ରକୋଷ ବରଜ ଧରାତଳେ ଶୋଇଲି,
ତୁମ୍ଭ ପାଇଁ ସିନା ଅର୍ଜୁନ, ପଞ୍ଚ ପତି ବରିଲି !
ଏକରୂପେ ପାଅଁଭାଇଙ୍କୁ ଏକଭାବେ ଦେଖଇଁ,
ବୀର ! ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ଦୁର୍ବଳ ଚିତ୍ତ ବଳେ ଧାବଇ ।
ଅତୀବ ଦାରୁଣ ହୃଦୟ ସଖା, ଅଟେ ତୁମ୍ଭର,
କି ଦୋଷେ ଦାସୀକି ତେଜିଲ ଅହେ ପ୍ରେମିକବର ?
ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ସେ ସୁଭଦ୍ରା ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଅଙ୍ଗନା !
ବଳେ ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ ବୀରଙ୍କ ହେଲା ଅଙ୍କ-ଶୟନା ।
କେମନ୍ତେ ସହିବ ଏ ଦୁଃଖ ଅହେ ପରାଣ-ସାଇଁ ?
ପ୍ରାଣ ରଖି ଯାହା ଦେଲ ହେ ଦୁଃଖାର୍ଣ୍ଣବେ ଭସାଇ !
ମନେ କରିଥିଲି ଜୀବନେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ପଡ଼ିବ,
ବୀର ଧନଞ୍ଜୟ କୃପାରୁ ପଲକରେ ତୁଟିବ ।

ଅଜି ଯେଉଁ କ୍ଲେଶ ଦେଲ ହେ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣେ ମୋହର,
ଶାନ୍ତି ନୀର କିଏ ସିଞ୍ଚିବ ଅହେ ସୁଭଦ୍ରାବର !"
ଦ୍ରୁପଦ-ଦୁଲଣୀ ଯାତନା ଦେଖି ଗାଣ୍ଡୀବଧନ୍ୱା
କୋମଳ ବଚନେ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଲେ ବହୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ।
ନିଜ ଉତ୍ତରୀୟେ ପୋଛିଣ ପ୍ରିୟା-ନୟନୁଁ ନୀର,
ଚୁମ୍ବି ଚିବୁକରେ ଭାଷିଲେ ପୃଥ୍ୱୀ-ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବୀର,
"ନିଜଗୁଣେ ଦେବୀ, କୃପାରେ କ୍ଷମ ଅପଣା ଜନେ,
ଚିରକାଳ ପୂଜା ପାଇବ ମୋର ହୃଦୟାସନେ ।
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ପ୍ରୀତି ସତୀ ଗୋ ! ଊଣା ନୋହିବ କେବେ
ପଞ୍ଚେ ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ସେ ପ୍ରେମ ଭୁଲିବା କି ସମ୍ଭବେ ?"
ପାଣ୍ଡୁ ବୀର ପାର୍ଥ ଯାଅନ୍ତେ ଘୋର-ଦୁଃଖ-ତିମିର
ଢାଙ୍କି ଦିଶୋଭିଲା ହୃଦୟ; ଚକ୍ଷୁଁ ଝରିଲା ନୀର ।

ନିମିଷ ମଧ୍ୟରେ ସୁଭଦ୍ରା ଯାଜ୍ଞସେନୀ-ପଦ୍ମରେ
ଅସି ପ୍ରଣମିଲେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ଗୋପାଙ୍ଗନୀ-ବେଶରେ ।
ସନମ୍ର କହନ୍ତି ସୁଭଦ୍ରା "ଦେବି ! ଦାସୀପଣରେ
"ଅସିଛି ରଖ ଗୋ ଅନ୍ୟଥା ନ ଭାବିବ ମନରେ ।"
ଅସନୁଁ ଉଠିଣ ନରେଶ—ଦ୍ରୁପଦର ଦୁଲଣା
ବୀରପନ୍ନୀ ବୀରଭଗ୍ନୀର କଲେ ସେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ।
ସସ୍ନେହେ ଅଙ୍କେ ଅମଳ ଗଣ୍ଡେ ଦେଇ ଚୁମ୍ବନ
ସପତ୍ନୀଙ୍କୁ ନାଗ୍ନିଲମ ଦେଲେ ଅଶୀର୍ବଚନ,
"ଅସପତ୍ନ ହୋଇ ଦେବି ଗୋ, ଭୁଞ୍ଜ ସୁଖେ ସ୍ୱପତି;"
ସାନନ୍ଦେ ଭସିଲେ 'ତଥାସ୍ତୁ' ବାଣୀ ସାଧ୍ୱୀଙ୍କ ସତି ।

ନନ୍ଦକପ୍ରତି କବିର ନିବେଦନ

"I pray you mar no more of my verses with reading them ill-favouredly."

Shakespeare.

ଲାବଣ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଅହା ଧରାସଂସାର !
ଦେଖି ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠେ ମୋ ଗୀତଭଣ୍ଡାର ।
ଛଳଛଳ ଟଳଟଳ ନାରୀ-ନୟନ
ଦେଖି ମୋ କବିତା-ପକ୍ଷୀ କରେ ଗାୟନ ।
ପୀରତି-ବୋଳା ତରୁଣୀ-କନକ-ବକ୍ଷ
ଦେଖି ମୋ କବିତା-ପକ୍ଷୀ ମେଲଏ ପକ୍ଷ ।
ହୃଦୟ-ଆବେଗ ରୋଧି ନ ପାରେଁ ଭାଇ,
ଭବେ ଭୋଳ ହୋଇ ଗୀତ ଯାଏଁ ମୁଁ ଗାଇ ।
ସଂସାର-ତାପେ ତାପିତ ହେଲେ ମୋ ମନ
ହୃଦ ଫେଡ଼ି ଗୁଣୁଗୁଣୁ କରେଁ ଗାୟନ ।
ଜାଣନ୍ତା ପ୍ରମାଣେ ଦୋଷ ନାହିଁ ମୋ କିଛି,
ହଠ କରି କିନ୍ତୁ କିପାଁ ଚିଡ଼ିଚ ଛିଛି !

ରଖିଦେ ରଖିଦେ ତୋର ଅଛା ନକଲ
ମୋ କାର୍ଯ୍ୟେ କଣ୍ଟକ ହେବା ନୁହେ ତୋ ଭଲ ।
କପାଁ ବାଟ ଗୁଲ୍‌ଗଲେ ହସୁ କୋଡଲ୍,
କପାଁ ଥଣ୍ଡା ପାଣି ତାକୁ ଛଲାଇ ସଲ୍ ?
ମୋ ଘର କରେଁ ମୁଁ ଭାଇ, ତୁହି ତୋ ଘର,
କପାଁର ମନ୍ଦାସ କରୁ ମୋ ହଢବର ?
ଛାଡ଼ଦେ ଛାଡ଼ଦେ ପଥ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ଯାଏଁ,
ମନସୁଖେ ମନ ଗୀତ ମୋର ମୁଁ ଗାଏଁ ।
ଜାନି ହେ ! ମୋ ଗୀତ ପଛେ ତୁମେ ନ ଶୁଣ,
ଗରଖାତର କର ନା ତା ପୁଣ ପୁଣ ।
ଗୀତ ଶୁଣି ହୁଏ ଯେବେ କାହିଁତ ସୁଖ,
ଶୁଣିଲେ ଶୁଣନ୍ତୁ ପଛେ ମୂଳଅ ମୂର୍ଖ ।
ଥିବ ଯେବେ ସେ ଗୀତରେ କାହିଁତ ସାର,
ରଖିବ ତା ମନେ କରୁ ଧନ ସଂସାର ।
ପ୍ରାଣୁଁ ପ୍ରାଣାନ୍ତରେ ହୋଇ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ
ନୀରବେ ରଚବ କାଲେ ଜାତିସ୍ୱ ଗୀତ ।

ମୂଲ୍ୟହୀନ ହୋଇଥିଲେ ଜାଣ ନିଷ୍ଟୟ,
ଜୀବନ-ଯୁଦ୍ଧରେ ଅପେ ହେବ ବଲୟ ।
ବାନ୍ଧୁର ପ୍ରଶଂସା କବା ନିନ୍ଦା ତୁମ୍ଭର,
ଲଭ କ୍ଷତି ନ କରିବ ତଲେ ମାତର ।
କୁଟିଲ କଟାକ୍ଷେ କାମା ହଂସାରେ ଭାଇ !
କଳୁଷିତ ହୁଅ ନିଜେ ଏଇଥିପାଇଁ ?

ସଫଳ ସ୍ୱପ୍ନ

ଶୈଶବ-ସୀମାନ୍ତେ ଯେବେ ତବ ଧୂଳିଘର
କ୍ରୀଡ଼ାରେ ଅସକ୍ତ ଥିଲି ସାଥି-ସଙ୍ଗତର,
କେବଣି ଅଜ୍ଞାତ ଲୋକେ ଗୋ ସୁରସୁନ୍ଦର,
ଦେଖିଥିଲି ସେ ଲାବଣ୍ୟ ବେନି ନେତ୍ର ଭର !
ନୀଳନଭେ କୃଷ୍ଣଘନେ ଲୋଳ ସୌଦାମିନୀ—
ରୂପେ ଦେଖିଥିଲି ତୋତେ ଲୋ ରୂପଗର୍ବିଣି !
ଶାରଦଚନ୍ଦ୍ରିକାଧୌତ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଦେଶେ
ବୁଲୁଥିଲୁ ବରଙ୍ଗିରେ ! ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଶୁଭ୍ରବେଶେ ।
ଦେଖିଥିଲି ବସନ୍ତେ ! ସେ ବିଧୁକିରଣେ
ତୋ ଅନନ୍ୟ ମଧୁରିମା ଅପତ୍ୟନୟନେ ।
କାଳକ୍ରମେ ଆଗମିଲା ମଧୁର ଯୌବନ,
ବହିଲା ହୃଦୟବନେ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ।
କାହୁଁ ଉଡ଼ିଆସି ତୁ ରେ ବସନ୍ତକୋକିଳ !
ସେ ବନେ କଲୁ ତୋ ସ୍ୱନେ ଆନନ୍ଦ-ଅକୁଳ ?

ସ୍ରୋତ-ସଙ୍ଗମ

ଅଜ୍ଞାତ ପର୍ବତଗୁହା ଭେଦ କରୁଥିଲେ
ବିଭ୍ରମିଲି କେତେ କାଳ ଅଜ୍ଞାତ ବିଦେଶେ ।
ବହୁ ଦୂରେ ଜନ୍ମଗୁହା ହେଲା ଅନ୍ତର୍ହିତ,
ଉଦାସ ଉଦାସ ହେଲା ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚିତ୍ତ ।
ଏମନ୍ତ ବହୁତ ପଥ ଯାଅନ୍ତେ ମୁଁ ବହି,
ସେ ଏକାକୀ ନିର୍ଜନତା ନ ପାରିଲି ସହି ।
କାଳକ୍ରମେ ଭେଟିଲି ମୁଁ ଏକଇ ନିର୍ଝର,
ଏତେ ଦିନେ ପାଇଲି ମୋ ପ୍ରାଣର ଦୋସର ।
ସେ ପ୍ରେମ-ନିର୍ଝରେ ପଶି ମୋ ଜୀବନ-ସ୍ରୋତ
ବିଶ୍ୱସଂସାରକୁ ଘୋଟିଗଲା ଓତଃପ୍ରୋତଃ ।

ସେ ନିର୍ଝର ସଙ୍ଗେ ହେଉଁ ଅସ୍ଥିବସ୍ତୁରଣ,
ଉଦାର ସୁଦୀର୍ଘଛର ହେଲା ପ୍ରାଣମନ ।
ସେହି ସ୍ରୋତ ଯାଏ ପୁଣି ଅନନ୍ତ ସାଗର,
ଯହିଁ ନାହିଁ ପାରାବାରର ଭେଦ ଅସ୍ଥପର ।

ମଧୁଶଯ୍ୟା

"O heartfelt raptures bliss beyond compare !"
R. Burns.

"O blessed bond of board and bed !"
Shakespeare.

ଅବେଗେ ହୃଦୟ ପୂରିଛି, ଜଳଇ ଦୀପ;
ରଖା ଅଛି ହୋମ ନଡ଼ିଆ ଶଯ୍ୟା ସମୀପ ।
ଏମନ୍ତ ସମୟେ କିଏସେ ଗୁଳ୍ଳଇ ବାଟ,
ରଣଝଣ ପଦକ୍ଷେପଣ, ଖୋଲେ କବାଟ !

ପେଲିଦେଇ କିଏ କାହାକୁ, ପଦାରେ ଥାଇଁ
କହେ ଅଟକାଇ କବାଟ, "ଫେରନ୍ତି ନାହିଁ ।"
ବାସ-ଚନ୍ଦନରେ ମହକି ପଡ଼ୁଛି ହୁଅ,
ଚରଣେ ଅଳତା, ସୁନ୍ଦରୀ କୋଣରେ ଠିଆ ।
କରେ କର ଧରି ନିଅନ୍ତେ, ଲାଜେ ଯୁବତୀ
ଘମିଦ୍ର ସକଳ ଶରୀର, କମ୍ପିତା ଅତି ।
ବିଶ୍ରମ୍ଭ-ଅଳାପେ ଗମନ୍ତେ କିଞ୍ଚିତ କାଳ;
ବିଶ୍ରାନ୍ତା ନବୀନା, ବହଇ ଶରମ-ଝାଳ ।
ମନେ କଲି ଅଙ୍ଗ ବାନ୍ଧିବି, ଏବେ କି ହେଲା !
ଟିପିଟିପି-ଟିପା-ଶବଦ ଦ୍ୱାରେ କେ ଦେଲା ।

ସଫଳ ସ୍ୱପ୍ନ

ଶୈଶବ-ସୀମାନ୍ତେ ଯେବେ କରି ଧୂଳିଘର
କ୍ରୀଡ଼ାରେ ଅସକ୍ତ ଥିଲି ସାଥି-ସଙ୍ଗତର,
କେଉଁ ଅଜ୍ଞାତ ଲୋକେ ଗୋ ସୁରସୁନ୍ଦରି,
ଦେଖିଥିଲି ସେ ଲାବଣ୍ୟ ବେନି ନେତ୍ର ଭରି !
ମିଳନରେ କୃଷ୍ଣଘନେ ଲୋଲ ସୌଦାମିନୀ—
ରୂପେ ଦେଖିଥିଲି ତୋତେ ଲୋ ରୂପଗର୍ବିଣି !
ଶାରଦଚନ୍ଦ୍ରିକାଧୌତ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଦେଶେ
ବୁଲୁଥିଲୁ ବରାଙ୍ଗିରେ ! ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଶୁଭ୍ରବେଶେ ।
ଦେଖିଥିଲି ବଦନେ ! ସେ ବିଧୁକିରଣେ
ତୋ ଅନନ୍ୟ ମଧୁରିମା ଅପରୂପନୟନେ ।
କାଳକ୍ରମେ ଆଗମିଲା ମଧୁର ଯୌବନ,
ବହିଲା ହୃଦୟବନେ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ।
କାହୁଁ ଉଡ଼ିଆସି ତୁ ରେ ବସନ୍ତକୋକିଳ !
ସେ ବନେ କଲୁ ତୋ ସ୍ୱନେ ଆନନ୍ଦ-ଆକୁଳ ?

ସ୍ରୋତ-ସଙ୍ଗମ

ଅଜ୍ଞାତ ପର୍ବତଗୁହା ଭେଦି ନିରୁଦ୍ଦେଶେ
ବିଭ୍ରମିଲି କେତେ କାଳ ଅଜ୍ଞାତ ବିଦେଶେ ।
ବହୁ ଦୂରେ ଜନ୍ମଗୁହା ହେଲା ଅନ୍ତର୍ହିତ,
ଉଦାସ ଉଦାସ ହେଲା ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚିତ୍ତ ।
ଏମନ୍ତ ବହୁତ ପଥ ଯାଆନ୍ତେ ମୁଁ ବହି,
ସେ ଏକାକୀ ନିର୍ଜନତା ନ ପାରିଲି ସହି ।
କାଳକ୍ରମେ ଭେଟିଲି ମୁଁ ଏକଇ ନିର୍ଝର,
ଏତେ ଦିନେ ପାଇଲି ମୋ ପ୍ରାଣର ଦୋସର ।
ସେ ପ୍ରେମ-ନିର୍ଝରେ ପଶି ମୋ ଜୀବନ-ସ୍ରୋତ
ବିଶ୍ୱସଂସାରକୁ ଘୋଟିଲା ଓତଃପ୍ରୋତଃ ।

ସେ ନିର୍ଝର ସଙ୍ଗେ ହେଉଁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ମରଣ,
ଉଦାର ସୁହାର୍ଦ୍ଦିଭର ହେଲା ପ୍ରାଣମନ ।
ସେହି ସ୍ରୋତ ଯାଏ ପୁଣି ଅନନ୍ତ ସାଗର,
ଯହିଁ ନର ପାସୋରଇ ଭେଦ ଆତ୍ମପର ।

ମଧୁଶଯ୍ୟା

"O heartfelt raptures bliss beyond compare !"
R. Burns.

"O blessed bond of board and bed !"
Shakespeare.

ଅବେଳେ ହୃଦୟ ପୂରିଛି, ଜଳଇ ଦୀପ;
ରଖା ଅଛି ହୋମ ନଡ଼ିଆ ଶଯ୍ୟା ସମୀପ ।
ଏମନ୍ତ ସମୟେ କିଏସେ ଗୁଳିଇ ବାଟ,
ରଣଝଣ ପଦକ୍ଷେପଣି, ଖୋଲେ କବାଟ !

ପେଲିଦେଇ କିଏ କାହାକୁ, ପଦାରେ ଥାଇଁ
କହେ ଅଜଣାଇ କବାଟ, "ଫେରନ୍ତୁ ନାହିଁ ।"
ବାସ-ଚନ୍ଦନରେ ମହକି ପଡ଼ୁଛି ହିଅ,
ଚରଣେ ଅଳତା, ସୁନ୍ଦରୀ କୋଣରେ ଠିଆ ।
କରେ କର ଧରି ନିଅନ୍ତେ, ଲଜେ ଯୁବତୀ
ଘର୍ମାର୍ଦ୍ର ସକଳ ଶରୀର, କମ୍ପିତା ଅତି ।
ବିଶ୍ରମ୍ଭ-ଆଳାପେ ଗମନ୍ତେ କିଛିତ କାଳ;
ବିଶ୍ରାନ୍ତା ନବୀନା, ବହଇ ଶରମ-ଢାଳ ।
ମନେ କଲି ଅଙ୍ଗ ବିଛିବି, ଏବେ କି ହେଲା !
ଟିପିଟିପି-ଟିପା-ଶବଦ ଦ୍ୱାରେ କେ ଖେଳା ।

ତରୁଣୀତନୁ

"**Beauty is truth, truth beauty.**"
Keats.

ଜ୍ଞାନ-ଆନନ୍ଦର ଦ୍ୱାର ପଞ୍ଚ-ଇନ୍ଦ୍ରିୟର
ନୟନ ଅଟଇ ନିଶ୍ଚେ ସାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ।
ବର୍ଣ୍ଣେ କିବା ଅକ୍ଷତରେ ମନୋରମ ଅତି—
ଲୋଚନବିଷୟୀଭୂତ ଲାବଣ୍ୟ-ମୂରତି,
ଶ୍ୟାମଳ କେଦାର, ଅବା ସୁନୀଳ ଗଗନ,
କୁସୁମ, ବିହଙ୍ଗ, ଶୁଭ୍ର ମାନବ-ଆନନ—
ସମସ୍ତ ସୁନ୍ଦର, କିନ୍ତୁ ତରୁଣୀର ତନୁ
ବାରେ ନିରେଖିଲେ ଆଉ ନ ପାସୋରେ ମନୁ ।
କି ପୀୟୂଷ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଢାଳି ଅଛ୍ନ୍ତି ତହିଁ !
ସେତିକି ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଯେତେ ନିରେଖଇଁ ।
ତନୁର ଲାବଣ୍ୟ କି ଗୋ ହେୟ ଅତିଶୟ,
ସୃଷ୍ଟି ତହିଁ ପାପ-କାଳକୂଟ କାମମୟ ?

ଅଛି ରୂପ ଅପଚୟ; ନାହିଁ ତା କାହାର ?
ତଥାପି ତରୁଣୀ-ଶୋଭା ସଂସାରେ ସୁସାର ।
ଅଛଇ ତହିଁରେ ଦିବ୍ୟପବିତ୍ରତା-ଛବି,
ସାକ୍ଷୀ ତାର ଜଗତର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ।

ନୟନର ଭାଷା

ନିବନ୍ଧ ପାର୍ଥିବ-ଅର୍ଥେ ମାନବର ଭାଷା
ନ ପାରେ ପ୍ରକାଶି ପ୍ରାଣ ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳ-ଆଶା ।
ନିତାନ୍ତ କୋମଳ ପ୍ରେମ ନିତାନ୍ତ ତରଳ,
ପ୍ରକାଶିବ ବାକ୍ୟ ତାହା କାହୁଁ ତାର ବଳ !

ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରେମ, ତାହା ନ ସହଇ ଭାଷା,
ବାକ୍ୟପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରେମେ ନ ମେଣ୍ଟଇ ଆଶା ।
ମେଣ୍ଟାଇବା ଲାଗି ପ୍ରାଣ-ପ୍ରଣୟ ପିଆସା
କ୍ଷଣ ମାତ୍ରେ ପ୍ରଣୟିନୀ-ନୟନର ଭାଷା ।
ଚପଳାର ଅଭିଦୀପ୍ତ ପ୍ରିୟାର ଲୋଚନ,
କିବା ଦିବ୍ୟସୁଧାସିକ୍ତ କରେ ପ୍ରିୟ ମନ !
ନୟନେ ନୟନେ ହୁଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଯାହା,
ପ୍ରଣୟୀଯୁଗଳଛଡ଼ା କେ ବୁଝିବ ତାହା ।
ପୀୟୂଷ ପ୍ରଣୟୀ-ନେତ୍ରୁଁ ପିଇଛନ୍ତି ଯେ ଜନ,
ଅର୍ଥବଦ୍ଧ ବାକ୍ୟେ ତାର ନ ମାନଇ ମନ ।

ମାନସୀମୂର୍ତ୍ତି

ଦୂରେ ଥାଅ ଉପସ୍ଥିତ ହେ ନ ଆସ ମୋ ପାଶ,
ମୋହ-ମରୀଚିକା ମୋର ନ କର ବିନାଶ ।
ପାଦ୍ୟଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ ସଦା ହେ ରମ୍ୟ ସୁନ୍ଦର !
ସେ ବରେଣ୍ୟ ପ୍ରତିମାକୁ କରି ନମସ୍କାର,
ପ୍ରାଣର ଗଭୀର ଦେଶେ କରିବି ମୁଁ ସ୍ତବ,
ଦେଖିବି ସେ ଚିତ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ଚିର ଅଭିନବ ।
ଦିଅ ନାହିଁ ଧରି ବନ୍ଧୁ ନ ଭାଙ୍ଗ ମୋ ମୋହ,
ନ ଘଟାଅ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣେ ଦାରୁଣ ବିଦ୍ରୋହ ।
ପରଶେ ମଳିନ ହୁଏ ବିକଚ ପ୍ରସୂନ,
ଅପସରି ଯାଏ ମାୟା ମରୀଚିକାପୂର୍ଣ୍ଣ ।
ଭକ୍ତି-ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଢାଳି ମୋ ମୁଗ୍ଧ ହୃଦୟ
ଦୂରରୁ ପ୍ରଣମୁ ସଖା ଶ୍ରୀଚରଣଦ୍ୱୟ ।
ଅପସାରି ମୋହ ମୃଗତୃଷ୍ଣିକା ଉପସ୍ଥିତ !
ସେ ମଧୁର ସୁଖୁଁ ସଖା ନ କର ବଞ୍ଚିତ ।

ସ୍ମୃତି

"Tears, idle tears, I know not what they mean,
Tears from the depth of some divine dispair.
Rise in the heart and gather to the eyes,
In looking on the happy Autumn-fields,
And thinking of the days that are no more."

Tennyson.

ନିର୍ଜନେ ବୁଲୁଥିଲି ମୁଁ ଗହନ କାନନେ,
ଦେଖୁଥିଲି ତରୁତଳେ ଛାୟା ମନେ ମନେ ।
ଝରଝର ଝରୁଥିଲା ନିର୍ଝରୁ ଝରଣା,
ଦିବ୍ୟ ଲୋକ ସମ ବନ ଯାଉଥିଲା ଜଣା ।
କୋକିଳ ପଞ୍ଚମେ ଦୂରେ କରୁଥିଲା ସ୍ୱନ,
ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ବିଜଡ଼ିତ ହେଲା ମୋର ମନ ।
ବିକଚପଦ୍ମ ଫୁଟିଥିଲା ବନ ସରୋବରେ,
ରଥାଙ୍ଗମିଥୁନ ଭ୍ରମୁଥିଲେ ତା ତଟରେ ।
କଳସ୍ୱନେ ଗିରିନଦୀ ଯାଉଥିଲା ବହି,
ଲତାପୁଷ୍ପେ ଭ୍ରମୁଥିଲେ ଷଣେ ରହି ରହି ।
ହଳଦିବସନ୍ତ-ଶୁକ-ଶାରିକା-ଭରତ—
ସ୍ୱନେ ବନପ୍ରାଣ ହେଉଥିଲକ ଜଗତ ।
ଏମନ୍ତ ପ୍ରକୃତି-ଛବି ଦେଖି କାହିଁ ମନ
ଅତୀତସ୍ମୃତିରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଲା ବିଷଣ୍ଣ ।

ଉତ୍କଳଭାରତୀ

ଉତ୍କଳଭାରତୀ ଦେବି ! ସ୍ୱଭାବସୁନ୍ଦରି !
ଭକତବାଞ୍ଛିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର କୃପା କରି ।
ଘେନି ଯାଅ ମୋତେ ସେହି ଅତୀତ ନିକୁଞ୍ଜେ,
କବିତାକୁସୁମେ ଯହିଁ କବି-ଅଳି ଗୁଞ୍ଜେ ।
ବିଦେହନନ୍ଦିନୀ ଯହିଁ ଅଶୋକବିପିନେ
ରାକ୍ଷସୀବେଷ୍ଟିତା ହୋଇ ବିଳାପନ୍ତି ଦୀନେ ।
ଅଥବା ଜାହ୍ନବୀତୀରେ ମୁନିତପୋବନେ
ଭ୍ରମନ୍ତି ଦୋହଦବତୀ ଗହନ ଅରଣ୍ୟେ ।
ଅବା ଗିରିପତିସୁତା ଘୋରତପୋରତ
ନିଦାଘ ଶିଶିର ବର୍ଷା କରନ୍ତି ବାହିତ ।
କିବା କଣ୍ୱ ତପୋବନେ ଶକୁନ୍ତଳା ସତୀ
ଦୁଷ୍ୟନ୍ତଭାବନା-ନୀରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି ।
ଅବା ଯହିଁ ଘୋରାରଣ୍ୟେ ତ୍ୟକ୍ତା ଦମୟନ୍ତୀ
ପ୍ରିୟତମ ନଳ-ନାମ ଉଚ୍ଚାରି କାନ୍ଦନ୍ତି ।

ସୀତା

ବିପୁଳ ଭାରତ ମଧ୍ୟେ କ୍ଷୁଦ୍ରାଂଶ ବଙ୍ଗେହେ
କ୍ଷୁଦ୍ରତର ରାଜପୁରେ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଗେହେ
ଜନ୍ମିଥିଲ ହୂର—ଅତି ଦୂର ଅତୀତରେ,
ପାରି ହେଲ ମଧ୍ୟ କେତେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରେ,
ମିଶିଗଲା କେତେ କଥା ବିସ୍ମୃତି-ଉଦରେ,
କେତେ ପୂର୍ବ କୀର୍ତ୍ତି ରାଜେ ଦିଗଦିଗନ୍ତରେ ।
ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ରାଜରାଣୀ ନାରୀଶିରୋମଣି
ଜନମ ଦୁଃଖିନୀ ମାତଃ ପଥଭିକାରିଣୀ ।
ଅପାର ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହି ନୃପତି-ଲଳନା
ଦେଶେ ଦେଶେ ଉଡ଼ାଇଛ କୀର୍ତ୍ତିର ବାନା ।

ନାରୀତ୍ୱର ସତୀତ୍ୱର ଗରିଷ୍ଠ ଆଦର୍ଶ
ସ୍ଥାପିଛ, କରିଛ ତାହା ଦେବଲୋକ ସ୍ପର୍ଶ ।
ଯାବତ ସତୀତ୍ୱ ଭବେ ପାଉଥିବ ପୂଜା
ସର୍ବାଗ୍ରେ ନମସ୍ୟା ସାଧ୍ୱୀ ବିଦେହତନୁଜା ।

ପାର୍ବତୀ

ଜନକନିଦେଶେ କଲ ହିମାଦ୍ରି ତନୁଜା !
ଧୂର୍ଜଟିଲିପ୍ତଚିତ୍ତ ଶିବପଦ-ପୂଜା ।
ତରଳାକ୍ଷି ! ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଁ ତପୋଧନ
ଗହନ ବିପିନେ ହେଲ ତପୋନିମଗନ ।
ନିରେଖି ଦୀପ୍ତିମାଳୀ ଅସ୍ତୃତଲୋଚନେ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନିଦାଘ ଋତୁ ଯାପିଲ ସେ ବନେ ।
ପରିହିତ ହେଲ ପୀନ ନିତମ୍ବେ ଲେଙ୍ଗୁଟି,
ଡରିଲ ସଂସାର ଦେଖି ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ଭ୍ରୁକୁଟି ।
ତପାତ୍ୟୟେ ସୁକୁମାରି ! ସାନ୍ଦ୍ର ଗିରି ବନ,
କଲ ଝଙ୍କାଳିଆ ତରୁତଳରେ ସାଧନ ।
ଶିଶିରେ ଗୁଞ୍ଜିଗୁଞ୍ଜିକା ଗିରିଝରଜଳେ
ବୁଡ଼ିଲ ତନୁମଧ୍ୟମା ତୁଣ୍ଡ୍ରାଳକ ତଳେ ।
ତପେ ତପୀ ପିନାକୀଙ୍କୁ କିଣିଲ ଅବଳା !
ଚିର ଯୁଗେ ସତୀଯଶ ତୁମ୍ଭର ରହିଲ ।

ଦମୟନ୍ତୀ

କଳିପ୍ରଲୋଭିତ ନଳ ଅନୁଜ ସଙ୍ଗତ
ଦ୍ୟୂତବ୍ୟସନରେ ମାତି ହାରିଲେ ସମସ୍ତ ।
ନିର୍ବାସିତ ରାଜା ତବ ଜନକଭବନ-
ପ୍ରସ୍ଥାଣେ ନିଯୋଗି ଆପେ ବାହାରିଲେ ବନ ।
ବନଯାତ୍ରା ନଳରାଜା ଯେତେ କଲେ ମନା,
ମୂଢ଼ ପାଶେ ସେତେତ ଅଳି କଲ ସୁଲୋଚନା ।

ପଥେ କଲିପ୍ରବେଶିତ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ରାଜନ
ଏକାକିନୀ ତେଜି କାହିଁ କଲେ ପଳାୟନ !
ବିଜନ ଗହନ ବନେ ଓଗାଳିଲା ଅହି,
ବ୍ୟାଧ୍ ନାଶ କଲା ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତରାଳେ ରହି ।
ଲାବଣ୍ୟବଳିତ ତନୁ ଚାହିଁଣ ଶବର
କରୁଥିଲା କାମମୂଢ଼ ହୋଇ ଅତ୍ୟାଚାର ।
ସାଧ୍ୱୀଦର୍ପେ ସେ ଲମ୍ପଟେ କଲା ପରାଜିତ,
ପତିପଥ ଚାହିଁ କଲା ସମୟ ଯାପିତ ।

ଶକୁନ୍ତଳା

ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମଧ୍ୟାହ୍ନ କାଳ ଦୀପ୍ତ ରବିକର
ନିର୍ବେଦନିମଗ୍ନ ବନବିଟପିନିକର ।
ରୋମନ୍ଥନିଯୁକ୍ତ ପଶୁ ତରୁ-ଛାୟା-ତଳେ,
ନିଃଶବ୍ଦ ନିଶ୍ଚଳ ପକ୍ଷୀ ପଲ୍ଲବଗହନେ ।

ମାଲିନୀପୁଳିନେ କଣ୍ୱମୁନି-ତପୋବନେ
ବସିଛି ଏ କିଏ ବାମା ବିଷଣ୍ଣବଦନେ ।
ଭାବନା-ବାରିଧି-ନୀରେ ଅଛି ପ୍ରାଣ ବୁଡ଼ି,
କଳ୍ପନା-ଗଗନେ ଅବା ଯାଉଅଛି ଉଡ଼ି ।
ପୁରତେ ପ୍ରବେଶି ତେଜୋରୂପୀ ତପିବର
ଗର୍ଜନ୍ତି "ଅୟମହଂ ଭୋଃ," ନାହିଁ ତା ଉତ୍ତର !
"ଅବହେଳୁ ଯେ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତେ ଭାଳି-ତପୋଧନେ,
ନ ଚିହ୍ନିବ ସ୍ମାରିତ ସେ ହୋଇ, ବଚେତନେ"—
ଭାଷିଣ ଦୁର୍ବାସା କ୍ରୋଧୀ ଚାଲିଗଲେ କାହିଁ,
ସତୀର ସମାଧି ଆହା ଟଳିଲା ତ ନାହିଁ !

ଯୁଗ୍ମଚକ୍ର

—୧—

ସରଯୂ-ତଟିନୀ-ତଟେ ସାକେତ-ନଗରୀ,
ସୁରଧୂନୀ-ତୀରେ ଯେହ୍ନେ ସ୍ୱର୍ଗବିଦ୍ୟାଧରୀ ।
ଏଥି ରାମ ନରେଶ୍ୱର ମହିଷୀ ସଙ୍ଗତ
ତେଜି ରାଜ୍ୟ ଯାନ୍ତି ବନେ ପାଳି ସତ୍ୟବ୍ରତ ।
ବଦ୍ଧ ଚୀର କଉପୀନ ଜଟା ମହାବୀର,
ଭକ୍ଷି ବନ-ଫଳମୂଳ, ସୁଖ-ଦୁଃଖେ ଧୀର ।
'ହା ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ' ଝୁରି, ଝୁରି 'ରାମ ସୀତା'
ସତ୍ୟାର୍ଥେ ତେଜନ୍ତି ପ୍ରାଣ ଦଶରଥ ପିତା ।
ତରୁଣୀ ଊର୍ମିଳା ତେଜି ତରୁଣ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ଅରଣ୍ୟେ ଅଗ୍ରଜ ସହ କରନ୍ତି ଗମନ ।

ମାତୁଳ-ଆଳୟୁଁ ଫେରି ଭରତ-ନରେଶ
ଧାବନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମ ପଛେ ଧରି ଯତିବେଶ ।
ପ୍ରଧାନ ବଶିଷ୍ଠ ଏଥି ତପସ୍ୱୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ହୋମ-ଆଜ୍ୟ-ଗନ୍ଧ କରେ ମାନସ ହରଣ ।

—୨—

ଅଗାଧ ଜଳଧି ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲଙ୍କାପୁରୀ,
ନିରୟ-ଗହ୍ୱରେ ଯେହ୍ନେ ମାୟାବୀ ଅସୁରୀ ।
ଲମ୍ପଟ କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ଏଥି ରକ୍ଷେଶ ରାବଣ
ଛଦ୍ମବେଶେ ପରନାରୀ କରଇ ହରଣ ।
ଅତୁଳ କାଞ୍ଚନ-ଗଡ଼ ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର,
ହୀରକ-ମାଣିକ୍ୟ-ମୁକ୍ତା-ମଣ୍ଡିତ ନଗର ।
ଅସଂଖ୍ୟ-ରମଣୀ ସଙ୍ଗେ କାମରସେ ରତ
ଧେନୁ ମଧ୍ୟେ ବୃଷ ସମ ରାବଣ ଉନ୍ମତ୍ତ ।
ରାକ୍ଷସଭଗିନୀ ଏଥି ସୂର୍ପଣଖା ନାରୀ
ନବ-ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖି ହୁଏ କାମେ ଘାରି ।

ସହୋଦର-ବିଭୀଷଣ-ହିତ-ଉପଦେଶ
ଶୁଣି ଅପମାନ ଦିଏ ପାତକୀ ରକ୍ଷେଶ ।
ଅସିହସ୍ତେ ସୈନ୍ୟବୃନ୍ଦ ଏ ପୂରେ ପ୍ରଧାନ,
ମଦିରା ଗନ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏଥି ବିଷପାନ ।

ସୁଲକ୍ଷଣାଦେବୀ

ଧନ୍ୟ ସୁଲକ୍ଷଣା ଦେବି ସୁଲକ୍ଷଣବତୀ !
ପବିତ୍ର ବୈକୁଣ୍ଠ-ଧାମୁଁ ଘେନ ମୋ ପ୍ରଣତି ।
ଦରିଦ୍ର ପତିତ ହୀନ ଲାଞ୍ଛିତ ଉତ୍କଳେ
ଜନ୍ମିଥିଲ ଭାଗ୍ୟବତି ! କେଉଁ ପୁଣ୍ୟବଳେ ?
ଥିଲ ଶତକୁଡ଼-ପଦ୍ମ ଶ୍ମଶାନ-ତୁଳସୀ
ଥିଲ ତୁମେ ଅନ୍ଧକାରେ ପ୍ରତିପଦ-ଶଶୀ ।
ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ-କଣ୍ଠେ ଉତ୍କଳୀୟ ବାଳା
ଲମ୍ବାଇଛ ମାତଃ ! ଗୁନ୍ଥି 'ପାରିଜାତମାଳା' ।
ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରିୟଶିଷ୍ୟା ଥିଲ ନିଷ୍ଠାବତି !
ଉଡ଼ାଇଛ ନାରୀ-ପ୍ରତିଭାର ବୈଜୟନ୍ତୀ ।
କେଉଁ ଦେବକନ୍ୟା ଅସି ଜନ୍ମି ଏ ଉତ୍କଳେ
ଦେଇଅଛ ମହାଶିକ୍ଷା ଗୀତିକାବ୍ୟ ଛଳେ ।
ତୁମ୍ଭ ପରି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ନାରୀ ଯେଉଁ ଦେଶେ
ଜନ୍ମନ୍ତି, ଉନ୍ନତି ତାର ହେବ ଅବଶେଷେ ।

ଉତ୍କଳ-କବି
ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୁର

—୧—

ମାତୃଭୂମି-ପ୍ରିୟକବି ରାୟ ରାଧାନାଥ,
ଧନ୍ୟ ତବ ଜନ୍ମଭୂମି ଧନ୍ୟ ମାତା ତାତ !
କପିଶା-କୂଳରୁ ଅଜି ଚିଲ୍‌କାହ୍ରଦଯାଏ
ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହୁଏ, 'ଧନ୍ୟ ରାଧାନାଥ ରାଏ !'

ଉତୁଙ୍ଗପର୍ବତ-ଶିଖେ କରି ଆରୋହଣ
କରୁଛ ଦୁନ୍ଦୁଭି-ମନ୍ଦ୍ର ବୀର-ଉନ୍ମାଦନ,
ମୋହନ ମୁରଲୀ କେବେ ବାଇ ତରୁ-ତଳେ
ତରୁଣ-ତରୁଣୀ-ମନ ମୋହୁଅଛ ହେଳେ
ନିର୍ଜନ ଶ୍ମଶାନେ କେବେ ହେ ବୈରାଗୀ କବି !
ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ଚିତ୍ର ଭବ-ନଶ୍ବରତା-ଛବି ।
ନବରସ-ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ହେ ରସିକବର !
କାବ୍ୟରାଜପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି ତୁମ୍ଭର ।
ପ୍ରତିଭା କବିତ୍ବ ବିଦ୍ୟା ବିନୟ କରୁଣା—
କେଉଁ ଗୁଣେ ରାଧାନାଥ ! ନୁହ ତୁମ୍ଭେ ଊଣା ।

—୨—

ପାର୍ବତୀ, କେଦାରଗୌରୀ, ଯଯାତିକେଶରୀ,
ଉଷା, ମହାଯାତ୍ରା ସଙ୍ଗେ ନନ୍ଦିକା-ଈଶ୍ବରୀ,
ତୁଳସୀସ୍ତବକ, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ଉର୍ବଶୀ,
ଚିଲିକା, କବିତାବଳୀ ଲେଖିଅଛ ବସି,
ମେଘଦୂତ-ଅନୁବାଦ କରିଅଛ କବି,
ଚିତ୍ରିଅଛ ଦଶରଥ-ବିୟୋଗର ଛବି ।

ସିନ୍ଧୁ, ହ୍ରଦ, ନଦୀ, ବନ, ପର୍ବତ, ପ୍ରାନ୍ତର,
କେଦାର, ମନ୍ଦର, ଦୁର୍ଗ, ପଥ, ଘାଟ, ଘର,
ଇତିହାସ-କାବ୍ୟକୁଞ୍ଜେ ସଞ୍ଚିତ ରତନ
ଉଦ୍ଧାରି ଉତ୍କଳେ କବି ! କରିଛ ଅର୍ପଣ ।
ତେଣୁ ଗିରି ବନେ ଦୋଳି ଖେଳି ବନବାଳା,
ବନଦେବୀ ଆରୋହଣ ସିନ୍ଧୁବୀଚିମାଳା,
ପୁରାତନରୁଚିଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡିତସମାଜ,
ନବ୍ୟଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବା ଉତ୍କଳୀୟ ଆଜ
କବିବର ! ତବ ଯଶ ଗାଆନ୍ତି ସମସ୍ତେ,
ନମସ୍ତେ ସ୍ବଦେଶ-କବି ! ନମସ୍ତେ ନମସ୍ତେ ।

—୩—

ଏ ଜଗତେ ସଦା ବୀଣାପାଣି-ଭକ୍ତଗଣ
ଦରିଦ୍ରତା-ଅନାଦରେ ଯାପିବେ ଜୀବନ —
ଏହି ଅଙ୍କ କବି-ଭାଲେ ହୋଇଛୁ ଲିଖିତ,
ସର୍ବ କବି-ଜୀବନରେ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ।
ବିଶେଷେ ଉତ୍କଳଭୂମି ଅଶିକ୍ଷିତ, ଦୀନ,
ଶିକ୍ଷିତ, ପଦସ୍ଥ, ଧନୀ ଏଥି ଉଦାସୀନ ।
କିନ୍ତୁ ଅହେ ସୁପଣ୍ଡିତ ସୁଯୋଗ୍ୟତାବଳେ,
ପଡ଼ି ନାହିଁ ଦରିଦ୍ରତା-ଦାରୁଣକବଳେ ।
ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳ ; କିନ୍ତୁ ଭକତି-ସମ୍ମାନ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସେ କବିବର ! କରଇ ପ୍ରଦାନ ।
ଘେନ ଦୁର୍ବାକ୍ଷତ-ଯୁକ୍ତ ଅର୍ଘ୍ୟର ଡାଲିଆ,
ପୁଷ୍ପଚନ୍ଦନାଦି-ପୂର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ଦାଣ-ଥାଳିଆ,
ଘେନି, ଦେଖ ଦିବ୍ୟନେତ୍ରେ, ଭକ୍ତ-ପୁଷ୍ପହାର ।
ତବ କଣ୍ଠେ ପ୍ରିୟ କବି, ଦିଏ ଉପହାର ।

ଜନନୀଙ୍କ ସ୍ମୃତି

“Faithful remembrancer of one so dear,
O welcome guest, though unexpected here !’
W. Cowper.

—୧—

କି ମଧୁର ସ୍ମୃତି ଅଜି ପଡ଼ଇ ରେ ମନେ,
କି ବରେଣ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ମୋର ନାଚଇ ନୟନେ !
ମୋ ପ୍ରାଣ-ଜନନୀଙ୍କର ମଧୁରମୂରତି—
ସୁଦୂର ଶୈଶବ-ସ୍ମୃତି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ତ ଅତି ।
ବିଧିର ଦାରୁଣ ବିଧି ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି
ଶୈଶବେ ଛାଡ଼ିଲେ ମୋତେ ଜନନୀ ମୋହରି ।

ଅମୃତ-ମଧୁର ତାଙ୍କ କୋମଳ ବଚନ,
ଦୟା-ସରଳତା-ବୋଳା ଅପୂର୍ବ ଲୋଚନ,
ପ୍ରଶାନ୍ତ ସରଳ ମୂର୍ତ୍ତି, ଗମ୍ଭୀର ଗମନ,
ଗୃହକର୍ମେ ତତ୍ପରତା, ସଖୀ-ସମ୍ଭାଷଣ,
ସହାସ-ଆନନ ଅମ୍ବ ସାଧୁ ଆଚରଣେ,
କଠୋରତା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦଣ୍ଡ ଦୋଷ-ବାରଣନେ,
ବିଗତ ଜନମ-ବାର୍ତ୍ତା-ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱପନ—
ଆଜି ମୋ ମାନସ ପଥେ କରେ ବିଚରଣ ।

—୨—

ଅତି ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ମାତା ତେଜିଣ ଶୟନ,
ପ୍ରାତଃକାଳୁଁ କରୁଥିଲେ ସ୍ନାନ ସମାପନ ।
'ଭାଗବତ-ଗୋସାଇଁ'ଙ୍କ ଭୋଗ-ଆୟୋଜନ
କରିଥାନ୍ତି ନ ଆସୁଣୁଁ ପୂଜକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।
ଅପାର ଆନନ୍ଦ ମାତା ପାଉଥିଲେ ତୋଷି—
ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ଯୋଗୀ, ଦୁଃଖୀ, ଭୋକୀ, ଶୋଷୀ ।
ରଖୁଁ ଥାଏ ପୋଡ଼ପିଠା, ଦୁଧ, ଦୁଧସର,
ଦିଅନ୍ତି ପ୍ରଭାତେ ମୋତେ ଜନନୀ ମୋହର ।
କହୁଥିଲେ ମାତା ଥରେ ଧରି ମୋତେ କୋଳେ,
'ରଖିବୁ ତୁହି ମୋ ନାମ' ଚୁମ୍ବି ମୋ କପୋଳେ,
ଅଧମ ସୁତର ମାତଃ ଦେଖି କି ଲକ୍ଷଣ,
କହୁଥିଲ ଏହିପରି ଭବିଷ୍ୟ ବଚନ ।
କହନ୍ତି ଏ କଥା ସବୁ ତବ ସଖୀଗଣ,
ତେଜି ମୋତେ କାହିଁ କଲ ଅକାଳେ ଗମନ ?

ଭଗିନୀଙ୍କ ଉପହାର

'They sin who tell us love can die.'
Southey.

କି ମହାର୍ଘ-ଉପହାର ଆଣିଲୁ ରେ ଚର,
ଅଛନ୍ତି ତ ଭଲ ପ୍ରାଣ-ଭଗିନୀ ମୋହର ?
ଅଭାଗା ଭ୍ରାତାକୁ ଏତେ ଦବସେ ଭଉଣୀ,
ପାସୋର୍ କରିଁ ମନେ ପକାଇଲେ ପୁଣି ?
ନୟନ ନଦେଖେ ଯେବେ ଧେନିଣ ବଦାୟ,
ଅସ୍ଥା-ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ିଯିବ ଟେକି ଏ କୁଳାୟ ।
ସେତେବେଳେ ଭଗିନୀ କି ଅଧମ ସୋଦରେ
ସଜଳନୟନେ ମନେ ପକାଇବେ ଥରେ ?
ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଜଣେ ହେଲେ କରିବ ସ୍ମରଣ,
ଏ ଚିନ୍ତାରେ ଅନନ୍ଦିତ ହୁଏ ମୋର ମନ ।

ଜ୍ଞାନିଜନେ କହୁଥାନ୍ତି 'ପ୍ରୀତି ଅନଶ୍ୱର',
ସ୍ୱର୍ଗେ କି ରହିବ ସ୍ନେହ ତାଙ୍କର ମୋହର ?
କହିବୁ ତୁ ଭଗିନୀଙ୍କି ଦରିଦ୍ର ଭ୍ରାତାର
ନାହିଁ ଶକ୍ତି ଦେବ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରୀତି-ଉପହାର ।

ବର୍ଷାଦିନୀ

"Like a high-born maiden
In a palace tower
Soothing her love-laden
Heart in secret hour
With music sweet as love,
which overflows her bower."
Shelley.

ଶରତ-ବସନ୍ତ-ବର୍ଷା-ଗ୍ରୀଷ୍ମ-ହିମ-ଶୀତେ
ପ୍ରଭାତ-ପ୍ରଦୋଷକାଳ-ମଧ୍ୟାହ୍ନ-ନିଶୀଥେ
କିଏ ତୁମ୍ଭେ ବିଷାଦିନି ! ସୁକରୁଣ ସ୍ୱନେ
ଝୁରଣ କାହାକୁ ଗୀତ ଗାଅ ମନେ ମନେ ?
କି ଗୀତ ଗାଉଛ ଅହା ଦିବ୍ୟ ସୁଧା ଜିଣି
ମଧୁର ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱରେ ବିଷାଦରାଗିଣୀ !
ଯେହୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଅ, କିନ୍ତୁ ସତୀ ଶୁଦ୍ଧଶୀଳା !
କୋଟିକେ ଗୋଟିଏ ମିଳେ ଏପରି ମହିଳା ।
ଜୀବନ-ବସନ୍ତେ ପରି ପ୍ରାଣର ପ୍ରଣୟୀ
ତେଜିଣ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯାଇଛନ୍ତି ପ୍ରେମମୟି !
ଧନ୍ୟ ତବ ପିତା ମାତା ! ଧନ୍ୟ ସେହି ବଂଶ !
ଏମନ୍ତ ଦୁହିତାରତ୍ନ ଯହିଁ ଅବତଂଶ ।
ଶତଗୁଣେ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ପ୍ରିୟତମ ଜନ,
ଦିବ୍ୟ ଧାମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯେ କରନ୍ତି ଦର୍ଶନ ।

ଉତ୍କଳ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ

ତୁଙ୍ଗ ଗିରି ଘନ ବନ ଦୀର୍ଘ ନଦୀସଙ୍ଗ—
ଭୀମକାନ୍ତ ବେଶେ ଅଛୁ ଅପଘନ ସାଜି ।
ଶ୍ୟାମଳ କେଦାରପନ୍ତି ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତାରୀ,
ଦେଖି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଫଳ ପ୍ରାଣଦାନକାରୀ,
ଦିଗଦିଗନ୍ତରୁ ଆସି ବୈଦେଶିକଗଣ
କରନ୍ତି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ସୁଖେ ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ ।
କୋଟି ସୁତେ ଘୋର ଦୁଃଖେ ଖଟି ବାରମାସ
ବେଳେ ଖାଇ ଦୁଇବେଳ ରହନ୍ତି ଉପାସ ।
ଔଦାସୀନ୍ୟ-ଅବସାଦ-ନିଦ୍ରା-ନିଗମନ,
ଅସାର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଗର୍ବେ ଅନେ ବିଚେତନ ।

ସ୍ୱଜାତି-ନିନ୍ଦୁକେ ଦେଇ ଭକ୍ତି, ପାନାହାର
ତୋର ବରପୁତ୍ରଗଣ ଉଦାସ ଉଦାର ।
କେବେ ପାକ ହେବ ଦୁଃଖ-ଦଶା ମା ତୋହର,
ତୋ ସୁତେ କରିବେ ନିଜ ଧନେ ନିଜ ଘର ?

ବସନ୍ତ-କୋକିଳ

—୧—

ବସନ୍ତନିଶାନ୍ତେ ରବି ଅନନ୍ତେ ଉଦିତ,
ନୀରବେ ନିସର୍ଗ ଗାଏ ଜୀବନସଙ୍ଗୀତ ।
ଦୂରଗ୍ରାମପ୍ରାନ୍ତେ ବହେ କ୍ଷୀଣ-ତରଙ୍ଗିଣୀ,
ତା ତଟ-କୁଟୀରେ ସୁପ୍ତ ପଲ୍ଲୀସୀମନ୍ତିନୀ ।
ବସନ୍ତ-କୋକିଳ ! ତହିଁ ପଞ୍ଚମ-ରାଗିଣୀ
ଟାଣୁ; ନୀଳଗଗନରେ ବହେ ମନ୍ଦାକିନୀ ।
ଗାଉ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' ପିକ, କି ଅପୂର୍ବ ତାନେ !
ଜୀବନ-ଜାହ୍ନବୀଧାରା ବହେ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣେ ।

ଶୁଣିଲେ ସୁନୀଳକେଶୀ ତରଳଲୋଚନା,
ପଦ୍ମ ଅସ୍ୟ ଟେକି ଗୃହେଁ ଚମ୍ପକବରଣା ।
ଲାବଣ୍ୟ ନିର୍ମଳତନୁ ହୁଏ ଆନ୍ଦୋଳିତ,
ନବୀନ ବକ୍ଷୋଜ ପୀନ ମୃଦୁ ପ୍ରକମ୍ପିତ ।
ବାସନାବନ୍ଧୁର ପ୍ରାଣେ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନେ
କି ବାରତା ଦେଉ ପିକ ! ସୁଦୂରେ ନିର୍ଜନେ ?

—୨—

ଥାଆନ୍ତା ମୋ ଗୀତେ ଯେବେ ତୋର ମଧୁରିମା,
ଥାଆନ୍ତା ମୋ ଗୀତେ ଯେବେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗରିମା,
ପାର୍ଥିବ-ଅର୍ଥର କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମା ଅତିକ୍ରମି
ବିଶାଳ କଳ୍ପନା-ଦେଶେ କିଛି ଦୂର ଭ୍ରମି

ଧନ୍ୟ ଧୂଳି ଉଡ଼ି ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଗଗନେ
ଗାଆନ୍ତୁ ତୋ ସଙ୍ଗେ ଦିବ୍ୟ ଅମୃତନିଃସ୍ୱନେ ।
ଗୀତେ ମୋର ଫୁଟୁରନ୍ତୁ ପ୍ରୀତି-ମଧୁରିମା,
ଫୁଟୁରନ୍ତୁ ଜନ୍ମଭୂମି-ଅତୀତ-ମହିମା ।
ଶୁଣି ତା ଜାଗନ୍ତୁ ସୁପ୍ତା ଉତ୍କଳଜନନୀ;
ତୋ ଗୀତେ ଜାଗଇ ଯେହ୍ନେ ପଲ୍ଲୀସୀମନ୍ତିନୀ ।

କିନ୍ତୁ ହାୟ୍ ବୃଥା ଆଶା ! ମୋ ପ୍ରାଣର ଭାଷା
ଅବିଳସଳିଳା ଯେହ୍ନେ ନଦୀ କର୍ମନାଶା ।
ପିକ ତୋର 'କୁହୁ' ଧ୍ୱନି ସ୍ୱର୍ଗମନ୍ଦାକିନୀ,
ତା ନୀର କରନ୍ତୁ ପାନ ସୁରସୀମନ୍ତିନୀ ।

ତରଙ୍ଗିଣୀ

ପ୍ରଣୟ-ସ୍ମୃତି

ତରୁଶିରେ ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ ରବି-ରଶ୍ମି-ରେଖା
ମୁମୂର୍ଷୁ ମେଲଣି ଦୃଶ୍ୟ ସମ ଯାଏ ଦେଖା !
ଦୂରେ ଚକ୍ରବାଳ ତଳେ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମନ୍ତିନୀ
ଓଢ଼ଣା ଓଟାରି ଦ୍ରୁତ ହେଲେ ତାମସିନୀ ।
ସପ୍ତଶଯ୍ୟା ଶିରେ ଦେବୀ ଅସ୍ତମାନ ମୂର୍ତ୍ତି
ଯୋଗେ ଚିତ୍ତ, ଅସୁଖିର ଯଥା ସୁଖସ୍ମୃତି ।
କେତେ ଥର ଏହି ଦୃଶ୍ୟେ କେତେ ଭାବରାଶି
ମୋ ହୃଦୟେ ଲୀଳା କଲେ ଅନୁଦିନ ଆସି !
ନିସନ୍ଧ୍ୟା ବାସର ନିଶି ସପ୍ତଶଯ୍ୟା ଗିରି
ଦେଖାଇଛି କେତେ ତାର ନିସର୍ଗର ଶିରୀ !

ମଧୁର ଶୈଶବ ସ୍ମୃତି, ଯୌବନର ମାୟା,
ଜରାର ଭବିଷ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ, ପରକାଳ-ଛାୟା,
ଶିଖରସମାଜ ସଙ୍ଗେ କାଠଯୋଡ଼ୀ ତଟେ
ଚିହ୍ନିତ ହୋଇଛି ଏ ମୋ ମୁଗ୍ଧ ଚିତ୍ତ-ପଟେ !

* * *

ଆଜି ମନେ ପଡ଼େ ମୋର ନବଯୌବନର
ଲୁକ୍କାୟିତ ଯାହା କାଳ-କବଳ-ଉଦର !
ପ୍ରେୟସୀ-ପ୍ରଥମ-ପ୍ରୀତି, ମଧୁର-ଚୁମ୍ବନ,
'ଭଲ ପାଅ କି ନା ପ୍ରିୟେ' ପ୍ରଣୟ-ପ୍ରଶନ,
ଶ୍ରବଣେ ନବୀନା ଗଣ୍ଡ-ପାଟଳ-ବରଣ
ବ୍ରୀଡ଼ାଭରେ ନିରୁତ୍ତରେ ପାଶୁଁ ପଳାୟନ ।
ଯେତେ ପତ୍ରବଳେ ଥିଲା ତା ଚିର ନବୀନ,
ଦିନୁ ଦିନ ସେହି ମୁଖ ଦିଶୁଥିଲା ଭିନ୍ନ ।
କିପାଇଁ ଗଲା ସେ ମୋହ ନେଉଟିଲା ନାହିଁ,
ଗଲା ଯେବେ ପ୍ରୀତି-ସ୍ମୃତି ପଡ଼ିଛି କିପାଇଁ ?

* * *

ତଥାପି କପାଇଁ ତୃପ୍ତ ନୁହେ ରେ ହୃଦୟ,
କାହିଁ ଗଲ ପ୍ରଣୟର ମୋହ ମାୟାମୟ !
ନବୀନ ପ୍ରଣୟ ! ଅରେ ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶମଣି,
ଅଟୁ ତୁହି ଅକଳଙ୍କା ଲବଣ୍ୟର ଖଣି ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ସୁନ୍ଦର ତୋହ ବିନା ନାହିଁ ଅଢ଼,
କି ମାୟା-ସଙ୍ଗୀତ ତୁ ରେ ପ୍ରାଣାକାଶେ ଗାଉ ?
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମନ୍ତ୍ରେ ମୁଗ୍ଧ ଏ ବିଶ୍ୱସଂସାର
ତରୁଣ ତରୁଣୀ ନେତ୍ରେ ଦଶେ କି ବାହାର !
ଦିବ୍ୟ ପ୍ରେମାଞ୍ଜନ ବୋଳି ମାନବନୟନ
ଦେଖେ ସୃଷ୍ଟି ଅପରୂପ ମାନସମୋହନ ।
ଗୁଲଗଲେ ତୁ ପ୍ରଣୟ ! ଯାଏ ସବୁ ମାୟା,
ରହୁଥାଏ ମାତ୍ର ଅହା ତୋର-ସ୍ମୃତି-ଛାୟା !
ପ୍ରଣୟ ତୁ ଶରବନ ରହୁ କେଉଁ ଦେଶ,
କେଉଁ ଦେଶେ ନ ତୁଟଇ ପ୍ରଣୟ-ଅବେଶ ?
ତନୁ-ଲବଣ୍ୟରେ ଜାଣେ ନ ମେଣ୍ଟଇ ଅଶା,
କାହିଁରେ ପୂରଇ ପ୍ରାଣ-ପ୍ରଣୟ-ପିଅସା ?

ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରଣୟ ନୁହେ ମୋହ ଜଗତର,
ତୃଷାର୍ତ୍ତ ପରାଣ ବାଞ୍ଛେ କିବା ନିରନ୍ତର !
କି ମହା ଅଭାବ ଏହି ମାନବ ଅନ୍ତରେ,
ନିଶି ଦିବା କାହିଁପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳିତ କରେ !
କାହିଁ ସେହି ନିତ୍ୟ ସୁଖ ଯା ଲାଗି ଏ ମନ
ପିଅସୀ ଗ୍ରାତକ ପ୍ରାୟ ନିରତେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ !

ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ

—୧—

ଏତେ ତ ସଙ୍ଗାତ କର ନ ଥିଲଇଁ ଆଶା,
ବଢ଼ାଇଲ ନିଜେ ପ୍ରୀତି-ଅଦମ୍ୟ-ପିପାସା ।
ଚଢ଼ାଇଲ ଯେବେ ତୁଙ୍ଗ ଗିରିଶିଖରେ,
ଫିଙ୍ଗି ଦେଲ ପୁଣି କମ୍ପା ଗମ୍ଭୀର ଗହ୍ବରେ ?
ଶାନ୍ତ ନିଦବନ୍ତୁ ରାଇ ମଧୁ ବଂଶୀ ସ୍ଵନେ,
କପାଇଁ ଟେକିଲ ପୁଣି ଗହନ କାନନେ ?
କଳ୍ପତରୁ-ଛାୟା ତଳେ ବସାଇଲ ଯେବେ,
କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣ କପାଁ ମୋର ତେବେ ?
ଉଦ୍ଦାମ କଲ୍ଲୋଳେ ଚଳ ସ୍ଵଚ୍ଛ ତରଙ୍ଗିଣୀ,
ଶୁଷ୍କକଣ୍ଠାଳୁ ପ୍ରାଣ ମୋର ବେ ସଙ୍ଗିନ !
ବସନ୍ତ ମଳୟାନିଳ ବହଇ ନିରତ,
ଶ୍ଵାସ ବାୟୁ ବିନା କପାଁ ମୁହିଁ ମୃତବତ ।
ସୁରଧୂନୀ-ତୀରେ ବସି ତୃଷା ନ ମେଣ୍ଟଇ,
କିଏ ଦେଲା ବଜ୍ରବାଡ଼ ତୋ ମୋ ମଧ୍ୟେ ସହି ?

—୨—

ଦେଖାଇ ହରଲ କପାଁ ମୋହ-ମରୀଚିକା,
ଅକ୍ଷୟ କୋଠ ଭଣ୍ଡାରୁଁ ଦେଲ ନାହିଁ ଭିକ୍ଷା ।
ନ ଥାନ୍ତା ପ୍ରଣୟ ଯେବେ ତୋ ହୃଦ-ଭଣ୍ଡାରେ,
ପାଇଣ ନ ଥାନ୍ତି ମୁହିଁ ତା ସନ୍ଧାନ ବାରେ,
ତୋ ଦ୍ଵାରେ ଭିକ୍ଷାର୍ଥୀ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି ମୁଁ କେବେ
ଦେଖାଇ ହରଲ ତେଣୁ ମୃତକଳ୍ପ ଏବେ ।
ପିଆଇଲ ପ୍ରେମମଦ ବଢ଼ିଲା ପିପାସା,
ନ ହେଲା ସାଧନେ ସିଦ୍ଧି ନ ମେଣ୍ଟିଲା ଆଶା ।
ବୃଶ୍ଚିକ ଦଂଶନ ସମ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ଜାଗେ,
ନିମା ମର୍ମବେଦନା ବାର୍ତ୍ତା କହିବ କା ଆଗେ ?

ଯେ ନେତ୍ର-ବିଭ୍ରରେ କ୍ଷଣପ୍ରଭା କଲା କ୍ରୀଡ଼ା,
ମୋହରକ୍ୟବାଞ୍ଛା ଦେଉଥିଲା ମଧୁବ୍ରୀଡ଼ା,
ନାହିଁ ପ୍ରାଣ ଅଛୁ ଦେହ ସ୍ପନ୍ଦହୀନ ଦଶା,
ପାଷାଣି ରେ ! ମେଣ୍ଟାଇବ ଆଶାପ୍ରିୟ ଆଶା ?

ହତାଶ ପ୍ରଣୟୀ

ଗଳାକାଟି ! ସ୍ମୃତିପଟ୍ଟୁଁ ପୋଛୁ ମୋର କଥା,
ଛାଡ଼ି ଘର କୋଣେ ଯାଇଁ ଲୁଚାଇଲୁ ମଥା !
ମୋ ବାରତା ତୋ ଶ୍ରବଣେ ପହଞ୍ଚେ କି ନାହିଁ,
ତଥାପି ତୋ କଥା ଭୁଲି ଝୁରେଁ କାହିଁପାଇଁ ?
ତୋ ବିରହେ ମୃତ ମୁହିଁ ନାହିଁ ଭବଧାମେ,
ଚମକେ ମୋ ଚିତ୍ତ ତେବେ କିପାଁ ତବ ନାମେ ?
ହାଣିଥିଲୁ ଏହି ବକ୍ଷେ ଯେ ଅପାଙ୍ଗ-ଶର,
ସେ କ୍ଷତ ଶୁଖି ତ ନାହିଁ ଆଜଯାଏଁ ମୋହର ।

ସ୍ମୃତିଘାତେ ଦର ଦର ଧାରେ ବହୁବାର
ରେ ନିଠୁରେ ! ବହେ ତହୁଁ ରୁଧିର-ଆସାର ।
ଇଚ୍ଛା ହୁଏ 'ତୁଚ୍ଛ ମନ' ପାଞ୍ଚି ଯା ମନଟର
ବିସର୍ଜିବି ସ୍ମୃତି ତବ ବିସ୍ମୃତି-ସାଗରେ ।
ନୀଳନେତ୍ର ପଡ଼େ ମନେ, ବିଷାଦ ପ୍ରବଳ,
କହିବି କି 'କିଷା ପକ୍ୱ ଦ୍ରାକ୍ଷାଲତା ଫଳ' ?
ଚଳ ଚଳ ନୀଳନେତ୍ର ବେନି ତବ ପ୍ରିୟା,
ମନେ ପଡ଼ି ଦହି ହୋଇଯାଏ ଏ ମୋ ହିଆ ।
ସେ ନେତ୍ର-ଅପାଙ୍ଗେ କାହା ମୁଖେ ପ୍ରେମଭରେ
ଅନାଇ କରୁଛୁ ସୁଖୀ କେଉଁ ଧନ୍ୟ ନରେ !
କମଳ କୁସୁମ ସମ କପୋଳମଣ୍ଡଳ,
ଲାବଣ୍ୟ ସରସୀ ସମ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଚଳ ଚଳ,

କିଏ ସେହି ଗଣ୍ଡେ ଦେଇ ସପ୍ରେମ ଚୁମ୍ବନ
ବକ୍ଷେ ଚୁପି କରୁଥିବ ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ !
ଘନ ନୀଳ ଘନେ ତୋର ସୌଦାମିନୀ ସମ
ଘନକୁନ୍ତ ନୀରେ ତୋର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁସୁମ
ସମାନ ଗୁମ୍ଫିତ ଘନ କୃଷ୍ଣ କେଶ ତଳ
ସ୍ଫଟିକ ଭିତର ତବ ଆନନମଣ୍ଡଳ,
କଳ୍ପନା-ଗଗନ ତଳେ ହୋଇ ସମୁଦିତ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ୱପନ ସମ ହୁଏ ରେ ପ୍ରତୀତ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶଙ୍ଖ ସମ ତବ ସୁକୁମାର ଗଳା
ବେଢ଼ି ଝୁଲୁଥାଏ ଯହିଁ ଗଜମୋତି ମାଳା,
ପ୍ରେମ-ସୁଧା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୁଙ୍ଗ ବିଦବ ଯୁଗଳ
ଲାବଣ୍ୟଲେପିତ ନବ ପ୍ରୀତି ତଳ ତଳ
ପ୍ରଣୟୀ-କଳ୍ପନା-ନୀଡ଼ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ବାସନା
ବିଧି-ଶିଳ୍ପ-ସୀମା ଯାହା ଜୀବନ-କାମନା
ରସାଣିତ ସୁବଳିତ ସୁଗୋଲ ସରଳ
ରସିକ ନୟନ ଧ୍ୟାନ ଚରଣଯୁଗଳ,
ସୁଢଳ ମନ୍ଥର ଗତି ତରଳ ଗୃହାଣୀ,
କଳକଣ୍ଠସ୍ୱନ ବୀଣାକ୍ୱଣା ମଧୁବାଣୀ,
ଅସରନ୍ତା ପ୍ରଣୟର ଅକ୍ଷୟ ଭଣ୍ଡାର
ପ୍ରଣୟି-ଲୋଚନେ ଦିଶେ ଏ ସଂସାରେ ସାର
ଯାଇଛୁ ସଙ୍ଗାତ କରୁ ତବ ସ୍ମୃତିଶେଷ
କଳ୍ପନାରେ ବୋଳିଅଛୁ ମଧୁର ଆବେଶ !

ନିରାଶ ପ୍ରଣୟ ସ୍ମୃତି

ମଧୁର ପ୍ରଣୟ କଢ଼ି ଆସୁଥିଲା ବଢ଼ି ବଢ଼ି,
ପଥର ପଥିକ ଆଶା ବଢ଼ାଇଲା ମନ !
ଫୁଟିଣ ଲାବଣ୍ୟ ଫୁଲ ଦେଲା ସେ ପ୍ରୀତିର ମୂଲ,
ପ୍ରୀତି-ରତନେ ଋଣୀ କରି ଚଲ୍ଲ ସେ ଗମନ !

ଏବେ ଚହଟାଇ ବାସ ମହକାଇ ଗଜପାଣ
ଫୁଟିଲୁ ସୁମନ କପାଁ ନ ଫେରେ ସେ ଜନ !
ଯୌବନ କୁସୁମ ଝଡ଼ି ଦୁଇଦନେ ଯିବ ପଡ଼ି,
ଦାରୁଣ ସଂସାର ତାହା ଦଳିବ ଚରଣ !
ଆଶା-ଆକାଶର ଇନ୍ଦୁ ନ ଦେଲ ରେ ସୁଧାବିନ୍ଦୁ,
ନୟନ-ଲୋଭକ ଆହା ଶୁଖିଲ ନୟନ !
ଯାହାକୁ ଜୀବନ-ତରୀ ଥିଲି ଅରପଣି କରି,
ଠେଲି ଚୂଲିଗଲ ସେ ଯେ ବାରଧି ଜୀବନ !

ଯୌବନ ବାକେଣୀ ବୀଣା ନିଦବ ସଙ୍ଗୀତଙ୍କଣା
ଛୁନ୍ନତାର ହୋଇ ଆହା ହେଲା ରେ ମଗନ !
ଯାଏ ପ୍ରଭା ପ୍ରଭାତର ମାଡ଼ି ଆସେ ଖରତର
ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଦାରୁଣ ଖରା ମଉଳେ ସୁମନ !
ପୁଷ୍ପବତୀ ବୃନ୍ତ ଲତା, ଶୁଣ ଦୀନ କବି କଥା,
ପ୍ରୀତି ଦାଏ ସୁଖ ହେଲେ ବିଚ୍ଛେଦେ ମିଳନ ।
ବିଚ୍ଛେଦ ଅଟଇ ଜଳ ଫଣୀପୃଷ୍ଠି ହଳାହଳ,
ଆଶା ବିଶ୍ୱାସେ ରଜନୀ ପ୍ରୀତି ନିଭିବାନ ।

ଶେଫାଳିକା ପ୍ରତି ଅଳି

ଅଗୋ ଶେଫାଳିକା,
ତୋହଠାରେ ମୋର ପ୍ରାଣବିକା ।
ସରୁ ସୁକୁମାର ତୋ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ
କି ସୁନ୍ଦର ପଦ୍ମରାଗ-ରଙ୍ଗ !
ଶୁଭ୍ର ସୁଶୋଭନ ତନୁ-ଅପଘନ
ମନୁ ନ ଯାଏ ମୋ ପ୍ରାଣାଧିକା ।

ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ-ସୁଷମା ସୁକୋମଳ,
ତହିଁ ନୀରବିନ୍ଦୁ ଟଳ ଟଳ ।
ତହିଁ ରବିକର ମଣ୍ଡି କି ସୁନ୍ଦର !
ପାସୋର ନ ଯିବ ସୁରସିକା ।
ନିର୍ମଳ ମଧୁର ଊଷାକାଳେ
ଶୋଭୁଥାଉ ଯେବେ ଧରାତଳେ,
ଫୁଲଶେଯ ତୋର ଦଣ୍ଡେ କି ରୁଚିର
ଶୋଭେ ତୋର ଦେହେ ନାଲି ଟିକା ।
ଅଙ୍ଗ ଯଷ୍ଟି ରଙ୍ଗ ସୁକୁମାର,
ସୁବାସ ତାହାର କି ବାହାର !
ଲପନ ତୋହର ପଦ୍ମିନୀ ସୁନ୍ଦର !
ବାସୀ ହେଲେ ଅଙ୍ଗ ଦଣ୍ଡେ ଫିକା ।

ପିକ

କାହିଁକି ରାବୁ ରେ ପିକ, ବନେ କୁହୁ କୁହୁ ସ୍ୱନେ
ତୋ ରାବ ଶୁଣି ରେ ମଣି ପଡ଼େ କାହା କଥା ମନେ !
ମଧୁର ବାସନ୍ତୀ ଊଷା ପିନ୍ଧଣା କୁସୁମ ଭୂଷା
ଅସି ଉଭା ହୁଏ ସେ ଯେ ନିର୍ମଳ ନୀଳ ଗଗନେ ।

କାହିଁକି ରସାଳ-କୁଞ୍ଜେ ତାକୁ ତୁ ପଞ୍ଚମ-ତାନେ,
ତୋ ରାବ ଶୁଣନ୍ତେ କିପାଁ ବିଷାଦ ହୁଏ ପରାଣେ ?
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ସମୀରଣ ବକୁଳ-ଗନ୍ଧ ବହନ୍ତି
ମହକାଇ ଦିଏ ଯେବେ ହେଲେ ବିଶ୍ୱବାସିମନେ ।
କାହିଁକି ଗହନବନେ ରାବୁ ତୁ ପଞ୍ଚମ-ତାନେ
କେଉଁ ବିଗତ-ସ୍ୱପନ-ରାଜ୍ୟ-ଛାୟା-ପଡ଼େ ପ୍ରାଣେ ?
କାହୁଁ ଆସିଲି ଏ ଜୀବ ? କାହିଁ ଏ ଚରମେ ଯିବ ?
କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏ ଜୀବର ? ମନ ବୁଡ଼େ ଏହି ଧ୍ୟାନେ ।

ବସନ୍ତ ଓ ଧରଣୀ

ଋତୁରାଜ ବସନ୍ତ ରେ ଆସ ରେ ଅବନୀ-ଘରେ
ଏତେ କାଳ ଥିଲୁ କାହିଁ ଭୁଲି କା ପ୍ରେମ ମନ୍ତ୍ରରେ ?
ତୋ ବିରହେ ତୋ ପ୍ରେୟସୀ ଭାଳୁଥିଲା ବସି ବସି
ସହିଣ ନିଦାଘ-ତାପ ବରଷା-ଧାର ଶିଶିରେ ।
ତୋହ ବିଚ୍ଛେଦେ ଧରଣୀ ହୋଇ ଯେହ୍ନେ ବିବାଏଣୀ
ଦିନ ଗଣୁଥିଲା ଧନୀ ରହି ଘୋର ଯାମିନୀରେ ।
ତୋ ଆଗମନେ ବସନ୍ତ ଦିଶେ କେମନ୍ତ ଶ୍ରୀମନ୍ତ,
ହସିଣ ଉଠଇ ଧନୀ କିଶଳୟ କୁସୁମରେ ।
ପାଆନ୍ତେ ପରାଣପତି ହେଲଣି କୁସୁମବତୀ,
ତା ତନୁ ସୁରଭି ଅତି ରସାଳ ବକୁଳ ଭରେ ।
ପିକ-ରବ ଛଳେ ଧନୀ କଲା ହୁଳହୁଳି ଧ୍ୱନି,
ଘେନଣି ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁ ଥାଳୀ ବନ୍ଦିଲା ପତି-ପଦରେ ।

କୁସୁମିତ ଉପବନେ ପୂଜିଲା ପତି-ଚରଣେ
ମଳୟ-ପଣନ୍ତ-କାନି ବାନ୍ଧିଲା କାନ୍ତ-ଅଙ୍ଗରେ ।
ଅଳି-ଗୁଞ୍ଜନ-ଛଳନା ବାଳୀ-ପ୍ରେମ-ଜଳପନା
ମାନବତୀ-ମାନଘେନା ସୁଦୀର୍ଘ ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ।

ଉଷା ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ

— ୧ —

ବିପିନେ ଗାବନ୍ତ ବନବିହଙ୍ଗେ,
ବହେ ତା ପ୍ରଭାତ ପବନ ସଙ୍ଗେ,
ନୀଳକାନ୍ତ ନଭେ କେମନ୍ତ ରଙ୍ଗେ
ଉଭା ଉଷା-ଯୋଷା ବିଜନେ !

—୨—

ଶୁଭ୍ର ସୁଶୋଭନ ଶାଢୀ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ
ପିନ୍ଧ ଦେବ-ଜ୍ୟୋଷା ଜଭ୍ର ନିଭଙ୍ଗେ,
ଶୁକ୍ଳମଣି ଶୋଭେ ତା ଜତ୍ତମାଙ୍ଗେ,
ହରଷ-ସୁଷମା ଆନନେ ।

—୩—

ବହୁଛୁ ପବନ ଖେଳି ତରଙ୍ଗେ,
ହସି ହସି ଫୁଲ ହଲଇ ରଙ୍ଗେ,
ହସୁଛୁ କି ଯୋଷା ଗୃହୀ ଅପାଙ୍ଗେ,
ନାଚ ଯାଉଛୁ କି ଭୁବନେ ।

—୪—

ଘନୁ ଦେଖି ତାର ମୋହନ ଢଙ୍ଗେ
ଗୋଡ଼ାଇ ଆସନ୍ତ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ,
ପଳାଇ ଗଲ କି ବାମା ଅତଙ୍ଗେ
ଭରଣ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କିରଣେ ?

ଗଳ୍ପ କଥା

ଥିଲା ଯାହା ମଧୁର ସ୍ୱପନ
ହେଲା ଏବେ ଦୃଢ଼ ଜାଗରଣ !
ଯାଉଛୁ; ତଥାପି ଗଳ୍ପକଥା-
ସ୍ମୃତି କିପାଁ ପ୍ରାଣେ ଦିଏ ବ୍ୟଥା !
ମୋହ ଯେବେ ଅଛଇ ସ୍ୱପନେ,
ଆନନ୍ଦ କି ନାହିଁ ଜାଗରଣେ ?

ସ୍ମୃତି ଓ ପ୍ରଣୟ

ମଳୟାନିଳେ ମଧୁସ୍ୱନ, ସଙ୍ଗୀତ
ସ୍ମୃତି-ସୌଧେ ହୁଏ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ।
ମଳୟାନିଳେ ଫୁଲ, ସୁରଭି ବାସ
ମହାକାଳ ପ୍ରାଣେ କରଇ ବାସ ।
ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିଲେ ଫୁଲ ଗୋଲାପ
ପଲ୍ଲବ ପ୍ରିୟାଙ୍କ ହୁଏ ଛଳପ ।
ସେହି ସିନା ତୋର ବିରହେ ସୁଖ !
ସ୍ମୃତି ଶେଯେ ଥିବ ପ୍ରଣୟ ଶୋଇ ।

ସ୍ମୃତି ଓ ଆଶା

—୧—

ସ୍ମୃତି ମୋର କହେ କାନେ କାନେ
ସେ ତ ହୁବ ଅତୀତର କଥା;
ଆଶା ମୋର କହି ଆଣେ ପ୍ରାଣେ
ପ୍ରୀତି-ସ୍ନିଗ୍ଧ ଅମୃତ ବାରତା ।

—୨—

ଅସିଥିଲ କେଉଁ ପୁଣ୍ୟବଳେ,
କରିଥିଲ ଏ ପ୍ରାଣ ମଧୁର;
ଚାଲିଗଲ କେଉଁ ତପ ଫଳେ,
କରିଗଲ ବିରହ-ବିଧୁର ।

—୩—

ବିହଙ୍ଗମ ତେଜିକି ପିଞ୍ଜର
ନନ୍ଦନ-କାନନ-କଳ୍ପ-ତଟେ
ତେଜି ମୋହ-ବନ୍ଧନ ଭବର
ଉଡ଼ିଗଲା ମନ୍ଦାକିନୀ-ତଟେ ।

—୪—

ବନପ୍ରିୟ ଯୌବନ-ବସନ୍ତେ
ସ୍ୱଵିଗଲ ପ୍ରାଣ-କୁଞ୍ଜବନେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଇନ୍ଦୁ ହସିଲ ଶରତେ
ମେଘମୁକ୍ତ ସୁନୀଳ ଗଗନେ ।

—୫—

ଫୁଟିଥିଲ ପୀରତି-ପ୍ରସୂନ
ଜୀବନର ନନ୍ଦନ-କାନନେ,
ଶୁଭୁଥିଲ ସଙ୍ଗୀତ-ସୁତାନ
କଳ୍ପନାର ବିମୁଗ୍ଧ-ଶ୍ରବଣେ ।

—୬—

ଜଗତରେ କିଛି ନୁହେ ସ୍ଥିର,
ଅଢ଼ାଇ ଦିନର ଭବଖେଳା;
ଜୀବନ ଯୌବନ କାହିଁ ଥିର ?
ତା କେବଳ ମାୟାମୋହମେଳା !

—୭—

ବସନ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ମଳୟ
ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଗଲ ତ ଉଭାଇ,
ଇନ୍ଦୁ-କଳା ଭଜନ୍ତେ ବିଲୟ
ସୁଧା ଆଉ ବରଷଇ ନାହିଁ !

—୮—

କୁସୁମ-ଲତିକା ହସୁ ନାହିଁ,
ଶୁଭୁ ନାହିଁ ସଙ୍ଗୀତ ସୁସ୍ୱର,
ସୁଷମା ସଂସାର ଗଲ କାହିଁ,
କାହିଁ ଗଲ ମୋହ ଯୌବନର !

—୯—

ତଥାପି ସେ ଯାଇ ଯାଇ ନାହିଁ,
ପସ୍ୱଣେ ସେ ବୋଲଇ ଅବେଶ,
ଜୀବନର ସାର ଗଲ କାହିଁ ?
କାହିଁ ଗଲେ ପାଇବ ସନ୍ଦେଶ ?

—୧୦—

ସ୍ମୃତି ମୋର କହେ କାନେ କାନେ—
ସେ ଯେ ହୁଏ ଅତୀତ କାହାଣୀ,
ପ୍ରୀତି ମୋର ବହି ଅଣେ ପ୍ରାଣେ
ଆଶା-ଗୀତ-ମୃତ୍ୟୁସ୍ୱାନ-ବାଣୀ ।

ବର୍ଷା ଓ ଶରତ୍

ପ୍ରଥମ ଅଷାଢ଼େ ଦୁର୍ଦ୍ଦାମ ଆବେଗେ
ବହିଯାଏ ନିର୍ଝରିଣୀ,
ଶିଳାବନ୍ଧ ଭେଦି ଫେଣ ଚହଳାଇ
ଛଳକଇ ତରଙ୍ଗିଣୀ,
ଉତ୍ପାଟିଣ ଯେତେ ତୀର-ତରୁ-ବ୍ରଜ
ଧାଏଁ ଖର ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ,
ଉଦ୍ଦାମ-ଆବେଗେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରବେଗେ
ଦେଖିବାକୁ ସରିତ୍‌ପତି ।
ଆପଣା ମଙ୍ଗଳ ନୋଡ଼ି ମତ୍ତ ମନ୍ତ୍ରେ
ଯାଉଥାଏ ପଥେ ଧାଇଁ,
କିନ୍ତୁ ଶାରଦୀୟା ବିମଳା ତଟିନୀ
ବହେ ତୃଷାତୁରପାଇଁ ।
ଯେମନ୍ତପରି ସନ୍ତ ! ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନ
ନିଜ ସୁଖେ ସିନା ବିତେ,
ପରିଣତ ବୟସେ ଢାଳିଦେବା ପ୍ରିୟେ
ଜୀବନ ପରର ହିତେ !

ବସନ୍ତ ଓ ନିଦାଘ

ସଂସାର ଦହନ ନିଦାଘ ପବନ
ଅସିଲାଣି ଖରେ ବହି,
ଅତି ସୁକୁମାରୀ ପୀରତି-ବଲ୍ଲରୀ
ଶୁଖି ଯିବ ପରା ସହି !
ଫୁଟିଥିଲା ଫୁଲ ଜୀବନ-ବସନ୍ତେ
ଲଳିତ ଲତିକାଡାଳେ,
ବହୁଥିଲା ମୃଦୁ ମଳୟ ସମୀର
ପିକ ରବୁଥିବା କାଳେ ।

ଗତକଥା ଭୁଲି ସ୍ମୃତି-ସୁଧା ଢାଳି
ପୀରତି-ବଲ୍ଲରୀ-ମୂଳେ
ମେଣ୍ଟାଅ ତୃଷ୍ଣା ବସି ଦଣ୍ଡେ ବନ୍ଧୁ
ସ୍ମୃତି-ନିର୍ଝରଣୀ-କୂଳେ ।

ପୁଷ୍ପ ଓ ଫଳ

ଯୌବନ-ପ୍ରଭାତର ମଧୁମୋହ-ଆବେଶ
ଗଲାଣି, ନ ଆସିବ ଆଉ,
ନବୀନ ବସନ୍ତର ନବ ଫୁଟନ୍ତ ଫୁଲ
ଝଡ଼ି ଗଲାଣି; ଝଡ଼ୁ ଯାଉ ।
ଦୁଃଖ-ସୁଖରେ ପ୍ରିୟେ ଦେହାଙ୍କର ଜୀବନ
ହସାରେ ହୋଇଛି ସଫଳ,
ଉତ୍ତାପ-ମଳୟରେ ବିକଚ କୁସୁମରେ
ଧରିଛି କି ସୁନ୍ଦର ଫଳ

କାୟା ଓ ଛାୟା

(ଅତି) ଦୂରେ ଥାଇ ସଖା ! ମୋହ-ମରୀଚିକା
ଦେଖିବ ହେଉଛି ମନ ?
(ନା) ମଧୁର ଶୀତଳ ତୃପ୍ତିପ୍ରଦ ଜଳ
ପାନେ ତୋଷିବ ଜୀବନ ?
(ମୋର) ସୁନ୍ଦର ମୋହନ ତୋରି ଅପଘନ
ମୁଗ୍ଧ ନେତ୍ରେ ଥିବ ଚାହିଁ ?
(ଏହି) ପ୍ରେମ ଟଳଟଳ ଅସ୍ପର୍ଶ ଅତଳ
ପ୍ରାଣ ପରଶିବ ନାହିଁ ?

(ମୋର) ସୁନ୍ଦର ମୋହନ ନବ ଯଉବନ
ଅଳପ ଦିନର ଧନ,
(ତାହା) ଗଲେ ଚଳି କାଳେ, ନ ରହିଁବ ତାଳେ,
ଆଶଙ୍କିତ ମମ ମନ ।
(ଯେଉଁକି) ବିକଚ କୁସୁମେ ମକରନ୍ଦ ପ୍ରେମେ
ରୋଳମ୍ବ କରେ ଗୁଞ୍ଜନ,
(ସଖୀ) ମଉଳି ସୁମନ ହୁଅନ୍ତେ ମଳିନ
ତଳେ କି ମିଳିନ୍ଦ-ମନ ?
(ତେଉଁକି) ଦୁଇଦିନେ ଆହା ତୁଟିଯିବ ମାୟା
ଉଭେଇଣ ଯିବ ଛାୟା,
(ମୋତେ) ବାଧୁଥିବ ସିନା ବିରହ ବେଦନା,
କିଏ ହେବ ମୋର ସାହା ?
(ଏହୁ) ମୋହ ମରୀଚିକା ତୁଟିଯିବ ସଖୀ-
ରହେ କେତେକାଳ ମାୟା ?
(ତେଣୁ) ପରାଣେ ଆଶଙ୍କା କାଳେ ପ୍ରାଣସଖୀ,
ଛାୟା ସଙ୍ଗେ ଯିବ କାୟା !

(ଡାକେଁ) ଆସ ହେ ପ୍ରାଣେଶ ! ପରାଣେ ପ୍ରବେଶ
ପାନ କର ପ୍ରେମନୀର,
(ଆଜ) ଅକ୍ଷୟ ରତନ ପ୍ରେମ ଚିରନ୍ତନ
ଘେନ ପ୍ରେମ ପୟୋଧିର ।
(ମୁଁ ଯେ) ତବ ଅନୁରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ରକ୍ତ
ତବ ପ୍ରେମେ ଜରଜର,
(ମୋର) ସର୍ବସ୍ୱ ତୁମ୍ଭର ହେ ଜୀବିତେଶ୍ୱର !
ଭୁଞ୍ଜ ତାହା ହେ ସୁନ୍ଦର !
(ଏବେ) ମୋତେ ତେଜି ମନ ରୂପେ ପ୍ରିୟତମ !
ନ ବଳାଅ କେବେଁ ମନ,
(ପୁଣି) ତେଜି ମୋର କାୟା ନ ଛାଡ଼ ତା ଛାୟା
ମୋହ ଗଣି ପ୍ରାଣଧନ !

ଅନାବିଲ ସ୍ନେହ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରଣୟେ କହିଥିଲ ବିଷାଦିନୀ,
"ମୁହିଁ ତବ ସ୍ୱାର୍ଥହୀନ ସ୍ନେହଭିଖାରିଣୀ,
ପିତା ମାତା ଭ୍ରାତାଙ୍କର ଅତୁଳ ଶରଧା-
ଧାର୍‌ରେ ଧଉତ ମମ ପ୍ରାଣ ମନ ସଦା ।
ତଥାପି ମୁଁ ସୁପବିତ୍ର ସ୍ନେହର ରଙ୍କୁଣୀ ।"
ଲଭେ ଯେହ୍ନେ ଲୋଡ଼େ ସେହ୍ନେ ସଂସାରେ ପ୍ରିୟା ଶୁଣି ।
ଥିଲାଘର ପିଲା ଲୋଡ଼େ ସନ୍ଦେଶ ମିଠାଇ,
ନ ଲୋଡ଼େ ଯେ ଥରେ ତାର ସ୍ୱାଦ ପାଇ ନାହିଁ ।
ସ୍ନେହ ସେହ୍ନପରି ପାଇଥାଏ ଯେଉଁ ଜନ,
ସେ ସ୍ନେହ ପାଇବା ପାଇଁ ସେ ହୁଏ ଉନ୍ମନ ।
ରଖିଛୁଁ ସେ କଥା ମନେ ଗୋ ପ୍ରିୟ ସଙ୍ଗିନୀ,
ମୋ ଗଭୀର ସ୍ନେହ ଅଛି ସଂସାରକୁ ଜିଣି ।
ସେ ପବିତ୍ର ସ୍ନେହ ସହି, ବନ୍ଧୁ ଗୋ ମୋହର,
ପ୍ରୀତିପୂତ ମନେ ଏହି ଆଶୀର୍ବାଦ କର ।

ସଂଶୟେ

ମଣିଲ କି ସତି ! ମମ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଣୟ
ପାପରେ ପଙ୍କିଳ ସ୍ୱାର୍ଥ ହଳାହଳମୟ ?
ନାହିଁ ନାହିଁ, ନୁହଇଁ ମୁଁ ଏତେ ନୀଚମନା,
ତୁମ୍ଭଠାରେ ଆରୋପିବି ଏମନ୍ତ କଳ୍ପନା ।
ତୁମ୍ଭେ ଦେବୀ ସ୍ନେହ-ପ୍ରେମ-ପବିତ୍ରତାବତୀ
ସଂସାର-ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ସଦା ତୁମ୍ଭ ମତିଗତି ।
ନିଭିଗଲା ତେବେ କିପାଁ ସେହି ସ୍ନେହ-ଶିଖା ?
ତେଉଁ ନ ପାରିଲ ସ୍ନେହ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ପରୀକ୍ଷା ?
କିପାଁ ମଣି ମୁଁ ଅଯୋଗ୍ୟ କଲ ଅବହେଳା,
ମାନବ ଦେବ ! ନୁହେ ପ୍ରୀତି ବାଲ-ଧୂଳି-ଖେଳା ।

ପିଅଇଲ୍ କପାଁ ବାରେ ତବ ସ୍ନେହ-ବାରି,
ସେ ସ୍ନେହ-ବିଚ୍ଛେଦ ମୋତେ ବାଧୁଅଛି ଭାରି !
ଛଳେ ଚଳ୍ ପର କିନ୍ତୁ ଏ ସାରା ଜୀବନ
ଦିଅ ଅଧିକାର ଦେବି ! କରିବି ସ୍ମରଣ ।

ଦଗ୍ଧ ପଦ୍ମବନ

— ୧ —

ପ୍ରାଚୀ-ଅଙ୍କେ ଊଷାଦେବୀ ଝହ ଝହ ହସି
ଅପୂର୍ବ ଲାବଣ୍ୟ-ରାଶି ବିଞ୍ଚୁଛନ୍ତି ବସି ।
ଏମନ୍ତ କାଳେ ମୁଁ ଦିନେ ସରସୀର ତୀର
ଅସିଣ ଦେଖିଲି ଅହା କେମନ୍ତ ରୁଚିର,
ନୀଳ ଜଳେ ନୀଳ-ରକ୍ତ-ଧବଳ କମଳ
ଫୁଟି ଏକମେଳେ ହେଉଥିଲେ ଢଳ ଢଳ ।
ତଟେ ଅରବିନ୍ଦ-ଗନ୍ଧେ ସୁରଭି ଅନିଳ
ଆମୋଦିତ କରୁଥିଲା ଶ୍ୟାମଶସ୍ୟ ବିଲ ।
ତଟ-ବଟମୂଳେ ବସି ମରାଳ ଝମ୍ପିତ
ମୃଣାଳ ସେବାରେ ମୁଦ ଲଭୁଥିଲେ ଅତି ।

ନିସର୍ଗ-ଲାବଣ୍ୟ-ଲୁବ୍ଧ କବି ଭକ୍ତଗଣି
ପ୍ରୀତ କଲେ ନେତ୍ର କରି ଏଥି ଆଗମନ ।
ଛୁଟିଲେ ଅତୁଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପୁଷ୍କର—
ସହ ମିଳିଥିଲେ ପୁରମହିଳାନିକର ।
ମଳୟ-କିଞ୍ଜୁବ୍ଧ ପଦ୍ମବନ ବିକମ୍ପିତ
ପ୍ରାତଃସ୍ନାନେ ପୁରାଙ୍ଗନା ଅଙ୍ଗ ଆନ୍ଦୋଳିତ ।
ଢଳ ଢଳ ସୁତରଳ ପୁଷ୍କରଣୀ ଜଳ,
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଟଳ ଟଳ ଅଗଣ୍ୟ ମରାଳ,
ଝଳ ଝଳ ତରୁଣୀଙ୍କ ଆନନ କମଳ,
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଚଳ ଚଳ ନୟନଯୁଗଳ ।

ତହିଁ ତଳେ ଟଳ ଟଳ ପୀନ ପୟୋଧର,
କଏସେ ସୁନ୍ଦର ଏଥି କେ ସୁନ୍ଦରତର,
ପଦ୍ମଭବ ପାଏ ଏଥି କବି-କଳପନା,
ଲଜ୍ଜାଭରେ ଲୁଚ ଯାଏ ଉପମା ତୁଳନା ।
ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟେ ଆଣି କବି ଗୌରବ-ସୁଦନେ
କବିତ୍ୱ ଶି[illegible]ଇଥିଲେ ସରଃ, ଓଃ ପୁଳିନେ ।

—୨—

ବହୁଦିନ ପରେ ପୁଣି ବସନ୍ତ-ଭ୍ରମଣେ
ଅସିଣ ଦେଖିଲି ଦଗ୍ଧ କମଳ-କାନନେ ।
ନୀହାରକଣପାତେ ଅହା ନଷ୍ଟ ପଦ୍ମବନ
ଦେଖିଣ କଷ୍ଟେ ହେଲା ମୋର ପ୍ରାଣ ମନ ।

ଦେଖିଥିଲି ପୂର୍ବେ ଯଥା ଷୋଡ଼ଶୀ ଯୁବତୀ
କାଞ୍ଚନ କମଳକାନ୍ତି ଲାବଣ୍ୟ ମୂରତି,
ବୈଧବ୍ୟ-ବିଧୁରା ବାଳା କାରୁଣ୍ୟ ପ୍ରତିମା
ଯୌବନରକ୍ତିମା ନାହିଁ ରୂପମଧୁରିମା,
ଶୋକ-ନୀହାର କି ଅହା ଦହି ସୁଖବନେ
କରିଅଛି ପରିଣତ ଶୋଭାର ଶ୍ମଶାନେ ।
ଏ ଶୋଭା-ଶ୍ମଶାନେ ଦୃଶ୍ୟେ ସଂସାର ନଶ୍ୱର
ବଜ୍ରଶକ୍ତି ସହ ପ୍ରାଣେ ଉଦିଲା ମୋହର
ପାଇଁଲି ପୁଣି ତ ପର ବର୍ଷ ଏହୁପର
ଜଳ ପୁଷ୍ପେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ଏ ପଦ୍ମ ପୋଖରୀ ।
କାରଣ ପ୍ରଣୟୀ ଅଳି ପାଇବ କି ତାହା,
ହୃଦୟ ଭାଙ୍ଗିଣ ବାଟରେ ଯାଇଅଛି ଯାହା ।

କେତକୀ ଝର *

— ୧ —

ନିକଞ୍ଜନ-ନିବାସୀ କେତକୀ ଝର !
ପିଆସୀ ହୋଇ ଗଲି ତବ ପାଶର ।
ନୀଳ ନିର୍ମଳ ତନୁ କରି ପ୍ରଦାନ
ମୋହିଲୁ ତୃପ୍ତ ଜନ ପରି ମୋ ମନ ।
ପରର ଉପକାର ମହତ ଗୁଣ,
କେସନେ ସୁଝିବି ତୋ ଅମୂଲ୍ୟ ଋଣ ।
ଦରିଦ୍ର କବି ମୁହିଁ ତୋ ନାମେ ଗୀତ
ଗାଇଣି ସୁମରିବି ନାମ ହେ ମିତ !
ଘନ ନିକୁଞ୍ଜବନେ କେତକୀ-କୁଞ୍ଜ,
ଶୁଭୁଥିଲା ନିରତେ ମିଳିନ୍ଦ-ଗୁଞ୍ଜ ।
ତୋ ଅଙ୍କେ ବିକଶିତ ସୁରଭି କଞ୍ଜ
ଯାଇଛି ଦିନ ତୋର ଆସିଛି ସଞ୍ଜ ।

ତୋ ତଟ-ଚୂତ-ତରୁ-ଶାଖେ ବକୁଳ—
ଆମୋଦେ ଦିଗଙ୍ଗନା ଥିଲେ ଆକୁଳ ।
କୋମଳ କିଶଳୟ ଲୋହିତ ରଙ୍ଗେ
କୋଳିଥିଲା ଅମ୍ବର ଅବନୀ ଅଙ୍ଗେ ।
ନବବସନ୍ତ ଋତୁ ମଳୟ-ବାତ
ଦେଉଥିଲା ଦେହରେ ଅମୃତ ସିଞ୍ଚି ।
ପଲ୍ଲବ-ଗହଳରୁ ଯୁବା କୋକିଳ
କୁହୁ ସୁତାନେ କଲା ପ୍ରାଣ ଆକୁଳ ।
କାହିଁ କେତକୀ-କୁଞ୍ଜ କେତକୀ-ଗୋସ
ପରଶି ନାହିଁ ତୋର କେ କଲା ରୋଷ ?

---

* କେତକୀ ଝର କଟକ-ଗଞ୍ଜାମ ପକ୍କା ସଡ଼କ ଉପରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର କଚ୍ଛହରୀଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଅବସ୍ଥିତ ।

—୨—

ଦେଖିଲ୍ ଏବେ ଦନେ ପ୍ରଦୋଷ ବେଳେ
ନିର୍ଜନତା ସଙ୍ଗତେ ବିଷାଦ ଖେଳେ !
ପ୍ରତୀଚୀ-ଅଙ୍କେ ଯେବେ ଲୁଚଲେ ରବି
ବିଷାଦ-ଛାୟା ତଙ୍କା ନିସର୍ଗ-ଛବି ।
ବସା ଗଛ ଅଡ଼କୁ ବିହଙ୍ଗଗଣ
ବିଷାଦଗୀତ ଗାଇ କଲେ ଗମନ ।
ଗୋଧୂଳିକାଳେ ଘନ ଧୂଳି ଉଠାଇ
ହମ୍ବାରଡ଼ି ଗ୍ଲଭଣ ଯାଅନ୍ତି ଗାଈ ।
ବାରୁଣୀ ଗଗନରେ ଶତ ବିଶତ
ଦଶଇ ଝିହ ଝିହ ଜଳଦ-ଶତ ।
ନୀଳ ଶ୍ୟାମଳ ରଙ୍ଗ ପାଟଳ ରଙ୍ଗ
ପୀତ ବାଇଗଣିଆ ଦଶେ କ ରଙ୍ଗ !
ଏମନ୍ତ ଶତ ଦେଖି ହେଲ ମୋ ମନେ,
କାହିଁକ ମାୟାମୁଗ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ଜନେ ?

—୩—

କୂଳେ କରୁଣେ ରବେ କପୋତ-ନାରୀ
କବି ମନକୁ ପବି ପରି ବିଦାରି,
"ଉଠ ରେ ପୂତା" ତାର କରୁଣ ସ୍ୱନ ।
ଶୁଣନ୍ତେ ପଥିକର ବିକଳ ମନ ।
ଗୋଧୂଳିକାଳେ ପକ୍ଷୀ ମେଲୁଣି ଗୀତ
ଗାଇଣ ବିଷାଦିତ କରଇ ଚିତ୍ତ ।
ତୋ ନୀର ତୀର ଶାଖି-ଶୀତଳ-ଛାଇ—
ତଳେ ରହନ୍ତି ପାନ୍ଥେ, ଚୁଲି ଲଗାଇ
ଶଗଡ଼ିଆ ଭାଇ ତା ଗାଡ଼ି ପିଠାଇ
ପିତଳରନ୍ଧା ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଖାଇ
ତାମ୍ବୁଲ ଗୁବାକ ସେ ଚୁଙ୍ଗିଲ ବେଳେ
ଗୃହେ ତରୁଣୀ-କଥା ବିଷାଦେ ଭାଳେ ।

ଚମ୍ପକ-ଗୋଷ୍ଠୀ-ପ୍ରାଣେ ଚେତଣେ ଭୁଲେଣି,
ଦେଖନ୍ତି ସ୍ୱପନ ସେ ବେନିଙ୍କୁ ବେନି ।
ନିର୍ମଳ ପ୍ରେମେ ସିନା ଆତ୍ମା ମିଳନ,
ବେନିଙ୍କୁ ବେନି କରୁଥାନ୍ତି ଦର୍ଶନ ।
ପୁଲକ ଏହୁପରି କେତେ ତରୁଣ—
ତରୁଣୀ-ସ୍ୱପନରେ ତୋର କରୁଣ !
ଯେତେ ଅତର ପଛେ ହେଉ ପ୍ରଣୟ,
ସଂସାର କରେ ତାହା ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ !

ବଡ଼ବୋଉ ଝର *

କେଉଁ ଅତୀତ ଯୁଗେ ଝର ! ତୋ କୂଳେ,
ଝଙ୍କାଳିଆ ଗଛର ଶୀତଳ ତଳେ
ବସିଣ ବଡ଼ବହୂ ତେଲ ହଳଦୀ
ବଢ଼ାଇ ସ୍ନାନ ବଧୂ ପିନ୍ଧିଲେ ଖଦି ।
ନାହିଁ ସେ ଯୁଗ ଆଉ ସେ ଶାଖୀ ନାହିଁ,
ସେ ବଡ଼ବହୂ-ରୂପ-ଲାବଣ୍ୟ କାହିଁ !
ମାତ୍ରକ "ବଡ଼ବୋଉ ଝର" ଅଛଇ,
ତା ନାମ ସଙ୍ଗେ ତାର ଛାୟା ଦିଶଇ ।
କିବା ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ସେ ନବବଧୂ
ଅମରଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଇ ଯାଇଛି ମଧୂ !
ସେ ଝର ସଙ୍ଗେ ତାର ଅମର ଛାୟା
ଲାଗି ରହିଣ ବିସ୍ତାରୁଛି କି ମାୟା !
ଅସରନ୍ତା ସେ ଝର-ନୀର ଯେସନ
ଅସରନ୍ତା ସେ ନାମସୁଧା ତେସନ !
କେସନ ଝର ସଙ୍ଗେ ତୋ ନାମ ବଧୂ
ମିଳିଣ ବୋଲାଇଦେଲା ତୋ ନାମେ ମଧୁ ?

---

* ବଡ଼ବୋଉ ଝର ଖୋର୍ଦ୍ଧା ମଧ୍ୟରେ । କେତକୀ ଝର, କାଙ୍କୁଡ଼ ଝର, ସାହାଡ଼ା ଝର ପ୍ରଭୃତି ଖୋର୍ଦ୍ଧା ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଶୈଶବ ସୁଖ ପିତୃ-ଗୃହେ ଭୁଲିଣ
ଅବା ଏ ଝର ଅଙ୍ଗେ ହୋଇଲ ଲୀନ ?
ନବ ଯୌବନେ ଅବା ଧୋଇଣ ପଦ
ତାର ଯୌବନ ସମ ଦେଲ ଏ ପଦ ?
ଅବା ନିର୍ଝର ଶିଳା ତଳେ ସେ ଥିଲ
ତବ ଚରଣ ଲାଗି ସ୍ରୁବି ଉଠିଲ ?
ଶ୍ୟାମା-ପଦ-ପ୍ରକ୍ଷେପେ ଅଶୋକ ଯେସନେ *
ଫୁଟଇ, ନିର୍ଝର କି ଫୁଟିଲ ତେସନେ ?
ଅବା ଫୁଲ ତୋଳିଣ ଗଢ଼ି ପ୍ରତିମା
ବସନ୍ତି ଥିଲ ଏଥି ରୂପସୀ କେମା ?
ଅଥବା କଲ ଏଥି ବାଲିର ଘର,
ନାମ ସଙ୍ଗତେ ରଖି ନେଲ ନିର୍ଝର ?
କି ଅବା ଅନାବୃଷ୍ଟି ହେଲ ଦେଶରେ,
ଝର ସ୍ରୁବିଲ ତବ ପଦ ସ୍ପର୍ଶରେ ?
ଅବା ମିଳନାନନ୍ଦ କାକୁଡ଼ି କେଶେ
ପ୍ରବେଶି ଝର ହର-ଜଟା ସଙ୍କାଶେ;

ପାଇଅଛୁ ଅମର ନାମ ମଧୁର,
ସୁଡଠ-ଦୁର୍ବାଦଳ ଅବା ଶକୁର !
ତବ ଅଙ୍ଗସୁଲଭ ଶୀତେ ଉପତ
ନିଦାଘେ ଶୀତଳତା ଝରେ ପ୍ରାପତ । †
ତବ ଅଭ୍ରସେ ଯେବେ ଏତେ ସୁଷମା,
ଥିଲ କି ଶୋଭାବତୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ରମା ?
ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ବାମା ଚୋ ବଡ଼ବନ୍ଧୁ !
ଝର-ସଙ୍ଗୀତେ ତବ ସୁଷମା ରହୁ ।

---

* ଷୋଡ଼ଶୀ ତରୁଣୀମାନଙ୍କ ପଦପ୍ରହାରରେ ଅଶୋକ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହେବାର ପ୍ରାଚୀନ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ।

† ଶ୍ୟାମା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ କୂପୋଦକ ପ୍ରଭୃତିର ଶୀତକାଳରେ ଉଷ୍ଣତା ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳରେ ଶୀତଳତା ସମସ୍ତଙ୍କ ଜ୍ଞାତ ।

କବିର ଦୁଇ ପତ୍ନୀ

ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କି ସୌଭାଗ୍ୟ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ
କବି ମୁହିଁ ମମ ପତ୍ନୀ ବେନି,
ଇଚ୍ଛା ମମ କରିବାଇଁ ଘର ଦ୍ୱାର
ସୁଖେ ମୋର ସେ ବେନିଙ୍କୁ ଘେନି ।
ଶରନ୍ତନ ଶ୍ରୁତିମତେ ପତ୍ନୀ ବେନି
ସେ ସପତ୍ନୀ ଏକ ଅପରେକର
ଶର ଅରି, କିନ୍ତୁ ମୁହିଁ ବେନିଜନ-
ଶ୍ରୀଚରଣ-ସେବକ କୋମ୍ପର ।
ବେନି ପାଶେ ବେନି ପ୍ରିୟା ସଦା ଅହା
ମହାଶତ୍ରୁ। ଚଳିବି କିପରି ?
ଏକ ସୁଗୃହିଣୀ ସଦା ଉପାର୍ଜନ-
ଆକାଙ୍କ୍ଷିଣୀ, ଅନ ଅର୍ଥ-ଅରି !
ଏକ ପୃଥ୍ୱୀ-ପ୍ରବାସିନୀ ଦେବକନ୍ୟା
ଅନ ଧରି-ମାନବ-ନନ୍ଦନୀ;
ଏକ ପରିଣୀତା ଭାର୍ଯ୍ୟା, ଅନ ମମ
ସ୍ୱୟମ୍ଭୂତା କବିତା କାମିନୀ ।

କବିତା ପ୍ରତି

—୧—

ଯାଅ ରେ କବିତା ମମ ପ୍ରିୟତମା-ଘରେ,
ଧରନ୍ତୁ ଚମ୍ପକାଙ୍ଗୁଳିଯୁତ ଗୃହୁ କରେ ।
ପଙ୍କଜପଲାଶ-ନେତ୍ର ପଡ଼ୁ ତୋ ଉପର,
ଚନ୍ଦନ ସୁରଭି ଶ୍ୱାସେ ହୁଅ ପବିତର ।
ଘନକୃଷ୍ଣ ବେଣୀ ତାଙ୍କ ପଡ଼ୁଥିବ ଲୋଟି,
ତା ପାଶେ ବସିଣ ଯାଅ ଗଢ଼ବର କୋଟି ।

ଯଦି ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ଈଷତ ଚଞ୍ଚଳ,
କବିତା-ଜନମ ତବ ହେବ ରେ ସଫଳ ।
ପଢ଼ନ୍ତୁ ବା ନ ପଢ଼ନ୍ତୁ ତୋତେ କେହି ଆନ,
ପଢ଼ିଣ କରନ୍ତୁ ମୋତେ ପ୍ରିୟା ଯୋଗ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ।
ସେ କରକମଳେ ଯେବେ ପାଇ ପାରୁ ଠାଇଁ,
ଧନ, ପଦ, ଯଶ ମମ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।
ନାହିଁ ନାହିଁ ଠାଇଁ ତୋର ପଣ୍ଡିତ-ଆଳୟେ,
ହେବୁ ଧନ୍ୟ ପାଇ ସ୍ଥାନ ପ୍ରେୟସୀହୃଦୟେ ।

କବିତା ପ୍ରତି କବି

—୧—

କମଳା-ସଉଧ ବରଜି ଆସି ବାଣୀ-ଭବନେ,
ଦରିଦ୍ରତା-ସଖୀ କବିତା ବରି ନେଲି ଜୀବନେ ।
ପିତା ମାତା ବନ୍ଧୁ କୁଟୁମ୍ବ ଯେତେ ଆତ୍ମୀୟ ଜନ
ଆଶାୟୀ ହୋଇଣ ଅଛନ୍ତି ଅର୍ଜିବି ମୁଁ ଧନ ।
ହେବି ଦଶ ଜଣ ସଙ୍ଗତେ ଲୋକ ମୁଖିଆ ଜଣେ,
ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ତୋଷିବି ମାନେ ଗୌରବେ ଧନେ ।
ଅହୋ କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ହେଲା ଏ ଭାଲେ ଯା ଲେଖା ଥିଲା,
କୁଳିଶ-ପ୍ରହାରେ ଜର୍ଜର ଆଶା-ଲତା ହୋଇଲା !
କାହିଁ ଗଲା ଉଚ୍ଚ ଆଶ୍ରୟ କାହିଁ ସମ୍ମାନ ଧନ,
କବିତା-ମୋହରେ ଆସକ୍ତ ହେଲା ମୋହର ମନ ।
ଛାଡ଼ ଛାଡ଼ ମୋତେ ସୁନ୍ଦରି ! ଦରବାରେ ମୁଁ ଯିବି,
ଉପାର୍ଜନ କରି ଉଜୁଡ଼ା ଘରଦ୍ୱାର କରିବି ।
ନିତି ଦିବା ଆଉ ପଣନ୍ତେ ବାନ୍ଧି ନ ରଖ ମୋତେ,
ଦେଖ ପରିଜନେ ମୋ ମୁଖେ ଚାହିଁଛନ୍ତି ସତତେ ।
ଦିନ ପରେ ଦିନ ଯାଉଛି ମାସ ଉପରେ ମାସ,
ସଂକ୍ରାନ୍ତି, ସଂକ୍ରାନ୍ତି, ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପରେ ଆସେ ଉଆଁସ ।

ନ ଗୃହିଁ ପଞ୍ଚକୁ ପଳାଏ ବର୍ଷ ପରେ ବରଷ,
ଦିନାକେତେ ଗଲେ ତୁଟିବ ମୋର ବଳ ବୟସ ।
ପାଣି ପ୍ରସାରଣ ସ୍ୱଜନେ ଅତି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ମନେ
ନିରେଖିଅଛନ୍ତି ମୋ ଆଡ଼େ ତୃଷ୍ଣାଯୁତ ନୟନେ ।
ରିକ୍ତ ହସ୍ତେ ପ୍ରିୟେ କେସନେ ତାଙ୍କୁ ବାହୁଡ଼ାଇବି ?
ସୁଚିରପୋଷିତ ଭରସା କେମନ୍ତେ ବ୍ୟର୍ଥ କରିବି ?
ଛାଡ଼ ଛାଡ଼ ମୋତେ ପ୍ରେୟସି ! ଆଜ ନ ଧର ଗଳା,
ଏ ମୋ ଘର ଶୂନ୍ୟ କରଣ ଗୃହେ ଅନ୍ୟବ ପଳା ।
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ପଇସା ଟଙ୍କା ମୁଁ ଅରଜିବି,
ମନ ଖୁସି କରି ସ୍ୱଜନେ ଅନ୍ନ ବସ୍ତ୍ରେ ପୋଷିବି ।
ପ୍ରବୋଧି ମେଲଣି ଘେନିବି ଏହା ଭାବିଲି ମନେ
ଏତେ ଦିନେ ରକ୍ଷା ପାଇଲି ବୋଲି ସାନନ୍ଦ ମନେ ।
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇବି ଅଛି ହେଲା ମୋ ମନ,
ନିଦ୍ରାରେ ଦେଖିଲି କବିତା-ସୁନ୍ଦରୀକୁ ସ୍ୱପନ ।
ହସି ହସି ଆସି ମୋ କଣ୍ଠେ କରି ସ୍ନେହାଲିଙ୍ଗନ
ମୋହନ ମୂରତି ଦେଖାଇ କହେ ପ୍ରିୟବଚନ,
"ପ୍ରଥମ ଯୌବନେ ସଖା ହେ ଗମାଇଲ ମୋ ସହ
କେମନ୍ତେ ସହିବ ଜୀବନେ ମୋର ଦୀର୍ଘ ବିରହ ?"

— ୨ —

ଅଚ୍ଛା ଲୋକ ପାଲେ ପଡ଼ିଲି, ଭଲ ନିଶା ଖାଇଲି,
ବ୍ୟର୍ଥେ ଦୁର୍ଲଭ ଜୀବନ ଜଳେ ମୁଁ ଭସାଇଲି !
ବିଷମ ଫାଶରେ ପଡ଼ିଲି ଏଥୁଁ ମୁକ୍ତି-ଉପାୟ
ଦେଖୁ ନାହିଁ ଆଜ, ହେ ପ୍ରଭୋ ! ହୁଅ ମୋର ସହାୟ ।
ଚିର ଦରିଦ୍ର ମୁଁ ରହିଲି ପଡ଼ି ଆସକ୍ତି-ପାଶେ,
କୁଟିଳ କଟାକ୍ଷେ ସଂସାର ମୋତେ ସଦା ଝିଙ୍ଗାସେ ।
ଦରହାସେ ଥୋକେ କୋଣେଇ ମୋତେ ଗୃହାନ୍ତି ପିଲା,
ତୁନି ତୁନି ଲୋକେ କହନ୍ତି "ଏ ତ ଅକର୍ମ ଶିଳା,
ଏହା ସଙ୍ଗ ଲୋକେ କଉଡ଼ି ଅର୍ଜି ମନୁଷ୍ୟ ହେଲେ,
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଏଣରେ ଏ ଗୀତ ବାନ୍ଧି ଗମାଏ ବେଳ ।"

—୩—

ହେଉ ବା ନ ହେଉ ସଂସାର ମୋର ସକଳ ଧନ,
ତବ ପ୍ରେମ-ଅଙ୍କେ ପ୍ରେୟସି ! ଯାଉ ଏ ମୋ ଜୀବନ ।
ପ୍ରାଣର ଗଭୀର ବେଦନା ନ ପାରଇଁ ମୁଁ ସହି,
ଅକୂଳ ଆବେଗେ ନିରତେ ମୁଁ ଯେ ହୁଅଇ ଦହି ।
କେତେ କେତେ ଜନ ଉଭେଇ ଯିବେ ଦୂର ଦିନରେ,
ମୋ ପ୍ରାଣ-ସୌରଭ ମହକୁ ଥିବ ଏ ଭୁବନରେ ।
ଏହି ଆଶା ଧରି ଭାରତି ! ନ ଛାଡ଼ିବି ତୋ ପାଶ,
ନିଭାଇବ କୃପା-କଣିକା ଏ ମୋ ପ୍ରାଣ-ପିଆସ ?
ପ୍ରଥମ ଯୌବନେ ପ୍ରେୟସି, କଟାଇଲି ତୋ ସହି,
କେମନ୍ତେ ସହିବି ଜୀବନେ ତୋର ଘୋର ବିରହ ?
ହେଉ ଯା ହେବାର ପ୍ରେୟସି, ନ ଛାଡ଼ିବି ତୋ କର,
ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମ ମୋକ୍ଷ ତୁ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ମୋହର ।
ନ ବାଜୁ ପଛକେ ଗୌରବେ ମୋର ବିଜୟ-ତୂରୀ,
କୀର୍ତ୍ତି-ବଜାରରେ ନ ବାଜୁ ପଛେ ଶଙ୍ଖ ମହୁରୀ ।
ଗୁଣି-ଗଣନାରେ ନ ପଡ଼ୁ ପଛେ କଠିନୀ ଗୁନ୍ତେ,
ନିନ୍ଦା-ବଜାରରେ ପଡ଼ିଲେ ପଡ଼ୁ ସଂସାର-ଦାନ୍ତେ ।
ଉଦରଚିନ୍ତାରେ ଲଲାଟେ ସ୍ୱେଦ ବହିଲେ ବହୁ,
ଉତାପି କପଟ ଗଞ୍ଜଣା ପ୍ରାଣ ଦହିଲେ ଦହୁ ।
ନିନ୍ଦୁକର କୂଟ ବିଦ୍ରୂପ ଢାଳୁ ଶୀତଳ ଜଳ,
ତଥାପି ଦିଅ ଗୋ କବିତା, ତୁହି ପଦ-କମଳ ।
ନୋହୁ ପଛେ ଯଶ କୀରତି ମାନ ସମ୍ଭ୍ରମ ଧନ,
ତବ ଅଙ୍କେ ଶିର ନିହିତ ଯାଉ ଏ ମୋ ଜୀବନ ।
ତୋହର ପାଇଁ ମୁଁ ସୁନ୍ଦରି ! ଜନ୍ମିଅଛି ମହୀରେ,
ତବ ପୂତ-ପୀଠେ ଡାକଣି ବାନ୍ଧ ମୁକୁଟ ଶିରେ ।
କମଳା-ସଦନ ବରଜି ଆସିଅଛି ତୋ ଘରେ,
ପ୍ରାଣକୁ ମୋର ଗୋ ବାଧୁଛି, ଡାକ ନିଅ ଭିତରେ ।
ବିଜୟମୁକୁଟ ମୋ ଶିରେ ବାନ୍ଧି ଦିଅ ଗୋ ଦେବି,
ଧନ୍ୟ ହେଉ ମମ ଜୀବନ ତବ ଚରଣ ସେବି ।

ଏ ମମ ଜୀବନ-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରୀତି,
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳିବି ଗାଇ ପର୍ଣ-ଗୀତି ।
ସର୍ବେ ଏକାକାର କରିବି ଭୁଲାଇଣି ବିଭେଦ,
ନୋହିଲେ ବାସର ଯାମିନୀ ହୃଦ ଦହିବ ଖେଦ ।
ଅଗୁରୁ-ଧୂପର ପରାଏ ନିରନ୍ତର ମୁଁ ଜଳି
ବିତରିବି ବାସ ଜଗତ ଜନେ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଦଳି,
ଅତନିମି ମୁଁ ଏ ଉଦାର ଲଭି ଶାଶ୍ୱତ ଧନ
ଲୌହ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ପାଇବି ମୁହିଁ ହୈମ ଜୀବନ ।

ତନୁ ଓ ମନ

ତନୁ ଅଣି ଦଏ ସିନା ମାନସ-ଚାରୁତା,
ନେତ୍ର ବେନି ନ କହେ କି ପ୍ରୀତି-ଗୁପ୍ତକଥା ?
ଶ୍ରେୟ-ପୂଜା-ଯୋଗ୍ୟ ନାରୀ ବକ୍ଷେ ବେନି ସ୍ତନ
ଢାଙ୍କେ ମର ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳେ ଲୁଚେ ଦେଖି ଜନ ।
ନ କହେ କି ସେ ଅନ୍ତର-ନିଭୃତ-ବାସନା,
ଏକନିଷ୍ଠ-ପ୍ରାଣ-ଇଷ୍ଟ-ପ୍ରେୟ-ଉପାସନା ?
ବିମଳ ଲାବଣ୍ୟ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉରସସରସୀ—
ସ୍ନାତ ପ୍ରେମ ହୃଦସିଂହାସନେ ଥାଏ ବସି ।
ସୁବିମଳ ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ, ବିଲୋଲ ନୟନ,
ତଦୁପରି ଘନ ସାନ୍ଦ୍ର ଚିକୁର ଶୋଭନ ।
କହନ୍ତି ସେ ପ୍ରେମରାଜ୍ୟ-ରହସ୍ୟକାହାଣୀ,
ତନୁ ପ୍ରଚୁରଇ କେଉଁ ପ୍ରେମରାଜ୍ୟ-ବାଣୀ ?
ତନୁତଳେ ଅନ୍ତରର ପ୍ରେମରାଜ୍ୟ ଛବି
ଆଭାସ ପାଇଣି ମୁଗ୍ଧ ବିଶ୍ୱେ କୋଟି କବି ।
ଗନ୍ଧେ ଆମୋଦିତ ତନୁ ଏମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର,
ମାନସକୁସୁମ ଅହା କି ସୁନ୍ଦରତର !

ନବବଧୂ

ସରଳା ଚପଳା ପଲ୍ଲୀବାଳିକା ରୂପରେ
କ୍ରୀଡୁଥିଲୁ ନିଃସଙ୍କୋଚେ କାଲି ଶୈଶବରେ,
କି ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଲା ଆସି କେବଣ ଦେବତା,
କେଉଁ ଦିବ୍ୟ ମୁକୁଟରେ ହେଲୁ ବିଭୂଷିତା ?
କେଉଁ ପୁଣ୍ୟ ସିଂହାସନେ ହେଲୁ ଅଭିଷିକ୍ତ,
ନୟନ ନିବେଶି ଦେହେ ଭୁବନ ଚକିତ ।
ପାଇଲୁ ଦେବବାଞ୍ଛିତ ପଦ କେଉଁ ବଳେ,
ପୁଣ୍ୟଦର୍ଶନ-ଲାଳସେ ଜନ୍ମୁଖୀ ସକଳେ ।
ପିନ୍ଧି ଶୁକ୍ଳଭୂଷା ଦୀପ୍ତ ଦିଗଙ୍ଗନାମାନେ
ତବ ତନୁ ନିରେଖନ୍ତି ସହାସ ନୟନେ ।
ଦିବ୍ୟ ସ୍ନିଗ୍ଧ ବାସେ ମହକଇ ଅପଘନ,
ପୂତ ହୋମବହ୍ନି-ଧୂମେ ରକ୍ତିମ ନୟନ ।
ନବ ରକ୍ତ ପରିଚ୍ଛଦ ଧରଣୀ ଚୁମ୍ବଇ,
ସଉରଭେ ଚଉଦିଗ ମହକି ଉଠଇ ।

ହରିଦ୍ରା-ଲେପିତ ତନୁ, ଚନ୍ଦନ-ଚର୍ଚ୍ଚିତ
ଶିର ବକ୍ଷ, ବନ୍ଧ ବେଣୀ, ଅଳକ୍ତ-ରଞ୍ଜିତ
ନୂପୁର-ଶିଞ୍ଜିତ ଶୁଭ୍ର ଚରଣ ଯୁଗଳ,
ଚମ୍ପକ-ଅଙ୍ଗୁଳି-କଳି କବୀନ୍ଦ୍ରସମ୍ବଳ ।
ଧନ୍ୟ ନବବଧୂ ଆଜି ଜୀବନର ଧନ !
ଧନ୍ୟ ଲୀଳାମୟ ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭର ବିଧାନ !
ଉଦ୍‌ବାହ-ଉତ୍ସବକାଳେ ଆଗୋ କୁଳବଧୂ,
ବର ସଙ୍ଗେ ହେଉ ତବ ଶୁଭମେଳ ମଧୁ ।
ଲାଗିଥାଉ ଯୁଗ୍ମ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରେମ-ମହୋତ୍ସବ,
ଏହା ଆଶୀର୍ବାଦ କରେ ଦୀନ କବି ତବ ।

ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପବିତ୍ର ପ୍ରେମେ ହେଉଥିଏ ବନ୍ଧନ
କରଣ ବେନିଙ୍କୁ କର ଜୀବନ ଯାପନ ।
ଯୁଗ୍ମ ଅଙ୍ଗେ ଏକ ଆତ୍ମା ହୋଇ ଏକାକାର
ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁ ପ୍ରେମେ ଏ ବିଶ୍ୱସଂସାର ।

ସ୍ୱପ୍ନେ

ଘୋର 'ଭୃଙ୍ଗାରଦେ' ଦିନେ ଥିଲି ଅଚେତନେ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ବିଜେସିଲେ ଆସି ମମ ମନେ ।
ଦେଖୁଦେଖୁ ରୋଗଶଯ୍ୟାଶାୟିନୀ ପ୍ରେୟସୀ,
କରୁଥିଲି ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ପାଶେ ସ୍ୱପ୍ନେ ବସି ।
ଦେଖିଲି ପଲକେ ମୋର ହେଲା ସର୍ବନାଶ,
ଚକିତେ ବୁଡ଼ିଲା ମୋର ସଂସାରର ଆଶ ।
ତା ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଦିଶୁଥିଲା ପାଣ୍ଡୁବର୍ଣ୍ଣ,
ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ଦୀର୍ଘରୋଗେ ହୋଇଥିଲା କ୍ଷୀଣ ।
ତଥାପି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆଭା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ ଆନନ,
ବିବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖିଣ ଦୁଃଖେ କଲି ମୁଁ ରୋଦନ !
ତାହା ଦେଖି ହସିଲା, କି ଦାରୁଣ ଆହ୍ଲାଦ !
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିଦ୍ରା, ଦେଖେଁ ପ୍ରିୟା ସେବେ ପାଦ ।
କୋଟିଗୁଣେ ପ୍ରେମ ମମ ହେଲା ଜାଗରଣ,
ତା ଅମଳ ଗଣ୍ଡେ ଦେଲି ମୁଁ ସାନ୍ଦ୍ର ଚୁମ୍ବନ ।
ଭାଳିଲିଁ ଅଶ୍ରୁବିନା ଲାଗେ ମୂଲ୍ୟହୀନ,
ହଜିଲେ ସେହି ତା ପ୍ରାଣ ହୁଏ ଶୂନ୍ୟ ଦୀନ ।

ବିରହିଣୀ ରାଈ

—୧—

ବସନ୍ତେ ମେଘମୁକ୍ତ ବିତାନେ ଗୃହି
ସଇ ଦୂତୀକୁ କହେ ବିରହୀ ରାଈ ଯେ ।
ବସନ୍ତ-ଦୂତ ପିକ 'କୁହୁ'—ନିସ୍ୱନେ
ପୁଣି ରାବିଲ ସଖି ! ନିକୁଞ୍ଜବନେ ଗୋ ।
କୁହୁକ ସର କୁହୁ ସହୁ ଗୋ, ଶରୀ
ବିଦାରୁ ଅଛି ଦାରୁ ପରି ଯେପରି ଗୋ ।

—୨—

ଶ୍ରାବଣେ ନୀପଡାଳେ ବରହୀ-ସ୍ୱନ
ଶ୍ରବଣେ ବୃଷଭାନୁ-ଜେମା ଉନ୍ମନ ଯେ ।
ଯାଅ ଗୋ ଦୂତି, ନନ୍ଦକିଶୋର ପାଶେ,
କହ କଦମ୍ବେ ଶିଖୀ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ନାଶେ ଗୋ ।
ସେ ଭାବବିନୋଦିଆ-ମୁରଲୀ-ସ୍ୱନ—
ଶ୍ରୁତିରେ ଧୃତି ମନ ପ୍ରାଣ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ଗୋ ।
ଆଶ୍ୱିନେ ଶ୍ୱେତ କାଶକୁସୁମପନ୍ତି
ଶାରଦ ଶୋଭା-ସରେ କି ସନ୍ତରନ୍ତି,
ସୁଷମାରାଶି ଧୃତି ହରନ୍ତି ମୋର
ଦେଖିଅ ଦୂତି, କିନା ପ୍ରାଣ ଦୋସର ଗୋ ।
ନିଖିଳ ଋତୁ ଶୋଭା ପ୍ରିୟ-ବିଚ୍ଛେଦେ
ପରିଣତ ହୁଅଇ ବିଷମ ଖେଦେ ।

ବିଚ୍ଛେଦେ

ମେଘ ବରଷଇ ବିଜୁଳି ମାରଇ
ବାଆ ବହେ ସୁଲୁ ସୁଲୁ,
ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ବରଷାର ନୀର
ଝରୁଥାଇ ଝୁରୁ ଝୁରୁ ।

ପଡ଼ି ଧରିତଳ ଗଡ଼ିଯାଏ ଜଳ
ନାଳେ ନାଳେ କୁଳୁ କୁଳୁ,
ତରୁ ଡାଳେ ଡାଳେ ଝିଙ୍କି ମାଳେ ମାଳେ
ଜୋନାକୀଏ ଜୁଳୁ ଜୁଳୁ ।
ଜଳବିନ୍ଦୁ ଦଳେ ତରୁଲତା ଦଳେ
ପଡ଼ୁଁ ଟପ ଟପ ସ୍ୱନ,
ଅଳପବୟସୀ ଦୂରପରବାସୀ
ଶୁଣିନ୍ତେ ଉଦାସ ମନ ।
କେଉଁ ଦୋଷେ ଦୋଷୀ ହେଲେ ପରବାସୀ
କରନ୍ତି ବିଧାତା ଜନେ,
ଏହା ମନେ ଭାବି ଦୁଃଖୀ ନରନାରୀ
ବିଧି ନିନ୍ଦେ ମନେ ମନେ ।
କବି କହେ ଧୀରି, ଶୁଣ ଶୁଣ ଭାଇ,
ବିଧି କି ନ ନିନ୍ଦ ଗ୍ରନ୍ଥେ,
ନୁହ ଉଚିତର ସୁଧୀରେ ବିଚାର
ବିଧିଲୀଳା ବିଶ୍ୱଦାଣ୍ଡେ ।

ବିଚ୍ଛେଦ ମିଳନ ସୋଦର ସମାନ
ଏକ ପାଶେ ଥାଏ ଆନ,
ଅଭିନ୍ନ ଅନ୍ତର ବିବାଦ ତାଙ୍କର—
ବିଚିତ୍ର ବିଧିବିଧାନ ।
ମିଳନେ ଜନ୍ମଇ ବିଚ୍ଛେଦେ ବଢ଼ଇ
ପ୍ରୀତିର ଏହି ଲକ୍ଷଣ,
ପୀରତି-କନକ ଦିଶେ ଜକ ଜକ
ବିରହ-ବହ୍ନି-କଷଣ ।
ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନେ ଜାତ ହୁଏ ମନେ
ଅପୂର୍ବ ପ୍ରୀତି-ଅଙ୍କୁର,
ଗୁପ୍ତଚକ୍ଷୁ-କୋଣେ ମଧୁର ମିଳନେ
ପିଏ ସେ ରସ ମଧୁର ।

କାଳେ ସେ ଜଳ୍ପଏ କେବଣେ ଗୃଳୟାଏ;
ମିଳନ ଅନ୍ତେ ବିରହ,
କବି ପଗ୍ଭରଇ, ଏହ କାଣ୍ଡ ଭଳ,
କେଉଁଠି ନ ହୁଏ କହ ?
ସତୀ ଦମୟନ୍ତୀ ଜାନକୀ ପାର୍ବତୀ
ଶକୁନ୍ତଳା ଅବ ଯେତେ,
ବିଚ୍ଛେଦେ ମିଳନ ଜଗତ-ଜୀବନ
ବର୍ଣ୍ଣିବି ମୁଁ ଅଜ କେତେ ?
ଗୋପପୁରବାସ ମଥୁରାପ୍ରବାସ
ପ୍ରଭାସ-ମିଳନ-ଲୀଳା,
ଅଯୋଧ୍ୟା-ଜୀବନ ଲଙ୍କା-ଅପମାନ
ଅନ୍ତେ ଅଭିଷେକଖେଳା ।
ଏହ ପ୍ରୀତିସ୍ରୋତ, ଯୁଗ ଯାଏ ବିତ,
ଯାଆଁଲା ଭାଇ ସେ ଦୁହେଁ
ବିଚ୍ଛେଦ-ମିଳନ ବିଧାତା-ନନ୍ଦନ
ଭଲି ଭଲି କବି କହେ ।

ପ୍ରୀତିର କପଟତା

ବିଷମ ଏ କପଟତା,
(କାହାଁ) ଲୁଗୃଏଁ ପରାଣ ବ୍ୟଥା,
ନ ଦେଖିଲେ ଯାକୁ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦେ, ତାକୁ
ଦେଖିଲେ ନ କହେଁ କଥା ।

ପ୍ରାଣର ଯେ ପ୍ରିୟତମ,
(ଦେଖି) ଛାତି ପଡ଼େ ଦମଦମ,
ନ ଚାହିଁଲ ପ୍ରାୟେ ଗୃଲି ଯାଉଥାଏଁ,
(ଏ ଯେ) ପଣ୍ଡଣା ବସାଇ ତମ !

କିପାଁ ଏ ଯାତନା ସହେଁ,
କିପାଇଁ ଦୂରେ ମୁଁ ରହେଁ,
ପରାଣ ଫେଇଣ ପରାଣ ବେଦନା
କାହିଁକି ତାକୁ ନ କହେଁ ?

ସେ କି ନ ବୁଝେ ମୋ ଢଙ୍ଗ ?
ସେ କି ନ ଜାଣେ ଏ ରଙ୍ଗ ?
ଫେରାଏଁ ନୟନ ଲଜ୍ଜାଛନଛନ
ହେଲେ ତା ମୋ ନେଣ ସଙ୍ଗ !

ଗଭୀର ନିର୍ମଳ ପ୍ରୀତି,
ପ୍ରୀତି-ସାଥୀ ବ୍ରୀଡ଼ା ଭୀତି,
ଜଳ ଜଳ କରି ଚୁହିଁବା ନୁହଇ
ନିର୍ମଳ ପ୍ରୀତିର ରୀତି ।

ବୁଝୁଛ ତ ପ୍ରିୟତମ
ପ୍ରାଣର ବାରତା ମମ,
ହସି ହସି ଆସ ହୃଦ ପରେ ବସ,
ଯାଉ ଏ ଲଜ୍ଜା ସରମ !

ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତେ ଦର୍ଶନ,
ତୃପତ ନୁହଇ ମନ,
ପ୍ରାଣ-ସିଂହାସନ କର ଆରୋହଣ
ପ୍ରାଣକ୍ଷୁଧା ତୃଷ୍ଣା ମେଣ୍ଟ ।

ଦେଖିଛି କମଳାନନ
ପଦ୍ମପଲାଶ-ନୟନ
ଅଗାଧ ପ୍ରଣୟ— ଜଳଧିନିଳୟ
କଳ୍ପ କଳ୍ପାନ୍ତ ଜୀବନ ।

ଅସ ପ୍ରିୟତମ ଅସ,
କର ମୋ ପ୍ରାଣରେ ବାସ,
ଦାରୁଣ ବିରହ ଏ ମୋର ଦୁଃସହ
ହର ମୋ ବିଚ୍ଛେଦତ୍ରାସ ।

ସୁକ୍ଷଣେ ଭେଟ

କେତେ ଯୁଗ ଅନ୍ତେ କେତେ କର୍ମ-ସୂତ୍ରେ
ଭେଟ ହୋଇଅଛୁ ତୁମ୍ଭ ମୋହର,
ମୁହିଁ ନ ଫେରାଇ, ପଦେ କଥା କହି
ସାର୍ଥ କର ବିଧି, ପ୍ରୀତି-ଦୋସର ।
କିଏ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଯିବା ପୁଣି ଚାଲି
ଭେଟ ପୁଣି କେବେ ହେବ କି ନାହିଁ,
କିଏ ଜାଣେ ଅହା କେତେ ଯୁଗ ଅନ୍ତେ;
ମନ ଖୋଲି କଥା କହ ରେ ଭାଇ ।

ପ୍ରାଣ ଖୋଲି ମୁହେଁ ଚାହିଁବ ନାହିଁ
ପ୍ରେମାନନ୍ଦେ କ୍ଷଣେ ହସିବ ନାହିଁ ?
ପ୍ରାଣଭରି ପ୍ରୀତି ଦେବ କି ନାହିଁ ?
ଭେଟ ହେଲା ତେବେ କେଉଁଥିପାଇଁ ?
ସାର୍ଥ କର ବିଧି-ବିଧାନ ଭାଇ ।
ଏ ସୁଯୋଗ କେବେ ପାଇବା ନାହିଁ ।
ଚକ୍ଷୁ ଅନ୍ତରାଳେ କ୍ଷଣ ପରେ କିଏ
କେଉଁ ଆଡ଼େ ଯିବା କାହିଁ ଉଭାଇ ।
ଅନନ୍ତ ଆକାଶେ ଗ୍ରହ ତାରା ପରି
କେଉଁ ଦିଗେ କିଏ ବୁଲୁଛେଁ ଭାଇ ।
ଜୀବନ ଅସ୍ଥିର ଅଚିର ଚଞ୍ଚଳ
କିଛୁ କାହିଁ ସ୍ଥିର ରହୁ ତ ନାହିଁ ।

ଗଲେ ଏ ଯୋଗଟା ଆଜ ପୁଣି ଭାଇ
ଏ ପ୍ରାଣ ମିଳନ ଘଟିବ ନାହିଁ ।
ମନ ତ ଚଞ୍ଚଳ ଧନ ତ ଚଞ୍ଚଳ
ଚଞ୍ଚଳ ଜୀବନ ଯୌବନ ଭାଇ ।
କିଏ ଜାଣେ ବନ୍ଧୁ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଦୁହେଁ
ଦିନାକେତେ ପରେ ଯିବା ଉଭାଇ ।

ପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରକୃତି

ରାମ ସୀତା ବିହରନ୍ତି ପୁର-ଉପବନେ,
ବିହଙ୍ଗ-ବିହଙ୍ଗୀ-କଥା ପ୍ରବେଶେ ଶ୍ରବଣେ ।
କହେ ପକ୍ଷୀ, "ମହାରାଜା ମାରିଲେ ରାବଣ,"
ପକ୍ଷିଣୀ କହଇ, "ରାଣୀ-ଯୋଗେ ତା ନିଧନ ।
ରାମ ଯେବେ ମାରିଥିଲେ ଲଙ୍କାର ରାବଣ,
ମାରନ୍ତୁ ସେ ଭଲ ଯାଇଁ ବିଲଙ୍କା-ରାବଣ ।"
ଶୁଣି ନୃପ କହିଲେ, "ଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ-ବିଷୟ ।"
କହନ୍ତି ଜାନକୀ, "ନାଥ ! ନ କର ସଂଶୟ ।

ନିକର ଆସୁରୀ ମାୟା ଅଟଇ ଏ ପ୍ରଭୁ !
ତୁମ୍ଭେ ମୋ କରତା ଭର୍ତ୍ତା ତୁମ୍ଭେ ମୋର ସବୁ ।
ମୋର ଏ ଜୀବନ ନାଥ ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀପଦ୍ମରେ,
ଏ ଦାସୀ ମାରିବ ରକ୍ଷ ପୁଣି କି ପ୍ରକାରେ ?
ଅସୁର ନିପାତ କଲ, ତେଣୁ ମାୟା-ରୂପେ
ବିହଙ୍ଗ-ବିହଙ୍ଗୀରୂପୀ ଭଣନ୍ତି ଏରୂପେ,
ମାୟା-ମୃଗରୂପେ ଯେମନ୍ତେ ଭଣ୍ଡିଲେ ଅସୁରେ,
ପକ୍ଷୀରୂପେ ପୁଣି ପ୍ରଭୁ ଆସିଲେଣି ଏ ପୁରେ ।"
ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସୀତା ନ ବୁଝିଲେ ରାମ,
ଦେଖିଲେ ପ୍ରମାଦ ଘଟି, ବିଧି ହେଲେ ବାମ ।

ଯୁଝିଲେ ସହସ୍ରଶିର ରାବଣ ସହିତ,
ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବିତିଗଲା ନୋହିଲା ସେ ହତ ।
ଲକ୍ଷଶିରପୁତ୍ର-ଶତଶିରନାତି-ଯୁତ
ରାମସୈନ୍ୟ କ୍ଷୟ କଲା ଅଯୁତ ଅଯୁତ ।
ସୀତାରୂପ ବର୍ଣ୍ଣୁଥିଲା ଯନେ ଗୁପ୍ତ ଦୂତ,
ସେ ଲାବଣ୍ୟ ରକ୍ଷ-ମତ ହେଲା ଅଭିଭୂତ ।
ଶ୍ରୀରାମ-ଶିବିରେ ଛଦ୍ମବେଶେ ଉପଗତ
ପାବନୀ-ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ହେଲା ବହିର୍ଗତ ।
ସେ ପାପେ ହଟିଲା ବଳ ହେଲା ତା କୁମତି,
ତପୋବଳ-କ୍ଷୟ ହେଲା, ଘଟିଲା ଦୁର୍ଗତି ।
ସୀତା-ଅପମାନେ ରାମ ହେଲେ ରାଗାନ୍ୱିତ,
ଲଙ୍କାର ଅଧିପତି ହେଲା ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ।
ବର ଦେଲେ ରାବଣାରି, "ଏ ଗୃହ ଯୁଗରେ
ପ୍ରକୃତିବଳରେ ଲୀଳା ହେବ ଘରେ ଘରେ ।"
ଗୃହିଣୀ ବହୁନେ ଗୃହ ଅରଣ୍ୟ ସମାନ,
ଅଣା ଅସଙ୍ଗରେ ନର ହୁଏ ଯନ୍ତ୍ରବାନ ।

ବିଦେଶିନୀ

କଲିକତା ନଗରୀରେ ବାଜେ ସନ୍ଧ୍ୟା-ରାଣୀ,
ଗହ ଗହ ଡାକ ଦିଏ ବଙ୍ଗରାଜଧାନୀ ।
ଘର୍ଘର ନିନାଦେ ଛୁଟେ ନାନାବିଧ ରଥ,
ଗହଳ ଚହଳ ମହାଭିଡ଼ ରାଜପଥ ।
ଶୁଣିଣ ବାଷ୍ପୀୟ ରଥ ଘର୍ଘର ନିନାଦ
ବାଷ୍ପୀୟ ବୋଇତ ଗର୍ଜେ ଜଳେ କରି ବାଦ ।
ବିଦ୍ୟୁତ-ଆଲୋକେ ଦିଶେ ଦିଗ ଦାଉ ଦାଉ,
ଗୃହଅଡ଼େ ସ୍ତମ୍ଭଅଗ୍ରେ ଜାଳି ହାଉ ହାଉ ।
ବନି ଚଢ଼ି ବାବୁ ବିବି ଧାଇଁଛନ୍ତି ବସି
କେହୁ ବା ଗମ୍ଭୀର ମୂର୍ତ୍ତି କେହୁ ହସି ହସି ।

ତମହଲ୍ଲ ଇମାରତେ ମାଣ୍ଟିଅ ପକାଇ
କହେ କଥା ଚୀନା ଚୁଟି ହଲାଇ ହଲାଇ ।
ଟୁଣ୍ଡିଟାଏଁ କଟର୍ ମଟର୍ ହୋଇ ଗୋରାମାନେ
ଯାଉଛନ୍ତି କଥା କହୁ ମିସି ମେମ୍ କାନେ ।
ହାଙ୍କି ହାଙ୍କି ଚୂଲ୍‌ଯାଏ ଖୁଜୁରା ବେପାରୀ,
'ଅସ ଅସ' ଡାକେ ମାଡ଼ୱାରୀ ଦୋକାନ୍‌ଦାରୀ ।
ବିପଣୀ ବୀଥିକା ଦେଖି ଦେଖି ବେନି ମିତ୍ର *
ଅସୁଁ ଅସୁଁ ଭେଟିଲୁଁ ଯେ ପଦାର୍ଥ ବିଚିତ୍ର !
ରୁଧିରଲୋହିତ ବନ ହେଙ୍ଗୁଳସଙ୍କାଶ
ମହକାଇ ଦଗ ତହୁଁ ଚହଟୁଛି ବାସ ।

ସୁନ୍ଦର ସାବନ ବୋଲି ମୂଲେଇଲୁଁ ତାହା,
ପଇସାକୁ ଗୋଟା, ଏହା କେଡେ ହେଲା ଅହା !
ଲୋଭେ ପଡ଼ି ବହୁଖଣ୍ଡ ନେବୁଁ କଲୁଁ ସ୍ଥିର,
ଅହୁରୁଁ ଶୁଭିଲା 'ପାନ୍ ନାନ୍' ସୁଆଟିର ।
ଦେଖିଲୁଁ ହସୁଛି ଠହ ଠହ ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି;
ଚାଲି ଗଲୁଁ; ଅଛି ମନେ ବିଦେଶିନୀ ସ୍ମୃତି ।
ଯେତେ ହୋ ପତିତା, ନାରୀ, ତୁ ମାନବମିତ୍ର,
ପ୍ରବଞ୍ଚକ ନରଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୋ ଚରିତ୍ର ।

---

* ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପାଦକ ଓ ଲେଖକ ।

କଳଙ୍କିନୀ

—୧—

ଉଡ଼ିଗଲେ ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ଝାଡ଼ିଦେଲେ କେଶ,
ମୁଁ ଛାଡ଼ିଲି ବାପ ଭାଇ, ତୁ ଛାଡ଼ିଲୁ ଦେଶ ।
ଯାହା ମନ ଯାହାଠାରେ ଲାଗି ଯାଏ ରସେ,
ତା ପର ନ ଦିଶେ କେହି ରହେ ସେ ତା ବଶେ ।
ସଂସାର ତ ସୁଖ ଲାଗି, ଲୋଡ଼େ ଯେଝା ସୁଖ,
ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଆନେ ପୁଣି ଦେଉଥାନ୍ତି ଦୁଃଖ ।
ପିଇଦେଲେ ପ୍ରେମ-ମଦ ନ ଦିଶଇ ବାଟ,
ନିଶାଖୋରେ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଚାଲନ୍ତି ଅବାଟ ।
ନିଶାଝୁଙ୍କେ ହଜିଯାଏ ମାନବଚେତନା,
ପ୍ରୀତିରସେ ବୁଡ଼ିଯାଏ ସମାଜ-ମାନନା ।
ଆଗ ପଛ ନ ବିଚାରି ହୋନ୍ତି ନୁଆକୁଣା,
ହାଇରେ ଏଇଥିପାଇଁ ସୁନାଘର ଚୂନା ।
ଲୁଟି ପଡ଼ିଯାଏ ପାପପ୍ରୀତି-ସଞ୍ଜଦ୍ୱାରେ,
ଅଡ଼େଇ ଦିନରେ ପଡ଼େ ବଢ଼େଇ ପଦାରେ ।

ଅହା ମୋ ଜନମଭୂମି କୁଆଡ଼େ ରହିଲ,
ମୁହିଁ ଲୁଚାଇଲି ସିନା ଯେ ଯୁଆଡ଼େ ଥିଲ ।
ଉଡ଼ିଗଲେ ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ଝାଡ଼ିଦେଲେ କେଶ,
ମୁଁ ଛାଡ଼ିଲି ବାପ ଭାଇ, ତୁ ଛାଡ଼ିଲୁ ଦେଶ ।

—୨—

କପଟ କହିବ କେଉଁ କୁହୁକରେ ଦୁଡ଼ି,
କଳଙ୍କ-ସମୁଦ୍ର-ଜଳେ ଗଲି ମୁହିଁ ବୁଡ଼ି ।
ଜାତି କୁଳ ମାନ ଆହା ହରାଇ ବସିଲି,
ବାପଭାଇଙ୍କର ମୁହିଁ ତଳକୁ ମୁଁ କଲି !
ବୈକୁଣ୍ଠ ସମାନ ଘରେ ବାପଭାଇ ସେବା,
ସାନ ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କ କାମରେ ଲାଗିବା,

ସାଇପଡ଼ଶାଙ୍କ ମେଳେ ନିର୍ମଳ ଜୀବନ,
ଲାଗୁଅଛି ମୋତେ ପୂର୍ବଜନମ-ସ୍ୱପନ !
ତ୍ରିଜଗତେ ମୋର ଅଛି କେହୁ ନାହିଁ ସାହା,
କେହୁ ନାହିଁ କହିବାକୁ ପଦେ ମୋତେ 'ଅହା' ।
ଶାସ୍ତରେ ଠିଆ ହେଲେ ଯେ ଘରକୁ ଡାକିବ,
ପଡ଼ି ଏ ଅପରାଜ୍ୟରେ ସାହା ଭଡ଼ିଯିବ ।
ହାଡ଼ ଘୋଷାରିବ ପିନା ଛୁଇଁଣ ଏ ଅଙ୍ଗ,
କିପାଇଁ ତେଜିଲି ଜାତି କୁଟୁମ୍ବଙ୍କ ସଙ୍ଗ ।
କି କରିବ କାହିଁ ଯିବ ନିରମାଖୀ ନାରୀ,
ମୋଠାରେ ସଂସାରେ ଦୟା ନୋହିବ କାହାରି !
ହାୟ ରେ ! ମୁଁ ଜାଣିଥିଲେ ବେଳହୁଁ ଏ କଥା,
ନୁଆଁଇ ନ ଥାନ୍ତି ବାପଭାଇଙ୍କର ମଥା ।

—୩—

ଅହା ରେ ! ଜୀଅନ୍ତେ ଯେବେ ମୋତେ ସମାଜରେ
ଅଗ୍ନିରେ ଦହନ୍ତି ଯାଇଁ ପୁଣି ମୁହିଁ ଘରେ ।
ଦିବସାନ୍ତେ ପୁଣି ମୁହିଁ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ଖାଇ
ସ୍ୱଜନ ସେବାରେ ପ୍ରାଣ ଦିଅନ୍ତି ଲଗାଇ ।
ପରମପୁରୁଷେ ଭଜି ପ୍ରତି ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ
ପର ପୁରୁଷ-ମୁଖକୁ ନ ଅନାନ୍ତି ବାରେ ।
ହେ ମାତଃ ସାବିତ୍ରୀ ସୀତା ଦମୟନ୍ତୀ ସତୀ,
ତବ କୁଳେ ଜାତ ଏହୁ ଅଧମ ସନ୍ତତି ।
ନାରୀତ୍ୱ-ସତୀତ୍ୱ-ତେଜ କଣିକାଏ ଦେଇ
ପୁଣ୍ୟନଦୀ ନୀରେ ବାରେ ଦିଅ ଗୋ ବୁଡ଼ାଇ ।
ନ ଦେଲେ ସମାଜ ନାହିଁ ପାପୀକୁ ଶରଣ,
ନ କରିବ ପାପ ସେବି ଶ୍ରୀହରିଚରଣ ।
ଜୀବିକା-ଅର୍ଜନ କରି ସୁପବିତ୍ର ମନେ,
ପରହିତ ପରସେବା ସାଧି ପ୍ରାଣପଣେ,
ପୁଣ୍ୟ ନୀରେ ଏ ଜୀବନ ଦେବି ମୁଁ ଭସାଇ,
ଅସ ହେ ସଂସାରେ ଯେତେ ମୋ ଭଉଣୀ ଭାଇ ।

ଯେ ଅଛ ଯେଠାରେ ପ୍ରାଣୀ ପାଶେ ଅବା ଦୂରେ
ପୂଜିବ ଚରଣ ତବ ମମ ପ୍ରାଣପୁରେ,
ଅନୁତାପେ ଜଳ ମୋର ନବୀନ ପରାଣ,
ବିଶ୍ୱ ଦିଶେ ମୋତେ ପୁଣ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଭୁବନ ।
ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଲୀଳା-ପୀଠ ଏ ବିଶ୍ୱସଂସାର,
ଜୀବନ ପରୀକ୍ଷା-ଭୂମି ସ୍ୱର୍ଗର ଦୁଆର ।

ଚମ୍ପାବତୀ ରାଜକନ୍ୟାର ସ୍ୱପ୍ନ

—୧—

ଚମ୍ପାଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନ ହ୍ରଦ ପ୍ରାନ୍ତେ,
ଶିବ ଉପାସନା କରିବ କାନ୍ତ ଅସିବାପାଏ ।
ଚମ୍ପାବତୀ ରାଜକୁମାରୀ ସେ ଯେ ନବ ତରୁଣୀ
ଗୀତ ଗାଏ ନିଜ ନବରେ ନିଜ ମନରେ ଗୁଣି ।
ସଖୀମେଳେ ଖେଳୁଥିଲଇଁ ମହା ହରଷଭରେ,
ଜନକ ଜନନୀ ସେନେହ ଭରି ନିଶି ବାସରେ ।

କେଉଁ ଦେଶୁଁ ଅସି କି ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ନବ ଯୌବନ
ଅବ୍ୟକ୍ତ ବିଷାଦେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲା ଏ ମୋର ମନ
ବାଲ୍ୟ-ଚପଳତା ଉଭେଇ ଗଲା କେଣେ ମୋହର,
କେଉଁ ନବ ରାଜ୍ୟେ ଅଇଲି ନୋହିଲା ତ ଗୋଚର ।
ଖେଳ ହସ ଖୁସି ଆଜ ତ ମୋତେ ନ ଲାଗେ ସୁଖ,
ନିଭୃତ ଅନ୍ତରେ ପଶିଲା କାହୁଁ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଦୁଃଖ ।
କାହିଁ କିବା ଛାଡ଼ି ଅସିଲି ପ୍ରାୟ ଲାଗଇ ମୋତେ,
କିଏ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯାଇଛି ମୋତେ ବିଦେଶେ ସତେ ।
ଲାଗୁଛି ପରାଣି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେହ୍ନେ ଶୂନ୍ୟ ସଂସାର,
ମୁହିଁ ଯେହ୍ନେ ମୋର ନୁହଇ ସତେ ଆଉ କାହାର !

ଅହା କି ହେଲା ରେ ଏ ମନ, ଧିକ ଏ ପ୍ରାଣ ଯାଉ,
ଜନକ ଜନନୀ ସେନେହେ ମନ ନ ମାନେ ଆଉ ।
ଭ୍ରାନ୍ତିର କପାଁ ହେଲା ରେ ବୁଝି ନ ପାରେ କିଛି,
ଜାଣିଲେ ଜନକ ଜନନୀ କିବା ବୋଲିବେ ଛି ଛି !
ସଖୀଏ ବା କିସ କହିବେ ଜାଣି ପାରିଲେ କଥା,
ନ କହି ତାଙ୍କୁ ବା ସହିବି କେଉଁପରି ଏ ବ୍ୟଥା ।
ନିଜ ରୂପ ନିଜେ ନିରେଖି ମୋତେ ମାଡ଼ଇ ଲାଜ,
ତରୁଣ ଉରସେ କାହାର ଅଛି କେବଣ କାର୍ଯ୍ୟ !
ଏ ନବ ଯୌବନ ଏକାକୀ କିସ କରିବି ଅହା,
କିଏ ମୋ ଜୀବନବଲ୍ଲଭ ତାଙ୍କୁ ଦେବଇଁ ତାହା ।
ଚମ୍ପାଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନ ହଳଦ ପ୍ରାୟେ,
ଶିବ ଉପାସନା କରିବି କାନ୍ତ ଅସିବା ଯାଏ ।

—୨—

କାହା ଲାଗି ପ୍ରାଣ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଛନଛନ ମୋ ମନ,
କେଉଁ ଦେଶ ରାଜକୁମରେ ଦେଖିଲଇଁ ସ୍ୱପନ ।
କିବା କୁଳ ଶୀଳ ତାଙ୍କର ସେ ଯେ କାହା ନନ୍ଦନ,
କାହାକୁ ସ୍ୱପନେ ଦେଖିଣ ମୁଁ ଯେ ହେଲି ଉନ୍ମନ ।
କହିଲେ ବିଦେଶୀ କୁମର ସ୍ୱପ୍ନେ ମଧୁ ବଚନ,
ଟଳଟଳ ତାଙ୍କ ଚାହାଣୀ କିଣି ନେଲା ମୋ ମନ ।
ଲାଜରେ ଜୀବନ ଯୌବନ ନ ସମ୍ପିଲି ପଦରେ,
କାହିଁ ଗଲେ ନବ ତରୁଣ, ଏବେ ଝୁରଣ ମରେଁ !
ମନଚୋରର ମନ ଚୋରିଇ କାହିଁ ଗଲେ ନିମିଷେ,
ଆକୁଳ ପରାଣ ମୋହର ତାଙ୍କ ବିନା ଏ ଦେଶେ ।
ଏ ମୋର ସ୍ୱପୁର ଲାଗଇ ସେଙ୍କେ ଦୂର ପ୍ରବାସ,
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କରି ପାରଇ ଘୋର ଗହନବାସ ।
ପାରିଧିରୁ ବେନି ସୋଦରେ ବାହୁଡ଼ନ୍ତି ଦିନାନ୍ତେ,
ଦେଖି ଭାବେଁ, ଦେଖିଛନ୍ତି କି ସେ ମୋ ପରାଣକାନ୍ତେ ।
କିଏ ସେ କି ନାମ ତାଙ୍କର କେଉଁ ଦେଶରେ ଘର,
ଜାଣେ ନାହିଁ ସବୁ ବୃତ୍ତାନ୍ତ, କିନ୍ତୁ ଲୋଡ଼େ ଅନ୍ତର ।

କେବେ ହେବ ପ୍ରିୟଦର୍ଶନ ଏହି ନବ ଯୌବନେ,
ଅରପିବି ମୁଁ ଏ ପରାଣ ତାଙ୍କ ଦାସ୍ୟ ଚରଣେ ।

—୩—

ଚମ୍ପାଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନ ହଳଦ ପ୍ରାନ୍ତେ,
ଦେବ ଅରାଧନା କରିବି କାନ୍ତ ପାଇବାପାଇଁ ।
କାହା ଲାଗି ପ୍ରାଣ ଉଦାସ ଛନଛନ ମୋ ମନ,
କେଉଁ ଦେଶ ରାଜକୁମରେ ଦେଖିଲଇଁ ସ୍ୱପନ ।
ଜଳୁଥିଲା ରତ୍ନ ପ୍ରଦୀପ, କିଳିଥିଲି କବାଟ,
ଏ ପୁରେ କେମନ୍ତେ ପଶିଲେ ପାଇ କେଉଁ ବାଟ ।
ନିଦ୍ରାବେଶେ ଥିଲି, ହା ଲାଜ ! ମୁଁ ଯେ ଅଣାଅସ୍ତ୍ରୁଷ୍ଟେ,
ଖସିଥିଲା ବାସ ଅଙ୍ଗରୁ ଦେଖିଲଇଁ ଜାଗ୍ରତେ ।
ଦୀପାଲୋକେ ଦେଖିଥିବେ ସେ ମୋର ଏ ସ୍ରସ୍ତ ବେଶ,
ଦେଖିଥିବେ ସିନା ବସନମୁକ୍ତ ଉରସ ଦେଶ ।
ଚମ୍ପାଫୁଲେ କେଶ ମଣ୍ଡାଇ ହାର କଣ୍ଠେ ଲମ୍ବାଇ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱପନେ ସୁନ୍ଦର କେଣେ ଗଲେ ଉଭାଇ ।

—୪—

ଚମ୍ପାଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନହଳଦ ପ୍ରାନ୍ତେ,
ଦେବ ଅରାଧନା କରିବି କାନ୍ତ ପାଇବାପାଇଁ ।
ଶ୍ୟାମଳ ସୁନ୍ଦର ଧରଣୀ ଗ୍ରହି ନୀଳ ଆକାଶ
ଶୀତ ପ୍ରେମବାରି ମାଗିଣ କରେ ସ୍ୱତାପ ନାଶ ।
ପିତୃକୋଳ ତେଜି ତଟିନୀ ଯାଏ ବାରିଧି ପାଶେ,
ଉଚ୍ଛୁଳ ଜୀବନ-ଜୀବନ ପଦେ ଢାଳିବା ଆଶେ ।
ସୁକୁମାରୀ ଲତା ବୀଟପୀ-ଅଙ୍ଗେ ଲୋଡ଼ି ଆଶ୍ରୟ
ଆଲିଙ୍ଗନ କରେ ସପ୍ରେମେ ତେଜି ସକଳ ଭୟ ।
ଭାନୁ-କରେ ନବ ନଳିନୀ ଫୁଟି ଲଭଇ ମୁଦ,
ବିଧୁ-ବିଭା ପାଇ ହସଇ ନମିଳିତ କୁମୁଦ ।
ତଳ ତଳ ପ୍ରେମ ଚପଳା ଖେଳେ ନବୀନ ଘନେ,
ଯୁଗ୍ମେ ଯୁଗ୍ମେ ବନ୍ଧୁ ଗଞ୍ଜିଛୁ ସବେ ଖିଳ ଭୁବନେ ।

ଏକାକିନୀ ମୁହିଁ କି ଦୋଷେ କାଟେ ନବ ଯୌବନ,
ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଏ ମୋ ପ୍ରଣୟ ରଖି ନ ପାରେ ମନ ।
ଏ ବିଶ୍ୱବାଜେଣୀ ବୀଣାରେ ମୋ ବିରହ ଗାୟନ
ଏକ ତାନେ ଯେହ୍ନେ ଉଠଇ ଶୁଣି ହୁଏ ଉନ୍ମନ ।
ସୁନ୍ଦର ବିହଙ୍ଗ ସୁତାନ କୁସୁମିତ ବଲ୍ଲରୀ
ସହାସେ ସୂଚନ୍ତି "ବିଫଳ ଏ ଯୌବନ ମୋହର",
କାହାନ୍ତି ସେ ମୋର ଈପ୍ସିତ ମୋର ଜୀବିତେଶ୍ୱର,
ନିବେଦିବି ଦଗ୍ଧ ବକ୍ଷରେ ଯାଙ୍କ ଦାବ୍ୟ ପଯ୍ୟର ।
ଅପଣାକୁ ଦେଇ ଯାହାଙ୍କୁ କରିନେବି ନିଜର,
ଏହି ମୋ ଯୌବନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାର ଏ ଜୀବନର ।
ଚମ୍ପାଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନ ହଳଦ ପ୍ରାୟେ,
ଦେବ-ଆରାଧନା କରିବି କାନ୍ତ ପାଇବାଯାଏ ।

ରାଜପୁତ୍ରର ସ୍ୱପ୍ନ

— ୧ —

ସ୍ୱପନେ ଅପୂର୍ବ ରାଜକନ୍ୟା
ରୂପ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ରାଜସୁତ,
କଳ୍ପନା-କନକ-ଗଢ଼େ ବୀର
ପ୍ରେମନ୍ତୁର ସ୍ୱପନ ଅଦ୍ଭୁତ ।
ପ୍ରିୟା ମମ କି ଲାବଣ୍ୟମୟୀ !
ଚଳ ଚଳ ତା ଅଙ୍ଗ-ଯୌବନ,
ଶ୍ୟାମା ଲତା ତନୁରେ କୁସୁମ
ହସୁଥାଇ ଫୁଟିଲେ ଯେସନ ।
ପ୍ରିୟା ମମ ନବୀନା ତରୁଣୀ
ବୟଃସନ୍ଧି ହୋଇଛି ତାହାର,
ଲାବଣ୍ୟ-ଭାସାରେ ପଦ୍ମ ସର
ତନୁ ତାର କେମନ୍ତ ବାହାର !

ପ୍ରିୟା ମମ କି ଲାବଣ୍ୟବତୀ
ନେହ ବେଳା ପ୍ରେମ-ଟଳଟଳ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ସରସୀ-ଉରେ ଯେସନେ
ଆନ୍ଦୋଳିତ ନୀଳାବ୍ଜ ଯୁଗଳ ।
କୁଞ୍ଚିତକୁନ୍ତଳା ପ୍ରିୟା ମମ
ତା ଚିକୁର ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ସୌଦାମିନୀ ଯେସନେ
ନୀଳ ଘନ ଅଙ୍ଗେ ସୁଶୋଭିତ ।
ପ୍ରିୟା ମମ ଆୟତଲୋଚନା
ଆକର୍ଣ୍ଣଲମ୍ବିତ ତା ନୟନ,
ଗଣ୍ଡ ତାର ସୁବର୍ଣ୍ଣଫଳକ
ଅପଘନ ଚମ୍ପକବରଣ ।
ପଦଯୁଗ୍ମ ବିଦଳ-ସରୋଜ
ଅଙ୍ଗୁଳି ତା ଚମ୍ପକର କଳି,
ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ପ୍ରୀତି-ଉଚ୍ଛଳ
ବାତ-ଆନ୍ଦୋଳିତ ନବ ବଲ୍ଲୀ ।

—୨—

ମୋ ବାସନା, ଅଙ୍ଗରାଗରୂପେ
ରହନ୍ତି ମୁଁ ପ୍ରିୟା-ଅପଘନେ,
କଜ୍ଜଳପାତ୍ରୀର କଳା ହୋଇ
ରହନ୍ତି ମୁଁ ଆୟତ ନୟନେ ।
ଫଗୁଆର ସିନ୍ଦୂର ହୋଇଣ
ରହନ୍ତି ମୁଁ ପ୍ରିୟତମା ଭାଲେ,
ତିଳକର ଟୋପା ରୂପ ଧରି
ଲାଗନ୍ତି ମୁଁ ପ୍ରେୟସୀ କପାଳେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରହାର ହୋଇଣ ନିତମ୍ବ—
ଜଘନ ମୁଁ ମଣ୍ଡନ୍ତି ପ୍ରିୟାର,
ଚୁମ୍ବୁଥାନ୍ତି ପୀନ ପୟୋଧର
ହୋଇଣ ତା ଗଳାରତ୍ନହାର ।

କର୍ଣ୍ଣେ ଝୁଲି ଭର୍ଣ୍ଣଫୁଲରୂପେ
ଚୁମ୍ବନ୍ତି ତା ହେମ ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ,
ବଳୟରୂପରେ ହସନ୍ତି ମୁଁ
ଛନ୍ଦ ପ୍ରିୟାଚରଣଯୁଗଳ ।
ବାଜୁବନ୍ଧରୂପେ ବେଢ଼ନ୍ତି ମୁଁ
ପ୍ରିୟା ବାହୁମୃଣାଳଯୁଗଳ,
ଉପାଧାନ ହୋଇ ମୁଁ ରହନ୍ତି
ଘନ-କୃଷ୍ଣ-କେଶ ଶିରତଳ ।
ଫୁଲ ହୋଇ ହରନ୍ତି ମାନସ,
ମଣ୍ଡନ୍ତି ମୁଁ କର-କର୍ଣ୍ଣ-କେଶ,
ପଡ଼ନ୍ତି ତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତନୁପର
ହୋଇ ଶୁଭ୍ର କୌମୁଦୀର ବେଶ ।
ମାଟି ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ତଳେ
ପ୍ରିୟା ମୋ ବୁଲନ୍ତା ମୋ ଉପରେ,
ଭାଙ୍ଗି ମୋତେ ଜାଳନ୍ତା ଶ୍ରୀକରେ,
ଜଳନ୍ତି ମୁଁ ଇନ୍ଧନରୂପରେ ।

ହୁଅନ୍ତି ମୁଁ ବାସିତ କୁସୁମ
ବାସ ପ୍ରିୟା କରନ୍ତା ଗ୍ରହଣ,
ମଧୁରୂପେ ଲଜବତୀ ଶ୍ୟାମା
କରନ୍ତା ମୋ ସ୍ୱାଦ ଆସ୍ୱାଦନ ।
ଛବିରୂପେ ଦେଖନ୍ତା ସେ ମୋତେ,
ପକ୍ଷୀରୂପେ ଶୁଣନ୍ତା ମୋ ଗୀତ,
ଏତେରୂପେ ହେଲେହେଁ ତା ସଙ୍ଗୀ
ହୁଅନ୍ତା କି ଉପତ ମୋ ଚିତ୍ତ ?
ତନୁ ତାର ହେଲେହେଁ ସୁନ୍ଦର
ହୁଏ ହେବ ବହୁ ଅପଘନେ,
ମନ ତାର ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର
ସ୍ୱପ୍ନେ ତାର ପଶନ୍ତି କି ମନେ ।

ନାହିଁ ନାହିଁ ପ୍ରବେଶିଲେ ମନେ
ଅଜ୍ଞାତେ, ମୋ ନ ମେଣ୍ଟିବ ଆଶା,
ଜ୍ଞାନେ ଯେବେ ଇଚ୍ଛାବତୀ ବାଳା
ମୋହଠାରେ ବଢ଼ାନ୍ତା ପିଆସା !
ରୂପ ତ ଅଳପ ଦିନସ୍ଥାୟୀ,
ଅଢ଼ାଇ ଦିନରେ ଯିବ ତାହା,
ଧନ ଯଉବନ ତ ଚଞ୍ଚଳ,
ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଗୃହପାଏ ଅହା !
ଏମନ୍ତ ଅସ୍ଥିର ଧନ ରୂପେ
ମୁଗ୍ଧା ବାଳା ଦୁଇ ଦିନ ପରେ
ଜାଣିପାରି ପ୍ରବଞ୍ଚିତା ବୋଲି
ତେଜନ୍ତା ସେ ଅସାର ରୂପରେ ।
କେଉଁରୂପେ ଲାବଣ୍ୟମୟୀର
ଯୋଗ୍ୟ ହେବ କାହିଁ ତାର ନାହିଁ ?
ଏ ଜଗତେ ବସିଅଛ ମହା—
ରୂପବନ୍ତ ରାଜପୁତ୍ରମାନେ ।

ଭୁବନବିଜୟୀ ବାହୁବଳ-
ବୃତ୍ତାନ୍ତ ମୋ ରଟନ୍ତା ସଂସାରେ,
ଲକ୍ଷ ରାଜା ଉପେକ୍ଷିଣ ବାଳା
ଲମ୍ବାନ୍ତା କି ମାଳା ମୋ ଗଳାରେ ।
ମହାଧନୁ ଭାଙ୍ଗନ୍ତେ ସବଳେ
ପ୍ରିୟା ମୋତେ କରନ୍ତା ବରଣ
ଅସାଧ୍ୟସାଧନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭେଦୁ
ପାଣି ମମ କରନ୍ତା ଗ୍ରହଣ ।
ପିତା ତାର ବିବାହ-ସଭାରେ
କରିଥାନ୍ତା ବିଭ୍ର ଆୟୋଜନ,
ମୋତେ ଶୁଣି ମୋର କୀର୍ତ୍ତିମୁଗ୍ଧା
ପାଶେ ବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତା ପ୍ରେରଣ ।

ଈର୍ଷ୍ୟାନଳେ ଜଳି ତାର ପିତା
ମୋ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦ୍ୱାରରେ ରଖାନ୍ତା,
ମଦ୍ଗତ ହୃଦୟା ବୀରବାମା
ପିତୃ-ଶତ୍ରୁ-ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବରନ୍ତା ।
ବିବାହସଭାରୁ ତାକୁ ନେଇ
କଟାକ୍ଷେ ମୁଁ କରନ୍ତି ଗମନ,
ଛନ୍ଦିପଣ ଗୃହ୍ଣିଣ ତଟସ୍ଥେ
ରହୁଥାନ୍ତେ ମହାବୀରଗଣ !
ଗୁଣେ ମୁଗ୍ଧା ବାଳା ଗୁଣବନ୍ତୀ
ରୂପହୀନ ଜାଣି ମୋତେ ସତୀ
ବରରୂପେ ବରିବାର ପାଇଁ
କରୁଥାନ୍ତା ତପ କଷ୍ଟେ ଅତି ।
ଛଦ୍ମବେଶେ ନିଜକୁ ନିନ୍ଦନ୍ତେ
ନାମ ଗୁଣ ଜପି ବାଳାମଣି
କହନ୍ତା, "ହେ ମୋ ପତିନିନ୍ଦୁକ,
ତୁମ୍ଭେ ଏଥୁଁ ଯାଅ ଏହିକ୍ଷଣି ।"

ମମ ଗୁଣେ ଭୂପତିହୃଦୟା
ଅଳ୍ପାୟୁ ବୋଲିଣ ମୋତେ ଜାଣି,
ପିତୃ-ଋଷି-ବଚନ ଲଙ୍ଘିଣ
କରନ୍ତା ଗ୍ରହଣ ମୋର ପାଣି ।
ରୂପଗୁଣମୁଗ୍ଧା ରାଜବାଳା
ତେଜି ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଦେବଗଣ
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଲକ୍ଷ ନରପତି
ମଧ୍ୟେ ମୋତେ କରନ୍ତା ବରଣ ।
କର୍ମଦୋଷେ ହୋଇ ବନବାସୀ
ସଙ୍ଗିନୀକୁ କରିଣ ବର୍ଜନ
କରନ୍ତି ମୁଁ ଦାରୁଣ ହୃଦୟେ
ଘୋରବନେ ଏକା ପଳାୟନ ।

କର୍ମଦୋଷେ କାଟି ଘୋଡ଼ାଘାସ
ଯାପୁଥାନ୍ତି କୁତ୍ସିତ ଜୀବନ,
ନାନାଦ କୌଶଳେ ରାଜବାଳା
ଖୋଜିନେଇ ଘଟାନ୍ତା ମିଳନ ।
ଶତ୍ରୁ କୂଟେ ଦୀର୍ଘ-ବନବାସୀ
ହୁଅନ୍ତି ମୁଁ ସୋଦର ସହିତ,
କପଟ ଭର୍ତ୍ସନା କର ସ୍ନେହେ
ସେବୁଥାନ୍ତା ପଦ ପ୍ରାଣମିତ ।
ସତ୍ୟ-ନିଷ୍ଠା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝିଣ
ମନେ ମନେ ଥାଆନ୍ତା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ,
ହାସ୍ୟମୁଖେ ଜଳଲ କୁଟୀର
ବ୍ୟାଜଭରେ ହେଉଥାନ୍ତା ରୁଷ୍ଟ ।
ପିତୃ-ସତ୍ୟ ପାଳି ବନେ ଯାନ୍ତି,
ସଙ୍ଗେ ପ୍ରିୟା କରନ୍ତା ଗମନ,
ମମ ଗୁଣମୁଗ୍ଧା ରାଜସୁତା
ବନ କଷ୍ଟ ନ ଧରନ୍ତା ମନ ।

ଘୋଷିଲେହେଁ ତାହାର କଳଙ୍କ
ସାଧାରଣ ସଂସାର ଜନତା,
ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟେ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି
ବୁଝିଥାନ୍ତି ତାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷତା ।
ସେ ମୋତେ ଜାଣନ୍ତା ମୁଁ ତାହାକୁ,
ଦୁହେଁ ବୁଝି ପରସ୍ପର ମନ
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବରେ ହୁବେ ବଦ୍ଧ
କରୁଥାନ୍ତୁ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ ।
ମୋର ସତ୍ୟ ନିଷ୍ଠା ନ୍ୟାୟ ବୁଦ୍ଧ
ଧ୍ରୁବ ଜାଣି ମଦଗଟମନା
ମୋ ହସ୍ତେ ଦାରୁଣ ଦଣ୍ଡ ପାଇ
ନ ରୁଷନ୍ତା ନପଭ-ଦୁଲଣା ।

ପଡ଼ୁର ଥାନ୍ତି ବାରେ ଅଧମ ପ୍ରାଣ
ତୁମ୍ଭ ବିନା କେସନ କାଟିବ ଦିନ ?
ଶେଷ ବିଦାୟ-ସ୍ମୃତି ହୃଦରେ ଧରି,
ଯପି ଥାଅନ୍ତି ଯପ-ମାଳିକା ପରି ।
ସେ ସୁଖୁଁ କ୍ରୂର କାଳ କଲା ବଞ୍ଚିତ,
ଭୁଲି ସେ କଥା ଘାଣ୍ଟି ହେଉଛି ଚିତ୍ତ ।
କରିଥିଲେହେଁ ଯତ୍ନ ସ୍ୱଜନଗଣ,
ତଥାପି ନ ମାନଇ ଏ ମୋର ମନ ।
କରିଥାଆନ୍ତି ହେଲେ ନିଜେ ଯତନ,
ପାଇ ଥାଆନ୍ତି କାଲେ ସଖି ! ଜୀବନ ।
କି ସୁଖ ଅର୍ଥ ପାଇଁ ଗଲି ବିଦେଶେ,
ହରାଇ ବସିଲି କି ରତନ ଶେଷେ
କରି ଗଲି ଏକାକୀ କେଉଁ ଦୋଷରେ,
କେଉଁ ପ୍ରାଣରେ ଗଲି ନ କହୁ ଥରେ !
ହେଉଅଛୁ ମୁଁ ଦେବି, ଏତେ ବିକଳ,
ଝରୁଛି ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ନୟନୁ ଜଳ,

ତଥାପି ଦେବି, କିପାଁ ଦାରୁଣ ମନ
ଦେଉନାହିଁ ଦୁଃଖୀକୁ ସୁପ୍ରବୋଧନା ?
ଜାଣଇଁ ଯେ ଦେଶକୁ ଅଛ ଗୋ ଯାଇ,
ସେ ଦେଶୁଁ ପ୍ରାଣୀ ଅଜ ଫେରଇ ନାହିଁ ।
ତଥାପି ନ ବୁଝଇ ଅବୋଧ ମନ,
ନିରତେ ଝରେ ସଖି, ବେନି ନୟନ ।
ନରର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରେ
ଅସଇ ନାହିଁ କି ରେ ପ୍ରିୟ ଗୋଚରେ ?
ଏତେ ପ୍ରଣୟ ଥିଲା ଯାହା ସଙ୍ଗତେ,
କ୍ଷଣକେ ବିସ୍ମୃତ ସେ ହେଲା କି ସତେ !
ଏ ଯେ ଦାରୁଣ କଥା ନୁହେ ବିଶ୍ୱାସ,
ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରଣୟ ହୋଇ ପାରେ କି ନାଶ !

ଶୁଣି ଅଛଇ ସାଧୁ-ଶାସ୍ତ୍ର-ବଚନ,
ମାନବ ଆତ୍ମାର ଯେ ନାହିଁ ମରଣ ।
ଅଛ କି ତୁମ୍ଭେ କେଉଁ ଉଚ୍ଚ ଲୋକରେ ?
ପୂର୍ବ କଥା କି ମନେ ନ ପଡ଼େ ଥରେ ?
ଅଥବା ଜାଣି ଧରା ଜନର ଶୋକେ
ଦୁଃଖିତ ନୁହେ ମୁକ୍ତ ଆତ୍ମା ସ୍ୱର୍ଲୋକେ ।
ନୁହଇ ଏ କଥା ତ ପ୍ରଣୟ ରୀତି,
ତେଣୁ ଦାରୁଣ କଥା ନୋହେ ପ୍ରତୀତି ।
ଦେଖି ମୋ ଦୁଃଖ ତୁମ୍ଭେ ନୁହ ଦୁଃଖିତ,
ନ ମାନେ ଏ କଥାରେ ସଖି, ଏ ଚିତ୍ତ ।
ନିଶି ଦିନ ବ୍ୟାକୁଳ ମୁହିଁ ଯା ପାଇଁ,
ତାହା ମନରେ ଦୁଃଖ ଲବେ କି ନାହିଁ !
ନିରନ୍ତେ ଝରୁଥିବା ନୟନ ଜଳେ
କେମନ୍ତେ ସଖି, ଦେଖୁଅଛ ଅଟଳେ ?
ବିଚ୍ଛେଦେ ହେବ ଯେବେ ଏତେ ଅନ୍ତର,
କିପାଇଁ ହେଲ ତେବେ ପର ନିଜର !

ପ୍ରଣୟ ପରିଣାମ ଯେବେ ଏସନ,
କିପାଁ ପ୍ରଣୟ ତେବେ ହେଲା ସର୍ଜନ ?
ଖସି ପଡ଼ିବ ଘନ ଧରାରେ ଯେବେ,
କିପାଁ ଚପଳା-କୋଳେ ଖେଳଇ ତେବେ ?
ବୃନ୍ତୁଁ ବୃନ୍ତୁଁ ଯେବେ ରେ ହେବ ବିନାଶ,
କିପାଇଁ ଫୁଟେ ଫୁଲ, ଚହଟେ ବାସ !
ସଂସାରେ ସାର ଯେବେ ଜନ୍ମ ମରଣ
କିପାଇଁ ଦେଖେ ନର ପ୍ରୀତି-ସ୍ୱପନ !
ଏତେ ଚାଖିଲେ ମଧୁ ସରିବ ଯେବେ,
କିପାଇଁ କୁହୁ ସ୍ୱନ ଶୁଭଇ ତେବେ !
ନବ ପଲ୍ଲବେ ନବ କୁସୁମରାଶି
କିପାଇଁ ହସେ ନବ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶି !

ଘୋଟିବ ଯେବେ ଘୋର ଅନ୍ଧାର ରାତି,
କିପାଇଁ ବିଭାସିବ ଭାନୁର ଭାତି !
ନିଶି ପରେ ଆସିବ ପୁଣି ବାସର,
ପୁଣି କି ହେବ ଭେଟ ତୁମ୍ଭ ମୋହର ?
କହନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀ ପ୍ରୀତି ଅବିନଶ୍ବର,
ହେବ କି ମେଳ ପୁଣି ତୁମ୍ଭ ମୋହର ?
ପୋଷିଣ ଏହି ଆଶା ଏ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣେ
କାଟିବି ନିଶି ଦିବା ତୁମ୍ଭର ଧ୍ୟାନେ ।
ନାହିଁ ସିନା ଶରୀର ଆଜ ପାଶରେ,
ବସିଛ ରାଣୀ ହୃଦ-ସିଂହାସନରେ ।
ଭସ୍ମ ହୋଇଛି ଦେହ, ଶୋଭାର ରାଣି,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶେ ତୁମ୍ଭ ସୁନ୍ଦର ଠାଣି ।
କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲେ ସଖି, ଶୂନ୍ୟ ଭବନ
ଆକୁଳ ହୁଏ ମୋର ପରାଣ ମନ ।
ତବ ତ୍ୟକ୍ତ ଭୂଷଣ ତ୍ୟକ୍ତ ବସନ
ଦେଖି ବିଷାଦ-ନୀରେ ମଗନ ମନ ।

ଅର୍ଦ୍ଧ ଶୂନ୍ୟ-ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ନିର୍ଜନେ
ବଳେ ଲୋତକ-ଧାର ବହେ ନୟନେ ।
ଭୋଜନ ବେଳେ ସଖି, ତୁମ୍ଭ ବିଚ୍ଛେଦ
ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ଜଗାଇ ଦିଅଇ ଖେଦ ।
ମୋର ଆହାରେ ଯେତେ କର ଯତନ,
ମନେ ପଡ଼ିଲେ ହୃଦ ହୁଏ କଠିନ ।
ଜାଗ୍ରତେ ତବ ସ୍ମୃତି ସ୍ୱପ୍ନ ଶୟନେ,
ଯାଇ ରହିଛି ବ୍ୟାପି ଏ ମୋ ଜୀବନେ ।
ଦିନେ ତୁମ୍ଭର କଥା କରି ଭାଳେଣି
ତନ୍ଦ୍ରାଳୁ ଶଯ୍ୟା ଫୁଲ୍ ନୟନ ବେଣି ।
ଶାନ୍ତିରେ ନିଦ୍ରା ଆସୁଁ, ଦେଖେଁ ସ୍ୱପନ,
ମଣ୍ଡାଳି ଦେଉଅଛ ମୋର ଚରଣ ।

ହୃଦୟେ ଦୁଃଖ ହେଲା ଡାକିଲି ପାଶ,
ଭଙ୍ଗି ଯାଅନ୍ତେ ନିଦ୍ରା ହେଲି ନିରାଶ ।
ସେ ଯେ ଯାତନା ହେଲା ଦୁଃଖୀର ପ୍ରାଣେ,
ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମିଙ୍କ ବିନା ଆନ କେ ଜାଣେ ?
ବିଷୟେ ଆଉ ମନ ପ୍ରବେଶେ ନାହିଁ,
ମାୟାରେ ଘାଣ୍ଟି ହେବି ଆଉ କପାଇଁ !
ବିଳାସ କୋଳାହଳେ ନାହିଁ ମାନସ,
ଲୋଡ଼ଇ ନାହିଁ ମନ ସମ୍ପଦ ଯଶ ।
ତୋ ଲାଗି ପ୍ରିୟେ ଯଶ, ତୋ ଲାଗି ଧନ,
ଏକାକୀ ସମ୍ଭୋଗରେ ଅତୃପ୍ତ ମନ ।
ବ୍ୟର୍ଥ ତୁମ୍ଭ ବିନା ଜୀବନ ମୋର,
ଘୋଟି ଆସୁଛି ଜରା-ବିଷାଦ ଘୋର ।
ରୋଗ ଶୋକରେ ଶାନ୍ତ ପ୍ରାଣର ସହି,
ଯାଇଛି ପ୍ରାଣ, ଜଡ଼ ପଡ଼ିଛି ରହି ।
ଶୂନ୍ୟ ଜୀବନ ମମ, ଶୂନ୍ୟ ଭବନ,
ନୀରସ ଏ ସଂସାର, ଭଗ୍ନ ଏ ମନ ।

କିଛିହିଁ ଆଉ ଭଲ ଲାଗଇ ନାହିଁ,
ଜୀବନର ଆଲୋକ ଗଲା ମୋ କାହିଁ ?
ହେ ପ୍ରଭୁ, ଦେଇଥିଲ ପ୍ରଣୟ-ରତ୍ନ,
ହୃଦୟେ ମଣ୍ଡିଥିଲି କରଣ ଯତ୍ନ ।
ମୋ ଗଳା-ମାଳା ଏବେ କଲ ହରଣ,
ରଖିଛ କିମ୍ପା ଏହି ଅର୍ଦ୍ଧ ଜୀବନ !
କି ସୁଖ ଅଛି ଆଉ ଘୋର ସଂସାର,
ଗଲା ଆଲୋକ, ଏ ଯେ ଘୋର ଅନ୍ଧାର ।
କପାଇଁ ରଖିଅଛ ଆଉ ଏ ପ୍ରାଣ,
ହେ ଇଚ୍ଛାମୟ ! ତାହା ତୁମ୍ଭେ ଟି ଜାଣ ।
ନେଲ ପ୍ରଣୟ-ପାତ୍ର ଯେବେ ହେ ହରି,
ଦିଅ ଏ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣ ଶୀତଳ କରି,

ସିଞ୍ଚ ସାନ୍ତ୍ୱନା-ନୀର ଏ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣେ,
ନିବାର ତାପ ଶାନ୍ତି-ଅମୃତ ଦାନେ ।
କାଳ-ବାଣାଘାତରେ ପ୍ରାଣ-ହରିଣ
ବିକଳ ହେଉଅଛି, ତା କଣ୍ଠ ଛିନ୍ନ ।
ଦିଅ ଶାନ୍ତି-ଔଷଧ ହେ ଭଗବାନ,
ନତୁବା ନିଅ ଦଗ୍ଧ-ଏଣ-ପରାଣ ।
ଯାଇଛି ଚାଲି ପ୍ରେମାସ୍ପଦ ମୋହର,
ଦେଖା ସେ ମଧୁ ମୂର୍ତ୍ତି ସାରା ବିଶ୍ୱର ।
ସକଳ ପ୍ରଣୟର ତୁମ୍ଭେ ଆଧାର,
ସୃଷ୍ଟି ପିନ୍ଧିଛି ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଣୟ ହାର,
ତୁମ୍ଭର ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଧରା,
ପବିତ୍ର ପ୍ରେମେ ଅଛି ନିପୃତ ଭରା ।
ନଦୀ ପର୍ବତ ବନ ଗିରି କନ୍ଦର
ନିତ୍ୟ ପ୍ରୀତିରସମୟ, ଈଶ୍ୱର !
ସୁଶ୍ୟାମଳ କେଦାର ଶୁଭ୍ର ନିର୍ଝର
ଗମ୍ଭୀରନାଦୀ ସିନ୍ଧୁ ହ୍ରଦ ଗହ୍ୱର ।
ସୀମାହୀନ ଗଗନ କିବା ସୁନ୍ଦର !

ବିହଙ୍ଗ କଳତାନ ବିଚିତ୍ର ଗୀତ
ଧାବା ନିଗି ପ୍ରଭୁ ହେ ହରଇ ଚିତ୍ତ ।
ବିକଚ କୁସୁମର ପବିତ୍ର ପ୍ରଭା
ନୀଳାକାଶେ ଯେସନ ତାରକା-ସଭା ।
ତରୁ ବଲ୍ଲରୀ ପଶୁ ବିହଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି
ଆକର୍ଷୁ ମୋର ଶୁଷ୍କ ମାନସ-ଦୃଷ୍ଟି ।
ମାନବ ସମାଜର ଚିତ୍ର ଜୀବନେ
ନିବେଶେଁ ଅନ୍ଧେ ପ୍ରଭୋ ! ଏ ଭଗ୍ନ ମନେ ।
ଏବେ ଅବନ୍ଧ ଥିଲା ଏ ମୋ ଜୀବନ,
ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁ ସେ ବିଶ୍ୱ ଭୁବନ ।

ରୋଗୀ ଦୁଃଖୀ ଅତୁର ପାତକୀ ଜନ
ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ ହେଉ ଜୀବନ ।
ସ୍ୱଜନ କୁଟୁମ୍ବଙ୍କ ସକଳ ଦୁଃଖ
ହର ହେ ହର ! ହେଉ ମୋହର ସୁଖ ।
ସ୍ୱଦେଶ ସ୍ୱଜାତିର ସେବା ସୁବ୍ରତ
ପାଳନ କରି ପ୍ରାଣ ହେଉ ମହତ ।
ପରାର୍ଥେ ପୁଣ୍ୟ ବ୍ରତ କରି ଗ୍ରହଣ
ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି କରେଁ ଅର୍ପଣ ।
ପରାର୍ଥେ ହେଉ ସ୍ୱାର୍ଥ, ପରୋପକାର,
କରଣି ହୃଦେ ହେଉ ମୁଦ ଅପାର ।
ତଉପାଶେ ପ୍ରେୟସୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ଧରଣି,
ପରାର୍ଥ-ପଥ ମୋତେ ଦଏ ସେ କହି ।
ପ୍ରଭୁ ହେ, ତୁମ୍ଭ ଇଚ୍ଛା ଏ ମୋ ଜୀବନ
ଜ୍ଞାତସାରରେ ସଦା କରୁ ପାଳନ ।
ତୁମ୍ଭର ଇଚ୍ଛା ବଳେ ମୁଁ ଦୂରେ ଗଲି,
ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ହରାଇଣ ବସିଲି ।
ହେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ତୁହି ତ ହେଲୁ ମୋ ବାମ,
ତୁହି ମୋ ଧର୍ମ ଅର୍ଥ ତୁହି ମୋ କାମ ।
କର୍ମରୂପୀ ବିଧାତା ବଜ୍ର-କଠୋର,
ଉତ୍ସର୍ଗିଲି ପାୟରେ ସର୍ବସ୍ୱ ମୋର ।
ଯାଅ ପ୍ରଣୟ ଏବେ ବିଦାୟ ନିଅ,
ରହୁ ନୀରସ କର୍ମ, ଯାଅ ହେ ପ୍ରିୟ ।
ନିଦାରୁଣ ଶ୍ମଶାନ ଏ ମୋ ଜୀବନ,
କରିବିଁ ଏଥି ମୁଁ ତପ ସାଧନ ।
ଜଳଇ କର୍ମ-ଯଜ୍ଞ-ଅନଳ ଘୋର,
ନିହିବ ଅଜ୍ୟରୂପେ ବାସନା ମୋର ।
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ! ଦେଖିଥିଲି ଜୀବନେ ଥରେ
ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରୀର ସେବା ରୋଗରୂପରେ ।
ଶିଖାଇଛନ୍ତି ସତୀ କର୍ମ-ସାଧନ,
ପରାର୍ଥେ କରି ସର୍ବ ସୁଖ ଅର୍ପଣ

ପରୋପକାରେ ଥିଲା ତାହାଙ୍କ ସୁଖ,
ଭ୍ରମି ସେ ପଥେ ପାସୋରିବାଇଁ ଦୁଃଖ ।
ମୋର ସେବାରେ ସତ୍ତା କାଟି ଜୀବନ
କରାଇଛନ୍ତି ମୋତେ ପଥ-ଦର୍ଶନ ।
ଧରି ପ୍ରଶାନ୍ତ ସୁବିଷଣ୍ଣ ମୂରତି
ପରୋପକାର ବ୍ରତେ ହେବାକୁ ବ୍ରତୀ ।
ପାଳେଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଯାଅ ଯାଅ ପ୍ରଶାନ୍ତ,
ହେଉ ଏ ସୃଷ୍ଟି ଶୁଷ୍କ ବୈରାଗ୍ୟମୟ ।
ନାହାନ୍ତି ସତ୍ତା, ନାହିଁ ପୀରତି ଆଉ,
କର୍ମ ସାଧନେ ଶୁଷ୍କ ଜୀବନ ଯାଉ ।
ସଂସାର ନୁହେ ଶବ, ସଂସାର ସୁଖ
ପଛରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ।
ପଥିକ ଆଶ୍ରା ପାନ୍ଥଶାଳା ଏ ଭବ,
ବିସୋରି ନର ଏଥି ଲୋଡ଼େ ବିଭବ ।
ପ୍ରିୟଜନ ବିୟୋଗ ଦେଲା ଯେ ଶିକ୍ଷା,
ମନେ ରଖି ମୁହିଁ ଯେହ୍ନେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ-ଦୀକ୍ଷା ।
ଗଲା ସଜନୀ, ଯିବି ମୁହିଁ ସେ ଠାବେ,
ଯାଉ କେତେକ ଦିନ ନିଷ୍କାମ ଭାବେ ।

ଲୋଡ଼େ ଯେ ଏ ସଂସାରେ ଶାଶ୍ୱତ ଶାନ୍ତି,
ଭାଙ୍ଗିବ ଦିନେ ତାର ବିଷମ ଭ୍ରାନ୍ତି ।
ସଂସାରେ ନାହିଁ ନାହିଁ ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖ,
ନୁହେ ପ୍ରାଣୀର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସୁଖ କି ଦୁଃଖ ।
ଦୁଃଖ ସୁଖ ମଧ୍ୟରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ
ସାଧିବା ମାନବର ଶାଶ୍ୱତ ଧର୍ମ ।
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପାଳ ନିଷ୍କାମ ଭାବେ
ତରୁ ଭବାବ୍ଧି ନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ନାବେ ।
ଏ ମହାଜ୍ଞାନ ହେଲା ପ୍ରିୟବିୟୋଗେ,
ଭରିଦିନ ନ ଯାଏ ସୁଖ ସମ୍ଭୋଗେ ।

ଗୁରୁଚିତ୍ର

ଉତ୍ସର୍ଗ

ଉଦାରଚରିତ, ସରଳହୃଦୟ, ପବିତ୍ରଚିତ୍ତ, ନିରାଡ଼ମ୍ବର ସ୍ୱଭାବ, ବଦାନ୍ୟପ୍ରବର, ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷୀ "ଖଲ୍ଲିକୋଟ କଲେଜ"ର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା, "ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଟାଉନ ହଲ"ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ସାହଦାତା, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାଲୋକପ୍ରାପ୍ତ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଓ ଅଷ୍ଟାଦୁର୍ଗାଧିପତି ଚୌହାନ ବଂଶାବତଂସ ଶ୍ରୀଲଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଜା ଶ୍ରୀ ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ମହୋଦୟଙ୍କ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ନାମରେ ଏହି "ଗୃହଚିତ୍ର" ନାମକ କବିତା ପୁସ୍ତକ ଭକ୍ତି ଓ ସମ୍ମାନସହକାରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲି ।

ବିନୟାବନତ

ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ

ଭୂମିକା

ମତ୍ପ୍ରଣୀତ "ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର", "ନିର୍ଝରିଣୀ", "ସୀତାବନବାସ"; "କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ" ଓ "ବସନ୍ତ-କୋକିଳ" ନାମକ ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡି କବିତା ପୁସ୍ତକ ଇତଃପୂର୍ବେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳବାସୀ ଦେଶଖଣ୍ଡରେ ବିଶେଷତଃ ସମ୍ବଲପୁର ଓ ଗଞ୍ଜାମରେ ଆଦୃତ ହେଉଥିବାରୁ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି "ଗୃହଚିତ୍ର" ପ୍ରକାଶ କଲି ।

ସମ୍ବଲପୁର ଓ ଗଞ୍ଜାମ ରାଜନୈତିକ ଓଡ଼ିଶାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଥିଲେହେଁ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଅକୃତ୍ରିମ ମାତୃଭାଷାନୁରାଗରେ ପ୍ରୋକ୍ତ ଦୁଇ ଜିଲ୍ଲା ଓଡ଼ିଶାକୁ ଜାଣି ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ସମ୍ବଲପୁର, ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାବାସିଗଣଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଏକ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବୋଲି ମନେ କରିଥାଏଁ । ରାଜନୈତିକ ଭାବରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲେହେଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକ ମାତୃଭାଷାରୂପ ପବିତ୍ର ବନ୍ଧନ-ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ । ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷୀ ସମ୍ବଲପୁର-ଅଧିବାସି-ବୃନ୍ଦଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ସମବେତ ଭାବରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ-ଉତ୍କଳ ଭୂମିଖଣ୍ଡକୁ ଏକୀଭୂତ କରିବା ସକାଶେ ନ୍ୟାୟଶୀଳ ବ୍ରିଟିଶରାଜଙ୍କ ଠାରେ ବାରମ୍ବାର ଅନୁନୟ କଲେ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରେ ସୁଦିନ ଆସିବ । ଅବାନ୍ତର ହେଲେହେଁ ମୁଁ ଅଦ୍ୟ ପ୍ରାଣର ଚିରପୋଷିତ ବାଞ୍ଛାକୁ ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଭ୍ରାତୃମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରି ନିଜକୁ କୃତକୃତ୍ୟ ମଣିଲି ଏବଂ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଗଞ୍ଜାମବାସୀ ସ୍ୱଜାତୀୟ ଭ୍ରାତୃବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରୀତି ନିବେଦନପୂର୍ବକ ଜନୈକ ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳୀୟ ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷୀ ସାହିତ୍ୟ-ରସିକ ନୃପତିଙ୍କ ନାମରେ "ଗୃହଚିତ୍ର" ଉତ୍ସର୍ଗ କଲି ।

ଡଗରପଡ଼ା
୨ । ୪ । ୧୯୦୨

ପ୍ରଣେତା

ଉତ୍କଳ

(ରାଗ ଶଙ୍କରାଭରଣ)

ଶୁଣ ହେ ଉତ୍କଳବାସି ! ନବ-ଆଶା-ଗୀତ
ଶୁଣି ଯାହା ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚିତ୍ତ ।
ଦେଖୁଥିଲି ମୁଁ ସ୍ୱପନ,
ଶୂନ୍ୟପଥୁଁ ଶୁଭିଲା ଏ ମଧୁର ଗାୟନ ।

ଉଠ ହେ ଉତ୍କଳବାସି ! ବାନ୍ଧ ହେ ସାହସ,
ଚଢ଼ିବ ଯଶ-ସୋପାନେ ଅଗ୍ରେ ଅଶ୍ରୁ କସ,
କେବେ ନିରାଶ ନ ହୁଅ,
ଯୁଝ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ ହେ ଓଡ଼ିଆ-ପୁଅ ।

ଫେଡ଼ ନେତ୍ର ଚାହିଁ ବାରେ ତୋ ପୂର୍ବ-ଗୌରବେ,
ନୁହେ କି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ତାହା ଏ ନିଖିଳ ଭବେ ?
ଦେଖ ଚିତ୍ରକର, କବି,
କି ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ରିଛନ୍ତି ଉତ୍କଳର ଛବି !

ପବିତ୍ର ଉତ୍କଳଭୂମି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ,
ପୁଣ୍ୟବତୀ ଅହୋ ଯଥା ରୂପସୀ କାମିନୀ,
ଦକ୍ଷ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାରକର—
ନିର୍ମିତାଲଙ୍କାରେ ତନୁ କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର !

କୋଣାର୍କ-ଏକାମ୍ର-ଚିତ୍ର ଅବା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର
ସାରା ମେଦିନୀ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର,
ଅଗଣିତ କୀର୍ତ୍ତିରାଜି
ଶୋଭନ୍ତି ଉତ୍କଳ-ଅଙ୍କେ ଚିତ୍ର ସାଜେ ସାଜି ।

ଉତ୍କଳର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମନ୍ଦିର ରାଜନ୍ତି,
କାଳ-ସଂହାର-ମୂରତି ଚାହିଁ କି ହସନ୍ତି !
ପୂର୍ବ ଗୌରବର କଥା
ହେମବର୍ଣ୍ଣେ ମୁଦ୍ରିତ କି ମନ୍ଦିରଙ୍କ ମଥା ।

ଉତ୍କଳର ଅଙ୍କେ ଜନ୍ମି ଭଞ୍ଜ ବୀରବରେ
ସାହିତ୍ୟ-ପଟେ ଲେଖିଲେ ଅମର-ଅକ୍ଷରେ
ଦ୍ୱାପଞ୍ଚାଶ କାବ୍ୟଚୟ,
କବିତ୍ୱ-ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ-ମେଳ ମୋହନ ବିଷୟ ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ, ବିଶ୍ୱମ୍ଭର, କବି ଅଭିମନ୍ୟୁ
ତୋଳିଲେ କାବ୍ୟ-କୁସୁମ କବିତା-କାନନୁ,
ଗୁନ୍ଥି ପ୍ରେମ-ପୁଷ୍ପହାର
ଭକ୍ତିଭରେ ଲମ୍ବାଇଲେ ଉତ୍କଳ-ଗଳାର ।

ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଗାଇ ବିଷ୍ଣୁନାମ
ଗଙ୍ଗା-ଗୋଦାବରୀଯାଏ କଲେ ଦିବ୍ୟଧାମ,
ଘରେ ଘରେ ହରି-ଲୀଳା
ଗୀତ ହୁଏ; ଶୁଣେ ଯାହା ନାରୀ ଶୁଦ୍ଧଶୀଳା ।

କବି କୃଷ୍ଣସିଂହ ପୁଣି କବି ବଳରାମ
ଗାଇଲେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ-କୃଷ୍ଣ ସୀତା-ରାମନାମ,
ଉଚ୍ଚୈଃସ୍ୱରେ ଭାଷାଦାସ
ଗାଇଲେ ମହାଭାରତ ଶ୍ରୀ ସାରଳାଦାସ ।

ଉତ୍କଳଜନନୀ ବହୁ ବୀରପ୍ରସବିନୀ,
ଦିଗ୍ବିଜୟେ ବଙ୍ଗ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଥିଲେ ଜିଣି,
ଦିଲ୍ଲୀ-ମୋଗଲ-ସମ୍ରାଟେ
ଅସିମୁନେ ଠେଲି ରଖିଥିଲେ ଶୂରଗୁଟେ ।

ବୀରଦର୍ପେ ଟଳମଳ ହେଲା ଉତ୍ତରଦେଶ,
ଥରହର କମ୍ପୁଥିଲେ ବିଦେଶୀ ନରେଶ,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଖଣ୍ଡାୟିତ
ଉତ୍କଳେଶ ତଳେ କଲେ ଦେଶ ସୁଶାସିତ ।

ସର୍ବ-ଧର୍ମ-ଲୀଳାସ୍ଥଳ ଉତ୍କଳ ଶରୀର,
ସାମ୍ୟଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇଲେ ଏଥି ବୌଦ୍ଧବୀର
ପ୍ରେମବୀର ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ
ଗାଇ ହରିନାମ କଲେ ଏ ଉତ୍କଳେ ଧନ୍ୟ ।

ଉତ୍କଳଗର୍ଭରୁଁ କେତେ ସାଧୁଭକ୍ତସୁତ,
ଜନମି କରିଲେ ପ୍ରିୟ ମାତୃକୋଳ ପୂତ,
ପଞ୍ଚସଖା ଆଦି ଭକ୍ତ *
ଘୋଷି ସାମ୍ୟମନ୍ତ୍ର କଲେ ଏ ଦେଶ ପବିତ୍ର ।

ଥିଲା ଯେ ଉତ୍କଳ କାଳେ ଗୌରବ-ନିଧାନ,
ହେଲା ତାହା ଘୋର ଅବସାଦେ ମ୍ରିୟମାଣ,
ଗତ ଗୌରବର ଚିହ୍ନ,
ଘୋଟିଲା ଦେଶେ ଦୁଃଖ-ଅମାନିଶା-ଛିନ୍ନ ।

ଜାତି-ଭେଦ ବୁଦ୍ଧି ପୌରୋହିତ୍ୟ-ଅତ୍ୟାଚାର,
ସ୍ୱଦେଶୀନୃପଙ୍କ ହିଂସା ଘୋର ଅନାଚାର,
ବର୍ଗୀ-ମୋଗଲ୍-ପଠାଣ,
କରିଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଶ୍ମଶାନ ସମାନ ।

ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପୁଁ ଆସି ବୀର ଦେବଦୂତ ସମ
ବିଦୂରିତ କରିଛନ୍ତି ଘୋର ଦୁଃଖ-ତମ,
ବହେ ପ୍ରଭାତ-ପବନ
ଆଜି ନ ରହେ ବିଷାଦ-ନିଦ୍ରା-ନିମଗନ ।

କିଏ ଅଛୁ ଏ ଉତ୍କଳେ ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷୀ ବୀର !
ବହନ ବିନାଶ କର ଦୁଃଖ ଜନନୀର,
ଫେରୁ ଗୌରବ-ତପନ,
ହସୁ ଉତ୍କଳ-ମାତାଙ୍କ ପଙ୍କଜ-ଆନନ ।

---

* ଅଚ୍ୟୁତ, ଅନନ୍ତ, ଯଶୋବନ୍ତ, ଉତ୍କଳ ଭାଗବତ ପ୍ରଣେତା ଜଗନ୍ନାଥ-ଦାସ ଏବଂ ଉତ୍କଳ ରାମାୟଣ ପ୍ରଣେତା ବଳରାମ ଦାସ, ଏହି ପାଞ୍ଚ ସାଧୁ "ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପଞ୍ଚସଖା" ନାମରେ ଉତ୍କଳରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ତିନି ଜଣଙ୍କ ବୃହତ୍ ଗ୍ରନ୍ଥସବୁ ଅପ୍ରକାଶିତ ରହିଅଛି ।

ପ୍ରଭାତ

ସୁପ୍ତ, ବିନିଦ୍ରିତ, ଏବେ ନିଖିଳ ଧରଣୀ
ଉତ୍କଣ୍ଠ କଲ୍ପନା ଶୁଣେ ଶୂନ୍ୟେ ଦିବ୍ୟଧ୍ୱନି;
ବାଜଇ କି ଦିବ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର, ମୃତସଞ୍ଜୀବନୀ-ମନ୍ତ୍ର
ଉଚ୍ଚାର ବିଶ୍ୱ-ବିଧାତା, ତାଳି ଶାନ୍ତିବାରି,
ବରଷନ୍ତି ଜ୍ଞାନାମୃତ ସର୍ବମୋହହାରୀ ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ପବନ ଏ ଯେ ନିଶାନ୍ତ-ସମୟ,
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହୁଅଛି ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ମଳୟ,
ଯେନି ଲଲାଟ ବିମଳ ଶତଦ୍ରୁଓ ସୁନିର୍ମଳ
ଜାଗ୍ରତ ମାନବକୁଳ ଯେନି ନବବଳ;
ଭୟେ ପଳାନ୍ତି ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ନିଶାଚରଦଳ ।

ପୂର୍ବାଶା-ଲଲାଟେ ଶୋଭେ ଶୁଭ୍ର ଶୁକତାରା,
ବର୍ଷେ କି ବିଶ୍ୱଧାମେ ଅମୃତର ଧାରା !
ପ୍ରାଚୀନଭ-ସିନ୍ଦୁରମା ପ୍ରକାଶେ ଶୋଭାଗରିମା,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ଗୋ ଧନ୍ୟ ଗୁରୁଶୀଳା,
କେ ବର୍ଣ୍ଣି ପାରିବ ତୋର ଅପରୂପ ଲୀଳା !
ଶୁଭଲଗ୍ନ ବାୟସର କାଆ କାଆ ସ୍ୱନ,
ଶଯ୍ୟା ତେଜି ଉଠ ଏବେ ରେ ଅଳସ ମନ ।
ସୁକୁମାରୀ ବଧୂଗଣ ତେଜି ପତି-ଆଲିଙ୍ଗନ
କରନ୍ତି ସେ ଅନ ମନେ ନିତ୍ୟକର୍ମମାନ ।
ହୃଷ୍ଟ ଶୁଭେ ତାମ୍ରଚୂଡ଼-ଉଚ୍ଚତାନମାନ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ପ୍ରଭାତରୁ ଏବେ ନିଶୀଥିନୀ,
କି ବିଶଦ ସାଜେ ଅହା ସାଜିଛି ମେଦିନୀ !
ପ୍ରାଚୀ-କୋଳେ ବାଳରବି ଉଇଁ ବିଶ୍ୱେ ଗୃହ ଛବି
ବିସ୍ତାରିଣ, ଦେଲ ତାକୁ ନୂତନ ଜୀବନ,
ନବପ୍ରାଣ ଲଭି ସତେ ହସେ କି ଭୁବନ !

କହି ପାର ମନୁଷ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ କେବଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ଥିଲ ଏ ପ୍ରାଣିଜଗତ ଘୋରନିଦ୍ରାବେଶେ ?
ଯେସନ ତନୟାସୁତ କବରି ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ
ପ୍ରିୟସଖୀ ସଙ୍ଗେ ରମେ ବିଶ୍ରାନ୍ତା ରମଣୀ,
ଶାନ୍ତି-ସହ ଥିଲେ ତେହ୍ନେ ଧରଣୀ-ଜନନୀ ?
ଅବା ଯେହ୍ନେ ସୁଚତୁର ନୀତିଜ୍ଞ ନୃପତି
ସୁଗୁପତେ ସଭା କରି ମନ୍ତ୍ରଣା କରନ୍ତି,
ତେସନ ସୁରସମାଜ ସଂସାଧନେ ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟ
ବସନ୍ତି ଅକାଶେ ଅସି ଚନ୍ଦ୍ରତାରାରୂପେ;
ନ ବୁଝେ ମାନବ ପଶୁ ଭବ-ଅନ୍ଧକୂପେ !
ନୀଡ଼ ଛାଡ଼ି ନାନାବିଧ ବିହଙ୍ଗମାବଳୀ
କଳରବେ କରୁଛନ୍ତି ମଧୁର କାକଳୀ,
ଏକ ଦିଗୁଁ ଦିଗାନ୍ତରେ ଏକ ବୃକ୍ଷୁ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରେ
ଗମନ୍ତି, ବସନ୍ତି, ପୁଣି କରନ୍ତି କୂଜନ,
କେ କହି ପାରିବ କାହିଁପାଇଁ ଘନଘନ !

ଲତା-ଦ୍ରୁମେ ସୁଶୋଭିତ ପୁଷ୍ପପଲ୍ଲବର
ମିହିକା ଦିଶଇ ଅହା କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର !
ପତି-ବିରହ-ଶୋକରେ ତ୍ରିଯାମା ସ୍ୱଲୋଚନରେ
ସିକ୍ତ କରିଥିଲା କିଏ ଧରଣୀର କାୟା ?
ତନୁ ବିସର୍ଜିଲା ପୁଣି ତେଣୁ ନିଜ ମାୟା !
ଦେବାଳୟେ ହେଉଅଛି ମଙ୍ଗଳ-ଆରତି ।
ଆରତି-ବାଜଣା ଉଠେ ବାଜୁଅଛି ଅତି ।
ଘଣ୍ଟା ବାଜେ ଘଣ୍ଟି ବାଜେ ତୂରୀ ଭେରୀ ଶଙ୍ଖବାଜେ,
ଅସ୍ଫୁଟେ ଶୁଭଇ ପୁଣି ଆରତି-ଗାୟନ,
ସେ ଗୀତ ଶ୍ରବଣେ ମୋର ଦ୍ରବିଯାଏ ମନ !
କାହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ପକ୍ଷୀଗ୍ରାମେ ତଟିନୀର ତଟେ
ତରୁ-ଶାଖେ ବିହଙ୍ଗମ ମଧୁ ତାନେ ରଟେ !

ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ବିଶାଳଗଗନେ ପ୍ରଭାତର ଆଗମନେ,
ହିଲ୍ଲୋଳେ ଉଠିମାବଷ ସୁଧୀର ସମୀର
ଜାଗ୍ରତ ନିସର୍ଗତାକେ ଏ ଷୁପ୍ତ କୁଟୀର ।
ଲଲାଟେ ସିନ୍ଦୂରଟୋପା ଗ୍ରାମସୀମନ୍ତିନୀ
ଗୌର-ଅଙ୍ଗୀ ଶୁଭ୍ରବସ୍ତ୍ରା ନୀଳ କୁନ୍ତଳିନୀ
ଘେନି, ନିଜନିତ୍ୟଧର୍ମ ପରିବାର ଶୁଭ-କର୍ମ
ସମ୍ପାଦନ ଅର୍ଥେ ହୋଇ ଉଭା ଗୃହପ୍ରାଣ
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ମାରେ ଧନୀ ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ଶ୍ୱାସ ।
ଅରୁଣ ସିନ୍ଦୂର-ଟୋପା ଉଷାସୀମନ୍ତିନୀ
ଶୁଭ୍ରଦଗବସ୍ତ୍ରା ନୀଳନଭ କୁନ୍ତଳିନୀ
ଘେନି, ବିଶ୍ୱହିତାବ୍ରତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟେ ହୋଇ ନିରତ,
ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ଉଭା ଧନୀ ବିଶ୍ୱଗୃହପ୍ରାଣ,
ସୁରଭି ପ୍ରଭାତ-ବାୟୁ ଅଟେ କି ତା ଶ୍ୱାସ ?

ଶୁଣା କର୍ଣ୍ଣେ ତେବେ ବାରେ ଜୀବନ-ସଙ୍ଗୀତ,
ହୁଏ ଯାହା ଇଚ୍ଛା-ରଜ୍ଜୁ ଏ ଉଠେ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ,—
"ହେ ଜଗତ-ଅଧିବାସ ! ବିସର୍ଜି ଆଳସ୍ୟରାଶି
ସାଧ କର୍ମଯୋଗ, ଯେବେ ତର ଭବାର୍ଣ୍ଣବ
ଭୁଞ୍ଜିବ ଶାଶ୍ୱତ ଶାନ୍ତି ବୈକୁଣ୍ଠବିଭବ ।"

ମଧ୍ୟାହ୍ନ

ଯାଣୁ-କିରଣେ ଶୁଭ୍ର ଅଛୁ ଗଗନତଳ-ସ୍ଥାନ,
ଝାଳି ଝାଳି ଝମକୁଛୁ ନିଖିଳ ଭୁବନ ।
ତହ ତହ ବହୁଅଛୁ ତପତ ପବନ,
ଘୂରପଷ ଚଲ ଦଣେ ଭୁଲୁଡା ଯେସନ ।
ଧୀରେ ଧୀରେ କମ୍ପୁଅଛୁ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ବିଟପୀ,
(ଗୁଣୁଚାଏ ଚଢୁଛନ୍ତି ଯହିଁ ଛପ ଛପି ।)

ଝିମେଇଁ ଝିମେଇଁ ଝୁଲେ ବିରାଟ ବିଟପ,
ଢୋଳାଇ ପଡ଼ୁଛି କିବା ହୋଇ ନିଶାବଶ !
ଦୋହୋଲାଇ'ଛନ୍ତି ଦ୍ରୁମେ ଦୀର୍ଘ ଘନ ଡାଳ
ବାହୁ ସଞ୍ଚାଳନ୍ତି କିବା ପ୍ରେତ ବିକଟାଳ ।
ଏକ ବୃକ୍ଷ ଶାଖା ସ୍ପର୍ଶେ ଆନ ବୃକ୍ଷେ ନଇଁ,
ବିକଟ ରହସ୍ୟ କିବା ହୋନ୍ତି କହା କହି ।
ଗମ ଗମ ବହି ଯାଏ ଅପଘନୁ ସ୍ୱେଦ,
ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କିବା ଲଭୁଛି ନିର୍ବେଦ !

ସନ୍ଧ୍ୟା

ବୁଡ଼ିଅଛି ଡାଆଣିଆ ଖରା
ହୋଇଛି ଦିନର ଅବସାନ,
ଅଳସ ଅବଶ ଏବେ ଧରା,
ଅବସନ୍ନ ପ୍ରକୃତି-ପରାଣ ।

ଦୂରସ୍ଥିତ ନଦୀ-ସୈକତରେ
ଦୀର୍ଘ ଛାୟା ଦିଗନ୍ତପଟରେ
ମିଶି ଯାଇଅଛି ନୀରବରେ,
ହେମପଦ୍ମ ଭାନୁ ଅସ୍ତମାନ ।

ଦିବସର କୋଳାହଳ ନାହିଁ,
ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ି ଚାଲି ଗଲେ କାହିଁ !
ବିଗତ ଜୀବନମୁଖେ ଚାହିଁ
ଶୁଣି ଶୁଣି ସ୍ମୃତି ଗାଏ ଗାନ ।

ସନ୍ଧ୍ୟାଦେବୀ ଧୂସର-ଅମ୍ବର
ଟେକି ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି ଧୀର,
ଆସିଛନ୍ତି ନିଶି କୃଷ୍ଣାମ୍ବର,
ବାକି ନୁହେ ଆଉ ବଡ଼ ସାନ ।

ବହ ବହ ପ୍ରଦୋଷପବନ
କରେ ଦ୍ରୁମେ ପତ୍ର ସଞ୍ଚାଳନ,
ପ୍ରକୃତିର କ୍ଷୁଦ୍ର ଘନ ଘନ
ଅନନ୍ତକୁ କରଇ ପ୍ରୟାଣ ।

ଚେତନା ଲଭନ୍ତି ଦୂର ବନେ,
ଶାନ୍ତି ଅପି ଘୋଟିଅଛି ମନେ ।
ଶାନ୍ତି-ଦେବୀ ଅନନ୍ତ ଗଗନେ
କରୁଛନ୍ତି ଅନନ୍ତର ଧ୍ୟାନ ।

ଅରେ ମୋର ଶାନ୍ତ ମୁଗ୍ଧ ମନ,
କାହିଁ ଦୂରେ କରୁ ରେ ଭ୍ରମଣ ।
ଫେଡ଼ ଥରେ ଜ୍ଞାନର ନୟନ,
କର୍ମସ୍ରୋତେ ବୁହ ଭାସମାନ ।

ନିଶୀଥ

—୧—

ଦେଖ ଏ ନିଶୀଥକାଳ କେମନ୍ତ ନୀରବ,
ସ୍ଥିର ବନଦ୍ରୁମ ଏବେ ନିଖିଳ ଧରଣୀ,
ନାହିଁ ନରକୋଳାହଳ, ନାହିଁ ପକ୍ଷୀରବ,
ସୁଖସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ହସେ ସୁପ୍ତା ଅବନୀ ।
ନିନାଦ କରନ୍ତି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ନିଶାଚର,
ପଲ୍ଲବେ ଶବଦ ପୁଣି ହେଉଛି ସ୍ତମ୍ଭିତ;
(ଧରଣୀ-ଅଙ୍ଗନା କିବା ଲେଉଟାଏ କର)
ପୂର୍ବ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ତହୁଁ ହୁଏ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ।
ଏହି ଯେ ବାଟପିପନ୍ତି ନିଷ୍ଟଳ ନୀରବ
ନିଶୀଥ ଗଗନ ଭେଦ କେବଳନ୍ତି ମଥା,
ପ୍ରଗୁରନ୍ତି ନାହିଁ କି ସେ ଜ୍ଞାନ ଅଭିନବ,
କଳ୍ପନା-କର୍ଣ୍ଣରେ କେସ କି ନ କହନ୍ତି କଥା ?

ସୁମନ୍ଦ-ସମୀର ବ୍ୟାଜେ ଏ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ
ପ୍ରକୃତି-ରମଣୀ ଖଟରେ ମାରଇ ନିଶ୍ୱାସ ।

—୨—

ପ୍ରୌଢ଼ି କଳ୍ପନାର ନେଇ ଅନାରେ ମାନବ,
ନୁହେ ଏ ଜଗତ କେବଳ ଜଡ଼ର ସର୍ଜନା;
ଭାବର ସମ୍ଭାର ଏ ଯେ ଚିର ଅଭିନବ,
"ଧୂଳିର ସହିତ ମିଶ"—ଭାବ ନା ଭାବ ନା ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଦୀପ୍ତିର ଅର୍ଣ୍ଣବେ ବାରିଦ-ବୋଇତ
ଭାସି ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି କାହିଁ ଦିଗେ ଦିଗେ;
ଅସଂଖ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ କରି ନଭ ଉଦ୍ଭାସିତ,
ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ ଅଜ୍ଞାତ ଉଦ୍ଦେଶେ ।
ଅନନ୍ତ ଅପାର ଏ ଯେ ସୁନୀଳ ଗଗନ,
ଏ ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟି-ପ୍ରାରମ୍ଭୁ ପ୍ରସାରିଛି କାୟା,
କି ଅଶବ୍ଦ ସାମଗୀତ କରେ ସେ ଗାୟନ,
ଭୂମା ବରେଣ୍ୟ ଦେବର କି ବିରାଟ ଛାୟା !
ଏ ସର୍ବ କେବଳ କି ହେ ଅଣୁର ସଂସାର,
ନୁହଇ କି ପ୍ରାଣମୟ ଚୈତନ୍ୟ-ଅଗାର ?

ଆକାଶ

—୧—

ହେ ନଭ ସୁନୀଳ ସୁନ୍ଦର,
ଅସଂଖ୍ୟ ଗ୍ରହଙ୍କର ଘର ।
ରବି, ଚନ୍ଦ୍ରମା, ଧରା, ତାରା,
ପବନ, ବରଷାର ଧାରା,
ତୋ ମଧ୍ୟେ ସମସ୍ତଙ୍କ ବାସ
ଅହା କି ସୁନ୍ଦର ଆକାଶ !

—୨—

ହେ ବ୍ୟୋମ ଅନନ୍ତ ଅସୀମ,
ଅପାର ଅଚିନ୍ତନ ଭୀମ;
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୁଁ ବୁଝିବା ସକାଶ
ସସୀମ ଦିଶୁ କି ଆକାଶ ?
ସୁନୀଳ ଝିଲଣି ସମାନ,
ହେଉ ଅନନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟମାନ;

ଯେତେକ ଦୂର ଯାଏ ମୂର୍ଦ୍ଧ
ସେତେକ ଘୁଞ୍ଚି ଯାଉ ତୁହି ।
ମୋତେ ତୁ ଜାଣି କ୍ଷୁଦ୍ରମନା
କରୁ କି ବ୍ୟୋମ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ?
ତୁ ଅଟୁ ମହାନ ଅମ୍ବର,
ମୁଁ ଅଟେ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ନର
ଅହେ ! ବିଶାଳ ବିହାୟସ,
ଛଳାଇ କ୍ଷୁଦ୍ରେ କେଉଁ ଯଶ ?
ଅଥବା ନୁହେଁ ଏ ଅକୀର୍ତ୍ତି,
ମହତ ଜନର ଏ ରୀତି;
ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖାଇ ଜ୍ଞାନୀ ଜନ
ମୋହନ୍ତି ଶିଶୁ-ଜନ-ମନ;
ଶିଶୁ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲେ ଜ୍ଞାନେ,
ଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ଜାଣେ;
ଯେତେ ସେ ହୁଏ ଅଗ୍ରସର
ଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ଦେଖେ ଦୂରତର;
ପ୍ରବୀଣ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟୋମ ତୁହି,
ଅନନ୍ତ ଅଜ୍ଞେୟ ଶିଶୁ ମୁହିଁ ।

—୩—

ନୀଳ ଲୋହିତ ପୀତ ରଙ୍ଗ
କରେ ଶୋଭ ତୋ ଶୁଭ୍ର ଅଙ୍ଗ
ଅସଂଖ୍ୟ-ତାରକା-ଖଚିତ,
ହେ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ କି ବିଚିତ୍ର !
ଦିବା, ପ୍ରଦୋଷ, ନିଶା, ଉଷା,
ପିନ୍ଧୁ ତୁ ଆନ ଆନ ଭୂଷା ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ବରଷା, ଶରତ,
ହେମନ୍ତ, ଶିଶିର, ବସନ୍ତ,
ଷଡ଼-ଋତୁରେ ଦେଶେ ଦେଶେ
ସାଜୁ ତୁ ନବ ନବ ବେଶେ ।

ଦିବସେ ବାସର-ରଞ୍ଜନ,
କରନ୍ତି ବିଜୟ-ଗମନ ।
ପ୍ରଦୋଷେ ଲୋହିତ ଭାସ୍କର
ଡୁବାଇ ତାଳ ରକ୍ତକର ।
ନିଶୀଥେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରାରାଶି
ହସନ୍ତି ତୋ ଦୁଆରେ ଆସି
ନିଶାନ୍ତେ ପିନ୍ଧି ଶୁକ୍ଳଭୂଷା,
ତୋ ଘରେ ଦେଖା ଦିଏ ଉଷା ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ
ବୃଷାଇ କିରଣ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ।
ଦିବସେ ଘୋର ଧୂଳି ଉଡ଼ି,
ତୋର ଉଦରେ ଯାଏ ବୁଡ଼ି ।
ରାତରେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରାରାଶି,
ଖେଳନ୍ତି ତୋ ବକ୍ଷରେ ଭାସି ।
ବରଷା ଆସିଲାରୁ ଘନ
ତୋ ମୁଖେ କରେ ଆଚ୍ଛାଦନ ।
ବିବିଧ ବାଦଲର ପନ୍ତି
ତୋ ବକ୍ଷେ ଭାସିଣ ଗମନ୍ତି ।
ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ବିପରୀତ ଦିଶେ
ତ୍ରିବର୍ଣ୍ଣୀ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଦିଶେ ।
ଚପଳା କନକ-ପ୍ରଭାରେ
ରହି ରହିଣ ଉଙ୍କି ମାରେ ।
ଘଡ଼ଙ୍କି ଘଡ଼ି ଘଡ଼ଘଡ଼ି,
ରଡ଼ଇ ଛାଡ଼ି ଘୋର ରଡ଼ି ।
ବହଇ ଶୀତଳ ପବନ,
ହୁଅଇ ବାରିର ପତନ ।
ପଡ଼ିଲେ ମଡ଼େ ଟିପି ଟିପି,
ହୁଅଇ ଭୂମି ଛପି ଛପି ।

ଭା ପରେ ଝରଇ ଝର୍ଝର
ବରଷା ଧାର ଖରତର ।
ପଡ଼ନ୍ତ ବରଷାର ଧାର
କ୍ଷିତିରେ ଖୋଲଇ ମାହାର ।
ପ୍ରବାହ-ନଦୀ-ନାଳାଙ୍କାରେ
ବହଇ ଜଳ ପାରାବାରେ ।
ଶରତେ ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ପ୍ରକାଶେ ଅତୁଳ ସୁଷମା ।
ହେମନ୍ତ-ପ୍ରଭାତେ କୁହୁଡ଼ି
ଘୋଟନ୍ତେ ଆଶା ଯାଏ ବୁଡ଼ି ।
ଉଦିତ ହୁଅନ୍ତେ ତପନ
କରେ କୁହେଳି ପଳାୟନ ।
ମୋହ-କୁଜ୍ଝଟି ହୃଦାକାଶେ
ଏସନେ ପୁଣ୍ୟ-ଆଶା ଗ୍ରାସେ ।
ବିବେକେ ପ୍ରକାଶନ୍ତେ ପ୍ରଭୁ
ପଳାଇ ଯାଏ ପାପ୍ ସବୁ ।
ଶିଶିରେ ଦଗ୍ଧ ପାଣ୍ଡୁବର୍ଣ୍ଣ
ଜରା ଗ୍ରାସିଲେ ଯେସନେ ଜନ ।
ବିମଳ ପୁଣି ତୁ ବସନ୍ତେ
ସିଦ୍ଧାତ୍ମା ଯେସନେ ମୁକ୍ତି-ଅନ୍ତେ ।
ବିରସ ସୁନ୍ଦର ଅମ୍ବର
ଅନନ୍ତ ଉପମାର ଘର ।
କହ ଆକାଶ କହ ମୋତେ
ଦେଲା ଏ ରୂପ କିଏ ତୋତେ !

ପୁଷ୍ପ

ଅତୁଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସୃଷ୍ଟି ତୁହି ରେ ସୁମନ,
ତୋହ ସଙ୍ଗେ ହୁଏ ଭବେ ଦୁଇଟି ତୁଳନ—
ଶିଶୁର ନିର୍ମଳ ସୌମ୍ୟ ବଦନମଣ୍ଡଳ,
ସତୀର ପବିତ୍ର-ପ୍ରେମ-ସିକ୍ତ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ।
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶୋଭାର ସୃଷ୍ଟି ଜଗତେ ଅତୁଳ,
ନିଖିଳ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସାର ଏକାଧାରେ ଠୁଳ ।
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ନୁହନ୍ତି ତ ସର୍ବସ ସୁଲଭା,
ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧା ଯେଣୁ ଧନୀ ସୌଭାଗ୍ୟବଲ୍ଲଭା ।
କିନ୍ତୁ ତୁହି ପ୍ରସୂନ ରେ ସାଧାରଣ ଧନ,
ତୋତେ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ ସର୍ବଜନ ମନ ।
ନାହିଁ ଯାର ରାଜ୍ୟସୁଖ ପାର୍ଥିବ ବିଭବ
ତୋତେ ଦେଖି ଭୁଞ୍ଜେ ସେହି ସୁଖ ଅଭିନବ ।

ନାହିଁ ଯାର ନବ ଶିଶୁ ଅବା ସତୀ ନାରୀ
ତୋତେ ପାଇ ତୃପ୍ତ ହୁଏ ପରାଣ ତାହାର ।
ତିମିର-ଆଚ୍ଛନ୍ନ କାରା ଦୁଃଖିର ସଂସାର,
ସେ କାରାଭବନେ ତୁହି ମୟୂଖର ଧାର ।
ପଥବଣା ହୋଇଣି କି କେଉଁ ଦେବକନ୍ୟା
କରଅଛୁ ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ ଭବଭୂମି ଧନ୍ୟା !
ଦୁଷ୍ମନ୍ତ-ଚିନ୍ତା-ନିମଗ୍ନା ଅବା ଶକୁନ୍ତଳା
ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୁର୍ବାସାଶାପେ ପୁଷ୍ପ ହୋଇ ଗଲା !
ଅହେ ପୁଷ୍ପ ବନପୁର ଅଟୁ ଅଦରଶ,
ତୋର ଦରଶନେ ମନେ ଉପୁଜେ ହରଷ ।
ତୋ ରୂପ ସଙ୍ଗରେ ନାହିଁ ତୁଳନା ଏ ଭବେ,
ସେଥି ପାଇଁ ଗରବ ତ ନାହିଁ ତୋର ଲବେ ।
ନୀରବ ଭାବରେ ଫୁଟି ଜନମନ ହରୁ,
ହସି ହସି ନମ୍ରଭାବେ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରୁ;
ଯଥାକାଳେ ହେଉ ପୁଣି ବିଲୟ ପ୍ରାପତ,
ସମସ୍ତ ନଶ୍ୱର ଏହା ଶିଖାଇ ଜଗତ ।

ଘଟନା-ସୂତ୍ରରେ ଆସି ଠେକିଛୁ କି ଶିର,
ନ ସାଧି ଜୀବନବ୍ରତ ତେଜିବୁ ଶରୀର ?
ନୁହେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତୋହର,
ନୋହୁ କି ଅତୁଳ ସୃଷ୍ଟି ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କର ?
ଦକ୍ଷିଣରୁ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହୁଛି ପବନ,
ଇତସ୍ତତଃ କରୁଅଛି ତୋତେ ଆନ୍ଦୋଳନ ।
ଯେ ଛବି ଦେଖି ମନକୁ ଏମନ୍ତ ଆସୁଛି
ଲୁଟେ ମୁଗ୍ଧ ବାୟୁ ପ୍ରେମ ଭିକ୍ଷା କି କରୁଛି ।
ପବିତ୍ର ସତୀତ୍ୱ-ଧର୍ମ ପ୍ରଚ୍ଛରବା ପାଇଁ
ପବନକୁ ଅଳପ୍ରାୟ କହୁ "ନାହିଁ ନାହିଁ ।"
ସେ ଜାସୁର ବୈରାଗ୍ୟରୁ ଶିଖେ ମୁଗଧ ନର
ପାପପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ନୁହେ କେବେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ।

ଗୃହ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଟୁ ତୁ ରେ ସୁନ୍ଦର ସୁମନ,
ସଜନ ସ୍ଥାନରେ ବନ୍ଧ ମୋହ ପ୍ରାଣିମନ,
କିନ୍ତୁ ପୁଷ୍ପ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନିର୍ଜନ ପ୍ରଦେଶେ
ଫୁଟି ତୋଷୁ କାହା ମନ ସୁବାସେ ସୁବେଶେ ?
ଘୋର ଗହନ କାନନେ ପର୍ବତ କନ୍ଦରେ,
ଗଭୀର ଗହ୍ୱରେ କିମ୍ବା ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ
ନାହିଁ ଘର ଗ୍ରାମ ଯହିଁ ନରକଣ୍ଠଶବ୍ଦ,
ଅବା ଯହିଁ ନ କ୍ରୀଡ଼ଇ ତୋ ବନ୍ଧୁ ଷଟ୍‌ପଦ,
ଚଳ ଚଳ ପ୍ରୀତି ତୋର ଉଚ୍ଛୁଳେ କା ପ୍ରତି,
ନିର୍ଜନ ପ୍ରଦେଶେ କରୁ କାହାକୁ ଭକତି ?
କହ ପୁଷ୍ପ ଅଟେ ତୋର କିଏ ପ୍ରାଣନାହା,
ବିପଦ କାଳରେ ତୋତେ କିଏ ଦୁଏ ସାହା ?
ମାଡ଼େ ଯେବେ ଖର ସ୍ରୋତ ବିଶ୍ୱପରମାଦୀ,
ବହଇ ଝଞ୍ଜା ପବନ ଗମ୍ଭୀରେ ନିନାଦି,
ଚଳି ଚଳି କାହା କୋଳେ ଲୁଚୁ କହ ମୋତେ,
ଅଶବଦ ଶବଦେ ସେ କି ବୋଧନ୍ତି ତୋତେ ?

କହ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାଣପତି କାହିଁ ତୋ ଅଛନ୍ତି,
କି ଭାବେ ସେ ଏ ବିଶ୍ୱର ଶୁଭ ଆଚରନ୍ତି ?
କାହାନ୍ତି ସେ ଶାନ୍ତି ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରେମର ଆଧାର
ଯା ବିହୁନେ ଏ ଜୀବନ ସ୍ୱପନ-ଆକାର ?
କାହିଁ ସେ ଅଗମ୍ୟ ଭକ୍ତ ଆରେ ପୁଷ୍ପବର
ଯହିଁ ସମ୍ଭବଇ ସୃଷ୍ଟି ତୋହର ମୋହର ?
କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଏହି ମାନବ ଜୀବନ
କେଉଁ ଗମ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ବିଶ୍ୱ କରଇ ଗମନ ?

ମାନବ

ବିଷମ-ସମସ୍ୟା ଅଟେ ମାନବଜୀବନ,
ଯାହା ଭାବି ସ୍ତବ୍ଧ ହୁଏ ମୋର ପ୍ରାଣ ମନ ।
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନାରକ ଭାବ ଠୁଳ ଏକାଧାରେ,
ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱ ଛବି ତାର ଆଲୋକ ଅନ୍ଧାରେ ।
କେତେବେଳେ କେଉଁ ଭାବ ଦେଖାଏ ମାନବ —
ନରକ-ଦୁଃଖ ପୁଣି ତ୍ରିଦିବ-ବିଭବ ।
ଧନ୍ୟ ହେ ଅଦ୍ଭୁତ ବସ୍ତୁ ନମସ୍କାର ତତେ,
ତୋ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ମୁହିଁ ବୁଝିବି କେମନ୍ତେ !
ଭୀମକାନ୍ତସମାବେଶ କି କେଡ଼େ ମନୋରମ—
ସାହସ, ସାଧ୍ୱସ ପୁଣି ଉଗ୍ରତା, ବିକ୍ରମ,
ପବିତ୍ର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରୀତି, ପିତୃମାତୃଭକ୍ତି,
ସୋଦର-ସନ୍ତାନ-ସ୍ନେହ ସଖା-ଅନୁରକ୍ତି,
ଦୟା ସଙ୍ଗେ ନ୍ୟାୟ, ଧର୍ମ, ପୁଣ୍ୟ, ପବିତ୍ରତା—
ଏତେ ରତ୍ନେ ବିଭୂଷିତ ମାନବ ଦେବତା ।

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ-ସୁଷମା-ସୃଷ୍ଟି ମାନବ ପରାଣୀ,
ଶୋଭାର ଅକ୍ଷୟ ଉତ୍ସ କେ ପାରେ ବଖାଣି !
ସୁନ୍ଦର ଯେତେ ବୀଭତ୍ସ ସେତେ ଅସୁନ୍ଦର,
ବାମ ପାଶେ ଘୃଣ୍ୟ ଅତି ଦୃଶ୍ୟ ଭୀଷଣର ।
ଗୃହ ଦିବ୍ୟ ଶୋଭାଧାମ ମାନବ ଅନ୍ତର
ଦେଖାଏ ବୀଭତ୍ସ ଛବି ଘୋର ନରକର ।
ଭୀରୁତା, ଅବିଶ୍ୱସ୍ତତା, ପୁଣି ନିର୍ମମତା,
ଅସମ୍ମାନ, ସ୍ୱାର୍ଥଶୀଳଭାବ, କୃତଘ୍ନତା,
ନିଷ୍ଠୁରତା, ପ୍ରତିହିଂସା, ଅନ୍ୟାୟ, ଅଧର୍ମ,
ଅପୁଣ୍ୟ, ଅପବିତ୍ରତା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ନରକର୍ମ ।
ଜ୍ଞାନସିନ୍ଧୁ ପାରି ହୁଏ ନର ବୁଦ୍ଧିବଳେ,
ଅଧ୍ୟବସାୟେ ଭ୍ରମଇ ଭୁବନ-ମଣ୍ଡଳେ,

ଜଗତକୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକ କରଇ ପ୍ରଦାନ,
କରଇ ଲୋକ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ ଯାପନ;
ଅଜ୍ଞାନ-ତିମିରେ ପୁଣି ପଡ଼େ ସେହୁ ନର,
ମଦୀଭୂତ କରେ ଗତ ସ୍ୱୀୟ ସମାଦର—
ଏକାଧାରେ ସମାବିଷ୍ଟ ଆଲୋକ ଅନ୍ଧାର,
ଦେବତ୍ୱ-ପଶୁତ୍ୱ-ବେନି-ବଚନ-ଆଧାର ।
ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ମୂରତି ଧରଇ ମାନବ,
ସେହୁ ପୁଣି ଭୟାବହ ବିକଟ ଦାନବ ।
କର୍ମ-ଭକ୍ତି-ଜ୍ଞାନେ ନର ଲଭଇ ଦେବତ୍ୱ,
କେତେବେଳେ ପୁଣି ଭଜେ ନରକକୀଟତ୍ୱ ।
ମହାନ୍-ଆଦର୍ଶ ନର ହୋଇଣ ପତିତ
ହେଲେହେଁ କଳଙ୍କ-ପଙ୍କେ କ୍ଷଣେ କଳୁଷିତ,
ସତ୍-ଚିତ୍ ଆନନ୍ଦର ଜୀବନ୍ତ ମୂରତି,
ଅନନ୍ତର ଶିଶୁ, ଲଭି ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତି ।

ନାରୀ

"Here woman reigns; the mother, daughter, wife,
Strews with fresh flowers the narrow way of life,
In the clear heaven of her delightful eye,
An angel-guard of loves and graces lie;
Around her knees domestic duties meet,
And fireside pleasures gambol at her feet."

— *Montgomery.*

ଅୟି ନାରି ! ଆଦ୍ୟଶକ୍ତି ସଂସାରକାରିଣୀ,
ଭୂତଧାତ୍ରି ଜନନି ଗୋ ଜୀବର ଜୀବନ ।
ଜଗତଜନନୀ ମା ଗୋ ନିଖିଳ ସଂସ୍ଥିତି,
ତୋ ବିହୁନେ ସଂସାରର ନାହିଁ ସୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିତି ।

ସୃଜନ, ପାଳନ, ଲୟ ତବ ପୂତ କୋଳେ,
ଜନମେ ଡୋ ଅଙ୍କେ ଜୀବ କନ୍ଦନର ରୋଳେ ।
ସୁଧାସମ ଦୁଗ୍ଧଦାନେ ପାଳ ତାର ପ୍ରାଣ,
ସେ ଦୁଗ୍ଧ ସଙ୍ଗତେ ଦିଅ ମହାଦୀକ୍ଷା ଦାନ;—
"ଏହିରୂପେ ସନ୍ତାନ ରେ ଏ ବିଶ୍ୱ ଭୁବନ,
ପାଳି କର ଏ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଜୀବନ ଯାପନ ।"
ସସ୍ନେହେ ସନ୍ତାନଗଣ୍ଡେ ଦେଇଣ ଚୁମ୍ବନ,
ପ୍ରଚାର ଗୋ ଅଦମାତଃ ପବିତ୍ର ବଚନ;—
"ଏହିରୂପେ ଅରେ ଶିଶୁ ବିପୁଳ ଧରଣୀ
ଏକୀଭୂତ କର ଦେଇ ସ୍ନେହ, ଭକ୍ତି, ପ୍ରୀତି ।"
ନେତ୍ର ହସ୍ତ ଠାରେ କହି ଆଦର ବଚନ,
ଅଷପ୍ତ ଜ୍ଞାନର ଦ୍ୱାର କର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ।
"ଅନନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଏ ଯେ ଜ୍ଞାନ-ପାରାବାର,
ମନ୍ଥି ଜ୍ଞାନରତ୍ନ ସୁତ କର ରେ ଉଦ୍ଧାର ।"

ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ-ଭକ୍ତି-ପୁଣ୍ୟ-ବୀଜକୁ ବପନ
କର ଶିଶୁପ୍ରାଣକ୍ଷେତ୍ରେ, ତହିଁରୁ ଉପୁଜି
ବିରାଟ ତରୁବର-ବୃକ୍ଷ, ଯହିଁ ପ୍ରାଣିଗଣ
କରନ୍ତି ତା ଛାୟାତଳେ ତା ଫଳ ଭକ୍ଷଣ ।
ପୀୟୂଷପ୍ରତିମ ସେହି ଫଳ ଖାଇ ଜନେ
ଆନନ୍ଦରେ ପଥ ଯାନ୍ତି ଘୋର ଭବବନେ ।
ଯେବେ ପାପକାଳକୂଟ ଢାଳିଦିଅ ମନେ,
ସେ ବିଷ ନ ଝଡ଼େ ଆଉ ସନ୍ତାନଜୀବନେ ।
ରୋଗ ମୃତ୍ୟୁ ପାପ ତାପ ହସ୍ତୁଁ କୋଟିବାର,
ନିତି ଜାଗି ଜୀବେ ମାତଃ କର ଗୋ ଉଦ୍ଧାର ।
ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ କର ସେ ଅଙ୍କେ ଶୟନ
କରେ ପ୍ରାଣୀ ଦେବ, ଶେଷେ ନେତ୍ର ନିମୀଳନ ।
ଦିଅ କୌଶଲ୍ୟା, ସୁମିତ୍ରା, ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ପର,
ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସର ।

ନରର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗଭୂତା ରମଣୀ ସୁନ୍ଦର,
ହୁଅ ତା ସହଧର୍ମିଣୀ ତା ପ୍ରେମୁ ଅଚର ।
ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେ ଅଙ୍ଗନା ଦେବୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା,
ଅପନୋଦ ମାନବର ଘୋର କ୍ଷୁଧା ତୃଷ୍ଣା ।
ତୋ ନୟନବାରି ଯହିଁ ପତିତ ଅବଳା,
ସ୍ୱର୍ଗଲକ୍ଷ୍ମୀ ଖେଳେ ତହିଁ ଘେନି ଷୋଳକଳା ।
ତୋ କଟାକ୍ଷ ଲଭି ଅଣେ ପ୍ରେମମୟୀ ନାରି,
ହୁଏ ଭୀରୁ କାପୁରୁଷ ବୀର ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ ।
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଦେଶେ ଦେଶେ ନାରୀ ପତିବ୍ରତା,
ଜନମି ପ୍ରଚୁର ବକ୍ଷେ ପ୍ରେମ ପବିତ୍ରତା ।
ତବ ପ୍ରେମେ ହୁଏ ମାତଃ ପ୍ରାଣିର ଉତ୍ପତ୍ତି,
ତବ ପ୍ରେମେ ହୁଏ ଭବେ ଜୀବର ସ୍ଥିତି ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ ବିଷ୍ଣୁପତ୍ନୀ କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁଜଳେ,
ଚରଣ ମଞ୍ଜାଳ ବସି ପତିପଦତଳେ ।
ସତୀରୂପେ ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞେ ଶିବ-ଅପମାନ
ନ ସହି ବହ୍ନିରେ ଦେଲ ତନୁ ବିସର୍ଜନ ।

ଗିରିରାଜ-ଗୃହେ ପୁଣି ପାର୍ବତୀ ସୁନ୍ଦରୀ
ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତା ହେଲ ତପୀ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ବରି ।
ଅଦ୍ଭୁତ ତପଶ୍ଚରଣ କଲ ପ୍ରେମଶୀଳା,
ସେ ଅପୂର୍ବ ତପେ ଶିବ-ଆସନ ଟଳିଲା ।
ହର-ଅଙ୍କେ ରହି ଗୌରୀ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗରୂପରେ
ପ୍ରୀତିର ଗରିମା ପ୍ରଚାରୁଛ ଜଗତରେ ।
ସାବିତ୍ରୀରୂପରେ ସତ୍ୟେ ସତ୍ୟବାନ-ନାରୀ
ପାତିବ୍ରତ୍ୟ-ଧର୍ମ ଗଲ ମହୀରେ ପ୍ରଚାରି ।
ଯେ ସତୀତ୍ୱେ ନିଜେ ଯମ ହୋଇ ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ
କଲେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ମହାଭ୍ରମ କାଳଦଣ୍ଡ ।
ସତ୍ୟଯୁଗେ ନଳପ୍ରାଣା ଦମୟନ୍ତୀ ସତୀ
ପତିସଙ୍ଗେ ଘୋର ବନେ କଲ ଗୋ ବସତି ।

ତେଜୁଁ ସ୍ୱାମୀ ଅବମିଲ ବର୍ବର ଶବର,
ସାଧ୍ୱୀ-ଦର୍ପେ ସେ ଲମ୍ପଟେ କଲ ଜର୍ଜର ।
ତ୍ରେତା ଯୁଗେ ରାଜ-ଋଷି ଜନକ-ଭବନେ
ଜନ୍ମିଲ ଜାନକୀରୂପେ ଅତୁଳ ଲାବଣ୍ୟ ।
ପତି ସଙ୍ଗେ ରଘୁବଧୂ ଭ୍ରମିଣ କାନନେ
ପ୍ରୀତି-ଜୟ-ବାନା ଉଡ଼ାଇଲ ତ୍ରିଭୁବନେ ।
ପଞ୍ଚବଟୀ ବନୁ ଲଙ୍କାନରେଶ ରାବଣ
ହରି ନେଇ ଦେଖାଇଲ ଭୟ ପ୍ରଲୋଭନ ।
ସେ ସକଳେ ତୁଚ୍ଛ କରି ଶ୍ରୀରାମ-ବନିତା,
ଭୁବନରେ କରାଇଲ ସତୀତ୍ୱେ ବନ୍ଦିତା ।
ବଶିଷ୍ଠସହଧର୍ମିଣୀ ଅରୁନ୍ଧତୀ ନାରୀ
ପାତିବ୍ରତ୍ୟ-ଧର୍ମ ଗଲ ମହୀରେ ପ୍ରଚାରି ।
ଦ୍ୱାପରେ ହସ୍ତିନା-ରାଣୀ ସୁଶୀଳା ଗାନ୍ଧାରୀ
ଅନ୍ଧ ସ୍ୱାମୀ ପାଇଁ ହେଲ ନିଜେ ଅନ୍ଧ ନାରୀ ।

କଳିଯୁଗେ ରାଜସ୍ଥାନେ ଭୀମସିଂହ-ନାରୀ
ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ପଦ୍ମିନୀ ବିଦବ-ସୁନ୍ଦରୀ
କାମାତୁର ଯବନର ଦୁର୍ଗେ ଯାଇଁ ପଶି
ଛାଡ଼ିଲ ସ୍ୱପତି ତହୁଁ ଅବଳା ରୂପସୀ ।
ମାତୃଭୂମି ପାଇଁ ବୀରାଙ୍ଗନା ଦୁର୍ଗାବତୀ
ସମ୍ମୁଖ-ସମରେ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପିଲ ସତୀ ।
ଦୁହିତାରୂପରେ ନାରୀ ଋଷିଜନ ଘରେ
ଗୋଦୋହନ କରୁଥିଲ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ।
ପୂର୍ବକାଳେ ରୋମ-ରାଜ୍ୟେ ସାଇମନ ବୃଦ୍ଧ
ନୃପାଦେଶେ ହୋଇଥିଲ କାରାଗାରେ ରୁଦ୍ଧ ।
ତନୟା ଜାନ୍ଥିପୀରୂପେ ବୃଦ୍ଧପିତା-ପ୍ରାଣ
ରଖିଲ ଗୁପତେ ଦେଇ ସ୍ତନଦୁଗ୍ଧ ଦାନ ।
ଜ୍ଞାନେ ଗାର୍ଗୀ, ମୈତ୍ରେୟୀ, ଖନା, ଲୀଳାବତୀ,
ଉଡ଼ାଇଛ ନାରୀ-ପ୍ରତିଭାର ବୈଜୟନ୍ତୀ ।

ହେ ନାରି ! ମିନତି ମୋର ତବ ଶ୍ରୀପଦ୍ମରେ—
ଦେଖା ଦିଅ ମୋତେ ସତୀ-ସାଧ୍ୱୀ-ସ୍ୱରୂପରେ ।
ରମଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଦେଖି ତୋ ଅସତୀ-ବେଶ
ପ୍ରାଣ ଯାଏ ସୁଖ, ଭବ ଦିସେ ମରୁଦେଶ ।
ସୀତା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ରୂପେ ଗୃହେ ଗୃହେ ରହି
ସ୍ୱର୍ଗସମ କର ନାରି ! ଏ ଭୂମିର ମହୀ ।

ନର-ନାରୀ

"The woman's cause is man's : they rise or sink
Together; dwarfed or godlike, bond or free
Not like to like, but like in difference."

—*Tennyson.*

ବୁଦ୍ଧି-ଭାବବୃତ୍ତି-ଇଚ୍ଛା-ଦେଇ ବିଶ୍ୱସାଇଁ,
ରମଣୀ ପୁରୁଷେ ଛନ୍ତି ଜଗତେ ପଠାଇ ।
ସମାଜରେ ପୁରୁଷଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଶତଗୁଣ,
ଥିଲେହେଁ ସହସ୍ର ଦୋଷ ରଟେ ତାର ଗୁଣ ।
ରମଣୀର ଶତଗୁଣ ଲୁଚେ ଦୋଷସ୍ରୋତେ
ବିଷମ-ଅସାମ୍ୟ-ରାଜ୍ୟ ଏ ଭାରତଲୋକେ ।
ନାରୀ ଯେବେ ହେବ ସର୍ବଗୁଣବିଭୂଷିତା,
ଉଚିତ ହେବାର ତାର ବିଶେଷ ଶିକ୍ଷିତା ।
ଦୁର୍ବଳ ମନୁଷ୍ୟ ମନ ରିପୁବିକ୍ଷୋଭିତ
ଶିକ୍ଷାଧର୍ମ-କବଚରେ ବେଢ଼ିବା ଉଚିତ ।
ପଶୁସମ ମୂର୍ଖବ୍ରାତେ କରନ୍ତି ବର୍ଜିତ
କହନ୍ତି ନାରୀଙ୍କୁ "ହୁଅ ଧର୍ମେ ବିମଣ୍ଡିତ ।"
ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଭ୍ରାତୃବୃନ୍ଦ ! ଏହା କେଉଁ ନୀତି,
ଘାଟେ ବିଷ ଦେଖି ଛବ ଅପରୂପ ସ୍ମିତ ।

ଭଗିନୀଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ଧର୍ମ କର ଭିକ୍ଷା ଦାନ,
ସଙ୍ଗେ କର ସୁଚରିତ୍ର-ପ୍ରଦୀପ୍ତ ପ୍ରଦାନ ।
ଘଟିବ ପ୍ରମାଦ ଯେବେ ହୋଇ ସାବଧାନ
ସମ୍ଭାଳିବେ ନିଜ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ।
ସତ୍ୟ ନ୍ୟାୟ ଜୟୀ ହେବ ଜାଣିବ ନିଶ୍ଚୟ,
ଅଛି ପାପ-ଘୋରଦଣ୍ଡ, କରନାହିଁ ଭୟ ।
ପାପୀ ହୋଇ କେହୁ କେବେ ପାଇ ନାହିଁ ସୁଖ,
ପାପୀୟସୀ ନାରୀ ଭୋଗେ ନରକର ଦୁଃଖ ।
"ଯତୋଧର୍ମସ୍ତତୋଜୟଃ" କରଣି ବିଶ୍ୱାସ,
ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର ଯାଅ ଖଟାଇ ପ୍ରୟାସ ।
ଜ୍ଞାନରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ ରମଣୀନିକର
ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାନ୍ତା ଯେବେ ବିଶ୍ୱପତିଙ୍କର ।
ମାନସିକ ବୃତ୍ତି କପାଁ ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ତେବେ ?
ନରଠାରୁ ନାରୀ ବୁଦ୍ଧି ନୁହେ ନ୍ୟୂନ କେବେ ।
ଦେଇଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱକର୍ତ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛା ଜ୍ଞାନ,
ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ କର ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ ।

ଏତେ କାଳ ରମଣୀଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରିକ ବଳେ
ରଖିଅଛ ଅଜ୍ଞାନତା-କଜ୍ଜଳକବଳେ ।
ସୁବିଧା ସହାୟ ଯେତୁ (ଯତ୍ନ ପାଇଛନ୍ତି,
ଉଡୁଅଛି ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନ-ଜୟ-ବୈଜୟନ୍ତୀ ।
ଅହେୟୀ ମୈତ୍ରେୟୀ ଵିଶ୍ୱବାରୀ ଲୀଳାବତୀ,
ଖନା ଦୁର୍ଗାବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀବାଈ ଶକ୍ତିମତୀ,
କୋବିଦ-ସମାଜେ ଅବା ଆହବ-ଅଙ୍ଗନେ
ଜୟମାଲ୍ୟ ପାଇଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀ-ବୀର-ବନେ ।
ସମାନେ ସମାନେ ପିନା ପୀରତି ମଧୁର,
ନିକୃଷ୍ଟ ଜନରେ ପ୍ରେମ ହୁଏ ଶୀଘ୍ର ଦୂର ।
ଦିଅ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାଧୀନତା ସୀମନ୍ତିନୀଗଣେ,
ଭୁଞ୍ଜିବ ଅତୁଳ ସୁଖ ପ୍ରେୟସୀଗହଣେ ।

ସ୍ୱାଧୀନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦତ୍ତ ପୀରତି ଅନ୍ତର,
ଅବନୀ ମଧ୍ୟରେ ତାର ନାହିଁ ପଟାନ୍ତର ।
ଦାସୀରୂପେ ନୀତା ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତବଧ୍ୟା ଅଧୀନୀର
ବାହ୍ୟ ପ୍ରେମ ବିଷକୁମ୍ଭ ମୁଖେ ମାତ୍ର କ୍ଷୀର ।
ବୁଦ୍ଧିମତୀ କାମିନୀର କ୍ଷଣକର ପ୍ରେମ,
ଅଜ୍ଞାନ ନାରୀର କୋଟି ବର୍ଷ ପ୍ରେମ ସମ ।
ଅନନ୍ତ-ଉନ୍ନତି-ଶିଶୁ ମାନବ ମାନବୀ
ଶିକ୍ଷା ରବି ଦଏ ତାଙ୍କ ମୁଖେ ଦିବ୍ୟ ଛବି ।
ଜ୍ଞାନ-ବୃକ୍ଷ-ଫଳୁଁ କରି ଅଙ୍ଗନା ବଞ୍ଚିତ
ଆତ୍ମହତ୍ୟା-ପାପେ ନରେ ନୁହ କଳଙ୍କିତ ।
ପିତା ମାତା ଗୁଣ ଦୋଷେ ହୋନ୍ତି ନର ନାରୀ
ବୈଜ୍ଞାନିକ-ବିଧି-ବଳେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ * ।

ଅଶିକ୍ଷିତା ଅନୁନ୍ନତା ରମଣୀ-ଉଦରେ
ଜନ୍ମିବେ କି ଜଗଜ୍ଜୟୀ ଗୁଣୀ ନାରୀ ନରେ ?
ଅତେହୁଁ ଜନନୀ ଥିଲେ ଗୁଣ-ବିଦ୍ୟାବତୀ
ଶୈଶବୁଁ ପାଇବେ ଶିକ୍ଷା ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ।
ସମ ଅଧିକାର ହେଲେ ନାରୀର ସମାଜେ
ପୁରୁଷକୁ ବାଧା ଦେବେ ନାରୀ ପାପ କାର୍ଯ୍ୟେ ।
ପୁରୁଷ ତପସ୍ୱୀ ନାରୀ ତା ସହଧର୍ମିଣୀ,
ହରଗୌରୀ ଯୁକ୍ତ-ଅଙ୍ଗ ଗୃହସ୍ଥଗୃହିଣୀ ।

ନାରୀ ଶିକ୍ଷା

ପୁରୁଷ-ସହଧର୍ମିଣୀ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗନା
ଅହୋ କି ଘୋର ଅଜ୍ଞାନ-ତିମିରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନା !
ନର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଉଚ୍ଚଚିନ୍ତାରତ,
ନାରୀ ନିରକ୍ଷରୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟେ ଆସକ୍ତ ।

---

* Law of heredity.

ବିଜ୍ଞାନ ଦର୍ଶନେ ନର ସତତ ମୋହିତ,
ନାରୀ ପ୍ରତିବେଶୀ ସହ କଳହରେ ଲିପ୍ତ ।
ଜ୍ଞାନ ପ୍ରେମ କର୍ମ ନୟେ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ
ମାନବ ମାନବୀ ମଧ୍ୟେ ମିଳିତାନିଦାନ ।
ସତ୍ୟ, ନର ନାରୀ କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ ଭିନ୍ନ,
ମାନସୀ ଶକ୍ତିରେ କିନ୍ତୁ କେହି ଏ ଅଭିନ୍ନ ।
ନର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ କଠୋର ସଂସାର,
ନାରୀ କର୍ମଭୂମି ମଧୁମୟ ପରିବାର ।
ଜ୍ଞାନ କିନ୍ତୁ ଦୋହିଙ୍କର ସମ ଆବଶ୍ୟକ,
ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦୁଶ୍ଛେଦ୍ୟସଖ୍ୟବନ୍ଧନକାରକ ।
କି କୁକ୍ଷଣେ କେଉଁ ଭୀରୁ କହିଲା ପ୍ରଚୁର—
ନାରୀଶିକ୍ଷା ଅଟେ ମହା-ଅଶୁଭ-ଆଗାର !
ଏ ଉତ୍କଳେ ଥିଲା ଯାହା ସନାତନ ପ୍ରଥା
କେଉଁ କାପୁରୁଷ ତାର ଭାଙ୍ଗି ଦେଲା ମଥା !

ନାରୀଶିକ୍ଷା ଅଟେ ମହାମଙ୍ଗଳ-ନିଦାନ,
'ପାରିଜାତମାଳା' ତାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ ।
ଉତ୍କଳତନୟା କବି 'ମାଳତୀ' ରମଣୀ
ବୈଦେଶିକ ବଙ୍ଗଦେଶେ ଥିଲେ କାବ୍ୟ ଭଣି ।
କ୍ଷତ୍ରିୟ-କରଣ-ଗୃହେ ଅଦ୍ୟାପି ଅଛନ୍ତି
କାବ୍ୟ-କୁଞ୍ଜ-ବିହାରିଣୀ ଧୀମନ୍ତିନୀ ସତୀ ।
ଏହା ଦେଖି କେଉଁ ଅନ୍ଧ କରେ ଅସ୍ଫାଳନ—
ନାରୀଶିକ୍ଷା ଅସତୀତ୍ୱ-ବୈଧବ୍ୟ-କାରଣ ।
କିନ୍ତୁ ନୀତି-ଧର୍ମ-ହୀନ ନିରୀଶ୍ୱର ଜ୍ଞାନ
ଅଟଇ ବିପଦ-ପାପ-ଦୁଃଖର ନିଦାନ ।

———

ବାଳବିଧବା

ଶୁଣ ଶୁଣ ଅରେ ଆର୍ଯ୍ୟ-କୁଳାଙ୍ଗାର ହିନ୍ଦୁ,
ପ୍ରାଣେ ତୋର ନାହିଁ କି ରେ କରୁଣାର ବିନ୍ଦୁ
ଫେଡ଼ି କୃପା-ନୟନ ବାରେ ଚାହାଁରେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ,
ନାହିଁ ପ୍ରାଣେ ନ୍ୟାୟ-ବୁଦ୍ଧି, ନାହିଁ ଧର୍ମ ଭୟ ?
ନବ-ଗଳାବନ୍ଧାର ନାରୀ ସୁକୁମାରୀ
କି ଘୋର ଯାତନା ଦେଉ ପରାଣେ ତାହାର !
କି ନୃଶଂସ ହୃଦ ତୋର କାପୁରୁଷ ନର,
ପୁରୁଷତ୍ଵ ନାହିଁ କି ରେ ଅନ୍ତରେ ତୋହର ?
ସ୍ତ୍ରୀ-ଦୁଃଖ ନ ସହଇ ପୁରୁଷ-ପରାଣ,
ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ ଦଅନ୍ତ ରେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ।
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୀବ ନର ପରା ଜଗତେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ,
ନାରୀ-ଦୁଃଖ-ଶେଳେ ବିଷ ନୁହେ କିଆଁ ବିଦ୍ଧ ?
ଫେଡ଼ି ଫେଡ଼ି ନାରୀ-ଦୁଃଖ ଉଦାସ ରହ ନା,
କି ବିଷାଦ-ମୂର୍ତ୍ତି ବାଳ-ବିଧବା ଲଳନା !

ବୃଦ୍ଧବିବାହ

ପିତାମହବର୍ଷୀ ବୃଦ୍ଧ ହେଲେ ବିପତ୍ନୀକ,
ସପ୍ତମବର୍ଷୀୟା କରେ ବିବାହ ରସିକ !
ଯୌବନରେ ରୂପ-ତୃଷ୍ଣା ନିସର୍ଗ-ନିୟମ,
ବୟସ, ବାସନା, ଏଥି ସକଳ ବିଷମ !
ବିଳାସ-ବାସନା ନବ ତରୁଣୀର ମନେ,
ବିରକ୍ତ ନୀରସ ବୃଦ୍ଧ ଜରା-ଆକ୍ରମଣେ !
ଯୁବତୀ ନବୀନା ପାଏ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନ,
ଭବସିନ୍ଧୁ-ଅନ୍ତେ ବୃଦ୍ଧ ନୀଦ-ନିମଗନ !

କେ ବାଳିକା କାହାର ବା ଯୌବନ ପ୍ରଥମ,
ତଥାପି ତାହାର ନାହିଁ ବିବାହ-ନିୟମ !
ବୃଦ୍ଧଙ୍କୁ ବିବାହ-ବିଧି, ବାଳିକାଙ୍କୁ ନାହିଁ !
କେଉଁ ନ୍ୟାୟ-ନୀତି ଏହା ସାମାଜିକ ଭାବ !
ଏସନ ବୈଷମ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେବଣି ସମାଜ,
ସସ୍କାର ନ କରି ଜୟ ଗାଅ, ନାହିଁ ଲାଜ ?

ଏକତା

ଧନ୍ୟ ଗୋ ଏକତା ମହିମା ତୋର
ବର୍ଣ୍ଣି ତା ପାରେ କି ଲେଖନୀ ମୋର ?
ନର ଯେବେ ତୋତେ ପାଇ ନ ଥାନ୍ତା,
ଆଜି ତା ଅବସ୍ଥା କି ହୋଇଥାନ୍ତା !
ସତ୍ୟ-ନ୍ୟାୟ-ଭେରି
ଶୁଣୁ ନ ଥାନ୍ତା ସେ ଶ୍ରବଣ ଡେରି ।

ଘୋର ଅତ୍ୟାଚାର ହେଲେ ପ୍ରବଳ,
ଐକ୍ୟକ ବୀରତ୍ୱ ସହିଁ ନିର୍ବଳ,
ତୁହି ଗୋ ଉଡ଼ାଇ ଧର୍ମର ଧ୍ୱଜା
ଦୁଷ୍ଟ ମାରି ପାଳୁ ସନ୍ତୁ ପରଜା,
ଯାଏ ପାପରାଶି,
ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କରେ ଶାନ୍ତି ସୁଖେ ଆସି ।

ଆର୍ଯ୍ୟକୁଳ ଯେବେ ଭାରତେ ଆସି
ହୋଇଲେ ଶତ୍ରୁ ତଟନିବାସୀ,
ଅନାର୍ଯ୍ୟ ବିପକ୍ଷେ ବିଷମ ରଣେ
ସହାୟ ହେଲୁ ତୁ ସେ ଆର୍ଯ୍ୟଗଣେ,
ତୋ ଜୟ-ଗାୟନ
ଗାନ କଲେ ବୈଦିକ ଋଷିଗଣ ।

ଯଦୁ, ବିରାଟ, ପଞ୍ଚାଳ, ପାଣ୍ଡବ
ଭୀଷଣ ଆହବେ ମାରି କୌରବ
ମହୀରେ ଘୋଷିଲେ ନ୍ୟାୟମହିମା,
ଗୀତେ ଗାଇଲେ ଯା ବ୍ୟାସ ମଣିମା,
ପାର୍ଥେ କରି ରାଜା *
ବଜାଇଲ ଧର୍ମ-ବିଜୟ-ବାଜା ।

କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟା ନଗରେ ବୈଦେହୀନାଥ
ସାଧୁ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କୁ ହୋଇଲେ ସାଥ,
ପାପୀ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ବାଲିକୁ ମାରି,
ଅଧର୍ମରୁ କପି ରାଜ୍ୟ ଉଦ୍ଧାରି,
ମିତ୍ରେ ଅଭିଷେକ
କରି, ପ୍ରଚାରିଲେ ତୋହରି ଟେକ ।

ମାୟାବଳେ କଲା ଲଙ୍କା-ରାବଣ
ଦଣ୍ଡକ ବିପିନୁ ସୀତା ହରଣ,
ରଘୁବୀର ଯହୁଁ କାତର ହେଲେ,
ତୋତେ କି ଗୋ ଦେବେ ପଠାଇଦେଲେ
ଦୈତ୍ୟନାଶ ପାଇଁ,
ଅସମର୍ଥ ଯହିଁ ବୈଦେହୀ-ସାଇଁ ?

ବିଭୀଷଣ ସହ ସୁଗ୍ରୀବ ରାଏ,
ହନୁମାନ ସହ କପିସେନାଏ,
ନିଦବଦେବତା ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ନାଶିଲ ରାବଣ ହୋଇ ମିଳନ;
ବାଲ୍ମୀକି ଯାହା
ଗାଇଲେ, ତୋ ଯଶ ନୁହେ କି ତାହା ?

---

* ପାର୍ଥ=ଯୁଧିଷ୍ଠିର ।

ଯା ଯୋଗୁଁ ଜଗତେ ମଙ୍ଗଳ ଯେତେ,
ତାର ଅପଚୟ ହୁଅଇ ସେତେ,
ଦେଶ ଯେ ଏକତା ଶୁଭ-ଆଧାର,
ସେହୁ ପୁଣି ହୁଏ କଷ୍ଟ-ଭଣ୍ଡାର,
'ଠକ' ଦସ୍ୟୁଦଳ
ନ କଲେ ଭାରତେ କି ଗଣ୍ଡଗୋଳ !

ଜୟସିଂହ ଓ ଭଗ୍ନମନ୍ଦିର

ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ ସମ୍ରାଟ-ପ୍ରେରିତ
ଜୟସିଂହ ଏ ଜଙ୍ଗଲେ
ଅସିଥିଲେ ଯେବେ ବିଜୟ-ଯାତ୍ରାରେ,
ଦେଖିଲେ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥଳେ ।

କହୁଅଛି ପୁରାଣ ବିଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦେଉଳ
ନୀରବ ବାଣୀ ନିର୍ଜନେ,
ଶୁଣିଲେ ବିଜେତା ବୀର ଜୟସିଂହ
ସେ ଭାଷା ତେଜର ଶ୍ରବଣେ ।—

"ଶୁଣ ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ବୀର ଜୟସିଂହ !
ମୋ ନୀରବ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି,
ତୁମ୍ଭେ ଆର୍ଯ୍ୟସୁତ, ଏହା ଆର୍ଯ୍ୟଦେଶ,
ନୁହ ଜଙ୍ଗଲ ଦାରୁଣି ।

ଏ ଜଙ୍ଗଲ ତୁମ୍ଭ ରାଜସ୍ଥାନ ପ୍ରାୟ
ଥିଲା ବୀରର ଜନନୀ,
କାଳବଳେ ସେହୁ ରାଜସ୍ଥାନ ସମ
ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି ଧନୀ ।

କେତେ ଶୂରବୀରେ ଏହି ଉତ୍କଳରେ
ଜନ୍ମିଥିଲେ ବୀରମଣି,
ସୈକତ-ସିକତା-ସଂଖ୍ୟାସମ ତାହା
ନ ପାରିବ କେହୁ ଗଣି ।
ବିଜୟ-ପ୍ରୟାଣେ ଉତ୍କଳୀୟ ବୀରେ
ଦଶଦଗରେ ବାହାର,
ଗଙ୍ଗା ଗୋଦାବରୀ—ନୀରଧି ନର୍ମଦା
ସୀମାକୁ ଥିଲେ ବିସ୍ତାର ।
ଗଡ଼ଡ଼ କର୍ଣ୍ଣାଟ ତାମ୍ରଲିପ୍ତ କାଞ୍ଚୀ
ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ୱରେ
ପ୍ରୋଥିତ କଲେକ ଜୟବୈଜୟନ୍ତୀ
ଏହି ଉତ୍କଳୀୟ ବୀରେ ।
ପ୍ରତିଭା ବଳରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଶିଳ୍ପୀ
ଅଗଣ୍ୟ ସେତୁ ମନ୍ଦର
ସ୍ଥାପିଥିଲେ ଦେଶ ସକଳ-ଅଂଶରେ,
ଦେଖୁଅଛ ତାହା ବୀର !

ଅସଂଖ୍ୟ ଦେଉଳ ବିଧର୍ମୀ ବିଜେତା
କଲେଣି ଭୂତଳଶାୟୀ,
ବିଜିତା ଲୁଣ୍ଠିତା ଅବୀରା ଭୂମିର
ବାଧାଦାନେ ବଳ ନାହିଁ !
ଜାଣି ଦବା ବାବୁ, ଏ ଉତ୍କଳ ଧର
କାନ୍ଦୁଛି ମହାବିକଳେ,
ଲୋହିତଲୋଚନ ହାହାକାର ଧ୍ୱନି
ଭରେ ବିହାୟସ-ତଳେ ।
ପୂତ ଯବ ଭୂମି ବୀରରକ୍ତେ, ବୀର,
ହୋଇଅଛି ସିକ୍ତ ପୂତ,
ବିଧର୍ମୀ ସମାନ ଭ୍ରାତୃ ଭଗ୍ନୀ ବଧ
ନ କର ଉଦ୍ଦିମାଝୁତ ।

ଜଡ଼-ଉଦ୍ଭିଦରେ ପଶୁପକ୍ଷୀଠାରେ
ଅଥବା ମାନବପ୍ରାଣେ,
ଜନ୍ମିଲେ ମରଇ ନିଶ୍ଚେ ସୃଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ
ବିଧି ଅଟଳ ବିଧାନେ ।
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ମହାବୀର ସେକନ୍ଦର
ଜୟ କଲେ ଏହି ମହୀ,
ନାହାନ୍ତି ସେ, ଭବ-ଭଙ୍ଗୁରତା-ସାକ୍ଷୀ
ତାଙ୍କ କଥା ଅଛି ରହି ।
ଏ ଭାରତେ ଅସି ସେକନ୍ଦର ଯାହା
କଲେ ବିଜୟ ବିସ୍ତାର,
ତାଙ୍କ ନିଜ ଦେଶେ ଅନ କେଉଁ ଜାତି
କରଅଛି ଅଧିକାର ।
କେତେ କେତେ ଜାତି ଏହି ଭାରତରେ
ପୋତିଲେ ବିଜୟଧ୍ୱଜା,
ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ ପରାଧୀନ ଅନେ
ହେଲେ ତାଙ୍କ ଦେଶେ ରଜା ।”

ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦେଉଳର ଏ ନୀରବ ବାଣୀ
ଜୟସିଂହ ବୀର ଶୁଣି
ସୁନୟନ ତ୍ୟାଗି ବିଜିତ ନରେଶେ
ଦେଇ ଗଲେ ରାଜ୍ୟ ପୁଣି ।

ବୀଭତ୍ସ

ଯଶ-ଲାଳାୟିତ ଗର୍ବିତ ନର
ଅଧର୍ମପଥକୁ ନ ରଖି ଡର,
ଶୁଣି ଏ ମହୀରେ ବିଗ୍ରହ-ପଙ୍କ୍ତି
ଶାନ୍ତି-କୃଷିବଳେ ଦଅଇ ଗଣ୍ଡି ।

ହାହାକାର ଶୁଭେ ଏ ଧରାଦେଶେ
ଉଠନ୍ତେ ସକଳେ ବହନ୍ତି ଶେଷେ ।
ବଢେ ଧୂମକେତୁ ଚଳାଏ ପୁଚ୍ଛ,
ସଘନେ ଖସଇ ଉଲ୍‌କାର ଗୁଚ୍ଛ,
ଦନେ ଶିବାପଲ ଛାଡ଼ନ୍ତି ରଡ଼.
ବିନା ମେଘେ ରଡ଼େ ଖେ ଘଡ଼ଘଡ଼ି;
ରଡ଼ି ବାଡ଼ି ବାଡ଼ି ଉଡ଼ି ପେଚକ
ନିରତେ ଗୃହସ୍ଥେ ଦଅଇ ଦିକ;
ବର୍ଷୀୟସୀ ନାରୀ ମୁଖେ ଅନାଇ
ତାମସ୍ କୁଅଠା ହୁଏ ଖତାଇ;
ନିଶୀଥେ ଅଶ୍ରିଣ ବାଜିଁଶବୁଦା
କୁହାଟିଣ ଭୂତେ ମାରନ୍ତି କୁଦା;
ପାହୁଁ ବିଭୀଷିକାମୟୀ ରଜନୀ
ପ୍ରଭାତେ ଶୁଭଇ ପ୍ରଳୟଧ୍ୱନି;
ଅସ୍ତ୍ରର ଝଣ୍‌ଝଣା ରେ ରେ ନିର୍ଘୋଷ,
କାର୍ମୁକଟଙ୍କାର ଘର୍ଘର ଘୋଷ,

ବୃଂହିତ ଶବଦ ହ୍ରେଷା ନିନାଦ,
ଶୂର କିଳକିଳା ହୁଙ୍କାର ନାଦ !
ହେଲେ ବାଜିଣି ବିଜୟଡଙ୍କା
ସର୍ବେ ଶାନ୍ତିକୁ ଦଅଇ ଧକ୍କା;
ଦର୍ପେ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ଼ଇ ଜୟେ,
ତା ଦେଖି ବିନୟ ସଲଜ୍ଜେ ଲୁଚେ;
ରେ ରେ ଡାକ ଛାଡ଼ି ଧାଏଁ ମରଣ,
ଦିଗ୍‌ବଳୟପାରେ ଲୁଚେ ଜୀବନ;
ହସି ଟୋଡ଼ାଇଣି ତାକୁ ଦାରୁଣି
ଛନ୍ଦି ତାର ପ୍ରାଣ କରଇ ଚୂର୍ଣ୍ଣ;
ବ୍ୟଭିଚାର ବୁଲ୍ ହୋଇ ଉଲଙ୍ଗ,
ସଭ୍ୟେ ସତୀତ୍ୱ ଦଅଇ ଭଙ୍ଗ;

ଶାନ୍ତିସହ ସୁଖ ପଳାଏ କାହିଁ,
ଅବଲମ୍ବେ ଫେର ଅସଇ ନାହିଁ !
ଦୋଷୀ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷର ନାହିଁ ପ୍ରଭେଦ,
ଅନ୍ୟାୟ ନ୍ୟାୟର ଯେଣୁ ଅଭେଦ;
ବିବାହ ଉତ୍ସବେ ଜଳଇ ଚିତା,
ନ ବର୍ଜିନ୍ତି ବାଳ ବୃଦ୍ଧ ବନିତା;
ହାୟ ରେ ମାନବ ଏସନ କର୍ମ
କେଉଁ ନ୍ୟାୟେ ମଣୁ ବୀରତ୍ୱ ଧର୍ମ !
କାହାନ୍ତି ସିଜର ନେପୋଲିଅନ,
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ସେକନ୍ଦର ରାଜନ,
ନାହାନ୍ତି ତ ପଛେ ଗାରିବାଲ୍‌ଡି,
ବାଦ ସାଧି କାଳ କରିଛି ବଧ !
କାହିଁ ଗ୍ରୀସ ରୋମ ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଭା
ମିଶର ଭାରତ ପାରସ୍ୟ କିବା !
ଥିଲେ କିବା ଆଜ ହୋଇଛନ୍ତି କିସ,
ଏହି ତ ମାନବ-ବୀରତ୍ୱ-ଶେଷ !
ଏଥିପାଇଁ କପାଁ ହୋଇ ଉନ୍ମତ୍ତ
ବିସୋର ମାନବ ଧର୍ମ ଶାଶ୍ୱତ ?

ମହାପୁରୁଷ

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ ପୁଣ୍ୟର ଧାମ,
କୋଟି ସ୍ମୃତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯାହାର ନାମ,
ପବିତ୍ର ପୁରାଣ କୀର୍ତ୍ତିମୟ,
ଜ୍ଞାନ-କର୍ମ-ପ୍ରେମ-ଯୋଗ-ଆଳୟ,
ନିଜେ ଲୀଳାମୟ ହରି
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ରତ୍ନଭଣ୍ଡାର ସ୍ୱରୂପେ
ବାଛିନେଲେ କୃପା କରି ।

ଜନକାଦି ଋଷି ଏ ଦେଶେ ଅସି
ଗଲେ ଅଦିଶାସ୍ତ୍ର ବେଦ ପ୍ରକାଶି,
ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ବ୍ୟାସ
ବାଲ୍ମୀକି ଏ ଦେଶେ କଲେ ପ୍ରକାଶ,
ସାଂଖ୍ୟାଦି ଷଡ଼ଦର୍ଶନ
କପିଳାଦି ଋଷି ଜନ୍ମି ଏହି ଦେଶେ
କରଥିଲେ ପ୍ରଣୟନ ।
ମହାକର୍ମଯୋଗୀ ବୁଦ୍ଧ ଗୌତମ
ପ୍ରଚାରି 'ଅହିଂସା ପରମଧର୍ମ,
ରିପୁନାଶ କର୍ମନିର୍ବାଣ ହେତୁ,'
ଉଡ଼ାଇଲେ ସାମ୍ୟ-ଗୌରବ-କେତୁ,
ରାମାନୁଜ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ
'ନାମେ ଭକ୍ତି ଜୀବେ ଦୟା' ଉପଦେଶି
ଏହି ଦେଶେ କଲେ ଧନ୍ୟ ।

ପୁରାଣଗାୟକ ଶୁକ ସନକ,
ମନୁ ପରାଶର ସ୍ମୃତିକାରକ,
ଭବଭୂତି କାଳିଦାସାଦି କବି,
ଭୂତଳେ ଅତୁଳ ଭାରତଛବି,
ରାମ କୃଷ୍ଣ ଯାର ବୀର,
ଜ୍ଞାନ-ଗରିମାରେ ଭାରତ ସମାନ
କେଉଁ ଦେଶ ପୃଥିବୀର ?
ନାନକ, କବୀର, ତୁଳସୀ ଦାସ,
ତୁକାରାମ, ବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ,
ନାନା ଯୁଗେ ନାନା ସାଧୁ ସଜ୍ଜନ,
ସମାଜସଂସ୍କାର କଲେ ସାଧନ,
ଦେଶେ ଘୋର ବିଶୃଙ୍ଖଳା
ଘୋଟେ ଯେବେ ତେବେ ଜନ୍ମନ୍ତି ମହାତ୍ମା
ଦେଇ ପରମାତ୍ମା କଳା ।

ପୁଣି ଏ ଭାରତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବଳେ
ପଡ଼ୁଥିଲା ଅବନତି-କବଳେ,
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଜଗତଗୁରୁ
ଅଭୟ ଇଚ୍ଛାରୁ ନିଦବ ପ୍ରଭୁ
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ-ରତନ
ଅମାନିଶା-ଧ୍ୱାନ୍ତେ ଭାସ୍କର ପରାଏ
ଭାରତେ କଲେ ପ୍ରେରଣ ।

ଏକେଶ୍ୱରବାଦ-ପୁନଃସ୍ଥାପକ
ଜାତିଗତ ପୌରୋହିତ୍ୟ-ନାଶକ
ସ୍ୱଦେଶବତ୍ସଳ ଉଦାରଚେତା
ସୁସଂସ୍କୃତ ନବ ଧର୍ମପ୍ରଣେତା
ଯୁଗଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନ
କଲେ ଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶୀ-ଯୁକ୍ତି-ସଂସ୍କାରକ
ଦୟାନନ୍ଦ ରାମ୍‌ମୋହନ ।

ଷାଡ୍‌ଚର୍ଯ୍ୟ

"Fame is the spur that the clear spirit doth raise
To spurn delight and live laborious days."

"The heights by great men reached and kept,
Were not attained by sudden flight;
But they while their companions slept
Were toiling upward in the night."

"ଯା ନିଶା ସର୍ବଭୂତାନାଂ ତସ୍ୟାଂ ଜାଗର୍ତ୍ତି ସଂଯମୀ ।"

ମେରୁଦଣ୍ଡ-ଅବର୍ତ୍ତିନେ ଭୂପୃଷ୍ଠ-ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ
ହେଲା କ୍ରମେ ବ୍ୟାବର୍ତ୍ତିତ, ଭାସ୍କରବିମ୍ବର
ଧରା ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶର ମଧ୍ୟେ ଅପର ଅର୍ଦ୍ଧର
ହେଉଛି ବ୍ୟବଧାନ; ଧୀରେ ନଶିର ଅନ୍ଧାର

ଓହ୍ଲାଇ ଘୋଟିଲା ନଭ । ପ୍ରଥମ ଯାମରେ
ନିଃଶେଷି ଯେ ଯାହା କର୍ମ ନିଦ୍ରାଦେବୀ-ଅଙ୍କ
ଅଶ୍ରିଲେ ମାନବେ । ବେଳ ପାଇ ନିଶାଚରେ
ବହିର୍ଗତ ହୋଇ ଏବେ ଭ୍ରମିଲେ ଭୂପୃଷ୍ଠେ;
ଶୁଣାଯାଏ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ହିଂସ୍ରଶ୍ୱାପଦର
କର୍କଶ ଶବଦ; ସ୍ତବ୍ଧ ଅନ୍ୟଥା ଧରଣୀ ।
ହସ୍ତିନା ଅସ୍ତ୍ର-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ କର୍କଶ ଶଯ୍ୟାରେ
ସୁଷୁପ୍ତ ଗୁରୁଗହଣେ ପୌରବ-ପ୍ରଦୀପ
ପୃଥା-ପଞ୍ଚପୁତ୍ରେ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର-ଶତସୁତେ,
ଗୁରୁସୂନୁ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, ଷାଚରଞ୍ଜବ୍ରତୀ
ସର୍ବେ, ଶ୍ରାନ୍ତ ଦିବସର ବ୍ୟାୟାମ-କ୍ଳାନ୍ତିରୁ ।
ଏକାଳେ ଜାଗ୍ରତ ଦ୍ରୋଣ ସନ୍ଦଗ୍ଧ ଅନ୍ତର—
ସୂଚିଭେଦ୍ୟ ଅନ୍ଧକାର, ଅଗାଧ ତମିସ୍ର,
ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶୀଥ, ସୁପ୍ତା ହସ୍ତିନା ନଗରୀ
ସୁଖେ ଶାନ୍ତି-ଅଙ୍କେ; ଯେଣୁ ବୀରଦର୍ପଭରେ
ଥିଲା ସେ ବିବଶା ଧନୀ ସମଗ୍ର ବାସର,

ଗମ୍ଭୀର ନିଶୀଥ-ଶାନ୍ତି-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅକମ୍ପି
ଶୁଭେ ଶବ୍ଦ,ଶ୍ୱନ ! ଚଲେ କୁରୁକୁଳଗୁରୁ···
ବିକମ୍ପି ଅବ୍ୟକ୍ତ କିବା କୌରବ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ
ଆକମ୍ପିଲା ? ଏ ଭାରତଖଣ୍ଡେ ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ
କିଏ ଅଛି, ଏ ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନେ ସମର୍ଥ ?
ପଞ୍ଚାଳ, ମଗଧ, କାଶୀ, ବିରାଟ, କୋଶଳ
ଆଦି ଯେତେ ଯେତେ ରାଜ୍ୟ ଭୂଭାରତମଧ୍ୟେ
ବିରାଜନ୍ତି, ଗୁପ୍ତ ନୁହେ ତାହା ଶୌର୍ଯ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟ
ମୋ ନିକଟେ, ନାହିଁ କେହି ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳେ
ପ୍ରତାପୀ ଭୀଷ୍ମ ପ୍ରତାପ ଅଜ୍ଞାତ ଯାହାର,
ଶୁଣି ନାହିଁ ଯେହୁ ପାର୍ଥ-ନବୀନ-ବିକ୍ରମ-
ବାର୍ତ୍ତା, ପୌରବୀୟ ଧ୍ୱଜା ଜଗଜ୍ଜୟ ଯାର

ହୃତ୍କମ୍ପ ନ ଉପୁଜାଏ ! ତେବେ ଏ ନିଶୀଥେ
ଅହ୍ନରେ ଧନୁଷ୍ଟଙ୍କାର ଶବ୍ଦ କରେ କିଏ ?
ସନସନ ଶବ୍ଦେ ଶର ନିଶୀଥ-ଗଗନ
ଶବ୍ଦାୟିତ କରେ ମୁହୁଃ,' ଏ ଘନ ତମିସ୍ରେ
ସ୍ଥିରଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ଭେଦ ପାରେ ଯେ ଶରବ୍ୟ,
ନୁହେ ସେ ସାମାନ୍ୟ ଯୋଦ୍ଧା କିନ୍ତୁ ଦୁଃସାହସେ
ଅସିଛୁ ଯମ୍ଭୁକ ଯେବେ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷବାସ୍ନକୁ,
ଶିକ୍ଷି ଯାଉ ଶିକ୍ଷା କିନ୍ତୁ ଚିରକାଳପାଇଁ ।
ଏସନ ବଚୃିବ ଘେନି କାର୍ମୁକ ନିଷଙ୍ଗ
ଶବ୍ଦ-ଅଭିମୁଖେ ଚଳି, ରହିଣ ଅହ୍ନିରେ
କହିଲେ ବନୀତ ଦର୍ପେ "ନୈଶ ପର୍ଯ୍ୟଟକ !
"ନିଶିଯୋଗେ ଭ୍ରମଣ ଏ ହସ୍ତିନା-ଉଦ୍ୟାନେ
ନୁହଇ ଲକ୍ଷଣ କେବେ ପ୍ରାଣପ୍ରତ୍ୟାଶୀର ।
ମିତ୍ର ହେଲେ ପରିଚୟ ପଚୃରେ ବିନୟେ,
ଅରି ହେଲେ ଅହ୍ୱାନୁଛି ବୀରତ୍ୱର ନାମେ,
କୁରୁକୁଳ ନାମେ, ପୁଣି ସ୍ୱୀୟ ଗୁରୁ ନାମେ
ଆହବାର୍ଥେ ଏକାକୀ ବା ସୁକଣ୍ଠଦ ସହ ।"

ଶୁଣି ଅସ୍ତ୍ରଗୁରୁବାଣୀ ସଲଜ୍ଜେ ଫାଲ୍‌ଗୁନୀ
ରଖିଦେଇ ଶରାସନ ସାୟକ ଭୂପୃଷ୍ଠେ
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ହୋଇ ବାଣୀ ବୋଇଲେ ବିନୀତେ
"କ୍ଷନ୍ତବ୍ୟ ହେ ଗୁରୋ ଚିରଦାସ-ଅପରାଧ
ତବ ଅଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି, ନିତପ୍ରତି
ଅଲେକେ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲା ଦାସ,
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବେଗେ ଦିନେ ଲିଭିଲା ପ୍ରଦୀପ
ଦୈବଯୋଗେ, ଅଭ୍ୟାସର ବଳେ ଭୁଞ୍ଜି ଅନ୍ନ
ଜାଣିଲି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭେଦବା ଅଭ୍ୟାସେ ଏସନ ।
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଦୂରସ୍ଥ ବପୁ ଭେଦନାର୍ଥେ ପ୍ରଭୋ
ଅଦୃଷ୍ଟଲକ୍ଷ୍ୟେ ମୁଁ ଶରଚାଳନସାଧନେ

ଲିପ୍ତ ଥିଲି । ଗୁର୍ବାଦେଶ ବନ୍ଧନେ ଏ ବ୍ରତେ
ବ୍ରତୀ ମୁହିଁ ଯେଣୁ, ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ମୋର
ସେ ଦଣ୍ଡ, ଯେ ଦଣ୍ଡ ହେବ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ଆଜ୍ଞା ।”
ଆକର୍ଣ୍ଣି କରୁଣବାଣୀ ଶରଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ
ନୟନୁ ଝରାଇ ନୀର ଚୁମ୍ବି ଶିଷ୍ୟଶିର
ବୋଇଲେ “ହେ ସବ୍ୟସାଚି ! ଧନ୍ୟ ତବ ମାତା
ତବସମ ପୁତ୍ର ଯାହା ଗର୍ଭେ ସେ ଧରିଲେ,
ଧନ୍ୟ ତବ ପିତା, ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ,
ଧନ୍ୟ ମୁଁ ଶିଖାଏ ଯାହା ତୋତେ ଧନୁର୍ବେଦ !
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାସ୍ନେହବଶୁଁ କହିଲି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ସତତ ଆଲୋକେ ଅନ୍ନ ଭୁଞ୍ଜିବା ସକାଶ
ଶିଷ୍ୟଠାରୁ କ୍ଷମାଭିକ୍ଷା କରିବି କେମନ୍ତେ ?
ନିଜ ଗୁଣେ ପୁତ୍ରଠାରୁ ହେଲୁ ପ୍ରିୟତର ।

କଠୋର କର୍ମର ଯୋଗେବ୍ରତୀ ଯେଉଁ ଯୋଗୀ
ଏ ବିଶାଳ ବିଶ୍ୱବନେ, ନ ନୁହଁଏ ବିଫଳ
କଦାପି ତପସ୍ୟା ତାର; ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନେ
ଏହି ପ୍ରବୀଣତା ମୁହିଁ ଲଭିଛି ଜଗତେ ।
ଅଦ୍ଭୁତ ପୁରୁଷ ଅହୋ ! ବ୍ୟାପିବ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ
ତବ ଯଶ, ହେବ ପୂଜ୍ୟ ଏ ଭାରତଖଣ୍ଡେ ।
ତୋ ରଣକୌଶଳ ଗାଇ ଧନ୍ୟ ହେବେ କବି,
ହସ୍ତିନା-ଉଦ୍ୟାନେ ଏହି ତମିସ୍ର ନିଶୀଥେ
ତୋ ଧନୁଷ୍ଟଙ୍କାର-ଶବ୍ଦ ଭେଦିବ ଶ୍ରବଣ
ଭବିଷ୍ୟତ ଭାରତର; ହୋଇବ ଜାଗ୍ରତ
ଏ ଧନୁଷ୍ଟଙ୍କାରେ କାଳେ ନିଦ୍ରିତ ଭାରତ ।”

ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିୟା

(ରାଗ—ଧନାଶ୍ରୀ)

ଅହା ଭିକ୍ଟୋରିୟା ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ
ରମଣୀ-ମୁକୁଟ-ମଣି,
ଚଉଷଠି ବର୍ଷ କରି ରାଜପଣ
ତେଜିଗଲ ଏ ଧରଣୀ
ତବ ଶୋକେ ବିଷଣ୍ଣ
ହାହା କରେ ନିଖିଳ ଭୁବନ ।

ସତ୍ୟପରାୟଣା ସତୀଚୂଡ଼ାମଣି
କରୁଣାକୋମଳପ୍ରାଣା,
ଭର୍ତ୍ତ୍ୟର ଶିଷ୍ୟା ମହାମନଃସ୍ୱିନୀ
ଥିଲ ବିଭୁପ୍ରେମେ ଧନ୍ୟା,
ନାରୀକୁଳ-ଗୌରବ,
ତବ କୀର୍ତ୍ତିଗୀତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭବ ।

ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମ ମୋକ୍ଷ ଚତୁର୍ବର୍ଗ
ସଫଳ ତୁମ୍ଭ ଜୀବନେ,
ସାମ୍ୟ-ମୈତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାରିଛ ଦେବି,
ସ୍ୱକାୟମନବଚନେ,
ସାଧୁ ସାଧୁ ଅବଳା !
ଥିଲ ଭାଗ୍ୟବତୀ ଷୋଳକଳା ।

ସଂସାରେ କହନ୍ତି ଭାଗ୍ୟଧରଗଣ
ଗୁଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୁହନ୍ତି,
ତୁମ୍ଭ ଜୀବନରେ ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଦୂର
ହୋଇଅଛି ମହାସତୀ,
ସାଧୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତବ
ଅହା କି ସୁନ୍ଦର ଅଭିନବ !

ବୟାଅଶୀବର୍ଷ   ପୂର୍ବେ ଜନ୍ମିଥିଲ
କେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାସାଦରେ,
ଜାଣାନଥୁ ପେରୁ   ଯାଏ ଅଙ୍କ ତବ
ପୂଜା ହୁଏ ଘରେ ଘରେ,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ରମଣି !
ସୁମାତା ସୁରାଣୀ ସୁଘରଣୀ ।
ଜାତି ଗୋତ୍ର ଧର୍ମ   ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷେ
ସକଳେ ଭାରତ ସୁତ
ଗୁଣ-ଅନୁରୂପେ   ହେବେ ତବ ରାଜ୍ୟେ
ରାଜକର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ—
ପ୍ରଚାରଣି ଘୋଷଣା
ମୋହିଲ ଏ ଦେଶେ ଦେବକନ୍ୟା ।
ଏ ଭବେ ସକଳେ   ପ୍ରଣମି ସତଳେ
ଦଳନ୍ତି ଦୁର୍ବଳେ ଗର୍ବେ,
ତୈଳାକ୍ତ ମସ୍ତକେ   ଢାଳନ୍ତି ତଇଳ,
ନ ଗୃହାନ୍ତି ଦାନେ ଲବେ,
ଥିଲ ବନ୍ଧୁ ଦୁଃଖୀର,
ହୋଇ ମହାରାଣୀ ଧରଣୀର ।
ଯେଉଁ ଦେଶେ ଗଲ   ମାତା ଭିକ୍ଟୋରିଆ
ସେ ଦେଶୁଁ ନ ଫେରେ ପ୍ରାଣୀ,
ଫେରାଇ ପାରିଲେ   ମଧ୍ୟ ନ ଫେରନ୍ତୁ,
ଅଗୋ ଭାଗ୍ୟବତୀ ରାଣି !
ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂର୍ଲୋକ,
ତବ ଉପଯୁକ୍ତ ପୁଣ୍ୟଲୋକ ।
ଭୁଲିଗଲ ମାତଃ !   କ୍ଷେ ସୁଖନାଳକେ,
ଯହିଁ ଛନ୍ତି ପ୍ରାଣପତି,
ଦିବସ ଯାମିନୀ   ଝୁରୁଥିଲ ଯାଙ୍କୁ
ହରାଇ ଯୌବନେ ସତି,
କାନ୍ତା-ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ,
ପହାରିଲ ଅଚ୍ଛେଦ ପାପିନୀ ।

'ଶଶ୍ୱବନ୍ଦନୀୟା ରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିୟା'
ଲିଖିତ ଧରିବକ୍ଷରେ,
ଯାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହେବ
ଜଳଦଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରେ,
ତାର ମୃଦୁ ନିସ୍ୱନ,
ଦିବ୍ୟଲୋକ କରିବ ସ୍ପନ୍ଦନ । *

ବାମଣ୍ଡାଧୀଶ୍ୱର ସର୍ ବାସୁଦେବ ସୁଢ଼ଳ ଦେବ,
କେ.ସି.ଅଇ.ଇ. ଏବଂ ଯୁବରାଜ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବ

(ରାଗ—ଶ୍ରୀ)

ଜୟ ବାମଣ୍ଡା-ମଣ୍ଡନ ସୁଢ଼ଳଦେବ ରଞ୍ଜନ
ଧୀର ବୀର ଦାତା କବି ଶ୍ରୀ ବାସୁଦେବ,
ସ୍ଥାପିଛ କୀର୍ତ୍ତି ଅକ୍ଷୟ 'ଅଳଙ୍କାରବୋଧୋଦୟ',
'ଶଙ୍କରପୂଜା', 'ବୀରବାମା' ରଚଣ ଦେବ ।
ଗାଏ ତବ ଜୟ ହେ ଭୂପ
'ଧ୍ୱନିନିକେତନୀ', 'ଅଲୋଚନା' ସଙ୍ଗେ 'ମଧୁପ' ।
ସ୍ୱାଗତ ବାମଣ୍ଡା-ପତି ଯୁବରାଜ ଅଭିରାମେ ଯତି,
ତବ ଶୁଭ-ଆଗମନେ ଆମ୍ଭେ ଉଲ୍ଲସିତ;
ଜ୍ଞାନକର୍ମସମାବେଶେ ଅର୍ଜିଛ ଦେଶେ ବିଦେଶେ
ଅକ୍ଷୟ କୀରତି, ଯାହା ଘୋଷେ ଭାରତ,
ପ୍ରମାଣିଛୁ ତବ ଜୀବନ
'ରାଜା ରାଜ୍ୟାଶ୍ରମ-ଋଷି'—ବୁଧବଚନ ।

---

* ଏହି ପଦ୍ୟଟି ମୋହର ସହୋଦରପ୍ରତିମ ବନ୍ଧୁ କଟକ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜିଏଟ ସ୍କୁଲ ବାଳିକାବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଲିଖିତ ହୋଇ ୧୯୦୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଉକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପୁରସ୍କାରବିତରଣ ଉପଲକ୍ଷରେ ଦୁଇ ଜୋଡ଼ି ବାଳିକାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୀତ ହୋଇଥିଲା ।

ଥିଲା ସମୃଦ୍ଧ ଉତ୍କଳ   ହୋଇଛନ୍ତି ହୀନ ଦୁର୍ବଳ
ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି ଯାଇଛନ୍ତି କାହିଁ,
ହରାଇ ଗୌରବ-ପ୍ରାଣେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଶବ-ଶ୍ମଶାନେ,
ତା ଦୁଃଖକୁ ଟାଳେ କେହୁ ଗୃହ୍ନଁ ତ ନାହିଁ !
ଜନ୍ମି ଏ ଉତ୍କଳେ ରାଜନ,
କର ମୃତସଞ୍ଜୀବନମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ ।

ଅତି କଷ୍ଟେ ଅର୍ଜିତ   ଦରିଦ୍ର କୃଷକବୃନ୍ଦ
ଲୁଣ୍ଠନ କର ମଣିମା ନିଷ୍ଠୁରରୂପେ,
ଅସାର ଧାତୁଭୂଷଣ   କର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ ଧାରଣ
ବିଳାସ-ଉଲ୍ଲେ ନିଦ୍ରିତ ସ୍ବଦେଶୀ ଭୂପେ ।
'ରାଜା ପ୍ରଜାହୃଦରଞ୍ଜନ';
ଏହା ଜାଣି ଛାମୁ କର ରାଜ୍ୟଶାସନ ।

ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଅସନ ଭକ୍ତି   ସପତ୍ନୀ ଭାବ ବରଜି
ବିଶାଳବକ୍ଷେ ଲୋଟନ୍ତି କମଳା-ରାଣୀ;
ବନୀତା ଭାବତୀ ସତୀ   ଅଟନ୍ତି ପ୍ରେୟସୀ ଅତି
ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯଦବା ପ୍ରେୟସୀ ରାଣୀ,
ବୁଝିଛ ଏ ମର୍ମ ନରେଶ,'
ଘୋଷେ ତବ ଯଶ ତେଣୁ ଉତ୍କଳଦେଶ ।

ଜୟ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ—   ଦେବ କବି ସଦାନନ୍ଦ
ବିନମ୍ରୀ ଅମୃତଭାଷୀ ଉଦାରହୃଦ,
ସାହିତ୍ୟକୁଞ୍ଜବିହାରୀ   ଦର୍ଶକହୃଦୟହାରୀ
ତବ ଦରଶନେ ହୁଏ ହୃଦୟେ ମୁଦ;
ଯୋଗ୍ୟ ପିତା ଯୋଗ୍ୟ ନନ୍ଦନ
ପିନାକୀ ପାର୍ଶ୍ୱେ ସେନାନୀ ପ୍ରାୟ ଶୋଭନ ।

ତବ ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳ   ନାହିଁ ଧନ ବିଦ୍ୟାବଳ
ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ଗଲେ ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ଭଗିନୀ,
ତବାଦ୍ଭୁତ ସୁସନ୍ତତି   ଯୋଗେ ହୋଇ ପୁନର୍ବଳୀ
ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ କିପାଁ ତବ ଦୁଃଖିନୀ ?
ବର୍ଷି ତବ କୃପା-ଅସାର
ପଲ୍ଲବିତ କର ତନୁ ମାତୃଭାଷାର । *

ଓଡ଼ିଆ ରଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଓଡ଼ିଆର ଗୁହାରି

ଦୁର୍ବଳ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ରବୁଦ୍ଧି,
ନାହିଁ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ନାହିଁ ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି,
ତହିଁରେ ଓଡ଼ିଆ ରଜା ଉଦାର ଉଦାସ,
ଉତ୍କଳ-ଉନ୍ନତି ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳପ୍ରୟାସ !
ସପ୍ତ ପୁରୁଷରୁ ଯେହୁ ଖାଉଥିଲେ ଦାନା,
ବୈଦେଶିକେ ମନା କଲେ ତାଙ୍କୁ ମାଲଖାନା;
ସିଂହର ବିଭାଗ ଏବେ ନେଲେ ବିଦେଶୀଏ,
ପାଇଲେ ଶୃଗାଳ ଅଂଶ କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱଦେଶୀଏ,
ମାଛ ରୁଟି ଗାଡ଼ି ଘୋଡ଼ା ବିଦେଶୀଙ୍କୁ ଭୋଗ,
ଉପବାସେ ସ୍ୱଦେଶୀଙ୍କୁ ଜୀବନ୍ମୃତ୍ୟୁ ଯୋଗ ।
ସ୍ୱଦେଶୀ ନୃପତି ! ଏହା କେଉଁ ନ୍ୟାୟ-ନୀତି,
ଦୁର୍ବଳେ ସହାୟ ପର ସଜ୍ଜନଙ୍କ ରୀତି ?
ଜନନୀ ଜନମଭୂମି ମହତ ସ୍ୱର୍ଗରୁ,
ଦାତାପଣ ଅରମ୍ଭଇ ଅପଣା ଗୃହରୁ ।

---

* ଏହି ପଦ୍ୟଟି ୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବାମଣ୍ଡାଧିପତି ଓ ବାମଣ୍ଡା ଯୁବରାଜଙ୍କ କଟକ ଟାଉନସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନବେଳେ ଦୁଇ ଜୋଡ଼ି ଶିଶୁ ସମସ୍ୱରରେ ଆବୃତ୍ତି କରିଥିଲେ ।

ସମାଜ

ମାନବସମାଜ ଘୋର ସଂଗ୍ରାମ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣ,
ଯୋଗ୍ୟତମ ଜୟୀ ହୋଇ ଯାପନ୍ତି ଜୀବନ,
ବିଜେତା ଉଡ଼ାଏ ଦର୍ପେ ଜୟବୈଜୟନ୍ତୀ,
ପବଳେ ସ୍ୱପଦତଳେ ନିର୍ବଳେ ଦଳନ୍ତି,
ଅସ୍ତ୍ରମୁଖ-ଅର୍ଥେ ଏଥି ଯୁଝନ୍ତି ସକଳ,
ପରର ବିଜିତ ହୋଇ ଯେ ଥାଏ ନିର୍ବଳ,
ଜୀବନ୍ମୃତ ହୋଇ କିଛି ଗମଇ ଶ୍ମଶାନ,
ଅକାଳେ ନିର୍ବଳ ପ୍ରାଣ ଛଡ଼େ ତା ପ୍ରୟାଣ,
ତଥାପି ମାନବ-ସଙ୍ଗ କରି ମୁଁ ବର୍ଜନ
ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ-ଭୟେ ନ ଯିବଇଁ ବନ,
ସଂଗ୍ରାମ ଜୀବନ ବିନା, ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ପରାଣ
ଅଟଇ ଶ୍ମଶାନସ୍ଥିତ ଶବର ସମାନ,
ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ ଅଟେ ନିୟତିର ବିଧି,
ଯୁଝି ଘୋର କର ଭ୍ରାତ ସର୍ବ କର୍ମ ସିଦ୍ଧି ।

ଗ୍ରହଚନ୍ଦ

ଧନ୍ୟ ଗୋ ପ୍ରକୃତି ଧନ୍ୟ ଗ୍ରହଣୀରେ
ଧନ୍ୟ ତୋ ଶକତିଲୀଳା,
ସୃଷ୍ଟି-ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ତୋ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ
କେହି ଭେଦ ନ ପାରିଲା !
କାହାର ଆଦେଶେ ଏ ଆକାଶ-ଦେଶେ
ଗ୍ରହଗଣର ପ୍ରୟାଣ, !
କାହାର ଆଜ୍ଞାରେ ଶୋଭେ ଶୂନ୍ୟ-ଦେଶେ
ସୁନୀଳ ନଭ-ମଣ୍ଡଳ ?
କେଉଁ ଉପାଦାନରେ ଶୂନ୍ୟ ଗଗନରେ
ଟେକିଅଛି ଗିରି ମଥା,

କାହା ଅଙ୍କ ପାଳି ଶୋଭେ ମହୀଂରକ୍ଷେ
ବନସ୍ପତି ସଙ୍ଗେ ଲତା
କାହା ଅଙ୍କ ତଳେ ଛଳଛଳ କଳେ
ବହି ଯାଏ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ,
କେଉଁ ଶକ୍ତି ଭୟେ ବହଇ ଅନିଳ
ପ୍ରବଳ ବା ଧୀରଗତି ?
କାହା ଆଦେଶରେ ଜଳେ ଅବିରତ
ଅଗ୍ନି ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳେ,
କାହାର ବିଧାନେ ବିଚରନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ
ମହୀତଳେ—ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ?
ନିସର୍ଗର କର୍ମ କେମନ୍ତ ନୀରବ
କେମନ୍ତ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ;
କେମନ୍ତ କୌଶଳେ ହୋଇଛନ୍ତି ସଂଯୁକ୍ତ
ସୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିତି ସଙ୍ଗେ ଲୟ !
ଦିବା ନିଶି ଉଷା ମଧ୍ୟାହ୍ନ ପ୍ରଦୋଷ
ନିଶୀଥ ଆଦି କେମନ୍ତ
ନିଦାଘ ପ୍ରାବୃଟ ଶରତ ହେମନ୍ତ
ଶିଶିର ପୁଣି ବସନ୍ତ

ଆସନ୍ତି ଯାଆନ୍ତି ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ଭାବରେ
ନୀରବେ ସ୍ୱକର୍ମ ସାଧି;
ହେ ଅଜ୍ଞେୟ ପ୍ରଭୋ ଧନ୍ୟ ବିସ୍ତାରିଛ
ଏ ବିଶ୍ୱେ ବିଶାଳ ଅଧି !
ଧନ୍ୟ ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦର ଦେବତା
ଅନନ୍ତ ଶାନ୍ତ ପାବନ,
ଆଶୀର୍ବାଦ କର ଯାଉ ଏ ଜୀବନ
ଦେଖି ସୃଷ୍ଟି-ଗୂଢ଼ଚିହ୍ନ ।

ଜନ୍ମଭୂମି

ପ୍ରଥମ ଭାଗ

"ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମିଶ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ"

ଉତ୍ସର୍ଗ

ମାତୃଭୂମି ଓ

ମାତୃଭାଷାର ପରମ ଭକ୍ତ,

ଉଦାରହୃଦୟ ନୀରବ କର୍ମବୀର

ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ରାଜକୁମାର

ସୁକବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭନାରାୟଣ ଦେବ

ମହୋଦୟଙ୍କ ପବିତ୍ର ନାମରେ ଲେଖକର

ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ

ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ

ହେଲା ।

ଭୂମିକା

ଗତବର୍ଷ ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ସପ୍ତମ ଏଡ୍‌ୱାର୍ଡଙ୍କ ଅଭିଷେକ ପୂର୍ବରୁ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର କେଦାରପୁରସ୍ଥ "ରାଧାନାଥ ଲାଇବ୍ରେରି"ର ସମ୍ପାଦକ 'ନବୀନ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ନିକଟରେ ଉତ୍କଳମାତାର ଗୁହାରି' ନାମକ ପ୍ରବନ୍ଧର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲେଖକଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ଦେବା ନିମିତ୍ତ ବାମଣ୍ଡାର 'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ'ରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ପଦ୍ୟ-ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଉକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ 'ହିତୈଷିଣୀ'ରେ ଧାରାବାହିକରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପରେ ବ୍ରହ୍ମପୁରର 'ଗଞ୍ଜାମ ହିତବାଦିନୀ' ପତ୍ରିକାରେ ଧାରାବାହିକରୂପେ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ପୁସ୍ତିକାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । "ରାଧାନାଥ ଲାଇବ୍ରେରି"ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାବୁ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ମହାଶୟ ଏହି ପଦ୍ୟକୁ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଅନୁମତି ଦେଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ଅର୍ପଣ କରୁଅଛୁଁ ।

୩୦ । ୧୨ । ୧୯୦୩
କଟକ

ପ୍ରଣେତା

ନବୀନ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ନିକଟରେ
ଉତ୍କଳ-ମାତାର ଗୁହାରି

ଅଜେୟ ବ୍ରିଟିଶ ରାଜ୍ୟ-ଅଧିପତି
ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ ଇଂଲଣ୍ଡେଶ୍ୱର,
ଯା ରାଜ୍ୟେ ସବିତା ଶର ସମୁଦିତ
ଅର୍ଦ୍ଧ ଧରାର ଯେ ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର,

ଅବତର ଦେବ— ଧାମ୍ନି ସୌଦାମିନୀ
ଯା ରାଜ୍ୟେ ଶାନ୍ତି ଦାସୀରୂପରେ,
ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପେ ଭାସେ ଯାର ତରୀ
ନିଖିଳ ନୀରଧି-ବରୁଣ ଘରେ ;

ସେହି ଷଷ୍ଠୀଜନ୍ମା ସପ୍ତମ ଏଡ୍‌ବାର୍ଡ
ହେବେ ରାଜସିଂହାସନାଭିଷିକ୍ତ,
ପାସ ମିସ ଣେ ଉତ୍ସବ-ଉଦ୍‌ଯୋଗ
କରୁଛନ୍ତି, ମହା ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ଚିତ୍ତ ।

ସର୍ବ ଧରାପୃଷ୍ଠ- ଅଭିଷେକ-ବିଧି
କି ବର୍ଣ୍ଣିବୁ ତୁ ରେ କ୍ଷୀଣା ଲେଖନୀ,
ଥିଲେ ଥିବ ଦେବେ ଉତ୍ସବ-ଉପମା
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ଅବନୀ ।

କୋଟି କୋଟି ମୁଦ୍ରା ହେଉଛି ବ୍ୟୟିତ
ନାନା ରାଜୋଚିତ ବିଳାସ ପାଇଁ ;
ଦେଲେ ମୁଦ୍ରା କୋଟି କୋଟି ମୁକ୍ତହସ୍ତେ
ଦରିଦ୍ର ସେବାର୍ଥେ ବ୍ରିଟେନସାଇଁ ।

ଘୋର ରାଜସିକ ଉତ୍ସବେ ଏ କି ରେ
ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସୁଦାନ-ଦେବ ପ୍ରସାଦ !
ଭାରତର ଜୟ- ଯୁକ୍ତ ଏ ସମ୍ରାଟ
ଭିକ୍ଟୋରିୟାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟଦାୟାଦ ।

ଦୀନସେବା ପୁଣ୍ୟ   ବ୍ରତ-ପୁରସ୍କାର
ଦିବ୍ୟ-ଶାନ୍ତି ପ୍ରାଣେ ହେଲା ବର୍ଷଣ,
ଯଥାକାଳେ ନୃପ   ବିଶ୍ୱ-ଧ୍ୟାନ କରି
ଅଦୃଷ୍ଟ-ପଲଙ୍କେ କଲେ ଶୟନ ।

ଅଶ୍ୱ ପ୍ରସାଦର   ଚିର ସହଚର
ଦୁର୍ନୀତି-ପାପ-ମିଥ୍ୟାର ଅରି
ସୁନିଦ୍ରା ଆସିଣ   ସମ୍ରାଟ-ସଦନେ
ବିରାଜିଲେ ଶାନ୍ତି ବର୍ଷଣ କରି ।

ଦୀନ-ଦୁଃଖୀ-କଥା   ଭୁଲି ନରେଶ୍ୱର
ହେଲେ କିମେ ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରା-ମଗନ ;
ଉତ୍ସବ-ଉଦ୍‌ବେଗ-   ମାନସେ ସମ୍ରାଟ
ଦେଖିଲେ ଅପୂର୍ବ ଏକ ସ୍ୱପନ ।

ହୀରକ-ରତନ-   ମଣି-ମାଣିକ୍ୟରେ
ଗଠିତ ଏକଇ ସୁ-ସିଂହାସନ,
ପାତ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ସହ   ଅସଂଖ୍ୟ ଜନତା-
ମଧ୍ୟେ ଲଭିଛନ୍ତି ଆପେ ଆସନ ।

ଦେଶ-ଦେଶାନ୍ତରୁ   ଆସିଛନ୍ତି ପ୍ରଜା
ନିଜ ନିଜ ଅଳି ଭରିବା ପାଇଁ,
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଦୀନା   ବିଷଣ୍ଣ ପ୍ରତିମା
ବସିଅଛି ନାରୀ କୋଣରେ ଯାଇଁ ।

ଜଣ ଜଣ ହୋଇ   ସର୍ବ ସଙ୍ଗୀ ଯାଇଁ
ନୋଇଁ ଶିର ନିଜ କଥା କହିଲେ,
ସଙ୍କୋଚରେ ସେହି   ବିଷଣ୍ଣା ପ୍ରତିମା
ଛାମୁରେ ଯାଇଁ ମଥା ନୋଇଁଲେ ।

ଶ୍ଳଥ କେଶପାଶ   ପାଣ୍ଡୁର କପୋଳ
ପିନ୍ଧିଛି ମଳିନ ବସନ ବାଳୀ,
ଆଖିକୋଣେ ତା ପ୍ରତି   ଗୃହାନ୍ତ ସଙ୍କଟେ;
ନିବେଦି କେଉଁକ ଦଏ ସେ ତାଳି ।

ମଧ୍ୟ ଭାରତେ କବା   ହେଲା ଲେଖ୍ୟପତ୍ର,
ଜନତା-ସିନ୍ଧୁ କି ହେଲା ଉଦ୍ବେଳ,
ଗର୍ଜିଲେ ସକଳେ   କିଏ "ସେ ଏକୁଟା
ନିଏ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ମହାର୍ଘ ବେଳ ?
ଖିଲ ଖିଲ ହସା   ଗଗନେ ଉଡୁଛି
ଗୁଲା କରୁଅଛି ବଣି ହେ ମତେ,
ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ସଙ୍ଗି   ବୁଢ଼ା ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ
ରେଳ କହେ ପାଣି ଏଠାରେ କେତେ !

ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଜମ୍ବୁ-   ଜଡ଼ିତ କୌଶେୟ,
ରତନ-ଝାଲର, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମଣ୍ଡପ,
ପିନ୍ଧି ଅଛନ୍ତି   ରାଣୀ ମହାରାଣୀ,
ତାଙ୍କ କଥା ହୋଇ ଯାଉଛି ଗୁଡ଼ ।
ମଳିନ ବସନେ   କିଏ ରେ ଏକଟା
ସମ୍ରାଟ-ସମ୍ମୁଖେ କରେ ଗମନ ?
ନବୋଧ ଦଉଡ଼େ   ସେଠାକୁ, ଯେଠାକୁ
ଯିବାକୁ ଡରନ୍ତି ଦେବତାଗଣ ।"
ଦରିଦ୍ର-ଜନନୀ   ସତୀ-ଶିରୋମଣି
ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର କୁଳନନ୍ଦନ
ଜନତା-ଉପରେ   କଟାକ୍ଷ ନିହରି
ଦାମିନୀ-ଭାସ୍ୱର-ଦୃପ୍ତ-ନୟନ ।

ରହିଲା ତାଟସ୍ଥ୍ୟେ   ସମଗ୍ର ଜନତା
ଉତ୍ତରିଲା ଜଳେ ପଡ଼ି କି ଢେଳ;
ଛୁଟିଲା ଉଗ୍ରାକ୍ଷ   ବ୍ରୀଡ଼ା-ଭୟ-ଭରେ,
ଉଦ୍ଧା ଖାଇଲା କି ସିନ୍ଧୁ ଉଦ୍ବେଳ ?
କହିଲା କାମିନୀ   "ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ
ନିଖିଳ-ଅବନୀ-ଅଧି-ଈଶ୍ୱର,
ମୋ ନାମ ଉତ୍କଳ   ଘର ଅର୍ଦ୍ଧାବର୍ତ୍ତି-
ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ-ସନ୍ଧିସ୍ଥଳ ମୋହର,

ଉତ୍ତରେ କପିଶା ପୂର୍ବେ ନୀରନିଧି,
ଦକ୍ଷିଣେ ଚିଲ୍କା ନୀଳିମାମୟ,
ପଶ୍ଚିମେ ମୋହର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶାନ୍ତ,
ମୋର ପଶ୍ଚିମାଂଶ ପର୍ବତମୟ ।

ପାହାଡ଼ ଭିତରେ ବସା ବାନ୍ଧି ପଛେ
ସୁଖେ କରୁଥିଲି ମୁଁ ଦସବାସ,
ମୋ ଘରେ ଯାଚନ୍ତି ପଶିଲେ ଯବନେ,
ଘଟାଇଲେ ନାଥ ମୋ ସର୍ବନାଶ ।

ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଥିଲା ମୋ ଗୌରବ
ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, କାବ୍ୟ, ପୁରାଣ,
ଅସଂଖ୍ୟ ଦେବଦେ- ଦାତ୍ୟା ବନ୍ଧ, ଅଛି
ଅଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବ କୀର୍ତ୍ତି-ପ୍ରମାଣ ।
ପୁରାଣ ମନ୍ଦିର ଶିବ-ବିଷ୍ଣୁ-ସୂର୍ଯ୍ୟ-
ଶକ୍ତି-ଜୈନ, ବୌଦ୍ଧ କାରୁତରଙ୍ଗ,
ଏତେ ମନ୍ଦିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ !
କରେ ଜଗତର ଗୌରବ ଅଙ୍କ ।

ତଥାପି ମୋ ସୁତେ ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି !
ଅବନତି-ପଙ୍କୁ ଉଠି ନ ପାରି
ଗଭୀର ବେଦନା- ଭରେ କୋଟି ସୁତେ
ନିଶି ଦିବା ହେଉଅଛନ୍ତି ଘାରି ।
ଅଛି ପୂର୍ବ ଯଶ, କିନ୍ତୁ ଗତ କଥା
କହି କେବେ କେହି ନ ହୁଏ ବଡ଼,
ସଦା ମୋ ଗୃହରେ ବନ୍ଧୁଅଛି ଏବେ
ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଜଡ଼ତା ଅଧର୍ମ ଦଢ଼ ।

କୋଟି ସୁତେ ମୋର ଅଳସ ଅଜ୍ଞାନ
ବେଳେ ଖାଇ ବେଳେ ଶୋଇ ଉପାସ;
ନାହିଁ ବୁଦ୍ଧି ବଳ ନାହିଁ ତତ୍ପରତା
ହୋଇଅଛି ତେଣୁ ମୋ ସର୍ବନାଶ ।

ବାଟି ବାଟି ମୋର   ପଣ୍ଡନ୍ତି ପଣ୍ଡିଅ
ରଷି ନ ଖାଅନ୍ତି ମୋ ସୁତେ ତାହା,
ସେଥୁ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧ   ଭ୍ରମି ମୋ ଯାଅନ୍ତି
ନ ଗୃହାନ୍ତି ଭେଦ ଦେଶିକ ଅହା !
ଜନମିଲେ ମୋର   କୋଳେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ
ଭଞ୍ଜ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଏ ଅଦ କବି
ମଳିନ ଦଶୁଛି   ଏ ଯୁଗେ ହେ ପ୍ରଭୁ !
ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଅନନ୍ତ-ଛବି ।

ପଠାଣ ମୋଗଲ   ମରହଟ୍ଟାଗଣ
ନିଦାରୁଣ ହେଲେ ମୋ ସୁତ ପ୍ରତି,
ମୋ ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଭା   ହୋଇଗଲା ଜଡ଼,
ପଡ଼ିଗଲା ମୂର୍ଚ୍ଛି ଗର୍ଭରେ ଅତି ।
ଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ   ବିଧି କୃପାବଳେ
ଉଦ୍ଧାରିଲେ ମୋତେ ଇଂଲଣ୍ଡବାସୀ,
ଭଅଁଲିଲା ଅଗ୍ନି   ମାରିଲି ନିଶ୍ୱାସ
ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ପରେ ମୁଁ ଅସି ।
ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତ ବର୍ଷ   ପୂର୍ବେ ମୋ ଗୃହରେ
ପଶିଲା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦାରୁଣ ଘୋର,
ଢଳବଳ ହୋଇ   ନିଦାଘ ନିର୍ଘାତେ
ମଲେ ଦଶ ଲକ୍ଷ ସନ୍ତାନ ମୋର ।

ସେହି ଦିନଠାରୁ   ବ୍ରିଟେନରାଜାଙ୍କ
କରୁଣା କଟାକ୍ଷ ହେଲା ମୋ ପ୍ରତି,
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା—   ଦେବଦୂତେ ତେଣୁ
ପଠାଇ ଦେଲେ ସେ ଦରିଦ୍ର ଭତି ।

ସେଥୁ ନାନା ଦିଗ   ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲି
କଲେ ରାଜା ମୋର ଯେ ଉପକାର,
ଦରିଦ୍ର ପ୍ରଜା ମୁଁ   କୃତଜ୍ଞତା ବିନା
ଜାଣେ ନ ଆନ ପ୍ରତ୍ୟୁପକାର !

ପଶ୍ଚିମୁଁ ଆସିଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ-ଶିଷ୍ୟଗଣ
ସ୍ୱର୍ଗୁ ଯେମନ୍ତ ହୁଅ ପ୍ରକାଶ,
ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିକରି ଅଦ୍ୟ ସ୍ଥାପି
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା କଲେ ପ୍ରକାଶ ।

ନଗରେ ନଗରେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ବୁଲି
ମହର୍ଷି-ଈଶାଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ଜୀବନ,
ଶିବାଜ ସୁନୀତି କରିଣ ପ୍ରଚାର
ମୋ ଘରେ ସୁଜ୍ଞାନ କଲେ ବର୍ଣ୍ଣନ ।
ପ୍ରାତଃ ସ୍ମରଣୀୟ ରେଭେନ୍ସା ସାହେବ
କଲେ କୃପାରେ ମୋ ଯେ ଉପକାର,
ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର କାଳକାଳକୁ ମୋ
ସୁତେ ଭୁଞ୍ଜୁଥିବେ ସୁଫଳ ତାର ।
ମୋର ଯୋଗ୍ୟ ସୁତ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର
'ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ' କରି ପ୍ରକାଶ,
କରିଛି ମୋ ସୁତ ସୁତର ସଞ୍ଚିତ
ଅବୋଧ କଳଙ୍କ କାଳିମା ନାଶ ।
ଜ୍ୟୋତିଷ-ଜଗତ— ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣରେ
ଆଧୁନିକ ନବ ଯୁଗ ବିଜ୍ଞାନ
ଯହିଁ ନ ଦେଖି ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟ
ପ୍ରତିଭାରେ ପାଇଅଛି ସନ୍ଧାନ ।
ମୋର ଯୋଗ୍ୟ ସୁତ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ
ଦେଶହିତବ୍ରତ କରି ଗ୍ରହଣ
ନାନା ସେବା କରି ମୋର ହିତ-ଅର୍ଥେ
ଆସି ଏ ଇଂଲଣ୍ଡେ କଲା ଭ୍ରମଣ ।
ଦେବାଳଗି ଭର— ସ୍ଥାୟୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ
ଯେ ପ୍ରଚଳେ କଲେ ବ୍ରିଟିଶରାଜ,
ମୋ ସୁତ ବହୁତ ଗୁହାରି କଲେହେଁ
ପାଇ ନାହିଁ ସେହି କୃପା ମୁଁ ଆଜ ।

ଇଂଲଣ୍ଡ ନେଉଛି ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ
କରିବାପାଇଁ ମୋ ଦୁଃଖ ମୋଚନ
ଶିଳ୍ପାଗାର ଖୋଲି ସ୍ୱଦେଶ ସାମଗ୍ରୀ
କରନ୍ତି ସୁଦୂର ସ୍ଥାନେ ପ୍ରେରଣ ।

ରଜତ କନକ ମାଣିକ୍ୟ ଢପଣୀ,
ଲାଟ କମିଶନର ଯାଅନ୍ତି ଚଢ଼ି,
ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ମହିଳା ରାଜରାଣୀ କଣ୍ଠେ
କନକଜଲାମ ଅଛଇ ବଢ଼ି ।

ମା ସୁଦନ ଅବା ଫେର ଅସିପାରେ
ମୋର ପତପୂର୍ଣ୍ଣ ଶତଯତନେ,
କିନ୍ତୁ କଣିକର ଯତନେ କି ହେବ
ନ ଜାଗିଲେ ମୋର ସବୁ ନନ୍ଦନେ ।

ରାଧାନାଥ, ମଧୁ, ଫକୀରମୋହନ
ରାମଶଙ୍କରାଦ ଲେଖକ କବି
ଫେରଇ ଅଛନ୍ତି କହିଁଦେ ମୋହର
ପୁରାତନ ଯୁଗ ଗୌରବ-ରବି ।

ସବୁ ମଦବାଦ କରନ୍ତି ସଂସ୍କାର
କାଷ୍ଠ କାଟୁ ରାଜପ୍ରତିନିଧିଏ,
ଇଂରେଜଙ୍କ ବିନୁ ମୋ ଘୋର ବିପାକ
ଅନ୍ୟ ଦୂର କରିପାରିବ କିଏ !

କଲେହେଁ ନୃପତି କିଛି ଉପକାର
ମୋ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘୁଞ୍ଚଇ ନାହିଁ,
ଶତ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଦୀନତା ଲଙ୍ଘିନା
ବଢ଼ୁଅଛି ମୋର ବ୍ୟତେନସାଇଁ ।

କୋଟି ସୁତମାତା ହୋଇ ମୁଁ ସମ୍ରାଟ,
ଅର୍ଦ୍ଧ କୋଟି ସୁତ ଅଛୁ ହସର,
ଜ୍ଞାନ ସମ୍ବଳ- ମୁର କାନ୍ତି ନେଲେ
ଘାଗାଙ୍କ, ମଧୁ, ତଙ୍ଗ ଭଣ୍ଡାର ।

ଅଙ୍ଗହୀନା ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛୁ ମୁହିଁ
ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ଦରିଦ୍ର ହୀନ,
ଏକତା ଅଭାବେ ମୋର ସୁତଗଣ
ପେଖନ୍ତି ନାହାନ୍ତି ପୂର୍ବ ସୁଦିନ ।
ଘରଠାରୁ ଘର ହୋଇଣ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ
ସମବେତ ଚେଷ୍ଟା କରି ନ ପାରି,
ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ
ସଙ୍ଗେ ପଦେ ପଦେ ଯାଆନ୍ତି ହାରି ।

ବଙ୍ଗ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର- ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପଶ୍ଚିମ
ପଞ୍ଜାବ ଗୁର୍ଜ୍ଜର ରାଜପୁତାନା,
ବ୍ରିଟିଶ ଜାତିଙ୍କ ପଛରେ ଚାଲନ୍ତି
ଘେନିଣ ଉନ୍ନତି-ବିଜୟବାନା ।
ମୁହିଁ ଏକା ରହୁ ଅଙ୍ଗହୀନା ହୋଇ
ନ ପାରିଲି ଚାଲି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ନବୀନ ଶକ୍ତି ଦେଇ ଭୂପ !
ଜଡ଼ତା-ଜମ୍ବାଳୁଁ ଉଦ୍ଧାର ମତେ ।

ଥିଲା ଦିନ ଯେବେ ଏ ଭାରତେ ମୁହିଁ
ପାଇଥିଲି ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଏକ,
ସତେ କି ବ୍ରିଟିଶ ସିଂହାସନ ଛାୟା—
ତଳେ ଫେରିବ କି ମୋ ସେ ପୂର୍ବ ଟେକ !
ଏକ ରାଜଛତ୍ର ତଳେ ରହୁ ଯେବେ
ସର୍ବ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ଧରିଲି ଅଙ୍କେ,
ଦଶ ଜଣ ସଙ୍ଗେ ଜଣେ ହୋଇ ମୁହିଁ
କଲି ଘରଦ୍ୱାର ବେଢ଼େ ନିଶଙ୍କେ !

ଅଛି ଥୋକେ ସୁତ ହେଲେଣି ତେଲଙ୍ଗା
ଥୋକାଏ ଖୋରଠା ଥୋକେ ବଙ୍ଗାଳୀ,
ନିଜ ଘର ଛାଡ଼ି ହୋଇ ନାରଖାର
ଭରନ୍ତି ସେମାନେ ଦାସ ବାଙ୍ଗାଳୀ ।

ଭଗିନୀସୁତ ମୋ   ଦଣ୍ଡ ବଜ୍ର ଯେତେ
ନିଜକର୍ମଯାକ ବସନ୍ତ ମାଡ଼ି,
ଦୋହି ପୁତ୍ରେ ମୋର   ହୃଦେ ହୃଦେ ଆଉ
ମୂଲ ଲଗ୍ନଚନ୍ଦ୍ର ଯେପନ ହାଣ୍ଡି ।

ଉନ୍ନତ ଇଂରେଜ   ଗର୍ବିତ ହୃଦୟ,
ବୋଲି ଝୁଣ୍ଣା ଯେଉଁ ଭାରତ ସୁତ,
ନିଜ ଭ୍ରାତା ପ୍ରତି   ଗର୍ବିତ ହୃଦୟ,
ହୁଅନ୍ତି ଏ କଥା ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ।
ଦୁର୍ବଳ-ସହାୟ   ଲଜ୍ଜା ନିବାରଣ
ସ୍ୱାଧୀନତା-ନ୍ୟାୟ-ଧର୍ମଅବତାର,
ମହାସ୍ୱାର୍ଥ-ତ୍ୟାଗେ   ହେ ବ୍ରିଟିଶସିଂହ
କ୍ରୀତ ଦାସଗଣେ କଲ ଉଦ୍ଧାର ।

କେତେ କେତେ ଦେଶେ   ଦେଲ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି
ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ ଉପଧର୍ମକୁ ତଡ଼ି,
ତବ ବାନାଶ୍ରୟ-   ତଳେ କି ଉତ୍କଳ
ଅବସାଦ-ପଙ୍କେ ରହିବ ପଡ଼ି ?
ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳ-   ଭୂମି ଦେଶ ଖଣ୍ଡେ
ଏକୀଭୂତ କର ଭର ପଦାଳ,
ଏକ ଶାସକଙ୍କ   ତଳେ ଥାଉ ଶୁଦ୍ଧ
ମନାସନ୍ତୁ ମୋର ସୁଖ ସକଳ ।

ଓଡ଼ିଆଏ ହୋଇ   ହାତ ଧରାଧରି
ପରସ୍ପରେ କରି ସାହାଯ୍ୟ ଦାନ,
ସମବେତ ଚେଷ୍ଟା   କରି ଧନେ, ଜ୍ଞାନେ
କରନ୍ତୁ ଉନ୍ନତି-ମାର୍ଗେ ପ୍ରୟାଣ ।
ଜାତୀୟତା-ନାଶ   ଅବନତି-ମାର୍ଗ,
ଜାତୀୟ-ମମତା ଉନ୍ନତି-ହେତୁ ।
ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ   ଜ୍ଞାନଧର୍ମ ଧରି
ଫେରିବ ଉଡ଼ାଅ ବିଜୟକେତୁ ।

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର-ସାଧନ କର ହୃଲ୍ଲୀୟେ
ବଙ୍ଗ-ମହାପ୍ରଭୁ ସଙ୍ଗତେ ଯାଇଁ
ଏକାସନେ ବସି ସ୍ୱଦେଶ-ଉନ୍ନତି
କରିବେ ଯେସନ କରନ୍ତୁ ଭାଇ ।
ବଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଣ ଚିରକାଳ ଯେବେ
ରହିବ ଏଥିରେ ଉତ୍କଳ ଦେଶ,
ହୀନ, ଅନୁନ୍ନତ, ପତିତ ହୋଇବ,
ନ ଦୂଷିବ ତାର ମଳିନ ବେଶ ।
ଦ୍ୱିଭାଗ୍ୟ ପ୍ରହାସ ଶୁଣିବାକୁ ଆଜ୍ଞା
ହେଉ ହେ ସମ୍ରାଟ ସ୍ୱଜନକେଶ,
ବଙ୍ଗଦେଶ ପର ଚିରସ୍ଥାୟୀ ହେଉ
ଚିର-ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଉତ୍କଳ-ଦେଶ ।
ନ୍ୟାୟ-ଅବତାର ବ୍ରିଟିଶ-କେଶରୀ
ବଙ୍ଗ-ଭଗିନୀକୁ ଦେଲେ ଯେ ବର,
ଯେ ଦତ୍ତ ଦାନରେ ବଙ୍ଗବାସିଗଣେ
ଦିନୁଁଦିନ ହୋନ୍ତି ଉନ୍ନତତର ।
ଅଭାଗୀ ଉତ୍କଳ ଘୋର ଦୀନତାରେ
ସତୃଷ୍ଣ-ନୟନେ ରହିଛି ଚାହିଁ,
କୃପା-କଟାକ୍ଷରେ ପତିତ ପ୍ରଦେଶେ
ସେ ଭୂପତି ଦାନେ ଗୃହିବ ନାହିଁ ?
ମୋ ବଙ୍ଗ-ଭଗିନୀ ଜନ୍ମର ପ୍ରସାଦେ
ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ଯେନି କରଇ ଘର,
ଥିଲି ମୁହିଁ କିବା, ହେଲି ମୋ କି ଦଶା
ଭଲଣି କରିଛି ହୃଦ ଅନ୍ତର !
ନ୍ୟାୟ ସତ୍ୟଶୀଳ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପବାସୀ
କହିଥିଲେ ଥରେ ଏ ସତ୍ୟପଣ;
"ପାଇବେହିଁ ଚିର- ସ୍ଥାୟୀବନ୍ଦୋବସ୍ତ
ନିଖିଳ-ଉତ୍କଳ-ନିବାସିଗଣ" ।

ନିରାଟ ନିର୍ଜନ ଅନୁର୍ବର ଶୁଷ୍କ
ପାହାଡ଼ିଆ, ଠେଙ୍ଗ, ଧୋଇଆ, ଜମି
ତ୍ରିଗୁଣ ହୋଇ- ଗଲା ବନ୍ଦୋବସ୍ତେ
ଥିଲା ଯାହା ଜମା କଥିତ କମି ।

ଧୋଇଆ ମୂଲକ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶେ,
ଧୋଇଯାଏ କ୍ଷେତ୍ରୁଁ ପାଚିଲା ଧାନ,
କୂଳ ଲଙ୍ଘି ନଦୀ ଗୃହ ଧନ ଜନ
ଭସାଇଣି କରେ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରୟାଣ ।

ଏ ଭଲ ଦେଶରେ କର ବୃଦ୍ଧି ହେବା
ଅଟେ ନ୍ୟାୟ-ରାଜ ନୁହେ ଉଚିତ,
ସହ୍ୟ ନ ପାରଣି କର ଗୁରୁଭାର
ସ୍ୱଭୂମି କରଇ ସ୍ୱାମୀ ବର୍ଜିତ ।

ଧୋଇ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ଅକାଳ ମରୁଡ଼ି
ନାଶେ କୃଷକର ଉଆର ଧାନ,
କେଉଁ ବର୍ଷ ପୁଣି ଦାରୁଣ ନିଦାଘେ
ବିଲରେ ଲଙ୍ଗଳ ନ ପାଏ ସ୍ଥାନ ।

ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହେତୁ ଜଳର ଭଣ୍ଡାର
ତୃଷ୍ଣାୟ ଗୁହାରି ମୋର ସ୍ୱଜନ,
ସେ ଜଳ-ଭଣ୍ଡାରୁ ଶୁଷ୍କ କେଦାରକୁ
ହେଉ ନିଦାଘରେ ଜୀବ-ବର୍ଦ୍ଧନ ।

ମୋର ବାଡ଼ପାଶେ ବରୁଣ-ନିଳୟ
ଅକ୍ଷୟ-ଲବଣ-ଜୀବ-ନିଦାନ,
ସେ ଜଳ ବାନ୍ଧଣି ଲୁଣ ଖାଉଥିଲେ
ତୁଚ୍ଛା-ଭାତେ ମୋର ଦୁଃଖୀ ସନ୍ତାନ ।

ମହିମା-ବାରିଧି ଅତୁଲ-ସମ୍ପଦ—
ଅଧିକାରୀ ଅଟେ ବ୍ରିଟିଶ-ରାଜ,
ଲୁଣଗଣ୍ଡାପାଇଁ କରଦେଲେ ମନା,
କହିବାକୁ ମତେ ମାଡ଼ୁଛି ଲାଜ ।

ମୋ ବାଡ଼ିଭିତରେ ଲୁଣର ଅମଳ,
ଅଲଣା ଖାଆନ୍ତି ଦୁଃଖୀ ଓଡ଼ିଆ,
ଲୁଚାଇ ଖାଇଲେ ପକଡ଼ି ନିଅନ୍ତି
ଖୋଲିଟି କହି ତାଙ୍କୁ ନୀଳପଗଡ଼ିଆ ।
ଦୁଃଖୀ ରଙ୍କ ଲୋକେ ଧରିନେବେ ବୋଲି
ଅଛନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ କରମଚାରୀ,
ଶହ ଶହ ଟଙ୍କା ଦରମା ପାଆନ୍ତି,
ଲୁଣଚୋରାପାଇଁ ହୁକୁମ ଜାରି ।

ନ୍ୟାୟ ଦୟାଶୀଳ ବ୍ରିଟିଶକେଶରୀ
ଚତୁର୍ଥ ଗୁହାରି ଏହା ମୋହର
ନିମକଟିକସ କରିଦିଅ ମାଫି,
ରହି ଥାଉ ମହାକୀର୍ତ୍ତି ତୁମ୍ଭର ।
ପଙ୍ଗାଲୁଣ ହୁଏ ମୋ ଘରେ ଅମଳ,
ଗୋଡ଼ାଲୁଣ ହୁଏ ବିଦେଶୁ ଦାଣ୍ଡେ,
ଟିକସ ହେବାରୁ ଦାମୀ ପଙ୍ଗାଲୁଣ,
ଗୋଡ଼ାଲୁଣ ଶୋଷେ ସମସ୍ତ ଚାଣ୍ଡେ ।

ପଞ୍ଚମ ଗୁହାରି ଏ ମୋର ସମ୍ରାଟ
ସ୍ୱଦେଶ-ଶାସନେ ଓଡ଼ିଆଗଣ
ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି ବଳି ପାନ୍ତୁ ନ୍ୟାଯ୍ୟ-ଅଂଶ
ରାଜକର୍ମେ ତାଙ୍କୁ କର ଗ୍ରହଣ ।
ଶାସନ ବିଭାଗେ ଶିକ୍ଷା ରେଲ୍ ଡାକ-
ସବୁ ଇଲାକାରେ ହୋଇ ନିଯୁକ୍ତ,
ମୁରବି ବଳରେ ବିଦେଶୀଏ ଆସି
ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଟଙ୍କା ନେଲେ ବହୁତ ।
ପାଠ ପଢ଼ି ଘାସ କାଟନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ,
ବିଦେଶୀ ପାଅନ୍ତି ଉଚ୍ଚ-ଚାକିରି
ଚାକିରି ନ ପାଇ ନିରନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ,
ବାହୁନେ ବସିଲେ ଓଡ଼ିଆ-ନାରୀ ।

ନୌକର ନ ପାଇ ଶିଖି ନ ପାରନ୍ତି,
କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଜାତି ହୋଇବ କାହିଁ,
ବେକରେ ପଡ଼ିଲେ ବଜେଇ ଶିଖନ୍ତି,
କୂଳେ ଥାଇଁ କେହି ପହଁରେ ନାହିଁ ।
ତୁମ୍ଭ ଦେଖାଦେଖି ଏ ଦେଶୀୟ ନୃପେ
ଗରବ ଓଡ଼ିଆ ବଇତ-ଟଙ୍କା
ଓଡ଼ିଆ ନ ରଖି, ବିଦେଶୀୟ ଭୃତ୍ୟେ
ଦିଅନ୍ତି ନ କରି କରୁଣା, ଶଙ୍କା ।
ନ୍ୟାୟ-ରାଜ ଅହେ ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ
ଦୁର୍ବଳ-ସହାୟ ଇଂରେଜ ଜାତି,
ଉତ୍କଳ-ପ୍ରଦେଶୁଁ ଅସି ବୈଦେଶିକ
ଘେନି ନେଉଛନ୍ତି ଦରିଦ୍ର-ଥାତି ।
"ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା-ପ୍ରଦେଶ"*
ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଉ ଏ ନ୍ୟାୟନୀତି;
ଗାଇବ ଉତ୍କଳ ଯାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ
ବ୍ରିଟିଶ ରାଜାଙ୍କ ନ୍ୟାୟ-କୀରତି ।
ଅଛି ମୋ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର
ବିସ୍ମୃତି-ଅନ୍ଧାରେ ବୁଡ଼ିଛି ତାହା,
ପିତୃ ପିତାମହ- ସଞ୍ଚିତ ରତନ
ଦେଖି ତା ଓଡ଼ିଆ ନ ଦେଖେ ଅହା ।
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ- ଉନ୍ନତି ନୋହିଲେ
ଜାତୀୟ-ଉନ୍ନତି ନ ହୁଏ କେବେ,
ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ- ଜୀବନ-ଆଦର୍ଶ,
ଉଠିଲେ ହେ ଜାତି ଉଠିବ ତେବେ ।

---

* 'Assam for the Assamese' ଏହି ନୀତି ଅବଲମ୍ବନପୂର୍ବକ ଗୋଟିଏ ସୁବା କାର୍ଯ୍ୟ ବଙ୍ଗୀୟ ଆବେଦନକାରୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ବୋଲି ଆସାମ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ମହାମନା କଟନ୍ ସାହେବ ସ୍ୱୀୟ ବିଦାୟ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ ଅଥଚ ବଙ୍ଗବାସିଗଣ ତାହାଙ୍କୁ ଦେବତୁଲ୍ୟ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି ।

ଜଗତର ଇତି- ହାସ ଦେଖାଯାଏ,
ରଜା ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତିପୋଷକ,
ଥିଲେ ଅଗଷ୍ଟସ ବିକ୍ରମ-ଆଦିତ୍ୟ
ଏଲିଜାବେଥ୍ ତା ପୃଷ୍ଠପୋଷକ.
ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ- ସାହିତ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର
ପାଇଁ କର ନୃପ, ଉତ୍ସାହ ଦାନ;
ରାଜାଙ୍କଠୁଁ କିଛି ଅଂଶ ଦେଲେ ହେବ
ବର୍ଦ୍ଧିତ ଦେଶୀୟ ସାହିତ୍ୟମାନ ।

ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶକୁ ରାଜ ସରକାର
ଉତ୍ସାହ ଦେଲାରୁ ବଙ୍ଗଳାଭାଷା,
ସାହିତ୍ୟବିଭବେ- ସମୃଦ୍ଧିଶାଳିନୀ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନେ ଅଛି ଦଳାଏ ଅଶା ।
ଅଛି ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗେ ରାଜସରକାରୁଁ
ଲେଖକ କବିଏ ପାଆନ୍ତି ବୃତ୍ତି,
ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କୁ ବନ୍ଦ୍ୟପଦ ଦେଇ
ଲଭିଲ୍ ନୃପେଶ କପାଁ କୀର୍ତ୍ତି !
ଶତାସମ ଜପ- ବାସ ରଣୀ ଶର୍ମା
ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରତିନିଯୁତ ଦାନେ,
ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଦାନ ସଙ୍ଗେ ରାଜକୀୟ
ଦାନ କିଛି ମିଶୁ ଦୀନମିତ୍ର ହେ ।
ବଙ୍ଗ କବିପର 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ'—
ଲେଖକ ପାଆନ୍ତୁ ରଜାନୁଗ୍ରହ,
ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଦରିଦ୍ର ସେବକେ
ହେ ବ୍ରିଟିଶରାଜ ହୁଅ ସହାୟ ।
ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ- ସାହିତ୍ୟର ଏକ
ଇତିହାସ ହେଉ ଲେଖା ଉତ୍କଳେ,
ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ହେବ ସମୁତ୍ଥାନ
ଜାଗିବେ ଭାରତୀ ନବୀନ ବଳେ ।

ତୁମ୍ଭ ଦେଖାଦେଖି ଏ ଦେଶୀୟ ଧନୀ
ଦେଶୀୟ ସାହିତ୍ୟେ ବଳାଇ ମନ,
ରାଜା ମହାରାଜା- ପଦାଲଭ ଅଣେ
କରବେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ ।
ତାଙ୍କ ଅହଙ୍କାର- ପରିତୃପ୍ତି ଛଳେ
ହୋଇବ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତି,
କ୍ଷୁଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ସୂତ୍ରେ ମହତ ବ୍ୟାପାର
ସାଧନ କରନ୍ତି ଜଗତପତି ।
ମୋ ଷଷ୍ଠ ଗୁହାରି ଏହା ଶ୍ରୀ ଗ୍ରନ୍ଥରେ
ହେଉ କୃଷିବ୍ୟାଙ୍କ୍” ବୋଲି ଉତ୍କଳ,
ଏହି ସମୟରେ ହେଲା କୋଳାହଳ,
ରାଜସଭା ହେଲା ଟଳମଟଳ ।
ଗର୍ଜିଲେ ସମସ୍ତେ “ଏ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ,
ଜଣେ କପାଁ ନେବ ଏତେ ସମୟ,
କାଠେଇ କାଠେଇ ଲମ୍ବା ହେଲା କଥା
ମାଇପିଟା କହେ ନ କରି ଭୟ ।
ଦଣ୍ଡେ ମଥାମଣି ଚଳିକା ନାଇଣି
ପିନ୍ଧି ଖଣ୍ଡେ ଲୁଗା ମାଣିଅବନ୍ଧ,
ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଟ ମହା ଦରବାରେ
ଏତେବେଳଯାଏ କରବ ବନ୍ଦ” ।
କହିଲେ ଏକାଳେ ରାଜକୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀ
ସମସ୍ତେ ହୋଇଛନ୍ତି ଯାଅ ଉତ୍କଳ,
ଏକା ନୁହ ତୁମ୍ଭେ କରବେ ଗୁହାରି
ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଯେତେ ପ୍ରଜା ସକଳ ।
କହିଲେ କାମିନୀ, “ଯାଉଛି ହେ ବାବୁ,
ନ କର ଦୁଃଖୀକୁ ଥଟ୍ଟା ନକଲ,
ଏଥି ପାଇଁ ଉଚେ ଆସୁ ନ ଥିଲି ମୁଁ,
ଅସି ହେଲି ଏଥି କ କଲବଲ ।

ରାଣୀ ମହାରାଣୀ ଭଜେ ଥରହର,
ଅଜ କରୁ ମୁହିଁ କହିବ ନାହିଁ,
ଛୁପୁଇଲେ ଅତ ଲେମ୍ବୁ ହୁଏ ପିତା,
ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବେ ବ୍ରିଟିଶସାଇଁ ।
ବାଲେଶ୍ବର ଘଧା— ନାଥ ଘରବେଶ୍ରୀ
ସ୍ଥାପସ୍ଥିତା ରାଧୁ ଶଶିଭୂଷଣ,
ଦଶ ଟଙ୍କା ମୋତେ ଦେଇ ବାଟଖର୍ଚ୍ଚ
ଏତେ ଦୂର ଦେଶେ କଲେ ପ୍ରେରଣ ।
ଯାଉଛି ପଳାଇ ରହିବ ଲ୍‌ଣ୍ଡଣ
ମାରବେ କରବ ଲୋଡକପାଡ,
ଶୁଣିଲେ ଶୁଣିବେ ଗ୍ରହାସ୍ମି ସମ୍ରାଟ
ନୋହିଲେ ଭରସା ଜଗନ୍ତଡାତ ।
ଚିରକାଳ ମୁହିଁ ଅଟେ ରାଜଭକ୍ତ
ରାଜ-ଅନୁଗ୍ରହ ମୋହର ବଳ,
ଶୁଣିଲେ ଶୁଣନ୍ତୁ ନ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ
ମୋର ଏ ଗୃହାସ୍ମି, ଥାନ୍ତୁ କୁଶଳ ।
ନୃପ ନରରୂପୀ ମହତୀ ଦେବତା,
ସ୍ମୃତିକାର ମନୁ ଅଛନ୍ତି ଭାଷି,
ତେଣୁ ଦୁଃଖୀ ସୁଖୀ ରାଜ-ଅନୁରକ୍ତ
ଚିର ରାଜଭକ୍ତ ଭାରତବାସୀ ।
ମୁଁ ପୁଣି ଉତ୍କଳ ଯାତନା-ଜଞ୍ଜାଳେ
କେତେ ହୋଇଥିଲି ଦୁଃଖେ ପୀଡ଼ିତ,
ଇଂରାଜ-ରାଜତ୍ବେ ପୂର୍ବ ଅତ୍ୟାଚାର
କୁସଂସ୍କାର ହୋଇଅଛି ଦୂରିତ ।
ତେଣୁ ମୁହିଁ ଦୁଃଖ ସୁଖେ ରାଜଭକ୍ତ
ଇଂରାଜ ମଙ୍ଗଳେ ମୋର ମଙ୍ଗଳ,
ଜୟ ମହାରାଜ ଜୟ ହେ ସମ୍ରାଟ"
କହିଣ ମେଲାଣି ନେଲେ ଉତ୍କଳ ।

ସ୍ୱପ୍ନ ସିନା ସଦା ଦରିଦ୍ର ସହାୟ
ଚଢ଼ିଲେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଳ୍ପନା ରଥେ,
ମହାସିନ୍ଧୁ ଡେଇଁ ପଶିଲେ ନଭରେ
କେତେ ଦେଶ ଟପି ଅକାଶପଥେ ।
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିଦ୍ରା
ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ସମ୍ରାଟ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନମନ
ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିବେଶିଲେ ଚିତ୍ତ
ପାସୋରିଲେ ପର ନିଶି-ସ୍ୱପନ !

ଜନ୍ମଭୂମି

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ

"Land of my sires! what mortal hand
Can e'er untie the filial band,
That knits me to thy rugged strand!
Still as I view each well-known scene.
Think what is now, and what hath been,
Seems as, to me, of all bereft
Sole friends thy woods and streams were left;
And thus I love them better still,
Even in extremity of ill."

—*Sir W. Scott.*

ଉତ୍ସର୍ଗ

ସ୍ୱଦେଶ-ପ୍ରେମିକ, ଉତ୍କଳର ବିବିଧ ହିତାନୁଷ୍ଠାତା, ଚିର-ଜୀବନ
ସ୍ୱଦେଶ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ, ଉତ୍କଳ-ସମ୍ମିଳନୀ ସଭାର
ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ, ମାନ୍ୟବର
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ, ସି.ଅଇ.ଇ.
ମହୋଦୟଙ୍କ ଗୌରବାନ୍ୱିତ
ନାମରେ ଲେଖକପ୍ରତି
ତାଙ୍କର ଅଯାଚିତ ସ୍ନେହନିମିତ୍ତ ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ କୃତଜ୍ଞତାର
ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ଏହି "ଜନ୍ମଭୂମି" ପୁସ୍ତିକା
ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହେଲା ।

ପ୍ରଣେତା

ଭୂମିକା

ଉତ୍କଳର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପୁସ୍ତକପ୍ରତି ପାଠକସାଧାରଣର ବିଶେଷ ଆଦର ଅନୁଭବ ନ କରି ଲେଖକ ତାଙ୍କ ଅପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ-ପ୍ରକାଶରୁ ବିରତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର କେତେକ ପୁସ୍ତକ ବାଞ୍ଛିତ ହୋଇ ଅପ୍ରକାଶିତ ଓ କେତେକ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ ବହୁ ବର୍ଷରେ ନିଃଶେଷ ହୋଇଥିବାରୁ ଇତିମଧ୍ୟରେ କେହି କେହି ପ୍ରକୃତ ସାହିତ୍ୟୋତ୍ସାହୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଆକ୍ଷେପ ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ପତ୍ର ଲେଖି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଲେଖକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅବସ୍ଥାତିରିକ୍ତ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ମାତ୍ର । ଅନେକଙ୍କର ନୀତି ଏହି ଯେ କବିତା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ମଧୁର ବାକ୍ୟମାତ୍ର, ସୁତରାଂ ମଧୁର ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଲେଖକଙ୍କୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରତିଦାନ ହେଲା । "କବିତା ରଚନାରେ ସମୟର ଅପଚୟ ହୁଏ ଏବଂ ଛପାଇବାଦ୍ୱାରା ନିପଟ ଆର୍ଥିକ କ୍ଷତି ହୁଏ," କାରଣ ପୁସ୍ତକ ବିକ୍ରୟରେ ପ୍ରକାଶବ୍ୟୟ ପରିପୂରିତ ହେବାର ଆଶା ସୁଦୂରପରାହତ । ଆଶାକରୁଁ ଏହା ବିବେଚନା କରି ସହୃଦୟ ପତ୍ରଲେଖକମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବେ । ଯାହାହେଉ ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଞ୍ଛିତ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ 'ଜନ୍ମଭୂମି' ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ଏଥିରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ୨୩ ଗୋଟି ପଦ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଗଞ୍ଜାମ ଜାତୀୟ ସମିତି, ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସମାଜ, ଉତ୍କଳସମ୍ମିଳନୀ ସଭା, କଟକ ସାରସ୍ୱତ ସମିତି, ଗଞ୍ଜାମ ଛାତ୍ର ସମିତି, ସାମନ୍ତରାପୁର ଛାତ୍ର ସମିତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଉତ୍କଳର ନାନା ଶୁଭାନୁଷ୍ଠାନ ଉପଲକ୍ଷରେ ରଚିତ ହୋଇ ଏକାଧିକ ଥର ବ୍ୟବହୃତ ଏବଂ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଓ ମୁକୁର ପ୍ରଭୃତି ସାମୟିକ ପତ୍ରିକାଦିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ପ୍ରତି ଏକ ପ୍ରକାର ଭାବୋଦ୍ଦୀପକ ଉକ୍ତ ବିକ୍ଷିପ୍ତପଦ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର ସମାବେଶପୂର୍ବକ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରି ସ୍ୱଦେଶବାସୀମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲୁଁ । ଆଶାକରୁଁ ସେମାନେ ପୁସ୍ତକର ବିଷୟ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଅନୁରୂପ ଆଦର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଲେଖକଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବେ ,ଏବଂ ନିଜ ନିଜର ଉପଯୁକ୍ତ ସାହିତ୍ୟସେବାର ସାର୍ଥକତା ସମ୍ପାଦନ କରିବେ ।

୨୭ । ୧୨ । ୧୯୦୮   ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ

ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭାତ

ଉଠ ଗୋ ଦୁଃଖିନୀ   ଉତ୍କଳ ଜନନି !
ପାହୁଛି ବିଷାଦ ଯାମିନୀ ତବ,
ଉଠି ଦେଖ ନଭେ   ନବ ଦିନମଣି
ଶୁଣି ସୁପ୍ରଭାତେ ବିହଙ୍ଗରବ ।
ନବୀନ ଚେତନେ   ନବୀନ ଉଦ୍ୟମେ
ଜାଗି ଉଠିଛନ୍ତି ଜଗତଜନ,
କିମ୍ପାଇଁ କହ ଗୋ   ପ୍ରିୟ ମାତୃଭୂମି
ଅଛ ଅବସାଦ-ନିଦ୍ରା ମଗନ ?
ଜାଗିଛି ୟୁରୋପ   ଜାଗିଛି ମାର୍କିନ
ଉଡ଼ାଇ ଉନ୍ନତି-ବିଜୟ ଧ୍ୱଜା,
ଆଦ୍ୟ-ମଧ୍ୟ-ଯୁଗ-   ଅଜ୍ଞାନ-ଆଳସ୍ୟ
ଭେଦି କରୁଛନ୍ତି ସଭ୍ୟତା ପୂଜା ।
ଜାଗିଛି ଜାପାନ   ଏହି ନିକଟରେ
'କରଣି ସାହସେ କରି ମର୍ଦ୍ଦନ,
ଆଦର ସମ୍ମାନେ   ପାଉଅଛି ସର୍ବ
ସଭ୍ୟଜାତି ସହ ସମ-ଆସନ ।
ଅବସାଦ ଭେଦି   ଅଳପ ଅଳପ
ଜାଗୁଛନ୍ତି ନିଜେ ପ୍ରିୟ ଭାରତ,
ବଙ୍ଗ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର   ଦ୍ରାବିଡ଼ ପଞ୍ଜାବ
ନବଜ୍ଞାନ-ଭାନୁ-କର ପ୍ରାପତ ।
କିପାଁ ତେବେ ପ୍ରିୟ   ଉତ୍କଳ ଜନନି
ଅବସାଦ-ନିଦ୍ରା ନ ଭାଙ୍ଗେ ତବ,
ଫୁଟିଛି ପବନ   ଧର୍ମ୍ମ-ସୁକୁସୁମ
ଶୁଭଅଛି ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାତ-ସ୍ତବ ।
ବିଜ୍ଞାନ-ଭାସ୍କର-   ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କରେ
ଧର ମୁଖ ଛବି ଦିଶେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ବିଜୟୀ ହୁଅନ୍ତି   ସେହୁମାନେ ଯେହୁ
ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମେ ଖଟାନ୍ତି ବଳ ।

କର୍ମ୍ମ ଅସି କରେ ଧର ହୁଙ୍କାରଣ
ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଯାଆନ୍ତୁ ଜନେ,
ଦିବସେ ସୁସ୍ୱପ୍ନ ବୋଲି କେତେ ଲୋକ
ହସନ୍ତି ଘୃଣିଣ ତୋହ ଆନନେ ।
ଉନ୍ନତି ସକଳ କର୍ମ୍ମିଙ୍କୁ ଜଗତେ
ଏ ଭାରତ ସର୍ବ ପୃଷ୍ଠେ ପତିତ,
ତୁ ପୁଣି ଅଧମ ଦେଶରେ ଅଧମ
ତେଣୁ ସର୍ବଠାରେ ତୁହି ଲାଞ୍ଛିତ ।
ତଥାପି ନୈରାଶ୍ୟ- କଥା ନ କହିବ,
ଚିର ଅବସନ୍ନ ସୁପ୍ତ ସ୍ୱଦେଶ,
କାହା ଚିର ଦିନ ନ ଯାଏ ସମାନ,
ହେବ ଦିନେ ତବ ଦୀନତା ଶେଷ ।
ଲାଗିଅଛି ଦୁଃଖ ସୁଖର ସଂସାରେ
ଚକ୍ରନେମି କ୍ରମେ ପରିବର୍ତ୍ତନ,
ତୋପରି ବସୁଧା ସକଳ ଦେଶର
ହୋଇଯାଇଅଛି ପତନୋତ୍ଥାନ ।
କର୍ମ୍ମହିଁ ଜୀବନ କର୍ମ୍ମହିଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ଜଡ଼ତା ଜୀବନ୍ତ ମରଣ ସିନା,
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମାନବ ଜନମ ବ୍ୟର୍ଥ
ଜୀବନ-କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ବିନା ।
ଉଠ ପ୍ରିୟ ଭ୍ରାତା ଉଠ ଗୋ ଭଗିନୀ,
ମାତୃଭୂମି ଦୁଃଖ ଦୀନତା ନାଶ;
ବାଞ୍ଛିତ ଚିତ୍ତରେ ତବ ପୂତ ପଦେ
ନିବେଦିବ ଜୀବ ପ୍ରାଣ-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ।

ଶୁଭଯୋଗ

ଫୁଟିଛି ଉତ୍କଳ ନିଦାଘ-ଉପବନେ
ନବପ୍ରାଣ-ପାରିଜାତ-ପ୍ରସୂନ,
ଶୁଭୁଛି ଉତ୍କଳ- ଦାରୁଣ ଶ୍ମଶାନେ
ମଙ୍ଗଳ-ବାଜଣା ଶୁଣ ହେ ଶୁଣ ।
ପାହୁଛି ସୁଦୀର୍ଘ ବିଷାଦ ଯାମିନୀ
ଉଇଁଛିରେ ଆଜି ସୌଭାଗ୍ୟ ରବି,
ଯାଉଛି ପ୍ରାଚୀନ ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧାର
ଦେଖ ଜନନୀଙ୍କ ବିମଳ ଛବି ।
ପୂର୍ବ ଅଭ୍ୟାସର— ପାଷାଣର ଭାର,
ହୋଇନ୍ତି ତା ନହିଁ ଅପସାରିତ,
ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଉଠିଛି ଅଙ୍କୁର,
ଶୁଭୁଅଛି ହୃଦୁଁ ଆଶା ସଙ୍ଗୀତ ।
ଶତ ଶତ ବର୍ଷ— ମୋହ ନିଦ୍ରା ଅନ୍ତେ
ଉଠି ବସିଛନ୍ତି ଦୁଃଖିନୀ ମାତା,
ଅବହେଳା ତେଜି ମାତାମୁଖ ହେରି
ଭ୍ରାତାହସ୍ତ ଆଜି ଧରେ ରେ ଭ୍ରାତା ।
ଚଉଦିଗେ ଜାଗେ ନବୀନ ଜୀବନ
ଚଉଦିଗେ ଶୁଭେ ଆଶାର ବାଣୀ,
ଅବସାଦ ନିଦ୍ରା ଯାଉଅଛି ଭାଙ୍ଗି
ପଡ଼ିଅଛି ମନେ ପୂର୍ବକାହାଣୀ ।
କି ଥିଲୁ ! କି ହେଲୁ ! କି ହେବ ! ବୋଲିଣ,
ଶୁଭୁଅଛି ଏକ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱନ,
ଘୋର ଘନ ଘୋଷେ ଜାତୀୟ ଗଗନେ
କମ୍ପାଇ ଧରା ସେ ଉଠୁ ବନ୍ଦନ ।
ହୋଇଅଛି କେତେ କେତେ ଭେଟାଭେଟି,
ଦୂରବନ୍ଧୁ ପ୍ରାନ୍ତେ ପୀରତି ମେଳ,
ବରକଣ୍ଠେ କନ୍ୟା ବରଣମାଳିକା
ଲମ୍ବାଇବ, ଶିରେ ଆସୁଛି ବେଳ ।

ଏହା କି ସ୍ୱପନ, କବି-କଳପନା,
ସତ୍ୟ କି ଏଥିରେ କିଛିହିଁ ନାହିଁ ?
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ଏଥେଁ କରିବି ସଂଶୟ,
ଏତେ ବିଳାପ କି ଛଳନା ଭାଇ ?
କ୍ରନ୍ଦନେ ନିଶ୍ଚୟ ହେବ ନାହିଁ କିଛି,
କେତେ କ୍ରନ୍ଦନ ମୁଁ କରିଲିଁ ନିତ,
ଏକା ପ୍ରୀତି-ବାଳା ନୁହେ ଫଳବତୀ,
ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ଯାଏ ରେ ବିତି ।
କବି-କଳପନା କର୍ମେ ପରିଣୀତା
କରି ପାରି କିଏ ଜାତୀୟ ବୀର,
ଆସ ସୁପ୍ରଭାତ ! ପଶ କର୍ମୀଙ୍କନେ,
ମରି ଅମରତା ଲଭି ମହୀର ।
ଏ ନବୀନ ଯୁଗେ ଏହି ଶୁଭ ଯୋଗେ
ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରୀତି
ଶୁଭ ବିବାହରେ କର ସମ୍ମିଳନ,
ଗାଉ କବି ତବ ଗୌରବ-ଗୀତି ।

ଭାରତୀ-ଉଦ୍ବୋଧନ

(ରାମକେରୀ—ରାଗିଣୀ)

ନିମଗ୍ନ ଅଛଇ ଉତ୍କଳ ଅବସାଦ-ନିଦ୍ରାରେ,
କିଏ ସେ ତା ନାମ ଧରିଣ ଆସି ଡାକଇ ଦ୍ୱାରେ !
ସୁଧାକ୍ୱଣା ବୀଣା ବାଜଇ ଶୁଭେ ମଧୁ ଗାୟନ,
ଯେ ଗୀତ ଶ୍ରବଣେ ସ୍ଫୁରଣ ହୁଏ ଗତ ଜୀବନ ।
ଶୁଭ୍ରଅଟ୍ଟ ହସ୍ତୁଁ ଅତୀତ-ଉଦ୍ବୋଧନ ସଙ୍ଗୀତ,
ଶ୍ରବଣେ ବିଷାଦ-ମିଶ୍ରିତ ସୁଖେ ବିସ୍ମୃତ ଚିତ୍ତ ।
“ଯଯାତିକେଶରୀ ଲଲାଟ-ଇନ୍ଦୁ ଏକାମ୍ରବନ—
ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିର କଲେ ପବି ସ୍ଥାପନ;

ମର୍ତ୍ତ୍ୟକେଶରୀ ପାଷାଣ ବନ୍ଧ ବାନ୍ଧି ଯତ୍ନେ
ଗୌରବ କେତନ ଉଡ଼ାଇ ଗଲେ କାଳକାଳକେ,
ନୀଳାଦ୍ରି କନ୍ଦରେ କୋଣାର୍କେ କୀର୍ତ୍ତି-କେତୁ ଉଡ଼ାଇ
ଅନଙ୍ଗ ନୃସିଂହ ମନ୍ଦର ଦେଇଥିଲେ ତୋଳାଇ,
ଶୂରବୀରପଣେ ଏହାର ସୁତେ କଲେ ଉନ୍ନତ,
କେମନ୍ତେ ହରାଇ ବସିଲା ଏ ସେ ପୂର୍ବ ସମ୍ପଦ !
ଉତ୍କଳ କୋଳେ ତ ଜନମି କବି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ
ଅରପି ଥିଲେ ତା ଚରଣେ ତୋଷି କବିତା-କଞ୍ଜ,
ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଅଭିମନ୍ୟୁ ତ ବଢ଼ି ଏହାର କୋଳେ,
ଗାଇଥିଲେ ସୁଧା-ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରେମ ଉଚ୍ଛତ ସ୍ରୋତେ;
ଶୂଦ୍ରମୁନି କବି ସାରଳା ଜଗନ୍ନାଥାଦି ଭକ୍ତ
ହରିଭକ୍ତି ଗୀତେ କଲେକ ସାରା ଦେଶ ଉନ୍ମତ୍ତ !
କେମନ୍ତେ ହା ବିଧି ହଜେଇ ଦେଲ ଗୌରବରବି,
କେମନ୍ତେ ବିଷାଦମଳିନ ଦିଶେ ଉତ୍କଳ ଛବି ।
ଅଛି ସେହି ଦେଶ ବିଶାଳ ନଦୀ ଗିରି କାନନ,
ଘୋର-ଅବସାଦ-ଜଡ଼ିତ କିପାଁ ଓଡ଼ିଆ-ମନ !

ଏହା ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ଶୁଭଇ ଗୀତ ଅମୃତଙ୍କରା
ନବ-ଆଶା-ସୁଧା-ମଧୁର-ମନ-ପରାଣ-କଣା —
"ପାହୁଛି ବିଷାଦ ରଜନୀ ଉଠ ଉଠ ଉତ୍କଳ !
ହୃଦୟେ ଧରଣି ନବୀନ ଆଶା ନବୀନ ବଳ ।
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ-ଅମୃତ ପିଇ କୋଟି ନନ୍ଦନ
ତୋ ଦଶା ଫେଡ଼ିବେ ଏଣିକି ଲଭି ନବ ଜୀବନ ।"
କି ଥିଲା କି ହେଲା କି ହେବ ବୋଲି ଶୁଭୁଛି ବାଣୀ,
ସ୍ୱପନ କି ଅବା ସତ୍ୟ ଏ ନ ପାରଇ ସେ ଜାଣି !
ସତେ କି ଉତ୍କଳ ନନ୍ଦନେ ଲଭି ନବ ଜୀବନ
ଜାତୀୟ ଗୌରବେ ଲଭିବେ ଧରା ଅଭିନନ୍ଦନ ?
ପାହୁଛି କି ଦୁଃଖ ଯାମିନୀ ଭାଙ୍ଗିଅଛି କି ଧ୍ୱାନ୍ତ,
ପ୍ରାଚୀ ଦିଗନ୍ତେ ଉଇଁଛି କରେ ଉଷାର କାନ୍ତି !

ଅଣା ମାୟାବିନୀ କି ଅବା ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ୍ ବିସ୍ତାର
ଦେଖାଉଛି ମାୟାକାନନ ଅହା କି ମନୋହାରୀ !
ନିମଗ୍ନ ଥିଲା ଏ ଉତ୍କଳ ଅବସାଦ ନିଦ୍ରାରେ,
କିଏ ସେ ତା ନାମ ଗାଇଣି ଆସି ଡାକିଲା ଦ୍ୱାରେ !
ଜାଣିଛି ଜାଣିଛି ଭାରତି ଏହା ତୋହର ସ୍ୱନ,
ତୁହି ତ ମା ବାନ୍ଧି ରଖିଛୁ କୋଟି-ଓଡ଼ିଆ-ମନ ।
ଭାଷା ବିନା ଦୀନ ଦେଶର କିବା ଅଛି ନିଜର ?
ଟାଣେ ଏକ ପାଶେ ଅନନ୍ତ ମାତଃ ! ମାୟା ତୋହର ।
ବୀଣାପାଣି କର କରୁଣା ମେଣ୍ଟୁ ଉତ୍କଳ-ତୃଷା,
ଟିକାଇ ଦିଅ ମା ତା ଭାଲେ ତବ ଗୌରବଭୂଷା ।
ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟା ବୀଣା ବଜାଅ ବାଣି ! ଉତ୍କଳେ ଥରେ,
ସେ ସ୍ୱନ ଶ୍ରବଣେ ଏ ସୁପ୍ତ ଦେଶ ଉଠୁ ମା ଥରେ ।

ଉତ୍କଳମଙ୍ଗଳଗୀତ

(ରାଗ — ରସକୁଲ୍ୟା)

ଅତି ଶୁଭଦିନେ ଏ ଶୁଭସ୍ଥାନେ
କେତେ ଶୁଭମୂର୍ତ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ପ୍ରାଣେ,
ଗତ ଶତ ଯୁଗ କବିସମାଜ
ଶୁଭ ମେଳେ ବିଜେ ଏ ସ୍ଥଳେ ଅଜ,
ଶୁଭେ କି ସୁଧା ସଙ୍ଗୀତ,
ବର୍ତ୍ତମାନ ସଙ୍ଗେ ମିଳାଇ ଦିଏ ଯା
ଭବିଷ୍ୟ ହୃଦ ଅତୀତ !
ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ପୁଣ୍ୟର ଧାମ
କୋଟି ମୂର୍ତ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯାହାର ନାମ,
ପୁରାଣ ପବିତ୍ର କୀର୍ତ୍ତିମୟ
ଜ୍ଞାନ-କର୍ମ-ପ୍ରେମ-ଯୋଗ-ଆଳୟ,
ନିଜେ ଲୀଳାମୟ ହରି
ଧର୍ମସମନ୍ୱୟ ପ୍ରୀତି ପୀଠରୂପେ
ବାଛି ନେଲେ କୃପା କରି ।

ବୁଦ୍ଧଶିଷ୍ୟେ ଏଥି ପ୍ରଚାରି 'କର୍ମ —
ପ୍ରାଧାନ୍ୟ' 'ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ'
'ବାସନା ବିନାଶ ନିର୍ବାଣ ହେତୁ'
ଉଡ଼ାଇଲେ ସାମ୍ୟ ଗୌରବ କେତୁ
    ଖଣ୍ଡଗିରି କୌଗଡ଼ରେ
ଶୈଳେ ଶୈଳେ ଅଦ୍ୟାପି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଜୟ
    ବିଶ୍ୱକେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାକ୍ଷରେ ।
ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଜାଣି ଜ୍ଞାନୀ ଶଙ୍କର
ନାନକ କବିର ଭକ୍ତପ୍ରବର—
ନାନାଯୁଗେ ନାନା ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ପୂତ କଲେ ପୁଣ୍ୟ ଉତ୍କଳେ ଆସି
    ପ୍ରେମ ବୀର ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ
ଗୋପ ସୁମରଣି ଅନ୍ତିମ ଜୀବନ
    ଯାପି ହେଲେ ଏଥି ଧନ୍ୟ ।

ଶୂଦ୍ରମୁନି ଜ୍ଞାନୀ ଶାରଳା କବି
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟେ ତରୁଣ ରବି,
ବିଷ୍ଣୁ "ପଞ୍ଚସଖା" ପୁରାଣକାର
କଠୋର ସାଧନେ ସିଦ୍ଧି-ଯାହାର,
    ଜଗନ୍ନାଥ ବଳରାମ
ଅଦ ଯେତେ ସାଧୁ ଗାଇଲେ ପୁରାଣ
    କେ ଗଣିବ ତାଙ୍କ ନାମ ।
ବାଣୀବର-ପୁତ୍ର, ଉପେନ୍ଦ୍ର କବି,
ସାହିତ୍ୟ-ଗଗନେ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ରବି;
ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତ,
କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳି, ସଂଖ୍ୟା ଅନନ୍ତ,
    ବାଣୀ-ବନରେ ବିହାର
କରି ମାତୃ-କଣ୍ଠେ ଲମ୍ବାଇଣି ଗଲେ
    କବିତା-କୁସୁମହାର ।

ଯଯାତି ଲଲାଟ-ଇନ୍ଦୁ ମର୍କତ
ଅନଙ୍ଗ ନୃସିହ୍ମ ଥିଲେ ଭକ୍ତ,
ପ୍ରତାପ, କପିଳ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ
ଶୂର ବୀରପଣେ ସେ ନିରୁପମ,
 ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ୱର
କାଞ୍ଚୀକାବେରୀରେ ଉଡ଼ିଥିଲା ଦର୍ପେ
 ବିଜୟ-ବାନା ଯାଙ୍କର ।
ବିରଜାପୀଠରେ କମ୍ବୁ-କଣ୍ଠେ,
ଏକାମ୍ର କାନନେ ପୁଣ୍ୟ କୋଣାର୍କେ,
ଶଙ୍ଖ ଚନ୍ଦ୍ରଅର୍ଦ୍ଧ ଶୁଭ କ୍ଷେତ୍ରରେ
ଉତୁଙ୍ଗ ମନ୍ଦର ବିରାଜ କରେ,
 ଅତୁଳ ସେ ଶିଳ୍ପକଳା !
କହ କହ କାଳ ଉତ୍କଳ-ସୌଭାଗ୍ୟ
 କେଉଁ ଅଡ଼େ ଅସ୍ତ ଗଲା !

କିପାଁ ଏ ଉତ୍କଳ କି ପାପ-ଫଳେ,
ପଡ଼ିଗଲା ଅବନତି-କବଳେ
ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍କଳ ଦେଶ,
ଦରିଦ୍ର ଲାଞ୍ଛିତ ମଳିନବେଶ,
 କାନ୍ଦେ ହୋଇ ଅତି ଦୀନ
ଫେରିବ କି ତାର ସେ ପୂର୍ବ ଗୌରବ
 ହେବ କି ପୁଣି ସୁଦିନ ?
ନାହିଁ ତାର କିଛି ସେ ଅକିଞ୍ଚନ,
ଆଳସ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନେ କ୍ଷୀଣ ଜୀବନ,
ବଜା ମା ଭାରତି ! ତୋ ବୀଣା ଥରେ,
ନବ ପ୍ରାଣ ଲଭି ଉଠୁ ସେ ଖରେ,
 ଅତୀତ-ଗୌରବ-ବାଣୀ
ଶୁଣା ଶୁଣା ବାଣୀ ! ନବ ଆଶା ପ୍ରାଣେ
 ଢାଳ ମାତଃ ବୀଣାପାଣି ।

ମୃତସଞ୍ଜୀବନୀ ତୋ ବିଦ୍ୟାବଳେ,
ବଞ୍ଚିଅ ଭାରତ ! ମୃତ ଜଙ୍ଗଲେ,
ଜାତି ସଂଗଠନ-ସୁମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି,
ଅବିଦ୍ୟା-ଆଳସ୍ୟ ଦଅ ମା ଛଡ଼ି,
ହଉ ଏ ପ୍ରାଚୀନ ଦେଶ
ଉନ୍ନତ ସମାଜେ ପାଉ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ
ଧରିଣ ନବୀନ ବେଶ ।

ସଙ୍ଗୀତ

(ରାଗ—ଆଶାବରୀ)

ଉଠ ଜନନି ଗୋ ପାହିଲା କାଳଯାମିନୀ,
ଆଶା-ରବିକାଳେ ଭାଗ୍ୟଭାନୁ ତବ
ନବପ୍ରାଣ-ପ୍ରଦାୟିନୀ । ଘୋଷା ।
ନିଖିଳ ଭୁବନେ ମା ତୋର ସମାନେ
କିଏ ଅଛି ଅଭାଗିନୀ,
କେଉଁ ଆଡ଼େ ଗଲା ତୋର ସେ ସୁଦିନ
ହେଲୁ ମା ଶତଦୁଃଖିନୀ !
ଗଙ୍ଗା-ଗୋଦାବରୀ- ସିନ୍ଧୁ-ନର୍ମ୍ମଦା
ମଧ୍ୟେ ହୋଇ ବିରାଜିତ
ଋଷି ଭକ୍ତ ଜ୍ଞାନୀ କବି ବୀର ସୁଧୀ
କଲୁ କୋଳେ ସୁପାଳିତ ।
କେଉଁ ବିଧି ବଶେ, କି ଗୂଢ଼ ଉଦ୍ଦେଶେ
ଭାଗ୍ୟରବି ଅସ୍ତମିତ,
ବିଷମ ବିପଦେ ପଡ଼ିଲୁ ଜନନୀ
ବିତିଲା ଦୀର୍ଘ ଅତୀତ ।

ଅଛୁ ସେହି ଦେଶ ସେହି ଗିରି ନଦୀ
ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଗଲା କାହିଁ,
ନୈରାଶ-ଅବସାଦ- ଜଡ଼ିମା-ଜଡ଼ିତ
ଉତ୍କଳ-ଶକ୍ତି କିପାଇଁ ?
ସୁଦୀର୍ଘ-ବିଷାଦ- ନିଶି-ମହାନ୍ଧାରେ
ଶୁଣ ମାତଃ ଶୁଣ ଦୂରେ,
'ଉଠ ଗୋ ଉତ୍କଳ !' 'ଉଠ ଗୋ ଉତ୍କଳ !'
ଡାକେ କେ ଧୀରେ ମଧୁରେ ।

ତୋର ସଖୀମାନେ ଉନ୍ନତି-ସୋପାନେ
କରୁଛନ୍ତି ଆରୋହଣ,
ଥିବୁ କେତେ ଦିନ ଆଳସ୍ୟ ଅଙ୍ଗନ
ମୋହନିଦ୍ରା ନିମଗନ !
ଏ ଯୁଗ ନବୀନ ନବ ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ଆଣିଛି ମା ତୋହ ପାଇଁ,
ଜଗତ-ଆହ୍ୱାନ କରିଣ ଶ୍ରବଣ
ନିଦ୍ରାଳସ ରହ ନାହିଁ ।

ପାହି ଯାଉ ଦୀର୍ଘ ବିଷାଦ-ଯାମିନୀ
ଉଇଁ ଆସୁ ଭାଗ୍ୟ-ରବି,
ଘୁଞ୍ଚି ଯାଉ ଘୋର ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧାର
ଦିଶୁ ଊଷା-ନବ-ଛବି ।
ଶତ-ଶତ-ବର୍ଷ ଅବସାଦ ଅନ୍ତେ
ଉଠ ଗୋ ଉତ୍କଳ-ମାତା !
ଅବହେଳା ତେଜି ମାତା ମୁଖ ହେଜି
ଭ୍ରାତା ହସ୍ତ ଧରୁ ଭ୍ରାତା ।

ଉହ୍ଦଦେ ଜାଗୁ ନବୀନ ଜୀବନ
ଉହ୍ଦଦରେ ଆଶା-ବାଣୀ ।
ଅବସାଦ-ନିଦ୍ରା ଦିଅ ଭାଙ୍ଗି ବନ୍ଧୁ !
ଶୁଣାଅ ଉଚ୍ଚ ବାହାଣୀ ।

ଧର୍ମ କର୍ମ ଜ୍ଞାନେ ଉନ୍ନତି-ସୋପାନେ
କରଣ ଅଧିରୋହଣ,
ସୁସଭ୍ୟ ସମାଜେ ଉତ୍କଳ-ସନ୍ତାନେ
ପାଉନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚ-ଆସନ ।

ଉତ୍କଳ ଜନନୀଙ୍କ ଆହ୍ୱାନ

(ରାଗ—ଅଡ଼ା ଠେକା)

ଡାକନ୍ତି ଉତ୍କଳ ମାତା କେଉଁଠି ସନ୍ତାନେ ତାଙ୍କର,
କେ ରହୁ ପାରନ ଦୂରେ ଶୁଣି ଡାକ ମାତାଙ୍କର,
କହନ୍ତି ଡାକିଣୀ ମାତା "ମୋର ପ୍ରାଣ-ସୁତସୁତା !
କିପାଁ ହେଲ ଅରକ୍ଷିତ ଛେଡ଼ି ନିଜ ପ୍ରିୟ ଘର !
ନଦୀ ହ୍ରଦ ଗିରି ବନ ମୋ ତନୁରେ ସୁଶୋଭନ,
ନିରନ୍ତର ନୀରନିଧି ପଖାଳନ୍ତି ମୋ ପୟର ।
କେତେ କର୍ମ-ଧର୍ମ-ବୀର ଜନମିଲେ ମୋ କୋଳର,
ନ ଥିଲି ମୁଁ କାଙ୍ଗାଳୁଣୀ, ଅଳ୍ପ ଗୌରବ ପୂର୍ବର ।
ବୌଦ୍ଧ ଶୈବ ବଇଷ୍ଣବ ଦେଖିଲେ ମୋଠେ ନବ ନବ
ଯୁଗଧର୍ମ, ଦେଖ ଖଣ୍ଡ ମନ୍ଦିର ଗିରି କନ୍ଦର ।

ଭଞ୍ଜଆଦି କବିଗଣ ଭ୍ରମି ଭାରତୀ-ଭୁବନ'
କବିତା କମଳ-ମାଳା ଲମ୍ବାଇଲେ ମୋ କଣ୍ଠର ।
ନାହିଁ ମୋର ସେ ସୁଦିନ ଏବେ ମୁଁ ଯେ ଦୀନହୀନ,
ଅକିଞ୍ଚନ ବୋଲି ମୋତେ ହେଳଇ ସାରାସଂସାର ।
ସୁମରି ପୂର୍ବ ସୁଦିନ କାନ୍ଦେ ମୁହିଁ ନିଶିଦିନ,
ଥାଉଁ କୋଟି ସୁତ ଏହି ଦୁଃଖ କି ନ ଯିବ ମୋର ?
ମିଳିଲେ ସକଳ ଭାଇ ମା ଦୁଃଖ ରହିବ ନାହିଁ,
ଭୁଲିଣି ସକଳ ଭେଦ ପୋଛ ମା ନୟନ ନୀର ।"

ଉତ୍କଳ ବନ୍ଦନା

(ଲକ୍ଷ୍ନୌ ଠୁଂରି)

ଜୟ ମା ଉତ୍କଳ ପୁଣ୍ୟ ପବିତ୍ର,
ଜୟ ମା ଉତ୍କଳ ସୁନ୍ଦର ଚରିତ୍ର,
ଗଙ୍ଗା ଗୋଦାବରୀ ମହେନ୍ଦ୍ର-ନୀରଧି
ଚୌଦିଗେ ଘେରି ତୋ ଘୋଷେ ନିରବଧି,
କଳନାଦିନୀ ତୋ ଶତ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ,
ପଦ ଧୌତ କରେ ତୋ ନୀଳାମ୍ବୁପତି,
ଶତ ଗିରିବନ ତୋ ତନୁରେ ରାଜେ,
କୋଟି ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ର ଭାରତେ ବିରାଜେ,
ଜୟ ମା ଉତ୍କଳ କବିବୀର-ମାତା,
କୋଟି ଶିଳ୍ପୀମାତା ଅବନୀ ବିଖ୍ୟାତା,
ଜୟ ମା ଉତ୍କଳ ପୁଣ୍ୟ ପବିତ୍ର,
ଜୟ ମା ଜୟ ମା ସୁନ୍ଦର ଚରିତ୍ର ।

ଜୟ ମା ଜୟ ମା ଉତ୍କଳ ଜନନୀ,
ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ ବିଭବଶାଳିନୀ,
ଭୀମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ରୁଦ୍ର ସୁହାସିନୀ,
ପୂର୍ବେ ଭାଗ୍ୟବତୀ ଅଦ୍ୟ ହା ଦୁଃଖିନୀ ।
ଅନ୍ନ-ନୀର-ଦାତ୍ରୀ ଶୁଭ-ପ୍ରଦାୟିନୀ,
ସର୍ବ ସୁଖ-ଦାତ୍ରୀ ପୁଣ୍ୟ ବିଧାୟିନୀ,
ଯଶକୀର୍ତ୍ତିବତୀ କୋଟି ପୁତ୍ର-ମାତା,
ପତିତା ଲାଞ୍ଛିତା ଚରଣେ ଦଳିତା,
ପାହୁ ଯାଉ ଗୋ ମା ତବ ଦୁଃଖନିଶା,
ଅବସାଦେ ଅଉ ରହ ନା ବିବଶା ।
ଜୟ ମା ଜୟ ମା ଉତ୍କଳ ଜନନୀ,
ଉଠୁ କୋଟି କଣ୍ଠୁ ଜୟ ଗୀତ ଧ୍ୱନି,

ପୁରୀ ବାଲେଶ୍ୱର କଟକ ଗଞ୍ଜାମ,
କାନ୍ତି ସମ୍ବଲପୁର ଗାଉ ମା ତୋ ନାମ,
ସର୍ବ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ଗଡ଼ଜାତ ଦଶ,
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି କରୁ ନାମ ମା ତୋହର,
କପିଳାସ ମାଲ୍ୟଗିରି ମେଘାସନ
ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନରୁ ଉଠୁ ଏ ଗାୟନ,
ଶୋଳେଙ୍କ ଭୁଲେଷ୍ମ କରୁ ନିନାଦତ,
ଏହି ଗୀତ ହେଉ ଆକାଶେ ଉତ୍‌ଥିତ,
ଧୌଳି ଜୌଗଡ଼ରେ ଖଣ୍ଡଗିରି ଶିରେ
ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ଉଦୟଗିରିରେ
ସପ୍ତକୋଣୀ ଗଣ୍ଡେ, ପ୍ରଧାନ ପାଟରେ,
ଉଠୁ ଏହୁ ଗୀତ ଗମ୍ଭୀରସ୍ୱରରେ ।

ମାତୃଭୂମି

ଜନନୀଙ୍କ ଜନନୀ ଗୋ ଜନ୍ମଭୂମି ମମ !
ତୋ ମୋ ମେଳ ଗୂଢ଼, ଗୂଢ଼ତର, ଗୂଢ଼ତମ ।
କେତେ ପୂରୁଷରୁ ପାଳୁ ଅଛ ହେ ସ୍ୱଦେଶ,
ପିତୃ ପିତାମହଗଣେ ନାହିଁ ତାର ଶେଷ ।
ତବ ରକ୍ତ ମାଂସେ ପୁଷ୍ଟ ମମ ଅପଘନ,
ତୁମ୍ଭର ଶକତି ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଜୀବନ ।
ଜନମି ତୋ ଅଙ୍କେ ମାତଃ ଖାଇ ତୋର ଅନ୍ନ,
ଲୋଟି ତୋ ଧୂଳିରେ ମା'ଗୋ ହେଲି ମୋ ବର୍ଦ୍ଧନ ।
ଜନମି ପାଳିତ ହେଲି ମାତଃ ଅଙ୍କେ ତବ,
ଅଶ୍ରିବ ଚରମେ କୋଳ ମୋର ମୃତ ଶବ ।
ବଢ଼ାଇ ତୁମ୍ଭର କୋଳେ ସୁନ୍ଦରୀ ତରୁଣୀ,
ଯୌବନର ସଙ୍ଗୀ କରି କରାଇଛ ଋଣୀ ।
ଧୂଳିଘର କରି ଯେବେ ଖେଳୁଥିଲୁଁ ଦାଣ୍ଡେ,
ଜାଣିଥିଲି ପିଲାଖେଳ ଭାଙ୍ଗିଯିବ ଗୁଣ୍ଡେ;

ପ୍ରିୟତର ଧୂଳିଘର ପାଇଁ ଦସ୍ୟୁବୃତ୍ତ,
ପାରୁଥିଲ କେଉଁ କୋଟିଏ ବାଳା କଳାବନ୍ତ ।
ମିଳି ଏବେ ଯୁଗ୍ମେ ଯୁଗ୍ମେ ଯେତେ ପ୍ରେମ ଖେଳ,
ଖାଇ ତବ ଅନ୍ନ ନାଚି କୁଦି ତବ କୋଳେ ।
ଜାଣିଅଛ ନ ରହିବ ଚିର ଏହି ଖେଳା,
ଭବିଷ୍ୟ ଖେଳାଳୀ ସୃଜୁଅଛ ବୁଝି ବେଳା ।
ସୁତ ହିତ ପାଇଁ ଦୂରଦେଶୀ ନାଗରର,
ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା କରି ରଖ ନିଜ ଘର ।
ମାତଃ ଏତେ କରୁଅଛ ଆତ୍ମ ହିତ ପାଇଁ,
ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ପ୍ରାଣ ଦେଇ ନ ପାରୁଁ କିପାଇଁ ?
ଏକ କୋଳେ ବଢ଼ି ଖେଳି ବୁଲି କାହିଁପାଇଁ,
ନ ହୁଅନ୍ତି ପ୍ରେମ-ସୂତ୍ରେ ବନ୍ଧା ଭାଇ ଭାଇ ?
ଏକ ଭ୍ରାତୃ ବନ୍ଧନରେ ବନ୍ଧ ଭ୍ରାତାଗଣ,
ନ କରନ୍ତି କପାଁ ମାତୃ-ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧନ ?
ଏକ କୋଳେ ଜନ୍ମି ଏକ ଘରେ ଅନ୍ନ ଖାଇ,
ଏକ ଭାଷା କହୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଇ ଭାଇ !

ମାତୃଭୂମି ତେଜି ଯେଉଁ ଗର୍ବିତ ଯୁବକ,
ହୁଏ ବିଦେଶୀୟଙ୍କର ଭକତ ସେବକ;
ସେହୁ ମାତୃପିତୃଦ୍ରୋହୀ ଆତ୍ମଦ୍ରୋହୀ ଜନ,
ନୋହିବ କେବେହେଁ ତାହା ସମ୍ମାନ ଭାଜନ ।
ସ୍ୱାର୍ଥ, ଅହଙ୍କାର, ବୃଥା ଲଜ୍ଜା, ଅଭିମାନେ
ମାତୃଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଯାଇ ପାରନ୍ତି ଯେମାନେ,
ସୁଧୀଜନେ ଜାଣନ୍ତି ସେ ପଶୁର ସ୍ୱଧର୍ମ
ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କରିବ ସେ ସବୁ ହୀନ କର୍ମ ।
ମାତା ଯେବେ କୁମରକୁ ଆଦରେ ବଢ଼ାଇ
ଖୀର ଲୁଣ୍ଡା ଦେଇ ତାକୁ ଯତନେ ପଢ଼ାଇ
ଭବିଷ୍ୟତ ଉଦ୍ଧାରେ ବାନ୍ଧେ ଆଶା ମନେ,
ପୁଅଟେକ ଖାଇ ବୁଲେ ପଡ଼ଶା ଭବନେ,

ସେ କୁମର ବଢ଼ି ଯେବେ ଅର୍ଜି ଜ୍ଞାନ ଧନେ
ଭୁଲି ପ୍ରଭବାସୀ ଧନପୁତ୍ରଙ୍କ ଗହଣେ
ଦୁଃଖିନୀ ଜନନୀ କି ସେ ଅନ୍ନ ନ ପଚାରେ
ସେ କୁପୁତ୍ରେ କି କହନ୍ତି ସମସ୍ତେ ସଂସାରେ ?
ସେହିପରି ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ
ବିଦେଶୀୟମାନଙ୍କର ସ୍ତାବକ ସେବକ
ହୋଇ ଯେବେ 'ଓଡ଼ିଆ' ଏ ନାମେ ସମ୍ବୋଧିତ
ହେବାକୁ ହୁଅନ୍ତି ଜନସମାଜେ ଲଜ୍ଜିତ,
ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ କରି ହେୟେ ପଦାଘାତ
ବିଦେଶୀୟ ଭାଷାକୁ ସେ କରି ପ୍ରଣିପାତ,
ସେପରି ଉତ୍କଳ ସୁତେ ସୁସଭ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
କହନ୍ତି 'ଏ କାପୁରୁଷ ଅକାଳକୁଷ୍ମାଣ୍ଡ' ।
ସମସ୍ତେ ସ୍ୱଦେଶ ଭକ୍ତ ଏହି ଜଗତରେ
କିପାଇଁ ବିଦେଶ ଭକ୍ତ ଉତ୍କଳୀୟ ନରେ !

ତୁଙ୍ଗଗିରି ଘନବନ ଦୀର୍ଘନଦୀଯୁକ୍ତ
ରତ୍ନହ୍ରଦେ ଅଛୁ ଦେଶ ! ଅପଘନ ସାଜ,
ଭୀମକାନ୍ତ ବେଶେ ଦିଶୁ ହେ ରୁଦ୍ରସୁନ୍ଦର !
ଜୀବନ୍ତର ଜୀବନଧି ଧୁଅନ୍ତି ପୟର ।
କୋଟି କୋଟି ବୌଦ୍ଧ ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ ତୀର୍ଥସ୍ଥଳ
ପୂର୍ବ ଗୌରବ ତୋର ପ୍ରଚାରନ୍ତି ଅଳ,
ଯେତେ କର୍ମ ଧର୍ମ ବୀର ଜନମିଲେ କୋଳେ,
ଯେତେ କବି ଗାଇଗଲେ କାବ୍ୟାବଳୀ ଖେଳେ ।
ନିଖିଳ ଭାରତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଠାବ ତୁ ଉତ୍କଳ
ଅଟୁ ପୁଣ୍ୟ-ଜ୍ଞାନ-ଭକ୍ତିସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥଳ ।
ସମଗ୍ର ଭାରତେ କରି ଭ୍ରାତୃତ୍ୱେ ବନ୍ଧନ
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ କରୁ ମା ସାମ୍ୟଧର୍ମ ସଂରକ୍ଷଣ ।
ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳରାମ, ଅଚ୍ୟୁତ, ଅନନ୍ତ,
ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ, [illegible], ଯଶୋବନ୍ତ,

ତୋହର କୋଳେ ମା ଜନ୍ମି ଘୁମି ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ
ପ୍ରଚୁର ପବନ କଲେ ପୁଣ୍ୟ ହରି ନାମେ ।
ଦେଖାଉ ବିଶ୍ୱେ ଦୃଶ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ମା ଉତ୍କଳ !
ବୌଦ୍ଧ ଜୈନ ଶୈବ ବଇଷ୍ଣବ ଏ ସକଳ
ମହା ସମନ୍ୱୟ ଧର୍ମେ ହସ୍ତ ଧରାଧରି
ହୋଇଣ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ମାତଃ ବକ୍ଷରେ ତୋହର ।
ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଭାରତରୁ ଚିର ନିର୍ବାସିତ
ତୋ ଉଦାର ଗର୍ଭେ ମାତଃ ରହିଲା ସଞ୍ଚିତ ।
ତୋହ କୋଳେ ଜନ୍ମିଥିଲେ କେତେ ଶିଳ୍ପୀ ବୀର
କୀର୍ତ୍ତି ଯାର ଅଜ ମଧ୍ୟ ଖ୍ୟାତ ପୃଥିବୀର ।
ଥିଲା ଦିନ ଯେବେ ତୁମ୍ଭ ଉତ୍କଳେ ଭାରତେ
ଲଭିଥିଲା ସ୍ଥାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତିଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ ।
ବଳିଷ୍ଠ କେଶରୀ ଗଙ୍ଗ ବଂଶୀୟେ ଶାସନ
କରି କଲେ କେତେ ପୁଣ୍ୟ କୀରତି ସ୍ଥାପନ !
ଶିଳାବନ୍ଧ ମହାନଦୀ କାଠଯୋଡ଼ୀ ତୀରେ
ବାନ୍ଧି ଉଡ଼ାଇଲେ କୀର୍ତ୍ତିକେତୁ କର୍ମବୀରେ ।

ଏକାମ୍ରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ଯାଜପୁରେ କୋଣାର୍କରେ
ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର ଗଦା ପଦ୍ମ ଗୃହକ୍ଷେତ୍ର ବରେ ।
ସ୍ଥାପିଣ ତୋ ସୁତେ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ସଂସ୍ଥାପନ
କରି ଉଡ଼ାଇଲେ ଶିଳ୍ପକଳାର କେତନ ।
ଉତ୍ତାଳ ସାଗରେ ହେଲେ କରି ଜଳଯାନ ।
ବାହୁଣ ବୋଇତ ବାଲି ବୋର୍ଣ୍ଣିଓ ସୁମାନ ।
ତୋହର ବଣିକବର୍ଗ ବାରିଧି ବକ୍ଷରେ
ବାଣିଜ୍ୟ କଲେ ମା ଯାଇ ଦ୍ୱୀପ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରେ ।
ଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ କାଞ୍ଚି ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀ,
ଥିଲେ ବୀର୍ଯ୍ୟ ପୁରସ୍କାରରୂପା ରୂପବତୀ
ସମୁଦ୍ର କୂଳରୁ ଛାଡ଼ି ପୋତ ଓଡ଼ିଆଏ
ଯାଉଥିଲେ ଜଳଯାନେ ତାମ୍ରଲିପ୍ତି ଯାଏ ।

ଦକ୍ଷିଣେ କର୍ଣ୍ଣାଟ ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ୱର
ଉତ୍ତରେ ମଗଧ ଗୌଡ଼ଦେଶ ଅଧିକାର
କରିଥିଲେ ଜନ୍ମଭୂମି ବୀରସୁତଗଣ,
ଘୋର ଯୁଦ୍ଧେ ପରାଜିଲେ ଅସଂଖ୍ୟ ଯବନ ।
ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ବିତିଗଲା ଶତ୍ରୁ ଥାଇ
ଭାଙ୍ଗି ନ ପାରିଲେ ଓଡ୍ର କୃପାଣି କପାଇ ।
ତୋହର କୋଳରେ ଜନ୍ମି ଭଞ୍ଜ ବୀରବରେ
ଭଣିଗଲେ କେତେ କାବ୍ୟ ଅମର ଅକ୍ଷରେ ।
କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବିଶ୍ୱମ୍ଭର କବି ଅଭିମନ୍ୟୁ
କବିତା କୁସୁମ ତୋଳି ଭାରତୀ-କାନନୁ,
ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଗାଇ ହରିନାମ
ଗଙ୍ଗା ଗୋଦାବରୀ ଯାଏ କଲେ ଦିବ୍ୟ ଧାମ ।
ଶ୍ରୀ ସାରଳାଦାସ କୃଷ୍ଣସିଂହ ବଳରାମ
ଗାଇଲେ ଅର୍ଜୁନ କୃଷ୍ଣ ସୀତା ରାମ ନାମ ।
କେତେ କବି ଗୁନ୍ଥି ଅଛି କାବ୍ୟ-ପୁଷ୍ପହାର
ଭକ୍ତିଭରେ ଲମ୍ବାଇଲେ ମା ତୋର ଗଳାର ।

ଯା ଚରଣ ଚୁମ୍ବି ଯାଏ ଅସୀମ ସାଗର
କଳତାନେ ଶତନଦୀ ବହେ ଯା ବକ୍ଷର,
ଲତା ଦୋଳାସନେ ବସି ବନ ଦେବୀଗଣ
ଗିରିବନେ ଗାଆନ୍ତି ଯା ବିଜୟ ଗାୟନ,
ଶତବୀର ଶିଳ୍ପୀ କବି ଭକ୍ତ ଯେଉଁ ଦେଶେ,
ଜାତହୋଇ କୀର୍ତ୍ତି ଗୁଳିଗଲେ ଦିବ୍ୟବେଶେ ।
କୋଣାର୍କ ଏକାମ୍ର ନୀଳାଚଳର ମନ୍ଦର
କାଠଯୋଡ଼ି ବନ୍ଧ ଜୟ କାଞ୍ଚୀ ବିଜେଶ୍ରୀର
କରିଥିଲେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଦେଶେ
ଜୈନଯାତ୍ରା ଯେ ଉତ୍କଳ-ସୁତ ବୀରବେଶେ
ସେହୁ ଅମ୍ଭ ଜନ୍ମଭୂମି ତେବେ କାହିଁ ଆଜି
ଓଡ଼ିଆ, ଏ ନାମେ ଲଜ୍ଜାନତ ହେଉଥାଇଁ ?

ଉତ୍ଥାନ ପତନ ସଦା ଲାଗିଛି ଜଗତେ,
ସୁଖଦୁଃଖ ଲୀଳାଭୂମି ସଂସାର ସତତେ ।
ନିଜର ଗୌରବେ ମାତୃ ଗୌରବ ବଢ଼ାଇ
ପ୍ରୀତିଚନ୍ଦନେ ବନ୍ଧ ହୁଅ ହେ ଭଉଣୀ ଭାଇ ।
ପୌରବ ଗୌରବ କୁରୁ ପାଣ୍ଡବ ଗହଣେ
ତୁଚ୍ଛ କର ସର୍ବ-ଅଗ୍ରେ ଭୀମ ଅପମାନେ
ମହାବୀର କର୍ଣ୍ଣ ଯେପରି ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳେ
ପ୍ରଣିପାତ କଲେ ସୂତ ପିତା ପଦତଳେ,
ସେହିପରି ଦୀନ ଉତ୍କଳର କେ ଠିଆଉଛି !
ବିଶାଳ ଜଗତ ଦାଣ୍ଡେ ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତେ
ସୁଖ ଦୁଃଖେ ଗଉରବେ ଲାଞ୍ଛନା ସମୟେ
'ଓଡ଼ିଆ' ଏ ନାମ ଶିରେ ଧେନ ହେ ନିର୍ଭୟେ ।
ସେ ନାମକୁ ମହୀସ୍ଥାନ କରିବା ନିକନେ
ଜନ ଭକ୍ତି ଧର୍ମ ଅର୍ଜି ନିଜ ବୁଦ୍ଧିବଳେ ।
ଆସିବ ଏମନ୍ତ କାଳ ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳ—
ମଧ୍ୟେ ସମ୍ମାନିତ ହେବ ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳ ।

କର୍ଣ୍ଣ ଯେପରି ହୋଇଥିଲେ ଅଙ୍ଗମହୀପତି
ସେହିପରି ଉଠିବ ଏ ଉତ୍କଳ ଉନ୍ନତ ।
ଇଂଲଣ୍ଡ କି ଥିଲା ଚିରଦିନ ସମୁନ୍ନତ
ନ ଥିଲା କି ସେହି ଦେଶେ ଦୀନତା ବିଦିତ ?
କିନ୍ତୁ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପବାସୀ ମନୁଷ୍ୟତା ଫଳେ
ଜଗତେ ସୁପୂଜ୍ୟ ଆଜି ଜ୍ଞାନ ବୀର୍ଯ୍ୟ ବଳେ ।
କରିଛି ମାନବ ଯାହା କରିବ ମାନବ,
ଏ ଜଗତେ କିଛିମାତ୍ର ନୁହେ ଅସମ୍ଭବ ।
ଥିଲା ଏହି ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ସୁଦିନ,
ଧନାଢ୍ୟତେ ହେଲା ଏହି ଦେଶ ହେଲା ଦୀନ ।
ମା ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମି ! ଦୀନ ହୀନ ବେଶେ
କେବେହେଁ ରହିଁ ନ ଥିବ ଏତ [illegible],

କିପାଁ ସୁତ ନେତ୍ରେ ତବ ମୋହିନୀ ପ୍ରତିମା
ବୋଲି ଦେଉଅଛୁ ମାତଃ ନିଦାର ମହିମା ?
କେହୁ ତ ନ ମାନେ ତବ ଗୌରବ ସମ୍ମାନ
ଶୁଣି ତବ ଜୟ ଥୋକେ କରନ୍ତି ଲଞ୍ଛନ
ନ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ କେହୁ ନ କରିବ ଭୟ,
ଆମରଣ ଗାଇବି ଗୋ ଜନନି ତୋ ଜୟ ।
ଏ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠର ଧ୍ୱନି ନ ଶୁଭିଲ ନାହିଁ,
ଜନ୍ମିବେ ତୋ କୋଳେ ମୋର ଯୋଗ୍ୟତର ଭାଇ ।
ଏ ଗୀତର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି—ଘୋର ଘନ ଘୋଷ
ଶୁଣି ସ୍ୱର୍ଗେ ବୃନ୍ଦାରକେ ଲଭିବେ ସନ୍ତୋଷ ।
କାଳ ନିରବଧି ପୃଥ୍ୱୀ ବିପୁଳ ଅଶେଷ,
ଅବଶ୍ୟ ଉଠିବୁ ଦିନେ ହେ ଦୀନ ସ୍ୱଦେଶ ।

ନିବେଦନ

ହେ ପ୍ରିୟ ଉତ୍କଳବାସି ! ଉଠ ନିଦ୍ରା ତେଜି
ଅନାଥ ସ୍ୱଦେଶେ,
ଦେଖ ଦେଖ ମାତୃଭୂମି ପୋଛନ୍ତି ଲୋତକ
କି ବିଷାଦ-ବେଶେ !
କେତେ କାଳ ଭ୍ରାତୃବର୍ଗ ରହିବା ଉଦାସ
କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥେ ଲିପ୍ତି,
ଚିରଦିନ ମାତୃଭୂମି ରହିଥିବ ଦୀନ
ଥାଉଁ ପୁତ୍ର କୋଟି ?
ଅର୍ଥ କି ଜୀବନେ ସାର ଯିବ କି ତା ସଙ୍ଗେ
ପରିଣାମ ବେଳେ,
ଅସାର ଅର୍ଥର ଲୋଭେ ସ୍ୱଦେଶ-ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ନ ଦେଖୁଛ ହେଲେ !

ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମାନବ ଜନ୍ମ   ପାଇ ସ୍ୱଦେଶିଏ
ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସରେ
ପୂଜନ୍ତି ଭକ୍ତିରେ ଜଡ଼େ   ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରେତେ
ଭକ୍ତି ନାହିଁ ନରେ ।

ସହସ୍ର ବାଧନା ଗାଳା—   ବିକଳ ବିଳାପ
ଶୁଣି ଶୁଣି ଭ୍ରାନ୍ତ,
ଜୀବନ କି ସ୍ୱାର୍ଥଭୋଗ ?   ଅନ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କି
ମାନବର ନାହିଁ ?
ମନୁଷ୍ୟତା-ବିବର୍ଜିତ   ହୋଇ କାଳବଳେ
ଅସ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା
ନିଜ ଶକ୍ତି ଗୌରବ   ପାସୋରି ଅଛନ୍ତି
ସ୍ୱଦେଶ-ଜନତା ।

ଅନ୍ତରସ୍ଥ ବ୍ରହ୍ମଶକ୍ତି   ନିଷ୍କର୍ମ ନିସ୍ତେଜ
କୁସଂସ୍କାର ଭରେ,
ମହା ଶକ୍ତିମାନ ବହ୍ନି   ଭସ୍ମ ସମାବୃତ
ହୁଏ ଯେ ପ୍ରକାରେ ।
ସର୍ବ ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟେ ଏକା   ମାନବ ପ୍ରଧାନ,
ମନ ମାନବର
ନିଖିଳ ଅବନୀ ପୂଜ୍ୟ   ଯେଣୁ ସେ ମନରେ
ପ୍ରକାଶ ଈଶ୍ୱର ।
ଭକ୍ତିରେ ମାନବେ ଜଡ଼େ   ବିରାଜିତ ବ୍ରହ୍ମ,
ଏହା ସତ୍ୟମାନେ
କୋଟିଗୁଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠରୂପେ   ନାହାନ୍ତି କି ବ୍ରହ୍ମ
ତବ ନିଜ ପ୍ରାଣେ ।

ଆସ୍ତ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ତେଜି   କପାଳେ ମନୁଜ
ମସ୍ତକ ଅନତ
ବିଶ୍ୱବର୍ଦ୍ଧନ ସମସ୍ତଙ୍କ   କର ପାଦ ପୂଜା
ସଞ୍ଚିତ ସତତ !

ଅମୃତର ପୁତ୍ର ନର ବିସୋରିଣ ତନ୍ତ୍ର
ନୀଚତା ହୀନତା
ବଷ ପଡାଇଣ ନେଇ ନିସ୍ୱଣ ନିର୍ବୀର୍ଯ
ସ୍ୱଦେଶ ଜନତା !

ଉଠାଅ ମସ୍ତକ, ଯାହା ଭରିଛୁ ମାନବ
କରିବ ମାନବ,
ଅପହୃତ ତେଜ, ଉଡୁ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ସତ୍ୟ ଧ୍ୱଜା,
ଚଳୁ ଧର୍ମନାବ ।

ଅସ୍ତ୍ର-ଅଧିକାର ଅସ୍ତ୍ର— ସ୍ୱତ୍ୱ ବର ଦାବୀ
ମାନବ ମାନବୀ;
ଅନ୍ୟେ ଦାସ ଦାସୀ କରି ନିଜେ ହେଲ ଦାସ
କହେ ସତ୍ୟ ଋଷି ।

ହୋଇଣ ଉଦାର ଅନ ଅଧିକାର ମୂଲ୍ୟ
ବୁଝି ପ୍ରାପ୍ୟ ଦିଅ,
ନ ଦେଲେ ନ ମିଳେ, ଜାଣି ପର ପ୍ରାପ୍ୟ ଦେଇ
ନିଜ ପ୍ରାପ୍ୟ ନିଅ ।

ସରଳ ନିର୍ଭୀକ ପ୍ରାଣେ ଜନ୍ମଭୂମି ଦଶା
ଫେଡ଼ ନାଗ୍ୱନର !
ଚଳିଯିବ କାଳ, ସଦେଶେ ରହିବ ସୁନାମ
ସୁକୀର୍ତ୍ତି ତୁମ୍ଭର ।

ସଂସାର ସୈକତ ଭୂମେ ଭବାବ୍ଧି ଉର୍ମିରୁ
ଭଗ୍ନପୋତ ଭଳି
ଅନୁସର ସଦାଙ୍କକୁ ଜୀବନ ଜଳଧି—
କତୁଁ ହେବ ସାଧ୍ୱ ।

ମୃତ୍ୟୁ-ତଟେ କୃତକୃତ୍ୟ ଜୀବନକୁ ସ୍ମରି
ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇବ,
ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ଉନ୍ନତ ଲୈବେ
ସମ୍ମାନ ଲଭିବ ।

ମାତୃଭୂମି ସେବା କର ଦେଇ ଯେଝା ଶକ୍ତି,
ଜ୍ଞାନୀ ଦେଉ ଜ୍ଞାନ,
ବଳ ଦେଉ ବଳବାନ ପୁଣ୍ୟ ପୁଣ୍ୟବାନ,
ବଡ଼ କବା ସାନ,
ଧନୀ ଧନ, ମାନୀ ମାନ ମାତୃପୂଜା ପାଇଁ,
କାବ୍ୟ ଦେଉ କବି,
ବାକ୍ୟ ଦେଉ ବାଗ୍ମୀ ଓଲ୍‌ଟି ଯିବ ଅଳ୍ପ ଦିନେ
ଜନ୍ମଭୂମି-ଛବି ।

ଉତ୍କଳଦଶା

ଦେଖ ଶୁଭ ନବଯୁଗେ ବ୍ରିଟିଶସୁରାଷ୍ଟ୍ରେ
ପଞ୍ଜାବ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଅନ୍ଧ୍ର ବଙ୍ଗ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରେ
ନବୀନ ଚେତନା ଲଭି ନବକର୍ମେ ବ୍ରତୀ
ଉତ୍ସାହେ ମାତିଣ ସର୍ବେ କରନ୍ତି ଉନ୍ନତି ;
କେବଳ ଉତ୍କଳ ଦୂରେ—ଅତିଦୂରେ ପଡ଼ି
ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ଅଜ୍ଞାନ-ଅବସାଦେ ଅଛି ଜଡ଼ି,
କୋଟି ସୁତେ ଥାଇଁ ଅଛି ଉତ୍କଳ ପତିତ,
ଘର ଘର ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଲୁଣ୍ଠିତ ଦଳିତ ।

ଶିଳ୍ପ ବ୍ୟବସାୟ ଜ୍ଞାନ ଧର୍ମେ ସର୍ବେ ବଳୀ,
ହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି କେବଳ ଉତ୍କଳୀ ;
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନୀ କବି ଶିଳ୍ପୀ ଥିଲେ ତ ଏଥିର—
ପ୍ରମାଣ ପ୍ରାଚୀନ ସେତୁ, ସାହିତ୍ୟ, ମନ୍ଦିର ;
ଥିଲା ଦିନ ଯେବେ ଏହି ଉତ୍କଳ ଭାରତେ
ଲଭିଥିଲା ସ୍ଥାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତିଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ ;
ପୁଣି କି ଫେରିବ ନାହିଁ ଗୌରବ ସମ୍ମାନ,
ଉନ୍ନତ ସମାଜେ ଏହା ନ ପାଇବ ସ୍ଥାନ ?

ଇଷ୍ଟଦେବୀ-ଆବାହନ

(ରାଗ—ଗୈକ୍ଷ)

—୧—

ଜୟ ଇଷ୍ଟଦେବୀ, ଜୟ   ବନ୍ଦେଁ ଶ୍ରୀଚରଣଦ୍ୱୟ
ଆସ ଆସ ମାଗୋ ଆଜି ଦୀନ ଭବନେ,
ତୋ ଭକ୍ତ ସନ୍ତାନଗଣ   ନୈବେଦ୍ୟ ଭକ୍ତି ଚନ୍ଦନ
ପୂଜିବେ ଏ ଶୁଭଦିନେ ତୋ ଶ୍ରୀଚରଣେ;
କଲ୍ୟାଣି କର ମା ଅଭୟା,
ଆସି ପୁଣି ସନ୍ତୁଷ୍ଟରେ କରଣି ଦୟା ।

—୨—

ଘନକାଳ ଅବସାନ   ଦୀପ୍ତ ଦୀପ୍ତ ଦିଗମାନ
ଜ୍ୟୋସ୍ନାପଥେ ସୁଶୋଭନ ନୀଳ ଗଗନ,
ଶାରଦ-ଆକାଶେ ଚନ୍ଦ୍ର   ଦେଖିଣ ସିନ୍ଧୁ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ
ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଊର୍ମିଛଳେ ବନ୍ଦେ ଚରଣି,
ଆସ ମା ବୈକୁଣ୍ଠୁଁ ଓହ୍ଲାଇ
ସିନ୍ଧୁ-ଊର୍ମି-ସୋପାନରେ ପଦ ପକାଇ ।

—୩—

ମନ୍ଦ୍ରୀ ଶିଶିରମଣ୍ଡନା   ଉଷା ଶାରଦବସନା
ନୀଳନଭେ ଉଭା ଧନୀ ପବିତ୍ର ମନ,
ବିବିଧ ପୁଷ୍ପ ସଜାଡ଼ି   ସାଜିଛି ଶସ୍ୟ ଗୁଚ୍ଛ
ଶ୍ୱେତକାଶ ଚାମରେ ସେ କରେ ବ୍ୟଜନ,
ବଜାନ୍ତୁ ବାଜଣା ବିହଙ୍ଗେ
ଆସ ମାତଃ ନିଜଘରୁ ଓହ୍ଲାଇ ରଙ୍ଗେ ।

—୪—

ଥିଲା ଶୁଭଦିନ ଯେବେ   ଏହି ଉତ୍କଳରୁ ତେବେ
ଯାଉଥିଲେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୀରେ,
ସେତୁବନ୍ଧ ରାମେଶ୍ୱରେ   କାଞ୍ଚୀ ଚୋଳ ଦେଶରେ
ଉଡ଼ାଇଲେ ଜୟବାନା ନୀରଧିନୀରେ
ବିଜୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ତୋ ବଳରେ
ସୁମାତ୍ରା ବୋର୍ଣ୍ଣିଓ ବାଲି ଯବଦ୍ୱୀପରେ ।

—୫—

ଥିଲା ଦେବି, ଶୁଭକାଳେ କାହିଁ ଲୁଚିଲା ତା ତାଳେ
ଧନଧାନ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଏହି ଉତ୍କଳ,
ଏହି ଉତ୍କଳୀୟମାନେ   ଭକ୍ତ ତବ ବୀରପଣେ
ବାଣିଜ୍ୟବାନା ଉଡ଼ାଇଲେ ମହୀମଣ୍ଡଳ,
କାହିଁ ଗଲା ମାତଃ ସେ ଦିନ,
ଏବେ ଉତ୍କଳର ଦଶା କି ଦୀନହୀନ ।

—୬—

ଥିଲା ଶୁଭଦିନ ଯେବେ   ତବ ପୂଜା ପାଇଁ ତେବେ
କରୁଥିଲୁଁ ଆୟୋଜନ ଯୋଗ୍ୟ ବିଧାନେ,
ପଡ଼ିଛୁ ଏବେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ   ଧନ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି ହୀନ
ଉତ୍କଳ ବିହ୍ୱଳ ଘୋର ମୋହ-ସ୍ୱପନେ,
ନବଭାନୁକରେ ଜନନି !
ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହେଉ ପୁଣି ଜନ୍ମ-ଅବନୀ !

—୭—

ଆସୁଥିଲୁ ମାତଃ ସୁଖେ   ଆସ ଏବେ ପୁତ୍ର ଦୁଃଖେ
ଦୁଃଖବେଳେ ଲୋଡ଼ା ସିନା ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଖୁଳା,
ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ମା ଜନନି   ତୁମ୍ଭେ ବିପଦ୍‌ତାରିଣୀ
ଶୁଭଯୁଗେ ଖ୍ୟାତା ମାତଃ ମହାମଙ୍ଗଳା;
ଆଶିଷ ବିତର ଜନନି;
ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ ହେଉ ସୁସ୍ଥ ଧରଣୀ ।

—୮—

ଧନ୍ୟ ହେଉ ପଦ ସେବି ଆସ ଆସ ଇଷ୍ଟଦେବି,
ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ ଧନଧାନ୍ୟେ ଏ ଦେଶ ଭର,
ସରସ୍ୱତୀ ରୂପେ ଜ୍ଞାନ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି କର ଦାନ,
ଶକ୍ତିରୂପେ ବାହୁବଳ ବିଧାନ କର,
ଜନ୍ମଭୂମି ତୁମ୍ଭେ ଅଭୟେ,
ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀପଦ ତବ ସେବୁଁ ନିର୍ଭୟେ ।

—୯—

ଜୟ ଜନ୍ମଦେ ଅନ୍ନଦେ ଜୟ ସୁଖଦେ ଜ୍ଞାନଦେ
ଜୟ ଜୟ ଶାନ୍ତି ମୁକ୍ତି ଶୁଭ ଦାୟିନି,
ଚିର ନୁହେ ଏ ଜୀବନ ସ୍ଥିର ନୁହେ ଧନ ଜନ
ରହୁ ମନେ ଏ କଥା ମା ପାପନାଶିନି,
ପବିତ୍ର ହେଉ ମା ଜୀବନ,
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ପାଉ ମା ଯେହ୍ନେ ତୋ ଶ୍ରୀଚରଣ ।

ଉତ୍କଳ କବିକୁଳଗୁରୁ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ

ସୁପଣ୍ଡିତ ହେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ବୀରବର !
କବିକୁଳପତି ତୁମ୍ଭେ ଅଟ ଉତ୍କଳର ।
ରାଜସିଂହାସନ ସୁଖ ତେଜି ମହାମନା !
କଲ କେତେ କେତେ କାବ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା ।
ତୁମ୍ଭ ଦେନ ମାତୃଭାଷା ସାହିତ୍ୟ-ଶାଳିନୀ
ତୁମ୍ଭ ଯୋଗୁଁ ମାତୃଭାଷା ଅଛି ହେ ମାନିନୀ ।
କ୍ଷୁଦ୍ରରାଜ୍ୟ ସୁଖ ତେଜି ପଣ୍ଡିତ ମହାନ
ଉତ୍କଳ-ଭାଷାକୁ ଦେଇଗଲ ଜୀବଦାନ ।
ହୋଇଥାନ୍ତ ସିନା କ୍ଷୁଦ୍ର-ଖଣ୍ଡ ନରେଶ୍ୱର
ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳେ ଅଛି ଏକତ୍ୱ ତୁମ୍ଭର ।
ଗଞ୍ଜାମ ସମ୍ବଲପୁର ଓଡ଼ିଶା ଦେଶର
ଚିର ସ୍ମରେ ମାଳଅଛି ମଙ୍କ ଭଞ୍ଜବର ।

ଅଗୁରୁର ଧୂପ ସମ ନିଜର ଦହନେ
ସୌରଭେ କରିଛ ଆମୋଦିତ ଧରାଜନେ ।
ତୁମ୍ଭ ବିନା ହରାଇଣ ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟ
ଉତ୍କଳ-ସନ୍ତାନେ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତେ ପତିତ ।
ତୁମ୍ଭ ଉକ୍ତ-ସିକ୍ତ-ଭୂମି-ଜାତ-ତରୁ-ଫଳ
ଖାଇଣ ଜୀବନ ଦାନ ପାଇଛି ଉତ୍କଳ ।
ମହାଜନ ଉକ୍ତିପାଠ ନୁହଇ ନିଷ୍ଫଳ
ତୁମ୍ଭ କାବ୍ୟରାଜି ନିଶ୍ଚେ ଫଳାଇ ସୁଫଳ ।
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ତରୁ ଅନୁଦିନ ବଢ଼ି
ଉତ୍କଳର ଦୀନ ଦଶା ଦେବ ନିଶ୍ଚେ ଛଡ଼ି ।
ଦ୍ୱାପଞ୍ଚାଶ କାବ୍ୟ କବି କରିଛ ରଚନ
କବିତ୍ୱ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ମଣି-କାଞ୍ଚନ ମିଳନ ।
ଗଙ୍ଗା ଗୋଦାବରୀ-ସିନ୍ଧୁ-ରେବା ବନ୍ଦ୍ୟ କବି
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟାକାଶେ ଚିର ଦୀପ୍ତ ରବି ।
ଭାରତ-ନିକୁଞ୍ଜ ସୁତରୁଣ ପିକବର
ସାହିତ୍ୟ-କାସାରେ ଫୁଲ୍ଲ ସୁରଭି ପୁଷ୍କର ।
ଦେଖି ଦେଖି ଦବୁଁ ମାତୃଭୂମି-ପ୍ରିୟକବି
ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ ଦୀନ ହୀନ ମୁଖ ଛବି ।
କଲ ଯହିଁ ଦେଲ ଭାଷା ନିମନ୍ତେ ଜୀବିତ
ଉତ୍କଳକୁ ହୋଇଅଛୁ ତାହା ବିତାଡ଼ିତ ।

ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀ

ଶ୍ରୀଧର ଜନମି ଥିଲେ ଏ ଦୀନ ଉତ୍କଳେ
କହିବୁ ମା ଜନନୀ ଗୋ କି ସାହସ ବଳେ !
ମହାନ ପଣ୍ଡିତ ସେ ଯେ ଜ୍ଞାନୀ ଭାଷ୍ୟକାର
ଥିଲେ ଏଥି ତାରା ମଧ୍ୟେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ପ୍ରକାର ।
ଚାହିଁଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ବଂଶ ଶତ୍ରୁ ତାଙ୍କ ଚାହିଁ
ତାଙ୍କ ବଂଶଧରଠାରେ ତାଙ୍କ ଚିହ୍ନ ନାହିଁ !

ତଥାପି ନ ଥିଲୁ ମା ଉତ୍କଳ ! ଶରଦନ
ଅନ୍ଧପର ମୂକ ସୁପ୍ତ ଶବ ପାନ ସ୍ଥାନ ।
ତୋର କୋଳେ ବଢ଼ିଥିଲେ କେତେ ଶିଳ୍ପୀ ସ୍ୱଦେ
କାର୍ତ୍ତି ଯାଙ୍କ ଅଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଖ୍ୟାତ ପୃଥିବୀରେ ?
କୋଣାର୍କ—ଏକାମ୍ର-ନୀଳାଚଳର ମନ୍ଦର
କାଠଯୋଡ଼ ବନ୍ଧ, ଜୟ କାର୍ତ୍ତି ଦେଶାଦର ।
ଓଡ଼ିଆ ତ କରଥିଲେ ? ତେବେ କିପାଁ ମାତା
ଧରି ପାରନ୍ତି ନୋହୁ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଭ୍ରାତା ?

‘ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ’ ପ୍ରଣେତା
ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ
ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ

—୧—

ହେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନବ ଉତ୍କଳ-ମଣ୍ଡନ
ନବଯୁଗେ ଜ୍ଞାନବୀର କୁଳସୁନନ୍ଦନ,
ଶ୍ମଶାନ-ତୁଳସୀ ଦେବ ତୁମ୍ଭେ ଏ ଉତ୍କଳେ
ତୁମ୍ଭ ପେନ୍ନ ଏ ଉତ୍କଳ ଖ୍ୟାତ ଭୂମଣ୍ଡଳେ,
ସ୍ୱାର୍ଥ ଧୂଳି-ବିଲୁଣ୍ଠିତ ଯେ ଦେଶନିବାସୀ,—
ସେହୁ ଦେଶେ ଜନ୍ମି ଜ୍ଞାନ-ଅମ୍ବରବିଳାସୀ,
ଜ୍ୟୋତିଷ-ଜଗତ ସଙ୍ଗେ କରଣ ସମ୍ପାତ,
ସିଦ୍ଧାନ୍ତ-ଦର୍ପଣ ତତ୍ତ୍ୱ କଲ ହେ ପ୍ରକାଶ,
ସାଧୁ ସାଧୁ ! ସୁପଣ୍ଡିତ ଦେବ-ଅବତାର,
ମହା ଦୈନ୍ୟ ମହା ସତ୍ୟ କରଚ ପ୍ରଚାର,
ସଭ୍ୟଦେଶେ କରଥିଲେ ଜନମ-ଗ୍ରହଣ,
ସୁଯୋଗେ ଥାଆନ୍ତ କର କେତେ ଉଦ୍ଭାବନ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବେ ପଡ଼ିଣ ଘୋର ଅରଣ୍ୟ ଭିତର,
ପ୍ରତିଭା-ହୀରକ-ପ୍ରଭା ମଳିନ ତୁମ୍ଭର ।

—୨—

ତଥାପି ଗହନ ବନେ ଯଥା ବିକଶିତ
ସୁରଭି ପ୍ରସୂନ କରେ ଦିଗ ଆମୋଦିତ,
ପଙ୍କଜ ମୃଣାଳେ ଯେସନେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପୁଷ୍କର
ଶୈବାଳ ସଙ୍ଗତେ ସୁଦ୍ଧା ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦର,
ସେହିପରି ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ତବ ପ୍ରତିଭାର
ଉଦ୍ଭାସିତ କରି ଅଛି ଜ୍ୟୋତିଷ-ସଂସାର ।
ଦେବଦୂତ ସମ ଆଶା ଘେନି ହେ ସାମନ୍ତ !
ଅବସନ୍ନ ଉତ୍କଳକୁ ଦେଲ ଏ ଉଦନ୍ତ,

ନବ ବୈଜ୍ଞାନିକ-ଉଦ୍ଭାବନ-ନବଜ୍ଞାନ
ମଧ୍ୟେ ଉତ୍କଳର ମଧ୍ୟ ଅଛି କିଛି ସ୍ଥାନ,
ନୈରାଶ୍ୟରେ ଆନ ଜାତି ପଦସେବା କରି
ମହୀରୁ ଓଡ଼ିଆ-ଜାତି ଯିବ ନାହିଁ ମରି,—
ଧନ୍ୟ ସୁପଣ୍ଡିତ ଦୁଃଖୀ ରୋଗେ ରହି ମ୍ଳାନ
ସ୍ୱଦେଶକୁ ଦେଲ କିଣି ସଭ୍ୟ ଲୋକେ ସ୍ଥାନ ।

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବିବର ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟବାହାଦୁର

(ରାଗ — ଚୋଖି)

—୧—

ସତେ କି ହେ କବିବର ମଧୁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଭ୍ରମର
ଚିରକାଳକୁ ଲୁଚିଲ ଧରଣୀତଳୁଁ,
ସେ ସୌମ୍ୟ ସୁନ୍ଦରାନନ ଦେଖିବ ନାହିଁ ନୟନ
ଅଭି ଏ ଜୀବନେ ଅନ୍ଧା ଅଭାଗ୍ୟ ବଳୁଁ !
ତବ ଶୋକେ ବିଶ୍ୱ ଉତ୍କଳ
ହୃଦୟବିଦାରୀ ଦୁଃଖେ ଘୋର ବିକଳ ।

—୨—

ପଣ୍ଡିତ ସୁଜନ ଧୀର ଜ୍ଞାନୀ କବି କର୍ମବୀର
ବିନୟୀ ମଧୁରଭାଷୀ ସରଳମନା,
ବୈରାଗ୍ୟର ପ୍ରଚାରକ ସାହିତ୍ୟର ସଂସ୍କାରକ,
ଚିରସଖୀ ଥିଲେ ତବ ଦେବୀକଳ୍ପନା,
ବୀଣାପାଣି ବରସନ୍ତାନ !
ବଢ଼ାଇଲ ତୁମ୍ଭେ ଉତ୍କଳର ସମ୍ମାନ ।

—୩—

ଅର୍ଦ୍ଧ ତପୋଧନ ସମ ଧରି ଅଟଳ ସଂଯମ
ପବିତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ବ୍ରତ କଲ ପାଳନ,
ମାଦକ ଉନ୍ମାଦେ ଯେତେ ହୁଏ ନର ତୁମ୍ଭେ ତେତେ
ସାହିତ୍ୟେ ଆସକ୍ତ ଥିଲ ସାରା ଜୀବନ,
ଏକତାନମନେ ହେ ଜ୍ଞାନ !
କବିତାକୁ ପ୍ରିୟପଣେ ଥିଲ ତ ମାନ ।

—୪—

ଏତେ ଜ୍ଞାନୀ ସୁପଣ୍ଡିତ ହେଲେହେଁ ଥିଲ ବିନୀତ
ଅହଙ୍କାର ଦର୍ପ ଗର୍ବ ନ ଥିଲ ଜାଣି,
ସରଳ ଶିଶୁ ସମାନ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଗୁଣବାନ
ଚିରକାଳ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ ଥିଲ ହେ ଜ୍ଞାନ !
ମଧୁର ଚରିତ୍ର ପ୍ରଭାବେ
ଅଛିଚ୍ଛ ଯେ ବାରେ ମଚ୍ଛି ଅଛୁ ସେ ଭାବେ ।

—୫—

ଜ୍ଞାନୀ ମୂର୍ଖ ଧନୀ ଦୀନ ମାନୀ ଅବା ମାନହୀନ
ସର୍ବ ଜନପ୍ରିୟ ଥିଲ ହେ ସୁଧୀବର,
ହେ ଅଦମ୍ୟ ଜ୍ଞାନବୀର ଥିଲ ଉଦାସୀନ ଚିର,
ନୀରବରେ ପର ଦୁଃଖେ ଥିଲ କାତର,
ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସେ ସ୍ୱଭାବ
ବିସ୍ମରିବ ଉତ୍କଳ ଯେତେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରଭାବ ।

—୬—

ଉତ୍କଳର ଧୂଳିରେଣୁ ମଣ୍ଡିଥିଲ ରତ୍ନ-ରେଣୁ
ତବ ନେତ୍ରେ ପ୍ରିୟ ଗୁଣ୍ଡୁଚି ତୃଣ କୁସୁମ,
ହ୍ରଦନଦୀ ଗିରିବନ ନିକୁଞ୍ଜ ମନ୍ଦିରଗଣ
ହରାଇ ପ୍ରଣୟୀ ହୋଇଛନ୍ତି ବ୍ୟାକୁଳ,
"ସାରସ୍ୱତ ଧାମେ ଯିବାକୁ
ଅଜହୁଁ ଉତ୍କଳ-ଦୀପ ନିଭିଲା ସିନା" ।

—୭—

ବସନ୍ତ-ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶି ଖେଳେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଦଶି ଦଶି,
ହସେ ଦିଗବାଳା ଶୁଭ୍ର କୌମୁଦୀ ସ୍ନେହେ,
ତବ ଭକ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରିୟତମ କବିବର
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଗଲ ବିଦାୟ ଗେହେ,
ବିମଳ ପ୍ରଭାତ ସମୟ
ହୋଇଗଲା ତ୍ୱରିତ କୁରୂପ ବିଭୂତିମୟ ।

—୮—

ଭସ୍ମସାର ହେଲା ଶବ— ସେ ସୁନ୍ଦର ତନୁ ତବ,
ଚିନ୍ମୟ ଦେହରେ ଯାଇଅଛ ବିଦାୟେ,
ତବ ପ୍ରିୟ "ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ" ଉତ୍କଳବାସିମଣ୍ଡଳୀ
ଯାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ନିଷ୍ଠେ ସାଇତି ରଖିବେ
ଦେଇ ଭକ୍ତି ପୁଷ୍ପ ଚନ୍ଦନ
ତବ ଉଦ୍ଦେଶରେ କରି ଅର୍ଘ୍ୟ ଅର୍ପଣ ।

—୯—

ଶୂନ୍ୟ କରି ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ କଲ ହେ ମହା ପ୍ରସ୍ଥାନ
ରହିଲା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ସିନା ସେ ସିଂହାସନ,
ସେହି ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ସେହି ଅତୁଳ କବିତ୍ୱ
ହରାଇଲେ ଅକାଳରୁ ଉତ୍କଳ ଜନ,
କେବେ ତବ ମହା ଆଦର୍ଶ
ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଣକୁ କରି କରିବ ସ୍ପର୍ଶ ?

ଭକ୍ତକବି ରାୟବାହାଦୁର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ ପ୍ରତି

"ଉତ୍କଳର ଋଷି" ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ
ପର-ଉପକାରୀ ସାଧୁଚରିତ,
ଭଲେ ଭଣିଅଛ ଛନ୍ଦ ସୁଲଳିତ
ତବ ଗ୍ରନ୍ଥରାଜି ପୂତ ବିଶଦ ।

କିବା ଛନ୍ଦମାଳା କି ସଙ୍ଗୀତମାଳା
ବସନ୍ତ ଗାଥା ବା କୁସୁମାଞ୍ଜଳି
କି ଉତ୍କଳଗାଥା କି ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା
ମଧୁର ଗମ୍ଭୀର ରଚନ ବଳି ।

ସ୍ୱଦେଶର ପୁଣ୍ୟ— ରମ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଛବି
ଶିଶୁ କଣ୍ଠେ "ଛନ୍ଦମାଳା"ର ଗୀତ
ଅହା କି ସୁନ୍ଦର ଅହେ ଭକ୍ତ କବି !
ରହିବ ଉତ୍କଳେ ଚିର ଜୀବିତ ।

ଜ୍ଞାନେ କର୍ମେ ପ୍ରେମେ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ
"ଉତ୍କଳ-ଆଦର୍ଶ" ଘୋଷଇ ଦେଶ,
ସୁକଠୋର ନ୍ୟାୟ ମଧୁର ଦୟାର
କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ସୁସମାବେଶ ।

ବିନୀତ ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ
ଦାତା ସୁଜାଗ୍ରତ ଦ୍ୱିତୀୟାଶ୍ରମୀ,
ପବିତ୍ର ଜୀବନେ ବ୍ରହ୍ମପଦେ ଭକ୍ତ
ନିରତେ ରହିଛ ଅହେ ସଂଯମୀ !

—୬—

ଉତ୍କଳର ଧୂଳିରେଣୁ   ମଣିଥିଲ ରତ୍ନ-ରେଣୁ
ତବ ନେତ୍ରେ ପ୍ରତି କ୍ଷୁଦ୍ର ତୃଣ ଉତ୍ପଳ,
ହ୍ରଦନଦୀ ଗିରିବନ   ନିକୁଞ୍ଜ ମନ୍ଦିରଗଣ
ହରାଇ ପ୍ରଣୟୀ ହେଉଛନ୍ତି ବିକଳ,
"ସାରସ୍ୱତ ଧାମେ ସ୍ଥାପିନା
ଆଜହୁଁ ଉତ୍କଳ-ଦୀପ ନିଭିଲା ସିନା" ।

—୭—

'ବସନ୍ତ-ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶି ଖେଳେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଦଶଦିଶି,
ହସେ ଦିଗବାଳା ଶୁଭ୍ର କୌମୁଦୀ ସ୍ନେହେ,
ଶର ଭକ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର   ପ୍ରିୟତମ କବିବର
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଗଲ ତ୍ରିଦିବ ଗେହେ,
ବିମଳ ପ୍ରଭାତ ସମସ୍ତ
ହୋଇଗଲା ଦ୍ୱର୍ଣ୍ଣତନୁ ବିଭୂତିମୟ ।

—୮—

ଭସ୍ମସାର ହେଲା ଶବ— ସେ ସୁନ୍ଦର ତନୁ ତବ,
ଚିନ୍ମୟ ଦେହରେ ଯାଇଅଛ ତ୍ରିଦିବେ,
ତବ ପ୍ରିୟ "ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ"   ଉତ୍କଳବାସିମଣ୍ଡଳୀ
ଯାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ନିଷ୍ଠେ ସଞ୍ଚି ରଖିବେ
ଦେଇ ଭକ୍ତି ପୁଷ୍ପ ଚନ୍ଦନ
ତବ ଉଦ୍ଦେଶରେ କରି ଅର୍ଘ୍ୟ ଅର୍ପଣ ।

—୯—

ଶୂନ୍ୟ କରି ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ କଲ ହେ ମହା ପ୍ରସ୍ଥାନ
ରହିଲା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ସିନା ସେ ସିଂହାସନ,
ସେହି ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ   ସେହି ଅତୁଳ କବିତ୍ୱ
ହରାଇଲେ ଆଜିଠାରୁ ଉତ୍କଳ ଜନ,
କେବେ ତବ ମହା ଆଦର୍ଶ
ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଣକୁ କବି କରିବ ସ୍ପର୍ଶ ?

ଭକ୍ତକବି ରାୟବାହାଦୁର
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ ପ୍ରତି

"ଉତ୍କଳର ଋଷି" ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ
ପର-ଉପକାରୀ ସାଧୁଚରିତ,
ଭଲେ ଭଣିଅଛ ଛାନ୍ଦ ସୁଲଳିତ
ତବ ଗ୍ରନ୍ଥରାଜି ପୂତ ବିରଚିତ ।

କିବା ଛାନ୍ଦମାଳା କି ସଙ୍ଗୀତମାଳା
ବସନ୍ତ ଗାଥା ବା କୁସୁମାଞ୍ଜଳି
କି ଉତ୍କଳଗାଥା କି ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା
ମଧୁର ଗମ୍ଭୀର ବଚନ ବଳି ।

ସ୍ୱଦେଶର ପୁଣ୍ୟ— ରମ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଛବି
ଶିଶୁ କଣ୍ଠେ "ଛାନ୍ଦମାଳା"ର ଗୀତ
ଅହା କି ସୁନ୍ଦର ଅହେ ଭକ୍ତ କବି !
ଉଦ୍ଭବ ଉତ୍କଳେ ଶତ ଜୀବିତ ।

ଜ୍ଞାନେ କର୍ମେ ପ୍ରେମେ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ
"ଉତ୍କଳ-ଆଦର୍ଶ" ଘୋଷଇ ଦେଶ,
ସୁକଠୋର ନ୍ୟାୟ ମଧୁର ଉଦାର
କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ସୁସମାବେଶ ।

ବିନୀତ ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ
ଦାତା ସୁଜାଗ୍ରତ ଦ୍ୱିତୀୟାଶ୍ରମୀ,
ପବିତ୍ର ଜୀବନେ ବ୍ରହ୍ମପଦେ ଭକ୍ତ
ନିରତେ ରହିଛ ଅହେ ସଂଯମି ।

କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରତି

"ଉତ୍କଳର ବ୍ୟାସ" କବି ଫକୀରମୋହନ !
ତୁମ୍ଭ ସୁକବିତାଚୟ ସୁନ୍ଦର ମୋହନ ।
ପ୍ରସାଦ-ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଗୁଣେ ସରଳ ତରଳ,
କରୁଣ-ପ୍ରଶାନ୍ତ-ହାସ୍ୟ-ରସେ ଢଳ ଢଳ ।
ସ୍ୱଭାବୋକ୍ତି-ଅଳଙ୍କାରେ ସଦା ସୁମଣ୍ଡିତ,
ମାତୃଭାଷା-ମାତୃଭୂମି-ପ୍ରେମେ ପରିସିକ୍ତ ।
ବେଦ-ମହାକାବ୍ୟ-ଗୀତା-ପୁରାଣ-ପ୍ରକାଶି
ଆପ୍ୟାୟିତ କରିଅଛ ସ୍ୱଦେଶନିବାସୀ ।
ବିବିଧଘଟନାପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଦୀର୍ଘଜୀବନେ
ସଞ୍ଚିତ ଅମୂଲ୍ୟ ଅଭିଜ୍ଞତା ସଂଯୋଜନେ
ଲେଖିଛ ଯେ ଉପନ୍ୟାସ ଖଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆରେ
ରହିବ ସେ ଚିରଦିନ ଉତ୍କଳ-ସଂସାରେ ।
ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରେମିକ ଏକପତ୍ନୀ ବ୍ରତେ ବ୍ରତୀ
ମାତୃଭୂମି-ପ୍ରିୟକବି ! ଘେନ ମୋ ପ୍ରଣତି ।

ଉତ୍କଳହିତୈଷୀ ମାନ୍ୟବର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ, ସି.ଆଇ.ଇ.ଙ୍କ ପ୍ରତି

ଦୁଃଖିନୀ ଓଡ଼ିଶା-ସୁଯୋଗ୍ୟ ସୁତ ମଧୁସୂଦନ !
ଦେଖି ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଜନ୍ମଭୂମି-ବଦନ ।
ମାତୃଭୂମି କୁଳପାବନ ସୁସନ୍ତାନ ରତନ,
କୋଟି ସୁତ ଏଡ଼େ ଗୃହୀଁାନ୍ତ ମାତା ତୁମ୍ଭ ବଦନ ।
ନିର୍ଭୀକ ଚତୁର ପଣ୍ଡିତ ବକ୍ତା ଉଦ୍ୟମୀ ଦାତା,
ବିପନ୍ନ-ଦରିଦ୍ର-ସହାୟ ଜନଶୁଭାନୁଧ୍ୟାତା !

ତୁମ୍ଭ ପରି ପୁତ୍ର ପାଇଣ ଜନ୍ମଭୂମି ଜନନୀ
ପୁତ୍ରବତୀ ବୋଲି ମଣଇ ଆପଣାକୁ ସେ ଧନୀ ।
ଜନ୍ମଭୂମି-ଦୁଃଖ ଜଣାଇଅଛ ବ୍ରିଟେନ ପାଶେ,
ଶିଳ୍ପ ବ୍ୟବସାୟେ ଲଗିଛ ଦେଶ-ଉତ୍ଥାନ-ଆଶେ ।
ଆହେ କର୍ମବୀର ସ୍ୱଦେଶ ପାଇଁ କରିଛ ଯାହା,
ଅଳପ ହେଲେହେଁ ଏ ଦେଶ ପକ୍ଷେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ତାହା ।
ସର୍ବ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ମିଳନେ ଜାତି-ଉନ୍ନତି ପାଇଁ
ଜାତୀୟ ସମିତି କଲ ହେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସୁବିଜ୍ଞ ଭାଇ !
ପଡ଼ିଛି ଦୁଃଖିନୀ ଓଡ଼ିଶା ଚିର ବିଷାଦ-ପଙ୍କେ,
ଉଦ୍‌ବେଗେ କେବେ ଗୁହିଁନ ଉଠି ବସି ନିଃଶଙ୍କେ ?
ଘୋର ଅମାନିଶା-ଅନ୍ଧାର-ମଗ୍ନ ଉତ୍କଳଦେଶ
ହସିବ କି ନବ ପ୍ରଭାତେ ପିନ୍ଧି ବିମଳ ବେଶ ?
ଯେତେକାଳ ଥିବ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି; ଇତିହାସରେ
ଥିବ ତୁମ୍ଭ ନାମ ଅଙ୍କିତ ହେମମୟ ଅକ୍ଷରେ ।
ଚାଲି ଯିବେ ସର୍ବେ ରହିବେ ନାହିଁ କେହି ମହୀରେ
ଯଶୋଦେହେ ବଞ୍ଚି ରହିବେ ମାତ୍ର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ବୀରେ ।

ବକ୍ତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ କର

"ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ"—ସାର ସନ୍ଦର୍ଭ ରଚକ,
"ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ" ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସମ୍ପାଦକ ;
ସତ୍‌କାବ୍ୟ-ଗୁଣଗ୍ରାହକ ଶଙ୍କାହୀନଚିତ୍ତ
ଅପ୍ରିୟ ସତ୍ୟକଥନେ ସଦା ଅକୁଣ୍ଠିତ;
ସରଳନିର୍ଭୀକ ପ୍ରାଣ ସତ୍ୟରାଜ୍ୟବାସୀ,
ମିଷ୍ଟଭାଷୀ ସଦାଳାପୀ ସଂସ୍କାରପ୍ରୟାସୀ;
ତେଜସ୍ୱୀ ସୁବକ୍ତାପଣେ ବିଖ୍ୟାତ ଦେଶରେ,
ମହାନନ୍ଦେ ଯା ବକ୍ତୃତା ଶୁଣୁଥାନ୍ତି ନରେ,
ବ୍ରହ୍ମପଦେ ସଦା ଯାର ଅଚଳା ଭକତି;
ପର-ଉପକାରେ ସଦା ଥାଏ ଯାର ମତି ।

ପ୍ରତିବାସୀ, ବାଲ୍ୟଗୁରୁ, ସଖା ଯୌବନର ।
ଭକ୍ତ, କୃତଜ୍ଞତା ମୋର ଅର୍ପିଲି ଶ୍ରୀକର ।
ତାହିଁ ଗଲ ସେ ମଧୁର ସ୍ନେହ ଅତୀତର,
କହୁ ନୁହେ ଶର ଭବେ ସମସ୍ତ ନଶ୍ୱର ।

କନକାଧୀଶ୍ୱର
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରଜେନ୍ଦ୍ରନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜଙ୍କ
ଭାରତ-ପ୍ରତ୍ୟାଗମନଉପଲକ୍ଷରେ ରଚିତ

—୧—

ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ ଅଜି ଅହ୍ଲାଦେ
ଭକ୍ତି-ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷି ଶ୍ରୀହର-ପାଦେ,
ବିସୋରଣି ଘୋର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୁଃଖେ
ବାହୁ ପ୍ରସାରଣି ଗଦ୍‌ଗଦ ମୁଖେ,
ଦଅନ୍ତ ସ୍ନେହାଲିଙ୍ଗନେ
ମହାସିନ୍ଧୁପାରୁଁ ଶୁଭେ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ
ତାହାର ପ୍ରିୟ ନନ୍ଦନେ ।

—୨—

ଦେବବାଳା ଗାଇ ସ୍ୱାଗତ ଗାନ,
ସଜାଡ଼ ନୈବେଦ୍ୟ ଗୃଙ୍ଗଡ଼ାମାନ,
ବନ୍ଦାପନା-ଥାଳୀ ଶ୍ରୀକରେ ଧର,
ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କର ମସ୍ତକୋପର,
କରନ୍ତ ପ୍ରେମେ ଆରତି
ଶ୍ରୀ ରାଜା-ରଜେନ୍ଦ୍ର— ନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜେ
କନକାସୁନ୍ଦରୀ ପତି ।

—୩—

ଚହନ୍ତି ଉତ୍କଳ ଶୁଣି ନନ୍ଦନ,
ଶୁଭେ ବଦେଶରୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ
ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମବଳେ କଲ୍କ ତେଜି ପୂତ !
ଦେଖି ଆସିଲ ସେ ରାଜ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ,
ମହା କର୍ମ-ଯଜ୍ଞ-ସ୍ଥଳ
ଜ୍ଞାନ-ବିଭାବସୁ ଯହିଁ ପ୍ରତିଭାତ
ଝଲସାଏ ଭୂମଣ୍ଡଳ ।

—୪—

କେତେ କର୍ମବୀର ଶୂରପ୍ରବର
ବାଗ୍ମୀ କବି ଋଷି ଜ୍ଞାନୀ ଅମର
ଜନମି ଯେ ମହା ଦେଶ-ଅଙ୍କରେ
ଦେବତ୍ୱ ସ୍ଥାପିଲେ ଏ ଭୁବନରେ;
ତ୍ରିଦିବ-ଦେବତାଗଣ
ଜ୍ଞାନ-ଗୁମାନେ ଅଦ୍ଭୁତ ବିଧାନେ
କଲେ ପଦଚରପଣ ।

—୫—

ପ୍ରାଚ୍ୟ-ପ୍ରତୀଚ୍ୟର ଶୁଭ-ସଙ୍ଗମେ
ଜ୍ଞାନଭକ୍ତି ସହ ଭେଟାଅ କର୍ମେ,
ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ଉନ୍ନତି ବିଷୟ କର୍ମ
ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସହିତେ ରାଜସ ଧର୍ମ
କର ମହା ସମନ୍ୱୟ
କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ଭେଦ ଘୁଞ୍ଚାଅ ବିକ୍ରମେ
ହେଉ ଭବେ ଧର୍ମ ଜୟ ।

—୭—

କ୍ଷୁଦ୍ର ଜାତି-ବର୍ଣ୍ଣ ରୀତି-ବିଭେଦ
ମାନବେ ମାନବେ ଅସାର-ଭେଦ
ହୋଇଯାଉ ଦୂର ଘୃଣାୟ ଭୟ;
ମହୋଦାର ମନୁଷ୍ୟତାର ଜୟ
ହେଉ ଏ ମାନବାବାସେ,
ସାମ୍ୟ-ମୈତ୍ରୀ-ସ୍ୱାଧୀନତା-ଧ୍ୱଜା-ଉଡ଼ୁ
ଶାଶ୍ୱତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡାକାଶେ ।

ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ଭାରତସମ୍ରାଟ ସପ୍ତମ ଏଡ୍‌ୱାର୍ଡଙ୍କ ଅଭିଷେକ-ଗୀତ

(ରାଗ—ଧନାଶ୍ରୀ)

—୧—

ଜୟ ଇଂଲଣ୍ଡେଶ ଭାରତସମ୍ରାଟ,
ଅର୍ଦ୍ଧଧରା-ଅଧିପତି !
ଶୁଭ ଅଭିଷେକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତବ
ଆନନ୍ଦ ହୁଅଇ ଅତି,
ନବ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥରେ—
ଭାରତର ଦିଗଦିଗନ୍ତରେ !

—୨—

ଭିକ୍ଟୋରିଆ ସତୀ ମାତା ଦୟାବତୀ
ଥିଲେ ଭାରତର ମିତ୍ର,
ଶ୍ରୀଙ୍ଗମୁ ଭ୍ରମିଣ ଭାରତ-ଭୂମିରେ
କରିଛ ଅନୁଗୃହୀତ
ଭାରତୀୟ ରାଜନେ
କଲ ସମ୍ମାନିତ ନିମନ୍ତ୍ରଣେ ।

—୩—

ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତା— ଗୌରବ-ମଣ୍ଡିତ
ପୁରାତନ ଏ ଭାରତ,
ବିଧାତା ଆଦେଶେ ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍ଦେଶେ
ଆଜି ତବ କରଗତ,
ନବ ସଭ୍ୟ ବିଧାନେ
ଆରୋହେ ସେ ଉନ୍ନତ-ସୋପାନେ ।

—୪—

ନବ-ଜ୍ଞାନ-ନବ ବିଜ୍ଞାନ-କୌଶଳ
ନବୀନ ସ୍ୱଦେଶ-ହିତ
ନବୀନ ସଭ୍ୟତା- ଆଲୋକେ ପ୍ରାଚୀନ
ଭୂଭାରତ ଉଦ୍ଭାସିତ,
ସର୍ବ ଭାରତ ସୁତ
ଭୁଲି ଭେଦ, ଭ୍ରାତୃ-ଭାବେ ଯୁତ ।

—୫—

ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପବିତ୍ର ଏ ଉତ୍କଳ-ଭୂମି
ପଡ଼ିଥିଲା ଦୁଃଖ-ପଙ୍କେ,
ଶାନ୍ତି କୋହିନୁର ଶ୍ରେ ଇଂରେଜ ରାଜ
ଦେଇଅଛ ଆସି ରଙ୍କେ,
ବିଶ୍ୱ ଭାରତ ସହ
ଗାଏ ଏ ଉତ୍କଳ ତୁମ୍ଭ ଜୟ ।

—୬—

ଦୁଃଖୀ ଉତ୍କଳର ବିବିଧ ଅଭାବ
ନ କହିବି କିଛି ଆଜ,
ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ— ଭାଷୀ ଦେଶ ଖଣ୍ଡେ
କର ଯୁକ୍ତ ମହାରାଜ
ଭାଇ ଭାଇ ମିଳନ
କରୁ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଜୟ ଗାୟନ ।

ଜନ୍ମଭୂମି

ତୃତୀୟ ଭାଗ

ପରଲୋକଗତ ମଧୁସୂଦନ

—୧—

କାହିଁ ଗଲ ଅହେ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ
ଛେଡ଼ି କର୍ମମୟ ଧରଣୀ
ତୁମ୍ଭ ବିଚ୍ଛେଦରେ ବିଷାଦ କାତରେ
କାନ୍ଦନ୍ତି ଉତ୍କଳ ଜନନୀ,
କାଳ ରେ ! କି ଦାରୁଣ ତୋ' ଏ ବିଧି
ଜହ ଜହ କାଳ ଲୁଟିଗଲୁ କାହିଁ
ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ସେ ନିଧି ?

—୨—

ଉତ୍କଳ ଗଗନୁଁ ଖସି ପଡ଼ିଲା ରେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ସୁନ୍ଦର
ଉତ୍କଳ ଗଳାରୁ ରତନ ମାଳାରୁ
ହଜିଲା ମାଣିକ୍ୟ ମଧୁର,
ଆହା ରେ ! ଉତ୍କଳ-ନନ୍ଦନକାନନ୍ତୁ
ପୂଜା-ପାରିଜାତ ଝଡ଼ିଲା, ନିଭିଲା
ରତ୍ନଦୀପ ବାଣୀ ଭବନୁ ।

—୩—

ଉତ୍କଳ-ବାଣୀଙ୍କ ବାଜେଣୀ ବୀଣାରୁ
ଝଡ଼ିଗଲା ତା'ର ସୁସ୍ୱର
ଭାରତ ମାନସେ ଉତ୍କଳ-ପଦ୍ମିନୀ
ହେଲେ ମଧୁହୀନା ନିକର,
ହେ ମଧୁ ! ମଧୁହୀନ ଏବେ ଜୀବନ
ମଧୁହୀନ ହେଲା କଟକ ନଗର,
ମଧୁହୀନ ବିଶ୍ୱଭୁବନ ।

—୪—

ଜଣଙ୍କ ବିହୁନେ କେତେ କେତେ ସ୍ଥାନ
ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲା ଏ ଦେଶେ,
କେତେକାଳ ଆହା ଶୂନ୍ୟ ଥିବ ତାହା
ପୂର୍ଣ୍ଣ ତା କରିବ କିଏ ସେ ?
ବିଧି ହେ ! ବିଚିତ୍ର ତୁମ୍ଭର ବିଧାନ,
ତବ ଶୁଭ ଇଚ୍ଛାବଳେ ଯଥାକାଳେ
ପଠାଇଲ ସ୍ୱର୍ଗୁଁ ଆହ୍ୱାନ ।

—୫—

ଚିର ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ
ନିରାକାର ବ୍ରହ୍ମୋପାସକ,
ବିଜ୍ଞାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ
ସମାଜର ସୁସଂସ୍କାରକ ;
ଋଷି ହେ ! ପୁରାଣ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ,
ଉତ୍କଳର ବ୍ରାହ୍ମ ନକ୍ଷତ୍ରମଣ୍ଡଳ
ମଧ୍ୟେ ଶାରଦ ରାକା ଶଶୀ ।

—୬—

ପ୍ରାଚ୍ୟ ଜ୍ଞାନଭକ୍ତି ପ୍ରତୀଚ୍ୟ କର୍ମର
ଶୁଭ ସମାବେଶ ସୁନ୍ଦର,
ସୁକଠୋର ନ୍ୟାୟ, ସୁକୋମଳ ଦୟା
ଶୁଭ ପରିଣୟେ ମଧୁର ;
ଉଦାର, ଅସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱଜନୀନ
ନିଖିଳ ମାନବମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ
ଆତ୍ମ-ପର-ଜ୍ଞାନବିହୀନ ।

—୭—

ଭକ୍ତପ୍ରସ୍ରବଣ ଥିଲ ମହାପ୍ରାଣ
ମନ୍ଦିର ବ୍ରହ୍ମ ପୂଜାବେଳେ
ଦର ଦର ଧାରେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହ
ବହଇ ଶୁଭ୍ର ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳେ ;
ଭକ୍ତ ହେ ! ଥିଲ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ବୈ୍ରାଗୀ,
ନିର୍ଲିପ୍ତ ସଂସାରୀ ଦାତା ମିତାଚାରୀ
ଜନପ୍ରେମୀ ସ୍ୱାର୍ଥ-ତ୍ୟାଗୀ ।

—୮—

ପିତୃମାତୃଭକ୍ତ ସଂଯତ ଚରିତ
ସୋଦର-ସନ୍ତାନବତ୍ସଳ,
ବନ୍ଧୁଜନ ପ୍ରିୟ ପରଉପକାରୀ
ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମିକ ସରଳ ;
ଗୁଣୀ ହେ ! ଦାନ କରୁଥିଲ ଗୋପନେ
କାହା ପ୍ରାଣେ କେବେ ନ ଦେଇଣ ବ୍ୟଥା
ତୋଷୁଥିଲ ମଧୁ ବଚନେ ।

—୯—

ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ ତେଜସ୍ୱୀ ନିର୍ଭୀକ
ସ୍ନେହଶୀଳ କୃପା କରୁଣ,
ବଜ୍ର-ଦୃଢ଼-ହୃଦ କୁସୁମ-କୋମଳ
ଶ୍ରୀମକାନ୍ତ ମଧୁ ମିଳନ ;
ଜ୍ଞାନୀ ହେ ! ଗଭୀର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଆଧାର,
ସାହିତ୍ୟ, ଗଣିତ, ଭାଷା, ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ
ଆଦି କେତେ ଜ୍ଞାନଭଣ୍ଡାର ।

—୧୦—

ଜ୍ଞାନ, ବୁଦ୍ଧି ବଳେ କ୍ରମଶଃ ଉତ୍କଳେ
ଶିକ୍ଷା ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ମଣ୍ଡିଲ,
ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ତୃଷ୍ଣା, ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା—
ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇ ଚାଲିଲ ;
କର୍ମୀ ହେ ! କରୁଣା କୋମଳ ବେଶରେ
ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା ସ୍ରୋତ କଲ ପ୍ରବାହିତ
ନିଖିଳ ଉତ୍କଳ ସଂସାରେ ।

—୧୧—

ବୀଣାପାଣି ବରପୁତ୍ର ଭକ୍ତକବି
ପବିତ୍ର ଗମ୍ଭୀର ରଚନା,
ଉତ୍କଳୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥେ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତେ
କଲ ନବଯୁଗ ସୂଚନା;
କବି ହେ ! ତପସ୍ୱିନୀ ସମ କଳ୍ପନା
ସବଙ୍କି ପବିତ୍ର ସଂଯତ ସାହିତ୍ୟ
କଲ ବାଣୀ ଅର୍ଘ୍ୟ ରଚନା ।

—୧୨—

ଉତ୍କଳର ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ତବ ନାମ
ଘୋଷିତ ହୁଅଇ ହେ କବି,
ପ୍ରତି ବିଦ୍ୟାଳୟେ, କୋମଳ ହୃଦୟେ
ବିମ୍ବିତ ତବ ଜ୍ଞାନ-ରବି ;
ଗୁରୁ ହେ ! ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ ମହାରଥୀ,
ତବ ସମ ସୁତ ଅଙ୍କେ ଧରି ସିନା
ମାତୃଭୂମି ଯେ ସୁତବତୀ ।

— ୧୩ —

ରାଧାନାଥ ସଙ୍ଗେ ହେ ମଧୁସୂଦନ,
ଶତସଖ୍ୟ, ଶତମିଳନ,
ଯୌବନେ, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟେ, ଗୃହେ, କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ
ଯେସନ ନରନାରାୟଣ ;
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ, ଏକତ୍ର ବେନିଙ୍କ ସମାଧି
ବେନିଏ ଏକତ୍ର ଲଭିଲ ବିରାମ
ଏକତ୍ର କର୍ମଯୋଗ ସାଧି ।

— ୧୪ —

କେତେ ଥର କେତେ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟା ପାଶେ
କରୁଥିଲ ବିଭୁ ପ୍ରାର୍ଥନା,
ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ବାଣୀ ଲଭୁଥିଲେ ଶୁଣି
ମୁମୂର୍ଷୁ ଅଭୟ ସାନ୍ତ୍ୱନା ;
ବିଶ୍ୱାସୀ ! ଅଭୟ ବ୍ରହ୍ମପାଦପଦ୍ମେ,
ସାରା ଜୀବନରେ ସଞ୍ଚିତ ପୁଣ୍ୟରେ
ଆଶ୍ରୟ ଲଭ ଦିବ୍ୟ ସଦ୍ମେ ।

— ୧୫ —

ଭବ ପରପାରେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମଣ୍ଡଳେ
ପାଇ ସ୍ନେହ ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନ,
ଦିବ୍ୟଧାମେ ଦେବ ସୁର ସଭାମଧ୍ୟେ
ପାଇଅଛ ଦିବ୍ୟ ଆସନ ;
ଦେବ ହେ ! ପବିତ୍ର ମଧୁର ଜୀବନ
ନିଖିଳ ଉତ୍କଳ ମାନବମଣ୍ଡଳ
କରୁ ସର୍ବେ ଅନୁକରଣ ।

—୧୬—

ସେ ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି, ସେ ସୌମ୍ୟ ବଦନ
ମଧୁର କୋମଳ ବଚନ
ସହାନୁଭୂତିରେ ସଦା ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣ
ନ କରିପାରେ ବିସ୍ମରଣ ;
ହେ ଦେବ ! ନ ଦେଇ ପାରିବି ବିଦାୟ,
ସମ୍ପଦେ, ବିପଦେ, ସ୍ମରେ ତବ ପାଦେ
ହୁଅ ହେ ମୋ ଚିର ସହାୟ ।

—୧୭—

ହେ ବରେଣ୍ୟ ଦେବ ଶ୍ରୀଚରଣେ ତବ
ହୁଏଁ ମୁଁ ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣତ,
ଯାବତ ଜୀବନ ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱରୂପେ
ବିରାଜ ମୋ' ପ୍ରାଣେ ସତତ ;
ହେ ଦେବ ! ଉତ୍କଳର ଇତିହାସରେ
"ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ଭକ୍ତକବି" ନାମ
ରହିଲା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷରେ ।

ଋଷି ମଧୁସୂଦନ

(ରାଗ—କଳହଂସକେଦାର)

ନାହାନ୍ତି ଆଜ ପ୍ରାଣେ ମଧୁସୂଦନ
ନ ଦେଖିବ ନେତ୍ର ସେ ଗୁରୁ ବଦନ ।
ସୁନ୍ଦର ସହାସ ସେ ରୂପ ମୋହନ
ନ ଦେଖିବ ଆଜ ଏ ଲୋକଲୋଚନ ।
ଅଚିନ୍ତା ନିଦ୍ରା ଦେବ ଭଜିଲ କାହିଁ,
ସେ ନିଦ୍ରାରେ କି ସ୍ନେହ ମମତା ନାହିଁ ?

ନାନା ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖିନୀ ଉତ୍କଳ-ମାତା
ତା ଦୁଃଖ କିଏ ନେବ ହେ ପୂଜ୍ୟଭ୍ରାତା !
କିଏ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଶ୍ରୀପଦେ ଆଜ
ଜଣାଇବ ଉତ୍କଳ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଦାଜ ?
ଦେଶର ନାନା ପାପତାପ ଦୀନତା,
ଦୁଃଖିତ ହେବ କିଏ କହୁ ସେ କଥା ?
କିଏ ଅଗୃର୍ଯ୍ୟ ଆଜ ବ୍ରହ୍ମୋପାସନା,
କରି ଉତ୍କଳେ ଦେବ ଶିକ୍ଷା ସାନ୍ତ୍ୱନା ?
ସେ ଗମ୍ଭୀର ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଲେଖା
ଆଜ କି ଭକ୍ତକବି ନ ଦେବ ଦେଖା ?
ଋଷି ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତ କବି ପଣ୍ଡିତ !
ଏ କଥାରେ କି ଆଜ ହେବ ଉଦିତ ?
କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ଚରିତର ମହିମା
ସାଧୁଶୀଳତା ଗାଢ଼ ଜ୍ଞାନ ଗରିମା,
ଅମୃତ ପ୍ରିୟବାଣୀ ସହାନୁଭୂତି,
ଅତିଥିସେବା ଶିଷ୍ଟ ବର୍ତ୍ତର ଯୁକ୍ତି ?

ଉତ୍କଳ ଭାରତୀଙ୍କ ପ୍ରିୟ ନନ୍ଦନ,
ଉତ୍କଳପ୍ରବନ୍ଧର ସୃଷ୍ଟି କାରଣ,
ବ୍ରହ୍ମ ସଙ୍ଗୀତ ଆଦି ସୁପ୍ରଚାରକ
ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱର ଆଦି-ସୁପ୍ରବର୍ତ୍ତକ,
କେଉଁଆଡ଼େ ଗଲ ହେ ପଣ୍ଡିତ କବି
ଦିଶି ଯାଉଛି ତବ ସୁନ୍ଦର ଛବି ।
କିନ୍ତୁ ତ ଦୋଷ ଦିଶୁ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭର
ଦେବତାରୂପେ ଦିଶ ନେତ୍ରେ ଓମାହର ।
ଆଦର୍ଶରୂପେ ଅହେ ସାଧୁ ମନୀଷୀ
ମୋ ପ୍ରାଣେ ବିଭାସିତ ଦିବସ ନିଶି ।
କାହିଁଥିଲେ ମଧୁ ଦେଖେଁ ମଧୁ ସ୍ୱପନେ,
ପ୍ରଭାବିତ କର ମୋ ସାରା ଜୀବନେ ।

ଭକ୍ତ ଜୀବନ ଭକ୍ତ-ଚିନ୍ତା-ବଚନ
ଭକ୍ତ ଲେଖନୀ ଭକ୍ତ ଭଙ୍ଗି ସ୍ୱପନ ।
ବ୍ରହ୍ମୋପାସନା ବେଳେ ନୟନୁଁ ନୀର
ଝରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ସୃଜେ ମହୀର ।
ସେ ଦିବ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ କହେ ଚିର ଜୀବନ
ଅଜି ଦେଖିବ ନାହିଁ ମୋର ନୟନ ?
ସ୍ୱର୍ଗ ବିହଙ୍ଗ ତେଜି ଦେହ-ପିଞ୍ଜର
ତେଜି ମୋହ ବନ୍ଧନ କ୍ଷୁଦ୍ର ଭବର
ବସିଛନ୍ତି ନୀଡ଼ ମନ୍ଦାକିନୀର ତଟେ
ବେଢ଼ି ନନ୍ଦନ ବନେ କଳପ ବଟେ ।
ଅଜି ତ ନାହିଁ ତାର ଫେରିବା ଆଶା
ସେ ଦେଶୁଁ ଏ ଦେଶକୁ, କପାଁ ଦୁରାଶା !
ସଂସାର ଦୁଃଖ ତାପ ରୋଗ ଜଞ୍ଜାଳ,
ଅଜି ସେ ପ୍ରାଣେ କରୁନାହିଁ କଠାଳ ।
ମହା ବିକ୍ରମେ ଯୁଝି ଭବ-ସଂଗ୍ରାମେ
ଲଭନ୍ତି ଚିରଶାନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗୀୟଧାମେ ।

ସଂସାର ଖେଳ ସାରି ଶିଶୁ ଅଥୟ
ମାତୃ-ଅଭୟ ଅଙ୍କ ନେଲ ଆଶ୍ରୟ ।
ଆଗ ପଛ ହୋଇଣ ସମସ୍ତେ ଯିବା
ସେହି ଅଜ୍ଞାତଲୋକେ ସର୍ବେ ମିଳିବା ।
ଯେତେ ଏ ଭବେ ନଦନଦୀ ଅଛନ୍ତି
ସମସ୍ତେ ଶେଷେ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ମିଶନ୍ତି ।
ସୁରଭି ଫୁଲ ବୃନ୍ତୁଁ ପଡ଼ୁଛି ଝଡ଼ି,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରା ନଭୁଁ ଯାଉଛି ପଡ଼ି ।
ଯାଉଛି ଛିଡ଼ି ମଧୁବୀଣାର ତାର
ଶୁଖି ଯାଉଛି ନଦୀଶଯ୍ୟାଙ୍କୁ ଧାର ।
ଏ ଜଗତେ ନୁହେଁ ତ କିଛି ହିଁ ଚିର
ତେବେ ରେ ପ୍ରାଣ କପାଁ ହେଉ ଅସ୍ଥିର ?

ଯାଇଛୁ ଫୁଲ ଅଛୁ ସୁବାସ ତାର
ଯାଇଛୁ ତାରା ପ୍ରଭା ଅଛୁ ତାହାର ।
ନୀରବ ବୀଣା, ସ୍ୱର ସ୍ମୃତି-ଶ୍ରବଣେ,
ଶୁଣିଛୁ ଧାରା ବହେ ବିଶ୍ୱ ଜୀବନେ ।
ଢାଳନ୍ତି ସାଧୁ ଆତ୍ମା ସ୍ୱରଗ ପୁରୁଁ,
ପବିତ୍ର ବାଣୀ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରବେଶେ ଦୂରୁଁ ।
ତରୁ ବଲ୍ଲରୀ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଜୀଅନ୍ତି,
ସାଧୁ ମରଣେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ହୁଅନ୍ତି ।
ସୁକୃତମନ୍ତ୍ର ସାଧୁ ବର୍ଷିବ ଶର,
ସ୍ଥାପ ଆଦର୍ଶ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାଣ ମନ୍ଦର ।
ଜୀବନେ ନ ଶୁଣିଲ ମୋର ବଚନ,
ବିଫଳ କଲ ମୋର ଯେତେ ଯତନ ।
ଏବେ ଜୀବନେ ପାଳ ମୋ ଉପଦେଶ,
ନ କର ଏ ଜୀବନ ଉଦାସେ ଶେଷ ।
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଏ ଜୀବନ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରସାଦ
ବିଭୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଏହୁ ଜୀବନେ ସାଧ ।

ଦେଖ ଦେଶର କେତେ କେତେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
କେତେ ଦୁଃଖେ ଜନମଭୂମି ବିବଶା !
ସହସ୍ର ମଧ୍ୟୁଁ ହରି କଲେ ଆହ୍ୱାନ,
ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣେ ସମର୍ପ ପ୍ରାଣ ।
ମହାନ ଭବିଷ୍ୟତ ଦେଖ ଅଗ୍ରତେ,
ଜୀବନ ବ୍ୟର୍ଥ କେବେଁ ନୁହେଁ ଜଗତେ ।
ଶୁଣ ଅମୃତପୁତ୍ର ମାନବଗଣ !
ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ମାନବର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ।
ଭାରତର ସମ୍ବଳ ସେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ,
ଭାରତର କଲ୍ୟାଣ ବ୍ରହ୍ମ ବିଧାନ
ଏକ ସେ ବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବ ମାନବ ପିତା,
ସକଳ ନରନାରୀ ଭଗିନୀ ଭ୍ରାତା ।

ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ହରି ଶ୍ରୀପଦ ତଳେ
ବସ ଭକତ ସଙ୍ଗେ ମନ ନିର୍ମଳେ ।
ସେ ପଦେ ଇହ ପର ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ,
ଚିରଜୀବନ ଲୀଳା ମରଣ କାହିଁ ?
ସ୍ୱର୍ଗ-ସୋପାନ ମୃତ୍ୟୁ ସେ ପଦତଳେ,
ଲୀଳା କରନ୍ତି ହରି ଭକ୍ତମଣ୍ଡଳେ ।
ସେଠାରେ ମୋତେ ସଦା କର ଦର୍ଶନ,
ବିକଳ ହେଲେ ସେଥି କର ଗମନ ।
ଏହି ଆଦର୍ଶେ କର ସାଧୁ ଜୀବନ,
ଆଦର୍ଶରୂପେ ଯାପ ନିଜ ଜୀବନ ।
ମୋର ଜୀବନେ ଫଳ ଫଳିବ ଯେବେ,
ଯଥାର୍ଥ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ହେବ ମୋହର ତେବେ ।
ହେ ଗୁରୁ ଅପରାଧୀ ମୁଁ ଶ୍ରୀଚରଣେ,
ବିଫଳ କଲି ମୁହିଁ ସ୍ନେହ ଯତନେ ।

ମୁଁ ଯେ ଦୁର୍ବଳ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଅଜ୍ଞାନ
ଶ୍ରୀମୁଖେ ସ୍ୱର୍ଗୁଁ ମୋତେ କର କଲ୍ୟାଣ ।
ହେ ଦେବ ! ପ୍ରଭାବିତ କର ଜୀବନେ
ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହୁଏ ମୁଁ ତବ ବଚନେ ।
ପ୍ରାର୍ଥନାଶୀଳ ହେଉ ଏ ମୋର ପ୍ରାଣ,
ସ୍ୱାର୍ଥ ଆଶଙ୍କା ଦୂରେ କରୁ ପ୍ରୟାଣ ।
ପ୍ରତି ବଚନ ମୋତେ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ବେଦ,
ଯାଇଛ ଚାଲି ବୋଲି ନ ବହୁ ଖେଦ ।
ସ୍ୱାର୍ଥ ମମତା ଖେଦ ତେଜୁ ଏ ଚିତ୍ତ,
ଆତ୍ମ ସଂଯୋଗ ହେଉ ଚିର ସ୍ଥାପିତ ।

ସ୍ୱର୍ଗତ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର

କି ଘୋର ଅଶନି ପାତେ ଋତୁବର ବସନ୍ତେ
ବିକମ୍ପିତ ଉତ୍କଳ ଭୁବନ,
କି ଘୋର ତମିସ୍ର ଆସି ଅକାଳରେ ଗ୍ରାସି
ଆଚ୍ଛାଦିଲା ଉତ୍କଳ-ଗଗନ ।

ଅକାଳେ କିପାଇଁ ଆହା ଉତ୍କଳ-ଅମ୍ବରୁଁ
ବିଭ୍ରଷ୍ଟ ଏ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ର,
ଏ କି ନିଦାରୁଣ ବାର୍ତ୍ତା ନାହାନ୍ତି ଏ ଭବେ
ମହାରାଜ ଭଞ୍ଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର !

ପ୍ରବେଶିଛ ଦିବ୍ୟଲୋକେ ପୁଣ୍ୟ ମହିମାରେ
ଆରୋହଣି ହିରଣ୍ମୟ ରଥ,
ଚିର ହସ ହସ ମୁଖେ ପବିତ୍ର ହୃଦୟେ
ଆଲୋକିଣ ତ୍ରିଦିବର ପଥ ?

ସତେ କି ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ତେଜି ଧରାଧାମ
ଯାଇଅଛ ଅଜ୍ଞାତ ବିଦେଶେ
ସେ ତ୍ରିଦିବ ପୁରେ ଦେବ ତୁଙ୍ଗ ସିହାସନେ
ବସିଅଛ ରାଜ ଋଷି ବେଶେ ?

କେମନ୍ତ ସରଳ ପ୍ରାଣ ସରସ ହୃଦୟ
ସୁପବିତ୍ର ଆତ୍ମା ନିର୍ମଳଙ୍କ,
ସୁଧୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ବୀର ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ-ମୁକ୍ତ
କି ସୁନ୍ଦର ବିନୀତ ନିଃଶଙ୍କ !

ଥରେ ଯେ ଦେଖିଛି ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରମାବଦନ
ଇନ୍ଦିବର-ନିନ୍ଦୀ ସେ ନୟନ,
ଶୁଣିଛି ଅମୃତବାଣୀ କଳିଛି ସେ ଜ୍ଞାନ
ପରଶିଛି ଶାନ୍ତ ପୂତ ମନ ।

ନ ପାରେ ପାସୋରି ସେହି   ଦିବ୍ୟ ରୂପ ଗୁଣ
କେମନ୍ତେ ହେ ପ୍ରିୟ ପରିଜନ
ତୁମ୍ଭ ବିଚ୍ଛେଦରେ ଦେବ   ଧରିବେ ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ
କେମନ୍ତେ ସେ ହେବେ ଶାନ୍ତ ମନ ?
ବିଜ୍ଞାନ ଦର୍ଶନ-ଜ୍ଞାନ   ସାହିତ୍ୟ ରହସ୍ୟ
ଏକାଧାରେ ଥିଲା ସମାବେଶ,
କ୍ରୂରକାଳ ଅକାଳେ ତା   ହରି ନେଇ ଆହା
ଉତ୍କଳର କଲା ସର୍ବଶେଷ ।

ପବିତ୍ର-ଚରିତ୍ରଗୁଣେ   ବିଶାଳ ଉତ୍କଳେ
ନାହିଁ ନାହିଁ ତବ ପଟାନ୍ତର,
କୁସଂସ୍କାର ମୁକ୍ତ ଧର୍ମ   ବୀର ବିକ୍ରମରେ
ସାଧିଲ ଜୀବନେ ବୀରବର ।
ବିନୟ କରୁଣା ଧୈର୍ଯ୍ୟ   ସଂଯମ ଆଦର୍ଶ
ଦେଖାଇଲ ହେ ସୁଧୀ ଅଗ୍ରଣୀ,
ତବ ସମ କୃତୀ ପୁତ୍ର   ଧରି ନିଜ ଅଙ୍କେ
ଧନ୍ୟା ହେଲେ ଉତ୍କଳଜନନୀ ।
"ନୃପତି ବିଳାସ ଅର୍ଥେ   ପ୍ରକୃତି ସର୍ବସ୍ୱ
ପ୍ରଜା-ଅର୍ଥ-ନାରୀ-ନୃପପାଇଁ",
ପୁରାତନ ଏ ସଂସ୍କାର   ସମୂଳେ ଉପାଟି
ଯାଇଅଛ ଆହେ ନରସାଇଁ ।
ରାଜବେଶେ ଯୋଗିବର   ପବିତ୍ର ଚରିତ୍ର
ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତି କର୍ମ-ସମାବେଶେ,
ମହତ ଉଦାର ଚିତ୍ର   ଅଙ୍କି ଯାଇଅଛ
ନୃପକୁଳେ ଏ ଉତ୍କଳ ଦେଶେ ।
"ରାଜା ରାଜ୍ୟାଶ୍ରମ ଋଷି"   ଏ ବୁଧ ବଚନ
ପ୍ରମାଣିତ କଲ ସ୍ୱଜୀବନେ,
"ରାମରାଜ୍ୟ" ସ୍ମୃତି ଦେବ   ହେଲା ଉଦ୍‌ବୋଧିତ
ଶାନ୍ତ ସମୁନ୍ନତ ସୁଶାସନେ ।

ନୃପ-ଧର୍ମେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଯା   ଥିଲା କି ଗ୍ଲାନି ତବ !
'କଲୁ "ମନୁଷ୍ୟତା"-ମେଧାସନେ
କାହିଁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ତବ   ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳେ,
ଭାରତେ ଅନୁପ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ।

ପଶୁରକ୍ତେ କଳଙ୍କିତ   ଅବନୀର ଅଙ୍କ
'ଶୁଣି'ଦେଲ ପଶୁର ଆରତି,
କମ୍ପିଲ ହେ ମହାରାଜ   ତବ ସିଂହାସନ
ଉଚ୍ଚାରିଲ ଅଭୟ-ଭାରତୀ ।

ଧର୍ମନାମେ ପଶୁହତ୍ୟା   କୋମଳ ପରାଣ
ନ ସହିଲା ଅହେ ମହାବାହୁ
ତବ ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ଦେବ   ପଶୁରକ୍ତ ସ୍ରୋତେ
ସିକ୍ତ କଳଙ୍କିତ ନୁହେଁ ଆଉ !

ତୁମ୍ଭର ଉତ୍ସାହ-"ପ୍ରଭା"   କଲା ବିଭାସିତ
ଭାରତୀଙ୍କ ଦରିଦ୍ର କୁଟୀର,
ସେହି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ "ପ୍ରଭା"   କଲା ଉଦ୍ଭାସିତ
"ଶଲ୍କାର" ଅଲେଖ୍ୟ ରୁଚିର ।
ତୁମ୍ଭର ଉତ୍ସାହ ମନ୍ତ୍ରେ   ଅପୂର୍ବ-ଆବେଶେ
"ଋଷିପ୍ରାଣେ ଦେବାବତରଣ",
ତୁମ୍ଭର ରାଜସଭାରେ   ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ
ଆଦିପର୍ବ ଭାରତ ଗାୟନ ।
କବିଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟବାଣୀ   ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦେବ
ସ୍ୱଜୀବନେ ନ କରୁଁ ପାଳନ,
କାହାଇ ଉତ୍କଳ ଧରା   ଅହେ ବୀରମଣି
କଲ କେଉଁ ଦେଶକୁ ଗମନ ?
ନାନା ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖିନୀ ଯେ   ଉତ୍କଳ ଜନନୀ
କେମନ୍ତେ ହେ ତାକୁ କଲ ତ୍ୟାଗ,
ଭୁଞ୍ଜିବ ଅନନ୍ତ-ନିଦ୍ରା   ଅଶାନ୍ତି-ଉତ୍କଳ
ଅଶାନ୍ତିଲ ଅହେ ମହାଭାଗ ।

ସହାସ ବିମଳ ମୁଖ   ଶାନ୍ତିରୂପ ଦେହ
ହେମନ୍ତୀର ସୁନ୍ଦର ମୂରତି,
ଅପାର ଗୁଣ-ଗରିମା   ଦିବ୍ୟ ଭାବରାଶି
ସ୍ମୃତି ଦିଏ ହୃଦୟ କରତି ।
ଫୁଟନ୍ତ କୁସୁମ ସମ   ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନରେ
ନାହୁଡ଼ିଲ ପ୍ରିୟ ମହାରାଜ,
ତ୍ରିଦିବ ନନ୍ଦନ ଯୋଗ୍ୟ   ପୂଜା ପାରିଜାତ
ଗୁଲିଗଲ ସାରି ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ।
ଲକ୍ଷାପୁଏ ମହାଯତି   ତବ ଯୋଗ୍ୟ ପୀଠ
ଗଢ଼ି ଏକ ତୁଳସୀ ଚଉରେ,
ଚିରକାଳ ସମ୍ପୂରିଇଁ   ଭକତି ମନ୍ଦିରେ
ସ୍ମୃତି ତବ ସାଧୁ ଆଦର୍ଶରେ ।
ଯାଅ ଯାଅ ମହାରାଜ   ସେହି ଦିବ୍ୟଲୋକେ
କିଣିଛ ଯା ସୁକୃତିର ବଳେ,
ପବିତ୍ର ମଧୁର ତବ   ସୁନ୍ଦର ଆଦର୍ଶ
ପୂଜା ପାଉ ଦରିଦ୍ର ଜହ୍ଲଲେ ।
ଯାଅ ସେହି ପୁଣ୍ୟଲୋକେ   ଯହିଁ ବିରାଜନ୍ତି
ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ରାମଚନ୍ଦ୍ର,
ମହୀୟାନ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ   ରାଜର୍ଷିମଣ୍ଡଳେ
ଗୁଣାରାମ ଭଞ୍ଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର,
ନିଜ ପୃତ ବଂଶ ଭବେ   ସ୍ନେହ ପରବଶ
ନେବେ କର ପାଣି ପ୍ରସାରଣ,
ସେହି ପୁଣ୍ୟଧାମପ୍ରାନ୍ତେ   ଯୋଗ୍ୟ ସିଂହାସନେ
ବସାଇବେ କରି ଆଲିଙ୍ଗନ ।

ସ୍ୱର୍ଗତ ଅଭିରାମ ଭଞ୍ଜ

ଅହା କି ଦାରୁଣ ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଭିଲାରେ
କଟକରେ ଦବା ଦୁଇ ପ୍ରହରେ,
ଉତ୍କଳ-ଆକାଶୁଁ ଖସି ପଡ଼ିଲା ରେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ଅସମୟରେ !
ହାଏ ଅଭିରାମ ଭାଇ ଅଭିରାମ
ଫାଙ୍କି ଦେଇ କେଉଁ ଆଡ଼େ ହୋଇ ଗଲ ?
ଝୁରି ଝୁରି ତବ ଜ୍ଞାନ ଗୁଣଗ୍ରାମ,
ବିକଳେ କାନ୍ଦଇ ଦୀନ ଉତ୍କଳ ।
ସର୍ବଜନପ୍ରିୟ ଥିଲ ଯୋଗ୍ୟ ଭାଇ,
ଉଦାର ବିନୟୀ ମଧୁରଭାଷୀ ;
ତେଣୁ ସିନା କରୁଛନ୍ତି 'ହାଇ' 'ହାଇ'
ତବଲାଗି ସର୍ବ ସ୍ୱଦେଶବାସୀ ।
କଠୋର ସାଧନେ ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜନେ
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ ଯାପିଲ ଭାଇ
ଗୃହସ୍ଥ ଆଶ୍ରମେ ପ୍ରବେଶୁଁ ପ୍ରବେଶୁଁ
କେଉଁଆଡ଼େ ପ୍ରିୟ ଗଲ ପଳାଇ ?

ତୁମ୍ଭ ପରିବାର କିବା ନାରଖାର
ସନ୍ତାପେ ମଗନ ବନ୍ଧୁ ସ୍ୱଜନ,
ତୁମ୍ଭ ବିଚ୍ଛେଦରେ ଉତ୍କଳ ସଂସାର
ବିଷାଦ-ସାଗର-ନୀରେ ମଗନ !
ଦେଖି ହୃଦଗତପ୍ରାଣ ବୃଦ୍ଧପିତା
କି ଦଶା ଲଭନ୍ତି ତବ ବିରହେ,
ବାଳିକା ବନିତା ସତୀ ଯେସନ୍ତେ ସୀତା
ତାହା ଦୁଃଖ ପ୍ରାଣ କେମନ୍ତେ ସହେ ?
ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ନିରମାଣୀବାଳା
ତିନୋଟି ସନ୍ତାନ ଥିଲ ଛାଡ଼ି

କାଢି ପୁଣି ଗଲା ଗଲ ଗଳାମାଳା
ତା' ପର ଦୁଃଖିନୀ ସଂସାରେ କାହିଁ ?
ଦାରୁଣ ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ'ନିର୍ଘାତ ବାରତା
ଶୁଣି ପରନେହ୍ନୁଁ ଲୋତକ ବହେ,
ଦେଖୁନା କି ଭାଇ ପରଲୋକେ ରହି
ସତୀପତ୍ନୀ ତବ କି ଦୁଃଖ ସହେ ?
ଶ୍ମଶାନ-ତୁଳସୀ ସମ ଥିଲ ଭାଇ
ମହାନାୟକଙ୍କ ମୁକୁଟମଣି
କି କାରଣ ଗଲ ଦାନ କାଳ ପାଇଁ
ଶର ଲୁପ୍ତ ଯାର ପୂର୍ବକରଣୀ !
ଉତ୍କଳ ଜନନୀ ଦୀନାହୀନା ଅତି
ଅଭାଗିନୀ ମାତା ହାରାଏ ସାରେ,
ତୁମ୍ଭଲାଗି ହୋଇଥାନ୍ତା ଭାଗ୍ୟବତୀ
ତେଣୁ ଦୁଃଖେ କର କପାଳେ ମାରେ ।

ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ଜନ୍ମ ଲଭି ଭାଇ
କେତେ କାଳ ଅବା ବଞ୍ଚିବ କିଏ ?
ଭେଟିବା ସକଳେ ବେଳେ ସେହିଠାରେ
ଆଗପଛ ହୋଇ ଯାଇଁ ସଭିଏଁ ।
କିନ୍ତୁ ଭ୍ରାତ ଭବଲୀଳାଖେଳା ତବ
ଅଳପ ଦିବସେ ଯାଅନ୍ତେ ସରି
ହିଁର ହେଉଅଛୁ ଗୁଣ ଗହ୍ୱରବ
ମହାନ ଅନନ ସ୍ମରଣ କରି ।
ସଂସାର ସହିବା ଅଳପ ଦିନରେ
ପରଲୋକେ ହେଁ ତବ ଏ ଭବହାଟେ
ସୁନ୍ଦର ଆଦର୍ଶ ଦେଶବାସୀ ନରେ
ଦେଖାଇ ଗମିଲ ନିସ୍ପୃହ ବାଟେ ।
ଯେଉଁ ବେଳକାଳେ ଗମନ୍ତି ସକଳେ
ସେ ଦେଶେ ଯେଠାକୁ ଅଛ ହେ ଯାଇ,

ଧନ୍ୟ ତା ଜନମ ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳେ
ଯାଇପାରେ ଯେହୁ ସର୍ବେ କନ୍ଦାଇ !
ଯାଅ ଯାଅ ବନ୍ଧୁ, ସ୍ୱର୍ଗ ତୋରଣରେ
ପାଳୁଛନ୍ତି ନିଅନ୍ତୁ ଆସି ଅମର
ଭୁଞ୍ଜ ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ସେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରେ
ଅଥବା ପୁଣ୍ୟଲୋକେ ପୁଣି ବିହର ।

ସ୍ୱର୍ଗତ କବି ଫକୀରମୋହନ

"ଉତ୍କଳର ବ୍ୟାସକବି" ଫକୀରମୋହନ
କରିଛନ୍ତି ଦିବ ପ୍ରୟାଣ,
"ଆହାରେ ଦଇବ" ବୋଲି ମହାଶୋକାଚ୍ଛନ୍ନ
କାନ୍ଦୁଅଛି ଜନନୀର ପ୍ରାଣ ।
ଉତ୍କଳଜନନୀ ଅଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି
ଚାଲିଗଲେ ତା କୃତୀସନ୍ତାନ,
ଗଲେ ଯେହୁ ଅନ୍ଧାରିଣି ଉତ୍କଳ ଭବନ,
ଶରି ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିଲା ସେ ସ୍ଥାନ ।

ଅଭାଗିନୀ ଜନନୀର ଅଳପ ତ ପାଣି
ସରିଗଲା ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଆସି,
ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ
ଶ୍ରୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ।
ଏବେ ପୁଣି ଗଲେ ଚାଲି ଫକୀରମୋହନ
କରି ଶୂନ୍ୟାସ୍ଥିତ ମାତୃପ୍ରାଣ,
ଅଭିଶପ୍ତ ଉତ୍କଳର ଜନତାର ଆଶା
ଏହିପରି ହେଲା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।
ହେଲେହେଁ ଜନନୀ ବହୁ ଯୋଗ୍ୟସୁତ-ମାତା
ପୁତ୍ରଶୋକ ନ ପାରଇ ସହି
ମା ଜନନୀ, ତୋର ଅବା କେତୋଟି ରତନ
ତୋର ଦଶା କହୁ ନ ସରଇ !

ଶୂନ୍ୟ ହେଲା ତୋ କୋଳେ ମା ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଅଜି
କିଏ ତାହା କରିବ ପୂରଣ,
ହେ ପ୍ରଭୁ ମଙ୍ଗଳଧାତା ! ଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିନିଧି
କେତେ କାଳେ କରିବ ପ୍ରେରଣ !
ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ନଭେ ପ୍ରସନ୍ନ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ହୋଇଗଲା କିବା ଅସ୍ତଗତ
ରତ୍ନଦୀପ ନିଭିଲା କି ସାହିତ୍ୟ-ମନ୍ଦିରେ
ହୀନପ୍ରଭ ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତ ।
ଘୋର ଅମାଧ୍ୱାନ୍ତପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ-ଯାମିନୀ
ଗ୍ରାସିଥିଲା ଉତ୍କଳ-ସଂସାର,
ଉତ୍କଳଭାରତୀ କଣ୍ଠେ ଛୁରିକା ବସାଇ
ଦେଲେ ଯେବେ ଛଳମିତ୍ର ତାର,
ଭାଷାହୀନ ପରପଦ-ଆଶ୍ରୟ ଭିକ୍ଷାର୍ଥୀ
ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ଏ ଉତ୍କଳ,
ମାତୃଭାଷାହୀନ ହୋଇ ହରାଇ ଥାନ୍ତା ସେ
ମନ ଖୋଲି କାନ୍ଦିବାର ବଳ ।

ସେ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ବେଳେ ଉଦ୍ଦାମ ସାହସେ
ଲଜ୍ଜା, ଶଙ୍କା ପିଙ୍ଗି ମହାମତି,
ଯୁଝିଲ ଅସମ ରଣେ, ଲଭିଲ ବିଜୟ,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସେନାପତି !
ଉତ୍କଳ-ଭାଷା-ମନ୍ଦିର କରଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା
କଲ ଯେଉଁ ଶୁଭ ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି,
ମୃତ୍ୟୁସଞ୍ଜୀବନ ମନ୍ତ୍ର କରି ଉଚ୍ଚାରଣ
ଜଗାଇଲ ଉତ୍କଳ ଅବନୀ ।
କାଳେ ସେ ମନ୍ଦିରେ ପୁଣି ପଞ୍ଚପୁରୋହିତ
ରୂପେ ଅହା ପୂଜିଲ ଭାରତୀ
ଦେଲେ କେତେ ଦିବ୍ୟ ବର ଅଚଳ ଭକ୍ତିରେ
ତୁଷ୍ଟା ସେହି ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ ।

ରାମାୟଣ ହରିବଂଶ ଶ୍ରୀମହାଭାରତ
ବେଦ, ଗୀତା-ପୁଣ୍ୟମୟ ବାଣୀ
ସରଳ, ସହଜ ପୁଣି ସରସ ଭାଷାରେ
ବ୍ୟାସକବି ଯାଇଛ ବଖାଣି ।
ସରଳ ସୁନ୍ଦର ପଦ୍ୟ 'ପୁଷ୍ପମାଳା' ଗୁନ୍ଥି
ଦେଲ ଜନନୀଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣେ,
ପ୍ରାଣପତ୍ନୀ କୃଷ୍ଣକୁମାରୀଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଫୁଲେ
'ଉପହାର' ରଚିଲ ଯତନେ ।
ରାଜପୁତ୍ର ଶାକ୍ୟସିଂହ ଅତୁଳ୍ୟ ବୈରାଗ୍ୟ
'ଅହିଂସା ପରମଧର୍ମ' ଶିକ୍ଷା
ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପ୍ରଚଳିତ ଭାବେ
ନିଷ୍କାମ କର୍ମର ଦିବ୍ୟ ଦୀକ୍ଷା,
ଗାଇଲ "ବୌଦ୍ଧାବତାରେ" ହେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କବି,
ଭାରତର "ଇତିହାସ" କଥା,
"ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ", "ପୂଜାଫୁଲ," "ଧୂଳି" ସଙ୍ଗେ
"ଅବସରବାସରେ" ସୁଗାଥା ।

ବିଚିତ୍ର ଘଟନାପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନେ
ଠୁଳ ତବ ଯେତେ ଅଭିଜ୍ଞତା
ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆରେ କବି ଦେଇଛ ଗନ୍ଥେଇ
ଅପୂର୍ବ ସେ ଉପନ୍ୟାସ କଥା ।
"ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ", "ମାମୁଁ", "ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ,
"ଲଛମା", "ଗଳ୍ପସ୍ୱଳ୍ପ", "ସ୍ୱଚରିତ"
ଯାବଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ତବ ଘୋଷୁଥିବେ କୀର୍ତ୍ତି
ସାଧୁଥିବେ ଜଗତର ହିତ ।
ତବ ମାଟିଦେହ ସିନା ମିଶିଛି ମାଟିରେ
ଚିନ୍ମୟ ସେ କୀର୍ତ୍ତିମୟ ପ୍ରାଣ,
ଗୃହେ ଗୃହେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ପାଉଥିବ ପୂଜା
ଦିନୁଁ ଦିନ ହୋଇ ମହୀୟାନ ।

ଆସିବ ସେ ଦିନ, ଯେବେ ସେ "ଶାନ୍ତିକାନନ"*
ହେବ ଉତ୍କଳର ତୀର୍ଥଧାମ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ଲେଖା ହେବ ତାର ସିଂହଦ୍ୱାରେ
"ଫକୀରମୋହନ" ଏହି ନାମ ।
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ତପସ୍ୟାମୟ ଜୀବନ-ଆଦର୍ଶ
ଶତ ଶତ ଯୁବକଙ୍କ ପ୍ରାଣେ
ସୃଜିବ ମହତ ପ୍ରାଣ କର୍ମୀ, କବି କାଳେ
ମହାପ୍ରଭୁ-ମଙ୍ଗଳ-ବିଧାନେ ।
ସରଳ ମଧୁର ତବ ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱଭାବ
ହେ ସୁଜନ ଯେ ଦେଖିଛି ଥରେ,
ଅମାୟିକ ଭାବ ତବ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣ
ବିସୋରିବ ନାହିଁ ଜୀବନରେ ।
ଦରିଦ୍ରକଙ୍ଗାଳ ଧନ ସଦୟ ହୃଦୟ
ଦାତା, ବନ୍ଧୁବତ୍ସଳ, ଉଦ୍ୟମୀ,
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ଯୁବକର ବଳେ ବଳୀୟାନ
କର୍ମବୀର, ବିଶ୍ୱାସୀ, ସଂଯମୀ ।

ପ୍ରାଚୀନ ମହତ ଆର୍ଯ୍ୟ ହୃଦୟ ସହିତ
ସମାବେଶ ଉନ୍ନତି-ଆଶୟ,
ପ୍ରାଚ୍ୟ ପ୍ରତୀଚ୍ୟର ଅହା ଅପୂର୍ବ ସଂଯୋଗ
ସାଧିଲ ଜୀବନେ ମହାଶୟ ।
ଥିଲ ଏକାଧାରେ କେତେ ସଦ୍‌ଗୁଣ ନିଧାନ
ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷୀ ମହାପ୍ରାଣ,
ପଢୁଥିଲେ ଉତ୍କଳର ସାହିତ୍ୟର କଥା
ହରାଉଣି ଥିଲ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ।

---

* ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଗୃହ ନିକଟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଉପବନ ।

ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ସମଗ୍ର ଜୀବନେ
ମାପିଅଛ କର୍ମମୟ ପ୍ରାଣ,
ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପୂତମନେ କରିଅଛ ସାଧୁ,
ପରାତ୍ପର ବ୍ରହ୍ମପଦ ଧ୍ୟାନ ।
ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ ଯାପି ହେ କର୍ମୀପ୍ରବର,
ଯାଇଅଛ ଦିବ୍ୟଧାମେ ଏବେ,
ଥିଲ ରାଧାନାଥ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଚିର ସଖା ପାଛେଁଠି ସେ ନେବେ ।
ଉପଇନ୍ଦ୍ର, ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, ରାଧୁ,
ମଧୁ ସଙ୍ଗେ ଏକାସନେ ବସି
ଉତ୍କଳର ସୁଖେ ସୁଖୀ ହେବ କି ହେ କବି
ତା ଉପରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ବର୍ଷି ।

ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ

—୧—

ମୃତ୍ୟୁବିଜୟୀ ବୀର ହେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ !
ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତଭାବେ ନେଲ ବିଦାୟ !
ଦୀନ କୁଟୁମ୍ବ ଦୀନ ସାହିତ୍ୟ ସହ
କା ହାତେ ଦେଇଗଲ ହେ ସୁଧୀ କହ ?
ଦୀନ ଉତ୍କଳଭାଷା ତପସ୍ୟା କରି
ନିଷ୍ଠାପର ସାଧକ ତୁମ୍ଭରି ପରି
ପାଇଥିଲା କେତେ ବରଷ ପରେ,
ହରାଇଲା ତା ପୁଣି କେତେ ସତ୍ୱରେ !
ଭାଷା-ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ-ଚୟନ
କିଏ କରିବ ଆଉ ବାଣୀଭୂଷଣ ହେ !,

—୨—

ମଧୁର ହାସ ହସ ହସ ଆନନ,
ସରଳ ସୁମଧୁର ବାଣୀ-ଭୂଷଣ,
ବିଜୁଳି ପରି ଉଭି ବୁଲି ଆସିବା,
ନିଶିଦିବସ ଖଟି କର୍ମ କରିବା,
ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହରେ ସଭା, ସମିତି
କରି କରାଇ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ରୀତି,
ସାରା ଦିବସ ସାମାଜିକ ସାଧନା
ସାରା ଯାମିନୀ ବାଣୀ-ସୁଆରାଧନା,
ଘେନ ପରିବାରର ଉନ୍ନତିକାମ,
ଅର୍ଜିବା ଧନ ଯଶ ସାହିତ୍ୟେ ନାମ,
ସବୁ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସଦା ସଙ୍ଖୁଳୁଥିବା,
ସ୍ମିତ ହାସ୍ୟେ ସଭିଙ୍କ ମନ ତୋଷିବା,
ଅଗାଧ ଜ୍ଞାନ ସହ ସରଳ ଛବି,
ଚିରକାଳକୁ ସିନା ଲୁଚିଲ କବି !

—୩—

ଅଲ୍ପଶତ୍ରୁ ଉତ୍କଳଭୂଷା, ନୋହିଲେ
ବଛି ବଛି ସୁକର୍ମୀ ଅକାଳେ ଗଲେ !
ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ-ମଧୁସୂଦନ କବି
ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବରେଣ୍ୟ ଛବି,
ରାମଚନ୍ଦ୍ର-ମୃଡ଼ଳ-ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ
ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର-ଗୋପୀନାଥ-ଅଭାବ,
ପାସୋର ନ ଯାଉଣୁ ହେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ !
ଗଙ୍ଗାଧର ସଙ୍ଗତେ ନେଲ ବିଦାୟ !

—୪—

ବିସୋର ନୋହିଲେହେଁ ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି !
ଅଜ୍ଞେୟ ଅଜ୍ଞା ବିଧି-କଠୋର-ବିଧି ।
ଆଗ ପଛ ହୋଇଣ ସବେ ଚଳିବା,
ଏହା ଧ୍ରୁମର ନିତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ।

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜ୍ଞାନୀ କବି ସାଧୁ ପ୍ରଭାବ
ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଉଠାଅ ନବୀନ ଭାବ ।
ନବ ଉତ୍ସାହେ ଯୁବାଯୁବତୀଗଣ
ଉଠି ଠିଆ ହେଉନ୍ତୁ ଜଣକୁଜଣ ।
ଏହା କି ଅସମ୍ଭବ—କୋଟି ସନ୍ତାନେ
ଉଦ୍ଧାରିବେ ସତେ କି ଜନନୀ-ମାନେ ?
ଯେ ଯାଏ ସେ ଠାବ ତ ନ ପୂରେ ଅଉ,
ଯେ ଯାହା ଷେବେ କର୍ମ କରିଣ ଯାଉ ।
ନିଷ୍ଠାରେ କର୍ମ କଲେ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ
ଉଦ୍ଧାରିବେ ନିଜର ଉତ୍କଳ-ମାନ ।

ପରଲୋକଗତଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ
ସ୍ୱଦେଶବାସୀ-ପ୍ରାଣ କରିଣ ସ୍ପର୍ଶ
ଅନୁକରଣକାରୀ କଲେ ଆହ୍ୱାନ,
ସଫଳ ହୁଏ ତେବେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରାଣ
ହେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ-ଶିଷ୍ୟ ! ହୁଅ ଜାଗ୍ରତ,
ଜଣକ ସ୍ଥାନେ ଶତ ହେଉ ପ୍ରାପତ;
ସେହିପରି ନିଷ୍ଠାରେ ଅରଜ ଜ୍ଞାନ,
ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟେ ଦିଅ ହେ ଧ୍ୟାନ ।
'ଜୀବନରୁ ଜୀବନ ହୁଏ ଉତ୍ପନ୍ନ'
ଉତ୍କଳେ ହେବ ନାହିଁ କି ପ୍ରତିପନ୍ନ ?

ସ୍ୱର୍ଗତ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ

ଅହେ ନୀଳମଣି ! ଉତ୍କଳର ମଣି,
ଅକାଳରେ ଗଲ ଏ ଭବ ତେଜି ।
ତୁମ୍ଭ କାର୍ଯ୍ୟ ଭାଳି ତୁମ୍ଭ ଗୁଣ ଗୁଣି
ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ହେଜି ।

"ହିତୈଷିଣୀ", "ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ" ପ୍ରକାଶିଣ
କଲ ଏ ଦରଦ୍ର-ଉତ୍କଳ ହିତ,
"ଉତ୍କଳ-ମଧୁପ" ପ୍ରକାଶ କରିଣ
କଲ କେତେ କେତେ ଜ୍ଞାନ ସଞ୍ଚିତ ।
ଥିଲ ସ୍ୱଦେଶର ହିତେ ସଦା ରତ,
ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ ଉଦ୍‌ଗତମନ,
ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟେ ଲଗୁଥିଲ
ପ୍ରାଣପଣେ କରୁଥିଲ ସାଧନ ।
ତୁମ୍ଭର ଯତନେ "ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ" ମୁଖେ
"ଉତ୍କଳମିଳନ" ପାଇଁ ଘୋଷଣା,
ପ୍ରଥମ "ଉତ୍କଳସମ୍ମିଳନୀ" ପାଇଁ
ତୁମ୍ଭର ପ୍ରାଣରୁ ହେଲୁ ପ୍ରେରଣା ।
ଦରଦ୍ର ଗୃହରେ ଜନ୍ମି ନୀଳମଣି
ଅଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା ପାଇ କରିଛ ଯାହା,
ଧନାଢ୍ୟ ସନ୍ତାନ ସୁଶିକ୍ଷିତ ପକ୍ଷେ
ନୁହଇ କି ସୁଧି ! ଅସାଧ୍ୟ ତାହା !

ସଂସାରରେ ନୁହେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଖୀ କେହି,
ଏ ଜଗତେ ନାହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣତା କାହିଁ,
ପ୍ରାଣେ କେଉଁ ସ୍ଥାନେ ଥିଲ ଦୁର୍ବଳତା,
ତାହାପାଇଁ ଅଜ ନିନ୍ଦବୁଁ ନାହିଁ ।
ଯାଅ ଯାଅ ଭାଇ, ସେ ଦେଶେ ଯେ ଦେଶେ
ଅଭାବ ଯାତନା ବାଧଇ ନାହିଁ,
ସ୍ୱକୃତ-ସୁକୃତ-ସୁଫଳ ଭୁଞ୍ଜିଣ
ଥାଅ ବଡ଼ୁପଦପଙ୍କଜ ଧ୍ୟାଇ ।
ଯେଉଁ ସ୍ୱଦେଶର ଶୁଭ ମନାସିଣ
ସାରା ଜୀବନଟା କଲ ଯାପନ,
ମଧୁପ ସମାନ ସତ୍‌କର୍ମ-ସଦ୍‌ଗୁଣ—
ମଧୁ ସେ ଉତ୍କଳ କରୁ ଗ୍ରହଣ ।

"ଇନ୍ଦୁମତୀ" କାବ୍ୟ ପ୍ରଣେତା ମେହେର

ଅହେ ଭ୍ରାତ ! ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ କେବେ ଦେଖିନାହିଁ,
ତବ କଥା ମନେ ମୋର ପଡ଼ଇ କିମ୍ପାଇଁ ?
ବନ୍ଧୁ କି ନ ବନ୍ଧୁ ମୋତେ ତୁମ୍ଭେ, ଜାଣେ ନାହିଁ
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମଣଇ କିନ୍ତୁ ମୁହିଁ ନିଜ ଭ୍ରାତ ।
ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ମୂରତି
ଦେଖି କାଳେ ତୁଟିଯିବ ମାୟା ତୁମ୍ଭପ୍ରତି,
ପଢ଼ିଅଛି 'ଇନ୍ଦୁମତୀ' କାବ୍ୟ କେତେଥର
ସେହିଠାରେ ପରିଚୟ ତୁମ୍ଭର ମୋହର ।
ଲାବଣ୍ୟ-କାସାର-ହଂସ, ପୁରୁଷ ଅଦ୍ଭୁତ
କାଳିଦାସ ଭାରତୀୟ ବାଣୀ-ବର ପୁତ୍ର ।
ଯୋଗ୍ୟ ଅନ୍ତେବାସୀ ତୁମ୍ଭେ ଅଟ ତାହାଙ୍କର
ବଳିହାରି, ଗୁରୁପ୍ରତି ସମ୍ଭାର ଅର୍ଘ୍ୟର ।
ପବିତ୍ର ପ୍ରଶସ୍ତି ଏ ମୋ ଭାରତୀ-ନନ୍ଦନ
ମହାର୍ଘ ଭାବନା ଭେଟି କର ହେ ଗ୍ରହଣ ।

ସଂସାର ଅବିଳ ସୂତ୍ର ହାଟେ ଘାଟେ ମିଳେ
ଏ ମୋହର ସ୍ନେହେ ନାହିଁ ସ୍ୱାର୍ଥଭାବ ଛଳେ ।
ଖଣ୍ଡେ କାବ୍ୟ ଲେଖିଦେଇ ରହିଲ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ
ଔଣୀଙ୍କୁ ନାହିଁ କର୍ମେ ହେଲା କି ଉଚିତ ?
ଶୁଣିଅଛି ଦରିଦ୍ରତା କଠୋର ନିର୍ଘାତ
ସହି କଷ୍ଟେ କବି, ତୁମ୍ଭେ କର ଦିନପାତ ।
ସୁହୃଦେ ତୁମ୍ଭର ପରି ମୁହିଁ ଅଭାଜନେ
ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ପ୍ରହାରେ ବସେଁ କ୍ଷୁଣ୍ଣମନେ ।
ଅଛି କବିବାଣୀ, "ଦୁଃଖୀ ପାଇଁ ଦୁଃଖୀଜନ
ଯେଉଁ ସୁଖପାଏ, ନ ପାଏ ତା' ସୁଖୀଜନ ।"
ତେଣୁ ମୋର ତୁମ୍ଭପ୍ରତି ଏ ସହାନୁଭୂତି ।
ନାଚଇ ମୋ ନେତ୍ରେ "ଇନ୍ଦୁମତୀ"-କବି ମୂର୍ତ୍ତି ।

ଜନ୍ମିଥାନ୍ତ ଯେବେ ସଭ୍ୟ ଉନ୍ନତ ଦେଶରେ
ବାଜୁଥାନ୍ତା ନାମ ତବ ଦଗଦିଗନ୍ତରେ ।
ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ଦୁଃଖୀ ପ୍ରିୟ କବି
ହୃଦ ମଧ୍ୟେ ରଖିଥାନ୍ତେ ତବ ଦୀନ ଛବି ।
ପୂର୍ବ ସୁକୃତ ବିହୀନେ ପଡ଼ି ଏ ଊଷର
ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠ ମଣିଅଛି ବିନଷ୍ଟ ତୁମ୍ଭର ।
କବିତା-ଲତାରେ ଏକମାତ୍ର ଫୁଲ ଫୁଟି
ଅନାଦରେ ସେ ଲତିକା ଗଲା କି ଉଜୁଡ଼ି !
ଶୁଣିଅଛୁ ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ସୁଶୀଳ ବିନୀତ
ତେଣୁ ତୁମ୍ଭ ନାମେ ଅଜି ଭଣିଲି ଏ ଗୀତ ।
କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳ ଫିଙ୍ଗିଦିଅ ବିଷାଦର
ପଦାଘାତ କର ଅତ୍ୟାଚାରେ ସମାଜର ।
ଦରିଦ୍ରତା ନୁହେ କବି ପ୍ରତିଭା-ନାଶକ
ବିଘ୍ନ ବିନା ଭେଲ ଖାଣ୍ଟି ସୁନା ପରୀକ୍ଷକ ।
ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର କାବ୍ୟ ଲେଖି ପ୍ରିୟ କବି !
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କର ମାତୃଭୂମି ମୁଖ ଛବି ।

କର୍ମନାଶା-ନୀରେ ହେଉ ଜାତି ବିସର୍ଜନ
ବୈଶ୍ୟଠୁଁ ଶିଖନ୍ତୁ ଆଜି କ୍ଷତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।
ଉନ୍ନତିକ ସଙ୍ଗତେ ନୃପ-ମୁକୁଟ-ମଣ୍ଡିତ
କାଳବଳେ ହେବେ ସବେ ଭବୁଁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ।
କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ଦୀନ କବି ରହିବ ଜୀବିତ
ଯେତେଦିନ ଭବେ ଥିବ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ।
ଯେତେ ଛପାଇଲେ ନ ଲୁଚଇ ଅଗ୍ନି, ସତ୍ୟ,
ଲୁଚିଲେ କି ଚମ୍ପୁକବି ବଳଦେବ ରଥ ?

କବି ଗଙ୍ଗାଧର

—୧—

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରଙ୍ଗାଜୀବ ହେ ଗଙ୍ଗାଧର !
ଗଙ୍ଗାର ନୀର ସମ ତୁଳି ତୁମ୍ଭର,
ଯାହା ସେ ପରଶିଲା କଲା ପବିତ୍ର
ବାଣୀମନ୍ଦିରେ ତବ ପର୍ବ ବିଚିତ୍ର
ଗୁନ୍ଥି ନୀରବେ କାବ୍ୟ-କବିତା-ହାର
ଦେଲ ଜନନୀ କଣ୍ଠେ ଯେ ଉପହାର,
ରହିଲା ତାହା ଏବେ କାଳ କାଳକୁ
ନାହିଁ ଉପମା କାହିଁ ମାଳ ମାଳକୁ ।
ଭାଷା ସୂତ୍ରରେ ଭକ୍ତି ଛନ୍ଦେ ବସନ
ଖଣ୍ଡକୁ ଖଣ୍ଡ ଶାଟୀ କରି ରଚନ
ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇ ଅଛ ଜନନୀ ଅଙ୍ଗେ
ସୁଷମ ଅଳଙ୍କାରେ ସାଜି କି ରଙ୍ଗେ !
କାହିଁ ଭଳିଲେ ଆଜ ତା ପଟାନ୍ତର
ତେଣୁ ଜନନୀ ତବ ଶୋକେ କାତର ।

—୨—

ଦୀନ କୁଟୀର କୋଣେ ଜନମ ଲଭି
ସାରା ଉତ୍କଳେ ଖ୍ୟାତି ଲଭିଛ କବି !
କାବ୍ୟ କବିତା ପୁଣି ମହତପଣ
ଉଡ଼ାଉଅଛି ଗଉରବ କେତନ ।
ଚୈତନ୍ୟ ବଳେ କାଳ-ଅପର-ପାରେ
ପ୍ରସାଦ ଲଭୁଥିବ ଏ ପରକାରେ ।
ବେନି ଲୋକ ସାଧନା ତବ ତରଣି
ଲଭୁଛନ୍ତି ଲୋକମୁଖୁଁ ବିଜୟଧ୍ୱନି ।
ଇହଲୋକର ହାହାକାର ଶବଦ
ସଙ୍ଗେ ମିଶଇ ପର-ଦେବାଶୀର୍ବାଦ ।

ଘଟିଲ ଏହା କେତେ ଜଣଙ୍କ ଭାଗ୍ୟେ ?
ଦୈନ୍ୟ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ପରିଣତ ସୌଭାଗ୍ୟେ ।
ଫେର ବୈକୁଣ୍ଠେ ଫେର ହେ କବିବର ।
ଆଶୀର୍ବାଦ ଘେନିଣ ଜନନୀଙ୍କର ।

— ୩ —

"ତପସ୍ୱିନୀ" ଅଙ୍କିଲ ତପସ୍ୱୀ ସମ
ରଘୁ-ବଧୂଙ୍କ ଦେଖି ଦଶା ନିର୍ମମ
ଦେଖି ତପୋବନର ପ୍ରଣୟ ଛବି
'ପ୍ରଣୟ-ଅଙ୍କୁର'କୁ ରୋପିଲ କବି !
ପାଣ୍ଡବ ପାଟରାଣୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ଯୋଷା
ବିରାଟ ଘରେ ତାର ଦେଖି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
କାନ୍ଦିଲା ତବ ସାଧୁ ପ୍ରାଣ ବିକଳେ
"କୀଚକବଧ" ଭାଷା ଲତାରେ ଫଳେ ।

କବିହୃଦୟ-ବଧୂ କର ଦର୍ଶନ
"କବିତା-କଲ୍ଲୋଳର" ହେଲା ସ୍ଫୁରଣ,
"ଇନ୍ଦୁମତୀ" ପ୍ରଣୟ ବିରହ ବାଣୀ
କବିତା କଣ୍ଠେ କବି ଆଣିଲ ଟାଣି ।
ଉତ୍କଳଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସୁହାସ ଛବି
ମୋହିଲା ଦେଶଭକ୍ତ ବଙ୍କିମୀ କବି
"ମହିମା" ବିଶେଷ ଦେଖି ସୁପ୍ରକାଶିତ
କାବ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଭେ କଲ ସୁପ୍ରକାଶିତ ।

ନାରୀକବି କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ

କୁନ୍ତଳନୀକୁଳମଣି କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ
ଉତ୍କଳରମଣୀକର କୁନ୍ତଳ ଭୂଷଣ
ନାନାଗୁଣେ ଅଲଙ୍କୃତା ମନସ୍ୱିନୀ ନାରୀ
କବିତା ସଙ୍ଗୀତ ବିଭୁଭକ୍ତି ପ୍ରେମେ ଧନ୍ୟ ।
ନାରୀଶିକ୍ଷକ ସେବାଧର୍ମେ ସୁଦୀକ୍ଷିତା
ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠାବତୀ ସୁଦକ୍ଷା ଗୃହିଣୀ
କବିତାରସଜ୍ଞା ନାନାଭାଷେ ସୁପଣ୍ଡିତା
କାବ୍ୟସୁଧାପାୟୀ ବିଭୁପ୍ରେମ ବିରହିଣୀ ।
ସ୍ୱଦେଶର ପୂର୍ବଗୌରବେ ଗରବିତା
ନିସର୍ଗଲାବଣ୍ୟମୁଗ୍ଧା ଅୟି ପ୍ରେମମୟି !
କି ଅପୂର୍ବ ପ୍ରତିଭାରେ ହୋଇ ସନ୍ଦୀପିତା
ଏ ଦୀନ ଉତ୍କଳେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା ଶକ୍ତିମୟି !
ଧନ୍ୟ କଲ ମୋ କୁଟୀର ତବ ଆଗମନ
ନିଃସମ୍ବଳ ସ୍ନେହ ଭେଣ୍ଟି କଲି ନିବେଦନ ।

କବିବର ରାଧାନାଥ

ସତେ କି ତେଜି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦେହ-ପଞ୍ଜର
ଉଡ଼ି ଯାଇଛି ଆତ୍ମା-ପକ୍ଷୀ ତୁମ୍ଭର ?
ସତେ କି ସେହି ସୌମ୍ୟ ମୁଖ ସୁନ୍ଦର
ଲୁଚି ଯାଇଛି କବିବର ତୁମ୍ଭର ?
ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାତକାଳେ ପୂତ ପ୍ରଦୋଷେ
ମୋ ଦ୍ୱାରେ କେ ଡାକିବ ମଧୁର ଘୋଷେ ?
ଦରିଦ୍ର କୁଟୀରେ ସେ ପଦ-ପୁଷ୍କର
ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ଆଉ ହେ କବିବର !
କାବ୍ୟ-ଆଳାପେ ଯାପି ଯାମ ପ୍ରହର
ବୁଲିବା ନାହିଁ ଆଉ ପଣ୍ଡିତବର ?

ସେହି ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ମଧୁର ବାଣୀ
ସେ ଟହ ଟହ ହସ ସରଳ ବାଣୀ
ନୋହିବ ଆଉ ତାହା ନୟନ ପଥିକ,
ଏଥୁଁ କି ଦୁଃଖ ଆଉ ଅଛି ଅଧିକ ?
ହେମନ୍ତ ଅନୁରାଗ ସାହିତ୍ୟ-ରସେ,
ସେ ଏକତାନ ମନ ଜ୍ଞାନ-ଆବେଶେ,
ହେଉ ନାହିଁ ତ ଆଉ ଗୋଚର କାହିଁ,
କିଏ କହିବ ପୁଣି ହେବ କି ନାହିଁ ?
କବିଭାବମୋହିନୀ ମୂରତି ଦେଖି
ସଂସାର ସୁଖ ଚିରଦିନ ଉପେକ୍ଷି
କାବ୍ୟ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ହୋଇ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ଚିତ
ବୁଲୁଥିଲ ଭାରତୀ କୁଞ୍ଜେ ସତତ ।

ବିହଙ୍ଗମ-କାକଳୀ ତରୁ ବ୍ରତତୀ
ବନ ଗିରି ନଗରୀ ତଟିନୀ ତତି
ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରାନ୍ତର କ୍ଷେତ୍ର ନିକୁଞ୍ଜ ସବୁ
ଶ୍ମଶାନ ଉପବନ ହ୍ରଦ ସାଗର ।
ଉଜ୍ଜଳ ଉଡୁରାଜ ମନ୍ଦିର ଗଣ
ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ବ୍ୟାପିତ ନୀଳଗଗନ—
ସବୁରି ସଙ୍ଗେ ତବ ଆତ୍ମା ଅମର
ସଂଯୁକ୍ତ ହେଉଅଛି ହେ କବିବର !

ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟ

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ ପୁଣ୍ୟର ଧାମ,
କୋଟିସ୍ତୁତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯାହାର ନାମ,
ପବିତ୍ର ପୁରାଣ କୀର୍ତ୍ତିମୟ,
ଜ୍ଞାନ କର୍ମ ପ୍ରେମ ଯୋଗ ଆଳୟ,
ନିଜେ ଲୀଳାମୟ ହରି
ବୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ-ରବି— ଭଣ୍ଡାର ସ୍ୱରୂପେ
ବାନ୍ଧି ନେଲେ କୃପା କରି ।

ଜନକାଦି ଋଷି ଏ ଦେଶେ ଅସି
ଗଲେ ଅଦ ଶାସ୍ତ୍ର ବେଦ ପ୍ରକାଶି,
ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ବ୍ୟାସ
ବାଲ୍ମୀକି ଏ ଦେଶେ କଲେ ପ୍ରକାଶ,
ସାଙ୍ଖ୍ୟାଦି ଷଡ଼ ଦର୍ଶନ
କପିଳାଦି ଋଷି ଏହି ଦେଶେ ଜନ୍ମି
କରିଥିଲେ ପ୍ରଣୟନ ।

ମହାକର୍ମ-ଯୋଗୀ ବୁଦ୍ଧ ଗୌତମ
ପ୍ରଚାରି "ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ,
ଜନ୍ମନାଶ କର୍ମ-ନିର୍ବାଣ ହେତୁ"
ଉଡ଼ାଇଲେ ସାମ୍ୟ-ଗୌରବ-କେତୁ,
ମହାପ୍ରେମିକ ଚୈତନ୍ୟ
"ନାମେ ଭକ୍ତି ଜୀବେ ଦୟା" ଉପଦେଶି
ଏହି ଦେଶେ କଲେ ଧନ୍ୟ ।

ବ୍ରହ୍ମୋପାସକ ଶୁକ ସନକ,
ମନୁ ପରାଶର ସ୍ମୃତିକାରକ,
ଭବଭୂତି କାଳିଦାସାଦି କବି,
ଭୂଷିଲେ ଅତୁଳ ଭାରତ-ଛବି
ରାମ କୃଷ୍ଣ ଯାର ବୀର,
ଜ୍ଞାନ-ଗରିମାରେ ଭାରତ ସମାନ
କେଉଁ ଦେଶ ପୃଥିବୀର ।

ନାନକ କବୀର ତୁଳସୀ ଦାସ,
ତୁକାରାମ ବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ
ନାନା ଯୁଗେ ନାନା ସାଧୁ ସଜ୍ଜନ
ସମାଜ ସଂସ୍କାର କଲେ ସାଧନ,
ଦେଶେ ଘୋର ବିଶୃଙ୍ଖଳା
ଘୋଟେ ଯେବେ ତେବେ ଜନ୍ମନ୍ତି ମହାତ୍ମା
ଦେଖାନ୍ତି ପରମାତ୍ମା ଲୀଳା ।

ପୁଣି ଏ ଭାରତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଳେ
ପଡ଼ୁଥିଲା ଅବନତି-କବଳେ
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଜଗତଗୁରୁ
ଅଭ୍ୟ ଲଚାର ବିଦବ ପ୍ରଭୁ
ମହାପୁରୁଷ-ରତନ
ଅମାନିଶାଧ୍ୱାନ୍ତେ ଭାସ୍କର ପରାଏ
ଭାରତେ କଲେ ପ୍ରେରଣ ।

ଏକେଶ୍ୱରବାଦ-ପୁନଃସ୍ଥାପକ,
ସ୍ୱାଧୀନତା-ଶରପରପୋଷକ,
ମହାନ ପଣ୍ଡିତ ଦରିଦ୍ରମିତ୍ର,
ହୀମକାନ୍ତସମାବେଶ-ଚରିତ୍ର,
ସତ୍ୟନ୍ୟାୟବିଭୂଷଣ
ଶାସ୍ତ୍ର-ଅନ୍ତର୍ଦର୍ଶୀ ପୁଙ୍ଖ ସଂସ୍କାରକ
ରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମମୋହନ ।

ଜ୍ଞାନ କର୍ମ ପ୍ରେମ ବୀର ବିକାନ୍ତ,
ବହ୍ନି ସିନ୍ଧୁ ସମ ତେଜସ୍ୱୀ ଶାନ୍ତ,
ସ୍ୱଦେଶବତ୍ସଳ ଉଦାରଚେତା,
ମହାସମନ୍ୱୟ-ଧର୍ମପ୍ରଣେତା,
ରମଣୀ-ଶରସହାୟ
ପ୍ରାଚ୍ୟ ପ୍ରତୀଚ୍ୟର ସମନ୍ୱୟକାରୀ
ଶ୍ରୀ ରାମମୋହନ ରାୟ

ସମ୍ବଲପୁର

ସମ୍ବଲେଇ-ପାଳିତ ସମ୍ବଲପୁର
ଘୋର ଜାଙ୍ଗଲ ସ୍ଥଳ ହୁଣ୍ଠିଁ ସୁଦୂର ।
ନିସର୍ଗ-ଗୃହ ତୋର ସୁନ୍ଦର ଶରୀ,
ନିତରଙ୍ଗ ନଦ-ନେତ୍ର ମୃଗ ପଶିନ ।

ଦକ୍ଷିଣେ ଶୈଳୋପଳା କଳ ନିନାଦେ
ବହଇ ଧୋଇ ବାର ପର୍ବତ ପାଦେ ।
ଶିଳାବନ୍ଧୁର ନଦୀ ସିକତାଶଯ୍ୟା
ଶଶିକର ଭୁଲିକି ଦଅଇ ଲଜ୍ଜା ।
ପାଷାଣେ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ତଟିନୀ ତୀର
ପୁଲିନେ ଶୋହେ ସୋମନାଥ ମନ୍ଦିର ।
ସ୍ୱଦେଶ ସେବାବ୍ରତ ବ୍ରଜମୋହନ—
ସେତୁ ସୋପାନ ଦଣେ କେଡ଼େ ଯତନ । (୧)
ପଖାଳି ସେ ମନ୍ଦିର ପୃଷ୍ଠ ଚରଣ
ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦ ସର ଦଣେ କି ଶୋଭାବନ !
ଶତ ସହସ୍ର ତହିଁ ଫୁଟନ୍ତି କମଳ
ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଜଳେ କି ଟଳଟଳ !
ନୀଳ ସଲିଳେ ରକ୍ତ କମଳଗଣ
ତରଣୀ ଗୃହ ମାଳୀ କରେ ରଚନ ।

ବାରୁଣୀ ଦଣେ ଦଣେ ବାର ପର୍ବତ,
ଶୋଭଇ ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରାଚୀରବତ ।
ବାରପର୍ବତପ୍ରାନ୍ତେ ବୁଡ଼ଇ ରବି
ପ୍ରଦୋଷେ ପ୍ରକଟିଣ ରୁଚିର ଛବି ।
ଅକଳନ୍ତା ସିନା ସେ ବର୍ଣ୍ଣବିଭବ,
ବଖାଣି ପାରେ କିଏ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଛବ ?
ତଟିନୀତୀରେ ଭଗ୍ନ ରାଜନବର (୨)
କେଡ଼େ ପ୍ରାଚୀନ ପୁଣି କେଡ଼େ ଜର୍ଜର !
ଏଡ଼େ କଠିନ ଦୃଢ଼ ଗଡ଼କୁ କର
ଏଡ଼ୁଣି ଥିଲେ ପରା ନୃପତି ଅବର ।

(୧) ପରଲୋକଗତ ବ୍ରଜମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବହୁ ଯତ୍ନ ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ଏହି ବନ୍ଧ ଓ ପାବଚ୍ଛ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

(୨) ମହାନଦୀତୀରସ୍ଥ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜାଙ୍କର ପୁରାତନ ସୁଦୃଢ଼ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗ ଅଧୁନା ସୋନପୁର ମହାରାଜାଙ୍କ ଅଧିକୃତ । ଏହା ସମ୍ବଲପୁରର ଗୋଟିଏ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନ ।

ବେଢ଼ା ଭିତରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଟପୀ
ଲଭି ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତ ଗଗନ ଚୁମ୍ପି ।
ଏ ବୃକ୍ଷେ ବସି ଅଣହୂର ଅତୀତେ
ଘୋଷୁଥିଲେ ବିହଙ୍ଗେ ମଧୁରଗୀତେ
ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥା ନୃପଯୋଷାମାନଙ୍କୁ,
କାନ୍ତ ବାରତା ଆଣି ଦେଇଣ ତାଙ୍କୁ ।
ରାଜମହିଷୀ ରାଜଜେମା ସକଳେ
ମାର୍ଜନା କରୁଥିଲେ ଯେ କୂପଜଳେ,
ଅଦ୍ୟାପି ରାଜେ ତାହା ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ,
ଶିଳାସୋପାନ ଶୋଭେ ତତ୍‌ପାଶରେ ।
ଦୁର୍ଗ ଚୌଦିଗେ ଥିଲା ଦୁର୍ଗ ପରିଖା,
ଅତଳଜଳ ସର ଅଦ୍ୟାପି ଦେଖା ।

କିମ୍ବଦନ୍ତୀ କହଇ ଏ ସବ ଗାଇ—
ଛୁଟେ ବିରାଜୁଥିଲା ଚୌଦିଗେ ଥାଇ ।
କାଳ-କାମୋଡ଼େ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ପରିଖା
'ନଶ୍ୱର ଏ ସଂସାର' ଦିଏ ଏ ଶିକ୍ଷା ।
ଗଡ଼ ନିକଟେ କେତେ 'ଗୁଡ଼ି' ସୁନ୍ଦର (୩)
ପୂର୍ବଗୌରବ ମୂକସାକ୍ଷୀ ତୋହର ।
ଦୁର୍ଗସୀମାନ୍ତେ ଘନ ବଂଶନାକୁଞ୍ଜ,
ମଧ୍ୟଗର୍ଭେ ଗୁପ୍ତ ଗହ୍ୱର ପୁଞ୍ଜ,
ପ୍ରାଚୀନ ଭଗ୍ନଦୁର୍ଗ ସଙ୍କେତମାନ,
କରନ୍ତି ପୂର୍ବକୀର୍ତ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ ।
ଉତ୍ତରେ 'ବୁଢ଼ା ରଜା' ପ୍ରଶସ୍ତ ସର
ଜଗି ରହିଛି ଶୋଭାଧନ ତୋହର ।
ପର୍ବତ ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ବିଟପୀ ବଲ୍ଲୀ
ଶ୍ୟାମସମ୍ଭାର ଯେଣେ ହସଇ ପଲ୍ଲୀ !

(୩) ସମ୍ବଲପୁରରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଜଗ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଗୁଡ଼ି—ମନ୍ଦିର । ଏହା ସମ୍ବଲପୁର ସ୍ଥାନର ଗୋଟିଏ ନିଦର୍ଶନ ।

ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳ କ୍ଷେତ୍ର ନେତ୍ରମୋହନ,
ରସାଳଡାଳେ ଡାଳେ ବିହଙ୍ଗସ୍ୱନ ।
ନେତ୍ରଶ୍ରବଣମୋହି ଏ ଶୋଭାରାଜି
ଘେନି ତୋ ଅପଘନ ଅଛୁ ତୁ ସାଜି ।
ଶତଶତମନ୍ଦିରପୂର୍ଣ୍ଣ ନଗରୀ
ପୁରାଣକୀର୍ତ୍ତିରନ୍ଧ୍ରାଧାରୀ ସୁନ୍ଦରୀ ।
ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା ଶ୍ୟାମଗିରିକୁନ୍ତଳା
ଦେଶବିଦେଶ-ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା କମଳା । (୪)
ଏ ଶୋଭା ନେଲେଭି ଅରା ଜଗବତ୍ସଳ
ମଣ୍ଡିବେ ଭବିଷ୍ୟତେ ତୋ ଅଙ୍କସ୍ଥଳ । (୫)
ଶୈଳବନ୍ଧୁର ରମ୍ୟ ରମ୍ୟ ନଗର
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭବିଷ୍ୟତ ଅଛି ତୋହର ।

ବୈକୁଣ୍ଠ, ନୀଳକଣ୍ଠ, ବ୍ରଜମୋହନ
କରିଗଲେ ତୋହର ଅଙ୍କ ମଣ୍ଡନ ।
ଅସନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପଛ ପରେ ପ୍ରକାଶି
ଦେଶପ୍ରେମିକ ଜନ୍ମଯାତନାହାରୀ ।
ଏତେ ମାଗୁଣୀ ତବ ଚରଣେ ମୋର
କର ଶିଳାପୁଞ୍ଜ ସନ୍ତାନେ ତୋର ।
ଦୃଢ଼ ପରାଣେ ସାଧି କର୍ତ୍ତବ୍ୟମାନ
ରଖନ୍ତୁ ତୋ ସନ୍ତାନେ ତୋର ସମ୍ମାନ ।
ଯେ ତୋତେ ଅନୁନ୍ନତ କହିବ କହୁ,
ତୋ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ମୃତିପଥେ ମୋ ରହୁ ।

---

(୪) 'ସମ୍ବଲପୁରୀ ଗୁଡ଼ଳ' ନାନାସ୍ଥାନକୁ ରପ୍ତାନି ହୁଏ । କଟକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହି ଗୁଡ଼ଳ ବହୁକାଳରୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

(୫) କଲ୍କୀ ଅବତାର ସମ୍ବଲପୁରରେ ହେବାର ପୌରାଣିକ ଉକ୍ତି ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ-ବାଦ ଅଭିଧାନରେ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ନିର୍ମାଲ୍ୟ

ଉତ୍ସର୍ଗ

ମୟୂରଭଞ୍ଜାଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମହାରାଜ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେବ ମହୋଦୟ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକେଷୁ

ନିବେଦନମିଦଂ—

ଶ୍ରୀମନ୍‌ମହାରାଜ,

ଶ୍ରୀଛାମୁ ସ୍ୱୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା, ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ରାଜ୍ୟଶାସନ, ସଂଯତ ଚରିତ୍ର, ଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ, ଅଦମ୍ୟ ଜ୍ଞାନାର୍ଜ୍ଜନପିପାସା, ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟପ୍ରତି ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦର୍ଶନଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳର ମୁଖୋଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଅଛନ୍ତି । ଏତନ୍ନିମିତ୍ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚିରଭକ୍ତ ।

ପ୍ରୋକ୍ତ ଭକ୍ତିର ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ଅଦ୍ୟ "ନିର୍ମାଲ୍ୟ" ନାମଧେୟ ଏହି କବିତାସଂଗ୍ରହ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ପବିତ୍ର ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲି । ନିର୍ମାଲ୍ୟ ପ୍ରଦାନରେ ଉଚିତ ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହା ଆନ୍ତରିକ ଭକ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ, ଏହା ଭାବି ଶ୍ରୀଛାମୁ ଏହା ଗ୍ରହଣ ଓ ପାଠ କଲେ ଚିରବାଧିତ ହେବି । ଇତି ।

ବିନୟାବନତ

ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ

ମହାରାଜ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେବ

ଭାରତୀ-କାନନ-କୁଞ୍ଜ-ବିହାର-ରସିକ,
ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-ଚିର-ଉତ୍ସାହ-ଦାୟକ,
ପ୍ରକୃତିରଞ୍ଜନ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ନରପତି,
ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନେ ଶାନ୍ତ ସୁସଂଯତ ମତି,
ଭୂଭାରତେ ଉତ୍କଳର ମୁଖୋଜ୍ଜ୍ୱଳକାରୀ,
ପଦେ ନୃପ, ମନେ ଜ୍ଞାନଯୋଗୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ,
ସ୍ଥାନ ତେଜେ ଶୂର ବୀର ଭାସ୍କର ବଂଶୀୟ,
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାଲୋକପ୍ରାପ୍ତ ଉତ୍କଳୀୟ,
ନବ ଯୁଗ ପ୍ରଭାତରେ ଜାଗ୍ରତ ସକଳ,
ହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି କେବଳ ଉତ୍କଳ,
ଦୁଃଖିନୀ ଜନମ-ଭୂମି ଶ୍ରୀଗ୍ଳମୁ-ଶ୍ରୀମୁଖ
ଅନାଇ ସ୍ୱପନ ଦେଖେ ଭବିଷ୍ୟତ-ସୁଖ ।
ତୁହିଁ ଦେବ ! ସ୍ୱଜାତୀୟ-ଉନ୍ନତି-କାରଣେ
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି କରୁଣା-ନୟନେ ।

ନିର୍ମାଲ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ମତ

"ଆପଣଙ୍କ ନିର୍ମାଲ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ି ଆପଣଙ୍କ ରଚନା ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଭଲ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲୁଁ।"

ରାଜା ସର୍ ସୁଢ଼ଳ ଦେଓ
କଣ୍ଟେ ବାମଣ୍ଡା।

"I have read through your little book with pleasure and have marked the spirit of purity and sanctity which pervades it. It is very desirable that our literature should divert into this channel."

Shriram Chandra Deo
Maharaja of Mayurbhanj.

'It is an excellent production of specimens of best Oriya versification This is indeed an acquisition to the present Oriya literature."

S. P. Narayan Deo
Second Prince, Parlakemedi.

ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା

ଖେଳୁଥିଲି କରି ଧୂଳିଘର
ବନ୍ଧୁ ଆସି କହିଲେ ମୋହର,
"ଚାଲ ଯିବା ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରି
ଆନନ୍ଦଧାମରେ ଯହିଁ ହରି ।"
ଭ୍ରମିଲିଣି କେତେ କେତେ ଦେଶ
ନ ମିଳିଲା ତାହାଙ୍କ ସନ୍ଦେଶ ।
ଜଡ଼-ପ୍ରାଣୀ-ଉଦ୍ଭିଦ ଜଗତେ
ଲୋଡ଼ିଲି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କେତେ କେତେ ।
ବିଚିତ୍ର, ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ଧରା
ଶର ନବ ଋତୁ ପରମ୍ପରା
ମୂର୍ତ୍ତ-ଇନ୍ଦୁ-ନୀଳ-ସାନ୍ଦ୍ର-ଘନ—
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁମଣ୍ଡିତ ଗଗନ,
ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ତାରକା, ସାଗର,
ଗିରି, ନଦୀ, କାନନ, ପ୍ରାନ୍ତର,
ପଲ୍ଲବ କୁସୁମ, ତରୁଲତା—
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୁଚ୍ଛିଲି ବାରତା ।
ବିହଙ୍ଗମ ମଧୁର ନିସ୍ୱନ,
ନରନାରୀ ସୁନ୍ଦର ଆନନ,
ଅବନୀର ଅତୀତ କାହାଣୀ,
ଜ୍ଞାନୀ-କବି-ଉପଦେଶ ବାଣୀ,
ଖୋଜି ଖୋଜି ହେଲି ମୁଁ ନିରାଶ
ପ୍ରାଣ ମୋର ଉଦାସ ଉଦାସ ।
ନ ପାଇଣି ପ୍ରାଣର ଆଶ୍ରୟ
ମନ ହେଲା ପାପପଙ୍କମୟ ।
କିନ୍ତୁ ଶୁଣି କାହାର ଆହ୍ୱାନ
ଧରା-ଧୂଳି-ଅତୃପ୍ତ ମୋ ପ୍ରାଣ ?
ଅଲକ୍ଷିତେ ବୋଇଲା କେ ଗିର—
"ଖୋଜ ଖୋଜ ହୃଦୟ-ମନ୍ଦିର ।
ବାହାରର ତେଜି ଆଡ଼ମ୍ବର
ପ୍ରବେଶ ତୁ ଅନ୍ତରେ ନିଜର
ନ ଦେଖିଲେ ହୃଦୟ କନ୍ଦରେ
ନ ମିଳିବ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ।"
ଦେଖିଲି ମୁଁ ଅନ୍ତରକୁ ଚାହିଁ—
ଅନ୍ଧକାର ଛଡ଼ା କିଛି ନାହିଁ ।
ଥିଲା ଯାହା ଜ୍ଞାନ ମୋ ସଞ୍ଚିତ
ସଂଶୟ ସେ କଲା ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ।
ନୈରାଶ୍ୟରେ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ପ୍ରାଣ
ହେଲା ପୁଣି ଦୁଃଖେ ମ୍ରିୟମାଣ ।
ସଂସାରର ସୁଖ ସଖ୍ୟ ଜ୍ଞାନ
ପ୍ରାଣେ ଶାନ୍ତି ନ କଲା ପ୍ରଦାନ ।
ଶୁଣିଲି ମୁଁ ଅଜ୍ଞାତେ ଆଦେଶ—
"ଶୁଦ୍ଧ କର ହୃଦୟ ପ୍ରଦେଶ,
ପବିତ୍ର ନ କଲେ ପ୍ରାଣ ମନ
ପାପୀ ସତ୍ୟ ନ କରେ ଦର୍ଶନ ।"
ମନ ରିପୁ କରନ୍ତି ବାହାର—
କରିବା ତ ବିଷମ ବ୍ୟାପାର ।
ବିଷମ ସଂଗ୍ରାମେ ପରାଜିତ
ବାରମ୍ବାର ହେଲିଣି ବ୍ୟଥିତ ।
ବୋଇଲି ବିକଳେ "କୃପାକର
ତାରି ମୋତେ ପାପ-ପଙ୍କୁ ହରି ।"
ହେଲାକ୍ଷୁ ମୋ ଗରବ ଗଞ୍ଜନ
ଅହଙ୍କାର-ମାନ-ବିନାଶନ
ଶୁଭକ୍ଷଣେ ଦୟାମୟ ହରି
ଦେଲେ ପଥ ପରିଷ୍କାର କରି ।

ଛୁଣ୍ଡିଗଲା ସଂଶୟ ବନ୍ଧନ
ମୋହ ଧ୍ୱାନ୍ତ କଲା ପଳାୟନ ।
ଦେଖିଲି ପଙ୍କରେ ପଦ୍ମ ପରି
ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟେ ବିରାଜନ୍ତି ହରି ।
ଜ୍ଞାନ-ପ୍ରେମ-ପୁଣ୍ୟରୂପୀ ହରି
ଦିଅନ୍ତି ମୋ ପାପ ଧୌତ କରି ।
ସାରା ସୃଷ୍ଟି କରି ସଂଜୀବିତ
ଅଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ବିରାଜିତ,
କିନ୍ତୁ ଲୀଳାମୟ ପ୍ରଭୁ ହରି
ନିଜ ରୂପ ନିଅନ୍ତି ସମ୍ବରି ।
"କାହିଁ ଗଲେ, କାହିଁ ଗଲେ ?" କହୁ
ପ୍ରାଣେ ଥାଇଁ ଦେଖି ନ ପାରଇ ;
ଘନ ବନେ କୁସୁମ ଯେସନ
ବିକଶିଣ ପ୍ରମୋଦେ କାନନ
ଭୃଙ୍ଗ ସେହି ମଧୁଗନ୍ଧେ ମତ୍ତ
ଧାଇ ହେଉଥାଏ ଇତସ୍ତତଃ ।
ସେହିପରି ଏ ମୋର ହୃଦୟ
ତାଙ୍କ ପାଇଁ ହୁଅଇ ଅଥୟ ।
ସେ ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରଭୁ ଯେବେ
ବ୍ୟାକୁଳିତ ପ୍ରାଣ କିପାଁ ତେବେ ?

ନିରାଶେ ବିଷୟ-ବିଷ ପିଇ
ପାଶେ ପାଶି ଦିନ ଯିବ ଜାଇଁ ।
ବିଷ ପାନେ ପ୍ରାଣ ଜଳବଳ
ଏ ସଂସାର ନ ଲାଗଇ ଭଲ ।
କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ କିପାଁଇ କେଜାଣି,
ନିଅନ୍ତି ତୋଳରେ ପୁଣି ଟାଣି !
ପାଇ ତାଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ସୁଧା ସ୍ୱାଦ
ଭୁଲିଯାଏଁ ସକଳ ବିଷାଦ ;
ପାସୋରଇ ସଂସାରର ଦୁଃଖ
ଦୁଃଖୀ ମୁହିଁ ଭୁଞ୍ଜେ କେତେ ସୁଖ !
ଏହିପରି ଜୀବ ଆତ୍ମା ସଙ୍ଗେ
ଲୀଳା କରୁଛନ୍ତି ହରି ରଙ୍ଗେ ।
ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ଲାଗିଅଛି ସଦା
ସୁଲଭ-ନିର୍ମାଲ୍ୟ ଗଦା ଗଦା,
ଅଜ୍ଞାନ ମୁଁ ଧରି ହରି ନାମ
ବାହାରିଛି ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମ ।
ଧର୍ମ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଯାହା ବିକା
ସାଉଣ୍ଟୁଛି "ନିର୍ମାଲ୍ୟ କଣିକା" !
ନିର୍ମାଲ୍ୟରେ ନାହିଁ ତ ବାରଣ
କରି ପ୍ରିୟ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ ।

ଏକାକାର

ନରନାରୀ, ଗୃହୀ, ବୈରାଗୀ, ଶୂଦ୍ର, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭେଦ
ଘୁଞ୍ଚା ଘୁଞ୍ଚା ମୋର କବିତା ! ତୁଟୁ ଭ୍ରାନ୍ତି-ବିଚ୍ଛେଦ ।
ସକଳେ ଶିଖନ୍ତୁ ମହାନ ଶିକ୍ଷା ଧର୍ମ ଭଣ୍ଡାର—
ଘଟେ ଘଟେ ଆତ୍ମା ପ୍ରକାଶ ସାରା ବିଶ୍ୱ ସଂସାର ।

ବାଲୁକା ରେଣୁରୁ ବିଶାଳକାୟ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ଯାଏ
ତୃଣ-କୀଟ-ବ୍ରହ୍ମ-ଚଣ୍ଡାଳ-ଜଡ଼-ପ୍ରାଣି-ଛାୟେ ।
ଗିରି-ବନ-ନଦୀ-ସାଗର-ଚନ୍ଦ୍ର-ତାରା-ସବିତା,
ଜଳେ, ସ୍ଥଳେ, ପ୍ରାଣେ, ଆକାଶେ ସେହି ଏକ ଦେବତା ।
ସେହି ଏକ କଥା ନାନାଦି ଋଷି ନାନା ବଚନେ
ପ୍ରକାଶି ଅଛନ୍ତି ନାନାଦି ଯୁଗେ ବିଶ୍ୱ ଭୁବନେ ।
ଜଡ଼, ଉଦ୍ଭିଦ ବା ପ୍ରାଣୀ କୀଟ ପଶୁ ବିହଙ୍ଗ
ଶିଶୁ, ବୃଦ୍ଧ, ଯୁବା, ଯୁବତୀ-ବିଶ୍ୱ ସେ ବ୍ରହ୍ମ-ଅଙ୍ଗ ।
ସେହି ଏକ ଆତ୍ମା ମାନସ-ଜଡ଼େ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ,
ବିଭିନ୍ନ ଦେଖେ ଯେ, ଜଣେ ମୁଁ, ସେ ଯେ ମାୟାମଗନ,
ଭାଇ-ଭାଇ, ଭାଇ-ଭଗିନୀ ଆତ୍ମା-ଆତ୍ମାର ଭେଦ
ମିଥ୍ୟା ଭେଦବୁଦ୍ଧି କାଲଗି ଘୃଣା ସ୍ପର୍ଶ ନିଷେଧ ?

ଚରମେ ସେ ସପ୍ରବିତସ୍ତେ ସର୍ବେ ଲୋଡ଼ିବେ ଭାଇ
ଉଚ୍ଚ, ନୀଚ, ଧନୀ, ଦରିଦ୍ର ରକ୍ତେ ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ ।
ଏକ ପରମାତ୍ମାରୁ ଜୀବାତ୍ମା ସ୍ଫୁରି ବହୁ ପ୍ରକାରେ
ଲୀଳା କରି ଶେଷେ ମିଶିବେ ସେହି ଏକ-ଆତ୍ମାରେ ।
ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି, ଲୟ ତାଙ୍କରି ଲୀଳା ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ
ବହୁ ରୂପେ ବ୍ରହ୍ମ ଗୁଳନ୍ତି ଅହା ଏ ବିଶ୍ୱଦାଣ୍ଡେ !
ମୋହ ଆବରଣ ଫେଡ଼ିଣି ଥରେ ମୋ' ଭ୍ରାନ୍ତ ମନ
କର କର ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ଏକ ଆତ୍ମା ଦର୍ଶନ ।

କ୍ରମୋନ୍ନତି

ଜଗତର ଇତିହାସେ ମାନବ-ସମାଜେ
କ୍ରମେ ନ୍ୟାୟ, ସତ୍ୟ, ସୁଖ, ବିଜୟ ବିରାଜେ,
ଥିଲେ ଯେ ମନୁଜେ କାଳେ ବନପଶୁ ପରି
ଅଛନ୍ତି ଉନ୍ନତ ହୋଇ ଦେବ ଶିଶୁ ସରି ।

ସୁନ୍ଦର କୁଳାୟେ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନିବସନ୍ତି,
ସୁନ୍ଦର ପ୍ରାସାଦେ ନରେ ବସତି କରନ୍ତି ।
ଜଡ଼ଠାରୁ ଉଦ୍ଭିଦ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ନରନାରୀ
କ୍ରମୋନ୍ନତ ନିୟମରେ ଅଛନ୍ତି ସଞ୍ଚରି ।
ବିବର୍ତ୍ତନ ଶକତିରେ ହୋଇଣ ଚାଳିତ
ଅନନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ପଥେ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଧାବିତ ।
ଅସତ୍ୟ, ଅନ୍ୟାୟ, ଉପଧର୍ମ ଅତ୍ୟାଚାର
କରିଥିଲା ମନୁଜର ଗୋଷ୍ଠୀ ନାରଖାର ।
ପ୍ରାଣୀହତ୍ୟା ଜଡ଼-ନର-ପୂଜା ବିବାସିତ
ସତ୍ୟ, ଶିବ, ସୁନ୍ଦରର ପୂଜା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ !

ମୋ ଦେବତା

ବୁଦ୍ଧି-ଇଚ୍ଛା-ଭାବ-ବୃତ୍ତି-ଆଦର୍ଶ ରୂପରେ
ଅଛନ୍ତି ଦେବତା ତିନେ ଏ ମମ ଅନ୍ତରେ ।
ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ପ୍ରୀତିରୂପ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ
ସତ୍ୟ, ଶିବ, ସୁନ୍ଦର ସେ ଦେବତା ମହାନ ।

ଜ୍ଞାନ, ପୁଣ୍ୟ, ପ୍ରେମ ସେହି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଭୁ
ନିର୍ମଳ, ପବିତ୍ର, ଶାନ୍ତ ଏକାଧାରେ ସବୁ,
ବିକଚ କୁସୁମ ବନ ବିହଙ୍ଗମ ଗାନ
ମଧ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ ରୂପେ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ।
ସୁନୀଳ ଗଗନେ ସେହି ଭୂମା ବିଶ୍ୱପତି
ଅନନ୍ତ ବିରାଟରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ଛନ୍ତି
ବିରାଟ, ପ୍ରକୃତି ଅବା ମାନବ ସଂସାର
କରିଛନ୍ତି ସେହି ଏକ ଆତ୍ମା, ଏକାକାର ।
ଏକ ଆତ୍ମା, ଏକ ଶୁଭଲୀଳା, ଏକ ଶକ୍ତି
ମୁକ୍ତ ହୁଅ ମନ କରି ପୂଜା ସ୍ତୁତି ଭକ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତି ଓ ଆତ୍ମା

ରହିଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟଶିବସୁନ୍ଦର ମୋ ପ୍ରାଣେ
ତାଙ୍କ ଦତ୍ତ ଜ୍ଞାନେ ମୁହିଁ ତାଙ୍କ ସତ୍ତା ଜାଣେ ।
ଏହି ଯେ ମୋ' ମନେ ଅଛି କର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ପ୍ରେମ
ଆଦର୍ଶ ରୂପରେ, ଅନ୍ତସ୍ଥାନ ଯାର କ୍ଷେମ ।
ପବିତ୍ର ନିର୍ମଳ ମନେ ଧ୍ୟାନ କରେଁ ଯେବେ
ଜ୍ଞାନ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେମରୂପେ ଦେଖେଁ ତାଙ୍କୁ ତେବେ ।
ଜ୍ଞାତାଜ୍ଞାତରୂପେ ଛନ୍ତି ସମଗ୍ର ସଂସାରେ
ନୋହିଲେ ମୁଁ ବିଷୟକୁ କେମନ୍ତେ ଜାଣିପାରେ ?
ଯା' ମଧ୍ୟେ ମୋ ଆତ୍ମା ନାହିଁ ମୁହିଁ ତା' କେମନ୍ତ
ସମ୍ଭୋଗ କରିଣ ହୁଏଁ ତହିଁ ଅନୁରକ୍ତ ?
ସୁନ୍ଦର ନକ୍ଷତ୍ରଲୋକ, ବିଚିତ୍ର ଭୁବନ,
ସଖୀର ସଖୀତ୍ୱ, ନବ ଶିଶୁର ଆନନ,
ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଚରିତ୍ର, ଯେ ସତ୍ୟ, ମଙ୍ଗଳ, ସୁନ୍ଦର
ମମ ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟେ ସେହି ପ୍ରଭୁ ପରାତ୍ପର ।

ସ୍ୱର୍ଗଦୂତ

ସଂସାରେ ସଂସାରୀ ସଙ୍ଗେ ହୋଇଣ ଜଡ଼ିତ
ବିଷୟାବିଷୟ ପାନେ ମନ ମୋହଗତ
ଭାଳେଁ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ବା ପ୍ରିୟପରିଜନ—
ସ୍କନ୍ଧେ ଭାର ନିକ୍ଷେପିଣ ଯାପିବି ଜୀବନ,
ସହିବେ ସେମାନେ ସର୍ବ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଜଞ୍ଜାଳ
ଏହିପରି ଏ ସଂସାରେ କଟିଯିବ କାଳ ।
କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୋ ! ପରୀକ୍ଷାରେ କରିଣ ଶୋଧନ
କାହିଁ ଦେଖାଅନ୍ତୁ ଆଦଙ୍କର ଦାଣପଣ ।

ରୋଗ, ଦୁଃଖ, ବିପଦାଦି, ଦିବ୍ୟ ଅନୁଚର
ଅସି କହୁ ଦେଇଯାନ୍ତି "ସକଳ ନଶ୍ୱର",
ତୁହିନରେ ସନ୍ତରଣ ଗଗନ ପ୍ରସୂନ
ଚମ୍ପୁନେ ବଳାଇ ଶଙ୍ଖ, ତୁଏଁ ଶେଷେ ସ୍ଥୂଳ;
ହେ ସତ୍ୟ, ମଙ୍ଗଳମୟ, ଦିଅ ବଳ ଦାନ
ତୁମ୍ଭ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁ ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରାଣ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା

ହେ ଈଶ୍ୱର, ହର ମୋର ସର୍ବ ଅଧୀନତା
ଦିଅ ମୋତେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ପ୍ରାଣ-ସ୍ୱାଧୀନତା
ରିପୁ-ଦର୍ପ, ଜନ-ଭୟ ମୋର ଭୀରୁ ପ୍ରାଣେ
ପରିଣତ କରିଛନ୍ତି ଜୀବନ୍ତ ଶ୍ମଶାନେ,
ଭିତରେ ପ୍ରବୃତ୍ତିଚୟ କରନ୍ତି ଗର୍ଜନ
ଭୀରୁ ଦେଖି, ମୋତେ କରି ଘୋର ଆସ୍ଫାଳନ ।

ପ୍ରଶାନ୍ତ, ପବିତ୍ର ତୁମ୍ଭେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଗୋସାଇଁ
ନ ଗଣିବି କାହା ତାଙ୍କୁ ତବ ମୁଖ ଚାହିଁ ?
ବାହାରେ ଲୋକଙ୍କ ଭୟେ ଲୁଚି ବୁଲୁଥାଇ
ନିଶିଦିନ ପର ଆଜ୍ଞା ପାଳଣି କିପାଇଁ ?
ସୁବୁଦ୍ଧିରେ ଯାହା ମୁହିଁ ଜାଣିଲି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ,
ସରଳ ଅନ୍ତରେ ତା'ର ଅଛି କେଉଁ ଦୋଷ ?
ବୁଝିଲି ଯା' ସତ୍ୟ ତବ ପ୍ରଦତ୍ତ ଆଲୋକେ
ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ କିପାଁ ନ କହିବି ଲୋକେ ?
ହେ ଈଶ୍ୱର ! ହର ମୋର ଗର୍ବ ଅଭିମାନ
ଦିଅ ମୋତେ ସତ୍ୟସାର ଦିବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ।
ବିବେକ ଆଲୋକେ ଯାହା ନ ବୁଝିବି ସତ୍ୟ
ଆନ ବୋଲେ ନ କରିବି କର୍ମେ ପରିଣତ ।

ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଗୁରୁ ବା ଶାସ୍ତ୍ରେ ମୋର ଆସ୍ଥା ନାହିଁ,
ଦେଖାଅ ସତ୍ପଥ ନିଜେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଗୋସାଇଁ ।
ଏକୋଇ ମନ୍ଦିର, ଶତ ସେ ମନ୍ଦିର ପଥ
ଏକ ସିଦ୍ଧି ତୁମ୍ଭେ; ପଥ ସାଧନର ଶତ ।
କାହାକୁ କେଉଁ ପଥେ ନିଅ ତୁମ୍ଭେ ଟାଣି
ଜ୍ଞାନ ଅଭିମାନୀ ତାହା ନ ପାରଇ ଜାଣି ।
ଭ୍ରମେ ସେ ଏ ଜନ ମୋର କଥା ନ ଶୁଣିଲା
ପାପମାର୍ଗେ ଗମି ଘୋର ନରକେ ପଡ଼ିଲା ।
ଯାହା ଇଚ୍ଛା ଯାର ପ୍ରଭୁ ସେ ତା' କରୁଥାଉ
ଅଶ୍ରୁ ଦିଅ ନ ଶୁଣିବ ବୃଥା ହାଉ ହାଉ ।

ଦାନ ଓ ଭିକ୍ଷା

ଅଛି ମୋ ପରାଣେ ପ୍ରୀତି ଅନନ୍ତ ଅକ୍ଷୟ
"କାହାକୁ ଦେବଇଁ ?" ଏହା ପୁଛଇ ହୃଦୟ,
ଆସ ହେ ନିଖିଳ ବିଶ୍ୱ ନିଅ ମମ ପ୍ରୀତି,
ନ ହେବି କୃପଣ ଦାନେ ନ ବାଚିବି ଯାତି ।
ନ ଲୋଡ଼ିବି ପ୍ରତିଦାନ, ନେଇଚ୍ଛା କାମନା
ଏ ମୋର ଅନ୍ତର ମୋତେ କରେ ତାହା ମନା ।
ପ୍ରତିଦାନେ ପ୍ରୀତି ? ସେ ତ ପଣ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ
ଉଦାର ନିର୍ମଳ ଭାବେ ଢାଳିବି ହୃଦୟ ,
ନିର୍ଲୋଭ, ନିଷ୍କାମ ହୋଇ ବାଣ୍ଟିବି ସକଳେ,
ନ ମାଗୁଣୁ ଭିକ୍ଷା କେହୁ ବାଣ୍ଟିବଇଁ ବଳେ ।
ପାଏଁ ଅବଶାନ୍ତ ଧାରେ ଯେଉଁ ବଦାନ୍ୟତା
ସ୍ୱୀନଭାବେ କାହିଁ ମୁଁରେ କରେ କୃପଣତା,
ଆସ ହେ ଭଉଣୀ, ଭାଇ, ନିଅ ସବୁ ଢାଳି
ଦାତାକର, ହେ ଈଶ୍ୱର, ନ କର ଭିକାରୀ !

ଶିଷ୍ଟାଗ୍ରହ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା

ବନ୍ଧୁ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ନରନାରୀ ଭୁଲୁଣ୍ଠିତ,
ଶିଷ୍ଟାଗ୍ରହ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ତାଡ଼ିତ,
ଦୁଃଖ-ଶୋକ-ଜରା-ରୋଗ-ଦାରିଦ୍ରତା-ଭୟ-
ଅତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ନର ନିଶିବାସର ଅଥୟ ।
ତଦୁପରି ଶିଷ୍ଟାଗ୍ରହ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱସ୍ଫୀତ ଶିରେ
କହୁଅଛି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଦୁର୍ବିନୀତ ଗିରେ,
"ପଥଘାଟ, ସଭା, ନିଜଗୃହ, ବନ୍ଧୁବାସେ
ନତ କର ଶିର ଭକ୍ତି, ସ୍ୱାର୍ଥ, ଲୋଭ, ତ୍ରାସେ ।"
ଭକତି ତ ମାନବର ହୃଦୟ ରତନ
ହାଟେ ବାଟେ ତା' ଦର୍ଶନେ ଏତେ କ୍ଷପାଁ ମନ ?
ଦାସତ୍ୱପ୍ରୟାସୀ ଯେହୁ ନିକୃଷ୍ଟ କୋଟିରେ
ସେହୁ ପୁଣି ଭୁଲୁଣ୍ଠିତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପଦରେ ।

ଏକ ବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବ ନାରୀନରେ ପ୍ରକାଶିତ—
ଏ ଜ୍ଞାନ ତାମସ ଦର୍ପ ଧୂମେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ।
ଦୟା ନାହିଁ ମାୟା ନାହିଁ, ଅତି ଶିଷ୍ଟାଗ୍ରହ
କର ଦେବୋଚିତ, ବୀରୋଚିତ ବ୍ୟବହାର ।
ଦେବଶିଶୁ ମାନବର ସଦା ଭୁଲୁଣ୍ଠନ
ଖର୍ବ କରେ ତା' ଦେବତ୍ୱ, ଛଦ୍ମ ନାରାୟଣ ।
ଅନ୍ତର ଭକତି ସଦା କରନ୍ତି ଆଦର,
ଆଦର୍ଶ ତାହାହିଁ ହେଉ ସର୍ବ ମାନବର ।
[illegible] ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଶିର ସଦା ବିନମ୍ର ଗମ୍ଭୀର,
ଯେସନ ମଣ୍ଡନ ନମ୍ର ଶୃଙ୍ଗ ହିମାଦ୍ରିର ।
ଦେବ ଦେବ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବ ବିଶ୍ୱପତି ।
ତିମ୍ଭର ସପ୍ତ ଲୋକ ପ୍ରଭୋ କରବା ପ୍ରଣତି,

ତୁମ୍ଭ ଜ୍ଞାନ, ପ୍ରୀତି, ପୁଣ୍ୟ ଯହିଁ ପ୍ରକାଶିତ
ସେହିଠାରେ ନତ ହେଉ ସଦା ମମ ଶିର ।
ଜଡ଼, ଭଣ୍ଡ, ପଶୁ, ମୂର୍ଖ, ପାପୀ, ଗର୍ବୀ ନର
ପାଦେ ନୋହୁ ନତ ମୋର ଶିର ହେ ଈଶ୍ୱର

ମଥୁରମେଲଣି

"ଯଦା ଯଦାହି ଧର୍ମସ୍ୟ ଗ୍ଲାନିର୍ଭବତି ଭାରତ
ଅଭ୍ୟୁତ୍‌ଥାନମଧର୍ମସ୍ୟ ତଦାତ୍ମାନଂ ସୃଜାମ୍ୟହଂ"
—ଗୀତା

ସାଙ୍ଗ ମମ ବାଲକ୍ରୀଡ଼ା, ଗୋପଧୂଳି-ଖେଳା
ଭାବାବେଶେ କ୍ରୀଡ଼ା ସାଥି ସହ ଦାଣ୍ଡେ ମେଳା ।

ଶେଷ ମୋର ଗୋପବାଳା ସସ୍ନେହ ମାଧୁରୀ
ଗୋପବନେ ନୃତ୍ୟଗୀତ, ଚରା ଗୋବାଛୁରୀ
ଗୋପିକା ନିଳୟୁଁ କ୍ଷୀର, ଲବଣୀ ହରଣ
କାଳିନ୍ଦୀ-ପୁଳିନେ ବଂଶୀ-ବାଦନ, ଗାୟନ
ସରିଅଛି ଯଶୋଦାଙ୍କ ପାଶେ ମୋର ଅଳି
କଠୋର ମଥୁରା ଯୁଦ୍ଧେ ଯିବି ଏବେ ଚଳି ।
ସାଙ୍ଗ ଶୈଶବର ଧୂଳିଖେଳ ଭାବାବେଶ
ସୁକଠିନ ଧର୍ମାହବେ କରିବି ପ୍ରବେଶ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଅସୁରଙ୍କର ପ୍ରଭାବେ ବ୍ୟାକୁଳ
ଧରା; ଦୁଷ୍କୃତାପେ ତପ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ସାଧୁକୁଳ ।
ଦୁର୍ବିନୀତ ଦୁର୍ଯୋଧନ ପାପେ ଶିଷ୍ଟ ପାର୍ଥ
ରାଜ୍ୟଶ୍ରୀ-ବଞ୍ଚିତ ନିର୍ବାସିତ ହୃତ ସ୍ୱାର୍ଥ,
ନଷ୍ଟ ହେବେ ଦୁଷ୍ଟ ସର୍ବେ ଭୀଷଣ ସମରେ
ମେଲଣି ମାଗଇ ତେଣୁ ମୁଁ ଗୋପ ନଗରେ ।

ଯୌବନ ମଧ୍ୟାହ୍ନ

ସରଳ, ସହଜ ମଧୁମୟ ଥିଲା ମୋ ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ
ପ୍ରକୃତି ପଟରେ ଥିଲେ ପ୍ରକାଶିତ ଦେବ ନାରାୟଣ,
ଯାଉଥିଲା ଦିନ ନୃତ୍ୟ ଗୀତେ, ଧୂଳିଖେଳେ, ମିଳମେଳେ,
ପ୍ରବଚନ, ଉପନ୍ୟାସ, ଗୀତ ଶୁଣୁଥିଲି ରାତି ବେଳେ ।
ମାତା, ପିତା, ଭ୍ରାତା, ଭଗ୍ନୀ ସ୍ନେହେ ଥିଲା ପ୍ରାଣ ପ୍ରମୋଦିତ
କ୍ଷୁଦ୍ରଗ୍ରାମାକାଶସ୍ଥଳେ କ୍ଷୁଦ୍ର ରବି, ଶଶୀ ସମୁଦିତ
ହୋଇ କ୍ରୀଡୁଥିଲେ ମୋର ଖେଳସଙ୍ଗୀ ବାଳିକା-ଅଗାରେ
ଛୁଟୁଥିଲି, ଉଡୁଥିଲି ମୁହିଁ ମୋର ଶୈଶବ ସଂସାରେ,
ପ୍ରଭାତ ଉଭେଇ କ୍ରମେ ମାଡ଼ି ଅସୁ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ
ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ ବହ୍ନି ପ୍ରାଣ-ଖାଣ୍ଡବରେ ଘୋଟେ ଘନ ।
ପିତା, ମାତା ନିଜେ ଦେଲେ ନିଜ ନିଜ ଗୁରୁଭାର ଶିରେ
ଲୁଚିଗଲେ ପରଂବ୍ରହ୍ମ "ଦର୍ଶନ"ର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ-ମନ୍ଦିରେ
ତଥାପି ସେ ଗନ୍ଧର୍ବର ସୁରସେବ୍ୟ ସୁଧା ସୁପ୍ରସାଦ
କୋଟି ଗୁଣେ ଜିଣି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଶୁସେବ୍ୟ ମାତୃସ୍ତନ୍ୟ-ସ୍ୱାଦ ।

କର୍ମ ଓ ବିଳାସ

ଛାଡ଼ ଛାଡ଼ ପ୍ରେୟସୀ ଗୋ ! ଫେଡ଼ ବାହୁଲତା
ଆଲିଙ୍ଗନେ ବାନ୍ଧ ଆଜ ନ ରଖ ଲଳିତା ।
ହୋଇଛୁ ଅକୁଳ ପ୍ରାଣ, ଯିବା କର୍ମାଙ୍ଗନେ
ନ ଲୁଚିବା ତୋ' ଅଞ୍ଚଳ ତଳେ ଲୋ ଲଳନେ !
କୁସୁମ ତଳପେ ଶୋଇ ହୋଇଅଛୁ ଶ୍ରାନ୍ତ
ବିଷସମ ଲାଗୁଅଛୁ ତବ ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତ ।
ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ତବ କୋଳେ କୋମଳ ଶୟନ
ଲୋଡ଼େ ପ୍ରାଣ ସୁକଠିନ ଶିଳାରେ ଭ୍ରମଣ ।
ନ ଲୋଡ଼େ ଅମଳ ଗଣ୍ଡେ ଚୁମ୍ବନ ତୋହର
ଲୋଡ଼େ ଏବେ ଚର୍ମ-ବର୍ମ-ଅସି-ଧନୁଶର,

ନ ଲୋଡ଼େ ଚନ୍ଦନ ତୈଳ, ବେଶାବେଶ, ଚୁଆ
ଲୋଡ଼େଁ ଘର, ବାଡ଼, ଛଡ଼, ଜମ୍ବାଳ-ପଡ଼ିଆ ।
ଜୀର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗନେ ଯାଉ ଏ ମୋ ଦୁର୍ଲଭ ଜୀବନ
ନାସ୍ତି-ଅଙ୍କେ ନ ଦେଖିବ ବିଳାସ-ସ୍ୱପନ ।

ସୁଖ ଓ କର୍ମ

ଶୋଇଥିଲି ସୁଖନିଦ୍ରା ହୋଇ ଶ୍ରାନ୍ତମନ
ଦେଖିଲି ଅପୂର୍ବ କେତେ ମଧୁର ସ୍ୱପନ,
ସେ ସୁଖନିଦ୍ରାରେ ମନ ହେଲା ନିମଗନ
ଜାଗରଣେ ମୋ ପରାଣ ହେଲା ଛନ ଛନ,
କି ଅଭାବ ଅଛି ମୋର ? ଯାଉ ନାହିଁ ଜଣା
ଭେଦନ୍ତି ବିଷାଦ ମମ ପ୍ରାଣ ତନ୍ତ୍ରିକଣା,
ଜୀବନ ଅତୃପ୍ତିମୟ, ବିଷାଦ ଆଗାର
ଅଟେ କି ମଙ୍ଗଳ ବିଧି ବିଶ୍ୱ ବିଧାତାର ?
ଏ ପ୍ରାଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଟେ ଅନନ୍ତ ବର୍ଦ୍ଧନ,
ଅଳପେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟି ତୃପ୍ତି ମରଣ ଲକ୍ଷଣ ।

ନିବୃତ୍ତି ଆରାମେ ନାହିଁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ସୁଖ
ସୁଖକୁ ଲୋଡ଼ିଲେ ମିଳେ ମୁଖ-ସଖା ଦୁଃଖ,
ରେ ସୁଷୁପ୍ତ ପ୍ରାଣ ! ଯେବେ ଲୋଡ଼ୁ ସୁଖଭୋଗ
ସୁଖେ ପଦାଘାତ କରି ସାଧ କର୍ମ-ଯୋଗ ।

ପ୍ରଣୟ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଏକ ଆଡ଼େ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦାମ କୁଞ୍ଚିତ ଚିକୁର
ବିଳାସ-ବିଲୋଳ ନେତ୍ର, ବଚନ ମଧୁର
ଈଷତ-ହସିତ-ଆସ୍ୟ, ସତୃଷ୍ଣ ଚାହାଣି
ମୋହ-ମଦାଳସା-ତନୁ, ଅଣାୟିର ଠାଣି,

ଚଞ୍ଚଳ, ଚପଳ ଗାଣୀ ବୁଦ୍ଧି ମୋହ ମାୟା,
ଭୁଲିବି କି ଦେଖି ଏହି ଅସାରର ଛାୟା ?
ଅନ୍ୟଅଡ଼େ ରୁକ୍ଷଦେହ, ରୁକ୍ଷ ହାସ୍ୟ କେଶ
ସୁସ୍ଥିର, ସୁତୀବ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଜ୍ଞାନ କର୍ମୀବେଶ,
ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଧନେ ଧନୀ ମୋହ ବିବର୍ଜିତ
ମଙ୍ଗଳ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାବ, ଆଦର୍ଶ କଳିତ ।
ଏକ ଅଡ଼େ ଧରଣୀର ମୋହନ ବିଳାସ
ଅନ୍ୟଅଡ଼େ ଅକଳଙ୍କ ତ୍ରିଦିବ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ,
ବିଳାସ ମଦିରା ପ୍ରଭୁ; ନ ଲୋଡ଼ଇ ଆଜ
ଗମ୍ଭୀର ସେ ରୁକ୍ଷ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାଣେ ପୂଜା ପାଉ ।

କବିତା ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ରଖି ଯେବେ ଶିର ମମ ପ୍ରିୟତମା କୋଳେ
ସୁଖସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥାଏଁ ପ୍ରେମାବେଶ ଭୋଳେ
ଗଗନ କନକ ରଙ୍ଗୁଁ ଯେପରି ନୟନ –
ଧୂଳିଧୂସରିତ ନର ଶିର-ସମାଚ୍ଛନ୍ନ
କହେ, "ଭାଇ ଦିଅ ଯେବେ ଅଛି ଅନ୍ନଜଳ
ଉପବାସେ ପ୍ରାଣ ମୋର ହେଉଛି ବିକଳ";
କଳ୍ପନା-ନନ୍ଦନ-ବନୁଁ ପ୍ରସୂନ ଚୟନ
ବେଳେ, ଯେବେ ଦୁଃସ୍ଥ ପାନ୍ଥ କରେ ସମ୍ବୋଧନ
"ଦୂରାଗତ ପ୍ରବାସୀ ମୁଁ, କହି ଦିଅ ଭାଇ,
ହରାଇଛି ପଥ, କେଣେ ଯିବି ଜାଣେ ନାହିଁ";
ଆରୋହି ଉଦ୍ଧତା-ଗର୍ବ-ଅହମିକା-ରଥେ
ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ଯେବେ ଯାଉଥାଏଁ ପଥେ
ଜନମଧ୍ୟେ ନିଃସହାୟ ବୃଦ୍ଧ ଭାରବାହୀ
କହେ, "ମୋ ମୁଣ୍ଡକୁ ବୋଝ ଦେଇଯାଅ ଭାଇ";
ପ୍ରଭୁ ହେ ! କଲ୍ୟାଣ କର, କରେ ଯେହ୍ନେ ତାହା
ବିଭୋର ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମମ କଳପନା ମୟା ।

ନିନ୍ଦୁକ ଓ କବି

ହୃଦବୃନ୍ତେ ମୋର ଭାବ-କଳିମାନ
ଫୁଟି ଉଠେ ବେଳେ ବେଳେ,
ବେଳ ବଢ଼ି ମୂର୍ଦ୍ଧ ତୋଳି ନ ରଖିଲେ
ଶୁଖି ପଡ଼ିଯାଏ ତଳେ ।
ପଡ଼ିଗଲେ ତାକୁ ନ ଦେଖନ୍ତି କେହୁ
ନିର୍ଜନେ ଝାଉଁଳି ଯାଏ,
ତୋଳି ରଖି ବାଣ୍ଟେ ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କୁ
ସମଧର୍ମୀ ସ୍ନେହେ ଗାଏ ।
କେହୁ କହେ ଭଲ, କେହୁ ମନ୍ଦ କହେ,
ଭିନ୍ନ ରୁଚି ଏ ଭୁବନ,
ଏ କଥା ନ ବୁଝି ନିନ୍ଦା ଶୁଣି କପାଁ
ହୁଏ ମୁଁ ନିବୁଣ ମନ ?

କେହୁ ପ୍ରଶଂସିବେ, କେହୁବା ନିନ୍ଦିବେ
ଦୁହେଁ ତ ଭଉଣୀ ଭାଇ,
ଉଭୟଙ୍କ ସହ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ
କପାଁ ମନ ବୁଝେ ନାହିଁ !
ଜଗତବାସୀଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟତା ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି
ଏ ମୋ କବିତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ,
ଯେହୁ ଭଲ କହେ, ଯେବା ମନ୍ଦ କହେ
ବେନିଙ୍କ ରୁଚି ପାର୍ଥକ୍ୟ ।
ମୋ କବିତା ପାଠେ ବିକଶିତ ହୋଇ
ନିଜ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆଡ଼େ ଧାଏଁ
ବିଶେଷେ ନିନ୍ଦୁକଠାରୁ ନିଜ ଦୋଷ
ତ୍ୟାଗର ସୁଯୋଗ ପାଏଁ ।

ନିନ୍ଦୁକ ବଚନେ ମନୁଷ୍ୟତା ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି
ଘଟାରେ ହୁଅଇ ନାହିଁ,
ଉପକାରୀ ଲମ୍ଭ ପର ନିନ୍ଦା, ତେଣୁ
ପ୍ରଣମେ ନିନ୍ଦୁକ ଭାଇ ।
ରତ୍ନାକର ହୃତ ପିକ ଗାୟକର
ସମାନ ପ୍ରଶଂସାକାରୀ
ବିପଦ ମରଣ କ୍ରୂର ବାଞ୍ଛାହର
କାକ ସମ ନିନ୍ଦାକାରୀ ।

ପ୍ରିୟତମ

ପାଇଛୁ ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ, କାହିଁ ରଖିବ ତାକୁ
ଗ୍ରେହ ତସ୍କରେ ହୁଏ ଭୟ,
ବାସର ନିଦାମାରେ ଘରେ ଅବା ବାହାରେ
ତାହାର ଠାରେ ମୋର ଲୟ ।

କଏ ଗ୍ରେହରି ନେବ କାଳେ ମୋ ଜୀବ ଯିବ
କେମନ୍ତେ ବଞ୍ଚିବି ତାହା ବିନା,
କାହା କୁଚକ୍ରେ ପଡ଼ି ବିଗିଡ଼ିଯିବ କାଳେ
ମୋ ପ୍ରାଣ ଉଡ଼ିଯିବ ପିନା !
ପାଶରେ ଥାଏଁ ସୁଖେ ପାଖରୁ ଗଲେ ଟିକେ
ମନ ମୋ ହୁଏ ଛନଛନ,
ନେତ୍ର ଅନ୍ତରାଳରେ ହୁଏ ମୁଁ ହାଇଁପାଇଁ
ଦେଖିଲେ ଭଲ ଥାଏ ମନ ।
ବିଶ୍ୱାସୀ ଜମାରେ ବି ଶତ୍ରୁ ମୋ ଦକଦକ
କାଅଣ ହୋଇଯିବ ପରା,
କଳ୍ପନା ନୟନେ ହିଁ ସେ ରତନ ଅଛିବେ
ଭଅଁ ମ ଘୋଟିଯାଏ ଧରା ।

ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣରେ ସେ ରତ୍ନ ଲଚି ମୁଁ ଯେ
ସଭିଙ୍କ ଡରହର ଚଳେ,
ହାତେ ମାପି ଗୃହଗଣ୍ଡେ ଗ୍ଭଲେ ମୁଁ ବିଶ୍ବଦାଣ୍ଡେ
ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତି ସକଳେ ।
ଏତେ ସଂଶୟ ସ୍ବାମୀ ସହି ନ ପାରବଇଁ
ସନ୍ଦେହ ନାମ ହିଁ ନରକ,
କାହାଠି ଁ ରଖିଦେଲେ ଏ ମୋ ପ୍ରିୟ ରତନ
ଗ୍ଭଲି ଯିବ ଏ ଦକଦକ ?
ସଭିଙ୍କର ଅଭାବ ଅଛଇ ଏ ସଂସାରେ
ଅଛି ସଭିଙ୍କ ଲୋଭ ମୋହ,
ସାଧୁ ସଜ୍ଜନଙ୍କର ଷଡ଼ରିପୁସମୂହ
କରନ୍ତି ସମୟେ ବଦ୍ରୋହ ।
ପବିତ୍ର ନିର୍ବିକାର ବିଶ୍ବରକ୍ଷକ ପ୍ରଭୁ
ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଦତ୍ତ ରତନ
ରଖିଲି ତୁମ୍ଭ ପାଶେ ଯା ଇଚ୍ଛା କର ତାହା
ଯାପିବି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଜୀବନ ।

ମୋହାନ୍ତେ

ଥିଲି ମୁହିଁ ନିଦ୍ରା ନିମଗନ
ଦେଖୁଥିଲି କେବଣ ସ୍ବପନ !
କେଉଁକ୍ଷେ ମୋ ନିଦ୍ରା ଗଲା ଭାଙ୍ଗି
ସେ ସ୍ବପନ ଅଛି ପ୍ରାଣେ ଲାଗି ।
ଦେଖୁଥିଲି କେସନ ସ୍ବପନ—
ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗେ ହେଲି ବିସ୍ମରଣ,
କିନ୍ତୁ ତା'ର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆଭାସ
କରିଅଛି ସିକ୍ତ ହୃଦଦେଶ ।

ଅପୂର୍ବ ବିଷାଦମୟ ଛାୟା
ପ୍ରାଣପରେ ପକାଉଛି ଛାୟା,
ବିଷାଦର ବନ୍ୟା ସୁପ୍ରବଳ
ଅନ୍ତସ୍ତଳେ ହେଉଛି ବିକଳ ।
ଉଠୁଅଛି ପ୍ରାଣେ ହାହାକାର
ନ ଜାଣଇ ହେତୁ ମୁଁ ତାହାର,
ବିଗତ ଜୀବନ ଦୁଃଖରାଶି
ଆସୁଛି କି ସ୍ମୃତି-ସ୍ରୋତେ ଭାସି ?
ହୃଦୟସ୍ଥିତ ବିରହର ବଂଶୀ-
ସ୍ୱନ ପ୍ରାଣ ଅଛି କି ସ୍ମରଣି ?
ଅବା ପ୍ରାଣ ଗଭୀର ପ୍ରଦେଶ
ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶଲ୍ୟ କରୁଛି ପ୍ରବେଶ,
ଯାଉଛି ରୁଧିର ଧାର ବହି
ଯାତନା ମୁଁ ନ ପାରଇ ସହି ।
ଏତେବେଳେ ହେଲା ମୋ ସ୍ମରଣ
ନିଦାରୁଣ ବିଷାଦ କାରଣ ।
ପଢୁଥିଲି ପ୍ରଣୟ-ଚରିତ
ସୁଧାରସେ ଅନ୍ତର ଥିଲା ରତ ।
ଶେଷେ "ବିଷକୁମ୍ଭ ପୟୋମୁଖ"
ଦେଖି ପ୍ରାଣେ ନିଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ।
ଜଣକର ବିମଳ ପ୍ରଣୟ
ଆନ ଅବିଶ୍ୱାସ ବିଷମୟ ।
ପଢ଼ି ପଢ଼ି କୃପା-ହାହାକାରେ
ହୋଇଥିଲି ନିମଗ୍ନ ନିଦ୍ରାରେ ।
ବିଷାଦ କାହାଣୀ ଭଗବାନ
ଶୁଣାଇଲ; ଦୁର୍ବଳ ପରାଣ
ସହିବନି ଭାର ବିଷାଦର
ବଳଦାତା ! ବଳ ଦାନ କର ।

କ୍ଷମା

ଗଲ୍ପଣି ତ ଗଳ୍ପକଥା ପ୍ରାଣେ ତା' ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥା
ପୋଡ଼ୁଯାଏ ବେଦନାରେ ଅଙ୍ଗ,
ନ ଜାଣି ଖସିଲା ଗୋଡ଼ ଅନ୍ୟରେ ଯାତନା ବଡ଼
ଘୃଣାରେ କି ତେଜିବି ତା ସଙ୍ଗ ?
ଅସତର୍କେ ଯେବେ ତୋର ହୋଇଗଲା ଥରେ ଭ୍ରମ
କାହାର ଏ ଦଣ୍ଡେ ନାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ?
ଆସ ତୋ ତପତ ପ୍ରାଣେ ସିଞ୍ଚିବି କରୁଣା ବାରି
ଶୁଣାନେ ରଖିବ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ।
ଏ ଭବ ଗହନ ବନେ ବିପନ୍ନ ପଥିକ ରୁଗ୍ଣ
ଭେଟିଣ ପୁଚ୍ଛିଲ ଯେବେ ପଥ
ତେଜି ଘୃଣା ଧରି ହସ୍ତ କଢ଼ାଇ ନେବଟି ପଥ
ନୋହିଲେ ସେ ପ୍ରାଣୀ ହେବ ହତ ।
ହାତ ବୁଲାଇଣ ଦେହେ ଘୁଞ୍ଚାଇବି ରୋଗକଷ୍ଟ
କାଳେ ରୋଗୀ ଲଭିବ ଆରୋଗ୍ୟ,
ମାନସିକ ବ୍ୟାଧି ତାର ତୁଟି ଅସ୍ଥା ହେତ ସାର
ହେଲ ସେ ପ[illegible] ଦେବଯୋଗ୍ୟ ।

କରନ୍ତି ସେ ମହା ଭୁଲ୍ ତେଜି ତେଜ ରୋଗଘୃଣା
ପୀଡ଼ିତର ଔଷଧି ପ୍ରହାର ।
ଅଜ୍ଞାତେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛାବାଳା ଅମୃତେ ଗରଳ ହେଲା
ମୋହ ମାୟା ନାହିଁରେ କାହାର ।
ବିଶ୍ୱାସଘାତିନୀ ମୂଢ଼ା ! ରଖ ରଖ ଖୋଲଖଣ୍ଡା
ହାନ ଦଣ୍ଡେ କରନ୍ତି ସେ କିବା
ତୁମ୍ଭ ହାଲି ନିଜ ସ୍ୱର୍ଗ ମଣିନ୍ତି ସେ ପ୍ରିୟତର
ନାହିଁ ଅଉ ପ୍ରିୟ ତୁମ୍ଭ ସିବା ।
ଦେଖ ଭ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରାଣେ ତାର ପଙ୍କେ ପଦ୍ମପ୍[illegible] ପ୍ରାପ୍
ବିରାଜଇ ଦେବତ୍ୱ ମହାନ,
[illegible]ବାଏ ବନ୍ଧୁ କୃପା ଯଶ ଗୀତ୍ର ଅନୁତା[illegible]
ସ୍ୱର୍ଗେ ତାକୁ କରିବ ଉତ୍ଥାନ ।

"Nothing so defileth and entangleth the heart of man as the impure love of things created."

Christ.

ପବିତ୍ରତା

ଶୁଣ ନାରୀ ! କହେଁ ଆଜି ହୃଦୟବାରତା ମମ
ଅନ୍ତରର ଦୁଃସହ ଯାତନା,
ନ କହିବି କଥାରେ ତା' କହିବି ବ୍ରୀଡ଼ିତନେତ୍ର
ଘୃଣାଭରେ ଗୃହେ ପଳାଅନା ।
ଯେତେବେଳେ ଯାଅ ସତି ! ଦେଖିଲ ମାତ୍ରକେ ମୋତେ
ପ୍ରାଣେ ମୋର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ବାଜେ,
ନମା ଚରଣେ ଦୋଷାରୋପ କର ; ମୁଁ ଅପୂତ ନେତ୍ର —
ଭାବି ମ୍ରିୟମାଣ ହୁଏଁ ଲାଜେ ।
କେଉଁଦିନ ଅଗୋ ସତି, ନେତ୍ର ସୁପବିତ୍ର ଶତ୍ର
ପ୍ରାଣଶୁଦ୍ଧି ବାହାରିବ ନେତ୍ରେ
ଦେଖିଲେହେଁ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ନିର୍ଭୟେ ନିଃଶଙ୍କ ମନେ
ଆସି ଠିଆ ହେବେ ସମକ୍ଷେତ୍ରେ ।

କି ଅପୂତ ଭାବ ମମ ଅଛୁ ଏ ନୟନକୋଣେ
ନେତ୍ରଭଙ୍ଗୀ ଭାଷାରୁ ପ୍ରବଳ,
ହୃଦ ଅନ୍ତ୍ୟ-ସ୍ଥଳ-ଭାବ ମରଦେହ ଅତନ୍ମି
ଠୂଲେ ନେତ୍ରେ ଦଣ୍ଡେ ଜଳ ଜଳ ।
କହିଲେହେଁ ଭଲ କଥା, କଲେହେଁ ନାନା ବାହାନା
ହୃଦେ ପାପକୀଟ କିଲବିଲ
ରହିଲେ ମହିଳା ମୁଖେ ସତୀ ତା' ବୁଝେ ନୟନେ
ଲୁଚେ, ମନେ ହସି ଖିଲଖିଲ ।
ରେ ନିର୍ଲଜ ପ୍ରାଣ ମମ ! ନ ସହ ଏ ଅପମାନ
ଶୁଦ୍ଧ କର ଶୁଦ୍ଧ କର ମନେ,
ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ହେଲେ ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶ
ଛାୟା ତାର ପଡ଼ିବ ନୟନେ ।

ସେତେବେଳେ ଜାଣ ନିଶ୍ଚେ ଗଲେ ତୁ ସତୀସମାଜେ
ଦେଖି ସେ ନ ପଳାଇବେ ଘର,
ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି—ପୂତମନା ଭ୍ରାତା ବୋଲି
କରିବେ ରେ ସେନେହ ଆଦର ।
ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ବିଶ୍ୱ ପବିତ୍ର ବିଶ୍ୱସଂସାର
ନୀଳନଭ ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ର,
ଟଳଟଳ ନୀଳନୀର ନିର୍ମଳ ସୁନ୍ଦର ପୂତ
ତୃଣଲତା ପବିତ୍ର, ବିଚିତ୍ର ।
ତହୁଁ ବଳି ସତୀ ପ୍ରାଣ ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ରତର
ଛୁଅଁ ନା ଛୁଅଁ ନା ପାପ ଚକ୍ଷେ,
ହୃଦୟ ପବିତ୍ର କର ପବିତ୍ର ନୟନ ଧର
ବୁଲ ଏହି ଧରଣୀର ବକ୍ଷେ ।
ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ହରି ! ଏ କଳୁଷରାଶି ହର
ମନ ମୋର ହେଉ ସୁପବିତ୍ର,
ନୟନ ବିଭାରେ ମୋର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶୁଁ
ପ୍ରତିଫଳୁ ସୁନ୍ଦର ଚରିତ୍ର ।

ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ

ଉତ୍କଳଭାରତି ! ତବ ନିକୁଞ୍ଜେ ନିଭୃତ
କଲେ କୁହରିତ କେତେ କବି ପରଭୃତ ।
ପଢ଼ିଲେ ଅଯୋଧ୍ୟା ଲଙ୍କା ବିଷମ-ସମର
ଦୁର୍ଜୟ ମହାଘୋରାହବ କୁରୁ-ପାଣ୍ଡବର,
ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ସଂଯମ-ସଙ୍ଗୀତ
କୌଶଲ୍ୟା-ସୁମିତ୍ରା-ସୀତା-ସତୀତ୍ୱ-ଚରିତ,
ଭୀଷ୍ମ-ଦ୍ରୋଣାର୍ଜ୍ଜୁନ-ଅଭିମନ୍ୟୁ-ବୀର୍ଯ୍ୟ କଥା
କୃଷ୍ଣ-ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନ୍ୟାୟ ସତ୍ୟର ବାରତା,
ନଳ-ଦମୟନ୍ତୀ, ସତ୍ୟବାନ-ସାବିତ୍ରୀର,
ହର-ଗୌରୀ ବିଷ୍ଣୁ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସୁମଧୁର ଗିର,

ଦେବାସୁର-ଯକ୍ଷ-ନାଗ-ଗନ୍ଧର୍ବ-କିନ୍ନର
ଦେବର୍ଷି-ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି-ରାଜଋଷି ଚରିତର
ଗାଇଛନ୍ତି କେତେ କବି କଳକଣ୍ଠ ପିକ;
ଅଛି ତବ ନିକୁଞ୍ଜରେ ବିଭବ ଅଧିକ—
ବେଦାନ୍ତର ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମା
ପ୍ରଚୁର ଅଛନ୍ତି ପଞ୍ଚସଖାଦି ମହାତ୍ମା,
କର୍ମଗାଥା ରାମାୟଣ ମହାଭାରତର
ଜୀବାତ୍ମା ପରମାତ୍ମା ଜ୍ଞାନ ଷଡ଼ ଦର୍ଶନର,
ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣର ଗଭୀର ଭକତି-
ଭଣ୍ଡାରେ ସଞ୍ଚିତ ତବ ଉତ୍କଳ-ଭାରତି !
ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ-ସାମ୍ୟ-ମୈତ୍ରୀ-ପ୍ରାଣିହିତ-ଗୀତି
ତୋ' ଶ୍ୟାମଳ କୁଞ୍ଜେ ମାତଃ ! କରେ ନିନାଦିତ
"ମହିମାଧର୍ମ"ର ଏକେଶ୍ୱରବାଦାମୃତ
ପଞ୍ଚସଖା ଭକ୍ତିଗୀତେ ତୋ ନିକୁଞ୍ଜ ପୂତ ।
ଜନୁ ଦାମ-ଗୀତେ ମତ୍ତ ଉତ୍କଳ-ସନ୍ତାନ
ଅଦରସ ମଦିରାକୁ କରୁଛନ୍ତି ପାନ ।

ଶୁଭୁଅଛି ମାତଃ, ସୁମଧୁର ବଂଶୀ ସ୍ୱନ
ବିଳାସୀ-ରସିକଜନ-ମନବିମୋହନ ।
କେବେ ମା ଶୁଭିବ ଦେବପୂଜା ଶଙ୍ଖ ସ୍ୱନ,
ଭେରୀ ଦୁନ୍ଦୁଭିର ଘୋର ଗମ୍ଭୀର ଗର୍ଜନ ?
ଶିଶୁ ସମ ବାଲ୍ୟୋଚିତ ସଙ୍ଗୀତେ ମୋହିତ
କେବେ ହେବୁ ମହାରାଣୀ ମୁକୁଟମଣ୍ଡିତ,
ଉନ୍ନତ-ସାହିତ୍ୟ ସହ ବସି ଏକାସନେ
ବୀରମାତା ସମ ହାସ୍ୟମୁଖେ ହୃଷ୍ଟମନେ ?
ଯେସନେ ଦ୍ରୋଣଗୁରୁଠାରୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା
ସାଙ୍ଗ କରି ଦେଲେ ଶୌର୍ଯ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା
କୌରବ ପାଣ୍ଡବଗଣ ଅପୂର୍ବ, ଅଦ୍ଭୁତ
ବୀରମାତା ହେଲେ ନେଇଁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁପ୍ଲୁତ ;

କେବେ ଦେବେ ତବ କୋଟି ନିଦ୍ରିତ ସନ୍ତାନ
ସେହିପରି ଜନନୀ ଗୋ ! ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ ?
ଅଛୁ ତୋ ନିସର୍ଗ-ଶକ୍ତି ନୋହୁ ତୁହି ଦୀନା
କେବଳ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ସୁପୁତ୍ରବିହୀନା ।
କହୁ ମାତଃ ! ସନ୍ତାନେ ଥିବୁ କି ଏପରି
ନୋହିବୁ କି ବୀରକବିମାତା ଗୁଣୀ ସରି ?
ଉଠ ହେ ଉତ୍କଳବାସି ! ପାହିଗଲା ରଜନୀ
ନିଖିଳ ଜଗତୁଁ ଆସି ଅଛଇ ବରଣୀ,
ପ୍ରାଚ୍ୟ-ପ୍ରତୀଚ୍ୟର ଏହି ସମନ୍ୱୟସ୍ଥଳେ
ନବସାହିତ୍ୟର ଜନ୍ମ ହେଉ ଏ ଉତ୍କଳେ,
ମହାକାବ୍ୟ ଇତିହାସ ବିଜ୍ଞାନ ଦର୍ଶନ
କରୁ ତବ ଗୃହୁ ତନୁ ମାତଃ ! ବିମଣ୍ଡନ ।
ବୁଝନ୍ତୁ ମା ଉତ୍କଳୀୟେ ଜାତୀୟ-ଜୀବନ
ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ବିନା ନ ହୁଏ ଗଠନ ।
ଜ୍ଞାନୀ ଦେଉ ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତ ଭକ୍ତି, ଧନୀ ଧନ
କରନ୍ତୁ ଉତ୍କଳବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଗଠନ ।
"ଜ୍ଞାନ ପ୍ରୀତି, ଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ବିଷୟ ଉନ୍ନତି
ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତି" ଏହା ଘୋଷ ମା ଭାରତି !

ନବଯୁଗ

ନବଯୁଗେ ନବ ସାଜେ ସାଜି ବୀରବେଶେ
ନବଧ୍ୱଜା ଧରି କରେ ଉନ୍ନତି ଉଦ୍ଦେଶେ
ସର୍ବ ଧରା ଅଧିବାସୀ ନବ ତାନେ ଗାଇ
ନବୀନ ଉତ୍ସାହେ ମାତି ଦେଖ ଯାନ୍ତି ଧାଇଁ ।
ହେ ଉତ୍କଳ ! କିପାଁ ତୁହି ଧୂଳି-ଧୂସରିତ,
ନବୀନ ପ୍ରଭାତେ କାହିଁ ମୁକବତ ସ୍ଥିତ ?
ନାହିଁ କିଛି ନବଗୀତ କଣ୍ଠେ ହେ ପତିତ !
ନବ ଜ୍ୟୋତି ହେଉନାହିଁ ନେତ୍ରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ?

ତୋ ଚରଣ ଚୁମ୍ବି ଗାଏ ଅସୀମ ସାଗର
କଳ କଳତାନେ ନଦୀ ବହେ ତୋ ବକ୍ଷର,
ଲତାଦୋଳାସନେ ବସି ବନଦେବୀଗଣ
ଗିରିବନେ ଗାଅନ୍ତିରେ ବିଜୟ ଗାୟନ,
ଦେଖୁନାହୁଁ ହା ନାସ୍ତିକ ! ସୁନ୍ଦର ମହାନ
ତେଣୁ ତୋ ନୀରବ କଣ୍ଠୁ ନ ଉଠଇ ତାନ ।
ସର୍ବ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରାଣରୂପୀ ଯେଉଁ ଭଗବାନ
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କର ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଅନ ଅନ,
ନୀତିରୁ ଧର୍ମକୁ କର ବିଛିନ୍ନ ବିଭିନ୍ନ
ବୃଥା ବାହ୍ୟ କ୍ରିୟାକାଣ୍ଡେ ରତ ନିଶିଦିନ ।
ମାନବ ଆତ୍ମାର ସାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଧନ
ଗୁରୁ ପୁରୋହିତ କରଅଛନ୍ତି ହରଣ,
ସହସ୍ର ବର୍ଷର କୁସଂସ୍କାର ଏକତ୍ରିତ
ହୋଇ ଶିରେ, କରେ ତୋତେ ନତ, ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ।

ଲମ୍ପଟତା, କପଟତା, ମିଥ୍ୟା, ଲୋକଭୟ
ଅନ୍ତଃସାର କରିଅଛୁ ତୋହର ହୃଦୟ ।
ପ୍ରକୃତି, ସମାଜ ପୁଣି ମାନବର ଆତ୍ମା
ମଧ୍ୟେ ପ୍ରକାଶିତ ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ପରମାତ୍ମା ।
ଜାତିଭେଦ ଜଡ଼ପୂଜା କର୍ତ୍ତବ୍ୟହୀନତା
ଅପଭୟ ତେଜି, ପୂଜ ମହାନ ଦେବତା ।

ନବବର୍ଷେ

ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ପୁଣି ବର୍ଷେ କାଳ-ପାରାବାରେ
ନୀରବେ ଉଭେଇ ଗଲା ବୁଦ୍‌ବୁଦ ଆକାରେ ।
ଅଜ୍ଞାତେ ଜୀବନସ୍ରୋତେ ଅସୁଥିଲି ଭାସି,
ଚମକି ପଡ଼ିଲି ଅଜି ବର୍ଷଶେଷେ ଆସି ।

ଆଜି ମନେ ପଡ଼େ ମୋର ବିଗତ ବତ୍ସର
ତା ସଙ୍ଗେ ଅତୀତ-ଗର୍ଭେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ।
ଶୁଭେ ହୃଦ ପଶ୍ଚାତରେ ବିଷାଦ ସଙ୍ଗୀତ,
ଅଭିହାହାକାର ମର୍ମ୍ମୁଁ ହୁଅଇ ଉତ୍‌ଥିତ ।
ଅତୀତ ବକ୍ଷରେ ଯେତେ ଭଗ୍ନ ସ୍ତୂପରାଜି
ବ୍ୟର୍ଥ ଆଶା ପ୍ରାଣେ ତୀବ୍ର କ୍ଳେଶ ଦିଏ ଆଜି ।
ମଳିନ ହିମାଂଶୁ କାନ୍ଦେ ପଶ୍ଚିମାଶା ତଟେ
ଅଙ୍କିତ ଅତୀତ-ମୃତ-ଶବ ସ୍ମୃତିପଟେ ।
କିନ୍ତୁ ସମ୍ମୁଖରେ କର ନବ ଉଦ୍ଭାସିତ
ପ୍ରାଚୀକୋଳେ ବାଳଭାନୁ ଉଦ୍ଧାମେ ଉଦିତ ।
ମଧୁ ବ୍ରୀଡ଼ାନତ ନେତ୍ରେ ମୁଗ୍ଧା ଦେବବାଳା,
ଲମ୍ବାଇ ପ୍ରଣୟୀ ଗଳେ ବରଣର ମାଳା
ନବୀନ ଭବିଷ୍ୟ ଗେହେ ନବୀନ ଜୀବନ
ନବ ପରିବାର ଆଣେ କରେ ଆୟୋଜନ ।
ଦେଖିଣ ଏ ମଧୁମେଳ ମୋହିତ ମୋ ମନ
ପୂର୍ବ କ୍ଷୋଭ ବିସ୍ମୃତିର ନୀରେ ନିମଗନ ।

ଦେଖିଲି ବିବାହୋତ୍ସବେ ସର୍ବ ସଖୀଗଣ
ଉତ୍କଳେ ନ ଦେଖି କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲା ପୁଣି ମନ ।
ପୁଛିଲି ପଥିକବରେ କହ ପାର ଭାଇ,
ଉତ୍ସବେ ଉତ୍କଳ ମାତା କିପାଁ ଆସିନାହିଁ ?
ବୋଇଲେ, "ଉତ୍କଳ ହୋଇଅଛି ଅଙ୍ଗହୀନା
ଗଞ୍ଜାମ, ସମ୍ବଲପୁର, କାନ୍ଥିରୁ ବିଛିନ୍ନା" ।
ଭାବିଲି କିଏ ସେ ଅଛି ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳେ
ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ନବୀନ ବଳ ଦେବ ମା ଉତ୍କଳେ ?

ଖଣ୍ଡଗିରି

ନିଭୃତ ନିର୍ଜନ ଏହି ପୁଣ୍ୟ ଖଣ୍ଡଗିରି
ଥିଲା ଦିନେ ଏ ଗିରିର କିବା ପୁଣ୍ୟ ଶିରୀ !
ଶ୍ରମଣ ବେଶରେ କେତେ ନୃପତି କୁମରେ —
କେତେ ବୌଦ୍ଧଭିକ୍ଷୁ ବସି ଏ ଗିରି କନ୍ଦରେ,
ଅଚଳ, ଅଟଳ ଅଦ୍‌ଭୁଲ୍ୟ ଯତିବେଶେ
ସାଧିଲେ ନିର୍ବାଣ ତତ୍ତ୍ୱ ଏହି ଦରୀଦେଶେ,
କୋଟିକଣ୍ଠ-କଳକଳେ ପର୍ବତକନ୍ଦର
କୁହରିତ କରୁଥିଲା "ଲଳିତ ବିସ୍ତର ।"
ମଧୁର ମହାନ ଗୀତେ, ଶତକଣ୍ଠ ଶବ୍ଦ
ଶୁଣି ଏଣାଏଣୀଗଣ ହେଉଥିଲେ ସ୍ତବ୍ଧ ।
କାହିଁ ଯାଇଛନ୍ତି ବୌଦ୍ଧ ଋଷିଯୋଗୀ ଆଜି
ମଉନ ବିଷଣ୍ଣ ଅହା ଗିରିବନରାଜି ।
କାହିଁ ଗଲା ଗୌତମଙ୍କ ମହାଧର୍ମ ଦୀକ୍ଷା
'ଅହିଂସା','ପୁରୁଷକାର','ସାମ୍ୟ', 'ମୈତ୍ରୀ' ଶିକ୍ଷା,
ଶିଳାଖୋଳା ବିଳମାଳା କିବା କ୍ଷୁଦ୍ର ତୁଚ୍ଛ
ସେ ପୂତ ସଂସ୍ପର୍ଶେ ହୋଇଥିଲା ପୁଣ୍ୟେ ଉଚ୍ଚ
ଅପାର୍ଥିବ ପୁଣ୍ୟ ଧୂଳି ସ୍ତୂପ ସହ ସ୍ମୃତି
ହେଉ କରିଥିଲା ତାହା ମୁକୁଟମଣ୍ଡିତ ।

ଚାଲିଗଲା ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାଣ, ରହି ଜଡ଼କାୟା
ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ବର୍ଷିଅଛି ଛାୟାମାୟା ।
ଏ ପୁଣ୍ୟ ସମାଧି-କ୍ଷେତ୍ରେ ହେ ଉତ୍କଳବାସି !
ବସି ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କୁ ସ୍ମରଯାଅ ଆସି ।
ବୃଥା କି ରହିବ ପଡ଼ି ଏ ପୂତ ଶ୍ମଶାନ
ନ ହେବକି ବୀରଭକ୍ତ ଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ଉତ୍ଥାନ ?
"ଉତିଷ୍ଠ" ବୋଲିଣ ଆସ୍ଥା ଗାଢ଼ ହେ ଚହଳ
ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଜାଗ୍ରତ ହେଉ ପତିତ ଉତ୍କଳ !

ନବ ନୀଳାଚଳ

"ସବେ ହୋଇବେ ଏକାକାର
ନ ଥିବ ଭେଦର ବିଚାର" ।

—ଭାଗବତ ।

ପୁରାଣ ପବିତ୍ର ଥିଲା ନୀଳାଚଳଧାମ,
ଭୂଭାରତେ ଧର୍ମବୀର ଖ୍ୟାତ ଯାର ନାମ ।
କାହିଁ ଗଲା ଗୌତମଙ୍କ ମହାଧର୍ମ ଦୀକ୍ଷା—
"ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ" ଏ ମହତୀ ଶିକ୍ଷା ।
ଆଚଣ୍ଡାଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହିଁ ସମସ୍ତେ ସମାନ
ବାସନା ବିନାଶେ ନର ଲଭଇ ନିର୍ବାଣ ?
ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ ଦ୍ୱିଜାତିଙ୍କର କୂର ନୀତିବଳେ
ଭେଦନୀତି ହେଲା ପୁଣି ସ୍ଥାପିତ ଉତ୍କଳେ ।
କାହିଁ ଗଲା ଗୌତମଙ୍କ ବରେଣ୍ୟ ନିର୍ବାଣ
ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ବେଦାନ୍ତ ମହାନ ?
ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱାମୀ କବୀର
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ରାମାନନ୍ଦ ଆଦି ପ୍ରେମବୀର;
ହରିଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ, ତୁଳସୀ, ଅଚ୍ୟୁତ
କରିଥିଲେ ଏହି ଭୂମି ଭକ୍ତିବିତ ପୂତ ।
ନିଖିଳ ଭାରତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଠାବ ଏ ଉତ୍କଳ
ଥିଲା ଜ୍ଞାନ-ପୁଣ୍ୟ-ଭକ୍ତି-ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥଳ ।
ସମଗ୍ର ଭାରତେ କରେ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱେ ବନ୍ଧନ
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର କରଣ ସାମ୍ୟଧର୍ମ ସଂରକ୍ଷଣ ।
ଶତବୀର ଶିଳ୍ପୀ କବି ଭକ୍ତ ଯେଉଁ ଦେଶେ
ଜନ୍ମିଲେ, ପତିତ ସେହି ଅହା ଦୀନବେଶେ !
ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳରାମ, ଅଚ୍ୟୁତ, ଅନନ୍ତ,
ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ, ବୀରସିଂହ, ଯଶୋବନ୍ତ,
ଏ ପୁଣ୍ୟ ଉତ୍କଳେ ଜନ୍ମି ଭୂମି ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ
ପ୍ରଚାର ପବିତ୍ର କଲେ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ନାମେ ।

ସାମ୍ୟ ଆଲୋକରେ ଦୀପ୍ତ ଉତ୍କଳମଣ୍ଡଳ
ପଡ଼ିଗଲା ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା କରାଳ କବଳ !

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତେ ତାର ଥିଲା ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ
ଫେରିବ କି ଉତ୍କଳର ସେ ମହା ସମ୍ମାନ ?

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୀର୍ଥ ହେବ ଏହା ନବ ଯୁଗ ଧର୍ମେ
ଜଗତ-ଆଦର୍ଶ ଜ୍ଞାନ-ପୁଣ୍ୟ-ଯୋଗ କର୍ମେ ?

ଅଭ୍ରଭେଦୀ ସୁବିଚିତ୍ର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ମନ୍ଦିର
ଖଣ୍ଡ ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜୁଥିଲା ସେ ଯୁଗର ;

ମାନବ ମାନସ ପୀଠ ମହାନ ବିଚିତ୍ର
ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦରର ପ୍ରତିମା ପବିତ୍ର

ହେବ ଏ ଦେଶୀୟଙ୍କର, ଦିଗଦିଗନ୍ତରେ
ପ୍ରଚୁରିତ ହେବ ତାହା ଅବନୀ ମଧ୍ୟରେ ?

ନବଯୁଗେ ନବତୀର୍ଥ, ନବ ଧର୍ମବଳ,
ଧରି ହୃଦେ ବିରଚିବ ନବୀନ ଉତ୍କଳ ?

ପୁରାଣ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ହେବ ନବତୀର୍ଥସ୍ଥଳ
ଦିଗଦିଗନ୍ତରାଗତ ଯାତ୍ରୀରେ ଗହଳ ।

ଆସିବ କି ସେହୁ ଶୁଭଦିନ ଏ ଉତ୍କଳେ
ବୌଦ୍ଧ, ବଇଷ୍ଣବ, ଶୈବ, ଜୈନ ଏ ସକଳେ
ମହାସମନ୍ୱୟ ଧର୍ମେ ହସ୍ତ ଧରାଧରି
ହୋଇଣ, ଦେଖିବେ ବିଶ୍ୱମୟ ଏକ ହରି ?
"ସର୍ବେ ହେବେ ଏକାକାର, ନ ଥିବ ଭେଦର
ବିଚାର" ଏ ବାଣୀ ସତ୍ୟ ହେବ କି ଶାସ୍ତ୍ରର ?
ଉପଧର୍ମ କୁସଂସ୍କାର ଜାତିଭେଦ ଜ୍ଞାନ
ପବିତ୍ର ଉତ୍କଳୁଁ ଦୂରେ କରିବ ପ୍ରୟାଣ ?
ଉତ୍କଳୀୟେ ଏକଜାତିରୂପେ ପରିଣତ
ହୋଇ ଜଗତରେ ପୁଣି ହେବେ ସୁମହତ ?
ସକଳ ଉତ୍କଳ ପୁଣି ନିଖିଳ ଭାରତ
ବିଶାଳ ଧରଣୀ ସଙ୍ଗେ ହେବ ସୁମହତ ?
ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ପ୍ରେମେ ଭାରତୀୟେ ସମୁନ୍ନତ
ସାଧିବେ ସୁସଭ୍ୟ ଜାତି ସଙ୍ଗେ ବିଶ୍ୱହିତ ?

ସିନ୍ଧୁପ୍ରତି

ଉଦାର ପବିତ୍ର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଗଭୀର ଗମ୍ଭୀର
ଅନନ୍ତ ଅସୀମ ଭୂମା ଅଗମ୍ୟ ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ
ଅକ୍ଷୟ ଅମର ଚିର ଅଜେୟ ଅପାର
ବିଶାଳ ନୀଳୋର୍ମିମାଳା ଉଦ୍ଦାମ ଉନ୍ମତ୍ତ
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗୋଚ୍ଛ୍ୱାସୀ ଅଭ୍ରଭେଦୀ ଶିର,
ନଭସ୍ତମ୍ଭୀ-ଅମ୍ବୁରାଶି-କଲ୍ଲୋଳବିଳାସୀ
ବୀଚିମାଳ କଳକଳ ତରଳ ଚପଳ
ଫେନିଳ ଚଞ୍ଚଳ ଚଳ କୋମଳ ମୃଦୁଳ,
ଟଳ ଟଳ ଢଳ ଢଳ ଉଚ୍ଛଳ କମ୍ବଳ
ଅତଳ ଅକୂଳ ଭୀମ ଦୁର୍ଗମ ଦୁଃସହ
ଚିକ୍କଣ ବନ୍ଧୁର ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ବହୁରୂପୀ
ରେ ସିନ୍ଧୁ ! କି ମହାଭାବେ ତୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ?
କି ଗୂଢ଼ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ସଦା ହେ ରହସ୍ୟମୟ !
ଧରଣୀ-କର୍ଣ୍ଣରେ କହୁ ନିରତେ କି ବାର୍ତ୍ତା ?

ମହୀ-ଦେହେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ଫେଡ଼ୁ କି ରହସ୍ୟ ?
ଉନ୍ମତ୍ତ ଧୂର୍ଜଟୀ ସମ ପ୍ରଳୟ-ପ୍ରୟାସୀ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ମତାଇବୁ କେତେ ଅହା କେତେ ପୁରାତନ
ତୋର ଏହି ବର ବପୁ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର
ପ୍ରକାଶିତ ନୀଳାକାଶ ତଳେ ନୀଳସିନ୍ଧୁ !
କେତେ ରତ୍ନ, ମୁକ୍ତା, ମଣି, ମାଣିକ୍ୟ, ପ୍ରବାଳ,
ସଞ୍ଚିତ ହେ ରତ୍ନାକର ତୋ ମହା ଉଦରେ !
କେତେ କେତେ ଜାତି, କେତେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ନଗରୀ
ତୋ ଜଳ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ ସମ ତୋ ପୁଳିନେ ହସି
କାଳର କବଳୋଦରେ ଗଲେ ଯେ ଉଭେଇ
କାନ୍ଦ, କାନ୍ଦ, ତା କଳନା ନାହିଁ ନୀରନିଧି !

ଅନନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ତୋର ନୀଳ-ଆସ୍ତରଣ
ଖେଳାଇ ଗାଆନ୍ତି ନଭେଁ ବିହଙ୍ଗମଗଣ;
ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ନୀଳବକ୍ଷୁଁ ଉଠଇ ଉଚ୍ଛୁଳି
ନୀରବଣି ନୀରନିଧି ! ସମଗ୍ର ହୃଦୟ
ତରଳ ପ୍ରଣୟରୂପେ ଉଠେ କି ଉଚ୍ଛୁଳି ?
ପ୍ରସାରିଣ ଶୀତକର ଆଦରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ଯେଷ୍କେ ଅନ୍ଧାନଇ ତୋତେ ବ୍ୟାକୁଳେ ବାରିଧି !
ଲୋଡୁ କିବା ଆପଣାକୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଫିଙ୍ଗିବାକୁ ?
ତୋ ଉଦାର ରୂପ ଦେଖି ଫୁଲ୍ଲ ବିସ୍ଫାରିତ
ଧରିଥିଲି ପୃଥିବୀର କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ବର୍ଜି
ବିଶାଳ ଅମ୍ବରେ ଚିତ୍ତ କ୍ଷୁଏ ରେ ଉଡ଼ିଥିଲା ।

କାହିଁକି ଅସକ୍ତ ବନ୍ଧ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣ,
କହ୍ମାଇ ଭାରତବାସୀ ଶୁଷ୍କ ମ୍ରିୟମାଣ ?
ତୋ ମହାଭାବରେ ଯବେ ମାତି ଭାରତୀୟେ
ହୃଦେ ଫିଙ୍ଗି ଧୂଳି ନୀଡୁଥିଲେ ତୋ ବକ୍ଷରେ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ହସଇ ବସି ତୋ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରୀତି
ପଲ୍ୱଳ ମଣ୍ଡୂକ ପରି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଅବନ୍ଧ,
ତୋ ପବିତ୍ର ତୋୟ ସ୍ପର୍ଶେ ଯାଏ ତେଣୁ ଜାତି,
ତୋ ଉଦାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ନ ମାନଇ ମନ,
ଧାତ୍ରୀ ଅଳଙ୍କାରେ ତେଣୁ ମଣ୍ଡେନ୍ତି ସ୍ୱବପୁ,
ନିମ୍ନେ ନୀଳସିନ୍ଧୁ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନୀଳ ମହାକାଶ,
ସିକା ରଜନୀରେ ଶୁଭ୍ର କୌମୁଦୀ ପ୍ରକାଶ,
ଏ ବିମୁକ୍ତ ଲାବଣ୍ୟରେ ସରଳତା ବୋଳା—
ପ୍ରୀତି ସ୍ପର୍ଶି ନ ପାରୁଛି ସ୍ୱଦେଶ-ହୃଦୟ,
ଖଡୁ ନୋଳି କଣ୍ଠି ସୂତା କୁଣ୍ଡଳାଦି ନାଇ
ଘୋର ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଦେଶାଚାରେ ଲୋକାଚାରେ
ପରସ୍ପର ବିସମ୍ବାଦୀ ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ରାଚାରେ ;

ଜୀବାତ୍ମାର ମୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଅସ୍ମ ସ୍ୱାଧୀନତା
ଲଭିଅଛୁ ଯାହିଁ ମିଥ୍ୟା ଲମ୍ପଟତା ଦ୍ୱେଷେ !
ହା ଭାରତ ! ଧନମାନବଲୁଣ୍ଠିତ ଅଙ୍ଗ
ପର-ଉପଜୀବୀ ଦଣ୍ଡ ଚୋଡ଼ଜନଲ ପଡ଼ି !
ତାହାନ୍ତ ବରେଣ୍ୟ ଭର୍ଗ ବିରାଟ ବରୁଣ,
ଯା ଦର୍ଶନ ସିନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟେ ଲଭି ପିତୃଗଣ
ବୈଦିକଯୁଗରେ ପୂଜୁଥିଲେ ଦେବରୂପେ
ମହାଶକ୍ତିଶାଳୀ ପାଣି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଜନକ ?
ବହୁସ ଉସାଳ ସିନ୍ଧୁ ତୋ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବକ୍ଷେ
କେତେ ଧନ ସୁସମ୍ପଦ ବହୁ ବିଦେଶରୁ
କେତେ ରତ୍ନ, ମଣି, ମୁକ୍ତା ତୋ ଗମ୍ଭୀର ଗର୍ଭୁଁ
ଉଦ୍ଧାରଣ ସୁମଣ୍ଡିତ କଲେ ନିଜ ଗେହେ !
ପରମାତ୍ମା-କଳା-ପ୍ରକାଶକ ମନ୍ତ୍ରସିନ୍ଧୁ,
ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ତୋ ତଟରେ,
ଉନ୍ନତ ମରୁତୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ମଧ୍ୟେ ମହାଶକ୍ତି,
ମଧୁର ମଳୟାନିଳେ କରୁଣା ପ୍ରସାଦ,

ଯାଙ୍କ ସେ ବରେଣ୍ୟ ଭର୍ଗ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଦେବ
ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ସର୍ବଦର୍ଶୀ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ
ସର୍ବଘଟେ ଜଡ଼ୋଦ୍ଭିଜ୍ଜେ ପ୍ରାଣିଗଣ ମଧ୍ୟେ
ବିରାଜନ୍ତି ଭାବ ଜ୍ଞାନ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିରୂପେ;
ଭକ୍ତି ଜ୍ଞାନ କର୍ମରୂପେ ମାନବ ମନରେ
ସୁସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ ପବିତ୍ରତାରୂପେ
ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦର ସେ ଦ୍ୟୁଲୋକ ଭୂଲୋକେ
ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ
ବ୍ରହ୍ମରୂପେ ଏକ ଆତ୍ମା ପ୍ରେମ-ପବିତ୍ରତା
ଧନେ ଧନ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀଗଣ ଦେଖନ୍ତି ସେ ଦେବେ,
ଦେଖୁଥିଲେ ମୁନିକାଳେ ଭାରତୀୟ ଋଷି,
ତେଣୁ "ଏକମେବ-ଅଦ୍ୱିତୀୟଂ" ମହାଜ୍ଞାନ

ସ୍ଫୁରିଥିଲା ଋଷି କଣ୍ଠୁ ପ୍ରଣବର ଛନ୍ଦେ;
କାହ୍ନବୀ ଯମୁନା ପୂତ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତ ଧାମେ
ଜନ୍ମହୋଇ ଋଷି ପୁଣ୍ୟ ଦୃଷଦ୍‌ବତୀ ତଟେ
ମହାନ ଗମ୍ଭୀର ମନ୍ତ୍ରେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ପ୍ରଭାତେ
'ସତ୍ୟମେବ ଜୟତେ' ଏ ମହାଧ୍ୱନି ଧରି,
ନୀଳାକାଶେ ଧରଣୀର ପର୍ବତେ କାନନେ
ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଝଙ୍କାରରେ ସିନ୍ଧୁ ! ତୋ କଲ୍ଲୋଳେ
ବିହଙ୍ଗମ କାକଳୀରେ ପର୍ଜ୍ଜନ୍ୟ ଗର୍ଜ୍ଜନେ
ଶୁଣିଥିଲେ ସେହି ଏକ ମହାନ ଶବଦ ।
ଭାରତ ହରାଇ ଅଛି ସେ ମହାନ ଧନେ
ହେଯ୍ୟ ଅଛି ଧରଣୀର ସର୍ବଲୋକମଧ୍ୟେ ।
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ଏକ ମହାନ ଦେବତା
କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ ପଲ୍ୱଳକୁ ତୋ ଜଳକୁ ଯେସନେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଳା ଇନ୍ଧନରେ, ବାନ୍ଧ ରଖି ପ୍ରାଣ
ଭେଦ ବୁଦ୍ଧି ବିସ୍ତାରଣେ ଅସ୍ମା ଅସ୍ମା ମଧ୍ୟେ
ଅଶ୍ରୁତ ମଣଇ ଏକ ଅନ୍ୟ ସମ୍ବରଣେ !

ହେ ରେ ସିନ୍ଧୁ ହେ ରେ ସର୍ବ ଏକାକାର କରି
ସର୍ବଘଟେ ବିରାଜନ୍ତି ପରମାତ୍ମା ହରି ।
ମହାନ ଦେବତା ଭକ୍ତ ହୋଇ କମ୍ପା ଅର୍ଥେ
ଅଚରିବେ ହୀନ ବୁଦ୍ଧି ଅଜ୍ଞାନ ସମାନ ?
ଯାର ପ୍ରଭୁ ଯେତେ ତାର ମନ ହୁଏ ତେତେ,
କପାଁ ତେବେ ଅଚରିବ ହୀନ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୁଦ୍ଧି ?
ସଂସାର ଠାଣିଇ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ-ଜମ୍ବାଳକୁ,
ନିଅ ମହାସିନ୍ଧୁ ମୋତେ ପୁଣ୍ୟ ବେଦବକ୍ଷୁ ;
ସ୍ନବ ତୋତେ ପ୍ରସାରିତ ହେଉ କ୍ଷୁଦ୍ର ଚିତ୍ତ—
ସଂସାରର କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବିପତ୍ତିରେ ଭୀତ;
ତୋ ମଧ୍ୟେ ଯେ ଭୂମା ପ୍ରଭୁ ଚିର ପ୍ରକାଶିତ
ତାଙ୍କ ଉପାସନା ରସେ ମଗ୍ନ ରହୁ ଚିତ୍ତ ।

ତୋତେ ଦେଖି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଙ୍ଗା ଯମୁନାର ନୀର,
ଅଜ୍ଞ ନାରୀ ଶିଶୁ ସମ ନବୋଲେ ଶରୀର,
ଆତ୍ମା ତବ ପବିତ୍ରତା ଆତ୍ମାରୂପୀ ଦର
ନିଜମଧ୍ୟେ ଜଗତରେ କରେଁ ମୁଁ ଦର୍ଶନ ।
ତୋ ତୀରେ ଅସିଛି ସିନ୍ଧୁ ଦେ'ରେ ଶାନ୍ତି ମୂର୍ତ୍ତି,
ସ୍ୱାର୍ଥ-ହିଂସା-ରିପୁ-ତାପ-ମୃତ୍ୟୁ-ଜରା-ଭୀତି
ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଯତିଭଙ୍ଗ ଭ୍ରାନ୍ତି—
ସର୍ବ-ଅପଭୟୁଁ ସିନ୍ଧୁ ଦେ'ରେ ସ୍ୱାଧୀନତା,
ତୋ ତରଙ୍ଗ ତାଳେ ତାଳେ ନାଚଉଠ୍‌ ପ୍ରାଣ,
ପଦାଘାତ କରେ ଶିରୁ ସଂସାର-ଭ୍ରୂକୁଟୀ,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତାଣ୍ଡବେ ମାତି ଉଠୁ ଏ ଭାରତ,
ପୌରହିତ୍ୟ ଜାତିଭେଦ ବାଳିକାବୈଧବ୍ୟ,
ବୃଦ୍ଧ ବାଳିକାର ଘୃଣ୍ୟ ବିଷମ ବିବାହ
ପୁତ୍ତଳିକା କ୍ରୀଡ଼ା ସମ ବାଳିକା ବିବାହ,

ଅନ୍ଧ ଜଡ଼ ପୂଜା, ମୂର୍ଖ ନର ପାଦପୂଜା,
ଔଦାସିନ୍ୟ କପଟତା ମିଥ୍ୟା ରିପୁ-ସେବ ।
ଲୋକ-ଭୟ କୁସଂସ୍କାର, ନାରୀ-ଦୁର୍ବଳତ—
ଆତୁରକ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ, ପ୍ରଳୟ-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ
ଭାସି ଯାଉ ମହାସିନ୍ଧୋ ! ଚିରକାଳ ସହ ।

ଗୀତ ଓ ସେବା

ଗୀତେ କି ଏ ଜନ୍ମ ହେବ ମୋ ଅନ୍ତ,
ଗାଇ ଗାଇ ହେବି ମୁଁ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ?
ଗାୟନ ମାତ୍ର ତ ନୁହେଁ ଜୀବନ,
ଜୀବନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସୁସମ୍ପାଦନ ।

ଗାଇ ଗାଇ ଯେତୁ ଭଜେ ମରଣ
ଅଟଇ ଜୀବନ ତା ଅକାରଣ ।
ଜୀବନ ନ ଥିଲେ ଖାଲି ଗାୟନ
ତାହାର ନ କରେ ହିତ ସାଧନ ।
ଅସ ବନ୍ଦୀ, ରୋଗୀ, କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ, ଦୀନ
ରୋଗେ ପାପେ ଶୋକେ ମଳିନ ହୀନ ।
ସେବା କର ହେଉ ଧନ୍ୟ ଜୀବନ,
ହେବ ସେ ଜୀବନ୍ତ ବାକ୍ୟ ରଚନ,
କର ତାହା ଜନେ ଅନୁକରଣ
କରିବେ ଏ ଭବେ ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ଥାପନ ।

ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ

ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ନାଥେ ! ଯେ ଦିବ୍ୟ ବିଭବ
ତବ କୃପା ସ୍ମରଣେ ଚିତ୍ତେ କରଇଁ ଅନୁଭବ,
ବାହୁଡ଼ ସେ ବୈକୁଣ୍ଠରୁ ହେ ମମ ଦେବତା !
ବାସ୍ତୁ ବପରେ ମର୍ତ୍ତେ ହଜେ କମ୍ପା ରେଖା ?

କଥା ଓ ଜୀବନ

କେତେ କେତେ ଉଚ୍ଚ କଥା କହେଁ ମୁଁ ବଚନେ,
କେତେ କେତେ ଦୁର୍ବଳତା ଅଛି ମୋର ମନେ,
ଅନ୍ତର୍ଯାମି ! ଜାଣ ସବୁ ମୋ ପ୍ରାଣଦୀନତା,
କେବେ ହେବ ପ୍ରଭୋ ! କଥା-ଜୀବନ-ସମତା ?

ଆଦର୍ଶ ଗୀତ

କି ଗୀତ ଗାଇଲେ ମୋର ଧନ୍ୟ ହେବ ପ୍ରାଣ
କି ଗୀତ ଗାଇଲେ ମୃତେ ଦେବି ଜୀବ ଦାନ,
କି ଗୀତ ଗାଇଲେ ନିଜେ ପ୍ରାଣ ପାଇବଇଁ,
ସେହି ଗୀତ ପାଇଁ ମୋର ହୃଦ ହୁଏ ଦହି ।
ସେ ଗୀତ ଗାଇଲେ ଅଉ ନ ଗାଇବି ଗୀତ,
ସେ ଗୀତ ଗାଇଲେ ହେବ ଚିରତୃପ୍ତ ଚିତ୍ତ,

ସେ ଗୀତ କୋକିଳ-କଣ୍ଠେ ନବୀନ ବସନ୍ତେ,
ଅସ୍ତମାନ ଭାନୁ ଗାଏ ନିତ୍ୟ ଦିବା-ଅନ୍ତେ,
ସେ ଗୀତ ଗାଅନ୍ତି ସଦା-ଋତୁ-ପରମ୍ପରା,
ଘୂମନ୍ତି ସେ ଗୀତ ଗାଇ ସସାଗରା ଧରା ।
ସେ ଗୀତ ପ୍ରକୃତି ଗାଇ ହୁଏ କୃତକାମ,
ସେ ଗୀତେ ମୁମୁକ୍ଷୁ ପାନ୍ତି ଶିବ ମୋକ୍ଷ-ଧାମ,
ସେ ଗୀତ ନ ପାଇ ସଦା ବ୍ୟାକୁଳ ମୋ ମନ,
ହେବ କି ସେ ଗୀତେ ଧନ୍ୟ ମୋ ଭବ ଜୀବନ ?

ପ୍ରଭାତ-ସଙ୍ଗୀତ

ଉତ୍ସର୍ଗ

ପରମାରାଧ୍ୟ ପିତୃଦେବ ମହୋଦୟ ଓ ପରମାରାଧ୍ୟା ମାତୃଦେବୀ ମହୋଦୟାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣସରୋଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଶିଶୁଗୀତରୂପ ପୂଜାପୁଷ୍ପ ନିବେଦନ କଲି ।

ପିତା ଧର୍ମଃ ପିତା ସ୍ୱର୍ଗଃ ପିତା ହି ପରମଂ ତପଃ
ପିତରି ପ୍ରୀତିମାପନ୍ନେ ପ୍ରିୟନ୍ତେ ସର୍ବ ଦେବତାଃ ।

ପୂଜ୍ୟପାଦ ପିତୃଦେବ !

ଆପଣଙ୍କ ସନ୍ତାନବାତ୍ସଲ୍ୟର ଶତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବି ନାହିଁ । ତାହା ସ୍ମୃତି-ମନ୍ଦିରରେ ପୂଜା ପାଉଥାଉ । ଆପଣ ପ୍ରତିଦିନ ଉଷାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରୁ ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ ସମାପନାନ୍ତେ ପୁଷ୍ପ ଆହରଣପୂର୍ବକ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ଭାଗବତ ଅବୃତ୍ତି କରି "ନିର୍ମାଲ୍ୟ ସେବା" କରୁଥିଲେ । ପବିତ୍ର ପ୍ରଭାତ କାଳରେ ସେହି ପବିତ୍ର ପୂଜାଭିନ ଶୈଶବରୁ ମୋ ହୃଦୟରେ ଅଙ୍କିତ ହେଲା । ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଘଟଣାର ଫଳ । ମାନବର ଭବିଷ୍ୟତ ଶୈଶବର ଘଟଣାବଳୀ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୁଏ । ଭଲ ହେଉ ବା ମନ୍ଦ ହେଉ, ମୁଁ ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟଗୁଡ଼ିଏ ଲେଖିଅଛି, ତହିଁରେ ଶୈଶବସ୍ମୃତି ଜଡ଼ିତ ରହିଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି ସର୍ବଦା ହୃଦୟତଳେ ଜାଗ୍ରତ ଅଛି । ମୁଁ ଅତୀତର ଭକ୍ତ; ସେହି ଅତୀତ ସହିତ ଅଙ୍କି ତାହା ପ୍ରକାଶ କରି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରୁଅଛି ।

"ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମିଶ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ"

ମାତଦେବି !

ମୋର ଶୈଶବକାଳରେ ତୁମ୍ଭେ ପରଲୋକ ଗମନ କଲ । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ମୃତି ମୋ ହୃଦୟରେ ଅଙ୍କିତ ଅଛି । ତହିଁରେ ଗୁରୁଜନ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରୁତ ବିଷୟମାନ ସମ୍ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ଅପୂର୍ବଭାବରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି ।

ତୁମ୍ଭେ ଅତି ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି "ଭଗବତ ଗୋସାଇଁ"ଙ୍କ ବାସନ ମାଜି ସ୍ନାନାନ୍ତେ ହାତବେଢ ଘର ଲିପିପୋଛି ଦେଇ ତାଙ୍କର ଭୋଗର ଆୟୋଜନ କରିଦେଉଥିଲ । ପରିବାରର ସମସ୍ତଙ୍କ ଭୋଜନାନ୍ତେ ତୁମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ଓ ଦାଣ୍ଡରେ କେହି ଭୋକଶୋଷୀ ଅଛି କି ନାହିଁ ଦେଖି "ଜଳ ତୁଳସୀ" ପାଇ ଆହାର କରୁଥିଲ । ପବିତ୍ର ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ "ସନ୍ଧ୍ୟାବତୀ"ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇ "ଭାଗବତ" ଶୁଣିବାକୁ ଆସୁଥିଲ । ତୁମ୍ଭର ଜାଗରିତ ସେହି ଅପୂର୍ବ ଭାବ ଜଗତ୍ ମାନସପଟକୁ ଉଦ୍ଭାସିତ କରେ, ତାହା ମୁଁ କିପରି ବର୍ଣ୍ଣିବି ? ସେହି ଶୈଶବଭାବ ମୋର ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଅଛି । ଶୈଶବ ମୋର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ଯୋଗୁଁ କବି ।

ଆଜି ସେହି ଭାଗବତ ଗାଦି ଅଛନ୍ତି । ସେହିପରି ପୂଜା ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଗୃହରାଣୀ ବାସନ ମାଜେ । ଗୁଡ଼ଅ ଖଣ୍ଡାଭୋଗ ଦିଏ । ଗୃହର ଦୀପ ଜାଳି ଦିଏ । ସଂପ୍ରତିରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ଭଗବାନ ଦାସ ଗୋସାଇଁଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ଭର୍ଣ୍ଣାକ୍ୟୁଲର ପରୀକ୍ଷୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା ବାରମାସ ଭାଗବତ ବୋଲନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ପବିତ୍ର ଭାବ, ସେ ମାଧୁରୀ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ଯାଇଅଛ । ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହା ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଅଛି । ଆଉ ଫେରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ସେହି ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ରଖି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମଣିଛି ।

ପିତାମାତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପୁତ୍ର ଚିରକାଳ ଶିଶୁ । କ୍ରୀଡ଼ାରତ ଶିଶୁ କୁସୁମ ଚୟନ କଲାପରି ମୁଁ ବୀଣାପାଣିଙ୍କ ଭବନରୁ ଯେଉଁ କୁସୁମମାନ ଚୟନ କରିଅଛି ତାହା ଆପଣମାନଙ୍କ ଦାନ ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ପୁଣି ସେହିଗୁଡ଼ିକ ପୂଜାପୁଷ୍ପରୂପେ ଆପଣମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣକମଳରେ ଭକ୍ତିଗଦ୍‌ଗଦ ହୃଦୟରେ ଅର୍ପଣ କଲି । ଯେବେ ଆତ୍ମା ଅମର ହୁଅନ୍ତି, ଯେବେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଅଛି, ତେବେ ଏହି ଅଧମ ସନ୍ତାନକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଏହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ।

ଅକିଞ୍ଚନ ସନ୍ତାନ

ପ୍ରଭାତ-ସଙ୍ଗୀତ

କି ଗୀତ ଗାଇବା ପ୍ରଭାତରୁ ଅଦ୍ୟ
ହେ ପ୍ରିୟ ପାଠକ-ପାଠିକାମାନେ !
ଚାଲ ଅଦ୍ୟ ତାଙ୍କ ନାମକୁ ଗାଇବା
ପ୍ରଭାତ ଅସିଛି ଯାହା ବିଧାନେ ।
ପ୍ରଭାତ ତପନ ପ୍ରଭାତ ଗଗନ
ପ୍ରଭାତ ପବନ ପ୍ରଭାତ ବନ,
ପ୍ରଭାତ ପ୍ରସୂନ ସୁବାସ ମୋହନ
ପ୍ରଭାତ ବିହଙ୍ଗ ମଧୁର ସ୍ୱନ,
ପ୍ରଭାତର ଯେତେ ଶିଶିର-ମଣ୍ଡିତ
ତରୁଲତାରାଜି ଦଶେ ଶୋଭନ,
ପ୍ରଭାତର ଯେତେ ପବିତ୍ର ସୁଷମା
ଯେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗୁଣ କରେ ଗାୟନ,
ପ୍ରଭାତେ ପାଇଲେ ନବୀନ ଜୀବନ
ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରସାଦେ ପ୍ରାଣୀନିକର,
ନବୀନ ଉତ୍ସାହେ ଜାଗିଲା ଜଗତ
ନବ କର୍ମେ ହେଲେ ସର୍ବେ ତତ୍ପର ।
ଚାଲ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନମି
କରିବା ଯେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ,
ନିତ୍ୟ ପ୍ରଭାତରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସୁମରି
ଶୈଶବ କାଳରୁ ସାଧିବା ଧର୍ମ ।
ହୃଦୟରେ ସଦା ଭଲଭାବ ଥାଉ
ସଦା ଭଲକଥା ଏ ମୁଖ କହୁ,
ସଦା ଭଲକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଉ କର
ପ୍ରଭୁ ପଦେ ସଦା ଭକତି ଥାଉ ।
ସାରା ଦିବସରେ ସାଧୁକାର୍ଯ୍ୟ କରି
ରଜନୀରେ ଶାନ୍ତ ସୁନିଦ୍ରା ପାଇ,
ସାରା ଜୀବନଟା ସାଧୁକର୍ମ କଲେ
ତାହାକୁ କାହିଁକି ଡରିବା ଭାଇ ?

ପ୍ରଭାତ ବିହଙ୍ଗ

କି ଗୀତ ଗାଉ ରେ ପ୍ରଭାତ ବିହଙ୍ଗ
କି ଗୀତ ପ୍ରଭାତୁଁ ଗାଉ,
ଢାଳିଦେଇ ମଧୁ— ସୁତାନର ଧାର
ତରୁଡାଳେ ଲୁଚିଥାଉ ।
ତୋ ସ୍ୱନ ଶ୍ରବଣେ ପଡ଼େ କି ରେ ମନେ
ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ବାଣୀ,
ଲୋକଲୋକାନ୍ତର ସୁଦୂର ବାରତା
ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟ-କାହାଣୀ ?
କେଉଁ ଦେବତାର କି ଦିବ୍ୟ ବିଧାନେ
ଉଠିଣ ପ୍ରଭାତ କାଳୁଁ,
କେଉଁ ମନ୍ତ୍ରବଳେ କି ସାଧନ ଫଳେ
ଅପୂର୍ବ ସୁତାନ ଢାଳୁ ।
ଅନ୍ଧାର ସଙ୍ଗତେ ଅରୁଣ ସଂଗ୍ରାମ
ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନ ଥାଏ,
କେମନ୍ତେ ତୋ ଜ୍ଞାନ ଉଷା ଆଗମନ
ଅଜ୍ଞାତ ବାରତା ପାଏ !
ଦୂର ସିନ୍ଧୁ ପାରେ ପ୍ରାଚୀ-ଆକାଶରେ
ରବିଙ୍କର ଆଗମନ,
କେମନ୍ତେ ଜାଣି ରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ବିହଙ୍ଗମ
କରୁ ବନ୍ଦନା ଗାୟନ ?
କେଉଁ ଘଣ୍ଟା ଦେଖି କେଉଁ ଲେଖା ଲେଖି
ଏତେ ଭ୍ରମଶୂନ୍ୟ ଭାବେ
ଆଲୋକେ ଅନ୍ଧାରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବର୍ଷା ଶୀତେ
ଶୁଣାଉ ତୋ ଧ୍ରୁବ ରବେ ।
କେମନ୍ତେ ତୋହର ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ନିଦ୍ରା
ଷଡ଼ଋତୁ ବାରମାସେ
ନିଶା-ଶେଷ-ପ୍ରାନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତିରେ
ଶୁକ୍ର ତାରା ପରକାଶେ ।

ଧନେହେଁ କି ହେଲେ   ରୋଗ ଶୋକ ଦୁଃଖେ
ହୁଏ ନାହିଁ ତୋ କମାଇ,
କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ନିଷ୍ଠା   ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହ
ଦେଲେ ତୋତେ ବିଶ୍ୱସାଇଁ !
କି ଅର୍ଥ ଅଛି ରେ   ତୋ ଅମୃତ ତାନେ
କି ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟରାଶି
ଅପୂର୍ବ ଆବେଗେ   ସିକ୍ତ ହୁଏ ଆତ୍ମା
ସଂସାର ମୋହ ବିନାଶି !
ନିତି ନିତ ଆସି   ଲୋକାଳୟେ ବସି
ଉଦ୍‌ବୋଧୁ ଅମୃତ ସ୍ୱନେ,
ତୋ ସ୍ୱନ ଶ୍ରବଣେ   ଅରେ ଦବ୍ୟହୃତ
ପଡ଼େ କି ସ୍ୱର୍ଗେକ ମନେ ?
ଅବିଦ୍ୟା-ଅନ୍ଧାରେ   ଜଡ଼ିତ ମାନବ
ତୋ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଧାପାନେ
ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୁଅଇ   ନବୀନ ଜୀବନେ
ଉଠେ ଲଭି ନବପ୍ରାଣେ ।
କେଉଁ ଦୂରଦେଶ   ବାରତା ଦେଉ ରେ
କେଉଁ ଦେବଦେଶୁଁ ଆଣି,
ଅପୂର୍ବ ଆବେଶେ   ଅବସ୍ଥ ପରାଣେ
ଜାଗନ୍ତି ଜନ ପରାଣୀ ।
ନ ଥିଲେହେଁ ସ୍ୱରେ   ସଂସାରକ ଅର୍ଥ
ଅସବନ୍ତା ଅର୍ଥେ ଭରା,
ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରର   ମୋହାବେଶ-ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଅନନ୍ତ-ଆକାଶ ପରା ।
ବିଶାଳ ଆକାଶ   ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅବ୍ୟୟ
ନାହିଁ ତା ବର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ,
ତଥାପି ଯେସନ   ବର୍ଣ୍ଣ-ବଇଭବ
ରବିକରେ ସୁପ୍ରକାଶ;

ସେହିପରି ତୋର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତେ
ନ ଥିଲେହେଁ କିଛି ଅର୍ଥ,
ଭାବ-ଅନୁଭବେ ହୋଇ ପ୍ରତିଭାତ
ପ୍ରକାଶେ ଅନନ୍ତ ଅର୍ଥ ।
ଥାଆନ୍ତା ଯେବେ ରେ ମୋର ଏ ସଙ୍ଗୀତେ
ସେହିମତ ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ
ଦିବ୍ୟଗୀତ ଗାଇ ମୋ କବି-ଜୀବନେ
ହୁଅନ୍ତି ମୁହିଁ ମହତ୍ତ୍ୱ !

ପ୍ରଭାତ

ସୁଲୁ ସୁଲୁ ପବନ ବହୁଛି ଘନ ଘନ
ଲତାପତ୍ର ମରମର ଥରଥର କମ୍ପନ ।
ରକ୍ତପିଣ୍ଡ ସମାନ ରବି ଉଦୀୟମାନ
ପୂର୍ବ-ଗଗନ ଅହା ଦିଶେ ଅତି ଶୋଭନ ।
ଚଳଦଳ ପିପ୍ପଳ— ଡାଳ ତଳେ ଟଳଟଳ
ଗମ୍ଭୀର ମୂରତି ଉଭା ହୁଏ ପର୍ବତଗଣ ।
ହମ୍ବାରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଣ ଗୋ-ଗୋଷ୍ଠେ ଗାଭୀଗଣ
ଛୁଟନ୍ତି ବାଛୁରି ପାଶେ ହୋଇ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ମନ ।
ବାଳାର୍କର କିରଣ ଦୀର୍ଘଛାୟା ପତନ
ହରିତ ବିଟପୀଗଣ ପିନ୍ଧେ ପୀତବସନ ।
ନୀଡ଼ ଛାଡ଼ି ଚଢ଼େଇ ପେଡ଼ା ବାଡ଼େ ବସଇ
ଦଳେ ଦଳେ ଉଡ଼ି କରେ ମଧୁଗାନେ ଚାଳନ ।
ବାଡ଼ି ଧରି ହାତରେ ବଳୀବର୍ଦ୍ଦ କାନ୍ଧରେ
ହଳ ଯୋଖି କୃଷକ କରେ ବିଲେ ଗମନ ।
ଖଡ଼ି ଧରି କରରେ ମୁଢ଼ି ଧରି ଅଣ୍ଟିରେ
ଚଞ୍ଚଳନ୍ତି ପିଲାମାନେ ଚାଟଶାଳୀ ଗମନ ।
ଦେଖି ଦେଖି ଏ ଛବି ଲେଖି ଅଛ ହେ କବି
କେତେ ସୁନ୍ଦର ଆହା ଅଟଇ ଏହି ଭୁବନ ।

ବର୍ଷ ମେଲଣି

ଅନାଇଁ ଅନାଇଁ ଅତୀତ ବରଷ
ନୀରବେ ଅଚିହ୍ନ ଦ୍ରୁତଗ ରଥେ,
ନୀରବେ ସମାପି ଆପଣା ସାଧନା,
କାହିଁ ଚାଲିଗଲା ଅଦୃଶ୍ୟ ପଥେ ।
କାହାର ନୟନୁ ହରାଇ ଲୋତକ,
କାହା କଣ୍ଠୁଁ କାଢ଼ି କାଞ୍ଚନମାଳା,
ଜାଳି ହୃଦବନେ ଶ୍ମଶାନ ଅନଳ
କାହା ପ୍ରାଣେ ଢାଳି ବିଷମ ଜାଳା,
ପ୍ରଣୟ-ପିଅସା ଅତୃପ୍ତ ରଖିଣ
କାହାକୁ ବିଚ୍ଛେଦ-ବିଷରେ ଦହି,
ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁକୁ ଅତୀତ ବରଷ
କି କର୍ମ ସାଧୁଣି ଗଲା ରେ ବହି ।

ପୀୟୂଷେ ଗରଳ ଢାଳି ଦେଇ ଅହା
ଗଲା ପୁରାତନ ବରଷ କାହିଁ,
ସିନ୍ଧୁଗତ ସ୍ରୋତ, ରଜନୀର ରଥ,
ଗଲା କଥା ଆଉ ବାହୁଡ଼େ ନାହିଁ ।
ବରଷ ପହିଲେ ଆଶାମୟୀ ସାଧକ
ଅଦୃଷ୍ଟ ଅଙ୍କତେ ନହିଲା ମନ,
ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଗଲା ବରଷକ ବିତ,
ନୋହିଲା ରେ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ-ସାଧନ ।
ବରଷ ଆରମ୍ଭେ ସ୍ୱଦେଶ-ସେବକ
ଦେଖେ ଆଶା ରଙ୍ଗି ଉଦ୍ଦାମ ଚିତ୍ରେ,
ବାନ୍ଧିଲା ସାହସ, ଅନ୍ତର ଭୁଲି
ବିସର୍ଜିବ ପ୍ରାଣ ଜଗତ ହିତେ ।
ଯେଉଁଠାରେ କର୍ମ ସେହିଠାରେ ଅନ୍ତ,
ଅତୀତ ବରଷ ଗଲା ଉଭାଇ;

ଉତ୍ସାହ ଉଦ୍ୟମ ଆଶା ପରପ୍ରୀତି
ଘେନିଗଲା ନିଜ ସ୍ରୋତେ ଭସାଇ ।
କେତେ ନବବୀର ଅଗ୍ନି ମନ୍ତ୍ର ଜପି
ବୁଡ଼ିଲେ ଉଦାସ-ଅତଳ-ଜଳେ,
ପଶିଲେ ଜୀବନ-ଅନ୍ଧକାରେ ଦାରୁଣ
ନିରାଶା-ମରଣ-କ୍ରୂର କବଳେ ।
କେତେ ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଲୋଭ-କଣ୍ଟକରେ
ସ୍ୱାର୍ଥ-ଜମ୍ବାଳରେ ପଡ଼ିଲେ ବୀରେ
ଆସିଥିଲେ ଶୁଭ୍ରଯଶ ଅର୍ଜଣେ ଆହା
ଅପଯଶ ବୋଝ ବହିଲେ ଶିରେ ।
ଅତୀତ ବରଷ କେତେ ଲୀଳାଖେଳା
ଦେଖାଇ ମଞ୍ଚରୁ ମେଲାଣି ନେଲା,
କେଉଁ ଦେଶୁଁ ଆସି ହରଷ ବିଷାଦ
ଏ ବର୍ଷେ ବରଷ ବାଣ୍ଟିଣ ଗଲା ।

କେତେ ବ୍ୟଥା ଦେଲୁ କେତେ ହୃଦୟରେ
ଦାରୁଣ ଅତୀତ ବରଷ ଆହା !
କାଳ-ଶିଶୁ ସେ ଯେ କଠିନ ତା ହୃଦ
ବାଣ୍ଟିଗଲା ତାହା ନିୟତି ଯାହା ।
ଯାଅ ରେ ଅତୀତ ଘେନି ସୁଖ ଦୁଃଖ,
ସୁଖ ଦୁଃଖ ନୁହେ ଜଗତୋଦ୍ଦେଶ,
ବିଗତ ଭାବନା ଭୁଲାଇ ଅତୀତ
ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନେ ନ କର ଶେଷ ।
ତୋର ଶବ ତୁମ୍ଭ କର ରେ ସତ୍କାର,
କର ନିଜ ପ୍ରେତକ୍ରିୟା ଶ୍ମଶାନେ;
ଆଶା-ଚକ୍ରବାଳେ ଦିଶେ ନୀଳଚକ୍ର
ଯିବ ରେ ଧାମକୁ କଠୋର ପ୍ରାଣେ ।
ଦେଲେ ଦେଇଅଛୁ ଯେ ଦୁଃଖ ଦେବାର,
ହରିଲେ ହରିଛୁ ପରାଣ ଧନ;

ଜାଣିଥିଲୁ ଆଜି ବିକଳ ବିଳାପ,
ଧରୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦୀର୍ଘ ଦିବସ ମନ ।
ବହିଲେ ବହନ୍ତୁ ଚରଣେ କଣ୍ଟକ,
ଝରିଲେ ଝରନ୍ତୁ ନୟନୁଁ ଜଳ,
ଚାଲିବି ସୁଦୀର୍ଘ ପଥରେ ମୁଁ ପୁଣି
ହୃଦୟେ ଧରିଣ ନବୀନ ବଳ ।
ନବୀନ ଉଦ୍ୟମେ ନବୀନ ଉତ୍ସାହ
ଘେନି ନବଆଶା ହୃଦୟେ ଧରି
ଚାଲିବି ପାଷାଣକଠୋର ପଥରେ,
ଯେତେ ଦିନ ପଥ ନ ଥିବ ସରି ।
ସରିବ କେଉଁଠି ଏ ଜୀବନ-ପଥ,
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୋହର କେବଣି ଠାଇଁ ?
ସଂଶୟ-ଦୋଳାରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ଚିତ୍ତ,
ସାହା ହୁଅ ମୋର ସତୀର୍ଥ ଭାଇ ।

ହସ୍ତ ଧରାଧରି ହୋଇ ଯିବା ମିତ୍ର,
ନୈରାଶ୍ୟ-ଅନ୍ଧାର ବାଧିବ ନାହିଁ,
ପଡ଼ିଲେ ବିପଦ-କଣ୍ଟକ ପଥରେ,
ଭ୍ରାନ୍ତି-ପାଷାଣରେ ଝୁଣ୍ଟିଲେ କାହିଁ ।
ସଂଶୟ-ଝଞ୍ଜାରେ ହେଲେ ବିକ୍ଷୋଭିତ
ଏକ ଅପରେକର ଆନନ ଚାହିଁ,
ଏ ଭବ-ଗହନ-ବିପିନରେ ପାନ୍ଥ
ଯିବା ଚାଲି ଆଶା-ସଙ୍ଗୀତ ଗାଇ ।
ଗାଅ ଗାଅ କବି ଆଶାଗୀତ ଏବେ,
ନବୀନ ହରଷେ କର ବନ୍ଦନା,
ନବ କାଳ-ଶିଶୁ ଆଣିଥିବ କାଲେ
ଯାହା ବିଶ୍ୱ-ବାଞ୍ଛା କବି-କଳ୍ପନା ।

ନବବର୍ଷେ (୧)

ହେ ନୂତନ ହେ ଅପୂର୍ବ ହେ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ହେ ଚିରବାଞ୍ଛିତ !
ତୋହ ପଛେ ପଛେ କିପାଁ ମୁଗ୍ଧବତ ଧାଏଁ ମମ ଚିତ୍ତ ?
ପାଶେ ଯାହା ଅଛି ମୋର ପାଇଅଛି ଯାହା ମୁଁ ଅନ୍ତରେ,
ନାହିଁ ମାୟା ତାହା ପ୍ରତି ମୋହ ମମ ଅଜ୍ଞାତ ରାଜ୍ୟରେ ।
ସେ ସୁଦୂର ସେ ନିଭୃତ ପୁରେ ମମ ପ୍ରବେଶ-ବାସନା,
ଛାୟାବାଜୀ ସମ ଯେଉଁ ମାୟା-ରାଜ୍ୟ ସୃଜଇ କଳ୍ପନା
ବନ୍ଧ ତୃପ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜ୍ଞାତ ରାଜ୍ୟେ ନ ମାନଇ ମନ,
ହେ ନୂତନ ଅନନ୍ତର ଛାୟା ତୁହି ହେ ମନୋମୋହନ ।
ନବବର୍ଷ ପ୍ରଭାତରେ ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ ଧରି ବନ୍ଧ ହସ୍ତେ
ତବ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ଅଛି ଉଭା ହୋଇ ରହିଛି ସନ୍ତ୍ରସ୍ତେ ।

ହେ ନୂତନ ହେ ଅପୂର୍ବ ହେ ଅନନ୍ତ ହେ ଚିରବାଞ୍ଛିତ,
ତବ ଅନୁରକ୍ତ ମୁହିଁ କର କର୍ମ୍ମ-ଚଞ୍ଚଳ ମୋ ଚିତ୍ତ ।
ଏ ପୂର୍ବ-ଉଦଧି ତଟେ ନବ-ଊଷା କି ନବ ଉଦନ୍ତ—
ଧରି ଗର୍ଭେ ବର୍ଷିବ ଉଜଳଣ ପସାରି ଦିଗନ୍ତ ।
ନୀରବରେ ନବ ବର୍ଷ ଦୂତ ଯେଉଁ ନବ ସମାଚାର
ଉଦାର ଆକାଶେ ଉଠେ ନୀରବରେ କରିବ ପ୍ରଚାର ।
ବାରିଧିର ବାରିରାଶି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଯେପରି ନିରନ୍ତର
କଠିନ ସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମି ଯିବାପାଇଁ କି ତତ୍ପର ।
ଚତୁପାଶେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ ମୋ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଶକତି,
ହେ ଅନନ୍ତ ! ତୋତେ ଚାହିଁ ରହିଥିବ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବ୍ରତୀ ।

ବନପ୍ରିୟ

—୧—

ପୁଣି ବର୍ଷକ ପରେ ବସନ୍ତ ନିଶାନ୍ତରେ
ଶୁଭିଲା ପଞ୍ଚମ ସୁସ୍ୱର !
ପୁଣି ଶୁଣି ସେ ସ୍ୱନ ଭୁବନ ବିମୋହନ
ଉଦାସ ପରାଣ ମୋହର !
ସ୍ମରଣ ହୁଏ ଗତ କଥା
ଅତୀତ ଜୀବନ ବାରତା,
ଅପୂର୍ବ ଅଭ୍ୟାଗତ କାହୁଁ ତୁ ସମାଗତ
ନବ-ବସନ୍ତ-ବାର୍ତ୍ତାହର ରେ ବନପ୍ରିୟ !

—୨—

ପିକ ! ତୋ "କୁହୁ" ସ୍ୱନେ ପଡ଼ଇ ମୋର ମନେ
ମଧୁର-ଶୈଶବ-ଜୀବନ
ବେଷ୍ଟିତ ନଦୀ-ପ୍ରାନ୍ତର ଘର-ଗ୍ରାମ-ନଗର
କେଦାର-ସର-ଗିରିବନ ।
ବିଗତ ଜୀବନ-ସ୍ୱପନ
ହୁଏ ମୋ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ମରଣ,
ହୃଦ ଜନ୍ମାନ୍ତରର ବିଷାଦଯୁକ୍ତ ସ୍ୱର
ଶୁଣେ ମୋ କଳ୍ପନା-ଶ୍ରବଣେ ରେ ବନପ୍ରିୟ !

—୩—

ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରର ସ୍ମୃତି ପଡ଼େ ମନର
ସ୍ୱଦେଶ-ପୂର୍ବ-ଗୌରବ—
ସ୍ମରି ହୁଏ ହୃଦୟ ଘୋର ବିଷାଦମୟ
ଉଦିତ ହୁଏ ଆଶା ନବ ।
ନ ହେଉଁ ଆଶା ମୁକୁଳିତ
ସଂଶୟ-ବାତେ ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ
ଉତ୍ସାହପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରେ ଉଠାଅ ପିକ ! ନରେ
ଫେରୁ ସେ ଅତୀତ ବିଭବ ରେ ବନପ୍ରିୟ !

—୪—

ଏ ଜଗତ ମାନବେ   ବିଦ୍ୟାବଳ ବିଭବେ
ଲଭନ୍ତି ଶାନ୍ତି ସୁଖମାନ,
ବିଶାଳ ଏ ଭାରତ   ପ୍ରାଚୀନ ସମୁନ୍ନତ
ହେବ ସେ ଜଗତେ ମହାନ।
ପିକ ! ତୁ ଛାଡ଼ି 'କୁହୁ' ସ୍ୱନ
ଭାରତେ କର ଉଦ୍‌ବୋଧନ
ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ସୁଜାଗ୍ରତ   ହେଉ ବିଶ୍ୱ ଭାରତ
ବିସ୍ମରି ବିଦ୍ୱେଷ ଅଜ୍ଞାନ ରେ ବନପ୍ରିୟ !

—୫—

ପିକ ! ତୋ ଦିବ୍ୟସ୍ୱନେ   ଅବିର ପଡ଼େ ମନେ
କିବା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦୂର ଗୀତ
କ୍ଷୁଦ୍ର ସଂସାର ବିତ୍ତ   ତୃପ୍ତ ନ କରେ ଚିତ୍ତ
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃଷାର୍ତ୍ତି ମୋ ଚିତ୍ତ।
ଅନନ୍ତ ଆଶା ମୋ ପ୍ରାଣରେ
ସଂସାର ନ ମେଣ୍ଟାଇ ପାରେ
କି ଦିବ୍ୟ ଧନ ପାଇ   କି ଦିବ୍ୟ ଗୀତ ଗାଇ
ତୃପତ ହେବ ଏ ମୋ ଚିତ୍ତ ରେ ବନପ୍ରିୟ !

—୬—

ଧନ-ସମ୍ଭୋଗ ମାନ   ଜନ-ସମ୍ଭ୍ରମ ଜ୍ଞାନ
କାହିଁରେ ନ ମେଣ୍ଟିବ ଆଶା,
ତୃଷା ବଢ଼ାଇ ବେଗେ   ସାଗର ଜଳ ସ୍ୱେଗେ
ଯେସନ ବଢ଼ାଇ ପିପାସା।
ଏ ଭବେ ସୁଖଶାନ୍ତି ନାହିଁ
ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖ ଅଛି କାହିଁ ?
ସଂଶୟ-ହଳାହଳ   ପିଇ ପ୍ରାଣ ଦୁର୍ବଳ
କେ ଦେବ ମମ ପ୍ରାଣେ ଆଶା ରେ ବନପ୍ରିୟ !

—୭—

ଛନ୍ତି କି ଏ ବିଶ୍ୱର   ଜ୍ଞାନମୟ ଈଶ୍ୱର ?
କିବା ଏ ସୃଷ୍ଟି-ପରିଣାମ ?
କାହୁଁ ଆସିଲି ଜୀବ ? କାହିଁ ତା ଶେଷେ ଯିବ ?
ଅଛି କି ଜୀବ-ଚିରଧାମ ?
କିବା ଘଟନାଚକ୍ର-ବଳେ
ତୋ ମୋହ ସୃଷ୍ଟି ଏ ସମ୍ବଳେ ?
ଜଡ଼ଦେହ-ବର୍ଜ୍ଜନ   ସଙ୍ଗେ ଏ ଆତ୍ମାମନ
ତେଜିବେ ସ୍ୱଗୁଣ ସ୍ୱନାମ ରେ ବନପ୍ରିୟ !

—୮—

ଛନ୍ତି କି ଏ ବିଶ୍ୱର   ଜ୍ଞାନମୟ ଈଶ୍ୱର
ପୂରୁଷ ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ?
କି ରୂପେ କେଉଁ ଭାବେ   ଅଛନ୍ତି କେଉଁଠାରେ
ପାଏ କି ତାଙ୍କୁ ପାପି-ନର ?
ପିକ ! ତୋ ବୀଣାକ୍ୱଣା ସ୍ୱନ
ଗାଉ ସେ ସଙ୍ଗୀତ ମୋହନ,
କିପରି ଏ ସଂସାର—   ସାଗର ହେବି ପାର
ପାଇବି ଶାଶ୍ୱତ-ଜୀବନ ରେ ବନପ୍ରିୟ ।

—୯—

ଦେଖନ୍ତି କି ସେ ପ୍ରଭୁ   ଏ ମନୋଦୁଃଖ ସବୁ ?
ବିଧାତା ସେ ପାପ ପୁଣ୍ୟର ?
ପାପି-ଗୁହାରି ଶୁଣି   ଦୟା କରିବେ ପୁଣି ?
ପାଏ କି ତ୍ରାଣ ପାପି-ନର ?
କିବା ସେ ନିଜ ବିଧିକରଣେ
ନ୍ୟାୟର ବିଚାର ଆଦର୍ଶେ
ଦୟାକ୍ଷମାର ସ୍ଥାନ   ନାହିଁ ନା ତହିଁ ତ୍ରାଣ
ସ୍ୱ-କର୍ମ ଫଳୁଁ ଏ ଜୀବର ରେ ବନପ୍ରିୟ !

ଭରତ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରତି

—୧—

ଭରତ ! ତୁ ଗାଉ ରେ କି ଗୀତ
କାହୁଁ ତୁ ଦେଖିଲୁ ମମ ଚିତ୍ତ ?
ମୋ ପ୍ରାଣୁ ନେଇ ଛଡ଼ାଇ   ତରୁଶାଖେ ବସି ଗାଇ
ଗୁପତ ଗୀତ ମୋ କରି ଦେଲୁ ରେ ପ୍ରକାଶ;
ମୋ ପରି ବିହଙ୍ଗ ତୋର ପ୍ରାଣ କି ହତାଶ ?

—୨—

ପ୍ରତି ସ୍ୱନେ ବିରହ-ଆବେଶ,
ବିଷାଦର ନାହିଁ ଯେହ୍ନେ ଶେଷ,
କି ଯେହ୍ନେ ଲୋଡ଼ି ନ ପାଇ   କି ପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶା ନାହିଁ
କିଏ ଯେହ୍ନେ ତେଜି ଦୂରେ କାହିଁ ଅଛି ଯାଇ
କାନ୍ଦେ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଯେହ୍ନେ ତାହା ପାଇଁ ।

—୩—

କେତେ ନଦୀ ପର୍ବତ ପ୍ରାନ୍ତର
ପ୍ରିୟତମ ମୋ ମଧ୍ୟେ ଅନ୍ତର
ମନୋଦୁଃଖେ ଦୂର ବନ-   ମଧ୍ୟେ କରି ମୁଁ ଗମନ
ପ୍ରାଣ-ଆଶା ତେଜି ପ୍ରିୟତମର ସନ୍ଦେଶ
କହୁଁ ଅଛୁ, ଏ ଦୁଃଖ କି ମୋର ହେବ ଶେଷ ?

—୪—

ମନେ ହୁଏ ଅତୀତ ବିଦେଶୁଁ
ଅଶେଷ ବିଗତ ଜନ୍ମ ଶେଷୁଁ
କେତେ କେତେ ପ୍ରିୟବରେ   ମୋ ବିଚ୍ଛେଦେ ବ୍ୟାକୁଳରେ
ଅସି ଡୁଙ୍ଗି ମାରୁଛନ୍ତି ସ୍ମୃତି-ଗବାକ୍ଷରେ
ଦୋ-ଦୋ-ଚନ୍ଦ୍ରା କରି ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ମୁଁ ନ ପାରେ ।

—୫—

ନିସ୍ୱଣା ନିଶ୍ୱାସ ମାରି ଯାନ୍ତି ମିତ୍ରମାନେ
ଦୂରବଂଶୀ ନାଦ ପଶି ଶୁଭେ ସ୍ୱର କାନେ
କେତେ ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରେ କେତେକେତେ ପ୍ରିୟବରେ
‘‘କେଉଁ ଅଡ଼େ ଗଲ କାଏ’’ କାନ୍ଦ ମୁଁ ମରଇ
ଦେଖିଲେ ଦଣ୍ଡେ ମୁଁ କପାଁ କଥା ନ କହଇ ?

—୬—

ଦୂର ବନ୍ଧୁ ଅସିଣ ମୋ ପାଶେ
ଫେରିଯାନ୍ତି ଅହା ! ରେ ନିସ୍ୱଣେ
ଦେଖନ୍ତି ସେ, ତାଙ୍କୁ ଡେକି   ବିଷଣ୍ଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ହେଙ୍କି
ଦୋ-ଦୋ-ଶବ୍ଦାହୋଇ ତାଙ୍କୁ ମୁହିଁ ନ ପରୁରେଁ
ନେଇଛି ଯାଅନ୍ତି ତେଣୁ ଦୂର ନଦୀ ପାରେ ।

—୭—

ଶନ୍ତା ଡେଙ୍କି ତରୁଶିରେ ଗୁହିଁ
ଦେଖେ ତହିଁ ପକ୍ଷୀ ଆଉ ନାହିଁ
ବାହିଁ ଉଡ଼ିଗଲା ପକ୍ଷୀ   ମନକଥା ମନେ ରଖି
ଭୁଲିଲି ବେଳକୁ ବେଳ ବିଷଣ୍ଣ ପଥରେ
ଦବ୍ୟଧାମୁଁ ଯାଉଅଛୁ କଲୁଷ-ରଥରେ ।

—୮—

ଧର୍ମ-ବନ୍ଦ୍ରଦାଣ୍ଡେ ଯାତ୍ରୀଦଳ
ଶୁଭେ ଦୂରୁଁ କଳ-କୋଳାହଳ
ପରିଚିତ ସ୍ୱନ ଶୁଣି   ଚମକି ଲେଉଟେ ପ୍ରାଣୀ
ସମଧର୍ମୀ ସହଯାତ୍ରୀ ଏ ଭବ-ଗହନେ
ତେଣୁ ରେ ଭ୍ରମତ ! ମଣେ ମଧୁର ତୋ ସ୍ୱନେ ।

ନିସର୍ଗ-ଶୋଭା

କି ସୁନ୍ଦର ନିସର୍ଗର ନୀରବ ପ୍ରତିମା
ଭାବୁକ-ନୟନେ ଭାତେ କିବା ମଧୁରିମା
ଜଟିଳ କୁଟିଳ ନୀଚ ଚିତ୍ତ ମାନବର,
ପ୍ରଶାନ୍ତ ଉଦାର ରୂପ ପ୍ରକୃତି, ତୋହର ।
ସତତ ଗମ୍ଭୀର ଶୁଭ୍ର ପ୍ରକୃତି-ଆନନ
ଚିନ୍ତା-ନେତ୍ରେ ଦିଶେ ସଦା ସୁନ୍ଦର ମୋହନ ।
ହେଲେହେଁ ପ୍ରବଳ ପ୍ରେମ-ଆସଙ୍ଗ-ପିପାସା
ଦଣ୍ଡେ ବିସୋରିବି ସର୍ବ, ବଳେ ମମ ଆଶା ।
ହୃଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ରାଜଦାଣ୍ଡେ ଦ୍ୱିପ୍ରହରେ
ନ ମାନେ ମୋ ମନ ଯେହ୍ନେ ବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରୂପରେ !
ଅସ୍ଥିର ଜଳନ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥ ନର-ସମାଜର
ବିହାର ନିମଗ୍ନ ହେବି ନିସର୍ଗ ମଧ୍ୟର ।
କେମନ୍ତ ନୀରବ ସ୍ନିଗ୍ଧ ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର
ଦେଖିଲେ ଉଦିତ କେତେ ଭାବ ମନୋହର ।
ଶ୍ୟାମଳ ପ୍ରଶାନ୍ତ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜର ଶୋଭା
ପତ୍ର ପୁଷ୍ପ ଫଳେ ଆହା କିବା ମନୋଲୋଭା !
ପ୍ରାନ୍ତର, ସରସୀ, ନଦୀ, ହ୍ରଦ, ବନ, ଗିରି
କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଅହା ନିସର୍ଗର ଶିରୀ !
ଉପରେ ନିର୍ମଳ ନୀଳ ଅନନ୍ତ ଗଗନ ;
ତାରକା ନକ୍ଷତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରେ ମଣ୍ଡିତ ମୋହନ ।
ନିସର୍ଗ-ସୁଷମା-ଶାନ୍ତି ସ୍ଥିର ଚିରନ୍ତନ
ଆସକ୍ତ ତହିଁରେ ତେଣୁ ଯୋଗି-ଋଷି ଜନ ।
ଅଚିର ରହିଲ ଏହି ସଂସାର-ବିଷୟ
ମଳିନ ଜଡ଼ିତ ସ୍ୱାର୍ଥେ କାମଭୋଗ ମୟ ।
ଆୟୁଅନ୍ତୁ ମୃତ୍ୟୁ ନର ଯେତିକି ନିକଟେ
ଧରେ ନର ସଂସାରକୁ ସେତିକି ଅପଟେ
ଅସକ୍ତ-ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭବ ମରଣ ନିକର
ଝିଙ୍କି ନେଇ ନଷ୍ଟେ ଆଶା ଭାଙ୍ଗିବ ନରକ ।

ଲକ୍ଷେ ଦନେ ଭୁଞ୍ଜିଥିବ ଯେବେ ମୋହ ଆଶା
କପାଁ ବଢ଼ାଇବ ଏହ୍ସ ବୈଚତ୍ର୍ୟ-ପିପାସା ?
ମରଣର ଅନୁରୂପ ନିସର୍ଗ ପ୍ରତିମା
କେହ୍ସ ନ ପାରଇ ହର ତାହାର ଗରିମା
ସଂସାର-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରୀତି ରଖିଲ ଅନ୍ତର
ଶବଜନ ସ୍ଥିର ରହେ ଶୋକ୍ସ ଚକ୍ରତର ।
ବୈଚତ୍ର୍ୟ-କୃତିମ-ଭୁରୁଁ ଏ ମନେ ଫେଡ଼ିଲ
ଅନୁଦନ ପ୍ରକୃତରେ ଦେବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିଲ ।

ଭାରତୀ ବନ୍ଦନା

ଭାରତ ! ତବ ପଦାରବିନ୍ଦେ ମନ୍ଦ ଅନ୍ଧ ବନ୍ଦେ
ବନ୍ଦଥିଲଇଁ ପଦାରବିନ୍ଦେ କି ସୁନ୍ଦର ଛନ୍ଦେ ।
ଅନ୍ଧ ହେଲଇଁ ମନ୍ଦର ମେଳେ ମନ୍ଦରୁ ଗଲି ଦୂରେ
ସୁନ୍ଦର ଛନ୍ଦ ହୃଦ ମନ୍ଦରେ ଅଦ୍ୟ ତ ନ ସ୍ଫୁରେ ।

ନବବର୍ଷେ (୨)

(ରାଗ କଳହଂସ କେଦାର)

—୧—

କି ନବମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ ନବବରଷ,
କି ଅପୂର୍ବ ମୋହନ ତବ ପରଶ !
ନବୀନ ହରଷରେ ସବୁବେ ମାତି
ନବୀନ ଗୀତ କେତେ ରଙ୍ଗେ ଗାଅନ୍ତି ।
କେଉଁ ଦେଶରୁ ଆସି ନବ ଅତିଥି,
କିବା କାହାଣୀ କହ, ଗାଅ କି ଗୀତ,
ନବ ଆନନ୍ଦେ ମାତି ନବ ଜୀବନ—
ତସି ନବ ଉଲ୍ଲାହେ କର ଗୁଞ୍ଜନ ?

—୨—

ମୁହିଁ କି ଏବା ପଡ଼ିଥିବି ବିଜନେ
ଅତୃପ୍ତ ପରାଣରେ ଅଶାନ୍ତ ମନେ !
ଅରଣ୍ୟ-ଶୁଷ୍କଚାସ୍ପୁ ପରାୟେ ଝାଇ,
ଅଢ଼ ଅଗିରେ ମୋତେ ଗୃହିଁବ ନାହିଁ ?
ଥିଲା ମୋହର ଧନ ବେଳେ ଏମନ୍ତ,
ଅତିଥି ଦେଖି ହେଉଥିଲି ହୃଷିତ ।
ଆନନ୍ଦେ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ କରି ଆଦର
କୁଟୀରେ ନେଇ ଯାଉଥିଲି ସତ୍ୱର,
ନବଯୌବନ ନବ-ଉତ୍ସାହ-ଜଳେ
ଧୋଉଥିଲି ଅତିଥିପଦକମଳେ,
ବରେଣ୍ୟ ପଦେ କରୁଥିଲି ଆରତି
ଦେଇ ନବଯୌବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୀରତି ।
ପୁଣି କି ସେ ଦିନ ମୋ ଫେରିବ ନାହିଁ,
ଉତ୍ସାହ-ଅଗ୍ନି ଲିଭିଗଲା କିପାଇଁ ?
ଛଳି ହେ, ମୁହିଁ ପରା ପୁରୁଣା ଦାସ,
ମୋ ଘରେ ଦିନେ ହେଲେ କରିଛ ବାସ ।
ଅଛି କି ନାହିଁ ତାହା ତବ ସ୍ମରଣେ,
ଚରଣ-ରେଣୁ ଦେଲ କୁଟୀର କଣେ ।

ରାଜରାଜେଶ, କରିଥିଲ କରୁଣା,
ମୋ ନିଜ ଦୋଷେ ହେଲା କରୁଣା ଊଣା ।
ନାଁ ଡାକୁଁ ମିଳିଥିଲ ଏ ଅକିଞ୍ଚନେ,
ଏବେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ହେଲ ମୋ ଆକିଞ୍ଚନେ ।
ଚିହ୍ନି ନ ଥିଲି ଥିଲି ଅପରିଚିତ,
ଶୈଶବେ ଅଧିକାର କଲି ଏ ଚିତ୍ତ ।
ପବିତ୍ର ବାଲ୍ୟକାଳେ ଏ ପ୍ରାଣେ ମମ
ବିହରିଲ ବିଶ୍ୱାସେ ହେ ପ୍ରିୟତମ !
ମଧୁର ସୁମୋହନ ରୂପ ସୁନ୍ଦର
ନିରେଖି ଅଶ୍ରୁ ଝରୁଥିଲା ମୋହର ।

ତୁଚ୍ଛ ତା ପାଶେ ସୁଖ ସ୍ୱଜ୍ୟେଶ୍ୱର
ଯେ ସୁଖ ଦେଇଥିଲ ହେ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର !
ଏବେ ରହିଲ ଯାଇଁ କେଉଁ ଗହନେ,
ଅନ୍ଧ ହୋଇ ବୁଲେଁ ମୁଁ ଭବ-ବନେ ।
ପଥ ହରାଇ ଭବ-ମରୁପ୍ରାନ୍ତରେ
ଘୋର ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିଅଛି କାତରେ ।
ନିନ୍ଦିବି ନାହିଁ ପ୍ରଭୁ, ତୁମ୍ଭ ମହିମା
ତେଜି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବୋଲି ହେଲି କାଳିମା ।
ବିରାଜୁଥିଲ ଯେଉଁ ପବିତ୍ର ବାସେ
ଏବେ ବସିଛି କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟ ପାଶେ ।
କଳୁଷରାଶି ଲାଗି ଗଲା ସ୍ୱଚ୍ଛତା,
ଏ ପ୍ରାଣେ ନାହିଁ ଆଉ ସେ ପବିତ୍ରତା ।
ତେଣୁ ନେବେ ନ ଭ୍ରାନ୍ତ ହେ ପ୍ରଭୁ, ଅଜ୍ଞ,
ବଳି ପଡ଼ୁଛି ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଦାଉ ।
ପତିତପାବନ ତ ନାମ ତୁମ୍ଭର
ପାପ ସସୀମ କୃପା ଅଟେ ଅପାର ।

କରୁଣା-ନୀରେ ଧୋଇ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀରେ
ବିରାଜ ଆସି ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ମନ୍ଦିରେ ।
ହେଉ ସାର୍ଥକ ଜନ୍ମ ଧନ୍ୟ ଜୀବନ,
ମୂର୍ତ୍ତି କର ଦୀନର ଏ ଅକିଞ୍ଚନ ।
ତବ ଦୟାରେ ଦାବୀ ନାହିଁ ମୋହର,
କ୍ଷମ ସମସ୍ତ ଦୋଷ ଦୟାସାଗର !
ତବ ଚରଣପ୍ରାନ୍ତେ ଦିଅ ହେ ସ୍ଥାନ,
"ହରି ହେ" ବୋଲି ପିଣ୍ଡୁ ଯାଉ ଏ ପ୍ରାଣ ।
ନିଜ ଗୁଣରେ ତାର ହେ କୃପାମୟ,
ଅନ୍ତେ ସେ ପଦପ୍ରାନ୍ତେ ଦିଅ ଆଶ୍ରୟ ।

ଭାବକୁସୁମ

ଅତି ଦିନ ଚାଲିଗଲେ ଆଉ ନ ଫେରିବ,
ଏ ଭାବଟି ହଜିଗଲେ ଆଉ ନ ମିଳିବ ।
ଏ ଫୁଲଟି ଝଡ଼ିଗଲେ ଆଉ ନ ଫୁଟିବ,
ଏ ଦୀପଟି ଲିଭିଗଲେ ଆଉ ନ ଜଳିବ ।
କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଦିନ ଜଗତେ ଆସିବ,
କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଭାବ ପରାଣେ ଉଦିବ ।
କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଫୁଲ ଜଗତେ ଫୁଟିବ,
କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଦୀପ ନିଶୀଥେ ଜଳିବ ।
ଯେ ଗଲା ସେ ଗଲା ଅହା, ଆଉ ନ ଫେରିବ,
ପୁଣି କି ରୁକ୍ମିଣୀରଥ ବାହୁଡ଼ି ଆସିବ ?
ଯେ ଭାବ-କୁସୁମ ମମ ଭାବ-ଉପବନେ
ଫୁଟି ଉଠୁଥିବ ତେଣୁ ରଖିବ ଯତନେ ।
ତୋଳି ରଖୁଥିବ ଯତ୍ନେ ନିଶୀଥ-ବର୍ତ୍ତିକା—
ନିର୍ବାଣ ଅଗୁଁ, ନ ପଡ଼ୁଁ ପ୍ରାଣ-ଯବନିକା ।

କି ଗୀତ ଗାଇବି ?

"ଗାଅ ଗାଅ ବନ୍ଧୁ ଗୀତଟିଏ ଗାଅ,
ଶୁଣିବାକୁ ଅସ୍ଥ ହେଉଛି ମନ,
ଲୀନ ହୋଇ କେତେ ଘରେ ବସିଥାଅ,
ଗାଅ, ପୁଣି ଗାଉଥିଲ ଯେସନ ।"
ହସିତ କାଳରେ ପୁରାତନ ମିତ୍ର
ପଦରଜେ ଦ୍ୱାର କଲେ ପବିତ୍ର,
ବସିଲେ ହସିଲେ ଭାଷିଲେ ସୁରଙ୍ଗେ
ବୋଇଲେ "ବନ୍ଧୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ
କି ହେଲା ଆମ୍ଭର ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ସଂସାର
ଜୀବନ ନନ୍ଦନ ଆଉ ତ ନାହିଁ

ଜୀବନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କି ଆହାର ବିହାର ?
ଅଉ କିଛୁ ଭୂଲ୍ କରିବା ଭାଇ ।
ମେ ଯାହାର 'ସ୍ୱର୍ଗେ' ସଂସାର ସେବାରେ
ମଗ୍ନ ରହୁଛନ୍ତି ସ୍ୱଦେଶ ଜନେ
କାହାର ତ ମନେ ପଡୁନାହିଁ ବାରେ
ଦିନ ଯାଉଅଛି କି ଅକାରଣେ !
ସମସ୍ତେ ତ ଯିବା ସେ ଦେଶେ ଯେ ଦେଶୁଁ
ଗଲେ କେବେ କେହି ଫେରନ୍ତି ନାହିଁ
ଆସିଥିଲେ ଭବେ ଯେ ମହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
କେତେ ବା ସଫଳ ହେଲା ତା ଭାଇ ?"
କହିଲି ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳ
ଲେଟି ପ୍ରାଣ ମମ ଘୋର ଅବିଳ
ବନ୍ଧ ମମ କଣ୍ଠ ନ ସ୍ଫୁରଇ ତାଳେ
ସରସ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରାଣୀ ପଙ୍କିଳ ।

ସଦ୍ଧର୍ମେ ଭାଇ, ସଙ୍ଗୀତ ମୁଁ ଗାଇ
କରିବଇଁ ତବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଚିତ୍ତ,
ସାନନ୍ଦ ଚିତ୍ତରେ ବାହୁଡ଼ିଲେ ଘରେ
ଅଭିନ୍ନ-ହୃଦୟ ପ୍ରାଣର ମିତ ।
ପଡ଼ିଲା ଭାବନା କେସନେ କାମନା
ସିଦ୍ଧ ହେବ ମିତ୍ର ଶୁଣିବେ ଗୀତ,
ଘେନି ଏ ବାସନା ବାଣୀ-ଆରାଧନା
କଲି, ଛନ ଛନ ମନ ଚିନ୍ତିତ ।

ଗୀତ

ଗାଉଥିଲି ଗୀତ ଦିନେ ଦେବୀ ବୀଣାପାଣି !
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କବିତା ଯେବେ ଦେଇଥିଲ ଆଣି ।
ମଧୁର ଯୌବନେ ମମ କବିତାର ସ୍ୱନ,
ଶୁଣି ତୃପ୍ତ ହେଲା ପାଖ ପଡ଼ଶାଙ୍କ ମନ ।

ଏବେ କହାଳନ୍ତି "ଶୁଣା ଶୁଣା ପଦେ ଗୀତ,
ଶୁଣି ତୃପ୍ତ ହେଉ ଯେସନେ ହୋଇଥିଲୁ ଚିତ୍ତ ।"
କାହିଁ ସେ ସମସ୍ତ ମୋର କାହିଁ ସେ ଶକତି ?
କପର ତୋଷିବି ତାଙ୍କୁ ଶଙ୍କା ମନ ଅତି ।
କି ସ୍ୱରେ ଗାଇବି ଗୀତ ଶୁଣିବ ହେ ମିତ ?
କି କବିତା ଶୁଣି ତବ ତୃପ୍ତ ହେବ ଚିତ୍ତ ?
ବାଣୀ ଅରାଧନା ତେଜି ସେବିଲି ସଂସାର
ମନା ହୋଇଗଲା ମୋତେ ଶ୍ରୀକୋଠଭଣ୍ଡାର ।
କବିତା ଲୋଡ଼ଇ ସିନା ଏକାନ୍ତ ଅନ୍ତର
ନୋହିଲେ କି ହେବ ଯୋଡ଼ ଶବଦ ମାତର ।
କେତେବେଳେ କି ହୋଇଲା ନ ପାରିଲି ଜାଣି;
ଗୀତ ବୋଲି ଯାଉଥିଲି ଲେଖନୀକୁ ଟାଣି ।
ନାହିଁ ହେ ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି ଦେବୀ-ଅନୁଗ୍ରହ,
ନାହିଁ ସେ ଆବେଶ ଅଛି ଶବଦ ନିବହ ।
ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାରେ ଆଇଁ ଗାଇବଇଁ ଗୀତ,
ଫେଡ଼ିଦିଅ ଦ୍ୱାର ପୁଣି କାରୁଣିକ ଚିତ୍ତ !
ଶୁଣିଛୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଘରେ ଯାନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା,
ଭକତର ବିନତିରେ ସେ କୋମଳ ହିୟା ।

ସାହିତ୍ୟ-ରତ୍ନ

ଦେଖିଲି ନୟନେ ଭାରତୀ ଭୁବନେ
କେତେ କେତେ ମହାରତ୍ନ ସଞ୍ଚିତ,
ବାଲ୍ମୀକି ବ୍ୟାସ କବି କାଳିଦାସ
ଭବଭୂତି ଆଦି କବି ବିଦିତ ।
କିଏ କେତେ ରତ୍ନ ଜ୍ଞାନ-ରତ୍ନାକରୁଁ
ଘେନି ଆସିଦେଲେ, ପୁଛିଲି ଦିନେ,
ଅହା ରେ ଦଇବ ! ଧିକ ଅମ୍ଭ ଜାତି
କହିବାର ମୋତେ କହିଲେ ଦାନେ ।

ଉଠ ଉଠ ଭାଇ, ନ କର ହେ ମଠ
ଲାଗିଯାଅ ଯେଝା ଶକତି ପଣେ,
କଛୁ କଛୁ ଦେଲେ ଭାରତୀ ଚରଣେ
ହେବ ମିଶି ଭାଇ, ଦେବ ହେ ପଣେ ।

ଚନ୍ଦ୍ର, ତାରା ଓ ଖଦ୍ୟୋତ

କହନ୍ତି ବାନ୍ଧବମାନେ ପ୍ରଭୁ ! "ଗୀତ ଗାଅ ଗୀତ ଗାଅ କବି !
ଶକ୍ତି ଦିଅ ଦେଶବାସୀ ଅଗେ ନବ ନବ ମହାଦର୍ଶ ଛବି ।"

କି କରିବି କି କରିବି ପ୍ରଭୁ, ଶୂନ୍ୟାସ୍ମିତ ଏ ମମ ପରାଣ
ନାହିଁ ତ ସମ୍ବଳ ଏ ହୃଦୟେ ପଡ଼ଶୀଙ୍କୁ କି କରିବି ଦାନ ?

ସାଧନା-ଭାବନା-ସାଧୁ ଶକ୍ତି-ସାଧୁ କର୍ମ-ଫଳ ବିନା ଗୀତ
ନ ଥିଲେ କେବେହେଁ ହେବ ନାହିଁ ମୁଗ୍ଧ ମମ ଶ୍ରୋତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ।

ପରଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରି ଭାବ ପଡ଼ଶୀଙ୍କୁ ଦେଲେ ଦେଇପାରେଁ,
ଶ୍ରୋତା ବକ୍ତା ଦୋହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲାଭ କାହିଁ କାହାର ତହିଁରେ ?

ରବି ଶଶୀ ତାରକା ନକ୍ଷତ୍ର ସ୍ୱକିରଣ କରଣ ବିସ୍ତାର
ତୁମ୍ଭର ସଙ୍କେତ ମହାପ୍ରଭୁ କରୁଥାନ୍ତି କର୍ମ ଯେ ଯାହାର—
ଖଦ୍ୟୋତ ସମାନ ଟିକି ଟିକି କ୍ଷୀଣ ପ୍ରଭା କରଣ ବିସ୍ତାର ।
ଏ ସଂସାର ସରଣୀ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବହୁ ପ୍ରଭୁ, ଲଭେଁ ମୁଁ ନିସ୍ତାର ।

କେହୁ କେବେ ସେ ଅଭ୍ର ନିରେଖି ପ୍ରାଣେ ଯେବେ ଲଭେ ତିଳେ ସୁଖ
ମରିବ ନିଶୀଥଦୀପ ପାଶେ ଜୀବନର ଏହୁ ମୋର ସୁଖ ।

ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଓ ସମାଲୋଚକ

ପଢ଼ିଲି ସମାଲୋଚନା ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ,
ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା ଅହା ଏ ମମ ଅନ୍ତରେ ।
ରୁକ୍ଷ ଆଲୋଚନାରେ ମୋ ଦୁଃଖ କିଛି ନାହିଁ,
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିଛ କି ଭାଇ ?
ନୁହନ୍ତା ଯାତନା କିଛି ଏ ତୀବ୍ର କଟାକ୍ଷେ,
ପଢ଼ିଥାନ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେବେ ବାରେକ କଟାକ୍ଷେ ।
କେତେ ଅଭ୍ୟାସରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି ଗ୍ରନ୍ଥକାର
କେତେ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରି କଲା ତା ପ୍ରଚାର ।
ନ ପଢ଼ି ଆମୂଳ ଥରେ ତୀବ୍ର ଆଲୋଚନା
ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଘଟନା ବର୍ଣ୍ଣନା ।
ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଲଲାଟରେ ଲେଖିଅଛି ବିଧି
ବିଶେଷରେ ଏ ଦେଶରେ ସଦା ସତ୍ୟ ଏହି ।

ଗ୍ରନ୍ଥକାରଠାରୁ ସେ ବଡ଼ ଆଲୋଚକ,
ଦୁର୍ବଳ ମାନବ ଦେଶେ ଗ୍ରନ୍ଥର ପାଠକ ।
ପଢ଼ି ଯେବେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସମସ୍ତ ପୁସ୍ତକ
ଦୋଷ ଦିଅ, ମୁଣ୍ଡାଇବ ନୁଆଇଁ ମସ୍ତକ;
କିନ୍ତୁ ଅଧା ପଢ଼ି ଯେବେ ନିଅ ମତ ଗଢ଼ି
ନିର୍ବୋଧତା-ଚିହ୍ନ ଗର୍ବେ ଯାଇ ପଡ଼ି;
ବର୍ଷି ବାକ୍ୟ-ବାଣ ସ୍ତମ୍ଭେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର,
ତହିଁରେ କି ଗୁଣ ଅଛି ହେ ବିଜ୍ଞ, ମୋଦର ?
କହିବାକୁ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ
ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାହାର କର ଅଧ୍ୟୟନ ।

ବିଶ୍ୱ ବନ୍ଦନା

ତାଳେ ତାଳେ ନାଚ ତୁମ୍ଭର ନାମ
ଗାଉଛନ୍ତି ନିରତେ ଏ ବିଶ୍ୱଧାମ
କୋଟି କୋଟି ଗ୍ରହ ଭ୍ରମନ୍ତି ସ୍ୱପଥେ
ଅନନ୍ତ ନୀଳ ବିମାନେ ।

ତୁମ୍ଭର ଲାବଣ୍ୟ କୁସୁମବନେ
ତୁମ୍ଭର ମହିମା ନୀଳ ଗଗନେ
ବିଜୟ ତୁମ୍ଭର ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର
ବିଶାଳ ମାନବ ମନେ ।

ସତୀର ପୁଣ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭର ପୁଣ୍ୟ
ଶିଶୁ ଶୁଭ୍ରାନନେ ତବ ଲାବଣ୍ୟ,
କର୍ମୀର କରମେ ମହାଜ୍ଞାନ-ଜ୍ଞାନେ
ତୁମ୍ଭର ଶ୍ରୀକର ଚିହ୍ନ ।

ଭକ୍ତ-ରସନାରେ ତୁମ୍ଭର ନାମ
ବିହଙ୍ଗ-ସୁକଣ୍ଠେ ତବ ସୁତାନ
ପର୍ବତ-କନ୍ଦରେ, ଦେବତା ମନ୍ଦିରେ
ବନ୍ଦିତ ତୁମ୍ଭର ନାମ ।

ବସନ୍ତ ମଳୟେ ତୁମ୍ଭର ଗାଥା
ଶାରଦ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ତବ ବାରତା
ମହାସିନ୍ଧୁଜଳେ ଚନ୍ଦ୍ରମାମଣ୍ଡଳ
ତୁମ୍ଭର ଆନନ୍ଦ ଛବି ।

ପ୍ରାବୃଟେ ପ୍ରବଳ ପବନ ବେଳେ
କାଦମ୍ବିନୀ କୋଳେ ଚପଳା ଖେଳେ
ନବ ମଧୁକାଳେ ସହକାର ଡାଳେ
ପିକ ତବ ଗାନ ଢାଳେ ।

ପତ୍ର ପୁଷ୍ପ ଫଳେ ତରୁଲତାଙ୍କରେ
ଅବନମିତ ଶିରେ ତବ ପଦ୍ମରେ
ସୁରଭି ସମ୍ଭାର ଦେଇ ଉପହାର
କୋଟି ବନ ବନାନ୍ତରେ ।
ହେ ପ୍ରଭୁ, ତୁମ୍ଭର ପବିତ୍ର ନାମ
ଧରଣୀ ଶ୍ରୀପଦେ କରି ପ୍ରଣାମ
ଭକ୍ତେ ତରିଗଲେ ଏ ସଂସାର ଭୟେ
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବିଶ୍ୱଜୟୀ ।

ପ୍ରାର୍ଥନା

ହେ ସତ୍ୟ ! ହେ ଶିବ ସୁନ୍ଦର !
ଦିଅ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହୁ ବର ।
ତୁମ୍ଭ ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀଚରଣ
ନିରତେ କରୁଥାଏଁ ଧ୍ୟାନ ।
ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀକର-ସଙ୍କେତରେ
ପାଳେଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜୀବନରେ ।
ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀମୁଖ-ଶୋଭା ଦେଖି
ମୋ ମନ ରହୁଥାଉ ଲାଖି ।

ବନ୍ଧୁ ପ୍ରେମ (୧)

କଳ କଳ ତାନେ ଗହନ ବନେ
ଶୁଣିଛ କି ବନ୍ଧୁ, ଜଳ-ଝରଣେ—
ଗମ୍ଭୀରେ ଉପଳ-ଶଯ୍ୟା ଉପରେ
ନିର୍ମଳ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ୱରେ ?
ଶୁଣିଛ କି ମିତ୍ର ପ୍ରଭାତ କାଳେ
ବିହଙ୍ଗ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ତାଳେ—
ସୁରଭି ମୃଦୁଳ ମଧୁ ପବନେ
ମର ମର ସ୍ୱନେ କୁଞ୍ଜକାନନେ ?

ଶୁଣିଛ କନକ କିରଣ ପରେ
ମଧୁମକ୍ଷିକା ଯେ ଗୁଞ୍ଜନ କରେ ?
ସଙ୍ଗୀତେ ଭରା ଏ ସାରା ସଂସାର
ବିହଙ୍ଗମ, ମଧୁମକ୍ଷିକା, ନୀର,
ବିଶ୍ୱର ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ତାନ
ମଧୁମୟ କରି ଦେଇ ସେ ପ୍ରାଣ ।
ଧନ୍ୟ ବିଶ୍ୱପତି, ଧନ୍ୟ ତୋ ନାମ
ବିତରୁଛ ନିଶି ଦିବସ ପ୍ରେମ ।

ବିଶ୍ୱ ପ୍ରେମ (୨)

ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ସାଗରେ ସନ୍ତରି ଚକୋର
ଗାଉଥାଏ ଯେଉଁ ଗୀତ
ଶାରଦ-ନିଶୀଥେ କବିଭକ୍ତ ଚିତ୍ତେ
କରୁଥାଏ ବିମୋହିତ ।
ନବୀନ ବସନ୍ତେ ରସାଳ ନିକୁଞ୍ଜେ
ଅନ୍ତରାଳେ ପିକବର
ବକୁଳ-ଆମୋଦ—ସଙ୍ଗତେ ବରଷେ
ଯେଉଁ "କୁହୁ"-ସୁଧା ସ୍ୱର,
ଚମ୍ପକ ଗୋଲାପ ହେନା ଶେଫାଳିକା
ମାଳତୀ କେତକୀ ବନୁଁ
ପ୍ରସରଇ ଯେଉଁ ସୁରଭି ସୁଷମା
ବିସୋରି ନ ଯାଏ ମନୁଁ ।
ସୁନୀଳ ଗଗନେ ଶଶି ଅସ୍ତଗତ—
ରଞ୍ଜିତ ବାରୁଣୀ ଦେହ
ବୋଲିଦିଏ ଯାହା ଗୃହିଁଲମାନଙ୍କେ
ତର୍ଣକ-ନୟନେ ସ୍ନେହ ।

ନିଦାଘ କାଳର ଚନ୍ଦନ ଉଶୀର
ଅବା ଶୀତଳ ପବନ
ଧବଳ ଅମଳ ମଲ୍ଲି ଫୁଲମାଳ
ଶୀତଳାଏ ଅପଘନ ।
ଋତୁରାଜ ମଧୁ ଭୃଙ୍ଗ ପିକବଧୂ
ସଦା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଥାଏ,
କାଦମ୍ବିନୀ ଅଙ୍ଗ ସୌଦାମିନୀ ରଙ୍ଗ
ମିଶି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯାଏ ।
ଶରତ ଋତୁରେ ନଦୀପଠା ପରେ
ଧବଳ ଅମଳ କାଶ
ପବନ-ତରଙ୍ଗେ ଖେଳି କରି ରଙ୍ଗେ
ଯେ ଶୋଭା କରେ ପ୍ରକାଶ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦ ସରସୀ-ନୀରେ କୋକନଦ
ଶତଦଳଦଳ ଶୋଭା
ବିତରି ସୁବାସ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ବିକାଶ
ଦିଶେ କେଡ଼େ ମନୋଲୋଭା !
ନିଖିଳ ଗଗନେ ସୁନ୍ଦର ଭୁବନେ
ଯେତେ ଯେତେ ଏ ଲାବଣ୍ୟ
ତବ ପ୍ରେମ ବିନା ବୃଥା ସବୁ ସିନା
ସବୁ ଶୂନ୍ୟ—ମହାଶୂନ୍ୟ !

ଶୁଭ ବିଧାନ

ବ୍ୟାକୁଳେ ବୋଇଲି ଦିନେ "ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପ୍ରଭୁ !
ତବ ରୁକ୍ଷ ମରୁଭୂମି ରୂପେ ଫଳହୀନ
ହେଲା ସିନା ଏହି ପ୍ରାଣ, ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା ସବୁ
ବାହୁଡ଼ିବ ଏ ମହୀରୁ ରକ୍ତପ୍ରାଣ ଦୀନ ।

ଧର୍ମୀଙ୍କର ପର ମହା ପରୀକ୍ଷାର ସ୍ଥାନ,
ଅନନ୍ତ ଜୀବନ-ଅଂଶ, ତପୋବନ ଘୋର
ମହତ-ମଙ୍ଗଳ-ସିଦ୍ଧି-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମହାନ
ସାଧନାର ପୀଠ, ଅବା ସାଗର ଦୁସ୍ତର;
ଏମନ୍ତ ମହତ ସ୍ଥଳେ ସୁମହତ ବ୍ରତେ
ପଠାଇଲ ପ୍ରଭୁ, ଯେବେ ଦେଇ ଗୁରୁ ଭାର,
ଭୁଲି ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ବିସୋରି ସେ ମନ୍ତ୍ର
ଭ୍ରମିଲି ଭ୍ରମରେ ଅହା ବୃଥା ଏ ସଂସାର !
କୁସୈନିକ କୁଶିଷ୍ୟ ମୁଁ, କୁସାଧକ ଅହା
ଗଲା ମୋ ଜୀବନ ବୃଥା ବିଫଳ ଅସାର ।
ରକ୍ଷା କର ରକ୍ଷା କର ପ୍ରଭୁ ବିଶ୍ୱ-ନାଥ
ତୁମ୍ଭ ପଥେ ଚାଳ ମୋତେ ପୋଡ଼ୁ ଏ ସଂସାର ।"
ନିଷ୍କପଟ-ଅନୁତାପ ପୂତ ଏ ଆରତ
ଧୋଇଦେଲା ଅଶ୍ରୁନୀରେ ସକଳ ସନ୍ତାପ,
ହୃଦୟ-କନ୍ଦରେ ମନ୍ଦ୍ର ଗମ୍ଭୀର ଭାରତୀ
ଶୁଣନ୍ତେ ଖଣ୍ଡିଲା ମୋର ସର୍ବ ପାପ ତାପ—

"ରେ ନର, ନ ହୁଅ ଭୀତ ଅଛି ମୁଁ ସତତ
ଏ ସଂସାର ନୁହେ ମମ ସୌରାଜ୍ୟ ଅତୀତ,
ହୋଇଥାଅ ଶକ୍ତିମତେ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ରତ
ନିଷ୍କାମ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବେ, ଜୟ ତୋ ନିଶ୍ଚିତ ।
ପଡ଼ି ଉଠି ଯେତେ ଥର କରିଛୁ ତୁ ଯାହା
ମୋ ଦୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତରାଳେ କିଛି ଯାଇ ନାହିଁ,
ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତ ପଞ୍ଜିକାରେ ଲେଖାଅଛି ତାହା
ବୃଥା ଅନୁଶୋଚନା ତୁ କରୁ କାହିଁପାଇଁ ?
ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଛି କାଳ, କର ଶୁଭ କର୍ମ,
ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦରର ହୁଅ ଅନୁଗାମୀ,
ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି କର ଆଶ୍ରି ସତ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମ
ଅନ୍ତରେ ନିରେଖି ଜାଣ ମୁହିଁ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ।

ବାହାରକୁ ଗୃହୀ ଯେବେ ଭଣ୍ଡିବୁ ଲୋକଙ୍କୁ
ହେବ ସର୍ବ କାର୍ଯ୍ୟ ତୋର ଲୋକ-ଦେଖାଣିଆ
କାଳେ ଯିବ ଜୀବ, କିଛି ନ ଥିବ ପଥକୁ
ରହିବ ସଂସାର—ଗଲ୍ପ ଜଣେ ବାହାପିଆ ।
ସଂସାର ମୋହର ରାଜ୍ୟ, ଶତ୍ରୁ ଶୁଭଙ୍କାରୀ,
ଶୁଭ ବିଧି ମଣ ସଦା ବିପଦେ ମରଣେ ।"
ବୋଇଲା ବିନୀତ ପ୍ରାଣେ, "ହେ ଭବକାଣ୍ଡାର !
ତୁମ୍ଭ ଇଚ୍ଛା ହେଉ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏ ମମ ଜୀବନେ ।"

ସୁଖ କାହିଁ ?

ଅନନ୍ଦରେ ନାହିଁ ସୁଖ; ତନ୍ମୟ ରହିଲ ତାହା
ସୁସଂଯତ ବିଷାଦରେ ସୁଖ,
ସୁଖେ ସୁଖ ନାହିଁ ନାହିଁ କାମ ଭୋଗମୟ ତାହା
ସୁଖେ ଦୁଃଖସ୍ମୃତି ଦିଏ ସୁଖ ।
ମିଳନରେ ନାହିଁ ସୁଖ, ଦେଖି ଦେଖି ତୁଟେ ତାହା
ବିରହାନ୍ତେ ମିଳନ ମଧୁର,
ସୁଖେ ବୃଦ୍ଧି ବହିଥିଲେ କଲି ନୁହେଁ ସୁଖ-ସୀମା
କୁଞ୍ଜେ ପ୍ରୀତି ବିରହ-ବିଧୁର ।

ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ

ଜଳନ୍ତ ଯୌବନେ ଯୁବା ରୂପ ରୂପ ହୋଇ ମାତେ
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଗୁଣ ତାକୁ ନ ଦିଶଇ,
ଦୂର ଦିନ ନ ଯାଉଣୁ ରୂପର ମୋହିନୀ-ବୀଣା
ତା ଶ୍ରବଣେ ଅନ୍ଧ ନ ଶୁଭଇ !
ଅପଘନ-ଶୋଭାରାଶି ବେଗ-ସ୍ରୋତେ ଯାଏ ଭାସି
ମଧୁର ସେ ନ ଭ୍ରାନ୍ତଇ ଅଜ,
ଅଦୃଶ୍ୟ ଗୁଣ ଗରିମା ପ୍ରଭାତର ତାରା ପରି,
ପ୍ରାଣାକାଶେ ଉଦେ ଧାଇ ଧାଇ !

ପାପେ ଜୀବ ସୁଖ-ଆଶା ନ ମେଣ୍ଟଇ କାହାର ରେ
ଅଛି ଶାନ୍ତି ନାହିଁ ତହିଁ ଶାନ୍ତି,
ନିବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ସୁଖ ଅଦୃଷ୍ଟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଥାଏ
ଶେଷେ ବିଭାସଇ ଦିବ୍ୟକାନ୍ତି !
ପୁଣ୍ୟେ ସୁଖ ଅସମ୍ଭବ ମଣି ଭ୍ରାନ୍ତ ନରନାରୀ
ଯାନ୍ତି ପାପ-ମାର୍ଗ ଅନୁସରି,
ଶେଷେ ଆଶା ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ବୁଡ଼େ ଶାନ୍ତି-ସୁଖ-ତରୀ
ନୁହେ ସୁଖୀ କେହୁ ପାପ କରି ।

କି ଅଦ୍ଭୁତ ସୃଷ୍ଟି ଲୀଳା ଏତିକି ଦୁର୍ବଳ ଯାହା
କେମନ୍ତେ ସେ ଶେଷେ କରେ ଜୟ,
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖା ଦିଏ ନିତପ୍ରତି
ଅହେ ପ୍ରଭୁ ଅହେ ଦୟାମୟ !
ଦେଖି ସେ ପୁଣ୍ୟ ମୂରତି ଅହେ କୁଳିଶ-କଠୋର
ମୁହିଁ ପୁଣ୍ୟ ମାର୍ଗ ଅନୁସରେଁ,
ମୋହନ ରୂପରେ ଭୁଲି ଦୁଷ୍କୃତ-ପଙ୍କେ ନ ବୁଡ଼ି
ରଖ ପ୍ରଭୁ ଦୁର୍ବଳ ପାମରେ !

ଜୟ ଓ ପରାଜୟ

ଗରବଗଞ୍ଜନ ହେ ମହାପ୍ରଭୋ ଗରବଗଞ୍ଜନ ନାଥ !
ହୋଇଛି ମୁଁ କୋଟି ବାର ପରାଜିତ ଲୋଟିଛି ଧୂଳିରେ ମାଥ ।
କେତେ ଥର ହେଲା ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଗନ କେତେ ଥର ଗଲି ପଡ଼ି,
କ୍ଷଣକେ ଉଡ଼ିଲା ସକଳ ଭରସା ପୂରାତନ ପାପେ ଜଡ଼ି ।
ତୋଳିଲି ମୁଁ କେତେ ଥର ଦୃଢ଼ ଦୁର୍ଗ କେତେ ଆଶା ପ୍ରାଣେ ଧରି,
ଅସି ଭାଙ୍ଗି ଦେଲା ପାପ-ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସକଳ ଭରସା ହରି ।
ନିରାଶା-ବିଷାଦେ ଜଡ଼ ମ୍ରିୟମାଣ ହେଲି ଧୂଳି-ବିଲୁଣ୍ଠିତ,
ପୁଣ୍ୟାଶ୍ରୟ ଛାଡ଼ି ସ୍ଥାନ ଅବଷିତ ହେଲି ପାପ-କଳଙ୍କିତ ।

ଅହେ କୃପାମୟ ପତିତପାବନ, ପ୍ରେମମୟ ତୁମ୍ଭେ ହରି
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଥାଇ ବିପଦେ ପକାଇ ଶିକ୍ଷା ଦେଲ ହେ ଶ୍ରୀହରି ।
ଶେଷେ ପରୀକ୍ଷିତ ପାପ-କଳଙ୍କିତ ହେଲରୁ ହେ ଦୀନସାନ୍ଧା,
ସଂସାର-ମରୁରେ ବିଜନ ପଥରେ ଦେଖାଇଲ ନାଥ, ସିଧା ।
ଜାଣିଛି ହାରିଲି ରକ୍ଷିଅଛ ତୁମ୍ଭେ ଅହେ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ !
ପାପ-କବଳରୁ ତ୍ରାଣ ପାଇ ତେଣୁ ଗାଏଁ ତବ ଜୟଗାନ ।

ଧର୍ମର ଜୟ

ଏ ଜଗତ ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ କାହିଁ ଏଥି ପୁଣ୍ୟ ଶାନ୍ତି
କୁଟିଳ ଲମ୍ପଟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧରା,
'ସ୍ୱାର୍ଥ' 'ସ୍ୱାର୍ଥ' ହୁରି ଛାଡ଼ି ଧାଅନ୍ତି ରେ ନରନାରୀ
ରାକ୍ଷସ-ରାକ୍ଷସୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ପରା !
'ଉଦର' 'ଉଦର' ହୋଇ ଅତୃପ୍ତ କାମନା-ମୂଢ଼
ଛିନ୍ନ କରେ ଭ୍ରାତୃ-କଣ୍ଠ ଭାଇ,
ବିଳାସ-ସ୍ରୋତରେ ଭାସି ମୁମୂର୍ଷୁ ସୋଦର ମୁହଁ
ଚିହ୍ନି ନାଏ ଅନ୍ଧ ହାଇ ହାଇ !

ତଥାପି ଏହାର ମଧ୍ୟେ ଅହେ ପ୍ରଭୁ ପୁଣ୍ୟମୟ
କେଉଁ ସ୍ଥାନେ ଲୁଚିଅଛ ରହି
କି ପ୍ରବଳ ପୁଣ୍ୟ-ସ୍ରୋତେ ମାନବର ପାପ ମଳ
ମୁହୂର୍ତ୍ତିକେ ଯାଏ କାହିଁ ବହି !
ଦୃଶ୍ୟମାନ ସ୍ଥୂଳ ଯାହା ଜୟୀ ହେଉନାହିଁ ତାହା
ହେଲେହେଁ ତା ଗିରି ପରିମାଣ
କଣିକାଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବହ୍ନି ଜାଳିଦିଏ ପାପସ୍ତୂପ
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ପବିତ୍ର ମହାନ !

'ଯତୋ ଧର୍ମ ସ୍ତତୋ ଜୟଃ'

ଭରଡ଼ିଆ ଚଢ଼ାଇକୁ ଘୋଡ଼ାଇଲ ଘଣ୍ଟ,
ନିସ୍ତାରିଲ ଗଜ ପ୍ରଭୁ କାଟି ଗ୍ରାହା-ଥଣ୍ଟ ।
ଗର୍ଭିଣୀ ହରିଣୀ ତାର ମାରିଲ ଶବର
ଭକ୍ତକୁ ତାରିଲ ପ୍ରଭୁ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରେ ।
ଏକାଦଶ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ-ନାହା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ସାହା ଯାର ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା କର୍ଣ୍ଣ ।
ରଣରେ ହାରିଲେ ଶେଷେ ଜିଣିଲେ ପାଣ୍ଡବେ
ଧର୍ମ ଯହିଁ ଜୟ ତହିଁ ବିଶ୍ୱ-ଧର୍ମୀହବେ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାର ରାଜା ପ୍ରତାପୀ ରାବଣ,
ପୁତ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ଯାର ଭ୍ରାତା କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ;
ଅସୁରୀ ମାୟାରେ ବଳୀ ଦୋର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ ପ୍ରତାପ
ବୀର୍ଯ୍ୟ ବିକ୍ରମରେ ଦେଲ ଦେବାସୁରେ ତାପ ।

ରାଜ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ଜଟାବଳ୍କଳଧାରୀ ରାମ
ଶାଖାମୃଗସଖା ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀର ଯା ଧାମ ।
ଧର୍ମବଳେ ବଳୀ ତେଣୁ ଜିଣିଲେ ସମରେ
କୀର୍ତ୍ତି ବହୁଅଛି ତାଙ୍କ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରେ ।
ସୁରୁଚିର କଟୁ କଥେ ଧ୍ରୁବର ଯାତନା
ଶେଷେ କିନ୍ତୁ ପାଇଲ ସେ ମହା ଆଶ୍ୱାସନା ।
ହିରଣ୍ୟକୁ ମାରି ପ୍ରଭୁ, ରଖିଲ ପ୍ରହ୍ଲାଦେ
ଧର୍ମର ବିଜୟ ନିଶ୍ଚେ ଧର୍ମାଧର୍ମ ବାଦେ ।

ରାମ-ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧ

ଘଟିଅଛି ରାମ— ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧ ହେ
ଏହି ମନେ ନିରନ୍ତର,
ମାନବର ମତ ଅଟେ ସୀତା ସତୀ
ଧର୍ମରୂପୀ ରାମଙ୍କର ।

ପାତକ-ରାବଣ ଛଳେ ଭକ୍ତେଲେ
ହରି ନେଇଯାଏ ସିନା
ମାନବ ଏମନ୍ତ ଯଥା ସୀତା ସତୀ
ଧର୍ମେ ଝୁରୁଥାଏ କିନା ।

ସେତୁ-ବନ୍ଧ ବାନ୍ଧି ଯେସନ ଶ୍ରୀରାମ
ଜାନକୀ ଉଦ୍ଧାର କଲେ,
ପୁଣ୍ୟ କର୍ମେ ସାଧୁ ତେସନ ଯତନେ
ମନକୁ ଉଦ୍ଧାରେ ଭଲେ ।

ଯେସନେ ଜାନକୀ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାପିତ
ହେଲେ ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷାରେ,
ପାପୁଁ ଉଦ୍ଧାରଣ ବିଶୁଦ୍ଧ ପବିତ୍ର
ଦିଶେ ଆତ୍ମା ସେ ପ୍ରକାରେ ।

ଯେସନେ ସୀତାଙ୍କୁ ସଂଶୟ କରିଲେ
ଅଜ୍ଞାନରେ ପ୍ରଜାଜନ,
ସେହିପରି ଆତ୍ମା— ନିର୍ମଳତା ଦେଖି
ନ ପାରନ୍ତି ମୂର୍ଖଜନ ।

ଯେସନେ ଋଷିଏ ଜାଣିଲେ ଜାନକୀ
ମହାସତୀ ଅକଳଙ୍କ,
ତେସନେ ଜ୍ଞାନୀଏ ଆତ୍ମାକୁ ଜାଣନ୍ତି
ସଦା ଶୁଦ୍ଧ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ।

ଏହିପରି ରାମ— ରାବଣ-ସଂଗ୍ରାମ
ଲାଗିଅଛି ନିରନ୍ତର,
ଟିକେ ମୁଁ ଭଣିଲି ଅଳ୍ପ ଯେତେ କଥା
ବୁଝ ଜ୍ଞାନ ! ଏ ପ୍ରକାର ।

କୁରୁ-ପାଣ୍ଡବ ଯୁଦ୍ଧ

ଏହି ପ୍ରାଣେ ମମ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ
ନିରନ୍ତର ଲାଗିଅଛି ହେ ଭାଇ !
ଅନୁକ୍ଷଣ ହାରି ଯାଉଅଛି ଆହା
ଉଦ୍ଧାର ହେ କୃଷ୍ଣ, ରହିଛ କାହିଁ ?
ପାଞ୍ଚ ଭାଇ ଯେସନେ ପାଞ୍ଚାଳୀଙ୍କ ଠାରେ
ପ୍ରେମ ରଖି ଚଳୁଥିଲେ ନିୟତ,
ମୋର ପାଞ୍ଚ ମନ ଏକମନ ହୋଇ
ଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭୁଞ୍ଜୁଛନ୍ତି ସତତ ।
ଶତ ଭ୍ରାତା ଦୁଷ୍ଟ ଦ୍ରୋଣ ସପ୍ତରଥୀ
ଏକାଦଶ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନାଣୀ
ତଥାପି ହାରନ୍ତି ବିଜୟୀ ପାଣ୍ଡବେ
ଯେମନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ଏହି କାହାଣୀ ।
ପର୍ବତ ପ୍ରମାଣ ବଳେ ବଳୀୟାନ
ଏ ପ୍ରାଣର କେତେ ପାପ ଫଉଜ
ହାରି ନ ଯାନ୍ତି କି ? କ୍ଷଣେ ଧର୍ମ ପୁଣ୍ୟ
ଲାଗିଅଛି ବକ୍ଷେ ଏହି ମଉଜ ।
ନୁହ ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ନୁହ ଶଲ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣ
ନୁହ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ହସ୍ତିନାପତି
ତୁଅ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ହେଉନ୍ତୁ ଅଗ୍ରସ୍ର
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭ ସାରଥୀ ।

ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଭର

—୧—

କୁରୁସଭା ତଳେ ପାଞ୍ଚାଳୀ ସତୀ,
ଡାକନ୍ତି ବିକଳେ—"ବୈକୁଣ୍ଠପତି ହେ,
ଦୁଃଶାସନ ହରେ ବାସ ଅଙ୍ଗର
ଏ ଲଜ୍ଜା ନିବାର କମଳାବର ହେ !

ମାଗି ଯାଉ ଅଣି ବାଟ ଭିକାରୀ,
ଲଜ୍ଜା ନିବାରଣ କରେ ତାହାର ।
କିରାତ-କାମିନୀ ବୃକ୍ଷ ବଲ୍କଳେ
ଲଜ୍ଜା ନିବାରନ୍ତି ହେଲେ ଜଙ୍ଗଲେ ।
ବାଳକ ବାଳିକା ଧୂଳି ଖେଳନ୍ତି
ସେମାନେ ସ୍ୱଦେହେ ବସ୍ତ୍ର ରଖନ୍ତି ।
ନିର୍ଜନ ନିଶାରେ ମାନବଗଣ,
ଶଯ୍ୟାରେ କରନ୍ତି ବସ୍ତ୍ର ଧାରଣ ।
ଏ ଯେ କୌରବଙ୍କ ବିରାଟ ମେଳ
ଅସଂଖ୍ୟ ଜନତା, ଦିବସ ବେଳ ହେ !
ମୁଁ ପାଞ୍ଚାଳଜେମା ପାଣ୍ଡବରାଣୀ
ଏ ଘୋର ବିପତ୍ତି କେ ଦେଲା ଆଣି ଯେ !
ଦେଖି ଶୁଣି ନାହିଁ ନେତ୍ର ଶ୍ରବଣ,
ରକ୍ଷା କର ମୋତେ ଜଗଜ୍ଜୀବନ ହେ !
ଦୁଃଶାସନ ଅଙ୍ଗେ ଭିଡ଼ଇ ବାସ
ଝିପୁକେ ମୋ ପ୍ରାଣେ ବିଷମ ତ୍ରାସ ହେ !"

—୨—

ବୈକୁଣ୍ଠେ କେଶବ କମଳା ସଙ୍ଗେ
ପଶା ଖେଳୁଛନ୍ତି ବିବିଧ ରଙ୍ଗେ ।
ଟଳ ଟଳ ଟଳ ବୈକୁଣ୍ଠପୁରୀ
କମ୍ପିଲା ସଘନେ ଶୁଭିଲା ହୁରି ।
କହନ୍ତି କମଳା, "ଶୁଣ କେଶବ,
ବିପଦେ ପଡ଼ିଲା ଭକତ ତବ ହେ !
ଖେଳ ଛାଡ଼ି ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କର,
କଳଙ୍କ ନ ରହୁ ନାମେ ତୁମ୍ଭର ହେ !"
କହନ୍ତି କେଶବ ମଧୁର ହାସେ
"ଦୁଃଶାସନ ହରେ ଦ୍ରୌପଦୀ-ବାସେ ଗୋ !

କୁରୁସଭା ତଳେ ପାଞ୍ଚାଳ ସୁତା
ଡାକୁଅଛୁ ମୋତେ ଭକତଯୁତା ଗୋ !"
ରମଙ୍କ କହନ୍ତି ମାଧବପ୍ରିୟା—
"କେତେ ନିଦାରୁଣ ତୁମ୍ଭର ହିଆ ହେ !
ଗୃହ ଗୃହ ହର, ସେ ସ୍ଥାନେ ଯିବା
ନାରୀ ଅପମାନ ଲଜ୍ଜା ହରିବା ହେ !"
ଗରୁଡ଼-ପୃଷ୍ଠରେ ଚଢ଼ି ଶ୍ରୀପତି
ଉଡ଼ିଲେ କଟାକ୍ଷେ ଦ୍ରୌପଦୀ କତି ।
ଶୂନ୍ୟେ ରହି ହରି ଇନ୍ଦିରା ସଙ୍ଗେ
କୁରୁସଭାରଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ ରଙ୍ଗେ ।
ଦୁଃଶାସନ ଭିଡ଼େ ଦ୍ରୌପଦୀ-ବାସ,
ଡାକନ୍ତି ଦ୍ରୌପଦୀ, "ହେ ଶ୍ରୀନିବାସ !"
ଦୁଇ ହାତେ ଟାଣୁଛନ୍ତି ସ୍ୱବାସ
ଦୁଃଶାସନ ଟାଣେ, ହେଲେ ନିରାଶ ।

ଏକ କରେ ବସ୍ତ୍ର ଟାଣି ଧରନ୍ତି,
ଅନ୍ୟ କର ଟେକି ଡାକନ୍ତି ସତୀ—
"ଏ ଲଜ୍ଜା ନିବାର କମଳାବର,
ନୋହିଲେ ଏ ଦେହ ବିଭୂତି କର ହେ !"
କହନ୍ତି କମଳା ନ ସହି ଖେଦ—
"ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରେ ଦୁଃଶାକୁ ଛେଦ ହେ !"
ହସିଣ କହନ୍ତି, "ଶୁଣ କମଳା,
ଏକ ହସ୍ତେ ବାସ ଧରି ଅବଳା
ନିଜ ବଳେ କରିଅଛୁ ନିର୍ଭର
ବିକଳ ଜଣାଣ କଥା ମାତର ସେ ।
ନିଜକୁ ତ ନିଜେ କରେ ରକ୍ଷଣ
ମୋହର ଛାମୁରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ଗୋ !"

ଶେଷେ ଦୁଃଶାସନ ବଳରେ ହାରି
ବେନି ନେତ୍ରୁଁ ଟାଳି ଲୋତକ ବାରି ସେ,
ବେନି କର ତୋଳି ଡାକନ୍ତି ସତୀ—
"ରଖ ମୋତେ ରଖ ଗୋଲୋକପତି ହେ ।
ଅବଳାର ଲଜ୍ଜା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରତନ
ଏ ବିପଦେ ହରି କର ରକ୍ଷଣ ହେ !"
ନିଜଠାରେ ଦେଖି ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର
କୃପା ପ୍ରକାଶିଲେ କମଳାବର ସେ ।
ଯେତେ ବସ୍ତ୍ର ନିଏ ଓଟାରି ଦୁଃଶା
ବାହାରେ ଭିତରୁ ତେତିକି ଭୂଷା ଯେ ।
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଦୁଷ୍ଟ ପଡ଼ିଲା ଥକି
ଅଦ୍ଭୁତ ଭିଆଣେ ପଡ଼େ ଚମକି ସେ !
ଯାହାର ସହାୟ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ
କି କରି ପାରିବ ଶକତିମାନ ସେ !

ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନ

ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବିଷ୍ଣୁ କରନ୍ତି ମଣୋହି
ଲକ୍ଷ୍ମୀ କରୁଛନ୍ତି ପରିବେଷଣ,
ହାସ ପରିହାସ ଲାଗିଛି ବେନିଙ୍କ
କମଳା ତୋଷନ୍ତି ପତିଙ୍କ ମନ ।
ତେକ୍ଷଣି ଭୋଜନ ଧରି ସୁଦର୍ଶନ
ଦଉଡ଼ିଲେ ବିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ଉଛୁନ୍ନ,
କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଫେରିଆସି ଘରେ
ସୁଦର୍ଶନ ରଖି କଲେ ଭୋଜନ ।
ହସି ହସି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁଛିଲେ ମାଧବେ,
"ଅନ୍ନ ଛାଡ଼ି କାହିଁ ଗଲ ଦଉଡ଼ି ?"
କହନ୍ତି କେଶବ, "ଭକ୍ତ ଜଣେ ତବ
ପାଦ ଖାଲି ମୋତେ ଛାଡ଼ିଲା ଡୁରି—

‘ତୁଅ ମୋର ସାହା ଅହେ ଚଉବାହା,
ବିପଦରେ ମୁହିଁ ଯାଉଛି ବୁଡ଼ି ।’
ନ ସହୁ ତା ଦୁଃଖ ଭୋଜନର ସୁଖ
ତେଜି ଚଟି ଘେନି ଗଲ ଦଉଡ଼ି ।

× × × ×

ମୋର ନାମ ଗୁଣ୍ଡ ନିଜେ ଧର ବାଡ଼ି
ଭକ୍ତବର ଶତ୍ରୁ କରଇ ଜୁର,
ଅଧ ବାଟୁଁ ଦେଖି ଭକତେ ଉପେକ୍ଷି
ବାହୁଡ଼ି ଅସିଲ ବୈକୁଣ୍ଠପୁର ।
ନିଜ ଶତ୍ରୁ ଯେବେ ଦଣ୍ଡିଲା ଭକତ
ମୋର ଅଉ କିସ କାର୍ଯ୍ୟ ସେଠାର,
ମୋ ଉପରେ କଲେ ଷୋଳଣା ନିର୍ଭର
ମୁହିଁ ବିନା କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲନ୍ତି ତାର !”

ଉଦ୍ଧବ କହନ୍ତି, “ହେ ବୈକୁଣ୍ଠପତି,
ସଦା ତୁମ୍ଭେ ଭକ୍ତ ବୋଲରେ ଥାଅ
ତଳେ ମଳିନତା ଦେଖିଲେ କରତା
ଘୋର ନିରାଶାରେ ଭକ୍ତେ ପକାଅ ।
ବଡ଼ ଈର୍ଷା ତବ ଅହେ ଭକ୍ତଧବ,
ଷୋଳଣା ଭକତି ଗୁହିଁ ଭକ୍ତର
ତଳେ ହେଲେ ଊଣା ନ ଦିଅ କରୁଣା
ଖଣ୍ଡାଦାଢ଼େ-ଚଢ଼ା-ନୀତି ତୁମ୍ଭର !

ଏକଲବ୍ୟ

—୧—

ହସ୍ତିନା ନଗରୀରାଣୀ କୁରୁ-ରାଜଧାନୀ,
ଧରାର ଅମରାବତୀ ପୁରୀ-ପାଟରାଣୀ ।
ଭୀଷ୍ମ ବାହୁ-ଛାୟାତଳେ ଶତ ଉଦ୍ଧମନ୍ତ
ନିର୍ଭୀକ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ତୃପ୍ତ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଶ୍ରୀମନ୍ତ ।

ପୂର୍ବ-ଉପକଣ୍ଠ ସ୍ଥାନ ନିରୋଳ ନିର୍ଜ୍ଜନ,
ଯାହାରେ ସର୍ବେ ରତ ଏଥି ରାଜପୁତ୍ରଗଣ ।
ଆଚାର୍ଯ୍ୟ-ତିଳକ ଦ୍ରୋଣ ପ୍ରଭୁ ମହାତ୍ମନ,
ନାନା ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ରେ ଶିକ୍ଷା କରନ୍ତି ପ୍ରଦାନ ।
ଦେଶେ ଦେଶେ ଖ୍ୟାତି ଯାର ଅଛି ପ୍ରଚାରିତ,
ଏହି ସେହି ଶିକ୍ଷାଗାର ବୀରବୃନ୍ଦ-ବନ୍ଦିତ ।
କୌରବପାଣ୍ଡବ ବୀର ସତୀର୍ଥ-ସେବିତ
ଯହିଁ କେତେ ଚିତ୍ରରାଜି ଅଛି ସୁସଜ୍ଜିତ—
ବୀରତ୍ୱ ଶୂରତ୍ୱ କେତେ ଅମର ବାରତା
ଦେବାସୁର ରାମ ରାବଣଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ କଥା ।

—୨—

ସୌମ୍ୟଶାନ୍ତ ସ୍ମିତହାସ୍ୟ ତରୁଣ ମୂରତି,
ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଆସି କଲା ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣତି ।
ଯୋଡ଼ି ବେନି ପାଣି ରହି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୟନେ
ଯାଚିଲା ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଭିକ୍ଷା ଦ୍ରୋଣ ସନ୍ନିଧାନେ ।

ପୁଚ୍ଛିଲେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ "ସୌମ୍ୟ, କି ଗୋତ୍ର ତୁମ୍ଭର ?
ଏଥି ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାର କ୍ଷତ୍ରିୟର ।"
କହିଲା ସରଳ ଯୁବା, "ଭ୍ରମେଁ ବନେ ବନେ
ଗୋତ୍ର କୁଳଗୋଷ୍ଠି ପଡ଼ିନାହିଁ ଏ ଶ୍ରବଣେ ।
ପୁଚ୍ଛିଣ ମାତାଙ୍କୁ ଏଥି ଆସିବି ମୁଁ କାଲି,"
କହି ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନସମ ଦ୍ରୁତ ଗଲା ଚାଲି ।
ନିବିଡ଼ ନିର୍ଜ୍ଜନ ଭୀମ ଅଟବୀ ମହାନ
ତରୁଚ୍ଛାୟା ତଳେ ପଶି ହେଲା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।
ପରଦିନ ପ୍ରଭାତରେ ପ୍ରଣମିଲା ଆସି
"ନିଷାଦଗୋତ୍ରକୁ ନିଜେ ନିର୍ଭୀକେ ପ୍ରକାଶି
ଦୁର୍ବିନୀତ କୁରୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦୁଃଶାସନ—
ଅତି ହେୟଜ୍ଞାନ ତାକୁ କଲେ ପ୍ରଦର୍ଶନ ।

କହିଲେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରୋଣ, "ନିଷାଦକୁମର !
ଏଥି ଶିକ୍ଷା-ଅଧିକାର ମାତ୍ର କ୍ଷତ୍ରିୟର ।"
ପଦାହତ ଲଜ୍ଜାବତୀ-ଶାଖା-ପତ୍ର-ସମ
ମଉଳେ ଗଲା ସେ ଶୁଣି ଏ ବାକ୍ୟ ନିର୍ମମ ।
ମହାମନା ଧନଞ୍ଜୟ ଶ୍ରୋଣୀ ବୀର
ନିଷାଦ-ତନୟ-ଦୁଃଖେ ସୁବିଷଣ୍ଣ ଧୀର ।

—୩—

ବହୁଦିନ ଅନ୍ତେ ଦିନେ ଅରଣ୍ୟ ଭ୍ରମଣେ
ରତଛନ୍ତ୍ର ଅନ୍ତେବାସୀ ଗୁରୁଙ୍କ ଗହଣେ ।
ଶନଶନ ବାଣସ୍ୱନ କମ୍ପାଇ ଗଗନ
ଚଉଦିଗ ଘୋଟିଅଛି ଯେହ୍ନେ ଘୋର ଘନ ।
ଅବାସ ହୃଦୟେ ତ୍ରାସ ପୋଷି କୁରୁବୀରେ
ଯାଇଣ ଭେଟିଲେ ଏକ ଯୁବକଙ୍କୁ ଧୀରେ ।
ଶରାସନୁ ଶର ଅସି ଓଗାଳିଲା ବାଟ
ଅନାୟତ୍ତେ ଠିଆ ହେଲେ ଅର୍ଜୁନ ଓ ଗୁରୁ ।

ଶର ଏକ ଅସି କଲା ଗୁରୁଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଅର୍ଜୁନ, "କହ ତବ ଗୁରୁନାମ ।"
ଦେଖାଇଲା ଯୁବା ଦ୍ରୋଣ-ମୃଣ୍ମୟ-ମୂରତି
କହିଲା, "ନିଷାଦ-ପୁତ୍ର ଗଲି ତବ କତି ।
ନିଷାଦର କ୍ଷାତ୍ରଧର୍ମେ ନାହିଁ ଅଧିକାର
ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲ ମୋହର ଶିକ୍ଷାର ।
ମୂର୍ତ୍ତି ତବ ସ୍ଥାପି କଲି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା
ଏ ମୃଣ୍ମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଲେ ମୋତେ ସର୍ବ ଦୀକ୍ଷା ।"
କହିଲେ ଅର୍ଜୁନ, "ଗୁରୁ କଲ ମୋତେ ଯେବେ
ଗୁରୁର ଦକ୍ଷିଣା କହ ଦେବ କିନା ତେବେ ।"
"ଅବଶ୍ୟ" ବୋଲନ୍ତି ବୀର ହେଲେ କୃତାଞ୍ଜଳି
କହିଲେ ଅର୍ଜୁନ, "ଭଦ୍ର, ଦିଅ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳି ।"

ହାସ୍ୟମୁଖେ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳି ବୀର କାଟିଦେଲା
ଆକାଶରୁ ଘନଘନ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେଲା ।
"ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଏକଲବ୍ୟ" ହେଲା ଶୂନ୍ୟବାଣୀ,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ରହିଛି ତା ବୀରତ୍ୱ କାହାଣୀ ।

ମୁନୀନ୍ଦ୍ରମଙ୍ଗଳ *

ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ମହର୍ଷି ମଧ୍ୟେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଏକଦିନ
ପାରିଜାତ-ପ୍ରମୋଦିତ ଦେବସଭା ମଧ୍ୟେ ସମାସୀନ ।
ବୀଣାପାଣି ମୁଖ ଚାହିଁ ପଚାରନ୍ତି, "ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ ।
ଆଜି ସୁର-ସଭା ମଧ୍ୟେ ଗୀତ ହେବ କା ପୁଣ୍ୟ କୀରତି ?
କିଏ ସେ ପୁରୁଷ ଧନ୍ୟ ଦୟା-କ୍ଷମା-ତ୍ୟାଗ-ଅବତାର,
କିଏ ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବତା-ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କୀର୍ତ୍ତି ଯାର,
ହିମାଦ୍ରି-ମହତ୍ତ୍ୱ ସିନ୍ଧୁ-ଗଭୀରତା ତୁଲେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ,
ପ୍ରଦୀପ୍ତ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ସଙ୍ଗେ ଚନ୍ଦ୍ରମାର ଅପୂର୍ବ ସନ୍ଧାନ ?
ରାଜକୁଳେ ଜନ୍ମି ଧର୍ମ-ଅଧିପତ୍ୟ ଦଳିଲା ଚରଣେ,
ତରୁଣୀ-କନକକକ୍ଷ କେ ଦେଖିଲା ବୈରାଗ୍ୟ ନୟନେ ?

ଧନଧାନ୍ୟେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ-ଗୃହାଶ୍ରମ କିଏ କଲେ ତ୍ୟାଗ,
ନବଜାତ ଶିଶୁମାୟା ତ୍ୟାଗ କଲେ କେଉଁ ମହାଭାଗ ?
ତେଜିଣ କନକଦୀପ-ଝଲସିତ-ପୁରୀ, ଗଜ ହୟ,
ଅନ୍ଧକାର ଅରଣ୍ୟାନୀ- ବନବୀଥି କେ କଲା ଆଶ୍ରୟ ?
ରତନପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ-ସୁପ୍ତା ପ୍ରମବତୀ ଲାବଣ୍ୟମୟୀଙ୍କୁ
ବିସର୍ଜିଣ ନୀରେ ଚାଲି ହେଲେ କିଏ ବଜ୍ର କରି ବୁକୁ ?
ନବନୀତ-ସୁକୁମାର ଅଙ୍ଗେ କିଏ ବଜ୍ର-ଦୃଢ଼ ବ୍ରତ
ନିର୍ମମ ନିଷ୍ଠୁରଭାବେ କଠୋର ତପସ୍ୟାକୃଚ୍ଛ୍ରେ ରତ ?
ନୃତ୍ୟଶ୍ରାନ୍ତା-ସ୍ରସ୍ତବାସା-ମୁକ୍ତକେଶୀ-ତରୁଣୀ- ରମଣୀ
ବିନିଦ୍ରିତା ନଗ୍ନତନୁ ଦେଖି କେଉଁ ଯୁବାବୀରମଣି ?

---

* ମୁନୀନ୍ଦ୍ର—ବୁଦ୍ଧଦେବ । ମଙ୍ଗଳ —ମାହାତ୍ମ୍ୟ ।

ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତେ ବଲେ କଠୋର ବୈରାଗ୍ୟ ଅଲଙ୍ଘନ,
ସହସ୍ର ଫଣା-କାମନା-କାଳୀୟର ଅପୂର୍ବ ଦଳନ ?
କିଏ ଦେବ ମହାବୋଧିସତ୍ତ୍ୱମୂଳେ ମହାଧ୍ୟାନେ ରତ;
ନିର୍ବାତ ନିଷ୍କମ୍ପ ସିନ୍ଧୁ ସମ କିଏ ପ୍ରଶାନ୍ତ ପବିତ୍ର ?
ପଶୁରକ୍ତ-ପରିପ୍ଲୁତା ମେଦିନୀର ବକ୍ଷେ ହୋଇ ଜାତ
"ଅହିଂସା ପରମୋ ଧର୍ମ" ମହାମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରନ୍ତେ ଯୁବା
ଦାବାଗ୍ନି ସଙ୍କାଶ ତେଜେ ବ୍ୟାପିଗଲା ମହାଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା,
ଧନୀ ଦୀନ ଜ୍ଞାନୀ ହୀନ ଉଚ୍ଚ ନୀଚେ ହେଲା ମହାଦୀକ୍ଷା,
କରୁଣ ନୟନ ଯାର ଦେଖି ହିଂସ୍ର ପାପିତାପିବ୍ରଜ
କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯୋଗଲଭ୍ୟ ମୁକ୍ତି ମଣିଲେ ସହଜ ।

ପବିତ୍ରତା-ପ୍ରଭା-ଦୀପ୍ତ ନିଷ୍ପାପ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ସେ ନିର୍ମମ,
ଯା ପାବନୀ ନେତ୍ରବହ୍ନି ଗୃହିଣ ପତଙ୍ଗ ବହ୍ନିସମ
କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀ ପ୍ରାଣ ହେଲା ଅକ୍ଳିଷ୍ଟ ଅକୁଳେ
କିଏ ସେ ବରେଣ୍ୟ ପୂଜ୍ୟ ଦେବ-ବନ୍ଦନୀୟ ନରକୁଳେ ?
ମୁକୁଟ-ମଣ୍ଡିତ-ଶିର ମହାତପା ନୃପକୁଳେ ଧନ୍ୟ
ଚରଣ ନଖର ପାଇ, ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ରତ୍ନସିଂହାସନ ।

କା ଉଦାର ଶିକ୍ଷାଗୁଣେ ପୁତ୍ରଶୋକେ ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତା ଜନନୀ
ଯାଚୋରଣ ପୁତ୍ରଶୋକ ହେଲେ ହେଲେ ବୌଦ୍ଧସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ;
ତୁଚ୍ଛ କରି ସିଂହାସନ ରତ୍ନମୌଳି ନରପତିଗଣେ
ଭିକ୍ଷାପାତ୍ର ନେଲେ ହସ୍ତେ ହସି ହସି, ନିର୍ବିକାର ମନେ ।

କାହା ହୁଦୁଁ ବିଶ୍ବସ୍ତ୍ରାନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ-ଅଗ୍ନି ଦିଗଦିଗନ୍ତର
ପାବକ ଖାଣ୍ଡବ-ଦାହ ବ୍ୟାପିଗଲା ମେଦିନୀମଣ୍ଡଳ,
ତୁଙ୍ଗ ହିମାଦ୍ରି ଟପି ତିବ୍ବତ ତାତାର ଚୀନେ ଯାଇଁ
ସୁଦୂର ଅସୀମ ଗୋବି ମରୁଭୂମି ଦେଲା କେ କମ୍ପାଇ,
ବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ୟାମ ମାଳୟର ତଟଭୂମି ଅତିକ୍ରମ କରି
ସୁମାତ୍ରା ବୋର୍ଣ୍ଣିଓ-ଯବ-ବାଲିଦ୍ୱୀପେ ଥିଲା ଯା ସଞ୍ଚରି,

ହିମାଦ୍ରି-ତୁଷାର ଶୁଭ୍ର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଦେବକନ୍ୟାଗଣ
କାହା ପଦ ସରୋଜରେ ପାରିଜାତ କଲେ ସମର୍ପଣ ?

ସିନ୍ଧୁ ଖାତ ସନ୍ତରଣ ନାଗବାଳା କଳକଳ ତାନେ
କାହାର ନିର୍ମଳ ଯଶ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ସଙ୍ଗେ କଲା ଗାନ ?
ହେ ଭାରତ ! କହ କହ କିଏ କର୍ମ ଧର୍ମବୀର ଶୁଦ୍ଧ ।"
କହେ ବାଣୀ ଧନ୍ୟ ହେଲି ଉଚ୍ଚାରଣି 'ଶାକ୍ୟସିଂହ ବୁଦ୍ଧ' ।
ଅଦ୍ୟାପି ଯା ପୁଣ୍ୟଧର୍ମ ପଞ୍ଚାଶତକୋଟି ଅଲଙ୍ଘିତ,
ଯା ନାମ ଜଗତ ମଧ୍ୟେ ଦସ୍ୟୁବୀର ନାମେ ସୁବିଦିତ ।
ଉପଧର୍ମ-ପୌରୋହିତ୍ୟ-ଅତ୍ୟାଗ୍ରହେ ଚରକର୍ଜ୍ଜରିତ
ଭୂଭାରତେ ଜାତିନିର୍ବିଶେଷେ ଯାର ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରିତ ।
ମନୁଷ୍ୟେ ମନୁଷ୍ୟ ରୂପେ ଯାର ମୈତ୍ରୀ କରେ ଆଲିଙ୍ଗନ,
ନମସ୍ତେ ନମସ୍ତେ ବନ୍ଦେ ଅମିତାଭ ତବ ଶ୍ରୀଚରଣ ।
ଅନନ୍ତ ଗଗନପଥେ ଦେବର୍ଷି ଧରି ଦିବ୍ୟ ବୀଣା,
କରନ୍ତି ଗାୟନ ନିତ୍ୟ ସୁଧାବର୍ଷି ଗୀତ ମୃଦୁକ୍ୱଣା ।
ନମୋ ନମଃ ଅମିତାଭ ହେ ଗୌତମ ଶାକ୍ୟସିଂହ ବୁଦ୍ଧ,
ତବ ନାମ ସ୍ମରି କାୟମନୋବାକ୍ୟ ହେଉ ମମ ଶୁଦ୍ଧ ।"

ଗୌତମ

—୧—

ଓଁ ବୁଦ୍ଧ-ସଂଘ-ଧର୍ମ ଓଁ କର୍ମ ନିର୍ମାଣ
କହିବି ନିର୍ବାଣ-ତତ୍ତ୍ୱ କର ଅବଧାନ
ପ୍ରଣାମଇ ଅମିତାଭ-ପୂତ-ଶ୍ରୀଚରଣେ
ନିର୍ବାଣ ତତ୍ତ୍ୱ ଯେ କଲେ ପ୍ରଚାର ଭୁବନେ ।
ଶାକ୍ୟକୁଳ ସୁନନ୍ଦନ ଗୌତମ ପାବନ
ଜଗତଙ୍କ ଉପଧର୍ମ କଲେ ଯେ ଦମନ ।
ନବୀନ ଯୌବନେ ନବପ୍ରଣୟିନୀ ଜାୟା
ଲାବଣ୍ୟମୟୀଙ୍କ ଅଙ୍କେ ଶିଶୁ ପୁତ୍ର ମାୟା;
ରାଜସିଂହାସନ ଭୋଗ ବିଳାସ-ବାସନା—
ସର୍ବ ତେଜି ହେଲେ ଯୋଗୀ କଉପୀନ ଘେନା ।

ପଥର ଲିଖାଗିରୂପେ ସେଜନ୍ଦ୍ର ତନୟ,
ବାସନା-ବିନାଶୀ ରିପୁଜୟୀ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ।
ଦେଖାଇ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ମହାନ୍ତାବନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
ଜଗତରେ ପ୍ରଚାରିଲେ କି ଅମୃତ-ସତ୍ୟ !
ପୌରୋହିତ୍ୟ ଅତ୍ୟାଚାରେ ଦଳିତ ମଥିତ
ହେଲା ଏହି ସନାତନ ଭୂମି ସୁପବିତ୍ର ।
ପଶୁରକ୍ତେ ଥିଲା ଏହି ମେଦିନୀ-ପ୍ଲାବିତ
"ଅହିଂସା ପରମୋ ଧର୍ମ" ହେଲା ବିଘୋଷିତ ।
ସେ ମହାଦୀକ୍ଷାରେ ମାତି ସମଗ୍ର ଭାରତ
ଦେଶ ବିଦେଶରେ ତାହା କଲା ସୁଜାଗ୍ରତ ।
ଗଙ୍ଗାଗୋଦାବରୀ ତଟ ମଧ୍ୟପାମଣ୍ଡଳ,
କାଶ୍ମୀର ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ହିମାଚଳ—
ଦେଶୁଁ ଦେଶ ମହାସତ୍ୟ ଦେଲା ସୁପ୍ରକଟ,
ଅର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ମହୋଦଧି ତଟ;
ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପୁଁ ଲଙ୍କା ବ୍ରହ୍ମ ପାରସ୍ୟ ଗାନ୍ଧାର,
ଚୀନ ଗ୍ରୀସ ଏପିରସ ସିରିୟା ମିଶର;
ତାତାର କାବୁଲ ସଙ୍ଗେ ତିବ୍ବତ ଯାପାନ—
ନାନାଦେଶେ ଉଡ଼ିଲା ସେ ସାମ୍ୟ-ଧ୍ୱଜାମାନ ।

ଦାବାଗ୍ନି-ସଙ୍କାଶ ତାହା ଘୋଟିଲା ଭୁବନ
ସେ ତାପେ ଫାଟିଲା ଦୁରାଚାର ଦୁର୍ଗବନ ।
ସୁକୁମାରୀ ନାରୀଗଣ ମହୋତ୍ସାହେ ଚଳି
ସାଂସାରିକ ସୁଖ ଅଶେ ଦେଇ ଜଳାଞ୍ଜଳି
ରାଜକନ୍ୟା ସଙ୍ଘମିତ୍ରା ହେଲେକ ଭିକ୍ଷୁଣୀ
ନିର୍ମମ କଠୋର ଭୀମ ସଂଯମର ଧର୍ମ
ଅନଳେ ପତଙ୍ଗବତ ପଡ଼ିଲେକ ଡେଇଁ
ପ୍ରଚାରିତ ନବଧର୍ମ ମତାଇଲା ବିଶ୍ୱ
କୋଟି କୋଟି ନର କଲେ ସେ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ
ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ମାନବ ନବଧର୍ମ ସୁଦୀକ୍ଷିତ ।

—୨—

ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶ-ଅବତଂସ,
ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ପୌତ୍ର, ରାଜା ବିମ୍ବିସାର ପୁତ୍ର,
ନୃଶଂସ ଚଣ୍ଡାଳ "ଚଣ୍ଡାଶୋକ" ନାମେ ଖ୍ୟାତ
କୋଟି କୋଟି ବୌଦ୍ଧ ବଧି ଜନ୍ମତ୍ତ ଉନ୍ମତ୍ତ
ଶୁଣିଣ ଶ୍ରମଣ ମୁଖୁଁ ସଂଯମ କାହାଣୀ
ହକାର ଗହଣେ ତାଙ୍କୁ କଲେ ସଦାଳାପ ।
ନବଧର୍ମେ ମଜ୍ଜିଗଲେ ହେଲେକ ଦୀକ୍ଷିତ
ନାନାତୀର୍ଥ ଭ୍ରମି କଲେ ମାନସ ପବିତ୍ର —
ଲୁମ୍ବିନୀ-ଉଦ୍ୟାନେ ଯହିଁ ଶାକ୍ୟସିଂହ ଜାତ,
କପିଳବାସ୍ତୁ ନଗରୀ ଯହିଁ ସେ ଲାଳିତ;
ପୁଣ୍ୟତୋୟା ଅନୋମାତଟିନୀତଟ, ଯହିଁ
ଗୃହ ତେଜି ଭୃତ୍ୟେ ବସ୍ତ୍ର ଆଭରଣ ଦେଇ
ଖଡ୍ଗେ ମୁଣ୍ଡନ କଲେ ଭୂମିସ୍ପର୍ଶୀ କେଶ,
ବିମ୍ବିସାର ରାଜ୍ୟସ୍ଥିତ ରାଜଗୃହ ଦେଶ

ନାନା ମୁନି ଆଚରୁଣ ଥିଲେ ତପୋବିଧି
ଯାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ସହବାସେ ଥିଲେ ତପୋନିଧି
ଶାକ୍ୟମୁନି ଷଡ଼ବର୍ଷ ହୋଇଥିଲେ ଯତ
ଉରୁବିଲ୍ୱପଲ୍ଲୀ ଯହିଁ ପ୍ରାଚୀନ ପର୍ବତ
ଧ୍ୱଣ୍ଟାଭରେ ତେଜି ପଞ୍ଚ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗହଣେ
ଘୋର ତପ ଆଚରିଲେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଆପଣେ,
ନୈରଞ୍ଜନା ନଦୀତଟେ ପ୍ରାଗୁପ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ
ଭ୍ରାନ୍ତମଣି ଶୀର୍ଣ୍ଣତନୁ ଥିଲେକ ପଖାଳି,
ସୁଜାତା ପ୍ରଦତ୍ତ ଅନ୍ନ ଭୁଞ୍ଜି ଜ୍ଞାନବର
ଯେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥପାଦପପ୍ରାନ୍ତେ ନିହୁଲେ ଈଶ୍ୱର ;
ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗ ସାଧନେ ସେ ଲଭିଲେ ନିର୍ବାଣ
ବୁଦ୍ଧଗୟା ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ସେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ପୁଣ୍ୟ

କାଶୀଧାମେ ମୃଗଦାବ ନିବଡ଼ ଅରଣ୍ୟ
କୁଶୀନଗର୍ଯ୍ୟାରେ ସମ୍ବରଣ ଅପଘନ
ଲଭିଲେ ନିର୍ବାଣ ବୁଦ୍ଧ-ଏ ତୀର୍ଥସମାଜ
ଭକ୍ତିପୂତଚିତ୍ତେ ଭ୍ରମି ଅଶୋକ ନୃରାଜ
ସ୍ଥାପି ସ୍ତୂପଚୟ—ସଂଖ୍ୟା ଚୌରଅଶି କୋଟି
ଷାଠିଏ ସହସ୍ର ଛଗୃବକ ନିୟୋଗିଣ
ଦେଶେ ଦେଶେ ଉଡ଼ାଇଲେ ବୌଦ୍ଧ-ବୈଜୟନ୍ତୀ
ଗୁହା ଗୁହା ଖୋଳାଇଲେ ବୌଦ୍ଧଲିପିଚୟ
ଅଦ୍ୟାପି ଯା କାଳ ପ୍ରତି ପକାଏ ଭ୍ରୂକୁଟି
* ବର୍ଣ୍ଣି ଦେବପ୍ରିୟ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ନ୍ୟାୟନିଷ୍ଠାପଂଣ ।
ସତ୍ୟ ନ୍ୟାୟ ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ସମତା ତିତିକ୍ଷା
ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ନରମଣି କରିଲେ ପ୍ରଚାର;
ସଂସାରର ସୁଖ ତେଜି ସଂଘମିତ୍ରା ଧନୀ
ହୋଇଗଲେ ରାଜକନ୍ୟା ଯୌବନେ ଭିକ୍ଷୁଣୀ ।

ତିଷ୍ୟରକ୍ଷିତା ନାମରେ ପ୍ରିୟା ପାଟରାଣୀ
ଅଲୋକସାମାନ୍ୟରୂପା ବିଠପୀ ରାକ୍ଷସୀ
ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ମୋହି ମହାରାଜ ମନ
କନିଷ୍ଠା ହେଲେହେଁ ହେଲେ ରାଜପ୍ରିୟତମା ।
କୁନାଳଙ୍କ ଗୁରୁ ବପୁ ସୁନ୍ଦର ଆନନ
ପଙ୍କଜପଲାଶନେତ୍ର ଦେଖି କାମବଶେ
ଜଘନ୍ୟ ପାତକେ ମଜ୍ଜି ସେ ପାପ ବାସନା
ଧର୍ମାତ୍ମା କୁନାଳପାଶେ କଲା ପ୍ରକାଶ ।
ସମ୍ମତ ନୁହନ୍ତେ ରାଜପୁତ୍ର, ପାପୀୟସୀ
ସମ୍ରାଟଙ୍କ କରାଙ୍କିତ ଛଦ୍ମ ଆଜ୍ଞାପତ୍ର
ବରଗି ସେ ରାଜପୁତ୍ରେ କରାଇଲା ଅନ୍ଧ !

* ଦେବପ୍ରିୟ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ— ଅଶୋକ ।

— ୩ —

ନବଢ଼ ଜାଣିଥିବା ଲେ ଶୁଣି ବଂଶୀସ୍ୱନ
ହେଲେ ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପ-ସ୍ୱାମୀ ଉଦାସୀନ ମନ ।
ପରଶତ ବଂଶୀସ୍ୱନ ପ୍ରିୟତମ ସୁତ
ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥଳେ ବଜାଏ କିମ୍ପାଇଁ;
ହଠାତ୍ ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ ହେଲା ଯେ କଥା ପ୍ରକାଶ
କେମନ୍ତେ ଲେଖିବ ମୋର ବର୍ଣ୍ଣିବୁ ସେ ଦୁଃଖ ?
ଉଦାର ସୁନ୍ଦର ସେହି ସୁନୀଳ ଲୋଚନ
କପଟ ନିଷ୍ଠୁର ଶରବ୍ୟଷୀ ଲୀଳାରେ !

× × ×

ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ

କୃଶା ଗୌତମୀ

ପୁତ୍ର-ଶୋକାତୁର ତରୁଣୀ ଗୌତମୀ
ପୁତ୍ରଶବ ଧରି ବକ୍ଷୁଡ଼ ହୁଁ ରୁ
ଏକାକିନୀ ଶ୍ରାନ୍ତ ପଥକ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ
ଆସିଅଛି ଦୂର ଶ୍ରାବସ୍ତୀ ପୁରୁଁ ।
ଏକମାତ୍ର ସୁତ ମୃତ ହେଲା, ତେଣୁ
ଘରଦ୍ୱାର କୁଳମାନ ବର୍ଜି
ହେଲା ଉନ୍ମାଦିନୀ, ପରାଣର ନିଧି
ଦରିଦ୍ର ରତନ ନେଲେ ମୋ ହରି ।
କହ ହେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ! ମୋ ପ୍ରାଣର ଧନ
କେମନ୍ତେ ପାଇବି ହଜିଲା ନିଧି ?
ଯେଉଁ ପାପେ ମୋତେ ଏ ଅସହ୍ୟ ଶୋକ
ବନ୍ଧିଲେ ନିଷ୍ଠୁରେ ଦାରୁଣ ବିଧି ।

ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଶବଦେହୁଁ ମାଂସ
ଗଲା ଯାଇଅଛି ଏ ଦୀର୍ଘ ପଥ,
ନାହିଁ ଶ୍ୱାସବାୟୁ ହୃତ୍‌ଯନ୍ତ୍ରର ଗତି,
ବହୁଦିନ ଭଗ୍ନ ଗଲାଣି ରଥ ।
ତଥାପି ମୋହର ପରତେ ନ ହୁଏ
ମରିଅଛି ମୋର ପରାଣଧନ,
ପୀଡ଼ାର ଔଷଧ କଏସେ ହେ ଦେଇ
ରଖ ମମ ପ୍ରିୟ ସୁତ ଜୀବନ !
କହଇ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ "ଅଟଗୋ ଉନ୍ମାଦିନି !
ଯାଅ ଜେତବନେ ବୁଦ୍ଧ ସକାଶେ,
ଯହିଁ ବଂଶବନେ ସୁଶିଷ୍ୟ ଗହଣେ
ଅଛନ୍ତି ସେ ଗୃତ୍ରୁମିସ୍ୟ-ଅବାସେ ।"
ଯାଇଣ ଯୁବତୀ ଶାକ୍ୟମୁନି କତି
ଶ୍ରୀଚରଣେ ତାଙ୍କ ପଡ଼ିଲା ଗଡ଼ି
ନର କିବା ଥିର ପାଷାଣ ହେଲେହେଁ
ତରଳନ୍ତ ଶୁଣି ତରୁଣୀ ରଡ଼ି !

"ତବ ଯଶ ଶୁଣି ବହୁଦୂର ପଥୁଁ
କରିଅଛି ଏଥି ମୁଁ ଆଗମନ
ଦିଅ ପିତା, ସେହି ଔଷଧ ଯା ଖାଇ
ଉଠିଣ ବସିବ ମୋ ପ୍ରାଣଧନ !"
କହନ୍ତି ମୁନୀନ୍ଦ୍ର, "ଶାନ୍ତ ହୁଅ ମାତଃ
ଆଣ ଯା ସର୍ଷପ-ମୁଷ୍ଟି ମୋ ପାଶ
ସେ ଘରୁଁ, ଯେ ଘରେ କେବେ ନ ମରିଛି
ନରନାରୀ ଶିଶୁ ଦାସୀ ବା ଦାସ ।"
ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ପୁତ୍ର ଶବ ଧରି
ଦଉଡ଼ିଲା ନାରୀ ସର୍ଷପ ଆଣେ
ଯହିଁ ପୁଚ୍ଛେ ତହିଁ ଶୁଣେ ସେ ଦୁଃଖିନୀ
କେହି-ହେଲେ-ଗତ ଯମ ଆବାସେ ।

ମାୟାମୁଗ୍ଧ ମନେ କର୍ମସୂତ୍ର ଗୁଣେ
ପଡ଼ି ଜ୍ଞାନାଲୋକ ନାଶିଲି ଧ୍ୱାନ୍ତ,
ଡେକି ପୁତ୍ର ଶବ କହେ, "ଅମିତାଭ !
ଉଦ୍ଧାରିଲ ମୋତେ ହେ ସିଦ୍ଧ ଶାନ୍ତ !
ଦିଅ ଶ୍ରୀଚରଣ-ପ୍ରାନ୍ତେ ସ୍ଥାନ ମୋତେ,
ଶରଣ ମାଗଇ ଏ ଅଭାଗିନୀ;
ଅଶ୍ରା ଦିଅ ତବ ପୂତ-ଧର୍ମ-ସଂଘ—
ଛାୟାତଳେ ହୁଏ ମୁଁ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ !"
ତା ପବିତ୍ରହୃଦୁଁ ପବିତ୍ର ନୟନୁଁ
ନେତ୍ର ବାରି ତାର ନିରେଖି ବୁଦ୍ଧ
ଦୀକ୍ଷା ଦେଲେ ତାକୁ, ହେଲା ସେ ଭିକ୍ଷୁଣୀ
ସକଳ କଳୁଷ ହେଲା ତା ଶୁଦ୍ଧ ।

ଭାବୀରାଜା

(ପିଙ୍ଗଳ ଓ ଅଶୋକ)

ନରପତି ବିମ୍ବିସାର ପିଙ୍ଗଳେ କରି ହକାରି
କହନ୍ତି ହେ ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ କହ ନିକରି,
ଅମ୍ଭର କେଉଁ ନନ୍ଦନ ମଗଧର ସିଂହାସନ
ଆମ୍ଭ ଅନ୍ତେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବ ମୁକରି ।
କରି ଶୁଭଦିନ ସ୍ଥିର ସକଳ ରାଜକୁମର
ଡକାଇଲେ ଗୁରୁ ଏକ ସଜ୍ଜିତ ସ୍ଥାନେ,
ଆରୋହି ବିବିଧ ଯାନେ ମାଣିକ୍ୟ-ଗଢ଼ା ବିମାନେ
ପ୍ରବେଶିଲେ ବିମ୍ବିସାର-ତନୟମାନେ ।
ଦେଖି ରତ୍ନ-ସିଂହାସନ କରିଣ ଉପବେଶନ
କଲେ ସେ ଭୋଜନ ନାନା ସୁଖାଦ୍ୟମାନ,
ପିତାଙ୍କର ବୃଦ୍ଧ କରି-ପୃଷ୍ଠେ ଆଗମନ କରି
ଭୂତଳେ ଅଶୋକ କଲେ ଗୋଦୁଗ୍ଧ ପାନ ।

କହୁଲେ ପିଙ୍ଗଳ, "ନୃପ ! ସେହୁ ଯୁବା ହେବେ ଭୂପ
ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୀଠ, ଅହାର, ଯାନ ।"
କହନ୍ତ ଅଶୋକ, "ମାତା ! ମୁହିଁ ହେବି ପୃଥ୍ୱୀପାତା
ମୋ ଅସନ ବସୁନ୍ଧରା କ ଗଗ୍ନସ୍ଥାନ,
ପିତାଙ୍କର ପାଟହାତୀ ତା ସମ କେହୁ ନୁହନ୍ତ
ମୋ ପାନୀୟ ଦୁଗ୍ଧ ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରାଣୀର ପ୍ରାଣ ।"

କୁନାଳ ଓ ତିଷ୍ୟରକ୍ଷିତା

ପରମ ସୁନ୍ଦର ଯୁବା ଧୀର ବୀରମଣି,
ଅପାର ସଦ୍‌ଗୁଣ-ରତ୍ନ-ଅସରନ୍ତା ଖଣି ।
ସଦା ସତ୍ୟବାଦୀ, ଦାତା ପ୍ରଜା-ପ୍ରାଣଧନ;
କୁନାଳ ଅଶୋକଙ୍କର କୁଳର ନନ୍ଦନ ।
ମୁଗ୍ଧ ସର୍ବେ ପୁରବାସୀ, ନିଖିଳ ମଗଧ,
ଜଣେ ମାତ୍ର ଏ ଯଶରେ ହିଂସା-ବିଦଗଧ ।
କୁନାଳ-ବିମାତା ତିଷ୍ୟରକ୍ଷିତା ସୁନ୍ଦରୀ
ସପତ୍ନୀ-ଜିଘାଂସା-ବିଷ ପ୍ରାଣେ ଅଛୁ ଭରି ।

କୁନାଳ ସାଧୁତା ଯଶ ବିସ୍ତାରେ ଯେତିକ
ଈର୍ଷ୍ୟାନଳେ ପାପୀୟସୀ ଜଳଇ ସେତିକ ।
କେସନ ବିନଷ୍ଟ ହେବ କୁନାଳ ଜୀବନ
ନିଶିଦିବା ଖଣୀ ଯତ୍ନ କରେ ପ୍ରାଣପଣ ।
କୁନାଳକୁ ଅନ୍ଧ କଲା ପିଶାଚୀ କୌଶଳେ,
ଫଳେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ହେଲେ ସାଧୁ ଭୂମଣ୍ଡଳେ ।
ଭକତର ବଜ୍ରସେହ୍ନା ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ
କି କରିପାରନ୍ତି କେବେ ତାର ବଳବାନ !

ନୀଳାଦ୍ରି-କନ୍ଦର

— ୧ —

ବିରାଟ-ନୀଳାବ୍ଧି-ତଟ-ପ୍ରାନ୍ତେ
ଉଭା ଅଛି ନୀଳାଦ୍ରି-କନ୍ଦର,
ବିଶାଳ-ବାରିଧି-ତୀର-ଦେଶେ
ତୀର୍ଥରାଜ ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର !
ରୌଦ୍ରରେ ବିସ୍ତାରି ଦିବ୍ୟବପୁ
ବିରାଜଇ ସୈକତପ୍ରାନ୍ତର,
ଗମ୍ଭୀର-ନିର୍ଘୋଷୀ ମହାସିନ୍ଧୁ
ବ୍ୟାପି ଅଛି ଦିଗ ଦିଗନ୍ତର ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ପାବନ ସୁଗମ୍ଭୀର
ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ଜଳରାଶି,
ଫେନୋଦ୍‌ଗାରି ଯା କଲ୍ଲୋଳଜାଳ
କ୍ଷଣେ ଅବା ଯିବ ବିଶ୍ୱ ଗ୍ରାସି ।

ଯାହା ତୀରେ ମହା ଗର୍ବୀ ନର—
ଶିର ହୁଏ ସ୍ୱତଃ ଅବନତ,
ଭୂମାବିଶ୍ୱପତିଙ୍କର ସ୍ମୃତି
ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରେ ଯା ସତତ ।
ଫେନିଳ-କରାଳ-ଚଳ-ଲୋଳ—
ତଳ ତଳ-ଜଳ ନୀଳସିନ୍ଧୁ
ଜଣାଏ ଯେ ମାନବେ ଲଭେ ଯେହୁ
"ବିଶ୍ୱେ ତୁରେ କି ନଗଣ୍ୟ ବିନ୍ଦୁ !"
ଏହିଠାରେ ସ୍ଥଳ ଶେଷ ସୀମା !
ଅବଧି ଏ ଭୂମା ବାରିଧିର,
ମେଲିଯାଏ ବିରାଟ-ବିସ୍ତାର
ନୀର ଭିନ୍ନ ଅଂଶ ଅବନୀର ।

ଦେଶେ କାଳେ ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ର
ବିଶିଷ୍ଟ ବିଶଦ ଭବେ ଯାହା,
ବିଶ୍ବପତି-ପୂଜା-ଅନୁକୂଳ
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଦେଶେ ଦେଶେ ତାହା ।
ମହାସିନ୍ଧୁ-ସୁପବିତ୍ର- କୂଳ
ବିଶ୍ବପାତା-ପୂଜା-ଅନୁକୂଳ
କେଉଁ ଯୁଗେ, କେଉଁ ଶୁଭକ୍ଷଣେ
ଭକ୍ତପ୍ରାଣ କଲେ କ ଅକୂଳ ।
ସୁବିଶାଳ-ସିକତା-ପ୍ରାନ୍ତରେ
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଏ ମହାସିନ୍ଧୁ-ତଟେ
ତୋଳିଲା କେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ମନ୍ଦିର,
ନୀଳାଚଳେ ମହାବ୍ୟୋମପଟେ ।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ହେ ଭକ୍ତପ୍ରବର !
ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର-ସ୍ୱପନ
ନିରେଖିଲ କି ଶୁଭନିଦ୍ରାରେ
ଭକ୍ତିପୂତ ତବ ଚିତ୍ତ ମନ ।

—୨—

ବିଶାଳ ଏ ନୀଳାବ୍ଧି-ପୁଳିନେ
ପବିତ୍ର ସିକତାମୟ ସ୍ଥାନ,
ସୁନ୍ଦର ଏ ନୀଳାଦ୍ରି କନ୍ଦରେ
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ମନ୍ଦିର ମହୀୟାନ ।
କି ଶୁଭମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଭକ୍ତପ୍ରାଣେ
ଏ ଦିବ୍ୟ ସଂକଳ୍ପ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
ହିମାଦ୍ରିରୁ କୁମାରିକା ଯାଏ
ହେଲା କାଳେ ଯା ପ୍ରଭା ବିକୀର୍ଣ୍ଣ ।
କେତେ ଯୁଗ-ଯୁଗାନ୍ତରବଧି,
କେତେ ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରବାସୀ
ଭକ୍ତଗଣ ଅକୁଳ-ଅନ୍ତରେ
ଧନ୍ୟ ହେଲେ ଏ ତୀର୍ଥେ ଆସି ।

ନିସର୍ଗ-ସୁନ୍ଦର ଏ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ
ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିର ସୁନ୍ଦର ପାବନ,
ହିନ୍ଦୁ-ବୌଦ୍ଧ-ଶୈବ-ଶାକ୍ତ-ମତ—
ସମନ୍ୱୟ-କ୍ଷେତ୍ର ଏ ଶାସନ ।
ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦରଙ୍କ ପୂଜା
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ମହାଧ୍ୟାନ,
ନୀଳାଚଳେ ଲୀଳାମୟ ହରି
ହେଉ ମୁଗଧ ସଦା ଭକ୍ତପ୍ରାଣ ।
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରେମମୟ-ପ୍ରାଣ
ଭକ୍ତଗଣ ଗହଣେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ
ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନେ ମାତି ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର
ପ୍ରାଣ ହରି ହେଉଲେ ସ୍ୱନେତ୍ରେ ।
ମହୋଦଧି ମହା-କଲ୍ଲୋଳରେ
ପାଇଣ ସେ ପ୍ରାଣର ଦୋସର
ବିଶ୍ୱମୟ ହେଉ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରେ
ମିଶିଗଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗତର ।

ଜଗନ୍ମୟ ଦେଖି ଜଗନ୍ନାଥ
ପରମରେ ସ୍ଥିତ ଏ ଜୀବର,
ଏ ବିଶ୍ୱ ସଂସାରେ ଓତପ୍ରୋତ
ଭାବେ ଯେଣୁ ଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ।
ଏଣୁପରି ଏହି ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥେ
କେତେ କେତେ ସାଧୁ ମହାଜନ
ପୂତ କରି ପୂତ ହୋଇ ନିଜେ
ନୀଳାଚଳେ କଲେ ବିଚରଣ ।

—୩—

ଜଗତରେ ବଡ଼ 'ଜଗନ୍ନାଥ'
ପୂଜା ପାନ୍ତି ଏ 'ବଡ଼ ଦେଉଳେ',
'ରତ୍ନସିଂହାସନ' ତାଙ୍କ ବଡ଼,
'ବାଇଶିପାହାଚ' ବଡ଼ ଠୁଳେ,

'ମେଘନାଦ ପ୍ରାଚୀର' ଯେ ବଡ଼
ବଡ଼ ତ ସହଜେ 'ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ',
ସେବା ପୂଜା ଧୂପ ସବୁ ବଡ଼,
ସବୁ କଥା ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ।
'ବଡ଼ପଣ୍ଡା' ସେବା କର ବଡ଼
ବଡ଼ ଅଟେ ନରେନ୍ଦ୍ର ଆକାର,
ମହୋଦଧି ନାମେ ଖ୍ୟାତି ବଡ଼
ଶ୍ମଶାନଟି ଏଥି 'ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର' ।
ଏ 'ମହାପ୍ରସାଦ' 'ଅବଗୃରେ
ସେବନ କରନ୍ତି ଅକୁଣ୍ଠିତ
ଜାତିକୁଳନିର୍ବିଶେଷେ ସର୍ବେ
ଏକ ପାତ୍ରେ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସମସ୍ତେ ।
ସଫଳ ଆଦର୍ଶ ଏଥି ବଡ଼
ଏହାହିଁ ତ ଆଦର୍ଶ ଧର୍ମର ।
ସାନ୍ତ ନର କରେ ସଦା ପୂଜା
ମହାନ ସେ ଭୂମା ଅନନ୍ତର ।
ଧନ୍ୟ ଏହି ମହାନ ଆଦର୍ଶ,
ଧନ୍ୟ ଅହେ ଭକ୍ତ ନୃପବର !
ଧନ୍ୟ ଏହି ବିଶାଳ କଳ୍ପନା,
ଧନ୍ୟ ମହା ସଙ୍କଳ୍ପ ତୁମ୍ଭର !
ଧନ୍ୟ ହେ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପି ! ଧନ୍ୟ
ଧନ୍ୟ ତବ ଧୈର୍ଯ୍ୟ କଉଶଳ
ଧନ୍ୟ ଏହି ମନ୍ଦିର ଗଠନ,
ପୂଜାବିଧି, ଧନ୍ୟ ମା ଉତ୍କଳ !

—୪—

ହିମାଦ୍ରିର ଉପକଣ୍ଠ-ଦେଶେ
ଭାରତର ଉତ୍ତର ଅଞ୍ଚଳେ
ଅବତରି ଶାକ୍ୟସିଂହ ବୁଦ୍ଧ
ସାମ୍ୟମୈତ୍ରୀ-ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରିଲେ ।

ନିଖିଳ ଭାରତେ ଯା ସଞ୍ଚର
କରିଥିଲା ପୌରୋହିତ୍ୟ ଚୂର୍ଣ୍ଣ,
ଅହିଂସା-ଧର୍ମର ମହାଘୋଷା—
ଜ୍ଞାନେ କଲା ଏ ଭୁବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।
କିନ୍ତୁ ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ-ପ୍ରତାପ
ଅତ୍ୟାଚାରେ ହେଲା ଜର୍ଜ୍ଜରିତ,
ହିମାଚଳୁଁ କନ୍ୟା-କୁମାରିକା—
ଯାଏ ହେଲା ଭାରତୁଁ ତାଡ଼ିତ ।
ଧନ୍ୟ ମା ଉତ୍କଳ ! ତୁହି ଧନ୍ୟ
ସାମ୍ୟର ସେ ପୁଣ୍ୟ ବୈଜୟନ୍ତୀ
ତବ ଅଙ୍କେ ତବ ଦୀନ ସୁତେ
ଆଜି ଯାଏ ସ୍ନେହେ ଧରିଛନ୍ତି ।
କୋଶଳ, ମଗଧ, ଅଙ୍ଗ, ବଙ୍ଗ,
ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ କର୍ଣ୍ଣାଟ ଏମାନ
ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ଗୁର୍ଜ୍ଜର, ପଞ୍ଜାବ
ରାଜସ୍ଥାନ ସେ ଧର୍ମ-ସମ୍ମାନ
ବିସୋରିଛି, ମାତ୍ର ମା ଉତ୍କଳ !
ରଖିଛୁ ତା ପୁଣ୍ୟ ନ୍ୟାସ ସମ,
ଧନ୍ୟ ମା ଉତ୍କଳ ! ଶତ ଧନ୍ୟ
ସତ୍ୟାର୍ପଣେ ସଞ୍ଚିଲୁ ସେ ଧର୍ମ

—୪—

ମାନବ ମାନସେ ତିନି ଶକ୍ତି
ଇଚ୍ଛା-ବୁଦ୍ଧି-ଭାବ ସମ୍ମିଳିତ,
ଏ ଶକ୍ତି-ବିଭବ-ବହିଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି
କର୍ମ-ଜ୍ଞାନ-ପ୍ରେମେ ପ୍ରକାଶିତ ।
ଏ ତିନି ବିଦ୍ୟାର ମହାଲକ୍ଷ୍ୟ
ସତ୍-ଚିତ୍-ଆନନ୍ଦ ବିଭବ
ଜୀବେ ସାନ୍ତ ପରମେ ଅନନ୍ତ
ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷୟ ।

ନିର୍ଗୁଣ, ନିରଞ୍ଜନ, ତିନିଶକ୍ତି
ନିଯୋଗର ମହା ସମାବେଶ,
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ ଅନନ୍ତ ମତଭେଦ
ଅଶେଷ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଅବଶେଷ ।
ବୌଦ୍ଧ-କର୍ମ, ଦର୍ଶନର ଜ୍ଞାନ,
ପୁରାଣର ଭକ୍ତିଲୀଳା ଠୁଳେ ।
ସର୍ବେ ହୋଇ ମେଳ ଏ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରେ
କି ସୁନ୍ଦର ନୀଳ ସିନ୍ଧୁକୂଳେ ।
ତିନି ଲୀଳା ସୃଷ୍ଟି-ସ୍ଥିତି-ଲୟ,
ତିନି ଗୁଣ ସତ୍ତ୍ୱ-ରଜ-ତମ,
ବୁଦ୍ଧ-ଧର୍ମ-ସଙ୍ଘ ତିନି ରତ୍ନେ
ପୂଜା ପାନ୍ତି ଜୀବ ଓ ପରମ ।
ସାଧନା ଯାହାର ଯେଉଁପରି,
ସିଦ୍ଧି ହୁଏ ତାହାର ତେମନ୍ତ,
ସଗୁଣ ନିର୍ଗୁଣ ଏକ ବ୍ରହ୍ମ
ବିଶ୍ୱମୟ ବ୍ୟାପ୍ତ ସେ ଅନନ୍ତ ।

ଭିତରେ ବାହାରେ ସେହି ଆତ୍ମା
ସାକାର ଓ ନିରାକାର ହରି,
ବିରାଜନ୍ତି ବିଶ୍ୱ-ରନ୍ଧ୍ରେ ରନ୍ଧ୍ରେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ବିଶ୍ୱ ଅତିକ୍ରମ କରି ।
ଅନନ୍ତ ସେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ
ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବଦର୍ଶୀ,
ସର୍ବ ଘଟେ ବିହରନ୍ତି ପୁଣି
ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରୀତିଭରେ ସ୍ପର୍ଶି ।
ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ଭୂମା ବିଶ୍ୱେ
ଶବ୍ଦାତୀତ ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥ,
ମନ୍ଦିରେ ବା ହୃଦୟ-କନ୍ଦରେ
ପୂଜା ପାନ୍ତି ସେହି ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ।

ବନ୍ଦୀସ୍ୱାବଲ୍ଲଭ, ଦୟାଢୋଳା
ବସେ ରତ୍ନ-ସିଂହାସନୋପର,
ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ, ସର୍ବଦର୍ଶୀ,
ବରଜନ୍ତ୍ର ଶଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ।

ନବବର୍ଷେ (୩)

ନବୀନ ବରଷେ ଅଛି ଦେଖ ଦେଖ ଭାଇ !
ନବୀନ ମୁକୁର ମୁଁ ଆଣିଛି ତୁମ୍ଭପାଇଁ ।
ତୁମ୍ଭର ଆନନ ଛବି ଦେଖ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ
ଧର ଏ ମୁକୁର ଯାକେ ମୁହିଁ ଅଛି ଧନ୍ୟ ।
ଦେଖ ଦେଖ ଭାଇ ଏଥି ନିଜ ମାତୃମୁଖ
ଦେଖିଲେ ଯିବର ହେତ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଦୁଃଖ ।
ପୁରାତନ ବର୍ଷ ଶେଷ-ନିଶି ହେଲା ଗତ
ଉଠ ଉଠ ମୁଖ ଧୁଅ ହେଇ ସୁଜାଗ୍ରତ ।

ଫାଲ୍ଗୁନ୍ ବିଗତ ନିଶି ଉଇଁଅଛି ରବି,
ନବୀନ ମୁକୁରେ ଦେଖ ନବ ମୁଖଛବି ।
ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଏ ଉତ୍କଳ ପବିତ୍ର ପୁରାଣି
ଆମ୍ଭ ଜନ୍ମଭୂମି ଭାବ ନୁହେଁ ଏ ସାମାନ୍ୟ ।
ଆମ୍ଭରି ଦୋଷରୁ କିନ୍ତୁ ଅଟେ ଅଭାଗିନୀ
ସୁତଦୁଃଖ ଅପମାନେ ହୁଅନ୍ତି ଦୁଃଖିନୀ ।
ଆସ ହେ ସକଳ ଭାଇ ଲଭ ମନୁଷ୍ୟତା
ଫିଙ୍ଗିଦେବା ହୃଦର ପ୍ରାଣ-ଜନନୀ-ଦୀନତା ।
ହେଉ ଧୂଳିକଣା ତାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ମଣି
ଦେଶିବା ମସ୍ତକେ ଯେସନ୍ତେ ମୁକୁଟରେ ମଣି ।
ଜନ୍ମଥାଇଁ ଆମ୍ଭେ ପୁଣ୍ୟ ଉତ୍କଳ ଦେଶର
ଏହା କି ଅଳପ ଭାଗ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର !

ନବଯୁଗ

ଭାରତକୁ ଭାରତର ଉଦିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ଅଂଶୁମାଳୀ ଦୃଷ୍ଟି-ଦଣ୍ଡୁ ଜ୍ୟୋତିଳ ।
ତାମସୀ ଯାମିନୀ ଏବେ ଯାଉଅଛି ପାହି
ପ୍ରାଚୀନ ବୈଷମ୍ୟ ଦ୍ୱେଷ ଦେଖ ଆଉ ନାହିଁ ।
ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ଘୋର ମୋହନିଦ୍ରାଗତ
ନବଯୁଗ-ସୁପ୍ରଭାତେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଭାରତ ।
ନିଖିଳ ଜଗତୁଁ ପାଇ ଶୁଭ-ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ଭାରତ ଲଭେ ନବ ଜାଗରଣ ।
ଜଗତର ରାଜପଥେ ମହାକୋଳାହଳ
ଗମନ୍ତି ଉନ୍ନତ-ପଥେ ମାନବ-ମଣ୍ଡଳ ।
ପାଇଣ ପଶ୍ଚିମ ଦେଶୁଁ ନବ ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ଭାରତ ଉନ୍ନତ-ପଥେ କରୁଛି ଗମନ ।
ପୂର୍ବର କାହାଣୀ ଏବେ ପଡ଼ିଅଛି ମନେ
ଭ୍ରାତା ହସ୍ତ ଧରି ଭ୍ରାତା ଉଦ୍ୟତ ଗମନେ ।

ଅଙ୍ଗ ବଙ୍ଗ କଳିଙ୍ଗ ଯେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର
କୋଶଳ ଗୁର୍ଜ୍ଜର ସିନ୍ଧୁ ସହ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ।
ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷେ ଏକଛତ୍ର ତଳେ
ବିଧାତା-ବିଧାନେ ଶୁଭେ ମିଳନ୍ତି ସକଳେ ।
ଇଂରେଜ ଭାରତବାସୀ ନୁହନ୍ତି ତ ପର
ଏକ ଆର୍ଯ୍ୟବଂଶୁଁ ସମ୍ଭବ ଦୁହିଁଙ୍କର ।
ପଶ୍ଚିମ ବିଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଯୌବନ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ
ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧ ଏ ଭାରତ ଭକ୍ତି ବିଭୂଷିତ ।
ପଶ୍ଚିମର କର୍ମ-ଯୋଗେ କମ୍ପିତ ଜଗତ
ଭକ୍ତି-ଶତଦଳ-ଶିରେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ ।
ପଶ୍ଚିମେ ଜାଗ୍ରତ ଘୋର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରବୃତ୍ତି
ପ୍ରାଚ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଧନ ସଂଯମ ନିବୃତ୍ତି ।

ପଶ୍ଚିମ ଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭବେ ଜୟଯୁକ୍ତ
ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାରତ୍ରିକ ମୁକ୍ତି ଅର୍ଜନେ ନିଯୁକ୍ତ ।
ଭକ୍ତି କର୍ମେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେ ମାନବ ଜୀବନ
ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତିରେ ଦୁଇ ପ୍ରୟୋଜନ ।
ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମର ଏହି ଶୁଭ ସମନ୍ୱୟ
ମଣିକାଞ୍ଚନର ଯୋଗ ସମ ପ୍ରଭାମୟ ।
ଜଗତ-ଦୁଆରେ ଏହି ଶୁଭ ସମନ୍ୱୟେ
ଉଭୟର ହସ୍ତ ଧରି ଧନ୍ୟ ସେ ଉଭୟେ ।
ଏ ଶୁଭ ପ୍ରଭାତେ ଜଗତର ପାପରାଶି
ଅବିଦ୍ୟା ଅନ୍ୟାୟ ଘୃଣା ଯାଉ ଶୀଘ୍ର ଭାସି ।
ସୃଷ୍ଟି-ସିଂହଦ୍ୱାରେ ମହାକାଳ-ସିନ୍ଧୁତୀରେ
ନବ ଅଭିଷେକ ହେଉ ନବୀନ ବିଧିରେ ।
ଦୁଇ ବହ୍ନିବେଦୀ ହେଉ ଦୁଇ ପାଶେ ସ୍ଥିତ
ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତି ଦେବୀ ହେଉ ତହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।
ଉଡୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ସାମ୍ୟମୈତ୍ରୀ-ଧ୍ୱଜା ଅଭିନବ
ଆନନ୍ଦେ ମିଳନ୍ତୁ ତହିଁ ନିଖିଳ ମାନବ ।

ଜ୍ଞାନ ବିଦ୍ୟା ଥିଲା ବଦ୍ଧ କତିପୟ ଜନେ
ବଞ୍ଚିତ ଜନମଣ୍ଡଳୀ ସେ ମହାରତନେ ।
ଜାତିବର୍ଣ୍ଣନିର୍ବିଶେଷେ ଧନୀକ ନିର୍ଦ୍ଧନ
ପୁରୁଷ ରମଣୀ ଏବେ କରନ୍ତି ଅର୍ଜନ ।
ବେତ୍ରହସ୍ତେ ଯମବତ ଗୁରୁନାମ ଧରି
ବିଭ୍ରାନ୍ତ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ଶିଶୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ପ୍ରହାରି ,
କଣ୍ଟକିତ ଜ୍ଞାନପଥ ବିଭୀଷିକା-ପୂର୍ଣ୍ଣ
କରୁଥିଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିଳାପ କରୁଣ,
ଆନନ୍ଦଧାମରେ ତାହା ହେଉ ପରିଣତ
କ୍ରୀଡ଼ାଛଳେ ଶିଶୁ ଜ୍ଞାନ କରୁ ସାଧ୍ୟାୟତ୍ତ ।
ପିତା ମାତା ଭ୍ରାତା ନିଜେ ଘୋର ଶତ୍ରୁ ସରି
ବିଅନ୍ତି ଅମୃତ ଭାଣ୍ଡେ ବିଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ।

ତାମସ ଅଜ୍ଞାନ ରାଜ୍ୟେ ଜ୍ଞାନଦୀପ ଧରି
ମାନବ ଉନ୍ନତି ପଥେ ଯାଇ ଅନୁସରି ।
ସମବେଦନାରେ ପ୍ରାଣ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରି
ଦୁର୍ଗମ ପଥରେ ତାର ନିଅ ଦୁଃଖ ହରି ।
ନିସର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥ କରି ଅବଧାନ
ବିକଶିତ କର ତାର ପୁଣ୍ୟ ଭକ୍ତି ଜ୍ଞାନ ।
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଶକତି ତାର କରାଇ ଜାଗ୍ରତ
ଉଚ୍ଚତର ଆଦର୍ଶକୁ ଦେଖାନ୍ତୁ ସତତ ।
ମହତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏହୁ ଶିକ୍ଷକ ଅଗ୍ରତେ
ବିଶାଳ ଏ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ପବିତ୍ର ଭାରତେ ।
ଜାତିଧର୍ମନିର୍ବିଶେଷେ, ଭୁଲି ଭେଦ ବୁଦ୍ଧି
ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନେ କରି ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି,
ଯେ ଯାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତି କରି ସମର୍ପଣ
କରନ୍ତୁ ସାର୍ଥକ ପୂତ ମାନବ ଜୀବନ ।
ସତ୍ୟ ଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଗୁରୁ, କ୍ଷୁଦ୍ର ଆମ୍ଭ ଶକ୍ତି
ତଥାପି ଏ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ପ୍ରଭୁ ଜଗତ୍‌ପତି ।

କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆରମ୍ଭରୁ କେତେ ମହାଫଳେ
ସମୁଦ୍‌ଭୂତ ହୋଇଥାନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଣ୍ଡଳେ ।
ସାମାନ୍ୟ ତ ବୀଜ, କିନ୍ତୁ ବୃକ୍ଷ ତ ବିଶାଳ
ଏହାହିଁ ତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି ଚିରକାଳ ।
ମହାନ ମଙ୍ଗଳ ବିଧି ଶୁଭ ଇଚ୍ଛା-ମତେ
ହୁଏ ପ୍ରଧାବିତ ସୃଷ୍ଟି ଉନ୍ନତିର ପଥେ ।
ପୂତ ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଉଦାର ମହାନ
ଏ ଜଗତ କର୍ମଭୂମି ତପସ୍ୟାର ସ୍ଥାନ ।

ପାର୍ବଣ

—୧—

ଅଜି ପୁଣ୍ୟ ପାର୍ବଣେ ଯାତ୍ରା-ଦେଖାଳି
ନଈଝୁଅ ପର ବାଟେ ଯାଆନ୍ତି ଚାଲି ।
ପେଣ୍ଡୁଲଟା ପିନ୍ଧି ଦେହେ ଯେତେ ଗହଣା
ଗହଳେ ଗମନ୍ତି, ପଥ ନ ଯାଏ ଜଣା ।
ହସହସ ମୁଖେ ପାନ ସମସ୍ତଙ୍କର
ନାହିଁ ଘରକଣ ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦ ଡର ।
ଏକାବେଳେ ଘରକଣ-ପଟା ବେଭାର
ଏକାବେଳେ ପୁଣି ଦାଣ୍ଡ ଘାଟେ ବାହାର ।
ସବୁ କଥା ଧୀରେ ଥିବା କଲେ ସୁନ୍ଦର,
ନୋହିଲେ ପ୍ରମାଦ ପଡ଼େ ଜାଣି ନକର ।

—୨—

ଅଜି ପୁଣ୍ୟ ପାର୍ବଣେ ଧାର୍ମିକଗଣେ
'ମାନସିକ' ବୋଦା ଯେତେ ଯାନ୍ତି ଗହଣେ ।
ତାହା ପୁଅ ମଲୁ ମଲୁ ବଞ୍ଚିଲା ବାରେ;
'ମାନସିକ' କଲା ବୋଦା ଚଣ୍ଡୀଙ୍କଠାରେ ।
ଜନ୍ତୁଟିଏ ନେଇ ଦେବୀ ପାଶେ ମାରିବ
ମେଏଁ ମେଏଁ ହୋଇ ପାଣୀ ପ୍ରାଣ ଛେଡ଼ିବ ।
ଅଖିବାଟେ ଜଳବଳେ ଜୀବ ଛାଡ଼ିବ
କଟମଟ ଉଗ୍ରଟି ତା ମୁଣ୍ଡ ଗଡ଼ିବ !
ଛଟପଟେ କବନ୍ଧ ଯେ କୁଦ ନାଚିବ
ଗଳଗଳ ହୋଇ ରକ୍ତସ୍ରୋତ ବହିବ ।
ପୁଅଝିଅ ସଙ୍ଗେ ନାରୀ ଦେଖିବ ତାହା,
ତେବେ ତା ମନସ୍କାମନା ପୂରିବ ଅହା ।
କୋମଳ ପରାଣ ତବ ଏଡ଼ୁ କି ନାରୀ !
ଏଥିପାଇଁ ଚାହୁଁଥାଅ ନୟନବାରି ।
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପ୍ରାଣୀକୁ ମାରି ହୁଏ କି ଧର୍ମ ?
ଧର୍ମ ନାମେ ପ୍ରାଣିବଧ ଗର୍ହିତ କର୍ମ ।

—୩—

ଏଇ ପାରବଣେ ଯେତେ ପିଲେ ସଭିଏ
କିଣନ୍ତି କୁଣ୍ଢାଇ ଥୋକେ ମିଠାଇ କିଏ ।
ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଖାଇ ବୁଲନ୍ତି ଖେଳି,
କେବେ ନାଚ ଗାଉଥାନ୍ତି ଧରଣୀ ମେଳି ।
ଏଣେ କାଙ୍ଗାଳିଣୀ ଝିଅ ଦ୍ୱାରଟି କାଖେ
ଠିଆ ହୋଇଅଛି ଦୁଃଖେ ଗୋଟିଏ ପାଖେ ।
ଛଳ ଛଳ ଦୁଇ ଆଖି କରୁଣ ମୁଖ;
ଫାଟି ପଡୁଅଛି ତାର ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ।
ଛିଣ୍ଡାଲୁଗା ଦେହେ, ପେଟେ ନାହିଁ ତା ଅନ୍ନ
ଉପବାସେ ମୁହଁ ତାର ପାଣ୍ଡୁର ବନ !
ନିଜ ଦୁଃଖ ବଳି ସାନ ଭାଇର ଦୁଃଖ
ଭୋକ ଶୁଖି ଯାଇଅଛି ତାହାର ମୁଖ !
କଥାଟିଏ ନାହିଁ ମୁହେଁ ଚାହିଁଛି ଖାଲି,
ଯେତେ ଲୋକ ସେହିବାଟେ ଯାଆନ୍ତି ଚାଲି ।
କେହି ଡାକୁ ନାହିଁ, କେହି ନ କହେ କିଛି—
କି କଥା ଭାଳିଣ ଅଧା ଠିଆ ହୋଇଛି !

କେହି କି ଏ ବାଳିକାର ନୟନ-ଭାଷା
ବୁଝି ମେଣ୍ଟାଇବ ନାହିଁ ତା ମନ-ଆଶା ?
ଏତେ ଜନ ଗହଣରେ ନାହିଁକି ଜଣେ,
ଚାହିଁବ ଏ ବାଳିକାକୁ କୃପାନୟନେ !
ହା ଜନନି ! ଇଷ୍ଟଦେବି ! ଏ କି ବିଧାନ,
ନ କାନ୍ଦେ ସନ୍ତାନ ଦୁଃଖେ ତୋହର ପ୍ରାଣ ?
ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପର୍ବ ଏହା ଯୋଗୁଁ ବ୍ୟର୍ଥ,
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନନ୍ଦ ସିନା ! ହାଇରେ ଅର୍ଥ !
ଧୂଳିରେ ବିକାର ତୁହି ତୁଚ୍ଛ ଅସାର,
ତୁ ପୁଣି ମାନବେ ଦେଉ ଏଡ଼େ ପ୍ରହାର !
ମନେହୁଏ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ବାଳିକା ବେଶେ,
ଛଦ୍ମହୋଇ ଛଳେ ଛଳୁଛନ୍ତି ଏ ଦେଶେ ।

ବାଢ଼ନ୍ତି ଦୀନବତ୍ସଳା ଭକତ ମନ
ଦରିଦ୍ରର ଦୁଃଖ କିଏ କରେ ମୋଚନ ।
ଏ ବାଳିକା ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଅନ୍ନବସନେ
ତୁଷ୍ଟ ହେବେ ଦାତାଠାରେ ଦେବୀ ଆପଣେ ।

—୪—

ଅଜି ପୂଣ୍ୟ ପାର୍ବଣେ ଭକତଗଣ
କରନ୍ତି ଦେବୀଙ୍କୁ ଷୋଳପୂଜା ଅର୍ପଣ ।
ବାଜେ ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ତୁରୀ, ଭେରୀ, କାହାଳୀ,
କଂସାଳ, ମୃଦଙ୍ଗ ସିନ୍ଧୁ-ଗର୍ଜନ ବଳି ।
ମନ୍ତ୍ର ଯନ୍ତ୍ର ପଞ୍ଚ ଧୂପ ନୈବେଦ୍ୟମାନ
ଆଡ଼ମ୍ବରେ ପୁରୋହିତ କରେ ପ୍ରଦାନ ।
ଅସଂଖ୍ୟ ମହିଷ-ଛାଗ-ମେଷ ହନନ—
ଯୋଗେ ଧରଣୀର ବକ୍ଷ ହୁଏ ପ୍ଳାବନ ।
ପ୍ରଜାଙ୍କର ଘଣ୍ଟି ଚିପି କରି ମାଗଣ,
ଦରିଦ୍ରର ଭୃତାମାଟି କରି ଜଳନ୍ତି,
ପୃଣ୍ଡା ପୃଣ୍ଡା 'ଭଦ୍ରଲୋକ' 'ସାଧୁ' 'ବ୍ରାହ୍ମଣ',
କାହାଣ କାହାଣ ଦେଲେ ଭୂରି ଭୋଜନ ।

ଜମିଦାର ଧନୀଙ୍କର ରାଜସ ଧର୍ମ
"ଝିଙ୍କିକା ମାରଣ ବଣି ପୋଷିବା" କର୍ମ ।
"ତେଲିଆ ମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ଢାଳିବା" ବିଧି
ପାଳଣ ଯିବ କି ତର ଭବ-ବାରିଧି ?
କାହିଁଗଲା ପୁରାତନ ଶାସ୍ତ୍ର ବଚନ—
"ଦରିଦ୍ରଙ୍କୁ ଦିଅ ଧନୀ ନ ପାଉ ଧନ" ।
ହେ ଈଶ୍ୱର ! କି ବିଷମ ଅବିଧି ମାନ
ଏ ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭ ଭିଆଣ ?
କାହିଁ ସେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ନିଷ୍କାମ ଧର୍ମ,
ଦୟାଦାକ୍ଷିଣ୍ୟାଦ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାତ୍ତ୍ୱିକ କର୍ମ ?
ହୃଦ-ବେଦୀ ପରେ ଦେବୀ-ଶୁଭାଧିଷ୍ଠାନ,
ନିର୍ମଳ ପବିତ୍ର ପ୍ରୀତି ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ,

ନିଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁଣି ଅମ୍ବା ମନ୍ଦିରେ
ଦେବୀ-ଲୀଳା ଦେଖି ଭାସି ନୟନ ନୀରେ,
ବିଶ୍ୱମାତା କୋଳେ ଦେଖି ବିଶ୍ୱ ସଂସାର
ମାୟା-ବନ୍ଧନରୁ ସିନା ମିଳେ ଉଦ୍ଧାର ।
ଦେବୀଙ୍କ ସନ୍ତାନ ସର୍ବ ମାନବଗଣ;
ଦେବୀଙ୍କ ବନ୍ଦନା କରେ ବିଶ୍ୱଭୁବନ ।
ବିଶାଳ ନଭୋମଣ୍ଡଳ ଘୋର ସାଗର,
ପର୍ବତ କାନନ ହ୍ରଦ ପଲ୍ଲୀ ନଗର,
ସୁରଭି କୁସୁମ ମଧୁ ବିହଙ୍ଗ ତାନ,
ବିଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଧରା ତାଙ୍କ ଭୂଷଣ !
ମାନବର ସେବାପ୍ରୀତ ଚିନ୍ମୟୀ ଦେବୀ
ପ୍ରସାଦ ମିଳଇ ଦୀନ ଦରିଦ୍ର ସେବି ।
ଜନହିତ ସାଧୁ ନୀତି ଲୋକ କଲ୍ୟାଣ —
ସାଧନ ଅଟଇ ଦେବୀ ପୂଜା ବିଧାନ ।
ଦୀନେ ଅନ୍ନ ଜଳ ବସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଦାନ,
ରୋଗୀକୁ ଔଷଧ, ଦେବୀ ପୂଜା ବିଧାନ ।

ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ

—୧—

ଦନାଇ ତନ୍ତୀର ହଜିଲା ଗାଈ
ଗାଆଁ କନ୍ଦ କନ୍ଦ ଖୋଜିଲା ଯାଇ ।
ନ ପାଇ ଦନାଇ ହୋଇ ହତାଶ
ଶୋଇଲା ସେ ରାତି ବୁଢ଼ା ଉପାସ ।
ସକାଳୁ ଗାଆଁରେ ହୁରି ପଡ଼ିଲା,
ଦନାଇର ଗାଈ ପଦାରେ ମଲା ।
ଗୋବିନ୍ଦ ଭଣ୍ଡାରୀ ଗାଆଁ ପଣ୍ଡିତ
ବ୍ୟବସ୍ଥା ଖୋଜିଣି କଲେ ବିହିତ ।
ଅଢ଼ାଇଶ ଟଙ୍କା ଦନାଇ ଦେବ,
ତେବେ ଯାଇଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇବ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣୀର ପାଦ, ବାସନମାନ,
ଭୂମି, ଗୋରୁ, ସୁନା ଏ ଅନ୍ନ ଦାନ ।
ଗରବ ଧନାଇ ଜମି ବିକିଲା,
ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସାରି, ଦେଶ ଛାଡ଼ିଲା ।

—୨—

ଚହାଡ଼ୀ-ବଳଦ ଯୁଗ ଗୋଟାର
କରୁଥିଲା ତାଙ୍କ ହଳ ଓଝାର ।
ହଡ଼ା ହେଲା ଏବେ ନ ପାରେ ଚାଲି,
ଚହାଡ଼ୀ କହନ୍ତି, "ଶୋଇଛୁ ଖାଲି ।
କୁଣ୍ଡେ କୁଣ୍ଡେ କୁଣ୍ଡା ଦେଉଛୁ ଖାଇ
କାମବେଳେ ବଳ କଡ଼ାଏ ନାହିଁ ।
ନେଇଯାଅ ତାକୁ ବୁଲାଅ ହଳ
ପାଞ୍ଚଣ-ପାହାରେ ବାହାରେ ବଳ ।"

ହଡ଼ାକୁ ନେଇଣ ବୁଲେ ମୂଲିଆ
ଲାଞ୍ଜ ମୋଡ଼ି ଦେଲେ ଠେଙ୍ଗା-ବାଡ଼ିଆ ।
ଜିଭ କାଢ଼ି ହଡ଼ା ପଡ଼ିଲା ଶୋଇ
ଚହାଡ଼ୀ କହନ୍ତି, "ଶୋଇବା ଖୋଇ !
ଏ ହଡ଼ା ନେଇଣ ହାଟକୁ ଯିବ,
କଂସାଇ ପଠାଣେ ନିଶ୍ଚେ ଆସିବ ।"
ଦେଇ ଟଙ୍କା ମାରଣା ଅସ୍ତ୍ରରେ ନତେନ *
ନାଯ ଘୁଞ୍ଚି ଗଲେ ବ୍ୟବସ୍ଥା-ଦାନେ ।
ଅଭ୍ କେତେ ଶହ ବରଷ ନନା
ଭଦ୍ର ସମାଜେ ଏ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ?

---

* ନତେନ — ଏଠାରେ ଏହି ଶବ୍ଦଟି ଚହାଡ଼ୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନନାଏ ବା ନନା ଅର୍ଥରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ।

ତୀର୍ଥ-ଯାତ୍ରା

(ଭୁବନେଶ୍ୱର)

ଅରେ ମୋ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇ, କର୍ମ-ଅବକାଶ
ପାଇଲେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଯାଇଁ ବୁଲିଆସ ।
ଅନୁକୂଳ କଲବେଳେ ଘରର ଘରଣୀ
ଲଗାଇବେ ଅଳି, ସଙ୍ଗେ ଯିବାପାଇଁ ଘେନି ।
ଘନ କୃଷ୍ଣବେଣୀ ଏଣୀ-ନୟନ ନଗୁର
ଛଳ ଛଳ ଲୋଚନରେ ଲୋତକ ପୂରାଇ
କହିବେ, "ଏ କଣେ ପଶି ଗଲା ଏ ଜୀବନ,
ଈଶ୍ୱର ପାର୍ବତୀ ! ଧିକ ଧିକ ନାରୀଜନ୍ମ !
ନାରୀଜନ୍ମ କର ପାର, ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଅହା !
ଜନ୍ମି ପକ୍ଷୀଜନ୍ମେ ଯେସନ୍ତେ ଏହି ଶାରୀ ଶୁଆ
କପୋତ କପୋତୀ ପରି, ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଇଁ
ଆକାଶ ଉପରେ କେତେ ଘର ଗ୍ରାମ ଡେଇଁ
କେତେ ବନ ପରବତ କେତେ ଗ୍ରାମ ହାଟ,
କେତେ ହ୍ରଦ ପୁଷ୍କରିଣୀ କେତେ ବାଟ ଘାଟ,

କେତେ ନଈ ସମୁଦର ଦେଶଦେଶାନ୍ତର,
କେତେ କେତେ ଭଲ ଲୋକ ନୂଆ ନୂଆ ଢଙ୍ଗ,
କେତେ ପହରଣ ଚୂଳଚନ୍ଦନ ଗହଣା
ଦେଖି ଚକ୍ଷୁ ବେନି ଆମ୍ଭ ହୁଅନ୍ତା ସାର୍ଥକ
ପିଲାଦିନେ ଥିଲୁଁ ଆହା କେମନ୍ତେ ସ୍ୱାଧୀନ
ସଙ୍ଗମେଳେ ଯାଉଥିଲୁ ଠାକୁର ଯାତ୍ରାକୁ,
କେତେ ହସି ଖେଳି ଯାଉଥିଲୁ ମାଳ ବୁଲି
ଘରକୋଣେ ପଶି ଏବେ ହେଉଛୁ ସଙ୍କୁଳା ।"
କିନ୍ତୁ ଯେତେ ସବକଇଲେ ନ ଭୁଲିବ କେବେ,
କହିବ, "ଗଡ଼ିଆ ଗଙ୍ଗା ମନ ଚଙ୍ଗା କଲେ,
ରେଲଗାଡ଼ି ମାଇପଙ୍କୁ ଭାରି ଅଟକିଆ,
କେତେ ଲୋକ ମେଳା ମେଳା ଇଷ୍ଟେସନଠାରେ

ହାଉ ହାଉ କରୁଥାନ୍ତି ସାହେବଗୁଡ଼ାକ,
ଭଣ ଭଣ ମଦ ଗନ୍ଧ ବାହାରେ ତୁଣ୍ଡରୁ,
ଦହକେ ନାହାନ୍ତି ଶୁଣି ଦାନ୍ତସପା ନାମ,
କ ଲିଅ ଗରୁଡ଼ ବୃଷପାନ ତାଙ୍କ ପାଇଁ,
ସାହେବଙ୍କ ଖର ଦେଖା ମେଷା ହେଉଥାନ୍ତି
ପାଣି ଯେ ପଠାଣ ହାଣ୍ଡି ବାହେସି କଣ୍ଡସି !
ଚଣ୍ଡାଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ କିଛି ନାହିଁ ତ ଠିକଣା;
ମଦ ଖାଇ କେହୁ ହୋଇଥାନ୍ତି ମତୁଆଲ୍,
ହେଞ୍ଜଡ଼ା, ଥୋବରା, ପାଜି, ଠକ, ବଦ୍‌ମାସିଅ,
ବାଉଆ, ବାହୁରା, ରୈବ, ଅଜରା, ବାତୁଳା
ଟୁଳ ହୋଇଥାନ୍ତି ଆସି ଇଷ୍ଟେସନଠାରେ,
ଭଲଲୋକ କେହୁ ଛିଅ ବେମହତୀ ହୋନ୍ତି,
ବାଜେ ଏ ଖବର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ଗ୍ରାମେ,
"ତମ ବାଉଦ ତ କୋଶେ, ତୁଣ୍ଡର ବାଉଦ
ସହସ୍ର-କୋଶ, ଏ କଥା ଜାଣ ତଜଦଗ,
କେତେ କେତେ ଚଳଗୁଣା ଉଠିବ ବୃଥାରେ,

କାହିଁ କଥା କାହିଁ ଯାଇଁ ଉଠିବ ଶେଷକୁ,
ଚିକ୍କିଣାଳ କଥା ଯାଇଁ ହେବ ଟଙ୍କାନାଳେ ।
ଲେଉଡ଼ର ଚୋରାଣୀ ଯିବ କନ୍ଦୁଣୀକୁ ବୋହୁ,
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଅପବାଦ-ନାଗରି ବାଜିବ,
ବାପ ଭାଇ ନାମ ଯାଇ ପଡ଼ିବ ଦାଣ୍ଡରେ,
'ଦୁହିତା ଦୁଇ କୁଳକୁ ହିତା ଅବା ପିତା,
ବୁଡ଼ାଇବ ବାପ ଶାଶୁ ଦୁଇ ଘର ନାମ,
ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ବାଟ ଚାଲି ନ ପାରିବେ ସେହୁ,
ଲାଗିବ କଳଙ୍କ ଅହା ଚନ୍ଦ୍ରପରି କୁଳେ !"
ଏହିପରି ଛଳେ ବଳେ କଉଶଳେ ଯାଇ,
ଛଣ୍ଡାଇ ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ-କେବେ ନେବ ନାହିଁ ସଙ୍ଗେ,
ନେଲେ ପଛେ ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ା ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ,

ବଗିଡ଼ ଯିବେଟି ଗଲେ ଯାତ୍ରା ତୀର୍ଥଙ୍କୁ,
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ବେହୁସ୍ତା ହେବେ ଘୁଞ୍ଚିବେ ମହତ୍ତ୍ୱ,
ମୂଠାରୁ ବାହାର କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା ଏଡ଼ିବେ,
ସବୁ ଯାଉ କିନ୍ତୁ ସାର ମହତଟି ଥାଉ,
ମହତ ଗଲେଟି ଭଲେ ନ ଅସର ଅଉ,
ବଲ ବଲ କର ଲୋକ ମୁହଁକୁ ଅନାଇ
ତୁମ୍ଭ ମୂର୍ଦ୍ଧେ କାଳି ଦଣ୍ଡେ ଦେବେଟି ଲଗାଇ,
ଅତି ନିନ୍ଦୁଣୀ ସିନା ଏ "ମାଇପି ଜାତି,
ନାକ ନ ଥିଲେ ସେ ବଳେ ଅଖାଦ୍ୟ ଖାଆନ୍ତି,"
କେଉଁଠାରେ ହଗି ମୁତି ଯିବାକୁ କହିବେ,
ରେଲ୍‌ଗାଡ଼ିରେ ସେ ହରବର କରାଇବେ ।
ଗୁଲ୍ ନ ପାରଣି ପଛେ ପଡ଼ି ବାଲ୍‌ବାଟେ,
ଧନକ ବାଟକୁ ଦେଢ଼ ଦନ ହିଁ କରବେ ।
ଖାଇବେ କେଜାଣି କେତେ, କହନ୍ତି ପଣ୍ଡିତେ
'ଅହାରଂ ଦ୍ୱିଗୁଣଂ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ' ତାକେ ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ,
ଭୁଲାକୁ ତ ଏତେ, ବାଟ ଗୁଲିଲେ ବଢ଼ିବ ।

କେଉଁଠି ରହିବେ ଯାଇଁ, କେମନ୍ତେ ଚଳିବେ
ମହାଗ୍ଲାନିସ୍ତା କଥା ସେ, କହିଲେ ନ ସରେ ।
ଅଟପୁରୁଷପଣିଆ ପ୍ରବାସେ ତୁମ୍ଭର
ଦେଖି ଢରେ ଅସି ଅଜ ନ କରିବେ ମାନ୍ୟ ।
ସମସ୍ତେ ତ 'ଗାଁଆ ବାଢ' କଳିଆ ଦ୍ୱାହାରେ,
ସରରେ ତ ତାଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭେ ଦେଖା ନିଜ ରୂପ,
ସେଥିରୁ ସେ ଜାଣିଛନ୍ତି ତୁମ୍ଭପରି ବୀର
ନାହିଁ ନ ଥିବଟି ଏହି ଚଉଦ ଭୁବନେ,
ବିଦେଶେ ଦେଖିବେ ଯେବେ ନୁହଁ ତୁମ୍ଭେ କିଛୁ
ଜୀବନରେ ଅଉ ସେ କି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମାନିବେ ?
ପୁନଶ୍ଚ ମାଇପେ ଥିଲେ ସଙ୍ଗରେ ନିଶ୍ଚୟ
ପଣ୍ଡା ମଢିଅସ୍ତ୍ର ନେବେ ଲଟି ଦୁଇସ୍ଥଣ

ଓଲ୍ ବନାଇଣ ନାକ ବାଳ ଧସିଇବେ,
ମାଇପେ ତ ସଙ୍ଗେ, ଭଲ ଯିବ କେଉଁଆଡ଼େ ।
ଏକୁଟିଆ ଥିଲେ ଯିନା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ
ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ କାଟିବ ଠଡ଼ା ନ କରି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ,
ଠକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଅଡ଼ ଅଖିରେ ନ ଚାହିଁ,
ଏଟା ପାହୁଲ ନ ଦେବ, କଲେ ସେ ନେହୁରା,
ନ ଛାଡ଼ିଲେ କଛୁ ଦେଇ ଦେବ ବଡ଼ା ଭରି ।
ଆଉ ଯେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଡ଼ୁଆ ରେ ଭାଇ,
ତୁମ୍ଭେ ତ ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ି ହୋଇଛ ସୁସଭ୍ୟ,
କାଟିଅଛ ଟେରି, ପିନ୍ଧିଅଛ ପଚଟଣ୍ଟୁ,
ମାଡ଼ିଅଛ ବୁଟ୍ ଜୋତା, ପିନ୍ଧିଛ କୁରୁତା,
ଦିଶୁଛ ସତେ କି ବଳରୁ ଅମଦାନୀ,
ଏଥିକି ଯେ ପଟ ନ ପଡ଼ିବେ ସାଆନ୍ତାଣୀ,
ହଳଦି ସିନ୍ଦୂର ମେଥି ମୋଟ ମୋଟ ଶାଢ଼ୀ
ଅଳଙ୍କାର ବୋଝେ ହେଲେ ବାହାରିବେ ଘରୁ,
ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହିଙ୍କି ଯେ ଦେଖିବେ ବାଟରେ
ଏ ସ୍ୱାମୀକି ନୁହେଁ ଯୋଡ଼ି ବୋଲି ଦେବେ ହସି ।

ଏକେ ତ ଅଡ଼ୁଆ ସଙ୍ଗେ ନେଲେ ମାଇପଙ୍କୁ,
ତହିଁ ପୁଣି ଦେହ ତାଙ୍କ ଥିବ ଯେବେ ଭାରି,
କେଉଁ ସଙ୍ଗେ ନେବ ନାହିଁ ହେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇ,
ହବରୁ ଜୁହାର କରି ଯିବ ଏକୁଟିଆ
ନୋହିଲେ ଜାଣିଥା ତଥ୍ୟ ହେବ କୁଅବୁଅ ।
ହକେଇ ଚକେଇ ହେଲେ ରେଳଗାଡ଼ି ମଧ୍ୟେ
ହୋଇଯିବ ଯାହା, ତାହା ନ ହେଉ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ।
ଭେକା କରି ଦେବ ବେଙ୍କ ନ ଦିଶିବ ବାଟ,
କଅଣ କରିବ କାହିଁ ଯିବ, ନ ଦିଶିବ
ବୁଦ୍ଧି, ଗାଲେ ଗୁପୁଡ଼ାଟି ମାରି ହେବ ଭାଇ,
ଏହୁ କଥାମାନ ଭାବି ବାହାରିବ ଏକା ।

କିନ୍ତୁ ନ ଛାଡ଼ିବ ସଙ୍ଗ ପୁରୁଷ ବନ୍ଧୁଙ୍କ,
(ହଃହଃ। ଜନମ ତ ନୁହଇ ତାଙ୍କର ।)
ବଗି ଭଡ଼ା ଅଳ୍ପ ହେବ, ବାଃ ଗପସପ
ଥଃ।ମଜା ତଥାବାର୍ତ୍ତ ଗୀତ ପାନଖିଆ —
ଅଧ ମଜକରେ ଜଣା ଯିବ ନାହିଁ ଜମା ;
ନୋହଲେ ଠାକୁର ଦେଖି ନୋହିବ ମଜକ ।
ବଗି ଥମ୍ଭ କରଥିବ ପୂର୍ବ ସଞ୍ଜେବେଳୁଁ,
ବଡ଼ବେଳୁ ହୁର ବନ୍ଧୁ ଘରେ ଯିବ ବଗି ।
ଦୁଇ ମିଦ ନେବ ଥୋଡ଼ା ସନ୍ଦେଶ ମିଠେଇ,
ବାଟେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଯେବେ ଦେଖ ପଥଶତ —
ବନ୍ଧୁ କେହୁ ଅଣ୍ଟା କସି ଭଡ଼ଣ ଗାମୁଚ୍ଛ,
ଧପାଲୁଛୁ ମୁଣ୍ଡେ ମସ୍ତ ଶତା ଟୋପି ମାର,
ଯେବେ ଜଣାଥିବ ତାକୁ ଖୋଲକ ସ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି,
ଏକୁଟିଆ ଥିଲେ ତାଙ୍କ ବଗି କର ଠିଆ,
କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଥିଲେ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ,
ଭାଳ ନାହିଁ, ମନ ଊଣା ହେବ ଅନ୍ୟଙ୍କର ।

ବସିଲେ ସେ, ଗାଡ଼ିବାଲା ହାଙ୍କିବ ଅଧିକ
ପଇସା, ନ କହ କିଛି ତୋକର ତା' କଥା,
ଯେତେ ସେ କହିବ, ତାକୁ ଦେବ ବଗୁଲେଇ,
କହିବ "ବେଳର ବେଳ ହେଲା, ଚଲ, ଚଲ,
ଗୁଳ୍‌ଗ।ଲ ରେଲ ଗାଡ଼ି ନ ଦେବୁ କଜଡ଼ା।"
ଚାବୁକ ନିଘଣ ହୋଇ ଚଳାଇବ ଗାଡ଼ି,
ଇଷ୍ଟେସନଠାରେ ତାକୁ ଦେବ ତା ପଇସା,
ହାତ ପତାଇଣ ଦାନ୍ତ ନିକୁଟି ଚେଲଙ୍ଗା
ମାଗିବ ସେ ବକସିସ ତାକୁ ଦେବ ଦୁଇ ଗୁଟ ।
ବଗିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବଳିଦେଇ ଛତାବାଡ଼ି
ଟେକିଲ ଏକଣ ତେଣେ ଛାତକୁ ଫୁଲାଇ,
ନ ବସିବ ଟୋଡ଼ିପର "ବେବନ" ସାହେବ

ମନା କରନ୍ତି ତାହା "ନଭେଲ ପୁସ୍ତକେ"
ପାନଖିଆ ଲାଲ୍ ଦାନ୍ତେ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ କରି
କେହି କେହି ବନ୍ଧୁ ଆସି କରେ 'ଶେକ ହାଣ୍ଡ'
ପଚାରିବେ "ଭଲ ଅଛ" କହିବ "ହଁ ଭାଇ;
ଏକପ୍ରକାରରେ ଅଛି, ତୁମ୍ଭର ଭଲ ତ ?"
ଇଂରେଜୀରେ ପଚାରିଲେ ଦେବ ଧନ୍ୟବାଦ
ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ କିଛି, ଫଣ୍ଟକାସଙ୍କର
ଉତ୍ତର-ପ୍ରତ୍ୟାଶା ନାହିଁ, ଫ୍ୟାଶନ ସେହିତା,
ବଧିରତା ଲକ୍ଷ୍ୟ, ତୁମ୍ଭେ ମଧ୍ୟ ରଖ ବିଧି ।
ଦୈବେ ଯେବେ ଥିବେ ତହିଁ ହାଇସ୍କୁଲବାଳା,
ଗୌରାଙ୍ଗୀ-ସୁବର୍ଣ୍ଣ-କଟାଶିଆ-ପିଙ୍ଗଳାକ୍ଷୀ-
ଲମ୍ବମୁହିଁ-ସରୁ ଅଣ୍ଟା-କଦମ୍ବରିଆ ବାଳ
ଛାଡ଼ ତୁମ୍ଭ ଆଖି ଦଣ୍ଡା ବୋହୂ ବିଚାରର
ମୁଣ୍ଡଠାରୁ ଗୋଡ଼ଯାଏ ଚରିଯିବ ଦ୍ରୁତେ,
ବିଶେଷେ ଓଢ଼ଣା ହାତେ ଥିଲେ ତା ଉପରେ,
ସେଥିରୁ କି ଲାଭପାଇଁ ଅନ୍ଧା ମୁହୁର୍ମୁହୁ
ଧଉଡ଼ିବ ବଗା ଆଖି ଓଢ଼ଣା ତଳକୁ ।
ମନେ ହେବ ବାଳେ ଏହି ଓଢ଼ଣା-ଆବୃତା
ହେବ ରବିବର୍ମାଙ୍କର "ମଦାଳସା" ପରି,
ଅଥବା "ଲାବଣ୍ୟବତୀ" ଭଞ୍ଜରାଜଙ୍କର,
ଅବା ସ୍କଟ୍ କବିଙ୍କର "ସ୍ୱବେନା ସୁନ୍ଦରୀ",
ବୃଥା ଆଶା ! ଲମ୍ବ ଓସାରିଆ ମାଠ ତଳୁ
ସାଧ କାର, ଦେଖିବ ସେ ଅସୂର୍ଯ୍ୟମ୍ପଶ୍ୟାଙ୍କୁ ।
କିନ୍ତୁ କଷ୍ଟେ ଜାଣେ ମୁହିଁ କାଢ଼ିଲେ ଓଢ଼ଣା,
ମନ ହୋଇଯାନ୍ତା କ୍ଷଣେ ଶିଶୁପାଳପରି,
କଣ ଦେଲାପରି ତାଙ୍କୁ ନ ଅନାନ୍ତା ଆଉ ।
ପଚାରୁଛ, ଦେଖିଅଛି ମୁହିଁ ସେ ଲୋକକୁ ?
ଦେଖିଥିଲେ ଦେଖିଥିବ, ନୋହିଲେ ଅହାକେ
କହିଦେଲି, ସମସ୍ତେ କି ଶକୁନ୍ତଳାପରି ?

ତୁମ୍ଭ ଘରେ ଯେଉଁମାନେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପଚାରି,
ଓଢ଼ଣା ପକାଇ ଆଣି, ଦେଖିବ ସମସ୍ତେ
ଅନାଇବେ ସ୍ନେହ କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟେ ସେ ଅଛେ ।
ମାନବ ଚରିତେ ଏହା ଗଭୀର ରହସ୍ୟ,
ଲୁଚାଇବ ଯାହା ତାହା ଲୋଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
ଦ୍ୱିଗୁଣରେ ବଳବତୀ ହୋଇଥାଏ ସିନା ।
ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଯାହା ସହିଯାଏ ଆଖି,
ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟଣାରେ ମିଶିଯାଏ ତାହା,
କୋଟି ଦ୍ରବ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ତାହା ହୋଇଯାଏ ଗୋଟା ।
କହ ଅରେ ବେରସିକ, ଏହି ନୀଳାକାଶ,
ଏହି ଦାଗବଧୂ, ଏହି ବିକଚ କୁସୁମ,
ଏହି କଳକଣ୍ଠ ଷ୍ଟ୍ରିଥ୍ ବିହଙ୍ଗମଠାରୁ
ଅଧିକ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ? ତେବେ କପାଁ ଆହା
ତାହା ଅଛେ ନରଲୋକ ଗୃହେଁ ସ୍ନେହ କରି !
ଏହି ଦେଖ କୁଞ୍ଚି କୁଞ୍ଚି କୃଷ୍ଣ କେଶରାଶି
କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗୀ ଭୁଜଙ୍ଗୀ ସମ, କି ଅଲୁଲାୟିତ,

ନବୀନ ଯୌବନ, ଶୁଭ୍ର-ନୀଳ ନେତ୍ର ବେନି
ସୁଗୋଲ ସୁଗୌର ଶୁଭ୍ର ଚିକ୍କଣ କପୋଳ,
ଯା ବର୍ଣ୍ଣନେ ନାହିଁ କାଳ କଲମ କବିର,
ସୁଚଳ ମୂରତି, ଗୁଲ୍ ଦେବ କନ୍ୟା ଶଚୀ,
ସୁଶୁଭ୍ର ବାର୍ଣ୍ଣିସ ଯୋତା ପିନ୍ଧି ପାଦ-ପଦ୍ମେ
ରଚ ରଚ ଗୁଲିଯାଏ ଏଣେ ତେଣେ ଗୃହିଁ,
କାହାର କାହାର ସଙ୍ଗେ କରି ହାଣ୍ଡସେକ୍;
ଏହାକୁ ତ କେହି କାହିଁ ନ ପଚାଏ ଗିଳି,
ଅବା କେହି ଠେକ କାହିଁ ଘେନି ନ ପଳାଏ ।
(କହୁଛି, ମୁଁ ସାପ୍ତାହିକ ଖବରକାଗଜ
ପଢ଼େ ନାହିଁ ? ପଢ଼ିଅଛୁ ରେଳ-ଦୁର୍ଘଟଣା,
ମଦୁଆ ସାଜଙ୍କ ନାସ୍ତି-ଅପମାନ-କଥା

ପଢ଼ିଛନ୍ତି; ପଢ଼ିଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାମେ ଲୋକଘରେ
ପଶି କୁତ୍ସେ ରମଣୀର ନାଶନ୍ତି ସତୀତ୍ୱ;
ଘର ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ କି ଦେବ ଉପଦେଶ ?
ପଢ଼ିଛନ୍ତି ଡାକ୍ତରଧର୍ମ ଭଲ କରନ୍ତୁଁ କରନ୍ତୁଁ
ବେଗିଣୀ ଭୁଲାଇ ନିଏ, ଗୃହର ଶିକ୍ଷକ
ଶିକ୍ଷା ଦେଉଁ ଦେଉଁ ନିଏ ଛାତ୍ରୀକୁ ଭୁଲାଇ—
ବେଗରେ ଚଳନ୍ତା ଅବା ବିଦ୍ୟା-ଅଧ୍ୟୟନ
ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ସର୍ବେ ଦେବ ପରାମର୍ଶ ?
ସାବଧାନେ ସବୁ କଥା ହୁଏ କରିବାକୁ,
ସାବଧାନେ ନାରୀ ସଙ୍ଗେ ଯିବ ବିଦେଶକୁ,
"ଈଶ୍ବର ସୃଷ୍ଟିର ରୂପ"—ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରୂପରାଶି,
ଅନ୍ଧପଟଳ ତ ନୁହେ ଲାବଣ୍ୟ-ପ୍ରଦର୍ଶ ।)
ଓଡ଼ିଶା ଦୂରର କଥା, ନାହିଁ ମୁଣ୍ଡେ ଲୁଗା,
ବଗି ଚଢ଼ି ଏହୁଁ ଦେଖ ଦୁର୍ଜନ ସଙ୍ଗତେ
ଚାଲିଗଲେ ଟିକଣାକୁ ମହାରାଣୀ ପରି;
ଛୁଟେ କପାଁ ସ୍ତୁ ଏବେ ଘରଣୀଙ୍କ ପାଇଁ !

ଜଣାଯାଏ ମୋତେ ଏହୁ ମହିଳା ଶିକ୍ଷିତା
ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ିଅଛି ବେଥୁନ କଲେଜ;
କମ୍ୱା ଦେଖ ତୈଲଙ୍ଗୀୟା ସୁନ୍ଦରୀ ରୂପସୀ
ଖୋଦା ମାରି ମୁଣ୍ଡେ, ପିନ୍ଧି ନାଲିଆ ଘାଗରା,
ଝଙ୍ଗ ଝଙ୍ଗ ଚାଲିଯାଏ ସ୍ବଜନ ଆଗରେ;
ଦେଖ ଏ ପାର୍ଶି ମହିଳା ଚଷ୍ମା ଦେଇ ଚକ୍ଷେ
ଚକ ଚକ ସରୁ ଦେହ, ହାଡ଼ ମାଂସ ମିଶି
ହେବ ନାହିଁ ଦଶ ପଳ, ଯାଉଅଛି ଚାଲି,
ଅଡ଼ ଠିକେ ଶେଢାରଙ୍ଗ ହୋଇଥିଲେ ଦେହ
ବିବି ବୋଲି ଭାବିଥାନ୍ତେ ଦର୍ଶକସମାଜ,
ଅବା ଦେଖ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀ ମହିଳା ଏ ବାଳା
ସ୍ୱାଧୀନ ନିଶ୍ଚିନ୍ତଭାବେ ବସିଅଛି ରେଳେ,

କାନରେ ଲବଙ୍ଗ, କୋଳେ ଘେନି ନିଜ ଶିଶୁ,
ଏମାନେ ସମସ୍ତେ କି ରେ ଅଟନ୍ତି ଅସତୀ ?
ନବ ବେଶି ନାରୀ ଯେବେ ହେଲା ଦୋଷଦୁଷ୍ଟଣୀ
ଘରେ ପଶି ଯେଉଁମାନେ ଦଅର ଗୃହର,
କୁଣିଆ ଆସିଲେ ତାହା ସଙ୍ଗେ କାରବାର
କରନ୍ତି, ସେମାନେ କିପାଁ ହେବେ ସବେ ସତୀ ?
ମନୁଷ୍ୟର ମନ ପ୍ରତିଦ୍ୱଂସାପରିପୂର୍ଣ୍ଣ,
ଲୁଚାଇବ ଯାହା ତାହା ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା
ଦ୍ୱିଗୁଣରେ ବଳବତୀ ହୋଇଥାଏ ସିନା ।
ଶିଶୁକୁ ଜନନୀ ଯାହା ଲୁଚାଇଣ ରଖେ
ତାହା ପାଇବାକୁ ଶିଶୁ ନୁହେ କୌତୂହଳୀ ?
ଚୁନୁଖାଇ ଦେଲେ ସେ ତା ଫିଙ୍ଗିଦିଏ ଦୂରେ
ଗୁଆକାତି ଲାଗି ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରସାରଇ କର !
ରେ ମମ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଶତ୍ରୁ ! ସାଧ ରେ ସଂଯମ,
ନାରୀ ଅଙ୍ଗେ ନ ଫେରାଅ ଅପବିତ୍ର ନେତ୍ର,
ଯେବେ ଦେଖ ନାରୀମୁଖ, ଜନନୀ ଭଗିନୀ
ମୁଖ ପରି ଦେଖ ତାହା ପବିତ୍ର ନିର୍ମଳ ।

ଦେଖ ଯେବେ ଲୋଲ ଚଳ ଅପୂତ ଅପାଙ୍ଗ
ଘୃଣାଭରେ ପଦାଘାତ କର ମନେ ମନେ ।
ନେବେ ନେବେ ତିରସ୍କାର ଦିଅ ସେ ଦୁଷ୍ଟାକୁ,
ଜାଣ ପାପୀୟସୀ ସବୁ ସ୍ଥାନେ ଏ ଜଗତେ
ନୁହେଁ ପାପ ଜନ୍ମ, ଏହୁ ପୁଣ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ
ନାହିଁ ପାପସ୍ଥାନ ଲେଶ, ଅଛନ୍ତି ବିଧାତା,
ନିତ୍ୟ ପବିତ୍ରତାରୂପେ ସମାଜ ଶୋଣିତେ,
ସାଧୁଜନ-ନେତ୍ରେ, ରାଜଦଣ୍ଡ ନ୍ୟାୟଦଣ୍ଡେ;
ଏପରି ରମଣୀ ଯେବେ ତୁମ୍ଭ ହସ୍ତ ଧରି
ବିବାହିତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଜୀବନ କି ଧନ୍ୟ
ମଣିଥାନ୍ତ ? ତେବେ କିମ୍ପା ଉପେକ୍ଷା ତାକୁ !

ଗୋସ୍ତ ଚର୍ମ ଗନ୍ଧେ, ତାର ପଚସ୍ତ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ—
ପାତକ-ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ତାହା, ହେୟତମ ଭବେ !
ଅବିଶ୍ୱାସ, ବ୍ୟଭିଚାର, କୃତଘ୍ନତା, ପାପେ—
କର୍ମେ କୁଳକଳଙ୍କିନୀ, ରୂପେ କୁଳବଧୂ ।
ଦେହେ ସ୍ୱର୍ଗ, ଚରସରେ ଭୀଷଣ ନରକ !
ଦେଖିବ ବସିନୀ ଜଣେ ଇସ୍କୁଲିଆ ବାବୁ;
ମହା ଦୁର୍ବିନୀତ ଶଠ, ନୟନେ ପ୍ରଚକ୍ଷୁ,
ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ଯାହା ତାର ରସିକତା ବିନୁ,
ଉପରକୁ ମୁହଁ ଟେକି ଛାତିକି ଫୁଲାଇ,
ବିନା କାମେ ଅକାରଣେ କରେ ଦୌଡ଼ାଦୌଡ଼ି
ପସି ହେଉଥାଏ ଯହିଁ ଥାଅନ୍ତି ଲଳନା !
ଗଳା ବସାଇଣି କଥା କହୁଥାଏ ହସି,
ଦେଖି ଯା ପାଗଳପଣ ଜଳିଯାଏ ହାଡ଼
ଏହିମାନେ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ କରନ୍ତି ହା କାଳ !
ଏହିମାନେ ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟ ଭରସା !
ଯାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଏ ଭାରତ ପାପ-ରସାତଳୁଁ
ଉଠିବ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ସପ୍ତମସ୍ୱରଗେ !

କାହିଁ ଗଲା ଭାରତର ଆର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ,
କଠୋର ବୈରାଗ୍ୟାନଳେ ଷଡ଼୍‌ରିପୁ-ଆହୁତି ?
ଆଶା ଅଛି ସ୍ୱଦେଶର ସେହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟେ,
ସେହି ସଦା ମନୁଷ୍ୟତା, କଠୋର ସଂଯମ,
ନିର୍ମମ ବୈରାଗ୍ୟ, ଆତ୍ମସୁଖ-ବଳିଦାନ ।
ପାରେ ଯେବେ ନେଉଥାର ସେ ବୈରାଗ୍ୟ କେହି,
ଯେ ବୈରାଗ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁବା କଚ ମହାଚେତା
ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗୀ ଯୁବତୀ ଦେବଯାନୀ ପ୍ରୀତି-ପାଶ
ହେଳେ କାଟି ସାଧିଥିଲେ କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ମହାପ୍ରେୟ ଏଡ଼ି ଲୋଡ଼ି ମହା ଶ୍ରେୟ ପଥ,
ବିଷମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବହ୍ନି ଜଳାଇ ହୃଦୟେ

ନିଜ ପ୍ରିୟତମ ଇଚ୍ଛା ବାସନା କାମନା
ପକାଇଲେ ହୋମ-ଅଜ୍ୟ ନିଭ ଯୁବ୍ରାହ୍ମଣ ।
ମୃତସଞ୍ଜୀବନ ମନ୍ତ୍ର ସାଧି ବ୍ରହ୍ମଋଷି
ଦେବଲୋକେ ଶୁଣାଇଲେ ଦାନବ-ଉପର ।
ଏହି ଭଳି ଖାଉଁ ଖାଉଁ ଘୋର ଘର୍ଘରଣି
ହେଁଓଁ ହେଁଓଁ ବୋବାଳିଣ, ଉଦ୍‌ଗାରଣି ଧୂମ,
ଘନଘଟା, ଷ୍ଟ୍ରେମେଘ ବଜ୍ରଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି
ଗର୍ଜିଣ ବାତୁଳା ହାତୀ ପରି ଉଡ଼ି ଆସି
ମାତ, ସର୍ବେ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ପିଲଙ୍କୁ ମତାଇ
ଉତ୍‌କଣ୍ଠ କରାଇ, କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରଳୟ ଘଟାଇ,
କଟା କଳା ଧଳା ମୂର୍ତ୍ତି ପଦାକୁ ଦେଖାଇ,
କେତେ ଭଲ ନରନାରୀ ଉଦରେ ପୂରାଇ,
ଚାଳିଁରେ ଅଲଟ-ନୀଳ ପତାକା ଉଡ଼ାଇ,
ଟିକେଟ ବକେତା ମନ ଅସ୍ଥିର କରାଇ,
ତା ଅଣି ବଙ୍କାଇ ତାକୁ ରଗାଇ ମଗାଇ
ଯାତ୍ରିଗଣେ ପରସ୍ପରେ କହୁଣୀ ମରାଇ,

ଟିକେଟ ଝରକା ପାଖେ ବେଦମ କରାଇ,
ଝରକା ସନ୍ଧିରେ କେତେ ହାତକୁ ପୂରାଇ,
ସେ ହାତକୁ କରାଣୀର ହାତରେ ମରାଇ,
ଠକ୍ ଠାକ୍ ଟିକଟକୁ ତର୍ ତର୍ କଟାଇ,
ଷ୍ଟେସନକୁ ଚପ୍‌ରାଶିର ମୁଣ୍ଡରେ ଉଚ୍ଚାଇ,
ଫାଟକ ପାଖରେ ବହେ ଲଡ଼ାଇ ଲଗାଇ,
କୁଲି ମୁଣ୍ଡେ "କୁଲି" "କୁଲି" ଚିତ୍କାର କରାଇ,
ବୋହୂମାନଙ୍କର ମୁଖୁଁ ଓଢ଼ଣା ଉଠାଇ
ଚଳୁଥିବା ଗୋରୁଗାଈ ଦୂରେ ତଡ଼କାଇ,
ଗାର୍ଡ ସାହେବର ମୁଖେ ହୁଇସିଲ ଗୁଞ୍ଜାଇ,
ପ୍ଲାଟ୍‌ଫର୍ମ ଉପରକୁ ତାହାକୁ ଓହ୍ଲାଇ,
କେତେ ଲୋକଙ୍କର ଦାନ୍ତ ପଦାକୁ ଦେଖାଇ,

କେତେ କ୍ଳେରକଙ୍କର ହାତ ମୁଣ୍ଡରେ ରଖାଇ;
କେତେ "ଲେଡ଼ି"ଙ୍କର ହାତେ ରୁମାଲ୍ ଜଡ଼ାଇ,
ଚାଲୁଥିବା ରେଲେ ହୋଇ ହକେଇ ଚଢ଼େଇ,
ଶୋଇଥିବା ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ସୁନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗାଇ;
ଯାତ୍ରୀ ହାତ ଡାକ୍ତରେ ପରୀକ୍ଷା କରାଇ, *
ଲେଡ଼ି ଡାକ୍ତରରେ ମାଇପଙ୍କୁ ପରଖାଇ,
ଅଟିବ ଅଗ୍ନେୟ ରଥ ବିଜୁଳି ବେଗରେ ।
ଚଟାଚଟ୍ କାଟି ଦୁଇ ଟିକଟ୍ ପଛରେ
ବସିଯିବ ଗାଡ଼ି ମଧ୍ୟେ ଅଗମୁହାଁ ହୋଇ,
ସାବଧାନେ ଥିବ ଗୁଣ୍ଡି ପଥର ଜୋଇଲ
ଆଖିରେ ପଶିଣ କରିଇବ ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ ।
ଧାଇଁ ଧାଇଁ କରୁଅଛି ବଡ଼େ ଲୌହରଥ,
କିନ୍ତୁ ଚମକିବ ନାହିଁ ପିଉଛି ସେ ପାଣି,
ଶୋଷେଇଛି ଏତେ ବାଟ ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ।
କିଛିକ୍ଷଣ ରହୁ ଇଷ୍ଟେସନ କାମ ସାରି,
ଠଣାଠଣ ତିନିଥର ବଜାଇଣ ଘଣ୍ଟା,
ଭେଁଓଁ ଭେଁଓଁ ରବ ଦେଇ ଛାଡ଼ିବ ଷ୍ଟେସନ,
ସାଇଁ ସାଇଁ ଧୂଆଁ ଧଡ଼ ଧଡ଼ ଗାଡ଼ିଚକ
ବାତୁଳ ପରାୟେ ରେଳ ଧାଇଁଯିବ ଛୁଟି,
କ୍ଷିପ୍ତ ଧୂର୍ଜଟିଙ୍କ ସମ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତାଣ୍ଡବେ
ମାତି ମତାଇବ ସର୍ବେ କଡ଼ିଗୁଡ଼ି ହଲାଇ,
ଉଠାଇ ପକାଇ କରି ହକେଇ ଚକେଇ;
କଅଣ କରିବ ତୁମ୍ଭେ ବସ ଥିବ ହୋଇ
ତୁନି ହୋଇ ଚେକାମାଲି, ଗୋଡ଼ ବା ଲମ୍ବେଇ,
ତୁମ୍ଭ ଅକ୍ତିଆର ଏଥି ନାହିଁ କିଛି ଭାଇ,
ପର ଇନ୍‌ତିଜାର କଥା ହୁଏ ଏହୁପରି ।

* କବିତାଟି ଲେଖା ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ପ୍ଲେଗ୍ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଯୋଗୁଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ହସ୍ତ ପରୀକ୍ଷା ହେଉଥିଲା ।

ସାଷ୍ଟ ମନେ ପାଞ୍ଚ ଏହା, ବସିବ ଗୁମାନେ,
କାହାର ମୁଣ୍ଡକୁ ନ ହାଣିବ "ଅନୁରାଗେ ।"
କାହାର ଅନିଷ୍ଟ କଷ୍ଟ ନ କରିବ ପଥେ,
ଅନ୍ୟାୟ କାରଣେ କେହ ତୁମ୍ଭକୁ ଦଣ୍ଡିଲେ,
ଗୋଖର ସାପର ବ୍ରତ ଆଚରିବ କିନ୍ତୁ ।
ସର୍ପ ତାର ଯାଉଥାଏ ମୁଣ୍ଡ ତାର ପୋତି,
ତାକୁ କେ ମାଡ଼ିଲେ, ବିକଟାଳ ଫଣା ଟେକି,
ଦଏ ହାଣି ଏକାଥରେ ମନକୁ ମନାଇ,
ନରମେ ଗରମେ କାମ କରନ୍ତି ହାସଲ
ପାନ ଖଣ୍ଡେ ପକେଟରୁ କରଣ ବାହାର,
ଦେଖି ଥିଲେ ସଙ୍ଗୀ ବନ୍ଧୁ ଅବଶ୍ୟ ପାଇବେ,
ନ ଥିଲେ ମୁହଁରେ ଗୁଞ୍ଜିଦେବ, ଥରେ ଯାଉ,
ଛଳେ ବଳେ କଉଶଳେ ମାରି ନେବ କାମ
କହିବ, "ଦୁଃଖର କଥା, ଅଜ ଜମା ନାହିଁ
ପାଟି ଟକ ଟକ ହେଲା, କଲି ଟାଉ ଟାଉ
ସଦବ୍ୟବହାର ତାର, ସାପ ଯେମନ୍ତେ ବେଙ୍ଗେ ।"

ଆସନ ଜମାଇ ଅନାଇବ ଦୁଇଅଡ଼େ,
ଧାଇଁ ଥିବେ ଦ୍ରୁତେ ଦୁଇ ପାଶେ ଗଛ ଲଟା
ଯେନ ନୀଳାକାଶ ତୁମ୍ଭ ବିପରୀତ ଦିଗେ
ହୁରି ଗିରିବନ୍ଧ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଦଉଡ଼ିବେ ।
ଧନ୍ୟ ହେ ଇଂରାଜ-ରାଜ ଧନ୍ୟ ହେ କରଣୀ,
ଧନ୍ୟ ଅମ୍ଭେମାନେ ହେଲୁଁ ତୁମ୍ଭର ପରଜା,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକତି,
ଅଦଭୁତ ଉଦ୍ଭାବନ—କଳର ପୁଷ୍ପକ,
ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଏ ଭାରତେ
ସ୍ଥାପିଛ ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି, ମହାସମନ୍ୱୟ
ବାନ୍ଧିଛ ଭୂଭାରତେ, ଗୌରବ ଉଡ଼ାଇତେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ବାଟଘାଟ, ଅଙ୍କ ନିର୍ଭୟରେ

ଯାଏ ନର ଦେଶଦେଶାନ୍ତରେ ଯାତ୍ରା ତୀର୍ଥେ,
ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା କୁସଂସ୍କାର ଯାଉଅଛି ଭାଗି,
ଚମ୍ପଟ କରୁଛି ଜାତିଭେଦ ଦ୍ୱେଷ ବୁଦ୍ଧି,
ବିରାଟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟେ ପରିଣତ ଏ ଭାରତ,
ପରସ୍ପର ଧର୍ମ ନୀତି ବୁଦ୍ଧି ରୀତି ଢଙ୍ଗ
ଦେଖି ଭୁଲିଯାଏ ଦିନୁଦିନ ଘୃଣା ଦ୍ୱେଷ;
ମହାସମନ୍ୱୟକାଂକ୍ଷୀ ବିଶ୍ୱଗ୍ରାସୀ ଭାଷା
କରେ ଏକ ପରିବାରେ ପୃଥ୍ୱୀ ପରିଣତ ।
ଗାଡ଼ି ଚାଲୁଁ ମନେ ପଡ଼ି ପ୍ରିୟା-ଚନ୍ଦ୍ରାନନ
କ୍ଷୋଭ ହେବ କାହିଁ ଘରୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ
ତରତରେ ଗୃହଗଣ୍ଡ ଚୁମ୍ବି ନ ଆସିଲି,
ଏହୁ କାଳେ ହୋଇଯାରେ ଅନ୍ତିମ ମେଲାଣି ।
ପାଶେ ଥିଲେ ଯାହା ଲାଗୁଥାଏ କଡ଼ାକର,
ଲକ୍ଷକୋଟି ଗୁଣେ ମୂଲ୍ୟ ବଢ଼େ ଦୂରେ ତାର,
ବିରହ-ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରବାସ-ପୂର୍ଣ୍ଣିମା
ପ୍ରଣୟ-ପୟୋଧି ସିନା ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠଇ ।

ତେଣୁ ଭାଇ ବିଚ୍ଛେଦର କମାରଶାଳରେ
ପ୍ରଣୟ ପଟେଇ ନେଉଥିବ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ,
ବରଷା ଦିନର ପାଗେ ପଟର ପଟର
ପାଣି ମୂଲ୍ୟ ଜାଣି ନ ପାରଇ କୃଷୀବଳ,
କିନ୍ତୁ ଯେବେ ଖାଣଖରା ଫାଟଏ ବିଲକୁ,
ଝାଇଁ ଝାଇଁ ଖରା ଶାଗ ଖରଡ଼ିଲା ମରି
ଝିଉଁଲା ପଡ଼ଇ ଶୁଆପଖିଆ କିଆରି,
ସେତେବେଳେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନେତ୍ରେ ଅନାଇ ମେଘକୁ
ଝୁରଇ କୃଷାଣ ଯେହ୍ନେ ତୃଷାର୍ତ୍ତ ଚାତକ;
ପାଖେ ଥିଲେ ପାଖପଷା ହୋଇଥାଏ ଲୋକ,
ଗାଁଅକନ୍ୟା ସବୁଦିନେ ସିଙ୍ଘାଣୀନାକୀଟା,
ଅତି ପରିଚୟେ ହୁଏ ଗଉରବ ନଷ୍ଟ ।

ନବୀନ ପ୍ରଣୟ ବେଳେ ପ୍ରିୟା ନ ଆସିଲେ
ନିଜେ ପାନ ଭାଙ୍ଗି, ତାହା ହୋଇଥାଏ ଥୁଆ
ଶୁଖିଯାଏ, ଏଥିପାଇଁ ଲାଗେ କେତେ କଳି,
ଘରେ ଏଥିପାଇଁ କେତେଥର ରୁଷି ରୁଷି
ଗତ ରାତିକଥା ହୁଏ ଗୁପତେ ପ୍ରକାଶ,
ରାନ୍ଧି ବାଢ଼ି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପରଷିଣ ସାରି,
ଶାଶୁ ଯାଆଙ୍କର ସେବା କରି ପାନ ଭାଙ୍ଗି
ଉଚ୍ଛୁରରେ ଅସିବାରୁ କେତେ ଅଭିମାନ,
ରୁଷିବ ସମାନ ପ୍ରିୟା ତୁଣ୍ଡିଆ ଶବଦ
ଛାର ହଁମ ହଁମ ରୁହି ନ ମାଡ଼ଇ ନିଦ,
ସେ ଦିନ ଗଲାଣି କେବେଣି ଅତୀତରେ ବୁଡ଼ି,
ସ୍ୱାରକୁ ଅଣ୍ଟାରେ ମାରି ହେଲାଣି ଗୋଟାଳି ।

ଅଜିକାଲି ଅଧା ରାତି ଦଶଘଡ଼ି ଯାଏ
ଲେଖାପଢ଼ା ନ ସରଇ, ହାୟ କି ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ !
ଜୀବନ ଅସ୍ଥାୟୀ ପାଣି-ଫୋଟକା ସମାନ
ସାପ କାମୁଡ଼ିବା ଅବା ଝୁଣ୍ଟି ପଡ଼ିବାରେ
ପୋଲଭଙ୍ଗା ଦୁଇ ରେଲଗାଡ଼ି ସଂଘର୍ଷଣେ
ସାହା ଉଡ଼ିଯାଇ ପାରେ, ଏ ଜୀବନ ଲାଗି
କେତେ ରାଗ କେତେ ହିଂସା କେତେ ଦ୍ୱେଷ ଈର୍ଷା ।
କଳହ ଅନର୍ଥ ଖଣି ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ !
ଆଖି ବୁଜି ଦେଲେ କେହି ନାହିଁ ସଂସାରେ,
ଆଜି ମଲେ କାଲି ଦୁଇ ଦିନ ହୋଇଯିବ,
ଭୁଲିଯିବେ ସର୍ବେ, ନିଭିଯିବ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ,
ବୁଡ଼ିଯିବ ନାମ, ଲୋକେ ଭୂତ ପ୍ରେତ ସଙ୍ଗେ
ଏକାସନେ ବସାଇଣ କରିବେ କଳ୍ପନା,
ଭଲ ମନ୍ଦ କାର୍ଯ୍ୟ ମାତ୍ର ରହି କିଛି ଦିନ
ପ୍ରଚାରିବ ଯଶ ଅପଯଶ ଏ ମହୀରେ ।
ପ୍ରିୟଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ପାସୋରିବେ କାଳେ,
ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ଶେଳ ବିନ୍ଧିବ ଦାରୁଣି
କେବେ କେବେ ସ୍ମୃତିପଥେ, ଉଠୁଥିବ କୋହ,

ବାହୁନି କାନ୍ଦିବେ ଅବା କହିଁ ବନ୍ଧୁଗଣେ
ମାନସ ବେଦନା କିଛି କରାଇବେ ଲଘୁ,
ମନ୍ଦ ବାକ୍ୟ ମନ୍ଦ କର୍ମ ସୁମରଣ କେହି
ସ୍ମୃତିପଟୁଁ ପକାଇବେ ପୋଛି ମୃତନାମ ।
ଏକା ଏହିପରି ଦିନେ ଯିବାକୁ ତ ହେବ
ସେ ଲୋକ ଯେ ଲୋକୁଁ କେହି ଫେରି ନାହିଁ କେବେ,
ଅଜ୍ଞାତ ଅଜ୍ଞେୟ ରାଜ୍ୟ, ଅଚିହ୍ନା ଅଜଣା
ସଙ୍ଗୀ ମାତ୍ର ଥିବେ ସେହି ପ୍ରଭୁ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ
ଯାଙ୍କଠାରୁ ଏ ସଂସାର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ
ଲକ୍ଷ କୋଟି କର ପ୍ରସାରଣ ଅଣେ ଟାଣି
ଦେଇଣ ବିଷୟ-ବିଷ-ମୋଦକ ଭଣ୍ଡାରେ;
ଯାହୁଁ ଆଭାସ ପାଏ ଦୂର ଅନ୍ତର-ଆକାଶେ,
ଅଳସ ଆଭାସ, କେବେ ଆଖି ବୁଜି ବୁଜି
ଶୂନ୍ୟ ଶୁଷ୍କ ହୃଦୟରେ ଫେରିଆସେ ଘରେ ।

ପାପାସକ୍ତ ମାୟାମୁଗ୍ଧ ମନେ କେତେଦିନ
ବୃଶ୍ଚିକ ଦଂଶନ ସମ ବିବେକ ଦଂଶଇ
କିନ୍ତୁ ଆହା କୃପା କରି କୃପାମୟ ହରି
କଣିକା ପ୍ରସାଦ ଦେଇ ସକଳ କଳୁଷ
କଟାକ୍ଷରେ ପଖାଳନ୍ତି ଅପାର ଦୟାରେ
ଅଛି ମୋ ଶୁଷ୍କତା-ସୀମା, ପାପପରିମାଣ,
ନାହିଁ ତାଙ୍କ ଅସରନ୍ତା କରୁଣାର ଅନ୍ତ,
ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତର ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଦର୍ଶନ
ନିର୍ବାକ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଧ୍ୟାନେ ନିସର୍ଗ ସନ୍ନିଧେ
ମଗ୍ନ ହୋଇ ଯେ ସମ୍ଭୋଗ, ଶତବର୍ଷଯାଏ
ଜନ୍ମର ମୃଦଙ୍ଗମାଡ଼ ନାଚରୁ ଗରିଷ୍ଠ ।
ଏହିପରି ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ଗଡ଼ିଯିବ ବେଳ,
ଭୁବନେଶ୍ୱର ଷ୍ଟେସନେ ପହଞ୍ଚିବ ଗାଡ଼ି ।

ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ

ନିକୁଞ୍ଜଲତା

କାନନ-ମଣ୍ଡନା ନିକୁଞ୍ଜଲତା
ବନ୍ଧୁ କି ଅପୂର୍ବ ପ୍ରେମବାରତା !
ମୃଦୁ ମନ୍ଦବାତ ହରଇ ଚିତ୍ତ,
କୁହୁ କୁହୁ ପିକ ଗାଏ ସଙ୍ଗୀତ ।
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱନେ ଉଡ଼େ ଭ୍ରମର,
ଶୁଣେଭ ତୋ ରହସ୍ୟ ମଧୁମର୍ମର ।
ତୋର ବୃନ୍ତ ଅଙ୍ଗେ ଫୁଟଇ କଢ଼ି,
କେଉଁ ବିଧି ତାହା ଅଛଇ ଗଢ଼ି ?
ବୋଲି ହୋଇ ଅଭିନବ ଯୌବନ
କଢ଼ି ଫୁଟି ହୁଏ ସଜ ସୁମନ ।
ଦିଗ ମହକଇ ତାର ସୌରଭେ,
କିଏ ହେବ ତାର ତୁଳନା ଭବେ ?
ନିକୁଞ୍ଜଲତା ଗୋ ନିକୁଞ୍ଜଲତା,
କେତେ ସୁହାଗରେ କହୁ ତୁ କଥା !
ଟଳ ଟଳ ତୁହି ଝୁଲି ପବନେ
ଲଗି ରହୁଥାଏ ତାହା ମୋ ମନେ ।

କୋମଳ ସୁନ୍ଦର ତୋହର ତନୁ ।
ପାସୋର ନ ଯାଏ ଏ ମୋର ମନୁଁ !
ଥିଲେ ଏ ଗୀତରେ ତୋର ସୌରଭ
ହୁଅନ୍ତା ସଂସାରେ ତାର ଗୌରବ ।
ନିଜେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ପୂତ ପାବନ
ଧୂଅନ୍ତ ଲବଣ୍ୟେ ତୋ ଅପଘନ ।
ମୁହିଁ ତ ସଂସାରେ ନଗଣ୍ୟ କବି
ଚିତ୍ରିବି ତୋ ସମ କେବଣ ଛବି ?
ତଥାପି ତୋ ନାମ ଧରଣ ଲତା,
ଗାଇବି ଏ ମମ ମର୍ମ ବାରତା ।

ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର

ସ୍ଥିର ହ୍ରଦେ ଦିନେ ହରିଣ ଦେଖି ଶୃଙ୍ଗର ଛାୟା,
ବଖାଣି ସୁନ୍ଦରପଣ ତା ହେଲା ଅହ୍ଲାଦେ ବାୟା ।
କିନ୍ତୁ ସରୁ ପାଦ ଦେଖିଣ ମନେ ଲଭିଲା ଦୁଃଖ,
କହିଲା, "ହାଇରେ ବିଧାତା, କେଡ଼େ ନିର୍ବୋଧ ମୂର୍ଖ !
ଏ ସୁନ୍ଦର ଶିଙ୍ଗ ସହିତେ ଦେଲୁ କୁତ୍ସିତ ପାଦ,
"ନାଶିଲୁ ଏ ଶୋଭା ସମ୍ପଦ, ହୁଏ ହର୍ଷେ ବିଷାଦ !"
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଆସିଲା ବ୍ୟାଧ ମୃଗେ ଗୋଡ଼ାଇ;
ଧନୁବାଣ ଦେଖି ଭୟେ ସେ ମୃଗ ଗଲା ପଳାଇ,
କ୍ଷିପ୍ର ପଦକ୍ଷେପେ ହରିଣ ଗଲା ଦଉଡ଼ି ବନେ,
ଲାଗି ଯାଇଁ ଶୃଙ୍ଗ ଲତାରେ କହେ ବିପନ୍ନ ମନେ,
"ଧିକ ଧିକ ଏ ମୋ ଶୃଙ୍ଗକୁ ଏ ମୋ ପ୍ରାଣ ବଇରି,
ନିନ୍ଦୁଥିଲି ପାଦେ, ନିରେଖି' ସିନା ଏ ଶୃଙ୍ଗ ଶିରୀ ।
କିନ୍ତୁ ସେ ପାଦ ମୋ ସହାୟ, ଶୃଙ୍ଗ ଭଗାଏ ତାଳେ,
ବିପତ୍ତି ସିନା ହୁଅଇ ବୁଦ୍ଧି ବିନାଶ-କାଳେ !"

ପିତା ପୁତ୍ର

(୧)

ପିଲାମିଆଁ ଅନାଇଣ ଆକାଶର ଜହ୍ନ
"ଏ କିସ," "ଏ କିସ" ବୋଲି ପୁଚ୍ଛଇ ପ୍ରଶନ ।
ବଡ଼ମିଆଁ କହୁଥାନ୍ତି ସେତେଥର 'ଜହ୍ନ'
ଛୁଆମିଆଁ ପଚାରନ୍ତି, "କଅଣ," "କଅଣ" !
କାଳକ୍ରମେ ସାନମିଆଁ ହେଲେ ବଡ଼ମିଆଁ,
ବଡ଼ମିଆଁ ବୁଢ଼ା, ଚଳେ ଏସନ ଦୁନିଆ ।
ଦିନେ ମିଆଁ ପୁଅ ଗୁଣ୍ଡି ବିଡ଼ିବା କାରଣ
ଚୂନ ଦେଖି ପଚାରନ୍ତି, "ଏ କିସ ?" ପ୍ରଶନ ।

ତିନିଥର ମିଆଁ "ଗୃନ୍ଦ" ଦେଲେକ ବଢାଇ,
ଗୃବଥରେ ବେକେ ବାଧା ଦେଲେକ ବସାଇ !
ବୁଢ଼ା କହେ, "ଅଳ୍ପାୟୁଷ ! ଥିଲୁ ଯେବେ ପିଲା,
କହୁଥିଲି ଶଏଥର ନ କରିଲୁ ଢିଲା ।
ଗୃଣଥର ପର୍ଗୁବନ୍ତେ ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହେଲୁ
ବୁଢ଼ାବାପ ପିଠିରେ ତୁ ଏଡ଼େ ବାଧା ଦେଲୁ ?
କବି ବୋଲେ ଦୁନିଆଁଟି ବୁଲି ମୁଁ ଅଇଲି
ଘଟର ଘଟରେ ଏହି ଲୀଳା ସର୍ବତ୍ର ଦେଖିଲି ।

—୨—

ଗ୍ରାମ ପାଠଶାଳା ପାଠ ସାଙ୍ଗ କରି ହରି
କଟକ ଆସିଲା ଦିନେ ପିଠା ପଞ୍ଚ ଧରି ।
ଛଳ ଛଳ ହରି ମନ ଦେଖିଣ ନଗର
ଭୟରେ ଅଧୀର ପିଲା ଅନ୍ତରେ କାତର ।
ବୋଧ ଶୋଧ କରି ବାପ ଗଲା ରଖି ଦେଇ
ଚୂଟି କାଟି ହରିବାବୁ କାଟିଲେ ଫେରେଇ ।
ଖଡ଼ୁ ନୋଳି ଛାଡ଼ି ହରି ପିନ୍ଧି ଶାର୍ଟ କୋଟ
ବାର୍ନିସ ଚଷମା ପିନ୍ଧି ହେଲେ ସେ ବମ୍ବୋଟ ।

ସଙ୍ଗୀବାବୁଗଣ ସଙ୍ଗେ ବୁଲନ୍ତି ବଜାର
ଲଜ୍ଜାରେ ବାପାଙ୍କୁ ହରି ନ ହେଲେ ଜୁହାର ।
କଟକେ ସେ ବର୍ଷ ହେଲା ବସନ୍ତ ପ୍ରବଳ
ହରିବାବୁ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ;
ବୁଝିଲେ ସୁଖର ସାଥୀ ସଙ୍ଗାତ ମଇତ୍ର
ପିତୃପଦଧୂଳି ବନ୍ଦନ ହେଲେ ସେ ପବିତ୍ର ।

ଅକର୍ମାର ଆତ୍ମଗର୍ବ

ନିର୍ମୂଳୀ କହଇ, "ବୃକ୍ଷ ! ମୋଠାରୁ ତୁ ହୀନ,
ମୃତ୍ତିକାରୁ ରସ ଶୋଷୁଥାଉ ନିଶିଦିନ ।
ସଂସାରେ ସାମାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେତୁ କରୁଥାଇ,
ଲୋକରେ ସେ ଘୃଣ୍ୟ ହୁଏ, ନୀଚ ସେ ବୋଲାଇ ।"
କହଇ ଆକ୍ଷେପି ବୃକ୍ଷ, "ମୁହିଁ ନିରନ୍ତର
ସାଧୁ କର୍ମେ ଜୀବନକୁ ସମର୍ପେ ମୋହର ।
ନିର୍ମୂଳୀର ମୂଳ ନାହିଁ, ମୋ ଦେହର ରସ
ପିଇ ଆନନ୍ଦରେ ଦଶେ ସୁନ୍ଦର ସରସ ।
"ମୋର ଖାଇ ମୋତେ ଏତୁ ଘୃଣା ଯେ କରଇ,
ଏ ବିଷମ କଥା କିପାଁ ସଂସାରେ ଘଟଇ !"
ପକ୍ଷୀ ଏକ ବସିଥିଲା ସେ ବୃକ୍ଷ ଉପର ।
କହିଲା, "ହେ ବୃକ୍ଷ ! ତୁହି ଆକ୍ଷେପ ନ କର
ନିଜ ଶିରେ ମାଟି ଖୋଳୁ, ନୋହୁ ତୁହି ହୀନ,
ନୀଚ ସେହି ପରଅନ୍ନେ ବଞ୍ଚେ ଯେତୁ ଦୀନ ।"

ଅଗ୍ନି ଓ ଧୂମ

ଧୂମ କହେ, "ଅଗ୍ନି ଦେଖ ମୁହିଁ କେଡ଼େ ଉଚ୍ଚ
ମୋ ଉଚ୍ଚତା ତୁଳନାରେ ତୁହି କେତେ ତୁଚ୍ଛ !
ଘରଦ୍ୱାର, ତରୁଲତା, ବନଗିରି ଟପି
ଆକାଶେ ଉଠଇ ମୁହିଁ, ତୁହି ଅଛୁ ଛପି ।
ଆଙ୍କି ବାଙ୍କି ବାହାଘୁରେ ଉଡ଼େଁ ମୁଁ କେସନ,
ଦେଖନ୍ତି ଜଗତଜନ ବିସ୍ତାରି ନୟନ ।"
ଅଗ୍ନି କହେ, "ଅହେ ଧୂମ ତୋହର ଅସ୍ତିତ୍ୱ
ଜ୍ଞାନୀଏ ଜାଣନ୍ତି ଅଟେ ମୋହର କୃତିତ୍ୱ !"

ଏକ କାର୍ଯ୍ୟର ଭିନ୍ନ ଫଳ

ଏକ ଦିନେ ଦୁର୍ଯୋଗରେ ମାଧବ ଗୃହରେ
ଲାଗିଯାଇ ଅଗ୍ନି ଜଳେ ଖର ପବନରେ ।
ସାଧବର ସାନ ପୁଅ ଦାସୀକୋଳେ ରହି,
ଅଗ୍ନି ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚଇ ଖେଳଇ ।
କଷ୍ଟ ଉପାର୍ଜ୍ଜିତ ଧନ ହୁଏ ଭସ୍ମୀଭୂତ,
ଦେଖିଣ ସାଧବ ଘୋର ଦୁଃଖେ ଅଭିଭୂତ ।
ଗର୍ଜ୍ଜିଣ ଆସିଲା ଅଗ୍ନି-ନିର୍ବାପକ କଳ
ଦେଖି ଦୁହୁଁ ସାଧବର ପ୍ରାଣେ ପଶେ ବଳ
ଶୁଣିଣ ଅଶଙ୍କା ସେହି କଳର ଗର୍ଜ୍ଜନ
ସଭୟେ ସାଧବ ପୁଅ କରଇ କ୍ରନ୍ଦନ ।
ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ଦୁହିଙ୍କର ମନର ଉପରେ
ବିପରୀତ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପରେ ।
ହୃଦୟନିହିତ ପୂର୍ବଜ୍ଞାନ-ଅନୁସାରେ
ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଭାତଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ।

ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଓ ବର୍ଷା

ବର୍ଷା କହେ, "ଖରା ! ତୁହି ବଡ଼ ନିଦାରୁଣ,
ଶୁଖାଉ ତୁ ଜଳାଶୟ ପୋଡୁ ପତ୍ରତୃଣ;
ଦେଖ ମୁଁ ଅଜସ୍ର ଜଳଧାରା କରି ଦାନ
ବଞ୍ଚାଏ ଜଗତର ଜୀବ ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରାଣ ।
ତୋ ରାଜ୍ୟ ଶ୍ମଶାନ ଅବା ମରୁଭୂମି ସରି
ଧୂଇ ଧୂଇ ଜଳେ * ଧରା, ପତ୍ର ପଡ଼େ ଝରି ।
ମୋ ରାଜ୍ୟ ଶ୍ରୀମନ୍ତ କେଡ଼େ, ନନ୍ଦନର ସରି
ଛଳ ଛଳ ଜଳେ † ଧରା ନିର୍ଝରରୁ ଝରି ।

---

* ଜଳେ—ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହୁଏ । † ଜଳେ—ଜଳଦ୍ୱାରା ।

ମୁହିଁ କେଡ଼େ ଦାତାପଣ, ତୁ କେଡ଼େ କୃପଣ,
ନେଉ ପ୍ରାଣ, ଦଏ ମମ ଜୀବନ * ଜୀବନ †।"
କହେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ, "କିପାଁ ବର୍ଷା କରୁ ବୃଥା ଗର୍ବ,
ମୋ ଯୋଗୁଁ ତୋହର ସିନା ଏ ସମ୍ପଦ ସର୍ବ !
ଧରିବାକୁ ବାରି ଯେବେ ନ ନିଅନ୍ତି ନଭେ
ପାଅନ୍ତୁ କି ଜଳ ତୁହି ବରଷାରେ ଲଭେ ?"

ନର ଓ ବ୍ୟାଘ୍ର

"ହେ ବ୍ୟାଘ୍ର ! ତୁ ନର ଖାଉ, ଅଧର୍ମୀ ତୁ ଅତି,
ତୋତେ କିପାଁ ସୃଜିଥିଲେ ପ୍ରଭୁ ଜଗପତି ?
ଏ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ, ବୁଝି ନ ପାରଇ ମୁହିଁ;
ଜଗତର କିସ ଉପକାର କରୁ ତୁହି ?"
କହେ ବ୍ୟାଘ୍ର, "ହେ ମାନବ ! କର ତ ବିଚାର
ତୁ କି ମେଷ, ଛାଗ, ମତ୍ସ୍ୟ ନ କରୁ ଆହାର ?

ତାଙ୍କର କି ପ୍ରାଣ ନାହିଁ ? ତାହା କିପାଁ ଧର୍ମ,
ମୋ ଜୀବିକା ହେଲା କିପାଁ ଉତ୍କଟ ଅଧର୍ମ ?
ନିରପେକ୍ଷ ବିଚାରେ ମୁଁ ଯେବେ ଭୟଙ୍କର,
ନୁହଁ ତୁମ୍ଭେ ମାନବ କି ଭୟଙ୍କରତର ?
ମୁଁ ସିନା ଜାଙ୍ଗଲ ଜନ୍ତୁ ନିପଟ ଅଜ୍ଞାନ,
ନାନା ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ପରା ଅର୍ଜିଅଛ ଜ୍ଞାନ ?
କେତେ ଜୀବ ମାରି କର ସତତ ଆହାର
ଜୀବନ୍ତରେ ତତୋଧିକ କର ଅତ୍ୟାଚାର !"

* ଜୀବନ—ଜଳ । † ଜୀବନ—ପ୍ରାଣ ।

ନର ଓ ନାରୀ

ନର—ଅଗୋ ନାରି ! ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ଅତୀବ ଅଜ୍ଞାନୀ,
ନାରୀ—ତୁମ୍ଭ ଅତ୍ୟାଚାରର ଫଳ ନୁହେଁ କି ତା ଜ୍ଞାନ ?
ନର—ନାରୀ ତୁମ୍ଭ ମଧ୍ୟେ ବହୁ ଅଛନ୍ତି ଅସତୀ,
ନାରୀ—କିଏ ତାହା କରାଇଲା ଅହେ ପତି-ଜାତି ?
ନର—ନାରୀଏ କଳହପ୍ରିୟା, ଜଗତେ ବିଖ୍ୟାତ,
ନାରୀ—ଶିକ୍ଷା ଅଭାବରୁ ନୁହେ କି ଏ ଦୋଷ ଜାତ ?
ନର—ନାରୀଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଅଟେ ଅବାହୃତ,
ନାରୀ—ସେ ମଧ୍ୟେ ତୁମ୍ଭର ମାତୃଦେବୀ ଅଛନ୍ତି ତ ?
ନର—ନାରୀଏ ସନ୍ତାନ ମଳ ସ୍ୱହସ୍ତେ ପୋଛନ୍ତି
ନାରୀ—ତା ନୋହିଲେ ଶିଶୁବଳେ ବଞ୍ଚନ୍ତି କିମତ ?
ନର—ସ୍ୱାମି-ପୁତ୍ର-ପକ୍ଷପାତୀ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସେ ମନ,
ନାରୀ—ସେ ଦୋଷ କି ଗୁଣ ରୂପେ ନ ହୁଏ ଗ୍ରହଣ ?
ନର—ଅଳପ କଥାରେ ନାରୀ କରନ୍ତି କ୍ରନ୍ଦନ,
ନାରୀ—ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥା କି ନୁହେଁ ତା କାରଣ ?

ଆଲୋକ ଓ ଅନ୍ଧାର

ଆଲୋକ କହଇ, "ତୁରେ ଅନ୍ଧାର ତୁ କଳା
ଦେଖ ମୁହିଁ କି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ଧଳା !
ସର୍ବେ ମୋତେ ସୁଖ ପା'ନ୍ତି, ମୁହିଁ ଜୀବମିତ୍ର,
ତୁ ଅଟୁ ପ୍ରାଣୀର ଅତି ଅତୀବ କୁତ୍ସିତ !
ଉଦ୍ଭିଦ, ମାନବ, ଶିଶୁ, ବୃଦ୍ଧ, ଯୁବାଜନ
ସମସ୍ତେ ମୋହର ଭକ୍ତ, ମୁଁ ଜୀବ ଜୀବନ ।"
ଅନ୍ଧାର କହଇ, "ସତ ଭବେ ତୋ ଆଦର
ତାହାର କାରଣ କିନ୍ତୁ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମୋହର ।

ମୋ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଯେବେ ବନ୍ଧୁ ସଂସାରେ ନ ଥାନ୍ତା,
କିଏ କପାଁ ତୋର ଛାଇ କଣିକା ଲୋଡ଼ନ୍ତା ?
ମୁହିଁ ନିଦ୍ରା ପକ୍ଷପାତୀ, ଅପୂବୃଦ୍ଧିକାରୀ,
ମୋତେ ଲୋଡ଼ିଥାନ୍ତି ବେଳକାଳେ ନରନାରୀ ।
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ହିତ ସର୍ବ—ଏ ଅସ୍ତ୍ର ବଚନ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ଲୋଡ଼ା ଭବେ, ଗର୍ବ ଅକାରଣ ।"

ଛୁଞ୍ଚି ଓ ଚାଲୁଣୀ

ଚାଲୁଣି କହଇ, "ଛୁଞ୍ଚି ରେ, ତୋର ଛିଦ୍ରକୁ ଅନା
ବଡ଼ ଲାଜକଥା ସିନା ଏ । ଧିକ ବଧିକୁ ନାନା ।
କହୁ ତୁହି ଲାଗି ସିଲେଇ ସତ ମାନୁଛି ମୁହିଁ,
ଏ ଦୁର୍ବହ ଲଜ୍ଜା ମାନିକ ସହି ଥାଉ ତ ତୁହି ।
କେମନ୍ତେ ଲଜ୍ଜିନା ଘୁଞ୍ଚିବ ସଦା ମୋର ଭାବନା ।"
ଛୁଞ୍ଚି କହୁଅଛି, "ଗୋଦର ! ନିଜ ଗୋଡ଼କୁ ଅନା ।

ସହସ୍ର ଛିଦ୍ର ଯେ ନିଜର ! ତାହା ଦେଖି ନ ଦେଖି,
ଗୋଟିକ ଛିଦ୍ର ଏ ମୋହର, ତାକୁ ବାହୁନ ଲେଖି ।
ସାରା ସଂସାର ଏ ବେଭାର ତୁ ବା କରବୁ କସ,
ବଷଦ୍ରୁଣ କପାଁ ଏ ସୃଷ୍ଟି କଲ ହେ ଜଗଦୀଶ ।"
ସାରା ଶ୍ରେଷ୍ଠଜୀବ ମାନବ ମଧ୍ୟେ ଏହି ବେଭାର,
ନିରନ୍ତର ଦେଖା ଯାଉଛି ସ୍ୱାର୍ଥ କାରଣ ତାର ।
ନିଜ ଦୋଷ ଦେଖି ମାନବେ ପର ଦୋଷ ବିଚାର,
କରୁଥିଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ପାଲଟି ଯା'ନ୍ତା ଏହି ସଂସାର ।

ପ୍ରକୃତି ଓ ସମାଜ

(୧)

ଗୃଲୁଥିଲି ପଲ୍ଲୀପଥେ ନିର୍ଜନ ଭ୍ରମଣେ,
ଗଛହଣା ଶବ୍ଦ ଦୂରୁ ଶୁଣିଲି ଶ୍ରବଣେ ।
ଜନପଦ ଉପକଣ୍ଠେ ଥିଲା ଉପବନ
ନାନାଜାତି ଲତାଦ୍ରୁମେ ନୟନ-ରଞ୍ଜନ ।
କେତେ ଥର ଦେଖି ତୃପ୍ତ ହୋଇଥିଲା ଚିତ୍ତ
ଦେଖିଲିଁ ଅଜ୍ଞ ଅହା ଦୃଶ୍ୟ ବିପରୀତ ।
ହାଣି ଛାହା ପଦା କରେ କରନ୍ତି ସେ ସ୍ଥାନ
ଚଉକତି ଚଷି ପୁଣି ବୁଣିଅଛି ଧାନ ।
ମଝିରେ ଝୁମ୍ପୁଡ଼ି ଖଣ୍ଡି ବତା କାଠ ଜାଲ
ପୋଡି ଠିଆ କରଅଛି କୁଟୀର କଙ୍କାଳ ।
ଦେଖି ହେଲା ଦୁଃଖ, ଆସି ଓଳଗିଲା ଚଷା—
"ବାବୁ ତୋଳୁଅଛି ଘର, ଆମ୍ଭ ତ ଭରସା ।

ଶୁଣି ତାର କଥା ମୋର ଜଳିଗଲା ହାଡ଼,
କହିଲି, "ଦୂର ହୋ ମୂର୍ଖ ଅଜ୍ଞାନ ଚୁହାଡ଼ ।"

(୨)

ଗୃହେ ଫେରି ଗୁମାସ୍ତାକୁ କଲି ତିରସ୍କାର—
"ମୋ ବିନା ଅଦେଶେ କପାଁ କଲି ଏ ପ୍ରକାର ?"
କହିଲା, "ସଲାମି କର ମିଳିଯିବ କଛି
ହାତରୁ ରାଜସ୍ୱ ଗଣି ଦେବାକୁ ହେଉଛି ।"
ବସ୍ୱିଗଲି, 'ଏ ଦେଶରେ ନାହିଁ ମନୁଷ୍ୟତା
ନାହିଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଜ୍ଞାନ କବିତ୍ୱ କ୍ଷମତା ।'
ଗଲା କଛିକାଳ ବହି, ଗଲି ମୁଁ ଭ୍ରମଣେ
ଡାକି ନେଲା ସେ କୃଷକ ମୋତେ ତା ଅଙ୍ଗନେ ।

କେତେ ଜାତି ଲତା ବୃକ୍ଷେ ଫଳିଅଛି ଫଳ,
ନାସି ଏକ ଅଳବାଳେ ଢାଳୁଅଛି ଜଳ ।
କୁଟୀର ଅଗଣେ ବନ୍ଧା ଗାଈ ଦୁଇ ଗୁଚ
କୃଷକ ବାଳକା ଘରେ ପଢ଼ାଉଛି ସାସି ।
କୃଷକର ସାନପୁଅ ରଖି ମେଷ ଛାଗ,
ଗ୍ରାମଦାଣ୍ଡା ଅଞ୍ଜୁ ଘଉଅଛି ଗ୍ରାମ-ଗ୍ରଗ ।

(୩)

ଅଖା ଖଣ୍ଡେ ଅଣାଇ ସେ ପିଣ୍ଡାରେ ବିଛାଇ,
ବସିବାକୁ କହିଲା ସେ, ଭଲ ମୁହିଁ ନାହିଁ ।
ଗାଳଦେଲ ପୁଅକୁ ସେ—"ବାବୁ ଯେ ପାଠୁଅ
ଅଖା ଅଣିଦେଲୁ ତାଙ୍କୁ, ଏଡ଼େ ନିବୁଦ୍ଧିଅ ।"
ପିଢ଼ା ଖଣ୍ଡେ ଅଣି ତହୁଁ ଦେଲା ତାର ପୁଅ,
ଧୂଆଁପତ୍ର ପିକା ବଲି ଅଣିଲା ତା ଝୁଅ ।
ମୁଣ୍ଡ ହଲା ଦେଖି ଗଲା ମୋ ମୁଖେ ଅନାଇଁ—
"ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ଏ ପୁଣି ପିକା ଖାଏ ନାହିଁ ;"
ତାର ମନ କଥା ଜାଣି ହସି ମନେ ମନେ
ଗ୍ଲଲ୍‌ଗଲ୍ ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ପ୍ରଦୋଷ ଭ୍ରମଣେ ।
ସୁନ୍ଦର ସଂସାର ସେହି ଦୁଃଖି-କୃଷକର,
ଅଙ୍କିଦେଲା ଗ୍ଲଚିତ୍ର ପରାଣେ ମୋହର !
ବାଗ୍ଲବଲ ଏ ପ୍ରକୃତି ହେଲେହେଁ ସୁନ୍ଦର,
ନୁହେଁ କି ମାନବ-ଗୃହ ମନୋହରତର ?

ସଂସାର ଓ ସ୍ୱର୍ଗ

"କହ ପ୍ରଭୁ, କହ ତବ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ କାହିଁ ?
ସେହି ସ୍ୱର୍ଗପୁର-ସୁଖ ମୁହିଁ ଜାଣେ ନାହିଁ ।
ଅଛି କି ସେ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ ବୈକୁଣ୍ଠ ଭୁବନେ ?
ଅବା ପାରିଜାତ-ଫୁଲ-ନନ୍ଦନ-କାନନେ ?

ଅମରାବତୀରେ କିବା ଅପ୍‌ସରା-ସେବିତ,
ଅଥବା କୈଳାସପୁରେ ଅମର-ବାଞ୍ଛିତ ?
ଅଛଇ ତା ଯୋଗିଜନ ଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ-ମନେ,
ଭକ୍ତର ଭକତି-ଧୌତ ହୃଦ-ସିଂହାସନେ ?
ପୃଥିବୀର ପାପତାପଠାରୁ ବହୁଦୂରେ
ଅଛଇ କି ବ୍ରହ୍ମଲୋକେ ନିର୍ବିକାରପୁରେ ?
ଗିରିଗୁହା ଘନବନ ସୁସଭ୍ୟ ସମାଜେ
କହିଦିଅ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ କେଉଁଠାରେ ରାଜେ ?
ଭୁଲି ସ୍ୱର୍ଗଧାମ କଥା ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ଚିତ୍ତ,
ନିଦ୍ରା-ଅଙ୍କ ଆଶ୍ରି ହେଲି ସ୍ୱପ୍ନ-ବିମୋହିତ ।
ଚକିତେ ଉଠିଲି ଚିତ୍ତେ ସ୍ୱପ୍ନ ବିମୋହିତ,
ସାମାନ୍ୟ କୁଟୀର ଏକ ତରୁପରିବୃତ ।
ଖୋଇଡ଼ଏ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଘେନି ଶିଶୁଙ୍କ ଜନନୀ,
ବିଷଣ୍ଣ ପରାଣେ କାଟେ ଦିବସ ରଜନୀ ।
ତରୁଶାଖେ ଆସି ତହିଁ ବିହଙ୍ଗମଗଣ,
ବସି ଗୀତ ଗାଇ କାହିଁ କରନ୍ତି ଗମନ ।

ଶିଶୁଏ ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଦେଖି ହସନ୍ତି ଖେଳନ୍ତି,
ନାନା ଲୀଳା କରି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୃହ ଆଲୋକନ୍ତି ।
ମୁହିଁ ଯେବେ ଚାଲିଯାଏ ସୁଦୀର୍ଘ ପ୍ରବାସେ,
ତନଦେଁ ଥାଆନ୍ତି ମମ ଆଗମନ ଆଶେ ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଜଳେ ସୁନୀଳ ଆକାଶେ,
ମଧୁର ମଳୟ ବହେ ଆଣେ ଫୁଲବାସେ;
ମଧୁର ପ୍ରକୃତି ସ୍ନେହୁଁ ଅଧିକ ମଧୁର,
ବିସ୍ମରିଲି ଏହି ତ ମୋ ପ୍ରିୟ ସ୍ୱର୍ଗପୁର ।

ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗୀତ

ପାନ୍ଥ—

ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ ସିନ୍ଧୁ ! କି ବାରତା କହୁ ?
ନିରନ୍ତର ଘୋଷୁଥାଉ, ଦଣ୍ଡେ ତ ନ ରହୁ ।
ଧରାପୃଷ୍ଠେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟି, ଫେନ ଉଦ୍‌ଗାରିଣି,
କି ବାରତା କହୁ ସିନ୍ଧୁ ! ନିଯୁତ ଘୋଷିଣି ?
ଚଞ୍ଚଳ ସମ୍ବାଦ ନିଷ୍ଠେ; ଜରୁରି ସେ କଥା,
ନୋହିଲେ କିପାଇଁ ସିନ୍ଧୁ ! ପିଟୁଥାଉ ମଥା ?

ସିନ୍ଧୁ—

ଶୁଣ ହେ ଉତ୍କଣ୍ଠ ନର ! ମୁଁ ରତ୍ନ-ଆକର,
ଗୁଣି ପକା ରତ୍ନରାଶି, ଗୁଣି ଜମା କର ।

ପାନ୍ଥ—

ନାହିଁ ନାହିଁ ସମୁଦ୍ର ହେ ! କି କରିବ ତାହା,
ମୋ ଅମର ଆତ୍ମା ତିଳେ ନ ପରଶେ ଯାହା ?
ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି ମୋ ଭାରତ-ମାତା,
ପଇଠାଇ ଚିରଦିନ ଔଦାସୀନ୍ୟ ଗାଥା ।

ସିନ୍ଧୁ—

ମିଥ୍ୟା କଥା, ମିଥ୍ୟା ତୁମ୍ଭ ପୂର୍ବ କୃଷ୍ଣଗଣ
ମୋ ବକ୍ଷେ ନିଃଶଙ୍କଚିତ୍ତେ କରି ବିଚରଣ,
ସିଂହଳ ସୁମାତ୍ରା ବାଲି ବୋର୍ଣ୍ଣିଓ ଦ୍ୱୀପରେ
ବାଣିଜ୍ୟ କରନ୍ତି କେତେ ଧନ ନେଲେ ଘରେ ।
କେତେ ଧନରତ୍ନ ମଣିମୁକ୍ତା ଆଣି ଦେଶେ
ବିପଣୀବୀଥିକା ସାଜି ଦେଲେ ଓସବେଶେ !
ଫେରୁଥିଲେ ଯେବେ ବୀରେ ସ୍ୱଦେଶେ, ସୁବାଳୀ—
ବନ୍ଦାପନା କରୁଥିଲେ ଘେନି ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ !
ହୁଳହୁଳି ହରିବୋଲେ ଦିଗ ଉଚ୍ଛୁଳାଇ
ଧ୍ୱନି କରୁଥିଲେ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଯଶ ଗାଇ !

ଚାନ୍ଦ—

ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦର ସିନ୍ଧୁ ବିଶାଳ ଅମ୍ବର,
ଏକ ସଙ୍ଗେ କେଡ଼େ ମିଳି କରନ୍ତି ପ୍ରସ୍ତର ?
କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଦୂରେ ଚକ୍ରବାଳ-ରେଖା !
କି ବିଚିତ୍ର, କି ବରେଣ୍ୟ, ବିଧି ଚିତ୍ରଲେଖା !

ସିନ୍ଧୁ—

ଦେଖ ଦେଖ ନର ! ମମ ଅନନ୍ତ ବିସ୍ତାର
ଅସ, ଚାଲି ଅସ, ଗୃହେ ହୁଅ ହେ ବାହାର ।
ବିପୁଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ କେତେ ଦେଶଦେଶାନ୍ତର
କି ଉଦାର, କି ବିଚିତ୍ର, କିବା ମନୋହର ।
ଅସି ଦେଖ, ବିସ୍ମାରିତ କର ହେ ଅନ୍ତର
ନାରଦୀପ୍ତ * ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ ଯାହା ମନେ କର ।
କର ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ କର ସାର୍ଥକ ଜୀବନ,
ବୃଥା ନ କର ହେ ନର, ସମୟ ଯାପନ !

ଚାନ୍ଦ—

ହେ ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ ! ତବ ଭୀଷଣ ବିସ୍ତୃତି,
ବାତ୍ୟା-ବିକ୍ଷୋଭିତ ଘୋର ବିପଦ-ସଂହତି !
ଭୟ ହୁଏ ମନେ, ଯେବେ ଯିବ ଏ ଜୀବନ,
ସେ ମହାର୍ଘ ଜ୍ଞାନେ ମମ କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ?

ସିନ୍ଧୁ—

ଛି ଛି ! ଭୀରୁ, କେତେ ଦିନ ଧରିବ ଜୀବନ,
ଅମର କି ହେବ ? ନିଶ୍ଚେ ଆସିବ ମରଣ ।

---

* ନାରଦଙ୍କ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ ଭ୍ରମଣ ପୁରାଣରୁ ଦେଖ ।

ଦେଖ କେତେ ଜ୍ଞାନବୀର, କର୍ମବୀରଗଣ,
ମୋ ବକ୍ଷେ ଅମର ନାମ କଲେ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ ।
ଲଭିଲେ ମୋ ବକ୍ଷେ ମର ଅମର ଜୀବନ
ଧନେ ହେଲେ ମାନବ ହେ ଯିବ ତ ଜୀବନ ।
କର୍ମୀର ମୁହୂର୍ତ୍ତବ୍ୟାପୀ ସୁମହତ ପ୍ରାଣ—
ଅକର୍ମୀର ଶତବର୍ଷଠାରୁ ଗରୀୟାନ ! !

ନିକୁଞ୍ଜ ଲତା

ନିକୁଞ୍ଜ କହଇ ଅଗୋ ଲତା ! ତୋହ ଯୋଗୁ ମୁହିଁ ହେଲି ଧନ୍ୟ,
ଲତିକା କହଇ ମୋ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତୋହ କୃପା ବିନା ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ ।
ନିକୁଞ୍ଜ କହଇ ମୋର ତନୁ ତୋହ ଯୋଗୁଁ ଶୋଭାଯୁକ୍ତ ଯିନା,
ଲତିକା କହଇ ମୋର ଜନ୍ମ ଅସମ୍ଭବ ତୋ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିନା ।
ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ଅପୂର୍ବ ହୋଇ ଉପର ବୋଲିଣ ପ୍ରାଣିଗଣ,
ଆଦର ତ ନ କରନ୍ତେ କେହୁ ନ ଗୃହାନ୍ତେ କେହୁ ମୋ ଅନନ ।
ତୋହ ଯୋଗୁଁ ପୁଷ୍ପଫଳଯୁକ୍ତ ସୁଷମାସୁବାସଯୁତ ମୁହିଁ
ଅନନ୍ଦ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଶାନ୍ତି-ସୁଧା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଧନ୍ୟ ଯିନା ମୁହିଁ !

ସନ୍ଧ୍ୟା-ସଙ୍ଗୀତ

ଇନ୍ଦୁ-ତାରକା ସୁନ୍ଦର ଆଜି
ପବନ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ,
ବିଧୂନିତ ହୃଦ-ମନ୍ଦିରେ ମମ
ମୁକ୍ତ ମଧୁର ଛନ୍ଦ ।
ସିନ୍ଧୁ-ସଲିଳ-ସିକ୍ତ-ପବନ
କୁଞ୍ଜ-କାନନ-ଚନ୍ଦ ହରଣ
ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ନାଚଇ ବିଶ୍ୱ
ବନ୍ଦଇ ଅଦଲନ୍ଦ ।

ନନ୍ଦନ ବନ ମନ୍ଦାର ଫୁଲ
ବିତରଇ ମଧୁ ଗନ୍ଧ,
କୋକନଦ ବନେ ମତ୍ତ ମଧୁପ
ପିଇ ପିଇ ମକରନ୍ଦ ।
ସୁନ୍ଦର ଆଜି ବିଶ୍ୱ ଭୁବନ,
ବିମୋହୁଛି ଖିଳ ମାନବର ମନ,
ପ୍ରେମ ଚନ୍ଦନ-ଚର୍ଚ୍ଚିତ କର ସୁନ୍ଦରେ ଆଜି ବନ୍ଦ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା-ଆରତି

ବାସର-ଉମିଗ୍ରା-ମହା-ଅଦ୍ଭୁତ-ସନ୍ଧରେ
ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟା ବାଜି ଉଠେ ମନ୍ଦରେ ମନ୍ଦିରେ ।
ବିଶ୍ୱ-ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଅଢୋ ମମ ପାନ୍ଥ-ପ୍ରାଣ !
କର୍ମ୍ମସ୍ରୋତେ ଏତେକାଳ ଥିଲୁ ଭାସମାନ ।
ବଡ଼ ଦେଉଳରେ ଜଳି ଉଠେ ସନ୍ଧ୍ୟାବତି ;
ଦେଖି ଗାଅ ଶ୍ରାନ୍ତ ମନ ! ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆରତି,
ରେ ମନ ଭ୍ରମର ! ବୁଡ଼ି ଯାଅ ହୃଦ-ପଦ୍ମେ,
ଚିନ୍ତା କରୁ ବିଶ୍ୱ-ଭକ୍ତ ପଶି ଆତ୍ମସଦ୍ମେ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ତାରା

—୧—

ଅପାର ଅଗମ୍ୟ ଏହି ଅସୀମ ଗଗନ,
କୋଟିଏ ତାରକା ତହିଁ କିବା ଶୋଭିକନ !
ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶେ ରବି ଯାଉଅଛି ବୁଡ଼ି,
ଗାଇଣି ମେଲ୍ଲିଣି ଗୀତ ପକ୍ଷୀ ଯାଏ ଉଡ଼ି ।
କି ସୁନ୍ଦର କି ବିଚିତ୍ର ବିଶାଳ ଆକାଶ,
କେ କହିବ କେବୁଁ ଏହା ରହିଛି ପ୍ରକାଶ !

ବୈଦିକ ଋଷିଏ ବାଲ୍ମିକୀ, କାଳିଦାସ,
ଭବଭୂତି, ଆଦିକବି ରଚିଲେ ଆକାଶ,
ହୋମର୍, ବର୍ଜିଲ୍, ଦାନ୍ତେ, ପିତ୍ରାର୍କ, ମିଲ୍ଟନ୍—
ଏ ସୁନ୍ଦର ନଭେ ଦେଖି ହେଲେ ମୁଗ୍ଧମନ,
ଅମୃତ ମଧୁର ସ୍ୱରେ ବିଚିତ୍ର ଭାବରେ
ରଚିଗଲେ କେତେ କବି କବୀନ୍ଦ୍ର ଅମ୍ବରେ ।
ତଥାପି ଅନନ୍ତ ଶୋଭା-ଶ୍ରୀକୋଠଭଣ୍ଡାର
ଅକ୍ଷୟ ଅଖଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଛି ଏହାର ।

କି ଅମୃତ ତାଳ ତାକୁ ଗଢ଼ିଅଛୁ ବନ୍ଧୁ,
କି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ତହିଁ ଅଛୁ ଧାଡ଼ି ଲହୁ !
ସବୁ ନାହିଁ ନ ସରିବ ତା ଅନନ୍ତ କାଳେ
ଯେତେ ଦାନ ଥିବ ନବ ହୃଦୟ କଙ୍କାଳେ ।

—୨—

ରହିଅଛୁ ମୁହିଁ ଅଜି ଦୂର ପ୍ରବାସରେ,
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଯାହା ଛାଡ଼ି ଅସିଅଛୁ ଘରେ ।
ସେ ସ୍ଥାନ ଏ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟେ ଦୂର ବ୍ୟବଧାନ,
କେବଳ ରହିଛୁ ଏକ ଅନନ୍ତ ଗଗନ ।
ଦଣେ ଏହି ସନ୍ଧ୍ୟାତାରା ପଶ୍ଚିମ ଅକାଶେ,
ସମ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ତାହା ସ୍ୱବାସେ ପ୍ରବାସେ ।
ନୀରବେ ନିରେଖେଁ ମୁହିଁ ଯେ ତାରା କିରଣେ
ପଡ଼ୁଥିବ ସେହି କର ମୋ ଗୃହ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ।

ଅନନ୍ଦରେ ନାଚୁଥିବେ ଦାଣ୍ଡେ ଶିଶୁଗଣ,
ଅଣୁଥିବେ ଗୋପବୃନ୍ଦ ଗୋଗୋଷ୍ଠୁଁ ଗୋଧନ,
ବାଲକାମ ସାରି ତଷା ଫେରୁଥିବ ଘରେ,
ସନ୍ଧ୍ୟାଦୀପ ଜାଳୁଥିବେ ଘରଣୀ ଏ ଘରେ ।
ପାଠସାରି ପିଲାମାନେ ଦାଣ୍ଡେ ଗାଇ ଗୀତ
ଫେରୁଥିବେ ପାଠଶାଳୁଁ ହୋଇ ଅନନ୍ଦିତ,
ହାଟରୁ ହାଟୁଆମାନେ କଥା କହି କହି
ପିଠରେ ଗଣ୍ଠିଲି ପଥ ଯାଉଥିବେ ବାହି ।
ନିତ ନିତ ଯାହା ଦେଖି ନ ଥିଲି ଅଦର,
ଅଜି କଳ୍ପନା ହୁରୁ ତାହା ଦଶଇ ସୁନ୍ଦର !
କି ଗଭୀର ପ୍ରହେଳିକା ମାନବ ଜୀବନ,
'ଅଶ୍ମେସୁନା ଭେଣ୍ଡି' ଖାଣ୍ଟି ସତ୍ୟ ଏ ବଚନ ।
ଅତୀତ ଜୀବନ ଦୂରୁଁ ଦଶଇ ସୁନ୍ଦର,
ଥିଲାବେଳେ ହାତେ ତହିଁ ନ ଥିଲା ଆଦର,
ଆଜି ଯାହା ଲାଗୁଅଛୁ ସାମାନ୍ୟ ନଗଣ୍ୟ,
ଭବିଷ୍ୟ ଜୀବନେ ତାହା ହୋଇଯିବେ ଧନ୍ୟ ।

— ୩ —

ଏହି ଯେ ସଉଧ ପୁରୀ ନଗରୀର ରାଣୀ,
ବିପଣୀ-ବୀଥିକା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଙ୍ଗ ରାଜଧାନୀ,
ଶୀର ପ୍ରବାହିନୀ ଯାର ଜୀବନ ନାଡିକା,
ସଂସାର ଚରଣେ ଯାର ମନପ୍ରାଣ ବିକା,
ଅଗଣ୍ୟ-ଅକ୍ଷୟ-ଧନରତ୍ନେ ସମନ୍ୱିତା,
ଜନସଂଘ-କଳ-ଯାନ-ବାହନେ ପୂରିତା,
ନଭସ୍ପୃଶୀ ସ୍ତମ୍ଭ ଧୂମରାଶି-ସମୁଦ୍‌ଗାରୀ,
ଅଗଣନ ହର୍ମ୍ୟ ତୁଙ୍ଗ ଅମ୍ବରସଂସ୍ପୃଶୀ ।
ନାନା ଦେଶୁଁ ସମାଗତ ବିବିଧ ମାନବ
ନାନା ସାଜସଜ୍ଜା ସୁବିଚିତ୍ର ନବ ନବ ।
ନାନା ଭାଷା-ଭାଷୀ ଏହି ମହାଜନ ସ୍ରୋତ,
ଭାସିଯାଏ ନେତ୍ର ଅଗେ ଚଞ୍ଚଳ ସତତ ।

ଘର୍ଘର ଘୁରଇ ଚକ୍ର ଉଦ୍‌ଗାରି ଅନଳ,
ଅହୋରାତ୍ର ହୁଏ ଯାହା ମୋର କର୍ଣ୍ଣଶୂଳ —
ଏହିମାନେ ଭବିଷ୍ୟତେ ବିଚ୍ଛେଦ ସମୟେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚହ୍ନେରବେ ପୁଣି ଉଇଁବେ ହୃଦୟେ ।
ପାଦେ ଠେଲିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଏହିକ୍ଷଣି,
ହୁଇବ ଏହାଙ୍କୁ ପୁଣି ସୁଦୁର୍ଲଭ ମଣି !

— ୪ —

ଗମ୍ଭୀର ନିଗୂଢ଼ ଏହି ପ୍ରକୃତି ଜୀବନ,
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଦାନନ୍ଦ ଆତ୍ମା ସନାତନ,
ଓତଃପ୍ରୋତଃ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହା ଅକ୍ଷୟ ଆନନ୍ଦେ,
ଗାଏ ଏ ଆନନ୍ଦ ଗୀତି କି ସୁନ୍ଦର ଛନ୍ଦେ ।
ଧନ୍ୟ ଅହେ ଧନ୍ୟ ତବ ଦୟା ବିଶ୍ୱପତି
କ୍ଷୁଦ୍ର ନରେ ଦେଇଅଛ ବୁଝିବା ଶକତି ।
ଅତଳ ଅଗାଧ ଏହି ପ୍ରକୃତିର ଶୋଭା
କବି ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଚିର ମନୋଲୋଭା,

ଧନ୍ୟ ହୁଏ ପ୍ରାଣ ପାଇ କଣିକା ତାହାର
ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନଟି କେମନ୍ତ କାହାର !
ପ୍ରକୃତିର ଶିଶୁ ଭୁଞ୍ଜେ ଯେ ଶୋଭାସମ୍ପଦ
ନଗଣ୍ୟ ତା ସଙ୍ଗେ ଧନରତ୍ନ ରାଜପଦ ।
ଜଡ଼ ତରୁଲତା ପଶୁପକ୍ଷୀ ନରନାରୀ
ସମସ୍ତେ ଏ ସମ୍ପଦର ସମ ଅଧିକାରୀ ।
ପଥେ ଚାଲିଯାଏ ଯେଉଁ ଦୀନ ଦୁଃଖୀଜନ
କିଏ ଜାଣେ ତା ଜୀବନ-ସମ୍ବାଦ ନଗଣ୍ୟ ?
ତୁଚ୍ଛ ବା ସାମାନ୍ୟ ତାକୁ ମଣିଲେହେଁ ଆନ
ଅଛି ତାହା ପ୍ରାଣେ ସୁଖ-ଅକ୍ଷୟ-ନିଧାନ,
ବାହାସ୍ୱରେ ବିହଙ୍ଗମ ଉଡ଼ଇ ଆନନ୍ଦେ,
କି ସୁଖେ ଗାଉଛି ଗୀତ କି ମଧୁର ଛନ୍ଦେ !
ପ୍ରକୃତି କୋଠଭଣ୍ଡାରେ ଅଛଇ ଯେ ଧନ,
ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପାଆନ୍ତି ତାହା ନ ଦେଖଇ ଅନ୍ୟ ।

ତେଣୁ ସର୍ବେ ସ୍ୱଜୀବନେ ମହାର୍ଘ ମଣନ୍ତି,
ନିଜ ସୁଖ ଦେଖି ପର ସୁଖ ନ ଦେଖନ୍ତି ।
ମୋହ ପକ୍ଷେ ମୋ ଜୀବନ ଦୁର୍ଲଭ ଯେପରି,
ଆନ ପକ୍ଷେ ତା ଜୀବନ ସିନା ସେହିପରି ।
ମନେ ହୁଏ ମୋ ଜୀବନ ମହାଲକ୍ଷ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ,
ଜଡ଼ ତାରା, ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତା ଅବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ !
କିନ୍ତୁ ରେ ତାରକା ! ଅଛି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତୋହର
ଏକ ସୂତ୍ରେ ବନ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କର
ସଂସାରର କ୍ଷୁଦ୍ର ନର ମୁଁ ଧୂଳିଲୁଣ୍ଠିତ,
ଆକାଶର ସନ୍ଧ୍ୟାତାରା ଉଚ୍ଚେ ସମୁଦିତ,
ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କର କି ଶକ୍ତି ମହାନ
କରିଅଛି ଦୂର ଦେଶ କାଳ ବ୍ୟବଧାନ !
ଲକ୍ଷ କୋଟି ଯୁଗ ପୂର୍ବେ ଏ ତାରକା, ମୁହିଁ,
ଏକ ଦେହ ଏକ ପ୍ରାଣ ଥିଲୁ ଆମ୍ଭେ ଦୁଇ ।

ଏକ ପିଣ୍ଡ ଏକ ପ୍ରାଣ ହେଲ ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡିତ,
ସ୍ୱଳୁଛନ୍ତି ପରସ୍ପର ପାଇଁ ହୃଦ୍‌ଭୂତ !
ତେଣୁ ରେ ତାରକା ! ତୋତେ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧପ୍ରାଣ
ତୋର ମୋର ଲକ୍ଷ ଏକ ସମାନ ନିଦାନ ।
ତୁହି ଧନ୍ୟ ମମ ପ୍ରାଣ ଅନନ୍ଦ ବଢ଼ାଇ
ମୁହିଁ ଧନ୍ୟ ପ୍ରୀତି ନେବେ ତୋତେ ରେ ଅନାଇ ।

ଅଳିର ମେଳଣି

—୧—

ଦିନ ଯାଉଛୁ ବୁଢ଼ି ଆସଇ ସନ୍ଧ୍ୟା
ଭାନୁ-ଅନନେ ରହିଁ ବିବଣ ବନ୍ଧ୍ୟା
ବସା-ଗଛ-ଅଢ଼ଳୁ ଯାନ୍ତି ବିହଙ୍ଗେ,
ପନ୍ତି ପନ୍ତି ବାନ୍ଧିଣ ବିବିଧ ରଙ୍ଗେ ।
ନୀଳ ଗଗନ ଦିଶେ କେଡ଼େ ନିର୍ମଳ,
ଉଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି ତହିଁ ବିହଙ୍ଗ ଦଳ ।
ଚୁଙ୍ଗ ନଭେ ବିହଙ୍ଗ ଏବେ ସୁନ୍ଦର,
ପନ୍ତି ବାନ୍ଧି ଯିବାରୁ ସୁନ୍ଦରତର ।
ଯେହ୍ନେ କବିତା ମନୋରମ ସ୍ୱଭାବେ,
ସୁନ୍ଦରତର କାବ୍ୟକଳା ପ୍ରଭାବେ ।

—୨—

ଅସ୍ତ-ଉନ୍ମୁଖ-ରବି କିରଣଜାଳେ
ଶୋଭା-ସମ୍ଭାର ହେଲ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ତାଳେ ।
ସରବ ପଶୁପକ୍ଷୀ ନର ସରବେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗବିଦିଗ ବିବିଧ ରବେ ।
ଏ ରବ ଶେଷ କୋଳାହଳ ଦିନର,
ପ୍ରାଣି ଯେସନ ଶେଷେ ହୁଏ ପ୍ରଖର ।

ଅସଲ ବହୁ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ପବନ,
ତରୁ ବଲ୍ଲରୀ କରୁ କରୁ କମ୍ପନ ।
ନୀଳ ଲୋହିତ ପୀତ ଶ୍ୱେତ ହରିତ
ଏ ଆଦି ବର୍ଣ୍ଣେ ବିହାୟସ ପୂରିତ ।
କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର କେଡ଼େ ବିଚିତ୍ର ଛବି !
ବର୍ଣ୍ଣି ପାରିବେ କି ତା ସହସ୍ର କବି ?
ସୃଷ୍ଟି-ଆଦ୍ୟରୁ କବି କବୀନ୍ଦ୍ର କେତେ,
ଶେଷ କଲେକି ଏହା ବର୍ଣ୍ଣିଣ ଏତେ ?
କେଉଁ ତୂଳିକା ଧରି କେଉଁ ବିନ୍ଧାଣି,
କେସନ ଗଢ଼ିଲା କି ସାମଗ୍ରୀ ଆଣି ?
ରାଜରାଜେନ୍ଦ୍ର ଧନପତି ଧରାର
ତୋଳି ପାରିବ କିଏ ଶୋଭା-ସଂସାର ?

ଏହା ଆଦର୍ଶେ ସିନା ଧରା-ଧନେଶ
ବର୍ଣ୍ଣ ବିନ୍ୟାସି କରେ ବିଚିତ୍ର ବେଶ
ହର୍ମ୍ୟ କରୀ ନଗରୀ ତରୀ ବଲ୍ଲରୀ
ନାନା ଆକାରେ ଘନ ନଭେ ସଞ୍ଚରି
କେଉଁଅଡ଼େ ଯାଉଛୁ କି ଅଭିଯାନେ,
ଦେବତାଏ ଯାନ୍ତି କି ସୁର ବିମାନେ ?

—୩—

ଚିର ତ ନୁହେଁ ଦିନ ଆସୁଛି ରାତି
ନିଭିବ ନେତ୍ର ବିଭା, ପରାଣ-ଭାତି ।
ସ୍ଥିର ନୁହେଁ ଆଲୋକ, ଆସେ ଅନ୍ଧାର,
ଦେଖି ନିଅ ହେ ପାନ୍ଥ ଶୋଭା-ସଂସାର ।

—୪—

ଲହୁଁ ଲହୁଁ ଜଳିଲେ ତାରା ଗଗନେ,
ହୀରା ଫୁଲ କି ଅହା ସୁର-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
ବାଞ୍ଛି ପଡ଼ୁଛି ଦେବକନ୍ୟା-ଅଞ୍ଜଳୁଁ
ମଶାରୀ ପାଶେ ଦେବୀ ଚଞ୍ଚଳ ଚଳୁଁ ।

ଅବା ପ୍ରଣୟି-ଆଗମନ-ଆଶାରେ
ରତ୍ନ-ପ୍ରଦୀପ ଜାଳି ଦେଇ ସ୍ୱର୍ଗରେ ?
କିବା ପ୍ରକୃତି ଦେବୀ ପଟ ମୋଚନେ
ଦେଖେ ଫୁଟନ୍ତା ଫୁଲ ନନ୍ଦନ ବନେ ?

—୫—

କି ମନ୍ତ୍ର ଆସି ନିଶା କଲା ପଠନ,
ହେଲେ ମାନବଗଣ ହତ-ଚେତନ ।
ଦେହ ପିଞ୍ଜର ତେଜି ଅଜ୍ଞାତ ଲୋକେ,
ପ୍ରିୟ ପରିଜନଙ୍କୁ ଭସାଇ ଶୋକେ,
ଗଲା ପଥିକ ତେଜି ପାନ୍ଥନିବାସ,
ପଡ଼ିଛି ସେହି ଧରା ସେହି ଆକାଶ ।

ଢାଳିଛି ଲୋତକ କି ଶିଶିର ଛଳେ
ଚିର ମେଲଣି ଯେନ 'ଅଜ୍ଞାତ' ଚଳେ ?
କେତେ ସୁନ୍ଦର ଏହି ବିଶାଳ ଧରା
ତେଣୁ ଏଥିରୁ ମାୟା ନ ଛାଡ଼େ ପରା ?
ଯେ ଯାଏ "ସେହି" ପୁଣି ବାହୁଡ଼େ ପ୍ରାଣେ ?
ମୃତ୍ୟୁଣୀ-ରଥ ଫେରିବାର କେ ଜାଣେ ?
ସିନ୍ଧୁରେ ବିନ୍ଦୁ ଯାଇଁ ଯେବେ ମିଶିବ,
ପୁଣି ସେ "ବିନ୍ଦୁ" କି ପ୍ରକାରେ ଫେରିବ ?
ଏସନ ଦିନେ ମୁହିଁ ଯିବି ତ ଚାଲି,
ଏ ଧରା ଏ ଆକାଶ ରହିବ ଖାଲି ।
କେଉଁ ଦେଶ ସେ, କେତେ ଦୂର, ଈଶ୍ୱର ?
ଦୁଃଖ-ସୁଖେ ସୁନ୍ଦର ଏ ଧରା ପର ?
କି ଏ ଅଛ ହେ ତୁମ୍ଭେ ଅଜ୍ଞାତପୁରେ
ଆନନ୍ଦ ଦେବ କି ହେ ଏ ପାନ୍ଥେ ଦୂରେ ?

ତାରକା

— ୧ —

ମେଘମୁକ୍ତ ସୁନିର୍ମଳ ନିଦାଘ-ଗଗନ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା ତହିଁ ଦିଶେ ସୁଶୋଭନ ।
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି ମଧ୍ୟେ ଜଡ଼ିତ ଯେସନ
ହୀର ନହେ ହୀରାଖଣ୍ଡ ସମ କି ଶୋଭନ ।

— ୨ —

ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ମାନବ ଶିଶୁ ନିରେଖ ନୟନେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିଶାଳ ଏହି ନିର୍ମଳଗଗନେ
କି ଗୌରବମୟ ଏହି ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ !
ବିସ୍ମିତ ହୃଦୟେ ଚାହିଁ ପୂଜ ବିଶ୍ୱରାଜ ।

— ୩ —

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇନ୍ଦ୍ରପୁରବ୍ରେ ନ କରେ ପ୍ରଚାର
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମହିମା ସର୍ବଶକ୍ତିମୟଙ୍କର !
ଦେଖୁନାହିଁ କି ହେ ତଥି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅକ୍ଷରେ
ସର୍ବଶକ୍ତିମୟ ନାମ ଖୋଦିତ ବକ୍ଷରେ !

— ୪ —

ଅକ୍ଷୟ ଅଲୋକ ଏହି ଦୀପ ଅପ୍ରମିତ
ଯାମିନୀର ଗ୍ଲାନ୍ୟାକୁ ଯା କରେ ପ୍ରଭାନ୍ୱିତ !
କର ନିରୀକ୍ଷଣ, କହ କେଉଁ ଗର୍ବୀଜନ
ଏ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କଜାଳେ କରିପାରିବ ଗଣନ ?

— ୫ —

ଦେଖ ଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ତାରା ଯାହାର କିରଣ
ବହୁଦୂରୁଁ ସୁଗୌରବେ କର ସନ୍ଦର୍ଶନ,
ବିଶାଳ ଜଗତ ବିଶ୍ୱରାଜ-ସୁପାଳିତ
ଅନାଦି ଅନନ୍ତକାଳୁଁ ଯେହୁ ବିରାଜିତ ।

—୬—

ମହୀ ଅଲୋକିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ ତା ଶୟନ
ପ୍ରତ୍ୟେକର ଅଛୁ ଏକ ଗ୍ରହର ମଣ୍ଡଳ ।
କେତେ ପ୍ରାଣୀ ଯାହାଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ-ଆଧାର,
ଅଟନ୍ତି ସେ ନିଜ-ନିଜ ବିଶ୍ୱ-ମୂଳାଧାର ।

—୭—

ସେ ଗୌରବମୟ ପ୍ରାଣୀ ନ ଜାଣନ୍ତି ପରି
ପାତକ-କାଳିମା କିବା ବିଷାଦାଶ୍ରୁ ଧାରି,
କିନ୍ତୁ ନିରନ୍ତର ଗାଇ ଭକତି-ସଙ୍ଗୀତ
ବିଭୁପ୍ରେମେ ମତ୍ତ ହୋଇ ସଦା ତୁଷ୍ଟ ଚିତ୍ତ ।

—୮—

ହେ ଧୂଳିର ଶିଶୁ ! କହ ବିଶାଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ
କିଏ ତୁହି, କେଡ଼େ କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଶ୍ୱ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ !
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ମଧ୍ୟେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପତଙ୍ଗମ; ସିନ୍ଧୁ—
ବିଶାଳ ବିସ୍ତୃତ ମଧ୍ୟେ ନୀହାରିକା-ବିନ୍ଦୁ ।

—୯—

ତଥାପି ହେ ନୁହ ଭୀତ, ସେହି ମହାଶକ୍ତି
ସୃଷ୍ଟି ଯାର ମହାସିନ୍ଧୁ, ବିଶାଳ ଧରଣୀ,
ଶୂନ୍ୟେ ଯା ଜ୍ୟୋତିଷ୍କଗଣେ କଲେ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ
ସେହି ପୁଣି ତୁମ୍ଭ ପିତା ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରାଣ ।

—୧୦—

ଶାନ୍ତ ହୁଅ, ସର୍ବଦର୍ଶୀ ସେ ଦିବ୍ୟ ନୟନ
ବ୍ୟାପ୍ତ ଯାହା ମହୀ, ବାୟୁମଣ୍ଡଳ, ଗଗନ,
ଯେ ଦୃଷ୍ଟିକି କେହି ଏଡ଼ି ନ ପାରେ କେବେହେଁ,
ବିନ୍ୟସ୍ତ ସେ ତବୋପରି ସତତ ସସ୍ନେହେ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଫୁଲ

ଦୁଆର ଅଗରେ ଲଗା ହୋଇଥିଲା
ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଗଛଟିଏ,
ଯଥାକାଳେ ଗଛେ ଫୁଟନ୍ତେ କୁସୁମ
ଦେଖନ୍ତି ଆସି ସଭିଏଁ ।

ପଛ ଜହ୍ଲାଡ଼ରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଫୁଲ
କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ,
କଳାମେଘ କୋଳେ ଖେଳି ହସୁଅଛି
ସ୍ଥିର ସୌଦାମିନୀ କି ସେ ?

କେତେ ଦୂରେ ସେହି ସବିତା ଦେବତା
ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ କେତେ ଦୂରେ !
ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ନେତ୍ରେ ଅନାଇ ରହିଛି
ସେହି ପୂର୍ବାଭିମୁଖରେ ।

କୋଟିଏ ଯୋଜନ ହେଲେହେଁ ଦୂରତା
ପ୍ରେମ ପାଶୁଁ କେ ବାହାରେ ?
ଚନ୍ଦ୍ର-କୁମୁଦିନୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ
ଯେ ଯାହାର ସେ ତାହାର ।

ଗଣ୍ଡି ଗଣ୍ଡି ଗଛେ ଫୁଟିଅଛି ଫୁଲ
ପୁଷ୍ପଭରେ ଅବନତ,
ଧନ ଭରେ ଧନୀ ଜ୍ଞାନ ଭରେ ଜ୍ଞାନୀ
ବିନମ୍ରେ ଏସନ ନତ ।

ବହନ୍ତେ ପବନ ହୋଇ ଛନ ଛନ
ନଇଁ ପଡ଼େ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ,
ପୁରୁଷ-ପରଶେ ଲଜ୍ଜାର ଆବେଶେ
କାତରେ କିବା ସୁମୁଖୀ ।

ପାଗଳ ପବନ   ଛନ୍ନ ଅପଘନ
ଏଣେ ତେଣେ ଦୋହୋଲାଏ,
"ନାହିଁ ନାହିଁ ହୁରେ   ଯା ଯା ରେ" ବୋଲିଣି
ଫୁଲ ଙ୍କ ମୁହଁ ହଲାଏ !

ଭୁହାଇ ଭୁହାଇ   ବରଷଇ ଘନ
ନୀରପାତେ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ
ବିଚ୍ଛେଦ କାତର   ଲଜ୍ଜାତରତର
ମେଘ ଦେଖି ହୁଏ ଦୁଃଖୀ ।

ଟପ ଟପ ସ୍ୱନ   ମନ୍ଦ ଗରଜନ
ପବନ ଗହଣେ ନୀର
ଝର ଝର ଝର   ଫୁଲ ଦେହେ ପଡ଼ି
ଧମାକୁ କରେ ଅସ୍ଥିର ।

ନୀରକୁ କହେଣି   ବୋଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ
"ମୋର ସଙ୍ଗେ କପାଁ ବାଦ ?"
କହେ ନୀର "ବାଦ   ନୁହେ ଯୋଗ୍ୟଦଣ୍ଡ,
କଲ୍ଲ ଯେଣୁ ଅପରାଧ,

ହ୍ରଦ ପୁଷ୍କରଣୀ   ନିମ୍ନଗା ନୀରଧି
ଅଙ୍ଗ ଶୋଭୁଥିଲି କାଳେ,
ପୋଡ଼ି ଜଳ ବାଷ୍ପ   ରୂପେ ଉଡ଼ଇଲ
ତପନ କିରଣ ଜାଳେ ।

ଯେ ମୋହର ଏତେ   ଦଶା ଘଟାଇଲା,
ସେହୁ ପୁଣି ପ୍ରିୟ ତୋର,
ମୋର ଧନେ ବଢ଼ି   ମୋ ଶତ୍ରୁ ସୁହାଗୀ
ଛୁ ଛୁ କୃତଘ୍ନତା ତୋର ।"

ଭଣେ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ   "ବିଧାତା ବିଧାନେ
ନ ବୁଝି ଦେଉଛୁ ଗାଳି,
କେମନ୍ତେ ବଞ୍ଚନ୍ତା   ଜଗତ ଜନତା
ଜୀବନ ନ ଦେଲେ ଢାଳି ?"

କେଡ଼େ ଶୋଭାବତୀ   ଫୁଲ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ
ଜନମନ ନେତ୍ର ମୋହେ,
କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର   ତୋର ଗୋରା ଦେହ
ଅଙ୍ଗନ-ଅଙ୍ଗରେ ଶୋହେ ।

କି ହେଲା କି ହେଲା   ଫୁଲର ପାଖୁଡ଼ା
ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଝଡ଼େ,
ମହା ପ୍ରସ୍ଥାନରେ   ପାଞ୍ଚାଳୀ ପରାଏ
ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼େ ।

ଉପର ଫୁଲର   ଦେଖିଣ ଏ ଦଶା ,
ମଞ୍ଜିଫୁଲ କହେ ହସି,
ଗରବ-ସୁହାଗେ   ଫୁଲ ଉଠୁଥିଲୁ
ତଳେ କିପାଁ ପଡ଼ୁ ଖସି ?

ଫୁଟୁ ଫୁଟୁ ହୋଇ   କହେ କଢ଼ି ଗର୍ବେ
"ତୋର ଦିନ କାଳ ଅସେ"
କୁଆଟିଏ ଉଡ଼ି   ରବ କହିଗଲା
"କିବା ଗର୍ବ ଧରିବାସେ ?"

ବର୍ଷା ସ୍ମୃତି

ଅସ ଅସ ବର୍ଷାରେ ସ୍ୱରଗର ସୁଧାରାଶି
ତୋ ପାଇଁ ବରଷା ଅଛୁ ଚାତକ ପକ୍ଷୀ ପିଆସୀ ।
ଟାଳ ଟାଳ ବରଷା ରେ ଶୂନ୍ୟରୁ ଅମୃତ ଧାରା,
ତୋତେ ଦେଖି ଘନ ବନେ ନାଚନ୍ତି ମୟୂର ପାରା ।
ଅଣ ଅଣ ବରଷା ରେ ବିସ୍ମୃତ ଭାବନା ମନେ,
ନିରେଖନ୍ତି ନେନେ ତୋତେ କୃଷ୍ଣ କି ନିକୁଞ୍ଜ ବନେ ?
ସିଞ୍ଚି ଦଅ ବରଷା ରେ ପଦ୍ମ ଫୁଲେ ଶୀତ ଜଳ,
ତରୁ ଲତା ପାଦନ୍ତୁ ରେ ପରଶେ ଆନନ୍ଦ ବଳ ।
ଧୋଇ ଦଅ ବରଷାରେ ନବ ନୀରେ ମହୀ ଦେହେ,
ମହୀରୁ ଜାନକୀ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉଠିବେ ଅତି ସେନେହେ ।
ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି କୋକିଳ ତୋତେ ଦେଖି ବରଷାରେ
ଉପବାସୀ ଚାତକର ଶୁଷ୍କ କଣ୍ଠ ତୃଷ୍ଣାରେ ।

ଗଡ଼ି ପଡ଼ୁ ମଥାନରୁ ରକ୍ତ-କାନ୍ତି ଧାରା ବାରି,
ହୀରାପର ଫୁଟେ ଫୁଲ ଓଳି ତଳେ ଧାରି ଧାରି ।
ତୋ ଦୟାରେ ବରଷା ରେ ବିଟପୀ ଉଠେ ବିକଶି,
ତୋ ଜଳ ପାଇଲେ କେତେ ଲତା ଧରେ ଫୁଲ କଷି,
ସଖାସହ ଗୋପୀନାଥ ବୁଲୁଥିଲେ କୁଞ୍ଜବନେ,
ଗହନ କାଳିନ୍ଦୀକୂଳେ ବର୍ଷିଲୁ ଝର୍ଝର ସ୍ୱନେ ।
ସପତ ଦିନ ଗୋପରେ ବରଷି ଥିଲୁ ଦ୍ୱାପରେ
ଧରିଥିଲେ ନରହରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରିବରେ ।
ସାଗରୁଁ ନେଇଣ ନୀର ସୂର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ତୋ ସୃଷ୍ଟି
ଅନନ୍ତ କାଳୁଁ ବରଷା କରୁଛୁ ଏପରି ବୃଷ୍ଟି ।
ତୁ ଆସନ୍ତେ ଦୁର୍ବାଦଳେ ପିନ୍ଧିଣ ଲୋହିତ ଶାଢ଼ୀ
ସାଧବାଣୀ ବୋହୂମାନେ ବସନ୍ତି ଧାଡ଼ିକି ଧାଡ଼ି ।
କେଉଁ ଦେଶୁଁ ବରଷାରେ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲୁ ତୁହି ।
ଝର ଝର ସ୍ୱରେ ତୋର ଶରକାଳ କଣା ମୁହିଁ ।

ବର୍ଷି ତୁ ଛାଡ଼ିଗଲେ ଆନନ୍ଦ ଯାଏ ବରଷା !
ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପାଇବଇଁ କି ଉପାୟ କି ଭରସା ;
ଛାଡ଼ିଗଲେ ବରଷା ତୁ ଗୀତେ ନ ରହେ ଆନନ୍ଦ
ଭଜନ କର କି ନାମ ପାଇବଇଁ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ।
ହେମନ୍ତ ବସନ୍ତ ବର୍ଷା ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ଛଅ ଭାଇ
ନାଚୁଅଛ ଚିରକାଳ ଅନନ୍ତ ଭଜନ ଗାଇ ।
ଥାଉ ବର୍ଷା ସନ୍ଦଦନେ ପୃଥିବୀରେ ଠାଇଁ ଠାଇଁ
ମିଛଟାରେ ଭାଳୁଥାଏଁ ନନ୍ଦ ଯେମନ୍ତେ କୃଷ୍ଣ ପାଇଁ ।
ତୋତେ ଦେଖି ବରଷା ରେ ନାଚ ଉଠେ ମୋର ଚିତ୍ତ
କଣ୍ଠେ ବସି ସରସ୍ୱତୀ ଗାଉଥାନ୍ତି କେତେ ଗୀତ ।
ମୁକ୍ତାନନ୍ଦ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଖସିପଡ଼େ ଗଗନରୁ
ସୁଶୀଳା ଦୁଲଣୀମାନେ ଦେଖୁଥାନ୍ତି ତାହା ଘରୁ ।

ବର୍ଷା-ଚିନ୍ତା

ନିବିଡ଼ ପ୍ରାବୃଟେ ଗମ୍ଭୀର ନିଶୀଥେ
ଘୋଟଇ ଗଗନେ ଘନ,
ଦକ୍ଷିଣାଶା ଉଠୁଁ ବହଇ ହିଲ୍ଲୋଳ
ହିଲ୍ଲୁପଦ ବିକମ୍ପନ ।
ଗୁରୁଁ ଗୁରୁଁ ଘନ ଟପ ଟପ ସ୍ୱନେ
ଜଳଧାରେ ପଡ଼େ ତଳେ
ସୁପ୍ତ ଜନ ପ୍ରାଣୀ, ଫେଡ଼ିଣ ଗବାକ୍ଷ
ଭାଳିଲଇଁ ସୁନିଷ୍ଟଳେ ।
ଚମକେ ଦାମିନୀ ଭେଦ ଧ୍ୱାନ୍ତ-ଦେହ,
କୁନିଶେ ଦଗ ସ୍ପନ୍ଦନ,
ଘର୍ଘର ଘରଡ଼ ଘନ-ଗାର-ଧ୍ୱନି
କିମ୍ଭ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ।

ସଦା ଦିନେ ମୁଁ ଯେ   ବରଷାର ରଙ୍ଗ
ମେଘ ଦେଖି ଫେଡ଼େ ମନ,
ଝର୍ଝର ଶବଦ   ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହେଲେ
ବିଷଣ୍ଣ ହୁଏ ମୋ ମନ।
ନିରେଖି ନିବିଡ଼   ନିଶୀଥ ଗଗନ
ଭାବମଗ୍ନ ହେଲ ଚିତ୍ତ,
ଅସଂଖ୍ୟ ଅତୀତ   ଘଟନା ହୃଦୟ
ଅନମ୍ବରେ ସମୁଦିତ।
ମନେ ପଡ଼େ ସେହି   ବୈଦିକ ଯୁଗର
ଶାନ୍ତ ରସାସ୍ପଦ ବନ,
ବଟଛାୟା ତଳେ   ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀ ମଧ୍ୟେ
ଋଷି ପତ୍ନୀ କନ୍ୟାନନ।
ଶାନ୍ତ ତପୋବନ   ସାନ୍ଦ୍ର ତରୁ ଲତା
ରୁଚିର ପର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀର,
ଋଷି-ପରିଜନ   ସରଳ-ପରାଣ
ପ୍ରଶାନ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଧୀର।
ପୂତ ହୋମ-ବହ୍ନି   ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରଣବ
ବେଦମନ୍ତ୍ର ଜପ ପୂତ,
ତପୋବନେ ସନ୍ଧ୍ୟା   ବିହଙ୍ଗମ ପନ୍ତି
ନୀଳାକାଶେ କଳରୁତ।
କରୁଣ-ନୟନ   ଏଣ-ଏଣୀଗଣ,
ଦିନାନ୍ତେ ଗୋଷ୍ଠୁଁ ଆନୀତ,
ହୋମ-ଧେନୁ-ଦୁଗ୍ଧ   ଋଷି ଦୁହିତାଙ୍କ
ବରାଙ୍ଗୁଳି-ଆକର୍ଷିତ।
ହୋମ-ବହ୍ନି-ଧୂମ   ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରଣବ
ସାନ୍ଧ୍ୟବାତ-ସଞ୍ଚାଳିତ,
ଆଶ୍ରମ-ପଦବ   ସାନ୍ଦ୍ର-ଲତା-ଦ୍ରୁମ
ସ୍ୱର୍ଗ ହୁଏ ସମୁଦ୍‌ଭୂତ।

ସ୍ମରଣ ହୁଅଇ ଶିବଗତପ୍ରାଣ
ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତା ଗିରିସୁତା,
ଘୋର ପ୍ରାବୃଷେଣ୍ୟ— ତପସ୍ୟାନିମଗ୍ନା
ପିନାକି-ପ୍ରଣୟ-ଯୁତା !
ନଲ-ଦତ୍ତ-ଚିହ୍ନ ସତୀ ଦମୟନ୍ତୀ
ନିବିଡ଼ ନିର୍ଜନ ବନେ,
ପ୍ରିୟତମେ ଚହ୍ନୁ— ଲତା-ଅନ୍ତରାଳେ
ଲୋଡ଼ନ୍ତି ଆକୁଳ ମନେ ।
ମନେ ପଡ଼େ ଯେବେ କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟା-କାନନେ
ତେଜିଣି ଅଯୋଧ୍ୟା ଧାମ,
ଘୋର ପ୍ରାବୃଟରେ ଝୁରି ବୁଲୁଥିଲେ
ବୈଦେହୀ ବିରହେ ରାମ ।
"ଦଣ୍ଡକା ଅରଣ୍ୟେ ରାଜ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ଦୀନ—
ଅନୁଧାବନକାରିଣୀ
ବନବାସ ବନ୍ଧୁ ସୁତନୁ ମଧ୍ୟମା
କାହାନ୍ତି ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିନୀ ?"
ଅଶୋକ ବିପିନେ ମହାସତୀ ସୀତା
"ରାମ" ନାମ ଜପ କରି,
ରାକ୍ଷସୀବେଷ୍ଟିତା ଯାପୁଥିଲେ ଯେବେ
ସୁଦୀର୍ଘ ଘୋର ଶର୍ବରୀ ।
ଅବର ବାଲ୍ମୀକି— ତପୋବନେ ଦିନେ
ଦାରୁଣତର ଯାତନା,
ଅବସାଦ ଘନ— ତମସେ ଆବୃତ
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନିଭାନନା ।
ନୀଳାବ୍ଜ ନୟନୁଁ ଝରି ବାରିଧାରା
ବହି ଯାଉଥିଲା ଭନ୍ତ୍ର,
ବିସୋରି ଥିଲେ ସେ ଆପଣା ଅସ୍ତିତ୍ୱ
ପ୍ରାଣେଶ-ପ୍ରମାଦ ଚନ୍ତ୍ର ।

ଅଚ୍ଛେଦ-ସରସୀ ତଟେ ମନେ ପଡ଼େ
ମହାଶ୍ୱେତା ରାଜସୁତା,
ଝୁରି ଝୁରି ପ୍ରିୟ— ତମ ପୁଣ୍ଡରୀକ—
ଶୋକେ ଘୋର ଅଭିଭୂତା ।
ଅଶରୀରୀ-ବାଣୀ- ଶ୍ରବଣେ ପୋଷଇ
ପ୍ରିୟ-ପ୍ରାପ୍ତି-ଆଶା ଚିତ୍ତେ,
ଦିନ ପରେ ଦିନ ମାସ ପରେ ମାସ
ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ ବିତେ ।

ମନେ ପଡ଼େ ମୋର ମୃତ ଚନ୍ଦ୍ରାପୀଡ଼
ମସ୍ତକ ରଖିଣ କୋଳେ,
ଗୁହିଁ ଗୁହିଁ ନେତ୍ରୁଁ ମୂର୍ଚ୍ଛନ୍ତ୍ରୀ ଲୋତକ
କାଦମ୍ବରୀ ପ୍ରେମଭୋଳେ ।
ମନେ ପଡ଼େ ମୃତା ପ୍ରସୂନ-ପରଶେ
ଇନ୍ଦୁମତୀ ସୁକୁମାରୀ,
ଝୁରି ଝୁରି ଅଜ ଦୁଃଅନ୍ତି ବିକଳ
ନେତ୍ରୁଁ ବହିଯାଏ ବାରି ।

ଦିନେ ଅଗଣନ ନୃପତିଙ୍କୁ ହେଳି
ସେ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡନା ବାଳା,
ବୋଳି ଦେଲା ପ୍ରାୟେ ଗୋଲ ଚନ୍ଦନକୁ
ମଙ୍ଗଳ-ବରଣ-ମାଳା,
ପ୍ରେମସୁଧାସିକ୍ତ ଲମ୍ବାଇ ଗଳାରେ
ଆନତ ଆନନେ ଜିଭା,
ଗୁହିଁ ମୁଗ୍ଧନେତ୍ରା ଜିଷଧ ଜେମାଙ୍କୁ
ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ ଅଜ ଯୁବା ।

ସେହି ଏକଦିନ ଏହି ଏକଦିନ
କି ଦାରୁଣ ଭେଦ ଅହା,
କାହିଁ ବା ନୋହିବ ଶାଶ୍ୱତ ବିଧାନ
ମିଳନ ବିଚ୍ଛେଦ-ଯାହା ।

ଏହା ଜାଣିଶୁଣି କିପାଇଁ ମାନବ
ହୁଅଇ ସଂସାର-ଦାସ,
ଦେଖି ନ ଦେଖିଲା ପ୍ରାୟେ ମୁଗଧ ପ୍ରାଣୀ
ପିନ୍ଧେ କଣ୍ଠେ ମୋହ-ପାଶ ।
ଅସାର ମଧ୍ୟରେ ସାର ସତ୍ୟ ଯାହା
ନ ବୁଝିଣ କିପାଁ ଜନେ
ପ୍ରିୟ-ବିୟୋଗରେ ବିଫଳ ଆଶାରେ
ଶୋକଯୁକ୍ତ ଅକାରଣେ ।
ବିକାର ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ବିକାର ତତ୍ତ୍ୱ
ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଗଣନ,
ସ୍ଥିର ଧୀର ଯାହା ଅଟଳ ଅଚଳ
ଏକ ବିଭୁ ସନାତନ ।
ଜୀବନେ ମରଣେ ଇହ ପରକାଳେ
ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ସୁସମାନ,
ମିଳନେ ବିଚ୍ଛେଦେ ଶକ୍ତି ଦିଅ ମୋତେ
ଅହେ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ !

ଶାନ୍ତିବାରି

ଶୁଖି ଯାଇଥିଲା ପରାଣୁଁ ପ୍ରେମ-ଅମୃତଧାରା,
ଶୁଷ୍କ ମରୁସମ ଲାଗିଲା ମୋତେ ସଂସାର ସାରା ।
ଅରଣ୍ୟର ଶୁଷ୍କ ପାଦପ ପ୍ରାୟେ ରହିଲି ପଡ଼ି,
ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ ପଦ୍ମ ପରାଏ ଶାନ୍ତ ପଡ଼ିଲା ଝଡ଼ି ।

ନିଭି ଯାଉଥିବା ପ୍ରଦୀପ ପରି ତେଜୋବିହୀନ
ଦିନମଣି ହୀନ ଦିବସ ସମ ଗଲା ମୋ ଦିନ ।
ଶିଶିର-ନିପାତେ ଦଗଧ ଯେହ୍ନେ କମଳ-ବନ
ଶାନ୍ତିହୀନ ହେଲା ତେସନ ମମ ପରାଣ ମନ ।

ଦାରୁଣ ନିଦାଘ-ଉତ୍ତାପେ ଯେସନେ ମହୀ କାତର,
ଅଶାନ୍ତି-ତାପରେ ତେସନ ଦଗ୍ଧ ଚିତ୍ତ ମୋହର,
ରହିଥିଲି ପ୍ରଭୁ ଅନାଇ ମୁହିଁ ଗୃତଙ୍କପର,
ଢାଳିଦେଲ ସ୍ୱାମୀ ମୋ ପ୍ରାଣେ ଶାନ୍ତି ବାରିଦ ବାରି ।
ଦେବକନ୍ୟା ଦେବତନୟ ପେଷିଦେଲ ମୋ ପାଶେ
ଶାନ୍ତି ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜେ ରହିଣ ମୁହିଁ ତାଙ୍କ ସକାଶେ ।

ମନବୋଧ

କାହିଁକି ମନ ଅଟେ ହୋଇଛୁ ଦୁଃଖୀ
କିଏ ଏହି ସଂସାରେ ହୋଇଛି ସୁଖୀ ?
କାହାର ମୁଖେ କେହି ଅନାଇ ନାହିଁ
କା'ଲାଗି ଭାବୁ ମନ ଦୁଃଖ କିପାଇଁ ?
ଖଟି ଦିବସ ଯାମୀ କର କରମ
ଖଟିବା ସିନା ମାନବର ଧରମ ।

ଖେଳ ନୁହଇ ମାନବର ଜୀବନ ।
ଖଣ୍ଡା ଧାରରେ ଚଳ ସ୍ଥିର ଏ ମନ ।
ଗୃହ ସଂସାର ଅଟେ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ର
ଗମ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବେ ଫେଡ଼ିଣ ନେତ୍ର,
ଗିରି ଉପର ଦେଶେ ଚଢ଼ିବୁ ଯେତେ,
ଗମିବ ଗିରି ଶୃଙ୍ଗ ଉଚ୍ଚକୁ ତେତେ ।
ଘୋର ଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧ ଯୁଝଁରେ ଘୋର
ଘେରି ଅଛନ୍ତି ଦେଖ ଅରିଏ ଘୋର ।
ଘନ ଗହନ ପଥ ଏକାକୀ ପାନ୍ଥ
ଘର ବହୁତ ଦୂର ଜାଣ ଏକାନ୍ତ ।
ନବ ନବ ଦିବସେ ନୂତନ କର୍ମ
ନ ରଖିଣ ଆଳସ୍ୟ ସାଧିବ ଧର୍ମ ।
ନିର୍ଲିପ୍ତ ଜୀବନରେ ନିଷ୍କାମ ମନ,
ନିତ୍ୟ ଶ୍ରୀହରି କାର୍ଯ୍ୟ କର ସାଧନ ।

ଚର୍ମ ବେଢ଼ିଛି ସିନା ଚଉପାଶରେ,
ଚିର ଭିତରେ ଦେଖ କି ନାରଖାର ।
ଚକ୍ରନେମି କ୍ରମରେ ଏ ଜଗତରେ,
ଚଳଇ ଭାଗ୍ୟ ତଳେ ପୁଣି ଉପରେ ।
ଛପି ଛପିକା କାଳ ସଙ୍ଗେ ଚଳଇ
ଛାଡ଼ିଲେ ସତ୍ୟପଥ ମାଡ଼ି ବସଇ ।
ଛାଡ଼ିଯିବ ଜୀବନ ବୁଡ଼ିବ ଭେଳା
ଛିଣ୍ଡିଯିବ ସମ୍ପର୍କ ସବୁ ସେ ବେଳା ।
ଜଗଜ୍ଜୀବନ ପଦେ ପଶ ଶରଣ,
ଜାଣିବୁ କାଳେ ତୁଚ୍ଛ ମିଥ୍ୟ ଜୀବନ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଶରଣ ପଶିବୁ ଯେବେ,
ଜିଣି ଷଡ଼ ଅରିର ତରିବୁ ତେବେ ।
ଝୀନ ପତନ ଅଙ୍ଗେ ପାଉଛ ଶୋଭା,
ଝଟକେ ତୋର ତନୁ କି ମନୋଲୋଭା ।

ଝାଡ଼ ଜଙ୍ଗଲ ଭୂମି ଅରଜ ଧନ
ଝଟକ ବିନ୍ଦୁ ପରି ଯିବ ଜୀବନ ।
ନିନ୍ଦନୀୟ କରମ କରିବୁ ଯେବେ,
ନଗଣ୍ୟ ଜୀବନକୁ ଲଭିବୁ ତେବେ ।
ନ କଲେ ପାପ ପଥେ କେବେ ଗମନ
ନ ହେବ କେବେ ତୋର ଅଧଃପତନ ।
ଟେକିଲେ ଧ୍ରୁବ ପ୍ରଭୁ କରନ୍ତି ଦାନ୍ତ,
ଟାଣ ଗର୍ବୀ ଲୋକର ଭାଙ୍ଗନ୍ତି ମେରୁ ।
ଟିକିକ କର୍ମ ନିଷ୍ଠା ସହ କରିବୁ,
ଟପି ପର୍ବତ ତେବେ ଡେଇଁ ପାରିବୁ ।
ଠଣ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଭୁ କେଡ଼େ ପାବନ
ଠିକେ ତାହାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ବଡ଼ ବିଚନ ।
ଠୁଳ ଏ ଜଗତରେ କେତେ ସୁଷମା,
ଠାବେ ଠାବେ ଝରୁଛି କି ମଧୁରିମା ।

ଶୈଶବ ସ୍ମୃତି

ମନେ ପଡ଼େ ଏତେ କିପାଁ ଶୈଶବ ଜୀବନ,
ଅତୀତ ଗହ୍ୱରେ ଲୀନ, ନାହିଁ ଯାର ଚିହ୍ନ ?
ମନେ ପଡ଼େ ମୋର ସେହୁ ଘର ଦ୍ୱାର ବାଡ଼,
ଯାହାକୁ କରାଳ କାଳ ନେଇଅଛି କାଢ଼ି !
ଖେଳୁଥିଲି ବୁଲୁଥିଲି ସଙ୍ଗ ଗହଳରେ,
ଲୁଚିଛି ସେ କାଳ ଏବେ କାଳ ଗରଭରେ !
ଆସୁଥିଲା ନବବଧୂ ସେ ଗୃହ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ,
ଦେଖୁଥିଲେ ବାମାମାନେ ସୁନ୍ଦର ଆନନେ ।
ଫୁଟନ୍ତ ଫୁଲ ପରାଏ ଦିଶୁଥିଲା ତୋରା,
ଚମ୍ପାଫୁଲ ପରି ଦେହ ଦିଶୁଥିଲା ଗୋରା !

କାଳକ୍ରମେ ସେହି ଏବେ ହୋଇଅଛି ବୁଢ଼ୀ,
ମଥାରେ ସିନ୍ଦୂର ନାହିଁ, ହାତେ ନାହିଁ ଚୂଡ଼ି !
ସେ ବୋହୂ ତ ଏହୁ ନୁହେ, ଏ ତ ଆନ ଜନ,
କଳ୍ପନା-ରାଜ୍ୟ ବାହାରେ ସେ ଗୃହୁ ଆନନ ।
ସେ ଘର ତ ନାହିଁ ଆଉ ଏ ତ ଆନ ଘର
ସେ ବାଡ଼ ତ ଏହୁ ନୁହେ, ସବୁ ସ୍ୱତନ୍ତର ।
ମୋ ସ୍ମୃତି ଜଗତେ ଭାତେ ସେ ଗୃହ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣ,
ସେହି ଲତା ଦ୍ରୁମ ସେହି ବିହଙ୍ଗମ-ସ୍ୱନ ।
ମାଟି ଦେହ ମିଶିଯିବ ଯେବେ ପଞ୍ଚଭୂତେ,
ପିଣ୍ଡୁଁ ପ୍ରାଣ ଉଡ଼ିଯିବ ଅଜଣା ଜଗତେ,
ତେବେ ଅବା ସେ ମୋହନ ସ୍ମୃତି ପ୍ରିୟତମ
ଲୁଚି ଯାଇପାରେ, ଏବେ କି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତମ ।

ଦକ୍ଷିଣା ପବନ

ଅ ଅରେ ଦକ୍ଷିଣା ବାୟୁ ବହୁ ଅଛୁ ଝିର ଝିର
ମୋ ଅଙ୍ଗ ଶୀତଳ କରି ଧାଇଁ ଯାରେ ଧୀରି ଧୀରି ।
ମୁଁ ଯେ ଅତପ-ତାପିତ   ଦେହେ ମନେ ସନ୍ତାପିତ
ଚାଲି ଯା ତୋ ବାଟେ ବାଟେ ମୋ ତନୁ ଶୀତଳ କରି ।
ମଳୟ ତୋହର ଘର   ବହୁ ସାଗର ଶୀକର
ଆଣୁ ତୁ ସୁଧା-ସମ୍ଭାର ମୋ ପ୍ରାଣ ପରଶ କରି ।
ସୁରଭି କୁସୁମ ବନ—   ବାସ କରି ଅହରଣ
ମହକାଇ ପ୍ରତି ପ୍ରାଣ ଯାଅ ଚାଲି ତୁ ବିତରି ।
ସୁରଭି କୁସୁମ ବନ—   ବାସ କରି ଅହରଣ
ସୁରଭି ସମ୍ଭାର ଦେଇ ପ୍ରାଣମନ ତୋଷି କରି ।
ପଦ୍ମିଣି ପଦ୍ମବନ,   ହରି ମକରନ୍ଦ-ଧନ
କରି ତୋଷ ବିଶ୍ୱମନ ବହିଯାଅ ଧୀରି ଧୀରି ।

ନଶ୍ୱରତା

ଜଡ଼ ଉଦ୍ଭିଦରେ   ପଶୁ ପକ୍ଷୀଠାରେ
ଅବା ମାନବ ଜୀବନେ
ଜନ୍ମିଲେ ମରଇ   ନିଶ୍ଚେ ସୃଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀ
ବିଧି ଅଟଳ ବିଧାନେ ।
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ମହା-   ବୀର ସେକନ୍ଦର
ଜୟ କଲେ ଏହି ମହୀ
ନାହାନ୍ତି ସେ ଭବ-   ଭଙ୍ଗୁରତା ରୂପେ
ତାଙ୍କ କଥା ଅଛି ରହି ।
ଏ ଭାରତେ ଆସି   ସେକନ୍ଦର ସାହ
କଲେ ବିଜୟ ବିସ୍ତାର
ତାଙ୍କ ନିଜ ଦେଶେ   ଅଜି କେଉଁ ଜାତି
କରିଅଛି ଅଧିକାର ।

କେତେ କେତେ ଜାତି ଏହି ଭାରତରେ
ପୋତିଲେ ବିଜୟ-ଧ୍ୱଜା
ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ ପରିଜିଣି ଅନେ
ହେଲେ ଏ ଦେଶର ରାଜା ।

ପ୍ରକୃତି ଓ ମନ

ପ୍ରକୃତି ତୁ ଶିର ବହୁରୂପୀ ମନ, ନାହିଁ ତୋର ବିଶେଷତ୍ୱ କିଛି,
ଯେତେବେଳେ ଯାହା କହେ ମୁହିଁ ସେ କଥାରେ ରାଜି ହେଉ ଛି ଛି !
ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ମୁହିଁ କିପାଇଁ ନ ଧରୁ ହାତ ମୋର,
କିପାଁ ଲଘୁଶକ୍ତି ନ ହଟାଏ ସୁମହତୀ ଶକତି ଲୋ ତୋର ।

ଯେତେବେଳେ ପୁଛଇଁ ପ୍ରକୃତି ! ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବଇଁ ଅଛି ?
ଶତବାହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଠାଇଣ ହିଁ ହିଁ ଭରି ହୋଇଯାଉ ରାଜି
ରକ୍ତ ଯେବେ ତାତି ଉଠେ କେବେ ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମ ହୁଏ ବିସ୍ମରଣ,
ପ୍ରକୃତି ! ତୁ ହୋଇ ରକ୍ତମୟ କାମନାର ନ ଲୋଡ଼ୁ ମରଣ !

କହୁ ତୁ ଯା ଭଲଅଛୁ ନର ! ଅଗହ୍ନୁଁ ମୁଁ ଅଛୁ ତାହା କରି,
ଭୀରୁ ପ୍ରାଣେ ଅଙ୍କିଯାଏ କିପାଁ କରୁନାହୁଁ ତୁ ରେ ଉରି ଡରି ?
ମୋହ ଦୀକ୍ଷା ପାଇ ଗତଯୁଗେ କଲେ ଏହା କେତେ କେତେ ଜନ,
ଜଗତର ଅତୀତ କାହାଣୀ କେତେ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଅଛି ତା ବର୍ଣ୍ଣନ ।

ଉନ୍ମତ୍ତବାରଣ ପାଶେ ଯେସନ୍ତେ ପଡ଼ିଯାଏ ମୁହିଁ ତୋ କଥାରେ ;
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରଦୀପ-ଶିଖା ମଧ୍ୟେ ପଡ଼ି ଯାଏଁ ପତଙ୍ଗ ପ୍ରକାରେ ।
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ଭୁଜଙ୍ଗମ ପରି ହୁଏଁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ-ପେଟୀ ଗତ,
ସଙ୍ଗୀତ ମୋହିତ କୁରଙ୍ଗମ-ସରି ବ୍ୟାଧ-ବାଗୁରିରେ ହତ ।

ଲମ୍ପଟ-କପଟ-ବାଣୀ-ମୁଗ୍ଧା ସୁସରଳା କୁଳବାଳା ଭଳି
ଅପକର୍ମ କରି ଅନୁତାପ-ବହ୍ନି ମଧ୍ୟେ କଲବଲେ ଜଳି
ଅନାଇଲେ ତୋ ମୁଖେ ପ୍ରକୃତି ! ବିଜ୍ଞଜନୋଚିତ ଗମ୍ଭୀରତା
ଧରି ଦେଉ ତତ୍ତ୍ୱ-ଉପଦେଶ, କହୁ ପୁଣି କେତେ ହିତ କଥା ।

କହୁ "ଅରେ ଅଜ୍ଞାନ ମାନବ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ସୁଖ ଲାଗି
ଅଗପଛ ନ ବିଚାରୁ ମୂଢ଼ ! ନୋହିଲୁ ତୁ କେତେ-ଦୁଃଖ-ଭୋଗୀ !
ନ ଦେଖିଲୁ ତୋହ ଆଗେ କେତେ ମହାଜନ ଛାଡ଼ି ଦୁଃଖପଥ
ବେଳୁଁ ନିରାପଦ ପନ୍ଥା ଲୋଡ଼ି ଚଳାଇଲେ ସ୍ୱଜୀବନ ରଥ ।

ଦେଖ କୋଟି କୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କେତେ ଶାସ୍ତ୍ରେ ହୋଇଅଛି ଲେଖା
ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଅନୁସମ କର୍ମ ନ ଥିଲା ତ କେଉଁ ଯୁଗେ ଦେଖା ।"
ଯେତେବେଳେ ଯାହା ମୁଁ କରଇ ସେତେବେଳେ ସେହି ତା ସରଳ,
ଭାଳେଁ ମୋହପର ଦବାନଳି ଚଳୁଅଛି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡମଣ୍ଡଳ ।

ମତେ ଯେତେକ ଲମ୍ପଟ ପୁରୁଷ ସର୍ବ ନାରୀ ଅଟନ୍ତି ଦୁଃଶୀଳା,
ପାଣବ ଶକତି କାଢ଼ିନେଲେ ହୋଇବେ ସମସ୍ତେ ପାଂଶୁଳା,
ଭାଳେ ପୁଣି ଶୁଦ୍ଧଶୀଳ ସାଧୁ ଜଗତରେ ସର୍ବେ ସାଧ୍ୱୀ ସତୀ
ଅନିଚ୍ଛାରେ ଦୁର୍ଯୋଗରେ କେହି ଦୁରିତରେ ପଡ଼େ କଷ୍ଟେ ଅତି ।
ବହୁରୂପୀ ପ୍ରକୃତି ଲୋ ତୁହି ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱ ଅଛୁ କି ତୋହର ?
କେଉଁ କର ମୋତେ କେତେବେଳେ କି ପ୍ରକାରେ ହେବ ମୋ ଗୋଚର ?
ଯେଉଁଅଙ୍ଗୁ ଛାଡ଼ୁଥାଏ ମେଘ ସେହିଅଙ୍ଗେ ଧରୁ କି ଲୋ ଛତା ?
ମନପାଣେ ତୁହି ନୀର ସବୁ ଅଦଭୁତ ପ୍ରକୃତି ତୋ କଥା ।

ମନ ମୋର କରେ ସର୍ବ କର୍ମ ତୁହି ତାକୁ ନ କହୁ ଲୋ କିଛି,
ଏତେ ବଡ଼ ପ୍ରକୃତି ତୋହର ଏ କେବଣ ବେଭାର ଲୋ ଛି ଛି !
କ୍ଷୁଦ୍ରମନ କରଯାଏ ସବୁ ତୁ କେବଳ ହଲାଉ ଲୋ ମଥା,
ମନ କହେ ଯାହା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି କରୁ ତାହା କଥା ।
ଦୁଇ ପଦ ହେଲେ ଅଗ୍ରସର ଝୁଣ୍ଟି ମନ ପଡ଼ିଯାଏ ତଳ,
କିମ୍ପା ତାକୁ ବେଳୁଁ ନ ଧରୁ ଦେଖୁ କିଷ୍ଟୁ ତାର ବଳ ।

ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେଁ ମୁହିଁ କିପାଁ ଝିଙ୍କୁନାହିଁ କେଶ ମୋର
କିପାଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାସନା ଅଙ୍କୁର ନ ଭାଙ୍ଗଇ ଶକତି ଲୋ ତୋର ?
ଦୁରିତ-ଶାଖରେ କାଳକ୍ରମେ ତାଳପତ୍ର କଅଁଳଇ ଯେବେ,
ନରକର ଭୀମ ଗୃଧ୍ରଗଣ ବସନ୍ତି ସେ ତରୁଶାଖେ ତେବେ,
ପାପଦ୍ରୁମେ ହଳାହଳ-ଫଳ ଫଳିଲାରୁ ପ୍ରକୃତି, କିପାଇଁ,
ଦେଉ ଲଜ୍ଜା ଷଦ୍ର ମାନବଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ଉଣ୍ଡିମ ବଜାଇ !

ପ୍ରକୃତିର ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରାଣରୁ ଉଠୁଅଛି ନିରନ୍ତର ବାଣୀ
କର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱେଷୀ ମାନବରେ ତାକୁ ସତ୍ୟ ଜାଣୁ ଯେସନ ନ ଜାଣି ।
ଜାଣି ନ ଜାଣିଲା ପ୍ରାଏ ଜୀବ, ପଥ ଭୁଲୁ ଥାଉ ଥାଉ ଜ୍ଞାନ,
ଆସ୍ଥା କର ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର କର କର ବ୍ରହ୍ମପଦ ଧ୍ୟାନ ।

ଚନ୍ଦ୍ରୋତ୍ପଳା ତଟେ ସନ୍ଧ୍ୟା

—୧—

କର୍ମକ୍ଲାନ୍ତ ଶିରେ ଆଜି   ଗଲି ଚନ୍ଦ୍ରୋତ୍ପଳା-ତୀରେ,
ଦେଖିଲି ପଶ୍ଚିମଦିଗୁଁ   ସନ୍ଧ୍ୟା ଚାଲିଆସେ ଧୀରେ ।
ଘମ୍ବାରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ପଥେ   ବାହୁଡ଼ନ୍ତି ଗୋରୁ ପଲ,
ପାଷାଣ ବନ୍ଧୁର ପଥେ   ମନ୍ଥର-ଶକଟ-ଦଳ ।
ପଲ ପଲ ପିଲାମାନେ   ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି ଯୁବାଜନ,
ଖେଳନ୍ତି ନଗର ପ୍ରାନ୍ତେ,   କରନ୍ତି ସାନ୍ଧ୍ୟ ଭ୍ରମଣ ।
ନିଜର ପ୍ରାଙ୍ଗଣତଳେ   ଫେଡ଼ି ସ୍ୱରଗ ତୋରଣ,
ଖେଳନ୍ତି କି ଦିବ୍ୟବାସ   ପିନ୍ଧି ଦେବ ଶିଶୁଗଣ ।
ନୀରସିକ୍ତ-ରକ୍ତବାସ-   ଜଡ଼ିତ ମଣ୍ଡିତ ଅଙ୍ଗେ
ସ୍ନାନାନ୍ତେ କଳସୀ-କରେ   ନାରୀଗଣ ଯାନ୍ତି ରଙ୍ଗେ ।
ରଞ୍ଜିତ ବାରୁଣୀ ନଭେ   ଉଭା ଅବା ପୂର୍ବବାଳା
ପ୍ରଣମି ଅଗତ ରବି   ପାଣେ ଧରି ଅର୍ଘ୍ୟଡାଲା ।
ଅବା ଚନ୍ଦ୍ରୋତ୍ପଳା ନୀର   ନିଅନ୍ତି ସୁର ଘରଣୀ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସୀ ଭରି   ବସନେ ଖଚିତ ମଣି ।
ହେମନ୍ତ ଆସିବା ଦେଖି   ନିଦାଘ ଭୟେ ତଟିନୀ,
ଭବିଷ୍ୟ ବିପଦ-ଛାୟା-   ପାତେ ତନ୍ୱୀ ବିଷାଦିନୀ ।

—୨—

ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଉଠିନିଏ   ଦେଲା ଦେଖା ନୀଳ ନଭେ,
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଗୋଟି ଗୋଟି   ଗଲେ କିଏ କାହିଁ ସବେ ।
ଜନତା-ନାଟିକା-ରଙ୍ଗ,   ହେଲା ଧୀରୁଁ ଧୀରତର,
ନିର୍ଜନ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରାଣେ   ସଞ୍ଚରିଲା ଶୀପ୍ରଭର ।

କର୍ମକ୍ଳାନ୍ତ ପ୍ରାଣୁଁ ମମ   ଘୁଞ୍ଚନ୍ତେ ବିଷୟ ବିଷ,
ଶିଖିଲେ ପ୍ରକୃତି ଦେବୀ   ସିଁଧୀରେ ଶାନ୍ତି-ଆଶିଷ ।
ତଟୋପଳଶିଳାଶଯ୍ୟା   ଶ୍ରୁତରୁଁ ଜଳ ଝର୍ଝର,
ପ୍ରଦୋଷ ସମୀର ସଙ୍ଗେ   ଶୁଭିଲା ପ୍ରଙ୍କଟର ।
ବାରୁଣୀ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଭବ   ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଲୁଚିଗଲା,
ରକ୍ତ ପୀତ ନୀଳ ଶୁକ୍ଳ   ସବୁ ହୋଇଗଲା କଳା !
ମାୟାନେତ୍ରେ ବିଭାସଇ   ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଏ ସଂସାର,
ପରିଣାମେ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶି-   ନେତ୍ରେ ସର୍ବ ଏକାକାର ।
ବହୁହୃଦେ ଜଳୁଅଛି   ସନ୍ଧ୍ୟାଦୀପ ପରପାରେ,
ଏ ସଂସାର-ଅନ୍ଧକାରେ   ସାଧୁପ୍ରାଣ ପରକାରେ ।
ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ହୃଦେ ଦୀପ   ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ନଭେ ତାରା,
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ,   ଯେସନ୍ତେ ଏ ତଟିନୀ ଧାରା ।
ହେ କ୍ଷୁଦ୍ରସୁନ୍ଦର ପ୍ରଭୁ   ତଥାପି ଦେଖି ପ୍ରକୃତି,
ବାଜି ଉଠେ ହୃଦତନ୍ତ୍ରୀ   ଗାଏ ବିଶ୍ୱ ତବ ସ୍ତୁତି ।
ଗଗନ-ନୀଳିମା, ପକ୍ଷି-   କଳଗୀତ, ନୀଳନୀର,
ଲତାଦ୍ରୁମେ ଫୁଲଫଳ   ଅନନ୍ତ ସମୁଦ୍ରତୀର,
ବନଚର ହ୍ରଦନଦୀ   ପ୍ରାନ୍ତର ପଲ୍ଲୀନଗର,
ଦେଖିଲେ ହେ ବିଭୋ ପ୍ରାଣେ ପଡ଼େ କି ଛାୟା ତୁମ୍ଭର ?

— ୩ —

ତଳଦେଶେ ଅନ୍ଧକାର   ଘୋଟି ଯାଇଅଛି ଧରା,
ଆକାଶରେ କୋଟି କୋଟି   ଫୁଟି ଉଠିଛନ୍ତି ତାରା ।
ନଦୀକୂଳେ ବଟମୂଳେ   ଅଗ୍ନି ଜାଳି ବେନି ପାନ୍ଥ,
କରନ୍ତି ରନ୍ଧନ ଅନ୍ନ   ବାକ୍ୟହୀନ ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ।
ପଚାରିଲା ଜଣେ "ଭାଇ   ଏକ ପାକ ହେବ କି ହେ ?"
ଉତ୍ତରିଲା ଅନ୍ୟ "ମୁହିଁ   ଓଡ଼ିଆ ହାଡ଼ୁଆ ନୁହେ ।"
ଭାଇ ଭାଇ ଠାଇଁ ଠାଇଁ   ଏଥି କି ଭବ ବେଭାର,
ଉଦାର କି ସଂସାର,   ନୁହେ କି କେହି କାହାର ?
ଶିଳା-ସୋପାନରେ ମୁହିଁ   ବସିଅଛି ନୀରବରେ,
ବିଭିନ୍ନ ସେ ଦୁଇ ପାନ୍ଥ   କରନ୍ତି ପାକ ସ୍ୱକରେ ।

କେହୁ ତ କାହାକୁ କହୁ   କହୁନାହିଁ କେଉଁ କଥା,
ଅନମନେ ଯେ ଯାହାର   ସହୁଛୁ ପୋଷଣ ମଥା ।
ବଢ଼ୁଚଲ୍ ଅଦଭୁତ   ଜାତିର ଏ ଭେଦନୀତି,
ମାନବ ମାନବ ମଧ୍ୟେ   ଘଟାଇଅଛୁ ଅପ୍ରୀତି ।
ଦୁର୍ବେ ହିଁ ଦରିଦ୍ର ଦୁର୍ବେ   ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ନିଃସହାୟ,
ଏକତ୍ର କରିଲେ ପାକ   ହୁଅନ୍ତା କିବା ଅନ୍ୟାୟ ।
ପଶୁପକ୍ଷୀ ଦଳ ବାନ୍ଧି   ରହନ୍ତି ଗହନ ବନେ,
ସମାଜେ ଥାଇଁଣ କପାଁ   ଭେଦବୁଦ୍ଧି ନରମନେ ?
ପ୍ରକୃତିକୁ ଠେଲି କପାଁ   ଧରିଛୁ ବିକୃତ ବୁଦ୍ଧି ?
ସ୍ୱଭାବବାଦୀ ବିଚାରେ   ମଣୁଅଛୁ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ।
ଦୁଇଘଡ଼ି ହେଲା ଜାଣ,   ପଛ କର ସମଲ୍ଲଇ,
ଠେଲିଣ ସମାଜତନ୍ତ୍ର   ଡେରିକୁ ଗଲ୍ ପଳାଇ ।

ବର୍ଷା-ଅବକାଶ

ଝର ଝର ଝରେ ନଭୁଁ ଇନ୍ଦ୍ର ବରଷଇ ଦାର
ମୋତେ ମନେ କର ମନ ଝୁରେ କା ହୃଦେ କାହାର ?
କେଉଁଠାରେ ଅଛୁ କିଏ ମୋ ପ୍ରାଣବାଞ୍ଛିତ ଧନ,
ତାହା କଥା ମନେ ପଡ଼ି ମୋ ମନ ଏତେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ।
ଉଦାସ ଉଦାସ ମନ କିଛି ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ,
ତଥାପି ଅପୂର୍ବ ସୁଖ ବରଷା ଧାରକୁ ଚାହିଁ ।

ବିଷାଦଭରା ଏ ସୁଖ ଅଦଭୁତ ବିଭୁଦାନ,
ଓତଃପ୍ରୋତଃ ଘୋଟିଅଛି କେମନ୍ତ ମୋ ମନପ୍ରାଣ !
ହେ ନାଥ କେଉଁଠି ଅଛ କେଉଁ ଭାବେ ମହାପ୍ରଭୁ !
ଦେଖାଦିଅ ଦୀନବନ୍ଧୁ, ଯାଉ ଏ ସଂଶୟ ସବୁ !
ତୁମ୍ଭର ବରଷା ଧାରା ଫୁଟାଏ କୁସୁମ କଢ଼ି
ଏ ବରଷା ପରଶରେ ହୃ ମଲତା ଯାଏ ବଢ଼ି ।

ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ହେ ନାଥ ! ତା ମଧ୍ୟେ ଅଛ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ,
ତେଣୁ କି ଅପୂର୍ବଭାବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମମ ପ୍ରାଣ ମନ ।
ତବ ଆବିର୍ଭାବେ ବନ୍ଧୁ ତୁମ୍ଭର ଏ ଅସ୍ମାମନ,
ଅଧର ପରଶେ ଅବା ଅପୂର୍ବ ଭାବେ ମଗନ ?
କିନ୍ତୁ କପାଁ ପାଶେ ଥାଇ ଦୂରେ ଅଛ ହେ ଗୋସାଇଁ
କାହିଁକି ଏ ବଜ୍ରବାଡ଼ ତୁମ୍ଭ ମୋ ମଧ୍ୟେ ହେ ସାଇଁ ?
ଅବା ପାପକଳୁଷିତ ଏହୁ ହୃଦସିଂହାସନ,
କପରି ପବିତ୍ର ପ୍ରଭୁ କରିବ ଉପବେଶନ ?
ଆସ ଆସ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମି ! ଧୋଇଦିଅ କୃପାନୀରେ,
ବିମଳ ହୃଦୟ ପୀଢ଼େ ବସ ଆସି ପ୍ରଭୁ ଧୀରେ ।
ତୁମ୍ଭେ ତ କୃପାବାରିଧି ମୋ ପାପର ଅଛି ଅନ୍ତ,
ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲଭିଣ ତବ ମୋ ପାପର ହେଉ ଅନ୍ତ ।

କୃପାମୟ କୃପା କର ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ଅକିଞ୍ଚନ,
ବିତର କରୁଣା ବାରି ମୁଁ ଯେ ଅତି ଅକିଞ୍ଚନ ।
ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ଜାଗେ ଯେଉଁ ପବିତ୍ର ବାସନା,
ସ୍ଥାୟୀ ହେଉ ସେ ସର୍ବଦା, ଯାଉ କଳୁଷ କାମନା ।
ପାପଚିନ୍ତା, ପାପକଥା, ପାପକର୍ମୁ ନିରନ୍ତର
ବଳେ କେଶ ଆକର୍ଷଣେ ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କର ।
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରେମ ପବିତ୍ରତା ପାରିଜାତ-ସୌରଭେ,
ମହକୁ ମୋ ମନପ୍ରାଣ, ସାର୍ଥ ହେଉ ଜନ୍ମ ଭବେ ।

ହୈମନ୍ତିକ-ସନ୍ଧ୍ୟାଚିନ୍ତା

—୧—

ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଅବନୀରେ ସୁକାନ୍ତ ହେମନ୍ତ,
ଧରଣୀ ଦିଶଇ ଅହା କେମନ୍ତ ଶ୍ରୀମନ୍ତ !
'ଶ୍ଳୋକ ଚମ୍ପା'-ଲଘୁଧାନ ପାଚଇ କେଦାରେ,
ଭାବେ ଭାବେ କୃଷକ ତା ବନ୍ଧୁଥାନ୍ତି ଘରେ ।

ସୁନ୍ଦର ଦଶଇ ଧାନ ପାଚି ଝୁଣୁ ଝୁଣୁ,
କେତେ ଆଶା ବାନ୍ଧେ ଚଷା ରବି ବୁଣୁ ବୁଣୁ ।
ନଦୀ ବନ୍ୟା ଯେ ଫସଲ୍ ଧୋଇ ନେଇଥାଏ,
ହୈମନ୍ତିକ ଫସଲ ତା ସ୍ଥାନକୁ ପୂରଏ ।
ଅଚିର ଫସାରେ କିଛି ଚିର ନ ରହଇ,
ଆଶା-ବୈତରଣୀ ନଦୀ ପ୍ରାଣ ଶୀତଳଇ ।
ନଦୀ-ନାଳୁ ଜଳ ନିଏ ଚଷା ମାଲ୍ ବାନ୍ଧି,
ପିଇ ବଢ଼ଧାନ ବାହୁରଇ କାନ୍ଧି କାନ୍ଧି ।
ପବନେ ଦୋହଲୁଥାଏ ଆନନ୍ଦେ କେଦାର,
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି କରେ ପ୍ରାଣ-ଆନନ୍ଦ ଚଷାର ।
ବହନ୍ତି ପବନ ଛଳେ ପଣନ୍ତର କାନି,
ମାନବ-ପ୍ରାଣ-ଦାୟିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଠାକୁରଣୀ ?
ଗୃହେ ଥାଏ ଦେହ ସିନା ବିଲେ ଥାଏ ପ୍ରାଣ,
ନିଶିଦିବା କୃଷକର କ୍ଷେତେ ଥାଏ ଧାନ ।

—୨—

ପବିତ୍ର କାର୍ତ୍ତିକେ କରି ପ୍ରଭାତରୁ ସ୍ନାନ
ପବିତ୍ର କରନ୍ତି ଭକ୍ତଗଣ ମନପ୍ରାଣ ।
ଅମିଷ ଆହାର ତେଜି କରନ୍ତି ହବିଷ୍ୟ,
ମରଣାନ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଗବାସ ମନାସି ଭବିଷ୍ୟ ।
କାର୍ତ୍ତିକ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପୁଣି ନାମସଂକୀର୍ତ୍ତନ,
ଜନପଦ ଦାଣ୍ଡେ ଭକ୍ତେ କରନ୍ତି ଭ୍ରମଣ ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ବାହୁ ଟେକି କ୍ଷିପ୍ତ ଗତି ହୋଇ କେହୁ,
ହାତ ତାଳି ଦେଇ ଦେଇ ନାଚେ ଧେଇ ଧେଇ ।
'ଧିକ୍ ତାନା ଧିକ୍ ତାନା' ମୃଦଙ୍ଗର ସ୍ୱନ
'କହେ ତାକୁ ଧିକ୍' ଯେ ନ ନିଏ ହରିନାମ ।
ହରିନାମ ଅଟେ ଭାଇ ଭବାବ୍ଧି-ତରଣୀ
ଅଭକ୍ତ ଅଟଇ ହରି ନାମର କରଣୀ ।

ନାମେ ମାତ୍ର ଅଜାମିଳ ତରେ ଭବସିନ୍ଧୁ
କି ନ ହେବ ତହିଁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ଭକ୍ତବନ୍ଧୁ ।
ପର୍ବତ ଲଙ୍ଘଇ ପଙ୍ଗୁ, ମୂକ ହୁଏ ବକ୍ତା,
ଅମର ହୁଅଇ ଦେବଦ୍ୱିଜଭକ୍ତିଯୁକ୍ତା ।

—୩—

ପ୍ରଦୋଷେ ଗମିଲି ଦିନେ ପ୍ରଦୋଷ-ଭ୍ରମଣେ
ମୁଗ୍‌ଧ ମମ ପ୍ରାଣମନ ପ୍ରକୃତି ଦର୍ଶନେ ।
ନିସର୍ଗ-ସୁଷମା ଅହା କିବା ମନୋଲୋଭା,
ରବି-ଭକ୍ତ-କବି-ପ୍ରିୟ ସ୍ୱଭାବର ଶୋଭା ।
ବାରୁଣୀ ଗଗନ ଦିଶେ କିବା ଶୋଭାବନ,
ବର୍ଣ୍ଣ ବୈଭବର କିବା ବିଚିତ୍ର ଭବନ !
ପଲ୍ଲୀର ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରାନ୍ତ ବନ୍ଧୁପାର ତଟେ
ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ ରକ୍ତ-ରବି ସାନ୍ଧ୍ୟ ବ୍ୟୋମ ପଟେ ।
ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରଦୋଷ ପର ମହତ ବ୍ୟାପାର,
ଚକିତ କରଇ ପ୍ରାଣ, ଗର୍ବ ମାନେ ହାର ।
ମିଳନ-ମେଳଣି ବେଳ ବିଧିର ସର୍ଜ୍ଜନା
ବିସ୍ମାରିତ କରିଦିଏ କବି-କଳପନା ।
ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ସାମାନ୍ୟ ଘଟନା,
ପ୍ରାଣ କରେ ଉଦାସୀନ ଗମ୍ଭୀର ଭାବନା ।
ସୁନ୍ଦର ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାର ସୁନ୍ଦର ସଂସାର
ଦେଖି ପ୍ରତିଦିନ ଲାଗେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାପାର ।
ନିସର୍ଗେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶୋଭା ଦିଶଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ,
ଅତି ପରିଚୟେ ଯିନା ଗଉରବ ନଷ୍ଟ—
ଏହାପରେ ଧୀରୁ ଧୀରୁ ଘୋଟିଲା ଅନ୍ଧାର,
ପ୍ରକୃତିକୁ ଢେଙ୍କି ବାହୁଡ଼ିଲି ସ୍ୱ-ଆଗାର ।
ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଜନପଦ ମଉନ ଲଭିଲା,
ଯାହା ଥିଲା ସ୍ପଷ୍ଟ ତାହା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଲା ।
ଗୃହେ ଗୃହେ ନିର୍ବାପିତ ପ୍ରଦୀପ-ବର୍ତ୍ତିକା,
ମୁହୁଁ ମୁହୁର୍ତ୍ତର ହେଲା ଜୀବନ-ନାଟିକା ।

ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଯା ଥିଲା ତାହା ହେଲା ସ୍ପଷ୍ଟତର,
ଏକ ପଟ ପଡ଼ୁ ଉଠିଗଲା ପଟାନ୍ତର ।
ଦେବକନ୍ୟାଗଣ ଜାଳି ରତ୍ନଦୀପ ତାରା,
ଝଲକାଇ ଦେଲେ ଦେବ ଦାଣ୍ଡ ବ୍ୟୋମ ସାରା ।
ସାମାନ୍ୟ ଜନତା ହେଲା ନିଦ୍ରାରେ ବିହ୍ୱଳ,
ଉଠିଲେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଭକ୍ତକବି ଦଳ ।
ଯାହା ନିଶା ହୁଏ ସର୍ବଭୂତ ମଣ୍ଡଳର,
ତହିଁ ଜାଗରଣ କବି ଭାବୁକ-ଦଳର ।
ଏହିପରି ଦିନ ରାତି ଯାଏ ଜଗତରେ,
ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତର ଲୀଳା କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ?

ବିରୂପା ତଟେ

(ରାଗ—ରାମକେରୀ)

ନଦୀ ନାମ ଶୁଣି ବିରୂପା ନାମ ପଡ଼େ ମୋ ମନେ,
କୋଟି ବାଲ୍ୟସ୍ମୃତି ଝଲସି ଉଠେ ସ୍ମୃତିକାନନେ ।
ତୋର କୂଳୁ ତଟେ ବିରୂପା ଘୋଷେ ଚଉଦୁଆର,
"କାଳ ପ୍ରତାପରେ ମାନବ କୀର୍ତ୍ତି କେତେ ଅସାର !"
ତୋ କୂଳୁ ମୂଳନେ ନିମ୍ନଗା ଶୋଭେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗ୍ରାମ,
ଉଭା ନୈସର୍ଗିକ ଶୋଭାରେ ତୀର ଦକ୍ଷିଣ ବାମ ।
ପଲ୍ଲୀ-ସୀମନ୍ତିନୀ ପ୍ରଭାତୁଁ ଆସି ତୋ କୂଳୁ ତୀରେ,
ସ୍ନାନ କରୁଁ କରୁଁ ହସିଣ ବାଣୀ ଭାଷନ୍ତି ଧୀରେ ।
ଧଳା କଳା ନୀଳ ଲୋହିତ ଶାଢ଼ୀ ନବୀନାମାନ,
ପିନ୍ଧି ଆସି ନୀରେ ପ୍ରବେଶି ବସି କରନ୍ତି ସ୍ନାନ ।
ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦଙ୍କ ଗଞ୍ଜଣା କହୁ ଯୁବତୀଗଣ,
ପରସ୍ପରେ ଗୁପ୍ତେ କରନ୍ତି ତୁଠେ ଅଭିଭାଷଣ ।
ସ୍ୱକାନ୍ତ ସୁହାଗ ବାରତା ସୁହାଗିନୀ କହନ୍ତି,
ଅଭାଗିନୀମାନେ ବିଷାଦେ ନେତ୍ରୁଁ ନୀର ପୋଛନ୍ତି ।
ବୃଦ୍ଧାଗଣ ବଧୂମାନଙ୍କ ଦୋଷଗୁଣ ବଖାଣି
କଳିକାଳ ଢଙ୍ଗ ନିନ୍ଦନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଟେକନ୍ତି ପାଣି ।

ଯୁବାଗଣ ନୀରେ ସନ୍ତରି ବୁଡ଼ି ଖେଳନ୍ତି ଖେଳ
କେତେବେଳେ ଅବା ବାଳକ କେବେ ହୋଇଣ ମେଳ ।
ବାଳୁପା ପଠାରେ ଗୋପାଳେ ରଖି ମେଷ ଗୋଧନ,
ରଖୁଥିଲ ଗୀତ ହରଷେ କରୁଥାନ୍ତି ଗାୟନ ।
ମନେ ପଡ଼େ ଯେବେ ବାଳୁପା ହୁଡ଼ ଶୈଶବ ତଟେ,
ଅହା କି ସୁନ୍ଦର ସେ ଛବି ମୁଗ୍‌ଧ ହୃଦୟ ପଟେ ।
ଗ୍ରାମ ଗୃହଶାଳୀ ତୋ ତଟେ, ଗୃହ ଥିଲଇଁ ତହିଁ
ତୋ ସ୍ରୋତ ସମାନ ସେ କାଳ ଅହା ଗଲଣି ବହି ।
'ଛୁଟି' ମାଗି ଯାଇଁ ଗୁରୁଙ୍କୁ ବସି ତୋ ଶୁଭ୍ର ତୀରେ,
ଉଆସ ପ୍ରାଚୀର ଏ ଆଦି ଗଢୁଥିଲି ବାଲିରେ ।
ଗୁରୁଙ୍କ ଭୟରେ ସେ ଖେଳ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଁ ଫେରି
ପାଇଁ ପାଇଁ ବେତ ବସିବ ଯେବେ ହୋଇବ ଡେରି ।
ବାଲିଘର ଚଢ଼ା ଏ ଭବ ସିନା ଏହି ପ୍ରକାର
ବିଶ୍ୱଗୁରୁଦେବେ ବିଳମ୍ବ ହେଲେ ଦୁଃଖ ପ୍ରହାର ।
ଆଜି ଘର କାଲି ଭାଙ୍ଗିଣ ଯାଏ ଜଳ ପବନେ,
କାଲି ପୁଣି ଆସି ଗଢ଼େ ମୁଁ ସେହି ବାଲି-ଭବନେ ।

ସେହିପରି କେତେ ଆଶାରେ କରେ ଗୃହ ସଂସାର
ବିପଦ ପବନ ବିପକ୍ଷ ନୀର କରେ ସଂହାର ।
ତୋ ପୁଳିନ ବାଲି ଉଆସ ଭାଙ୍ଗି ଗଲା ଉଭାଇ,
ସେ ଜଳ ବାଲୁକା ସେ ସ୍ଥାନେ ଆଜ ସେ ରୂପେ ନାହିଁ ।
ଅଛି ମାତ୍ର ସ୍ମୃତି ମୋ ପ୍ରାଣ କାହିଁ ଉଭାଇ ଯିବ,
ଜନସ୍ମୃତିପଟେ ମୋ ଗୀତ ତେବେହେଁ ବଞ୍ଚି ରହିବ !
ପଶ୍ଚିମାଦ୍ରି ତଟେ ବୁଡ଼ଇ କ୍ଲାନ୍ତ ଲୋହିତ ରବି,
ସନ୍ଧ୍ୟା ଦୀପାବଳୀ ବିକାଶେ ବିଶ୍ୱେ ବିଭୋଳ ଛବି ।
ଦିବେ ଦେବକନ୍ୟା ଦିବାନ୍ତେ ନୀଳ ନଭ ଭୁବନେ,
ଜାଳନ୍ତି କି ତାରା-ପ୍ରଦୀପ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଚରଣେ ।
କେତେ ପୁଷ୍ପବନେ ତୋ ତୀରେ ଫୁଲ ନିର୍ଜନେ ଫୁଟି,
ନୀରବେ ହସିଣ ନୀରବେ ଯାଉଅଛି ଉଳୁଟି ।

କେତେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଗୌରୀ ତୋ ତୀର ଗ୍ରାମେ ନବ ଯୌବନେ
ବିଧବା ହୋଇଣ ବଞ୍ଚନ୍ତି ଦୀନ ବିଷଣ୍ଣ ମନେ ।
କେତେ ଫୁଲ ଖେଳି ପବନ ସଙ୍ଗେ ରମି ହସନ୍ତି,
କେତେ ନବବାଳା ଯୁବକ କାନ୍ତ କୋଳେ ରମନ୍ତି ।
ଦିନ ନ ସରଇ ଅହା ରେ ! ନବ ତରୁଣୀଙ୍କର
ନିର୍ଜ୍ଜନ କାଣୀଥେ ଝରଇ ବାଳା ଲୋଚନୁଁ ଝର ।
ମୃତପତି ସ୍ମୃତି ସଙ୍ଗୋଳି କରି ନବୀନା ସତୀ,
ଶିଶିର-ପଦ୍ମିନୀ ପରିଏ ବଞ୍ଚେ ବିଷାଦେ ଅତି ।
କେତେ ଦୀନ ସାଧୁ ପୁଲନେ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ ନିବରେ
ଅପ୍ରଗଲ୍‌ଭେ ପର-ମଙ୍ଗଳ ସାଧି ସ୍ୱଜୀବନରେ
ଜୀବନ ମୁଞ୍ଚିଣ ଯାଆନ୍ତି ଲୋକେ କରନ୍ତି 'ଅହା'
ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀର ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ପାଇ ନ ପାରେ ଯାହା ।
ଅଛି ଆପ୍ତ ବାକ୍ୟ "ପ୍ରାଣୀର ଭଲ ମନ୍ଦ ଯା ବାଣୀ,
ମରଣ କାଳରେ ସଂସାର ଲୋକେ ପାରନ୍ତି ଜାଣି ।"
ଭଲ ପାଏ 'ଭଲ' ପଦକୁ ମନ୍ଦ 'ମନ୍ଦ' ବଚନ,
'ମନ୍ଦ' ନାମ ଘେନି ମରିଲେ ବ୍ୟର୍ଥ ଯାଏ ଜୀବନ ।

ତୋ କୂଳ ବକୁଳ ତମାଳ ତଳେ ଗହଳ କୁଞ୍ଜେ,
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ଅଳି ଉଡ଼ନ୍ତି ନିକାଞ୍ଚନରେ ଗୁଞ୍ଜେ ।
ଏହୁ ସେ ବିରୂପା ଯା ତଟେ ମୋର ବାଲ୍ୟ-କୁଟୀର,
ଯା ତୀରେ କାନନ ପର୍ବତ ଦିଶୁଥିଲା ସୁନ୍ଦର ।
ମନେ ପଡ଼େ ଦେଖୁ ଥିଲିଁ ବାଲ୍ୟେ ନିସର୍ଗ ଶ୍ରୀ,
'ଅସିଆ', 'ଅଳନ୍ତି', 'ଉଦୟଗିରି', 'ଲଳିତଗିରି'
ସେ 'ଛଟିଅକୁଦ', 'ଛତର ତୋଟା', 'ହାଡୁଅପାଳ'
ଯା ଦର୍ଶନେ ଫେରି ଆସଇ ପ୍ରିୟ ଶୈଶବକାଳ ।
ଏହୁ ପାଳକୁଦ ତୋଟାରେ ପରି ଡାଆଣୀମାନେ
ସେକୁଥାନ୍ତି ନିଆଁ ଜଳାଇ ନିଜ ନିଜ ସନ୍ତାନେ ।
ମଶାଲ ହାତରେ କୂଳରେ ବାସୁଳେଇ ଦଉଡ଼ି,
ଖରକୁଣୀ ବୃକ୍ଷୁଁ ବୃକ୍ଷାନ୍ତେ ପାଉଥିଲେ ସେ ଉଡ଼ି ।

“ପିଞ୍ଚୁଲେଇ ବର ଭେଡ଼ା”ରୁ କୋକିଶିଆଳୀ ସ୍ୱନ
କି ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବେଶ କରୁଥିଲା ଉତ୍ପନ୍ନ ।
“ବେଲ ଗଡ଼ିଆ”ର ଶ୍ମଶାନେ ସୂରେ ଫେରଣ୍ଡା ରବ,
କଲ୍ରାପଡର ବାଘର ଆସୁଥିବା ସମ୍ଭବ ।
ମହାବଳ ଘୋର ନିଶୀଥେ କରୁଁ ଘୋର ଗର୍ଜନ,
“ବାଲ ଭୋଟା” କିଆ ବଣରେ; ଆତଙ୍କିତ ମୋ ମନ ।
ଶୋଇ ପଡ଼ିଥିଲି ଦାଣ୍ଡରେ ଏକୁଟିଆ ମୁଁ ଥରେ,
ନାମ ଧରି ମୋର ଡାକିଲା କିଏ ରାତି-ଅର୍ଦ୍ଧରେ ।
ତହିଁଆର ଦିନ ସକାଳୁଁ ସୀତା ଅପା କହିଲା,
“ଏହା ନାମ ଧରି ରାତିରେ କିଏ ଏତେ ଡାକିଲା ?”
“ତୁଣ୍ଡରୁ ବାହିଲି ତା ମାତା ଡାକୁଥିଲା ତାହାକୁ”
ବଳିଗଲା ମୋର ଆତଙ୍କ ମୃତ ମାତୃ-ମାୟାକୁ ।
କାହିଲେ ଜନନୀ ଡରାନ୍ତି ‘କକରୁଆ’ ନାମରେ,
କକରୁଆ କିନ୍ତୁ ନୟନେ ନ ଦେଖିଲି ମୁଁ ଥରେ ।
ଶୁଣିଲି ତା ଶବ୍ଦ ରାତିରେ ଥରେ ଉଠଂଠବେଳେ,
କିନ୍ତୁ ଜାଣେ ତାହା “କୁମୁଦ ଅପା” ଡରାଣି ଛଳେ ।

ଥରେ “ତାଳଚଣ୍ଡି” ବାଉଁଶ ଭଡ଼ା ଉପରେ ପାରି,
ହେଉଁ, କେତେ ଗଲି ମନାସ ଭୟ ମାଡ଼ିଲା ଭାରି ।
ପଛରେ ଥାଇଣି ସାଧବ ଅପା ତାହା ଶୁଣିଲା,
ଯଥାସମୟରେ ସଭିଙ୍କ ଆଗେ କହି ହସିଲା ।
ଶୁଣି ତା ଯେ ଲଜ୍ଜା ହୋଇଲା ତାର ନାହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନ
ବଡ଼ଦିନେ ଲାଜ ମାଡ଼ଇ ତାହାହେଲେ ସ୍ମରଣ !
ମନେ ଅଛି ଥରେ ଘୁଡ଼ିଣି ମାତା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ—
ଯେବେ ଯାଇଥିଲେ, ମୋ ମନ ହୋଇଥିଲା ଉଚ୍ଛନ୍ନ ।
ଯେବେ ରାମଲୀଳା ଯାତରା ହୁଏ ଗ୍ରାମ ଦାଣ୍ଡରେ,
ପଲକ ନ ପଡ଼େ ସେ ରାତେ ଆଜି ମୋର ନେତ୍ରରେ ।
ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଚରିତ ସୀତା ଦେବୀ କଷଣ
ଶୁଣି ନେତ୍ରୁ ନୀର ଝରଇ ରାକ୍ଷସ ଯେ ଭୀଷଣ ।

ପିଲାଦିନେ ଥିଲା ପ୍ରଗାଢ଼ ନିଷ୍ଠା ଦେବତାପ୍ରତି
ନ ଫେରିଲା ଆଜି ଏ ପ୍ରାଣେ ସେହି ଦୃଢ଼ ଭକତି ।
ପ୍ରତି ସୋମବାର "ଐଶାନ୍ୟେଶ୍ୱର" ଦେବଙ୍କ କତି
ଯାଇ ଅଣୁଥିଲି ଚନ୍ଦନ ଭୋଗ ଶ୍ରୀ ବିଲ୍ୱମନୀ ।
ରଜ ଯାତ୍ରାଦିନ ଥରେ ମୁଁ ଗଲି ଅଳତଗିରି
ଗିରିଶିଖେ ଚଢ଼ି ଦେଖିଲି ନେତ୍ରେ ନିସର୍ଗ ଶିରୀ ।
ନୀଳ ବେଣୀ ସମ ଦିଶିଲ ତୁମ୍ଭେ ଗୋ ସ୍ରୋତସ୍ୱତି ! ,
ପ୍ରଶସ୍ତ କେଦାର ଯେସନ ଶାକ ପଟାଳୀ ତଥି ।
କେତେ କେତେ କଥା ବିରୂପା କାଳ ଅନନ୍ତ ସ୍ରୋତେ
ତୋ ଜଳ ବୁଦ୍‌ବୁଦ ସମାନ ଏବେ ଅଦୃଶ୍ୟ ମୋତେ ।
'ପୋତା ପୋଖରି'ର କୂଳରେ ମଲା ମଣିଷ ମୁଣ୍ଡ
ତାର ଚଉଷଠି କଙ୍କାଳ ଅସ୍ଥି ବ୍ୟାଦାନ ତୁଣ୍ଡ ।
ଅଣ୍ଟା ଗୋଡ଼ ହାଡ଼ ଶ୍ମଶାନେ ସବୁ ପଡ଼ି ଯା ଥିଲା
ରାତ୍ରେ ସେ ସ୍ୱପନେ ଆସିଣ ଯଷ୍ଟି ଧରି ନାଚିଲା ।
ମରିଥିଲା ଜଣେ ତରୁଣୀ ସନ୍ନିପାତ ରୋଗରେ,
ପାଉଁଶିଆ ବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖିଣ ଥିଲି ପାଣ୍ଡୁ ଗଣ୍ଡରେ ।

କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଥିଲା ଟମ୍ବ ଚମ୍ପା ଗଉର ଦେହ,
କରିଥିଲା ମୋତେ ଶୈଶବେ ସେତୁ କେତେ ସେନେହ ।
କେଉଁରୂପେ କେଉଁ ଅଜଣା ଦେଶେ ଗଲା ସେ ଚାଲି
ବିରୂପା ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇଣ ବୃନ୍ଦି କଲା ତା ବାଲି ।
କ୍ଲିମ୍ବୀର ଗମ୍ଭୀର ଗାତରେ ମଲ୍ଲୀ ଘରର ଝିଅ
ନରମୁଣ୍ଡମାଳ ଦେଖିଲା ହେଉଥିଲେ ସଭିଏଁ ।
କହିଲେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଅଣିଣ ତୋହପର ରଖିଲା,
ଶେଷକୁ ଖାଇଣ ଆମ୍ଭର ମୁଣ୍ଡ ଏଠିଁ ଟାଙ୍ଗିଲା,
ପଳା ପଳା ଯେବେ ନୋହିବୁ ତୁ ଲେ ଜୀବନ ତ୍ୟାଗୀ,
ତୋ ପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ! ରଜାର ପୁଅ ହୋଇଛୁ ଯୋଗୀ ।"
ମାରାତ୍ମକ ରୋଗ-ସଙ୍କଟେ ପଡ଼ନ୍ତେ ମୋ ଜୀବନ
ଦେବତାଙ୍କ ପଦେ ଜନନୀ କଲେ ମୋତେ ଅର୍ପଣ ।

କହିଲେ, "ମୋ ପୁଅ ବଞ୍ଚିଲେ ଏଥୁଁ ଗାଦିଗୋସାଇଁ
ନବମ ବରଷେ ବୈରାଗୀ ତାଙ୍କୁ ଦେବି କରାଇ।"
ସେହି ହେତୁ କିବା ଜନନୀ ଏ ମୋ ଉଦାସ ପ୍ରାଣ,
ସଂସାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସମ୍ପଦେ ନ ବଳଇ ମୋ ମନ।
କିପାଁ ତେବେ ପ୍ରାଣ ଜନନୀ! ଲୋକେ ଧନ ଅର୍ଜ୍ଜନ-
ପାଇଁ କରୁଛନ୍ତି ଦିବସ ଯାମୀ ସମୁତ୍ତେଜନ?
ଦାଣ୍ଡ ଗୋଡ଼ିବାଣ ମାଳତୀ ଜାମୁ ନାରଙ୍ଗ ତାଳ
ପିଜୁଳି ପିଆଳ ନଅରକୋଳି ବେତ ରସାଳ।
ନଳିତା ବାଡ଼ିର ବାଡ଼ରେ କଣ୍ଟିଆଳୀ କାକୁଡ଼ୀ
ମୋ ସ୍ମୃତି ଗଗନେ କାହିଁକି ଅସେ ବନେ ଦଉଡ଼ି।
କାଳିର ସ୍ୱପନ ପରାଏ ମୋତେ ଲାଗଇ ସବୁ
ଚିର ବିଦାୟ ସେ ନେଇଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଭରୁଁ।
ଗୁଡ଼ିଆ ସାଇର ବଉଳ ଗଛ, ମଠ ତମାଳ
'ବାଲିଗଡ଼' ବୋଲି ସେପାରି ଗ୍ରାମେ କମାରଶାଳ।
'ଗାଆଁ ତଳ' 'ବେଲ ଗଡ଼ିଆ' ନାଳ ବନ୍ଧେ ମହାଳ
'ଛନ ଡୋଠା' ଆମ୍ବ ବଗିଚୁ 'ଦର୍ଘା ପର୍ବତ' ତାଳ।

ତାଳ ଚଣ୍ଡେ ପୋଡା ପୋଖରୀ ବୋଲି ଢୋଠା ପଡ଼ିଆ
ମାଣ୍ଡିକା ପାହାଡ଼, ଅଲମ ଗିରି, ସଙ୍ଗେ ଅସିଅ,
ଲଳିତଗିରିରେ ଚନ୍ଦନ, ଗୁମ୍ଫା ଉଦୟଗିରି,
ଷୋଳ ପୁଅ ମାଆ ପର୍ବତ ବାମେ ତୋ ତୀର ଶିରୀ।
ନାରାୟଣୀ-ଚଣ୍ଡୀ ତନୟା ପିଙ୍ଗୁଳେଇ ସୁନ୍ଦରୀ
ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ପରା ନିଶୀଥେ ଗ୍ରାମେ ଥାନ୍ତି ପ୍ରହରୀ!
ନିଃଶବ୍ଦ ରାତିରେ ମଶାଲ ଜଳେ ନିଶା ଗର୍ଜନେ
ଦାଣ୍ଡେ ନଈ ନାଳ-ବନ୍ଧରେ ଚାଲିଯାନ୍ତି ଝଣଝଣେ।
ସାତଶ ତରୁଣ ଡାକୁଣୀ ଯୋଗିନୀଙ୍କ ଭଜଣୀ
ଅସିଲେ କାଳସି ଲାଗଇ, ଭୁଏ ଅତଙ୍କ ଶୁଣି।
ବୁଢ଼ୀ ଖାଏ ପିଲା ଭେଣ୍ଡିଆ ରାଣ୍ଡ ସଧବା ବାଳା,
ସଙ୍ଗାଡ଼ୀରେ ଯାନ୍ତି ମଶାଣି ଶବ ମାଳାକୁ ମାଳା।।

"ହରି ହରି ବୋଲ" ଶୁଣିଥେ ନଭେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ,
ଶୁଣି କଣ୍ଠାଗତ ଜୀବନ ଥରି ଉଠଇ ଚିତ୍ତ ।
ବରଡ଼ା ପତର ସମାନ ଥରେ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଶିର
ଘୁଅଁଣି ବାନ୍ଧଣି ଜନନୀ କରୁଥାଆନ୍ତି ସ୍ଥିର ।
ସପ୍ତା ହୋମ ଯଜ୍ଞ ମାର୍ଜନା ହୋନ୍ତି ଗ୍ରାମର ଚଣ୍ଡୀ
ଡମୁହାଣୀ ଛକେ ଦଅନ୍ତି ଛେନା ପଣାର ହାଣ୍ଡି ।
ଅଦଭୁତେ ଆସି ଡାକୁଣୀ ପଣା ପିଇ ଦଅଇ
ଝୁଣା ଗୋଗୁଳର ଗନ୍ଧରେ ଗ୍ରାମ ମହକୁଥାଇ ।
କାଳସୀ କହଇ, 'କା' ଘରୁ ଯିବ କେତେଟା ମୁଣ୍ଡ,
କାହା ପାପଫଳେ ଘଟିଲା ଏହି ଦଇବ ଦଣ୍ଡ ।
"ହଟୁ ନାହାନ୍ତି ସେ ଡାକୁଣୀ କରୁଅଛନ୍ତି ଅଳି
ଅତଙ୍କବଶେ ନିଜ ଗ୍ରାମକୁ ରଖିଅଛନ୍ତି ବାଳୀ ।"
ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମ ପ୍ରାନ୍ତେ ନେଇଣି ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଅସନ୍ତି
ସେ ଦିନୁ ସେ ଗ୍ରାମେ ଲାଗିଣିଯାଏ ଝାଡ଼ା ଓ ବାନ୍ତି ।
କାହିଁ ଗଲା ବୁଢ଼ୀ ଡାକୁଣୀ କାହିଁ ଗ୍ରାମଦେବତା
ବଙ୍କାନେ ପଢ଼ିଲି ବ୍ୟାଧିର ହେତୁ ବୀଜାଣୁ କଥା ।

ନାହିଁ ଆଉ ଭୟ ଅଛଇ ସେହି ଶୈଶବ ସ୍ମୃତି
ସ୍ୱପ୍ନ-ଦୃଷ୍ଟ ଭୟ ସମାନ ତୁଟିଅଛି ସେ ଭ୍ରାନ୍ତି ।
ସୁଦୂରେ ବିରାଜେ ଯେ ଛବି ବାଲ୍ୟଜୀବନତଟେ
ଉଭାସଇ କପାଁ ଆହା ସେ ଆଜି ମୋ ସ୍ମୃତି-ପଟେ ।
ସେ ମଧୁର ବାଲ୍ୟଜୀବନ ମଧୁ-କବିତାମୟ
ବିଷମ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ ବେଳ ଯୁବା ସମୟ ।
ମନେ ପଡ଼େ ଯେବେ ଶୈଶବେ ବସି ଉଷାକାଳରେ
ନିବେଶୁଥିଲି ମୁଁ ନୟନ ହରି ଚକ୍ରବାଳରେ
କି ଅପୂର୍ବ ଭାବ ମୋ ହୃଦେ ଦଗବଳୟ ରେଖା
ଆଣି ଦେଉଥିଲା ଅଛଇ ସ୍ମୃତିପଟେ ତା ଲେଖା ।
ସେ ଲେଖା ଦେଖାଇ ପାରନ୍ତି ଯେବେ ପ୍ରାଣୁଁ ଉଦ୍ଧାରୁ
ମନ ପୂରାଇଣି ଦେଖନ୍ତେ ସର୍ବ ଦେଖଣାହାରୁ ।

ଚକ୍ରବାଳରେଖା ଦେଖାଇଥିଲା ଅନନ୍ତ ସ୍ଥିତି
ପ୍ରକୃତିଦେବୀଙ୍କ ନିଃଶବ୍ଦ ଚର ପ୍ରାଣସ୍ପୃ ଗୀତି ।
ତୁଙ୍ଗ ବିହାପୃସେ ଦେଖଇ ଯେବେ ବିହଙ୍ଗପନ୍ତି
ଶୈଶବ ସ୍ମୃତିଏ ହୃଦୟାକାଶେ ଉଡ଼ଇ ଅସନ୍ତ ।
ଆଶାୟୀ ମାନବ ଭବିଷ୍ୟ ଅଙ୍କେ ଭୁଞ୍ଜଇ ସୁଖ,
ମୋର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ନିରତେ ସ୍ମରେ ବିଗତ ସୁଖ ।
ଅତୀତ ହସ୍ତରୁ ନିଜକୁ ନ ପାରଇ ଛଡ଼ାଇ,
ଅତୀତର ଦାସ ମୁହିଁ, ମୋ ସୁଖ ଅନ୍ୟତ୍ର ନାହିଁ ।
କେତେ ଦ୍ୱୀପ ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତ ପୋତ-ବାଣିଜ୍ୟ ଯାଏ
ଚକ୍ରଦଗେ ଚଳକୋଣକୁ କେତେ ମୁଖ ଫେରାଏ ।
ଅୟସ୍କାନ୍ତ-ମଣି ଯେସନ ସଦା ଉତ୍ତରମୁଖୀ
ଅତୀତ ଜୀବନ ଅଙ୍କକୁ ଚାହିଁ ହୁଏ ମୁଁ ସୁଖୀ ।
ଅତୀତ-ଗରଭେ ଅଛଇ ଯେତେ ସ୍ମୃତି-ସଞ୍ଚିତ,
ଗାଇଲେ ବହୁତ ବରଷ ନ ସରିବ ମୋ ଗୀତ ।
ନିସର୍ଗର ଲୀଳାକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଧାତାଙ୍କ କୃପାରୁ
ପାଳିତ ହେଉଛି କଳ୍ପନା ଅତି ଶୈଶବକାଳୁଁ !

ନିର୍ଜନକୁଟୀରୁଁ ବାହାର ହେଲେ ନୟନ ଅଗେ
ଗିରିନଦୀ ବନପ୍ରାନ୍ତର ନାଚୁଥିଲେ ସରାଗେ ।
ପଶ୍ଚିମାଶାତଟେ ତପନ ଯେହ୍ନେ କାଞ୍ଚନ ଥାଳୀ
ଚାହିଁ ନିର୍ନିମେଷ ଭୁଲଇ ବାଲ୍ୟ-ଘଟନାବଳୀ,
ଏ ଛବି ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ଇ ପୂର୍ବତନର ଛାୟା
କେହି ନ ପୁଛଇ ଯାହାକୁ କହିଁ ଏତେ ତା ମାୟା ।
ତୋ ତଟପଠାରୁ ବିରୂପା ଫେରେ ଗୋଷ୍ଠେ ଗୋଧନ
ଗୋଧୂଳି ଗଗନ ହୁଅଇ ଧୂଳି-ଧୂମ-ଆଚ୍ଛନ୍ନ ।
ଦୀର୍ଘଛାୟା ଯାଏ ମିଳାଇ ଘନ ଛାୟାନ୍ଧକାର
କାନନକନ୍ଦରୁ ଖୋଲରୁ କ୍ରମେ ହୁଏ ବାହାର ।
ମିହିର ବିମ୍ବକୁ ଅନାଇ ଗଛ ବାଡ଼ ଉହାଡ଼େ
ଭୁଲେ କ୍ଷଣେ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏଡ଼ି ଯିବ କୁଆଡ଼େ !

ନମେଷେ ନର୍ଭୟେ ବାହାର ଘୋଷିଯାଏ ଭୁବନ
ନଦୀ ପରପାରେ ସେ ଧ୍ୱାନ୍ତେ କରେ ଶିଶୁଦର୍ଶନ,
ଯେସନ ନୂତନ ପାତକୀ ପାପ ବାସନା-ଧ୍ୱାନ୍ତ
ବିବେକ-ଭାସ୍କରେ ଅନାଇ ଭୀତ ହୁଏ ଏକାନ୍ତ ।
କିନ୍ତୁ କ୍ଷଣେ ପୁଣି ବାହାର ଘୋଟେ ପ୍ରାଣ-ଆକାଶ
ଆନନ୍ଦ-ଆଲୋକ ଜୀବନାକାଶୁଁ କରେ ବିନାଶ ।
ଧ୍ୱାନ୍ତ-ଅନ୍ତେ ଇନ୍ଦୁଚନ୍ଦ୍ରିକା ଧାରି ଢାଳେ ଯେସନ
ପାପ ଅନ୍ତେ ବିଭୁ କରୁଣା ଶାନ୍ତି-ସୁଧା ତେସନ ।
ଭୀତି ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ିତ ମଧୁମୟ ଆନନ୍ଦ
ନ ଲାଗିବ ଫେରି ଆସିଲେ ମୋତେ ଶୈଶବ ମନ୍ଦ ।
ଶୈଶବ, ହରଷ, ବିଷାଦ, କ୍ରୀଡ଼ା, କୌତୁକ, ଭୟ,
ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ହାସ୍ୟ, ରୋଦନ, ସ୍ମୃତି, ମୋହେ ହୃଦୟ ।
ବାର ମାସେ ତେର ପାର୍ବଣ ଓଷାବାର ବିବାହ
ନବଶିଶୁ ଜନ୍ମ ନବାନ୍ନ ଗୃହ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାଦୟ,
ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ନବବଧୂ-ଆଗମ, ପଞ୍ଚାମୃତ, ବନ୍ଧୋରି,
ବନ୍ଧୁ-କୁଣିଅଙ୍କ ଆଗମ କିବା ଆନନ୍ଦଭରି !

* *

ଚାଲିଯାଏ ଯାହା ସଂସାରୁ ହୁଏ ସେ ପୁରାତନ
ସଂସାରି ନୂତନ-ନିବନ୍ଧ ନ ଫେରାଏ ନୟନ ।

କିନ୍ତୁ ରେ ଏ କିସ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ସେହି ମୃତ ଅତୀତ
ସ୍ୱପ୍ନ ଛାୟା ପରି କରଇ ଅଭିଭୂତ ମୋ ଚିତ୍ତ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶୀଥେ ନିର୍ଜ୍ଜନେ ନିଶା କରେ ଗର୍ଜ୍ଜନ
ମଣେ ପୁରାତନ ସେ ସ୍ୱନେ କରେ ଦୂରେ ରୋଦନ ।
ତରୁଣ ତପନ ଅରୁଣ ପଛେ ଆସି ଭୁବନେ
ଚୁମ୍ବନ୍ତି କାଞ୍ଚନ-ବିଭାରେ ହେମମୟ କିରଣେ ।
ସେ ଦ୍ୟୁତିରେ ସେହି ଅତୀତ ନିହିଥାଏ ତା ଛାୟା,
ଚାଲିଗଲା ଯାହା କପାଇଁ ଏବେ ତାହାର ମାୟା !

ବାଜୁଛି ବିହଙ୍ଗ-ନିସ୍ୱନେ ଶୁଣେ ଅତୀତ-ବାଣୀ
କୁହୁ ସ୍ୱନେ 'କୁହୁ' ଛକୁଛି ଶୁଣି ପାରେ ମୁଁ ଜାଣି ।
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପ୍ରସୂନ କହଇ ପୁରାତନ ବାରତା,
ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ-ଭାନୁ ମଣ୍ଡଳେ ଲେଖା ଅତୀତ କଥା ।
କୁଳୁ କୁଳୁ ନାଦେ ବିରୂପା କହେ ସିନ୍ଧୁ-ସଙ୍ଗମେ
ସୁଲ୍ ସୁଲ୍ ସ୍ୱନେ ପବନ ତୁହି ଦକ୍ଷିଣେ ଗମେ ।
ସବୁର ମଧ୍ୟରେ ଅତୀତ କହେ ନିଜ କାହାଣୀ,
ତୁହି ବଂଶୀସ୍ୱନ ପରାଏ ସଦା ଶୁଭେ ସେ ବାଣୀ ।
ପ୍ରାବୃଟେ ନବୀନ ନୀରଦେ ପୁରାତନର ଛବି,
ଅହା ଗୁଲ୍‌ଗଲ୍ପ ଥରେ ଯେ ଶୁଣି ଫେରଇ ନାହିଁ ।
କାନନ କାସାର କୂଳରେ ଉର୍ଦ୍ଧ ଶାଖ ବକୁଳ
ପୁଂସ୍କୋକିଳ କଳ ନିସ୍ୱନେ ବନବାଳା ଆକୁଳ;
ଗ୍ରାମବାଳା ଜଳ-କଳସୀ କରେ ଶୁଣେ ସେ ସ୍ୱରେ
କୂଳରେ ବକୁଳ ମୂଳରେ ବସି ତୁଠ ଉପରେ;
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନୀଳ ନଭ ଚୌଦିଗେ ନୀଳଗିରି ନିକର
ମଧ୍ୟରେ ଶୋଭଇ ଦିଗନ୍ତ-ବ୍ୟାପୀ ଶ୍ୟାମ ପ୍ରାନ୍ତର,

କାଞ୍ଚନ କେଦାରେ କାଞ୍ଚନ-କାନ୍ତି ସୁପକ୍ୱଶାଳି
କି ଲାବଣ୍ୟମୟ ଦିଶଇ ଭୁଲି ଯିବ କି ଆଳି,
କାହିଁ ଅବା ଧାନ୍ୟ-କେଦାର ଦିଶୁଥାଇ ସାଗୁଆ
ପଦ୍ମ ଛୁଞ୍ଚ ଛୁଞ୍ଚ କଅଁଳ ଭୁଲି ଶୁଆପକ୍ଷିଆ ।
ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ଦେଖଇ ଅତୀତର ମୁଁ ଛାୟା,
ପ୍ରାଣ ମୋର କିଣି ନେଇଛି ସେହି ଅତୀତ ମାୟା ।
ଯେଉଁ ଆଶା ମୋହ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ବିଶ୍ୱ ସଂସାରେ
ମଗ୍ନ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ବ୍ୟାପିଣ ସାରା ଏ ଚରାଚରେ,
ଗିରି ଜନପଦ ନଗରେ ଜଳେ କାନନେ ସ୍ଥଳେ
ସଜନେ ବିଜନେ ଉଠିମା ଉଠେ ଜଳଧି ତଳେ,
କଠିନ ତରଳ କୋମଳ ଚଳ ଚଞ୍ଚଳ ସ୍ଥିରେ
ଦୀପ୍ତ-ଧ୍ୱାନ୍ତେ ପ୍ରାଣେ ମରଣେ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ବା ଗିରେ,

ସୁଦୂର ତାରକା-ଲୋକରେ ତୁଚ୍ଛ ଧୂଳି-କଣାରେ
ତରୁଲତା ପୁଷ୍ପ ପଲ୍ଲବେ ବଂଶୀ ବାଦ୍ୟ ବୀଣାରେ
ସେହି ଏକ ଆତ୍ମା; ନୋହିଲେ ମୋ ଆତ୍ମାରେ କିପାଇଁ
ସାରା ସଂସାରର ମାୟାରେ ଯାଏ ମୋ ପ୍ରୀତି ଧାଇଁ ?
ସେମାନେ ଯା, ଥିଲି ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ତା ହୋଇ ଅତୀତେ,
ତେଣୁ ଆକର୍ଷଣ ତାଙ୍କର ବସ୍ତୁରେ ବା ମୋ ଚିତ୍ତେ ।
ମୋ ମଧ୍ୟେ ଯା ଅଛି ଅଛଇ ଜଡ଼ ଉଦ୍ଭିଦ ଲୋକେ,
ଶନ୍ଧାର ଭୁଞ୍ଜଇ ଜଗତ ମୁଁ ମୋ ଆତ୍ମା-ଆଲୋକେ ।
ଜ୍ଞାନ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରେମ ସ୍ୱରୂପେ ଆତ୍ମାରେ ଯେ ଅଛଇ
ମୋର ଲୋମକୂପେ ସେ ଆତ୍ମା ସଞ୍ଜୀବିତ କରଇ ।
କି ଲୋଡ଼େ ଏ ପ୍ରାଣ ମୋହର ମୁଁ ଯେ ନ ପାରେ କଳି
ଅନୁଦିନ ପ୍ରାଣ ପ୍ରୟାସ ଯାଏ କଳ୍ପନା ବଳି;
ଉଦ୍ଦାମ ଅନ୍ତର ଏ ମୋର ଅଳ୍ପେ ବୋଧ ନ ମାନେ,
କେଉଁ ଦୂର ଦେଶେ ଗମଇ ଚଢ଼ି କଳ୍ପନା-ଯାନେ;
ଗିରି ନଦୀ ବନ ପ୍ରାନ୍ତର ବସୁନ୍ଧରା ବାରିଧି
ରବି ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ନକ୍ଷତ୍ର ସୌର ସୃଷ୍ଟି ପରିଧି—

କେଉଁ ଅବଜ୍ଞାତ ଲୋକରେ କରେ ମନ ଭ୍ରମଣ,
କେଉଁ ଦୂର ଦେଶ ବାରତା ଶୁଣେ ମୋର ଶ୍ରବଣ ?
ଅଛି ଯାହା ତହିଁ ମୋ ମନ ନ ମାନଇ କିପାଁଇ,
ଶୁଭୁଅଛି ଦୂର ଆହ୍ୱାନ ଜାଣି ପାରଇ ନାହିଁ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଛବି ଏ କାହାର ଦେଖୁଅଛି ନୟନ
ସୁସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ନ ଦେଖା ଦିଏ ମନ-ମୋହନ ।
ଯେତେ ଦୂର ଯାଏ ତେତିକି ଦିଗବଳୟ ରେଖା
ଅପସରି ଯାଇ ସୁଦୂରେ ମୋତେ ଯାଏ ରେ ଦେଖା ।
ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ତାହାକୁ ନ ପାରଇ ମୁଁ ଧରି
ଚକ୍ରବାଳ ପଛେ ଧାବନ କେବେ ନ ଯାଏ ସରି ।
ଏହା କି ବିଧାତା ବିଧାନ ଯେତେ ଦୂର ଯେ ଯାଏ
ଦୂରତର ଦେଶ ସତୃଷ୍ଣ୍ୟ ତାର ନୟନ ପାଏ ।

ଯେଉଁ ପକ୍ଷୀ ଯେତେ ଉଡ଼ଇ ସେତେ ଦୂର ଦେଶର
ବାର୍ତ୍ତା ବିହାୟସ-ଚରକୁ ହୋଇଥାଏ ଗୋଚର ।
ଆତ୍ମା ବିହଙ୍ଗମ ଉଡ଼ଇ ଭୂମା କଳ୍ପନାମ୍ବରେ
ଯେତେ ଦୂର ଉଡ଼େ ସେତିକି ଆଶା ଜାଗେ ଅନ୍ତରେ ।
ଅନନ୍ତ ଆକାଶେ ଅନନ୍ତ କାଳ ଉଡ଼ିବ ପରା,
ଅନନ୍ତ ଜନିତ ତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କେବେ ନ ଦେବ ଧରା ।
ଧରା ଦେଲେ ହେବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟି, ସନ୍ତୁଷ୍ଟି ହିଁ ମରଣ,
ମରଣ-ଅତୀତ ଶାଶ୍ୱତ ମାନବର ଜୀବନ ।

* * * *

କେଉଁ କବିତା ମୁଁ ଲେଖିବି କିସ ବାଛି ନେବଇଁ,
କି ତାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋ ଭାଗ୍ୟେ ଅଛି ଭବିଷ୍ୟେ ରହି ?
କେଉଁ କାବ୍ୟ ଲେଖି ମୋର ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କବି ଜୀବନ
ଚରିତାର୍ଥ ହେବ ଜାଣିବା ପାଇଁ—ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ମନ !
ପ୍ରାଣେ କି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଆବେଗ ଉଠୁଅଛି ନିଯୁତ,
ସେତେ ଜଳାଉଠେ ସେ ବହ୍ନି ଯେତେ କରେ ସଂଯତ ।

ଜାଣେ ମୁଁ ଜୀବନ-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୋର ଏହି ଲେଖନୀ,
ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମନେ ରଖିବ କିଛି ଦିନ ଧରଣୀ,
ଏ ମୋର ପରାଣ-କାମନା ହେଲେ ହେବ ସଫଳ
ନ ହେଲେ ମୋ ଜନ୍ମ ଧରାରେ ହୋଇଯିବ ବିଫଳ !

ଭୀମ ଟାଙ୍ଗୀ

ହେ ଭୈରବ ଭୀମ ଟାଙ୍ଗୀ ତୋର ଦର୍ଶନରେ,
ଗଲି ଥରେ ବୈଶାଖର ଭୀମ ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ।
କି କରାଳ କି ଭୀଷଣ ସ୍ୱରୂପ ଦେଖିଲି !
ସ୍ଥଳସ୍ଥ ଦେବତା ରୁଦ୍ରଯୋଗ୍ୟ ପୀଠସ୍ଥଳୀ ।

କି ଜନ୍ମର ବାତାବର୍ତ୍ତି ଭୀଷଣ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ,
ଘୋର ଘୋଷେ ମହାଦ୍ରୁମ-ମୂଳ-ଉତ୍ପାଟନ ।
ଜନ୍ମର ଧୂର୍ଜଟି କାଳ-ହ୍ଲିଷକ ଖେଳ,
ସୃଷ୍ଟି-ପାରାବାର ଯେବେ କରିଲ ଉଦ୍‌ବେଳ ।
ତପ୍ତ-ସ୍ରୋତା ନଦୀ ଶୂନ୍ୟ ତଡ଼ାଗ ପଲ୍ୱଲ,
କାଳ-ଅହି ଫୁତ୍କାରଇ ଉଷ୍ଣ ହଳାହଳ ।
ଲୋଳ ଜିହ୍ୱା କୃଷ୍ଣ ଜିହ୍ୱା ମରୀଚିକା-ଛଳେ ।
ତୃଷ୍ଣାର୍ତ୍ତ ଅଶାନ୍ତି-ପ୍ରାଣ ଓଷ୍ଠାରେ ସବଳେ ।
ପତ୍ରହୀନ ତରୁତୃଣ ମହାଦୁଃଖଭରେ
ଶୋଚନ୍ତି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଅତିଥେୟତା ଅନ୍ତରେ ।
ଦାରୁଣ ନିଦାଘ ତାଙ୍କ ସଦ୍‌ଗୁଣ ସୁମରି,
ଦଏ ତାଙ୍କୁ ଅବା ଦଣ୍ଡ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ କରି ।
ମହାରୁଦ୍ର କେଳିପୀଠ ଏକାମ୍ର-ପ୍ରାନ୍ତର,
ଭୀମ ଝାଙ୍ଗୀ ସିଂହାସନ ଅଟେ ସେ ପୀଠର ।
ତପ୍ତ ବାତାବର୍ତ୍ତ ବହୁଥାଏ ହାଉ ହାଉ,
ଜଳି ଉଠେ ଶତାଗ୍ନି ତା ସ୍ପର୍ଶେ ଦାଉ ଦାଉ ।

ଖାଇବ ପ୍ରେତଗଣ କରି ଘୋର କଳକଳା,
ଫୋପଡ଼ା ଫୋପଡ଼ି ହେଉଥାନ୍ତି ଖଣ୍ଡ ଶିଳା ।
ରୌଦ୍ର ବିଭତ୍ସ ରସର ଦେଖି ନିଦର୍ଶନ,
ଭୀମ ଝାଙ୍ଗୀ ତେଣୁ ପାଶରୁ କଲି ପଳାୟନ ।
ବନ୍ଧୁ ଦିନେ ତୋର ସ୍ମୃତି ନିଶୀଥ ସମୟୁ
ଭରେ ମୋର ମନୋବୀଥି ବିଭୀଷିକାମୟ ।
ମାତ୍ର ଦିନେ ରୌଦ୍ର-ବୀର-ଶାନ୍ତ-ଅଦ-ଅଦ
ଶାଶ୍ୱତରେ ଲଭିବଟି ନିରବ ସମାଧି ।

ସୁଖ ଦୁଃଖ

—୧—

ସୁଖେ ପ୍ରଭୁ ସହଜ ତୋ ପୂଜା, ରଖିଥାଅ ସୁଖେ ସଦା ମୋତେ,
ଦୁଃଖ-ଅଭିଭୂତ ହେଲେ ବିଭୁ ! କାଳେ ଭୁଲିଯିବି ପ୍ରଭୁ ତୋତେ ।

ଦୁଃଖ-ଅଶ୍ରୁ-ପୂରିତ ଲୋଚନେ ପ୍ରଭୁ କାଳେ ଦିଶିବ ଅସ୍ପଷ୍ଟ
ତେଣୁ ନିବେଦଇଁ ପାଦପଦ୍ମେ ନ ଦିଅ ହେ ପ୍ରଭୁ ଅତି କଷ୍ଟ ।

ସୁଖେ ଯଦି ହରିଏ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ ହେ ସେ ସୁଖ ନାହିଁ ଲୋଡ଼ା,
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରଭୁ ଦିଅ ଦୁଃଖ ସୁଖ ଥୋଡ଼ା ଥୋଡ଼ା ।

—୨—

ସୁଖ ଯେତେ ଦେଇଅଛ ପ୍ରଭୁ, ଭୁଞ୍ଜିଅଛୁ ଆନନ୍ଦରେ ସେବେ,
ଦୁଃଖ ଯେତେ ଦେଇଅଛ ସବୁ ନ ସହିବି କିପରି ବା ତେବେ ?

ନେବା ନ ନେବାରେ କିଛି ନାହିଁ ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ତ ତୁମ୍ଭର ବିଧାନ,
ଶକ୍ତି ଦିଅ ସହିବାର ପାଇଁ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ।

ଧନ ଜନ ମାନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଅଯାଚିତରେ କଲ ଯେବେ ଦାନ
ଆନନ୍ଦରେ ପାଣି ପ୍ରସାରିଣ ଶିରେ ନେଲି ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ।

ଏବେ ଦୁଃଖ ଶୋକ ଅପମାନେ ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ହୁଏ ମୁଁ କାତର,
ସହିବାକୁ ମୋ ଦୁର୍ବଳ ପ୍ରାଣେ ବଳ ଦିଅ ପ୍ରଭୁ ପରାତ୍ପର ।

ସୁଖ ଦୁଃଖ କର୍ମବୃକ୍ଷ ଫଳ ଅଟନ୍ତି ସେ ନିଜର ଭିଆଣ,
କରନ୍ତି ସେ ଅପାର ମଙ୍ଗଳ ବିଧିର ଏ ଶାଶ୍ୱତ ବିଧାନ ।

ଦୁଃଖ ବିନା ସୁଖ ଅସମ୍ଭବ ଅନ୍ଧାର-ଆଲୋକ ବେନି ଭାଇ,
ବିଚ୍ଛେଦ କଷଣ ନ ସହିଲେ ମିଳନର ମାଧୁରିମା କାହିଁ ?

ସୁଖଦୁଃଖ ଯମଜ ସୋଦର ଏକ ସଙ୍ଗେ ଆସେ ନିଶ୍ଚେ ଅଣ
ଏକ ଭାବେ ଦେଖିବି ବେନିଙ୍କୁ ବଳ ଦିଅ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ।

ବାଲ୍ୟ ଖେଳା ଯୌବନ ସମ୍ଭୋଗ ଆନନ୍ଦରେ ନେଲି ବକ୍ଷକରେ
ଆଶୀର୍ବାଦ କର ଲୀଳାମୟ ଜରାବ୍ୟାଧି ନିଏଁ ସମାଦରେ ।

ଆସିବ ତ କଠୋର ମରଣ ଯିବ ତ ଏ ସଂସାରକୁ ତେଜି,
ତେବେ କାହିଁ ଚିନ୍ତା ଅକାରଣ ? ବଞ୍ଚିବ ମୁଁ ଶେଷଦାନ ହେଜି !
ସୁଖଦୁଃଖମଧ୍ୟରେ କେବଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ ମହାବ୍ରତ,
କର୍ମ ପ୍ରଭୁ ଅଚଳ ଅଟଳ ସବୁ ମିଥ୍ୟା ତୁମ୍ଭେ ମାତ୍ର ସତ ।

ତଅପୋଇ

—୧—

ଠିକି ଠିକି ଧାନ ଶିଏ ଭରଣି,
ବାପାଙ୍କ ଅଣ୍ଟାରେ ସୁନା ଲେଖନ ।
ଭାଇଙ୍କ ହାତରେ ସୁନା ଲେଖନୀ,
ଭାଉଜଙ୍କ-ଅଙ୍ଗେ ଝିନପାଟନୀ ।
ଏକ ଭଉଣୀ ମୁଁ ସାତ ଭାଇରେ
ମୋ ପରି ଅଛନ୍ତି କିଏ ମହୀରେ ?
ଶୁଣ ତଅପୋଇ ନ କର ଗର୍ବ,
ଗାଲି ସହନ୍ତି, ନ ସହନ୍ତି ଗର୍ବ ।

—୨—

ଆହା ମୋ ପିଅର କୁଆଡ଼େ ଗଲେ,
ଜନକ ସଙ୍ଗତେ ଜନନୀ ମଲେ ।
ସାତ ଭାଇ ଗଲେ ବୋଇତ ବାହି,
ଆହା କହିବାକୁ ସାହା ମୋ ନାହିଁ ।
ଏ ଘୋର ବନସ୍ତେ ଛେଳି ରଖିଲି,
କି ପରି ହେଲି ମୁଁ କି ପରି ଥିଲି !
ଶୁଣ ତଅପୋଇ ନ କର ଶୋକ
ସୁଖ ଦୁଃଖେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏ ଧରାଲୋକ ।

—୩—

ଏ ଘୋର ବନସ୍ତ ଘୋର ବରଷା
ବାଘ ଭାଲୁଙ୍କର ଏ ବନେ ବସା ।

ଏକାକିନୀ ମୁହିଁ ଏ ଘନ ବନେ,
କେମନେ ବଞ୍ଚିବି ହୀନ ଜୀବନେ ?
କ୍ଷୁଧାରେ ମୋହର ଉଡ଼ଇ ହଂସ
ହାଇ ରେ ଦାଇବ ଦେଲୁ ଏ ଦଶା !
ଶୁଣ ତଅପୋଇ ନ କର ଦୁଃଖ
ସୁଖ ପରେ ଦୁଃଖ ତା ପରେ ସୁଖ ।

—୪—

ଗଡ଼ ଗଡ଼ ଡାକେ ଲଢାପଥର,
ଠକ ଠକ ପଡ଼େ ସ୍ୱର୍ଗପଥର ।
ଶିରି ଶିରି ବହେ ଶୀତ ପବନ,
ଶୀତେ ଥରୁଅଛି ମୋ ଅପଘନ ।
ଘଡ଼ଘଡ଼ ଶବ୍ଦେ କମ୍ପଇ ବନ,
ବିଜୁଳି ବୁଜାଇ ଦଏ ନୟନ ।
ଶୁଣ ତଅପୋଇ ନ କର ଦୁଃଖ,
ଦୁଃଖ ପରେ ପୁଣି ଆସଇ ସୁଖ ।

—୫—

ପାରିଧିରେ ଗଲେ ରଜାର ପୁଅ,
ଦେଖିଲେ ବନସ୍ତେ ସାଧବ ଝିଅ ।
ସାତ ଭାଇ କାଳେ ଫେରିଲେ ଘରେ,
ଦେଲେ ସେ କନ୍ୟାକୁ ନୃପ କୁମରେ ।
ତଅପୋଇ ହେଲା ରଜାର ବୋହୂ
ଭାଉଜଙ୍କ ଦଶା ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ନୋହୁ ।
ନ ହୁଅ ବିପତ୍ତି-ବେଳେ କାତର,
ନ କର ସମ୍ପତ୍ତି-ବେଳେ ଗୁମର ।

ନବ ବଧୂ

କେ ଦେଖିବ ଦେଖ ଆସି ଓଡ଼ିଆର ବୋହୂ,
ଶତ୍ରୁକୁହିଁ ଜନ୍ମାନ୍ତରେ ତା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ନୋହୁ ।
ରାତି ନ ପାହୁଣୁ ବୋହୂ ଉଠେ ସବା ଆଗ,
ବାସି ପାଇଟି ସାରଣ ରନ୍ଧେ ତୁଣ ସାଗ ।
ବାର ମାସେ ସୁକୁମାରୀ କରେ ରନ୍ଧୁଁ ସ୍ନାନ,
ହାଡ଼ଭଙ୍ଗା ପରଶ୍ରମ—ଦାରୁଣ ବିଧାନ ।
ସଭିଙ୍କୁ ପରଷି ସବା ପଛେ ତୁଚ୍ଛା ଭାତ
ଖାଇଣ ମେହନ୍ତ କରୁଥାଏ ଦିବାରାତ୍ର ।
ଏଣୁ ତେଣୁ ସବା ପଛେ ପିଇଣ ତୋରାଣି
ନର୍ଧମ ଖସରେ ହାଣ୍ଡି ଧୁଏ ସେ ରାନ୍ଧୁଣୀ ।
ବେଳ ବୁଡ଼ୁଁ ଜଳଣିଥ, ପଖାଳ ସଞ୍ଚାଳି,
ସଞ୍ଜବେଳେ ସଞ୍ଜବତୀ ବାଳି ଦୀପ ଜାଳି,
ଲଗୁଆଣୀ କରି ଚୂଲି ଲଗାଏ ଫୁଙ୍କିଣ,
ଗୁଣ୍ଡା ଓଦା ଥିଲେ ଲୁହ ଯାଉଥା' ବହିଣ ।

କେତେ କଷ୍ଟେ ରନ୍ଧା ରନ୍ଧେ ପରଷେ ସକଳେ,
ଶାଶୁ ଯାଅ ସମସ୍ତଙ୍କ ଗୋଡ଼ ରନ୍ଧେ ମଳେ ।
ଅଧରାତି ଗଡ଼ିଗଲେ ନିଶା-ଘରଜନେ
ଦୁଇ ପହରଅ ହୁକେ ହୁକେ ଘଣ୍ଟା ସ୍ବନେ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ନାକ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ଶୁଣି ସାରି,
ହାଣ୍ଡି ପଖାଳିଣ ଶେଷଘର କାମ ସାରି ।
ବେଢ଼ାଣି ବଦଳି ଲମ୍ବା ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି
ଗୋଡ଼ ଟିପି ଟିପି ଯାଏ ଚିପିଣ ଦୋକଣି,
ଦୁମୁ ଦୁମୁ ଛାତି, ପଶେ ସ୍ୱାମୀର ମନ୍ଦିରେ,
ତଟସ୍ଥେ ହୁଅଇ ଠିଆ କବାଟ ସନ୍ଧିରେ ।
ଏତେ କଷଣରେ ପାଇ ନୁହେ ତାର ରକ୍ଷା
ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦ ଘଟାନ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ।

ଯେବେ ସବୁଁ ଉଠୁଁ ଉଠୁଁ ବଢ଼ି ଯିବ ବେଳ
ଦଶ ପାଞ୍ଚ ମାଇପେ ଯେ ହୋଇଯିବେ ମେଳ,
ମଡ଼କୁ ଶାଗୁଣାପରି ଠିକ ଠିକ କଳ
ଖାଇଯିବେ ବରୁସ୍ତଙ୍କ ନୃଶଂସ ପାମସ୍ତ ।
ଯେବେ ସନ୍ଧେ ଭେଦ୍ୱ ଭାର ଶୁଣିଥିବେ ତୁଣ୍ଡ
ସକାଳୁ ମାଇପେ ଥୋକେ ହୋଇଯିବେ ରୁଣ୍ଡ,
ବାପ ଅଜା ସତାନବେ ପୁରୁଷରୁ ଶୋଧି
ଯେଇ ଦେବେ ସେହ୍ନଦନ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧି ।
ଏ ଜାଳା ନ ସହ୍ୱ କେତେ ଅଜ୍ଞାନା ସରଳା
ଅଜ୍ଞାତେ ମରନ୍ତି ଭଡ଼ ଦଉଡ଼ିରେ ଗଳା ।
ଭେଦ୍ୱ ନଇ ଯୋଖସ୍ତଙ୍କ ତେଇଁଣି ପଡ଼ାଇ
କେତେ ସହ୍ୱ ତୁଏ ରକ୍ତ ମାଂସ ଦେହ ବହ୍ୱ ।
ପଚ୍ଛୁରୁହୁଁ ଶାଶୁମାନେ ଝିଅ ଜନ୍ମ କରି
କେମନ୍ତେ ଅକାଠ ଏତେ ହୁଏ ତୁମ୍ଭ ଶସ୍ତ ?
ପର ଝିଅ ନିବସ୍ତସ୍ତେ ଅଛି ତୁମ୍ଭ ଘରେ,
ଛୁ ଛୁ କେତେ କଷ୍ଟ ଦିଅ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ରୂପରେ !

ଛୁଙ୍କିଲ କାଶିଲ ସବୁ ଧରେଂଠ କରୁଛ,
ତୁମ୍ଭ ନିଜ କନ୍ୟା ପ୍ରତି ଅନ୍ଧୁଣୀ ହେଉଛ ।
ମନେ ରଖ ପର ଝିଏ ଦେଉଅଛ ଯାହା,
ସୁଧ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ଝିଅ ପାଇବଟି ତାହା ।
ଛଳେ ଭାଳ କରି ଏତେ ଦେଉଛ କଷଣ,
ନାହିଁ ମନେ ଧର୍ମଭୟ ନରକ ଭୀଷଣ ।
ବୁଝିଥାଅ ଦନ ଗତ କରୁଅଛ ଜଣେ,
ନିଶ୍ଚିତରେ ତୁଲା ହେବ ଏହାସବୁ ଦନେ ।
ବୃଦ୍ଧକାଳେ ସେହ୍ନ ବଧୂ ତୁମ୍ଭର ଅଶ୍ରୟ,
କେଉଁ ମୋହେ ଏ କଥାଟି କରୁନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ?

ଆଶୀର୍ବାଦ

ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ତବ,
ପବିତ୍ର ଏ ଗୃହ ଅଜି, ଦୃଶ୍ୟ ଅଭିନବ ।
ସହାସ ନୟନ ଶିଶୁ ଦରେଠିଅ କଥା
ଢେଉଁ ହୁଏ ସ୍ୱରଗର ଦଅଇ ବାରତା ।
ବଢ଼ ମା ଅନନ୍ଦେ ସୁଖେ ସାଧୁ-ଅଚରଣେ
ମହକୁ ଚରିତ ଗୁଣ ଏ ବିଶ୍ୱ ଭୁବନେ ।
ପିତୃକୁଳ ପତିକୁଳ କର ମା ପବିତ୍ର
ଲଭ ମା ସତୀର ପୂଣ୍ୟ ସତୀର ଚରିତ୍ର ।

ଭୋକୀ ଶୋଷୀ ଅତିଥି ମା ନ ଫେରନ୍ତୁ ଦ୍ୱାରୁଁ,
କଲ୍ୟାଣ ଲଭ ମା ଦୀନ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ।
ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ରୂପେ ମାତା ବାଣ୍ଟି-ଅନ୍ନପାନ
ସ୍ୱଜନ କୁଟୁମ୍ବେ କର ସନ୍ତୋଷ ବିଧାନ ।
ଚିର ହେଉ ଭାଗ ତୁଅ ପତି ପୁତ୍ରବତୀ
ଏ କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତୁ ମା ! ପ୍ରଭୁ ଜଗତ୍‌ପତି ।

ବାଞ୍ଛାବତୀ

(ରୂପକ)

ପ୍ରେୟସୀ କାମିନୀ   ସଦା ସୁହାଗିନୀ
ନିଶିଦିବା ମୁଁ ତା ସେବାରେ ଥାଏଁ,
ଚରଣ କୋୟର   ପ୍ରେମ ଭିକାରୀ ମୁଁ
କ୍ଷଣେ ହିଁ ମୁଁ ତାର ମନ ନ ପାଏ ।
ଗୃହକୁ ଫେରିଏ   ପଥ ଚାହିଁ ଥାଏଁ
ଅଡ଼ ଆଖିରେ ସେ ମୋତେ ନ ଚାହେଁ,
ବିବିଧ ଯତନେ   ବିବିଧ ସାମଗ୍ରୀ
ସଜାଡ଼େ, ସଜନୀ ଠେଲିଣ ଯାଏ ।

ଅଛନ୍ତି ମୋହର ଛଅ ପରିଚାରୀ
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସେବା କରନ୍ତି ନିତି,
ତବ ଅନୁମତି ମୋ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିନୀ
କେସନେ ଜନ୍ମିବ ପ୍ରେୟସୀ ପ୍ରୀତି ?

ଏକ ଅନୁଚରୀ ଅନନ୍ତ ଗଗନୁଁ
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ଜ୍ୟୋତିଷ୍କଗଣ,
ବନ ଉପବନୁଁ ବିବିଧ କୁସୁମ
ତରୁଲତା ତାଙ୍କୁ କରେ ଚୟନ ।

ବିବିଧ ବିହଙ୍ଗ ବିବିଧ ଦେଶରୁ
ଧରି ଆଣି ରଖେ ହେମ ପିଞ୍ଜରେ,
ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ନେତ୍ର ତୃପ୍ତିପ୍ରଦ
ଯେତେକ ଦୃଶ୍ୟରାଜି ସଞ୍ଚିତ କରେ ।

ଅନ୍ୟ ପରିଚାରୀ ବିଶ୍ୱ ଚରାଚରୁଁ
ଆଣିଣ ଶୁଣାଏ ବିବିଧ ତାନ,
ବିହଙ୍ଗ କାକଳି ନଦୀ କଳ କଳ
ସିନ୍ଧୁ ଗରଜନ ସୁକଣ୍ଠଗାନ ।

ତୃତୀୟ କିଙ୍କରୀ ସ୍ପର୍ଶ ସୁଖକରୀ
କୋମଳ ଶବ୍‌କଣ ପଦାର୍ଥରାଶି,
ପ୍ରିୟା ପାଦ-ପଦ୍ମେ ଝଟାଇଣ ଥାଏ
ପାଦ ଦଳେ ତା ମୋ ମାନସବାସୀ ।

ଚତୁର୍ଥ ସଜନୀ ଚୟନ କରଇ
ସୁବାସ କୁସୁମ ଚୂଆ ଚନ୍ଦନେ,
ପଞ୍ଚମ ପରିଜା ଯୋଗାଏ ନିୟତ
ସୁସ୍ୱାଦ ଆହାର ଗୃହୁ ଡରଣେ ।

କିନ୍ତୁ ଅଦଭୂତ କିବା ସେ ଯୋଷିତ
ଶିର ଅନୁମତ ତାହାର ଶତ୍ରୁ,
ସାରା ଜୀବନ ମୁଁ କରେ ପଦ ପୂଜା
କେସନ ତୃପତ ହେବ ମୋ ଚିତ୍ତ ।

କି ଉପାୟୁ କଲେ   ମାନମୟୀ ଭଲେ
    ମୋ ଘରେ ରହିବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ମନେ,
ପଞ୍ଚ ସଖୀସଙ୍ଗ   କଳେବର ନୃପ
    ସେବେ ବାନ୍ଧିବଟି ଗୃହ ଚରଣେ ।
କିନ୍ତୁ ଇଚ୍ଛାବତୀ   ନୁହଁ ପକ୍ଷପାତୀ
    ପୁରୁଣୀ ତାହାକୁ ନ ଲାଗେ ଭଲ,
ଏ ଶରୀର ଭେଦ   କଳିକାଳ ବେଦ
    ଭଣେ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ।

କବିର ପ୍ରାର୍ଥନା

ପ୍ରଭୁ ! ମୋତେ ଦାନ କର କବିର ଜୀବନ,
ଦିଅ ମୋତେ ମହାପ୍ରଭୁ ! ପବିତ୍ରତା ଧନ ।
ମୋ ଭାବ-ପ୍ରବଣ ଚିତ୍ତ କର ଶୁଦ୍ଧପୂତ,
ଗରଳ କାରଣ ତାଳ ଦିଅ ପ୍ରେମାମୃତ ।

ମୋ କବିତା-ମୁଗ୍‌ଧ ଯୁବା ଯୁବତୀ ଯେସନେ
ପିଇ ମୋ କବିତା ରସ ସୁପବିତ୍ର ମନେ
ମଧୁମୟ ପ୍ରାଣେ ପୂତ କରନ୍ତୁ ଭୁବନେ,
ଦିଅ ପ୍ରଭୁ ପୂତ ଭାଷା ପୁଣ୍ୟ ଚିନ୍ତା ମନେ ।
ପ୍ରଚୁର କବିତା ମମ ପୁଣ୍ୟ ଆଚରଣ,
ତା ଠାରୁ ଅଧିକ ଦେଇ ମୋ ପ୍ରାଣ-ପରଶ ।
ହେ ଶୁଦ୍ଧ ଅପାପବିଦ୍ଧ, ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ,
ମହକି ଯାଉ ମୋ ଗୀତେ ମୋ ପ୍ରାଣ-ସୁଗନ୍ଧ ।
କବିର ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ସାଧୁର ଜୀବନ
ଦିଅ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ନାଥ ପତିତପାବନ ।

ଅକିଞ୍ଚନର ଆକିଞ୍ଚନ

ଯୌବନର ଧନ ମୋର ଯାଉଅଛି ବହି,
ମୃତ୍ୟୁ-ଅଭିମୁଖୀ ପଥେ ଚାଲେ ନିତି ନିତି ।
ଏହିପରି କିଛିକାଳେ ସରିବ ମୋ ଯାତ୍ରା ତାକେ
ଅଉ ନ ଚାଲିବ ପଥ, ଅସିବ ଅନ୍ଧାର
ସେ ଅନ୍ଧାରେ ବନ୍ଦ ହେବ ଭବ-କାରବାର ।

—୨—

ସରିବ ମୋ ସଉଦା ସେ ଧନ ଭବହାଟେ,
ଅଉ ନ ଚାଲିବ ଚିହ୍ନ ପରିଚିତ ବାଟେ,
ଏ ସଂସାର-ଉପବନ କି ମୋହନ ସୁଶୋଭନ
ଅଉ ନ ତୋଳିବ ଫୁଲ ସୁରଭି ସୁନ୍ଦର
ନ ଭୁଞ୍ଜିବ ରୂପ ରସ ଗନ୍ଧ ସ୍ପର୍ଶ ସ୍ୱର ।

—୩—

ସୁନ୍ଦର ସଂସାର ମୋର ପ୍ରିୟ ପରିଜନ
ନିଦାରୁଣ କାଳବଳେ କରିବି ବର୍ଜ୍ଜନ,
ବିଚ୍ଛେଦ-ଆଶଙ୍କା ଯେଣୁ ପ୍ରିୟତର ଦିଶେ ତେଣୁ,
ଯେତିକି ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁପଥେ ହୁଏ ଅଗ୍ରସର,
ସେତିକି ସଂସାର ମୋତେ ଦିଶେ ପ୍ରିୟତର ।

—୪—

ପ୍ରଭୁ ହେ କରୁଣା କରି ହୁଅ ମୋର ସାହା,
ବେଳହୁଁ ଦେଖାଅ ମୋତେ ଧର୍ମ-ପୁଣ୍ୟ-ରାହା,
ବୈରାଗ୍ୟ ବାରିରେ ପ୍ରଭୁ ଧୋଇଦିଅ ମୋହସବୁ
ପୁଣ୍ୟବଳେ ପଦତଳେ ପାଏଁ ଯେସନ୍ତେ ଠାଇଁ,
ଭଲ ମନ୍ଦ ଚିନ୍ତା ପଥ ରଥ୍ୟାନ୍ତର ନାହିଁ ।

— ୫ —

ବେଳସୁଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୋର କର କୃପାସିନ୍ଧୁ
ସରସ କରୁ ମୋ ପ୍ରାଣ କରୁଣାର ବିନ୍ଦୁ
ନାଶ ମମ ମୋହଧ୍ୱାନ୍ତ   କର ପବିତ୍ର ପ୍ରଶାନ୍ତ
ଯାଉ ସବୁ ଅବିଳତା ସଂସାର-ଜମ୍ବାଳ,
ମୋ ମଳିନ ମନେ ତବ ପ୍ରେମବାରି ଢାଳ ।

— ୬ —

ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳି ମୋର ଦିନ ଯାଉ
ତବ ଶ୍ରୀପଦପଙ୍କଜେ ଚିତ୍ତଭୃଙ୍ଗ ଥାଉ,
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ନିର୍ଲିପ୍ତଭାବେ   କରେଁ କର୍ମ ସର୍ବଠାବେ
କାୟମନୋବାକ୍ୟେ କରି ସତ୍ୟ ଆଚରଣ,
ପ୍ରଭୁ-ଇଚ୍ଛା ଅନୁସରି ଯାଉ ଏ ଜୀବନ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା-ଚିତ୍ର

ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ ରକ୍ତକର ସହସ୍ର ଦୀଧିତି,
ଧୀରେ ମାଡ଼ି ଆସେ ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରାଚୀ ନଭକୋଣୁଁ,
ହମ୍ବାରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଧେନୁ ବାହୁଡ଼ନ୍ତି ଗୋଗୋଷ୍ଠୁଁ,
ଆଶ୍ରୟ ତରୁଅଡ଼କୁ ଉଡ଼େ ବିହଙ୍ଗମ,

ପଲ୍ଲୀ ଦାଣ୍ଡେ ନ ଖେଳନ୍ତି ଗ୍ରାମ ଶିଶୁବୃନ୍ଦ.
ନୀର-ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରେ ବଧୂ ବାହୁଡ଼ନ୍ତି ଗୃହେ,
ଫେରିଯାଏ କୃଷୀବଳ କେଦାରୁ ପ୍ରବାସେ,
ହାଟରୁ ହାଟୁଆମାନେ ଫେରନ୍ତି ଆବାସେ,
ଭୁରି ଭେରି ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟା ବାଜଇ ମନ୍ଦିରେ,
ପ୍ରଦୋଷ ପବନ ବହିଆସେ ଧୀରେ ଧୀରେ,
ଥିଲା ଯା ପ୍ରକାଶ ଏବେ ହେଲାଣି ନୀରବ.
ଥିଲା ଯା ନୀରବ ଏବେ ହେଉଛି ପ୍ରକଟ

ବେଗେ ଚଲ୍ ପାନ୍ଥ ! ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ଅନ୍ଧାର,
ଶେଷ ତ ନୁହଇ ଲୋକଲୋଚନ-ଆଲୋକ
ନ ରହିବ ଏ ସୁଯୋଗ ଏ କିରଣ ତାପ
ଆସୁଛି ଅନ୍ଧାର ସଙ୍ଗେ ଶୀତ ଅସାଢ଼ତା,
ଦେଖିନଅ ଏ ସୁନ୍ଦର ସଂସାର-ସୁଷମା,
ନିଭିଯିବ ନେତ୍ରବହ୍ନି ଚରମ ତାମସେ,
ସ୍ନେହ ଦିଅ ସଙ୍ଗୀପାନ୍ଥେ ନ ମିଳିବ ବେଳ;
ନ ବସ ହେ ଧନୀ ଆଉ ବିଳାସ ଆଳସ୍ୟ,
ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଦେଖିଆସ ହରତାଭ ସୃଷ୍ଟି,
ବିଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଏହି ଧରଣୀର ତନୁ,
ଶେଷ ତ ନୁହଇ ଦିନ ଆସିବ ଯାମିନୀ,
ନିଭିଯିବ ସୁରଦୀପ, ନୟନ ପ୍ରଦୀପ,
ନ ଭାତିବ ନେବେ ଆଉ ମୋହନ ଭୁବନ,
କେଉଁ ଅନ୍ଧକାର ଲୋକେ ଯିବ ରେ ଏ ଜୀବ
ଅନ୍ଧାରେ ସାଧିବ, ତେବେ ତାମସ ତପସ୍ୟା,
ଦିଅ ଦିଅ ଏ ଆଲୋକେ ସକଳ ମେଳାଣି,

ଆସୁ ଅନ୍ଧକାର ତାକୁ ଆଣ ହେ ପାଛୋଟି,
ଆଲୋକ ଅନ୍ଧାର ଦୁହେଁ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ହୃତ ।
ଶୂନ୍ୟ କର ପ୍ରାଣ, ଯାଉ ସଂସାର ଭାବନା,
ସ୍ଥାପ ଅଗ୍ରେ ମୃତ୍ୟୁ-ମୂର୍ତ୍ତି, ତେଜ ହେ କାମନା,
ଯାଉ କାର୍ଯ୍ୟ, ଯାଉ କଥା, ବୃଥା ବିଡ଼ମ୍ବନା,
ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳ ବୃଥା କଳ୍ପନା ଜଳ୍ପନା ।
ନିଃଶବ୍ଦ ନିଷ୍କାମ ହୋଇ ନିସ୍ପନ୍ଦ ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ
ବସ ହେ ଏକାକୀ ଯେସନ୍ତେ ଆସିଥିଲ ଭବ ।

ପୌଷ ମାସେ

ରାଗ—କଳହଂସ କେଦାର

କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ସଖା ଏ ପୌଷ ମାସ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଶସ୍ୟ-ଆଗମେ ଦୁଃଖ ବିନାଶ ହେ ।
ଆନନ୍ଦେ ଗୀତ ଗାଇ କୃଷକଗଣ
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମନେ କଲେ ଶସ୍ୟ ଚୟନ ସେ ।
କାହାର ପୌଷ ମାସ, କା ବଂଶ ନାଶ—
ପୌଷ ପୌରୁଷ-ଭାଷ କରେ ପ୍ରକାଶ ସେ ।
ଶୀତ-ରଜନୀ-ସୁଖେ-ଧନାଢ୍ୟଜନ
ହୁଅନ୍ତି ସୁଖ-ନିଦ୍ରା ଅଙ୍କେ ମଗନ ସେ ।
ମିଠା ମିଠା ଖିରିକୁ ପିଠି ଦେଖାଇ
ପ୍ରାଣିଏ ସୁଖ ପାନ୍ତି ସେ ଖିରି ଖାଇ ସେ ।
କେଦାରେ ପକ୍ୱଶସ୍ୟ କରି ଦର୍ଶନ
ଗଗନେ ସଞ୍ଚରନ୍ତି ବିହଙ୍ଗଗଣ ।
ପନ୍ତି ପନ୍ତି ସଜ୍ଜିତ ବିହଗ ଦଳେ,
ଉଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ନୀଳଆକାଶ ତଳେ ସେ ।

କି ରଙ୍ଗେ ପକ୍ଷୀ କେଉଁଆଡ଼େ ଚଳନ୍ତି,
ଶୋଭା-କଣିକା ଅବା ବିଞ୍ଚି ବୁଲନ୍ତି ସେ ।
ନିରେଖି ଗଗନର ନୀଳିମା ଶିରୀ
ଅନୁକରେ ସେ ଶୋଭା ହୃଦୟସ୍ଥ ଗିରି ସେ ।
ପ୍ରଦୋଷେ ବ୍ୟୋମ ପଟେ ପ୍ରତୀଚୀ-ତଟେ
କି ଚନ୍ଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ ଅଭ୍ର ଆହା ପ୍ରକଟେ !
ସୁନ୍ଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦୁ ହସେ ଗଗନେ,
ରଜନୀରାଣୀ ବରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମନେ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣଶସ୍ୟ କେଦାରେ ବାତ-ହିଲ୍ଲୋଳ
ଖେଳାଇ ଦେଇଯାଏ ଶୋଭା-କଲ୍ଲୋଳ କି ?
ସୁନ୍ଦର ଶତବର୍ଗ ଶେଫାଳୀ ଶୋଭା
କନକ କାନ୍ତି କିଣି କି ମନୋଲୋଭା ସେ ।

ଏ ସୁଖ ଶୋଭା ଦେଖି କପାଁ ଏ ପ୍ରାଣେ
ପଡ଼େ ବିଷାଦ-ରେଖା ମୁହିଁ ନ ଜାଣେ ହେ ।
ଏସନ ପୌଷ ମାସେ ଏକ ଦିନରେ
ଅପିଣ ଥିଲି ମୁହିଁ ଏ ଧରା ପରେ ।
ମୋତେ ନିରେଖି ଯେହୁ ଲଭିଲେ ସୁଖ
ଛାଡ଼ି ଗଲେ ସେମାନେ ଏହୁ ମୋ ଦୁଃଖ ଯେ ।
ଜନନୀ ପିଅର ମୋ ଭଉଣୀ ଭାଇ,
ଏକେ ଏକେ ସଂସାରୁ ଗଲେ ଉଭାଇ ।
ଥିଲେହେଁ ଜାୟା-ସୁତ-ତନୟା-ସୁଖ,
ଗଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଝୁରି ହୁଏ ମୋ ଦୁଃଖ ।
ଏହିରୂପେ ସଂସାର ଚଳଇ ନିତ,
ଦୁଃଖ ସୁଖରେ ଦିନ ଯାଉଛି ବିତ ।
କେବଣ ଦିନେ କଥା ଶୁଣିବ ଭାଇ,
ପୁଷ୍ପ-ମାସିଆ ଅଉ ସଂସାରେ ନାହିଁ ।
ଛଣିଛୁ ମାଟି ମୁହିଁ କେଉଁ ଠାବର
ଜଣା ତ ନାହିଁ ମୋତେ କିଛି ଖବର ।

କେବଣ ଦେଶେ ଯିବ କେତେ ହୁର ସେ
କାହା ସଙ୍ଗେ ରହିବ କେଉଁ ରଭସେ ।
କେବଳ ମାସ ଦିନ ଫରକ ଯିନା
ସଭଙ୍କର ଅଟଇ ଏ ଦଶା କିନା ହେ ।
ଧନୀ ଦରିଦ୍ର ମୂର୍ଖ ପଣ୍ଡିତ ଜନ
ସଭଙ୍କର ଭାଇ ହେ ଦଶା ଏସନ ।
ତଥିଁ ହେ ଏ ଜୀବନ ଏପରି ଯାଉ,
ତୁମ୍ଭର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଣ ଥାଉ ହେ ।

ବର୍ଷା ଚନ୍ଦ

ଘୋର ଗର୍ଜ୍ଜନେ ଅପୁଚ୍ଛ ବରଷା ମେଘ ମନ୍ଦ୍ରଇ ଗଗନେ,
ଚପଳା ଚମକେ ଦଗ ଚମକିତ ଶୁଭେ ମର୍ମର କାନନେ ।
ଝରେ ଝର୍ଝର ଗିର ନିର୍ଝର କଳସଙ୍ଗୀତେ ତଟିନୀ
ପ୍ରେମ ଚଞ୍ଚଳେ ଯାଏ ଉଚ୍ଛଳେ ହେବାକୁ ସିନ୍ଧୁବାସିନୀ ।
ଗିରି-ଉପବନେ ନାଚଇ ବର୍ହୀ ହୋଇ ଉନ୍ମନ ସୁନ୍ଦର,
ଭେକା କଳରବେ ମୁଖରି ଦଗ୍‌ବଧୂ ଅହା କି ନବୀନ ଦୃଶ୍ୟର ।
ମେଘ ବର୍ଷଇ ପବି ଗର୍ଜ୍ଜଇ ଚମକେ ଶମ୍ପା ତରାସେ,
ବାତ୍ୟା ତାଡ଼ିତ ଜଳ ବ୍ୟାହତ ତେଜ କମ୍ପଇ ଅକାଶେ ।
ଦ୍ରୁମ ପଙ୍କତି ଜଳ ସଙ୍ଗତ ଦୋହଲି ପିଅଇ ନୀରଦେ
ଭେକ ଦମ୍ପତି ନୀର ସମ୍ପତି ଭୋଗି ଉନ୍ମତ ଯୌବନେ ।
ମେଘ ମେଦୁର-ନଭ ମୟୂର ଦେଖି ନାଚଇ ଅନନ୍ଦେ,
ଗାଏ ସୁଖରେ ଗିରି ଶିଖରେ ପ୍ରାବୃଟ-ଗୀତ ଛନ୍ଦେ ।

ମନ ଚଇତନ କୋଇଲି ଚଉତିଶା

କୋଇଲି ! କହ ମନ ଚୈତନ୍ୟକୁ ଗୁହି,
କାହିଁ ମୁଁ ଅଇଲି କାହିଁ ଯାଉଅଛି ମୁହିଁ ଲୋ କୋଇଲି । ୧ ।
କୋଇଲି ! ଖେଳ ପାଖି ମୋର ଖଡ଼ି ଅଛି,
ଖେଳାଇଲେ ଏ ସଂସାରେ ଖେଳଘର ପରି ଲୋ । ୨ ।
କୋଇଲି ! ଗଲା ବେଳ ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ମୋର,
ଗୁରୁ ଗରଜନେ ମେଘ ଘୋଟି ଅଛେ ଘୋର ଲୋ । ୩ ।
କୋଇଲି ! ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ଦଶଦଶ,
ଘନଘନ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ବିଜୁଳି କୁଲିଶ ଲୋ । ୪ ।
କୋଇଲି ! ନ ଦିଶଇ ପଥ କାହିଁ ଯିବି,
ନିଭିବ ଜୀବନ ଦୀପ ସଂସାର ତେଜିବି ଲୋ । ୫ ।
କୋଇଲି ! ଚଞ୍ଚଳ ଅଚିର ଏ ଜୀବନ,
ଚପଳ ଯେସନ ପଦ୍ମ ପତ୍ରରେ ଜୀବନ ଲୋ । ୬ ।

କୋଇଲି ! ଛଦ୍ମବେଶେ ଲୁଚିଛୁ ଶମନ,
ଛାୟାପରି କାୟା ପଛେ କରଇ ଗମନ ଲୋ । ୭ ।
କୋଇଲି ! ଜଳଜ ଦଳରେ ଯେ ଜୀବନ,
ଜୀଇ ଥିବା କଥା ସିନା ସଂସାରେ ତେସନ ଲୋ । ୮ ।

କୋଇଲି ! ଝଟକଇ ଜୀବ ଅଗେ ସୁଖ,
ଝିଙ୍କି ନେଇ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଦିଏ କେତେ ଦୁଃଖ ଲୋ । ୯ ।
କୋଇଲି ! ନାହିଁ ନାହିଁ ମରଣୁଁ ନିସ୍ତାର,
ନେବା ଅଗୁଁ ପ୍ରଭୁପାଶେ କର ତୁ ଗୋଚର ଲୋ । ୧୦ ।
କୋଇଲି ! ଟେକ ହୂବ କରନ୍ତି ସେ ଦାରୁ,
ଟାକ ରହୁଥାଅ ତାଙ୍କୁ ସେ ତ ମହାମେରୁ ଲୋ । ୧୧ ।
କୋଇଲି ! ଟିକେ ମୁଁ ତ ତାଙ୍କର କୋଯୂର,
ଠାବ କର ଅସ ଯାଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପୟର ଲୋ । ୧୨ ।
କୋଇଲି ! ଡରଜନ୍ତୁ ପାତକ ମରଣ,
ଡାକ ଅଣ ପାଶେ ମୋର ପତିତପାବନ ଲୋ । ୧୩ ।

କୋଇଲି ! ତମ ଦେଖାଉଛୁ ଘଡ଼ି ଅର,
ଚାଳ ଦିଅ ପ୍ରାଣେ ମୋର ଶାନ୍ତି-ସୁଖ-ବାରି ଲୋ । ୧୪ ।
କୋଇଲି ! ନ ଡରିବି ବିପଦ ମରଣେ,
ନିଖିଳନାଥଙ୍କୁ ଭଜୁଥିବି ମୁଁ ନିର୍ଜ୍ଜନେ ଲୋ । ୧୫ ।

କୋଇଲି ! ତରିଯିବି ଏ ଭବ ସଂସାର,
ତରିବାଇ ଦେଉଥିବୁ ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ଲୋ । ୧୬ ।
କୋଇଲି ! ଥୟ କରି ହରିପାଦେ ମନ,
ଥିବ ମନେ ସାଧୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ଯାପିବି ଜୀବନ ଲୋ । ୧୭ ।

କୋଇଲି ! ଦରିଦ୍ର-ରତନ ଦେବ ହରି,
ଦର୍ଶନ କରଣ ଦୁଃଖୁଁ ଯିବି ମୁଁ ଜୁଡ଼ିବର ଲୋ । ୧୮ ।
କୋଇଲି ! ଧର୍ମପଥେ ଚଳେ ମୁଁ ଗମନେ,
ଧରିବେ କରୁଣାମୟ ଗଲେ ଏ ଜୀବନ ଲୋ । ୧୯ ।
କୋଇଲି ! ନ ମଜ୍ଜିବି ବିଷୟେ ମୁଁ ଆଜ,
ନିର୍ଲିପ୍ତ ନିଷ୍କାମ ହେବେ ମୋର ଦିନ ଯାଉ ଲୋ । ୨୦ ।

କୋଇଲି ! ପଶୁପର ନ କରିବ ଅଜ,
ପଶୁପତିର ପାଦେ ମୋର ସଦା ମତି ଥାଉ ଲୋ । ୨୧ ।
କୋଇଲି ! ଫଳଠାରେ ନ ରଖିବ ଆଶା,
ଫଳ-ହୀନ ଭାବେ ମୁହିଁ କରିବ ବ୍ୟବସା ଲୋ । ୨୨ ।
କୋଇଲି ! ବଡ଼ କରେ ସାମାନ୍ୟେ ଅମାନ୍ୟ,
ବଡ଼ ଉପରକୁ ସ୍ୱର୍ଗେ ବସିବ ସାମାନ୍ୟ ଲୋ । ୨୩ ।
କୋଇଲି ! ଭବପୁରେ ପାପୀ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ,
ଭବ ପରପାରେ ହୁଏ ସେ ଜୀବ ଅମାନ୍ୟ ଲୋ । ୨୪ ।
କୋଇଲି ! ମାତି ଯେଣୁ ଧନ ଜନ ମାନ,
ମଣିବ ନାହିଁ ମୁଁ ଧସ୍ଵ କର ସବୁ ଜ୍ଞାନ ଲୋ । ୨୫ ।
କୋଇଲି ! ଯେଣୁ ଏ ଜୀବନ ଅଳ୍ପସ୍ଥାୟୀ,
ଯିବ ଏ ଜୀବନ ପଥେ ବ୍ରହ୍ମପଦ ଧ୍ୟାୟୀ ଲୋ । ୨୬ ।
କୋଇଲି ! ରହିବ ନାହିଁ ମୁଁ ଚିରକାଳ,
ରହିଥିବା ବେଳେ କର୍ମ କରିବ ସକଳ ଲୋ । ୨୭ ।
କୋଇଲି ! ଲଭେ ନିମିଷରେ ପ୍ରଭୁଠାରେ,
ଲୟ ରଖି ସଦା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ସଂସାରେ । ୨୮ ।
କୋଇଲି ! ବଡ଼ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଅଟେ କାଳ,
ବଞ୍ଚିଥିବା ପ୍ରାଣୀକୁ ସେ କରିଛି ଉତ୍ତାଳ ଲୋ । ୨୯ ।
କୋଇଲି ! ଶମନ ସଦନେ ଯାଇ ଯେବେଠୁ,
ଶାନ୍ତିରେ ରହିବ କର୍ମ କରିବ ମୁଁ ତେବେଠୁ ଲୋ । ୩୦ ।
କୋଇଲି ! ସଦା ଜୀବ ସାଧୁ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ,
ସଂସାର ତେଜନ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଗେ ଯିବ ସିନା ଭଲେ ଲୋ । ୩୧ ।
କୋଇଲି ! ଷଡ଼ ରିପୁ ହେଲେ ମୋ ଅଧୃତ,
ଷଡ଼ ମିତ୍ର ରୂପେ ସିନା ହେବେ ପରିଣତ ଲୋ । ୩୨ ।
କୋଇଲି ! ହୁସିଆର ନୋହି ଯେବେ ଥିବ,
ହୁଡ଼ି ପଥ ଏ ଜୀବନ ବୃଥା ଗମାଇବ ଲୋ । ୩୩ ।
କୋଇଲି ! କ୍ଷମା ମୋତେ କରିବେ ଈଶ୍ୱର,
କ୍ଷେମ ହୀନ ଭାଷେ ଗୀତ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ଲୋ । ୩୪ ।

ତିନି ଗୁହା ଏକ ସ୍ଥାନେ

ହରି ହରି କୃଷ୍ଣ ଡାକୁଅଛି କେହି
ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ଶିବ ରାମ,
କେହି ଡାକେ ଖୋଦା କେହି ଡାକେ ଗଡ୍
ସେହି ଜଣକର ନାମ ।
କାହିଁ ସେ ଅଛନ୍ତି କେତେ ଦୂର ଦେଶେ
ଖୋଜୁଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀମାନେ;
ଅଣୁ ପରମାଣୁ ବ୍ୟାପି ରହିଛନ୍ତି
ଲୀଳା କରି ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ।
କିପରି ପାଇବି କି ତପସ୍ୟା କଲେ
କର୍ମେ ପ୍ରେମେ ଅବା ଜ୍ଞାନେ,
ଏକାନ୍ତ ସାଧନେ ତଦ୍‌ଗତ ମନେ
ତିନି ଗୁହା ଏକ ସ୍ଥାନେ ।

ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ଚିନ୍ତା ତଟେ

—୧—

କର୍ମ-ସ୍ରୋତେ ଭାସି ଆସି ଜୀବନ-ବୋଇତ
ଲାଗି ଯାଇଅଛି ଆଜି ଏଥି ଶୁଣ ମିତ ।
ବସିଅଛି ଏ କୁଟୀରେ ଏକାକୀ-ନିର୍ଜନେ,
କେତେ କେତେ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ପଡ଼େ ମୋର ମନେ ।

ଆକାଶ ଆବୃତ ଆଜି ମହା ଘୋର ଘନେ,
କେତେ ଭାବ ଭାସି ଆସେ ମାନସ-ଗଗନେ ।
ଗୁରୁ ଗୁରୁ ଗରଜଇ ପ୍ରମତ୍ତ ପବନ,
ଝର ଝର ଝରୁଅଛି ବାରିଦ ଜୀବନ ।
ଗୋଟିଏ ମାନବ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ଦେଖା ନାହିଁ,
ପଦାର୍ଥ ଦୁର୍ଲଭ ହେଲେ ପ୍ରିୟ ହୁଏ ଭାଇ ।

ଏ ପଥେ ପଥିକ କେତେ ଚାଲି ଯାଉଥାନ୍ତି,
କେତେ ଗୀତ ଗାଇ କେତେ କଥା କହୁଥାନ୍ତି ।
ଗହଳ ଚହଳ ଲାଗୁଥାଏ ବିଷ ପରି,
ଅଳସ ବିଳାସ କର୍ମେ କଣ୍ଟକର ସରି ।
ଆଜି କେହି ଦେଖା ନାହିଁ ଏ ରାଜପଥରେ,
ଘଟଇ ଘଟନା-ସ୍ରୋତେ ସବୁ ଜଗତରେ ।

—୨—

ଚୌଦିଗେ ସିକତାମୟ ବିଶାଳ ପ୍ରାନ୍ତର,
ଝାଉଁବୃକ୍ଷଶ୍ରେଣୀ ତହିଁ ଦିଶନ୍ତି ସୁନ୍ଦର ।
କୁଟୀର ସମ୍ମୁଖେ ଛନ୍ତି ବଟବୃକ୍ଷ-ପନ୍ତି,
ଝିଙ୍କଟିଲ ବେନା ତହିଁ ସୁଖେ ବିହରନ୍ତି ।
ଗୃହ ମଧ୍ୟେ ଶୀତବାସ ଲୋଡ଼େ ମୁଁ ଶୀତରେ,
ଆନନ୍ଦେ ଅତାପୀ ସବେ ବିଟପୀ ଉପରେ ।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ତୋ ମଙ୍ଗଳ ବିଧି,
କଳ୍ପତରୁ ଚିନ୍ତାମଣି ଦୀନ ବାଞ୍ଛାନିଧି !
ଧନ୍ୟ କାରୁଣିକ ବିଧି ! ତବ ସୁବିଧାନ,
ଯାହାର ଯେଉଁଟି ଲୋଡ଼ା କରଇ ପ୍ରଦାନ ।

—୩—

ଶୁଭୁଅଛି ଘନଘୋଷେ ସିନ୍ଧୁର ଗର୍ଜ୍ଜନ,
ଶ୍ରବଣ ବିବର ଭେଦ ପରଶେ ତା ମନ ।
କି ଗମ୍ଭୀର କି ପବିତ୍ର କି ଅପୂର୍ବ ରବ !
ହେ ଭୂମା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସ୍ୱାମୀ ମହା ସୃଷ୍ଟି ତବ,
କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଅହା କି ଲାବଣ୍ୟମୟ !
ଅତି ପରିଚୟେ ଲାଗେ ସୁଷମାନିଚୟ ।

—୪—

ଶୈଶବେ ସରିତ-ତଟେ ସରିତେ ଅନାଇ
ମନେ କରୁଥିଲି "କୂଳେ କୂଳେ ଯିବି ଧାଇଁ,
କାହିଁ ଏହା ଅନ୍ତ ତାହା କରିବି କଳନ",
ଏବେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଏଥି ଆଗମନ ।

ସର୍ବ-ସରତ୍‌ପତି ସିନ୍ଧୁ ତଟେ ଦେଶ-ଶେଷ,
ଦର୍ଶନ ଏହାର ସିନା ସୌଭାଗ୍ୟ ବିଶେଷ ।
ପୃଷ୍ଠେ କେତେ ଦେଶ ମଧ୍ୟେ ଅଛୁ ବ୍ୟବଧାନ,
ତ ଅନନ୍ତ ମହାସିନ୍ଧୁ ଅଗ୍ରେ ବିଦ୍ୟମାନ !
ଛାଡ଼ି ଯା ଅସିଲି ପୁଣି ଅଛୁ ଯା ପୁରତେ,
କୋଟି ଅଂଶୁଁ ଅଂଶେ ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ ମୋ ଅଯୁତେ ।
କୋଟି ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତରେ ନୋହିବ ପୂରଣ,
ଅଜ୍ଞ ତ କେତେଟା ଦିନେ ସରିବ ଜୀବନ ।
କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ଅସିଥିଲି ଏହି ଭବ ଦେଶେ,
ସାଧିଲି କେତେ ବା ଅଷ୍ଟ-ଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍ ବର୍ଷେ ।

ଜଣାଣ

—୧—

ଅନନ୍ତ ଅପାର ଅସୀମ ଦେଶ-କାଳ-ଅତୀତ,
ଅନନ୍ତ କୋଟିଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଲୋମକୂପେ ଆଶ୍ରିତ ।
ଗ୍ରହ-ଉପଗ୍ରହ-ନକ୍ଷତ୍ର-ତାରା ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ପନ୍ତ—
ସମ୍ବଳିତ ସୌର ଜଗତ କୋଟି କୋଟି ଭ୍ରମନ୍ତ ।
କଳ୍ପକଳ୍ପାନ୍ତରୁ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ଦେହୁ ଜ୍ୟୋତି-କିରଣ,
କଟାକ୍ଷେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର କ୍ରୋଶ କରି ଭ୍ରମଣ
ଅଦ୍ୟାଏ ପ୍ରଭୁ ପହଞ୍ଚି ନାହିଁ ପୃଥିବୀ ପାଶେ,
ଧନ୍ୟ ବିଶ୍ୱପତି ମହିମା ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟେ ପ୍ରକାଶେ ।
ଅନନ୍ତ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ହେଲେହେଁ ପ୍ରଭୁ କୃପା ନିଧାନ,
ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗ କରି ବିହାର ହୋଇ ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ ।
ତୁମ୍ଭ ନାମ ପ୍ରଭୁ ଗାଇଣ କିଏ କରିବ ଶେଷ,
ତୁମ୍ଭ ଗୁଣ କିଏ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାହା ଅଟେ ଅଶେଷ ।
କେତେ ଋଷି ମୁନି ମୁନୀନ୍ଦ୍ର ତୁମ୍ଭ ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନେ,
ନ ପାଇଲେ କୂଳକିନାରା ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତ ଧ୍ୟାନେ ।

ପତିତ-ପାବନ-ବାନା ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ହରି,
ଭବବାରିଧିଅ ଠାକୁର କୃପା ବଳରେ ତରି ।
ଦୀନବନ୍ଧୁ କୃପାସିନ୍ଧୁ ହେ ଦୀନ-ଦୁଃଖି-ଆଶ୍ରୟ,
ଭକ୍ତଜନ ବଜ୍ର-ସେହ୍ନା ହେ ଶମ୍ଭୁ କରୁଣାମୟ !
ଟେକି ଦୂର କର ଦାରୁ ହେ ଭୃଙ୍ଗ ଟାଣି ମେରୁର,
କେତେ ଲୀଳା ଲୀଳାମୟ ହେ କର ପ୍ରାଣ-ଦୋସର ।
ତବ ନାମ କିବା ମଧୁର ଗାଇ ନୁହେ ତୃପତି,
ତବ ସଙ୍ଗ କେଡ଼େ କୋମଳ ଅହେ ପରାଣ-ପତି ।
ଗୁଣି ତବ ଗୁଣ ନାଥ ହେ, ହେଉ ଏ ଚିତ୍ତ ଭୋର,
ତୋର ଭୃତ୍ୟ ଅନୁଭୃତ୍ୟ ଏ ଦୀନ ନନ୍ଦକିଶୋର ।

—୨—

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପ୍ରଭୁ ଘେନିଣ ଭକ୍ତଦଳ ସଙ୍ଗରେ,
ଲୀଳା କଲ ଦେବ ! ଭୁବନେ ଅହା କେତେ ରଙ୍ଗରେ ।
ବୁଦ୍ଧ ମହମ୍ମଦ ଶଙ୍କର ଈଶା ମୁଷା ଚୈତନ୍ୟ,
କେତେ ସାଧୁ ଭକ୍ତ ବୈରାଗୀ କଲେ ଏ ଧରା ଧନ୍ୟ ।
କେତେ ଯୁଗ ଧର୍ମ ସୃଜିଲ କେତେ ନବ ବିଧାନ,
ଧରା ହେଲା ସ୍ୱର୍ଗ ପରାଏ ପାଇ ନବ ପରାଣ ।

ଗୋଟିକ ମଣ୍ଡଳରେ ପ୍ରଭୁ ହେ ! ପଠିଅଇଲ ଅଜ
କେତେ ଲୀଳା ଖେଳା କରୁଛ ଅହେ ଶ୍ରୀମହାବାହୁ !
ବଳୀଆରଭୁଜ ପ୍ରଭୁ ହେ ! କେତେ ରଙ୍ଗ ନ ଜାଣି,
କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଖେଳ ହେ କେତେ ନୂଆ ଭିଆଣି ।
ମାତା ଯେହ୍ନେ ନୂଆ ଖେଳଣା ଦିଏ ଶିଶୁକୁ ତାର,
ମନ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଦିଅଇ ଆଣି ଆନ ପ୍ରକାର,
ସେହିପରି ପରା ଜନନି, ଜଗନ୍ମାତା ଶନ୍ମୟି !
ଖେଳାଉଛ ତବ ସନ୍ତାନେ ଅନ୍ତରାଳରେ ରହି
ଏକ ରବିକର ଯେସନ ସପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶେ,
ଏକ ସୃଷ୍ଟି ତେହ୍ନେ ମାନବେ ବହୁରୂପେ ପ୍ରକାଶେ ।
ପୃଥିବୀର ପୁରା କାହାଣୀ ପ୍ରଭୁ ! କର ପ୍ରଚାର,
ମଙ୍ଗଳମୟ ହେ ତୁମ୍ଭର ଶୁଭ ସୁସମାଚାର ।

ଯେଉଁଠାରେ ଯାହା ଦେଖା ହେ ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର !
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅଣି ଦେଇଛ ଶୁଭ ବାର୍ତ୍ତା ତୁମ୍ଭର ।
ସାଧୁ ପରିତ୍ରାଣ ଦୁଷ୍କୃତ ନାଶ ଅଶେଷ ଶ୍ରୀହରି,
ଯୁଗରୁ ଯୁଗ ଏ ଜଗତେ ଥାଅ ପ୍ରଭୁ ବିହରି ।

—୩—

ଜଡ଼ ଉଦ୍ଭିଦ ପକ୍ଷୀ ପଶୁ ନର ସୃଜନ,
କରିଅଛ କେଡ଼େ କୌଶଳେ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ମୋହନ ।
ବହୁ ବହୁ ଏକ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖି ରହିଛୁ ଲୁଚି;
କେଡ଼େ ଶୋଭିବନ ସୃଜନ ଜନ ନେତ୍ରେ ଦିଶୁଛି ।
ଅହେ ପ୍ରେମମୟ ଶ୍ରୀହରି ଧନ୍ୟ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ !
ଦାସାନୁଦାସ ତୋ ସେବକ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ।

—୪—

ମଧୁର ବିହଙ୍ଗ କାକଳି ଏଣି ଏଣୀଙ୍କ ରଙ୍ଗ,
ମଧୁଲୁ ନବୀନ ବସନ୍ତେ ଜଗାପନ ସୁରଙ୍ଗ ।
ସୁରଙ୍ଗ ସୁରଭି କୁସୁମ ଘନ ନିକୁଞ୍ଜ ପନ୍ତି,
ପ୍ରଭୁ ହେ ଶ୍ରୀକର ପରଶେ କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶନ୍ତି ।

ଅନନ୍ତ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ପୂରିତ ସୁବିଶାଳ ଆକାଶ
ଅନନ୍ତ ମହିମା କରଇ ନିରନ୍ତର ପ୍ରକାଶ ।
ଶାରଦ ବାସନ୍ତ ନିଶୀଥେ ନଭ ନୀଳ ନିର୍ମଳ
ଅନନ୍ତ ତାରକା ଖଚିତ ଶୁଭ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ।
ବୀଚି କଳକଳ ଫେନିଳ ତରଙ୍ଗାପ୍ଳୁତ ସିନ୍ଧୁ,
ଅନନ୍ତ ଅତଳ ବିସ୍ତାର ତବ ଶକ୍ତିର ବିନ୍ଦୁ !
ଶିଶୁ ଶୁଭ୍ରସ୍ମିତ ବଦନ ଦରୋଟିଆ ବଚନ,
ଲାବଣ୍ୟମୟୀର ପବିତ୍ର ସୁଧାମୟ ଯୌବନ,
ଧରଣୀ ଗଗନ କାନ୍ତାର ନଦୀ ବନ ପ୍ରାନ୍ତର
ପ୍ରଭାତ ପ୍ରଦୋଷ ଦିବସ ନିଶି କିବା ସୁନ୍ଦର ।
ଶରତ ବସନ୍ତ ଏ ଆଦି ଋତୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହରି !
ପ୍ରସ୍ଫୁର କରନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନ ଶୋଭା ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭର ।

ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ବନ୍ଧୁ କୁଟୁମ୍ବ ଲୀଳା ଏ ସଂସାରର,
ତୁମ୍ଭ ଶୁଭ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରକାଶ କରେ ହେ ମହେଶ୍ୱର ।
ଦେଇଛ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭୁ ହେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଶ୍ରୀହରି,
କୋଟି ଦଣ୍ଡବତ ସ୍ୱାମୀ ହେ ତବ ଚରଣ ଧରି ।
ସବୁ ତ ଦେଇଛ ହେ ପ୍ରଭୁ ଦିଅ ଦର୍ଶନ ଥରେ,
କାହିଁଅଛ ହରି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଦିଅ ପ୍ରାଣରେ ।
ପତିତପାବନ ଶ୍ରୀହରି ଅହେ କରୁଣାସିନ୍ଧୁ
ନିଜ ଗୁଣେ ନାଥ ତାରି ଏ ଦୀନେ ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ !
ଅତି ଦୀନହୀନ ପାତକୀ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଏ ପ୍ରାଣୀ
ଶରଣ-ବତ୍ସଳ ରଖ ହେ ତବ ଚରଣେ ଟାଣି ।
ଦିଅ ପଦରେଣୁ ମସ୍ତକେ ଯାଉ ଏ ପାପୀ ତରି,
ଜୟ ଭକ୍ତଜନ-ବଲ୍ଲଭ ଦୀନ-ଦୁଃଖିଙ୍କ ହରି ।
ଅନ୍ଧାର ଲହଡ଼ି ପ୍ରଭୁ ହେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ି
ତବ କୃପା ବାରି ପ୍ରଭୁ ହେ ଦିଅ ଉପରେ ଢାଳି ।
ଅସୁସ୍ଥ ସେଦିନ ଟେକିବ ଧର୍ମ-ଧନ-ସ୍ୱଜନ,
ପ୍ରିୟତମ ଏହି ଜୀବନ ମଧୁମୟ ଭୁବନ ।

କେଉଁ ଅନ୍ଧକାର ଅଜ୍ଞାତ ରାଜ୍ୟେ ହେବ ମୋ ବାସ,
ବେଳୁ ଅଙ୍କ କର ଶ୍ରୀମୁଖୁଁ ଦାସେ ହେ ଶ୍ରୀନିବାସ !
କାହିଁପାଇଁ ଅଜ ଭୁଲିଣି ବୁଲିବଇଁ ସଂସାରେ
ତେଜି ଯିବାକୁ ତ ହେବ ହେ ନିଶ୍ଚେ ଏ ସ୍ଥାନ ବାରେ ।
କେଉଁଦିନ ମୃତ୍ୟୁ ଅସିବ ଜଣା ନାହିଁ ତ କିଛି
ତାହିଁ ପାଇଁ କେଉଁ ଦମ୍ଭରେ ତାକୁ ଭୁଲି ରହିଛି ।
ତୁମ୍ଭ ପଥେ ପ୍ରଭୁ ରଖ ହେ ବଳେ ଅକର୍ଷି ଧରି,
ଅନ୍ତଃକାଳେ ପଦେ ରଖ ହେ ପାପହାରୀ ଶ୍ରୀହରି ।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା

ମହା-ସୃଷ୍ଟି

(ଅନୁବାଦ)

—୧—

ମେଘମୁକ୍ତ ସୁନିର୍ମଳ ନିଦାଘ-ଗଗନ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା ତହିଁ କିବା ସୁଶୋଭନ ।
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି ମଧ୍ୟେ ହୀରକ ଯେସନ
ହୁଏ ନୀଳନଭେ ଇନ୍ଦୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତେସନ ।

—୨—

ମହୀର ମାନବ ଶିଶୁ ନିରେଖି ନୟନେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିଶାଳ ଏହି ନିର୍ମଳ ଗଗନେ,
କି ଗୌରବମୟ ଏହି ଅନନ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ
ବିସ୍ମିତ ହୃଦୟେ ଚାହିଁ ପୂଜ ବିଶ୍ୱରାଜ ।

—୩—

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ୱବକ୍ତ୍ରେ ନ କରେ ପ୍ରଚାର
ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା ଏହା ଶକ୍ତିମୟଙ୍କର ?
ଦେଖୁନାହିଁ କି ହେ ତଥି ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅକ୍ଷରେ
ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ନାମ ଖୋଦିତ ବକ୍ଷରେ ?

—୪—

ଅକ୍ଷୟ ଆଲୋକ ଏହି ଦୀପ ଅପ୍ରମିତ
ଯାମିନୀର ଛାୟାକୁ ଯା କରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ
କର ନିରୀକ୍ଷଣ ! କହ କେଉଁ ଗର୍ବୀଜନ
ଏ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ଜାଳେ କରି ପାରିବ ଗଣନ ?

—୫—

ଦେଖ ଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ତାରା ଯାହାର କିରଣ
ବହୁଦୂରୁଁ ସୁଗୌରବେ କରି ସନ୍ଦର୍ଶନ
ବିଶାଳ ଜଗତ ବିଶ୍ୱ-ରାଜ ସୁପାଳିତ
ଅନାଦି ଅନନ୍ତ କାଳୁଁ ନେତ୍ର ବିକଶିତ ।

—୬—

ମହୀ ଅଲେଖିବା ପାଇଁ ତୁହେ ତା' ଶରୀର
ପ୍ରତ୍ୟେକର ଅଛୁ ଏକ ଗ୍ରହର ମଣ୍ଡଳ,
କେତେ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଯାହା ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅଧାର
ଅଟନ୍ତି ସେ ସ୍ୱଜୀବ ବିଶ୍ୱ ମୂଳାଧାର ।

—୭—

ସେ ଗୌରବମୟ ପ୍ରାଣୀ ନ ଜାଣନ୍ତି ପର
ପାପର କାଳିମା କିବା ବିଷାଦାଶ୍ରୁଧାର !
କିନ୍ତୁ ନିରନ୍ତର ଗାଇ ଭକତି ସଙ୍ଗୀତ
ବିଶ୍ୱ ପ୍ରେମେ ମତ୍ତ ହୋଇ ସଦା ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତ ।

—୮—

ହେ ଧୂଳିର ଶିଶୁ ! କହ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ
କିଏ ତୁହ ! କେଡ଼େ କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଶ୍ୱ ବଡ଼ବାଣ୍ଡେ
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ମଧ୍ୟେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପତଙ୍ଗମ; ସିନ୍ଧୁ
ବିଶାଳ ବିସ୍ତୃତି ମଧ୍ୟେ କ୍ଷୁଦ୍ର ନୀର ବିନ୍ଦୁ ।

—୯—

ତଥାପି ହେ ନୁହ ଭୀତ ସେହି ମହାଶକ୍ତି
ସୃଷ୍ଟି ଯାର ମହାସିନ୍ଧୁ ବିଶାଳ ଧରଣୀ
ଶୂନ୍ୟେ ଯା' ଜ୍ୟୋତିଷ୍କଗଣେ କଲି ଭ୍ରାମ୍ୟମାନ
ସେହି ପୁଣି ତୁମ୍ଭ ପିତା ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରାଣୀ ।

—୧୦—

ଶାନ୍ତ ହୁଅ, ସର୍ବଦର୍ଶୀ ସେ ଦିବ୍ୟ ନୟନ
ବ୍ୟାପ୍ତ ଯାହା ମହୀ, ବାୟୁମଣ୍ଡଳ, ଗଗନ
ଯେ ଦୃଷ୍ଟିକି କେହି ଏଡ଼ି ନ ପାରେ କେବେହେଁ
ବିନ୍ୟସ୍ତ ସେ ତବୋପର ସତତ ସସ୍ନେହେ ।

ପାଷାଣୀ

—୧—

ଜୟ ଗୋ ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ତ୍ରିପୁରତାରିଣୀ,
ବନ୍ଦେ ଦକ୍ଷସୁତା ସତୀ ଶଙ୍କରଗୃହିଣୀ,
ଜ୍ଞାନେ ପ୍ରୀତି, ବ୍ରହ୍ମେ ମାୟା, ପୁରୁଷେ ପ୍ରକୃତି
ନରେ ନାରୀରୂପେ ସ୍ଥିତା, ଈଶ୍ୱରେ ପାର୍ବତୀ,
ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞେ ଦେଖି ସତୀ ପତି ଅପମାନ
ବିସର୍ଜିଲ ଅନଳରେ ବର ଅପଘନ ।
ତୀବ୍ର ଯୋଗୀ ଶମ୍ଭୁ ପ୍ରେମେ ହୋଇଥିଲ ବାଇ
ଅସାର ବିଭବେ ଚିତ୍ତ ବଳାଇଲ ନାହିଁ ।
ଏତେ ବଡ଼ ଦେବତାର ହେଲ ଗୋ ଘରଣୀ
ଯୋଗୀଶ୍ରେଷ୍ଠେ ବାନ୍ଧି ପ୍ରେମେ ଧନ୍ୟ ତୋ କରଣୀ ।
ଗିରିରାଜସୁତା ବାଳା ପିନାକୀଙ୍କ ଜାୟା,
ଅନ୍ନଦା, ପାର୍ବତୀ, କାଳୀ, ଦୁର୍ଗା ମହାମାୟା,
ତ୍ରିଶୂଳୀ ଶଙ୍କରଙ୍କର ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ ସତୀ,
ସଂହାରକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟା, କ୍ଷମାଦୟାବତୀ,

ଧାର୍ମିକ, ଦୁଃଖୀର ହର ଦୁଃଖ, କ୍ଳେଶ ନାଶ
ମହିଷମର୍ଦ୍ଦିନୀ ଦୁର୍ଗା ପାପୀଜନ ତ୍ରାସ ।
କେଉଁ ଯୁଗେ ଥିଲ ସତ୍ୟ କି ଅବା କଳ୍ପନା
କବିର କବିତ୍ୱ ପୀଠେ ଅରୂପ ସ୍ଥାପନା ।

—୨—

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଦେଖିଛୁ କିନ୍ତୁ ପାଷାଣୀ ପ୍ରତିମା,
ମୃତସଞ୍ଜୀବନ ମନ୍ତ୍ର କେଉଁ ବିଶ୍ୱକର୍ମା
ପଢ଼ି ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଲା ଶିଳା ଅପଘନେ !
ସୁସ୍ୱପ୍ନ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଉଭା ଶୁଭ୍ରାନନେ ।
ଏତେ ବଡ଼ ମନ୍ଦରର ଅଛୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୂର୍ତ୍ତି
କେଉଁ ଯୁଗୁ ଅଛୁ ରହୁ ଧରି ଦିବ୍ୟସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ।

କେତେ ପଣ୍ଡା ପଢ଼ିଆରି କେତେ ପୁରୋହିତ
ଋତ୍ୱିକ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ତବ ଚରଣେ ଆଶ୍ରିତ
କେତେ ଦୂର ଦୂରାନ୍ତର ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତର—
ଦର୍ଶକ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ହରୁଅଛୁ ଗୋ ଅନ୍ତର
ବକ୍ଷେ ତବ କୁଚ ଯୁଗ୍ମ, ପୀନ ସଞ୍ଚ ଉଞ୍ଚ
କଙ୍କଣ କରଞ୍ଜି ପାଞ୍ଚ ଦଶଇ ସୁସଞ୍ଚ ।
ସରୁ କଟୀ ମଧ୍ୟ ଶାଟି, ପିହିତ ନିତମ୍ବ
ଜଘନ ଯୁଗଳ ତଳେ ଊରୁ ରମ୍ଭା ସ୍ତମ୍ଭ ।
ବାହେ ବାଜୁବନ୍ଧ କରେ ସୁଗୋଲ ବଳୟ
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପ ଭଙ୍ଗି ନାହିଁ ଯୁଗାନ୍ତେ ବିଲୟ
ଏ ପାଷାଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଯୁଗାନ୍ତର ସ୍ମୃତି
ଅହଲ୍ୟା ମୂରତି ସ୍ମୃତି-ନଭେ ସମୁଦିତ ।
କେଉଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଗଢ଼ିଲା ମୂରତି
ଈଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିମା ପାର୍ବତୀ
କଳାପାହାଡ଼ର ଦୃଷ୍ଟି ଏଡ଼ି ସର୍ବ ଶିଳା
ମୋହିନୀ ମୂରତି ପ୍ରତି ସ୍ୱଭାବେ ପଡ଼ିଲା ।

ତେଣୁ ସର୍ବ ଅପକୃଷ୍ଟ ପ୍ରତିମା ପଠାଣ
ଛୁଇଁ ଭାର୍ଯ୍ୟା ମୂର୍ତ୍ତି ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ଶିରଠାଣ
ନିଖିଳ ଉତ୍କଳବାସୀ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ସତୀ
ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଏ ଦେବୀ ପାର୍ବତୀ ।
ଏହାଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ନେଇଗଲା ସେ ଯବନ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡ଼ିଗଲେ ତେଣୁ ଉତ୍କଳ-ଭବନ ।
ସେହିଦିନୁ ଉତ୍କଳର ଭାଗ୍ୟ-ରବି ଅସ୍ତ
ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଶିଳ୍ପ କଳା ଗଲା ରେ ସମସ୍ତ ।
ଯାଇଛି ଦେବତା ପଡ଼ିଅଛି ରେ ପ୍ରତିମା,
ଅଛନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟେ, ନାହିଁ ସେ ଗୁଣଗରିମା ।

ସ୍ୱର୍ଗଧାମ

— ୧ —

କହ ପ୍ରଭୁ କହ ତବ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ କାହିଁ ?
ସେହି ସ୍ୱର୍ଗପୁର ସୁଖ ମୁହିଁ ଜାଣେ ନାହିଁ ।
ଅଛି କି ସେ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ ବୈକୁଣ୍ଠଭୁବନେ,
ଅବା ପାରିଜାତ ଫୁଲ ନନ୍ଦନକାନନେ ?
ଅମରାବତୀରେ କିବା ଅପ୍ସରାସେବିତ,
ଅଥବା କୈଳାଶପୁରେ ଅମର ବାଞ୍ଛିତ ?
ଅଛଇ ତା ଯୋଗୀଜନ-ଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ମନେ
ଭକ୍ତର ଭକତି-ଧୌତ ହୃଦ ସିଂହାସନେ ?
ପୃଥିବୀର ପାପତାପ ଠାରୁ ବହୁଦୂରେ
ଅଛି କି ତା' ବ୍ରହ୍ମଲୋକେ ନିର୍ବିକାର ପୁରେ,
ଗିରିଗୁହା, ଘନବନ, ସସୁଖ୍ୟ ସମାଜେ
କହିଦିଅ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ କାହିଁ ସଦା ରାଜେ ?
ଭାଳି ସ୍ୱର୍ଗଧାମ କଥା ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ଚିତ୍ତ
ନିଦ୍ରା ଅଙ୍କେ ଆସି ହେଲି ସ୍ୱପ୍ନ-ବିମୋହିତ ।

— ୨ —

ଚକିତେ ଉଦିଲା ଚିତ୍ତେ ସ୍ୱପ୍ନବିମୋହିତ
ସାମାନ୍ୟ କୁଟୀର ଏକ ଶିର ପରିଚିତ,
ଯୋଡ଼ିଏ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଘେନି ଶିଶୁଙ୍କ ଜନନୀ
ବିଷଣ୍ଣ ପରାଣେ କାଟେ ଦିବସ ରଜନୀ ।
ତରୁଶାଖେ ଆସି ତହିଁ ବିହଙ୍ଗମଗଣ
ବସି ଗୀତ ଗାଇ କାହିଁ କରନ୍ତି ଗମନ !
ଶିଶୁଏ ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଦେଖି ହସନ୍ତି, ଖେଳନ୍ତି
ନାନା ଲୀଳା କରି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୃହ ଆଲୋକନ୍ତି ।
ମୁହିଁ ଯେବେ ରହିଲି ପାଏଁ ସୁଦୀର୍ଘ ପ୍ରବାସେ
ଚିନ୍ତିବେ ଥାଆନ୍ତି ମମ ଆଗମନ ଆଶେ ।

ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଜଳେ ସୁନୀଳ ଅକାଶେ
ମଧୁର ମଳୟ ବହି ଆଣେ ଫୁଲବାସେ
ମଧୁର ପ୍ରକୃତି-ସ୍ନେହ ଅଧିକ ମଧୁର
ବର୍ବରଲ୍ ଏହି ତ ମୋ ପ୍ରିୟ ସ୍ୱର୍ଗପୁର !

ନିଶୀଥ ଶୋଭା

ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନପଦ ନିଦ୍ରାନିଗମନ
ମୃଦୁମନ୍ଦ ବହିଅସେ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ,
କଳ କଳ ଚଳ ଚଳ ସରିତ-ଜୀବନ,
ମର ମର ପଡ଼ି ପଡ଼ି ତରୁ ପତ୍ରଗଣ,
ପ୍ରଶାନ୍ତ କୌମୁଦୀସ୍ନାତ ନିଖିଳ ଭୁବନ
ତାରକା ଖଚିତ ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଗଗନ,
ଉଭା ମୌନେ ମୂକବତ ଗ୍ରାମ ଗୃହ ପନ୍ତି
ମଝି ମଝି ତାରୁ ତହିଁ ନେଇ ନିବେଶନ୍ତି ।
ସୁସୁପ୍ତି ସମୟେ କିବା ଦେବତା ନୟନ
ନିଃସହାୟ ମାନବଙ୍କୁ କରେ ନିରୀକ୍ଷଣ ?
ସହଜ, ସରଳ ମନେ ଏ ଶୋଭା ନିରେଖି
ଯୋଗମଗ୍ନ ରହିଥିଲି ପ୍ରକୃତିକୁ ଦେଖି
ବନ୍ଦ କରେ ନମିଲି ମୁଁ ନମୋ ଦିଗମ୍ବର,
ନମସ୍ତେ ପବିତ୍ର ଶିବ, ନମସ୍ତେ ସୁନ୍ଦର ।
ତାରକାଖଚିତ ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଅକାଶେ
ଶୁଭ୍ର ସୁମଧୁର ସ୍ନିଗ୍ଧ କୌମୁଦୀ ପ୍ରକାଶେ
ଶାନ୍ତିଦାନକାରୀ ମୃଦୁ ମଳୟ ପବନେ
ସୁପ୍ରସନ୍ନ ସୁନିର୍ମଳ ସରିତ ଜୀବନେ
ପଲ୍ଲବ-କୁସୁମ ଶୋଭା ଉଦ୍ଭିଦ-ଅହ୍ଲାଦେ
ସୁପ୍ତି-ମୌନ-ଜନପଦ ନୀରବ ପ୍ରସାଦେ
ଯେ ଦେବତା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପଦେ
ବିରାଜୁଛ, ନମୋନମଃ ତବ ପୂତ ପଦେ ।

ପ୍ରବାସୀର ପତ୍ର

ଧୀରେ ମାଡ଼ିଅଛି ଧରା ଋତୁରାଜ ମଧୁ,
ତରୁଡାଳେ "କୁହୁ" "କୁହୁ" ରବେ ପିକବଧୂ ।
ଦକ୍ଷିଣରୁ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହୁଛି ମଳୟ,
ଲତାଦ୍ରୁମେ କଅଁଳଛି ନବକିଶଳୟ ।
ଏ କାଳେ ବିଦେଶୀ ଏକ ସୁଦୂର ପ୍ରବାସେ
ଲେଖୁଛି ବିରହ ଲେଖ ପ୍ରିୟତମା ପାଶେ ।
ସେ ଗୁପତ ପତ୍ର କବି ଗୁପତେ ପଢ଼ିଲା ;
ପରଚ୍ଛିଦ୍ରାନ୍ୱେଷୀ ହେଲେ ଲେଖନୀ ଗୃହିଲା ।
ଲେଖିଛି ପ୍ରବାସୀ, "ପ୍ରିୟେ ଘେନଣ ମେଲାଣି,
ବିରହ ବିଧୁର ପ୍ରାଣ ମୋର ହୁଏ ହାଣି ।
ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେହେଁ ଦୁଃଖେ ଅଣିଛି ବିଦାୟ
ପ୍ରାଣ ତବ ପାଶେ ଏଥି ଅଛି ଜଡ଼କାୟ ।
ଅର୍ଦ୍ଧପ୍ରାଣେ ପଡ଼ିଅଛି ଦୁଃଖର ପ୍ରବାସେ
ବିଚ୍ଛେଦ-ବହ୍ନିବିଦଗ୍ଧ ହୋଇବା ସକାଶେ ।

ସୌଦାମିନୀ ଜିଣି ତୋର ଝଟ ଝଟ ତନୁ
ପ୍ରାଣ ଥିବାଯାଏ ନ ପାସୋର ଯିବ ମନୁ ।
ଚଳ ଚଳ ତୋ ମୂରତି ହସ ହସ ମୁଖ
ଦେଖି ହାତେ ପାଏଁ ପ୍ରିୟେ ବୈକୁଣ୍ଠର ସୁଖ ।
କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ କର୍ମ କଲାବେଳେ
ତୋ ଗୁଣ ମାଧୁରୀ ମୋର ମନେପଡ଼େ ହେଲେ ।
ବେଗେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ଥାଏ ଯଥାତଥା,
ବଳେ ମନେ ପଡୁଥାଏ ସଜନି ତୋ କଥା ।
ରୋଗଶଯ୍ୟା ପାଶେ ତୋର ବିଷଣ୍ଣ ବଦନ,
ତତ୍ପ୍ରବାର ବାନ୍ଧୁ ସେବା ସ୍ନେହପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ।
କି ଦେଇ ହେ ଦେବି ! ଋଣପାଶୁ ମୁକ୍ତ ହେବି
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ଏସ ପୀରତିର ପ୍ରତିଶୋଧ ଦେବି ?

ପ୍ରଥମ ଭେଟର ସେହି ନବୀନ ପ୍ରଣୟ
ପ୍ରାଣେ ଥିବାଯାଏ ନ ଭୁଲିବ ମୋ ହୃଦୟ ।
ନିଷ୍ପଟ ତୋର ସେହି ଆତ୍ମବିସର୍ଜନ
ଅତୁଳ ସମ୍ପଦ ବୋଲି ସମ୍ଭାବୁଛି ମନ ।
ଅଚ୍ଛାଦିଲେ ଚିଦାକାଶ ବିଷାଦ ଅନ୍ଧାର,
ତୋ ପୀରତି ସ୍ମୃତି ସୁଖ ମୟୂଖର ଧାର ।
ନୈରାଶ୍ୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ହୃଦାକାଶେ ଦେଲେ ଦେଖା
ତୋ ମଧୁର ପ୍ରେମ ଆଶା ଚପଳାର ରେଖା ।
କିନ୍ତୁ ସଖୀ ତୁହି ଯେବେ କରିଦେବୁ ପର
ବିଅର୍ଥ ଲଭିବ ମୋର ନର କଳେବର ।
ଭାବହୀନ ନେତ୍ର ତୋର ଦେଖି ଲୋ ପ୍ରେୟସି !
ହୃଦ-ବୃନ୍ତୁ ପ୍ରେମ-ପୁଷ୍ପ ପଡ଼େ ତଳେ ଖସି ।
ନଶ୍ୱର ଜୀବନ ପୁଣି ନଶ୍ୱର ଯୌବନ,
ନିଷ୍ପଟ ପ୍ରୀତି କିନ୍ତୁ ଅଟେ ଚିରନ୍ତନ ।
କଠୋର ଜୀବନ ବ୍ରତ କଠୋର ସଂସାର,
ବିପଦ-ବାତ୍ୟା-ତାଡ଼ିତ ଭବ-ପାରାବାର ।

ମୃଗତୃଷ୍ଣା-ପ୍ରବଞ୍ଚିତ ଭବ ମରୁଦେଶ,
ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଏ ଯେ ସଂସାର ବିଦେଶ ।
ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ଯଥାତଥା ଅଟଗୋ ପ୍ରାଣସଖୀ,
ମୁଁ ତୋହର ତୁହି ମୋର ମନେଥିବୁ ରଖି ।"

କାମ ଓ ପ୍ରେମ

କାମେ ପ୍ରେମେ ବହୁଦୂର ଯୋଜନ ଯୋଜନ
କାମ ଜାଣି, ପ୍ରେମ କି ତା ଜାଣେ କେଉଁ ଜନ ?
କାମ ପଙ୍କପୋକ ପଙ୍କ ଭଲ ପାଏ ବାସେ
ପ୍ରେମ ସେ କପୋତ ଯେହ୍ନେ ଉଡ଼ଇ ଅକାଶେ ।

କାମ ଯେହ୍ନେ କୁଜ୍‌ଝଟିକା ଧରାରେ ଲୋଟଇ
ପ୍ରେମ ଯେହ୍ନେ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି ଜଳଦେ ଖେଳଇ ।
କାମ ବରଷାର ଗଙ୍ଗା, କୂଳୁ ପଙ୍କ ଲାଗେ
ପ୍ରେମର ପରଶେ ପ୍ରାଣେ ନବ ପୁଣ୍ୟ ଜାଗେ ।
କାମ ଯେହ୍ନେ କାରାବାସ, ଘୋର ଅଧୀନତା
ସ୍ୱାଧୀନ କରଇ ପ୍ରେମ, ବଢ଼ାଏ ଉଚ୍ଚତା ।
କାମ ଗିଲ୍‌ଟି ସୁନା, ପାଇ ଦୋକାନେ ଦୋକାନେ,
ପ୍ରେମର ହୀରକ ମିଳେ ଦୁଇ ଏକ ସ୍ଥାନେ ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଗୁଆଁର କାମ ବଳରେ ନିର୍ଭର,
ବଳରେ ନାମରେ ପ୍ରେମ ସରମେ କାତର ।
କାମ ମୁଖେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦିଏ ଡୁବାଏ ନିରୟେ
ସ୍ୱର୍ଗେ ନେଇଯାଏ ପ୍ରେମ ଦେଖିଲେ ନିରୟେ ।
ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରଖଇ କାମ, ଭୋକ୍ତା ଆଉ ଭୋଗ୍ୟ
ପ୍ରେମେ ଦୁଇ ଏକ ହୋନ୍ତି ଯେଉଁଠି ଯା ଯୋଗ୍ୟ ।
ନିକଟେ ଜାଗଇ କାମ, ଭୁଲେ ନେତ୍ର ଆଢ଼େ,
ଦୂରତ୍ୱ ନ ମାନେ ପ୍ରେମ, ବିଚ୍ଛେଦେ ସେ ବଢ଼େ ।

ଶୁଭଯୋଗେ ଶୁଭଲଗ୍ନେ ଦେଖାଦେଖି ହୁଏ
ଦୁଇ ପ୍ରାଣେ ଏକ ସ୍ୱର ଦୁଇ ପ୍ରାଣେ ଲୟ ।
ଉଭେ ପଶି ଏକ ହୁଏ ଯୁଗଳ ମୂରତି,
କି ଜାଣେ ତାହାର ମର୍ମ କାମ ସ୍ଥୂଳମତି ?
ଅହା କି ବଶନ ପ୍ରେମ ପ୍ରେମର ପ୍ରଭାବେ,
ଏକର ଶକତି ଯାଏ ଅନ୍ୟର ସ୍ୱଭାବେ ।
ଶକତି ଶକତି ମିଳି ଲାଗଇ ଜୁଆର
ନଦନଦୀ ଉଭେ ମିଳି ହୁଏ ଯେ ହୁଙ୍କାର ।
ଏକ ଠାରୁ ଆନେ ନିଅ, ଉଭେ ଶକ୍ତିହୀନ
ଉଚ୍ଚାର ସ୍ୱରତ ଯଥା ତଟାନ୍ତେ ବିଲୀନ ।

ଦୁଇ ଅଙ୍ଗ ସର୍ବାଁ ଯଦି ଫୁଟି ଥାଏ ପାଶେ
ଜଗତ ସଂସାର ପ୍ରେମ ଭୁଲେ ଅନାୟାସେ ।
ସେ ଦୁଇ ବିରୂପ ହେଲେ ଭୁବନ ଅନ୍ଧାର
ଲକ୍ଷ କୋଟି ନରନାରୀ ଧୂଳିସ୍ତୂପାକାର ।
କାମ ରମଣୀରେ ଦେଖେ ପୁଷ୍ପର ଆଘ୍ରାଣ
ବାସି ହେଲେ ଫିଙ୍ଗି ଦେଇ ଅନ୍ୟେ ଲଗା ଟାଣ ।
କାମ ଦୁଷ୍ଟ ମୁଖେ ମିଷ୍ଟ ନାରୀକୁ ଭୁଲାଇ
ବିଷମ ପଙ୍କିଳ ହ୍ରଦେ ଅସେ ଗୋ ଡୁବାଇ ।
ମଧ୍ୟେ ବାଟ ଯାଏ ତହିଁ ନୁହେଁ ମାରିବାକୁ
ଅଳି ଯଥା ଯାଏ ଫୁଲ ସୁଖ ମାଗିବାକୁ
ନିଜ ସୁଖ ଲୋଡ଼େ କାମ ଅନ୍ୟ ସୁଖ ପ୍ରେମ
କାମ ଦେଖେ ଭୋଗ ମାତ୍ର ପ୍ରେମ ଦେଖେ କ୍ଷେମ ।
ପ୍ରେମ ରମଣୀକୁ ପୂଜେ, ତାହାର ସମ୍ମାନ
ରଖିବାକୁ ଦେଇପାରେ ଦେହ ମନ ପ୍ରାଣ ।
ଲଘୁଚିତ୍ତ ନୁହେଁ ପ୍ରେମ, ତାର ସନ୍ନିଧାନେ
ଶଠ ସାଧୁ ଚିନ୍ତା ଜାଗେ ଯେ ଜନର ଧ୍ୟାନେ ।

ମୂର୍ଖା ନାରୀ ଧୂର୍ତ୍ତର କୁହୁକେ ଭୁଲିଣ
ପ୍ରେମେ ବୋଲି କାମେ ପୂଜେ ହୃଦୟେ ସ୍ଥାପିଣ ।
ଅସାର ସେ ଗୃହବାନ୍ଧେ ହୁଏ ଅସ୍ଥିହରୀ
କାମେ ଡୁବି ନ ଦେଖେ ସେ ପ୍ରେମର କିନାରୀ ।
ଶେଷେ ଯେତେବେଳେ ଜାଗେ କାନ୍ଦେ ରାତି ଦିନେ
ଜୁଆରର ମଡ଼ା ଯେହ୍ନେ ଭଟ୍ଟାର ପୁଳିନେ ।
ସାଧ୍ୱୀ ଶତ ନାରୀ ପ୍ରେମେ ପାରେ ଗୋ ଚିହ୍ନିଣି
ଅପଣାକୁ ଦିଏ ତେଣୁ ଅନ୍ୟେ ବିଛାଇଣ ।
ନିଜକୁ ହରାଇ ଜଗେ ପାଏ ପରସ୍ପରେ
ଦାସତ୍ୱ ମହତ୍ତ୍ୱ ମାତ୍ର ଦେଖି ଗୋ ଏଠାରେ ।
କାମ ଭାଙ୍ଗେ ପ୍ରେମ ଗଢ଼େ ଗୃହ ପରିବାର
ପ୍ରେମେ ପ୍ରେମ ଜାଣ ମିଷ୍ଟ କରେ ସଂସାର ।

ହୃଦୟ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ତୁଏ ଅସ୍ତାର ମାଧୁରୀ
ଖୋଲିଯାଏ ଦେଖାଦଏ ଧର୍ମ୍ମ ସନାତନ ।
ତେଣୁ କହେ କାମେ ପ୍ରେମେ ବହୁ ବ୍ୟବଧାନ
କାମ ଏହୁ ସ୍ଥୂଳ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରେମ ଭଗବାନ ।

ଉଷା ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ

—୧—

ବିପିନେ ଗାଉଛନ୍ତି ବନ ବିହଙ୍ଗେ,
ବହେ ତା ପ୍ରଭାତ ପବନ ସଙ୍ଗେ ।
ନୀଳକାନ୍ତ ନଭେ କେମନ୍ତ ରଙ୍ଗେ,
ହସୁ ଉଷା ଯୋଷା ବିଜନେ ।

—୨—

ଶୁଭ୍ର ସୁଶୋଭନ ଶାଢ଼ୀ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ
ପିନ୍ଧି ଦେବଯୋଷା ଉଭା ନିଭୃତେ,
ଶୁକମଣି ଶୋଭେ ତା ଉତ୍ତମାଙ୍ଗେ,
ହରଷ-ସୁଷମା ଆନନେ ।

—୩—

ବହୁଛି ପବନ ଖେଳି ତରଙ୍ଗେ,
ହସି ହସି ଫୁଲ ହଲାଇ ରଙ୍ଗେ,
ହସୁଛି କି ଯୋଷା ଗୃହ୍ଣି ଅପାଙ୍ଗେ,
ନାଚି ଯାଉଛି କି ଭୁବନେ !

—୪—

ଭାନୁ ଦେଖି ତାର ମୋହନ ଢଙ୍ଗେ,
ଗୋଡ଼ାଇ ଅସନ୍ତି ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ,
ପଳାଇ ଗଲା କି ବାମା ଅତଙ୍ଗେ,
ତବଣ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କିରଣେ ?

ଓଡ଼ିଆ ଲଳନା

କେ ଦେଖିବ ଦେଖ ଆସି ଓଡ଼ିଆ ଅବଳା
ଅଙ୍ଗ କୋଣୁ ଜାଣଯାଏଁ ନାଇଛୁ ସେ କଳା,
ମଥାରେ ସିନ୍ଦୂର ଟୋପା ଅଢ଼େଇ ଜରସି
କେତେ କଷ୍ଟେ ନାଇଛୁ ସେ ଦେଖିଣ ଆରସି ।
ଭାଲେ ସିନ୍ଥି, ମଥାମଣି, କାପ୍ୟାପଣୀ ଶିରେ
ମଲ୍ଲୀକଢ଼ୀ, ଗୋଞ୍ଜ କାଠି, ସଯୁକ୍ତ ଜଞ୍ଜିରେ
ଛନ ଗୃହଗଣ୍ଡା ମୁଣ୍ଡେ ଝିଡ଼ା ପାଟପୁଲ୍
ଜର ଓହଳ ସମାନ ପଛେ ଅଛୁ ଝୁଲ୍ ।
ଓ୍ୱାଟର୍ ସେଡ୍ (watershed) ସମମାଙ୍ଗ; ବେଣୀ ଶିବଜଟା
ମାସେ ଖଣ୍ଡିକରେ ମୁଣ୍ଡ ହୁଏ ଥରେ ଫିଟା ।
ଦଣ୍ଡି, ନଥ, ପୁଲ୍, ଗୁଣା, ବସଣୀ ନାକର
କାହାର କାହାର ଥାଏ ବେଶସ୍ରି, ବେଶର ।
କାନେ କାପ, ମଲ୍ଲକଢ଼ୀ, ଚଉକା, ବାହଳୀ,
ଲବଙ୍ଗ, ବାଲିଆ, ନୋଳି, ଗୋଖର, କୁଣ୍ଡଳୀ,

ବେକେ ଚମ୍ପାକଢ଼ୀ, କଣ୍ଠି, ଧାନ, ଗୃପସରି
ମୋହନ ମାଳା ଇତ୍ୟାଦି ଲେଖିଲେ ନ ସରି ।
ହାତେ ତାଡ଼, ବାଜୁ, ଚୂଡ଼ି, ଛାଇଛ, ଖାସିଆ
ପଇଁଛି, ମଗରମୁଣ୍ଡି, ଶଙ୍ଖା, ଡେଉଁରିଆ ।
ଦେହଯାକ ଗହଣାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଷୋଳ କଳା
କେ ଦେଖିବ ଦେଖ ଆସି ଓଡ଼ିଆ ଅବଳା ।
କେ ଦେଖିବ ଦେଖ ଆସି ଓଡ଼ିଆ ଅବଳା,
ଗୋଟିଏ ଗୃହଲେ ଯେପନ୍ତେ ଦେହଟି ଛା' ତଳା ।
ମୋଟା ଶାଢ଼ୀ, ଓମୁଣ୍ଡିଆ, ହଳଦୀ ଗର୍ଗର
ମାସେ ଦୁଇ ମାସେ ଥରେ ଯାଏ ଧୋବାଘର,
ପଦର ହାତ ଶାଢ଼ୀକୁ ନ'ହାତ ଅଣ୍ଟାରେ
ମୁହଁରେ ହାତେ ଓଢ଼ଣା ଅଙ୍ଗୁଠା ପଦାଃର ।

ଓସାର ଅଢ଼େଇ ହାତ୍ରୁ, ହାତକ ପୁଡ଼ାକୁ
ପିଠି ଅଧିକ ପଛରେ ଦଶୁଛି ପଦାକୁ,
ଗୃରବେର ଚନ୍ଦ୍ରହାର, ସୂତା ଅବା ଗୋଠ,
ଲମ୍ବରେ ବୂଅ ଦଭଡ଼ିଁଠାରୁ କଷ୍ଟୁ ଘ୍ଲୋଟ ।
ଗୋଡ଼ରେ ପାହୁଡ଼, ଖଡ଼ୁ, ବଳା, ବେଙ୍ଗପାଟିଅ
ଦଶ ଅଙ୍ଗୁଳରେ ଅଛୁ କୋଡ଼ଏ ଝୁଣ୍ଟିଅ ।
ପାଦପଦ୍ମ, ପାଇଯୁଡ଼ୀ, ଅଳତାର ପାଟି
ଝୁମୁକା ଲଗା ମୁଦଷା କରେ ଭ୍ରିର ପାଟି ।
ଧାଇଁଗୃଲେ ଗରବଣୀ ନ ଦଶଇ ପଥ
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଗୃଲେ ଯେପନ୍ତେ ଜଗନ୍ନାଥ ରଥ ।
ଗୁଣ୍ଡିମିଶା ପାନ ଖିଲେ ଗାଲ ଯାଏ ଫାଟି,
ପାନବୋଲ ଲାଗି କଳା ଦଶେ ଦାନ୍ତ, ପାଟି ।
ଏପର ରମଣୀ ଯେବେ ନ ଦେଖିଛ ଭାଇ,
ଦେଖ ଦେଖ ଓଡ଼ିଆଣୀ, ଧାଇଁ ଗୃଲୁଥାଇ ।
କେ ଦେଖିବ ଦେଖ ଆସି ଓଡ଼ିଆ ରମଣୀ
ହଦ କାରଗର ଭାର, ହଢରେ ଘରଣୀ ।

ଭାତ, ତୁଣି, ଡାଲି, ଭଜା, କାଞ୍ଜି, ଖିରି, ପିଠା,
ଆମ୍ବିଳ, ସନ୍ତୁଳା, ଶାଗ ଭାଜି, ଜାଉ, ମିଠା
ରାନ୍ଧେ ବାଢ଼େ ଉତରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପେ ବାଳୀ
ବାଞ୍ଛପର୍ବେ ଓଷାବାରେ କରେ ଅଠକାଳୀ,
ଚକୁଳି, ଗଇଁଠା, ମଣ୍ଡା, ଅରିଷା, କାକରା,
ଏଣ୍ଡୁରି, ଛୁଞ୍ଚିପତର, ଘାଣ୍ଟିଆ, ସାକରା ।
ରଜାପୁଅ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଝିଅ, ସାଧୁବୋହୂ କଥା
ତଗଡମାଳୀ, ପ୍ରବାଦ, ବ୍ରତ ଉପକଥା
ବୁଧବାର, ଯମ ଓଷା, ଛଅପୋଇ ବ୍ୟଥା,
ଦ୍ୱିତୀୟା ଓଷା କଥାରେ ମହାସମରଥା ।
ଅନ୍ତ୍ୟଲିପି, ବନ୍ଧଲିପି, ମେଷ ଯୁଦ୍ଧ ଅଢ
ପତ୍ରବନ୍ଧ, ନାବନାଙ୍ଗ, ଗୋମୂଜ ଛନ୍ଦାନ୍ଦ,

ରାମ ସୀତା [illegible] ଅବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ବ୍ୟୂହ
ଚଉପାଢ଼ୀ କାନ୍ଥେ ଲେଖେ ଯେନ ପୁଅ, ଝୁଅ ।
ଝାଞ୍ଜଣା ବୁଣାରେ କେହୁ ନାହିଁ ସମସର
ଭାଇଁଷ ଗୁଙ୍ଗୁଡ଼ ବୁଣା ହଦ୍ଧ କାରଗର ।
ଚନ୍ଦନ ଘୋରବା, ଲଗାକୁଆଁ, ପାନଭଙ୍ଗା,
ଧାନମେଣ୍ଟି ବୁଣି ଘର ମଥାନରେ ଟଙ୍ଗା,
ଦନଭର ତିନି ଥର ହଳଦୀ ଲଗାଇ
ପର ଘର ନିନ୍ଦା କହୁ ବୁଲେ ସାଇ ସାଇ ।
ଖାଉଥାଏ ଭାତ, ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇଣ ହସି,
ସଙ୍ଗୁଡ଼ି ପାଖରେ ଦୁଇ ତିନି ଘଣ୍ଟା ବସି ।
ଏପରି ରମଣୀ ଯେବେ ନ ଦେଖିଛ ନନା,
ଦେଖ ଦେଖ ଧାଇଁଅସି ଓଡ଼ିଆ ଲଲନା ।
କେ ଦେଖିବ ଦେଖ ଅସି ଓଡ଼ିଆ ରମଣୀ
ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଯନ୍ତ କରେ କାଟ ଝଁଣଝଁଣି ।
ଅଶେଷ ଯୌତୁକ ବାପଘରୁ ନେଇ ଯାନ୍ତି,
କ୍ଷଣିକରେ ଊଣା ହେଲେ ଗାଡକୁ ପଠାନ୍ତି ।

ଯାହାର ଖାଅନ୍ତି, ତାର ରଟନ୍ତି ବଦ୍‌ନାମ ।
ରାଗି ଗଲେ ମୁଣ୍ଡକୋଡ଼ ଅର୍ଜନ୍ତି ଲେକ୍‌ନାମ ।
କହିଲାବେଳେ ବାଟୁଳି ନ ଲାଗଇ ତୁଣ୍ଡେ
କଳିଅରେ ହାରଗଲେ ପିଟୁଥାନ୍ତି ମୁଣ୍ଡେ
ଓଷାବାରେ, ବାରପବେ, ବଜ୍ରାମ୍ନି ବଳି
ସାତ, ପାଞ୍ଚ ମିଳି ଦେଉଥାନ୍ତି ହୁଳହୁଳି ।
ହମେସା କନ୍ଦଳ କରି ଯାଅ, ବୋହୂ ସଙ୍ଗେ
ଦୁଃଖେ ଶୋକେ ରାଗିଣୀରେ ବାହୁନନ୍ତି ରଙ୍ଗେ ।
ଚୁଥାରେ ଠେଙ୍ଗାନ୍ତି ପିଲା କରି ଘୋର ରୋଳ,
ଅନ୍ୟ ଛୁଇଁ ଦେଲେ ହାତ କ୍ଷମ କନ୍ଦଳ ।
ବସାନ୍ତି ସେ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ମିଳି ଯଥାତଥା
ଗାଧୁଆଘାଟରେ ହୁଏ ସବୁ ସବୁ କଥା ।

ବନ୍ଧୁ ବାମ ହେଲେ ଯେବେ ରଡ଼ିଯାନ୍ତି ବାଳୀ
ଘୁଣ୍ଟୁଣୀ, ଗୋଙ୍କଣା ମଧ୍ୟ ଖାଉଥାନ୍ତି ଗାଳି ।
ବାଇଶ ପାହାଚେ ଯାଇଁ ସଙ୍ଗାତ ବସଇ
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ସଙ୍ଗାତ ନାମ ତୁଣ୍ଡେ ନ ଧରଇ ।
ଗୁରୁଜନ ଥିଲେ ଡାକେ "ଟୁଇ ଟୁଇ" କରି,
ଅତି ଅଳପ ଲୋକଙ୍କୁ ଡାକେ ନାମ ଧରି ।
ଘରେ ଥିଲାବେଳେ ଲାଜେ ପଶି, ସଢ଼ି ଯାନ୍ତି,
ଯାତ୍ରା ତୀର୍ଥେ ଗଲେ ଘୋର ନିର୍ଲ୍ଲଜ ହୁଅନ୍ତି ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ରାତରେ ଲୁଚି ସ୍ୱାମୀ ପାଶେ ଯିବା,
ହାଇଁ ସାଇଁ କରି ଘର ଚୁଗୁଲି ଛନ୍ଦିବା ।
ରାତି ନ ପାହୁଣୁ ତହୁଁ ଲୁଚଣି ପଳାଇ
କାଳେ କେହି ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗେ ଦେବ ତାକୁ ଗୁହିଁ ।
ଶାଶୁଘର କଣେ ପଶି, ଲାଜେ ମିଙ୍କୁଥାଇ
ବାପ ଘରେ ପାନ ଖାଇ ବୁଲେ ସାଇ ସାଇ ।
ଏପରି ରମଣୀ ଯେବେ ନ ଦେଖିଛ ଜନା,
ଦେଖ ଦେଖ ଧାଇଁଅସି ଓଡ଼ିଆ-ଲଳନା ।

ସୀତାରାମ

ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନେ ଶ୍ରୀରଘୁନନ୍ଦନ
ବିଶ୍ରାମ ଆଳୟେ କଲେ ନିଶୀଥେ ଗମନ ।
ବିଷଣ୍ଣ-ଆନନ ରାମ ଅବସନ୍ନ-ମନ,
ମଉଳିଯାଇଛି ରୂପ, କ୍ଷୀଣ ଅପଘନ ।
ମୁକୁଟମଣିର ଜ୍ୟୋତି ଦିଶୁଛି ମଳିନ,
ଗଣ୍ଡାନ୍ତର ଶିରୀ ତୁଟି ଦିଶେ ଦୀନହୀନ ।
ହିରଣ୍ମୟୀ ସୀତା ମାତ୍ର ହସୁଛନ୍ତି ସୁଖେ,
ତାହାଛଡ଼ା ହାସ୍ୟ ଅଉ ନାହିଁ କାହା ମୁଖେ ।
ନିର୍ଜନ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରେ ରଘୁପତି ରାମ,
ଭାଳି ନିଜ ଦଶା ହେଲେ ଗଳ ଘର୍ମ ଧାମ ।

କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ମହାଶୋକେ ସୀତାଙ୍କ ଗୁଣ ଗୁଣି,
ପାଷାଣ ତରଳିଯିବ ସେ ବିଳାପ ଶୁଣି ।
ସୀତାଶୋକ ହୃଦେ ବହି ରାମ ବିଚେତନ,
ନିଦ୍ରାରେ ଦେଖିଲେ ବୀର ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱପନ ।
ଜୀବ ପାଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସୀତା ନିଶା ଶେଷଯାମେ,
ଦିଅନ୍ତି ହରଷମୁଖେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଶ୍ରୀରାମେ ।
"ଯେ ଶାଶ୍ୱତ କ୍ଷେତ୍ରେ ଆମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କ ମିଳନ,
କିଏ କରିପାରେ ସଖା ଛିନ୍ନ ସେ ବନ୍ଧନ ?
ମୁଁ କି ଜାଣେ ନାହିଁ ପ୍ରଭୁ ସେ ମହତ ପ୍ରାଣ,
ସେ ପୂତ ଚରଣ ତେଣୁ କରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ ।
ବୀର ଶୂର ଶୁଦ୍ଧଚେତା ଅଟନ୍ତି ଯେ ପତି,
ତାହାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ସଦା କରେ ସତୀମତି ।
ବିଳାସୀ ଦୁର୍ବଳ ଚେତା ଅଟେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି,
ପାଇପାରେ ବିଳାସିନୀ-କାମିନୀ-ଆସକ୍ତି ।
କିନ୍ତୁ ସତୀସାଧ୍ୱୀଙ୍କର ଆତ୍ମାର ଆକାଂକ୍ଷା,
ଧାର୍ମିକ ବୀରଙ୍କ ପଦେ ଆଶ୍ରା କରେ ଭିକ୍ଷା ।

ସଂସାର ସମ୍ପର୍କ ବିନା ତୁଟିଲା ହେ ପ୍ରଭୁ,
ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ଦେଇଅଛ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ସବୁ ।
ବିଶାଳ ହୃଦୟ ତବ ଅଟେ ସୀତାମୟ,
ଏହାଠାରୁ ବଳି ନାଥ, ସୁଖ କାହିଁ କହ ।
ନୁହେଁ ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ ସମ ବିଳାସିନୀ,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତୁମ୍ଭେ ତପୀ, ମୁଁ ସହଧର୍ମିଣୀ ।
ମୋ ମାନସକ୍ଷେତ୍ରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଉଦୟ,
ତବ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରଭୁ ତାର ଅଭିନୟ ।
ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ କର ପ୍ରବଞ୍ଚନା,
କରିଥାନ୍ତି ସ୍ୱାମୀ ଯେବେ ନାରୀ-ଆରାଧନା,
ସୀତା-ଅନ୍ତରାତ୍ମା ତହିଁ ନ ଲଭନ୍ତା ଶାନ୍ତି,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଧରାଜନେ ଭଜିଥାନ୍ତେ ଭ୍ରାନ୍ତି ।

ଦେଖାଇଣ ସ୍ତ୍ରୈଣ ଜନେ ଅପୂର୍ବ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ହୋଇଯାନ୍ତେ ଭ୍ରାନ୍ତ ।
ଜୀବ ତପ କର ପ୍ରଭୁ ଅହେ ସୀତାପତି,
"ରାମ-ରାଜ୍ୟ" ସ୍ଥାପିଅଛ ରାଜ୍ୟାଶ୍ରମେ ଯତି ।
ରକ୍ତମାଂସ ଦେହ ସିନା ଲଭୁଛୁ ଯାତନା,
ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସଂଯତ ଆତ୍ମା ଭଜୁଛୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ।
ଶରୀର-ସମ୍ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ନୋହୁଲା ବିଫଳ,
ଲବକୁଶ କରୁଛନ୍ତି ତା ସାର୍ଥ ସଫଳ ।
ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମ ମୋକ୍ଷ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳ,
ତବ ସାଥେ ପାଇ ନାଥ, ଜୀବନ ସଫଳ ।
ଅଯୋଧ୍ୟା ଭବନେ ନାଥ, କୃତ୍ରିମ ବିଳାସେ
ଥାଇ ଯାହା ନ ମିଳନ୍ତା, ହେଲା ବନବାସେ ।
ତାରକାଖଚିତ ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଗଗନ,
ପର୍ବତ, ସରିତ ସ୍ରୋତ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କାନନ ।
ବିଚିତ୍ର ବିହଙ୍ଗପନ୍ତି-ମଧୁର ସୁତାନ,
ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ର ମହାପ୍ରକୃତିର ପ୍ରାଣ—

ଯାହାରେ ଏମନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ନୟନାଭିରାମ,
ଭିତରେ ଧାର୍ମିକ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରେମ ପ୍ରାଣାରାମ—
ଇହଲୋକେ ପାଇଥିଲି ଦିବ୍ୟଲୋକ ସୁଖ,
ତୁମ୍ଭ ଶିଷ୍ୟା ଜାନକୀର ନାହିଁ ତିଳେ ଦୁଃଖ ।
ନିର୍ଲିପ୍ତ ସଂସାରୀ ପିତା ରାଜର୍ଷି ଜନକ,
ରାଜ୍ୟାଶ୍ରମ ଋଷି ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀରଘୁନାୟକ ।
ତୁମ୍ଭର ସହଧର୍ମିଣୀ ହେବାପାଇଁ ପ୍ରଭୁ,
ପ୍ରକୃତି ତ କରିଥିଲା ଆୟୋଜନ ସବୁ ।
ନାହିଁ ମୋର ଲବେ କ୍ଲେଶ, ନାହିଁ ମୋର ଦୁଃଖ ।
ଏ ଭାବନା ଭାବି ପ୍ରଭୁ, ବଖ ପ୍ରାଣେ ସୁଖ ।
ତୁମ୍ଭଠାରୁ ମୁହିଁ ଲବେ ନାହିଁ ତ ଅନ୍ତର,
ଏକ ଆତ୍ମା ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆମ୍ଭ ଦୁହିଁଙ୍କର ।

ଯେମନ୍ତ ଦେହେ ଏକ ଆତ୍ମା ଥିଲୁଁ ଜୀବନେ,
ଏକ ଦେହେ ଯେମନ୍ତ ଆତ୍ମା ହେଲୁ ମୋ ମରଣେ ।
ସୀତା ପ୍ରାଣ ରାମମୟ ରାମ ସୀତାମୟ,
ଦୁଇ ଆତ୍ମା ହୋଇଅଛୁ ଶାଶ୍ୱତେ ବିଲୟ ।”
ଯୋଗଯୁକ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ କରି,
ସିଂହାସନେ ବିଜେ ହେଲେ ନରେନ୍ଦ୍ର-କେଶରୀ ।

ପିକ

—୧—

କାହିଁକି ରବୁ ରେ ପିକ ବନେ କୁହୁ କୁହୁ ସ୍ୱନେ,
ତୋ ରବ ଶୁଣି ରେ ମଣି ପଡ଼େ କାହା କଥା ମନେ ?
ମଧୁର ବାସନ୍ତୀ ଉଷା ପିନ୍ଧଣି କୁସୁମ ଭୂଷା,
ଆସି ଉଭା ହୁଏ ଯେବେ ନିର୍ମଳ ନୀଳ ଗଗନେ ।

—୨—

କାହିଁକି ରସାଳ କୁଞ୍ଜେ ଡାକୁ ତୁ ପଞ୍ଚମ ତାନେ,
ସୁଧାମିଶା ହଳାହଳ ତୋ ସ୍ୱନ ଢାଳେ ପରାଣେ ।
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ସମୀରଣ ବକୁଳ ଗନ୍ଧ ହରଣ,
ମହକାଇ ଦଏ ଯେବେ ହେଲେ ବିଶ୍ୱବାସୀଗଣେ ।

—୩—

କାହିଁକି ଗହନ ବନେ ରବୁ ତୁ ପଞ୍ଚମତାନେ,
କେଉଁ ବିଗତ ସ୍ୱପନରାଜ୍ୟ ଛାୟା ପଡ଼େ ପ୍ରାଣେ ?
କାହୁଁ ଆସିଲା ଏ ଜୀବ, କାହିଁ ତା ଚରମେ ଯିବ,
କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏ ଜୀବର ମନ ବୁଡ଼େ ଏହି ଧ୍ୟାନେ ।

କୁସୁମମାଳା

ଫୁଲ ଫୁଟେ ମୋର ପ୍ରାଣ କାନନେ
ମାଳା ଗୁନ୍ଥି ମୋର ମନ ତପ ଗଳର
ଅରପିବ ପ୍ରିୟ ତବ ଚରଣେ ।
ଲମ୍ବାର ଦଏ ମୁଁ ଭ୍ରମ୍ବର ଲୋଭେ
ଏ ସୁମନ ହାର ନିଅ ହେ ପ୍ରିୟ,
ମୋ ପ୍ରାଣର ଧନ, କୁସୁମମାଳାରେ
ସୁମନେ ସେନେହେ ସୁମନେ ନିଅ ।

ଲୌହ ଓ ବୃକ୍ଷ

ଲୌହ କହେ, "ବୃକ୍ଷ ! ତୋର ହାଣେ ମୁହିଁ ବାହା,"
ବୃକ୍ଷ କହେ, "ନୁହେଁ ସତ୍ୟ କହୁଲୁ ତୁ ଯାହା ।"
"ଶାଖା ମୋର ବେଣ୍ଟରୂପେ ସଙ୍ଗେ ନ ମିଶିଲେ,
ବାହା ଛେଦିବାକୁ ମୋର ତୁ ପାରନ୍ତୁ ଭଲେ ?"
ସ୍ୱଜାତି ପରହିଂସ୍ରକ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତ
ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ଏହୁ ବଚନଟି ସତ ।
ଆର୍ଯ୍ୟଜାତି ମଧ୍ୟେ ଈର୍ଷା ଯେବେ ନ ପଶନ୍ତା
ଯବନ କି ଏ ଭାରତେ ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାରନ୍ତା ?
ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଜୟଚନ୍ଦ୍ର କଳହ ବ୍ୟତୀତ,
ମହମଦ୍ ଘୋର କି ପଶନ୍ତା ଭାରତ ?
ଭାଇ ଭାଇ ହରିଇଣ ଏକତା ରତନ
ଏ ସଂସାରେ ହୋଇଥାନ୍ତି ଦୁଃଖୀ ଦୀନ ହୀନ ।
ଅତଏବ ଏକତା ଟି ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ
ସର୍ବ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହା ରଖିବ ସ୍ମରଣ ।

ଶରତ୍ ଶୋଭା

ଭଲା ଶାଢ଼ୀ-ପିନ୍ଧା ବରଷାରାଣୀ,
ମଞ୍ଚରୁ ଯେଣିକି ଧୀରେ ମେଲାଣି ।
ବିକଶିତ କାଶ କୁସୁମ ହାସ
ଶରତ ମହିଷୀ କଲା ପ୍ରକାଶ ।
ବିକଶିତ କାଶ ଶ୍ୱେତ ଚାମରେ,
ଚାଳୁ ଅଛୁ ସଦା ମହା ଶ୍ରମରେ ।
ଶରତ ରାଣୀଙ୍କୁ କରିବ ପୂଜା,
ଅବା ଉଡ଼ାଇଛ ଧବଳ ଧ୍ୱଜା ।
ବିକଶିତ ଶୁଭ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରିକା ହାସ,
ମୁଦେ ନିଶିଥିନୀ କଲା ପ୍ରକାଶ ।
ଶରତ ସୁନ୍ଦରୀ ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି,
ସୁନୀଳ ବିମାନେ ବିଜୟ ବ୍ରତୀ ।
ବିମଳ ଗଗନେ ତାରକା ଦଳେ,
ଶରତ ସୁକେଶେ କୁସୁମ କଳେ ?

ବିଚାର

ଅସ୍ତ୍ରଶିକ୍ଷା କରୁ କରୁ ଗିୟାସଉଦ୍ଦିନ୍ ସୁଲତାନ
ଅଜ୍ଞାତେ ବଧି ଅଛନ୍ତି ବିଧବା-ନନ୍ଦନ ପ୍ରାଣ ।
କାଜି କହେ, "କଟୁଆଳ ! ତାଙ୍କୁ ଆଣ ସୁଲତାନ
ଧର୍ମାଧିକରଣେ ହେବ ସୁବିଚାର ସାବଧାନ ।"

—୧—

ଧର୍ମାଧିକରଣେ କାଜି ଉପବିଷ୍ଟ ସୁବିଚାରେ
ଗିୟାସଉଦ୍ଦିନ୍ ସୁଲତାନ, ଉଭା ମୌନେ ଧୀରସ୍ଥିରେ ।
କହନ୍ତି ବିଚାରପତି, "ବଧିଛ ବିଧବା ସୁତ,
ଦେବାକୁ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ଅଛ କି ନାହିଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ?

ଅଜ୍ଞାତେ କରିଛ ହତ୍ୟା, ତେଣୁ ହେଲା ଏ ବିଧାନ
ନୋହିଲେ ନରହତ୍ୟାର ଦଣ୍ଡରେ ଦିଅନ୍ତି ପ୍ରାଣ ।"
ବହୁ ଅର୍ଥେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବିଧବା ନେଲା ମେଲାଣି
ଗାଜୀ ଟେକି ହେଲେ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତ ଯୋଡ଼ି ବେନିପାଣି ।

—୩—

'ଖୋଲିଣ ଶାଣିତ ଛୁରିକା, ପରିଚ୍ଛଦ ଅଭ୍ୟନ୍ତରୁ
କହନ୍ତି ଦେଖାଇ, "କାଜି ! ଏହା ଧାର କେଡ଼େ ସରୁ !
କାଜି ଅଙ୍ଗ ଶିରେ ଧରି ଅପିଲି ଅଧିକରଣ
ଦେଖିଥିଲେ ଅନ୍ୟାୟ ତୋ' ଶିର କରନ୍ତି କର୍ତ୍ତନ ।"
ଧରି କରେ କଶା କାଜି କହନ୍ତି, "ହେ ସୁଲତାନ,
ନ ରଖି ଥାଆନ୍ତି ଯେବେ ରାଜ୍ୟ-ବିଧାନ-ସମ୍ମାନ
କଶାଘାତେ ତବ ଅଙ୍ଗ ହୁଅନ୍ତା କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ
ଧନ୍ୟ ଆଲ୍ଲା ! ହେଲା ସେହି ଦୁର୍ଘଟଣା ପ୍ରତିହତ ।"

ଜୀବନ ସ୍ୱପ

ବହିର୍ଦ୍ଦେଶେ ଭ୍ରମିଣ ତୁ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ ନ ଯାଇ
ନିଜ ଦୋଷ ନ ଦେଖିଣ ତାଙ୍କ ଦୋଷ ତୁ ଗାଇ ।
ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରେ କିପାଁ ବୁଲୁ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶେ
ଖୋଜୁ ନାହୁଁ କିପାଁ ତାଙ୍କୁ ତୋ ହୃଦୟ-ପ୍ରଦେଶେ ।
କାହୁଁ ତୁ ଆସିଲୁ କାହିଁ ଯିବୁ ତୁ ରେ ଶେଷରେ
ତାହା କରୁଣା ବଳରେ ଅଛୁ ଧରା-ଦେଶରେ ।
ଜନନୀ-ଜଠରୁ ତୁ ରେ ଜାତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ
ମାତୃସ୍ତନେ ଅମୃତ କେ ଆଣିଦେଲା ସ୍ୱର୍ଗରୁ ?
ଏ ବିଚିତ୍ର ନରଦେହ ନିର୍ମିଣିଲା କା ହସ୍ତ
ଅପୂର୍ବ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣେ କଲା ତହିଁ କେ ନ୍ୟସ୍ତ ?
ଯାହା କୃପାଗୁଣୁ ପାଇଅଛୁ ଧନ ସ୍ୱଜନ
କିଏ ଦେଲା କହ ତୋତେ ଏ ମାନବ ଜୀବନ ?

ଯାହା ପ୍ରସାଦେ ପାଇଲୁ ବଳ ବୁଦ୍ଧି ଜ୍ଞାନାଦ
କିଏ ଦିଏ ତୋତେ ନିତି ଅନ୍ନ ଜଳ ପାନାଦ ?
କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଚଳାଏ ଯାହା ଆଜ୍ଞା ବଚନ
ନିରପେକ୍ଷ ଭାବେ କରେ କିଏ ବିଶ୍ୱ ପାଳନ ?

ମୃତ୍ୟୁ

ମୃତ୍ୟୁ ତୋର ଭୟଙ୍କର ରୂପ ଭାବି ମନେ
କି ବିସ୍ମୟ ଭାବ ଆସି ଜାଗଇ ମୋ ମନେ ।
କି ବିକଟ କରାଳ ଆକାର ତୋହର
ଦେଖି ତାହା ଦମିଯାଏ ହୃଦୟ ମୋହର ।
ବିରାଟ ମୂରତି ତୋର ମହା ଭୟଙ୍କରୀ
ଉଦ୍‌ଗାରୁଛି ଚିତାନଳ ଭ୍ରୂଲତା ତୋହରି ।
ପକ୍ୱ କେଶେ ଶ୍ଳଥ ଚର୍ମ କୁବ୍ଜକାୟ ଭୀମ
ଘୋଟିଛି ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ଭାବେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଅସୀମ ।
ଦକ୍ଷ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଚଳେ ହତ୍ୟା ଦକ୍ଷେତରେ ବ୍ୟାଧି
ଅଗ୍ରେ ଧାବମାନ କାଳ ବିସ୍ତାରଣି ଆଖି ।

ଈଶ୍ୱର

ଫୁଲ ଫୁଟି ବାସ ଆସଇ
ତା ବାସନା ମୁହିଁ ନାକେ ଶୁଙ୍ଘଇ ।

ଗଛଲଟା ସବୁ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର
ଭଲ ଦିଶୁଅଛି ଡାଳପତର ।

ପକ୍ଷୀ ସବୁଅଛି ଡାଳରେ ବସି
ପିଲା ଖେଳୁଛନ୍ତି ଦଉଡ଼ି ହସି ।

ଗଛମୂଳେ ମୁହିଁ ଦେବଇ ଜଳ
ଗଛରେ ଫଳିବ ସୁନ୍ଦର ଫଳ

ତୋଳି ଅଣି ମୁହିଁ ଧରିବି ଫଳ
ହାତକୁ ଲାଗିବ ତାହା କଅଁଳ ।

ସେ ଫଳ ପାଚିଲେ ଖାଇବି ମୁହିଁ
ମାଗିଲେ ମୋଠାରୁ ପାଇବୁ ତୁହି ।

କଳ କଳ କରି ବହୁଛି ନଈ
କୂଳେ ଚରୁଛନ୍ତି ବାଛୁରି ଗାଈ ।

ମେଣ୍ଢା ଛେଳିମାନେ ଚରନ୍ତି ପାଖେ
ଛେଳି ଛୁଆ ମୁହିଁ ଧରିବି କାଖେ ।

ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ଚଢ଼େଇମାନେ
ତାଙ୍କ ଗୀତ ମୁହିଁ ଶୁଣିବି କାନେ ।

ଆଖି ଫେରାଇଲେ ମଥା ଉପର
ନୀଳ ଆକାଶ ଯେ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର ।

ସମସ୍ତ ଗଢ଼ିଛି ଅହେ ଈଶ୍ୱର
ଦଣ୍ଡବତ ଘେନ ପ୍ରଭୁ ମୋହର ।

ନାନାବାୟା ଗୀତ

ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ

DEDICATED

TO

Robert Mc Combe Esqr., B. A. (T. C. D.)

Inspector of Schools, Orissa Division

As a token of the Author's

heart-felt respect for

him for his devotion to duty,

sincere sympathy, and the unexpected

improvements he brought about in

the education of the division

during his short stay

amongst us.

ବାୟାଚଢ଼େଇ

ବାୟା ଚଢ଼େଇ ରେ　　ବାୟା ଚଢ଼େଇ ତୁ
କୁସ୍ତ ଦୁଅଢ଼କୁ ଅ—
କୁସ୍ତ ସଙ୍ଗତରେ　　ଖେଳ ବୁଲ ସାଙ୍ଗ
ଦୁଧ ପିଇଦେଇ ଯାଅ ।
ବାୟା ଚଢ଼େଇ ରେ　　ବାୟା ଚଢ଼େଇ ତୁ
କୁସ୍ତ ସଙ୍ଗତରେ ଥିବୁ,
ଅଙ୍ଗ ବୁଲିକର　　କୁସ୍ତ ଶୋଇଲେ ତୁ
ବସାକୁ ଉଡ଼ିଣ ଯିବୁ ।
ତୋ ବସା ବାଇଆ　　ଉଚ ଡାଳଗଛେ
ବାଆ ଲଗେ ଦୋହଲଇ
ଘୋର ବରଷାରେ　　ତୋ ବସା ଭିତରେ
ପାଣି ପଶି ନ ପାରଇ ।
ନଈ ବଢ଼ି ଘୋର　　ଗରଜନ କଲେ
ତୋତେ ନ ମାଡ଼ଇ ଡର,
ଏତେ ବିପଦରୁ　　ତୋତେ ଯେ ରଖନ୍ତି
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସେ ଈଶ୍ୱର ।

ବଣୀ ଚଢ଼େଇ

ବଣୀ ଚଢ଼େଇ, ବଣୀ ଚଢ଼େଇ,
କେଉଁ ବଣେ ତୋର ଘର ?
ଅସ ଅସ ଅମ ଘରକୁ
କରିବା ଖେଳ ଘର ।
ଖାଇବାକୁ ଦେବା ଦୁଧଭାତ
ପିଇବୁ ନବାତ-ପଣା;
ଚଢ଼େଇରୁ ଖୋସା ପିଞ୍ଜରାରେ
କିଛି ନ ଯିବ ଜଣା ।
ପୋକ ଜୋକ ଖୁଣ୍ଟି ଖାଇ
ବୁଲି ବୁଲି ବାଉଁ,
ରହ ରେ ଅସି ମଞ୍ଜିକରେ
ଅମ ପାଖରୁଡ଼ି ।

ସଞ୍ଜ ସକାଳେ ସଙ୍ଗ ହୋଇ
ବୁଲିବାକୁ ଯିବା,
ଏକା ସଙ୍ଗେ ଖେଳି ବୁଲି
ସାଥି ହୋଇ ଥିବା ।

ଉଡ଼ିଗଲା ବଣି ଚଢ଼େଇ
କହୁ "ନାହିଁ ନାହିଁ,
ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ଘର ତୁମ୍ଭର,
ବଣ ଭଲ ମୋର !"

ପୋଷା କୁକୁର

ଅରେ ମୋର ପୋଷା କୁକୁ,
ତୋତେ କି କରୁଛୁ ଭୋକ ?

ଦାଣ୍ଡଅଢ଼େ ଶୋଇଥାଉ,
ଭାତ ଦେଲେ ଗଣ୍ଡେ ଖାଉ ।

ରାତିସାରା ଜଗିଥାଉ,
ଭୁକୁଥାଉ ଭୋଉ ଭୋଉ ।

ବାଘ ଗରଜଇ ବଣେ,
ଅମେ ଥାଉଁ ଘରକଣେ ।

ତୋତେ କି ନ ମାଡ଼େ ଡର,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଗୁଣ ତୋର !

ଚୋର ଯେବେ ଆସେ ଘରେ,
ପଳାଏ ସେ ତୋର ଡରେ !
ତାକୁ ଦେଖି ଭୁକୁଥାଉ,
ପଛେ କାମୁଡ଼ି ଗୋଡ଼ାଉ ।
ଡରେ ପଳାଏ ସେ ଚୋର,
ଆ ଆ ରେ କୁକୁର ମୋର ।
ପେଟପୂରାଇ ତୁ ଖାଅ,
ଦାଣ୍ଡରେ ଶୋଇଣ ଥାଅ ।
ମୁହିଁ ଯେ ସଞ୍ଜ ସକାଳେ
ବୁଲି ଯିବି ନଈକୂଳେ,
ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଯିବୁ ତୁହି,
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଥିବୁ ରହି ।

ବିଲେଇ ନାନୀ

ବିଲେଇ ନାନୀ ଲୋ ବିଲେଇ ନାନୀ,
ମୂଷା ଧରି ଖାଅ ପଡ଼ିଲାକ୍ଷଣି ।
ବିଲେଇ ନାନୀ ଲୋ ବିଲେଇ ନାନୀ,
ଚୋରିକରି ଖାଉ ତୁ ସର ଲବଣୀ ।

କାଳିଆ ଚଢ଼ଉ ବଷ ବଖାଣିଲେ,
ଗୃହିଦେଉ କେହି ଜଗି ନ ଥିଲେ,
ଆଖି ବୁଜି ଖାଅ ଦୁଧ ଲହୁଣୀ,
ନ ଦେଖିବେ କେହି ଅଛାରନାଣି ।

ଏତେ ବୁଦ୍ଧି ତୋର ବଲେଇ ନାନୀ,
ସେଥିପାଇଁ ଖାଉ ଠେଙ୍ଗା କହୁଣୀ ।
ବଲେଇ ହାତରେ ପୋଡ଼ଲା ପିଠା,
କେମନ୍ତେ ମଜ୍ଜ ଧୋଇଛାଙ୍କଟା ।
ଦିନବେଳେ ଅଖି ଥାଏ ତୋ ଗାର,
ଗୋଟାଲ ପସ୍ୱର ହୁଏ ଗ୍ରଭର ।
କହୁର ଓଲଅ କାଟେ ଗୁଟିଅ,
ଚୁଲିକନ୍ଧାରେ ତୁ ଶୋଇଛୁ କାହିଁ ?
ବୋବାଉଛୁ ତୁହି "ମିଆଉଁ ମିଆଉଁ,
ଦୁଧଭାତ କର ଗୁଣ୍ଡିଏ ଦେଉଁ ।
ପେଟ ପୂରି ଯେବେ ହୋଇବ ଅଣ୍ଟା,
ମୂଷା ମାରି ଦେବି ଗଣ୍ଡାକୁ ଗଣ୍ଡା ।"
ମାନ କଲେ ରାଣୀ ରଜାଙ୍କ ପାଇଁ,
ଟିମ୍ବୀର ଭିତରେ ଶୁଅନ୍ତି ଯାଇଁ ।
କବାଟ କିଳଣ ଶୁଅନ୍ତି ରାଣୀ,
ନ ପାରନ୍ତି ରଜା ସେ କଥା ଜାଣି ।

କହୁ ରେ ବଲେଇ 'ମିଆଁଉଁ ମିଆଁଉଁ,
ଦୁଧ ଭାତ କର ଗୁଣ୍ଡିଏ ଦେଉଁ ।
ମନ ଖୁସି କରି ପେଟେ ଖାଇବ
ଗମ୍ଭୀରକୁ ବାଟ ଜଗାଇ ନେବ ।"
ଦୁଧ ପିଏ ନାହିଁ କହାଇ ଯେବେ,
"ମିଆଉଁ" "ମିଆଁଉଁ" ବୋବାଉ ଥିବେ ।
ନାହିଁ ନାହିଁ କଲି ଅସିବୁ ନାହିଁ,
ପିଇଦେବ ସବୁ ଦୁଧ କହାଇ ।
"ରାଗ ଜୋର ତୁ ହେଉ କି ଦେଇ,
"ବାଘ ନ ଦେଖିଲେ ଦେଖ ବଲେଇ ।"
ଛକି ଛକି କରି ବଲେଇ ଯିବୁ,
ଗାତ ପାଖେ ମୂଷା ମାଡ଼ି ବସିବୁ ।
କଟାସିଅ ଅଖି ଲମ୍ବନଶୁଅ,
ଛୁଅ ଖାଇଯାଏ କାମୁଡ଼ି ଦୁଅଁ ।

ଚୂଟିଆ ମୂଷା

ଚୂଟିଅ ମୂଷା ରେ ଚୁଟେଇ ମୂଷି,
ଧାନ ଅମାରକୁ ଖାଉଥା ପଶି ।
କରୁଥା ଯାହା ତୋ ମନର ଖୁସି,
ଘର ଛାଡ଼ି ମୁହିଁ ଯାଉଛୁ ରୁଷି ।
ଟିକି ଟିକି ଧାନ ଖାଏ ଭରଣ,
ସାତଟା ଅମାର କଲୁଣି ଶୂନ୍ୟ ।
ଗଣେଶ ବାହନ ଅଟୁ ରେ ମୂଷା,
ତୋତେ ମାରିବାକୁ ନାହିଁ ଭରସା ।
ପାଠ ନ ଆସିବ ମାରିଲେ ତୋତେ
ଅବଧାନ ବେତ ମାରିବେ ମୋତେ ।
ଟୁଲୁ ମଷା ରେ ଟୁଟେଇ ମୂଷି ।
ଖାଇବୁ ଯେତେକ ଖାରେ ଖୁସି ।

ଦୁଧ ପିଇବାକୁ କାନ୍ଦଲେ କୃଷ୍ଣ,
କାନ କାଟି ନେଇ ଯିବୁ କି ଦୁଷ୍ଟ ?
ଆମାରେ ଯେତେକ ଧାନ ତୁ ଖାଉ,
ଚାଉଳ ହାଣ୍ଡିରୁ ଚାଉଳ ନେଉ ।
ବାହନ ହୋଇଅ କାହୁଁ କିପାଇଁ,
ଏତେ ଖାଇ ପେଟ ପୂରଇ ନାହିଁ ?
ସଡରେ ବାହାର ଛୁଟୁ ଛୁଟୁ,
କଖାରୁ ଗଛଟି ମୂଳରୁ କାଟୁ ।
ଝାଉଁଳ ପଡ଼ଇ ପିଢ଼ା କଖାରୁ,
କେତେ କଷିଫୁଲ୍ ମୂଷା ରେ ମାରୁ !
ଖସି ଗଡ଼ିଯାଏ ବୁଢ଼ଇ ବେଳ,
ବାଡ଼ ଝିଙ୍କାପାନେ ତୋଇଣ ମେଳ.

ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ବୁଲନ୍ତି ଗାଁ,
"ଜହ୍ନିଫୁଲ୍ ଫୁଟେ ଠୋ-ଠା ।
ଚଢ଼ିଅ ମୂଷା କନ୍ଦୁ ଯାଉଛୁ
"ଗୁଡ଼ଜଳ ମୁଠିଏ ଦେଇ ଯା ।"

ବେଙ୍ଗୁଲୀ ରାଣୀ

ବେଙ୍ଗୁଲୀ ବେଙ୍ଗୁଲୀ ପାଣି ଦେ,
ନଈ ସମୁଦର ଭସେଇ ଦେ ।
ଇନ୍ଦ୍ର ରଜାଙ୍କର ବେଙ୍ଗୁଲୀ ରାଣୀ,
ବୋବେଇ ଦେଲେ ସେ ବରଷେ ପାଣି ।
ବେଙ୍ଗୁଲୀ ବସଇ ସାରୁମୂଳରେ,
ଛତି ଧରିଅଛି ସାରୁ ପତରେ ।
ବେଙ୍ଗୁଲୀ ବୋବାଏ କେଁ କଟର,
ପାଣିରେ ଭାସଇ ଦୁଆର ଘର ।

ପାଣି ପଶିଗଲା ସାପ-ଗାତର,
ସାପମାନେ ହେଲେ ଛନିଛତର ।
ଖରାଦିନେ ସାପ ବେଙ୍ଗ ଖାଇଲା,
ବରଷାଦିନରେ ଫଳ ପାଇଲା ।
ଇନ୍ଦ୍ରଦେବତାଙ୍କ ବେଙ୍ଗୁଲୀ ରାଣୀ,
ସାପ କାମୁଡ଼ିଲା ତାଙ୍କ ଘରଣୀ ।
ଇନ୍ଦ୍ର ରଜା ପାଣି ବରଷି ଦେଲେ,
ନଈ ସମୁଦର ଭସାଇ ଦେଲେ ।
ସାପଘରେ ପଶିଗଲା ରେ ପାଣି,
ହୁଳହୁଳି ଦେଲା ବେଙ୍ଗୁଲୀ ରାଣୀ ।
ପାଟି ପାକୁ ପାକୁ କରି ବେଙ୍ଗୁଲୀ
ଫଡର ଜଡର ହାଉଛି ବୁଲି ।

ଇନ୍ଦ୍ରବରଙ୍କର ହୋଇ କନିଅ
ମନ୍ଦୁହୁବ କରୁ ଧରଣ ଈଅ ।
ନଳାମୁର୍ଦ୍ଧେ ପଶି ପିଇ ଚୋରାଣି,
ଏତେ ଅସନା ତୁ ବେଙ୍ଗୁଲି ରାଣୀ ?
ହୋଓ ପରେ ଇନ୍ଦ୍ରରଜାଙ୍କ ରାଣୀ,
ନ ଅସିବୁ ଅମ ଘରକୁ ପୁଣି ।
ଭାଡ଼ିଭକ୍ତ ଶୁଣି ବେଏଁ କଟର,
ରାଣ୍ଡରେ ମାଡ଼ଇ କୁସ୍ତକୁ ଡର ।
ଯେ ଘରେ ବେଙ୍ଗୁଲି ବହଇ ଯାଇଁ
ପଶେ ଡହିଁ ସାପ ଅଧାରପାଇଁ ।
ତେଣୁ ବେଙ୍ଗ ଦେଖି ମାଡ଼ଇ ଡର,
ବେଙ୍ଗ ପର ଜନ୍ତୁ କେତେ ମାଉଛ ।
ତତେ ମୁହିଁ ମାରି ପାରଇ ନାହିଁ,
"କଦୋଷୀ ପରାଣୀ ମାରନ୍ତି ନାହିଁ ।"
ମାରଲେ ଭୁଅନ୍ତି କାଲ ଅଟର,
ବେଙ୍ଗ ବେଙ୍ଗୁଲିଙ୍କୁ ହୁରୁ ଜୁହାର ।

ବାଲୁଅ ଘାଗ

ବାଲୁଅ ଘାଗ ରେ ବାଲୁଅ ଘାଗ,
ଏତେ ବୋବାଇ ତୁ କୋଉଥି ପାଇଁ ?
ବୋବାଉ ଜଠୁ ନ୍ତୁ "ହୁକେ ହୋ ।"
କୁକୁର ଭୁକଇ "ଭୋଓ ଭୋଓ" ।
ଗୋଟାଏ ଡାକିଲେ ଉପାୟ ନାହିଁ,
ଡାକନ୍ତି ଯେତେ ବାଲୁଅଘାଗ ।
ନ ଡାକିଲେ ଗୁଡ ଫାଟେ କି ସତେ ?
ଏ କଥା ତ ମତେ ନୁହେ ପରତେ ।
'ହୁକେ ହୋ ରେ ହୁକେ ହୋ ।'
ଏବେତ ବୋବାଳିକୁ ଶୋଓ ରେ ଶୋ ।

ବାଘ ଦେଖି ଟୋକେ ଡର କି ମାଡ଼େ,
ଶୀତ ଦିନେ ଅବା କୁହାଟ୍ଟୁ ନାଡ଼େ ?
ବାଲୁଆ ଭାଇ ରେ ବାଲୁଆ ଭାଇ,
"ହୁକେ ହୁକେ" ଛଡ଼ା ଗୀତ କି ନାହିଁ
ସ୍ୱଭାବ ଏ ଟୋର ବାଲୁଆ ଭାଇ,
ଅଉ କିଛି କଥା ଏଥିରେ ନାହିଁ ।
ସଞ୍ଜବେଳେ ଭାତଖିଆ ପହରେ,
ରାତି ଅଧେ, ପାହାନ୍ତିଆ ପହରେ,
ପହରକେ ଛୁହି ବୋବାଉ ଥରେ,
ଗୁରୁଥର ଡାକୁ ଗୁରୁ ପହରେ ।
ପହର ଗଣି ତୁ ଡାକୁ କେମନ୍ତେ,
ଅଚମ୍ଭିତ ଲାଗେ ଏ କଥା ମତେ ।
ଦିନେ ଯେବେ ଡାକୁ ହୋଇ ଖିଲତିଇ,
ଛ ମାସେ ଛ ପକ୍ଷେ ମରଇ କେହି ।
ଖରା ଥାଉଁ ପଡ଼େ ବରଷା ଯେବେ,
ଟୋ ପୁଅର ବାହା ହୁଏ କି ତେବେ ?

"ଖରା କରୁଅଛି ମେଘ କରୁଛି,
"ବାଲୁଆ ପୁଅର ବାହା ହେଉଛି ।"
"ବାଲୁଆ ନନା ରେ ବାଲୁଆ ନନା,
"ଘର ପୋଡ଼ିଗଲା ପଛକୁ ଅନା ।"
ପିଲାଏ ଗାଆନ୍ତି ବଜାଇ ତାଳି,
ରାତିରେ ବୋବେଇ ଦେଉ କି ଗାଳି ?
ପୁଅ ବାହା କାଲି ବାଲୁଆ ଭାଇ,
ଡାଲି ଭାତ ଦିବୁ ପିଠା ମୋ ପାଇଁ ?
ବାଲୁଆ ଭାଇ ରେ ବାଲୁଆ ଭାଇ,
ଅଉ ଟୋ ଗୀତ ମୁଁ ଗାଇବି ନାହିଁ ।

ବାଘ ଗୀତ

ଆଇଲା ମହାବଳ ବାଘ ମାଇଲା ଛେଳି ମେଣ୍ଢା,
ଗ୍ରାମଯାକ ବୋବାଇ ଉଠିଲେ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡେ ଭେରଣ୍ଡା ।
ପର୍ବତରୁ ଗଡ଼ ବାଘ ଷୋଳ କୋଶ ବୁଲି,
ବଳଦେ ମଇଁଷ ଗୋରୁ ଦେଖିଲେ ଉଠେ ଫୁଲି ।
ପଦାରେ ମଇଁଷ ବୁଲୁଥିଲେ ବାଘ ଯାଏ ଖାଇ,
ଘରେ ପଶି କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ନିଏ ଗୋରୁ ଟାଣି ।
ଶିକାରୀମାନେ ବନ୍ଧୁକ ନେଇ ବାଘକୁ ପକାନ୍ତି ମାରି,
ବାଘ ମାରି ବାଘମୁଣ୍ଡ ଟାଙ୍ଗନ୍ତି ଧାରି ଧାରି ।
ବଡ଼ ହେଲେ ପେମ କେତେ ମାରିବ ମହାବଳ,
ଘିଅ, ଦୁଧ ଡାଲି ଭାତ ଖାଇଲେ ହେବ ବଳ ।

ସକାଳ

ସକାଳ ହେଲାଣି ଉଠ ଲୋ ପାରା,
କାନ୍ଥ ବାଡ଼ ଗଛେ ପଡ଼ିଲା ଖରା ।
ଗଛ ଡାଳେ ବସି ରାବଇ କାକ,
ଉଠିଲେଣି ପିଲା ଶୁଣି ତା ଡାକ ।
ତା ରବ ଶୁଣନ୍ତେ ଜଗତ ଜନ,
ଉଠି ନିଜ କାମେ ଦିଅନ୍ତି ମନ ।
ପିଲାମାନେ ଉଠି ଖେଳନ୍ତି ଦାଣ୍ଡେ,
ବଡ଼ ପିଲା ଯାନ୍ତି ଗୁହାଳୀ ଗୁଣ୍ଡେ ।
ନୂଆ ବୋହୂମାନେ ପିଣ୍ଡା ଦୁଆର,
ଛରକା ପକାନ୍ତି ପାଣି ଗୋବର ।
ବାସନ ମାଜିଣ ଚକ୍କା ଦେଇ,
ସାତ ପାଞ୍ଚ ମିଳି ଯାନ୍ତି ଗାଧୋଇ ।
ଚଷାମାନେ ହଳ ବଳଦ ନେଇ,
ବିଲକୁ ଯାଆନ୍ତି ହଳ ବୁଲେଇ ।

ଗଉଡ଼ ନଅର ଗୋରୁ ଗୋଠକୁ,
ହାକୁଥା ଗଣ୍ଡିର ନଏ ହାଟକୁ ।
ମୁଢ଼ି ଚୁଡ଼ା ତେଲ ଲୁଣ ପସରା
ସାହୁ ସାହୁ ଅସି ବୁଲଇ ଭରା ।
ଦରବାରେ ଗଲେ ଦାଣ୍ଡଗାରଅ,
ହିସାବ କରନ୍ତି ମହାଜନଅ ।
ସ୍ନାଅନ ସାରିଲେ ଭକତମାନେ,
ଦେବ-ସେବା ପୂଜା କଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

ବେଳବୁଡ଼

ଖରା ନଇଁଲାଣି ପଦାକୁ ଯିବା,
ପଦାରେ ସମସ୍ତେ ଖେଳି ବୁଲିବା ।
ଫୁଲ ଫୁଟିଅଛି ବାସ ଆସୁଛି,
ତା ବାସନା ମୁହିଁ ନାକେ ସୁଙ୍ଘିଲି ।
ଗଛ ଲତା ସବୁ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର,
ଚିଲ ଦିଶୁଅଛି ଡାଳ ପତର ।
ପକ୍ଷୀ ରହିଅଛି ଡାଳରେ ବସି,
ପିଲ ଖେଳୁଛନ୍ତି ଦଉଡ଼ି ହସି ।
କଳ କଳ କରି ବହୁଛି ନଈ,
କୂଳେ ଚରୁଛନ୍ତି ବାଛୁରି ଗାଈ ।
ମେଣ୍ଢା ଛେଳିମାନେ ଚରନ୍ତି ପାଖେ,
ଛେଳି ଛୁଆ ମୁହିଁ ଧରିବି କାଖେ ।
ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ଚଢ଼େଇମାନେ,
ତାଙ୍କ ଗୀତ ମୁହିଁ ଶୁଣିଲି କାନେ ।
ଅଖି ଫେରାଇଲେ ମଥା ଉପର,
ନୀଳ ଆକାଶ ଯେ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର ।
ସମସ୍ତ ଗଢ଼ିଛ ଆହେ ଈଶ୍ୱର,
ଦଣ୍ଡବତ ଘେନ ପ୍ରଭୁ ମୋହର ।

ମୋର ଅଧେ, ତୋର ଅଧେ

ଛେନିଏ ଦେଖେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର,
କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଡାଳ ପତର !
ନଇଁ ପଡ଼ିଅଛୁ ଫୁଲରେ ଡାଳ,
ଫୁଲ ତୋଳି ଅସ ଗୁନ୍ଥିବା ମାଳ ।
ଛେମୂଳେ ମୁହିଁ ଢାଳିବି ଜଳ,
ଛେରେ ଫଳିବ ସୁନ୍ଦର ଫଳ ।
ସେ ଫଳ ପାଚିବ ଅଳପକାଳେ,
ପାଚି ଝୁଲୁଥିବ ପବନ ଡାଳେ ।
ତୋଳି ଅଣି ମୁହିଁ ଧରିବି ଫଳ,
ଭାଇକୁ ଲଗିବ କେଡ଼େ କଅଁଳ ।
ସେ ଫଳ ପାଚିଲେ ଭାଙ୍ଗିବି ମୁହିଁ,
ଅଧେ ମୁଁ ଖାଇବି, ଅଧେ ତୁହି ।

ସତ୍ୟଯୁଗ ଫଳ

ଆମ୍ବ ବଉଳଇ ଫଗୁଣ ମାସେ,
ଦିଗ ମହକଇ ତାର ସୁବାସେ ।
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ କରି ମହୁମାଛିଏ,
ବସନ୍ତ ଆସିଣ ବଉଳ ଦେଖେ ।
ମହୁ ଖେଳି ଉଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି ଭୁଲି,
ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ସଞ୍ଚନ୍ତି ଖାଲି ।
ପତ୍ର ଗହଳରେ କୋକିଳ ବସି
"କୁହୁ" "କୁହୁ" ତାନ ଦିଏ ବସି ।
ଚଣା ଧରି ଆମ୍ବ ଡୁଅର କଷି,
ଲେନ୍ଥ ଲେନ୍ଥ ଡାଳେ ଝୁଲଇ ଫସି ।
ଝୁଣୁ ଝୁଣୁ ପାଚି ହଳଦିବନ,
ଖାଇବାର ଥାଉ, ଦେଖେ ଯତନ !
ଆମ୍ବ କି ମଧୁର କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର,
ଏ ଫଳ ଅଟେ କି ସତ୍ୟଯୁଗର !

ବର୍ଷାଗୀତ

ମେଘ ନବଣର ଟପର ଟପର
ଢେଣ୍ଢୁର ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ସଭକରେ ରହିଲେ ରଜା ଗୋ
ଢେଙ୍କଙ୍କ ବାଇଦ ବଜା ।

ମେଘ ବରଷର ଟପର ଟପର
ଝୁଅରେ ବହର ପାଣି,
ପାଣିରେ ଭାସନ୍ତି କେଉଁ କଟର ହୋ
ବେଙ୍ଗ ଓ ବେଙ୍ଗୁଲି ରାଣୀ ।

ନୂଆ ପାଣି ପାଇ ଦାଣ୍ଡେ ଦୁବଘାସ
ଚଢା ଚଢା ହଅଁ ଲଲ,
କାଲ ଗୁଲୁଗୁଲୁ ପାଟଗୋଡ଼ୀ ପିଲ
ସାଧବବୋହୂ ହଡିଲା ।

ଅଳତା ସମାନ ରଙ୍ଗତ ବନର
ଏକାପାଣି ପଡ଼େ ଉଲେ,
ଧଳ ପାଣି ସଙ୍ଗେ ମିଶିଗଲା ବୋଲେ
ମୋତି ଫୁଲ ପର ଝୁଲେ ।

ପାଣିର ଫୁଟୁକା ଫୁଟି ଯାଏ ଭସି
କ୍ଷଣକେ କାହିଁ ହଜଏ,
'ସାଧବ ଘରର ବୋହୂ ବୁଡ଼ି ମଲା'
ବୋଲି ନାଚନ୍ତି ପିଲାଏ ।

ନୂଆ ପାଣି ପାଇ ଫୁଟି ଉଠେ ଛତୁ
ଝୁଙ୍କା ବାଲିଆରି ବଳେ,
ନଙ୍ଗାଳୁ ଉଠେଣି ଗୁଙ୍ଗଡ଼ା ଧରଣ
ପିଲାଏ ଛତୁ ତୋଳିଲେ ।

ଦୋଳି ଗୀତ

ଦୋଳ ଦୋଳ ଧନମଣି, ଦୋଳ ଅଳ୍ପ ଜୋରେ,
ନାହିଁ କିଛି ଡର ଧନ, ମା ଅଛନ୍ତି ପଛେ ।
ହସି ହସି ଦୋଳ ଧନ, ଦୋଳି ଦୋଳି ହସ,
ଯେତେ ଉଚ୍ଚେ ପାରୁ ଧନ, ସେତେ ଉଚ୍ଚେ ବସ ।
ହୋଇ ଗୁଲ୍ ଯା ଉପରକୁ, ହୋଇ ଗୁଲ୍ ଯା ତଳ,
ଦୋଳି ଖେଳି ଖେଳି ଧନ, ବଢ଼ିଯିବ ବଳ ।
ଦୋଳ ଦୋଳ ଧନମଣି, ପାଖେ ଅଛନ୍ତି ମା,
ଯା ଗୁଲ୍ ଯା ଉପରକୁ, ଆ ପାଖକୁ ଆ ।

ନାଚ ଗୀତ

ଥେଇ ଥେଇ ନାଚ ଧନ, ନାଚ ଥେଇ ଥେଇ,
ଉଠେଇ ପକେଇ ଗୋଡ଼ ଉଠେଇ ପକେଇ ।
ଧିନ୍ନା ତାକ ଧିନ୍ନା ତାକ ଧିନ୍ନା ତାକ ଧେଇ,
ହସି ହସି ନାଚ ଧନ, ଥେଇ ଥେଇ ଥେଇ ।
ନାଚ ନୀଳମଣି ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି ମାଆ,
ଧିନ୍ନା ତାକ ଧିନ୍ନା ତାକ ଥେଇ କଟ ତାଅ ।

ମୁହଁ ଦୁହଙ୍କର

ଏତେ ଠିକେ ସରସ୍ୱତୀ ହସ ହସ ମୁଖ,
ତା ହସ ଦେଖିଲେ ହୁଏ ମନେ କେତେ ସୁଖ ।
ପାରୁ ଯେବେ ମୁହଁ ହଲାଇ କହେ ତାକୁ କଥା,
ଠୋ ଠୋ ହସୁଥାଏ ହଲାଇଣ ମଥା ।
କୃଷ୍ଣ କହେ "ମୋ ବଉଳୀ", ପାରୁ କହେ "ମୋର",
ସବୁ କହେ, କାଖେଇଲେ ମୁହଁ ଦୁହଙ୍କର ।

କାଉ ଓ ବାଳିକା

ବାଳିକା—ତାମସ୍ୱ କାଉ ରେ ତାମସ୍ୱ କାଉ,
କାଆ କାଆ ରବ କୁଆଡ଼େ ଯାଉ ?
କାଉ—ପାର୍ବତୀ ଦେଈ ଗୋ ପାର୍ବତୀ ଦେଈ,
ବନ ପରବତେ ମୁହିଁ ସ୍ୱବଇ ।
ବାଳିକା—ତାମସ୍ୱ କାଉ ରେ ତାମସ୍ୱ କାଉ,
ନଈ ସମୁଦ୍ର କେମନ୍ତେ ଡେଉଁ ?
କାଉ—ପାର୍ବତୀ ଦେଈ ଗୋ ପାର୍ବତୀ ଦେଈ,
ଉଚ୍ଚ ଅକାଶରେ ମୁହିଁ ଉଡ଼ଇ ।
ନଈ ସମୁଦ୍ର ରହନ୍ତି ତଳେ,
ଉଡ଼ି ଗଲ୍ୟାଏ ମୁଁ ଜଳେ ଅଟକେ ।
ବାଳିକା—ତାମସ୍ୱ କାଉ ରେ ତାମସ୍ୱ କାଉ,
ଦାନାପାଣି ଉଡ଼ି କଅଣ ଖାଉ ?
କାଉ—ପାର୍ବତୀ ଦେଈ ଗୋ ପାର୍ବତୀ ଦେଈ,
ନାନାଜାତି ଫଳ ଗଛେ ପାଉଇ ।
ମନ ଖୁସି ହୋଇ ମୁଁ ତାହା ଖାଏ,
ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳ ହେଲେ ବସାକୁ ଯାଏ ।
ବାଳିକା—ତାମସ୍ୱ କାଉ ରେ ତାମସ୍ୱ କାଉ,
ଜାଡ଼ରେ ଫୁଙ୍ଗୁଳା କେମନ୍ତେ ଶୋଉ ?
କାଉ—ପାର୍ବତୀ ଦେଈ ଗୋ ପାର୍ବତୀ ଦେଈ,
ଜାଡ଼ ଲାଗେ ମୁହିଁ ଲେଡ଼ଇ ନାହିଁ ।
ବାର ମାସ ମୋର ଏ ଡେଣା ପର,
ରକ୍ଷା କରେ ମୋତେ ଖରା ଶୀତର ।
ବାଳିକା—ତାମସ୍ୱ କାଉ ରେ ତାମସ୍ୱ କାଉ,
ରାତି ଗୋଟାପାକ କେମନ୍ତେ ଶୋଉ ?
କାଉ—ପାର୍ବତୀ ଦେଈ ଗୋ ପାର୍ବତୀ ଦେଈ,
ଗଛ ଡାଳେ ମୁହିଁ ଚଢ଼ିବେ ଶୋଇ ।
ବାଳିକା—ତାମସ୍ୱ କାଉ ରେ ତାମସ୍ୱ କାଉ,
ଏବେ ବାଲାରେ କେମନ୍ତେ ଶୋଉ ?

ଭାଉ—ପାର୍ବତୀ ଦେଖ ଗୋ ପାର୍ବତୀ ଦେଖ,
ଚନ୍ଦ୍ର ଭାଲେ ଶୁଏଁ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବେଇ ।
ବନ ପରବତ ଡାଳ ପତରେ,
ଶୋଇପଡ଼େ ମୁହିଁ ରାତିକାଳରେ ।
ରାତି ପାହାନ୍ତାରୁ ମୁହିଁ ଉଠଇ,
ପିଢ଼ା ଗଛ ବାଡ଼େ ବସି ରାବଇ,
ମୋ ଡାକ ଶୁଣିଣ ଜଗତଜନ
ଉଠି ନିଜ କାମେ ଦଅନ୍ତି ମନ ।

ପାରା ଯୋଡ଼ିକ

ଗୁଲୁଣି ଚଲଉଁ ଚଲଉଁ ପାଇଲଇଁ ମୁଁ ଗୋଡ଼ି;
କି ସୁନ୍ଦର ପାରା ଯୋଡ଼ିକ ଯାଉଅଛନ୍ତି ଉଡ଼ି ।
ଅସ ଅସ ପାରା ଯୋଡ଼ିକ ମୋର ପିଣ୍ଡାରେ ବସ,
ଖାଇବାକୁ ଦେବି ତୁମକୁ ମୁହିଁ ନଡ଼ିଆ ରସ ।
ପିଇବାକୁ ଦେବି ତୁମକୁ ବେଣ୍ଟ ପୋଖରୀ ପାଣି,
ଶୋଇବାକୁ ଦେବି ଖଟୁଲି ମାଳୀଘରୁ ମୁଁ ଆଣି ।
ମାଳୀଘର ଖଟୁଲିରେ ଯେ ବାଉଁଶର ପାଟିଆ,
ବଳାଘର ଝିଅ ଗୋଡ଼ରେ ରତନର ଝୁଣ୍ଟିଆ ।
ରତନଝୁଣ୍ଟିଆ ମଝିରେ ଥିଲା ମାଣିକ୍ୟ ମରି,
ଖସିଗଲା ଝୁଣ୍ଟିଆରୁ ସେ ଖୁଣ୍ଟି ନେଲା ତା ଶାରୀ ।

ଶାରୀ ପଚାରିଲା ଶୁଆ ଲୋ କେଉଁ ବାଟରେ ଯିବା,
ଶୁଆ ବୋଲେ ଶାରୀ ଚାଲ ମୋ ସ୍ୱର୍ଗଦାଣ୍ଡରେ ଯିବା ।
ସ୍ୱର୍ଗଦାଣ୍ଡେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ମୁଁ ପାଏ ଗୋବର ଲଣ୍ଡି,
ଲିପି ପୋଛି ଦେଇ ଯାଅ ମା ପୂଜୁ ମଙ୍ଗଳଚଣ୍ଡୀ ।
ମଙ୍ଗଳଚଣ୍ଡୀ ଗୋ ମଙ୍ଗଳଚଣ୍ଡୀ କଥାଏ କହ,
ଲିପି ପୋଛି ଏଥି ଦେଇଛୁ ମା ଦଣ୍ଡେକ ରହ ।
କସ୍ କଥା କସ୍ କଥା ସେ ରଜା ପୁଅର କଥା,
ହୁଁ ଭରୁଥିବ ଶୁଣିବୁ ହାତେ ବଇଁଶ ମଥା ।

ଗୁଲ୍ଲଣି ଚଲନ୍ତ ଚଲନ୍ତ ପାଉଲଣି ମୁଁ ଟୋକ୍ରା,
ଥିବଣ୍ଟି ମଣି ଧରି ପାରୁ ଏ ଯାଉଥିଲା ସେ ଭଡ଼ି ।
ମଣି ଦେଖି ଭଡ଼ ଯାଆନ୍ତେ ଥଣ୍ଟୁ ପଡ଼ିଲା ଖସି,
ରାଜାପୁଅ ବେଗେ ପାଉଧି ଘୋଡ଼ା ଉପରେ ବସି ।
ଘୋଡ଼ା ଝଂପଟାଇ ସେ ମଣି ରଜାପୁଅ ଧରିଲା,
ରାଜକନ୍ୟା ରୂପ ମଣିରେ ଅଙ୍କା ଥିଲା ଦେଖିଲା ।
କେଉଁଣି ଦେଶେ ସେ ରଜାର ଘର ମନରେ ଭାଳି;
ତିନି ସଙ୍ଗାତଙ୍କୁ ଘେନିଣ ଘୋଡ଼ା ଦେଲା ସେ ଗୁଳି ।
ଅଣୀ କୋଣେ ରାତି ହୁଅନ୍ତେ ଘୋଡ଼ା ବାନ୍ଧି ସଙ୍ଗାତେ,
ପହରକେ ଜଣେ ଜଗିଲେ ଯାପିବାକୁ ସେ ରାତେ ।
ପହିଲା ପହରେ କୋଟୱାଳ-ପୁଅ ଶୁଣିଲା କାନ୍ଦ,
ବୁଝିଲା ମନେ ମନେ ସେ ଭୂତଙ୍କର ଏ ଫାନ୍ଦ ।
ସାଧବପୁଅ ଦ୍ୱିପହରେ ଶୁଣେ ବନସ୍ତେ କାନ୍ଦ,
ବୁଝିଲା ମନେ ମନେ ସେ ଦେବଙ୍କ ଏ ଫାନ୍ଦ ।
ମନ୍ତ୍ରୀପୁଅ ତିନି ପ୍ରହରେ ଶୁଣି ବନସ୍ତେ କାନ୍ଦ,
ବୁଝିଲା ମନେ ମନେ ସେ ଅସୁରଙ୍କ ଏ ଫାନ୍ଦ ।

ରଜାପୁଅ ଶେଷ ପ୍ରହରେ ଶୁଣି ବନସ୍ତେ କାନ୍ଦ,
ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା ହସେ ପୂନେଇ ଚାନ୍ଦ ।
ଚାନ୍ଦମୁଖେ ଦେଖେ ହସୁଛି ସେହି ରଜାର ଝିଅ,
ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି କାନ୍ଦ ଆଡ଼କୁ ଗଲା ରଜାର ପୁଅ ।
ଦେଖେ ଗଜଦନ୍ତ ପଲଙ୍କେ ବସି କାନ୍ଦେ ସୁନ୍ଦରୀ,
ରୂପ ଝଟକଇ ଯେସନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ସ୍ୱରଗାପ୍ସରୀ ।
ପୁଚ୍ଛଇ ସେ ରାଜକୁମର ସେହି କନ୍ୟାକୁ ଧୀରେ,
"କେମନ୍ତେ ଏକାକୀ ଆସିଲ ଏହି ନିର୍ଜନ ପୁରେ ।"
ରାଜକନ୍ୟା କହେ, "ଅଛଇ ଏକ ଅସୁରୀ ବୁଢ଼ୀ,
ଚରିବାକୁ ଯାଏ ରାତିରେ ଦିନେ ଆସଇ ଉଡ଼ି ।
ଖାଇଗଲା ବାପ ମାଆଙ୍କୁ ମାରି ସପରି ଭାରି,
ମୋ ବିନା ଦେଖିବାକୁ ଏ କୂଳେ ପ୍ରାଣୀ କେହି ତ ନାହିଁ ।

ଘୋଡ଼ାଶାଳୁ ଘୋଡ଼ା ଯାଉଛି ହାତୀଶାଳରୁ ହାତୀ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପୁରୀ ତ ପଡ଼ୁଛି ଜନ ପ୍ରାଣୀ ନାହାନ୍ତି ।
ଏତେକ ରାଜକୁଳ ଜନ୍ମିଲି, ଧିକ ମୁଁ ଅଛି ରହି;
ରାତିପାଙ୍କ ଘୋର ନିର୍ଜନେ ବିକଳେ ମୁଁ କାନ୍ଦଇ ।
ସବୁଘରେ ମୁହିଁ ଯାଉଛି ଏକ ଘର ଯେ ମନା,
ନିଶା ଗରଜନ୍ତେ ସେ ଘରୁ କଥା ଯାଉଛି ଶୁଣା ।”
କବାଟ ଭାଙ୍ଗିଣ ରଜାର ପୁଅ ଘରେ ପଶିଲା,
ଦେଖି ତାକୁ କଳା ଘୋଡ଼ାଟା ତାର ବଶ ଯେ ହେଲା ।
କାନ ଫୁଙ୍କି ରାଜକୁମାର ପିଠେ ଅଞ୍ଜସି ଦେଲା,
କ୍ଷଣକେ ଦୁରନ୍ତ ଘୋଡ଼ାଏ ତଳେ ଝାମ୍ପ ମାରିଲା ।
ଘୋଡ଼ାଟାପୁ ତଳେ ଖୋଳିଣ ତଳେ ଦେଖିଲା ପକ୍ଷୀ,
ଅନେକ୍ଷତ ମନ୍ତ୍ର କହିଲେ ତାକୁ ବିକଟେ ହସି ।
“ତୋହପର ଦନେ ଅସୁର ଥିଲା ରକତ ମାଂସ,
ଗୋଟି ଗୋଟି କର ଅସୁରୀ ହାତେ ଗଲାଣି ନାଶ ।
ତୋତେ ଖାଇ ଶଏ ପୂରିବ, ପଳା ନେଇ ଜୀବନ ।”
“କିପରି ଅସୁରୀ ମରିବ” ଯୁବା ପୁଚ୍ଛେ ତକ୍ଷଣ ।

“ଶଏ ଯୋଜନରେ ଅଥଗ୍ର ମଣ୍ଡପରେ ନଅର,
ପୋଖରୀ ଭିତରେ ସେ ପୁରୀ, ଜଗେ ତା ଅଜଗର ।
ଅଜଗର ଶିରେ ମାଣିକ୍ୟ ଅସୁରୀର ଜୀବନ,”
ପକ୍ଷୀରାଜେ ଚଢ଼ି ଯୁବକ କଲା ତହିଁ ଗମନ ।
ଆଣି ସେ ମାଣିକ୍ୟ ମାରଣି ସେହି ବୁଢ଼ୀ ଅସୁରୀ,
ବିଭା ହୋଇ ରାଜକନ୍ୟାକୁ ଭୋଗ କଲା ସେ ପୁରୀ ।
ସାହସରେ ମର, ସାହସେ ଘୋର ବିପଦେ ତର,
ସାହସରେ ଭାଇ ସଂସାରେ ଘର ଦୁଆର କର ।

ସୁନାପଇତା

କାଶୀରଜା ଝିଅ ଲୋ ତୁ ନଳରଜା ବୋହୂ,
ନଳରଜା ବୋହୂ ଲୋ ତୁ ନଈକୁ ଗାଧୋଇ ଯାଉ ।

ନଈକି ଗାଧୋଇ ଯାଉ ଯାଉ ପାଇଲୁ ଗୋଡ଼ବଳା,
ଛେଳି କଣିବାକୁ ନେଇ ଗଲୁ ସେହି ବଳା ।

ଝିପିଟିପିକା ଛେଳି ଅଛି ପାତାଳ ଭିତରେ,
ରଜାପୁଅ ଖୋଜୁଅଛି ବନସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ।

ବନସ୍ତ ଭିତରେ ଅଛି ରଜାର ନଅର,
ରତନ ପଲଙ୍କ ଅଛି ନଅର ଭିତର ।

ପଲଙ୍କେ ଅଛଇ ଗୁଡ଼ି ସୁନ୍ଦର ଫରୁଆ,
କିଏ ଚୋରି କରିନେଲା ସିନ୍ଦୂର ଫରୁଆ ।

ମୋ ସୁନ୍ଦର ଫରୁଆଟି ନେଲା ରଜାପୁଅ,
ବାହୁନି ବାହୁନି କାନ୍ଦେ ରଜାଘର ଝିଅ ।

ଖୋଜି ଖୋଜି ରଜାପୁଅକୁ ବନସ୍ତେ ପାଇଲି,
ରଜାପୁଅ ବହିବ ବୋଲି ଦେଉଳ ତୋଳାଇଲି ।

ଦେଉଳ ଗୁରପିଠିଯାକ କଉଡ଼ି ମଣ୍ଡାଇଲି,
କଡ଼େ କଉଡ଼ି ଊଣା ହେଲା କନ୍ୟା ମୂଲାଇଲି ।

କନ୍ୟା ହାତରେ କାଚ ଯୋଡ଼ିକା ରୁଣୁଝୁଣୁ ବାଜେ,
ବୋଉ ବେକରେ ସୁନା ପଇତା ଖଣ୍ଡେହିରକୁ ସାଜେ ।

ଯେତେତେହେଲେ ସୁନାପଇତା ଗୁଣ ଯେବେ ନାହିଁ,
ବ୍ୟର୍ଥ ଜୀବନ ତେବେ ବହୁ କାହିଁପାଇଁ ?

ଡାମର୍ କାଉ

— ୧ —

ଡାମର କାଉ ରେ ଡାମର କାଉ,
ଉଞ୍ଚ ପରବତେ ବୋବାଉଥାଉ ।
ଉଞ୍ଚ ପରବତ ଧୁଞ୍ଜୁଧୁଞ୍ଜୁକା
ତହିଁରେ ବସିଛୁ ତିନି ମଞ୍ଜିକା ।
ତିନି ତିନି ପଣ ଅଠର ପଣ,
ଭାଇଙ୍କୁ ଡକାଇ କଉଡ଼ି ଗଣ ।
କଉଡ଼ି ଗଣାରେ ପାହିଲା ରାତି,
ଚୋର ନେଇଗଲା କଜଳପାତି ।
ଷାଠିଏ ଟଙ୍କାର ବଳଦ ମଲା,
ଏକା କାଳି ଗାଈ ମଥାନ କଲା ।
ଆସ ଗୋ ସଙ୍ଗାତ ଗାଧୋଇ ଯିବା,
କଇଁଅକାକୁଡ଼ ତୋଳି ଆଣିବା ।
କଇଁଅକାକୁଡ଼ ମୁଣ୍ଡରେ ପିଠା,
ଛଅ ବୋହୂଙ୍କର ଛଅ ଦୁହିତା ।

ମଞ୍ଜିଆଁ ତୋହ୍ନୁ ଯେ ଲବଙ୍ଗଲତା,
ସବା ସାନବୋହୂ ଗଜମୁକୁତା ।
ଲବଙ୍ଗଲତାକୁ ଗଜମୁକୁତା,
କହିଲେ ଭଉଣୀ କହ ଲୋ କଥା ।
ସୁଖ କହିବ କି ଦୁଃଖ କହିବ,
ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବା କଥା କହିବ ।

— ୨ —

ସାଧବ ଘରର ଛଅଟି ପୁଅ,
ରଜାଘରେ ଥିଲେ ଛଅଟି ଝିଅ ।
ଛଅ ଭାଇ ଯାକ ବୋଇତେ ଗଲେ,
ଦେଶ ବିଦେଶରେ ବଣିଜ କଲେ ।

ଅଷ୍ଟଧାତୁ ନବରତନ କେତେ,
ତାହାକେ ଭରିଲେ ଯାହାକୁ ଯେତେ ।
ମଣି ଝରଅରେ ଝଙ୍କ ବନ୍ଧିଲ,
ଅଥବା ମଣ୍ଡପେ ବୋଇତ ଗଲ ।
ଅଥବା ମଣ୍ଡପେ ଅସୁର ପୁଅ,
ଜଗିଅଛନ୍ତି ଛଅ ରଜାର-ଝିଅ ।
ଅସୁରଙ୍କୁ ମାରି ହୋଇଲେ ବାହା,
ଛଅ ଭଉଣୀ ଯେ ଛଅଟି ଯାଆ ।

ପରଶ ପଥର ମାଆ ଯେ ଦେଲେ,
ଛଅ ଝିଅମାନ ପଣତେ ନେଲେ ।
ପକ୍ଷୀରାଜ ଘୋଡ଼ା ଛଅଟି ଭାଇ,
ରଜାଘରୁ ନେଲେ ଯୌତୁକ ପାଇ ।
ଛଅ ବର କନ୍ୟା ଚଢ଼ିଣ ଗଲେ,
ଆପଣା ରାଇଜେ ମିଳିଲେ ଭଲେ ।
ହୁଳ ବରକୋଳି ବନ୍ଦାଣଥାଳି,
ବନ୍ଦାଇଲେ ସାତ ସଧବା ବାଳି ।
ଧନରତ୍ନ ନେଇ ଗଲେ ସେ ଘର,
ସରିଗଲା ଏଠି କଥା ମୋହର ।

ନାନାବାୟା ଗୀତ

ବରଷା ରାତିରେ ଯେ ଯାହାର ଘରେ
ଶୁଅନ୍ତି ସମସ୍ତେ ଯାଇଁ,
କେଉଁଠାରେ କିଏ ଗୀତ ଗାଉଥାଏ
ପିଲା ଶୁଆଇବା ପାଇଁ ।
ଝିଲିଲି ଅଷାଢ଼େ ବରଷଇ ମେଘ
ଅଣୁଅଣି ହୁଏ ପାଣି ।
ଖାଣିରେ ରଅଁନ୍ତି ଫଙ୍କର ଫଙ୍କର
ବେଙ୍ଗ ଆଉ ବେଙ୍ଗରାଣୀ ।

ଗଧନେ ବାଙ୍ଗଇ ଯୋଡ଼ି ମହୁସି ଗୋ
ଘନ ଘନ ସ୍ୱରେ କାକ,
ବୋହୂ ବାପ ଘରୁ ଭାଇ ଅସୁଛି ହୋ
ଶୁଭଇ ଉଠିଅ ଡାକ ।

ଅକାଶରେ ଗୁଡ଼ଲେ କଳାବଉଦ ଗୋ
ସୁଲୁ ସୁଲୁ ବହେ ବାଅ,
ବସା ଚଢ଼ଇ ଅଡ଼େ ଉଡ଼ିଯାଏ କାଉ
ରବ ଦେଇ କାଅ କାଅ ।

ଜୁଳୁଜୁଳୁ ଜଳେ ଜୁଳୁ ଜୁଳିଅ ଗୋ
ଶାଶୁଘରେ ଗଲେ ଝିଅ,
ମାଅ ଯାଇଛନ୍ତି ମାମୁଁ ଘରକୁ ଗେ
ତୁରତେ ଅସବେ ପରା ।

ଛୁଙ୍କା ଗୁରପିଠି ଫୁଟିଛି ଛତୁ ଗୋ
କିଏ ସେ ଛତୁ ତୋଳିଲା,
ଦୁଇକୂଳ ଖାଇ ପର୍ବତ ପ୍ରମାଣେ
ନଈ ତ ମାଡ଼ି ଅସିଲା ।

ଅକାତ ପାଣିରେ ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦଙ୍କ
ଗଞ୍ଜଣା ସହି ନ ପାରି,
ବିସର୍ଜନ ଦେଲା ସୁବର୍ଣ୍ଣପ୍ରତିମା
କାହାର ଏ ନବନାରୀ ?

ଶ୍ରାବଣର ଧାରା ଶୋକପସରା ଗୋ
ବାଠ ଗୁଡ଼ଲେ ବଳଦଅ,
କେଣେ ଯାଉଛ ରେ ବଳଦଅ ଭାଇ
ମେଘ ତ କଳାହାଣ୍ଡିଅ ।

ଗାଆଁ ତଳ ବିଲେ ମଇଁଷିପଲ ଗୋ
କୁହାଟେ ମଇଁଷିଅଳ,
ମଇଁଷି ଦୁଧକୁ ବାସ ଗୁଡ଼ିଲ ଗୋ
ଜାଳିବାକୁ ଘଷିଫାଳ ।

ପୋଖରି ହୁଡ଼ାରେ ଘୁଷୁରିପଲ ଗୋ
କିଏ ସେ ବଣ୍ଠା ମାଡ଼ିଲା,
ଗମ୍ଭୀର ବିଲରେ ଗୀତ ଗାଏ ଚଷା
ପବନ ଖରେ ବହିଲା ।
ନଈ ସେପାରିରେ ଘୋର ଅନ୍ଧାର ଗୋ
କିଏସେ ଗୀତ ଗାଉଛି,
ରହ ରହ ଅହୋ ବିଦେଶୀ ବାଟୋଇ
ମେଘ ତ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ।
ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ ଘୋର ବରଷା ହୋ
ଶୁଭେ ଘନ ଗରଜନ,
ପର୍ବତ ନାସୀର ମହାବଳ ବାଘ
ଖେପି ବୁଲେ ଗ୍ରାମ ବନ ।
ଗିରି ଗହନରେ ଝରଇ ଝରଣା
ମୟୂର ରାବ ଦିଅଇ,
ପର୍ବତ କୋଳକୁ ଢେଙ୍କା ଯାଏ ନଈ
ଦୂର ସିନ୍ଧୁ ପାଶେ ବହି ।
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନର ଗଛ ଘରଦ୍ୱାର
ଭାସିଯାଏ ଜଳ ସଙ୍ଗେ,
ଜଳମଧ୍ୟ ଦେଶେ ଚଢ଼ିଧରଃଯାକ
ପିଲା ଗୀତ ଗାନ୍ତି ରଙ୍ଗେ ।
ମେଘ ବରଷିଲା ଝପର ଝପର
କେଶୁର ମାଇଲା ଗଜା,
କେଉଁ ରାଇଜରେ ରହିଲେ ମୋ ରଜା
ଢେଲଙ୍ଗି ବାଇଦ ବଜା ।

ହୋଉ ରେ ବାଇଆ ହୋଉ

ବାଲିରେ ପାଚଇ ରଙ୍ଗଣୀ ଧାନ ଗୋ
ହୋଉରେ ବାଇଅ ହୋଉ,
ଯେଉଁ କିଆରିରେ ବହୁତ ଧାନ ଗୁ
ସେଇ କିଆରିରେ ଶୋଉ ।
ଝୁଣ୍ଟୁ ଝୁଣ୍ଟୁ ପାଣି ବାସନା ଧାନ ଗୋ
ନାଲି ଗୁଲ୍ଲି ଗୁଲ୍ଲି ଦିଶେ,
ଥାଳି ଗୁଳା ହେଲେ ଗୋଟିଏ ପାଖରୁ
ଚୁଲିଣ ଅସିବ କି ସେ । ୧ ।
ହେବୁଅ ମାସରେ ମାଣ୍ଡିଆ ପାଚଇ
ହୋ ରେ ବାଇଅ ହୋଉ,
ଯେଉଁ କିଆରିରେ ହେଲ ମାଣ୍ଡିଆ
ସେଇ କିଆରିରେ ଶୋଉ । ୨ ।
ମାଣ୍ଡିଆ ବାରିରେ ଶଲିଗ ବାଡ଼ ଗୋ
ଝୋବେଇ କୁଣ୍ଡେଇ ଫୁଲ,
ଝୋପଲ ଧରିଣ କୃଷ୍ଣ ତୋଳିବ ଗୋ
କିଏ ଦେବ ତାର ମୂଲ ?
ଥିର ଥିର କର ତୋଳିବୁ କୃଷ୍ଣ ରେ
କଣ୍ଟା ପଶିଯିବ ହାତେ,
ଲିଟେ ଚମ୍ପା ଦେଇ କେତେ ଅଣ୍ଡୁରରେ
ଧନ ରେ ପାଇଛୁ ତୋତେ । ୩ ।
ବାଡ଼ ଗୁର ପାଖେ କଣ୍ଟେଇ କୋଳି ଗୋ
କୃଷ୍ଣ ତୋଳି ଯିବ କୋଳି,
କୋଳି ଖାଉଁ ଖାଉଁ ଶିଆଳି ଲଟାରେ
କୃଷ୍ଣ ଖେଳୁଥିବ ଦୋଳି ।
ଶିଅଳିବଣରେ ବାଇଅ ବସା ଗୋ
ହୋଉ ରେ ବାଇଅ ହୋଉ,
ଯେଉଁ କିଆରିରେ ହେଲ ଧାନ ଗୁ
ସେଇ କିଆରିରେ ଶୋଉ । ୪ ।

ନାଲିଆ ପୁଅର   କସ ଯାଉଛନ୍ତି ସେ
ବାଆ ଭଲେ ଦୋହଲୁଛନ୍ତି,
ଲମ୍ବ ତାଳଗଛ   ବାଉଁ ବରଡ଼ାରେ
ବସାରେ ବସିଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ ।

ଗଳା ବଢ଼ଦକୁ   ଖର ପବନ ଗୋ
ଉଡ଼ାଇ ନିଏ ବହନ,
ଦାଣ୍ଡ ତାଳଗଛ   ଦୋହଲ ଦୋହଲ
ବାୟା ଗ୍ରବେ ଘନ ଘନ । ୫ ।

ଦୁଇ କୂଳ ଖାଇ   ବଢ଼ିଅଛି ନଈ
ପାଳରେ ପାରୁଛି ଧାନ,
ପଲ ବାନ୍ଧି ପକ୍ଷୀ   ଆକାଶେ ଉଡ଼ନ୍ତି
ଶୁଭୁଥାଏ ତାଙ୍କ ଗାନ ।

ତା ଶୁଣି ପିଲାଏ   ଗାଉଛନ୍ତି ଗୀତ
ହୋଓ ରେ ବାଇଆ ହୋଓ,
ଯେଉଁ କିଆରୀରେ   ଗଦଲ ଧାନ ଥୁ
ସେଇ କିଆରୀରେ ଶୋଓ । ୬ ।

ମାତୃସ୍ନେହ

କହୁଛନ୍ତି ମାତା   କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବୁଝାଇ
ବାତୁଳ ଦୁଷ୍ଟପଣ,
ଏମନ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ   କାହିଁକି ହେଲୁ ତୁ
ଆରେ ମୋର ଗଣ୍ଡୁଧନ !

ନାହିଁ ତୋର କୃଷ୍ଣ   ଏକବାଇଆ ହେ
ତୁହି ହେଲୁ ସେହୁପର,
ଜାନୁହାତ ତମ   ସେବା ନ ସରଇ
ବାପ ପୁଏ ଏକା ସର ।

ମୁହିଁ ଯେବେ ପୁଅ, ମାମୁଘର ଯିବି
ଚଳିବୁ କି ବାପଧନ,
ଖେଳୁଥୁ ଘରକି କିଏ ଡାକିବ କି
ଅରେ ମୋ କୁଳନନ୍ଦନ ।

ଅଫିଠା ଖଣି ମୋ ମହୁଡ଼ମଣି ରେ
ମୋ ଚମ୍ପାଗୁଣ୍ଡୁଡ଼ି ତୁହି,
ଭାତ ନ ରୁଚଇ ନିଦ ନ ମାଡ଼ଇ
ପାଖେ ନ ଦେଖିଲେ ମୁହିଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରମାବଦନୁଁ ଝାଳ ବୋହୁଥିଲେ
ପଣନ୍ତେ ପୋଛିବ କେହୁ,
ବଳେଇ ବଳେଇ ଭାତ ଖୋଇ ଦବ
ଧୂଳି ଝାଡ଼ି ଦେଇ ଦେହୁଁ ।
ପିଠି ଅଉଁଷିଣ କୋଳେ ବସାଇଣ
ଆଖିରୁ ପୋଛୁଣ ଲୁହ,
ମୁହିଁ ଚୁମି ଚୁମି ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ
ବୋଧ ଦେବ କିଏ କହ ।

ବାଘ ଭର କିଏ ସାଇ ବୁଲାଇବ
ଗଛୁଁ ଦେବ ଫୁଲ ତୋଳି,
ଚଢ଼େଇଙ୍କ ଗୀତ କିଏ ଶୁଣାଇବ
କିଏ ଖେଳାଇବ ଦୋଳି ?
ନଈ ପୋଖରୀକୁ ଗାଧୋଇ କେ ନେବ
କିଏ ଦେଖାଇବ ଜହ୍ନ,
ମୁହିଁକି ଅନାଇଁ ଭୋକବେଳ ଜାଣି
ଖୋଇବ ମନାଇ ମନ ?

ମାତା ମୁଖ ଚାହିଁ କହୁଛନ୍ତି କୃଷ୍ଣ
ମାମୁଘର ତୁ ନ ଯିବୁ,
ମାମୁଘର ଗଲେ ତୋହ ସଙ୍ଗତରେ
ମତେ ସିନା ନେଇଯିବୁ । *

ମତେ ଛାଡ଼ିଗଲେ କେମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ
ଏକୁଟିଆ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି,
ଥିବ ହୋଇ ଏବେ ଗାଧୋଇ ଖାଇବା
ଅଉ ଭେଟ ନୋହିବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ

କୁଜିକାଣ୍ଡ

କୁଞ୍ଜ ଡାଳ ରେ କୁଞ୍ଜ ଡାଳ,
କାଆ କାଆ ରବ କରୁଛ ଗାଳ ?
ପାର୍ବତୀ ଦେଇ ଗୋ ପାର୍ବତୀ ଦେଇ,
ବାରତା ଦଅଇ ସଙ୍ଗୁଁ ନେଇ ।
ବନ ପରବତ ଡେଇଁ ମୁଁ ଯାଏ,
ଘର କଥା ନେଇ ଦୂରବାସେ ଦଏ ।
ମୋ ରବ ଶୁଣନ୍ତେ ପ୍ରବାସୀ ଜନ,
ଘରକଥା ଭାଳି ବିବସ ମନ ।

ବିଦେଶୀ ବାରତା ଶୁଣି ମୁଁ ଆସେ,
ଉଡ଼ି ଯିବେ ଅସି ତା ଘର ପାଶେ ।
ଚୁଞ୍ଚିଲ ଅଧାର ପାଇଲେ ମୁହିଁ,
ସବୁର ବାରତା ଦଅଇ କହି ।
କୁଡ଼ି କୁଡ଼ି ଦେଲେ ଅଧାର ମତେ,
ଅଗ ଖାଇ ମୁହିଁ କହିବି ସତେ ।
କୁଞ୍ଜ ଡାଳ ରେ କୁଞ୍ଜ ଡାଳ,
ବାପାଙ୍କ କତିକି ସତେ କି ଯାଉଁ ?
ମୋ ବାପା ଅଛନ୍ତି ବହୁତ ଦୂରେ,
ଉଡ଼ି ଯାଅ କାକ ସମ୍ବଲପୁରେ ।
ଦେଉଛି ଅଧାର୍ କାଉ ରେ ଖାଅ,
ବାପାଙ୍କ ବାରତା କହି ତୁ ଯାଅ ।

କେତେ ଥର ଖାଇ ଯାଉ ଅଧାର,
ବାପା ତ ଅସନ୍ତି ନାହିଁ ରେ ଘର ।
ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ମୁଁ ଅନାଇଥାଏଁ,
ରାତି ହେଲେ ଦୁଃଖେ ଘରକୁ ଯାଏଁ ।
ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ ମୋ ମନ ଯେସନ,
ନୁହେ କି ସେପରି ବାପାଙ୍କ ମନ ?
ତେବେ କପାଁ ବାପା ଅସନ୍ତି ନାହିଁ,
ସାହେବ ଦୂରକୁ ଦେଲା ପଠାଇ ?
କୁଳିକାଉ ରେ କୁଳିକାଉ,
ମତେ ମିଛ କହୁ କି ଯଶ ପାଉ !
ଏଥର କହୁକୁ କାଉ ରେ ସତ,
ଖାଇବାକୁ ଦେବି ବାସନା ଭାତ ।
ପିଇବାକୁ ଦେବି ନଡ଼ିଆ ପାଣି,
ବାପାଙ୍କ ବାରତା ଦେବୁ ତୁ ଆଣି ।
ଏଥର ଅସିଲେ ବାପା ଘରକୁ,
ନ ଛାଡ଼ିବି ଆଉ ବନଦଣେ ତାଙ୍କୁ ।

ଯେବେ ସେ ମୋ କଥା ନ ମାନି ଯିବେ,
ପୁଣି ଆମ ଘରେ କପାଁ ଅସିବେ ?
ଯେବେ ଯିବ ତେବେ ସଙ୍ଗରେ ଯିବି,
ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ ସର୍ବଦା ଥିବି ।
ତାଙ୍କରି ସଙ୍ଗରେ ଗାଧୋଇ ଖାଇ,
ତାଙ୍କର କୋଳରେ ପଡ଼ିବି ଶୋଇ ।
ମତେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ବୁଲିବେ,
ସଞ୍ଜବେଳେ କାଉ ଗୀତ ଶୁଣିବେ ।
ଆରେ କାଉ ତୁହି ଉଡ଼ିଣ ଯିବୁ,
ବାପାଙ୍କୁ ମୋ ମନ କଥା କହିବୁ ।
ବୋଉ ମୋତେ ମାରେ ଖାଇବାପାଇଁ,
ବାପା କପାଁ ଧାଇଁ ଅସନ୍ତି ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଚୋଡ଼ ମାରବ ନାହିଁ,
ଚଞ୍ଚଳ ଚଞ୍ଚଳ ଦେବ ମୁଁ ଖାଇ ।
ଭାତ ଖାଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯାଆନ୍ତୁ,
ନଈ ନାଳକୂଳ ବୁଲି ଆସନ୍ତୁ ।
ସଞ୍ଜ ହେଲା କାକ ଯାଆ ରେ ଉଡ଼ି,
ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବତା ତ ଗଲେଣି ବୁଡ଼ି ।

ଘରଚଟିଆଳୀ

ଘରଚଟିଆଳୀ ରେ ଘରଚଟିଆଳୀ ତୁ
କେଉଁ ଦେଶେ ତୋର ଘର ?
ସଙ୍ଗୀ ହେବ କାହୁଁ ଆସିଣ ଝୁଲୁ
କାହ୍ନୁ ଘର କି ସୁନ୍ଦର !
ତୁହି ଯେତେବେଳେ ଝୁଲୁ ରେ ଘର
କାହ୍ନୁ ଯାଏ ଆନ ଘର,
ପର ହୋଇ ତୁହି ରହୁ କାହ୍ନୁ ଘରେ
ନିଜ ଘରେ କାହ୍ନୁ ପର ।
ପିତା ମାତା ଭାଇ , ନ କହନ୍ତି କିଛି
ଆପଣା ଘର ଗୃହର,
ଘର ଚିହ୍ନି ପୁଣି କୁମ୍ଭୀର ହୋଇ ସେ
ତୋ ସଙ୍ଗେ ଝୁଲରେ ଘର ।
କାହ୍ନୁ କହେ କାନ୍ଦି, ଏ ଘରଚଟିଆଳୀ
କପାଁ ଆମ୍ଭ ଘର ଭାଙ୍ଗେ,
କି ସୁନ୍ଦର ଘର କି କଲ ସେ ଆସି
ମାରବ ମୁଁ ତାକୁ ଡାଙ୍ଗେ,
କବାଟକଣରେ ଲୁଚି ନୂଆ ବୋହୂ
କାଇଁତ ଗୁଙ୍ଗଡ଼ା ବୁଣି,
"ପୁଅଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଦେଖ ସାଆନ୍ତାଣୀ"
କହେ କାହ୍ନୁ କଥା ଶୁଣି ।

ତାଙ୍କ ହସ ଦେଖି   ତାବା ଦୁଏ ତାଙ୍କୁ
ହସୁଥାନ୍ତି ପିତା ଭ୍ରାତା,
ଅଖି ଛଳ ଛଳ   ଦେଖି ଚୁମା ଦେଇ
କୋଳକୁ ନିଅନ୍ତି ମାତା ।
ଘରଣ୍ଟଅଳୀ ରେ   ଘରଣ୍ଟଅଳୀ ତୁ
କେଉଁଅଡ଼େ ତୋର ଘର,
ସମସ୍ତେ ତୋହର   ତାଙ୍କୁ ହେଲା ଏକା.
ଏଥିରେ ଜୟ ତୋହର ।
ଚନ୍ଦ୍ରା ଭର ଭର   ଶୋଇ ପଡ଼େ ତାଙ୍କୁ
ମନେ ଘାର ଚ୍ଚଗ ଭାବ,
ସ୍ୱପନରେ ଛଣେ—   ବାଡ଼ା ଧରି ଘର-
ଣ୍ଟଅଳୀଙ୍କୁ ଦଏ ମାର ।
ନିଦ୍ରାରେ ଏ ଚେଷ୍ଟା   ଦେଖିଣ ଜନନୀ
କରନ୍ତି ତା ଜାଗରଣ,
ଉଠି ଶୁଣେ ତାଙ୍କୁ   ନୂଆ ବୋହୂଙ୍କର
ଠହ ଠହ ହସସ୍ୱନ ।
ଦେଖେ ମାଜ ସତ୍ୟ   ବୋହୂଙ୍କର ହସ
ଆଉ ତ ସବୁ ସ୍ୱପନ,
ଘର ଣ୍ଟଅଁ ଘର   ଠିଆ ହୋଇଅଛୁ
କେବଳ ଧବଳ ବନ ।
ଲିପା ପୋଛା ହେଲେ   ...ଖବାଡ଼ି ବୋହୂ
ଡାଲି ଭାତ ପରଷନ୍ତି,
ତାଙ୍କୁ ବାଳୋଚିତ   ...ଷ୍ଟା ସ୍ନେହରେ
ଇଙ୍ଗିତ କରି ହସନ୍ତି ।
କେଉଁଅଡ଼େ ଗଲେ   ପିଲା ଦିନ କଥା
କେଉଁଅଡ଼େ ପିତା ମାତା,
ଭାଇବବାଦରେ   ସେହୁ ଭ୍ରାତୃଜାୟା
ତାଙ୍କୁକୁ ନ କହେ କଥା ।

ପଥିକ ଓ ବରଗଛ

ଦିନେ ଏକ ପାନ୍ଥ ହୋଇ ପଥଶ୍ରାନ୍ତ
ଶୋଇ ବରଗଛ ତଳ,
ଭାବଇ "ବିଧାତା କେବା ଅବିବେକୀ
ନାହିଁ ତା ବିଚାର ବଳ;
ଏଡ଼େ ବଡ଼ ମହା- ତରୁ ବରଗଛ
ଫଳ ତାର କେଡ଼େ ସାନ,
ନାଉନଠା କେଡ଼େ ସରୁ କିନ୍ତୁ ତାର
କେଡ଼େ କେଡ଼େ ଫଳମାନ !"
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ପଥିକ ହୃଦୟେ
ଟଳି ବରଫଳ ପଡ଼ି,
"କେମନ୍ତେ ଦୟାଳୁ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ"
ବୋଲିଣ ଉଠିଲା ବଡ଼ି ।
"ବରଫଳ ଯେବେ ବଡ଼ ହୋଇଥାନ୍ତା
ଯେସନେ ଟିଙ୍କିଆ ନାଉ,
ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ
ବଞ୍ଚି ଥାଆନ୍ତି କି ଆଉ ।"
କବି କହେ, "ସବୁ ବିଧାତା ବିଧାନ
ଜଗତ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ,
ଅଳ୍ପ ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ଜ୍ଞାନର ବଡ଼େଇ
ନ କର ପଥିକ ଭାଇ ।"

ଅଦିନ ମେଘ

ଖରା କରୁଅଛି ମେଘ ବରଷୁଛି
ବିଲୁଆ ପୁଅର ବାହା,
ଗାତରୁ ବାହାରି ହୁଡ଼ରେ କଙ୍କଡ଼ା
ଖରା ପୋଇଁଛନ୍ତି କାବା !

ଘୋର ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଘଡ଼ଘଡ଼ ଘଞ୍ଚ
କମ୍ପେ ପ୍ରାଣ ତାହା ଶୁଣି
"ଗରଜିଲା ମେଘ ନ ବରଷେ ପାଣି"
କିଏ କହୁଥାଏ ପୁଣି ।
ଜକ ଜକ ମେଘ ଧଶଇ ବିଜୁଳି
ତାଳଗଛେ ଯାଏ ଜଳି,
ପିଲାଏ ଶୁଣିଣ ମେଘ ଗରଜନ
ଛାଡ଼ନ୍ତି ଡହଟ ଝଳ ।
ବିଜୁଳି ଘେନଇ ଜୀବର ଜୀବନ
ଦଣ୍ଡେ ସୁନାଲଟା ପର
ଶବଦ ମାତର ଘଡ଼ଘଡ଼ି ସିନା
ତାହାକୁ କିପାଇଁ ଡର ।
ପାଣି ସଙ୍ଗେ ପଡ଼େ ସ୍ୱରଗ ପଥର
ତାହା ଦେଖି ପିଲାମାନେ
ସାଉଁଟି ଖାଇଣ ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି
ନାଚ କୁଦ ତାନମାନେ ।

ପାହାନ୍ତା

ରାତି ପାହିଲାଣି କାକ ରାବିଲାଣି
ପୂରୁବ ଅକାଶ ସିନ୍ଦୂରମୟ
ବହଇ ଶୀତଳ ପାହାନ୍ତିଆ ପବନ
କି ସୁନ୍ଦର ଅହା ଏହୁ ସମୟ ।
ପକ୍ଷୀମାନେ ଅସି ଡାଳେ ଡାଳେ ବସି
ଗାଉଛନ୍ତି ଗୀତ କିବା ସୁନ୍ଦର,
ଶୁଣିଲେ ସେ ଗୀତ ଲାଗିଯାଏ ଚିତ୍ତ,
ଉଠ ଉଠ ଆଉ ମଠ ନ କର ।

ଚହ୍ଲୁ ଝାକର ପଡ଼େ ଝର ଝର
ବନ୍ଦୁ ବନ୍ଦୁ ମଣ୍ଡି ଘାସ ପତର,
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି ଗଛରେ ଫଳଛି
ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୀର ଫଳ କିବା ସୁନ୍ଦର !
ନାନାଜାତି ଫୁଲ ଫୁଟି ଚହଟଇ
ଦିଗ ମହକଇ ଫୁଲ ସୁବାସେ,
ମିଠା ମିଠା ଖିର ପିଢ଼ା ଗଛ ପଦେ
କିବା ସୁନାବନ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶେ ।
ଏ ନୀଳ ଆକାଶ ସୁନ୍ଦର ପୃଥିବୀ
ଯାହାଙ୍କ ମହିମା ପ୍ରଚାର କରେ,
ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମ ଚାଲ ହେ ଗାଇବା
ଏ ପବିତ୍ର କାଳେ ଭକତିଭରେ ।

ବାଟୋଇ ଓ ନାଉରିଆ

ବାଟୋଇ—
ମେଘ ବରଷଇ ବିଜୁଳି ମାରଇ
ପବନ ବହଇ ଖର,
ବାଟ ଚାଲି ଚାଲି ପଡ଼ିଛି ମୁଁ ଥକି
ଦୂର ଦେଶ ମୋର ଘର ।
ଘୋର ଗରଜନେ ଦିଗ ଚମକଇ
ମେଘ ତ କଳାହାଣ୍ଡିଆ,
ଅନେକ ଦୂରର ବିଦେଶୀ ବାଟୋଇ
ନାବ ଅଣ ନାଉରିଆ ।

ନାଉରିଆ—
ଦୁଇ କୂଳ ଖାଇ ଉଛୁଳଇ ନଈ
[illegible]ଣରେ ବହୁଅଛି ବାଅ,
ମେଘ ଗରଜଇ ବିଜୁଳି ମାରଇ
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ନେବି ନାଆ ?

ଉର୍ମିର ଖେଳାର   ଫେଣ ଚବକାର
ଘୋର ଗରଜଇ ନଈ,
ଅକାତ ପାଣିରେ   ଅତୁଳ ନ ମାନେ
କେମନ୍ତେ ନାବ ନେବଇଁ ।

ବାଟୋଇ—

ଗଡ଼ ଗଡ଼ ପାଟ   ଏପାର ପାଲରେ
ସିର ସିର ବହେ ବାଅ,
ନାହିଁ ଜନ ପ୍ରାଣୀ   କାଉ କୋଇଲି ରେ
ନାହିଁ କରେ ତୋର ମାୟା ?
ଠକ ଠକ ପଡ଼େ   ସ୍ୱରଗ ପଥର
ସାଙ୍ଗେ ସାଥୀ କେହି ନାହିଁ,
ଟିକି ଦୟା ଭାବ   ବାହିଅଣ ନାବ
ଅବେ ନାଉରିଆ ଭାଇ ।

ନାଉରିଆ —

ଚନସ୍ତେ ଗରଜେ   ଲତା ପତର ହୋ
ଅକାଶେ ଗରଜେ ଘନ,
କେମନ୍ତେ ବାହିବି   ସେପାରକୁ ନାଅ ?
ବହେ ପୂବେଇ ପବନ ।
ଡରୁଅଛୁ ଅବେ   ବାଟୋଇ ଭାଇ ତୁ
ଦେଖି ବିଲ୍ ଜଳଛିଆ,
କେଉଁ ଘଡ଼ିରେ ମୁଁ   ବାହି ନେବି ନାବ
ନଈ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀରିଆ ।

ବାଟୋଇ—

ବହୁତ ଦିନରୁ   ହୁର ପରବାସୀ
ମନ ମୋର ଛନ ଛନ,
ଘରେ ଛନ୍ତି ମୋର   ନୟନପିତୁଳା
ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ମନ ।

ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ନଈ ଏପାରରେ
ନାହିଁ ନାହିଁ ଖଟେ ଠାଇଁ,
ଥର ଉଠୁଅଛୁ ପାଣି ପବନରେ,
ନାବ ଅଣ ବେଗେ ବାନ୍ଧି ।

ନାଉରିଆ —

ଛୁହାଇ ଛୁହାଇ ମେଘ ବରଷଇ
ନଈରେ ଉ ଖର ସୁଅ,
କେଉଁ ସାହସରେ ମୁଁ ନାବ ବାନ୍ଧି ନେବି
ମୁହିଁକୁ ନ ଦିଶେ ମୁହିଁ ।
ଦେଖିବୁ ଘରେ ତୁ ନୟନପିତୁଳି
ତେଣୁ ଉଛୁଳେ ତୋ ମନ,
ଛାହା ଓଲି ତଳେ ଠିଆ ହେବେ ପିଲ୍ଲ,
ଯେବେ ଯିବ ଏ ଜୀବନ ।

ବାଟୋଇ—

କୁଳର ଅଙ୍କୁର ନୟନପିତୁଳା
ଅନ୍ଧ-ନଡ଼ି ମୋହର
ଏକୋଇର ବାଳା ବିଶିଦେଶନ ମୋ
କରିଅଛୁ ତାକୁ ଜର ।
ମାଆ ତାର ହୋଇ ବାଇଅଣୀ ପରି
ଦେଖି ବନସ୍ତ ପଥର,
ବସିଲ ଠାବରୁ ଉଠି ଅସିବାକୁ
ପଠାଇ ଥିଲା ଖବର ।
ମଜପଥି ନେଇ ଡର ଡର ହୋଇ
ନ ମାନି ପାଣି ପବନ,
ଦୂର ବିଦେଶରୁ ଯାଉଅଛୁ ଘରେ
ରଖିବା ତାର ଜୀବନ ।

ନାଉରିଆ—

ବରଷୁ ପଛକେ ଘୋର ବରଷା ରେ
ବହୁ ପଛେ ଖର ବାଅ,
ସୁଅ ପାଣି ପଛେ ନଡ଼ି ନେଇ ଯାଇ
ଢଳକୁ ଢଳକୁ ନାଅ ।
ପଡ଼ୁ ଟଳେ ମୋତେ ଘୋର ବିପଦ ରେ
ପାରି କରିଦେବି ତୋତେ,
ଦୟାମୟ ହରି ଦୀନେ ଦୟା କରି
ଉଦ୍ଧାରିବେ ଭାଇ ମୋତେ ।
ବିପଦ ପଡ଼ିଲେ ଗାଙ୍ଗଠାରି ଭାଇ ରେ,
ସାହା ଯେ ନୋହେ ଅନକୁ,
ତାହାର ଜୀବନ ମରଣ ସମାନ,
ଧିକ ତାହା ଜୀବନକୁ !

ବାଳକ ଓ ପକ୍ଷୀ

ବାଳକ—

ସାନ ଚଢ଼େଇ ରେ ସାନ ଚଢ଼େଇ ତୁ
ମୋ ପାଶକୁ ଆସ ଧାଇଁ,
ଶ ଗୁଆ ବନର ପିଞ୍ଜରାଟିଏ ମୁଁ
ରଖିଛି ତୋହର ପାଇଁ ।
ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ତୋରା ଫୁଲମାନ
ଦେବି ମୁହିଁ ତୋତେ ଆଣି,
ପାଚିଲା ପିଜୁଳି ଦେବି, ଲଗିଥିବ
ଯହିଁରେ କାକର ପାଣି ।

ପକ୍ଷୀ—

ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମୋର ସାନ ବାଳକ ଗୋ,
ତୁମରି ଯତନପାଇଁ,'
ନିର୍ମଳ ଶୀତଳ ପବନ ସମାନ
ମୋର ପ୍ରିୟ ଆଉ ନାହିଁ ।

ପୁରାତନ ବଟ— ଗଛେ ଯେଉଁ ସାନ
ବିଜନ ବସା ଅଛଇ,
ସୁନା ପିଞ୍ଜରାର ମୁଖଠାରୁ ତାହା
ଅନେକ ଭଲ ଅଟଇ ।

ବାଳକା—

ସାନ ଚଢ଼େଇ ରେ ସାନ ଚଢ଼େଇ ତୁ
କେଉଁଠାକୁ ଯିବୁ ଉଡ଼ି,
ଯେତେବେଳେ ସବୁ ବିଲବାଡ଼ି ଯିବ
ବରଷା ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ।
ଓଦା ହୋଇଯିବ ପୁରାତନ ବଟ—
ଗଛ ବରଷାଜଳରେ,
ସାନ ଚଢ଼େଇ ରେ ସାନ ଚଢ଼େଇ ତୁ
ରହ୍ ମୋହର ସଙ୍ଗରେ ।

ପକ୍ଷୀ—

ନାହିଁ ନାହିଁ ନାହିଁ ସାନ ବାଳକା ଗୋ,
ଉଡ଼ି ଚାଲିଯିବ ମୁହିଁ,
ଶ୍ୟାମଳ ବନର ବିଲ୍ ଅଛି ପୁଣି
ନିର୍ମଳ ଆକାଶ ଯହିଁ ।
ଯେତେବେଳେ ନବ ବସନ୍ତ ଫେରିବ
ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ସଙ୍ଗେ,
ସେତେବେଳେ ମୋର ଆନନ୍ଦ ସଙ୍ଗୀତ
ପୁଣି ମୁଁ ଗାଇବ ରଙ୍ଗେ ।

ବାଳିକା—

ସାନ ଚଢ଼େଇ ରେ ସାନ ଚଢ଼େଇ ତୋ
କିଏ ଦେଖାଇବ ପଥ ?
ନିର୍ଜନ ପର୍ବତ ପଥ ଭୟଙ୍କର
ବିଜନ ସମୁଦ୍ର ପଥ ।

ନିର୍ବୁଦ୍ଧିଆ ପକ୍ଷୀ   ଆ ଆ ରେ ମୋ ଘରେ
ମୋହର ସାଥିରେ ଥିବୁ,
ନ ମାନି ମୋ ବୋଲ   ଚାଲିଗଲେ କଷ୍ଟେ
ଜାଣିଥା ପଥ ଭୁଲିବୁ ।

ପକ୍ଷୀ—

ସାନ ବାଳକା ଗୋ   ସାନ ବାଳକା ମୋ
ପଥ ଦେଖାନ୍ତି ଈଶ୍ବର,
ନିର୍ଜନ ପର୍ବତ   ଅବା ଜନପ୍ରାଣୀ—
ଶୂନ୍ୟ ସମୁଦ୍ର ଉପର ।
ପ୍ରଭାତ ପବନ   ସମାନ ସ୍ୱାଧୀନ
ହୋଇ ମୁହିଁ ଉଡ଼ିଯିବି,
ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣର   ପଛେ ପଛେ ଯିବି
କେବେ ପଥ ନ ଭୁଲିବି ।

ଘରଚଟିଆ

—୧—

ଘରଚଟିଆ ରେ ଘରଚଟିଆ,
ଟିକି ଚଢ଼େଇଟି ଅଟୁରେ ତୁହି;
ତୋତେ ଦେଖିଲେ ରେ ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁ
ପିଲାଦିନ କଥା ଭାବଇ ମୁହିଁ ।
ଖପ ଖପ କରି ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଯାଉ
ଉଡ଼ିଯାଇ ପିଢ଼ା ବାଡ଼ରେ ବସୁ,
ଯେତେ ଯତ୍ନ କରେ ତୋତେ ଧରିବାକୁ
ଫୁହୁଁ ଫୁହୁଁ ତୁହି ମାଖରୁ ଖସୁ ।
ଏଡ଼େ ଟିକି ପକ୍ଷୀ କେତେ ତୋର ବଳ
ଦେଇଛନ୍ତି ତୋତେ ପରମେଶ୍ବର;
ଯେତେ ବୁଦ୍ଧିବଳ ଥାଉ ମନୁଷ୍ୟର
ଉଡ଼ିବା ଶକତି ନାହିଁ ତାହାର ।

ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ବାଘ ବଡ଼ ସେ ହେଉନ୍ତୁ
ତୋପରି ଷମତା ନାହିଁ ତାଙ୍କର;
ପାଖେ ବସିଯାଉ ଧାନ ଖୁଣ୍ଟି ଖାଉ
ଉଡ଼ି ବସୁ ପିଢ଼ା ବାଡ଼ ଉପର ।
ଧନ୍ୟ ସେ ଈଶ୍ୱର ବଳ ଦୁର୍ବଳର
ଯାହାର ଯା ଲୋଡ଼ା ଦଅନ୍ତି ତାହା;
ହାତଯୋଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଜଣାଉଛି ମୁହିଁ
ଜ୍ଞାନବଳେ ମୋର ହୁଅନ୍ତୁ ସାହା ।
ତୁହି ରେ ଯେପରି ଉଡ଼ି ଯାଉଛର
ନିରାପଦେ ରହୁ ଗଛଉପରେ;
ମୁହିଁ ସେହିପରି ଜ୍ଞାନଲାଭ କରି
ପ୍ରବଳ ହାତରୁ ତରିବି ଥରେ ।

—୨—

ତୋତେ ଦେଖି ପକ୍ଷୀ ମୋ ମନେ ପଡ଼ଇ
କେତେ କେତେ କଥା ପିଲାଦିନର;
ସଖାସଖୀ ମେଳ ପିଲାଦିନ ଖେଳ
ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗ ସ୍ନେହର ।
ପିତାମାତାଙ୍କର ମଧୁର ମୂରତି
ଖଣ୍ଡ ଖିରି ଅଧ ଖାଇବା ଶଜ,
ପାଚିଲା ଧାନର କଅଁସି କୋଣରେ
ଦୁଧ ଗୁଡ଼ ଦେଇ ବାନ୍ଧିବା ନିଜ ।
ତୁହି ଯେତେବେଳେ ଧାନ ଖାଉଥାଉ
ଆମେ ଖାଉଥାଉଁ ମଧୁର ଖିରି;
ତୋତେ କେମନ୍ତେ ରେ ଭଲ ଲାଗୁଥାଏ
ଗିଳିଦେଉ ଧାନ ହରଡ଼ ବରି ।
ଯାହାକୁ ଈଶ୍ୱର ଯାହା ଦେଇଛନ୍ତି
ତହିଁରେ ମିଳଇ ତାହାର ସୁଖ,
ଏ କଥା ଭାବିଣ ମୋ ଦୁଃଖଦଶାରେ
ସବୁବେଳେ ପାଉଥିବି ମୁଁ ସୁଖ ।

—୩—

କେଉଁଆଡ଼େ ଗଲେ ପିଲାଦିନ ସାଥୀ
କେଉଁଆଡ଼େ ଗଲା ଗୃହୀ ସେ ଦିନ,
ଏହା ଜାଣି ମୁହିଁ ଦୁଃଖରେ ଶୋକରେ
ନୋହିବି ରେ ପକ୍ଷୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନ ।
ସବୁ ଯାଇଅଛି ଅଛନ୍ତି ଈଶ୍ୱର
ଏ କଥା ସୁମରି କରି ସାହସ,
ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ରଖିବି ବିଶ୍ୱାସ
ସବୁ ଦୁଃଖ ସେ ମୋ କରିବେ ନାଶ ।

—୪—

ଧୂଳି-ସ୍ନାନ କଲେ ଘରଚଟିଆ ତୁ
ବରଷା ହୁଅଇ କହନ୍ତି ଜନେ,
ତୋର ଧୂଳି-ସ୍ନାନ ଦେଖି ଅଟେ ପକ୍ଷୀ
ବରଷା-ଭରସା ବାନ୍ଧନ୍ତି ମନେ ।
ସ୍ୱଭାବର ଶିଶୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ବିହଙ୍ଗରେ
ତେଇଁ ତେଇଁ ଆସି ଧୂଳିରେ ବସୁ,
ନଖରେ ଥଣ୍ଟରେ ଧୂଳି ଉଡ଼ାଇଣ
ଆନନ୍ଦ ମନରେ ତହିଁରେ ପଶୁ ।

—୫—

ତୋହପରି ପିଲାଦିନରେ ପକ୍ଷୀ ରେ
ମୁହିଁ ହେଉଥିଲି ଧୂଳିଧୂସର,
ଧୂଳି ବୋଲି ହୋଇ ଧୂଳିଘର କରି
ଖେଳୁଥିଲି ଧୂଳି ସାଥୀ ସଙ୍ଗର ।
ଧୂଳିରୁ ସଂସାରେ ସବୁ ହୋଇଅଛି
ଧୂଳିରେ ସମସ୍ତ ମିଶିଣ ଯିବ,
ତୋର ମୋର ଦେହ ଧୂଳି ହୋଇଯିବ,
କିଛି ହିଁ ତହିଁରେ ଭେଦ ନ ଥିବ ।

ଶିଶୁର ପ୍ରଥମ ଶୋକ

ଶିଶୁ—ଡାକଅଣି ମୋର   ଭାଇକି ମୋ ପାଶେ
ଏକା ମୁଁ ନ ପାରେ ଖେଳି,
ଫୁଲ ମହୁମାଛି   ବସନ୍ତ ଆସିଛି
କାହିଁ ଗଲା ଭାଇ ଭୁଲି ?
ପାବଂଣୀ ଚଢ଼େଇ   ଉଜଳ ଦଣଇ
ମିଠା ମିଠା ଖିଆ ପାଇ,
ଗୋଡ଼ାଇବାକୁ ମୋ   ମନ ହେଉ ନାହିଁ,
ସଙ୍ଗତେ ନାହିଁ ମୋ ଭାଇ ।
ବଗିଚାରେ ଫୁଲ   ଗଛ ଲଗାଇଲୁଁ
ଉଜୁଡ଼ି ଗଲାଣି ତାହା,
ବହଳ ବଉଳ   ଭାଙ୍ଗିପଡ଼େ ଡାଳ,
କେଉଁ ଦେଶେ ଭାଇ ଅହା ।
ମାତା—ଅରେ ବାବୁ ସେ ମୋ କଥା ନ ଶୁଣିବ
ଆଉ ସେ ଫେରିବ ନାହିଁ,
ହସୁଥିଲା ଯଥା   ଫୁଟନ୍ତା ଫୁଲ ଯେ
ଜୀବନେ ନାହିଁ ସେ ଭାଇ ।
ଫୁଲ ପରି ଫୁଟି   ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ସେ
ଥିଲା ଫୁଲର ଜୀବନ,
ଭାଇ ତୋର ଅଛି   ସ୍ୱରଗପୁରରେ
ଏକା ଖେଳ ପ୍ରାଣଧନ ।
ଶିଶୁ—ବଗିଚାର ଫୁଲ   ବଣର ଚଢ଼େଇ
ଛାଡ଼ି ଭୁଲିଗଲା ଭାଇ,
ଏକା ହୋଇ ଦାଣ୍ଡେ   କେମନ୍ତେ ଖେଳିବି
ଡାକ କି ଶୁଣିବ ନାହିଁ ?
ନଈକୂଳେ ଅବା   ନିକୁଞ୍ଜ ବନରେ
ଆଜ କି ବୁଲିବୁଁ ନାହିଁ ?
ଆହା ଭଲ ପାଇ—   ଥାନ୍ତି ମୁଁ ଅଦୁର
ପ୍ରାଣେ ଥିଲା ଯେବେ ଭାଇ ।

ମହୁମାଛି

ଶିଶୁ—ଅରେ ମହୁମାଛି, ଘୂରୁଅଛୁ ତୁହି
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ କାହିଁପାଇଁ ?
ମହୁମାଛି—ମୋର ମନ ଅଜି ଭାରି ଖୁସି ଅଛି,
ବସନ୍ତ ଆସିଛି ଧାଇଁ ।
ମୁହିଁ ଭଲ ପାଏ ନବୀନ ବସନ୍ତ
ଦକ୍ଷିଣା ମିଠା ପବନ,
ଗୁରଅଛେ ଫୁଟି ତୋର ଫୁଲମାନ
ଆକାଶ ଜଙ୍ଗଲ ବନ ।
ଏକୁ ଛାଡ଼ି ତାକୁ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଏକୁ
ସବୁ ଫୁଲେ ବୁଲେ ଉଡ଼ି,
କେବେହେଁ ମୁହିଁ ଗୋ ନ କରେ ଉଚ୍ଛୁର
ନୁହଇ ମୁଁ କାମକୁଡ଼ି ।
ଲଗିପଡ଼ି ମୁହିଁ କାମ କରୁଥାଏଁ
ଭଲ ଥିବାଯାଏ ବେଳ,
ଚତୁର୍ମାସ୍ୟାପାଇଁ ସଞ୍ଚି ରଖେ ମୁହିଁ
ମଧୁର ମହୁଭଣ୍ଡାର ।
ଶିଶୁ— ଅରେ ମହୁମାଛି ଜଡ଼ଯାଅ ତୁହି
ତୋର ମହୁଫେଣା ଘରେ,
ଜାଣିଲି ନିଶ୍ଚେ ରେ ଭଲ ହେବ ତୋର
ଲଗିଛୁ ନିଜ କାମରେ ।

ଈଶ୍ୱର

ଦେଖନ୍ତି ଈଶ୍ୱର ମୋତେ ପ୍ରତିଦିନ
ଭାଇଁ କରେ ଖେଳେ ଯେବେ,
ପାଠ ପଢ଼େଁ ଅବା କଥା କହେଁ ମୁହିଁ
ଘରେ ଧାଏଁ ବୁଲେଁ ଯେବେ,

ଭାତ ଖାଏ ଅବା ଜଳ ପିଏଁ ମୁହିଁ
ବସି ବସି ଭାବେଁ ଯେବେ,
ସୁଖେ ହସେ ଅବା କାନ୍ଦେଁ; ନିକଟରୁ
ଦେଖନ୍ତି ଈଶ୍ୱର ତେବେ ।

ଯେବେ ଥାଏ ଶାନ୍ତ କି ଅବା ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ,
ଯେବେ ଭଲ, ମନ୍ଦ ଯେବେ,
ଯେବେ ଆନନ୍ଦିତ, ଯେବେ ବିଷାଦିତ,
ଯେବେ ଦୁଃଖୀ, ସୁଖୀ ଯେବେ,
ଛିଣ୍ଡାଏ ସୁନ୍ଦର ଉପବନେ ଥିବା
ସୁରଭି କୁସୁମ ଯେବେ,
ଯେବେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମାଛି ଦଳେଁ; ଆକାଶରୁ
ଦେଖନ୍ତି ଈଶ୍ୱର ତେବେ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଏ ଯେବେ ଜଗତ ଆଲୋକ
ତୋଷି ତାରି ଜଳେ ଯେବେ,
ଯେବେ ମୋ ଶେଯରେ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ପଡ଼େ
ଅନାନ୍ତି ଈଶ୍ୱର ତେବେ ।

ଦବାଳଷି ହାଟ ଦେବ ମନ୍ଦିରେ ବା
ଅତି ପାଶେ ପ୍ରଭୁ ଥାନ୍ତି,
ଦେଖନ୍ତି ଯାହା ମୁଁ କରଇଁ କହଇଁ
ସତପଥ ସେ ଦେଖାନ୍ତି ।

ଦୁଇ କର୍ଣ୍ଣ ଏକ ମୁଖ

ବେନି କର୍ଣ୍ଣ ତବ ମାତ୍ର ଏକ ମୁଖ
ଜାଣ କି ଏହା କାରଣ ?
ନ କର ପ୍ରକାଶ ସବୁଙ୍କ ପାଶ
ଯାହା କରବ ଶ୍ରବଣ ।

ଅଛୁ ବେନି ନେଇ   ଏକ ମୁଖ ମାତ୍ର
ଜାଣ କି ଏହା କାରଣ ?
ନ କର ପ୍ରକାଶ   ସବୁରଙ୍କ ପାଶ
ଯାହା କରିବ ଦର୍ଶନ ।

ଶୁଣ ହୋ

ଶୁଣ ହୋ ଶୁଣ ହୋ   ଢେଉ ଆସେ ମାଡ଼ି
ଫେଣ ଫଣେ ଧଳାବନ,
ଗର୍ଜନ ମଧ୍ୟରେ   କାର୍ଯ୍ୟରତ ପିତା,
ଘରେ ଶୋଇଛି ମୋ ଧନ ।
ଶୁଣ ହୋ ପବନ   ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଆସ
କର ଘୋର ଗରଜନ,
ଯାଇ ଖୋଜୁଛନ୍ତି   ହଜିଲା ମେଷକୁ,
ଘରେ ଶୋଇଛି ମୋ ଧନ ।
ଶୁଣ ହୋ ବରଷା   ଝିପି ଆସେ ବଳେ
ଶୁଭେ ଶବ୍ଦ ସନସନ,
ଦେଇ ଯାଉଛନ୍ତି   ଗାଈ ଖୋଜିବାକୁ
ଘରେ ତ ଶୋଇଛି ଧନ ।

କୃଷକ

ସୁସ୍ଥ ଦେହ ବୃଦ୍ଧ   କୃଷକ ସୁବଳ
ଅତି ସୁଖୀ ତାର ଚିତ୍ତ,
ଜଗାର ଭରତ   ସଙ୍ଗେ ଶଯ୍ୟା ତେଜି
ଆନନ୍ଦେ ଗାଏ ସେ ଗୀତ ।
ଅତୀବ କର୍ମଠ   କୃଷକ ସୁବଳ
ପ୍ରତିଦିନ କର୍ମେ ଯାଏ,
ହଳ ବୁଲା ବେଳେ   ବୁଣିବା ବେଳେ ସେ
ଆନନ୍ଦରେ ଗୀତ ଗାଏ ।

ସନ୍ତୁଷ୍ଟ-ଅନ୍ତର କୃଷକ ସୁବଳ
ସ୍ୱାଧୀନ, ସୁଖୀ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତ,
ଶୀତଳ ବରଷା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗ୍ରୀଷ୍ମେ
ଅନନ୍ଦେ ଗାଏ ସେ ଗୀତ ।

ଘଣ୍ଟା ଗୀତ

ଶୁଣ ହେ ସଙ୍ଗୀତ ଘଣ୍ଟା ଗାଏ ଗୀତ—
ବାଜିଲାବେଳେ ସେ ଗାଏ,
କହବ କଏ ସେ କାହିଁକି କି ଗୀତ
"ଠଣ୍ ଠଣାଠଣ" ଗାଏ ?
ଏହୁ ତା ସଙ୍ଗୀତ ଗାଏ ସେ ଏ ଗୀତ
ଏହୁ ଶବ୍ଦ ବାଜେ କାନେ—
"ଖେଳ ଶେଷ ହେଲା କାର୍ଯ୍ୟ ଅରମ୍ଭିଲା
ଖେଳ ଭାଙ୍ଗ ପିଲାମାନେ ।"

ଶୁଣ ହେ ସଙ୍ଗୀତ ଘଣ୍ଟା ଗାଏ ଗୀତ
ବାଜିଲାବେଳେ ସେ ଗାଏ,
କହବ କଏ ସେ କାହିଁକି କି ଗୀତ
"ଠଣ୍ ଠଣାଠଣ" ଗାଏ ।
ଏହୁ ତା ସଙ୍ଗୀତ ଗାଏ ସେ ଯେ ଗୀତ
ଏହୁ ଶବ୍ଦ ବାଜେ କାନେ—
"ଦିନ ଶେଷ ହେଲା ଖେଳ ବେଳ ହେଲା
ଖେଳ ଅସି ପିଲାମାନେ ।"

ଅଧ୍ୟବସାୟ

ଅଣ୍ଡ ଭଣ୍ଡ ଭଣ୍ଡା ମାର ହେ ବାଳକେ
ତାତୁରେ କର ପ୍ରହାର,
ତାଇଲା ଉପରେ ମାଇଲା ଭଲ ହେ
ଯଥାସାଧ୍ୟ ବଳେ ମାର ।
କର୍ମ କରବାର ଥିଲେ ହେ ବାଳକେ
ମନ ଦେଇ ତାହା କର,
ଶିଖରେ ପହଞ୍ଚି ଅଛୁ ଯେ ବାଳକେ
ତନ୍ତୁଁ ଚଢ଼ିଛୁ କ୍ରମର ।
ତଳେ ଠିଆ ହୋଇ ଅକାଶ ଅନ୍ତକୁ
ବାଳକେ ରହିଲେ ଚାହିଁ
ଯତନ ନ କଲେ ପର୍ବତ ଶିଖରେ
ଚଢ଼ି ତ ପାରିବ ନାହିଁ ।
ଗୁଲ୍ଲ ଗୁଲ୍ଲଁ ଝୁଣ୍ଟି ପଡ଼ିଲେ ବାଳକେ
ହତାଶ ନୋହିବ କେବେ,
ଲାଗିପଡ଼ି କର ଯତନ ବାଳକେ
ସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧି ତେବେ ।

ପଢ଼ାଶୁଣା

ପଢ଼ିବାର ବେଳରେ ପଢ଼ ହେ ବାଳକେ
ଖେଳିବାର ବେଳରେ ଖେଳ,
ଏହିପରି ପଢ଼ି ଖେଳ ଆନନ୍ଦରେ
ବିତିଯାଉ ତବ ବେଳ ।
ବଡ଼ ଲୋକ ହେବ ମଟର ଚଢ଼ିବ
ଜଜ୍ କଲେକ୍ଟର ହେବ,
ଟଙ୍କା ସୁନା ପାଇ ବଡ଼ ଲୋକ ହୋଇ
ସା'ବ ଟୋପି ମୁଣ୍ଡେ ଦେବ ।

ନ ପଢ଼ିଲେ ପାଠ ହାଣିବ ରେ କାଠ
ଖାଇବାକୁ ନ ପାଇବ,
ଲୁଗା ନ ମିଳିବ ଘର ଭାଙ୍ଗିଯିବ
ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେ ପାଇବ ।
ତେଣୁ ମନଦେଇ ପଢ଼ାଶୁଣା କର
ହୋଇବ ସଂସାରେ ସୁଖୀ,
ଦାନ ଧ୍ୟାନ କର ପାଳି ଭୋକାଶୋଷୀ
ସେବିବ ହେ ରଙ୍କୀଦୁଃଖୀ ।

ଗଛ ଓ କାଠୁରିଆ

ରହ ଥରେ କାଠୁରିଆ ନ ପକାଅ ହାଣି,
ଶୁଣ କାନ ଡେରି ଥରେ ଏ ଗଛ କାହାଣୀ ।
ନ ଫୁଟୁ ପଛକେ ବାସ-ଫୁଲ ଗଛ ଦେହେ,
ନ ଜୁଟୁ ପଛକେ ମଧୁମକ୍ଷିକା ସେନେହେ ।
ବସି କୁହୁ କୁହୁ ତାନେ ନବ ମଧୁକାଳେ,
ନ ଗାଉ କୋକିଳ ପଛେ ଫୁଲଭରା ଡାଳେ ।
ନ ଫଳୁ ପଛେ ଏ ଗଛେ ମିଠା ମିଠା ଫଳ,
ଖରାବେଳେ ବାଟୋଇ ତ ବସେ ଏହା ତଳ ।

ଛାଡ଼ିଯାଅ କାଠୁରିଆ ନ ପକାଅ ହାଣି,
ଶୁଣ କାନ ଡେରି ଥରେ ଏ ଗଛ କାହାଣୀ ।
କାଠୁରିଆ ନ ହାଣ ସେ ଗଛ ରହ ରହ
ତାହାକୁ ଲଗାଇ ଗଲେ ପିତୃପିତାମହ ।
କେତେ ଦୁଃଖ ସୁଖ ସେ ଯେ ଦେଖିଛି ଅମ୍ଭର,
କେତେ ନୂଆ ପୁଅ, କେତେ ଯାତ, ବାହାଘର ।
ମନେ ପଡ଼େ ପିଲାଦିନେ ଏହାର ମୂଳରେ
ଖେଳୁଥିଲି ମୁହିଁ ଖେଳ ସାଥୀ ଗହଳରେ ।

ଏବେ ବାଲ୍ୟକାଳେ ପୋଥି ଧରି ଛାଇତଳେ,
ବସିଣ ପଢ଼େ ମୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟା ସକାଳେ ନିଶ୍ଚଳେ ।
କାଠୁରିଆ ନ ହାଣ ସେ ଗଛ ରହ ରହ,
ଦେଖିଅଛୁ ଏ ଗଛ ମୋ ପିତୃ ପିତାମହ ।
ନ ହାଣ ଏ ଗଛ ଶୁଣ ଶୁଣ ମୋର ବାଣୀ,
ଥାଉଁ ମୁଁ ଜୀବନେ ଗଛ ନ ପାରିବ ହାଣି ।
ଦେଖି ତାକୁ କେତେ କଥା ହୁଏ ମୋ ସ୍ମରଣ,
ତା ସଙ୍ଗେ ଜଡ଼ିତ ମୋର ବିଗତ ଜୀବନ ।
ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯାଉଥାଏ ବୁଡ଼ି,
ଏହି ବସା ଗଛେ ପକ୍ଷୀ ଆସୁଥାନ୍ତି ଉଡ଼ି ।
ପୂରବ ଆକାଶେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦେ ପ୍ରଭାତରେ,
ଉଠନ୍ତି ପକ୍ଷୀଏ ରବି ଏହାରି ଡାଳରେ ।
ଯାଅ ଯାଅ କାଠୁରିଆ ଏ ଗଛ ନ ହାଣି,
ରଖିବ ଏ ଗଛ ମୁହିଁ ସତ୍ୟ ମୋର ବାଣୀ ।
ଯାହା ନେବୁ ତାହା ଦେବି, ଏ ଗଛ ନ ହାଣ,
ମୁଁ ଥାଉଁ ଏ ହଣା ହେବ, ନ ସହିବ ପ୍ରାଣ ।

ଏ ଟୋକାଟି କିଏରେ

ଶେଯେ ଶୋଇ ହସୁଥାଏ ଏ ଟୋକାଟି କିଏ ରେ,
କଜଳପାତି କହୁଯାଇଛି ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେ ରେ ।
ଠୁକୁରୁ ଠୁକୁରୁ ଚଲୁଥାଏ ନାଥୁ ନାଥୁ ପଡ଼ି,
କିଛି ଦିନେ ସାହି ଦାଣ୍ଡେ ଦଉଡ଼େ ଗିଡ଼ି ଗିଡ଼ି ।
"ଆ ଆରେ ଜହ୍ନମାମୁଁ" ଡାକେ ହାତ ଠାରି
ଖାଇବୁ ମୋର ସଙ୍ଗେ ଡାଲି ଭାତ ତରକାରୀ ।"
ନାନାଜାତି ଫୁଲ ତୋଳି ପଶୁରେ କେ କି ବନ,
ଚିହ୍ନେ ନାନାଜାତି ପକ୍ଷୀ ଶୁଣି ତାଙ୍କ ସୁସ୍ୱନ ।
ରାତିରେ ତାରା ଚିହ୍ନୁଥାଏ ଏ ଟୋକାଟି କିଏ ରେ,
କଜଳପାତି କହୁଯାଇଛି ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେ ରେ ।

ସକାଳୁ ଉଠି ଗୁରୁଶାଳୀକୁ ଯାଏ ସବା ଅଗ,
ସାଥୀ ପିଲେ କହନ୍ତି ତାକୁ "ଅଗ ସୁନା ପାଗ" ।
କାହାକୁ କଟୁ ଅବା ମିଛ କଥା କହେ ନାହିଁ,
ସାଥୀ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସେ ମଣେ ଯେହ୍ନେ ଭାଇ ।
ଅଳ୍ପ ପାଠ ଅଳ୍ପ ପଢ଼ି ବୁଝି କରେ ପାଣି,
ନ ଜାଣିଲେ କଥା ବୁଝେଁ ପାଠୁଆ ଲୋକେ ଜାଣି ।
ପଢ଼ିଲାବେଳେ ପଢ଼ି ପାଠ ଖେଳିଲାବେଳେ ଖେଳେ,
ପରୀକ୍ଷାରେ ପହିଲା ହୁଏ ସଭିଙ୍କୁ ଜିଣି ହେଲେ ।
ପହିଲା ହୋଇ ପାଇଲା ବୃତ୍ତି ଏ ଟୋକାଟି କିଏ ରେ,
ସବୁବେଳେ ମନ ଲଗାଇ ପାଠ ପଢୁଥିଲା ଯେ ରେ ।
ଗୃହର କର କଉଡ଼ି ଅର୍ଜି ପୋଷେ ପରିବାର,
ପାଖ ପଡ଼ଶା ଦୁଃଖୀରଙ୍କର କରେ ଉପକାର,
ଘରେ ପରେ ହାଟେ ବାଟେ ରାଜଦରବାରେ,
ଧର୍ମଭୀରୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତରେ,
ବିଶ୍ୱାସଘାତକେ କରେ ଦୂରରୁ ଜୁହାର,
ସାଧୁଜନେ ମଣେ ଯେହ୍ନେ ଭାଇ ଆପଣାର ।

ଯେ ଆଡ଼େ ଯାଏ ଆଦର ପାଏ ଏ ଲୋକଟି କିଏ ରେ,
ସ୍ୱାର୍ଥ ତେଜି ପର ଉପକାର କରେ ଯେ ରେ ।
ଶହ ହଜାର ମିଳି ସଭା, ଉତ୍ସୁକ ସଭିଏ,
ଉଭା ହୋଇ ଧୀର ପର କଥା କହେ କିଏ ।
କେତେ ଗ୍ରନ୍ଥ କେତେ କାଳ କେତେ ଦେଶୁଁ ଯାଇ
ତୋଳି ଆଣି କଥା କହେ ଗୁଛାଇ ଗୁଛାଇ ।
କି ଅପୂର୍ବ କଥା କହେ ହସାଇ କନ୍ଦାଇ,
ସଭାଜନେ ଦିଅନ୍ତି ତାଳି ତୁହାଇ ତୁହାଇ ।
ମନୁଷ୍ୟ ପରି ମନୁଷ୍ୟଟାଏ ଏ ଲୋକଟି କିଏ ରେ,
ପିଲାଦିନେ ମନ ଦେଇ ତପ କରୁଥିଲା ଯେ ରେ ।
ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଇଷ୍ଟଦେବ ନାମ କରେ ଧ୍ୟାନ,
ନାନାଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଅର୍ଜୁଥାଏ ଧନ ଜ୍ଞାନ,

ଅତିଥିସେବାରେ ବହୁ ଅନ୍ନ ବସ୍ତ୍ର ଦାନ,
ଜନହିତେ ସମର୍ପଣ କରେ ଧନ ପ୍ରାଣ,
ଦେଶ-କୁଳ-ଧନ୍ୟକାରୀ କର୍ମବୀର କିଏ ରେ,
ତୁଳସୀ ପରି ଦୁଇ ପତ୍ରରୁଁ ବାସୁଥିଲା ଯେ ରେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରତାରା

କେତେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ଅଛି ଆକାଶରେ
ଆଣିଦେବି ବାପଧନ,
ଚନ୍ଦ୍ରମା ତାରକା ଘେନି ଖେଳିବାକୁ
ହେବ ଯେବେ ତୋର ମନ ।

ତୋ ଅଖିରେ ତାରା ଦେଖି ଲୁଚିଯିବେ
ଆକାଶର ତାରା କାହିଁ,
ତୋ ମୁହଁଚନ୍ଦ୍ରମା ଦେଖି ଲାଜେ ଚନ୍ଦ୍ର
ମୁହଁ ଦେଖାଇବ ନାହିଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରମା ତାରା କି କଥା କହିବେ ସେ
ଯେତେ ହେଲେ ଜକଜକ,
ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ତେଣୁ ଭଲ ନ ଲାଗଇ
ମୁଁ ତୋ ମୁଖନେହରଙ୍କ ।

ପାଠପଢ଼ା

କାହିଁକି କାନ୍ଦୁରେ ମୋର ପ୍ରାଣଧନ
କିଏ ମାରିଲା କି ତତେ
ମଣିଷ ହୋଇ ତୁ ଘର କରିବୁ ରେ
କେନେବେ କି ଦେଖିବ ସତେ ?

ମାଠ ପଢ଼ିବୁ ତୁ ବଡ଼ଲୋକ ହେବୁ
ପାଲିଙ୍କି ପାଟର ଛତା
ଘୋଡ଼ା ହାତୀ ଦାସ ଦାସୀ ହେବେ ତୋର
ମାଡ଼ି ବୁଲୁଥିବୁ ଜୋତା ।
ଏ ଘର ଦୁଆର ଦିଶିବ ସୁନ୍ଦର
ଧବଳମୟ ଏ ପୁର,
ଦେଖିଣ ଡରିବେ ଶତ୍ରୁ ଶଙ୍କି ଯିବେ
ଲୁଚେ ହୋଇଯିବେ ଦୂର ।

ଢକଳୁଆ

ପିଲାଦେ ରେ ଦୁଧ ପିଇଦେ ଚାଖିଲ
ଢକଳୁଆ ଅଛୁ ବନେ,
ମୋ ର ବାଇଧନ ନ କର କନ୍ଦନ
ଆସିବ ସେ ଘର କଣେ ।
ଛୁନାହୋ ତୁନାହୋ ଅରେ ପ୍ରାଣଧନ,
ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ ଢକଳୁଆ,
ତୋର କାନ୍ଦ ଶୁଣି ବଣରୁ ଆସିବ
କରିବ ବଡ଼ ଅଡୁଆ ।
ତୁନି ହୋଇ କୃଷ୍ଣ କହନ୍ତି ମାତାଙ୍କୁ
"ଢକଳୁଆ କି କରିବ,
ବଣରୁ ଆସିଲେ ଆମ ଘରକୁ ସେ
ମାଡ଼ ଖାଇକରି ଯିବ ।"

ନିଦ

କଏ ସେ ମାଇବ ମୋ ବାଇଧନକୁ
କାପଁ। କାନ୍ଦୁ କରି କରି,
ନିଦେ ପ୍ରାଣଧନ ସପନ ଦେଖି କି
ଚମକଇ ରହି ରହି ।

ଅପିଠା ଖଣି ମୋ ମଞ୍ଜୁମଣି, ଦୁଃଖ
　　ଦରିଦ୍ର ଘର ରତନ,
ଅନ୍ଧର ନଉଡ଼ି ଜମ୍ବାର-ଗୁଣ୍ଡୁ
　　ମୋର ପ୍ରାଣର ଚନ୍ଦନ ।
ନନ୍ଦେ ପ୍ରାଣଧନ ହସୁଛୁ କାନ୍ଦୁଛୁ
　　ଅଗୋ ଷଠଭୁସୀ ମାଅ,
କାହିଁକି କନ୍ଦାଇ ହସାଉଛୁ ତାକୁ ?
　　କଲ୍ୟାଣ କରଣ ଯାଅ ।

ନିଦ ମାଉସୀ

ନିଦ ମାଉସୀ ନିଦ ମାଉସୀ
　　ହେମ ଘରକୁ ତୁ ଅଅ,
ଆଖି ଦୁଇଟି ବୁଜେଇ ଦେଇ
　　ଶୋଇ ପଡ଼େଇ ଯାଅ ।
ନିଦ ମାଉସୀ ନିଦ ମାଉସୀ
　　ଦୋଳି ଖେଳାଇବୁ,
ଝୁଲେଇ ଝୁଲେଇ ହେମକୁ ଅମର
　　ନିଦରେ ହସାଇବୁ ।
ନିଦ ମାଉସୀ ନିଦ ମାଉସୀ
　　ହେମ ପାଖରେ ଥିବୁ,
ଯେତେକଯାକ ଭଲ ସ୍ୱପନ
　　ହେମକୁ ଦେଖାଇବୁ ।
ନିଦ ମାଉସୀ ନିଦ ମାଉସୀ
　　ହେମ ଅଖିରେ ଥିବୁ
କାଅ କାଅ କର କାଉ ସବୁରେ
　　ଘରକୁ ବାହୁଡ଼ିଯିବୁ ।

ହୋଓରେ ବାଇଆ ହୋଓ

ଧନ ତ ଯାଉଛୁ ସୁତ ତ ଅସିଛୁ
ହୋଓରେ ବାଇଆ ହୋଓ,
ଫେଙ୍କାଳିଆ ଗଛେ ଗହଳିଆ ଡାଳେ
ଝୁନି ହୋଇ କର ଶୋଓ ।
ଧନ ତ ଯାଉଛୁ ସୁତ ତ ଅସିଛୁ
ହୋଓରେ ବଲେଇ ହୋଓ,
ହାଣ୍ଡିଶାଳ ପାଖେ ଚୁଲି ମୁଣ୍ଡରେ ତୁ
ଉଷୁମ ଜାଗାରେ ଶୋଓ ।
ଧନ ତ ଯାଉଛୁ ସୁତ ତ ଅସିଛୁ
ହୋଓରେ କୁକୁର ହୋଓ,
ଦାଣ୍ଡ ପାଅଦ୍ୱାରେ ପଥର ପାହାଚେ
କାନ ଡେରକର ଶୋଓ ।
ପକ୍ଷ ନ ଗଢ଼ୁଛୁ ପହଡ଼ ପଡ଼ୁଛୁ
ହୋଓରେ ବ[illegible]ଅ ହୋଓ,
ବଣବୁଦା ତଳେ ହୁଡ଼ତଳ ଗାତେ
ହୁକେ ହୁକେ କର ଶୋଓ ।
ସଞ୍ଜବେଳ ଗଲା ନିଶା ଗରଜିଲା
ହୋରେ ବାଘମାମୁ ହୋଓ,
ଗହନ ବନସ୍ତେ ଷୋଳ କୋଶ ଷେପ
ଝରଣା ପାଖକର ଶୋଓ ।
ଧନ ତ ଯାଉଛୁ ସୁତ ଅସିଅଛୁ
ହୋଓରେ ବାଇଆ ହୋଓ,
ଘମସ୍ତେ ଶୋଇଲେ ବାଇଆ ଧନ ତୁ
ଅଖି ବୁଜିକର ଶୋଓ ।

ସୀତା-ବନବାସ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ସରସ୍ୱତୀ-ଆବାହନ

ସରଯୂ ତଟିନୀ ତଟେ ଅଯୋଧ୍ୟାନଗରୀ,
ସୁରଧୁନୀତୀରେ ଯେହ୍ନେ ସ୍ୱର୍ଗବିଦ୍ୟାଧରୀ,
ଅଯୋଧ୍ୟା ନଗରୀ ଧନ୍ୟା ଯୋଧେନ୍ଦ୍ରଜନନୀ,
ଯା ଯଶ ଆନନ୍ଦେ ଗାଏ ନିଖିଳ ଅବନୀ;
ଜଗତ-ନୟନ-ଭାନୁ-ସୁପବିତ୍ର-ବଂଶ
ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ମାନ୍ଧାତା ମନୁ ଯାର ଅବତଂସ;
ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଦିଲୀପ ଯେ ରଘୁ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ,
ଅପ୍‌ସରାମୋହନ ଅଜ ଜନ୍ମିଥିଲେ ଯହିଁ;
ସୁକୃତିରଞ୍ଜନେ ସାର୍ଥ ପୂତ ରାଜା ନାମ,
ଅପୂର୍ବ ଆଦର୍ଶ ଯାର ରଘୁପତି ରାମ;
ପ୍ରଜାହିତ ଅର୍ଥେ ପତ୍ନୀ-ବନନିର୍ବାସନ
କାହିଁ ପଟାନ୍ତର ଯାର ନିଖିଳ ଭୁବନ;

ଆଦିକବି ରଚିତ ସେ ମଧୁ ରାମାୟଣ
ଏ ସାରା ସଂସାରେ ଯାହା ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ;
କେତେ କବି କବୀନ୍ଦ୍ର ଯେ ମଧୁ ବୀଣାସ୍ୱନେ
ଗାଇଗଲେ ମଧୁଗାଥା; ମଧୁ ପାରାୟଣେ
ମଧୁର ଶୈଶବକାଳେ ଯେ ଗୀତ ଶ୍ରବଣେ
ବହୁଥିଲା ବାରିଧାରା ମୋ ଶିଶୁ ନୟନେ;
ସରଳ ଭାଷାରେ ଆଜି ଗାଇବି ସେ ଗୀତ,
ଶୁଣି ଯାହା ତୃପ୍ତ ହେବ ଭାବୁକଙ୍କ ଚିତ୍ତ ।
ବନ୍ଦେ ବାଣୀ ବରଦେ ଗୋ ଭୁବନମୋହିନୀ,
ଜଗତପାବନି ମୃତ୍ୟୁଭୟବିନାଶିନି !
ହୃଦପଦ୍ମେ ଆଣି ଦିଅ କଳ୍ପନା ସମ୍ପଦ,
ବଣେ ତରି ପାରେଗା ମୋତେ ବନ୍ଧଦଅ ପଦ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ରାମରାଜ୍ୟ

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ରାମ ସମାପ୍ତ କାନନେ
ବ୍ରତ ଅନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ଅଯୋଧ୍ୟାଭବନେ,
ସୀତା ସହ ସାକେତର ରାଜସିଂହାସନ
ବହୁତ ବିଧାନେ ରାମ କଲେ ଅରୋହଣ ।
ତିନି ଭାଇ ସଙ୍ଗେ ସଭାଗତ ରାମ ରାୟେ
ସାମ ଦାନ ଭେଦ ଦଣ୍ଡ ଉପାୟ ପସାଏ ।
ରାଜ୍ୟର ବିବିଧ ହିତେ ନିୟୋଜିତ ମତି
ଶାନ୍ତିସୁଖେ ପାଳି ପ୍ରଜା ଅଯୋଧ୍ୟା-ନୃପତି ।
ଶ୍ରୀରାମ ଚରିତେ ଭୀମ-କାନ୍ତ ଗୁଣାବେଶ,
ଦୁଷ୍ଟ-ଅରି ଶିଷ୍ଟ-ମିତ୍ର ଧର୍ମାତ୍ମା ନରେଶ ।
ପାପୀ ପ୍ରତି ଦୟା ପୁଣି ନ୍ୟାୟ ପାପ ପ୍ରତି
ବହୁଣି ପାଳନ୍ତି ପ୍ରଜା ନୀତିଜ୍ଞ ନୃପତି ।

ପ୍ରବୀଣ ନରେଶ ନିୟୋଜିଣ ଗୁପ୍ତଚର
ବୁଝୁଥାନ୍ତି ଦୁଃଖ ସୁଖ ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜର ।
ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବେଦବିଦ୍ୟା ହୁଏ ଅଲୋଚନା,
ଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ଜ୍ଞାନୀ କରେ ଜ୍ଞାନ ଅରୋଧନା ।
ସପ୍ତାଙ୍ଗ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ତାଙ୍କ ଲଭେ ସମୁନ୍ନତି,
ରଘୁରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏବେ ଷୋଳକଳାବତୀ ।
ରତ୍ନଗର୍ଭା ବସୁନ୍ଧରା ବହୁ ଶସ୍ୟବତୀ,
ଧେନୁଗଣ ରାମରାଜ୍ୟେ ବହୁ ଦୁଗ୍ଧବତୀ ।
ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ପ୍ରବାହିତ ଶୀତଳ ପବନ
ପତ୍ର ପୁଷ୍ପ ଫଳେ ତରୁଲତା ବିମଣ୍ଡନ ।
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ ଦୁଃଖଶୋକମାନ
ନିର୍ଲୋଭ ଶୋଭନ୍ତୁ ରାମ-ରାଜ୍ୟଁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।

ତସ୍କର ପାତକୀ ରାମ-ସୁଶାସିତ ଦେଶେ
ରହିଲେ ଶବ୍ଦ ମାତ୍ର ହୋଇ ଅବଶେଷେ ।
ଅଳଙ୍କାର ରୂପେ ରାମ-ସେନା ସୁରକ୍ଷିତ,
କେବଳ ପ୍ରଭାବେ ହୁଏ ରାଜ୍ୟ ସୁଶାସିତ ।
ସାମନ୍ତ ସ୍ୱରୂପେ ସର୍ବ ସ୍ୱାଧୀନ ନୃପତି
ରାମ ପୂତପଦ୍ମ ତଳେ ଅର୍ପିଲେ ଭକତି ।
ସଂଯମୀ ନୃପତି ରାଜ୍ୟାଶ୍ରମ ଋଷିରୂପେ
ସମ୍ପାଦନ୍ତି ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ତପସ୍ୟା ସ୍ୱରୂପେ ।
ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପେ ହୋଇ ଅଦୃଶ୍ୟ ମୂରତି
ଜାଣନ୍ତି ହୃଦ୍‌ଗତ ଭାବ ସୀତଙ୍କ ନୃପତି ।
ମହତୀ ଦେବତାରୂପେ ଲଭନ୍ତି ଗରିମା,
ଆସମୁଦ୍ର ବିଘୋଷିତ ଶ୍ରୀରାମ-ମହିମା ।
'ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ସହ ଯାତ୍ରା, ଅହଲ୍ୟା-ପ୍ରସଙ୍ଗ,
ତାଡ଼କା ସୁବାହୁ ବଧ, ହର ଧନୁର୍ଭଙ୍ଗ,
ପିତୃସତ୍ୟ ପାଳନାର୍ଥ ଦୀର୍ଘ ବନବାସ,
କାନନେ ତ୍ରିଶିର ଖର-ଦୂଷଣ ବିନାଶ,

କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟାର ମହାବଳ ବାଳିବିନାଶନ,
ସର୍ବଶେଷେ ରାବଣ ବଧ, ସୀତା ଉଦ୍ଧାରଣ'—
ଲୋକୋତ୍ତର କୀର୍ତ୍ତିରାଜି ହୋଇଁ ପ୍ରଚରିତ,
ଦଶ ଦିଶି ହୋଇଗଲା ତାହା ବିଘୋଷିତ ।
ଲତା ଦୋଳାସନେ ବସି ବନଦେବୀଗଣ
ଘନବନେ ରାମନାମ କରନ୍ତି ଗାୟନ ।
ଗିରିଗୁହା ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ପର୍ବତକନ୍ଦରେ
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ରାମନାମ ଗାଏ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ ।
ଜଳଦେବୀ ଖେଳି ସିନ୍ଧୁ-ଊର୍ମି ତାଳେ ତାଳେ,
ତରଙ୍ଗିଣୀ କୋଳେ ଚଳି ଚଳି ବୀଚିମାଳେ,
ଗାଏ ରାମନାମ ଗୀତ ସୁନ୍ଦର ମୋହନ,
ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ ପ୍ରିୟ ପ୍ରଶାନ୍ତ ପାବନ ।

ନାବ ବାହୁ ନାଉରାଏ ଗାଆନ୍ତି ସେ ଗୀତ,
ଗୋଗୋଷ୍ଠେ ଗୋପାଳ ଗାଈ ହରେ ଜନଚିତ୍ତ ।
ଗାଆନ୍ତି ପଥିକେ ତାହା କାନ୍ତାରେ ପ୍ରାନ୍ତରେ,
ପଳାନ୍ତି ଶ୍ୱାପଦେ ଶୁଣି ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ଅନ୍ତରେ ।
ବୁଲେ ଶିଶୁ ଗ୍ରାମଦାଣ୍ଡେ ରାମନାମ ଗାଇ,
ସେ ନାମେ ଦଅନ୍ତି ଶିଶୁ ମାତାଏ ବୋଧାଇ ।
ପଥ ଓଗାଳନ୍ତେ ଦୁଷ୍ଟ ଅବା ବାଟଧର
ପାଇଯାନ୍ତି ମୁକ୍ତି ଜପି ସେ ନାମ ମନ୍ତ୍ର ।
ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହୁଏ ଯେବେ ଏକାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ
ଡକାବନ୍ତେ ରାମ ନାମ ପରାସ୍ତ ସବଳ ।
ସତ୍ୟସନ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧଚେତା ରାମ ପୁଣ୍ୟନାମ
ଧରଣ ମୁମୂର୍ଷୁ ତେଜି ଯାନ୍ତି ଧରାଧାମ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ-ସୁଖ

(ରାଗ—ରାମକେରୀ)

ରାଣୀ ସଙ୍ଗେ ସୀତା ଶୀତାଂଶୁମୁଖୀ ସାକେତପୁରେ
ବସି ବନବାସ-ବାରତା ବାହୁନନ୍ତି ମଧୁରେ ।
ଯୋଡ଼ି କର ପରିଚାରିକା ଆସି କହେ ବାରତା,
"ବିଜେ ହେବେ ପୁରେ ନୃପେନ୍ଦ୍ର ରଘୁକୁଳକରତା ।"
ଶୁଣି ଅଳୀବ୍ରଜ ରାଣୀଙ୍କ ପାଶୁଁ ହେଲେ ଅନ୍ତର,
ଭାନୁଉଦେ ଯଥା ପରାଚୀ-ପୃଷ୍ଠୁଁ ତାରାନିକର ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୃଦୁଳ ଶ୍ରୀରାମ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ଶ୍ରୀମୁଖ,
ରାଜୀବନୟନା ଜାନକୀ ଚାହିଁ ଲଭନ୍ତି ସୁଖ;
ପ୍ରଶାନ୍ତ ସୁନୀଳ ଅମ୍ବରେ ଶୋଭାବନ୍ତୀ ଧରଣୀ
ବିକଚକୁସୁମ ଲୋଚନେ ନିରେଖଇ କି ଧନୀ ?

ଅସନ୍ତେ ପ୍ରାଣେଶ ପାଶକୁ ଉଠି ଅୟାସେ ସତୀ
କୋକନଦ କରେ ନମନ୍ତି କାନ୍ତେ ଦୋହଦବତୀ ।
"ବସ, ବସ" ବୋଲି ଶ୍ରୀରାମ ଅସି କଲେ ବାରଣ,
ନିରେଖିଲେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ନୟନେ ପ୍ରିୟା-ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ।
ଭାନୁକରେ ନବନଳିନୀ ଯେସନେ ଉଠଇ ହସି,
କାନ୍ତଦରଶନେ ତେସନ ହେଲେ ରାମ-ପ୍ରେୟସୀ ।
କୁଶଳ-ପ୍ରଶନ ପଚାରି ବସି ଅଯୋଧ୍ୟା-ରାଣୀ
କଉତୁକ-କଥା କହିଲେ ତୋଷି ପ୍ରେୟସୀ-ପ୍ରାଣ ।
ନବଘନ ପାଶେ ଯେସନ ଶୋହେ ଚାରୁ ଦାମିନୀ,
ରାମ ପାଶେ ତେସନେ ଶୋଭନ୍ତି ସୀତା ବରବର୍ଣ୍ଣିନୀ ।
ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ସେନେହେ ଶ୍ରୀରାମ ବୋଲୁଛନ୍ତି ବଚନ,
"କହ ଗୋ ପ୍ରେୟସି ! କି ଦ୍ରବ୍ୟେ ତବ ବଳୁଛି ମନ ?"
ଶୁଣି ତା ଜନକ-ତନୁଜା-ଗଣ୍ଡ ଲଜ୍ଜା-ଆଚଳ,
ମଧୁ ଦରହାସେ ଜାନକୀ ଶିର ପୋତନ୍ତି ତଳ ।
କହନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମ, "ସୁନ୍ଦର ! ଏତେ ଲଜ୍ଜା କିପାଇଁ,
'ନାହିଁ ନାହିଁ' କରି ଈଷତ ହସି ମୁହିଁ ହଲାଇ ।"

ବୋଲନ୍ତି ବୈଦେହୀ, "ହେ ପ୍ରଭୋ ! ନାହିଁ କାହିଁରେ ମନ,
ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀଚରଣ ଚାହିଁଣ ଯାଉ ଏ ମୋ ଜୀବନ ।
ତୁମ୍ଭ କୋଳେ କୁଳନନ୍ଦନ ରଖି ହେ ରଘୁରାଣ,
ତୁମ୍ଭ ମୁଖ ଦେଖି ହେ ସ୍ୱାମି, ଯାଉ ଏ ଦାସୀ-ପ୍ରାଣ ।"
ପୋଛୁ ପ୍ରେମ-ଅଶ୍ରୁ ଶ୍ରୀରାମ ବୋଲୁଛନ୍ତି ଆଦରେ,
"କହ କହ ପ୍ରିୟେ ! ଶରଧା ତବ କେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ?
ଯେତେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ତା ହେଲେହେଁ ଆଣି ଦେବଇଁ ମୁହିଁ
କହ କହ ଫେଡ଼ ମୋ ରାଣ ରହୁ ଚନ୍ଦ୍ରମାମୁହିଁ ।"
କହନ୍ତି ଜନକ ତନୁଜା, "ନାଥ ! ହେଉଛି ମନ,
ଋଷି-ତପୋବନ-ସୁଷମା କରନ୍ତେଇଁ ଦର୍ଶନ ।
ବନବାସକାଳେ ହେ ନାଥ ! ଦେଖିଥିଲଇଁ ଯାହା,
ପୁଣି କିପାଁ ମନ ହେଉଛି ଯାଇଁ ଦେଖନ୍ତେ ତାହା ।

ମୁନିକନ୍ୟାମାନେ ଉଠିଥାଉଟେ ବଢ଼ାଇ ସ୍ନାନ,
କରନ୍ତି ନୀବାର-ତଣ୍ଡୁଳ ମଧୁ-ଅର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରଦାନ;
ଏକ-ହସ୍ତୁଁ ଅନ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ କରୁଥାନ୍ତି ଭୋଜନ,
ହାସ୍ୟ-କଉତୁକ ତାଙ୍କର ଦରଶନେ ମୋ ମନ ।
ଗର୍ଭାଳସା ଏଣୀ ଅସିଣ ଖାଇ ତଣ୍ଡୁଳ ବଳେ
କରନ୍ତି ରୋମନ୍ଥ ଶୋଇଣ ଉଟ-ବୃଟପିତଳେ ।
ତରୁଶାଖେ ବସି ବିହଙ୍ଗେ ଗାଉଥାନ୍ତି ସୁସ୍ୱରେ,
କେଉଁ ଅସି ବସି ଯାଅନ୍ତି ମୁନି-ତନୟା-କରେ ।
ତପୋବନ ହବିଃ-ସୌରଭେ ସଦା ସୁପ୍ରମୋଦିତ,
ତରୁଶିର ଭେଦ ସମିଧ ଧୂମ ହୁଏ ଉଦ୍‌ଥିତ ।
ପୁଣ୍ୟ ବେଦଗୀତେ ପବିତ୍ର ସଦା ସେ ତପୋବନ,
ଫଳ-ପୁଷ୍ପ ଭରେ ଅନତ ତରୁ ବ୍ରତତୀଗଣ ।
କାଲି ବନେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗତେ କରନ୍ତି ତା ଦର୍ଶନ,
କାନନସିକତାପୀଠରେ କରି ଉପବେଶନ ।
ବାସ ଅଳଙ୍କାର ବିତରି ମୁନି-ତନୟାଗଣେ,
ଅଶୀଃ ଗ୍ରହି ବେନି ଅସନ୍ତି ପୁଣି ତୁମ୍ଭ ଗହଣେ ।"

ପ୍ରେୟସୀବାଣୀ ଶୁଣି କହନ୍ତି ରଘୁପତି ବଚନ,
"ସୁଲଭେ ସୁନ୍ଦରି! କରିବି ତବ ବାଞ୍ଛା ପୂରଣ ।
କିଛି ନାହିଁ ମୋର ଅଦେୟ, ଦେଇପାରେଁ ଜୀବନ,
"କାଲି ପ୍ରାତେ ଯାଇଁ କରିବ ତପୋବନ ଦର୍ଶନ ।"
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ପ୍ରବେଶୁଁ ଭଦ୍ର ନାମେ ଦୂତକ,
ଗଲେ ଗୁପତ-ମନ୍ତ୍ରଣା-ଗୃହେ ରଘୁନାୟକ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ଜନାପବାଦ

ପ୍ରବେଶିଣ ରାଜ୍ୟେଶ୍ୱର ଗୁପତ ଭବନ
ଗୁପ୍ତଚର ଭଦ୍ରମୁଖେ ପୃଚ୍ଛନ୍ତି ପ୍ରଶନ ।
"କି ସମ୍ବାଦ ଅଛେ ଭଦ୍ର ଆଣିଅଛ ପୁଣି ?"
କହେ ଚର, "ଅସିଲି ମୁଁ ତବ ଯଶ ଶୁଣି ।"
କହନ୍ତି ନରେଶ, "ଦୂତ, ପ୍ରତିଦିନ ଆଣି
ଦେଇଥାଅ ମୋତେ ହର୍ଷେ ମୋହୋ ଯଶୋବାଣୀ ।
ଆଜ କାହିଁପାଇଁ ମୁଖ ଦିଶୁଛି ବିମର୍ଷ,
ରାଜ୍ୟେ କି ଘୋଷିତ ହୁଏ ମୋର ଅପଯଶ ?
କେହୁ କି ମୋହର ଅଙ୍ଗ ରଟିଅଛୁ ଦୋଷ ?
କହ ହେ ଉଗର ସତ୍ୟ, ନ ବାହ୍ନବ ରୋଷ ।
ବିଶ୍ୱାସ ଅଟଇ ଦୂତ-ଶ୍ରେଷ୍ଠଗୁଣ ଜାଣ,
ବିଶ୍ୱାସବିହୀନ ଦୂତ ଫସର୍ପ ସମାନ ।
ନ କହିଲେ ସତ୍ୟ, ରାଷ୍ଟ୍ରବିଧି ଅନୁସାରେ
ଅବଦ୍ଧ ହୋଇବ ଦୂତ ରାଜକାରାଗାରେ ।"

କହେ ଦୂତ ବର୍ଜି ଅଶ୍ରୁ, "ରାଜରାଜେଶ୍ୱର,
ସର୍ବନ ଘୋଷିତ ହୁଏ ସୁକୀର୍ତ୍ତି ତୁମ୍ଭର ।
କହନ୍ତି ସମସ୍ତେ 'ରାମ ନରପତି ପରି
ନିଜଗତେ ନାହିଁ ନ ଥିବଟି ସମସରି ।
କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦୁକଳା ପରି ରାଣୀଙ୍କ କଳଙ୍କ
ଲାଗି କୃଷ୍ଣ ଦିଶେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ।'
ନିର୍ଜନ ବିପିନୁ ବଷ ଜାନକୀଙ୍କୁ ଧରି
ରଥେ ବସାଇଣି ପାଶେ ନେଲା ରୌଦ୍ର କରି ।
ନିଜ ଗଡ଼େ ବହୁ ଦିନ ରଖିଲା ରାବଣ,
ମାରି ତାଙ୍କୁ ରାମ କଲେ ସୀତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ ।
ରାଜଧର୍ମ ଅନୁସରି ପ୍ରଜାଏ ଚଳନ୍ତି,
ପ୍ରଜାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ସିନା ହୁଅନ୍ତି ନୃପତି ।

ନୃପତି ବରବେ ଯେବେ ଅପେ ଅନାଚାର,
ଦୁରାଚାର ନବାରବେ କେମନ୍ତେ ପ୍ରଜାର ?
ଯେ ନାରୀ ହୋଇଲେ ପରପୁରୁଷେ ସେବିତା,
ସେହୁ ହେଲେ ଅସ୍ମ ରାଣୀରୂପେ ଅଭିଷିକ୍ତା ।
କୁଳନାରୀମାନେ ଅଜ ନ ମାନିବେ ପତି,
ଅଯୋଧାରେ ନ ରହିବେ ଅଜ କେହୁ ସତୀ ।'
ଏ ବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରବଣେ ଛାମୁ ଶ୍ରୀପଦ-ଦର୍ଶନ
କରିବାକୁ ନ ବଳଇ ଏ ଦାସର ମନ ।
ଗୁପ୍ତ ଦୂତ-ଧର୍ମ ଘୃଣା-ଭୀତି-ସମ୍ବରଣ,
ଅନୃତ-ବର୍ଜନ, ରାଷ୍ଟ୍ର-ଶାନ୍ତି-ସଂରକ୍ଷଣ,
ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ସରସ୍ୱତୀ ସୁଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଜାଣି
ନିବେଦିଲି ସ୍ୱାମି ସତ୍ୟ ଅପ୍ରିୟ ଏ ବାଣୀ ।
'ରାଜାଙ୍କ ଅଲଙ୍ଘନୀୟ' ସ୍ମରଣ ଭୟେ ପ୍ରଭୁ,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଅନୁରୋଧେ ନିବେଦିଲି ସବୁ ।
ଏତେଦିନେ ହେଲା ପ୍ରଭୁ ବିଫଳ ମୋ ନାମ ।'
ପ୍ରବୋଧି ବିଦାୟ ଦେଲେ ଦୂତେ ରାଜା ରାମ ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ବନବାସନ

ଶୁଣି ଗୁପ୍ତଚର ମୁଖୁଁ ସୀତା ଅପଯଶ
ସର୍ବାଙ୍ଗ ରାମଙ୍କ ହେଲା ଅଚଳ ଅବଶ ।
ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ଧୀର ସଦା ଅଚଳ ଅଟଳ
ହିମାଦ୍ରିପ୍ରତିମ ରାମ ହୋଇଲେ ବିକଳ ।
"ଅହା ସୀତେ !" ବୋଲି ଶୋକେ ଶ୍ରୀରଘୁନନ୍ଦନ
ନିର୍ଜନେ ବସିଣ କଲେ ବିକଳ ରୋଦନ ।
"ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଜନକ-କନ୍ୟା ସୁଖେ ସୁପାଳିତା
ଅତି ସୁକୁମାର-ଅଙ୍ଗୀ ପତିପ୍ରାଣା ସୀତା ।
ଅଭିଷେକ ଦିବସରେ ଗଲେ ଘୋରବନେ,
କେତେ କ୍ଳେଶ ସହିଲେ ସେ ଗହନ କାନନେ ।

ହର ନେଇ ବନ୍ଦୀ କଲା ପାପିଷ୍ଠ ରାବଣ,
କଲି ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରେ କଳଙ୍କ ଲେପନ ।
ଜାଣେ ମୁଁ ମଦ୍‌ଗତପ୍ରାଣା ମୈଥିଳୀଙ୍କୁ ଅତି,
କଠିନ ପରୀକ୍ଷା ଦେଲେ ଲଙ୍କାଠାରେ ସତୀ ।
ବିନା ଦୋଷେ ସତୀ ତ୍ୟାଗ ଘୋର ଅସମୟେ
କେମନ୍ତେ ବର୍ଜିବି ମୁହିଁ ଦାରୁଣ ହୃଦୟେ ?"
ଅବଶେଷେ ମହର୍ଷୀଙ୍କୁ ବିଜନ କାନନେ
ନିର୍ବାସିବେ ବୋଲି ରାଜା ସ୍ଥିର କଲେ ମନେ ।
ଭରତ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସହ ଶତ୍ରୁଘ୍ନେ ହକାରି
କାହନ୍ତି ବିକଳେ ରାମ ନିଜକୁ ଧିକ୍କାରି ।
ଦେଖି ତିନି ଭାଇ ଭୟେ କଥା ନ କହନ୍ତି,
ଅବଶେଷେ ଆରମ୍ଭିଲେ ରଘୁକୁଳପତି ।
"ଚୋରି କରି ନେଇଥିଲା ସୀତାଙ୍କୁ ରାବଣ,
ତେଣୁ ସବଂଶେ ମୁଁ ତାକୁ କଲି ବିନାଶନ ।
ବହୁକାଳ ରକ୍ଷୋଗୃହେ ବନ୍ଦୀ ଥିଲେ ସୀତା,
ସର୍ବସମକ୍ଷରେ ତେଣୁ ହେଲେ ପରୀକ୍ଷିତା ।

ସର୍ବସମ୍ମତିରେ ସୀତା କଲି ମୁଁ ଗ୍ରହଣ,
ଅଛ ତାର ସାକ୍ଷୀ ତୁମ୍ଭେ ନିଜେ ତ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ।
ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗରୁ ଅସି ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଯାହା
ପରୀକ୍ଷା ନ କରି ଲଙ୍କାଠାରେ କଲି ତାହା ।
ଜାନକୀ ଚରିତେ ସନ୍ଦିହାନ ପ୍ରଜାଗଣ,
ଅତଏବ କଲି ମୁହିଁ ସୀତାବସର୍ଜନ ।
କାଲି ପ୍ରାତେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ହେ ତୁମ୍ଭର ଗହଣେ
ନେଇଯାଇ ଛାଡ଼ି ଅସ ସୀତା ଘୋରବନେ ।"
କହନ୍ତି ସୌମିତ୍ରି, "ଅଜ୍ଞ ଅଶିକ୍ଷିତ ଜନ
ବୁଝନ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରଙ୍କ କଥା ପଞ୍ଚାପସାରଣ,
ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ବିଚାରେ ଅଶକ୍ତ,
ଧରନ୍ତି ପାଶବ ବୃତ୍ତି, ପଶୁମାଂସରକ୍ତ ।

ପଶୁସମ ନିନ୍ଦାରୁଣ ଜ୍ଞାନହୀନ ନର,
ପଶୁଠାରୁ ଥୋକେ ନର ଭୟଙ୍କରତର ।
ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ଅଛି ଯାହା ଜନସାଧାରଣ,
କରନ୍ତି ତାଠାରେ ଛାଲ୍ ଦୋଷ-ଅନ୍ୱେଷଣ ।
ନିଜେ ମୁଁ ଦେଖିଛି ସୀତା ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରକାରେ
ସତୀତ୍ୱ ପ୍ରମାଣିଛନ୍ତି ଅଗ୍ନି-ପରୀକ୍ଷାରେ ।
ନିର୍ବୋଧଜନଙ୍କ କଥା ଅନୁସାରେ ଆର୍ଯ୍ୟ !
କେବେହେଁ ନ କର ଏହି ଅନୁଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ।”
ତହିଁଲେ ନରେନ୍ଦ୍ର ରାମ, “ପ୍ରଜାତୁଷ୍ଟି ପାଇଁ
ତେଜି ପାରେଁ ପ୍ରାଣ ପ୍ରାଣାଧିକ ତିନି ଭାଇ ।
ରାଜାର ଜୀବନ ଧନ ସର୍ବ ପ୍ରଜାପାଇଁ,
ଆତ୍ମ-ପରିବାର-ସ୍ୱାର୍ଥ ନୃପତିର ନାହିଁ ।
ରାଜାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭାଇ ପ୍ରକୃତିରଞ୍ଜନ,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିଭ୍ରଷ୍ଟ ହେଲେ ବିଫଳ ଜୀବନ ।
କୀର୍ତ୍ତିମାନ ମରି ଭବେ ଲଭଇ ଜୀବନ,
କଳଙ୍କିତ ପ୍ରାଣେ ଭାଇ କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ?

କଳଙ୍କିତ ହେବ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ,
ରଟିବ ସଂସାରେ ମୋର ଘୋର ଅପଯଶ,
ଏମନ୍ତ ଜୀବନ ଘେନି ବଞ୍ଚିବି କେସନ,
ଏ ହୀନ ଜୀବନେ ଭାଇ କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ?
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳି ଯେ ସୁଖ ଲଭେ କର୍ମବୀର,
ସେ ସୁଖ ଲଲାଟେ ଲେଖା ନାହିଁ କଳଙ୍କିର ।
କଠିନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟେ ଅଛି ସଞ୍ଚିତ ଯେ ସୁଖ,
ଜାଣିଛି ସେ ମମ ଦୀର୍ଘ ବନବାସ ଦୁଃଖ ।
ଯେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରେରଣାରେ ତେଜି ସିଂହାସନ,
ପ୍ରିୟତମ ଭରତର ବ୍ୟାକୁଳ କ୍ରନ୍ଦନ,
ଏଡ଼ି ମୁଁ ନିର୍ମମ ସମ ଭ୍ରାତା ଭାର୍ଯ୍ୟା ସହ,
ସହିଲି ଅରଣ୍ୟ-ବାସ-କ୍ଳେଶ ଦୁର୍ବିଷହ,

ଭ୍ରମିଲି ଭିକ୍ଷୁକବେଶେ ଭୀଷଣ କାନନେ,
ଗର୍ଜୁଅଛୁ ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ 'ପ୍ରେର ସୀତା ବନେ'।"
ବୁଝାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଅଦ ଭାଇ ତିନି ଜଣ
ଏ ଦାରୁଣ କର୍ମୁଁ ଯେତେ କଲେ ନିବାରଣ,
ତଥାପି ଶ୍ରୀରାମ ରାଜା ପ୍ରକୃତିରଞ୍ଜନ
କଳଙ୍କ ଭୟରେ ଦେଲେ ସୀତା ନିର୍ବାସନ।
ଋଷିକନ୍ୟା ସହ ବନ-ଶୋଭା-ଦରଶନେ
ଯିବାପାଇଁ କହୁଥିଲେ ସୀତା ତପୋବନେ।
ନେଇଗଲେ ସେହୁ ବ୍ୟାଜେ ଅନୁଜ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ସନ୍ତ୍ରସ୍ତହୃଦୟେ ଦେବାପାଇଁ ନିର୍ବାସନ।
ଋଷି-କୁମାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ବାସ ଆଭରଣ
ସଙ୍ଗେ ନେଇ ସୀତା କଲେ ରଥେ ଆରୋହଣ।
ରଥ ଚଳୁଁ ସୀତାଦେବୀ କହନ୍ତି, "ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ ପ୍ରଭୁ ଅଯୋଧ୍ୟାରଞ୍ଜନ।
ପ୍ରାର୍ଥନା ମାତ୍ରକେ ତପୋବନ-ସନ୍ଦର୍ଶନ—
ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରଘୁନନ୍ଦନ।

କିନ୍ତୁ ଆଜି ନ ଆସିଲେ ମୋ ସଙ୍ଗେ କିପାଇଁ ?
ରାଜକାର୍ଯ୍ୟେ ଅବା ତାଙ୍କୁ ଅବକାଶ ନାହିଁ।"
ପଥେ ସତୀ ପଚାରନ୍ତି ବିବିଧ ପ୍ରଶନ,
ଦିଅନ୍ତି ବିଷଣ୍ଣମୁଖେ ଉତ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ମଣ।
ଦେଖିଣ ଜାନକୀ ତାଙ୍କୁ ପୁଚ୍ଛନ୍ତି କାରଣ,
ଲଜ୍ଜାଦୁଃଖେ ନ କହନ୍ତି କିଛିହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ।
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଅହେତୁକୀ ଆକୁଳତା ମନ
ସତୀଙ୍କର ଆସି କଲା ସଂଶୟ-ଆଚ୍ଛନ୍ନ।
କହନ୍ତି "ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭାଇ ! ଚଞ୍ଚଳ ମୋ ମନ,
ସୁଦୂର ବିଳାପ-ଧ୍ୱନି ବାଜଇ ଶ୍ରବଣ।
ଶୁଣିଥିଲି ଥରେ ଯେତେ ପଞ୍ଚବଟୀ ବନେ
ହୃତ୍‌ଗତ ମାୟାମୃଗ-ବିକଳ କ୍ରନ୍ଦନେ;

ସେ ରୂପର ପୁଣି ଭାଳି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ମୋ ମନ,
ସୁମନ୍ତ୍ରଅଛନ୍ତି କହ ମୋତେ ପ୍ରାଣଧନ,
ଅବା ପ୍ରାଣେଶଙ୍କୁ କିଛି ପଡ଼ିଲା ବିପତ୍ତି,
ତପୋବନ-ଦରଶନେ ନାହିଁ ଆଉ ମତି;
ନେଉଟାଇ ରଥ ଏବେ ନିଅ ବୀରବର !
ଝଟରେ ଦେଖାଅ ମୋତେ ରାମ-ଶ୍ରୀପୟର ।"
କହୁ କହୁ ରଥ ଭାଗୀରଥୀ ହେଲା ପାର,
ଲକ୍ଷ୍ମଣ-ନୟନୁ ବାରି ଝରେ ଦୁର୍ନିବାର ।
ବୈଦେହୀ-ବଚନ ଶୁଣି ଶୋକାର୍ତ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ସଭୟେ ଭାଷିଲେ ବାଣୀ ସଜଳନୟନ ।
"ଏକାକିନୀ ଥିଲ ଦେବି ! ରାବଣଭବନ,
ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ଚରିତ୍ରେ ତବ ରାଜ୍ୟବାସିଗଣ ।
ଅପବାଦ ଶୁଣି ରାମ କଳଙ୍କଭଞ୍ଜନ
ତେଜିଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେବି ! ଗହନ କାନନେ ।"
ପାଳଣ ଅଲଂଘନୀୟ ଆଜ୍ଞା ଗୁରୁଙ୍କର,
ବାନ୍ଧିଲେ ଦାରୁଣ-ପ୍ରାଣ ଶେଷ ବୀରବର ।

ଶ୍ରବଣେ ହତଚେତନା ହୋଇ ସତୀ ସୀତା
ବାତାହତା ହେମଲତା ପ୍ରାୟେ ଭୂପତିତା ।
ଦେଖି ହତବୁଦ୍ଧି ବୀର ସୁଧୀର ଲକ୍ଷ୍ମଣ
କରାଇଲେ ଭୂଲୁଣ୍ଠିତା ସୀତାଙ୍କୁ ଚେତନ ।
ଚେତନା ପାଇଣ ସତୀ ବିକଳିତା ଦୁଃଖେ,
ରହିଲେ ସୁସ୍ଥିର ନେତ୍ରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ମୁଖେ ।
ହତବୁଦ୍ଧି ଚିତ୍ରାର୍ପିତ ପରାୟେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ରହିଲେ ଅବନୀତଳେ, ସଜଳନୟନ ।
କ୍ଷଣ ପରେ ସୀତା ନେତ୍ରୁଁ ପ୍ରବଳବେଗରେ
ବହିଲା ଲୋତକ, ଶ୍ୱାସ ଚାଲିଲା ପ୍ରଖରେ ।
କମ୍ପିଲା କୋମଳ ତନୁ, ବିହ୍ୱଳ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ହତବୁଦ୍ଧି ପ୍ରାୟ କିଛି ନ ସ୍ଫୁରେ ବଚନ ।

କିଛି କ୍ଷଣେ ଧୈର୍ଯ୍ୟେ ସୀତା ବୋଇଲେ ବଚନ,
"କାହାକୁ ଦୋଷିବି, ଏ ମୋ ଲଲାଟ-ଲିଖନ ।
ପିତା ମୋ ମିଥିଳାନାଥ ରାଜର୍ଷି ଜନକ,
ମୋ ଶ୍ୱଶୁର ଦଶରଥ ଅଯୋଧ୍ୟାନାୟକ,
ନିଷ୍କଳଙ୍କ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶେ ବଧୂତ୍ୱ ମୋହର,
ପତି ମୋ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ।
କଙ୍ଗାଳୁଣୀ ପ୍ରାୟେ ମୁହିଁ ବାଟଭିକାରୁଣୀ,
ଜନପଦ-ଅଯୋଗ୍ୟା ମୁଁ ଅଶୁଦ୍ଧଚାରିଣୀ ।
ରାଜସୁତା, ରାଜବଧୂ ନୃପତିଘରଣୀ,
କହ ମୋହୋ ସମ କିଏ ଜନମଦୁଃଖିନୀ ?
ନାରୀଜନ୍ମ ଦେଇଅଛି ଧାତା ଅଜୀବନ
ସହିବାକୁ ଦୁର୍ବିଷହ ଦାରୁଣ କଷଣ ।
ଅବଶେଷେ ଘଟିବ ଯେ ଏ ଦଶା ମୋହର,
କାହାକୁ ବିଧାତା ! ଏହା ଥିଲାଟି ଗୋଚର ?
ବାଲ୍ୟକାଳେ ହେଲା ସ୍ୱାମୀ ସହିତେ ମିଳନ,
ଭାଳିଲି ଏଠାରୁ ହେଲା ମୋ ଦୁଃଖ-ମୋଚନ ।

କିନ୍ତୁ ଶତଗୁଣେ ଦୁଃଖ ଲେଖିଛନ୍ତି ବିଧାତା,
ସ୍ୱପନେ ତ ଜାଣି ନାହିଁ ଦାରୁଣ ବାରତା ।
ଅହା ରେ ବିଧାତା ! ଏହା ଥିଲା ତୋହ ମନେ ।"
କହିଣ ଧରଣୀତଳଗତା ବିଚେତନେ ।
ବହୁପରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ତେଜି ଶୋକଭରେ
କହନ୍ତି, "ଲକ୍ଷ୍ମଣ, କରିଥିଲି ଜନ୍ମାନ୍ତରେ
କେତେ ମହାପାତକ ମୁଁ, ନୋହିଲେ ବିଧାତା
ଏତେ ଦୁଃଖ ମୋ କପାଳେ ଲେଖି ନ ଥାଆନ୍ତା ।
ଅଥବା କି ଅପରାଧ ଅଛି ବିଧାତାର,
ସମସ୍ତେ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି କର୍ମଫଳ ଆପଣାର ।
ପୂର୍ବଜନ୍ମେ ମୁହିଁ କରିଥିଲି ମହାପାପ,
ଭୋଗୁଅଛି ତାହା ଫଳେ ଏ ଘୋର ସନ୍ତାପ !

ପତିପ୍ରାଣା କାମିନୀକୁ କଲ୍ ବିୟୋଜିତ ।
ଜନ୍ମାନ୍ତରେ, ଅଜ ତାର ହେଲା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ।
ନତୁବା ପ୍ରାଣେଶ ସ୍ନେହଦୟାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତ,
ମୋତେ ପତିପ୍ରାଣା, ଶୁଦ୍ଧଚାରିଣୀ ବିଦିତ ।
ତଥାପି ଏସନ କାଳେ ତେଜିଲେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷେ
ଘଟିଲା ଏ ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜିତ କର୍ମଦୋଷେ ।
ବତ୍ସ ! ମୁଁ କାତର କେବେଁ ନୁହେ ବନବାସେ,
ଥିଲି ବହୁକାଳ ବନେ ସୁଖେ ତାଙ୍କ ପାଶେ ।
ଯାବତ ଜୀବନ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ସହବାସ
ବନବାସେ ଥିଲେ ନ ଥାଆନ୍ତା ଦୁଃଖ ଲେଶ ।
ଯେବେ ମୋତେ ପଚାରିବେ ମୁନିକନ୍ୟାଗଣ,
'କେଉଁ ଦୋଷେ ହେଲା ତୁମ୍ଭ ବନ-ନିର୍ବାସନ ?'
କରୁଣାସାଗର ରାମ ଜାଣନ୍ତି ସମସ୍ତେ,
କହିଲେ ପ୍ରକୃତ ହେତୁ ନ ଯିବେ ପରତେ ।
'ବୋଲିବେ ଅବଶ୍ୟ ଗୁରୁ ପାପ କଲେ ସୀତା,
ନିର୍ଜନ ବନରେ ତେଣୁ ହେଲେ ନିର୍ବାସିତା ।

ବତ୍ସ ! କି କହିବି ରାମ-ସନ୍ତ ଏ ଉଦରେ
ନ ଥିଲେ, ପ୍ରବେଶି ଏହି ଜାହ୍ନବୀଜଳରେ,
ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତେଜି ଏ ଦଗ୍‌ଧ ପରାଣ
ଏ ଦୁଃସହ ଲଜ୍ଜା ଦୁଃଖ କରନ୍ତି ନିର୍ବାଣ ।
ଅଉ ଏ ଜୀବନେ ମୋର କିବା ପ୍ରୟୋଜନ,
କହତ କି ଏ ଦଶାରେ ରଖିବା ଜୀବନ ?
ଅସ୍ପର୍ଶ୍ୟ ପ୍ରାଣେଶ କଲେ ମୋତେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ,
ଶୁଣି ଏହା ପ୍ରାଣ ମୋର ନ ହେଲା ନିର୍ଗତ ।
ଏପରି କଠିନ ପ୍ରାଣ ଅଉ କାହିଁ ନାହିଁ;
ନତୁବା ଏକ୍ଷଣି ଉଡ଼ି ନ ଯାଏ କିପାଇଁ ।
ସୁଖବିଦୁଃଖିନୀ ଅବା କରିବା କାରଣ
ଫଳଭୋଗ କରିଣ ଧାତା ଦେବେ ମୋ ଜୀବନ ।

ସଂକଳ୍ପ ବିଫଳ ହେବ ହେଲେ ମୋ ମରଣ,
ଏଥିପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ହେ ନ ଯାଏ ଜୀବନ ।”
ଏସନ ଅକ୍ଷେପି ସୀତା ବିଳାପି ବିକଳେ
“ଅହା ରାମଚନ୍ଦ୍ର !” ବୋଲି ପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ ।
ଦେଖି ଶୁଣି ସୀତା ଦୁଃଖ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସୁଧୀର
ନିତାନ୍ତ କାତର ଦୁଃଖେ ହେଲେ ସେ ଅଧୀର ।
ଦୁଃଖ ଶୋକେ ଅଭିଭୂତ ଏକାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ଅବିରଳଧାରେ ଅଶ୍ରୁ କଲେ ବିସର୍ଜନ ।
“ପ୍ରକୃତିରଞ୍ଜନ ଅଣେ ଦାରୁଣ ନୃପତି
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷେ ତେଜିଲେ ଅହା ବନେ ସୀତା ସତୀ ।
କେତେ କଷ୍ଟ ସହିଥିଲେ ସୁକୁମାରୀ ବନେ,
ରାବଣ ବନ୍ଦିନୀ ହୋଇ ଅଶୋକ କାନନେ ।
ଦୁର୍ବିଷହ ଦୁଃଖ ସହି ଲଙ୍କାର ସଂଗ୍ରାମ
ଯୁଝିଲୁଁ କି ଏଥିପାଇଁ, ହା ନୃଶଂସ ରାମ ।”
ଏସନେ ଅକ୍ଷେପି ବହୁ ସୁଶୀଳ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ଜାହ୍ନବୀ-ଜୀବନେ କଲେ ସୀତାଙ୍କୁ ଚେତନ ।

ସଚେତନା ମହାସତୀ କହନ୍ତି ବଚନ,
“ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ଫେରିଯାଅ ସୁଧୀର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ।
ହୋଇଥିବେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମୋ ତ୍ୟାଗେ ଉନ୍ମନା,
ବାହୁଡ଼ି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ତାଙ୍କୁ ଦେବ ପ୍ରବୋଧନା ।
ଏକାକୀ ରହିଲେ ହେବେ ଶ୍ରୀରାମ କାତର,
ସର୍ବଦା ସୌମିତ୍ରି ଥିବ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗତର ।
ନିଜ ଦୁଃଖେ ଯେତେ ନୁହେ ଅକୁଳ ମୋ ଚିତ୍ତ,
ମୋ ବିରହେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦୁଃଖେ ମୁଁ ଚିନ୍ତିତ ।
ଭାର୍ଯ୍ୟାପଣୁଁ ଦାସୀ ସିନା ହେଲି ବହିଭୂର୍ତ,
ପ୍ରଜାପଣୁଁ ନ କରିବେ ହୃଦରାଜ୍ୟୁଁ ଚ୍ୟୁତ ।
ସସାଗରା ଧରଣୀରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରାଜା,
ଯେଉଁଠାରେ ଥାଇଁ ପୃଥ୍ୱୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରଜା ।

ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟରେ ପାଳି ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନେ
ବଞ୍ଚିବି ଗହନବନେ ତାଙ୍କ ପଦ ଧ୍ୟାନେ ।
ହେଲେହେଁ ତାଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦେ ଦୁର୍ବିଷହ ଦୁଃଖ,
ତାଙ୍କ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦରେ ପାଇବି ମୁଁ ସୁଖ ।
ସ୍ନେହଶୀଳା ଊର୍ମିଳାଦି ମୋ ପ୍ରାଣ ଭଗିନୀ
ମୋହ ପାଇଁ ହେବେ ନିଶ୍ଚେ ହୃଦୟେ ଦୁଃଖିନୀ ।
ନ ଦେଇ ଅଘାତ ତାଙ୍କ କୋମଳ ହୃଦୟେ,
ରଖିବ ମୋ ଭଗିନୀଙ୍କୁ ସସ୍ନେହେ ସଦୟେ
ମୁହିଁ ତ ଚିରଦୁଃଖିନୀ, ଭଗିନୀଙ୍କ ସୁଖ—
ବାରତା ଶୁଣିଣ କିଛି ଘୁଞ୍ଚିବ ମୋ ଦୁଃଖ ।
କୌଶଲ୍ୟା ସୁମିତ୍ରା ଆଦି ପୂଜ୍ୟ ଗୁରୁଜନ,
ନିବେଦିବ ମୋ ପ୍ରଣତି ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ।
କହିବ ମୋ ଲାଗି ଅଜ ଦୁଃଖ ନ କରିବେ,
ସ୍ମୃତି-ପଟୁଁ ସୀତା ନାମ ପୋଛି ପକାଇବେ ।"
ଶୋକେ ବିହ୍ୱଳିତ ପ୍ରାଣ ଶୁଣି ସତୀବାଣୀ,
ପ୍ରଣମି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଦୁଃଖେ ଘେନିଲେ ମେଲାଣି,

ବନ୍ଧକରପୁଟେ ବୀର ବାକୁଳ ବଚନେ,
"ହେ ସତି, କରିବ କ୍ଷମା ପାପିଷ୍ଠ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ ।"
ଶୁଣିଣ କହନ୍ତି ସୀତା, "ନାହିଁ ତବ ଦୋଷ,
କିପାଇଁ ବହିବି ତୁମ୍ଭଠାରେ ବୃଥା ରୋଷ ?
ଅଗ୍ରଜଙ୍କ ଅଜ୍ଞାବହ ସୁଶୀଳ ସୁଧୀର,
ଲେଶମାତ୍ର ଦୋଷ ତବ ନାହିଁ ଏଥି ବୀର ।
ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ତୁମ୍ଭପରି ସୁଶୀଳ ଦେବର
ମିଳୁ ମୋତେ, ଏ ମିନତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପୟର ।"
ଏକାନ୍ତେ ଶ୍ରୀରାମଗତପ୍ରାଣା ତାଙ୍କୁ ଜାଣି
କାନ୍ଦନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଶୁଣି ବୈଦେହୀଙ୍କ ବାଣୀ ।
ବୋଇଲେ, "ରେ ବଜ୍ରହୃଦ ! ହୁଅ ତୁ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ,
ଏହିକ୍ଷଣି ତ୍ୟଜ ପ୍ରାଣ ନୃଶଂସ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ।"

କହନ୍ତି ବୈଦେହୀ, "ବତ୍ସ, ନ କର ରୋଦନ,
ଲଙ୍ଘିବ ଅବଶ୍ୟ ମୁହିଁ କପାଳଲେଖନ ।"
ରୋରୁଦ୍ୟମାନା ସୀତାଙ୍କୁ ତେଜିଣ କାନନେ
ଭାଗୀରଥୀ ପାର ହୋଇ ସଜଳନୟନେ
ଅନାଇ ପଛକୁ ଥରେ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ରଥେ ଚଢ଼ି ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ କଲେ ସେ ଗମନ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଅନୁଶୋଚନା

ଶୁଣି ସଚିବର-ମୁଖୁଁ "ସୁକୁମାରୀ ସୀତା
ନିର୍ବାସନ ଦଣ୍ଡେ ଅହା ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥିତା !"
"ଅହା ସୀତେ !" ବୋଲି ହସ୍ତ ରଖି ଶିରତଳେ
ଅକ୍ଷେପି କହନ୍ତି ବାଣୀ ଶ୍ରୀରାମ ବିକଳେ ।
"ବିଦେହନରେଶ ଜ୍ଞାନୀ ଜନକ ରାଜର୍ଷି
ମୁନିଜନପୂଜ୍ୟ ବିଶ୍ୱଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ।
କପାଇଁ ଏ ମୂର୍ଖ ରାମେ କଲେ କନ୍ୟାଦାନ,
ତୁଳସୀଲତାକୁ କଲେ ଭୁଜଙ୍ଗେ ପ୍ରଦାନ ।
ରାଜସୁତା, ରାଜବଧୂ, ରୂପଗୁଣବତୀ,
କେତେ କ୍ଳେଶ ସହିଲ ଗୋ ସୁକୁମାରୀ ସତି !
କନକଲତିକା ସମ ସୁକୁମାର ଅଙ୍ଗ
କପାଇଁ ବିଧାତା କଲା ଏ ଭୁଜଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ।
ତେଜି ଗୃହ-ସୁଖ ପୁଣି ଆତ୍ମୀୟ-ସ୍ୱଜନ
ସଙ୍ଗେ ମୋର ଗମିଥିଲ ଗହନ କାନନ ।
ଅଶେଷ କଷଣ ସହି ଜନକତନୁଜା,
ସେ ଗହନବନେ ମୋର କଲ ପାଦପୂଜା ।
ପାପିଷ୍ଠ ରାବଣ ଯେବେ ଏକାକିନୀ ତୋର,
ପଞ୍ଚବଟୀ ବନୁଁ କଲା ଘେନିଗଲା ଚୋର ।

ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାର ରାଜା ବଳିଷ୍ଠ ରାବଣ
ରାଣୀ କରିବାକୁ ଦେଖାଇଲା ପ୍ରଲୋଭନ ।
ସେ କଥାକୁ ମହାସତୀ, ବିଷ ମନେ କରି
ରହି ଦିନ ଯାପିଥିଲା ରାମନାମ ଧରି ।।
ବନବାସୀ ଭିକାରୀ ସେ ଅଭାଗା ଶ୍ରୀରାମ,
କିପାଇଁ ଜପିଲ ଦେବି, ଦୁଃଖି-ରାମ-ନାମ ?
ଚାହିଁଲ ରାବଣ-ନାଶ, ମୋ ସଙ୍ଗେ ମିଳନ,
ବାରିଦେ ଚାତକ ପକ୍ଷୀ ଚାହିଁଥା ଯେସନ,
ବନ୍ଦିନୀ କରାଇ ଘୋର ଅଶୋକକାନନ
ଦାରୁଣ ଯାତନା ଦେଲା ପାତକୀ ରାବଣ ।
ଦୀର୍ଘ କାରାବାସେ ଦୁଃଖ ନ ହେଲା ନିଃଶେଷ,
କଳଙ୍କ ଭୟରେ ଦେଲି ବର୍ଜନ-ଆଦେଶ ।
ଦୁଃସହ ଯାତନା ଭୋଗିଥିଲ କାରାବାସେ,
ତେଜିଲ ଜୀବନ-ଆଶା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନାଦେଶେ ।

ଛଳ ଛଳ ନେତ୍ରେ ସତୀ, ଚାହିଁଲ ମୋ ମୁଖ,
ସେ ନେତ୍ର ସୂଚିଲା ହୃଦେ ଦୁର୍ବିଷହ ଦୁଃଖ ।
ବିଭୀଷଣ ସୁଗ୍ରୀବ ଯେ ବନ୍ଧୁ ସେନାପତି
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକେ ଲଙ୍କା ଲୋକାରଣ୍ୟ ଅତି ।
ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗେ ପ୍ରିୟେ ଦୁଃଖଲଜ୍ଜାଭରେ
ପ୍ରବେଶିଲ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ପାବକ ଭିତରେ ।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସତି, ପତିପ୍ରାଣା, ପତିବ୍ରତା,
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ପାସୋରିବି ତବ ଗୁଣ କଥା ?
ରାବଣ ଅଶୋକବନେ ବନ୍ଦିନୀ କରାଇ
ଶତ ଶତ ଦାସୀଗଣେ ଥିଲାକ ଜଗାଇ ।
ନିଷ୍ଠୁର ଶ୍ରୀରାମ ନେଇ ଗହନ କାନ୍ତାରେ
ସମର୍ପଣ କଲା ସୀତା ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଠାରେ ।
ବୈଦେହି ! ବିବାହ କଲି ଯାହା ହସ୍ତ ଧରି
ରକ୍ଷଠାରୁ ସେ ତୁମ୍ଭର ଘୋରତର ଅରି ।

ମଧ୍ୟମାସ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ହେଲ ଯେବେ ସତି,
ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଥାନ୍ତି ନାନା ସାଧ ଭୁଞ୍ଜି ।
ଅବୋଧଜନଙ୍କ ନିନ୍ଦା ଶୁଣି ସତୀ ସୀତା
ବିନାଦୋଷେ କଲ ଘୋରବନେ ନିର୍ବାସିତା ।
ଭରତ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ପୁଣି ସୁବୁଦ୍ଧି ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ପାପ ଅନୁଷ୍ଠାନୁଁ କେତେ କଲେ ନିବାରଣ ।
ନୃଶଂସ ରାକ୍ଷସ ପରି କହିଲ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ,
'ସୀତାଙ୍କୁ ନିର୍ବାସି ଅସ ଗହନ କାନନେ ।'
ସୁଧୀର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନେଇ ଭାଗୀରଥୀ ପାରେ
ବିସର୍ଜି ଆସିଲେ ଦୁଃଖେ ଗହନ କାନ୍ତାରେ ।
ତବ ବିନା ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର, ନିଦାରୁଣ କ୍ଳେଶ
ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରୁଛି ଏବେ ଏ ହୃଦୟଦେଶ ।
ତାହିଁ ନେଇ ସୀତା ତେଜି ଆସିଲ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ଏ ଜୀବନେ ଅଉ ସତେ ପାଇବି ଦର୍ଶନ ?

ଭାଇ ହେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ, କାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ର ସୀତା ସତୀ,
ନ ଦେଖି ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ଥିର ହେଉ ନାହିଁ ମତି ।
କେଉଁ ଘୋରବନେ କଲ ତାହାଙ୍କୁ ବର୍ଜନ,
କେମନ୍ତେ ବଳିଲା ମନ ତୁମ୍ଭର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ?
ପାପିଷ୍ଠ ରାକ୍ଷସ ପରି ମୁହିଁ ସିନା ଭାଇ,
ଦୟା କ୍ଷମା ସ୍ନେହ ଠାରେ ତିଳେ ବୁଝା ନାହିଁ ।
ସୁବୁଦ୍ଧି ସୁଶୀଳ ତୁମ୍ଭେ ସଦା ତ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ,
ଘୋରବନେ କଲ ସୀତା କପରି ବର୍ଜନ ?
ଅଥବା ମୋ ଅଜ୍ଞାବହ ସୁଧୀରପ୍ରବର,
କି ଦୋଷ ଏଥିରେ ଅଛି ବୀର ହେ ତୁମ୍ଭର ?
ନୟନପ୍ରତିମା ମୋର ରଘୁଚନ୍ଦ୍ର ଯହିଁ
ଛାଡ଼ି ଅସ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ହେ ମୋତେ ନେଇ ତହିଁ ।
ଅଯୋଧ୍ୟାର ସିଂହାସନେ ବସ ହେ ଭରତ,
ବନେ ଯାଇ ଆଚରେ ମୁଁ ବାନପ୍ରସ୍ଥ-ବ୍ରତ ।

କର ଏହିକ୍ଷଣି ଅଭିଷେକ-ଆୟୋଜନ,
ମନ୍ତ୍ରିପଣ କର ତୁମ୍ଭେ ବିଧିଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ,
କରିଲେ କରନ୍ତୁ ନିନ୍ଦା ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜାଗଣ,
ସୀତା ବିନୁ ନ ରହିବ ଏ ମୋର ଜୀବନ ।
ଅହା ସୁକୁମାରୀ ହୋଇଥିବେ ତ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା,
ବନ୍ୟପଶୁଗଣେ ହୋଇଥିବେ ବା ଭକ୍ଷିତା ।"
'ଅହା ସୀତେ !' ବୋଲି ଝାମ ଗଲେ ରଘୁମଣି,
ବ୍ୟଜନେ ସଚେତ କଲେ ଭ୍ରାତ ତିନିଜଣି ।
ଝରେ ଅଶ୍ରୁ ସୌମିତ୍ରିଙ୍କ, ବାକ୍ୟ ନାହିଁ ମୁଖେ,
ବୋଧନ୍ତି ଭରତ ଭ୍ରାତେ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ଦୁଃଖେ ।
କହନ୍ତି, "ଶ୍ରୀରାମ ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ
ନାହିଁ, ନ ଥିଲ, ନୋହିବ ନିଖିଳ ଭୁବନ ।
ଏ ବୟସେ ବନେ ଯିବା ନୁହଁଇ କୁଳସ୍ଥିତି,
ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଭାନୁବଂଶେ ରହିବ ଅକୀର୍ତ୍ତି ।

ତୃତୀୟ ଆଶ୍ରମେ ବନେ ଯିବେ ତ ଆପଣ,
କାନନେ ସତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହେବ ସମ୍ମିଳନ ।
ଋଷିଜନେ ଦେଖି ସୀତା ନେଇ ତପୋବନେ
ରଖିବେ ଆଶ୍ରମେ ତାଙ୍କୁ ଆଦରେ ଯତନେ ।
ବନ୍ଦ୍ୟପଦା ମହାସାଧ୍ୱୀ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଗଣ
ଦେଖିଣ କରିବେ ପାଶୁଁ ନିଶ୍ଚେ ପଳାୟନ ।
ଜନକ ତନୁଜା ପୁଣ୍ୟବଳେ ଶକ୍ତିମତୀ,
କଦାପି ବିପଦେ ନ ପଡ଼ିବେ ମହାସତୀ ।"

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ବନବାସ

ରଥ ଯହୁଁ ନେତ୍ରପଥୁଁ ହେଲା ଅନ୍ତର୍ହିତ,
ବାତାହତା ଲତା ପ୍ରାୟ ବୈଦେହୀ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ।

କେତେକ୍ଷଣେ ସଞ୍ଜ୍ଞା ଲଭି ଜନ୍ତୁ ଉଠି ବସି,
କାନ୍ଦିଲେ କୁରଙ୍ଗୀ ପରି ଶ୍ରୀରାମ-ପ୍ରେୟସୀ ।
ଶିରେ କର ମାରି ଉଚ୍ଚେ ବିଳପି ବିକଳେ
ଚାହିଁଲେ ଏଣୀ ଏ ତେଜି ତା ତୃଣକବଳେ ।
"ହା ନାଥ ! କା ମୁଖ ଚାହିଁ ଯାପିବି ଜୀବନ ?"
ବୋଲି ବଇଦେହୀ ପୁଣି ହେଲେ ବିଚେତନ ।
କେତେକ୍ଷଣେ ଉଠି ପୁଣି ବିଦେହ-ଦୁଲଣୀ
ବିକଳେ କାନ୍ଦନ୍ତି ବନେ ଶ୍ରୀରାମ ଘରଣୀ,
'ରାଜରାଣୀ ହୋଇଣ ମୁଁ କଲି ବନବାସ,
ବନେ ବନେ ବୁଲିଲି ମୁଁ ଚଉଦ ବରଷ ।
ହରି ନେଇ ବନ୍ଦୀ କଲା ପାପିଷ୍ଠ ରାବଣ,
କଲା ଶୁଭ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶେ କଳଙ୍କ ଲେପନ ।
ସୁଦୀର୍ଘ ବିଚ୍ଛେଦ ଅନ୍ତେ ସ୍ୱାମି-ସମ୍ମିଳନ,
ଅସମୟେ ହେଲା ପୁଣି ତାହା ର ଖଣ୍ଡନ ।
ଦୁଃଖ ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ମୁହିଁ ପାଇଛି ଜୀବନେ,
ଆହା ରେ ଦଇବ ଏହା ଥିଲା ତୋର ମନେ !

କେମନ୍ତେ ତୁଟିବ ବେଳ ସରିବ ମୋ ଦିନ,
ନୀର ବିନା କେମନ୍ତେ ହା ବଞ୍ଚିବ ଏ ମୀନ ।
ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭେ କରୁଣହୃଦୟ,
କେମନ୍ତେ କଲ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ଦୟାମୟ !
ଶ୍ରୀକରେ ଅଭାଗୀ-ପ୍ରାଣ ଘେନିଥାନ୍ତ ଯେବେ,
ଭାଗ୍ୟବତୀ ବୋଲି ମନେ ମଣିଥାନ୍ତି ତେବେ ।
କେତେକାଳ ବହିବି ମୁଁ ଏ ଜୀବନ-ଭାର,
ତୁମ୍ଭ ବିନା ଯାହା ପ୍ରଭୁ ବିଫଳ ଅସାର ।
ଚିରକାଳ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ତେଜିଲ କି ସତେ,
ଇହ ତୁମ୍ଭ ବିନା ଦିନ ବଞ୍ଚିବ କେମନ୍ତେ ?
ସରୋଜିନୀ ବଞ୍ଚଇ କି ମୃଣାଳବିଚ୍ଛିନ୍ନା,
ବଞ୍ଚଇ କି ପ୍ରଭୁ ମୀନ ହୋଇ ନୀରହୀନ ?

ସୌଦାମିନୀ ପାରଇ କି ରହି ଘନ ବିନା,
ବଞ୍ଚିଇ କି ଛାୟା କେବେ ହୋଇ କାୟାହୀନା ?
କେମନ୍ତେ କହ ହେ ନାଥ, ଶ୍ରୀପଦନଳିନ—
ଦର୍ଶନ-ବଞ୍ଚିତା ସୀତା ବଞ୍ଚିବ ତା ଦିନ ?
ଅଳପ କାଳରେ ପ୍ରଭୁ ତବ ଶ୍ରୀଚରଣ
ଲାଗିଲାଣି ମୋତେ ଯେହ୍ନେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱପନ,
ଏ ଦୀର୍ଘ ଜୀବନପଥ ହୋଇ ଏକାକିନୀ
ଚାଲିବ ସହାୟହୀନା କେହ୍ନେ ଅଭାଗିନୀ,
କେଉଁ ପ୍ରାନ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ହେ ନେଇଗଲ ରଥ,
କେଉଁ ଆଡ଼େ ଯିବି ଅହା ନ ଜାଣଇଁ ପଥ ।
ଅଣ୍ଟି ତବ ବଜ୍ରସେନା ଶରଣପଞ୍ଜର,
ଏକାନ୍ତ ଅଧୀନା ଏହୁ ଦାସୀର ଭୁମ୍ବର
କିଏ ଏ ଗହନ ବନେ ହେବଟି ଆଶ୍ରୟ ?”
ବୋଲନ୍ତେ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ଶୋକେ କାନନ ହୃଦୟ !
ଏ ସମୟେ ଅଦକବି ବାଲ୍ମୀକି ମହର୍ଷି
ଦେଖିଲେ କାନ୍ଦନ୍ତି ବନେ ଶ୍ରୀରାମ-ପ୍ରେୟସୀ ।

ପ୍ରଣମିଲେ ଋଷିପଦେ ହୋଇ ସୀତା ଭୂମି,
ପ୍ରବୋଧି ଆଶ୍ରମପଦେ ନେଇଗଲେ ମୁନି !
ତାପସ-କୁମାରୀଚୟ ସଜଳନୟନ
ଅଞ୍ଚଳେ ପୋଛିଲେ, ବୋଲି ପ୍ରବୋଧବଚନ
ଥାପିଲେ ସନ୍ତାପେ ଦିନ ଶ୍ରୀରାମପ୍ରେୟସୀ,
କ୍ଷୀଣ ଦିନୁଦିନ ଯେହ୍ନେ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ-ଶଶୀ ।
କାଳକ୍ରମେ ଜାତ ହେଲେ ଯାମଳ ତନୟ,
ହର୍ଷେ କିମକ୍ଳିତ ହେଲା ସତୀଙ୍କ ହୃଦୟ ।
ପୁତ୍ରମୁଖ ଚାହିଁ ସୀତା ବିଷାଦିତା ଅତି,
ଅବିରଳ ନେତ୍ରୁ ଧାର ବରଷିଲେ ସତୀ ।
ଭାଳିଲେ, ଏ ସୁଖବାଦେ ଅଯୋଧ୍ୟାଗଗନ
ଉତ୍ସବ-ବାଦ୍ୟରେ କମ୍ପୁଥାନ୍ତା ଘନଘନ ।

ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଶଶିପ୍ରାୟେ ବଢ଼ିଲେ ନନ୍ଦନ,
ସ୍ପର୍ଶସୁଖେ ନିମୀଳିତ ଜାନକୀ ନୟନ।
ଶୁଣି ପୁତ୍ରଙ୍କର ଉଚ୍ଚାରିତ 'ମା ମା' ସ୍ୱନ,
କୋଳେ ଧରି ମୁଖେ ସୀତା ଦିଅନ୍ତି ଚୁମ୍ବନ।
ଭଣନ୍ତି, "ମୋ କର୍ମଦୋଷେ ଅଭାଗା ତୁମରେ,
ନୋହିଲେ ଥାଆନ୍ତେ ବସି ନରେଶ ଅଙ୍କରେ।
ନିଜ ପୁତ୍ରେ ପ୍ରାଣେଶଙ୍କ କୋଳେ ଦେବା ସୁଖ
ହରନ୍ତି ଦାରୁଣ ବିଧି ହୋଇଣ ବିମୁଖ।"
ଯେତେ ଦିନ ନିଃସହାୟ ଥିଲେ ଦୁଇ ବାଳ,
ସେମାନଙ୍କ ଲାଳନରେ ଗଲା ବହୁ କାଳ।
କାଳକ୍ରମେ ଜନନୀଙ୍କ ସତର୍କ ପାଳନ
ନୋହିଲା ଶିଶୁଙ୍କ ଅଉ ତେତେ ପ୍ରୟୋଜନ।
ସେତେବେଳେ ହେଲେ ସୀତା କର୍ମଶୂନ୍ୟହସ୍ତା,
ବିଶେଷେ ଶ୍ରୀରାମେ ସ୍ମରି ହେଲେ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତା।
ଦିନ କାଟୁଥିଲେ ଋଷିକୁମାରୀ ସଙ୍ଗରେ
ବିଚ୍ଛେଦ-ବିଧୁରା ସୀତା ଦୁଃସହ ଦୁଃଖରେ।

ରାମ ସହ ଘୋର ବନେ ପତିବ୍ରତା ସୀତା
କେତେ ସୁଖେ କାଳ କାଟୁଥିଲେ ବନୋଦିତା।
ସଖୀ-ପରିବୃତା ଭୟଶୂନ୍ୟ ତପୋବନ,
ନ ପାରେ କପାଇଁ ମୋହି ମୈଥିଳୀଙ୍କ ମନ।
ଧନ୍ୟରେ ପ୍ରଣୟ ଧନ୍ୟ ସଂସାରେ ସୁସାର,
ଅମୃତ-ନିଦାନ ପୁଣି ବିଷର ଆଧାର!
ଦିବସେ ତପସ୍ୟା କରି ଜନକତନୁଜା,
ମନାସି ଶ୍ରୀରାମ ଶୁଭ କଲେ ଦେବ-ପୂଜା।
ବାଲ୍ମୀକି-ରଚିତ ମଧୁ ରାମାୟଣ-ଗୀତି
ଗାଇ ଲବ କୁଶ ମୋହୁଥିଲେ ମାତା-ଚିତ୍ତ।
ରାମ ସୀତା ଗୁଣରାଶି ପ୍ରଶଂସି ନନ୍ଦନେ
ଶୁଣାଇ ଆନନ୍ଦ ଦେଉଥିଲେ ମାତା-ମନେ।

ନିଜ ପରଚସ୍ତ ଦେବାପାଇଁ ଜାନକୀଙ୍କି
ମନା କରିଥିଲେ ବେଳୁଁ ଋଷି ବାଲ୍ମୀକି ।
ଆଜି ଅସୁଁ କାଳ ଅସେ ପତିପ୍ରାଣା ସୀତା
ଦୁଃସହ ବିଷାଦେ ହୋଇଥିଲେ ବିଚଳିତା ।
ଘନ ବର୍ଷାଋତୁ, ସାନ୍ଦ୍ର ତରୁ ଗିରି ବନ,
ଭୁହାଇ ଭୁହାଇ ବାରି ବରଷଇ ଘନ ।
ପଡ଼େ ପଲ୍ଲବରେ ନୀର ଝର ଝର ସ୍ୱନେ,
ଆନ୍ଦୋଳିତ ତରୁଲତା ଚଞ୍ଚଳ ପବନେ ।
ନିବିଡ଼ ନିଶୀଥେ ସର୍ବେ ଘୋର ନିଦ୍ରାଗତ,
ଏକାକିନୀ ରାମନାରୀ ଥାଆନ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ।
ଦର ଦର ଧାରେ ସତୀ ନୟନରୁ ନୀର
ବହୁଥିଲା ଅବଶାନ୍ତଭାବେ ଦୁର୍ନିବାର ।
ଶୈଶବ-ନିଲୟ, ପୁଣି ଅଯୋଧ୍ୟା-ଜୀବନ,
ବନବାସ-କାଳ ସଙ୍ଗେ ରାବଣ ହରଣ,
ଶ୍ରୀରାମ ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଣୟବଚନ
ବାରକେ ବାରକେ ସତୀ କରନ୍ତି ସ୍ମରଣ ।

ଶାରଦଚନ୍ଦ୍ରିକା ଦେଖି ବିରହିଣୀ ସୀତା
ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରାସାଦ-କ୍ରୀଡ଼ା ସ୍ମରି ବିଷାଦିତା ।
ବାତ-ଆନ୍ଦୋଳିତ କାଶଫୁଲ ଦରଶନେ
ଅଯୋଧ୍ୟା-ଶ୍ୱେତଚାମର ପଡ଼େ ରାଣୀ ମନେ ।
ଚକ୍ରବାକ-ପ୍ରେୟସୀର କରୁଣ ନିଃସ୍ୱନ
ଶୁଣି ସୀତା କରୁଥାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ ।
"ଯାମିନୀ ପାହିଲେ ହେବ ପ୍ରଣୟି-ମିଳନ,
ତେବେହେଁ ବିହଙ୍ଗି, ଏତେ କରୁଛ ରୋଦନ ।
ଆମରଣ କାଳ ହୋଇ ପତି-ବିରହିତା,
ନିଷ୍ଠୁର ପରାଣେ ମୁହିଁ ରହିଛି ଜୀବିତା ।"
ଶିଶିର-ନିଶାରେ ପିନ୍ଧି ବଲ୍କଳ-ବସନ
ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଅଙ୍କ ସତୀ କରନ୍ତି ସ୍ମରଣ ।

ନବୀନ ବସନ୍ତେ ଯବେ "କୁହୁ କୁହୁ" ପିକ
ସେ ସ୍ୱନ ଶ୍ରବଣେ ହୁଏ ବିଷାଦ ଅଧିକ।
ମଳୟ ବହନ୍ତେ ତରୁ ଲତା ପଲ୍ଲବିତ,
କୋଟିଗୁଣେ ସୀତା-ଶୋକ ହୁଏ ଉଚ୍ଛୁଳିତ।
ଭାଳନ୍ତି କଳନ୍ତେ ଏ ବସନ୍ତ ଆଗମନ
ରମଣୀୟ କଣ୍ଠଲମ୍ବ-କୁସୁମେ କାନନ।
ମୋ ପ୍ରାଣେ ବସନ୍ତ ବାୟୁ ନ ବହିବ ଆଜ,
ସ୍ତୂକ୍ଷିତଡ଼ା ମୋହଠାରେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ଦାଜ !
ଚଞ୍ଚଳ ବାରଦମାଳ ବିଧୁକୁ ଅନାଇ
ନିଦାଘକାଳର ଜଣା ଯାଉଥାଏ ପାହି।
ଭାଳନ୍ତି ଗଗନେ ଚାହିଁ ଶ୍ରୀରାମବନିତା—
"ଦୁଃଖ ସୁଖେ ସିନା ସୃଷ୍ଟି ରହିଛି ପୂରିତା।
ନୀରଦପଟଳ କ୍ଷଣେ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଆବରନ୍ତି,
ମୁକ୍ତ କରି ପରକ୍ଷଣେ ଦିଗନ୍ତେ ଗମନ୍ତି।
ସୁଖ ପରେ ଦୁଃଖ ପୁଣି ଦୁଃଖ ପରେ ସୁଖ,
ମୁହିଁ ଏକାକିନୀ ଭୁଞ୍ଜିବଇଁ ଚିରଦୁଃଖ।

ମୋ ଦୁଃଖ-ମେଘର ଆଉ ନୋହିବ ମୋଚନ,
ମୋ ସୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଚିରକାଳ ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ।
ଦିନ ସନ୍ଧି ନାହିଁ ମୋର ବେଳ ବୁଡ଼ୁ ନାହିଁ !
ଆହା ମୋର ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ରହିଛନ୍ତି କାହିଁ।
ଦର୍ଶନେ ନେ ଦେଖନ୍ତି ମୁଁ ବାରେ ଶ୍ରୀଚରଣ,
ଲାଗୁଅଛି ମୋତେ ଯାହା ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱପନ।
ଜାଣିଥାନ୍ତେ ଯେବେ ସ୍ୱାମି, ଦାସୀର ଏ ମନ,
ପର କଥାରେ କି ମୋତେ କରନ୍ତେ ବର୍ଜନ ?
ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ରକ୍ତେ ମୋର ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଣୟ,
କେମନ୍ତେ ଦାସୀକି ପାସୋରିଲ ଦୟାମୟ !"
ଅତି ଦୁଃଖେ ମହାସତୀ କ୍ଷଣେ ଗଲେ ଶାମ,
ଦେଖିଲେ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରେ ରଘୁପତି ରାମ

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାଶୋକେ-ସୀତା ଗୁଣ ଗୁଣି,
ପାଷାଣ ତରଳି ଯିବ ସେ ବିଳାପ ଶୁଣି ।
ବିଷଣ୍ଣ-ଅନଳ ସମ ଅବସନ୍ନ-ମନ,
ମଉଳି ଯାଉଛି ରୂପ କ୍ଷୀଣ ଅପଘନ ।
ମୁକୁଟର ମଣି-ଜ୍ୟୋତି ଦିଶୁଛି ମଳିନ,
ଅଯୋଧ୍ୟାର ଶିରୀ ତୁଟି ଦିଶେ ଦୀନହୀନ ।
ତାହା ମୁଖେ ହସ ମନେ ସୁଖ ଆଉ ନାହିଁ,
ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପୃଥ୍ୱୀ ସୁଖ ଗଲା ଅହା କାହିଁ !
ସହସ୍ର ଘଟଣା ଘଟେ ନିଶା ଶେଷ ଯାମେ
ଦିଅନ୍ତି ବଶିଷ୍ଠ ଋଷି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଶ୍ରୀରାମେ ।
"ଶରୀର-ସମ୍ପର୍କ ସିନା ତୁଟିଛି ରାଜନ,
ଆତ୍ମା-ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟେ ଅଛି ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ବନ୍ଧନ.
ପ୍ରଜା ପାଳି କରୁଅଛ କୀର୍ତ୍ତି ପୁଣ୍ୟାର୍ଜ୍ଜନ,
ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରଜା ସୀତା କରନ୍ତୁ ପାଳନ ।
କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ଯୋଗେ ମହାରାଜ ବ୍ରତୀ,
କୋମଳ ଭକତି-ଯୋଗେ ରତ ମହାସତୀ ।

ବେନି ସମଧର୍ମୀ ଦୁଇ ଯୋଗ ଏକ ମିଳି
କର୍ମଫଳ ସଞ୍ଚୁଅଛ ରାଘବ ମୈଥିଳୀ ।
ସେ ପୁଣ୍ୟମହିମା କେବେଁ ନୋହିବ ମଳିନ,
ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର ତାହା ରହିବ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ।
ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତର ତାହା ହେବ ବିସ୍ତାରିତ,
ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା ହେବ ସର୍ବଥା ବନ୍ଦିତ ।
ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେ ଆଦର୍ଶ ଜାଣି ଏ ଭୁବନେ
ଜୀବନ-ତରଣୀ ଚଳାଇବେ ଧର୍ମ-ଜନେ ।
କୀର୍ତ୍ତିମୟ ଜୀବନ ତ ଏ ସଂସାରେ ସାର
ଶରୀର-ସମ୍ପର୍କ ବଡ଼ ନୁହେ ଦୁନିଆର !"
ଦିନ ପରେ ଦିନ ଯାଏ, ମାସ ପରେ ମାସ,
ବର୍ଷ ପରେ ବର୍ଷ, ନୁହେ ବିଷାଦର ହ୍ରାସ ।

ଏହିପରି ବାର ବର୍ଷେ ପତିପ୍ରାଣା ସୀତା
ଶିଶିର-ପଦ୍ମିନୀ ପ୍ରାୟେ ହେଲେ ନମୀଳିତା !
ପ୍ରତିମ୍ଭ ସଂସାର ଧିକ ଧିକ ତୋ ବିଗ୍ଧିରେ,
ବନବାସେ ବୈଦେହୀଙ୍କୁ ଦେଖି ଅପି ଢାରେ ।
କଳଙ୍କିନୀ ନୁହନ୍ତି ରେ ସତୀ ବଇଦେହୀ,
ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଜନକେ ଅଟନ୍ତି ରେ ସେହି ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ

ତାଳକମେ ଲବ କୁଶେ ଏକାଦଶ ବର୍ଷେ
ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ଋଷି ମହାହର୍ଷେ ।
ବୟସ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ହେଲା ପୁତ୍ରଙ୍କର,
ଦେଖିଣ ବାଲ୍ମୀକି ମୁନି ଚିନ୍ତିତ-ଅନ୍ତର ।
ଉପଯୁକ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷତ୍ରିୟର
ତପୋବନେ ରହି ପାଇ ନାହାନ୍ତି କୁମର ।

ଅଯୋଧ୍ୟା-ନରେଶ ସୀତା କଲେ ନିର୍ବାସନ,
କରିବେ କି ନାହିଁ ସୀତାପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ ?
କପରି ଏ ଦୁହିଙ୍କର ଦେବ ପରିଚୟ ?
ଏମନ୍ତ ବିଗ୍ଧିରେ ଋଷି ଚିନ୍ତିତହୃଦୟ ।
ଏ ସମୟେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଘେନି ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ଦୂତ ଏକ ଆଶ୍ରମକୁ କଲା ଆଗମନ
ଗୋମତୀତଟରେ ପୁଣ୍ୟ ନୈମିଷ ଅରଣ୍ୟେ
ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞେ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆମନ୍ତ୍ରଣେ ।
ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଘେନି ଋଷି ଅତିଥି ସତ୍କାର
କରିଣ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସର୍ବବାର୍ତ୍ତା ଅଯୋଧ୍ୟାର ।
ପଚାରିଲେ ଦୂତେ ଋଷି, "ମହାରାଜ ରାମ
ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତ, ପୁଣ୍ୟମନା, ସତ୍ୟକାମ ।

ପତ୍ନୀହୀନ-ଯଜ୍ଞକାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ,
ରାଜା କି ବିବାହ କଲେ ବ୍ରତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ?"
କହଇ ସନ୍ଦେଶହର "କୁଳପୁରୋହିତ
ବହୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ବିବାହ ନିମିତ୍ତ ।
ଅଟଳଚିତ୍ତଙ୍କୁ ରାମ ନୋହିଲେ ସମ୍ମତ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସ୍ତ୍ରୀ ସୀତା ଗଢ଼ି କଲେ ଯଜ୍ଞବ୍ରତ ।"
ଏ ସମୟେ ଲବ କୁଶ ରାମାୟଣ ଗାଇ
ରାମ ଗୁଣ ଗୁଣି ଆନନ୍ଦିତ ଦୁଇ ଭାଇ ।
ଦୂତଠାରୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସର୍ବ ସମାଚାର ।
ଶୁଣି ପ୍ରଶଂସିଲେ ମନେ ତାହାଙ୍କୁ ଅପାର
"ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ" ବାଣୀ ଭାଷି ଉଭୟ କୁମରେ
ବିଳମ୍ବେ ମିଳିଲେ ଯାଇଁ ଜନନୀ ପାଶରେ ।
ଅଧୀର ଅନ୍ତରେ ସୀତା ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀ ଦ୍ୱାରେ
ଉଭା ହୋଇଛନ୍ତି ପୁତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ।
ବ୍ୟାକୁଳା ଶ୍ରୀରାମ-ନାରୀ କାହିଁ କୁମରେ
ବାହୁଡ଼ିଲେ ନାହିଁ ଅଜି ଯଥାସମୟରେ ।

ଏ ସମୟେ ଲବ କୁଶ ହାସ ପରିହାସେ
ଆନନ୍ଦେ ମିଳିଲେ ଆସି ଜନନୀଙ୍କ ପାଶେ ।
ପୁତ୍ରେ କୋଳେ ଧରି ସୀତା ଦିଅନ୍ତି ଚୁମ୍ବନ,
ସସ୍ନେହେ ବୋଲନ୍ତି ମାତା ଆଦର-ବଚନ ।
"ଦରିଦ୍ରକାଙ୍ଗାଳି ମୋର ଅନ୍ଧର ଲଉଡ଼ି,
ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଅଣ୍ଟାସୁତା, ରମ୍ଭାର ଗୁଙ୍ଗୁଡ଼ି,
ଦୁଃଖିନୀ-ରତନ ମୋର ମସ୍ତକର ମଣି,
ନୟନପିତୁଳି ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଅଫିଠା ଖଣି ।
ଏତେବେଳଯାଏ ଅଜି ଥିଲ କେଉଁଠାରେ,
କେତେବେଳୁଁ ବସିଅଛି ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ।"
କହନ୍ତି ଯାମଳ ଭାଇ "ଶୁଣ ଗୋ ଜନନି,
ରାମାୟଣ-ନାୟକ ଯେ ରାମ ରଘୁମଣି ।

ପବିତ୍ର ନୈମିଷାରଣ୍ୟେ ଗୋମତୀତଟରେ
କରୁଛନ୍ତି ଅଶ୍ୱମେଧ ମହା ଆଡ଼ମ୍ବରେ ।
ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅମନ୍ତ୍ରିଛନ୍ତି ଅଯୋଧ୍ୟା ନୃପତି,
ଶ୍ରୀରାମ ଦର୍ଶନେ ମାତଃ ଇଚ୍ଛା ଧ୍ରୁବ ଅତି ।”
ପରୀକ୍ଷାନ ହୋଇ ଯକ୍ଷ ନ କରନ୍ତୁ କେହି—
ଭାବ ଚକ୍ରାହତା ହେଲେ ସତୀ ବଇଦେହୀ ।
ହେଲେହେଁ ଗହନବନେ ନିର୍ବାସିତା ସତୀ,
ଜାଣନ୍ତି ସ୍ୱାମିଙ୍କ ପ୍ରେମ ଅଛି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ।
ଜନ-ଅପବାଦେ ସିନା ତେଜିଲେ ଶ୍ରୀରାମ,
ତଥାପି ସ୍ମୃତିରୁ ଲିଭି ନାହିଁ ସୀତା-ନାମ ।
ଯକ୍ଷ କଥା ଶୁଣି ସୀତା ରହିଲେ ବିଷଣ୍ଣେ
ରାମ ବିବାହିତ ହେଲେ ଭାଳି ନିଜ ମନେ ।
ଜନନୀଙ୍କୁ ନିରୁତ୍ତର ଦେଖି ବେନି ଭାଇ
କହନ୍ତି, “ଜନନି, କେବେ ନ କର ଗୋ ନାହିଁ
ଶ୍ରୀରାମ ନୃପତି ଅଟ୍ଟା କେଡ଼େ ଗୁଣବାନ !
ଏ ଜଗତେ ନାହିଁ କେହି ତାହାଙ୍କ ସମାନ ।

ପିତୃସତ୍ୟ ପାଳି ରାମ ଗଲେ ଘୋରବନ,
ବନମଧ୍ୟେ କଲେ ବୀର ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଶାସନ ।
ପ୍ରକୃତିରଞ୍ଜନ ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ରାଣ-ପ୍ରେୟସୀ
ଦେଲେ ବନ-ନିର୍ବାସନେ ରଘୁକୁଳଶଶୀ ।
ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ତେଲେ ରାମ ରଘୁମଣି
ପାରନ୍ତେ ବିବାହ କରି ସହସ୍ର ରମଣୀ ।
କିନ୍ତୁ ନିର୍ବାସିତା-ସୀତା-ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ମୂରତି
ଗଢ଼ାଇଣ କରୁଛନ୍ତି ଯକ୍ଷ ସୀତାପତି ।”
ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ବିଗ୍ରହ କଥା ଶୁଣି ସତୀ ସୀତା
ରାମ-ପ୍ରେମ ସ୍ଥିର ଜାଣି ହେଲେ ଅନନ୍ଦିତା ।
ସୌଭାଗ୍ୟ-ଗର୍ବରେ କ୍ଷଣେ ରାଘବପ୍ରେୟସୀ
ବନବାସ କଷ୍ଟରାଶି ବିସୋରିଲେ ହସି ।

ଏ ସମୟେ ବାଲ୍ମୀକି ସେଠାରେ ମିଳିଲେ,
"କି ଅଛି କରନ୍ତି ପିଲ୍ଲ ବୋଲି ପଚାରିଲେ ।
କହନ୍ତି ଉତ୍ତର ଶୁଣି, ରାଜନିମନ୍ତ୍ରଣେ
ଆସିଅଛୁ, ଯଜ୍ଞେ ଅମ୍ଭେ କରିବୁଁ ଗମନ ।
ତବ ସୁତେ ବସ୍ତ୍ରେ ତହିଁ ଯିବୁଁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ।"
ଜନନୀ ସ୍ବୀକାରେ ଯଜ୍ଞେ ଗଲେ ସୁତ ବେନି ।
କହିଲେ ବାଲ୍ମୀକି ଋଷି, "ଯଜ୍ଞସ୍ଥାନେ ଯିବ,
ମଧୁତାନେ ରାମାୟଣ ଗାଇଣ ବୁଲିବ ।
ସିଂହଦ୍ୱାରେ, ଯଥା ତଥା କରିବ ଗାୟନ,
ନୃପତି ଡାକିଲେ ତହିଁ କରିବ ଗମନ ।
କହିଲେ ସମ୍ମୁଖେ ତାଙ୍କ କରିବ ଗାୟନ,
ବିଶେଷରେ ରାମସୀତା-ପ୍ରଣୟ-ବର୍ଣ୍ଣନ ।
ତୃଷ୍ଣା କରିବ ତ୍ୟାଗ, ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ,
କରିବ ମହତ୍ତ୍ୱ ନୃପ ପାଶେ ପ୍ରଦର୍ଶନ ।"

ନବମ ସର୍ଗ

ଯଜ୍ଞସଭା

ନୈମିଷ-ଅରଣ୍ୟେ ଅଛି ଘୋର କୋଳାହଳ,
ଗହ ଗହ ଚଉଦିଗେ ଶୁଭଇ ଚହଳ ।
ଅଶ୍ୱମେଧ କରୁଛନ୍ତି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାମ,
ଦେଶେ ଦେଶେ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତ ପୁଣ୍ୟ ରାମନାମ ।
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଆସି କହେ ବାର୍ତ୍ତାହର,
"ଶୁଣିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ହେଉ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର !
ବାଲ୍ମୀକି ଋଷିଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଯାମଳ ସୋଦର,
ତରୁଣ ବୟସ ତନୁ ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ।
ବୀଣା ସଙ୍ଗେ ମିଶାଇଣ ବୀଣାଜିଣା ସ୍ୱନ
କରୁଛନ୍ତି ରାମାୟଣ-ସଙ୍ଗୀତ ଗାୟନ ।

ଶୁଣିଣ ପାଷାଣ-ମନ ହେଉଅଛି ଗଳିତ,
ଯେତକ ଶୁଣୁଅଛି ସେତକ ହେଉଅଛି ମୋହିତ ।
ବାଲ୍ମୀକିରଚିତ ତବ ଅପୂର୍ବ ଚରିତ
ଶୁଣିବାକୁ ମହାରାଜ ହେଉ ଅନୁମତି ।"
ତାହା ଶୁଣି ନରେଶ୍ୱର ବରଗିଲେ ହିତ,
ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ "ସଭା ମଧ୍ୟେ ଆସ ଋଷିସୁତ ।"
ରାଜସମୀପକୁ ଆସି ଗାଇଲେ କ୍ରମରେ
ରାଜ-ଆଜ୍ଞାମତେ ରାମାୟଣ ମଧୁସ୍ୱରେ ।
ଯେଉଁଠାରେ ସୀତା ରାମ ପ୍ରେମର ବର୍ଣ୍ଣନ,
ଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା ସ୍ମରି ତାହା କଲେ ସେ ଗାୟନ ।
ଶୁଣି ରାମ ମନେ ମନେ ହୋଇଲେ ବ୍ୟଥିତ;
ଫାଟିଯାଏ ବକ୍ଷ କିବା ଦଗ୍‌ଧ ହୁଏ ଚିତ୍ତ !
ସଭାରେ ବହୁତ ବେଳ ରାମ ରଘୁବୀର
ନ ପାରିଲେ ବସି, ଶୋକେ ହେଲେ ସେ ଅଧୀର ।
ପ୍ରକାଶ୍ୟେ ଜଣାଇ ତୁଷ୍ଟି ଶ୍ରୀରାମ ନରେଶ
ବହୁ ଅର୍ଥ ଦାନେ କଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ ଆଦେଶ ।

ଦାନ-କଥା ଶୁଣି ଶିଷ୍ୟେ କହନ୍ତି ବଚନ,
"ବନେ ଥାଉଁ, ବନଫଳ କରଣି ଭକ୍ଷଣି,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନେଇଣ କି କରିବୁଁ ଆମ୍ଭେମାନେ,
କାନନେ ରଖିବୁ ତାହା ନେଇ କେଉଁ ସ୍ଥାନେ ?"
ରାମ "ଧନ୍ୟ, ଧନ୍ୟ" ଭାଷି ପର ଦିବସରେ
ସମସ୍ତ ଶୁଣିବେ କହି ଗଲେ ଶଯ୍ୟା-ଘରେ ।
ଝୁରିଲେ ସୀତାଙ୍କୁ ରାମ ଲୋଟିଣ ଶଯ୍ୟାରେ,
ଯାମିନୀ ଯାପିଲେ ରାଜା ଶୋକ-ହାହାକାରେ ।
ଋଷିଶିଷ୍ୟ ଦେହଠାରେ ତେଜଃ ଝଟିପୂର,
ସୀତାଙ୍କ ନୟନ ଠାଣି, ଗଠନ ନିଜର
ଦେଖି ରାମ ଗର୍ଭବତୀ ସୀତାଙ୍କୁ ସ୍ମରିଣ
କହି ମନେ କଲେ "ଏ କି ଜାନକୀନନ୍ଦନ ?'

ପୁଣି ସେ ପାଷଣ୍ଡ, ସ୍ୱଚ୍ଛସ୍ରୋତା ନଦୀ ତ୍ୟଜି
କଳ୍ପନା-ମରୀଚିକାରେ ଝାପଁ ଅଛୁ ମଜ୍ଜି ।
ଅଣାସ୍ତ୍ରୀ ସମସ୍ତ ସିନା ମନେ ଅସ୍ତଗତ,
କଳ୍ପନା-କନକ-ଗଡ଼େ ଶୋଇଣି ଉପତ ।
ଭାଳନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମ ଯେବେ ଋଷି ଶିଷ୍ୟଗଣ
କୋଇଥିବେ ଜାନକୀଙ୍କ ଯାମଳ ନନ୍ଦନ,
ତପୋବନେ ଥିବେ ଯେବେ ପ୍ରେୟସୀ ଜୀବନେ,
ପ୍ରତିଗ୍ରହ କରିବି ମୁଁ ସମାତା ନନ୍ଦନେ ।
ପୁଣି ବିରୁଦ୍ଧ ରାମ ରାଜ୍ୟ-ପ୍ରଜାମାନ
ପ୍ରତିଗ୍ରହେ ନ କଲେ ସେ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ,
ଅପର ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ମୁହିଁ କରିବି ଗ୍ରହଣ,
ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯିବ ସିନା ଦୁହିଙ୍କ କଷଣ ।
ଯେଉଁ ଅପଯଶ ଭୟେ ମୁଁ ନିଷ୍ଠୁର ମନେ
ନିର୍ବାସିଲି ପ୍ରେୟସୀଙ୍କୁ ଗହନ କାନନେ,
ସେହି ଅପବାଦ ଯେବେ ଘୋଷିବ ସଂସାର,
କାହିଁକି ସହିଲେ ସୀତା ଯାତନା ଅପାର ?

ନୋହିଲେ ଭରତେ କରି ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାନ
ବାନପ୍ରସ୍ଥେ ସୀତା ସହ କରିବି ପ୍ରସ୍ଥାନ ।
"ଅସତୀ ଭାର୍ଯ୍ୟାର ପାଇଁ ରାଜ୍ୟ ସିଂହାସନେ
ତ୍ୟଜି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗଲେ ବନନିବାସନେ ।
ଭାର୍ଯ୍ୟା ପାଇଁ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏଡ଼ିଲେ ଶ୍ରୀରାମ,"
ଏ କଳଙ୍କେ ହେବ ଚିର ଲେପିତ ମୋ ନାମ ।
ହାୟ ! ରାଜସିଂହାସନେ କି ବିପଦ ଦୁଃଖ,
ଏ ଜଗତେ ନୃପତିର ନାହିଁ ତିଳେ ସୁଖ ।
ଏହିପରି ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ପାହିଲା ରଜନୀ,
ନିତ୍ୟକୃତ୍ୟେ ବ୍ରତୀ ହେଲେ ରାମ ରଘୁମଣି ।

ଦଶମ ସର୍ଗ

ରମାୟଣ ଗୀତ

ଅରୋହି ମଣିରମାଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ରବିରଥେ
ଅବସିଲେ ଦୈନନ୍ଦନ ଯାତ୍ରା ଶୂନ୍ୟପଥେ ।
ଜନସ୍ରୋତ ବହେ ପଥେ ପ୍ରାବୃଟେ ଯେସନ,
ସିନ୍ଧୁମୁଖେ ମହାନଦୀ କରଇ ଧାବନ ।
ଲୋକେ ଲୋକାରଣ୍ୟ ଅଜ ଯଜ୍ଞସଭାସ୍ଥାନ,
ଯଜ୍ଞପୀଠେ ହେବ ଅଜ ରାମାୟଣ ଗାନ ।
ଜନକଳନାଦେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋମତୀର ତୀର,
ମଧୁଚକେ ଲୋଷ୍ଟ୍ରପାତ ସମାନ ଅସ୍ଥିର ।
କଟାକ୍ଷେ ସେ ଜନସିନ୍ଧୁ ରହିଲ ତଟସ୍ଥେ,
ନିଶ୍ୱାସ ନେବାକୁ ଯେତ୍ନେ ଷଣଙ୍କ ସମସ୍ତେ ।
ମେଘାସନ ଗିରି ସମ ଅବିଚଳ ଧୀର,
କୀରକ ମୁକୁଟଶିର ରାମ ରଘୁବୀର,
ହେମସିଂହାସନେ ରାଜା ଉପବିଷ୍ଟ ଯାଇଁ,
ବସିଲେ ଦକ୍ଷିଣପାର୍ଶ୍ୱେ ଅନ୍ୟ ତିନି ଭାଇ ।

ବଶିଷ୍ଠ, କାଶ୍ୟପ, ବାମଦେବ, ସୁମନ୍ତ୍ରାଦ,
ସୁଗ୍ରୀବ, ଅଙ୍ଗଦ, ହନୁ, ବିଭୀଷଣ ଅଦ,
ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ କୌଶଲ୍ୟାଦ ବୃଦ୍ଧା ରାଣୀଗଣ,
ଊର୍ମିଳା, ମାଣ୍ଡବୀ, ଶ୍ରୁତକୀର୍ତ୍ତି ବଧୂଜନ;
ଯଥାସ୍ଥାନେ ଅବହିତଭାବେ ଉପବିଷ୍ଟ,
ସଶିଷ୍ୟ ବାଲ୍ମୀକି ଋଷି ସଭାରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ।
ସସମ୍ମାନେ ଉଭା ହେଲେ ସର୍ବ ସଭାଜନ,
ବାଲ୍ମୀକି ସଶିଷ୍ୟ କଲେ ଅସନ ଗ୍ରହଣ ।
ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଅନୁରୋଧେ ବାଲ୍ମୀକି-ଅଦେଶେ
ରାମବେନସୁତ ବେନି ଋଷି-ଶିଷ୍ୟବେଶେ
ମଧୁ ରାମାୟଣ ଗୀତ ମଧୁତାନେ ଗାଇ
ମୋହିଲେ ସକଳେ ଲବ କୁଶ ବେନଭାଇ ।

ରାମ-ଲକ୍ଷ୍ମଣାଦି-ଜନ-ବାଲକ୍ରୀଡ଼ା-ଶିକ୍ଷା,
ଯଜ୍ଞରକ୍ଷା ଅର୍ଥେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର-ରାମଭିକ୍ଷା,
ତାଡ଼କା-ସୁବାହୁ-ବଧ, ଶିବଧନୁର୍ଭଙ୍ଗ,
ସୀତା ଊର୍ମିଳା ଆଦିଙ୍କ ବିବାହ-ପ୍ରସଙ୍ଗ,
ପଥେ ପର୍ଶୁରାମ ଜୟ, ଅଯୋଧ୍ୟାଗମନ,
ରାମାଭିଷେକ-ପ୍ରସ୍ତାବ, କୈକେୟୀ ମନ୍ତ୍ରଣା,
ରାମବନବାସ, ଚିତ୍ରକୂଟଗିରିବାସ,
ସୁମନ୍ତ୍ର-ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ, ଦଶରଥ-ନାଶ,
ପଞ୍ଚବଟୀବାସ, ସୂର୍ପଣଖା ଆଗମନ,
ଖର-ଦୂଷଣ-ତ୍ରିଶିର-ରକ୍ଷସ ନିଧନ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣର ମାୟାମୃଗ, ବୈଦେହୀ ହରଣ,
ମିତ୍ରତା ସୁଗ୍ରୀବ ସହ, ବାଲିବିନାଶନ,
ସୀତାଠାବ, ସିନ୍ଧୁପାର, ଲଙ୍କାଗଡ଼ରଣ,
ଜାନକୀ-ଉଦ୍ଧାର-ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା-ଗ୍ରହଣ,
ବିଭୀଷଣ-ଅଭିଷେକ, ଅଯୋଧ୍ୟାଗମନ,
ସୀତାସହ ସିଂହାସନେ ରାମ-ଆରୋହଣ,
ପ୍ରଜାଜନ-ଅପବାଦେ ସୀତା ବନବାସ—
ଶୁଣି ରାମ ତ୍ୟାଗ କଲେ ବିଷାଦ-ନିଶ୍ୱାସ !

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ

ଲବକୁଶ ପରିଚୟ

ବଧୂ ଦୁଃଖେ ସନ୍ତାପିତା ଶ୍ରୀରାମଜନନୀ,
ଅଧୀର ହୋଇଣ ଶୋକେ ପଡ଼ିଲେ ଅବନୀ ।
'ଅହା ସୀତେ !' ବୋଲି ମାତା ହେଲେ ଅଚେତନ,
ସୁମିତ୍ରା ଊର୍ମିଳା ଆଦି କଲେ ସଚେତନ ।
କହନ୍ତି ଚେତନା ପାଇ ଦୁଃଖେ ବୃଦ୍ଧା ରାଣୀ,
"ଶ୍ରୀରାମଗଠନ ସୀତାନୟନର ଠାଣି

ସ୍ୱପ୍ନରୂପେ ଦେଖେଁ ମୁହିଁ ଏ ବେନି ବାଳକେ,
ନିଶ୍ଚୟ ଅଟନ୍ତି ସୀତାପୁତ୍ର ବେନି ସୁଖେ ।"
ଲକ୍ଷ୍ମଣେ ଡାକାଇ ମାତା କହନ୍ତି ବଚନ,
"ଜଣାଯାଏ ମୋତେ ଏହୁ ଶ୍ରୀରାମନନ୍ଦନ ।"
ନିଜେ ସଜମିନି ଏହା ପାଞ୍ଚୁଥିଲେ ମନ,
ବଶିଷ୍ଠ, ଭରତ, ନିଜେ ରାଜା, ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ।
ସଭା ଭାଙ୍ଗି ସଜମିନି ଉଭୟ କୁମରେ
ଅଣି ଭକ୍ତି କରାଇଲେ କୌଶଲ୍ୟା ପାଶରେ ।
ଅତି ସ୍ନେହେ ରାଣୀ ତାଙ୍କୁ କୋଳେ ବସାଇଲେ,
ନାମ ଧାମ ପିତାମାତା ନାମ ପଚାରିଲେ ।
ଉତ୍ତରିଲେ ବେନି ଭାଇ, "ଜାହ୍ନବୀ-ତଟରେ
ବାଲ୍ମୀକି ଋଷିଙ୍କ ତପୋବନର ଭିତରେ
ଥାଉଁ ଅମ୍ଭେ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଦୁଇ ଭାଇ,
ଜନନୀ ଜାନକୀ, ଅନ୍ୟ କିଛି ଜାଣୁ ନାହିଁ ।"
ଜନନୀଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-କଥା କୌଶଲ୍ୟା ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ,
ମୁକ୍ତାନିଭ ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ ଝରି ନେତ୍ର-ଅନ୍ତେ

କହନ୍ତି, "ଦୁଃଖିନୀ ମାତା ଦିନୁଦିନ କ୍ଷୀଣ
ନୟନୁଁ ତାଙ୍କର ନୀର ଝରେ ଅନୁଦିନ ।"
ବାଲ୍ମୀକି-ଋଷିଙ୍କି ଡାକି ଅଣିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ସବିଶେଷ ବିବରଣ ଜାଣିବା କାରଣ ।
ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ କହିଲେ ଋଷି, ଗହନକାନନେ
ଦେଖି ତ୍ୟକ୍ତା ଜାନକୀଙ୍କୁ ନିର୍ବାସନ-କ୍ଷଣେ
ପ୍ରବୋଧି ଆଶ୍ରମପଦେ ଘେନି ରଖାଇଲି,
ଋଷିକନ୍ୟା ପେଷି ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରାଇଲି,
ଯଥାକାଳେ ଜାତ ହେଲେ ଯାମଳ ତନୟ,
ଶ୍ରୀରାମ-ତନୁଜ ଲବ କୁଶ ଏ ଉଭୟ ।
ଜାଣନ୍ତି ଏ ବାର୍ତ୍ତା ନିଜେ ବୀର ଶତ୍ରୁଘ୍ନ,
ଲବଣ ଦାନବ ଜୟେ ଥିଲେ ତପୋବନ ।"

ଚାହିଁ ଲବ କୁଶେ ମୁନି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ମୁଖେ
ନାଚିଲା ନରେଶପ୍ରିୟ ଅପରୂପ ସୁଖେ ।
କହନ୍ତି ବାଲ୍ମୀକି ଗୁରୁ ଲବ କୁଶେ ଚାହିଁ,
"ନୃପତି-ଶ୍ରୀରାମ-ସୁତ ଅଟ ବେନି ଭାଇ ।
ଯେଉଁ ରାମ ସୀତାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟମୟୀ ବାଣୀ
ରାମାୟଣେ ପଢ଼ିଛ ସେ ତବ ପିତା ମାତା ।
ଅଗ୍ରଜବତ୍ସଳ ବୀର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସୁଧୀର,
ତୁଳନା ଯାହାଙ୍କ ନାହିଁ ସାରା ପୃଥିବୀର,
ଏହୁ ସେ ପିତୃବ୍ୟ ତବ ତୁମ୍ଭର ଆଗରେ,
ପଢ଼ିଛ ଯାହାଙ୍କ କଥା ମୋ ରାମାୟଣରେ ।"
ଶୁଣିଣ "ଲକ୍ଷ୍ମଣ" ନାମ ଉଭୟ ବାଳକ
କୌତୂହଳେ ଚାହିଁ ତାଙ୍କ ଆପାଦମସ୍ତକ,
ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ମହାଭକ୍ତିଭରେ
ପୂର୍ବ କୀର୍ତ୍ତିମାନ ତାଙ୍କ ସ୍ମରଣି ମନରେ ।
ଭରତ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଆଦି ଖୁଡ଼ୁତାମାନଙ୍କୁ
କୌଶଲ୍ୟା ସୁମିତ୍ରା ଆଦି ମହିଷୀଗଣଙ୍କୁ

ଚାହିଁ ଲବ କୁଶ ବେନି ପ୍ରଣାମାଦି କରି
ପଚାରନ୍ତି ମାତାଙ୍କ କଥା କହନ୍ତି ବିବରି ।
କୌଶଲ୍ୟା ଶ୍ରୀରାମେ ଡାକି କହନ୍ତି ବଚନ,
"ଲବ କୁଶ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ! ତୋହର ନନ୍ଦନ ।
କହିଲେ ବୈଦେହୀ ପାଶେ ଦୂତ ବରଗିବ,
ଦୁଃଖିନୀ ବଧୂକୁ ମୋର ଫେରାଇ ଆଣିବ ।"
ଶ୍ରୀରାମେ ଦେଖିଣ ମାତା ମଜନ ବିପର୍ଣ୍ଣ
ବରଗିଲେ ଦୂତ, ଜାଣି ସମ୍ମତି-ଲକ୍ଷଣ ।
ଆଗହୁଁ ଶ୍ରୀରାମ ଚାହିଁଥିଲେ ପ୍ରସନ୍ନାନେ,
ନ କହୁ ମଜନ ହେଲେ ମାତା ବିଦ୍ୟମାନେ ।
ବାଲ୍ମୀକି ଋଷିଙ୍କି ଡାକି ଶ୍ରୀରାମ ନିର୍ଜନେ
କହିଲେ କୃତଜ୍ଞ "ସାକେତର ସିଂହାସନେ

ସମର୍ପିଲ୍ ଅଦ୍ଭୁତ ତବ ଶ୍ରୀଚରଣେ;
ମୋ ମୁନି ସଂଶୟ ନାହିଁ ସୀତାଙ୍କୁ ମୋ ମନେ,
ଜନ-ଅପବାଦୁଁ ତାଙ୍କୁ କଲି ନିର୍ବାସନ,
କପରି କରିବି ଏବେ ତାହାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ ?
ଯଜ୍ଞସ୍ଥାନେ ବୃନ୍ଦ ହେବେ କାଲି ଋଷିଜନ,
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ରାଜବୃନ୍ଦ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜାଗଣ ।
ସର୍ବସମକ୍ଷରେ କାଲି ମହର୍ଷି ଆପଣ
ସୀତା-ନିର୍ଦ୍ଦୋଷତା ନିଜେ କରିବେ ଘୋଷଣ ।
ସର୍ବସମ୍ମତରେ ହେଲେ ସୀତାପରିଗ୍ରହ,
ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ-ପୁଣ୍ୟଯଶ ରହିବ ଅକ୍ଷୟ ।
ନ କଲେ ପ୍ରକୃତିଗଣ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ,
ସୀତାଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ହେବ ସତୀତ୍ୱ-ପ୍ରମାଣ ।”
“ତଥାସ୍ତୁ” ବୋଲିଣ ଋଷି ଫେରିଲେ ସ୍ୱବାସେ,
ସହଗ୍ରେ ଶ୍ରୀରାମ ଗଲେ ବିଶ୍ରାମ-ଆବାସେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ

ଜାନକୀ-ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ

ମୁନିଠାରୁ ଯଜ୍ଞ-ସଭା ସର୍ବ ବିବରଣ,
ସ୍ୱାମୀ ଅନୁମତି ଶ୍ୱଶ୍ରୂ-ଅନୁଜ୍ଞା-ବଚନ
ଶୁଣି ସୀତା ମନେ କଲେ ଶ୍ରୀରାମ ଗ୍ରହଣ
କରିବେ, ନୋହିଲେ କପାଁ ମୁନିଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣ
କରନ୍ତେ କୌଶଲ୍ୟା ? ଭାବି ଏହା ସୀତା ସତୀ
ଯାନେ ଚଢ଼ି ଅଶ୍ରୁ ଚିତ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳିତ ଅତି ।
“ଏତେ ଦିନେ ବିଧି ପୁଣି ହେଲେ ଅନୁକୂଳ
ମୁଁ ଦେଖିବି ଅଙ୍କ ବାରିଦ ବଦନ !
ସତେ କି ଏ ଦାସୀ ପୁଣି ପ୍ରାଣେଶ-ଚରଣ
ଧରି ଅଭିମାନେ ଦୁଃଖେ କରିବ ରୋଦନ !”

କଳ୍ପନାନୟନେ ସୀତା ଦେଖନ୍ତି ପ୍ରାଣେଶେ
ଲବ କୁଶେ ବସାଇ ଯେ ଛନ୍ତି ଅଙ୍କଦେଶେ ।
ଉଠାଇ ସୁବର୍ଣ୍ଣସୀତା ଯଜ୍ଞାର୍ଥୀ ନରେଶ
ସୀତାଙ୍କୁ ବସାଇଛନ୍ତି ନିଜ ବାମଦେଶ ।
ଅନ୍ତଃପୁରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସୀତାହସ୍ତ ଧରି
ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଦୋଷ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କରି ।
ଅଭିମାନେ ସୀତା ତାଙ୍କୁ କଥା ନ କହନ୍ତି—
ଯାନ ଆସି ପ୍ରବେଶିଲା ଯଜ୍ଞସ୍ଥାନ କତି ।
ପଶ୍ଚିମାଶା-ଅଙ୍କେ ବହୁକ୍ଷଣୁଁ ଅଂଶୁମାଳୀ
ଯାଇଥିଲେ କ୍ଷୋଭେ ଦୁଃଖେ ରକ୍ତକର ଟାଳି,
ବାଲ୍ମୀକି-ଋଷିଙ୍କ ପାଇଁ ଯେ ବାସମନ୍ଦିର
ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଣ ଥିଲା ଗୋମତୀର ତୀର,
ବେନିସୁତ ଘେନି ତହିଁ ଶ୍ରୀରାମଗୃହିଣୀ
ବାଲ୍ମୀକି-ଆଦେଶମତେ ଯାପିଲେ ଯାମିନୀ ।
କହିଲେ ବାଲ୍ମୀକି "ରାଜା ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ
ଜନ-ଅପବାଦେ କଲେ ତବ ନିର୍ବାସନ ।

ନୋହିଲେ ତାହାଙ୍କ ମନୁଁ ପୂର୍ବର ପ୍ରଣୟ
ତୁମ୍ଭଠାରୁ ତିଳେମାତ୍ର ଲଭି ନାହିଁ କ୍ଷୟ ।
ସର୍ବସମକ୍ଷରେ କାଲି ଶ୍ରୀରଘୁନନ୍ଦନ
ଯଜ୍ଞପୀଠେ ରାଣୀରୂପେ କରିବେ ଗ୍ରହଣ ।"
ପ୍ରଜା କେହି ନ ହୋଇବେ କେବେହେଁ ଅସମ୍ମତ,
ଭାବି ଋଷି ନ କହିଲେ ପରୀକ୍ଷା-ଉଦନ୍ତ ।
ଲବ କୁଶଠାରୁ ସ୍ନେହେ ପରିଚୟ-ବାଣୀ
ଶୁଣି ସେହି ନିଶା ପୁହାଇଲେ ରାମରାଣୀ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ସର୍ଗ

ବୈଦେହୀ-ବିୟୋଗ

(ରାଗ ରସକୁଲ୍ୟା)

ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଣୀ ଜନକନନ୍ଦିନୀ
ସତୀ-ସମାଜରେ ସଂସାରେ ଧନ୍ୟା
ଅପବାଦୁଁ ରାମ ଦାରୁଣ ମନେ
ନିର୍ବାସିଣ ଥିଲେ ଗହନବନେ
ରହି ଦୀର୍ଘ ବନବାସେ
ଅଛି ଶୁଦ୍ଧଶୀଳା ଅସୁରନ୍ତ୍ର ଫେର
ପୁଣି ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ପାଶେ । ୧ ।

ରଚିଲା ଏ ନବବାର୍ତ୍ତା ବହନେ
ଘୋର କୋଳାହଳ ନୈମିଷାରଣ୍ୟେ
ପୁଣ୍ୟ ଯଜ୍ଞପୀଠେ ଗୋମତୀ-ତୀରେ
ଅସୁରନ୍ତ୍ର ସତୀ ବାହାଦେ ଧୀରେ
ଦର ଅଶ୍ରୁବାରି ଧାର
ବହୁଯାଇ ପଦ୍ମପଲାଶନୟନୁ
ବକ୍ଷେ ପଡ଼େ ଝର ଝର । ୨ ।

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନେ ରଘୁନନ୍ଦନ
ପାଶେ ଭରତ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱେ ବିଜେ ନୃପତିଗଣ,
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ସର୍ବ ଋଷି ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ରାଣୀଗଣ,
ସମ୍ମୁଖରେ ଜଭା ପୁରପ୍ରଜାଗଣ,
ସଭା ଲୋକେ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ୩ ।

ସମସ୍ତେ ସନ୍ନ୍ୟସ୍ତ ସମସ୍ତେ ତୁନି,
ଜାନକୀ ସଙ୍ଗତେ ବାଲ୍ମୀକି ମୁନି,
ସଙ୍ଗେ ଛାତ୍ର ଲବ କୁଶ କୁମରେ,
ଚକିତେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ସଭା ମଧ୍ୟରେ,
ଠିଆ ହେଲେ ସର୍ବଜନ
ବିଷାଦପ୍ରତିମା ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଅନାଇ
ଶ୍ରୀରାମ ବିକଳ ମନ । ୪ ।

କ୍ଷୀଣ-ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ସମା ସୁଦୀନା
ଅଧୋଦୃଷ୍ଟି ସତୀ ଔଦ୍ଧତ୍ୟହୀନା,
ଭର୍ତ୍ତା ପୂଜେ ପାଇଁ ଅଯୋଧ୍ୟାପତି
ଭ୍ରାତା ଗହଣରେ ପ୍ରଣମ୍ୟ ଯତି
ବଶିଷ୍ଠ ପୂତବଚନେ
ଲବ କୁଶ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନେଣ
ଯାଚିଲେ ସୀତା ଗ୍ରହଣେ । ୫ ।

ବୋଲନ୍ତି ବାଲ୍ମୀକି ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରେ,
"ଅବଧାନ କର ସଭାସ୍ଥ ନରେ,
ପବିତ୍ରହୃଦୟା ବୈଦେହୀ ସତୀ,
ଅକୁଣ୍ଠିତେ ସର୍ବେ ଦିଅ ସମ୍ମତି,
ସତୀଙ୍କୁ ରଘୁନନ୍ଦନ,
କରି ପ୍ରତିଗ୍ରହ ରାଜ-ପରିବାର
ଦୁଃଖ କରନ୍ତୁ ମୋଚନ" । ୬ ।

ଏକକଣ୍ଠେ ଋଷି ରାଜମଣ୍ଡଳୀ,
ଉଭା ହୋଇ କରି ବଦ୍ଧଅଞ୍ଜଳି
ସମ୍ମତି ଜଣାଇଁ, ରଘୁନନ୍ଦନ
ଜନତାରେ ନିବେଶିଲେ ନୟନ,
ନିଷ୍କମ୍ପ ନୀରବ ପ୍ରାୟେ
ମଜ୍ଜନେ ରହିଲା ବିଶାଳ ଜନତା,
ଅତୁଳ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରେ । ୭ ।

ବାଲ୍ମୀକି-ଆନନେ ସୀତାରମଣ
ଅନାନ୍ତି, ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ବେନି ନନ୍ଦନ ।
ସାଗ୍ରହଚିତ୍ତରେ ସତୀ ବୈଦେହୀ
ପତିଗ୍ରହ ଆଶେ ଥିଲେକ ରହି,
    ଦେଖୁଁ ପ୍ରଜା-ଅସମ୍ମତି
ଶତବଜ୍ର ଅବା ପଡ଼ିଲା ମସ୍ତକେ
    ମୃତକଳ୍ପା କୃଶା ସତୀ । ୮ ।

ସୀତା ପ୍ରତିଗ୍ରହ ପ୍ରକୃତିଗଣ
କେବେହେଁ କରବେ ନାହିଁ ବାରଣ,
ଏହି ପ୍ରତୀତିରେ ବାଲ୍ମୀକି ରହି
ପରୀକ୍ଷାବୃତ୍ତାନ୍ତ ନ ଥିଲେ କହି,
    ସୀତାଙ୍କୁ ଏ ତ୍ରିଭୁବନ
ଶୂନ୍ୟ ଦେଖାଗଲା କି କରବେ କାହିଁ
    ଯିବେ ? ବିକଳ ଜୀବନ । ୯ ।

ସୀତାଙ୍କୁ ବାଲ୍ମୀକି ଗୃହିଁ କହନ୍ତି
"ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନୃପତି ଜାଣନ୍ତି ସତୀ
ପୁରପ୍ରଜାଗଣ ଠୁଳ ଏ ସ୍ଥାନେ
କୁଣ୍ଠିତ ସେମାନେ ସମ୍ମତିଦାନେ,
    ଦଅ ଏମନ୍ତ ପରୀକ୍ଷା,
ରାଜ୍ୟବାସୀ ମନୁଁ ତୁଟୁ ଦୁଃସଂଶୟ
    ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଏହି ଭିକ୍ଷା । ୧୦ ।

ପୁଣ୍ୟର ପ୍ରତିମା ବୈଦେହୀ ସତୀ
ଘୋର ଲଜ୍ଜା ଦୁଃଖେ ବିପନ୍ନା ଅତି,
ସର୍ବସମକ୍ଷରେ ଏହି ପ୍ରକାରେ
ପରୀକ୍ଷିତା ହୋଇଥିଲେ ଲଙ୍କାରେ ।
    ସ୍ମରି ପୂର୍ବ ଦୁଃଖମାନ
ମଳିନ ହୋଇଗଲା ସତୀଙ୍କ ପରାଣ
    କପୋଳ ଦିଶିଲା ମ୍ଳାନ । ୧୧ ।

ଦୀର୍ଘବନବାସେ ଦୁଃଖିନୀ ସତୀ
ହୋଇଥିଲେ କ୍ଷୀଣା ବିଷଣ୍ଣା ଅତି,
ଅନୁକ୍ଷଣ ଦେବୀ ସ୍ୱପ୍ରତିଗ୍ରହ
ଚିନ୍ତି ରହୁଥିଲେ ଅଗ୍ରହ ସହ,
ସମିଧେ ବହ୍ନି ଯେସନ
ଅପମାନେ ସତୀ ବ୍ୟଥିତ ପରାଣ
ଜଡ଼ଥାନେ ହେଲ ଉଚ୍ଛନ୍ନ । ୧୨ ।

ସହିଷ୍ଣୁତା ମୂର୍ତ୍ତି ବିଦେହସୁତା
ନ କହିଲେ କଥା ଦୁଃଖାଭିଭୂତା,
କିନ୍ତୁ କୋଟି ଗୁଣ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭ ଗିର
ପ୍ରକାଶିତ କଲା ନୟନନୀର,
ବିଷାଦପ୍ରତିମା ସତୀ
ନିରେଖି ସେ ରୂପ ଟଳିବ କୁଳଣ
କାରୁଣ୍ୟ କି ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ! ୧୩ ।

ଋଷିଣି ଧ୍ୟାର୍ପିତ ଜାହ୍ନବୀ-ନୀରେ
ଆଚମନ କରି କହନ୍ତି ଧୀରେ
"କାୟମନୋବାକ୍ୟେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଯେବେ
ଅତିକ୍ରମି ନାହିଁ ଜୀବନେ କେବେ
ପତିପଦେ ଯେବେ ପ୍ରାଣ
ସମର୍ପି ଥିବି ମୁଁ ଏକାନ୍ତ ଚିତ୍ତରେ
ଦିଅ ମା ଧରଣି ! ସ୍ଥାନ । ୧୪ ।

ଚିରଦୁଃଖିନୀ ମୁଁ ହେ ପ୍ରାଣସାଇଁ,
ଲଲାଟେ ମୋ ସୁଖ ଲେଖିତ ନାହିଁ,
ବଡ଼ ହୀନମାନ ସୀତା ପରାଣ
ଅଦୃଶ୍ୟେ ଅଛି ସେ କରୁ ପ୍ରୟାଣ,
ଚିରଦୁଃଖିନୀ ହେ ପ୍ରଭୁ
ତୁମ୍ଭରି କୃପାରେ ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରେ
ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀଚରଣ ଲଭୁ" । ୧୫ ।

କଟାକ୍ଷେ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ଅବନୀତଳ,
ନିର୍ଗମିଲା ତହୁଁ ପ୍ରଭାମଣ୍ଡଳ,
ପ୍ରଭାପୂର ମଧ୍ୟେ ଦିବ୍ୟ ବିମାନ,
ପୃଥ୍ୱୀଦେବୀ ତହିଁ ବିରାଜମାନ,
ସ୍ନେହେ କଲେ ଅଲିଙ୍ଗନ,
ପତିପ୍ରାଣା ସୀତା ନିବେଶିଲେ ପ୍ରେମେ
ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀମୁଖେ ନୟନ । ୧୬ ।
ପତିହୃଦ-ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ରାମରମଣୀ
ସତୀସମାଜର ମୁକୁଟମଣି
ନୀରଦେ ଯେସନେ ମିଶେ ଚଞ୍ଚଳା,
ପଶିଲେ ତେସନେ ମହୀ-କମଳା;
ରାମ ବଜ୍ରାହତ ପ୍ରାୟେ
"ହା ହା ସୀତା" ବୋଲି ଧରଣୀତଳରେ
ପଡ଼ି ମୋହ ଗଲେ ରାୟେ । ୧୭ ।
ଚୈତନ୍ୟ ଲଭିଣ ଅଯୋଧ୍ୟାରାଣ
ଧରିଣ ସରମ୍ଭେ ସ୍ୱଧନୁର୍ବାଣ
ପ୍ରଳୟ କରାଳ ରୂପେ ଗର୍ଜ୍ଜନ
କରନ୍ତେ କମ୍ପେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନ ।
ତ୍ରିକାଳଜ୍ଞ ପୁରୋହିତ
"ଦୈବ-ଦୁର୍ଘଟନା ଦୁର୍ନିବାର" ଅସ୍ତ୍ର—
ବାକ୍ୟେ କଲେ ଶାନ୍ତ ଚିତ୍ତ । ୧୮ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଅନ୍ତିମ ଜୀବନ

ଦିନ-ଶ୍ରମ-ଅନ୍ତେ ଆସି ଶ୍ରୀରାମରାଜନ
ବିଶ୍ରାମ-ଭବନେ ଏକା କରନ୍ତି ଶୟନ ।
ନାନାରତ୍ନେ ଖଚିତ ସେ ଅତୁଲ୍ୟ ଭବନ,
ଲଜ୍ଜା ପାଏ ତାହା ପାଖେ ସତାର ଗଗନ ।

ଜଳଇ ସେ ଗୃହେ ଶତ ରତ୍ନଦୀପାବଳୀ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା-ଗଗନ ସମ ସେ ପୁରେ ଉଜଳି ।
ଶିରୋପରେ ଅଛି ତହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟୀ ସୀତା
ଯେଉଁ ଧନୁଁ ଦୁଃଖେ ସତୀ ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ହିତା ।
ଏମନ ଶୟନ-ଗୃହେ ଅଯୋଧ୍ୟାରାଜନ
ଅର୍ଦ୍ଧଶୂନ୍ୟ ଶଯ୍ୟା ପରେ କରନ୍ତି ଶୟନ ।
ଘୋର ଅରଣ୍ୟରେ ସତୀ ବୈଦେହୀ ସଙ୍ଗରେ
ତାପସ ବେଶରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରରେ
କାଟୁଥିଲେ କାଳ ଯେଉଁ ରାମ ରାଜା ସମ
ମଣନ୍ତି ଅଯୋଧ୍ୟା ଏବେ ଅରଣ୍ୟ ବିଷମ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ସୀତାକୁ ଚାହିଁ ଶ୍ରୀରାମ ଅଧୀର
କାନ୍ଦନ୍ତି ନରେଶ, ନେତ୍ରୁ ବହିଯାଏ ନୀର ।
କେଉଁଣେ ଛାଡ଼ି ଗଲ ମୋତେ ମୋ ହୃଦୟେଶ୍ୱରି,
କି ସୁଖ ରହିଲା ଆଜ ଜୀବନେ ମୋହରି !
ବିଶ୍ରମ୍ଭ-ଅଳାପ-ବେଳେ କହୁଥିଲ ସତି,
ଶିବଧନୁ ଯେବେ ମୁହିଁ ଭାଙ୍ଗି ନ ପାରନ୍ତି,

ଚିରତପସ୍ୱିନୀ ହୋଇ କାଟନ୍ତି ଜୀବନ,
ଅବା ମୋତେ ଝୁରି ଝୁରି ଭଜନ୍ତି ମରଣ ।
ଯାହାପାଇଁ ଧନୁପଣ ନିନ୍ଦା କରଥିଲ,
ସେ ରାମକୁ କେଉଁ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରେୟସି ତେଜିଲ ?
ହେଉଥିଲ ଲବେମାନ ବିଚ୍ଛେଦେ ବ୍ୟଥିତା,
କେମନ୍ତେ ଏତେ ଅନ୍ତର କରି ଦେଲ ସୀତା ?
କେଉଁ ହୃଦୟେଶେ ପାଇଁ କଲ ସୁଖଧାମ ?
ଦେଖ ବାରେ କି ଯାତନା ଭୋଗେ ଦୁଃଖୀ ରାମ ।
ବନବାସେ ହେବ ବୋଲି କହୁଁତ କଷଣ,
ସେବା ପାଇଁ କଲ ସଙ୍ଗେ ଅରଣ୍ୟେ ଗମନ ।
ଦାରୁଣ ଯାତନା ଅଜ୍ଞ ରାମପ୍ରାଣେ ଜାଳେ,
ଦାସପ୍ରତି ନ ଅନାଅ କିପାଁ ଦେବି ତାଳେ ?

ଗୋଦାବରୀ-ତଟ-ବନେ ଗୃହିଣୀ ସଙ୍ଗରେ
ଚଳି ମୋ ଅଙ୍କରେ ପ୍ରିୟେ କହୁଥିଲ ଥରେ
ଘଡ଼ିକ ଅନ୍ତର ମୋର ନ ହୁଅଇ ସହ୍ୟ,
କେଉଁ ଦୂରଦେଶେ ଅଛି ଅଛ ଯାଇଁ ରହ୍ୟ ?
ଜାନକୀ ସଙ୍ଗତେ ତ୍ୟଜି ରାଜ୍ୟ ସିଂହାସନ
ଗହନକାନନେ କିପାଁ ନ କଲ ଗମନ ?
କିପାଁ ଧର୍ମେ ସାକ୍ଷୀ କରି ନେଲ ରାଜ୍ୟଭାର,
ଅର୍ପିଲ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ କିପାଁ ଅସ୍ଥପରିବାର ?
କି କଠିନ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାପାର,
କି ନିର୍ମମ ନିଦାରୁଣ ଲୋକବ୍ୟବହାର !
ହୀରକମୁକୁଟ ସହ ଦୁଃସହ କଷଣ
ଆସ ସିଂହାସନପ୍ରାର୍ଥୀ, କର ମୋ ବହନ !
ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ମମତା ବିସର୍ଜି
ଅଗାଧ ସନ୍ତାପନୀରେ ଅଛୁ ମୁହିଁ ମଜ୍ଜି ।
ଭବିଷ୍ୟକାଳକୁ ଲୋକେ "ଶ୍ରୀରାମ ନୃଶଂସ"
ବୋଲିଣ ରଟିବେ ମୋ ଘୋର ଅପଯଶ ।

ଅଶ୍ୱମେଧଯଜ୍ଞ କଲି ନୈମିଷ-ଅରଣ୍ୟେ,
ଗୋମତୀତଟରେ ଅମନ୍ତ୍ରିଣ ଋଷିଜନେ ।
ବାଲ୍ମୀକି ସଙ୍ଗତେ ଦେଖି ତବ ବେନି ସୁତ
ହୃତଗ୍ରହ-ଅଶେ ତବ ବରିଗଲି ଦୂତ ।
ରମଣୀ ମାନିନୀ ଏହା ଖ୍ୟାତ ଏ ଭୁବନ
ଫେରିଲ ଜାନକି ପାଳି ମୋ ଅଜ୍ଞା-ବଚନ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଜିଣିଣ କାନ୍ତି ତରୁଣୀ ମୂରତି,
ଦ୍ୱାଦଶ ବରଷ ଶୋକେ କ୍ଷୀଣମ୍ଳାନ ଅତି
ଲାବଣ୍ୟ ପ୍ରତିମା ଅହା ମୋ ବିରହେ କ୍ଷୀଣ,
ଦେଖି ଏ ପାଷାଣବକ୍ଷ ନୋହିଲ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ !
ଜାଣି ତ ନ ଥିଲି ଦୀର୍ଘକାଳ ପରେ ଅଣି
ଚଣ୍ଡାଳ ସଦସ୍ୟେ ପୁଣି ଅଚରିବି ରାଣି,

ଦୁଃଖ ଶୋକେ ସୁକୁମାର ଥିଲ ମ୍ରିୟମାଣ,
ଯଜ୍ଞସଭା-ଅପମାନେ ଜଡ଼ିଗଲା ପ୍ରାଣ ।
ଥରେ ଭଲ କହିଥାନ୍ତ ଅନ୍ତରର ବ୍ୟଥା,
ନ କହି ଥାଅନ୍ତ ହେଲେ ପରୀକ୍ଷାର କଥା ।
ଚିରଅପରାଧୀ ବଲି କେତେ କେତେ ଦୋଷ,
କେବେ ସତୀ-ଶିରୋମଣି ନ ବହିଲ ରୋଷ !
ଭୁଲିଥିଲି ପ୍ରଜାଗଣ ନ ଦେଲେ ସମ୍ମତି
ତବ ପ୍ରତିଗ୍ରହେ, କରି ଭରତେ ନୃପତି,
ତବ ସଙ୍ଗେ ବାନପ୍ରସ୍ଥେ ଗହନ କାନନେ
ବିଜନେ କାଟିବି ମୋର ଉତ୍ତର ଜୀବନେ ।
ଏ କଥା ସମୟେ ମୁହିଁ କିପାଁ ନ କହିଲି,
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସୀତାଙ୍କୁ ଯେ ହରାଇ ବସିଲି !
ସରଳା ଜନକସୁତା ସତୀଶିରୋମଣି,
ହୋଇଥାନ୍ତ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ନରେଶଘରଣୀ ।
ନୃଶଂସ ଶ୍ରୀରାମ ହରି ତବ ରାଜ୍ୟସୁଖ
ପରାଣେ ମାରିଲା ଦେଇ ଦୁର୍ବିସହ ଦୁଃଖ !

ନାରୀହତ୍ୟା-ଭାର୍ଯ୍ୟାହତ୍ୟା-ସତୀହତ୍ୟା-ପାପ,
ଦଂଶନ କରନ୍ତି ମୋତେ ଯେସନ୍ତେ କାଳସାପ ।
ଯେ ପାଷଣ୍ଡ ତବ ପ୍ରାଣେ ଦେଲା ଏ କଷ୍ଟେ,
ନିଜ ହସ୍ତେ କର ତାକୁ ନରକେ କ୍ଷେପଣ,
ସେ ନରକେ ଯାଉ ରାମ ସଢ଼ି ଅବା ଜଳି,
ନରକଦଣ୍ଡରୁ ଓହୋ ! ଏ ଯନ୍ତ୍ରଣା ବଳି !
ଫାଟିଯାଅ ହୃଦୟ ରେ ଯାଉ ଏ ଜୀବନ,
ନ ସହି ପାରିବି ଏ ଯେ ଅସହ୍ୟ କଷଣ !
ବିଳାପି ବିଳାପି ରାମ ହେଲେ ଅବସନ୍ନ,
ନିଦ୍ରାରେ ଦେଖନ୍ତି ରାଜା ମଧୁର ସ୍ୱପନ ।
ମସ୍ତକେ ସିନ୍ଦୂର, ଅଙ୍ଗେ କୁଙ୍କୁମ ଲେପିତ,
ଚରଣେ ଅଲକ୍ତ, ସୀତା କବରୀ ଲମ୍ବିତ ।

କହନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମେ ଅତି ମଧୁର ବଚନ,
ଅପୂର୍ବ ଅମୃତ ସିକ୍ତ କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ—
"ଯେ ଶାଶ୍ୱତ କ୍ଷେତ୍ରେ ଅମ୍ଭ ଦୁହିଁଙ୍କ ମିଳନ,
କିଏ କରିପାରେ ସଖୀ ଛିନ୍ନ ସେ ବନ୍ଧନ ?
ମୁଁ କି ଜାଣେ ନାହିଁ ପ୍ରଭୁ ସେ ମହତ ପ୍ରାଣ ?
ସେ ପୂତ ଚରଣ ତେଣୁ କରେଁ ଅନୁଧ୍ୟାନ ।
ବୀର ଶୂର ଶ୍ରେଷ୍ଠଚେତା ଅଟନ୍ତି ଯେ ପତି
ତାହାଙ୍କୁ ଅନ୍ତରୁ ସଦା କରେ ସତୀ-ମତି ।
ବିଳାସୀ ଦୁର୍ବଳଚେତା ଅଟେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି
ପାଇ ପାରେ ବିଳାସିନୀ କାମିନୀ-ଆଶକ୍ତି ।
କିନ୍ତୁ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀଙ୍କର ଅନ୍ତର ଆକାଙ୍କ୍ଷା
ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବୀରଙ୍କ ପଦେ ଆଶ୍ରା କରେ ଭିକ୍ଷା ।
ଶରୀର ସମ୍ପର୍କ ସିନା ତୁଟିଲା ହେ ପ୍ରଭୁ !
ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ଦେଇଅଛ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ସବୁ ।
ବିଶାଳ ହୃଦୟ ତବ ଅଟେ ସୀତାମୟ,
ଏହାଠାରୁ ବଳି ନାଥ ସୁଖ କାହିଁ କହ !

ନୁହେଁ ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ ଅବା ବିଳାସିନୀ,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତୁମ୍ଭେ ତପୀ ମୁଁ ସହଧର୍ମିଣୀ ।
ମୋ ମାନସକ୍ଷେତ୍ରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଉଦୟ,
ତବ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରଭୁ ତାର ଅଭିନୟ ।
ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ କରଣ ବଞ୍ଚନା
କରିଥାନ୍ତ ସ୍ୱାମୀ ଯେବେ ନାରୀ-ଆରାଧନା
ସୀତା ଅନ୍ତରସ୍ଥା ତହିଁ ନ ଲଭନ୍ତା ଶାନ୍ତି
ଘୋର ଯୁଗେ ଧରାଜନେ ଭଜି ଥାନ୍ତେ ଭ୍ରାନ୍ତି ।
ଦେଖାଇଣ ସ୍ତ୍ରୈଣ ଜଣେ ଆମ୍ଭର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ହୋଇଯାନ୍ତେ ଭ୍ରାନ୍ତ ।
ତୀବ୍ର ତପ କର ପ୍ରଭୁ ଅହେ ସୀତାପତି !
"ରାମ ରାଜ୍ୟ" ସ୍ଥାପିଅଛ, କଲ୍ୟାଣମେ ଯତି ।

କହନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମେ ଅତି ମଧୁର ବଚନ,
ଅପୂର୍ବ ଅମୃତ ସିକ୍ତ କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ—
"ଯେ ଶାଶ୍ୱତ କ୍ଷେତ୍ରେ ଅମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କ ମିଳନ,
କିଏ କରିପାରେ ସଖୀ ଛିନ୍ନ ସେ ବନ୍ଧନ ?
ମୁଁ କି ଜାଣେ ନାହିଁ ପ୍ରଭୁ ସେ ମହତ ପ୍ରାଣ ?
ସେ ପୂତ ଚରଣ ତେଣୁ କରେଁ ଅନୁଧ୍ୟାନ ।
ବୀର ଶୂର ଶୁଦ୍ଧଚେତା ଅଟନ୍ତି ଯେ ପତି
ତାହାଙ୍କୁ ଅନ୍ତରୁ ସଦା କରେ ସତୀ-ମତି ।
ବିଳାସୀ ଦୁର୍ବଳଚେତା ଅଟେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି
ପାଇ ପାରେ ବିଳାସିନୀ କାମିନୀ-ଅଶକ୍ତି ।
କିନ୍ତୁ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀଙ୍କର ଅନ୍ତର ଆକାଂକ୍ଷା
ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବୀରଙ୍କ ପଦେ ଆଶ୍ରା କରେ ଭିକ୍ଷା ।
ଶରୀର ସମ୍ପର୍କ ସିନା ତୁଟିଲା ହେ ପ୍ରଭୁ !
ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ଦେଇଅଛ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ସବୁ ।
ବିଶାଳ ହୃଦୟ ତବ ଅଟେ ସୀତାମୟ,
ଏହାଠାରୁ ବଳି ନାଥ ସୁଖ କାହିଁ କହ !

ନୁହେଁ ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ ଅବା ବିଳାସିନୀ,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତୁମ୍ଭେ ତପୀ ମୁଁ ସହଧର୍ମିଣୀ ।
ମୋ ମାନସକ୍ଷେତ୍ରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଉଦୟ,
ତବ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରଭୁ ତାର ଅଭିନୟ ।
ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ କରଣ ବଞ୍ଚନା
କରିଥାନ୍ତି ସ୍ୱାମୀ ଯେବେ ନାରୀ-ଆରାଧନା
ସୀତା ଅନ୍ତରାତ୍ମା ତହିଁ ନ ଲଭନ୍ତା ଶାନ୍ତି
ଘୋର ଯୁଗେ ଧରାଜନେ ଭଜି ଥାନ୍ତେ ଭ୍ରାନ୍ତି ।
ଦେଖାଇଣ ସ୍ତ୍ରୈଣ ଜଣେ ଆମ୍ଭର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ହୋଇଯାନ୍ତେ ଭ୍ରାନ୍ତ ।
ତୀବ୍ର ତପ କର ପ୍ରଭୁ ଅହେ ସୀତାପତି !
"ରାମ ରାଜ୍ୟ" ସ୍ଥାପିଅଛ, କଲ୍ୟାଣମେ ଯତି ।

ରକ୍ତ-ମାଂସ-ଶରୀର ସିନା ଲଭିଛୁ ଯାତନା,
ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସଂଯତ ଆତ୍ମା ଲଭିଛୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ।
ଶରୀର ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟ ନୋହିଲା ବିଫଳ,
ଲବ କୁଶ କରିଛନ୍ତି ତା ଅର୍ଥ ସଫଳ ।
ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମ ମୋକ୍ଷ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳ
ତବ ସଙ୍ଗେ ପାଇ ନାଥ ଜୀବନ ସଫଳ ।
ଅଯୋଧ୍ୟାଭବନେ ନାଥ କୃତ୍ରିମ ବିଳାସେ
ଥାଇ ଯାହା ନ ମିଳନ୍ତା, ହେଲା ବନବାସେ ।
ତାରକାଖଚିତ ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଗଗନ,
ପବିତ୍ର ସରିତ ସ୍ରୋତ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କାନନ,
ବିଚିତ୍ର-ବିହଙ୍ଗ-ପତ୍ର-ମଧୁର-ସୁତାନ,
ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ର ମହା ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରାଣ —
ବାହାରେ ଏମନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ନୟନାଭିରାମ,
ଭିତରେ ଧାର୍ମିକ-ସ୍ୱାମୀ-ପ୍ରେମ-ପ୍ରାଣାରାମ,
ଇହଲୋକେ ପାଇଥିଲି ଦିବ୍ୟଲୋକ ସୁଖ,
ତୁମ୍ଭ ଶିଷ୍ୟା ଜାନକୀର ନାହିଁ ନାହିଁ ଦୁଃଖ ।

ନିର୍ଲିପ୍ତ ସଂସାରୀ ପିତା ରାଜର୍ଷି ଜନକ
ରାଜ୍ୟାଶ୍ରମ ଋଷି ସ୍ୱାମୀ ହେ ରଘୁନାୟକ,
ତୁମ୍ଭର ସହଧର୍ମିଣୀ ହେବାପାଇଁ ପ୍ରଭୁ,
ପ୍ରକୃତି ତ କରିଥିଲା ଆୟୋଜନ ସବୁ ।
ନାହିଁ ମୋର ଲବେ କ୍ଲେଶ ନାହିଁ ମୋର ଦୁଃଖ,
ଏ ଭାବନା ଭାବି ପ୍ରାଣେ ରଖ ପ୍ରଭୁ ସୁଖ ।
ତୁମ୍ଭଠାରୁ ମୁହିଁ ତିଳେ ନାହିଁ ତ ଅନ୍ତର,
ଏକ ଆତ୍ମା ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କର ।
ଭିନ୍ନ ଦେହେଁ ଏକ ଆତ୍ମା ଥିଲୁଁ ତ ଜୀବନେ,
ଏକ ଦେହେଁ ଭିନ୍ନ ଆତ୍ମା ହେଲୁ ମୋ ମରଣେ ।
ସୀତା-ପ୍ରାଣ ରାମମୟ ରାମ ସୀତାମୟ
ଦୁଇ ଆତ୍ମା ହୋଇଅଛୁ ଶାଶ୍ୱତେ ବିଲୟ ।”

ଶବଦ ଶୁଣନ୍ତେ ରାମ ହେଲେ ସଚେତନ ।
ଦେଖିଲେ ହସଇ ସୀତା ଜନକ-ନନ୍ଦନ ।
ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ସକଳ ଘଟନା ପୂର୍ବର,
ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା ପୁଣି ବିଷାଦ-ସାଗର ।
ଏକାଳେ "ଶ୍ରୀରାମ ଜୟ" ଶବଦ ଶୁଭିଲା,
ପ୍ରଭାତୀ ସଙ୍ଗୀତ ଆସି ବନ୍ଦୀ ଆରମ୍ଭିଲା ।
"ଜୟ ଶ୍ରୀ ରଘୁତିଳକ, ତାଡ଼କାବିଧ୍ୱଂସି,
ଜୟ ଶିବଧନୁର୍ଦ୍ଧାରି, ସୀତାହୃଦ ଶଶି ।
ଜୟ ଜୟ ପର୍ଶୁରାମ-ଦର୍ପଚୂର୍ଣ୍ଣକାରି,
ଜୟ ଜୟ ନାରାୟଣ, ଜୟ ରାବଣାରି,
ଜୟ ପ୍ରଜାଜନପ୍ରିୟ, ଦୀନବନ୍ଧୁ ଜୟ,
ଜୟ ଦୁଷ୍ଟନିବାରକ, ସାଧୁଜନାଶ୍ରୟ ।"

ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ବଢ଼ାଇଣ ବ୍ରତପରାୟଣ
ଅରୋହଣ କଲେ ଯାଇଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିଂହାସନ ।
ରାଜଦଣ୍ଡ ଗ୍ରହି ପ୍ରଜାହୃଦୟରଞ୍ଜନ,
କରନ୍ତି ପାଳନ ସନ୍ତ, ଦୁଷ୍ଟ ନିବାରଣ ।
ଏହିପରି ରାମରାଜା ପାଳନ୍ତି ଧରଣୀ,
ପ୍ରାଣେ ତାଙ୍କ ଜଳୁଥାଏ ସୀତା-ଶୋକ-ବହ୍ନି ।
ଯାଇଥିଲେ ସୀତା, ପୁଣି ଗଲେ ତ ଶ୍ରୀରାମ,
ଏ ଜଗତେ ରହିଅଛି ସୀତାରାମ ନାମ ।

କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ

ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର

ପରମ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ,
ପରମୋଦ୍ୟମୀ, ନୀତିକୁଶଳ, କର୍ମବୀର, "ବୀରବାମା"
"ଛନ୍ଦୋମୃତା" ଏବଂ "ଅଳଙ୍କାରବୋଧୋଦୟ"ର
ପ୍ରଣେତା, "ସମ୍ବଲପୁରହିତୈଷିଣୀ"ର
ଜନ୍ମଦାତା ଓ ପୋଷଣକର୍ତ୍ତା, ଓଡ଼ିଆ
ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସାହଦାତା,
ଗୁଣଗ୍ରାହୀ, ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା,
ବାମଣ୍ଡାଧିପତି
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସର୍ ବାସୁଦେବ ସୁଢ଼ଳ ଦେବ, କେ. ସି. ଅଇ. ଇ.
ମହୋଦୟଙ୍କ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ନାମରେ, ବିଗତ
ବର୍ଷ କଟକ ଅବସ୍ଥାନ ବେଳେ କବିତା
ରଚନା ବିଷୟରେ ଲେଖକ
ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ
ଉତ୍ସାହରେ
ଲେଖକର ଆନ୍ତରିକ ଭକ୍ତି, ସମ୍ମାନ ଓ କୃତଜ୍ଞତାର ନିଦର୍ଶନ-
ସ୍ୱରୂପ ଏହି "କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ" ନାମକ କ୍ଷୁଦ୍ର
କବିତାଗ୍ରନ୍ଥ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହେଲା ।

୧୧ । ୭ । ୧୯୦୧
କଟକ

"କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ" ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମନ୍ତବ୍ୟ

'କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ'ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୃଷ୍ଠା କବିତାପୂର୍ଣ୍ଣ । 'ସୀତା-ବନବାସ'ରେ କବି ବିପ୍ରୋଗାନ୍ତ ବିଷୟରେ ଯେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତତା ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, 'କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ'ରେ ମଧ୍ୟ ସେଥିର ପରିଚୟ ଅସୁଲଭ ନୁହେ । 'କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ' ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅନୁପଯୁକ୍ତ ହୋଇନାହିଁ ।

କଟକ,
୧୯ । ୫ । ୧୯୦୧ } ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ ରାୟ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ଅଛି ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତେ 'ରାଜସ୍ଥାନ' ନାମେ
ଗିରିଶୃଙ୍ଗମରୁମୟ ଭୂଖଣ୍ଡ,
ଜନ୍ମଭୂମି-ଅନୁ— ରୂପ ତାପମାନ
ଯେ ଦେଶବାସିର ଉଗ୍ର ପ୍ରଚଣ୍ଡ,
ଅତୀତ ମହତ୍ତ୍ୱ — ଚୂଳହାଡ଼ିଲୁଁଯେ
"ଆରାବଲ୍ଲୀ" ଯହିଁ ଟେକିଛି ମଥା,
ଦିଗବ୍ୟାପୀ ମରୁ ସ୍ମୃତି-ଶ୍ରବଣରେ
କହୁଛି ବିଗତ ଗୌରବ କଥା,
ପବିତ୍ର "ପୁଷ୍କର" ସର ଯେଉଁ ଦେଶେ
ପାପି-ପାପରାଶି ପଖାଳି ଶୋଧେ,
ସୁଜଳା ସୁଫଳା କରି ଯେଉଁ ଭୂମି
"ଶତଦ୍ରୁ" ନଦୀ ନିରତେ ବହେ,
ଯହିଁ ନିକୁଞ୍ଜେ "ବିରସ"-ପୁଳକେ
ବସି କାଂପ୍ଲନ୍ତୁଷଚାମିନୀଗଣ
ଚୌହାନ ରାଠୋର ଶିଶୋଦୀୟ ଯଶ
ଗାଇ କରୁଥିଲେ ପିୟୂଷ ପାନ,
ଯେ ଦେଶେ "ବୃନୋସ" ତଟେ ମନ୍ତ୍ରବନେ
ଗନ୍ଧର୍ବ ଲଲନା କରି ଗାୟନ
ନିନାଦିତ କରୁ— ଥିଲେ "ଆରାବଲ୍ଲୀ"
"ବ୍ୟାଘ୍ରମେରୁ" "ଗ୍ଲାସିୟାର" ଗହନ,
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ କ୍ଷତ୍ର— ଧର୍ମ ଅବତଂସ—
ବୀରବୃନ୍ଦ ଯହିଁ ଦଳେ ଅହବ,
ଅସହାୟା, ହୀନା, ଅବୀରା ପତିତା
ଦେଖ ସେହି ଭୂମି ଶ୍ମଶାନଶବ !
ଚୌହାନତିଳକ ବୀର "ପୃଥ୍ୱୀରାଜ"
କରିଥିଲା ଯାହା ଅଙ୍କେ ଧାରଣ,
ନିର୍ଭୀକ ତେଜସ୍ୱୀ "ରାଜସିଂହ"ଙ୍କ—
ହୋଇଥିଲା ଯାହା ରଣପ୍ରାଙ୍ଗଣ,

ସର୍ବଶିରୋମଣି "ପଦ୍ମିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ"
ପ୍ରେମିକା "କୃଷ୍ଣା" ବୀରରମଣୀ
ସ୍ୱପତିଙ୍କ ବଳେ ଯେଉଁ ଦେଶେ ଜନ୍ମି
ସାଧ୍ୱୀ ପତିବ୍ରତାମୁକୁଟମଣି,
ଯେ ଦେଶ ସାହସ, ସ୍ୱଦେଶବାତ୍ସଲ୍ୟ
ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଅବନୀତଳେ,
ଥିଲା ଅତୁଳନ ସେ ସବୁ ତାହାର
ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଛି କାଳକବଳେ ।
ଯେସନେ କାୟା ଛାଡ଼ି ଯାଏ ଆତ୍ମା ଉଡ଼ି
ଅଦୃଶ୍ୟ ବିଦେଶେ ବିଶ୍ୱେ କନ୍ଦାଇ,
ସେ ଦିବ୍ୟ ଗୌରବ ଏବେ ତେସନେ ଅହା
ଯାଇଛି ରେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇ !
ଯେ ରାଜସ୍ଥାନର ବିକ୍ରମ ସାହସ
ଥିଲା ଅପ୍ରତିମ ଏ ଧରାଧାମେ,
ଅମରାବତୀରେ ନନ୍ଦନ-କାନନ
ସମ ତହିଁ ଦେଶ "ମିବାର" ନାମେ ।
ଶୂର ବୀର ବାପା ରାଓ ଲଲେ ଯହିଁ
ଅର୍ଦ୍ଧାଂ ହମିର ବଂଶ ସ୍ଥାପନ
ଅଚଳ ଅଟଳ ମହୀଧରସମ
ଯେ ଦେଶବାସୀର ଶରୀର ମନ
ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ କେଶରୀ "ସମର"
ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ସହ କରଣ ରଣ
ରଣଚଣ୍ଡୀଙ୍କୁ ଯେ "ଦୃଷଦ୍ୱତୀ" ତଟେ
ସ୍ୱୀୟ ରକ୍ତେ କଲା ଅର୍ଘ୍ୟ ଅର୍ପଣ,
ଯେ ଦେଶେ ଜନମି "ପ୍ରତାପ" "ହାମିର"
ପୂତ କ୍ଷାତ୍ରବ୍ରତ କଲେ ପାଳନ,
ବିତ୍ତସତ୍ୟ ପାଳି ଚଣ୍ଡଚେତା "ଚଣ୍ଡ"
ରାଜସିଂହାସନ କଲେ ବର୍ଜନ ।

ସଂଗ୍ରାମେ ଅଜେୟ "ସଂଗ୍ରାମ ସିଂହ" ଯେ
ଦେଶପାଇଁ କରି ବିଷମ ରଣ,
ଖନୱୋୟା ଯୁଦ୍ଧ— ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଶରେ ଭଲେ
ମାତୃଭୂମି ପାଦେ ପ୍ରାଣ ଅର୍ପଣ

ବୀରାଗ୍ରଣୀ "ସଙ୍ଗ" ମୋଗଲ ଅଗ୍ରଣୀ
"ବାବର" ସଙ୍ଗତେ କଲେ ସୁରଣ,
ଯାର ସୁନୁ "ରତ୍ନ" ନିଜେ ମର ଦାସ-
ବୈଶ୍ୟ "ସୂର୍ଯ୍ୟମଲ୍ଲେ" କଲେ ନିଧନ,

ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମିକ ଅସ୍ତ୍ରତ୍ୟାଗୀ ବୀର
ବିକ୍ରାନ୍ତ ସୁଧୀର ଯାର "ପ୍ରତାପ",
ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ
ଯା ପ୍ରତାପେ ବଡ଼ ପାଇଲା ତାପ ।

ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମିକ ଯେଉଁ ରାଜପୁତେ
ଜୀବନର ମାୟା କରି ବର୍ଜନ,
ଅନ୍ତିମକାଳରେ ନୀଳାମ୍ବର ପିନ୍ଧି
ଏକକ କରିଣ "ବୀର" ଗ୍ରହଣ*

ଅଦମ୍ୟ ବିକ୍ରମେ ଯବନ ସେନାନୀ
ସହ ଘୋର ରଣମଦରେ ମାତି
ବୀରଚୂଡ଼ାମଣି ଯେଉଁ ରାଜପୁତ
ସମ୍ମୁଖ ସମରେ ପାଡିଲେ ଘାତ,

ଛଲେ ନ ହଟିଣ କୋଟି କୋଟି ଶିର
ଆହବ ହୋମରେ ଆହୁତି ଦେଲେ,
ଅସଂଖ୍ୟ ବଇରୀ ମାରି ମାରି ନିଜେ
ଅମର ଅଖ୍ୟାରେ ମଣ୍ଡିତ ହେଲେ ।

* "ବୀର"—ବିଦାୟସୂଚକ ତାମ୍ବୁଳ ।

ଯେଉଁ ରାଜପୁତ ବୀରାଙ୍ଗନାଗଣ
ଦେଖି ପତିପ୍ରାଣ-ଅନ୍ତିମ-କାଳ
ଅସଂଖ୍ୟ ଅନଳ କୁଣ୍ଡ ଜଳାଇଲେ
ନିରେଖି ସଭୟେ କମ୍ପିଲା କାଳ ।

ହୁ ହୁ କରୁଥିଲା ଘୋର ହୁତସ୍କନ୍ଧା
କରାଳ ବଦନ କରି ବ୍ୟାଦାନ
ବାଜୁଥିଲା ବୀର- ବାଜା ରଣରଙ୍ଗେ
ଗୀତ ହେଉଥିଲା ସଂଗ୍ରାମ-ଗାନ,
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟତମା ତରୁଣୀ କନ୍ୟାକୁ
କହୁଥିଲେ ମାତା ଦେଇ ଚୁମ୍ବନ,
“ପ୍ରବେଶ ବହ୍ନିରେ ଏଡ଼ା ମ୍ଲେଚ୍ଛହସ୍ତ
ନିରେଖୁ ବିସ୍ମୟେ ମ୍ଲେଚ୍ଛନନ୍ଦନ ।
ବାନ୍ଧିଅଛି ମ୍ଲେଚ୍ଛ ମନେ ବଡ଼ ଆଶା
ଗଢ଼ିଛି ଆକାଶେ କନକଗଡ଼,
କଣୀ ରତ୍ନେ ତୋର ଚୁମ୍ବିବ ଶରୀର
ରଖିଅଛି ମନେ ଭରସା ବଡ଼,
ଗଲେ ପଛେ ଯାଉ ଏ ଛାର ପରାଣ
ଥାଉ ତୋ ସତୀତ୍ୱ ପରମ ଧନ,
ଦେଖି କେତେ ଶକ୍ତି ମ୍ଲେଚ୍ଛ ଯବନର
ସତୀର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ କରେ ସ୍ପର୍ଶନ ।”
ଧପ ଧପ ଜଳେ “ଜହର” ଅନଳ
କରାଳ କବଳ କରି ବ୍ୟାଦାନ,
ବାଜେ ଘନଘୋଷେ ସମର ବାଜଣା
ଘନେ ଗୀତ ହୁଏ ସଂଗ୍ରାମ-ଗାନ ।

ସବେଜନସ୍ତୁତା ଚମ୍ପକବରଣା
ଶତ ଶତ ରାଜପୁତଯୁବତୀ
ଗାଉଥିଲେ ଅହା ଜହର ସଙ୍ଗୀତ
ଦେଖିଣ, ସଂଗ୍ରାମେ ତନୟ ପତି ।

"ଜଳ ଜଳ ଅଗ୍ନି   ଦ୍ୱିଗୁଣ ଜଳରେ
ଅବଳାର ଅଙ୍ଗ ଦହନ କର,
ତୋ ଧୂମ ବସନା-   ଠାରୁ ଯବନର
କୁସୁମତଳସ୍ଥ ଭୂଷଣତର ।

ଜଳ ଜଳ ବହ୍ନି   ପ୍ରଳୟ ପ୍ରତାପେ
ପାଉ ଅଭାଗିନୀ ସ୍ଥାନ ତୋ ଅଙ୍କେ,
ଛାରେ ପରିଣତ   ହେଉ ଛାର ଦେହ
ନ ମଜ୍ଜିବ ସତୀ ଘୋର କଳଙ୍କେ ।

ସତୀର ପରମ   ରତନ ସତୀତ୍ୱ
ହରାଇଲେ ବାରେ ନ ମିଳେ ଆଉ,
ଭଙ୍ଗ ଯାଉ ପଛେ   ଅସାର ଜୀବନ
ସତୀତ୍ୱ ଗରିମା ସଂସାରେ ଥାଉ ।

ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟ   ବିପଦେ ସ୍ୱଜନେ
ନ ତେଜି ସଙ୍ଗତେ ପ୍ରାଣ ଅର୍ପନ୍ତି,
ମାନବୀ ଜନମେ   କ୍ଷତ୍ରକୁଳବଧୂ
ବଞ୍ଚିବେ କିପାଇଁ ଅଧମ ଗତି ।

ଅମ୍ଭେ ଥିଲେ କାଳେ   ସ୍ୱାମିପୁତ୍ରଗଣ
ଅମ୍ଭପାଇଁ ନିଜ ପ୍ରାଣ ରଖିବେ,
ପୂତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ   କ୍ଷତ୍ରଧର୍ମ ଛାଡ଼ି
ସ୍ୱାଧୀନତାରତ୍ନ ମ୍ଳେଚ୍ଛେ ବିକିବେ ।

କୀର୍ତ୍ତି ଗୌରବରେ   ହୁଅ ଲୋ ମଣ୍ଡିତ
କୀର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଜନେ ଭବେ ଜୀବିତ,
ଅଯଶ-ରୌରବେ   ସଂଗୋପେ ସତୀଏ
ଛାର ପ୍ରାଣପାଇଁ ନୁହ ପତିତ ।

ମନସ୍ୱିନୀ ସତୀ   ପ୍ରାଣେଶଙ୍କ ହେବା
ଦେଖେ କାଳେ ଶାସ୍ତ୍ର ନୁହେ ବିହିତ,
ପତି-ଅପମାନେ   ଦକ୍ଷସୁତା ସତୀ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳେ ହେଲେ ପତିତ ।

ରାବଣେ ବଧିଣ ଶ୍ରୀରାମ ନୃପତି
ଲଙ୍କାର କରଣ ସତୀ ବୈଦେହୀ
କଳଙ୍କ ଭୟରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଁ
ଅଗ୍ନିରେ ମୈଥିଳୀ ପଶିଲେ ଡେଇଁ ।
ଜଳ ରେ ପାବକ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଜଳ ରେ
ନାଅ ତୋ କୋଳକୁ ବୀରରମଣୀ,
ମିଶୁ ପଞ୍ଚଭୂତେ ଏ ଅମର ତନୁ
ଘୋଷୁ ଅମ୍ବ ଯଶ ଖିଳ ଅବନୀ ।

ଜଳ ଜଳ ଅଗ୍ନି ଦ୍ୱିଗୁଣ ଜଳ ରେ
ତୋ ଗରଭେ ସତୀ କରୁ ପ୍ରବେଶ,
ଶାନ୍ତିର ନିଳୟେ ନ ପରଶୁ ତାକୁ
ଦାରୁଣ ଯାତନା-ଲାଞ୍ଛନା କ୍ଲେଶ ।”

ଯେଉଁ ରାଜପୁତ- ବୀରତ୍ୱ-କାହାଣୀ
ଅମର ସଙ୍ଗୀତେ ହୋଇ ପ୍ରଥିତ
ଶ୍ରବଣରନ୍ଧ୍ର ଭେଦ କଣ୍ଠନାଦେ
ଚଉଦିଗେ ହେଉଥିଲା କୀର୍ତ୍ତିତ ।

ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ତୀର, ଗହନ କାନ୍ତାର
ତୁଙ୍ଗ ମହୀଧର, ହ୍ରଦ ଗଭୀର,
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି-ବ୍ୟାଜ- ବିଜୟ-ଗୀତରେ
ଦେଇଲେ ଯା ଉତ୍ତର ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ।

ନିର୍ଜ୍ଜନେ ତଟିନୀ କଳ କଳ ସ୍ୱନେ
ପ୍ରଚାରୁଥିଲା ଯା ଜୟବାରତା,
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ମରୁ- ତପ୍ତ-ପ୍ରଭଞ୍ଜନ
ସନେ ଘୋଷୁଥିଲା ଯା ପୁଣ୍ୟକଥା ।

ଗମ୍ଭୀର ନିଶୀଥେ ବନଲତାକୁଞ୍ଜେ
ଦୋଳି ଖେଳନ ରତ ବନ-ଅଙ୍ଗନା,
ଦୁର୍ଦ୍ଦେଶୁଁ ଆଗତ ଅନିଳ ସଙ୍ଗତେ
କରୁଥିଲେ ଯାର ଗୁଣବର୍ଣ୍ଣନା ।

ଅରାବଲ୍ଲୀଶୃଙ୍ଗ ଯେପି ଦେଖୁଥିଲ
ଯାଇଁ ଯାହା ହିମଗିରିଶିଖର,
ଯହୁଁ ଚନ୍ଦ୍ର, ତାରା, ନକ୍ଷତ୍ର ଜଗତେ
ବହୁଥିଲ ଯାର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱର ।
ସେହି ବୀରପ୍ରସୂ ମିବାର ମାତାର
ଅଙ୍ଗ କିପାଁ ଏବେ ମଳିନ ଦଶା,
ଅବସାଦ-ଘନ ତମସେ ଆବୃତ
କିପାଇଁ ମିବାର ଦୁଃଖେ ବିବଶା ?
କିପାଇଁ ଚିତୋର- ରାଜସିଂହାସନେ
ବସିଛନ୍ତି ରାଣା ବିମର୍ଷ ମନେ,
କିପାଇଁ ଅଛନ୍ତି ନୃପଚନ୍ଦ୍ରାନନ
ଏ ଘୋର ନୈରାଶ୍ୟ-ବିଷାଦ-ଘନେ ?
ସମ୍ମୁଖସମରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜିବା
ଯାର ଚିରନ୍ତନ ପ୍ରଥା ଅଟଇ,
କିବା ଅଛି କାହିଁ ଏ ଘୋର ଭୁବନେ
ରାଜପୁତ ଯାହା ଭୟ କରଇ ?
ତେବେ କିପାଁ ଏହି ବିଷାଦ ତମିର
ଘୋଟିଅଛି ଆଜି ମିବାର-ପୁର,
ରାଜପରିବାରୁ ଉଠି 'ହାହା' ରବ
ଘୋଟିଯାଏ କିପାଁ ଦୂର ସୁଦୂର ?
ଶିଶୋଦୀୟ ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ଶିଶୋଦୀୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ,
ଶିଶୋଦୀୟ ଜାତି ସତ୍ୟଶୀଳତ୍ୱ,
କାଳବଳେ କାଳ— କରାଳ କବଳେ
ହୋଇଛି ସକଳ ଲୟ ପ୍ରାପତ !
ଧିକ ତୋତେ କାଳ ଧିକ ତୋ ବିଚାର
ଧିକ ଧିକ ତୋର କୁଟିଳା ଗତି !
ସାରକୁ ଅସାର ଅସାରକୁ ସାର
କରାଉ କାଳ ରେ ତୁହି ପ୍ରାପତି ।

ଥିଲେ କେତେ ଜାତି ଅସଭ୍ୟ ବର୍ବର
ହୋଇଛନ୍ତି ଏବେ ବୀରାଗ୍ରଗଣ୍ୟ,
ହୋଟି ବୀରପ୍ରସୂ- ଭାରତ-ସନ୍ତାନ
ଆଜି ଦୀନ ହୀନ କେତେ ନଗଣ୍ୟ !
ଅଛି ସେହି ଦେଶ ଅନା ରେ ନୟନ
ସେହି "ଆରାବଲ୍ଲୀ" ଟେକିଛି ମଥା,
ଦିଗବ୍ୟାପୀ ମରୁ କଳ୍ପନାକର୍ଣ୍ଣରେ
କହୁଛି ଅତୀତ ଗୌରବ କଥା !
ଅଛି ସେ ସଙ୍କଟ * ଯହିଁ ମ୍ଲେଚ୍ଛ ଥାଟେ
କରିଲେ "ପ୍ରତାପ" ମରଣ ବୃଷ୍ଟି,
ନାହିଁ ଯେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଯା ବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରବଣେ
ଡେରୁଥିଲା କର୍ଣ୍ଣ ନିଖିଳ ସୃଷ୍ଟି !

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ବୀର ଲୀଳାଭୂମି- ମିବାର ରାଜ୍ୟର
ରାଣା ଭୀମସିଂହ ନାମେ ରାଜନ;
ବୀର ରାଜପୁତ— ନାମେ ଅଭିହିତ
ହେବାକୁ ନୁହନ୍ତି କାରୁ ଭାଜନ ।
ଜନ୍ମ ସିନା ଶୂର— କୁଳେ ଲଭିଥିଲେ
ବିପଦେ ପଡ଼ିଲେ ଜନ୍ମକାଳରୁ;
କୂଟ, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର, ମିଥ୍ୟା, ପ୍ରବଞ୍ଚନା
ଘେରିଥିଲା ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବେଳରୁ ।
ଅର୍ଥଲୋଭଗ୍ରସ୍ତେ ଭୁଲି ବୀରଧର୍ମ
ବିକ୍ରମୀ ସିନ୍ଧିଆ ବଳୀ ହୁଲ୍‌କାର,
ମହାବୀର ବଂଶେ ଜାତ ରାଜପୁତେ
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ କରନ୍ତି କି ନାରଖାର !

* ହଲଦିଘାଟ ଗିରିସଙ୍କଟ ।

କୃଷକ କେଦାର ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଘର
ପଣ୍ୟ ବଣିକର କରି ଲୁଣ୍ଠନ,
ରମଣୀର କଣ୍ଠୁଁ ସ୍ୱଧର୍ମୀ ପାଷଣ୍ଡେ
କଲେ ଅହା ଅଳଙ୍କାର ହରଣ,
ଅର୍ଥଗୃଧ୍ନୁ ଅର୍ଥ— ଗୃଧ୍ନୁ ଦସ୍ୟୁଙ୍କର
ଚରିତାର୍ଥ ହୋଇ ନାହିଁ ତଥାପି,
ବୀରମାତା 'ରାଜ— ବାର୍' ରାଜଧାନୀ
ଚିତୋରେ ପଶିଲେ ଜମ୍ବୁକ ପାପୀ ।
ରାଜକୋଷ ଶୂନ୍ୟ କରି ଭୀମସିଂହ
କୋଟି କୋଟି ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଥମେ ଦେଲେ,
ଦଶଦିଗଶୂନ୍ୟ ଦେଖି ମହାରାଣା
ନାରୀସମ ହସ୍ତ ମସ୍ତକେ ଦେଲେ ।
ରାଣୀ-ରାଜକନ୍ୟା- ରାଜବଧୂ-ଅଙ୍ଗୁଁ
ଅଳଙ୍କାରରାଶି ସଂଗ୍ରହ କରି
ଦସ୍ୟୁଗଣଙ୍କର ଅର୍ଥଗୃଧ୍ନୁ ରାଣା
ବାରମ୍ବାର କଲେ ତୃପତ ଭରି ।
ହେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟେ ଅଛ ପରା ତୁମ୍ଭେ
ସ୍ୱଦେଶୀୟ ପୁଣି ସ୍ୱଧର୍ମୀ ବୀର,
ମହାକୁଳ ପ୍ରତି ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର
କେମନ୍ତେ ସହିଲା ତୁମ୍ଭ ଅନ୍ତର !
ବିଦେଶୀୟ ହୋଇ ଥିଲେହେଁ ତ ନାରୀ—
ଉପରେ ନୁହନ୍ତା ସେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ;
ରାଜପୁତକୁଳ- ବଧୂ ହିନ୍ଦୁରୀତେ !
ନୁହନ୍ତି କି ତୁମ୍ଭ କୁଳର ନାରୀ ?
ତୁମ୍ଭ କୁଳ ବୀର— କେଶରୀ 'ଶିବାଜୀ'
ନାରୀ ନିଗ୍ରହକୁ ବିପନସ୍ଥନେ
ଦେଖିଥିଲେ ପରା, ହେ ବଂଶଦ୍ରୋହୀ !
ନାହିଁକି ସେ କଥା ତାହାର ମନେ ?

ନଶ୍ୱର ଦେହିଙ୍କ ବଳେ କପାଁ ମତ୍ତ ?
ଅଛଇ ନିଶ୍ଚେ ସେ ଅଜ ଅମର,
ଧର୍ମବଳେ ବଳୀ ହୋଇଥିଲେ ନିଶ୍ଚେ
ରହିଥାନ୍ତା ରାଜ୍ୟ ଭାରତେ ସ୍ଥିର ।

ଧର୍ମପଥେ ଚଳି— ଥିଲେ ମହାସ୍ତ୍ରୀ
କୀର୍ତ୍ତି ରହିଥାନ୍ତା ଚିରଯୁଗରେ,
ସତ୍ୟଘୋଷୀ ଇଛି— ତୁଚ୍ଛ ତୁମ୍ଭ କାର୍ଯ୍ୟ
ବୁଡ଼ାଇଛୁ ଅପଯଶ-କୁଣ୍ଡରେ ।
ଶରଧନ କାଳ ସମାନ ନ ଥାଏ
ତୁମ୍ଭ ପରାକ୍ରମ ଯିବ ତ ସରି;
ଦେଖ ଦେଖ ଦୂରେ ସ୍ୱର୍ଗଦୂତସମ
ଆସୁଛି ଭାରତେ ବୀରକେଶରୀ ।

ସପତ ବାରିଧି ତେର ତରଙ୍ଗିଣୀ
ବ୍ରିଟିଶକେଶରୀ ଡେଇଁ ଆସିଛି;
ତୁମ୍ଭ ଅତ୍ୟାଚାରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ହିନ୍ଦୁଏ
ନ୍ୟାୟର ବିଧାତା ଡୋର ବାନ୍ଧିଛି ।
ଅତୁଳନ ଭୁଜ- ବିକ୍ରମେ ବିକ୍ରାନ୍ତ
ସେ ବୀର ପ୍ରତାପ ଦେଖ ତ ଆସି,
ଅବୀର, ସହାୟ— ହୀନା ହୋଇ ତବ
ଜନ୍ମଭୂମି ହେଲ ବହୂତରଣି ।

ତବ ବଂଶେ ଜାତ ହୋଇ ଭୀମସିଂହ
ଛି ଛି କିବା ବୀର୍ଯ୍ୟବିହୀନ ହେଲେ;
କୋଟିବୀରପୂତ ଶିଶୋଦୀୟ କୁଳେ
କଳଙ୍କକାଳିମା ଲେପିଣ ଦେଲେ ।

ହେ ବିଧାତଃ ଦଅ କପାଇଁ ଦୁର୍ବଳେ
ବିଫଳ ଜନମ, ମୃତ ଜୀବନ,
ଆତ୍ମରକ୍ଷାବ୍ରତେ ଅସମର୍ଥ ନର-
ହସ୍ତେ ପୁଣି ରାଜଦଣ୍ଡ ସ୍ଥାପନ !

ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା-ମହା-   ବ୍ରତେ ଦେହ ପ୍ରାଣ
ଯେ ରାଜା ନ ପାରେ କରି ଅର୍ପଣ,
ଶତ୍ରୁ-ଉପାନହ —   ଲେହନ ସକାଶ
କି ଫଳ ଥାଇ ସେ ବ୍ୟର୍ଥ ଜୀବନ ?
ଗିହେଲାଟ କୁଳର   ରୁଧିର ଧମନୀ—
ମଧ୍ୟେ କି ତୁମ୍ଭର ନୁହେଁ ଚାଳିତ,
ପ୍ରତାପସିଂହଙ୍କ   ବଂଶଧର ବୋଲି
କେଉଁ ମୁଖେ ହେଉଅଛ ଗର୍ବିତ ?
ଜଡ଼ ଉଦ୍ଭିଦରେ   ପଶୁ ପକ୍ଷୀଠାରେ
ନାରୀ-ରକ୍ଷାବ୍ରତ ହୁଏ ପାଳିତ,
କ୍ଷତ୍ରିୟ-ଅଭିଧା —   ଧାରି ଭୀମସିଂହ
କିପାଇଁ କଲ ହେ ତା ବିପରୀତ ?
ସକଳ ଗୌରବ—   ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ରାଣା
ବିଜପବବାରେ କର ରକ୍ଷଣ,
ଅର୍ଥହୀନ ମାନ-   ହୀନ ହୋଇ କଲେ
ଦୁଃଖଭାରାନତ ପ୍ରାଣ ଧାରଣ ।
ହରଲକ୍ଷ୍ଣ ଥିଲେ   ଧନ ମାନ ରାଣା
ଜନନୀର ଥିଲା ସ୍ୱାଧୀନତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ବିପଦ ଆସିଲେ   ଏକାକୀ ନ ଆସେ
ସର୍ବନାଶ ତେବେ ଘଟାଏ ବହି ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

କାଳକ୍ରମେ ରାଣା   ଭୀମସିଂହଙ୍କର
ସୁତନୟା ନାମେ କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ
ଚକୋର ଧାମକୁ   କଲେ ଦିବ୍ୟ ଧାମ
ନିଜ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଭା ଉର୍ମି ବିସ୍ତାରି ।

ଉପବନ ମଧ୍ୟେ   କରଇ ବିହାର
ସେ ଲାବଣ୍ୟନିଧି ଏଣୀନୟନା,
ଦିବ୍ୟଭବନେ   ନନ୍ଦନକାନନେ
କ୍ରୀଡ଼ା କରେ ଯେସନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାଧରକନ୍ୟା ।

ଦଣ୍ଡେ ହେମଗୌରୀ   ସେ ନବ କିଶୋରୀ
ଚଞ୍ଚଳ କାଞ୍ଚନ ମୂର୍ତ୍ତି ଯେସନ,
କନକମୃଣାଳେ   କନକକମଳ
ଫୁଟି ହରେ ଅବା ଦର୍ଶକ ମନ,
ଗୁରୁ ଅପଘନ   ଶୋଭନ ଆନନ
ଲତା ଲାବଣ୍ୟେ କି ପ୍ରୀତିପ୍ରସୂନ,
ଲାବଣ୍ୟଲଳିତ   ବପୁ ପାଶେ କବି-
ମାନସୀ ମୂରତି ହେବ ମଳିନ ।

କନକଗଉରୀ   ନବୀନକିଶୋରୀ
କନକପ୍ରତିମା ସ୍ୱର୍ଗ ଶୋଭନ,
କନକମୃଣାଳେ   କନକକମଳ
ସମ ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟିଲଗ୍ନବଦନ ।

ପ୍ରବେଶୁଁ ଯୌବନ   ତନୁ ସୁଶୋଭନ
ଖେଳନ୍ତି କି ଶୋଭା-ସରେ କଲ୍ଲୋଳ
ବାଧିଶିଳ୍ପସୀମା   ତନୁ-ଅଙ୍ଗୀ ଶ୍ୟାମା
ନୀଳନେତ୍ର ପରେ ଭ୍ରୂର ବିଲୋଳ,
ଘନ ନୀଳକେଶ—   ତଳେ ସୁନ୍ଦରୀର
ଅଳିକ ଭ୍ରୂଲତା କିବା ଶୋଭିତ !
ଭୃଙ୍ଗ ବିହାୟସେ   ନୀଳଘନତଳେ
ସ୍ଥିରପକ୍ଷ ପକ୍ଷୀ କିଅବା ସ୍ଥିତ ।

ଧନ୍ୟ ପିତା ମାତା   ଧନ୍ୟ ଜନ୍ମଭୂମି
ଏ ବାମା ଯେ କୋଳେ ଅଛନ୍ତି ଧରି,
କୋଟିଗୁଣେ ଧନ୍ୟ   ସେ ନରେନ୍ଦ୍ର ଯାଙ୍କ
ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେବେ ଏହି ସୁନ୍ଦରୀ ।

ଯେ ଯାହାର ଯୋଗ୍ୟ ତାହା ପ୍ରଜାପତି
ରଖିଛନ୍ତି ସିନା ବେଣ୍ଟୁଁ ଘଟାଇ,
ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କ୍ଷୀରାବ୍ଧି-ଜଲରେ
ଥିଲ କମଳାଙ୍କୁ କଲ ଲଗ୍ନର !
ମୃଣାଳୀରେ ଶଚୀ ପିନାକୀଙ୍କି ସତୀ
ବହ୍ନି ଦେବେ ସ୍ୱାହା ସଙ୍ଗତେ ବାନ୍ଧ
କନ୍ଦର୍ପଙ୍କୁ ରତି ସବିତାଙ୍କୁ ଛାୟା-
ସଙ୍ଗପାଇଁ ଛନ୍ତି ବିଧାତା ବାନ୍ଧି ।
ଚୂତସଙ୍ଗଯୋଗ୍ୟା ମାଧବୀ ଲତିକା
ସିନ୍ଧୁସଙ୍ଗଯୋଗ୍ୟା ସେ ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ,
ସୁକୁମାରୀ ଫୁଲ— ସଣୀସଙ୍ଗୀ ଭୃଙ୍ଗ,
ଅଭ୍ର-ଅଙ୍କଯୋଗ୍ୟା ସେ ସୌଦାମିନୀ ।
ବାଭବସୁବଂଶୀ ଜୟପୁରପତି
କରିବେ କୃଷ୍ଣାଙ୍କ ପାଣିପୀଡ଼ନ—
ଜଗତସିଂହଙ୍କ ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜେମା
ହେବେ, ହେଲ ଏହା ସ୍ୱଜ୍ଞେୟ ରଚନା ।
ଅଦୃଶ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟ— ଗର୍ଭ ନ ଭେଦନ୍ତି
ଆନନ୍ଦେ ମାତିଲେ ଶତୋରବନରେ,
ନ ଜାଣିଲେ କ୍ରୂର କୁଟିଳ ନିୟତି
ଦେଖାଇଣ ଆଶା କେସନେ ହବେ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ ଜେମା— ପାଣିପୀଡ଼ନରେ
ମାନସିଂହ ଯୋଧପୁରର ରାଜା,
ଲାଗିଲା ବିବାଦ ହୋଇଲା ସମର
ବାଜିଲା ସଘନେ ସଂଗ୍ରାମବାଜା ।

ଉପହାର ସହ ତ୍ରିଂଶ ଶତ ସୈନ୍ୟ
ପେଷିଥିଲେ କୃଷ୍ଣା-ପ୍ରାର୍ଥୀ ଜଗତ,
ତ୍ରିଂଶ ଶତ ଚମୂ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ପାଇଁ
ଯୋଧପୁର ରାଜ୍ୟୁଁ ହେଲେ ଆଗତ ।

ରମଣି ! ତୋହର ସ୍ପର୍ଶସୁଖ-ଆଶେ
କି ନ କରିପାରେ ଆଶାୟୀ ନର ?
ତୋ ମୃଣାଳବାହୁ- ଲତା ଆଶେ ନର
ନ ମାନଇ ବହ୍ନି ଗିରି ସାଗର ।

ସୀତାପାଇଁ ରାମ ରାବଣ ମଧ୍ୟରେ
ହୋଇଥିଲା ଥରେ ଘୋର ଆହବ,
କୃଷ୍ଣା ଅପମାନେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରଣେ
ଯୁଝିଲେ ଦ୍ୱାପରେ କୁରୁପାଣ୍ଡବ ।

ବାଙ୍କ ବୀରବାଜା ଉଡ଼େ ରଣଧ୍ୱଜା
କମ୍ପେ ଅଭ୍ରଭେଦୀ ଗିରି, କାନନ,
ମାର ମାର ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି କି ମରଣ
ଅନନ୍ତ ମାର୍ଗରେ କରେ ଭ୍ରମଣ !

ପୂର୍ବେ ସିନ୍ଧିଆ ଅର୍ଥ-ପ୍ରାର୍ଥୀ ଥିଲେ;
ନ ପାଇଁ ଜଗତସିଂହ-ବିପକ୍ଷ
ଅମ୍ବର-ଚମୂକୁ ବାହୁଡ଼ିବା ପାଇଁ
ଆଦେଶିଲେ ହୋଇ ବିପକ୍ଷପକ୍ଷ ।

ସିନ୍ଧିଆ-ଆଦେଶ ନ ହେଲା ପାଳିତ
ଟୋଙ୍ଗାବଲ୍ଲୀ କ୍ଷେତ୍ରେ ହେଲା ସଂଗ୍ରାମ,
ରାଣା ନିଜ ସେନା ସହ ଜୟପୁର—
ଚମୂ ହୋଇଗଲା ବିଫଳକାମ ।

ପରାସ୍ତ ହୋଇଣ ଅମ୍ବରପତିଙ୍କୁ
ବାହୁଡ଼ାଇ ଦେଲେ ରାଣା ନିରାଶେ,
ସ୍ୱ-ଅଷ୍ଟସହସ୍ର ଅନୀକିନୀ ସହ
ରହିଲେ ସିନ୍ଧିଆ ଡିଭୋର ପାଶେ ।

ଅପମାନେ ଚମକି ଦ୍ରାବଣ ଅସୁର
ସେନା ସହ ବିଜେ କଲାକ ଅପେ ।
ଷଡ଼ାୟୁତ ସେନା ସହ ମାନସିଂହ
ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଲେ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତାପେ,
ଦାସବୈଶ୍ୟ ପଛେ ପଛେ ଅମ୍ବରେଶ
ଯୋଧପୁର ରାଜ୍ୟେ କଲେ ପ୍ରବେଶ,
ଶତ୍ରୁ ଦୁର୍ଗ ଧନ କରନ୍ତା ଲୁଣ୍ଠନ
ପଠାଇଥିଲେ ସେ ଅପଣା ଦେଶ ।
ମାର୍ଗରେ କଠୋର ଵୀରଗଣ ମିଳି
ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ ସେ ପଦାର୍ଥରାଶି,
ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯା ପ୍ରତିକୂଳା ହେବେ
ପୌରୁଷ କି କରପାରେ ପ୍ରକାଶି ।
ଅର୍ଦ୍ଧ ବର୍ଷକାଳ ଯୋଧପୁର ଦୁର୍ଗ
ଅବରୋଧ କରି ରହିଲେ ବୀର
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ସ୍ୱୀୟ ସ୍କନ୍ଧାବାର
ଅନ୍ତର୍ବିବାଦରେ ହେଲା ଅସ୍ଥିର ।
ସୁଯୋଗ ପାଇଣ ରାଠୋର ସୈନିକେ
କୁଶାବହଗଣେ କଲେ ବିନାଶ,
ନ ଦେଖି ଉପାୟ ଅମ୍ବର-ନୃପତି
ବାହୁଡ଼ିଣ ଗଲେ ହୋଇ ନିରାଶ ।
ଭାଗ୍ୟଚକ୍ରେ ପଡ଼ି କେତା ଜୟସିଂହ
ଘୋର ଅବସାଦେ ଫେରିଣ ଗଲେ
'ନଶ୍ୱର ଏ ଭବ- ଭବ' ଏ ବିଶ୍ୱାସ
ତହିଁଦ୍ୱାରା ସେ ସୁଦୃଢ଼ କଲେ ।
ମ୍ଳେଚ୍ଛ ନରାଧମ କ୍ରୂର ଅମିର ଖାଁ
ଥିଲା ପୂର୍ବେ ମାନସିଂହବିଦ୍ୱେଷୀ,
ଦେଖି ଜୟପୁର ଭାଗ୍ୟ-ବିପର୍ଯ୍ୟୟ
ନେଲା ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷ ସେ ଛଦ୍ମବେଶୀ ।

ବିଶ୍ୱାସଘାତକ- ପଣ କରି ନୃପ
ମାରି ପକାଇଲା ବନ୍ଧୁସେନାନୀ,
ଏହିରୂପେ ସିନା ଏ ମହୀମଣ୍ଡଳେ
ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଲଭିଲା ନୃଶଂସ ମାନୀ ।

ବନ୍ଧୁ ବିରହିତ ସେନାପତିତ୍ୟକ୍ତ
ଜୟପୁର ରାଜା ହେଲେ ପରାସ୍ତ,
ବାହୁଡ଼ିଣ ଗଲେ ଜୟପୁର ଦେଶେ
ସକଳ ଭରସା ହେଲା ବିଧ୍ୱସ୍ତ ।

ଧନ୍ୟ ଭାଗ୍ୟଚକ୍ର- କପାଳଅବଧି
କେ ପାରେ କଳିଣ ଭାଗ୍ୟର ଗତି !
ମାନସିଂହ ଅତି ବିପଦବିମୁକ୍ତ
ପରାଜିତ ଧ୍ୱସ୍ତ ଅମ୍ବରପତି !

ଦେଖି ହିନ୍ଦୁଙ୍କର ସ୍ୱଗୃହବିଚ୍ଛେଦ
ଲମ୍ପଟ ଅମିର ବଗୃରେ ମନେ—
ସ୍ୱବୁଦ୍ଧି ଖଟାଇ ରାଠୋରେ ଯାଇଁ ମୁଁ
ଲଭିବି ସୁନ୍ଦରୀ-କନ୍ୟା-ରତନେ ।

'ବୀର-ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ ହୁଅଇ ସୁନ୍ଦରୀ'
ଏହି ଜନବାଦ ହୋଇବ ସାର,
'ଅଛି ଶକ୍ତି ଯାର ହେବ ଜୟ ତାର'
ନୁହନ୍ତି ସଂସାରେ କେହି କାହାର ।

ରାଠୋରେ ଆସିଣ କହିଲା ପଠାଣ
"ହେଉ କୃଷ୍ଣା ଯୋଧପୁରର ରାଣୀ,
ନୋହିଲେ ସଂସାରୁ ବିଦାୟ ନେବେ ସେ
ବୀର ଅମିରଙ୍କ ଏ ଧ୍ରୁବବାଣୀ !"

ଖାଁଙ୍କ ସଙ୍ଗତେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରି
ରାଣାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ଭୀରୁ ଅଜିତ,
ଶିଶୋଦୀୟ କୁଳେ କଳଙ୍କ ଲଗାଇ
ସମ୍ମତ ହୋଇଲା ହୋଇଣ ଭୀତ ।

ନୀଚବଂଶୋଦ୍ଭୂତ ମାନସିଂହ ଯେଣୁ
ରାଠୋର କୁଳରେ ତାହାର ଜନ୍ମ,
ମନ୍ଦ ପଣ୍ଡେ କୃଷ୍ଣା ଥାଉ ଜାତିମାନ—
ଏହି କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଦେଲା ନିର୍ମମ ।

ରାଜସେନାପତି ଦୌଲତ ସିଂହଙ୍କୁ
ହତବୁଦ୍ଧି ରାଣା ଦେଲେ ଆଦେଶ,
"ବିଗ୍ରହ-ନିଧାନ କନ୍ୟା ବଧି ବୀର
ରଖ କୁଳ ଧର୍ମମାନ ସ୍ୱଦେଶ !"

ବୀରଦର୍ପଭରେ କହନ୍ତି ଦୌଲତ
"ଧିକ ଶତ ଧିକ ରାଜ-ଆଦେଶେ,
ଧିକ ଶତ ଧିକ ମୋର ରାଜଭକ୍ତି
ନାହିଁ ନାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ମୋର ସ୍ୱଦେଶେ !

ନାରୀହତ୍ୟା ସଙ୍ଗେ କନ୍ୟାହତ୍ୟା ପାପ
କେମନ୍ତେ ବହିବ ହେ ଭୀମସିଂହ !
କପାଁ ତୁମ୍ଭ ସର ଭୟାର୍ତ୍ତ ଶୃଗାଳ
ଜନ୍ମ କରିଥିଲ କ୍ଷତ୍ରିୟସିଂହ ।

କ୍ଷତରୁ ରକ୍ଷିତା କ୍ଷତ୍ରିୟ ଅଟଇ
ଅପଣା କନ୍ୟାକୁ ରଖି ନ ପାର,
କେଉଁ ଆଶାରେ ହେ ଭୀରୁ ଭୀମସିଂହ
ବଞ୍ଚିଅଛ ତୁମ୍ଭ ଜୀବନ ଛାର ?

କେଉଁ ମୁଖେ ତୁମ୍ଭେ ବୀର ପ୍ରତାପଙ୍କ
ବଂଶଧର ବୋଲି କର ଗୌରବ,
ଦେଖ ଆସି ବୀର— କେଶରୀ ପ୍ରତାପ
ତୁମ୍ଭ ବଂଶ ଆଜି କି ଛାରଖାର !"

ଯବାନ୍ ଦାଖେ କଲେ ଅଜ୍ଞ ରାଣା ଭୀମ
ଦେଶରକ୍ଷା ନାମେ ନେଲେ ସେ ଅସି,
ନିର୍ଜନେ ଦେଖି ସେ ସୁଷୁପ୍ତା କୃଷ୍ଣାଙ୍କୁ
ଖଡ଼ଗ କରୁ ତାଙ୍କ ଗଡ଼ିଲା ଖସ !

ବିଫଳବାସନା ହୋଇ ଯବାନ୍ ଦାସ
ନିବେଦିଲେ ଯାଇଁ ରାଣୀ-ଚରଣ,
"ଏ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଆଜ୍ଞା ନ ପାଳିବ ଦାସ
ଗଲେ ଯାଉ ପଛେ ତାର ଜୀବନ ।"

ଖାଁ-କୁମନ୍ତ୍ରଣେ ରାଣା ଭୀମସିଂହ
ବିଷଦାନ କଥା ସ୍ଥିର କରିଲେ,
ନାରୀମହଲକୁ ସନ୍ଦେଶ ପଠାଇ
କୋମଳ କରେ ଏ ଭାର ଅର୍ପିଲେ !

ସୁକୁମାରି ନାରି ! ତୋ ହୃଦ କୋମଳ
ସଂସାର-ମରୁରେ ସ୍ୱଚ୍ଛତଟିନୀ,
କେସନେ ରାକ୍ଷସୀ— ରୂପ ଧରି କାଳେ
ହେଉ ପୁଣି ନରନାରୀଘାତିନୀ ?

ଧିକ ଅମିର ଖାଁ ଧିକ ରେ ନିଷ୍ଠୁର !
ଦୟା ମାୟା କି ତୋ ହୃଦୟେ ନାହିଁ !
ବୃଥା ତୋର ଆଶା ବୃଥାରେ ଲମ୍ପଟ
ହିନ୍ଦୁବାଳା ତୋତେ ବରିବ ନାହିଁ ।

ବୀର-ପକ୍ଷପାତୀ ସର୍ବଦା ସୁନ୍ଦରୀ
ପାଷଣ୍ଡ ନୃଶଂସ ନୁହଇ ବୀର,
ଦୟା କ୍ଷମା ଧର୍ମ ସାଧୁତା ବିଶ୍ୱାସେ
ଅଲଙ୍କୃତ ସଦା ପ୍ରକୃତ ବୀର ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ରାଣୀହଂସପୁରେ ପ୍ରବେଶୁଁ ବାରତା
କମ୍ପିଲା ରାଣୀଙ୍କ ସର୍ବ ଶରୀର,
କୋଟି ବଜ୍ର ଅବା ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ
ଭାଙ୍ଗିଲା ଅପି ଜନନୀ-ଶିର !

ଚେତନା ଲଭିଣ କହନ୍ତି ଜନନୀ
"ଦାରୁଣ ବିଧାତା କି ଦୋଷେ ମୋର
ପରାଣେ ନ ମାରି ମରମେ ମାରୁନ୍ତି
ଦେଇଣ ଏସନ କଷଣ ଘୋର ?"

କହିଣ ଏତେକ ବଚନ ମହିଷୀ
ପଡ଼ିଗଲେ ପୁଣି ଧରଣୀତଳ;
ପ୍ରଶାନ୍ତ ସମୁଦ୍ରେ ଚଳନ୍ତା ନାବର
ପ୍ରଳୟ-ଜଳକୁ କେବଣ ବଳ ?
ଉଠି ବସି ପୁଣି କାନ୍ଦନ୍ତି ମହିଷୀ
ତଳିକ ଶୀଳା ଶୁଣିଲେ ତାହା,
"ଅଗି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଝିଅ ପଥର କରିଣ
କେମନ୍ତେ ବଞ୍ଚିବ ତେଜି ତୋ ମାୟା ?
ଜାଣିଲି ନିଶ୍ଚୟ ବହୁକାଳ ତୋତେ
ଝିଅ ଏ ସଂସାରେ ରହିବ ନାହିଁ,
ଯେଉଁ କେତେ ଦିନ ରହିବ ମାଆ ଲୋ
କହ ଦିନ ନେବି କା ମୁଖ ଚାହିଁ ?

ଦଶ ମାସ ତୋତେ ଗରଭେ ଧରିଣ
ସହିଲି ଅସହ୍ୟ ଯାତନା ଘୋର,
ଆଶା କରିଥିଲି ସୁଖ ଦେଖି ତୋର
ପାସୋରି ଯିବ ସେ କଷଣ ମୋର,
ଶୁଭ ସ୍ୱୟମ୍ବରେ ନୃପତି ଗଳାରେ
ଲମ୍ବାଇ ଥାଆନ୍ତୁ ବରଣମାଳା,
ଦେଖି ତା ପରାଣ ଭୂପତି ହୁଅନ୍ତା
ପାସୋରି ପକାନ୍ତି ସକଳ ଜାଳା ।

ରୁଧିରପେଣ୍ଡୁଳା ପାଳିଥିଲି ତୋତେ
ଡରି ଡରି କଡ଼ି ଦେବ ମାନବେ,
ତୋ ମୁଖ-ଚନ୍ଦ୍ରମା ଉଇଁଲା ବେଳରେ
ଘୋର ତମସ କାହିଁ ଘୋଟିଲା ନାହିଁ !

ଜାତମାତ୍ରୁ ସୁନା- ସୁଆ କାଢ଼ିନେଲ
ଦେଖାଇ ହସ୍ତୁ ଟେ ଲାବଣ୍ୟନିଧି,
ଭୁଞ୍ଜିଲ ଅନ୍ତରେ ଦଗ୍ଧ ନିଷେଧିଣ
କି ଯଶ ଅର୍ଜୁରେ ଦାରୁଣ ବିଧି ?

ସଖୀ-ସଙ୍ଗତରେ ଉଦ୍ୟାନ-କ୍ରୀଡ଼ାରୁ
ଫେରଅସି ଆଜ କେବେ ଲୋ କୃଷ୍ଣା,
'ମାଆ ବୋଲି ବାରେ ଡାକ ନ ହରଷୁ
ଚିରଦୁଃଖିନୀର ପରାଣ-ତୃଷ୍ଣା !

ବୀଣାଜିଣାକଣ୍ଠି ପିକବଚନା ରେ
ନ ଶୁଣିବ ତୋର ମଧୁର ସ୍ୱନ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ତୋ ପଦ୍ମବଦନ
ନ ଦେଖିବ ମୋର ଦଗ୍ଧ ନୟନ !

ମୋ ଆଗରେ ତୋତେ ଜୀବନ୍ତେ ମାରବେ
କେମନ୍ତେ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବି ଚକ୍ଷେ,
ଶତଧା ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅ ଗୋ ଧରଣି
ପାଜି ଅଭାଗିନୀ ଠାଇଁ ତୋ ବକ୍ଷେ !

ରକ୍ତର ରକତ ମାଂସର ମୋ ମାଂସ
କି ଦୋଷେ ମୋ କୋଳୁ କରବ ଛିନ୍ନ ?
ରକ୍ଷାକର ତୁମ୍ଭେ ହେ ଦିବ୍ୟପୁରୁଷ
ଆକାଶରେ ଯେତୁ କରୁଛ ଦିନ ।

ଅହା ମୋର କୃଷ୍ଣା ହା କୃର ଅଙ୍କଜ
ହା ନିର୍ଦ୍ଦୟ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ହାଇ ରେ ବିଧି !
ଦୁଃଖିନୀପରାଣ- ତନୟାର ଗଲେ
ଏ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ଥିଲା କି ଲିହି ।

କେଳି ଭୁଷାଛିଲି ପଥେ ପଥେ ବୁଲି
ଭିକ୍ଷା ମାଗି ପଛେ କାଟିବି ଦିନ,
ପୁଷ୍ପଗଢ଼ପ୍ରାନ୍ତେ ଲତିକାକୁଞ୍ଜରୁ
ନ ତୋଳ କେତକୀକୁସୁମ ଛିନ୍ନ ।

ଜାନେ ନା ପ୍ରମାଣେ ଜଗତେ ତାହାର
ଦୋଷ କେବେ ମୁହିଁ କରି ତ ନାହିଁ,
ବିନା ଅପରାଧେ ମୋ ପ୍ରାଣେ ଦୁହିତା
ସଙ୍ଗେ ମୋତେ ମାରୁଅଛ କିପାଇଁ ?

ବାଟଭିକାରୁଣୀ ଘୋରଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ
ଭିକ୍ଷା-ଅନ୍ନେ ହେଲେ ବଞ୍ଚାଏ ପ୍ରାଣ,
ରାଜକନ୍ୟା ହୋଇ ମୋର ଦୁହିତାର
ଏ ଜଗତେ ଛିଲେ ନାହିଁକି ସ୍ଥାନ ?"

କାନ୍ଦୁଁ କାନ୍ଦୁଁ ରାଣୀ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇଲେ,
ଏହି ଅବସରେ ଅଙ୍ଗନାଗଣ
କୃଷ୍ଣକୁମାରୀଙ୍କୁ ଜନକ ସିଂହର
ପାଶୁଁ ଟାଣିନେଇ କଲେ ଗମନ ।

ମାତା ଶୋକ-ଛଳେ କାନ୍ଦିଲି ପ୍ରକୃତି
କାନ୍ଦିଲି ବିକଳେ ମିବାରଧରା
ରମଣୀ ଲଲାମ ବୈଦେହୀବିୟୋଗେ
ଯେସନେ ସାକେତ ଶୋକରେ ଭରା !

ଶୋକାର୍ତ୍ତା ମାତାଙ୍କୁ ବୋଧୁଥିଲେ କୃଷ୍ଣା
"କାନ୍ଦ ନା ଜନନି କାନ୍ଦ ନା ଆଉ,
ଥାଆନ୍ତୁ ଜନକ ନିରାପଦେ ରହି
ଗଲେ ପଛେ ମୋର ଜୀବନ ଯାଉ ।

ନ ଫୁଟୁଣୁ କଳୀ ପଡ଼େ ଭୂଇଁ ଝଡ଼ି *
ବଡ଼ ହୀନମାନ ନାରୀଜନମ,
ଏତେ କାଳ ଯାହା ବଞ୍ଚିଲି ପରାଣେ
ଅଟଇ ମାତା ତା ପିତାଙ୍କ ଧର୍ମ ।

* ଏଠାରେ ରାଜପୁତାନାରେ ପ୍ରଚଳିତ କନ୍ୟାହତ୍ୟା ପ୍ରଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରା ହୋଇଅଛି ।

ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ ପ୍ରାଣର ଜନନି
ଅଜଠାରୁ ଦୁଃଖ ସବୁ ମୋ ଯାଉ;
ଭୀଷଣ କର୍ଦ୍ଦମ ଅଟଇ ଏ ସଂସାର,
କାନ୍ଦ ନା ଗୋ ମାତଃ କାନ୍ଦ ନା ଆଉ ।

ଭଙ୍ଗୁର ଏ ଭବ— ଭଙ୍ଗିମା ମାଆ ଲୋ !
ସଂସାରର ମାୟା ଦୁଇ ଦିନର;
ଘୋର ଦୁଃଖଶୋକେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ତାହା ପୁଣି
ନ ଘଟଇ ଭାଗ୍ୟେ କର୍ମହୀନର ।

ନୁହେ କି ମୁଁ ତୋର ତନୁଜା ଜନନି !
ଡରିବି କି ମୁହିଁ ଛାର ମରଣେ ?
ଶାନ୍ତିରେ ରହ ଲୋ ଏ ମୋର ସ୍ୱଦେଶ
ଥାଅ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆନନ୍ଦମନେ ।"
ଏଥୁଅନ୍ତେ ପିତୃ— ନାମେ ବିଷପାତ୍ର
ସମର୍ପିଲା ଆଣି ପରିଚାରିକା,
ପିତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ କରିଣ ପ୍ରଣାମ
ପାନ କଲେ ତାହା ବୀରବାଳିକା ।

ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶେ ଚଉଦ ବରଷ
ଘେନି ଯେହ୍ନେ ରାମ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଭାଇ
ଗହନ ବିପିନେ ଭ୍ରମିଥିଲେ ଯାହା
ଅଦ୍ୟାବଧ୍ୟ ଗଲେ ବାଲ୍ମୀକି ଗାଇ;

ପିତୃଆଜ୍ଞା ପାଳି ସତ୍ୟବ୍ରତ ଯେହ୍ନେ
ରହିଲେ କୁମାର ଚିରଜୀବନ,
ଜନକ ଆଦେଶେ ଯେହ୍ନେ ବୀର ଚଣ୍ଡ
ରାଜସିଂହାସନ କଲେ ବର୍ଜନ ।

ନୃଶଂସ ମାନବ କଲା ଯେଉଁ କର୍ମ
ବିଷ ଦେଲା ତହିଁ ଦୟା ବିଚାର,
ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନେ କାଳ-ହଳାହଳ
ନ ନେଇ ପାରିଲା ପ୍ରାଣ କୃଷ୍ଣାର ।

କୃଷ୍ଣାରକ୍ତ ଲେଖି ଅମିର-ଅଦେଶେ
ଦେଲେ ପୁଣି ବିଷ ଢାଳିପୂର୍ବାର,
ଶିଶୁପଟଭୋଳ ତରୁଣୀ ତନୁରେ
ପୁଣି ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ମାନିଲ ହାର ।

ବାର ବାର ଜିନି ତିନି ବାର ବିଷ
ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇ ବିନାଶେ ହାର,
ଚତୁର୍ଥ ବାରରେ ବିଷପାନେ ଗଲେ
ଭାରତ ... କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ ।

ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱପ୍ନର— ଅନ୍ତେ ଯେ ବଚନ୍ତେ
ନବବାଞ୍ଛିତ ... ,
ହଳାହଳପାନେ ଦାରୁଣ ଶଶାନ-
ତୋଳି ... ଆତ୍ମା ...ପୁନ ।

ଶର୍ମିଷ୍ଠା

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ନହୁଷ ନନ୍ଦନ ନୃପେନ୍ଦ୍ର ଯଯାତି
ଶାନ୍ତିରେ ପାଳନ୍ତି ଦେଶ,
ଋତୁ-ଅବର୍ତ୍ତନେ ଋତୁରାଜ ମଧୁ
ପୃଥିବୀରେ ପରବେଶ ।
ବିହଙ୍ଗ-ବନ୍ଦିତ କିଶଳୟ ଧ୍ୱଜ
ଋତୁରାଜ କୁଳପତି,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପ୍ରସୂନ ଧରନ୍ତି ତା ଶିରେ
ସଜୋଶିତ ପାଟଛତି ।
ଦକ୍ଷିଣ ମଳୟ ପବନର ତାର
ପିକ-ପଞ୍ଚମ ତା ତୁରୀ ।
ସୁରଭି କୁସୁମ ଗନ୍ଧସାର ବାସ
ମଦ୍ୱକାଏ ତା ମାଧୁରୀ ।
ସହକାର ଦ୍ରୁମେ ମାଧବୀ ଲତିକା
ଦେଉଅଛି ବାହୁ ଛନ୍ଦ,
ଯୁଗଳ ମିଳନ ଜୟ ଗାଉଅଛି
ପାଲୁଣେ ମିଳିନ୍ଦ ବନ୍ଦୀ ।

ଅଶୋକ ବଲ୍ଲରୀ ସ୍ତବକ ସ୍ତନର
ଗୁରୁଭାରେ ଅନମିତ,
ଶାଖା ଅନ୍ତରାଳେ ମଧୁର ପଞ୍ଚମେ
ଗାଏ ପିକ ପ୍ରେମ-ଗୀତ ।
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଳାଶ ପ୍ରସୂନ ଛପିନେ
ବିଞ୍ଚୀରେ ଲାବଣ୍ୟ ଧନ,
ଝିଣ୍ଟି-ଝିଙ୍କାରିତ ମଞ୍ଜୁଳ ବଞ୍ଜୁଳ
ନବଶ୍ରୀ ନିକୁଞ୍ଜବନ ।
କର୍ଣ୍ଣିକାର ପୁଷ୍ପ ଦଶେ ଅନୁପମ
ଶିଖଣ୍ଡର କିବା ଶୋଭା !
ଅଶେଷ ସୁଷମା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି
ଜନମନନେତ୍ରଲୋଭା ।

ଏମନ୍ତ କାଳରେ ହସ୍ତିନା ନରେଶ
ଘେନି ଅନୁଚର ସଙ୍ଗେ
ମୃଗୟା-ଅନ୍ୱେଷେ ବିଜେ ବୀରବର
ଆରୋହି ତୁଙ୍ଗ ତୁରଙ୍ଗେ ।
ପୃଷ୍ଠେ ତେଜି ଦଳ ଝଂପଠାଇ ହସ୍ତୁ
ପରିକ୍ରମି ଗଲେ ଚଳି,
କାନନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପ୍ରିୟ କେଳିପୀଠେ
ଦେଖିଲେ ବିବିକ୍ତ ସ୍ଥଳୀ ।
ନିଚୁଳ କିଂଶୁକ ନୀପ ଚୂତ ବଟ
ପିଆଳ ତମାଳ ତାଳ
ନାରିକେଳ ପୂଗ ଖର୍ଜ୍ଜୁର ପନସ
ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଅଶନ ଶାଳ ।
ତିନ୍ଦୁକ ଇଙ୍ଗୁଦ ଶାଲ୍ମଳ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ
ଶୃଙ୍ଗାରହାର ଟଗର,
ବେଣୁ ଧବ ଜମ୍ବୁ ନିମ୍ବ ବିଲ୍ୱ ଲୋଧ୍ର
ଗୋଡ଼ିବାଣି କନିଅର,

ତିନିଶ ପଦ୍ମକ ବିଭୀତକଂ ପ୍ଲକ୍ଷ
କୁରବକ ଆମଳକ,
ହରିତକୀ ଝାଉଁ ଅଗସ୍ତି ତନ୍ତୁଡ଼ି
ସୁରତରୁ ଶାଖୋଟକ,
ମନ୍ଦାର ବକୁଳ ବଧୂଲି ପୁନ୍ନାଗ
ଖଦିର ଝାଉଁ ବଦର,
ଅଶୋକ ଶିରିଷ ଚମ୍ପକ ଶିଂଶପା
ମୁଚକୁନ୍ଦ ଉଡୁମ୍ବର ।
ମାଧବୀ ମହୁଆ କାମିନୀ ନିଆଳୀ
ଯୂଇ ଜାଇ କୁନ୍ଦ ମଲ୍ଲୀ,
ପୁଷ୍ପଫଳଯୁତ ବିଟପୀ ବଲ୍ଲରୀ
କିଅଁ ଲିଖୁ କାହିଁ କଳି ।

ଗାଢ଼େ ଛନ୍ଦାଲ୍ଲନ ବଲ୍ଲୀ ବନସ୍ପତି,
ଭାନୁକର ପ୍ରତହତ,
ବିଜନତା ସଙ୍ଗେ ଖେଳନ୍ତି ସତତେ
କାନନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜଡ଼ିତ ।
ଶ୍ରୀମନ୍ତ ବସନ୍ତ- ଅଗମେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ
ବିଟପି-ନକ୍ଷତ୍ରପନ୍ତି
ନବବିବାହିତ ବରବଧୂ ସମ
ଯୁଗ୍ମେ ଯୁଗ୍ମେ ନବସନ୍ତି ।
ତରୁ-ଅଲିଙ୍ଗିତା ବାତ-ଆନ୍ଦୋଳିତା
ଲଳିତ ଲବଙ୍ଗଲତା
ଦ୍ରୁମଗଣ୍ଡ ଚୁମ୍ବି ମୂର୍ଦ୍ଧି ହଲାଇଣ
କହେ କି ପ୍ରଣୟ-କଥା ?
ତାରକାଖଚିତ ଗଗନ ସମାନ
ଶ୍ୟାମବନ ଶୋଭିବନ,
ତାରକା ପରାୟେ କାନନକୁସୁମ
କିଏ କରିବ ଗଣନ !

ବନ ସରସୀରେ ବାତ-ଆନ୍ଦୋଳିତା
ଶୋଭିବତୀ କୁମୁଦନୀ,
ସୌଗନ୍ଧିକ ଗନ୍ଧେ ପ୍ରମୋଦିତ ଦିଗ
ହସେ ବନକମଳିନୀ ।
ବିଜନ ଗହନ ଝିଲ୍ଲୀଝଙ୍କାରିତ
ବିହଙ୍ଗମନିଷେବିତ,
ତରୁତଳେ ଶବ ଫଳ ପତ୍ର ପୁଷ୍ପ
ଅସ୍ତରଣରୂପେ ସ୍ଥିତ ।
ରତନସନ୍ଧିଭ ବିବିଧ ପର୍ବତ
ବିହଙ୍ଗକୂଜିତ କୁଞ୍ଜ,
ଅମ୍ବରଚୁମ୍ବିତ ସୁନୀଳ ତୁଙ୍ଗ
ଶିଖରିଶିଖରପୁଞ୍ଜ ।

ସରୋବର ବାପୀ ପଲ୍ୱଲ ତଡ଼ାଗ
କୃଷ୍ଣୋଦରୀ ତରଙ୍ଗିଣୀ,
ବାଟକ ଯୁନ୍ଦର ତୁଙ୍ଗ ଗିରିକୂଟ
କଳଗିର ନିର୍ଝରିଣୀ ।
ଅତୃପ୍ତ ନୟନେ ଏ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା
ନିରେଖି ସୁଷମା ହାଟେ
ତନ୍ମୟ ଅନ୍ତର ହୋଇ ଯୁବାବର
ଗମିଲେ ଜାଙ୍ଗଲ ବାଟେ ।
ନିବଡ଼ ବିପିନେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଶୁଣି
ଅବଳା-ବିଳାପ-ଧ୍ୱନି
ଖୁଣି ଫେରିଗଲେ ସେଠାରୁ ଅଦୂରେ
ବିସ୍ମୟରେ ନରମଣି ।
ଦେଖିଲେ ନିତଳ ଘୋରୋଦର କୂପେ
ବିରାଜେ ମନ୍ଦାକାଶିନୀ,
ହେମଗୌର ଅଙ୍ଗ-ଯଷ୍ଟି ଶୋଭେ ଯେହ୍ନେ
ଅଭ୍ରେ ସ୍ଥିର ସୌଦାମିନୀ ।

ଋଷି-ଅଭିଶାପେ କିବା ସ୍ୱର୍ଗଭ୍ରଷ୍ଟା
ଭୂପତିତା ଦେବକନ୍ୟା,
ଅବା ନାଗବାଳା ବାଟବଣା ହୋଇ
ଧରଣୀ କରନ୍ତି ଧନ୍ୟା !
ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରଭାପୂରେ ଆଲୋକିତ କରେ
ସେ କରାଳ କୂପୋଦରେ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଙ୍କଜ ବିରାଜଇ ଯେହ୍ନେ
ପଙ୍କିଲ ଜଳାଶୟରେ ।
ଦୁଃଖପରତାପୀ ଲୁହରେ ବହନ୍ତି
ପ୍ରାଣୁ କାନ୍ଦୁଥିଲା ଦୀନା,
ଶୁଭୁଥିଲା ତାର ମଧୁର ସୁସ୍ୱର
ଯଥା ବାଦ୍ୟରଣି ବୀଣା ।

ଲାବଣ୍ୟ-ତରଳ ଚଳ ଚଳ ମୁଖେ
ନୀଳ ନୟନଯୁଗଳ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀ ଜଳରେ ଅନ୍ଦୋଳିତ ହୁଏ
କିଅବା ନୀଳକମଳ !
କଣ୍ଟକିତ ଅଙ୍ଗେ ବାଳା ସ୍ୱିନ୍ନକର
କରନ୍ତି ନୃପ ଧାରଣ
ଉଦ୍ଧାରି କୂପରୁ ଦେଇ ପ୍ରବୋଧନା
କଲେ କୁଶଳ ପ୍ରଶନ ।
ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ପରିଚୟ ନୃପତି ବାଳାର
ଲଜ୍ଜା ଦୁଃଖେ ଗଲା ମରି,
ପିତୃ ପରିଚୟ ନ ଦେଲେ କୁମାରୀ
ନିଜ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସୁମରି ।
ଅତି କଷ୍ଟେ ବାଳା କହିଲେ, "ହେ ଦେବ,
ଏହି ବାଳା ମାତୃହୀନା,
ଶ୍ରୀପଦ ଦର୍ଶନ ଏହି ବନେ ପୁଣି
ବାରେ ସେ ପାଇବ କି ନା !"

ହସ୍ତିନାକୁ ଗଲେ ନରେଶ ବିସ୍ମିତ
ରଖି ଦେଇ ଶ୍ୟାମା ସଙ୍ଗେ,
ଗଲାବେଳେ ମୁଗ୍‌ଧା ଅନାଇଣ ଥିଲେ
ସତୃଷ୍ଣେ ନୃପେ ଅପାଙ୍ଗେ ।
ସେ ବିଜନ ବନେ ସେ ମନୋମୋହନ
ରୂପେ ସେ ସୁଧା ବଚନେ,
ସେ ସୁଧା ପରଶେ ଦ୍ରବିଲେ ଅବଶେ
ମୃତ ସାନ୍ତ୍ୱ କି ଲକ୍ଷଣେ ।
ରହି ରହି ଚୁହିଁ ପଛକୁ କାମିନୀ
ଇତର-ନିମିତ୍ତ-ବ୍ୟାଜେ
ସତୃଷ୍ଣ ତରଳ ଅପାଙ୍ଗ ଚାହାଣି
ନିରେଖି ତରୁଣରାଜେ ।

ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ର ସଙ୍ଗେ ଭେଟ ହେଲେ ଘଟେ
କଟାକ୍ଷେ ପ୍ରାଣପ୍ରଦାନ,
ଶତବର୍ଷ ସଙ୍ଗେ ଥିଲେ, ସମଧର୍ମୀ
ନୋହିଲେ ସେ ଥନ ଅନ ।
ଘନୀଭୂତ ପ୍ରୀତି ଉଛୁଳେ ନୟନେ
ହୃଦ ହେଲେ ଉଦବେଳ,
ଜନ୍ମାନ୍ତର ବର ପ୍ରଣୟି-ଯୁଗର
ନେତ୍ରେ ନେତ୍ରେ ହେଲା ମେଳ ।
ଶିବ-ଧନୁଧାରୀ ରଘୁବୀର ରାମେ
ବୈଦେହୀ କଲେ ବରଣ,
ବେନି ହୃଦୟକୁ ସଂଯୋଗ କରଣେ
ଅପାଙ୍ଗ ହେଲା କାରଣ ।
ଋଧ୍ୱଂଶବଧୁ ଦୁଷ୍ମନ୍ତନରେଶ-
ଶକୁନ୍ତଳା ସୁମିଳନେ
ନେତ୍ରେ ନେତ୍ରେ ସିନା ବାନ୍ଧିଲେ ପରାଣ
ବେନିଙ୍କୁ ସେ ବେନି ଜନେ ।

ଅଜ-ଇନ୍ଦୁମତୀ— ସ୍ୱୟମ୍ବର ବେଳେ
ଲକ୍ଷ ନୃପଗହଳରେ
ବୈଦର୍ଭୀ ହୃଦୟ ଅପାଙ୍ଗେ ବାନ୍ଧିଲ
ପରାଣ-ଈପ୍ସିତ ବରେ ।
ବିଦର୍ଭ-ତନୁଜା ଦମୟନ୍ତୀ ସାଧ୍ୱୀ
ସମାଗତ ସୁର ନରେ,
ଅପାଙ୍ଗେ ଆସକ୍ତା ଦେଲେ ନଳକଣ୍ଠେ
ବରଣମାଳା ଗ୍ରୀବରେ ।
ଭସ୍ମବିଲେପିତ ଶ୍ମଶାନବିଳାସୀ
କୁଣ୍ଡଳ-ଭୂଷା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ—
ପଡ଼ିଲେ ବାନ୍ଧି ପ୍ରଣୟପାଶର
ହୋଇଥିଲେ ବନବାସୀ

ରମଣୀଲଲାମ ଗୈରବ୍ରଜକେମା
ତେଜି ସର୍ବ ଅଭିମାନ
ସେବିଣୀ ଭାବରେ ହେଲେ ତପସ୍ୱିନୀ
ପାଇ ପତି-ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ।
ଅଶ୍ୱପତିସୁତା ନୃପେନ୍ଦ୍ର-ତନୁଜା
ବିପନ୍ନ କାନନଗୃହୀ
ବୃଦ୍ଧ-ଅନ୍ଧ-ପିତା — ମାତା-ଅପତ୍ୟଙ୍କୁ
ବର ହେଲେ ତାଙ୍କ ନାରୀ ।
ପ୍ରେମିକ-ନୟନ ସାର ଦରପଣ
ଅନ୍ତର ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ,
ନାହିଁ ଯେବେ ପ୍ରେମ ହୃଦ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ
ଛାୟା ବା ପଡ଼ିବ କାହିଁ ?
ପ୍ରେମିକ-ନୟନ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରୋବର
ପ୍ରେମ ଆକାଶର ଇନ୍ଦୁ,
ପ୍ରେମ ଅଟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାରଦ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ନେତ୍ର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ସିନ୍ଧୁ ।

ଏ ଅନ୍ଧ ଭୁବନେ ହୃଦଦରଶନେ
ପ୍ରୀତି ସିନା ସୁ-ଅଞ୍ଜନ,
ଆନ ଦେଖି ଯାହା ନ ପାରଇ ତାହା
ପ୍ରଣୟୀ କରେ ଦର୍ଶନ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ଉଞ୍ଚାର ଲଭିଣ କୂପୁଁ ଦେବଯାନୀ
ମୃତକଳ୍ପା ଅପମାନେ
ସଖୀ ଘୂର୍ଣ୍ଣିକାକୁ ପେଷିଲେ ମାନିନୀ
ଜନକଙ୍କ ସନ୍ନିଧାନେ ।

ଶୁଣି ଶୁକ୍ରଗୁରୁ ତୁରନ୍ତ ମିଳିଲେ
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସୁତା ପାଶେ,
ପ୍ରଣମି ସେ କୂପ- ପତନ-ବୃତ୍ତାନ୍ତ
ନିବେଦେ ପିତୃ ସକାଶେ ।
"ପିତଃ ! ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ସମାପି ସମସ୍ତେ
ତଟବଟମୂଳେ ଯାଇ
ଦେଖିଲୁଁ, ବସନ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନେ
ପୂର୍ବ ପରି ଅଛି ନାହିଁ ।
ଭ୍ରମବଶେ ରାଜ— କନ୍ୟା ମୋ ବସନ
ପିନ୍ଧନ୍ତେ ଲାଗିଲା କଳି,
କନ୍ୟା ସେବାଦାସୀ ମୋତେ ତିରସ୍କାର
'କୂପେ ଠେଲି ଗଲା ଚାଲି ।
ମୃଗୟା-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହସ୍ତିନା-ଈଶ୍ୱର
ପ୍ରବେଶିଥିଲେ କାନନ,
କୂପୁଁ ଉଦ୍ଧାରଣି ରଖିଲେ ନୃପେନ୍ଦ୍ର
ତାତ ! ମୋର ଏ ଜୀବନ ।"

ଶୁଣି ପ୍ରବୋଧିଲେ ବାକ୍ୟ ଦୈତ୍ୟଗୁରୁ,
"ଅରଣ୍ୟରେ କୂପ ତଳେ
ପଡ଼ିଲୁ, ତନୟେ ! ନ କର ଶୋଚନା,
ନିଜକୃତ କର୍ମଫଳେ ।
ଏ ଜଗତେ ସର୍ବ କର୍ମର ଆୟତ୍ତ,
କର୍ମ ଦୁଃଖସୁଖ ହେତୁ,
କର୍ମ କରେ ସ୍ୱର୍ଗ ନରକ ରଚନା,
ଭୋଗ ଜାତ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରୁଁ ।
ଯୋଗବଳେ ମୁହିଁ ଜାଣିଲି ଆତ୍ମଜେ !
କୁ-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୁରନ୍ଦର
ମରୁତେ ବରଗ ସମାହୃତ ହେଲେ
ବାସ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ।"

କହେ ଶୁକ୍ରସୁତା, "ଯାହାହେଉ ପଛେ
ବୃଷପର୍ବାସୁତା ମତେ
'ସ୍ତାବକତନୟା' ବୋଲି କୁହେ ଠେଲି
ଦେଲା, ମୁଁ କି ତାହା ସହେ ?"
ହସନ୍ତି ଦାନବ— ଗୁରୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ
ବାକ୍ୟ ବୁଝି ଶୁଦ୍ଧଚେତା,
"ନହୁଷତନୟ, ଇନ୍ଦ୍ର, ବୃଷପର୍ବ,
ଜାଣନ୍ତି ଦାନବନେତା,
ସ୍ତାବକସୁତା ତୁ ନୋହୁ ଦେବଯାନୀ,
ନୁହେ ମୁହିଁ ଗୃହ୍ଣକାର,
ଧରାର ତାବତ ମନୀଷିମଣ୍ଡଳୀ
ସ୍ତାବକ ତୋହ ପିତାର ।
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ପରମବ୍ରହ୍ମହିଁ
ଏ ଜଗତେ ମୋର ଶକ୍ତି,
ଜୀବହୃତେ ରତି ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ବିଧାତା
ମୋତେ କରୁଥାନ୍ତି ଭକ୍ତି ।

ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଅଜ୍ଞାନା ବାଳିକା ତା କଥା
ଧରିବା ନୁହେ ବିହିତ,
ସଖୀ ତୋର ସେହୁ, ତା ଦୋଷ, ତନୁଜେ !
କ୍ଷମା କରିବା ଉଚିତ ।
ଯେହୁ କ୍ଷମାଗୁଣେ ପର ତିରସ୍କାର
ଉପେକ୍ଷା କରଇ ଭବେ,
ଏହି ଚରାଚର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଅଧୀଶ
ହୁଅଇ ତାହାର ଲବେ ।
ଅଶ୍ୱରଶ୍ମି ଗ୍ରାହୀ ସାଧୁସମାଜରେ
ପ୍ରକୃତ ସାରଥି ନୁହେ,
ଅଶ୍ୱସମ ଉଠେ— କ୍ଷତ ରୋଧେ କ୍ଷଣେ
ଯେହୁ ସେ ସାରଥି ହୁଏ ।

ପ୍ରବଳ ଦ୍ୱେଷାଗ୍ନି 'ପରେ କ୍ଷମାନୀର
ସେଚନ କର ଯେ ପାରେ,
ଜୟୀ ହୁଏ ସେହୁ ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ—
ଦୃଷ୍ଟେ ଏହୁ ବସୁଧାରେ ।
ପର କୁକର୍ମରେ ପର ସିନା ଦୋଷୀ
ଭୁଞ୍ଜିବ ସେ ପାପଫଳ,
ତାହା ଅପରାଧେ ତୋ ଅନ୍ତର କିମ୍ପା
ହେବ କୋପେ ଜରଜର ?
ଭୁଜଙ୍ଗ ନିର୍ମୋକ ତେଜିଲା ପରାଏ
କରେ ଯେ କ୍ରୋଧ ବର୍ଜନ,
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ବୋଲି ସେହି ମହାଜନେ
ପୂଜନ୍ତି ଜଗତ ଜନ ।
ଶତ ବର୍ଷ ଯଜ୍ଞ ପ୍ରତିମା ପୂଜାରେ
ଯେ ଧର୍ମ ନୁହେ ସଞ୍ଚିତ,
ତାହା ପ୍ରତ କେବେ କୁପିତ ନୋହିଲେ
ହୁଏ ସେ ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜିତ ।

ବାଞ୍ଛାକରେ କେବେଁ ନିନ୍ଦ ନ ହୁଅନ୍ତି
କ୍ଷମା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବିଭୂଷିତ,
ତିତିକ୍ଷା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ, କ୍ରୋଧ ନାରକୀୟ,
ସ୍ଥିର କର ସୁତ୍ରା ଶତ୍ରୁ ।
କ୍ଷମା କଲେ ଝିଅ ! କ୍ଷମା ତ ମିଳଇ,
କ୍ଷମାର ନ ମିଳେ ଅନ୍ତ,
କ୍ଷମାର ଗ୍ରହୀତା କ୍ଷମାଦାତା ଦୁହେଁ
ଏ ଭୁବନେ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ।
ଦିବ୍ୟ ଧାମୁଁ ସୁଧା— ତରଙ୍ଗିଣୀ ତହୁଁ
ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଛି କ୍ଷମା
ପ୍ରାଣିହୃଦୟର ବାରିଦଜୀବନ
ସୁନିର୍ମଳ ଧାରାସମା ।

ବଇକୁଣ୍ଠ ଗଙ୍ଗା— ଯହୁଁ କୈବଲ୍ୟ କି
ତୁଙ୍ଗିକ ପଙ୍କରୁ ଟଳେ ?
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କରଇ ଏହି ଦିବ୍ୟ କ୍ଷମା
ପାର୍ଥିବ ଶରୀର ବଳେ ।
ସିଂହାସନାରୂଢ଼— ନୃପତି-ମୁକୁଟ—
ମଣି ମହାମୂଲ୍ୟ ଲଭେ,
ନୃପ-ହୃଦବେଦୀ— ଅଭିଷିକ୍ତା କ୍ଷମା
ଅଟଇ ଅମୂଲ୍ୟ ଭବେ ।
ରାଜଦଣ୍ଡ ସିନା ଉପୁଜାଏ ଭୀତି,
କ୍ଷମା ଭକତି-କାରଣ,
କ୍ଷମାମୟ ହରି ଅନନ୍ତ କ୍ଷମାରେ
ପାଳନ୍ତି ବିଶ୍ୱଭୁବନ ।
ନ୍ୟାୟେ ପାପୀ ନର ନ ପାଇବେ ମୁକ୍ତି,
କ୍ଷମା ମୁକ୍ତିଦାନେ କ୍ଷମ;
ପାର୍ଥିବ ଶକତି କ୍ଷମାସୁସଙ୍ଗତ
ହୁଏ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ସମ ।

ଦେଉଥିଲେ କ୍ଷମା ମିଳେ ତା ଅଧିକ,
ବୁଣିଥିଲେ ପାଇ ଫଳେ,
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାକୀ ଜୀବାତ୍ମା ତରଇ
ମୃତ୍ୟୁନଦୀ କ୍ଷମାବଳେ ।
ଦୋଷ ପିମ୍ପୀଲିକା— ଦଂଶନ ପରସ୍ପେ
ଘଟିଥାଏ ଅନୁକ୍ଷଣ,
ଏକକୁ ମାରିଲେ ଇତର ଦଂଶଇ,
ଜୀବବଧ ଅକାରଣ ।
ଏକ ଅନନ୍ତ ଅଟେ ଥନ ପିପୀଲିକା
ମାରିବା ହୁଏ ବିଫଳ,
ପ୍ରତିହିଂସାବେଗେ ନ ହୋଇ ବିକଳ,
ହୃଦୟ କର ନିର୍ମଳ ।

କହିବା ଲୋକ ତ ମହତ ନୁହଇ,
ମହତ ସହିବା ଜନ,
ସହିଷ୍ଣୁ ଭାଗ୍ୟବାନ କାଳକ ବାଳକା
ହୁଅନ୍ତି କୋପେ ଅଜ୍ଞାନ ।
କହେ କବି-କନ୍ୟା, "ତବ ଉପଦେଶେ
ଜାଣଇ କ୍ଷମାମହତ୍ତ୍ୱ
ଜାଣେ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ତିତିକ୍ଷା ସୁନ୍ଦର,
ଶୁଣିଛୁ ଶ୍ରୀମୁଖଁ ତତ୍ତ୍ୱ ।
କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟା ଅଶିଷ୍ୟା ପରାଏ
କରେ ଦର୍ପ-ବ୍ୟବହାର,
କେଉଁ ମୁଖେ ମୁହିଁ ହୀନ ଭାବେ ଯାଇଁ
ସଙ୍ଗତେ ରହିବି ତାର ?
ବିଭବ ଅଗ୍ରୁର ବଂଶ ଜାତି ମାନ
ସେନା ଯେତୁ ନିନ୍ଦା କରେ,
ତାର ଅସ୍ଫାଳନ ଶୁଣୁଁ ଶୁଣୁଁ କେବେ
ରହିବଇଁ ତାହା ଘରେ ?

ସହ୍ୟ ଇବି-ଭର ମାନବ ଅସହ୍ୟ
ବାଲ୍ ଦବକର ଛତ୍ର,
ଦେବୀଠାରୁ ତାର ଦାସୀ ଗର୍ବବାଣୀ
ଅନ୍ତର କରେ ସନ୍ତପ୍ତ ।
ଲଭି-ଅଶେ ଯେଉଁ ଖିନ୍ନ ଜୀବଜନ
ସହେ ଧନି-ଅପମାନ,
ସେ ହୀନ ପକ୍ଷରେ ବଞ୍ଚିଥିବା ଠାରୁ
ଶ୍ରେୟସ୍କର ଯିବା ପ୍ରାଣ ।"
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଦାନବ-ଈଶ୍ୱର
ମିଳିଲେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ,
ଦାନବେଶ ଗୁରୁ ମାଗିଲେ ମେଲାଣି
ଦାନବରାଜ ପାଶରେ ।

‘ଅସୁରେଶ ! ଏତେ ଦିନ ରହି ଏଥି
ସଞ୍ଜୀବନ-ମନ୍ତ୍ର ଯୋଗେ,
ଏ ଦାନବ ଦେଶ ଦେବ ଉପଦ୍ରବୁଁ
ରଖିଲଇଁ ତୁମ୍ଭ ଭୋଗେ ।
ଆମ୍ଭେ ତବ ହିତେ ଥାଉଁ ରତ ସଦା
ତବ ଅନୁଚରଗଣ
ଆମ୍ଭ ଅମଙ୍ଗଳ ଘଟାନ୍ତି ସତତ,
କରବୁଁ ଏଥୁଁ ଗମନ ।
ଦେବଗୁରୁସୂନୁ ଶୁଦ୍ଧଚେତା କଚ
ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ କରୁଁ ସ୍ୱୀକାର
ବଧିଲେ ଅସୁରେ ଶୁଦ୍ଧ ଶାନ୍ତଚେତା
ମୋ ଶିଷ୍ୟକୁ ବାରମ୍ବାର ।
ସଞ୍ଜୀବନ-ମନ୍ତ୍ର— ପ୍ରଭାବରେ କଲି
ତିବାର ଜୀବନ ଦାନ;
ଏବେ ତବ କନ୍ୟା ହରୁଥିଲେ ମମ
ସୁତା ଦେବଯାନୀ-ପ୍ରାଣ ।”

ବୋଲନ୍ତି ଦାନବ— ବଂଶ-ଅଧିପତି
“ଶୁଣ ଗୁରେ ! ମମ ବାଣୀ,
ତୁମ୍ଭର ଏ ରାଜ୍ୟ ଏ ସମ୍ପତ୍ତିପୁଞ୍ଜ
ଏ ଅସୁରରାଜଧାନୀ ।
କାହାର ଭୟ ଅଛି ଅଛୁ ପୁରନ୍ଦର
ମିଶାଇ ସର୍ବ ବସନ,
ଅପଯଶ ମୋର ରଟିବ ସଂସାରେ
କଲେ ହେ ଗୁରେ ! ଗମନ ’
ବୋଲିବେ ସଂସାରେ ଦାନବ ନଗରେ
ଗୁରୁ-ଦକ୍ଷିଣା ଏସନ
ଗୁରୁ-ଅପମାନ, ଗୁରୁ-ଅସନ୍ତୋଷ
ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ବାସନ ।

ଧର୍ମ୍ମ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅସମର୍ଥ ଦେବେ
କରନ୍ତି କୌଶଳେ ହତ
ଅଧର୍ମ୍ମ ଯୁଦ୍ଧରେ ଦାନବ ମାୟାରେ
ମୋର ପ୍ରଜା ଶତ ଶତ ।
ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନେ ଏହି ଦେବଗଣେ
କଲେ ଭ୍ରାତୃ-ପ୍ରବଞ୍ଚନ
ଶାନ୍ତିରେ ବସାଇ ଭିଆଇ ଚକ୍ରାନ୍ତେ
କଲେ ଅମୃତ ଭୋଜନ ।
ଐରାବତ ହସ୍ତୀ ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବା ଅଶ୍ୱ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ କଉସ୍ତୁଭ ମଣି
ପାରିଜାତ ପୁଷ୍ପ ଅମ୍ବର ଅଗରେ
ସମସ୍ତ ହିଁ ନେଲେ ଗଣି ।
ମନ୍ଦର ଗିରିରେ ସିନ୍ଧୁମନ୍ଥନରେ
କଲୁଁ ଅମ୍ଭେ ଯେତେ ଶ୍ରମ
ଜାଣ ତ ଆପଣ, ଫଳ ଛଣ୍ଡି ନେଲେ
ସମସ୍ତ ହୋଇ ଅଧମ ।

ବିପଦବାନ୍ଧବ ମହର୍ଷି ଆପଣ
କରନ୍ତୁ ବାଳିକା ଦୋଷ,
କ୍ଷମା କର ଗୁରୋ ! ଶମିବ ଶର୍ମ୍ମିଷ୍ଠା
ସଖୀ-ଦେବଯାନୀ-ଦ୍ୱେଷ ।”
ବୋଲନ୍ତି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, “ହେଲେ କନ୍ୟା ତୁଷ୍ଟା
ନାହିଁ ମୋର ଅପମାନ ।”
ଦେବଯାନୀ ପାଶେ ସ୍ନେହ ମଧୁ ଭାଷେ
କହନ୍ତି ଦାନବଗଣ ।
“ହେ ଗୁରୁନନ୍ଦନି ! ଶର୍ମ୍ମିଷ୍ଠା ସଜନୀ,
ତା ପ୍ରତି ଏତିକି ରୁଷ୍ଟା !
କେଉଁ ପ୍ରତିକାର କଲେ ତା ଦୋଷର
ହେବ ତାହା ପ୍ରତି ତୁଷ୍ଟା ?

ସତ୍ୟ କଲ୍ ମୁହିଁ କରିବ ସେ ତାହା,
ତେଜ ଏହୁ ଅଭିମାନ ।"
ବୋଲେ ଦେବଯାନୀ, "ହେଲେ ସେ ମୋ ଦାସୀ
ପାସୋରିବ ଅପମାନ ।
ଶରଧନ ସେ ମୋ କରିବ ଦାସୀତ୍ୱ
ଯିବ ସେ ମୋ ପତିଗୃହେ,
ହେବେ ସଦା ମୋର ଅଧୀନ ତାହାର
ଗର୍ବିତା ଦାସୀସମୂହେ ।"
ବିଷାଦେ ସୁଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ତେଜିଣ
ଫେରିଲେ ଦାନବ ରାଜ୍ୟେ,
ଭାଳନ୍ତି ମାନସେ "କେଡ଼େ ଷୁଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ—
ଫଳ କେତେଦୂର ଯାଏ ।
ନିଜ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ନର ନାରୀ ଯିନା
ଦୁଃଖ ସୁଖ ହେତୁ କର୍ମ,
କିନ୍ତୁ ସେ କର୍ମର କି ମୂଳ କାରଣ
କେ କହୁ ପାରିବ ମର୍ମ ?

ରାଜା ରାଜ୍ୟଦାସ 'କାହିଁ ସ୍ନେହସ୍ଥାନ
ସେ ପରପଦେ ବିକୀତ,
ସ୍ନେହ ଅହଙ୍କାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟପୀଠରେ
ହୋଇଛନ୍ତି ମୋ ସମର୍ପିତ ।
ଜଗତର ଦାସ ହେଲେ ଯାଇ ପ୍ରଭୁ-
ପଣିକୁ ଭଜନ ଜନ,
ଦାସ୍ୟେ ଯା ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସ୍ୱରୂପେ ଯିନା ସେ
ସର୍ବ ସ୍ୱାର୍ଥବିସର୍ଜନ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

[redacted]ନୁହି ବୃଷପର୍ବ ଜେମା
ନିଜ ଅବାଞ୍ଛିତ କର୍ମେ
ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇଣ ହେଲେ ଅନୁତପ୍ତା
ଦହିଲ ବିବେକ ମର୍ମେ ।
ଦାସୀହସ୍ତେ ପିତୃ— ସନ୍ନିଧେ ପେଷିଲେ
ଦୁଃଖେ ବିନମ୍ରମତର.
"ବିପିନ ଚର ଦେବ— ଯାମୀ ସଜନୀଙ୍କୁ
କୂପରୁ ଉଦ୍ଧାର କର ।
କୋପେ ଧର୍ମାଧର୍ମ— ବିଚାର ହରାଇ
ସାବଧାନ ନୋହି ଲବେ,
ସଖୀ ଅଭ୍ୟାଗ୍ରରେ ଠେଲି ଦେଲ ଦାସୀ
ସଖୀକୁ କୂପଗରଭେ ।
ଉଦ୍ଧାର, ଜନକ ! ଆଣି ଗୁରୁସୁତା
କରଗି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଚର,
ଇଚ୍ଛାମତେ ତାର ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ବାଞ୍ଛା
ତାହା କୋପ ଶାନ୍ତ କର ।
ଏ ଅଭାଗୀ ପାଇଁ ଅସୁରକୁଳରେ
କଳଙ୍କ ନୋହୁ ହେ ପିତଃ,
କୃତକର୍ମ ଲାଗି ସହିବ ଏ ପ୍ରଜା
ଯେ ଦଣ୍ଡ ହେବ ବିହିତ ।
କିଛିକ୍ଷଣ ଅନ୍ତେ ଯାବତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ
ଦାସୀ କଲା ନିବେଦନ,
ବଜ୍ରାହତା ପ୍ରାୟେ ଦାରୁଣ ବାରତା
ନୃପଜା କଲେ ଶ୍ରବଣ ।
ନୂତନ ଦାସୀତ୍ୱ ବାଧିବ ବୋଲିଣ
ଶୁକ୍ରାଗୃହେ ମହାମନା
ଦେବଯାନୀ ପାଶେ ନୃପନନ୍ଦାଙ୍କୁ
ଆସିବାକୁ କଲେ ମନା ।

କ୍ଷମ ଵପଳା ଦାନବେଶତନୟା
ଛନ୍ଦପନ୍ଦ ହେଲ ପ୍ରାଣି,
ନିର୍ଜନ ଗହନେ ରହି ନିଶି ଦିନ
ସୁଖ ଦୁଃଖେ ଛଡଲେ ଧ୍ୟାନ ।
ବାଲ୍ୟଦୀକ୍ଷାଗୁରୁ ମହା ଉଦାସୀନ
ଥିଲେ ବ୍ରଜକେମାଙ୍କର,
ବିଭୂତିଭୂଷିତ ସର୍ପବିମଣ୍ଡିତ
ଅରଣ୍ୟ ତାପସବର ।
ଏକାକୀ ବସିଣ ଶିଷ୍ୟକୁ ସେ ତପୀ
କି ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ାନ୍ତି ବନେ,
ବେଦଭେଦନ ଅନ୍ତେ ସୁକେଶୀ ନୃପଜା
ପାଇଲେ ସନ୍ତୋଷ ମନେ ।
ବିଜ୍ଞ ଦୀକ୍ଷାଗୁରୁ ଯେ ଧର୍ମ ବୁଣିଲେ
ଶର୍ମିଷ୍ଠା ମହତ ମନେ,
ଅଙ୍କୁର ଉଠିଲା ଅଳପ ଦିନରେ
ଦୁଃଖମେଘ ବରଷଣେ ।

ନୃପଜା ସ୍ୱବଂଶ— ଦ୍ରୁତ ସୁମରଣି
ପିତୃପଣ ପାଳି ରତେ,
ହେଲେ ହୃଷ୍ଟମନ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତର
ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତେ ।
ଆତ୍ମସୁଖ ଆଶେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ
ଦାନବଶେଖର-ସୁତା
ଅଙ୍ଗି ଲୁହା ଗୁତ ପଥର କରଣି
ଭବ ସ୍ତୁତି ହେଲେ ମୃତା ।
ଅସ୍ୱକୃତ ଦୋଷ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ପାଇଁ
କଲେ ସେ ଭୀଷଣ ପଣ,
ସ୍ୱକୁଳର ହିତେ ପିତୃସତ୍ୟ କୃତେ
ସମ୍ପିଲେ ଜୀବନ ମନ ।

ଦେବଯାନୀ ପଦେ ହେଲେ ଶରଦାସୀ
ଦେବଯାନୀ ସୁଖେ ସୁଖୀ,
ତା ହସେ ହସିଲେ ତାହା ତୋଷପାଇଁ
ତାହା ଦୁଃଖେ ହେଲେ ଦୁଃଖୀ ।
ଦେଖି ତନୟାର ବିଷାଦବେଦନା
କାନ୍ଦନ୍ତି ଜନନୀ ଦୁଃଖେ,
ଯୋଡ଼କରେ କେମା ପ୍ରବୋଧେ ମାତାଙ୍କୁ
ରହିବାକୁ ନିଜ ସୁଖେ ।
କହଇ, "ଜନନି ! ସ୍ୱାମୀ ପୁତ୍ର ରାଜ୍ୟ
ସମ୍ପଦ ଅଛି ତୋହର,
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘେନି ସାନନ୍ଦ ମନରେ
ସୁଖେ ଭୁଞ୍ଜ ଘର କର ।
ଅଭାଗୀ ତନୟା— କଥା ଜନନି ଲୋ
ପୋଛି ପକା ସ୍ମୃତି-ପଟୁଁ,
ତପସ୍ୱିନୀ ଭାଗ୍ୟେ ପାପ ଗ୍ରହ ଅଜ
ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା ଘଟୁ ।

ଶୋଚନା ନାହିଁ ଲୋ ଜନନି ତହିଁ ମୋ
ସ୍ୱଜାତି ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଇଁ
ଦିଏ ଯେବୁ ନିଜ ଜୀବନ, ତାଠାରୁ
ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ କେହି ନାହିଁ ।
ପିତୃସତ୍ୟ ଜାତି— ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି
ସମର୍ପିଲୁଁ ଏ ଜୀବନ,
ଦାନବକୁଳରେ ଲାଗିବ କଳଙ୍କ
ନ ଦେଖା ମା ପ୍ରଲୋଭନ ।
ମୋର ପାଇଁ ମାତଃ ଏ ଦାନବବଂଶ
ହେବ ତୁ ତୁ ପରାଧୀନ,
କେଉଁ [illegible] ଘୁ ଘର

ତୋର ସ୍ପୃହା ଯୋଗୁଁ ଏ ବିଶାଳ କୁଳ
ସମୂଳେ ହେବ ମା ନଷ୍ଟ !
କେତେ ନାରୀ ହେବେ ପତିପୁତ୍ରହୀନା,
ହେବ ତାଙ୍କ କେତେ କଷ୍ଟ !
ମୁଁ ସିନା ଗୋଟିଏ ସ୍ପୃହା ତୋର ମାତଃ,
ଅଗଣିତ ପ୍ରଜାବଂଶ
ରାଣୀ ଗୋ ତୋହର ଆଶ୍ରିତ ସନ୍ତାନ
ହୋଇଯିବେ ପରା ଧ୍ୱଂସ ।
ଜୀବନର ଖେଳା ଦୁଇ ଦିନର ମା
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଯାଏ ସରି,
କେତେ ନର ନାରୀ ଗଲେଣି ମା ମରି,
କେତେ ଖବ ଯିବେ ମରି !
ତାହାର କଳନା କରନ୍ତୁ କିଏ ମା,
କରିବ କଳନା କିଏ ?
ମରିବା ସମସ୍ତେ— ମୁହିଁ, ତୁହି, ମା ଲୋ !
ମରିବେ ଭବେ ସର୍ବେ ।

କ୍ଷଣିକ ଜୀବନ, କ୍ଷଣିକ ଯୌବନ,
କ୍ଷଣିକ ଏ ଧନ ଜନ,
ନଶ୍ୱର ଜଗତ— ଲୀଳା ଦେଖ ମାତଃ
ସ୍ଥିର କର ଆତ୍ମା ମନ ।
ଅସାର ଯୌବନ— ବିଳାସ ପାଇଁ ମା
କରୁ କାହିଁ ଏତେ ଶୋକ ?
ହୃଦପଦ୍ମ ସ୍ଥିର କର ଦେଖ ମାତଃ
ଅଦ୍ଭୁତ ଏ ବିଶ୍ୱଲୋକ ।
ନଶ୍ୱର ଦେହରେ ଯୌବନ-କୁସୁମ
ଫୁଟି ଦୁଇ ଦିନେ ଝଡ଼େ,
ଗୋଡ଼ରେ ଆଡ଼େଇ ଦିଏ ତା ସଂସାର
ଖିଡ଼କୁଟେ ତାହା ପଡ଼େ ।

ରୋଗ-ଶୋକ-ଜରା— କୀଟ ସେ ଯୌବନ-
କୁସୁମେ ବିକୃତ କରି
ଅଳ୍ପଭାଗ୍ୟ କହନ୍ତି, ନ ଗୃହେଁ କେ ତାକୁ,
ନୀରବେ ପଡ଼ଇ ଝରି ।
ସୁଖ ବୋଲି ଯାକୁ କହନ୍ତି ଜଗତେ
ଆକାଶକୁସୁମ ତାହା,
ଅସୁର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ— ଅଧୀଶ୍ୱରୀ ହୋଇ
ଜାଣୁ ମାତଃ ସୁଖ ଯାହା ।
ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ଦାନବଶେଖର
ବୃଷପର୍ବା ଛତ୍ରପତି
ରାଜା ହୋଇ, ଜାଣୁ କି ଘୋର ବିଷାଦେ
ଜନକ କାଳ କାଟନ୍ତି ।
ଦିବାନିଶି ପିତା ନ ପାନ୍ତି ବିଶ୍ରାମ,
ଲବେ ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ ନାହିଁ,
କେତେ ବିକ୍ରପାତ ନ କରନ୍ତି ମାରି
ଦେବାସୁର ଭିଡ଼ ଭିଡ଼ି ।

ଭିଡ଼ ଗଲା ଭିଡ଼ି କାଟି ପକାଉଛନ୍ତି
ପ୍ରତିଦିନ ଶତ ଶତ,
ଭଲ ପାଏ ଛତ— ଭ୍ରାତା ହସ୍ତେ ଭ୍ରାତା
ହେଉଛନ୍ତି କେତେ ହତ !
ସହସ୍ର ରମଣୀ ସ୍ୱାମି-ସୁତହୀନା
ମୃତକଳ୍ପା ନିରାଶ୍ରୟେ
କେନ ପକ୍ଷରୁ ମା ମରନ୍ତି ଯେମାନେ
କିବା ଲଭ ତାଙ୍କ ଜୟେ ?
ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଭିକ୍ଷୁକ ପ୍ରଭେଦ ଜନନୀ !
ମୋ ନେତ୍ରେ ଦିଶଇ ନାହିଁ,
ଏହି ତ ସଂସାର ଏହାପାଇଁ ଏତେ
କାହିଁ ମାତା ତୁ ଲୋ ବାଇ ?

ଦେଖେଁ ମୁଁ ସଂସାରେ ସରବେ ତ ଦୁଃଖୀ—
କେ ଦରିଦ୍ର କେହୁ ରୋଗୀ,
କେହୁ ଶୋକାତୁର, ପୁତ୍ରକନ୍ୟାହୀନ,
କେ ପାତକୀ ହୋଇ ଭୋଗୀ ।
ଜଗତ-ଜନତା ହାହାକାର କରି
ଡାକୁଛନ୍ତି 'ତ୍ରାହି' 'ତ୍ରାହି',
ଏହା ଦେଖି ହେମ— ଇନ୍ଦ୍ରକୋଷେ ନିଦ୍ରା
ମୋତେ ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ ।
ଜଗତ-ବିଷାଦ ମୋର ଶିରୋପରି
ଭାର ଲାଗେ କାହିଁପାଇଁ ?
ସେହି ଗୁରୁ ଭାର ତୁଳନାରେ ନିଜ
କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୁଃଖଭାର କାହିଁ ?
ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୁଃଖ ଜଗତ ଦୁଃଖରେ
ଯାଉଛି ଗଭୀରେ ବୁଡ଼ି,
ଟଳୁଡ଼େ ଜଗତର ଦୁଃଖଭାର ହ୍ରାସ
ନିଜ କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ତୁଚ୍ଛ ।

ଏ ସଂସାର ଅଟେ ମହାଶିକ୍ଷାଭୂମି,
ତ୍ୟାଗ ମହାନ ସାଧନ,
ଇତର ପ୍ରାଣୀ ସମ ନର ହେଲେ
ଜନମ ତା ଅକାରଣ ।
ସୁଖ ଦୁଃଖ ନୁହେ ଏ ଜୀବନ ଲକ୍ଷ୍ୟ,
ଏକା କର୍ତ୍ତବ୍ୟସାଧନ
ମାନବ-ଜୀବନ — ଅର୍ଣ୍ଣବ-ତରଣୀ
ତୁଅଇ ସିନା କାରଣ ।"
ଏସନ ବଚନ ଶୁଣି ତନୁଜାର
ବୃଷପର୍ବପାଟରାଣୀ
ଝର ଝର ଅଶ୍ରୁ ନୟନୁଁ ଝରନ୍ତି
କଣ୍ଠୁ ନ ସ୍ଫୁରଇ ବାଣୀ ।

କହନ୍ତି "ମାଆ ଲୋ ! ଏ ଅସୁର ଘରେ
ଜନ୍ମିଅଛୁ କାଏ ତୁହି ?
ତୋପରି ତନୟା ଗର୍ଭେ ଧରଣି ଲୋ
ତିନିଲୋକେ ଧନ୍ୟା ମୁହିଁ ।
କିପରି ସାଧିଲୁ କଠୋର ବୈରାଗ୍ୟ
କି ମନ୍ତ୍ରେ ତାପସୀ ହେଲୁ,
ନୃପକୁଳେ ଜନ୍ମି ତପସ୍ୱିନୀ ହୋଇ
ମୋତେ ତ ଭସାଇ ଦେଲୁ !
ପାଇଁଥିଲି ତୁ ଲୋ ହେବୁ ସ୍ୱୟମ୍ବରା
ରତନମାଣିକ୍ୟଯୁତା,
ଚାହିଁଥିଲି ମନେ ଦେଖିବି ଜାମାତା,
ତୋ କୋଳେ ତନୟ ସୁତା ।
କେଉଁ କୁକ୍ଷଣରେ ଅନୁଜା ଲୋ ମୋର
ଦେବଯାନୀ ଗୁରୁସୁତା
ସ୍ନେହବେଳ ତଥା ସତ୍ୟ ମଣି ଦାସୀ
ତଲା ହୃଦମଝିଗତା ।

ଏତେ ଭଲ ଏତେ ଶାନ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ହୋଇ
କେମନ୍ତେ ହେଲୁ ଏ ଭାବ,
କାଏ ସେ କୁବୁଦ୍ଧି ଦେଲା ମାତା ତୋତେ,
ହେଲା କାର ଏଥି ଲାଭ ?
ଗଲେ ଯାଇଥାନ୍ତେ ଦେବଯାନୀ ଶୁକ୍ର,
ହେବାର ଯା ହୋଇଯାନ୍ତା,
ଦୈବ କୂଟଯୁଦ୍ଧେ ଏ ଦାନବବଂଶ
ନଷ୍ଟ ହେଲେ ହୋଇଥାନ୍ତା ।
ଯେଉଁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଦେବତା ନାମରେ
କଲେ ମୋତେ ମାନହୀନ,
ଧର୍ମ ଜାଣେ ତାଙ୍କ ଲଲାଟେ ଲେଖିବ
ଘୋର ପ୍ରତିହିଂସା-ଦାନ ।

ଥିଲେ ମୋ ପ୍ରକୃତ— ପୁଞ୍ଜ ଶାନ୍ତିସୁଖେ
କେଉଁ ଦେଶୁଁ ଅସି ଅର୍ଥେ
ଘଟାଇଲେ ଘୋର ଅଶାନ୍ତି ବିଗ୍ରହ
ଉପୁଜାଇ ମୋର ରାଜ୍ୟେ ।
ଦେବଦେବ ମହା— ଦେବ ଜାଣନ୍ତି ଏ
ହୃଦୟ ଗଭୀର ଖେଦ;
ଘଟାଇବ ମୋର ଅରିକୁଳ ଘରେ
ଘୋର ଦୁଃଖ ଭ୍ରାତୃଭେଦ ।
ମୋର ସ୍ୱାଧୀନତା ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ହରି
ନେଲେ ଯେ, ଅସିବ ଦିନ,
ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ ଏହିପରି ହେବେ
ଲକ୍ଷ୍ମୀଚ୍ୟୁତ ପରାଧୀନ ।"
କହନ୍ତି ଶର୍ମିଷ୍ଠା, "ପରାଣ ଜନନୀ !
ଦିଅ ନାହିଁ ଅଭିଶାପ,
ଶାନ୍ତୁ ପଛେ ହୋଇ ଅଶୁଭ ପାଞ୍ଚିଲେ
ହୁଅଇ ମହତ ପାପ ।

ଭାଗ୍ୟେ ଭୋଗ୍ୟା ଏହି ବସୁନ୍ଧରା ଧନୀ
ନୁହନ୍ତି ମାତଃ କାହାର,
ବୁଦ୍ଧି-ବଳେ ଯେହୁ ହେବ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର
ଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେବେ ତା'ର ।
କେତେ ଜାତି ଯିବେ, କେତେ ଜାତି ହେବେ
ଯାଏ ଚାଲି ପୁରାତନ,
ପୁରାତନ ସ୍ଥାନେ ଯୁଗଧର୍ମମତେ
ଅସଇ ମାଡ଼ି ନୂତନ ।
ଚକ୍ରନେମି-ଗତି— କ୍ରମେ ଦୁଃଖ ସୁଖ
ଉପରେ ଅଥବା ତଳେ,
ଚିର ପରିବର୍ତ୍ତି ଲଭିଛୁ ଜଗତେ,
ଏପରି ସଂସାର ଚଳେ ।

ପ୍ରାଣିର ପରୀକ୍ଷା— କ୍ଷେତ୍ର ଏହି କ୍ଷିତି
ଭଲ ମନ୍ଦ ଏଥି ଜଣା,
ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ଚଳିଲେ ମୁକତି,
ମୋହମୁକ୍ତ ହୁଏ ବଣା ।
ମୋପାଇଁ ଶୋଚନା ନ କର ଜନନି !
ମୋ ମନ ତୋ ସୁଖେ ସୁଖୀ,
ତୋ ନେତ୍ରେ ଲୋତକ ଦେଖିଲେ ମାଆ ଲୋ !
ମୋ ପରାଣ ହୁଏ ଦୁଃଖୀ ।
ଯାହା ପାଇଁ ଯାହା ଲୋଡ଼ା ହୁଏ ଭବେ
ବିଧାତା କରନ୍ତି ତାହା,
ତୋର ସେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ମୋର ଏ ବୈରାଗ୍ୟ;
ନ କାନ୍ଦ ମୋ ରାଣୀ ମାଆ !
ସ୍ୱଜାତି-ଜଗତ— ସୁଖେ ମୋର ସୁଖ,
ମୋର ନିଜ ସୁଖ ନାହିଁ,
ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ଯାହା କାହୁଁ କିପାଁ ମିଳେ
ମାତା ମୋର ତାହାପାଇଁ ।"

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ନିଦାଘ ନିଶୀଥେ ବୃଷପର୍ବପୁରୀ
ଧରିଛି ମଉନ ବ୍ରତ,
ନିସ୍ତବ୍ଧ ସକଳ ନାହିଁ କୋଳାହଳ
ନିଶା ମାତ୍ର ସୁଜାଗ୍ରତ ।
ଝାଇଁ ଝାଇଁ ଶବ୍ଦେ ନିଶା-ଗରଜନ
ଝିଲ୍ଲୀ ରବେ ହିଁ ହିଁ ସ୍ୱରେ,
ଶାନ୍ତିସୁଧାକରେ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଆସି
ବାନ୍ଧୁଛନ୍ତି ବାହୁରେ ।

ଉଠନ୍ତି ବହ୍ନାୟୁତେ ତାରକାର ବେଶେ
ମୃତେ କି କରନ୍ତି ମେଳ,
ଦୀପ୍ତିବିଭୂଷିତା ତ୍ରିଦଶଲଲନା
ଦେବେ ବା କରନ୍ତି କେଳି ?
କୌମୁଦୀମଣ୍ଡିତ ଗଗନ ଶୋଭୁଛି
ଯେନ ଗ୍ରହ ଋକ୍ଷ ଇନ୍ଦୁ,
ସ୍ୱର୍ଲ୍ଲୋକର କି ସେ ରତନ ପୂରିତ
ସୁନିର୍ମଳ ସୁଧାସିନ୍ଧୁ ?
ଅଭ୍ର-ଅର୍ଣ୍ଣବରେ ବାରିଦ-ବହିତ୍ର
ଯାଉଛନ୍ତି ସୁଦୂରେ ଭାସି,
ଅଶାନ୍ତି ମାନବ— କଳ୍ପନା-ଗରବେ
ଯେସନେ ବାସନାରାଶି ।
ଚଳ ମେଘ ସଙ୍ଗେ ପବଂଶବଂସାଣ
ଖରତରେ ଛୁଟନ୍ତି ଧାଇଁ,
ଅଭ୍ରମୁବଲ୍ଲଭ ପୃଷ୍ଠେ ବସି କିବା
ଯାଉଛନ୍ତି ଶଚୀସାଇଁ ?

ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ମେଘ ସଙ୍ଗେ ତାରାଦଳ
ଗୋଡ଼ାନ୍ତି ପଛେ ଅମ୍ବରେ,
ଦେବଯାନେ ବସି ଅନୁଚରରୂପେ
ଚଳନ୍ତି କିବା ଅମରେ ।
ବିପଣୀ ବୀଥିକା ବସିଛି କି ବ୍ୟୋମେ
ଗହଳ ସୁର-ସଂସାରେ;
ବାଷ୍ପୀୟଯାନରେ ଦଉଡ଼ନ୍ତି ଦେବେ
ଏଣେତେଣେ ସଉଦାରେ ?
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ନଭେ ରବଇ ଚକୋର
କରୁଣ ମଧୁର ସ୍ୱନେ,
ଗାଇ ଉଡ଼ିଯାଏ ଦିଗନ୍ତାଭିମୁଖେ
ବିଷାଦ ଢାଳି ଶ୍ରବଣେ ।

ପ୍ରାଣିର ପରୀକ୍ଷା— କ୍ଷେତ୍ର ଏହୁ କ୍ଷିତି
ଭଲ ମନ୍ଦ ଏଥି ଜଣା,
ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ବୃଷ୍ଟି ଚଳିଲେ ମୁକତି,
ମୋହମୁକ୍ତ ହୁଏ ଜଣା ।
ମୋପାଇଁ ଶୋଚନା ନ କର ଜନନି !
ମୋ ମନ ତୋ ସୁଖେ ସୁଖୀ,
ତୋ ନୟନେ ଲୋତକ ଦେଖିଲେ ମାଆ ଲୋ !
ମୋ ପରାଣ ହୁଏ ଦୁଃଖୀ ।
ଯାହା ପାଇଁ ଯାହା ଲୋଡ଼ା ହୁଏ ଭବେ
ବିଧାତା କରନ୍ତି ତାହା,
ତୋର ସେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ମୋର ଏ ବୈରାଗ୍ୟ,
ନ କାନ୍ଦ ମୋ ରାଣୀ ମାଆ !
ସ୍ୱକାନ୍ତ-ଜଗତ— ସୁଖେ ମୋର ସୁଖ,
ମୋର ନିଜ ସୁଖ ନାହିଁ,
ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ଯାହା ଛାଡ଼ୁ କିପାଁ ମତେ
ମାତା ମୋର ତାହାପାଇଁ ।"

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ନିଦାଘ ନିଶୀଥେ ବୃଷପର୍ବପୁର
ଧରିଛି ମଉନ ବ୍ରତ,
ନିସ୍ତବ୍ଧ ସକଳ ନାହିଁ କୋଳାହଳ
ନିଶା ମାନି ସୁଜାଗ୍ରତ ।
ଥାଇଁ ଥାଇଁ ଶୁଭେ ନିଶା-ଗରଜନ
ଝିଲ୍ଲୀ ରବେ ଝିଁ ଝିଁ ସ୍ୱରେ,
ଶାନ୍ତିସୁଧାଙ୍କରେ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଆସି
ବାଣ୍ଟୁଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱରେ ।

କେତେ କେତେ ଯୁଗ— ଯୁଗାନ୍ତର ସ୍ମୃତି-
ସେ ସ୍ୱପନେ ପଡ଼ଇ ମନେ,
ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତର— ବିଷାଦ-ରାଗିଣୀ କି
ବିଜଡ଼ିତ ସେ ଗାୟନେ !
ଏମନ୍ତ ଯାମିନୀଥେ ଶଯ୍ୟାଗତା ସେହୁ
ବିରହିଣୀ ଶୁକ୍ଳଭୁଜା,
ପ୍ରିୟଗତପ୍ରାଣା ଜୀବନସଂଶୟେ
ବିଚ୍ଛେଦ-ବିଷାଦଯୁତା ।
ତନୁ ଅନୁଦିନ ରମ୍ୟ ତନୁ ତାର
ପୂର୍ବସ୍ମୃତିକୁ ଦୂର ଦୂର
ପାଣ୍ଡୁ ଗଣ୍ଡ, ପଦ୍ମ— ପଳାଶ ଲୋଚନେ
କାରୁଣ୍ୟ ବହୁଛି ପୂର ।
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସେହୁ ସଙ୍ଗିନୀ ଶର୍ମିଷ୍ଠା
ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରେ ପାଶ
ମୃଣାଳେ ବଳୟ ପଙ୍କଜପଲ୍ଲବେ
ଶୀତଳ ଚରଣ ନ୍ୟାସ ।

୬

ଶୀତଳ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ଦେବଯାନୀ
ଛଟପଟ ହୁଏ ତାପେ
ମନସିଜ ତାପ ଦହେ ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳ
ମିଳନେ ଅରୋଗ୍ୟ ଅପେ ।
କି ହେବ ଜଳୀରେ ଶତଦଳଦଳେ
ସୁରଭି ମଳୟାନିଳେ,
ବାହ୍ୟ ଉପଚାରେ ଅନ୍ତର ସନ୍ତାପ
ଛାଡ଼ଇ କି କେବେ ଛଳେ ?

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ନିବିଡ଼ ପ୍ରାବୃଟେ   ଘୋର ଘନଘଟା
ଆବରେ ଆକାଶ ଅଙ୍ଗେ,
ଘନ-ଅପଘଟନେ   ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ସୌଦାମିନୀ
ବିହରେ ବିବିଧ ରଙ୍ଗେ ।
ହିମାଦ୍ରି ଶୃଙ୍ଗରୁ   ଶ୍ୟାମଳ-ଆଷାଢ଼
ଅବତରି ଆସେ ଖରେ,
ଅବସ୍ଥାନ ବଢ଼ି   ଲଙ୍ଘନ୍ତି ପୁଳିନ
ଶାନ୍ତ ନିମ୍ନଗାନିକରେ ।
ତଟ-ଅରଣ୍ୟର   ଶୀର୍ଣ୍ଣତରୁଗଣ
କରି ମୂର୍ତ୍ତି ଉତ୍ପାଟନ;
ଅସଙ୍ଖ୍ୟ ଅନ୍ତରି—   ବେଗେ ମତ୍ତ ମନ୍ଦ୍ରେ
ଗରଜନ୍ତି ମେଘଗଣ ।
ନବୀନ ନୀରଦ   ଦରଶନେ ହୃଷ୍ଟ—
କଳାପୀ କଳାପକୁଳ
ବିସ୍ତାରି ନାଚନ୍ତି   କେକା ଡାଳେ ଡାକେ
ଚିତ୍ର ବନେ ହୋଇ ତୁଳ ।

ନିବିଡ଼ ନୀରଦେ   ଘୋର ଇରମ୍ମଦ
ବଜ୍ରଧ୍ୱନି-ମହାଗାନେ
କକୁଭ କୁହର   ଘୋର କୁହରତ
ଅଚିରେ ପଡ଼ଇ କାନେ ।
ମଞ୍ଜୁଳ ବଞ୍ଜୁଳ   ନିକୁଞ୍ଜେ ବସନ୍ତି
ବନ ପଶୁ ପକ୍ଷିଗଣ,
ସପ୍ତସ୍ୱର-ତାନେ   ନାଚେ କି ଦିଗ୍‌ବଧୂ,
ଝଙ୍କାରଣ ଗିରି ବନ ?
ନିଦାଘରଶ୍ମିକୁ   ଘଉଡ଼ାଇ ଘନ
ବିଦାୟ କରେ କି ରଙ୍ଗେ,
ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର   ପ୍ରଭବ-ଉଦ୍ଦେଶେ
ଧରଣୀ-ରମଣୀ ସଙ୍ଗେ ?

ନବର୍ଷା ଋତୁରେ ବରଷେ ଆସାର
ପୂରଇ ବିଲ ପୋଖରୀ,
ନୀବ-ଅମ୍ବରଣେ ବସନ୍ତ କମଳା
ଶ୍ୟାମଳ ମୂରତି ଧରି ।
ନଭେ କାଦମ୍ବିନୀ— କୋଟିଲ ଇରମ୍ମଦ
ହେମପ୍ରଭା କ୍ଷଣି ଦଶେ,
ନୀଳତନୁ ବକ୍ଷୁ କୋଳରେ ରମନ୍ତି
ବାଟେଧୃତନସ୍ତା କି ସେ ?
ଗିରିଗହନରେ ଝରଇ ନିର୍ଝର
ଝର୍ଝର ଶ୍ରୁତିକି ଧ୍ୱନି,
ଗଭୀର ଗହ୍ୱରେ ପର୍ବତ କନ୍ଦରେ
ଶୁଭେ ତାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ।
ଭାନୁମୁଖେ ସପ୍ତ— ବର୍ଣ୍ଣୀ ଶକରୂପ
ରଞ୍ଜଇ ଦର୍ଶକ ଚକ୍ଷୁ,
ଶତ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଝଲସି ଉଠଇ
ଲୋଳ ନିର୍ଝରର ବକ୍ଷୁଁ ।

ଫେଡ଼ି ଦେବ ବାଳା ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳଦ୍ୱାରି—
ସଂଯୁତ ରତ୍ନ-ତୋରଣ
ଅର୍କ ବାଟେଦର ବଚନ ଅହବ
ଦରୁଁ କରନ୍ତି ଦର୍ଶନ ?
ପୂର୍ଣ୍ଣଯଉବନା କୁସୁମକାମିନୀ
ବାରିବିନ୍ଦୁବିମଣ୍ଡିତ
ଅନ୍ତରାଳେ ବସି ବାବଦୂକ ଝିଙ୍କ
କରେ କର୍ଣ୍ଣ ନିନାଦିତ ।
ଭଗ୍ନା ତଡ଼ିଦକୁ ପ୍ରବଳ ପବନ
ଘଉଡ଼ାଇ ନେଇ ଯାଏ,
ଶୀତଳ ଅନିଳ ବହୁଁ ସୁଲ୍ଲ ସୁଲ୍ଲ
ପୁଣି ଘନ ଘୋଟିଯାଏ ।

ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ସୁଦୂର ବିଦେଶୀ
ଯାଏ ଗାଇ ଗାଇ ଗୀତ,
ସେ ଗୀତ ଶ୍ରବଣେ ଅପୂର୍ବ ମଧୁର
ବିଷାଦ ଘୋଟଇ ଚିତ୍ତ ।
ଏମନ୍ତ କାଳରେ ଯଯାତି ନୃପତି
ରାଜକର୍ମ ସମାପନେ
କର କପୋଳରେ ଭାର କରି ନ୍ୟସ୍ତ
ଭାବୁଛନ୍ତି ସୁନିର୍ଜନେ ।
ଯଯାତି ତ ଅଛି ନୁହନ୍ତି ସେ ନିଜେ
ନିଜତ୍ୱ ତ ବିସର୍ଜନ
ଦେଇ କା' ପଦ୍ମରେ, କାହାର ତୋଷର
ହେଲେ କିପାଁ ସେ ରାଜନ ।
ଛାଡ଼ି ସର୍ବ ଚିନ୍ତା ଦୃଢ଼ ଅସ୍ଖଳନ
ବୁଡ଼ି ସ୍ମୃତି-ସିନ୍ଧୁ-ନୀର
କି ଭାବନା ଭାଳି ଯୁବା ବୀର ଅଛି
ଅଚଳ ଅଟଳ ଧୀର ।

କଣିକା ପ୍ରବୃତ୍ତି ନ ମାନି ଶାସନ
ବସିଲାଣି ଗ୍ରାସିବାକୁ
କୋଟି ଦୁର୍ନୀତେ ଶାସନ୍ତି ଯେ ନୃପ
ନ ପାରିଲେ ଶାସି ତାକୁ ।
ପ୍ରବୋଧୁଁ ପ୍ରବୋଧୁଁ ପ୍ରବୋଧ ହେଲାଣି
ବିସ୍ତାରିଲା ନିଜ ଠେକ,
ହଟାଇ ହଟାଇ ନ ହଟିଣ ସେ ଯେ
ମୋଡ଼ିଲା ବିବେକ-ବେକ ।
ଲୂତାତନ୍ତୁ ସମ ଥିଲା ଅଛେଦ୍ୟ ଯାହା
ହେଲା ମେରୁ ମହାକାୟ,
ରେଣୁ ପରିମାଣେ ଥିଲା ଯେ ପହିଲେ
ହେଲା ଗିରି ହିମାଳୟ ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇଁ   ବାହା ସେ ଗଳିଲ
  ମନୋଭବ-ଇକ୍ଷୁ ଥାଙ୍କ,
ଦଗା ଦେଇ ଗଲା   କାଟିଲ କନ୍ଦର୍ପ
  ହୃତଚାପ୍ସ ମିଜ ସାଙ୍କ ।
ଧ୍ୱ କରବେ କଣ୍ଟୁ   ବୁଦ୍ଧେ ନ ଦଶିଲ
  ନ ପାଇଲେ ସ୍ଥଳ କୂଳ,
ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରବାହେ   ଭାସି ଗଲେ ନୃପ
  ଉପୁଡ଼ୁଁ ବିବେକମୂଳ ।
ବଳିଲ ପ୍ରାୟେ ସେ   ବାଳାବରବପୁ,
  ହେମପଙ୍କଜବରଣା—
ଚମ୍ପକ-ଅଙ୍ଗୁଳି—   ଝଟ ଝଟ ଗୋସି—
  ସଉଦାମିନୀବରଣା—
ପୀବର ଉରସୁଁ   ଖସି ପଡ଼ୁଥିଲ
  ନଷ୍ଟେ ବାଂଳ୍ପ ଫେନବାସ,
ହୃଦୟ-ଆବେଗେ   କମ୍ପୁଥିଲ ବକ୍ଷ
  ଖରେ ବହୁଥିଲ ଶ୍ୱାସ ।

ପ୍ରଥମ କଟାକ୍ଷେ   ପ୍ରବେଶି ପ୍ରଣୟ
  ପ୍ରାଣେ ପଚାଇଲ ସ୍ପୃହା,
ବିବହେ ବାଳାର   ରୂପ ଗୁଣ ଧ୍ୟାନେ
  ବିସ୍ମରିଲ ନିଜ କାୟା ।
ତରୁଣୀ-ଲଳିତ—   ତନୁ ଟପି ନୃପ—
  ନେଇ ନ ପାରିଲ ଯାଇଁ
ସୁଗୋଲ ନିତମ୍ବ   ସଙ୍ଗ ଘଞ୍ଚ ଦକ୍ଷ
  ପାସୋର ପାରଲେ ନାହିଁ ।
ବାଳାବପୁ ବଡ଼—   ଶୀରେ ନୃପ-ମନ—
  ମୀନ ହୋଇଗଲ ଛନ୍ଦ,
ଯୁବତୀ ଯୌବନ—   ବାଗୁରେ ଶତ୍ରୁ—
  ବିହଙ୍ଗମ ହେଲ ବନ୍ଦୀ ।

ଏଡ଼ୁପର ବର୍ଷା ଋତୁ ଗଲ ବହ
ନିବନ୍ଧ-ହୃଦୟ ଦହ,
ବିମଳ ଶରତ ମୃଗୟାସହାୟ
ଅସିଲ ମାଡ଼ଣ ମଣ୍ଡୀ ।
ପାରଧିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଲେ ନୃପବର
ମନ-ଦୁଃଖ ଫେଡ଼ିବାରେ,
କର ନ ଚଳିଲ ଏଣ ଏଣୀ ଅଙ୍ଗେ
ତୀର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାରେ ।
ହରିଣୀ-ବିଲୋଳ ଲୋଚନେ ପ୍ରେୟସୀ—
ଗୃହିଣୀ ସାଦୃଶ୍ୟ ଗୃହି
ଖସି ପଡ଼ିଗଲ କାର୍ମୁକରୁ ଶର,
ଉଠାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।
ଅକାଶ ଧରଣୀ ହ୍ରଦ ଗିରି ବନ
ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ଉପବନ
ସର୍ବ ହୋଇଗଲେ ଦେବଯାନୀମୟ,
ଅନ ନ ଦେଖେ ନୟନ ।

ଘନ-କୃଷ୍ଣ-ଘନେ ପ୍ରେୟସୀ-ଚକୁର
ଚପଳାରେ ପ୍ରିୟାବର୍ଣ୍ଣ,
ଘିଙ୍କପଞ୍ଚମରେ ଦେବଯାନୀସ୍ୱନ
ଶୁଣଇ ଯଯାତି କର୍ଣ୍ଣ ।
ଫୁଲ୍ଲିପୂଷ୍ପେ ଗୃହି ପ୍ରିୟା-ପରିଚ୍ଛଦ—
ଭ୍ରମି ପଡ଼େ ନୃପ ମନେ,
ପ୍ରେୟସୀ-ନୟନ ପ୍ରଭି ସେ ଦେଖନ୍ତି
ନିବିଡ଼ ନୀଳ ଗଗନେ ।
ବିଙ୍କରତମଳେ ପ୍ରେୟସୀ-ବଦନ
ଚମ୍ପକେ ଅଙ୍ଗୁଲିଗଣ
ସ୍ଥୂଳ ପକ୍ୱ ଫଳେ ଦେଖନ୍ତି ଯଯାତି
ପ୍ରିୟା ପୀନ ବେଣି ସ୍ତନ ।

ନବୀନ ନୀରଦ ଉତ୍କଣ୍ଠା-ଅବୃତ
କ୍ଷଣପ୍ରଭା ଚୋର ବନ
ଦେଖି ନରନାଥ ସ୍ମରନ୍ତି ପ୍ରେୟସୀ—
ଘନକେଶାବୃତାନନ ।
ଶାରଦ ଗଗନେ ବିମଳ ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ଗୃହିଣୀ ବିଷାଦ-ସୁଖେ
କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱପ୍ନ ସମ ସ୍ମରନ୍ତି ପ୍ରିୟାର
କଳ୍ପିତ ସହାସ ମୁଖେ ।
ଶାରଦ ଉଷାରେ ପ୍ରିୟାବରବପୁ
ବାରବେ ବାରିଜାନନ
ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତେ ମଧୁ କଣ୍ଠସ୍ୱନ
ଶୁଣେ ସେ ଯୁବା-ଶ୍ରବଣ ।
ପ୍ରେମିକ ନୟନ ପ୍ରଣୟ-ପ୍ରତିମା
ସର୍ବତ୍ର କରେ ଦର୍ଶନ,
ପୀରତି ଲୀଳାଏ ସାରା ସଂସାରରେ
ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ।

ସଦା ନୃପମନ ଉଦାସ ଉଦାସ
ବିଷାଦ-ଭରେ ଅନତ,
ଦେବଯାନୀଗତ- ପ୍ରାଣ ହୋଇଥିଲେ
ଏକାନ୍ତ ହସ୍ତିନାନାଥ ।
ବେଳେ ବେଳେ ନୃପ କରନ୍ତି ସଂଶୟ
ଦେବଯାନୀର ପ୍ରଣୟ,
ମନେ ପଡ଼େ ପୁଣି ସତୃଷ୍ଣ ଅପାଙ୍ଗ
ଗଲା ବେଳ ଠାଣିଚୟ ।
ଅଣାୟୀ ସକଳ ମଣେ ଅନୁଗତ
ଖ୍ୟାତ ଏହା ପ୍ରୀତି-ଶାସ୍ତ୍ରେ,
ନିଜ ମନୋଭାବ ଅରୋପେ ପ୍ରଣୟୀ
ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରିୟପାତ୍ରେ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ଏବେ ନରନାଥ ଗହନ କାନନେ
ମୃଗୟା ଉଦ୍ଦେଶେ ଗଲେ,
ପିପାସା-ଆତୁର ନହୁଷନନ୍ଦନ
ମିଳିଲେ ବିବିକ୍ତ ସ୍ଥଳେ ।
ଲାବଣ୍ୟର ହାଟ ବସିଛି ତହିଁରେ
ଫୁଟେ ଶୋଭାଫୁଲ ମାଳା,
ବନକ୍ରୀଡ଼ା ଅବା କରୁଛନ୍ତି ବନେ
ଶର୍ମିଷ୍ଠାଗୋଷ୍ଠୀ ବନବାଳା ।
ଅଳପବୟସୀ ଅଳପକେ ହସି
ଟଳମ କରନ୍ତି ବସି,
ଛନ ଛନ ମନ ନବ ଯଉବନ—
ନବରସେ ଛନ୍ତି ରସି ।
ଧନ୍ୟ ରେ ଯୌବନ ଧନ୍ୟ ତୋ ଉନ୍ମାଦ
ଧନ୍ୟ ତୋ ମୋହ-ଆବେଶେ,
ଯାହା ଯୋଗୁଁ ବିଶ୍ୱ ବିଭାସଇଁ ଜନ-
ନେତ୍ରେ ମଧୁମୟ ବେଶେ !

ଲତିକାଗହନେ ତରୁଶାଖାତଳେ
ନବଯୌବନା ତିନି ଶ୍ୟାମା
ନିବିଷ୍ଟଭାବରେ ବିଶ୍ରବ୍ଧ ଆଳାପେ
ରତ ସେ ନବୀନା ରମା ।
ଏକ ଅଟେ ଗୁରୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ସୁତା
ବେନି ପ୍ରିୟ ସହଚରୀ,
ଇତର ସଖୀଏ ମଧୁପାନରତା
ଧୂହୂର ବନେ ବିଚରି ।
ଦୈତ୍ୟଗୁରୁ ଶୁକ୍ର— ସୁତା ଦେବଯାନୀ
ଧରିଛି ସଜନୀ-କର,
ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ଦିଶେ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର
ଲଭି ଛାୟା ବିଷାଦର ।

ଅନ୍ତରାଳେ ରହି ବିଶ୍ରମ୍ଭ-ଆଳାପ
ଶୁଣିଲେ ହସ୍ତିନାରାଣୀ,
ଶିରେ ଉଠେ ନୃପ— ହୃଦସ୍ଥ ଶୋଣିତ
କୋଟିମୁଖ ଭାଙ୍ଗ ଥାନ ।
ପ୍ରିୟା-ସୁଧାବାଣୀ ପିଇ ଯାଆନ୍ତି ସେ
ଲୋକ ସର୍ବ ଇନ୍ଦ୍ରପୁରେ,
ପ୍ରିୟା-ତନୁ-ଶୋଭା ନେତ୍ର ମାନ ନହାଇ
ଦେଖନ୍ତି ଅପଲକରେ ।
ପୁଚ୍ଛଇ ସଜନୀ "ସଖି ଦେବଯାନି,
କହ ଏ ନୂତନ ନିଦାନ,
ଅନୁଦିନ ସହି ! ଶୁଖିଯାଉ କିପାଁ
କହ ତୋତେ ମୋହ ରାଣ ।
କହ ସଖି ! ଅଜି ନ ଲୁଗୁଅ ମୋତେ
କିପାଁ ତୋ ମଳିନ ମୁଖ,
ଥିଲୁ ଗରବିଣୀ ଚିର ହରଷିତା
ଭୋଗୁ କି ନୀରବ ଦୁଃଖ ?"

ସଖୀ ମଧୁରାଣୀ ଶୁଣି ଦେବଯାନୀ
କହେ ବ୍ରୀଡ଼ାନତମୁଖେ,
"ଆଜି କେତେ କାଳ ବିଷ ପେଟେ ଭରି
ରହିଥିବି ସଖି ! ଦୁଃଖେ ?
ନ କହି ତୋ ଆଗେ କା ଆଗେ କହିବି ?
ତୁ ଦୁଃଖଭାଗିନୀ ମୋର,
ମରଣବେଦନା ଉଣା ହେବ ହେଲେ
କହିଲାରୁ ଆଗେ ତୋର ।
ଯେଉଁ ଦିନୁ ସହି ! ଅଜ୍ଞାତ ପଥିକ
ଛୁଇଁଲେ ଏ ମୋର ତନୁ,
ମନ୍ତ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରଜାଳ କୁହୁକେ ଯେସନ
ସୁଖ ଝଲଝଲ ମନୁ ।

ଅଧିକ ଦିନ ମୁଁ   ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ ଲୋ
ଝରବେଳେ ମୃତ୍ୟୁପଥେ
ଯାଉଛି ଏ ପ୍ରାଣ   ସଖି ! ଅନୁଦିନ
ବିରହ-ନୀରବ-ରଥେ ।
ବନ ପୋଡ଼ିଗଲେ   ଜାଣନ୍ତି ସକଳେ,
ନୀରବରେ ପୋଡ଼େ ମନ,
ମନ ପୋଡ଼ିଗଲେ   ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହୁଏ
ଦଗଧ ବିଶ୍ୱଭୁବନ ।
ମନ ସିନା ସବୁ   ସୁଖର ନିଦାନ
ମନଟି ଦୁଃଖ କାରଣ, !
ମନେ ଯେବେ ନାହିଁ   ସୁଖ ଏ ସଂସାରେ
ସବୁ ହୁଏ ଅକାରଣ ।
ନାହିଁ ଯାହା ପିଣ୍ଡେ   ନାହିଁ ତା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ
ସୃଷ୍ଟି ମନ-ଅନୁଯାୟୀ
ଯାଏ ସୃଷ୍ଟି ଶୂନ୍ୟ   ଶୁଷ୍କ ମରୁସମ
ମନେ ଯେବେ ସୁଖ ନାହିଁ ।

ପ୍ରାଣପ୍ରିୟତମ   ପାଶେ ଯେ ସୁଧାଂଶୁ
ଅମୃତ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଢାଳେ,
ସେ କୌମୁଦୀ ପୁଣି   ହୁଏ ହଳାହଳ
ପ୍ରଣୟି-ବିରହ-କାଳେ ।
ସୁଖେ ଯାହା ଯୋଗେ   ସୁଖ ବଢ଼େ, ଦୁଃଖେ
ଦୁଃଖ ବଢ଼େ ତାହାପାଇଁ,
ଗରଳୁଁ ଅମୃତ   ହଳାହଳୁଁ ସୁଧା
ମିଳେ-ଭାଗ୍ୟ-ଅନୁଯାୟୀ ।
ନାହାନ୍ତି ଜନନୀ   ମନ-କଥା ଜାଣି
ଜନକଙ୍କୁ ଯେ ବୁଝାନ୍ତେ,
ଅଭାଗୀ ମୁଁ ସଖି !   ଅତି ଶିରମାଣୀ
ଗଲେ ମାତା ମୋ ଜନ୍ମାନ୍ତେ ।

କପର କନ୍ଦରୁ ପିତାଙ୍କୁ ଲୋ ମୋର
ଶରଭକ୍ତ ତାଙ୍କ ସୁତା
ଅଜ୍ଞାତ ପୁରୁଷେ ପରାଣ ଅରପି
ହେଲ ତାଙ୍କ ଅଙ୍କଶ୍ରୀତା ।
ପାଇବ ଯେବେ ସେ ପ୍ରିୟ ଦରଶନ
ପଦେ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପିବ,
ନୋହିଲେ ଅଜହୁଁ ସଂସାର ବରଜି
ମୁନିବ୍ରତ ଆଚରିବ ।
ଅବା ଏ ଜୀବନ— ତନ୍ତୁ କାଳସ୍ରୋତେ
ଖସି ପଡ଼ି ଯିବ ବୁଡ଼ି,
ପ୍ରାଣବିହଙ୍ଗମ ନିମଜ୍ଜିତ ନୀଡ଼
ତେଜି ଯିବ ଶୂନ୍ୟେ ଉଡ଼ି ।”
ବିରହିଣୀ ବାଣୀ ଶୁଣି ନୃମଣିଙ୍କ
ଦୁଲୁ ଦୁଲୁ ପଡ଼େ ଗାତ୍ର ;
ସଂଶୟଦୋଳାରେ ଦୋଳାୟିତ ଖେରେ
ଆଶାୟୀ ଯୁବା ଯଯାତି ।

ପୁଚ୍ଛିଲେ ମନକୁ କେଉଁ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ
ରମାହୃଦସିଂହାସନେ
ଅଭିଷିକ୍ତ ! ନିଜେ ନିଜକୁ ବସାନ୍ତି,
ଓହ୍ଲାନ୍ତି ସନ୍ଦଗ୍ଧ ମନେ ।
ବହଇ ଚପଳା ବିଧବା ମଲ୍ଲିକା
ପରିହାସମୟୀ ବାଳା,
ହସି ହସି ଯେତୁ ଶୁଣି ସଖୀବାଣୀ
ଗୁନ୍ଥୁଥିଲା ବନମାଳା ।
ପ୍ରିୟତମା ସଖୀ— ବିଷମ ସଙ୍କଟ
ଦେଖିଣ ଶାନ୍ତମନା
ପ୍ରେମେ ଜା ନିବୃତ୍ତି ଆଶେ କଲ ବ୍ୟାଜେ
ନୟନେ ସଂଶୟ ସୂଚନା ।

"କହବା କେମନ୍ତେ ଏ ମନ୍ତ୍ରବାକ୍ୟ ମିଥ୍ୟା
ଗୁରୁଙ୍କ ଅଗରେ ଯାଇଁ,
ଏ ସଂସାରେ କେହୁ ଅକ୍ଷୟାଏ ସହୁ !
ବରହେ ତ ମର ନାହିଁ ।
କେତେ ନରନାରୀ ମରୁଛନ୍ତି ଭବେ,
ଦେଖୁଅଛୁ ମୁହିଁ ନିତ,
ରୋଗ, ଜରା, ଜନ୍ତୁ— ଦଂଶନ, ଦୁର୍ଯୋଗ;
ତା ହେତୁ, ନୁହଇ ପ୍ରୀତ ।
କେବେ ଶୁଣି ନାହିଁ, ବରହେ ପ୍ରେୟସୀ—
ପ୍ରେୟସୀମା-ଅନୁତ୍ୟାଗ,
ଅନୁରାଗେ ସତୀ ନ ମରନ୍ତି କେବେ,
ଦଗ୍ଧ ନୋହୁଁ ଦେହ ଅଗ ।
ରତି ଦମୟନ୍ତୀ ପାର୍ବତୀ ସାବିତ୍ରୀ
ଦୁଃଖେ ମଲେ କେତେଜଣ,
ପ୍ରେମ ଜନ୍ମଭୂତା ଯୌବନର ଗୁଣ,
ରକ୍ତ-ଅସଂଯତପଣ ।

କାମ ପ୍ରେମ ଦୁହେଁ ପ୍ରୀତ-ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦ
ଅନୁରାଗ ଦୁଏ ଅଙ୍ଗେ,
ଦେଖି ଦେଖି ସଙ୍ଗ- ଲାଳସା ଜନ୍ମଇ
ପ୍ରେୟସୀର ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ।
ଦର୍ଶନେ ପୀରତ ବଚ୍ଛେଦେ ବସ୍ମୃତ
ପ୍ରୀତ-ରହସ୍ୟ ମୁଁ ଜାଣେ,
ଜେଣୁ କାହା ମୁଖ ଦେଖି ହେଲେ ସୁଖ
ସ୍ଥାନ ନ ଦଏ ତା ପ୍ରାଣେ ।
ଅଙ୍ଗରାଗ ସୁଖ ଅଚ୍ଛେଦନର,
ତଡ଼ଇ ଅଳପକାଳେ,
ସମ୍ଭୋଗେ ବତୃଷ୍ଣା ଜନ୍ମେ କାଳକ୍ରମେ
ମୋହ ଛୁଟିଯାଏ ତାଳେ ।

ଦେଖିଅଛୁ ମୁହିଁ କଚ ବିରହରେ
ହୋଇଥିଲୁ ସହି ! ବାଇ,
ଯଜ୍ଞେ କଲୁ ତୁ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ,
ଶିର ଟେକିଧରିବାପାଇଁ ।
ଗଲା କଥା ସହି ! ଗଲଣି ବିସ୍ମରି,
ଜଗତର ଏ ବେଭାର,
ସର୍ବେ ସ୍ୱାର୍ଥବଶ ବାସନାର ଦାସ
ବୁଝନ୍ତି କେହି କାହାର ।
ଶଙ୍କର ବିବାହେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ
ମଣି କାଞ୍ଚନରେ ମିଶି,
ତୋର ଶୁଭ୍ରଯଶ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର
ରହିଥିବ ଦିଶି ଦିଶି !
ଭୁଲିଯାଏ ଯାହା ନ ପଶୁରେ କେହି
ଏ ଜଗତ ବିନଶ୍ୱର,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ବିସ୍ମୃତି ସହି ଲୋ !
ଭବେ ସର୍ବ ବିଷାଦର ।

ଯଯାତି ନୃପତି ଶତଦାର-ପତି,
ନୃପତିଙ୍କ ପ୍ରୀତି କାହିଁ ?
ଶିଶିରେ ସନ୍ତପ୍ତ ବୃଥା କପାଁ ସହି !
ସପତ୍ନୀ ହେବାକୁ ବାଇ ?
ନ ବାଦ ନ କାନ୍ଦ ପ୍ରିୟ ସଜନୀ ଲୋ !
ଛଦ୍ମବେଶେ ମୁହିଁ ଯିବି,
ଯଯାତି ନୃପତି ଚରଣ ଆଶିଣି
ତୋହର ଦୁଃଖ ନିବେଦିବି ।
କହିବ "କୁଣ୍ଠାଇ ସଖୀ ନମ୍ରି ତନୁ
କିପୁଁ ଉଠାଇ ସ୍ୱଜନ !
କରିଣ ଗାନ୍ଧର୍ବ ବିଧାନେ ବିବାହ
କଲ କିପାଁ ବରଜନ ?

ଘେନି ଆସ ତାଙ୍କୁ   ନୋହିଲେ ମୁଁ ଆଜି
ହସ୍ତିନା-ଅଧିକରଣେ
ଆବେଦନ କରି   ଧଆଇବି ଦଣ୍ଡ
ମହାଧର୍ମସିଂହାସନନ ।
ନ ଶୁଣିଲେ ମୋର   ଗୁହାରି ରାଜନ
ଦେଶେ ଦେଶେ ମୁଁ ବୁଲିବି,
[illegible]ସ୍ୱିହନ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି   ଅକୀର୍ତ୍ତି ନାଗରା
ବଜାଇବି ଉଚ୍ଚ ରବି ।"
କହନ୍ତି ସଜନୀ,   "ସଖି ଦେବଯାନି !
ବିଷମ ସମସ୍ୟା ହେଲା,
ଅନ୍ଧ ପରି ମନ   କନ୍ଦର୍ପ ଚଣ୍ଡାଳ
ଅମୃତେ ଗରଳ ଦେଲା ।
କପଟ ସନ୍ଧି ଲୋ !   ବିକଳି ପରାଣ
ଏବେ ଗୃହେ ଏ ପ୍ରକାରେ,
ଏଡ଼େ ପଥରକୁ   ଛାତି ପତାଇବା
ଦେଖା ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ ।

ଯଯାତି କ୍ଷତ୍ରିୟ   ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣକନ୍ୟା
ବିଷମ ସମସ୍ୟା ହେଲା,
ବିଷମ କ୍ଷେତ୍ରରେ   ବିଷମବିଶିଖ
ଫୁଲଶର ପେଷି ଦେଲା ।
ଅଗାଧ ଜଳକୁ   ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଇଲୁ
ବୁଡ଼ି ଯିବୁ ନ ଉଠିବୁ ?
ସର୍ବବର୍ଣ୍ଣଶ୍ରେଷ୍ଠ   ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ
କଳଙ୍କ କାଳି ଲେପିବୁ ?
ତୋର ପିତା ଗୁରୁ   ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଦେବ
ଦାନବେ ଯା ଅନୁଚର,
ଛତ୍ରପତି ଦାନବେଶ   ବୃଷପର୍ବା
ଅଟନ୍ତି ଶିଷ୍ୟ ତାଙ୍କର ।

ବୃଦ୍ଧମୁଖୁଁ ଶୁଣା ଅଛୁ ନରେଶ୍ୱର
ଚିନ୍ତା ନ ଦେଉ ଯେ ଧୀର
କୂପୁଁ ଉଦ୍ଧାରିଲେ ତୋତେ ସେ ଯଯାତି
ହସ୍ତିନାଧିପତି ବୀର ।
ବ୍ରାହ୍ମଣତନୟା ନ ଜାଣି ନ ଶୁଣି
କ୍ଷତ୍ରିୟ ପୁରୁଷେ ଅଧା
ବିଚାରି ପରଶି— ପମର ସଜନି !
ଧର୍ମଭୀରୁ ନରନାହା ।
ଗୁରୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରଦେଶଦର୍ଶୀ
ଶଙ୍କର ବିବାହମତେ
ଏଡ଼ କୁଳାଗ୍ରର ନିକୃଷ୍ଟ ବିବାହ
ଦେବେ ତୋତେ ସେ କେମନ୍ତେ ।”
ସଖୀ ବାଣୀ ଶୁଣି କ୍ଷୁଣ୍ଣା ଦେବଯାନୀ
ଭଣନ୍ତି ବିଷଣ୍ଣ ବଦନେ,
“ଯେତେ ଝାର ଦେଇ କହ ପ୍ରାଣସଖି !
ଦହୁ ଏ ଦଗ୍ଧମନେ !

ମନାଇଲି ଯେତେ ଅବୋଧ ମନକୁ
ମନା ତ ମାନିଲା ନାହିଁ,
କହ ସଖି ! କେଉଁ ରାଜ୍ୟ ପଳାଇବ
ପ୍ରୀତି ଦାଉ ନାହିଁ କାହିଁ ?
ଗଲା ଜାତି ମାନ ଗୁରୁ ଗଉରବ
ପ୍ରୀତି କଲା ଏତେ ଶର,
ଏଡ଼େ ବଡ଼ କୁଳେ କଳଙ୍କ ଲେପିଲି
ନ ଗଲି କିପାଁ ମୁଁ ମରି !
ସମ ଜାତି କୁଳେ ସମ ଅବସ୍ଥାରେ
ପ୍ରୀତି ସିନା ସୁଶୋଭନ,
ମୋର ପ୍ରୀତି ସମ ହଟହଟା କଥା
ନ ଥିବ ଏ ତ୍ରିଭୁବନ ।

କେଉଁ ଦୋଷେ ମୋତେ ନିଦାରୁଣ ବିଧି
ଠେଲିଲେ ପାପଜମାଳେ,
ବିରହେ ଦାବଦଗ୍ଧ ହେଉଛି ହୃଦୟ
ମେଣ୍ଟିବ କି ତୃଷା ତାଳେ ?
ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟେ କୋଟି ଯୁଗ ସମ
କି କରିବ ଯିବ ତାହିଁ,
ରଖିବି କି ଏଣୁ ପରାଣ ତେଜିବି,
କିଛି ବୁଦ୍ଧି ଦିଶୁନାହିଁ ।
କହ ପ୍ରାଣସଖି ! ସେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରେ
ପ୍ରୀତି-ଦାଜ ଅଛି କି ନା,
ପ୍ରାଣେଶ-ବିଚ୍ଛେଦେ ତ୍ରିଦିବ ବିଭବ
ଅଶାନ୍ତି-ନରକ ସିନା ।
ପୂର୍ବଜନ୍ମକର୍ମ— ଫଳେ କି ପଡ଼ିଲି
ଘୋର ପାପ-ସିନ୍ଧୁ ଜଳେ,
ଉଠିବାକୁ ମୋର ମନ ବଳୁ ନାହିଁ
ବୁଡ଼ିଯାଉଛି ଅତଳେ !

ପାପ ବୋଲି ଯାହା କହେ ଜାତିମାନ
ଲାଗେ ମୋତେ ପୁଣ୍ୟଫଳ,
ତେଣୁ ପ୍ରେମ ସଖି ! ଆଶ୍ରିବାକୁ ଶ୍ରେୟ
ପରାଣେ ମୋ ନାହିଁ ବଳ ।
ମରିବାକୁ ମୋର ପ୍ରିୟ ସଜନି ଲୋ !
କେବେଁ ମତ ବଳୁନାହିଁ,
ମରେ ଆଶା-ହୀନ ମରୁକ ସେ କାପାଁ
ପ୍ରେମେ ଯେ ହୋଇଛି ହାର ।
ଚଉଦ ଭୁବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରେ ପ୍ରେମ
କିଛି ଶୂନ୍ୟ ନ ଦିଶଇ,
ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ପରସ୍ପରେ ଭୁଲି
ନ ପାରନ୍ତି କାହିଁ ରହି ।

ପ୍ରୀତି ନ ମାନଇ ଜାତି ସଜାତି ଲୋ !
ପ୍ରୀତି ନ ଲୋଡ଼ଇ ପଦ,
ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର— ବିଚାର ନ ରହେ
ପିଇଦେଲେ ପ୍ରୀତିମଦ ।
ପ୍ରଣୟି-ନୟନେ ସଂସାର-ସମ୍ପତ୍ତି
ଦିଶଇ ତୃଣ ସମାନ,
ଜ୍ଞାନ ହୁଅଇ ଧର୍ମ ଅର୍ଥ ମୋକ୍ଷ
ଅପମାନ ଅଭିମାନ ।
ପ୍ରେମିକ-ନୟନ ପଶିଣି ପ୍ରତିମା
ସର୍ବତ୍ର କରେ ଦର୍ଶନ,
ପ୍ରେମେ ଘଟିଯାଏ ସାରା ସଂସାରରେ
ବିଷମ ପରିବର୍ତ୍ତନ ।
ଦେଖିଲି ସେ ଯେଉଁ ମଧୁର-ମୂରତି
ଛୁଇଁଲି ସେ ଯେଉଁ ତନୁ,
ଏ ପିଣ୍ଡେ ପରାଣ ଥିବାଯାଏ ସହୁ !
ପାସୋର ନ ଯିବ ମନୁ ।

ଦେଖିଛୁ ନିଶୀଥେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ମୂରତି,
ଦେଖିଛୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ରବି,
ମଧୁରିମା ତେଜେ ବଳିଛି ସେ କିଏ
ଇନ୍ଦୁ-ଅର୍କ ଯୁଗ୍ମ ଛବି ।
ଛାର ଜାତି ମାନ ରୂପ ଯଉବନ
ଛାର ଏ ଦଗ୍ଧ ଜୀବନ,
ଏ ଯୌବନ ଦାନେ ପାଅନ୍ତି ସଖି ମୁଁ
ଯେବେ ସେ ଅମୂଲ୍ୟ ଧନ ।
ସତେ କି ଲଲାଟେ ଲେଖିଅଛି ବିଧି
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଧାଧାର,
ଫାଟିଯିବ ଚକ୍ଷୁ ବରବପୁ ଭୋଗ
ଦେନଇ ଲୋ ଆଜ ତାହାର ।

ନୀରବ ଲକ୍ଷଣ   ଚାହିଁଲ ପ୍ରଣୟୀ
ପ୍ରିୟତମେ ଷୋଳଅଣା,
ଆନ ଠାରେ ଲେଶ   ଥିଲେ ଅନୁରାଗ
ଲାଗେ ପୃଥ୍ୱୀ ବଣା ବଣା ।
ସମ୍ମୁଖିଲ ମୁହିଁ   ସଖୀ ଶର୍ମିଷ୍ଠାଙ୍କୁ
କୂପଗତ ଜଳ ଯେଣୁ,
ସେହୁ ସ୍ପର୍ଶ ସୁଖ   ଯୋଗ ମୋତେ ସହୁ
ଘଟାଇଲା ସିନା ତେଣୁ ।
ଦୁଃଖ ପାଇ ସିନା   ଦରଶନ ସୁଖେ
ଜୀବନ ସଫଳ ହେଲା,
ତପେ ବର ପାନ୍ତ   ମୁନି, ମୋତେ ବାଧି
କୋପେ ଦର ଦର ଦେଲା ।
ଶାଳପ୍ରାଂଶୁ ସେ ଯେ   ଗମ୍ଭୀର ମୂରତି
ମମ୍ବୁଧର ସମ ଧୀର,
ଅସୀମ ସାହସେ   ଉଦ୍ଧାରିଲେ ମୋତେ
ତେଇଁ ରୂପ ସୁଗମ୍ଭୀର ।

•

ସେ ଅଟଳ ଦ୍ରୁମେ   ଅଜଣ୍ଣ ପଡ଼ିଛୁ
ଯେବେ ମୋ ପ୍ରାଣ-ବଲ୍ଲରୀ,
ଆସୁ ପଛେ କୋଟି   ପ୍ରଳୟ ପବନ
ସେ ଆଶ୍ରୟ ଥିବ ଧରି ।
ପୂଜୁଥିବ ସଦା   ସେ ଦେବତା ଯେବେ
ପାଇଛୁ ପ୍ରସାଦ ତାର,
ନିଭିଯାଉ ପଛେ   ପରାଣ-ପ୍ରଦୀପ
ସତି ତଇଲ ଅଣାର ।
ମନ-ଅନୁରୂପେ   ଲତିକା-ସୁଦତୀ
ତରୁବର ଲୋଡ଼ି ନିଏ,
ଯଉବନ ଧନ   ଅରପି ତା ପଦେ
ଅନ୍ତେ ସ୍ୱଜୀବନ ଦିଏ ।

ପ୍ରୀତି ନ ମାନଇ ଜାତି ସଜନି ଲୋ !
ପ୍ରୀତି ନ ଲୋଡ଼ଇ ପଦ,
ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର— ବିଚାର ନ ରହେ
ପିଇଦେଲେ ପ୍ରୀତିମଦ ।
ପ୍ରଣୟି-ନୟନେ ସଂସାର-ସମ୍ପତ୍ତି
ଦିଶଇ ତୃଣ ସମାନ,
ଭଗ୍ନ ହୁଅଇ ଧର୍ମ ଅର୍ଥ ମୋକ୍ଷ
ଅପମାନ ଅଭିମାନ ।
ପ୍ରେମିକ-ନୟନ ପବିତ୍ର ପ୍ରତିମା
ସର୍ବତ୍ର କରେ ଦର୍ଶନ,
ପ୍ରେମେ ଘଟିଯାଏ ସାରା ସଂସାରରେ
ବିଷମ ପରିବର୍ତ୍ତନ ।
ଦେଖିଲି ସେ ଯେଉଁ ମଧୁର-ମୂରତି
ଛୁଇଁଲି ସେ ଯେଉଁ ତନୁ,
ଏ ପିଣ୍ଡେ ପରାଣ ଥିବାଯାଏ ସଖି !
ପାସୋରି ନ ଯିବ ମନୁ ।

ଦେଖିଛି ନିଶୀଥେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ମୂରତି,
ଦେଖିଛି ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ରବି,
ମଧୁରିମା ତେଜେ ବଳିଛି ସେ କାଏ
ଇନ୍ଦୁ-ଅର୍କ ଯୁଗ୍ମ ଛବି ।
ଛାର ଜାତି ମାନ ରୂପ ଯଉବନ
ଛାର ଏ ଦଗ୍ଧ ଜୀବନ,
ଏ ଯୌବନ ଦାନେ ପାଅନ୍ତି ସଖି ମୁଁ
ଯେବେ ସେ ଅମୂଲ୍ୟ ଧନ ।
ସତେ କି ଲଲାଟେ ଲିହିଅଛି ବିଧି
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଧାଧାର,
ଫାଟିଯିବ ବକ୍ଷ ଦରଦପ୍ର ଭୋଗ
ଫେଲିଲି କେ ଆଜ ତାହାର ।

ମୀରବ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରଣୟୀ
ପ୍ରିୟତମେ ଷୋଳଅଣା,
ଆନଠାରେ ଲେଶ ନହଲେ ଅନୁରାଗୀ
ଲଗେ ପୃଥ୍ୱୀ ବଣା ବଣା ।
ସମ୍ଭୂଥିଲି ମୁହିଁ ସଖୀ ଶର୍ମିଷ୍ଠାଙ୍କୁ
କୂପଗତ କଲ ଯେଣୁ,
ସେହୁ ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖ ଯୋଗ ମୋତେ ସହୁ
ଘଟାଇଲ ସିନା ତେଣୁ ।
ଦୁଃଖ ପାଇ ସିନା ଦରଶନ ସୁଖେ
ଜୀବନ ସଫଳ ହେଲ,
ତପେ ବର ପାନ୍ତ୍ର ମୁନି, ମୋତେ ବାଧି
କୋପେ ବର ବର ଦେଲ ।
ଶାଳପ୍ରାଂଶୁ ସେ ଯେ ଗମ୍ଭୀର ମୂରତି
ମହୀଧର ସମ ଧୀର,
ଅସୀମ ସାହସେ ଉଦ୍ଧାରିଲେ ମୋତେ
ତେଇଁ କୂପ ସୁଗମ୍ଭୀର ।

ସେ ଅଟଳ ଦ୍ରୁମେ ଆଜଣ୍ଟ ପଡ଼ିଛି
ଯେବେ ମୋ ପ୍ରାଣ-ବଲ୍ଲରୀ,
ଅସୁ ପଛେ କୋଟି ପ୍ରଳୟ ପବନ
ସେ ଅଶ୍ରୟ ଥିବ ଧରି ।
ପୂଜୁଥିବି ସଦା ସେ ଦେବତା ଯେବେ
ପାଇଛି ପ୍ରସାଦ ତାର,
ନିଭିଯାଉ ପଛେ ପରାଣ-ପ୍ରଦୀପ
ସତ ଭଇଲ ଅଶାର ।
ମନ-ଅନୁରୂପେ ଲତିକା-ଯୁବତୀ
ତରୁବର ଲୋଡ଼ି ନିଏ,
ଯଉବନ ଧନ ଅରପି ତା ପଦେ
ଅନ୍ତେ ସ୍ୱଜୀବନ ଦିଏ ।

ବସନ୍ତେ ଯାବନ୍ତ ବିହଙ୍ଗମ ପୁଂସେ
ଗାନ କରି ମଧୁ ତାନେ,
ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ ନାଚୁଣି ବରନ୍ତି
ବିହଙ୍ଗକାମିନୀମାନେ ।
ମାନବୀ ହୋଇଣ କିପାଇଁ ସଖି ମୁଁ
ସେ ଦିବ୍ୟ ଅଧିକାରରୁ
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ପରାଣକୁ
କରିବି ଭୀଷଣ ମରୁ ।
ଯାଉ ପଛେ କୁଳ ଯାଉ ଜାତି ମାନ
ଦେଇଛି ଜଣକୁ ପ୍ରୀତି,
କୁଳଟା ସମାନ ନ ଭଜିବି ଅନେ
ନୁହେ ତା ସତୀର ରୀତି ।
କୁମୁଦିନୀ ଧନୀ ଇନ୍ଦୁ-ଅସ୍ତଗତେ
ହୋଇଯାଏ ନିମୀଳିତ,
ସ୍ୱାମୀ ଦରଶନେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବିସ୍ଫାରିତ
ନେତ୍ର କରେ ଉନ୍ମୀଳିତ ।

ସରୋଜିନୀ ସତୀ ଭାନୁ ବିରହରେ
ହୁଏ ସଦା ବିଷାଦିତା ।
ରବି-ଆଗମନେ ପୁଣି କମଳିନୀ
ହୁଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହରଷିତା ।
ଗିରି ଅଙ୍କ ତେଜି ଯାଏ ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଦୂର ଜଳଧି ଆଶାରେ,
ଯାଉ ବନ୍ଧୁ ଏ ମୋ ପ୍ରାଣସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ
ସେ ଅଜ୍ଞାତ ଭରସାରେ ।
ହୃଦୟ ଆବେଗ ନ ପାରିବ ରୋଧି
ନ ବାର ନ ବାର ସଖି !
ମଧୁରମୂରତି ବିଦେଶୀ ପଥିକ
କେଉଁଠାରେ ଛନ୍ତି ସଖି !

ନିଷ୍ଠୁର ଯଯାତି ! ତୁମ୍ଭର ଲାଗି ହେ
ସହେଁ ମୁଁ ଏତେ ଯାତନା,
ହେ ସ୍ୱାମୀ ହେ ପ୍ରଭୁ ଅହେ ଜୀବିତେଶ !
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅଛି କି ଜଣା ?
ଦେଖା ହେଲେ ଅବା ସ୍ମୃତି ଜାଗି ନାଥ
ମୋ ଦୁଃଖ ଦେଖାନ୍ତ ଥରେ,
ଶରଣପଞ୍ଜର ଦେଖନ୍ତ ଦାସୀର
ଏ ଦୁଃଖ କରୁଣାଭରେ ।
ମୋ ଦୁଃଖରେ ତୁମ୍ଭ ଦୁଃଖୀ ଦେଖି ପ୍ରାଣ
ହୁଅନ୍ତା ମୋର କି ସୁଖୀ,
ନିଷ୍ଠୁର ଚିତ୍ତେ ଯେ ଭୁଞ୍ଜେ ରାଜ୍ୟସୁଖ
ମୁଁ ସିନା ତା ପାଇଁ ଦୁଃଖୀ !”
ଏ ସମୟେ ଏକ ଭୀଷଣ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ବିକଟ ଦନ୍ତ ଦେଖାଇ
ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନେ ସେହି ବନପଥେ
ଭୀମବେଗେ ଗଲା ଧାଇଁ ।

ହଠାତେ ନୃପତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ପେଷି
କଲେ ତା ଜୀବନ ନାଶ,
ଅଭୟ ପ୍ରଦାନେ ବାମାଗଣେ ବୀର
ମିଳିଲେ ଆସିଣ ପାଶ ।
କରପଦ୍ମ ଯୋଡ଼ି କହିଲେ ସଖୀଏ,
“ହେ ଦେବ ! ରଖିଲ ପ୍ରାଣ,
ଆଜଠାରୁ ଏହି ଜୀବନ ଆମ୍ଭର
ତୁମ୍ଭର ପଦେ ସମର୍ପଣ ।”
ଅଘଟନ ସଂଘଟନ ପର ବାଳା
ଦେଖିଣ ନୃପତିବରେ
କହୁଥିଲା କଥା ଭୁଲି ମ୍ରିୟମାଣ
ହେଲା ବିଷମ ଲଜ୍ଜାରେ ।

ଉଠି ନ ପାରିଲା ତନ୍ୱୀ ନିତମ୍ବିନୀ
ଭଣିଲା, "ମା ବସୁମତି!
ଫାଟିଗଲେ ଦୁଇ ଫାଳ ହୋଇ ତୁହି
ତୋ ମଧ୍ୟେ ମୁହିଁ ପଶନ୍ତି।"
ଭାଳଇ ଭାବିନୀ, "ସ୍ଥିର ହୋ ରେ ମନ!
'କପାଁ ଯାଉ ଦମ ଦମ,
କପାଁ ପ୍ରାଣ ତୁ ରେ ଲକ୍ଷିତ ବାଞ୍ଛିତ
ଏହୁ ତ ପ୍ରାଣେଶ ମମ।
ମୋ ନେତ୍ର-ପ୍ରତିମା ନେତ୍ର ଅଗେ ଜଗି
ଦେଖେଁ ନେତ୍ର ଫେଡ଼ି ଥରେ,
ଝୁରି ଝୁରି ଯାଙ୍କୁ ଝରଇ ଲୋତକ
ଜଗି ସେ ମୋର ଆଗରେ!
ଧନ୍ୟ ହେ ପ୍ରାଣେଶ ବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ!
ଦେଲ ଆସି ଦରଶନ
ଦାସୀ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣ ଦାରୁଣ ଯାତନା
ଜାଣି କି ପ୍ରିୟଦର୍ଶନ?"

ଅନାୟତ୍ତେ ବାଳା ନୃପ ପଦ୍ମାନନ
ଥରେ ଥରେ ଦେଏ ଚାହିଁ,
ଚାରି ଚକ୍ଷୁ ମେଳ ହେଉଥିଲେ ଖରେ
ନେତ୍ର ନିଏ ନେଉଟାଇ।
ବାପଙ୍କୁ ଜଣାଇ କୁଶଳ ପଚାରି
କହିଲେ ନୃପତିମଣି,
"ସଖୀଙ୍କ ବଚନେ ବାହୁଡ଼ ସ୍ୱପୁରେ,
ଅସ୍ତ୍ରୋନ୍ମୁଖ ଦିନମଣି।
ଗୁରୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟେ କହିବ, ଯଯାତି
ହସ୍ତିନାର ଅଧୀଶ୍ୱର
ସଭକ୍ତି ପ୍ରଣାମ ଅଜସ୍ର ନିବେଦେ
ହେ ଗୁରୋ! ତୁମ୍ଭ ପୟର।"

ନୃପତି ମେଲାଣି
ବେଳ ହେବା ଜାଣି
ବାଳାମନ ଗଲା ମରି,
ସନ୍ତୋଷେ ଗୃହିଣ
ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ହିତ
କଟାକ୍ଷେ ନୃପକେଶରୀ ।
ଯାଅନ୍ତେ ନରେଶ,
ମନ ହେଲା କୋଟି
ନେତ୍ର ପାଇଥାଆନ୍ତା କି,
ପ୍ରଣୟି-ଆନନେ
କୋଟି କୋଟି ଯୁଗ
ବସି ରହିଥାନ୍ତା ଟାକି ।
ପ୍ରଣୟିନୀ ସ୍ୱୀତ
ଚାହେଁ ନ ଦେଖିଲେ
ଦେଖିଲେ ନ କହେ କଥା,
କୋଟିନିଧି ଯାକୁ
ମଣୁଥାଏ ପ୍ରାଣେ
ତା ପାଶେ ନ ଟେକେ ମଥା ।
କଳକଳ କରି
ଗୁହିଁବା ନୁହଇ
ପ୍ରୀତି-ସ୍ୱୀତ, ତହିଁ ବ୍ୟାଜ,
ଗୋପ୍ୟ ଗୃହିଣୀରେ
ଅପାଙ୍ଗ ଚାଳିବା,
ଗୁହିଁଲେ ପ୍ରଣୟୀ ଲାଜ ।

ପ୍ରଣୟି-ପବନ
ବନସ୍ଥଳୀ ତାକୁ
ଲାଗିଲା ତୀର୍ଥ ସମାନ,
ସେ ପୁଣ୍ୟ ପରଶେ
ରତ୍ନରେଣୁ ସମ
ମଣିଲା ବାଳା ସେ ସ୍ଥାନ ।
ଭାଳିଲା ଏ ପ୍ରାଣ
ଦୁଇଥର କାଣି
ଅଯତ୍ନେ ଦେଲି ନୃମଣି,
କପଟୀ କି ମୋର
ପ୍ରଣୟ ପ୍ରାଣେଶ,
ଦାରୁଣ ନୃପ କରଣି !
କଠିଣ ପ୍ରଣମି
ପରାଣ ଭକତି
ଜଣାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ,
କି ଅବା ଧୃଷ୍ଟତା
ଦେଖି କୋପ କଲେ
ବୀରମଣି ନରସାଇଁ ।

ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ ନେବା ପିନା ତାଙ୍କ
ଇଚ୍ଛା ଅନିଚ୍ଛାର କଥା,
ଶ୍ରୀଚରଣ ଧ୍ୟାନ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ
ତାହା ତ ମୋ ହାତ କଥା ।
ଯେଉଁସ୍ଥାନେ ନୃପ ହୋଇଥିଲେ ଠିଆ
ସେ ସ୍ଥାନେ ଲୀଳା-କମଳ,
ପକାଇ ସାଉଁଟି ଆଣି ପୁଣି ରେଣୁ
ବୋଳିଲା ଗଣ୍ଡମଣ୍ଡଳ ।
ଧନ୍ୟ ରେ ପ୍ରଣୟ ଧନ୍ୟ ତୋ କରଣି
ଧନ୍ୟ ତୋ ବାଜୀକରଣେ,
କି ମୋହ ଅଞ୍ଜନ- ବୋଳିଦେଉ ଆଣି
ଯୁବା-ଯୁବତୀ-ନୟନେ !
ଯା ଯୋଗୁଁ ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି ଏ ବିଶ୍ୱ
ସୁଧାମୟ ମୋହାବେଶେ,
ସଂଶୟ-ବିଚ୍ଛେଦ— ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହୁ
ପ୍ରଣୟ ! ତୁ କେଉଁ ଦେଶେ ?

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ବାଳା-କୁଳଶୀଳ ନ କଲେ ନୃପତି
ହୋଇଥିଲେ ମୁଗ୍ଧଚିତ୍ତ,
ଜାଣିଲେ ଯହୁଁ ସେ ଶୁକାଚାର୍ଯ୍ୟ-କନ୍ୟା
ହେଲେ ପୁଣି ଧର୍ମଭୀତ ।
ପ୍ରୀତିମଧୁ ସ୍ୱପ୍ନେ ମଗ୍ନ ଥିଲେ ମନ
ବିସୋରନ୍ତି ସବୁ ନୃପ,
ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଣୟ— ସ୍ୱପନ ଦେଖନ୍ତି
ବାସ୍ତବ ଘଟନାରୂପ ।

ଦମିଯାଏ ଚିତ୍ତ ଘୋଟଇ ବିଷାଦ,
ନିସ୍ୱଣ ନରେଶ ମନ;
ନୃପମର୍ମସ୍ଥଳୁଁ ଉଠେ ନିଶବଦ—
ଶବଦରେ ହା ହା ସ୍ୱନ ।
ବହୁ ଯାଇଥିଲା ଅସକ୍ତ-କଣ୍ଟକ
ହୃଦୟଗଭୀରଦେଶେ,
ଉପାଡ଼ିବାପାଇଁ କରୁଁ ସେ ଯତନ
ହେଲା ଯାତନା ଅଶେଷେ ।
ହୋଇଥିଲା ଅସ୍ଥି- ମଜ୍ଜାଗତ ଶ୍ୟାମା—
ପୀରତି ନରେଶାନ୍ତରେ,
ରକ୍ତେ ମିଶି ପ୍ରୀତି— ବିଷ ନ ଛିଡ଼ିଲା
ଭ୍ରାନ୍ତି-ବୈରାଗ୍ୟ-ମନ୍ତ୍ରରେ ।
ପ୍ରଣୟ-ପର୍ବତ— ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶିଖରେ
ପ୍ରଣୟ-କଣ୍ଟକ ବିନ୍ଧୁଁ,
ପ୍ରଣୟ-ଶିଖରୁଁ ପଡ଼ି ମଗ୍ନ ହେଲେ
ନୃପ ଘୋର ଦୁଃଖ-ସିନ୍ଧୁ ।

•

ଭାଳନ୍ତି ଯଯାତି କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୋଇ ମୁଁ
ବିପ୍ରକନ୍ୟା ବରିବି କି ?
ନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବିଧୁବଂଶପଣ
ଦେବି ପ୍ରୀତି-ପଦେ ବଳି ?
କି କହିବେ ମୋତେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମଣ୍ଡଳ
କି କହିବେ ଶୁକ୍ରଗୁରୁ,
ଦେଖିଲେ ମୋ ରଥ ଆଶୀର୍ବାଦ ଅର୍ଥେ
କର ଉଠାନ୍ତି ଯେ ଦୂରୁଁ,
କି କହିବେ ମୋତେ ଜଗତ-ଜନତା
ମୋହର ପ୍ରକୃତିବର୍ଗେ,
କି. କହିବେ ଧ୍ରୁବ ଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ
ଏ ଅଦ ନିରୀକ୍ଷଣେ ସ୍ୱର୍ଗେ ।

କି ବୋଲିବେ ମୋତେ ପୂର୍ବ ପିତୃକୁଳ,
ସତୀସାଧ୍ୱୀଙ୍କ ସମାଜ,
ସର୍ବୋପରି ମୋର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ନିଜେ
ଦେଉଛନ୍ତି ମୋତେ ଲାଜ !
ଯାଅ ଗୁଳି ପ୍ରୀତି ଯାଅରେ ଲାବଣ୍ୟ,
ହେ କନ୍ଦର୍ପଦେବ ଯାଅ,
ଅଭାଗା ଯଯାତି— ଠାରୁ ଚିରଦିନ
ଦୂର ହୋଇ ରହି ଥାଅ ।
ପ୍ରଣୟ-ପଥରେ ବିବେକକୁ କେବେଁ
ବଳି ମୁହିଁ ଦେବି ନାହିଁ,
ଶୁଷ୍କ ମରୁ ସମ ପ୍ରୀତିହୀନ ପ୍ରାଣ
ଯାପିବି ସ୍ୱରାଜ୍ୟପାଇଁ ।
ଦେବଯାନୀ ସିନା ସରଳା ଅବଳା
ତା ପ୍ରାଣ ସିନା ତା କରେ,
ମୁଁ ଯେ ରାଜ୍ୟଦାସ ରାଜ୍ୟ-ଶୁଭାଶୁଭ
ଭାର ମୋ ଶିର ଉପରେ !

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

ଶାରଦ ଗଗନେ ହିମାଂଶୁ ତାରକା
ଲଭିଲେ ପାଣ୍ଡୁ ବରଣ,
କହିଲା ଶୀତଳ ପରିମଳମୟ
ଧୀର ମଳୟ ପବନ,
କୂଜିଲେ କହ୍ଲନ— ପକ୍ଷୀ ସୁପ୍ରୋତ୍ଥିତ
ପୂତ ସ୍ୱନେ ଉଲ୍ଲସିଲେ,
ଶୁଭ୍ର ଉଦାସ ଭରତ-ନିଃସ୍ୱନ
ଗହନ ମଞ୍ଚ ଉଡ଼ାଳେ,

ନଗର ପ୍ରାନ୍ତରୁ ସଘନେ ଶୁଭିଲା
ତାମ୍ରଚୂଡ଼ ତୂରସ୍ୱନ,
ବୃକ୍ଷେ ବାସଗୃହେ ବସିଣ ଗାଇଲେ
କାକଗଣ ଘନଘନ,
ଉଠିଲା ସିନ୍ଧୁ— ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦ-ମୁକୁରେ
ପ୍ରଶାନ୍ତ ନିଶାନ୍ତ-ଛବି,
ପୂର୍ବାଶା-ଲଲାଟେ ପ୍ରଭାତ-ମୁକୁଟେ
ଉଠିଲେ ରକ୍ତ ରବି,
ସଦ୍ୟସିନ୍ଧୁସ୍ନାତା ଉଷାଦେବୀ କିବା
ଯାଆନ୍ତି ପ୍ରତୀଚୀଦେଶେ,
ପ୍ରାଚୀତୀରେ ଉଭା ଦେବ ଗ୍ରହପତି
ନିରେଖନ୍ତି ପ୍ରେମାବେଶେ ।
ନିଶି ପାହାନ୍ତାରେ ହସ୍ତିନାନଗରେ
ବାଜିଲା ପାହାନ୍ତି ବାଜା,
ସାରି ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ରତ୍ନସିଂହାସନେ
ବିଜେ ହେଲେ ମହାରାଜା ।

ଅନମ୍ବରଦେଶେ ଶୁଭିଲା ସଙ୍ଗୀତ,
ହେଲା ଦିବ୍ୟ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି,
ନନ୍ଦନ-ସୌଗନ୍ଧେ ଆମୋଦିତ ଦିଗ,
ଦେଲେ ନୃପ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଦୃଷ୍ଟି ।
ଅଦୃଶ୍ୟ ଦିବ୍ୟ-ପ୍ରଭା ଉଠିଲା ନେତ୍ରେ
ଦୀପ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ତତପର
କ୍ଷଣେକେ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ଭାସ୍ୱର ପୁରୁଷ
ଦେଖିଲେ ନୃପତିବର ।
ତ୍ରିଦଶ-ବିବେକ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ
ଦିବ୍ୟ ବୀଣା କରେ ଧରି
ନିଜ ଦିବ୍ୟ ବପୁ— ପ୍ରଭାରେ ଅମ୍ବର—
ଦେଶ ଉଦ୍ଭାସିତ କରି

ନନ୍ଦନଜଗତେ କରଣ ଅତୁଳ
ଉପବନ ଅନୁକୂଳେ, ।
ପୂତଜଟାଜୂଟ— ବିମଣ୍ଡିତ-ଶିର
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ମହୀତଳେ ।
କଣ୍ଠରେ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷ- ମାଳ ବିଲମ୍ବିତ
ଉଚ୍ଚାରନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମ ମନ୍ତ୍ର,
ସ୍ୱତାନେ ବଜାନ୍ତି ନିଧବ ବିପଞ୍ଚୀ
ଭବ ମୋହହାରୀ ଯନ୍ତ୍ର ।
"ହେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ପରମ ପ୍ରଶାନ୍ତ
ସତ୍ୟ ଶିବ ହେ ସୁନ୍ଦର,
କୋଟିସୃଷ୍ଟିପତି ଅଜ୍ଞେୟ ଅନନ୍ତ
ଅନ୍ତରୁଁ ଅନ୍ତରତର ।
ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ସର୍ବଦର୍ଶୀ ପ୍ରଭୋ
ନିରଞ୍ଜନ ନିରମୟ,
ଅନନ୍ତ ଅମୃତ ଆନନ୍ଦନିଧାନ
ସର୍ବଭୁବନ ଆଶ୍ରୟ ।

ହେ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ରହ୍ମ
ତୁମ୍ଭେ ଏ ସୃଷ୍ଟି କାରଣ,
କୋଟି କୋଟି ବିଶ୍ୱ କୋଟି କୋଟି ପ୍ରାଣୀ
କରିଛ ତୁମ୍ଭେ ଧାରଣ ।
ତୁମ୍ଭ ଜ୍ଞାନ ଏହୁ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳେ ପ୍ରକାଶିତ,
ଚିନ୍ମୟ ଜଗତେ ତୁମ୍ଭ ଶୁଭ ଇଚ୍ଛା
ହୋଇଛି ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ।
କି ଶୁଭ ଉଦ୍ଦେଶେ ଭିଆଇଛ ସୃଷ୍ଟି
ନ ଗଲେହେଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା,
ମହାନ ଉଦ୍ଦେଶେ ଧାଉଁଛି ଜଗତ
ଏଥେଁ ନାହିଁ କିଛି ବଣା ।

ବିଶାଳ ଏ ସୃଷ୍ଟି   ବିଶାଳ ଆକାଶ
ଅନନ୍ତ ଏ କାଳ ସ୍ଥାନ,
ଅନନ୍ତ ଆଦର୍ଶ   ମାନବ ଅଗ୍ରର
ଅହେ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ।
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତେ   ଅଗଣ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ
ନିରେଖି ହେ ମହାପ୍ରଭୁ,
ଅବନତ ହୁଏ   ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଧରଣୀ
ଯାଏ ଗର୍ବ ମାନ ସର୍ବ ।
ହୃଦ ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳେ   ହେ ବିଶ୍ୱ-ଦେବତା
ତୁମ୍ଭର ସ୍ୱରୂପ ଦେଖି
ଜାଣିପାରେଁ ଆତ୍ମା   ପରମାତ୍ମାକଳା,
ଅଭିନ୍ନ ପାଏଁ ନିରେଖି ।”
ସିଂହାସନ ତେଜି   ବନ୍ଦିଲେ ନୃବର
ଦେବର୍ଷିପୂତଚରଣେ,
ପାଦ୍ୟ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ   ଆସନେ ବସାଇ
ବସିଲେ ସେ ସିଂହାସନେ ।

ସମ୍ଭାଷଣ ଶେଷେ   ଦେବର୍ଷି ନାରଦ—
ପ୍ରଶ୍ନ-ବ୍ୟାଜ-ଉପଦେଶ
ଶୁଣିଲେ ଯଯାତି   ତଦ୍‌ଗତ ହୃଦୟେ
ମନୋଯୋଗେ ନିର୍ନିମେଷ ।
"ଷଡ଼ରିପୁ ଦମି   ଅହେ ନରେଶ୍ୱର !
କର ତ ରାଜ୍ୟଶାସନ,
କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥ ଭୁଲି   ନିଷ୍କାମ ହୃଦୟେ
କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ।
ଅହେ କ୍ଷଣଜନ୍ମା   ନୃପରୂପୀ ଦେବ
ନ୍ୟାୟଦଣ୍ଡ କରେ ଧର
ଦୁଷ୍ଟ-ନିବାରଣ   ଶିଷ୍ଟ-ସୁପାଳନ
କର ଦୟାମୟେ ସ୍ମର ।

ନୃପ ନରରୂପୀ   ମହତୀ ଦେବତା,
ରାଜ୍ୟାଶ୍ରମ-ଋଷି ନୃପ,
ରାଜ ରାଜ୍ୟ-ଦାସ   ପ୍ରକୃତିରଞ୍ଜନ
ଧର୍ମ ପ୍ରତିନିଧି ଭୂପ ।
ପ୍ରଜାହିତ ବଳି   ରାଜସ୍ୱାର୍ଥ ଆଜ୍ୟ
ଯଜ୍ଞେ ନୃପ ପୁରୋହିତ,
ରାଜ୍ୟ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର   ନ୍ୟାୟ ଧର୍ମେ କୃଷ୍ଟ
ଶାନ୍ତିଫଳେ ସୁଶୋଭିତ ।
ପ୍ରାଣଦାନବାଗ୍ମୀ   ମହାପ୍ରାଣ ପାଏ
କାପୁରୁଷ ଜୀବନ୍ମୃତ,
ଖୋଟିବାର ମରେ   ଯାନ୍ତୁ ଏ ଜୀବନେ
ନ ଅସୁଣୁ ଯମଦୂତ ।
ଭାମିନୀକାଞ୍ଚନ—   ସେବିତ-ଦୁରିତ-
ମାର୍ଗ ପିଚ୍ଛିଳ ସରଳ,
ଶ୍ରେୟ ସୁକଠୋର   ପ୍ରେୟ ସୁମୋହନ,
ଗୃହସ୍ଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ବଳ ।

ଜୀବପଥେ ପାନ୍ଥ   ସଂଯମ-ଅସିରେ
ଛିଣି ଷଡ଼ରିପୁବଳ
କୃତକର୍ମବଳେ   ଚରମେ ଲଭଇ
ଅହ୍ନା-ମହା-ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳ ।
ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରଥମେ   ସହଜ ସୁନ୍ଦର
ଅନ୍ତେ ଅଶାନ୍ତିର ହେତୁ,
ନିବୃତ୍ତିପଥରେ   କଣ୍ଟକାସ୍ତରଣ
ଚରମେ ବିଜୟକେତୁ ।
ହେ ନୃପସତ୍ତମ   ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦମନ
ଭେଣ୍ଟୁ ସଦା ଶାନ୍ତିପଥ,
ସଂଯମରେ ଶାନ୍ତି   ସମ୍ଭୋଗେ ପିପାସା
ପ୍ରବଳ ହୁଏ ସନ୍ତତ ।

ସାଧ୍ୱୀ ବସୁନ୍ଧରା— ତରୁଣୀ ଲଲାମ
ଭୋଗ କଲେହେଁ ନୃପବର !
ତୃପ୍ତ ନୋହୁ ଧୃତା— ହୁତ ଯୋଗେ ବହ୍ନି
ସମ ତୃଷ୍ଣା ଘୋରତର ।
ସମ୍ଭୋଗେ ପ୍ରବୃତ୍ତି- ବର୍ଦ୍ଧିତ ଶାଶ୍ୱତ,
ସଂଯମେ ସମ୍ଭୋଗ-ତୃଷ୍ଣା
ଦୁର୍ବଳ ହୁଅଇ ଅନୁଦିନ ନୃପ !
ବିଳାସେ ବଢ଼େ ବିତୃଷ୍ଣା ।
କାଳେ ସେ ବିତୃଷ୍ଣା ଅସ୍ୱସୁପ୍ରସାଦ
ପରିଣାମେ ମହାସୁଖ
ଦିଏ ଜୀବାତ୍ମାକୁ ଶାନ୍ତି ଭୂମାନନ୍ଦ,
ପଳାଏ ତ୍ରିତାପ ଦୁଃଖ ।
ଶୁଭ୍ରସ୍ନିଗ୍ଧ ଅର୍ପି ପ୍ରଣତ ନୃପରେ
ମେଲାଣି ମାଗିଣ ମୁନି
ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ-ପଥେ ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ହିତ,
ନିସର୍ଗ ଭଙ୍ଗିଲା ତୁନି ।

ସହଜେ ତ ନୃପ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ପାବକ
ରୋଧୁଥିଲେ ସାବଧାନେ,
ଦେବର୍ଷିଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ବାଣୀ ବର୍ଷି ଦେଲା
ଶାନ୍ତି-ସୁଧାଧାର ପ୍ରାଣେ ।
ହୁଟିଲେ ସଂଯମୀ ଧର୍ମାତ୍ମବେ ସଦା
ସହସ୍ର ବିଶ୍ୱବାରଣ,
ଯୁଗ ଯୁଗେ ଏହା ପ୍ରମାଣି ଅଛଇ
ନିଖିଳ ସାଧୁଜୀବନ ।
ଶୁଣି ଅନୁମତି— ବିନା ସୁବନ୍ଧୁତା—
ପାଣି ପରଶିବେ ନାହିଁ,
ସୁଦୃଢ଼ ସଙ୍କଳ୍ପ ମନାସି ମାନସେ
ପାଳିଲେ ସେ ନରସାଇଁ ।

ନବମ ସର୍ଗ

ଏବେ ମହାରାଜା   ଦୈନନ୍ଦନ କାର୍ଯ୍ୟେ
ବସିଛନ୍ତି ସିଂହାସନେ,
ପାତ୍ର ମିତ୍ରଆଦ   ପାରିଷଦଗଣ
ଅଛନ୍ତି ନୃପଗହ୍ୱରେ ।
ଧର୍ମାଧିକରଣେ   ଯଯାତି ନୃବର
କରୁଛନ୍ତି ରାଜକର୍ମ,
ଦିବ୍ୟ ସିଂହାସନେ   ବସି ଶ୍ରୀ ବିଦରେ
ବିଚାରନ୍ତି ଦେବ ଧର୍ମ ।
ଦୁଷ୍କୃତ-ଦମନ   ସୁକୃତ-ପାଳନ
ଉପବାକ୍ୟ ସୁବିଚାରେ,
ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ କିବା   ଜ୍ଞାନ ଭାବରୂପ-
ଯୁଗ୍ମମୂର୍ତ୍ତି ଏକାଧାରେ ।
ଦକ୍ଷେ ନ୍ୟାୟ ମୂର୍ତ୍ତି   ତୁଳାଦଣ୍ଡ ଧରି
ନିରେଖି ଗୃହାନ୍ତି ଧୀର,
ସବ୍ୟେ ସାଶ୍ରୁନେତ୍ରା   ପ୍ରସାରିତ ପାଣି
ପ୍ରତିମା ଦୟାଦେବୀର ।

ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର   ମୂର୍ତ୍ତି ଯଯାତିଙ୍କ
ହୃଦୟେ କି ଶରଶୂଳ,
ଶୁଭ୍ର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ   ନିଟୋଳ ଲଲାଟ—
ତଳେ କିବା ଅଛି ଦୁଃଖ ?
ହୃଦଅନ୍ତଃସ୍ଥଳେ   ଦେବଯାନୀ-ସ୍ମୃତି
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଅଛଇ ଛପି,
ହୈମନ୍ତିକ ପଦ୍ମ—   ମୃଣାଳ ଯେସନ
ନୀରେ ସେ ଲୁଚଇ ଛପି ।
ଅବକାଶ ବେଳ   କହେ ପ୍ରତିହାରୀ
ପବନ ପ୍ରତାପେଶ୍ୱର !
ଦୈତ୍ୟଗୁରୁ ଶୁକ୍ର—   ଗୁର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରେରିତ
ଅସିଛନ୍ତି ସନ୍ଦେଶହର ।

ଶ୍ରବଣେ ନରେଶ ସର୍ବ୍ୟୋତର ବାର୍ତ୍ତା
ଅସ୍ପନ୍ଦିତ ହେଲ ହେଲେ,
ଭାଳିଲେ କପାଇଁ ଏ ଶତ୍ରୁ ସମୁଦ୍ର
ପୁଣି ପୁଣ୍ୟବେଳା ହେଲେ ?
ପୁଣି କପାଁ ଗୁରୁ— ଶୁକ୍ର-ନାମ ଶୁଣି
ଶତ୍ରୁ ମମ ବିଚଳିତ,
ପୁରାତନ ସ୍ମୃତି— ଝତ୍ତୁଁ ବାଜିଯାଉଛି
ରୁଧିର ହୁଏ ଝରତ ?
ନାରୀର ହୃଦୟ— ଉଦ୍‌ବେଳ-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ
ଅବେକ୍ଷିଲେ ରାଜ୍ୟେଶ୍ୱର,
"ଯୋଗ୍ୟ ବିଧିମତେ ଅଗ୍ରଜଙ୍କ ଦୂତେ
ସଯତ୍ନେ ସତ୍କାର କର ।
ରାଜକର୍ମ-ଅନ୍ତେ ଯାବନ୍ତ ବାରତା
ଶୁଣିବା ସନ୍ଧ୍ୟାବସରେ,"
କହି ନୃପ ପୁଣି ନିବେଶିଲେ ମନ
ଅବନ୍ଧ୍ୟ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ।

ଦିବାନ୍ତେ ଦୂତଙ୍କୁ କୁଶଳ ସମ୍ଭାଷି
ପୃଚ୍ଛିଲେ ହସ୍ତିନା-ପତି,
"କହ ହେ ସନ୍ଦେଶ— ହର କପାଁ ତୋତେ
ବରଗଲେ ଶୁକ୍ର ଯତି ?"
କ୍ଷିପ୍ର ହୋଇ ବନ୍ଧ— କରପୁଟେ ଦୂତ
ବୋଇଲା ବିନୀତବାଣୀ,
"ହେ ନୃପ ଅଛନ୍ତି ଭୃଗୁନନ୍ଦନଙ୍କ
ପ୍ରିୟା କନ୍ୟା ଦେବଯାନୀ,
ଅପୂର୍ବ ଲାବଣ୍ୟ— ବତୀ ଗୁରୁକନ୍ୟା
ଅନବଦ୍ୟାଙ୍ଗୀ ଯୁବତୀ,
ମୃଗୟାବସରେ ଦେଖି ଶ୍ରାନ୍ତମୁଖୁଁ
ଅହଲ୍ୟା ମଣିମା ଘୃତ ।

ଅନୁଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ନେହର ପ୍ରତିମା
ତନୟାର ମନ ଜାଣି
ବରଗି ଅଛନ୍ତି ଶିଷ୍ୟମୁଖୁ ଗୁରୁ,
ନିବେଦିଲ ଅଙ୍କା-ବାଣୀ ।"
କହନ୍ତି କ୍ଷିତୀଶ "ବ୍ରାହ୍ମଣୀ-ତନୟା
ଦେବଯାନୀ ଶୁଚିସ୍ମିତା,
କ୍ଷତ୍ରିୟର କରେ କେଉଁ ବିଧିମତେ
ହେବେ ଧନୀ ସମର୍ପିତା,
ଶାସ୍ତ୍ର-ଅନ୍ତର୍ଦର୍ଶୀ ବିଧିଜ୍ଞ ଅଗ୍ରଜ
କହିଲେ ଏମନ କଥା
କେମନ୍ତେ ହେ ଦୂତ ! ଫେଡ଼ ମୋ ସଂଶୟ
ବୋଲଣ ତଥ୍ୟ ବାରତା ।"
"ସଂଶୟ ଫେଡ଼ିବା କାରଣେ ହେ ନାଥ
ଧର୍ମଜ୍ଞ ମହାବୀର,
ସ୍ୱକର-ଅଙ୍କିତ ଆଶିଷ-ପତ୍ରିକା
ଲେଖିଛନ୍ତି ମହାଧୀର ।"

ପତ୍ରିକା ପଢ଼ିଲେ କଣ୍ଟକିତ କରେ
ହସ୍ତିନାର ଅଧୀଶ୍ୱର
ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶୁଭ ବିଜୟ କଲ୍ୟାଣ
ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁରୁଙ୍କର ।
"ପତିତ୍ୱେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବରଅଛି ମୋର
ପ୍ରିୟ କନ୍ୟା ଦେବଯାନୀ,
କରୁଛି ପ୍ରଦାନ ସକଳେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
ସେ କନ୍ୟାର ଯୋଗ୍ୟ ଜାଣି ।
ବିଧିରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣତନୟା
ଯାରେ ପରିଣୟ କର,
କଲି ସମ୍ପ୍ରଦାନ ଏ କନ୍ୟା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ,
ପୂଜ୍ୟା ସେ ଗୁଣେ ତୁମ୍ଭର ।

ସୁଭଦ୍ରା କନ୍ୟା   ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମାଧୀନା
ଅବାଧିତ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ,
ଏ ଅନବଦ୍ୟାଙ୍ଗୀ   ଅଙ୍ଗନାଙ୍କୁ କର
ସଧର୍ମିଣୀ ନରବର !
ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ   ବୈଶ୍ୟ ଏକ ଜାତି,
ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଅନୁଚିତ,
ଏ ଭେଦବୁଦ୍ଧିରେ   ନଷ୍ଟ ହେବ ଢାଲେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂ ଭୂଭାରତ ।
କୈଳାସ ଉତ୍ତରୁଁ   ଯେତେବେଳେ ଆର୍ଯ୍ୟ
ଆସିଥିଲେ ଏ ଭାରତେ,
ଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ   ଅଗ୍ନି ଆଦି ପୂଜି
ସମ ଥିଲେ ସେ ସମସ୍ତେ ।
ଅସୁର-ସଙ୍ଗତେ   ସଂଗ୍ରାମ ହେବାରୁ
ଧର୍ମ-ଆଚରଣେ ଭେଲ
ନ ମିଳୁଁ ଉପାୟ   କରିଥିଲେ ସର୍ବେ
ଆର୍ଯ୍ୟସୂତେ ହୋଇ ମେଳ,

ବେଦ ଯଜ୍ଞ ଭେଦ   ଶତ୍ରୁ-ଜୟ ଭେଦ
ଉଦ୍‌ଯୋଗ ବାଣିଜ୍ୟ କୃଷି,
କ୍ରିୟାଭେଦେ ଯାଲେ   ହେଲେ ଭିନ୍ନ ଜାତି
ସେହୁ ଏକ ଆର୍ଯ୍ୟ ଋଷି ।
ଜେତା ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କର   ସେବା ଶୂଦ୍ରରୂପେ
କଲେ ସେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତି,
ଉପବୀତଧାରୀ   ବେଦାଧ୍ୟାୟୀ ତିନି
ଥିଲେ ପରଶସ୍ତେ ଖ୍ୟାତି ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ   ବୈଶ୍ୟ ଏକ ଜାତି
ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଅନୁଚିତ,
ଏ ଭେଦବୁଦ୍ଧିରେ   ଛାରଖାର ହେବ
ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପ ଆର୍ଯ୍ୟକୃତ ।

ଏକ ଜାତି ମଧ୍ୟ   ବଢ଼ି ଭେଦବୁଦ୍ଧି
ହେବ ବିଜାତୀୟ ଦ୍ୱେଷ,
କାଳେ ସମସ୍ତେ ଯେ   ଏକ ଥିଲେ ଏହା
ବିସୋରିବେ ଅବଶେଷ ।
ଏ ଶୁଭ ବିବାହେ   ତବ ଔରସରେ
ଜାତ ହେବେ ଯଦୁବୀର,
ତାଙ୍କ ଅଂଶେ ଜନ୍ମି   ମହାବୀର ଭାର
ହରିବେ ଏ ଧରଣୀର ।
ପ୍ରଚାରିବେ ମହା—   ସମନ୍ୱୟ-ଧର୍ମ
ହେବେ ସେ ନିଯୋଗାଗ୍ରଣୀ,
ତାଙ୍କ ମହାମନ୍ତ୍ରେ   ହେବେ ପରିଣତ
ମହାଜାତିରୂପେ ଆର୍ଯ୍ୟ ।
ଦେଶରକ୍ଷା ବ୍ରତ   ମହାବାହୋ ତବ
କର ଏ ବ୍ରତ ପାଳନ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟେ   କୁଟୁମ୍ବ ଜାଣନ୍ତୁ
ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପବାସିଗଣ ।

ପୂର୍ବର ଏକତା   ଅଭେଦ ସମ୍ବନ୍ଧ
କାଳେ ସେ ସ୍ମରଣ କରି,
ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଭୁଲି   ମିଳିବେ ଏକତ୍ର
ଭ୍ରାତୃପ୍ରୀତି ପ୍ରାଣେ ଧରି ।”
ଏ ପ୍ରିୟ ସମ୍ବାଦେ   ଆନନ୍ଦିତ-ମନ
ବିଲୋଳ ନୃପ-ନୟନ,
ସରସୀ-ଗଭୀର—   ନୀରେ ମୀନ ଚଳନ୍ତେଁ
ଦୋହଲେ ପଦ୍ମ ଯେସନ ।
ଅଗ୍ନି ବୋଲି ଯାହା   ମଣି ନୃପ ହୃଦେ
ଥିଲେ ଅଶଙ୍କିତମନ,
କର୍ଣ୍ଣବିମଣ୍ଡନ   ନୟନରଞ୍ଜନ
ହେଲା ପୁଣି ସେ ବଚନ ।

ବହୁତ ଯତନ　　　ଲବଧ ରତନ
ଜଗତ ଅମୂଲ୍ୟ ପର,
ସ୍ୱରଗର ଶିରୀ　　　ବସ୍ତୁ ଶୋଭାକର
ନୁହେ ତାହା ସମସର ।
ସର୍ପଶିରମଣି　　　ଗଜ ମୁକୁତା ବା
ସିନ୍ଧୁଗର୍ଭଜ ପ୍ରବାଳ
ସୀମନ୍ତିନୀମଣି　　　କର ଶିରୋମଣି
କଣ୍ଠେ ବା କରନ୍ତି ମାଳ ।
ଦୂର ପରାହତ　　　ଆଶାର ଅତୀତ
ସୁନ୍ଦରୀମଣିର ଲାଭ
ମଣିଲେ ନୃପେନ୍ଦ୍ର　　　ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ର
କୂଳେ କି ଲାଗିଲା ନାବ ?

ଦଶମ ସର୍ଗ

ଶୁଭ୍ର ଶରଦଭ୍ର-　　　ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ତଳେ
ବୀର ଯଯାତିଙ୍କ ସଙ୍ଗ
ବିହିତ ବିଧାନେ　　　ଦେବଯାନୀଙ୍କର
ହେଲା ଶୁଭ ପରିଣୟ ।
ପୁରସ୍ତ୍ରୀସମାଜ　　　କଲେ ପୁରକୃତ୍ୟ
ପ୍ରଗଳ୍ଭରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ,
ହୁଳହୁଳିଧ୍ୱନି　　　ଶଙ୍ଖଘଣ୍ଟାନାଦେ
କମ୍ପେ ଦୈତ୍ୟ ସୌଧମାନ ।
ଋତ୍ୱିକ ପୁରୋଧା　　　ପଢ଼ି ବେଦମନ୍ତ୍ର
କଲେ ହୋମ ଅନୁଷ୍ଠାନ
ବରବଧୂକରେ　　　ଦେଲେ ଲାଜାଞ୍ଜଳି
ହସ୍ତଗ୍ରନ୍ଥି କଲେ ଦାନ ।

ତୁରୀ ଭେରୀ ଶଙ୍ଖ   ପଟହ କାହାଳୀ
ବିବିଧ ବାଦ୍ୟବଗଣି
କଳୁକଳୁହତ   କଲ୍ଲ ନିନାଦିତ
ମତ୍ତ ଶିଶୁ ପୁରବାସୀ ।
ସମାଗତ-ଋଷି-   ଦାନବମଣ୍ଡଳୀ-
ମଧ୍ୟେ ନହୁଷନନ୍ଦନ
ଦକ୍ଷିଣ କର   ଅର୍ପଣ ଭାର୍ଗବେ
କଲେ ସେ କନ୍ୟା ଗ୍ରହଣ ।
ଶୁଭ-ଅନୁଷ୍ଠାନେ   ଦାସୀରୂପେ ଜେମା
ହୃଷ୍ଟମନେ ଦେଲେ ଯୋଗ,
କାହା ଲଲାଟରେ   ଲେଖା ଅଛି ସୁଖ
କାହା ଭାଲେ ଦୁଃଖଭୋଗ ।
ଶାସ୍ତ୍ରମତେ ସାଙ୍ଗ   ଉଦ୍‌ବାହ-ଉତ୍ସବ,
ପତିଗୃହେ ଦେବଯାନୀ
ଗହଣେ ଶର୍ମିଷ୍ଠା   ଗଲେ ଦାସୀପଣେ
ଚନ୍ଦ୍ରକୁଳରାଜଧାନୀ ।
ସ୍ୱଜାତି ହିତାର୍ଥେ   ଦାନବେନ୍ଦ୍ରଜେମା
ହେଲେ ଚିରସେବାଦାସୀ,
ଅଦ୍ଭୁତ ଦେଇବ   ଅସ୍ପସୁଖେ ହେଲେ
ସଖୀ-ସ୍ୱାମି-ଗୃହବାସୀ ।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ

ଫେରିଲେ ଯଯାତି   ହସ୍ତିନା ନଗରେ,
ଗହଣେ ଭାର୍ଗବସୁତା
ରାଜକନ୍ୟା ସଖୀ—   ସହସ୍ର ଯୁବତୀ —
ବିପୁଳଯୌବନଯୁତା ।
ପୁରନ୍ଦର ପୁର   ସମ ରାଜପୁରେ
ସୁମଧ୍ୟମା ଦେବଯାନୀ
ରହିଲେ ସହସ୍ର   ଦାସୀପରିବୃତା
ହସ୍ତିନାର ପାଟରାଣୀ ।

ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ ନୃବର ପ୍ରିୟ ଏଣୀଙ୍କର
ସବିଶେଷ ବିବରଣ,
ଦେବଯାନୀଙ୍କର ଇଙ୍ଗିତ ଲଭନ୍ତି
ରଞ୍ଜିଲା କଲା ବର୍ଣ୍ଣନ ।
"ଏ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ବୃଷପର୍ବା—
ଦାନବକୁଳଶେଖର—
କନ୍ୟା ଜେମାମଣି ଦେବଯାନୀ-ଦାସୀ
ଶର୍ମିଷ୍ଠା ନାମ ତାଙ୍କର ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିସ୍ମୟେ ଚନ୍ଦ୍ର କୁଳଚନ୍ଦ୍ର
"ରାଜସୁତା କାହିଁପାଇଁ
ଗୁରୁସୁତାଙ୍କର ହେଲେ ଅନୁଚରୀ
ମୁଁ ଯେ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ ।"
ବୋଲଇ ରଞ୍ଜିଲା "ପିତୃପଣ ପାଳି
ନିଜ କୃତ କର୍ମପାଇଁ
ଦାସୀପଣ କରି ପାପପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ
କରନ୍ତି ଏ ନରସାଇଁ !

ଦିନେ ଜଳକେଳି ବଢ଼ାଇ ସମସ୍ତେ
ବଟବୃକ୍ଷମୂଳେ ଯାଇଁ
ଦେଖିଲେ ବସନ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥଳେ
ପୂର୍ବ ପରି ଆଉ ନାହିଁ ।
ଭ୍ରମେ ରାଜଜେମା ଦେବଯାନୀ ବାସ
ପିନ୍ଧନ୍ତେ ଲାଗିଲା ବାଦ,
ଆକ୍ଷି ଦେଲେ ଜେମା 'ଦାସୀ ତା ଗୃହପକ୍ଷୀ
ପ୍ରତିବାର ଭଲେ ସାଧ ।'
ଯା'ନ୍ତେ ଜେମା ଅଣ୍ଟା ସତ୍ୟ ମଣି ଦାସୀ
ପ୍ରତିହିଂସାନଳେ ଜଳି,
ଦେବଯାନୀ ସଙ୍ଗେ କଲା ଝିଙ୍କାଝିଙ୍କି
ମଣ୍ଡିଲ ଏ କୂପେ ଠେଲି ।

ମୃଗୟା-ଅନ୍ୱେଷେ ସେହି ବିପିନକୁ
ଭ୍ରମୁ କରିଥିଲେ ବନେ,
ଉଦ୍ଧାରିଣ କୂପୁଁ ଦେବଯାନୀ ଜୀବ
ବରିଲେ ମଣିମା ମନେ।
ଶିଷ୍ୟା ଅପମାନେ ରୋଷେ ଦେବଯାନୀ
ତେଜୁଣଥିଲେ ନଗର,
ଦେବାସୁର ଯୁଦ୍ଧେ ସାହା ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ
ମିନତି କଲେ ନୃବର।
ଅନୁତାପ କରି ଶର୍ମିଷ୍ଠା ସୁନ୍ଦରୀ
କଲେ ଏ ଦାରୁଣ ପଣ,
“ଦାନବ-ସଂସାର ରକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ
ସମର୍ପିବି ଏ ଜୀବନ।
ଦେବଯାନୀ ଯହିଁ ହେବେ ପରତନ୍ତ୍ର
କରିବଇଁ ମୁହିଁ ତାହା,
ମୋ ଛାର ଅବଳା ଲାଗି ବଂଶେ ନାଶ
ହେବେ କିପାଁ ନରନାହା।”

ବୋଇଲେ ମାନିନୀ ଦେବଯାନୀ ଧନୀ
“ହେଉ ତେମା ମମ ଦାସୀ,
ଭୁଲି ଅଭିମାନ ହେଉ ପିତା ସୁତା
ଦାନବ ନଗରବାସୀ।”
ପିତୃକୁଳ ହିତେ ବିଷମ ପ୍ରତିଜ୍ଞା
ପାଳି ଏ ରାଜତନୁଜା
ସେହି ଦିନୁଁ ଦାସୀ— ପଣେ କରୁଛନ୍ତି
ଦେବଯାନୀ ପାଦପୂଜା।”
ବେନିଙ୍କୁ ଗୃହିଣୀ ଜାଣୁଣ ଦୃଷ୍ଟେ ନୃପ
ବିଚାରନ୍ତି ହୃଦଗତେ—
“ବେନି ବାଳା ମଧ୍ୟେ ପ୍ରଭେଦ ଲକ୍ଷଣ
ଅଦ୍ଭୁତ ଜଗତ ମତେ।

ଏକ ଭାନୁକର— ଫୁଲ୍ଲ କମଳିନୀ,
ଖିନ୍ନା କୁମୁଦିନୀ ଆନ,
ଏକ ନିଦାଘର ଖର ରୌଦ୍ରତାପ
ଶାରଦ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଆନ ।
ଏକ ପ୍ରଭାତରେ ଉଇଁ ଆସୁଥିବା
ବାଳଭାନୁ ଦୀପ୍ତକର,
ଆନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ସୁଧାଂଶୁ କିରଣ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଶରତର ।
ଏକ ଖର ତୀବ୍ର ଅବେଗେ ଦୁଃସହ
ଉଦ୍ଦାମ ମରୁତୋଚ୍ଛ୍ୱାସ,
ଆନ ମଧୁମୟ ମୃଦୁ ମନୋରମ
ସୁରଭି କୁସୁମବାସ ।
ଏକ ବର୍ଣ୍ଣ ଗନ୍ଧେ ମହକାଇ ଦିଗ
ଚହଟଇ ଗୃହଅଙ୍ଗେ,
ଆନ ଅପ୍ରଗଳ୍ଭ ବନଫୁଲ ପରି
ଲୁଚଇ ଲତା ଉହାଡ଼େ ।

ଏକ ଶୁଭ୍ର ଶ୍ୱେତ ପ୍ରବଳ ଜାହ୍ନବୀ,
ଆନ ଅସିତବରଣା ।
ତନୁ ନୀରବେଣୀ ବିଷାଦ ଗମ୍ଭୀର
ମରୀଚିମାଳୀଙ୍କ କନ୍ୟା ।
ଏକ କର୍ମ ହେତୁ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ
ଦର୍ପିତ ଦୁଃସହ ଠାଣି,
ଅପରର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଭଦ୍ର ଭାବବୃନ୍ଦ
ଦୟା-କ୍ଷମା-ସମା ଆନ ।
ଏକ ଅନୁତୃଷ୍ଣା ଉଦ୍ଦାମ ପିପାସା
ତୀବ୍ର ସମ୍ଭୋଗକାମନା,
ଆନ ସ୍ୱାର୍ଥହୀନ ମଙ୍ଗଳ ନିବୃତ୍ତ
ଶୁଦ୍ଧ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବାସନା ।

ଏକ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପିଚ୍ଛିଳ ପରଖା,
ଆନ ପନ୍ଥା ନିବୃତ୍ତିର,
ଏକ ସ୍ଥୂଳ ଦେହ, ଆନ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆତ୍ମା
ଅବିନଶ୍ୱର ଗମ୍ଭୀର ।
ଦେଖିଥିଲି ବନେ ଏ ବାଳାକୁ ଯବେ
ଲଭିଲି ଲତାନ୍ତରାଳେ,
ମାଦକତାମ୍ଳାନ ଏ ରୂପମାଧୁରୀ
ବୁଝି ନ ଥିଲି ସେ କାଳେ ।
ଦେବଯାନୀ-ରୂପ— ଯାଚିବେ ଏ ଛବି
ବୁଝି ଯାଉଥିଲି କି ସେ,
ବାଭ୍ରବସ୍ତ୍ର ତେଜେ ମୃଦୁ ଇନ୍ଦୁ କଳା
ଯେସନ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ଦଶେ ।
ଅପୂର୍ବ ଗୂଢ଼ରହସ୍ୟ— ମାଧୁରୀ ସେ ରୂପ
କାଳକ୍ରମେ ବସାଣିଲା,
ମାନସ-ସୁଷମା ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ
ମୋହ-ଆବେଶ ବୋଳିଲା ।

ଅଛଇ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡନ୍ତେ ନୟନ
ଜନମେ ପ୍ରଥମେ ରାଗ,
ଦୈନନ୍ଦିନ ପରି- ଚୟ ସଂଘର୍ଷଣେ
ତୁଟେ କ୍ରମେ ଅନୁରାଗ ।
ଅଛି ପୁଣି ଶୋଭା ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନେ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ମଧୁର ପ୍ରୀତି,
ସଂସ୍ପର୍ଶେ ଆସିଲେ ବଢ଼େ ଅନୁଦିନ
[illegible] ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଥିତି ।
ଅଛି ଏକ ଶୋଭା ପ୍ରାଣ-ମନୋଲୋଭା
ଜନ୍ମାଏ ଭୋଗ ପିପାସା,
ଅଛି ଶୋଭା ଅନ୍ୟା ଦେଖି ହୁଏ ଯାଞ୍ଚା
ହୃଦୟ ମୃକ୍ତିବା ଆଶା ।"

ପୁର-ଉପକଣ୍ଠେ ବୈଭ୍ରାଜସଙ୍କାଶ
ନିବିଡ଼ ଅଶୋକ ବନେ
ଅଷ୍ଟଧାତୁ ନବ ରତନେ ଖଚିତ
ଗଢ଼ିଲେ ନବ ଭବନେ ।
ବୃଷପର୍ବ ହେମା— ଗନ୍ଧରବ ଜାଣି
ଉଶନାଙ୍କ ବାଣୀ ପୁର
ଦାସ ଦାସୀ ଧନ ସମ୍ପଦେ ନବର
ଦେଲେ ନୃପ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ।
ଗୃହ ତରୁ ଲତା ପୁଷ୍କର ବିହଙ୍ଗ
ବିଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଯାହା
ରାଜବାଳାଯୋଗ୍ୟ ବିଚାରି ନୃପେନ୍ଦ୍ର
ଆଣି ଖଞ୍ଜି ଦେଲେ ତାହା ।
ଏମନ୍ତ ନବରେ ବୃଷପର୍ବସୁତା
ଶୋଭାବତୀ ରାଜବାଳା
ବସିଣ ଭାଳନ୍ତି, ନୃପସେବାପାଇ
ଗୁନ୍ଥି ଗୁନ୍ଥି ବନମାଳା ।

"ନୀରବ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ହରଷକୌମୁଦୀ
ମୋ ଆନନେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ,
ମୋର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳେ ଅତୃପ୍ତି ଅନଳ
କିନ୍ତୁ ହୁଏ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ।
ଦେଖନ୍ତି ସକଳେ ମୋତେ ହରଷିତ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ପ୍ରାଣପୁର
ବିଷାଦସରିତ— ସ୍ରୋତେ ନିମଜ୍ଜିତ
ମୋର ସୁଖ-ଶସ୍ୟ ଜୂର ।
ପୋଡ଼ି ଯାଇଅଛି ପରାଣସୁହାଗ,
ଶୁଖିଛି ମୋ ସୁଖଧାର,
ମୋ ଜୀବନ ସିନା ଚିର ଅନ୍ଧକୃତ
ଅସ୍ତମିତ ସୁଖ-ଭାସ ।

ତୁଏ ରଖେ ମୋର ଜୀବନସମ୍ବାଦ,
ତୁଏ ବୁଝେ ମୋର ମନ,
କେହୁ ଜାଣି ନାହିଁ ମୋ ଅନ୍ତରବେଦଣ
କାହା ଲଗି ସୁବଚଣ୍ଡ ।
ଦାସୀଙ୍କୁ ବରଜି ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ
ଧ ସାର କରିବାପାଇଁ
ସଖୀ ଦେବଯାନୀ କଲା କେତେ ଅଳି,
ଚଲି କାହିଁପାଇଁ ନାହିଁ ।
ପିତା ମାତା ସଖୀ କେହି ନ ଜାଣନ୍ତି
ଜାଣନ୍ତି ଏକା ସେ ପ୍ରଭୁ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ସୁଦ୍ଧା ରାଜର୍ଷି ସେ ଦୁଃଖ
ଯା ଲଗି ତେଜିଲି ଘରୁ ।
ନ ଜାଣିଲେ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ସେବା କର
ତାଙ୍କ ଅଜ୍ଞା ଶିରେ ଧର,
ଅଜ୍ଞାତେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀପଦ ଚରଣେ
ଯାଉ ମୋର ଦିନ ସରି ।

ତାଙ୍କର ପାଇଁ ମୁଁ ହ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ
ଧରିବି ଏହି ଜୀବନ,
ଦାସୀର ଏ ଭବେ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ସୁଖ,
ଏ ସେ ଶ୍ରୀପଦେ ବର୍ଜିତ ।
ପ୍ରାଣ ପ୍ରିୟତମ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର,
ବାରତ ନ ସରେ କହୁ,
ମହାରାଣୀ ପଦେ ନାହିଁ ମମ ବାଞ୍ଛା,
ଦାସୀପଣେ ଥିବ ବହୁ ।
ଅଙ୍କେ ତାଙ୍କ ଶିର ନିହୁଡା କାମନା
ନାହିଁ ନାହିଁ ମୋର ମନେ,
ଶ୍ରୀଚରଣେ ସ୍ମୃତି ଥିବ ଏହି ଦାସୀ
ସ୍ଥାପି ଦଗ୍ଧ ହୃଦାସନେ ।

କେତେ ହ୍ରଦ ନଦୀ ସରସୀ ସମୁଦ୍ର
ନାହିଁ ଏ ଅବନୀ-ତଳେ ।
ସବୁ ଆଶା ତେଜି ନିବେଶେ ଚାତକ
ଆଶା ଜଳଧର-ଜଳେ ।
ଜଳଦ-ଆଶାରେ ଯୋଜନ ଦୂରରୁ
ତୃଷ୍ଣାବହ୍ନି ଜାଳି ବକ୍ଷେ
'ଫଟିକ ଜଳ ଦେ' 'ଫଟିକ ଜଳ ଦେ'—
ଡାକଇ, ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଚକ୍ଷେ ।
ନୀରଦର ପ୍ରେମ— ବାରିବିନ୍ଦୁ ପାନେ
ଧରେ ଯଥା ସେ ଜୀବନ,
ଯାଚିବି ଜୀବନ ତଥା ତାଙ୍କ ପଦେ
ନିବେଶି ଏ ଦଗ୍ଧ ମନ ।
ଦେଖିଲି ଯେ ଦିନ କାନନେ ନୃପଙ୍କୁ
ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ ତାହା,
କେତେ କାନ୍ତି ସେ ଯେ ଚିର ପରିଚିତ
ପରାଣେ ଦିଶିଲେ ଆହା !

ଜଣାଗଲା ମୋତେ ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରୁଁ
ସେ ମୋହର ମୁଁ ତାଙ୍କର,
ଶରଣ ପଶିଲା ପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀପଦରେ
ଯେସନ କଣା ଭୋମ୍ବର ।
ସୁରଲୋକାଗତ ଦେବତା ପରାୟେ
ମଣିଲି ମୁଁ ସେ ଅତିଥି,
କି ଭାବ ଜନ୍ମିଲା ପରାଣେ ସେ ଦିନୁ ?
ଅଟଇ କି ତାହା ପ୍ରୀତି ?
କେମନ୍ତେ ଦେବି ମୁଁ ପୀରତି ତା ନାମ,
ପୀରତି ଦେବଯାନୀର,
ଯହିଁରେ ଜନ୍ମିଲି ବାନ୍ଧି କଲା ବାଳା
ନଟେଶ୍ୱରଙ୍କ ଶରୀର ।

ସେ କହେ ଯଯାତି ଷୋଳପଣ ତାର,
ଶର ସମ୍ଭୋଗ୍ୟ ସେ ତାର;
ପ୍ରାଣେଶ ତାହାଙ୍କୁ ଯାମିନୀ ବାସର
କର୍‌ବେ ଗଳାର ହାର !
ଦାସୀପଣେ ତାଙ୍କ ପଦ ସେବିବାକୁ
ମୋତେ ମାହୁଅଛି ଡର,
ଦୁଲ୍ଲ ଦୁଲ୍ଲ ସ୍ମିତ ଦୁନ୍ଦ୍ୱେ ମୋହର
ସୁନ୍ଦର ଗୁଣ ତାଙ୍କର ।
କଥା କହିବାକୁ ମାଡ଼େ ମୋତେ ଲଜ୍ଜା
ହଦା ପଜେ ହୁଛୁ ପ୍ରାଣେ,
ପ୍ରଣାମ କରେ ମୁଁ ଚରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ବଞ୍ଚେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନେ ।
ଧରଣୀ ଗଗନ ତରୁ ଲତା ବନ
ଗିରି ନଦୀ ସରୋବର
ଯଯାତିମୟ ମୋ ନୟନେ ଦଶନ୍ତି
ଜନବନ ପୁର ଘର ।

ଏଥିପରେ ତାଙ୍କ ଚରଣେ ଜୀବନ
ଯାପିବଇଁ ଦାସୀଭାବେ,
ଯଯାତି ବାହୁନେ ଚଉଦ ଭୁବନେ
ନାହିଁ ଅଶା କେଉଁଠାବେ ।
ଅଙ୍ଗ-ଭୋଗ-ଆଶା ନ ପୋଷଇ ମୁହିଁ
ମିଳନ ସମ୍ଭୋଗେ ପ୍ରୀତି,
ପ୍ରଣୟ-କୁସୁମ ଛୁଇଁଲେ ମଇଳେ
ଶରନ୍ତନ ପ୍ରୀତିସ୍ରୋତ ।
ପ୍ରୀତି ଦିବ୍ୟ ପକ୍ଷୀ, କାମନା-ଜମ୍ବାଳେ
ନ ପାରଇ ତାହା ବସି,
ସ୍ୱାର୍ଥ ହାତ ଦେଲେ ପ୍ରୀତି ଲଜ୍ଜାବତୀ-
ଲତା ଝାଉଁଳି ପଡ଼ଇ ।

ଶୁଣିଥିଲି ବାଲ୍ୟେ ଦେବୀ ଗୁଣଗାଥା
କୋଟିମୁଖୁଁ ରାଜାଙ୍କର,
ମୋ ପ୍ରେମ-ବାରିଧି କଲ୍ଲୋଳ ଉଠିଲା
ସ୍ପର୍ଶି ଗୁଣ-ସୁଧାକର ।
ନୀରବେ ଧାଇଲି ତାଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି
ଅଶ୍ରୁତ ନାମ ତାଙ୍କର,
ଦେଖି ଦେବ୍ୟ ରୂପ ଗୁଣ, ମେଣ୍ଟିଗଲା
ବିବାଦ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣର ।
ସେ ମଧୁର ହାସ ସେ ମଧୁର ଭାଷ
ସେ ମଧୁର ଶାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି
ଗୁଣ ଅନୁରୂପ ମୋହନ ମୂରତି
କଲା ପ୍ରାଣେ ସୁଧା ବୃଷ୍ଟି ।
ଦୁଃଖି-ଦୁଃଖ ଦେଖି ଦୟା-ପ୍ରେମସିକ୍ତ
ମନସେ ମନାସେଁ ଯାହା,
କର୍ମଯୋଗୀ ବୀର ଅଭିମାନୀ ନୃପ
ସଂସାରେ ସାଧନ୍ତି ତାହା ।

ମୋ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗୀତ ତାଙ୍କ କର୍ମବୀଣା
ବଜାଏ କେଉଁ ପ୍ରକାରେ !
ସେ ମୋ ସମଧର୍ମୀ ମୁଁ ସମଧର୍ମିଣୀ
ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରେମସଂସାରେ ।
ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ଭୋଗ ଅଚେତନ ଦିନର
ନଶ୍ୱର ଯୌବନ ଶୋଭା,
ଶେଷ ଜରା ଆସି ବିକଳ କରଇ
ଯାହା ଦିନେ ମନୋଲୋଭା ।
ନଶ୍ୱର ଦେହରେ ଯୌବନକୁସୁମ
ଫୁଟି ଦୁଇ ଦିନେ ଝଡ଼େ,
ଚିରନୂତନ ପ୍ରୀତି ନିତ୍ୟ କୁସୁମ
ଫୁଟି ଦିନୁଁ ଦିନ ବଢ଼େ ।

ଏ ଜଗତ ଅଥା   ଚର୍ମବର୍ଣ୍ଣନାଇ
ଯାହା ଦେଖେଁ ଭବେ ନିତ,
କାମଭୋଗ ତୃଷ୍ଣା   ରୂପଜ ମୋହ ସେ
ନୁହଇ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରୀତି ।
ପୀରତି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ,   କାମ ନାରକୀୟ,
କାମ ନୁହେ ପ୍ରେମ ସବୁ,
ପ୍ରେମ କାମ ମଧ୍ୟେ   ପ୍ରଭେଦ ବିଶେଷ
ସ୍ୱରଗ ନରକ ପରି ।
କାମ ଅମାନିଶା   ଘନକୃଷ୍ଣ ଧ୍ୱାନ୍ତ,
ପ୍ରେମ ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁ କିରଣ,
କାମ ପ୍ରାବୃଟର   ଘୋର ଘନ, ପ୍ରେମ
ଶାରଦ ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ବନ ।
କାମ ନିଦାଘର   ଖର ରୌଦ୍ର ତାପ,
ପ୍ରେମ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଶୀତଳର,
କାମ ଅଟେ ଘୋର   କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ, ପ୍ରେମ
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୁଭ୍ର ପବିତ୍ର,

ଭୋଗେ ବଢ଼େ କାମ,   ତ୍ୟାଗେ ବଢ଼େ ପ୍ରେମ,
ମିଳନେ ପ୍ରଗାଢ଼ କାମ,
ବିଚ୍ଛେଦେ ବଢ଼ଇ   ନିର୍ମଳ ପୀରତି
ଅକ୍ଷିଣ ପ୍ରଣୟୀ-ନାମ ।
ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗେ ବଢ଼େ   ବିମଳ ପ୍ରଣୟ,
ସମ୍ଭୋଗେ କରେ ସେ ଭୟ,
ସ୍ୱାର୍ଥ ହସ୍ତ ଦେଲେ   ପୀରତି ତନୁରେ
ପ୍ରୀତି ପାଇଯାଏ ଲୟ ।
ପ୍ରେମିକ-ହୃଦୟ   ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରୋବର,
ପ୍ରେମ ଗଗନର ଇନ୍ଦୁ,
ପ୍ରେମ ଅଟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ   ପୂର୍ଣ୍ଣିମା-ଚନ୍ଦ୍ରମା
ହୃଦ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ସିନ୍ଧୁ ।

ଅମଳ ଅମ୍ବରେ ଶାରଦ ଚନ୍ଦ୍ରିକା
କହେ କେବେ କି ବଚନ,
ତେବେ ଚାହିଁପାଇଁ ସେ ବଧୂ ଦର୍ଶନେ
ଉଛୁଳେ ସିନ୍ଧୁ ଜୀବନ ?
ନବୀନ ବସନ୍ତେ ଚୂତଶାଖେ ଶୁଭେ
"କୁହୁ" "କୁହୁ" ପିକ-ରବ,
କେଣା ବର୍ଣ୍ଣେ ବହୁ ନାହିଁଛି ଅହା କି
ଅକ୍ଷୟ ପ୍ରେମ-ବିଭବ !
ସେ ପ୍ରେମ-ଗୌରବ ବୁଝଇ କେବଳ
ଋତୁରାଜ ମଧୁ ସିନା,
ତାହା ଜାଣି ପିକ ନ ଦଅଇ ପ୍ରେମ
ଆନେ ସେ ବସନ୍ତ ବିନା ।
ପ୍ରେମିକ ଯେ ଜନ ପ୍ରେମ ସେହୁ ଦେଖେ,
ଆନ ଅନ୍ଧ ଚକ୍ଷୁ ଥାଇ,
ବିଶ୍ୱାସେ ପ୍ରଣୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ସଂଶୟେ
ନୟନେ ଦିଶଇ ନାହିଁ ।

ଏ ଅନ୍ଧ ଭୁବନେ ହୃଦ ଦରଶନେ
ପ୍ରୀତି-ସିନା ସୁ-ଅଞ୍ଜନ,
ଆନ ଦେଖି ଯାହା ନ ପାରଇ ତାହା
ପ୍ରେମିକ କରେ ଦର୍ଶନ ।
ବିଗତ ଜୀବନ— ସ୍ମୃତି-ବୀଚିମାଳେ
ହୃଦ ସିନ୍ଧୁ ଉଦବେଳ,
ବୈରାଗ୍ୟେ ସେଧନ୍ତି ମନସ୍ୱିନୀ ବାଳା
ଯେସନ ବେଳା-ଅଚଳ ।
ନିଜ ଦୁଃଖ ଦଶା ବିସୋରି ଭାଳନ୍ତି
ଦୁଃଖିଜନ ଦଶା ସ୍ମରି,
ପଙ୍କଜପଳାଶ ଲୋଚନୁଁ ଲୋତକ
ଝରଝର ପଡ଼େ ଝରି ।

ସୃଷ୍ଟି ଦୁଃଖ ପୂର ରୂପପର୍ବକେମା
ଭରୁଥାନ୍ତି ନାନାରୂପେ,
"ସହସ୍ର ପରାଣୀ ଘୋର ଦୁଃଖେ କାଳ
କାଟୁଛନ୍ତି ଭବକୂପେ ।
ଦୁର୍ବଳେ କରନ୍ତି ପ୍ରବଳ ଲୋକଙ୍କ
ଅତ୍ୟାଗ୍ରେରେ ହାହାକାର,
ବାସର ଯାମିନୀ ଫଟେ ବ୍ୟୋମ ଭେଦ
ବିକଳ ନିନାଦ ତାର ।
କୋଟି କୋଟି ପ୍ରାଣୀ ବ୍ୟାଧି ଜରା ଶୋକେ
ଡାକୁଛନ୍ତି ସାଧୁ ନାଦେ,
କେତେ ନର ନାରୀ ପାଅନ୍ତି ଯାତନା
ଦୈବଦତ୍ତ ପରମାଦେ ।
କେହୁ ଦୁଃଖୀ ଧନେ କେହୁ ଦୁଃଖୀ ଜନେ
କେହୁ ମନେ କେହୁ ମାନେ,
କେ ଗୃହକର୍ମେ କେହୁ ଧର୍ମ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେମେ
କେହୁ ଜ୍ଞାନେ କେ ଅଜ୍ଞାନେ ।

ତାହାର କପାଳେ ଷୋଳକଳା ସୁଖ
ସମଦର୍ଶୀ ନ୍ୟାୟ ବିଧି,
ଦେହ ମନ ଆତ୍ମା ସର୍ବ ବିଷୟରେ
କହିଁ ତ ନାହାନ୍ତି ଲିଧି !
ତେବେ କିପାଁ ମୁହିଁ ନିଜ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ
ହେଉଅଛି ଦହ୍ୟମାନ,
ମୋହଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ମହୀରେ
ନରନାରୀ ହୀନମାନ ।
ବିଧି ତାହା ପରେ ଅଜାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି
ପାତ୍ର-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଖ-ସୁଧା,
ସାରା ସଂସାରରେ ମେଣ୍ଟିଅଛି କାହିଁ
ତାହା ସୁଖଭୋଗଛୁଧା !

ଏକା ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷେ ଧରଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ
ମାସ ନ ପାରନ୍ତି ଭାତି,
ବିଧାତା ବିଧାନେ ଅଛି କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ
ଧରେ ଇନ୍ଦୁକଳା ଭାତି ।
ତ୍ରିଯାମା-ଆଗମେ ରଥାଙ୍ଗମିଥୁନ
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟୁଁ ଅନ୍ତର ହୋଇ
ବିକଳ ନିଃସ୍ୱନେ ବିଳପୁ ଥାଆନ୍ତି
ପ୍ରତିକୂଳ କୂଳେ ଶୋଇ ।
ଉଷା-ଆଗମନେ ଚକ୍ରିଣୀ ଧନୀ
ନବଭାନୁ ରୂପେ ପେଖି
ବିସୋରି ସୁଦୀର୍ଘ ଯାମିନୀ ଯାତନା
ବିକସି ଉଠଇ ହସି ।
ନିଶା-ଆଗମନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ ପଦ୍ମିନୀ
ନେତ୍ର ଭରେ ନିମୀଳିତ,
ନିଶାନାଥେ ଦେଖି କୁମୁଦିନୀ ଧନୀ
ହୁଏ ପ୍ରେମେ ଉନ୍ମୀଳିତ ।

ନିଶାତ୍ୟୟେ ସେହି କୁମୁଦ କୁସୁମ
ମଉଳି ପଡ଼ଇ ଚଳି,
ଏହିପରି ସୁଖ ଦୁଃଖେ ସମସ୍ତଙ୍କ
କାଳ ଯାଉଅଛି ଚଳି ।
ନବ ପ୍ରାବୃଟରେ ଜୀମୂତପଟଳ
ଅମ୍ବରେ ଦର୍ଶନ କରି
ମତ୍ତ ଷଡ୍‌ଜସ୍ୱରେ କଳାପିମିଥୁନ
କରୁଥାନ୍ତି ନୃତ୍ୟ କରି ।
ମୂଷଳ ଧାରରେ ବରଷୁଁ ପର୍ଜ୍ଜନ୍ୟ
ବର୍ଷାଭୂଦମ୍ପତୀ ମୁଦେ
ଧୈବତ ସ୍ୱରେ ସେ ଗର୍ଜ୍ଜନ୍ତି ଗହଳେ
ନୀରବେଣୀରମ୍ୟ କୂଦେ ।

ବଳାହକପ୍ରିୟ ଦାତ୍ୟୂହ କପୋତ
ଆଉ ସର୍ବେ ନେଇ ନୃତ୍ୟ
ନଭେ କାଦମ୍ବିନୀ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୁଅନ୍ତେ
ବରଜନ୍ତି ବର୍ଷାକୃତ୍ୟ ।
ଶବଳ ଶରତେ ଛୋଟା କ୍ଷେତ ବାଢ଼େ
ପଠା କୁଦ ନଦୀତଟେ
ଶରତ ରଜାଙ୍କ ମୁକୁଟ ଉପର
ଶ୍ୱେତଛତ୍ର ପରକଟେ ।
ମାନସ-ପ୍ରବାସୀ ମରାଳ ମିଥୁନ
ନଭେ ବାନ୍ଧି ଦୀର୍ଘ ପନ୍ତି
ପଦ୍ମକଳଙ୍କୁତେ ଜଳ ସୁନିର୍ମଳ
ଗଗନରେ ସନ୍ତରନ୍ତି ।
ବିମଳ ବିଭାତେ ଶିଶିର-ମଣ୍ଡନ
ଧରଣୀ ହରିତ ଅଙ୍ଗେ
ହାବନ୍ତି କଜ୍ଜ୍ୱଳ— ପକ୍ଷୀ କୁଞ୍ଚିକାକ
ଦମ୍ପତ୍ତି ମୁନିଆ ରଙ୍ଗେ ।

ତୁଣ୍ଡା ବଣୀ ଟିଆ ଶ୍ୟାମା ତାମ୍ରଚୂଡ଼
ଭରତ ଶାରିକା ଶୁକ
ହଳଦିବସନ୍ତ କାଳିକା ଟେଣ୍ଟେଇ
ସାରି ଅଦି ବାବହୁକ ।
ସିଜୁ ଅଙ୍କୁ ବାଢ଼େ ଲଜ୍ଜାପିଢ଼ା ଡାଳେ
ଫୁଟେ ତୋରି କନ୍ଦିଫୁଲ,
ବାଡ଼ ପାଖେ ପଥ, ନୀଳ ନଭେ ତାରି
ଛାୟାପଥ ଯାଏ ଭୁଲ ।
କୋଟି କୋକନଦ ନବୀନା ଯୁବତୀ
ସମ ରମି ଜନଚକ୍ଷେ,
ଗୃହୁ ତାମରସ ଲଭଣି ହରଷେ
ଚଳନ୍ତି ସରସୀ ବକ୍ଷେ ।

ଅସନ୍ତେ ହେମନ୍ତ   ବସୁନ୍ଧରା ଶିରୀ
ତୁଟି ଯାଏ ପଲକରେ,
ଅଳପ ଦିବସେ   ଦିଶେ ମହୀ ମ୍ଳାନ
ଶୀତ ବିଧି ବିଧାନରେ ।
ଏହିପରି ଜଡ଼   ଉଦ୍ଭିଦ ମାନବେ
ଲାଗିଛି ହର୍ଷ ବିଷାଦ,
ତେବେ କିପାଁ ମୁହିଁ   ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦରି
ନ ତେଜିବି ଅବସାଦ ।
ଅଛି ପିତୃକୁଳ   ଛନ୍ତି ପିତାମାତା
ଭ୍ରାତା ଭ୍ରାତୃଜାୟା ସଖୀ,
ଅଛଇ ସ୍ୱଜାତି   ସ୍ୱଦେଶର ସେବା
ଥିବି ଏ ଜୀବନେ ରଖି ।
ଅଛଇ ଦାରୁଣ   କଷଣ ମୋ ଭାଲେ
ସହିବି ଲଲାଟ ଲେଖା,
କରିବି କଠିନ   ଏ କୋମଳ ହିଆ
ରଖିବି ସତ୍ୟର ଟେକ ।

'ସୁଖ' 'ସୁଖ' ହୁରି   ଘୃଷନ୍ତି ନରନେ
ସୁଖ ନୁହେ ଚିରସ୍ଥାୟୀ,
ସୁଖକୁ ଲୋଡ଼ିଲେ   'ସୁଖ' 'ସୁଖ' ଗାଇ
ସୁଖ ସେ ମିଳଇ ନାହିଁ ।
କଠିନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ   ପର-ଉପକାରେ
ଅଛଇ ସଞ୍ଚିତ ସୁଖ,
ସଂସାରେ ନିର୍ଲିପ୍ତ   ହୋଇ ଦୂରେ ଥାଇ
ଏଡ଼ି ପାରେ ନର ଦୁଃଖ ।
ବିଷୟ-ବିଷକୁ   ପିଇଲେ ବିଷାଦ-
ଜନ୍ମାଲେ ବୁଝନ୍ତି ନରେ,
ବୈରାଗ୍ୟ-ଶିଖରୁଁ   ତଳ-ଲୀଳା-ଦଶାଶ୍ରି
ଜନ୍ମ ଦରଶନ କରେ ।

ଶ୍ୱାନ ସର୍ପ ବୃକ- ଦଂଶନେ ଯେ ପ୍ରାଣ
ପାରେ ଲଭେ ଛଡ଼ି ଯାଇ,
ସେ ନଶ୍ୱର ପ୍ରାଣେ ସ୍ୱଜାତି ସେବାରେ
ନ ଅର୍ପିବ କାହିଁପାଇଁ !
କେତେ ଜନମିବେ କେତେ ବା ମରିବେ
ଜନ୍ମିଲେ ମରଇ ଜୀବ;
ଧର୍ମ-ଶାସ୍ତ୍ରେ ମମ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ବ୍ରତ
ଯାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ଥିବ ।

ନିରାଶ ମାନବ ଦୁଃସହ ଦୁଃଖରେ
ପଡ଼ି ମୋ କାହାଣୀ ଶୁଣି
କାଳସିନ୍ଧୁ ନୀରେ ଜୀବନ ତରଣୀ
ଚଳାଇବ ଧୀରେ ପୁଣି ।
ଅକାର୍ଯ୍ୟୀ ମାନବ ଆଶା-ପୋତ ହେଲେ
ଭବସିନ୍ଧୁ ନିମଗନ
ହେବ ଅଶାନ୍ୱିତ ଦେଖି କାଳ ବେଳା
ପଦଚିହ୍ନ ଦରଶନ ।

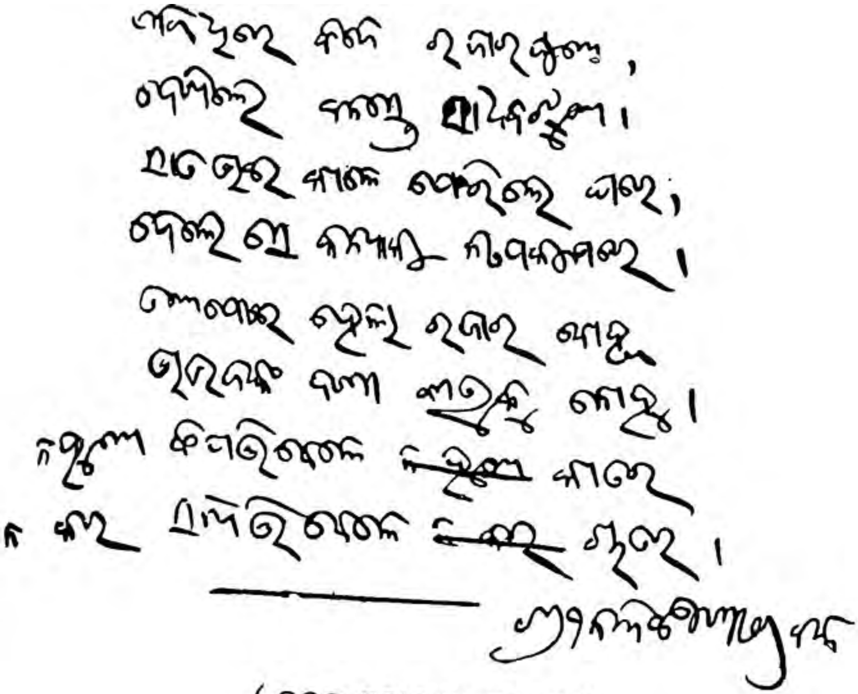

(କବିଙ୍କ ହସ୍ତାକ୍ଷରର ପ୍ରତିକୃତି)

ବରେଣ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀ ସ୍ୱର୍ଗତ ବ : ବର୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍କିତ
ତୈଳ ଚିତ୍ରର ପ୍ରତିକୃତି ।
(ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ସଂପାଦକଙ୍କ ସୌଜନ୍ୟରେ ପ୍ରାପ୍ତ ।)

ଶ୍ୱାନ ସର୍ପ ଭୁଜ- ଦଂଶନେ ଯେ ପ୍ରାଣ
ପାରେ ଲଭେ ଜଡ଼ ଯାଇ,
ସେ ନଶ୍ୱର ପ୍ରାଣେ ସ୍ୱଜାତି ସେବାରେ
ନ ଅର୍ପିବ କାହିଁପାଇଁ !
କେତେ ଜନମିବେ କେତେ ବା ମରିବେ
ଜନ୍ମିଲେ ମରଇ ଜୀବ;
ଧର୍ମ-ଶାସ୍ତ୍ରେ ମମ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ବ୍ରତ
ଯାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ଥିବ ।

କୃପଣ ମାନବ ଦୁଃସହ ଦୁଃଖରେ
ପଢ଼ି ମୋ କାହାଣୀ ଶୁଣି
କାଳସିନ୍ଧୁ ନୀରେ ଜୀବନ ତରଣୀ
ଚଳାଇବ ଧୀରେ ପୁଣି ।
ଅସ୍ଥାୟୀ ମାନବ ଆଶା-ପୋତ ହେଲେ
ଭବସିନ୍ଧୁ ନିମଗନ
ହେବ ଅଶାନ୍ୱିତ କର କାଳ ବେଳା
ପଦ୍ମଶଙ୍ଖ ଦରଶନ ।

କନକଲତା

ବିଜ୍ଞାପନ

ବହୁବର୍ଷ ପୂର୍ବେ "କନକଲତା"ର ପ୍ରଥମ କତିପୟ ପରିଚ୍ଛେଦ "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ" ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳର ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ଏବଂ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟମାନେ ତଥା ବହୁମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ପାଠକପାଠିକା ଏହାକୁ ସ୍ନେହଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ମୋତେ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ କିଛି କାଳ ପରେ ମୁଁ ବିଦ୍ୟାଳୟସମୂହର ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ-ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଓ ବିଭାଗୀୟ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ପ୍ରଭୃତି ପରିଦର୍ଶନ କର୍ମଚାରୀରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ ମୋର ଅବକାଶ ଓ ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥାର ଅଭାବନିବନ୍ଧନ ଗଳ୍ପଟି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଥିଲା । କିଛିକାଳପୂର୍ବେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନାଲ୍ ଅଫିସର ରାୟ ସାହେବ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ ମହାଶୟଙ୍କ ବସାଠାରେ ମୋ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ସମୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ମିଃ ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ପରିଜା ଓ ମିଷ୍ଟର ଶ୍ୟାମଚରଣ ତ୍ରିପାଠୀ ମହାଶୟଦ୍ୱୟ "କନକଲତା"ର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ବିଷୟରେ ଆକ୍ଷେପ କଲେ ଏବଂ ମୁଁ ବହୁ ପାଠକପାଠିକାଙ୍କ ସନିର୍ବନ୍ଧ ଅନୁରୋଧ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲି । ସୁପାଠକର ଉତ୍ସାହ ଓ ଅନୁକୂଳ ମନ୍ତବ୍ୟ ଲେଖକର ରଚନା-କାନନରେ ବସନ୍ତର ଦକ୍ଷିଣମଳୟସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ବାଞ୍ଛା ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ"ର ସମ୍ପାଦକ ମୋର ବାଲ୍ୟଗୁରୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଏମ୍. ଏଲ୍. ସି. ମହାଶୟଙ୍କ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ମୋର ଏହି ସମୁଦ୍ଗତ ଇଚ୍ଛାକୁ ବଳବତୀ କଲା । ଉଦୀୟମାନ କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅନ୍ନଦାଶଙ୍କର ରାୟ, ବି. ଏ. ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଳନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ବି. ଏ. ମଧ୍ୟ "କନକଲତା"କୁ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ସମାଲୋଚନା କଲେ । ଏହି ଉତ୍ସାହଦାତାମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି । ମୋର ପରମାତ୍ମୀୟ ଶ୍ରୀମାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଜେନା ମୁହୁର୍ମୁହୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଦେବା ବ୍ୟତୀତ ବହୁକାଳର "ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ"ରୁ ଏବଂ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପାଣ୍ଡୁଲେଖ୍ୟରୁ ପରିଚ୍ଛେଦମାନ ଉଦ୍ଧାରପୂର୍ବକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ କୃତଜ୍ଞ ।

ଯେଉଁ ସହୃଦୟ ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କ ଉତ୍ସାହବାଣୀ ଯୋଗୁଁ ଆଜି "କନକଲତା" ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, ସେହିମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀକରକମଳରେ ତାହା ସମର୍ପିତ ହେଲା । ଆଶାକରେ, "କନକଲତା"ର ଜନ୍ମବେଳେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ତାହାର ବିକଶିତ ଜୀବନ ଦେଖି ଏବେ ଅନ୍ତତଃ ସେହିପରି ସ୍ନେହ ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ଇତି ।

କୁସୁପୁର, ତା ୫ । ୧୦ । ୧୯୨୫ — **ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ**

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଶୀତକାଳ । ପ୍ରଭାତ ହୋଇଅଛି । ଶିଶୁମାନେ ପ୍ରଭାତରୁ ଉଠି ଫୁଲ ତୋଳୁଛନ୍ତି । କେହି କେହି ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଦଉଡ଼ିଲେ ଶୀତ ଉଣା ହୁଏ, ଏ ବୈଜ୍ଞାନିକତତ୍ତ୍ୱ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରକୃତି-ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଖରା ବରଗଛ ତାଳଗଛ ଅଗରୁ ଖସି ପୀଢ଼ା, ବାଡ଼ ଶେଷକୁ ସ୍ୱାମୀପୁରର ବଜ୍ରଧର ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ 'ଦାଣ୍ଡ ପାଖରେ ଓ ବାଡ଼ିଅଡ଼ ଓଳିତଳେ ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇଅଡ଼େ ଦୁଇ ଲୀଳା ଲାଗିଗଲା । ଦାଣ୍ଡରେ ପୁରୁଷମେଳା ଓ ହଳବାଡ଼ି କଥା । ବାଡ଼ିଅଡ଼େ ସ୍ତ୍ରୀସଭା ଓ ଘରକଥା । ଏକ ଗଦ୍ୟ, ଅନ୍ୟଟି ରସମୟୀ କବିତା । ଏକ କର୍ମ, ଅନ୍ୟଟି ପ୍ରୀତି । ଏକ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ପର୍ବତ, ଅନ୍ୟଟି କଳନାଦିନୀ ତରଙ୍ଗିଣୀ । ପାଠକ ଅବଧାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି କେଉଁଅଡ଼କୁ ପ୍ରଥମେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଅଛି ? ଆମ୍ଭେମାନେ ବାଡ଼ିଅଡ଼ କଥା ଆଗେ କହିବୁଁ ।

ରୁକସଣୀ ପାଠ ବାସନ ମାଜୁଛି । ମାଜୁ ମାଜୁ ତାହାର ପୂର୍ବପୁରୁଷ(?) ମନ୍ଥରାର ଅନୁକରଣ କରି ଛିଦ୍ରକଥା କହୁଛି । ଯାହା ଘରେ କଳିକଣ୍ଟିଅ ନାହିଁ ସେ ସିନା ରୁକସଣୀ ରଖେ । ଆଗେ ବୋହୂମାନେ କଂସାବାସନ ମାଜୁଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା ଘରର ବୋହୂଝିଅମାନେ ମାଜିପାରନ୍ତି ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘର ପରି ବଡ଼ ଘରେ ରୁକସଣୀ ନୋହିଲେ ନୁହେ । ଅବସ୍ଥାନୁସାରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସିନା । ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରର ନବବଧୂମାନେ ଗୃହକର୍ମ କଲେ ଛାନ୍ଦ ପୋଥି ବା ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ିବ କିଏ ? ଥାଉ ସେ କଥା । ହରଚନ୍ଦନଙ୍କର ତିନିବୋହୂ । ସାନ ପୁଅର ବିବାହ ହୋଇନାହିଁ । ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସମସ୍ତେ ଆସି ମିଳିଲେ । କେହି ଗଇଣ୍ଠା ପାଉଁଶ, କେହି କଅଁଳ ପିଜୁଳିପତ୍ର, କେହି ଅବା ସାହାଡ଼ା ଦାନ୍ତକାଠି ଘେନି ଦାନ୍ତ ଘଷି ବସିଲେ । ଗୁଡ଼ାଖୁପାଏ ଯାଇ ନାହିଁ । ପିବାକୁ କେତେ ବାଟ ! ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘରଣୀ ଆସି କହିଲେ, "ଆଜି ସମସ୍ତେ ଚଞ୍ଚଳ ଗାଧୋଇ ପଡ଼, ପିଠାପଣା ହେବ । କନକର ଅଷ୍ଟ ଜନ୍ମଦିନ ।" ପାଠ କହିଲା, "ଗୁରୁ ଭାଇରେ କୋଳପୋଛ ଝିଅ, କଳାମାଣିକ, ଚମ୍ପାରୁଙ୍ଗୁଡ଼ା, ବଉଳମାଳା, ତାରେଣୀ ସୂତା, ଗଜମୁକ୍ତା, କନକଲତା ।" ଏହି ଅନର୍ଗଳ ଦନ୍ତତା-କଣ୍ଠତା-ଲନ୍ଦା-ଧାମ୍ପ ଅବ୍ରମଗତିରେ ଚାଲିଥାନ୍ତା ;

କିନ୍ତୁ ଇତିମଧ୍ୟରେ କଳାମେଘରେ ବିଜୁଳି ପରି କଳାହିଙ୍ଗୁଳିଆ ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିଏ ପିନ୍ଧି କନକ-ପ୍ରତିମା-ସଦୃଶା କନକଲତା ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ବୀଣା-ବିନିନ୍ଦିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ନୂଆବହୂ, ଦେଖିଲ କିମିତି ପାଠି ମୋତେ ଇଙ୍ଗିତ କରୁଛି ।" ନୂଆବୋହୂମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ମୃଦୁଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରି ମନମୁଖରେ ହସିଲେ । ଅହିବୁଢ଼ୀ ପାଠ କହିଲା, "ତୁ ତ ଗୁହାରି କରୁଛୁ ଯାହାକୁ, ମୁଁ ତ ଜୁଆଁଇ କରୁଛି ତାହାକୁ ।" ପାଠ କହିଲା, "କାହିଁକି, ଇଙ୍ଗିତ କରିବି କାହିଁକି । ତମକୁ ମୁଁ ଇଙ୍ଗିତ କରିବି ? ଯେ ଇଙ୍ଗିତ କଲା ସେ ତମଠୁଁ ଝାଡ଼ୁ ଝୁଡ଼ ନେଇ ।" ଏହା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ହସି ଉଠିଲେ । ଅପ୍ରଗଲ୍‌ଭା ବାଳିକା କନକଲତା ସେ ହାସ୍ୟଲହରୀରେ ଭାସିଗଲା । ହାରିଯାଇ ତୁନି ହୋଇ ରହିଲା । ତେଣେ ମା ଅନ୍ତରାଳରେ ରହି ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ । ସେ ସବୁଆଡ଼େ ଥାନ୍ତି, ସବୁ ଦେଖନ୍ତି । ଘରକୁ ପରି ଉପର ଖଞ୍ଜା, ମଝି ଖଞ୍ଜା, ତଳ ଖଞ୍ଜା ନିମିଷକେ ବୁଲିଦେଇ ଆସନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ କିଛି କହିବାର ବା କରିବାର ଥାଏ, ତାହା ଦେଖିଲେ ବୋଲି ଦେଖାନ୍ତି । ପିଲାପିଲାଙ୍କର ଛୋଟ ଛୋଟ କଥା ଦେଖି ନ ଦେଖିଲା ପରି ଚାଲିଯାନ୍ତି । ସେ ଜାଣନ୍ତି କନକ ବଡ଼ କୋମଳପ୍ରାଣା । ଟିକିଏ କିଛି ହେଲେ ଝର ଝର ତା ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼େ । ସପ୍ତରଥୀ ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କୁ ଘେରିଲା ପରି ତିନିବୋହୂ ଓ ବୁଢ଼ୀ ବାବହୁକା ପାଠ କୋମଳପ୍ରାଣା କନକଲତାକୁ ବେଢିଥିବାର ଜାଣିପାରି ସେଠାରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । କହିଲେ, "କି ଲୋ ପାଠି, ବାସନ ମାଜୁଥିବୁ କି ? ଆଜି ଘର, କୋଠା, ଦୁଆର ସବୁ ଲିପାପୋଛା ହେବ, ବିଛଣାବିଛୁଣି ଧୁଆ ହେବ, ଅଣ ବଛା ହେବ, କେତେ କାମ ପଡ଼ିଛି । ତୁ ବାସନ ପାଖରେ ଦାନ୍ଦାକ ବସିଥିବୁ କି ?" ପାଠ ହାତ ଚଅଁଳ ଚଅଁଳ କରି କହିଲା, "ନାହିଁ ମା, ସରିଲାଣି । ଯାଉଛି ଚାଲ । ମା, ଆଜି କନକ ଠାକୁର ପାଖକୁ ଯିବ ।" କଥା ଶେଷ ନୋହୁଣୁ ସମାର୍ଜ୍ଜନୀହସ୍ତା ପାଠର ଆଖି ଅହିବୁଢ଼ୀ ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀ ଗଛମୂଳରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ପାଠିକର ଦଉଡ଼ିଯାଇ ବଡ଼ ମଝିଆଣୀଙ୍କ ତିନି ବର୍ଷର ଶିଶୁ ଅଭିରାମ ଓରଫ୍ ଡାକନାମ ଚୁଁଆ ମାଟି ଖାଉଥିବାର ଦେଖି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗେରଫ କରି ଆଣିଲା । ମୁକ୍ତା, ରମା, ଜମା ପ୍ରଭୃତି ପିଲାମାନେ ଲମ୍ଫପଦ ଅଣି ଚୁଁଆ ପାଟିରେ ଗୁଞ୍ଜିଦେଲେ । ଚୁଁଆ ଆଖି ଅଧେ ବୁଜି ଥୁ ଥୁ କରି, ମୁହଁ ବିଗୁଡ଼ାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଚମୁଟିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ନ ପାରି ଶେଷରେ ବାଳକର ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର 'ରୋଦନ'

ଆରମ୍ଭ କଲ । ଇତମଧରେ ତା ମା ଆସି ତାକୁ କାଖ କଲେ । ଏତିକି-ବେଳେ ଧାନକୁଟୁଣୀ ଚମ୍ପୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲାରୁ ପାଠ କହିଲା, "ହେଇ ଚମ୍ପୀଅପା ତ ଅସିଲଣି । କି ଲୋ ଏତେବେଳ କାହିଁକି ହେଲା ?"

ଚମ୍ପୀ—ଶୁଣି ନା କି ? କାଲିରାତିରେ ପରା ବାଘ ଅସିଥିଲା । ସକାଳେ ଗୁଡ଼ଅସାଇରେ ସେଇ କଥା ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁଁ ଆସୁ ଆସୁ ଟିକିଏ କାନ ଡେରି ଦେଲି । ଫକୀର ମା ଛେଳିଛୁଆକୁ ନେଇଯାଇଛି ।

ପାଠ—ଯାଅ ମ, ବାଘ ଅସୁଥିଲା ! ବିଲୁଆ କି ଗିଅଲ ନେଇ ଯାଇଥିବ ମ !

ଚମ୍ପୀ— ନାହିଁ ଲୋ, ମହାବଳ ବାଘ ଅସିଥିଲା ପରା । ଘାଟକୂଳେ ବାଲିରେ ତା ପାଦୁଲର ଚିହ୍ନ ପଡ଼ିଛି ।

ପାଠ—ପାଦୁଲରେ କଣ ମହାବଳ ବାଘ ନାଁ ଲେଖାଅଛି ? କଲରାପତରିଆ ବାଘ ନୋହିଥିବ କାହିଁକି ? ହୁଣ୍ଡାବାଘ ହୋଇଥିବ । ଫେରଣ୍ଡା, କନ୍ଥାସ କି ଭୂଆଁ ବିରାଡ଼ିର ପାଦୁଲ ପଡ଼ିଥିବ । କଥାରେ କହନ୍ତି, "ବାଘ ନ ଦେଖିଲେ ବିରାଡ଼ି ଦେଖ, ଚୋର ନ-ଦେଖିଲେ, ବଣିଆ ଦେଖ ।"

ଚମ୍ପୀ—କଲେ, ମତେ ବଣିଅଣୀ ଦେଖିଲୁ ପରା । "ବ୍ରାହ୍ମଣ ରଜା, ଚୋର ପରଜା, ଉଦ୍ଧ ଉଦ୍ଧ ଅମ୍ବିଳ, ଶୀତଳ ଭଜା । ସଖି, ଏ ବଡ଼ ମଜା ।" କି ମତେ କଣ ଅସେ ନା କି ? ବଧାତା ମତେ ନାରମାଗୀ କଲ ବୋଲି ଯୋଇଲା ପରବାସୀ ବି ଖୁଣ୍ଟିବେ । ଅମ ବଣିଆ ଜାତରେ ସେ କଥା ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ବାଳୁତ ବିଧବା ହୋଇ ବି ଦୁଃଖଧନ୍ଦା କରି ଖାଇ କୁଡ଼ିଅଖଣ୍ଡିକରେ ପଡ଼ିଥାଏଁ । ହଳିଆ ପାଣିକି ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଏ ନାହିଁ । ତେବେ ବି ପଦେ ଶୁଣିବ ? କି କାହିଁକି ? ନୋହିଲା । ଏ ଘରଟା ନୋହିଲା । ବୋଲ ଖାଇ ବୋଲ ମଞ୍ଜି ପୋତିଛି କି କଏ ? ଇତ୍ୟାଦି ଏହିସବୁ କଥା ଚମ୍ପୀ ଅନର୍ଗଳ ଅବିରାମଭାବରେ କାନ୍ଦୁ ଟିକିଏ ଅନୁନାସିକ ସ୍ୱରରେ କହିଗଲା । ଆଖିରୁ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ମଧ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡଦେଶ ଉପରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅଜେୟା । କାରଣ ସେମାନେ ପଦକୁ ଦଶ ପଦ କହିବେ, ତହିଁ ଉପରେ କାନ୍ଦିବେ । ଏଥିକି ବଳ କାହାର ?

ଇତିମଧ୍ୟରେ ପଦ୍ମାବତୀ ଆସି ଚମ୍ପାକୁ ଡାକିନେଇ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇ ଦେଲେ । ପାଠକୁ କପଟ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଲେ, "ତୁ ଭାରି କଳିହୁଡ଼ୀ । କଣ୍ଟାବାଡ଼ରେ ଲୁଗା ପକାଇବୁ, ଚାଲିଲା ଶଗଡ଼ରେ ହାତ ଦେବୁ ।" ପାଠ ମା'ଙ୍କୁ କିଛି କହେ ନାହିଁ । ଯୁବତୀମାନେ ଲଢ଼େଇପାଳି ଶୁଣିବା ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ପରସ୍ପର ମୁହଁ ଚୁହାଁଚୁହିଁ ହୋଇ ହସି ଦେଲେ ଓ ମୁହଁ ଶୁଖେଇ ଚାଲିଗଲେ । କଳିକଜିଆ ଶୁଣିବାକୁ ତା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱତଃ କୌତୂହଳ ହୁଏ କାହିଁକି ? କେତେ କଳହ କରି ଥକେ ଅନ୍ୟ ଚକ୍ଷୁରେ କୃପାପାତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟସ୍ଥର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି କାହିଁକି ?

ଏହି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଅଭିରାମ ଓରଫ୍ ଚୁଅଁ ବାବୁ ମନଦେଇ ଶୁଣୁଥିଲା । କଥାବାର୍ତ୍ତାର ପ୍ରଥମ ଅଂଶରେ ନାନାପ୍ରକାର ବାଘ ନାମ ଶୁଣି ସେ ମାଙ୍କ ଲୁଗାକୁ ସପ୍‌ଟେଇ ଧରି ମାତୃକୋଡ଼ରେ ଅଭୟ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲା । ପରେ ଶେଷାଂଶରେ ତାର ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ "ଅମ୍ବିଳ" କଥା ଶୁଣି ତା ପାଟିରୁ ତରଳ ପଦାର୍ଥବିଶେଷ ନିର୍ଗତ ହେଲା ଏବଂ ସେ "ଅମ୍ବୁଲ ଦେ, ଅମ୍ବୁଲ ଦେ" ବୋଲି କଠାଳିଲା । ବଧୂ ଦମୟନ୍ତୀ ପାଠ ଓ ଚମ୍ପାକୁ କହିଲେ, "ନିଅ, ସମ୍ଭାଳ । ସବାଖାଇଏ ଚିକିଣାଳେ ଢେଙ୍କାନାଳ କଥା ଆଣି ପକାଇଲେ । ବାଘ କଥାକୁ ଆଣି ଅମ୍ବିଳରେ ରଖିଲେ । ମୁଁ ଏବେ ଅଚ୍ଛା ଅସନାଟରେ ପଡ଼ିଲି । କରିବି କଅଣ ? ସେ କଣ ଅଜ ପିଲା ହେଇଛି । ବାପ ଯେପରି ପୁଅ ସେହିପରି । ଯୋଜ ନଟ ଧରିଛି ସେହି ନଟ ଧରିଥିବ ।"

ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ନେଉଳ ବାଡ଼ମୂଳେ ଦେଖାଗଲା । ଅଦୂରରେ କନକଲତା ଗୁଙ୍ଗୁଡ଼ାରେ ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀ ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ସାଜିଛନ୍ତି-ଥିଲେ । ଭାଇଜଙ୍କ ବିପଦ ଦେଖି ପୂର୍ବ ଶତ୍ରୁତା ଭୁଲି କହିଲେ, "ହଇରେ ଚୁଅଁ, ନେଉଳ ଦେଖ ।" ନେଉଳ ଦେଖି ଚୁଅ ଅମ୍ବିଳ ଭୁଲିଲା । ମା କୋଳରୁ ଓହ୍ଲାଇ ନେଉଳକୁ ବାଡ଼େଇବି ବୋଲି ବାଡ଼ି ଧରି ଦୌଡ଼ିଲା । ବିବର୍ତ୍ତନବାଦୀମାନେ କହନ୍ତି, "ପଶୁପକ୍ଷୀମାନେ ମାନବର ପୂର୍ବପୁରୁଷ । ପଶୁପକ୍ଷୀ ଦେଖିଲେ ମାନବଶିଶୁ ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ପନ୍ନ ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ।" ଏହି ଆକର୍ଷଣ ବା ବିପ୍ରକର୍ଷଣ କି ସେହି ଅଦମ ସମ୍ପର୍କର ନିଦର୍ଶନ ପିଲାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମାଙ୍କଡ଼ମାନଙ୍କର ଏତେ ବିବାଦ ବା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ କାହିଁକି ? ସେ

ଯାହାହେଉ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନାଗ୍ଦ ମହଲରେ ପଡ଼ିଗଲା ନେଉଳପ୍ରସଙ୍ଗ । ପାଠ କହିଲା, "ନେଉଳ ମୁହଁ ଚୁହିଁଲେ ଯଶ ହୁଏ । ଯେଉଁ କାମକୁ ଯାଉଥିବ ସେ କାମ ହାସଲ ହୁଏ । ଗାଧୋଇସାରି ନେଉଳ ମୁହଁ ଚୁହିଁ ମହିଅଁ ନୂଅବୋହୂ ଅଭିକୁ ପାଇଥିଲେ । ନେଉଳ ନିର୍ମୂଳୀ ମୂଳ ଦେଇ ସାପକାମୁଡ଼ା ମଲା ମଣିଷକୁ ବଞ୍ଚାଏ । ସେଥିପାଇଁ ସାପ ନେଉଳକୁ ଭାରି ଡରେ ।" ନେଉଳକୁ ଦେଖି ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀନାମ୍ନୀ ଅଭିମରର ଦୁଇ ବର୍ଷ ବୟସ୍କା ସାନ ଭଉଣୀଟି ତାକୁ ଧରିବାକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇ "ଅ, ଅ" କରୁଥିଲା । ତାହାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ଦେଖି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । କନକଲତା ତାକୁ କୋଳରେ ଧରି ତାହାର ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ଚୁମ୍ବନ କଲେ । କହିଲେ, "ତୋ ନାଁ ଆଜିଠାରୁ ହେଲା "ନେଉଳୀ" । ତୁ ନେଉଳ ଦେଖି କାନ୍ଦୁ । ନେଉଳୀ କହିଲା, "ଦେଈ, ଦିମାଡେ ହଦା ।" ଦେଈ ତାକୁ ହଲାଇ ହଲାଇ ଗାଇଲେ, "ମୋ ଦେଈ ରାହା ହେବ କନ୍ଦର୍ପପାଡ଼ୀ, ବାଜା ବସିଥିବ ଧାଡ଼ିକି ଧାଡ଼ି ।" ନେଉଳୀ କହିଲା, "ବାଜା କାଇଁ ? ମୁଁ ଦେକବି ।" ଯୋଗକୁ ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଗୀ ଦାଣ୍ଡରେ କେନ୍ଦରା ବଜାଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କଲା । ପିଲାମାନେ ଦଉଡ଼ି ଗଲେ । ନେଉଳୀକୁ ନେଇ କନକଲତା ମଧ୍ୟ ଯାଇ ଦାଣ୍ଡ କୋଠାଘର ଯାଉଁଳି କବାଟକୁ ଆଉଜି ଠିଆ ହୋଇ ଗୀତ ଶୁଣିଲେ ।

ଏହି ଯୋଗିଗୀତର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗ୍ରାହକଙ୍କର ଗ୍ରାହକତାର କାରଣ ବିଭିନ୍ନ । ପିଲାମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଆକର୍ଷଣ କେନ୍ଦରା । ସେ ବଡ଼ ମଜାରେ କୁଁ କୁଁ ବାଜୁଛି । କନକଲତା ବଡ଼ କୋମଳପ୍ରାଣା । ଏହି ଗୀତ ଶୁଣି ଅଜ୍ଞାତ "ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର"ଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ବିକଳ ହୋଇଉଠିଲା । ଆହା ! କିଏ କାହାକୁ କିସ ପାଇଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଯୋଗୀ ହୋଇଗଲା ? କଥା ଅଛି, "ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପତରୁ ବାସେ, ଛତୁଅଣ୍ଡି ଦୁଇ ପତରୁ କୁଣ୍ଡେଇ ହୁଏ ।" ପୁଣି ଏହି ଗୀତର ବଶିଷ୍ଟତମ ଶ୍ରୋତା ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ କନିଷ୍ଠପୁତ୍ର ରାଜେନ୍ଦ୍ର । ଅଜି ଏ କି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ? ଏହି ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଟକ କଲେଜରେ ବି. ଏ. ପଢ଼ନ୍ତି । ଏ ସ୍ୱଦେଶ ସମାଜ-ସଂସ୍କାରକ, ସ୍ୱଦେଶ-ହିତୈଷୀ, କବିତା-ରଚକ, ପ୍ରବନ୍ଧ-ଲେଖକ । ଏ ଯୋଗିମାନଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷା ଦେବା କଥାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ । ତାଙ୍କର ମତ ଯୋଗିଗୁଡ଼ାକ ଅଳସ, "ଲଗି ନ ଖାଇ ମାଗି ଖାଇବାର" ପ୍ରୟାସୀ । ନିଜ ମତର ସମର୍ଥନ କରି କହନ୍ତି, "ଭାରତର ଦାରିଦ୍ର୍ୟତା ଏହି

ମାଗିଖିଆ ଯୋଗୀ, ବେଲା, ବୈଷ୍ଣବ, ଭିକ୍ଷୁକ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ନାଗା, ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ । ଏମାନଙ୍କୁ ଦେବା ଅଧର୍ମ । କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ଆଳସ୍ୟ, ପ୍ରବଞ୍ଚନା, ଚୌର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଆଯାଏ । ଅନେକ ଯୋଗୀ ଦିନରେ ଭିକ ମାଗି ରାତିରେ ଚୋରି କରନ୍ତି ।'' କେତେକ ବୈଷ୍ଣବ ''ରାଧେଶ୍ୟାମ'' କହୁଁ କହୁଁ ଭଦ୍ର ପରିବାରରୁ ଯୁବତୀଙ୍କୁ ଭୁଲାଇ ନେଇଥିବାର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦୁଇଟି ତୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଅନ୍ତି । ପୁଣି ''ଦରିଦ୍ରାନ୍ ଭର କୌନ୍ତେୟ ମାପ୍ରଯଚ୍ଛେଶ୍ୱରେ ଧନଂ'' ଶ୍ଳୋକମଧ୍ୟ ଅଉଡ଼ାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମତ ଏହି, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଭିକ୍ଷୁକଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷା ନ ଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେବା ଭଲ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶପରି ବଡ଼ ବଡ଼ କାରଖାନା ହେବା ଉଚିତ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗୀତ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଏହାର ବିଶେଷ ହେତୁ ଅଛି । ସମସ୍ତ ଗୀତଟି ଶୁଣି ତାଙ୍କର ଏହି ମତ ହୋଇଅଛି ଯେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗୀତରେ କୌଣସି ବୌଦ୍ଧଶ୍ରମଣର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବରେ ନିହିତ ଅଛି । ସେ ଏହି ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି କଲେଜ ସଭାରେ ପଢ଼ି ପରେ କୌଣସି ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ମନସ୍ଥ କରିଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ତା ସହିତ ସମ୍ପର୍କ କଣ ? ଅଦାବେପାରିର ଜାହାଜ ଖବର ଜାଣିବାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଚିନ୍ତାରେ ଗୋଟିଏ ବାଧା ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁଷ୍ଟିଭିକ୍ଷା ଛଡ଼ା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୀକୁ ପ୍ରତିଭାଙ୍କର ପୁରସ୍କାରସ୍ୱରୂପ କିଛି ତାମ୍ରମୁଦ୍ରା ଦେଇ ପଠାଇଥିଲେ । ଏହି ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି କନକଲତାର ଭାରି ଆନନ୍ଦ । ଏହି ବିଷୟ ନେଇ ଭାରି ଭଉଣୀ ଭ୍ରାତୃଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେଥର ବାଦାନୁବାଦ ହୋଇଥିଲା । କନକ ବିଚାରି ଏକେ ଲାଜକୁଳୀ, ବେଶୀ କଥା କହିହେ ନାହିଁ । ତହିଁରେ ପୁଣି, ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ କଲେଜପଢ଼ୁଆ ଭାଇଙ୍କ ଅନର୍ଗଳ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ତାର ବୁଦ୍ଧି ହଜିଯାଏ । ସେ ତୁନି ହୋଇଯାଏ । ଆଜି ତାର ଜୟ । ସେ ମନେ ମନେ ଭାରି ଖୁସି ହୋଇ ଭାଇ ପାଖକୁ ଯାଇଁ କହିଲା, ''ଭାଇ ନେଉଳୀକି ନିଅ, ଛବି ଦେଖ'' । ଇତିମଧ୍ୟରେ ପାଚ ଯୋଗୀକୁ ମୁଠିଦେଇ ଫିବାବେଳେ ସାନ ବାବୁ ଗୁରୁଙ୍କ ହାତରେ ଯୋଗୀକୁ ପଇସା ଦେଇଥିବା କଥା କହି ସ୍ତ୍ରୀମହଲରେ ଜୟଡଙ୍କା ବଜାଇ ଦେଲା । ନୂଆ ବୋହୂମାନେ ଅସି କହିଲେ, ''କି ଯୋଗୀ କଣ ପ୍ରେମଔଷଧ ଆଣିଥିଲା କି ? ଏତେ ଝାଣ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ?'' ରାଜେନ୍ଦ୍ର ତୁଅଁ ଅଜ ନେଉଳୀକୁ ଛବି ଦେଖାଉଁ

ଦେଖାଁ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଅଜ୍ଞ ନିଶେଷ ଭାରତ ଅଛି । ଯେଉଁମାନେ କିଛି ଭଲ ଗୀତ ବୋଲି ବା ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ସମାଜର ଉପକାର କରିବେ, ସେମାନଙ୍କ କଥା ଭିନ୍ନ । ରାଜସ୍ଥାନର ଚାରଣମାନେ ସତୀ ଓ ବୀରମାନଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ଚରିତ ଓ ଜୟ ବନ୍ଦନା ଗାଇ ଗାଇ ଦେଶର ଅନେକ କଲ୍ୟାଣ କରିଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କେତେକ ବୁଝିଲେ, କେତେକ ନ ବୁଝିଲେ । ପରସ୍ପର ମୁହଁ ଚାହାଁଚାହିଁ ହୋଇ ତଳ ଖଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଯାଇ ମନ ଇଚ୍ଛା ଭାବେ ହସିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱରର ଝିଅ ପାନପଟିଆଣୀ କହିଲା, "ଆଲୋ ସେ କିସ ? ଜାନ ଯାଗଲ ନା କିସ ?" "କିସ" ଉପରେ ଭାବେ ହେଲା ହସ । "ଚୈତ ମନ ଗଣ୍ଡିରେ" । ବିନୋଦ ଜାଣନ୍ତି, "ଏ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ଅଳ୍ପଶିକ୍ଷିତା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ନୁହେ । ପରେ ସମ୍ମିଳିତ ହାସ୍ୟର ତୀବ୍ର କର୍ଣ୍ଣପଟହରେ ଆଘାତ କରନ୍ତେ ମନେ ମନେ ଖେଦୋକ୍ତି କଲେ, ଏମାନଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ କରି ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ କରିବା କାଠିକର ପାଠ'ନ ଗୋଟିଏ ଗମ୍ଭୀର ସମସ୍ୟା ! ଏହା ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ଚିନ୍ତା ମନରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ନିଜର ବିବାହ ସମସ୍ୟା ତ ସମ୍ମୁଖରେ । କଠୋର ପରୀକ୍ଷା । ନିରକ୍ଷର ବା ଅଳ୍ପଶିକ୍ଷିତା ଯୁବତୀଟିଏ ଆଣି କେବଳ ଶାସ୍ତ୍ରର ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କରି ପାଶବ ଜୀବନଯାପନ କରିବା ତାଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ବୋଧହେଲା । ପୁଣି ହଳଦୀ ଲଗାଇ ସୋଲର ଦୋଳମୁକୁଟ ମୁଣ୍ଡରେ ପିନ୍ଧି, ନଇଁ ନଇଁ ଚାଲି, ଦୁବଘାସ ବାହାରେ ବାନ୍ଧି, ବର ଚୁଲ ବାନ୍ଧିବା, କଉଡ଼ି ଖେଳିବା, ବେଦୀପାଖରେ ବସି ଅର୍ଦ୍ଧମୂର୍ଖ ପୁରୋହିତଙ୍କ ଅଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ଶୁଣିବା ମରଣାଧିକ କଷ୍ଟକର ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା । ଏଣେ ପିତାମାତା ଓ ସମାଜ ତ୍ୟାଗ କରି ବ୍ରାହ୍ମ ବିବାହ କରିବା ଦୁଃସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟ । ତାଙ୍କ ସମଧର୍ମୀ କିଏ ଅଛି ବା ସେପରି ଦଳ କେଉଁଠି ସଂଗଠିତ ହୋଇଅଛି ଯେ ସେ ଉଭୟ ଆଡ଼ ରକ୍ଷା କରି ଜୀବନ-ତରଣୀ ଚଳାଇ ନେବେ ? ଅନେକ ଚିନ୍ତା ପରେ ଏହି ଶେଷ ମୀମାଂସାରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ଯେ ଚିର କୌମାର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ । ତାଙ୍କ ମନର ଭାବ ଏହି—"ସମସ୍ତେ ଯେ ବିବାହିତ ହେବେ, ଏହାର ଅର୍ଥ କଣ ? ଜଗତରେ କି ଉଚ୍ଚତର ମହତ୍ତର ବ୍ରତ କିଛି ନାହିଁ ? ସମାଜରେ ଅଜ୍ଞାନ, ଅଶିକ୍ଷା, ରୋଗ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, କେତେ ଶତ୍ରୁ କରାଳ ମୁଖବ୍ୟାଦାନ କରି ଭାରତର ଶୋଣିତ ଶୋଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ବିଧବା ବାଳିକା ଓ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ଆର୍ତ୍ତନାଦରେ ହିମାଳୟ, ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳ,

ପଶ୍ଚିମଘାଟ, ପୂର୍ବଘାଟ, ମାଲ୍ୟଗିରି, ମେଘାସନର ଉଚ୍ଚତମ ଶୃଙ୍ଗମାନ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଅଛି । ସମାଜରେ ଜାତିଭେଦ, ପୌରହିତ୍ୟ, ବିବାହପଣ, ବୃଦ୍ଧବିବାହ, ଶିଶୁବିବାହ, ବାଳିକାର ଚିରବୈଧବ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଦୁର୍ନ୍ୟ, ଦ୍ୱେଷ, ନରଶୋଣିତଶୋଷଣକାରୀ କୁସଂସ୍କାରମାନର ଘୋର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ । ମୁଁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜୀବନ ଅର୍ପଣ କରି ଚିରକୁମାରବ୍ରତ ଅବଲମ୍ବନ କରିବି । ଅନ୍ତତଃ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଦଳ ସଂଗଠିତ ନ ହୋଇଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିବାହିତ ରହିବି । ତାହାହେଲେ ପିତା ତର୍ଜ୍ଜନ ଗର୍ଜ୍ଜନ କରିବେ କିମ୍ବା ଗୃହରୁ ବହିଷ୍କୃତ କରି ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବେ, ମୋର ତ ଦେହିଅ ଲେଡ଼ା । କିନ୍ତୁ ମାତାଙ୍କର ଲୋତକପାତ କିପରି ସହିବି ?" ଏହା ନିବଷ୍ଟମନରେ ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ଦେଖିଲେ ମା କନକଦୁର୍ଗା ଶିର ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହୁଛନ୍ତି, 'ରାଜୁ ! ତୁ କଣ ନାସ୍ତା ହୋଇଯିବୁ ? ଏତେବେଳ ହେଲା, ବସି କଣ ଗୁଡ଼ାଏ ଭାବୁଛୁ ? ମୁଁ ଡାକୁଛି, ଶୁଣୁନାହୁଁ ? ନେ ବାପା, ତେଲ ନେ ଲଗା, ଗାଧୋଇ ଯା ।" "ହିଁ ଯାଉଛି" କହି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱପ୍ନରୁ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ଦର୍ଶନ

ବେଳ ଦ୍ୱିପ୍ରହରେ । ହରିରଞ୍ଜନଙ୍କ ଉଆସ ଭିତରେ **ଅଛି** ମହା-କୋଳାହଳ, ହୁରି, ଡକା ପଡ଼ୁଛି । କନକଲତାର ଜନ୍ମଦିନ ଉପଲକ୍ଷରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗ୍ରାମର ଇପ୍ସିତପୂରକ ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ମହାଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନକୁ ସଜ ହେଉଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ କୃତସ୍ନାନା ହୋଇ ପେଡ଼ିଲୁଗା ପିନ୍ଧି ବୃଷ୍ଟି-ଜଳଧୌତ ଗୋଲାପ, ମଲ୍ଲିକା, ପଦ୍ମ, ମନ୍ଦାର ପରି ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମପୁରୀ, ବସ୍ତ୍ରପୁରୀ ପାଟ, କ୍ଷୀରେଦ୍ରୀ ଶାଢ଼ୀ, ବଡ଼ାମ୍ବା, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ସମ୍ବଲପୁରର ମଠାଶାଢ଼ୀ, ମାଣିଆବନ୍ଧୀ, ଗୁଲନଚେରି ବା ପେଣ୍ଟୁଶାଢ଼ୀ ଏଣ୍ଡିପାଟ ପାଟ-ପୀତାମ୍ବରୀ, ମଠା, ଟୋଢ଼ୀ, ଅଣ୍ଡୁଆ, ଉଢ଼ୁଣୀ ପ୍ରଭୃତି ପରିଚ୍ଛଦରେ ଦାଣ୍ଡ ଝଲମଲ ଦିଶିଲା । ମୁଦି, ଝୁଣ୍ଟିଆ, ପାହୁଡ଼, ବଳା,

ଘୁଙ୍ଗୁର, ପାଉଁଜି, ପା-ପଦ୍ମ, ପଞ୍ଚମ, ଚନ୍ଦ୍ରାହାର, ସାପୁଆ, ଜଞ୍ଜିରିଆ, ଅଣ୍ଟାସୂତା, ପଇଁଚି, ଅନ୍ତୁଲ, ତାଡ଼, ବାଜୁ, ତେର୍ଜିବିଆ, ଚଉଁକ, ମଲ୍ଲିକଢ଼ୀ, ବାଉଳି, ହୀରବାଲି, ଢାପ, ନଥ, ଦଣ୍ଡୀ, ଗୁଣି, ଫୁଲ, ଗୁନାମାଛି, ବେଶର, ଅଳକା, ମଥାମଣି, ଟିକା, ଚଉଁରିସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱରୀ, ସୁନାଗୁଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟବିତ୍ତଗୃହ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ଅଳଙ୍କାରର ରୁଣୁଝୁଣୁ ଶବ୍ଦରେ ଦାଣ୍ଡ କମ୍ପିଲା । ସମସ୍ତେ ମିଳି ଠାକୁର ପାଖକୁ ଗଲେ । ମା କହିଲେ, "ରାଜୁ, କନକର ଆଜି ଜନ୍ମ-ଦିନ, ମହାଦେବ ଦର୍ଶନ କରି ଆସିବୁ ଚାଲ । ତୋର ପାସ୍ ଆଜି ଶୁକସ୍ତ ହେବାପାଇଁ ମୁଁ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ବରଣ କରି ପାଠ ଗୁଣାଗୁଣି କରାଉଛି । ସେ ମହିମ୍ନ ପଢ଼ି ଲକ୍ଷେ ଚମ୍ପା ଚଢ଼ାଇବେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ "ଅଜ ମହାଦେବ ! ଆଜିକାଲି ସ୍ୱୟଂ ମାଲିକଙ୍କୁ ନେଇ ଟଣାଟଣି, ତାଠ ପଥରକୁ ପଚାରେ କିଏ ? ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କହନ୍ତି, "ଶିଳ ଶିଳୁଆ ଗଗନେ ଉଡ଼ୁଛି, ଶିମିଳୀତୁଳା ବୁଡ଼ୁଛି ମଝି ଦରିଆ ।" ମିଲ୍ ସ୍ପେନ୍‌ସର ଆଜି ବାକି ରଖିଛନ୍ତି ; ଠାକୁରଙ୍କ ଗଣ୍ଠାଣ୍ଠି ଦେଇ ତାଙ୍କର ଦପା ରଫା କରିସାରିଛନ୍ତି ।" ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହିଲେ, "ନାହିଁ ମା, ମୁଁ ଠାକୁରପାଖକୁ ଯିବି ନାହିଁ । ଗାଧୋଇ ଆସି ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟେ ପଢ଼ିବି ।" ମା କହିଲେ, "ହଉ, ମନ ଚଙ୍ଗା କଲେ ଗଡ଼ୁଆ ଗଙ୍ଗା । ତେବେ ଅଖଣ୍ଡଳମଣି ଏହିପରି ସୁବୁଦ୍ଧି ଦେଇଥାନ୍ତୁ ।" ଏହା କହି ପଶ୍ଚାତ ଦିଗରେ ଗୁଡ଼ାର ଅଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ମା ଚାଲିଗଲାରୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଭାବିଲେ "କି ଜୀବନ୍ତ ଏକନିଷ୍ଠ ବିଶ୍ୱାସ ଏମାନଙ୍କର ! ହାୟ, ଆମ୍ଭେମାନେ ତ ମୂଳକମା ହରାଇ ବସିଲୁଁ ! ଯାହା ଥିଲା ତାହା ତ ଗଲା । ତାହା ସ୍ଥାନରେ ନୂତନ ଭକ୍ତି ନିଷ୍ଠା ତ କିଛି ଆସିଲା ନାହିଁ । ମହା ବୌଦ୍ଧଶୂନ୍ୟତା ଓ ଶୁଷ୍କଜ୍ଞାନ ଘେନି କିପରି ଧର୍ମଜୀବନ ଲାଭ ହେବ ?" ଏହିପରି ଭାବି ଭାବି ସ୍ନାନକୁ ଗଲେ ।

ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ପିଲାମାନେ ସୁଅବରେ ଯିବେ ବୋଲି କଥା ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପଡ଼ୋଶୀ କୁଟୁମ୍ବୀ ପିଲାଏବାଲାମାନେ କନକର ଜନ୍ମଦିନରେ ଦେବଦର୍ଶନକୁ ଯିବାକୁ ଅଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଛାଡ଼ିଲା । କାରଣ ୩୦।୪୦ ଟଣ୍ଡ ସୁଅବକୁ ପଇସା ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ୦୦ ଝୁଣ୍ଟୁ ଗଡ଼ନ୍ତି

ମିଳିବେ ନାହିଁ । ନିଜର ଝିଅବୋହୂଙ୍କୁ ସୁଅରରେ ଉଠାଇ କୁଟୁମ୍ବୀ ପିଲାଙ୍କୁ ଚଗଇ ନେବାଟା ହରଚନ୍ଦନ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ତାହାର ମନକୁ ଘେନିଲା ନାହିଁ । ଗାଁ ଝିଅମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବଳଦଗାଡ଼ି ଭଡ଼ା ଦେବାର କଥା ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏବେ ଅଳ୍ପବାଟ ଚାଲି ନ ଯାଇଁ ବଳଦଗାଡ଼ିରେ ଧଡ଼ ଧଡ଼ ପଡ଼ ଭଜି, ଧୂଳିରେ ଲୁଗାପଟା ମଇଳା କରି ଚାଲିଣି ବାଟରେ ଯିବାକୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ କଥାରେ "ନିହାତି ଜରମ ଜୋଗୀ" ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ରାଜି ହେବେ ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ସେପରି ଗଲେ କଥାବାର୍ତ୍ତା, ସାଙ୍ଗସୁଖ କିଛି ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ରହିଯିବେ, ସେମାନେ ନିର୍ମଳ ପବନ ଓ ବାହାରର ଶୋଭା ଦର୍ଶନରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ । ସଂବାପର ମିଶ୍ରେ କହିଲେ, "ମହାଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନକୁ ଯାନବାହନ ଚଢ଼ି ଗଲେ ସେ ନିଜେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅନିଷ୍ଟ କରି-ପାରନ୍ତି । ଏହି ହେତୁରୁ ପୂର୍ବେ ସଙ୍ଗତିସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ-ଦର୍ଶନକୁ ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ । ଅତି ଭକ୍ତମାନେ "ଦଣ୍ଡବତୀ" ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ଏବେ ରେଳ ହୋଇ ସବୁ ମାରିଦେଲା । ସାଧନ ଯେପରି ସିଦ୍ଧି ବି ସେହିପରି । କିଏ କହିଲା ପରି "ଗୋସେଇଁ ଦଣ୍ଡବତ୍ ନା, ତୋହର ମନ ତୋତେ ଫଳୁ ।" "ଟଙ୍କା ଯିବ ଯେତିକି, ଫଳ ପାଇବୁ ସେତିକି ।" ଚକୁଳିଆ ପଣ୍ଡା କହେ "ଦେଇଥିଲେ ପାଇ, ପଢ଼ିଥିଲେ ଗାଇ, ପଡ଼ିଆ ବାଡ଼ରେ ଗୋଧନ ଚରାଇ"—ଏହିପରି ନାନା ତର୍କାପଟ୍ଟରେ ସ୍ଥିର ହେଲା ପିଲାମାନେ ଚାଲିଯିବେ । ମିଶ୍ରେ ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲିଲେ, ପଛେ ଭଗୀରଥ ପଛରେ ଗଙ୍ଗାପରି ପୁରନାରୀମାନେ ଚାଲିଲେ । ପ୍ରଭେଦ ଭଗୀରଥଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଟିଏ ଗଙ୍ଗା—ମିଶ୍ରଙ୍କ ପଛରେ ତରଣ ଚାଲିଶ ଗଙ୍ଗା । ସହରରେ ଯାହାହେଉ, ମଫସଲରେ ଯାନଯାତ୍ରା, ଦେବଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତିରେ ନାରୀମାନେ ବାହାରର ମୁକ୍ତବାୟୁ ଟିକିଏ ପାଇପାରନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ବାକ ଏକପ୍ରକାର ପିଲା । ପ୍ରତିକଥାରେ ପ୍ରକୃତିତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ସଂସ୍କାର ଅଡ଼କୁ ତାଙ୍କର ମତଲବର ଦାଉଡ଼ । ଏହି ବାତୁଳତା ତାଙ୍କର ଅଛି । ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତାହାର କି କୌଣସି ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଏକାନ୍ତର ଝୁଙ୍କା ଅଧିକ ନାହିଁ ? ଏହା ଯେବେ ବାତୁଳତା ହୁଏ, ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ ଏ ବାତୁଳତା ଅଳ୍ପାଧିକ ଅନେକଙ୍କର ଅଛି । ସୁଅର, ଗାଡ଼ି ବିଷୟରେ ତର୍କ ଦେଖି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମନେ କଲେ "ଦେଖ, ଇଉରୋପୀୟ ମହିଳାମାନେ

କପଟ ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଭାବରେ ଗିର୍ଜ୍ଜାକୁ ଯାଇ ଗୀତ ଗାଇ ଈଶ୍ୱରାରାଧନାରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ମାଡ୍ରାଜୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୀତ ଗାଇ କଟକ ରାସ୍ତା କମ୍ପାଇ ଦିଅନ୍ତି । ରେଲରେ ମଧ୍ୟ "ଠାକୁର ଭଲେ ବିରାଜୋ ହୋ, ଓଡ଼ିଶାମେ ଜଗନ୍ନାଥ" ଗାଇ ଗଗନ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ କରନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆଣୀମାନେ ଏପରି ନାହିଁକି ? ଅଦ୍ଭୁତ ଗୋଟିଏ କଥା । ଏମାନେ ଦେବତା ପୂଜା କରିବାକୁ ଯିବେ, । ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । କାରଣ ଏମାନେ ଅପବିତ୍ର ଅଛି ସେହି ଲୋଭୀ ପଣ୍ଡା ପବିତ୍ରାତ୍ମା ! ସେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଛୁଇଁପାରେ । ପୁଣି ଏମାନଙ୍କର ନିଜର ହୃଦୟବେଦନା, ପ୍ରାର୍ଥନା ଠାକୁରଙ୍କୁ ଜଣାଇବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ସେହି ପଣ୍ଡା ଜଣାଇବ । ପାଦୁକ ନାମରେ ପଚାଜଳ ଆଣିଦେବ । ତାହା ତ ନାନା ଜୀବାଣୁର ଘର । ଯାହାର ଯେ ପାପ ଥାଉ ତାକୁ ପିଇଦେଲେ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି ! ସର୍ବୋପରି ଦେବତା ଙ୍କ ବୀଭତ୍ସ ! ଶକ୍ତିରେ ଲିଙ୍ଗର ଅବସ୍ଥାନ ! ଛି ଛି ! କି ବୀଭତ୍ସ ! କି ବୀଭତ୍ସ ! ଦୁଃଖର କଥା, ସରଳ ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନେ ଏହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ରକ୍ଷା ହୋଇଛୁ । ରକ୍ଷା ବା କାହିଁ ? ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘରକୁ ଗଲେ ତ ସବୁ ବୁଝନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଅବୁଝା ରହେ ନାହିଁ । ହାୟ ! ଏମନ ଭାଏ କାହିଁକି ହେଲା ?"

ବାସ୍ତବିକ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ହିନ୍ଦୁଘର ପିଲା ହୋଇ ଏପରି ଦେବତା-ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବୈଷ୍ଣବ-ଭକ୍ତ ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଜାତ ହୋଇ, ଏପରି କାହିଁକି ହେଲା କିଏ କହିବ ? ରାଜେନ୍ଦ୍ର କହନ୍ତି, "ମୁଁ ମୋର ପିତାମାତାଙ୍କ ନିଷ୍ଠା ପାଇଅଛି ବୋଲି ତ ମୋର ନିଜ ବିଶ୍ୱାସରେ ଏତେ ନିଷ୍ଠା ।" ମିଶ୍ରେ ପାଦୁକ ଆଣି ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯାଚିଲେ ସେ କହେ "ଆପଣ ବାପାଙ୍କୁ ବା ଘରେ ମା'ଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତୁ ।" ମିଶ୍ରେ କହନ୍ତି, "ସାନ ବାବୁ ବଡ଼ ଭଲ, କିନ୍ତୁ ଅନେକ ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ି ଟିକିଏ ଛିଟ-ପାଗଳା ହୋଇଯାଇଅଛନ୍ତି ।" ବାସ୍ତବିକ ଯେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କ ମତାନୁଯାୟୀ ନ ଚଳେ, ସେ ଭଲ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପାଗଳ । ସକ୍ରେଟିସ୍, ଗାଲିଲିଓ, ଲୁଥର, ପାର୍କର, ଏପରିକି ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ଚୈତନ୍ୟଓ ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ ପାଗଳ ବିବେଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟେ ପରେ କା କଥା !

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅବିମିଶ୍ର ସୁଖ ଏ ସଂସାରରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଭାବ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଯେଉଁ ଗ୍ରାମରେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଧନାଢ୍ୟ ପରିବାର ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏତେ ଅଳଙ୍କାର ବସ୍ତ୍ର ସୀମନ୍ତିନୀମାନଙ୍କ କମନୀୟ କାନ୍ତିକୁ ଅଧିକତର କମନୀୟ କରୁଅଛି, ସେହି ଗ୍ରାମରେ ଦୀନଦୁଃଖିନୀ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପରିଚିତା ଚମ୍ପାର ଘର । ସେ ଦିନର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘରେ ଧାନକୁଟା ସାରି ଖୁଦିଗୁଡ଼ିକ ଦିଓଟି କାନିରେ ବାନ୍ଧି ତାର କୁଡ଼ିଆ ଘରକୁ ଫେରିଲା । କନକର ଜନ୍ମଦିନ, ତାକୁ ଆଜି ଦିଓଟି ବେଶୀ ଗୁଡ଼ିକ ମିଳିଛି, କିଛି ପଣାପରିବା ମଧ୍ୟ ମିଳିଛି । ଫେରିବା ବେଳେ ମା କହିଲେ, “ଚମ୍ପା, ପଛେ ଆସିବୁ, ପିଠା, ସତ୍ୟନାରାୟଣ-ପୂଜା ଭୋଗ ନେଇଯିବୁ ।” ଚମ୍ପା କହିଲା, “ମୁଁ ତ ଲୋ ମା, ହାଟୁଆଘର ଝିଅ, ପାଟକ ଜାତି, କଥା-କଥାରେ ବାଛନ୍ତି । କିଏ କାଲେ କହିବ, ଦେଖ ତାଙ୍କ ଘରେ ଖାଇଲା । ପୂଜା ହେଉ ହେଉ ରାତି ହେବ । ମୁଁ ଆଉ ମା' ଆସି ପାରିବି ନାହିଁ ।” ପଦ୍ମାବତୀ କହିଲେ, “ହେଉ ଯା, ମୁଁ ପାନ ହାତରେ ପଠେଇ ଦେବି ।” ଯିବାବେଳେ ଏକାନ୍ତରେ କନକ ଭୁନ ଭୁନ ହୋଇ କହିଲା, “ଚମ୍ପା, ଚାଲ ଠାକୁର ପାଖକୁ ଯିବୁ । ଗାଧୋଇ ପଡ଼ିଆ, ମୁଁ ଲୁଗା ଦେବି । ମୋର ନାଲିକା ଲୁଗା ଅଛି ।” ଚମ୍ପା କହିଲା, “ବୁଢ଼ୀଟିଏ ହୋଇଥା ମା ! ମୋର ଆଉ ପୋଡ଼ିଗଲା ଛଅଣରେ ସୁଆଦ ଅଛି ? ମୁଁ ଆଉ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିବି ? ତମର ଆଜି ଶୁଭଦିନଟିଏ, ତମେ ସବୁ ଯାଅ । ମୁଁ ସୋମବାର ଦିନ ନାଇଥିଲି, ଆଜି ଯିବି ନାହିଁ ।” ଚମ୍ପା ଫେରୁ ଫେରୁ ବାଟରେ ଟଗ ପକାଇ କହିଲା :—

“ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବଡ଼େଇ
କାହାକୁ ଦିଅନ୍ତି ପାଟପୀତାମ୍ବର
କାହାକୁ ଦିଅନ୍ତି ଗଡ଼େଇ ।”

କହିଲାବେଳେ ତା ଆଖିରୁ ଟୋପାଏ ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନଦୀସ୍ନାନରୁ ଫେରିଲାବେଳେ ଚମ୍ପାକୁ ଦେଖିଲେ । ଏହି ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ସେ ଏକାନ୍ତ ଅନ୍ତରିକ ବେଦନା ଅନୁଭବ କଲେ ।

ମନେ କଲେ, "ଏମନ୍ତ ଯୁବତୀ ବିଧବାଙ୍କର ପୁନର୍ବିବାହ ପ୍ରଚଳନ କଲେ କଣ କ୍ଷତି ହୁଅନ୍ତା ? ଜଙ୍ଗଲରେ କି ବିଦ୍ୟାସାଗର ଜନ୍ମିବେ ନାହିଁ ? କଥା ତ ଠିକ୍ ହୋଇଅଛି, କାର୍ଯ୍ୟରେ କିଛି କରିପାରି ପାରେ କି ? କିନ୍ତୁ ବିଘ୍ନ ତ ଅନେକ । ପ୍ରଥମ କଥା, ବରପାତ୍ର ମିଳିବ କାହୁଁ ? ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା, ଏହାର ସ୍ୱଜାତୀୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ବର ସହିତ ଏହାର ବିବାହ କେଉଁ ଆଇନ-ଅନୁସାରେ ଚଳିବ ? ତୃତୀୟ କଥା, ଏ ସ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ମତ ହେବ କି ନାହିଁ ? ଚତୁର୍ଥ କଥା, ଏ ଗ୍ରାମରେ ଏ ଦମ୍ପତି କିପରି ବହି ସମାଜରେ ଚଳିବେ ? ଏହିପରି ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀ ଅରକ୍ଷିତା ହୋଇ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଭାବରେ ରହିବା ବଡ଼ ଦୁରୂହ । ଦୁଷ୍ଟଲୋକେ ଏହାକୁ ବିପଥଗାମିନୀ କରାଇ ପାରନ୍ତି । ସମାଜରେ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସାତଖୁଣ ମାଫ୍—କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ବା ସାମାଜିକ ପ୍ରତ୍ୟବାୟ କିଛି ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଉପରେ କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଖଡ଼୍ଗହସ୍ତ । ଟିକିଏ ହଲଚଲ ହେଲେ ସପ୍ତପାତାଳରେ ପଡ଼ିଲେ—ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ଚିରଜୀବନ ସେମାନେ ଜଘନ୍ୟ, ହେୟ, ଘୃଣିତ, ଲାଞ୍ଛିତ ହୋଇ ରହିଲେ । ପୁଣି ଘୃଣିତ ଲୋକଦ୍ୱାରା ଘୃଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ ହେବା ସହଜ ହୋଇପଡ଼େ । ଜଣକୁ ଯେବେ କହ 'ତୁମେ ଭଲ, ତୁମ୍ଭେ ସତୀ' ସେ ନିଜକୁ ତଦନୁଯାୟୀ ଉଚ୍ଚ ମଣେ । ତାହାର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବଢ଼େ । କିନ୍ତୁ ଜଣକୁ ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ ସର୍ବଦା କହ 'ତୁ ବଡ଼ ମନ୍ଦ, ଦୁଷ୍ଟ, ପିଶାଚୀ' ସେ ଶେଷକୁ ପିଶାଚୀ ହୁଏ । କାରଣ ପାପର ପଥ ବଡ଼ ପିଚ୍ଛିଳ । ପ୍ରଲୋଭନର ହସ୍ତ ଏଡ଼ିବା ଅସାଧାରଣ ନୈତିକ ବଳସାପେକ୍ଷ । ଘୃଣିତ ଲୋକ ମନେକରେ, ଯାଅମ, ମତେ ତ ମନ୍ଦ ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି—ଭଲ ହେଲେ ବି ତ ପୁରସ୍କାର ନାହିଁ ; ତେବେ ବୃଥାରେ କଷ୍ଟ ସହିବି କାହିଁ ? ଫଳତଃ ଆଧୁନିକ ସମାଜର ନିୟମ ଏତାଦୃଶ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଗଠନ ବା ଆଚରଣଶୁଦ୍ଧିର ଅନୁକୂଳ ନୁହେଁ । ଯାହାହେଉ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି କିମ୍ବା ଗ୍ରାମର ଶାଖାସଭା ବା ଜିଲ୍ଲାର କେନ୍ଦ୍ରସଭାରେ ବିଷୟଟି ଆଲୋଚନା କରି ଏହାକୁ ସତ୍ପାତ୍ରନ୍ୟସ୍ତା କିମ୍ବା ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ ।" ଏହିପରି ଭାବୁ ଭାବୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ଯଥାବିଧି ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ଗୀତା-ପାଠ ସମାପନ କଲା ପରେ ବଡ଼ ନଅବୋହୂ ଥାଳିରେ ମନ୍ଦୁଚକୁଳି, ଛୁଞ୍ଚିପତର, କାକରା ପ୍ରଭୃତି ପିଠା ଘେନି ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ନାହିଁ, ତମେ ତ

ଜାଣ ମୁଁ ପିଠାପଣା ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ । ଭାତ ଆଣିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।"
ନୂଆବୋହୂ କହିଲେ, "ହଉ, ଅଳ୍ପ ସାନ ଗେଣ୍ଡା ଭଉଣୀର ଜନ୍ମଦନ । ସନ୍ତୁଚକୁଳି ଖଣ୍ଡେ ଖାଇଥାଅ । ଏ ତ ଠାକୁର-ଭୋଗ କି ମହାପ୍ରସାଦ ନୁହେଁ ଯେ, ଜାତ୍ୟା ଅପବିତ୍ର ହେବ । ତମେ ବସ, ଖଣ୍ଡେ ଦି'ଖଣ୍ଡ ଖାଅ । ମୁଁ ଭାତ ଅଣୁଛି । ଭାଉଜମାନେ ତମକୁ ସବା ଆଗେ ପିଠା ଖୋଇବେ ବୋଲି ଏତେ ତରତରରେ ଷଠେକୁଣ୍ଟୁଙ୍କି ଲାଗି କରିଛନ୍ତି । ନ ଖାଇଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧିବ ।"

ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର—'ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧିବ' ଯେପରିକି ସ୍ୱୟଂ ବକ୍ତା କେହି ନୁହନ୍ତି । ଅଚ୍ଛା ତମେ ଯେ ଏବେ କହିଲ, ଠାକୁର ଭୋଗ ନୁହେଁ, ପୁଣି କହୁଛ ଷଠିକୁଣ୍ଟୁଙ୍କ ପାଖରେ 'ଲାଗି' ହୋଇଛି ; କେଉଁଟି ସତ ?

ସାବିତ୍ରୀ—ତମ ସାଙ୍ଗରେ କଥାରେ ଆମେ ପାରିବୁଁ ? ଭଲ, ଫି କଥାରେ ଏତେ ଧରିଲେ ଆମେ ଚଳିବୁଁ କିପରି ? ଅଚ୍ଛା ଦେଖିବା ନୂଆବୋହୂଟି କେତେ ଜଗି ଚଳିବ । ଯେ ବାବନ୍ତି, ସେ ବେଶି ହଇରାଣରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ତମେ ଯେ ସେ ଦିନ କହୁଥିଲ ଠାକୁର ସମସ୍ତଙ୍କର ; ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଅନ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କୁ ତଡ଼ି ନିଜେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଭୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ପିଠା ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ 'ଭୋଗ' କରି ନାହାନ୍ତି । ଆମେମାନେ ନିଜେ ଆଜି 'ଲାଗି' କରିଛୁଁ । ଅତଏବ ତମକୁ ଖାଇବାକୁ ହେବ । ଆଜି କାହା ରଣ ନ ମାନ, ସାନ ନୂଆବୋହୂଟି ରଣ ।

ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର—'ଶିରେ ନାସ୍ତି ଶିରଃ ପୀଡ଼ା' । ଆସାମୀ କାହିଁ ?

ସାବିତ୍ରୀ—"କେଉଁଠି ତ ହେଲେ ଅଛି । ମୁଁ ମନେ କରୁଛି, ମୋର ଗୋଟିଏ ଧାନଭଉଣୀ ଅଛି । ତାକୁ ସାନ ଯା କରିବି । କିନ୍ତୁ ତାକୁ କୁଣ୍ଡି ପିନ୍ଧାଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନୀ ସଜାଇବ ନାହିଁ ତ ? ଅଚ୍ଛା, ବୋହୂଠାରେ ଲୋଭ ନାହିଁ ତ ତମ 'ଗୀତା ପୋଥି ରାଣୀ' ।" ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତିତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସାବିତ୍ରୀ ଏ କଥା କହିଥିଲେ । ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ଇତିମଧ୍ୟରେ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ବସିଲେ । ପ୍ରିୟ ଗ୍ରନ୍ଥ 'ଗୀତା' ତା 'ଭଗବଧୂ' କାହା ରାଣୀ ହେଲା ? ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ଭୋଜନରେ ବସି ଭାବିଲେ, "ବାସ୍ତବିକ, ଦେବର ଭ୍ରାତୃଜାୟା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧଟା ଆମ ଦେଶରେ

ଅନୁମୋଦନୀୟ ନୁହେ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତା ପିତାସମ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତୃଜାୟା ମାତୃବତ୍ । ତେବେ ଏଥିରେ ତାମାସା କିପରି କରନ୍ତି ? ଏ ଦେଶରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଟିକିଏ ଶିଥିଳତା ଦେଖାଯାଏ ବାହିଁକି ? ପୁଣି ସମାଜ ଏହା ଅନୁମୋଦନ କରେ କିପରି ? କନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତୃଜାୟା ସମ୍ପର୍କ ଉତ୍ତମ—କିଞ୍ଚିତ୍ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ହେଲେହେଁ ପବିତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଦେବର-ଭ୍ରାତୃଜାୟା-ସମ୍ପର୍କ ବିଷୟରେ ସଂସ୍କାର ଆବଶ୍ୟକ ।" ଏ ତ ଅଚ୍ଛା ସମ୍ପାଦକ । ଖାଇଲା ବେଳେ ବି ସଂସ୍କାର ଚର୍ଚ୍ଚା । ଏହାର ପରିଣାମ କିପରି ଦେଖାଯାଉ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ

"ଦୁଇଚକ୍ଷୁ ପ୍ରାନ୍ତେ ପୀରତିମେଳ"

ଋଷି ଇମର୍ସନ୍ କହିଅଛନ୍ତି, "କାବ୍ୟ ଲେଖ, ନାଟକ ଲେଖ, ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖ, କବିତା ଲେଖ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୁଇଟି ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରୀତିର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ନ ହୋଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଠକର ମନ କଦାପି ଉନ୍ମୁଖ, ବିହ୍ୱଳ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।" ଆମ୍ଭେମାନେ ତିନୋଟି ପରିଚ୍ଛେଦ ଲେଖି ଗଲୁଣି । ଏପରି ଶୁଭଦୃଷ୍ଟିର କଥା ଲେଖି ନାହୁଁ । ନ ଜାଣୁ ଗଳ୍ପର ଦଶା ଇତିମଧ୍ୟରେ କଣ ହେଲାଣି । ତେବେ ଯେଉଁ ପାଠକମାନେ ବିଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶୁଷ୍କ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱର ବ୍ୟୂହ ଭେଦ କରି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ପୁରସ୍କାରସ୍ୱରୂପ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ମିଳନ ସମ୍ମୁଖ ଦେଖିବେ ।

ଯୋଗକୁ ବ୍ରହ୍ମା ଖଣ୍ଡନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁଦିନ ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ପିଲାମାନେ ଅଖଣ୍ଡଳମଣି ଦର୍ଶନକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେ ଦିନ ମୋତିହରର ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ୍ ପାଇକରାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଅଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ଅସ୍ଥାନକୁ ଆସିଥିଲେ । ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା, ସିନ୍ଧୁ ମହୋଦଧିର ସଙ୍ଗମ ପରି ଦୁଇ କୁଳର ପୁରସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମିଳାମିଶା, କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ସଦ୍‌ବଂଶୀୟମାନଙ୍କର ସଦାଚରଣ ହେବାର କଥା । ଅଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ବିଜେ-ଅସ୍ଥାନ ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଜମିଦାରୀରେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବଂଶର ଆଗେ ବେଲପତ୍ରୀ ପାଦୁକ ପାଇବାର ଦାବି । ଦିକାଧିକାର ଜୋଡ଼ପତ୍ର ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଗ ପାଉଣା ହରଚନ୍ଦନଙ୍କର ।

ଅଜି ହରିଚନ୍ଦନବଂଶୀୟମାନଙ୍କୁ ବେଲପତ୍ରୀ ଆଣି ବଡ଼ପଣ୍ଡା ଦେବା ବେଳକୁ ପଦ୍ମାବତୀ କହିଲେ ପାଇକରାୟଙ୍କ ପୁଅକୁ ଆଗେ ଦେଇ ଆସ । ସ୍ୱଜାତୀୟ ସନାତନ ରାୟ ଗୁମାସ୍ତା ଏଥିରେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ହେଲେ ହରିଚନ୍ଦନ ହୋଇଥିଲେ ମନ୍ତ୍ରୀପଣିଆ କରିପାରିଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ନିଜେ ହରିଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଙ୍କଟରେ ପରାମର୍ଶ କରି ଚଳନ୍ତି । ଏହା ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାତ ନୁହେ । ବଡ଼ପଣ୍ଡା ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଦେଇ ସେଠାରୁ କିଛି ଇଙ୍ଗିତ ନ ପାଇ ଯନ୍ତ୍ରଚାଳିତ ଲତାସ୍ତତଃ କରି ଅତିବୃଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତର ବେଦୀଉପରେ ମୃଗାସୀନ ହୋଇ ବସିଥିବା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ପାଦୁକ ଦେଇ ଆସିଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଖରବୁଦ୍ଧି-ସମ୍ପନ୍ନା ପଦ୍ମାବତୀ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ବଡ଼ପଣ୍ଡା ଓ ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କ ମନକୁ ଏ କଥା ଘେନିଲା ନାହିଁ । ଦୟାପରବଶ ହୋଇ କୌଳିକ ପ୍ରଥାର ବା ବଂଶଗୌରବର ହାନିକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରୁ ସେମାନେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହେଲେ ପରା ! କିନ୍ତୁ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାଦାନୁବାଦ ଚଳିବ କି ? ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ମନର ଭାବ ଏହିପରି । ଏହିପରି କୌଳିକପ୍ରଥା ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ରକ୍ଷଣୀୟ । ଏଠାକୁ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ବା ପୁତ୍ର କେହି ଆସିନାହାନ୍ତି । କେହି ଆସିଥିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଆଗ ପାଇଥାନ୍ତେ । ଅମ୍ଭେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅସାର ଜୀବନ । ମୋ ପୁଅଟି ମୋର ଯେପରି, ଏହି ପୁଅଟି ତାର ମା ବାପର ସେହିପରି । ପାଇକରାୟଙ୍କ ବଂଶ ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଦୂର ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ପିଲାଟିର ସଦ୍‌ଗୁଣ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ବିଷୟରେ ସେ ପୂର୍ବରୁ ଅନେକ କଥା ଶୁଣିଥିଲେ । ଆଜି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ପୁତ୍ରବତ୍ ସ୍ନେହ ନ କରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହା ଉପରେ ଆଉ କିଛି ଅଛି । ତାହା କ୍ରମଶଃ ପ୍ରକାଶ୍ୟ । ପୁରୁଷମାନେ ଯୁକ୍ତି-ତର୍କ-ବିଚାର-ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗୋଟିଏ ନୈସର୍ଗିକ ଶକ୍ତି ବା ସହଜ ବୁଦ୍ଧିରେ ହଠାତ୍ ବିଷୟଟି ବୁଝି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି । ହୋଇପାରେ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଭ୍ରାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ସେମାନେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ପୁରୁଷ ଏତେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରି କଣ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ? ପୁରୁଷ ଅନେକ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରମାଣ ସଂଗ୍ରହ କରି ନାରୀଠାରେ କିମ୍ବା ଅନେକୁ ଉତ୍ତର ଚରିତ ଯାହା ନ ବୁଝେ, ନାରୀ ତାହାର ସହଜ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ତାହା ଝଟ୍ ବୁଝି ନେଇପାରେ । ଏହାର କାରଣ ଯାହାହେଉ, କଥାଟି ସାଧାରଣତଃ ସତ୍ୟ । ଯାହାର ଘଣ୍ଟା ଅଛି, ତାକୁ

ସମସ୍ତ ପଗ୍ଭରଲେ, ସେ ଘଣ୍ଟା ଦେଖି କହେ । ଦୈବାତ୍ ଘଣ୍ଟା ପାଖରେ ନ ଥିଲେ ସେ ସମୟ କଳପାରେ ନାହିଁ । ଯାହାର ଘଣ୍ଟା ଦେଖିବା ଅଭ୍ୟାସ ନୁହେ, ସେ ଅନୁମାନ କରି ସମୟ ଠିକ୍ କରି କହିଦିଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ତାହା ଠିକ୍ ହୁଏ । କେତେକ ସମୟରେ ଭୁଲ୍ ହୁଏ, ଘଣ୍ଟା କି ସବୁବେଳେ ଠିକ୍ ରହେ ? ପୁରୁଷମାନେ ପ୍ରମାଣ ଭୂୟୋଦର୍ଶନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି । ଗୃହନିବଦ୍ଧା ନାରୀମାନଙ୍କର ସେ ସୁବିଧା ବା ଅଭ୍ୟାସ ନ ଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ, ପୁତ୍ର, ପୁତ୍ରବଧୂ, କନ୍ୟାର କଥା ନାରୀ ଯେପରି ଜାଣେ, ପୁରୁଷ ବୋଧହୁଏ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ରାଦିଙ୍କ କଥା ସେତେ ସହଜରେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ଏହାର ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ ଅଛି । ଯେ ଯାହାକୁ ଆନ୍ତରିକ ସ୍ନେହ ବା ପ୍ରେମ କରେ, ତାହାର ହୃଦୟର ଭାବ ସେ ନିଜ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱଚ୍ଛଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଦେଖେ । ନାରୀର ହୃଦୟର ସ୍ନେହ-ବୃତ୍ତି ପୁରୁଷ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ନୁହେଁ କି ? ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କହିଲୁଁ ।

ଯେଉଁ ଯୁବକଙ୍କ ପ୍ରତି ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଏତେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ, ତାହାଙ୍କ ନାମ ଧନଞ୍ଜୟ । ପାଇକରାୟଙ୍କ ପୁଅ ମାନଧାତା, ମାନଧାତାଙ୍କ ପୁଅ ପାଇକରାୟ, ଏହିପରି ଏହାଙ୍କର କୁଳବିଧି । ଧନଞ୍ଜୟ କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ମାନଧାତା ନ କହି ପାଇକରାୟ କହନ୍ତି । କାରଣ ସେ ଜଣେ କୃତବିଦ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି । ପ୍ରେସିଡେନ୍‌ସି କଲେଜରୁ ପ୍ରଶଂସାସହକାରେ ଏମ୍ ଏ. ପାସ୍ କରିବା ପରେ ବି. ଏଲ୍. ପାସ୍ କରି ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି । ନାନା କାରଣରୁ ଉକ୍ତ ବ୍ୟବସାୟ ଏହାଙ୍କ ମନୋନୀତ ନୁହେ । ଇଚ୍ଛା ମୁନସଫ ବା ପ୍ରଫେସର ହେଲେ ଯିବେ । ଯତ୍ନ ମଧ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି, ଫଳ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହି, କିଛିଦିନ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରି ଗ୍ରାମରେ ଅଛନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ପିତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ । ପିତା ତାଙ୍କର ବିବାହ ବୟସ ଜାଣି ଡକାଇଛନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ ବିଦେଶରେ ରହି ପଢ଼ିବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ତାଙ୍କର ପିତୃବ୍ୟ ପୁରଞ୍ଜୟ ପାଇକରାୟ ବିଦେଶରେ ରହି ରେଲ୍‌ବାଇ ଇଞ୍ଜିନିୟରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗରେ ଶୈଶବରୁ ଯାଇଁ ସେହିଠାରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି କେତେକ ଉତ୍କଳୀୟ ବିଦେଶରେ ଅଛନ୍ତି ।

ଲାହୋରରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ବନ୍ଧୁ ଅଧ୍ୟାପକ । ସେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି କିଏ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଛି, ଜଣା ପଡ଼ୁ ନାହିଁ । ଥରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ତାହାର ପତାକାଧ୍ୱଜା ତଳେ କେତେ କିଏ ଆଶ୍ରୟ ନେବେ ! ଏପରି ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ନାମରେ ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ! ଅନ୍ୟ ଭାଷା କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଜାତିର ବାହୁଚ୍ଛାୟା ତଳେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଅଛି—ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଗଲାଣି । ଓଡ଼ିଆ ନାମରେ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରିବା ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅକାଳ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡର ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ନାହିଁ । ଯାହା-ହେଉ ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ଏହି ଧନଞ୍ଜୟ ପାଇକରାୟ ସେପରି ନୁହନ୍ତି । କେବଳ ଏତିକି ଯେ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇବାବେଳେ ଶିକ୍ଷକ ପାଇକରାୟର ପାଇକ ପଦ କାଟି ରାୟ ଲେଖିଥିଲେ । ତାହା ରହିଯାଇଅଛି । ଏହି ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟଙ୍କୁ ପଦ୍ମାବତୀ (ନିଜ ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁଯାୟୀ) ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା-ବୃନ୍ଦାବନର ଦେବପ୍ରସାଦ ଦେବାକୁ ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ହରିଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ମନ କଥା ସବୁ ବୁଝିପାରିଥିଲେ, ସେଇଆ କରି ନ ଥାନ୍ତେ କି ? ତେବେ ଏତେ ଗହଳ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ପରା ! ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ା ହୁଅନ୍ତା । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଜନନୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ସହିତ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍, ପରିଚୟ, ଆଳାପ ହେଲା ପରେ "ସେ ପୁଅଟି କିଏ" ହିରଣ୍ଣ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପଚାରନ୍ତେ "ମୋ ପୁଅ, କଲ୍ୟାଣ କର" କହି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ତାଙ୍କ ଝିଅ ଜମାକୁ ପଠାଇଲେ । ଜମା ଯାଇଁ ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ମାତାଙ୍କ ମୁଖ ଅଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଚାହିଁ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ଇତସ୍ତତଃ ଚକ୍ଷୁସଞ୍ଚାଳନ କରିଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ପଦ୍ମାବତୀ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଆଖି ଉଠାଇ ନେଇ କନକଲତା ଅଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଇ ଚକ୍ଷୁ ଅପସାରିତ କଲେ । ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ଗତିରେ ବଜ୍ରଶକ୍ତି-ସହକାରେ ଗୋଟିଏ ଭାବ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଅଧିକୃତ କଲା । ମାନବର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ବୃଥା ହୁଏ ନାହିଁ । ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବ-ନିଷ୍ଠା

ଆସନ୍ନଫଳପ୍ରସବା ହେଲ କି ? ଠାକୁର ବଡ଼ ହଟିଆ, କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ କଣ ଘଟାନ୍ତି, କିଏ ବୁଝିବ !

ପଦ୍ମାବତୀ ସ୍ୱଭାବତଃ ସ୍ନେହଶୀଳା । ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଦେବବାଞ୍ଛିତ ସ୍ୱାମୀ, ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା, ପୁତ୍ରବଧୂ, ପୌତ୍ର, ପୌତ୍ରୀ ଦେଇ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହକୁ ସଫଳ, ସଜୀବ, ବର୍ଦ୍ଧିତ, ଉନ୍ନତ କରିଅଛନ୍ତି । କଥା ଅଛି, "ଖୋଇଲା ପୁଅ ଝିଅ ରଙ୍କ ।" ଯେ ସ୍ନେହ ଦିଏ ତାକୁ ସ୍ନେହ ମିଳେ । ସ୍ୱର ପୁଅ, ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପରି ପୁଅ ଅଛି । ତଥାପି ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ଦେଖି "ଏଇଟି ମୋ ପୁଅ ହୋଇଥାନ୍ତା କି" ବୋଲି ପ୍ରାଣ ଡାକିଲା । ମନେ ମନେ କହିଲେ "ଅଖଣ୍ଡଲନନ୍ଦିନି ! ତମ ମନରେ କଣ ଅଛି ? ସତେ କି ଏପରି ପୁଅ ମୋର ହେବ ? ବିଧାତା କନକ କପାଳରେ କଣ ଲେଖିଛି ?"

ଆହା କାର୍ତ୍ତିକେୟ ପରି ପୁଅ, କି ସୁନ୍ଦର ଗମ୍ଭୀରମୂର୍ତ୍ତି, ସ୍ଥିରଦୃଷ୍ଟି, ଧୀର ବିନମ୍ର ଗମନ । ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖି ପୁତ୍ରସ୍ନେହରେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ସ୍ନେହଧାର ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ଅମଳମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ଯେତେବେଳେ ସେ ଆସି ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଲେ, ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କୋଳରେ ଲୁଚାନ୍ତେ । କେବଳ ମୁଣ୍ଡଟି ହାତରେ ପୋଛିଦେଇ, ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗପ୍ରଣାମର ଚନ୍ଦନଧୂଳି ପଣତକାନିରେ ପୋଛିଦେଇ କହିଲେ, "ବାପା ! ବୁଢ଼ାଟିଏ ହୋଇଥା, ପାଲିଙ୍କି ପାଟଛତା ହେଉ, ପୁଅ ଝିଅ, ନାତି ନାତୁଣୀ, ଧନ ଜନ, ଗୋପଲକ୍ଷ୍ମୀ ମାଡ଼ି ଯାଉନ୍ତୁ ।" ଶୁଣି ଯୁବକର ମୁଖ-ମଣ୍ଡଳ ଲଜ୍ଜା ଆନନ୍ଦ ଓ ଆଶ୍ୱ-ପ୍ରସାଦରେ ଅବକ୍ତ ଓ ଅପୂର୍ବ ଭାବଦ୍ୟୋତକ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା ମୁଖ ତଳକୁ କରିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାୟଶଃ ଧରଣୀତଳାବଲଗ୍ନ ଥିଲା; କାରଣ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଅନେକଗୁଡ଼ାଏ ଯୁବତୀ ଥିଲେ, ଥରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁଦେଲେ, କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ଯୁବତୀମାନେ ଯୁବକଟିକୁ ଦେଖୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁବକ ଥରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେମାନେ ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଖ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଫେରାଇ ନେଇ, ଓଢ଼ଣା ଟାଣି, ଚୁଡ଼ି କାଚ ହାତମୁଦି ଝାମ୍ ଝାମ୍ କରି ଗୋଟିଏ ତୁମୁଳ କୋଳାହଳ କରି ଯେପରିକି ଯୁବକଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ଆଚରଣ ନିମିତ୍ତ ତିରସ୍କାର କରୁଥିଲେ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାରେ ତ ସେମାନଙ୍କର ବିଧିପ୍ରତିପାଦିତ ଅଧିକାର ଅଛି; କବାଟ-

କୋଣରୁ, ଝିଡ଼ିକ ବାଟେ, ପରଦା ଉହାଡ଼ରେ ସବୁବେଳେ ତ ସେମାନେ ତାହା କରିଆସିଛନ୍ତି, କରନ୍ତି, କରିବେ । ନ୍ୟାୟ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟାୟ ହେଉ, ଗାଳି ବର୍ଷ କାହିଁକି ବାରଣ ନର୍ହ ହେଲା ଏ ଦଖଲସ୍ୱତ୍ତ୍ୱ ସେମାନଙ୍କର "ସ୍ଥିତିବାନ୍" ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖିବାରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଦେହସୁହା ହୋଇଗଲାଣି । କିଛି ଅନିଷ୍ଟର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । କି ଅକ୍ଷୟ କବଚ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଅଛି, ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ତ ଯୁବକ, ତୁମ୍ଭର ତ ଏ ବଡ଼ ଧୃଷ୍ଟତା ! ତୁମ୍ଭେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନାଇ ଏତେ ହତଶ୍ରୀ କରିବ ! ଅତଏବ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉପଦେଶ ଦେଉଁ ପୁରୁଷ, ବିଶେଷତଃ ଯୁବକ, ଏକୁଟିଆ ହୋଇ କେବେହେଁ ଯୁବତୀ ଦଳଙ୍କୁ ଯିବ ନାହିଁ କି ଯୁବତୀ ବ୍ୟୂହର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବ ନାହିଁ । ହେଲେ ସେମାନେ ନିଜ ସଂଖ୍ୟାର ଦ୍ୱିଗୁଣ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱାରା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବେ । ତୁମ୍ଭର ଦୁଇଟି ଚକ୍ଷୁରୁ ତ ବେଶୀ ନୁହେଁ । ଆକ୍ରମଣ କାଳମାନେ ଠୁଣୁଠୁଣୁ କଣିକଣି ଅଦ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅପଦସ୍ଥ କରିଦେବେ । ଅନେକ ପୁରୁଷ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଗଲେ ଅବ୍ୟାବଧ ଫଳ । ଅର୍ଥାତ୍ ବିନା ଯୁଦ୍ଧେ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ, ଉଦ୍ଧିଶାତଳେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ । ଯାହାହେଉ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏସବୁ ବିଷୟ ଲେଖିବାକୁ ଏତେ ସମୟ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ କଟାକ୍ଷରେ ସବୁ ସମ୍ପାଦିତ ହେଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ନିଜ ମାତାଙ୍କ ସଙ୍କେତାନୁଯାୟୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଇତସ୍ତତଃ ଚକ୍ଷୁ ବୁଲାଇ ଶୀଘ୍ର କିଞ୍ଚିତ୍ ଦୂରକୁ ଯାଇ ନାରିକେଳ-ଗୁବାକ-ବିଲ୍ୱବୃକ୍ଷ ବହୁଳ ଐଶାନ୍ୟକୋଣସ୍ଥ ଚଉତରା ଉପରେ ବସି ନାନା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କଲେ । ନାରୀମାନଙ୍କ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଗତି ଓ ଅବାଧ ଦେବଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ସେ ପୂର୍ବାସ୍ୟ ହୋଇ ବସିଲେ । ଏହାପୂର୍ବରୁ ମିଶ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ବିଲ୍ୱପତ୍ର ପାଦୋଦକ ଦେଇ ଆସିଥିଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଭିଟି ନାରୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରରେ ବହୁ ଦେଉଳ ପ୍ରାଚୀରର ଭଗ୍ନାବସ୍ଥା, ମନ୍ଦିରର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଦେଖି ତାହାର ସମୟାଦି ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । କେବେ କେବେ ଚକ୍ଷୁ ଯେ ଅନାୟତ୍ତ ହେଉ ନ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ବିକେନ୍ଦ୍ର ଆସିଥିଲେ କିପରି ହୋଇଥାନ୍ତା ? ପ୍ରକୃତିଜ୍ଞ, ପଣ୍ଡିତଜ୍ଞ, ପରିଶ୍ରମଜ୍ଞ, ଏକୁଥିରେ ସୁବିଧା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା କି ? ବାସ୍ତବିକ ବିକେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆସିବାର ଉଚିତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ଜଗତରେ କି ସବୁବେଳେ ସବୁ ଉଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ?

ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ପାଇକରାୟ ଦୁଇ ବଂଶର ପୁରମହିଳାମାନେ ଏକତ୍ର ମିଳିମିଶି ହସିଖୁସି ହୋଇ ଏକତ୍ର ବସି ଭୋଗ ପାଇ ମହାନନ୍ଦରେ ଖିରିବେଳଟା କଟାଇଲେ । ଏହାରି ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣରେ ଘୋର ବିପ୍ଳବ ଘଟିଗଲା । ଏହାର ଧକ୍କା ସ୍ନେହମୟୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଲାଗିଥିଲା । ତାହାର ସଙ୍କେତ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପାଠକ ପାଇଅଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଧନଞ୍ଜୟ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପଦତଳୁ ଉଠିଲେ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଅଉଁଶି କପାଳରୁ ଧୂଳି ଝାଡ଼ି ଦେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ "ଧନଜନ ଗୋପଲକ୍ଷ୍ମୀ ମାଡ଼ିଯାଉନ୍ତୁ" ଠିକ ସେତିକି ବେଳେ ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ଆଶୀର୍ବାଦଟି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା କି ? ଧନଞ୍ଜୟ ଚକ୍ଷୁ ଫେରାଇନେଲା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଜନନୀଙ୍କ ପଶ୍ଚାତରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନା ଜନନୀଙ୍କ ଅନୁରୂପା କନକଲତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ କଟାକ୍ଷରେ ଅପସାରିତ ହେଲା । ସେହି ନିମେଷମାତ୍ର ଅପାଙ୍ଗ-ମିଳନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଦ୍ୟୁତ୍-ପ୍ରବାହ ଉଭୟଙ୍କ ସମଗ୍ର ଶରୀର ଆଲୋଡ଼ନ କଲା । ସେ ବିଦ୍ୟୁତ୍-ବେଗ ପଲକପାତ-ସମୟରୁ ଅଧିକ ସହିବା କେ କାହାର ? ତେଣୁ ସବଳେ ସ୍ୱତଃ ଦୁଇ ଚକ୍ଷୁଯୁଗ୍ମ ପରସ୍ପରଠାରୁ ସହୃତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଦ୍ୟୁତର ନୈସର୍ଗିକ ଶକ୍ତି ଏହି ଯେ, ଏହା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅଲଗା କରାଇ ଦେଇ ପୁଣି ଓଟାରେ । ତେଣୁ ପ୍ରଣୟୀ ପ୍ରଣୟିନୀ ଧରାପଡ଼ିଯାନ୍ତି । ଅପାଙ୍ଗର ପୁନର୍ମିଳନ ହେଉ ନ ହେଉଣୁ ଧନଞ୍ଜୟ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଗଲେ । ସେହି ଅପାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କି ପ୍ରାଣ ବିକିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କର ଏପରି ଚମକିତ ଭାବ ଦେଖି ପୁରମହିଳାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଖି ଠାରିଠାରି ଫୁସୁରଫାସର ହେଲା । ଏହି ଅପାଙ୍ଗସଞ୍ଚାଳନ ଗୋଟିଏ ଝଡ଼ ପରି ସମସ୍ତଙ୍କ ମନଃପ୍ରାଣକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଦେଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ଯେପରି ସେ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୃଦୟର ଅନ୍ତସ୍ଥଳରେ ଅନୁଭବ କଲେ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ବଳାତ୍କାରରେ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ଏହା ଏପରି ପବିତ୍ର, ସୁନ୍ଦର, ସ୍ୱାଭାବିକ, ସର୍ବଜନପ୍ରିୟ ଯେ ଯେପରି ପ୍ରକୃତିର ବା ସ୍ୱୟଂ ଅଖିଳବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଜନନୀଙ୍କ କରଣ ପରି ବୋଧହେଲା । କେ[illegible] ପାର୍ବତୀ-ପ୍ରଣୟୀକୁଣ୍ଠ-ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବୈରାଗ୍ୟାଗ୍ନି-ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ-ତୃତୀୟନୟନର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସଦୃଶ ପାଇକରାୟଙ୍କ ବିଧବା ଭଉଣୀ ତୁଳସୀ ଦେଇ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ହାଇ ରେ ! ଏ କଳିକାଳ ଢୋକିଗିଳାକ କି ଅଣାଳକେଇ !

ଚଲ୍ ଚଲ୍ କରି ମିଶିପତ୍ନୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନାଉଛନ୍ତି, ଯୋଡ଼ିପରି ହସୁଛନ୍ତି । ଆମ ପିଲବେଳେ ଭାନ ଭାଙ୍ଗିଲେ ବଚନ ବାହାରୁ ନ ଥିଲ ।" ଏଥିବଚ ଧନଞ୍ଜୟ କନକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଅଧିକ ଦାୟୀ । କାରଣ ଇଚ୍ଛା ଚିନ୍ତାର ଜନନୀ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଯୁଗପତ୍ ଏହି ଚିନ୍ତା ହେଲ "କେମନ୍ତ ଯୋଡ଼ା, ଯେପରି ଖଟିକୁଛୁ ଏକକୁ ଅନପାଇଁ ଗଢ଼ିଛୁ ।" ଏହା ପାଇଁ କି ଧନଞ୍ଜୟ କନକଲତା ଦୋଷୀ ? ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଅନାସ୍ୱଭ ଭାବରେ ଗ୍ରହି ଦେଲେ ବୋଲି ଅନ୍ୟାୟ କଲେ ? ଯାହାହେଉ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନକଥା ମନରେ ରହିଲ । କେବଳ ପଦ୍ମାବତୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ-ଚନ୍ଦନ ଟିକିଏ ନେଇ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ପାଟିରେ ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ କହିଲେ, "ଭଉଣୀ, ତୁମେ ଆଜିଠାରୁ ମୋ ମହାପ୍ରସାଦ ହେଲ । ମୋର ସୁଖ ଦୁଃଖ ତୁମର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ।" ପରେ ତୁନି ତୁନି କାନରେ କଣ କହି କହିଲେ, ତୁମଙ୍କୁ ତ ଅଙ୍ଗ ସତ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ନ ହେଲେ ମୁଁ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ । ପ୍ରୌଢ଼ଗର୍ବିଣୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ହସି ହସି ନିଜର ଉଦ୍ଦାମ ଆନନ୍ଦବେଗ ଦମନ କରି କହିଲେ, "ହଉ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିବି, ଆମେ ଯେତେ ହେଲେ ମାଇପିଲୋକ, ମୁଁ ନିଶ୍ଚେ ଉଦ୍ୟୋଗ କରିବି ।" ପରେ ପଦ୍ମାବତୀ ପୁଣି କହିବାରୁ କନକଲତା ଆଡ଼କୁ ଥରେ ଅନାଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ହଁ ସତ୍ୟ କଲି, ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଜାଣନ୍ତି । ଭଉଣୀ, ମୁଁ ବି ତ ଝିଅ ଜନ୍ମ କରିଛି, ବିଧାତା ସିନା କପାଳ ପୋଡ଼ିଦେଲ ।" ସାଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣଲୋଚନରେ ଏହି ଶେଷକଥା ଦେଢ଼ୋଟି ସେ ଉମାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ । ଏହାର ରହସ୍ୟ ପାଠକ ପରେ ଜାଣିବେ । ଗଲବେଳେ ସେ କନକଙ୍କୁ କୋଳକୁ ଆଣି ତା ପିଠି ଅଉଁସି ଦେଇ ତାହାର ନବନୀତକୋମଳ-ଅଙ୍ଗ, ପଦ୍ମଗନ୍ଧ ମୃଦୁନିଃଶ୍ୱାସ, ମିଳନ୍ଦନିନ୍ଦୀ କୁଞ୍ଚିତ ଚିକୁର ଶୋଭା ସ୍ପର୍ଶନ, ଆଘ୍ରାଣ ଓ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କଲେ । ସ୍ନେହ-ସମ୍ଭାଷଣ ପରେ ଦୁଇଦଳ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଏ ଜଗତରେ କେତେ ଅଭାବନୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଯାଉଅଛି । ସେ ଯେପରି ଆସିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଦର୍ଶନସୁଖ ଘେନି ସେହିପରି ବାହୁଡ଼ିଗଲେ । ଯୋଡ଼ିଏ ପ୍ରାଣରେ କି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଗଲ । ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସୁଖର ନା ଦୁଃଖର ? ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, ଉଭୟର । କିନ୍ତୁ ଏ ସୁଖ ହଳାହଳମୟ । ଏ ଦୁଃଖ ଅମୃତମୟ । ହା, କନକଲତା ଧନଞ୍ଜୟ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ କେବେ ଜାଣିଥାନ୍ତ, ପ୍ରଣୟର ପଥ

କପର କଣ୍ଟକାକୀର୍ଣ୍ଣ ତୁମ୍ଭେମାନେ କ ଏ ପଥରେ ପାଦ ଦେଇଥାନ୍ତ ? ଅଥବା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବା ଏଥିରେ କ ଅପୂର୍ବ ଥିଲ ?

ପଞ୍ଚମ ପରଚ୍ଛେଦ

ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା

ଦୁଇଦଳ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଁ କରୁଁ ; ପରସ୍ପର ଦଳସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତମାନଙ୍କର ରୂପଗୁଣାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ହରଚନ୍ଦନଦଳରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ରୂପଗୁଣ ଓ ଧୀରବନମ୍ର ବ୍ୟବହାର, ବଧବା ଜମାର ସଧବା ପର ହସି ଖେଳ ବୁଲବା ଓ କେତେକ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧବାର ଅନୌଚତ୍ୟ, ତୁଳସୀ ଦେଈର ଅଯଥା ଅସ୍ୱାଭାବକ କଠୋରତା ଓ ରୁକ୍ଷସ୍ୱଭାବ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ଆଲୋଚନା ହେଲ । ପାଇକରାୟଙ୍କ ଦଳରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବଷୟ ଅପେକ୍ଷା କନକଲତା ବଷୟରେ ସମାଲୋଚନା ଅଧିକ । ଜମା କହଲ, "କନକ ପସ୍ରିଟି ପର, ଗୋଟିଏ ଗୃହଲରେ ଗଢ଼ା । ଭାଇଙ୍କି ଅଚ୍ଛା ହୁଅନ୍ତା ।"

ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା—ଅଚ୍ଛା ଝିଅଟିଏ । ଚଳାଚୂଡ଼ୀ ନୁହେଁ । ଆଖିଧଓଟିରେ ଜୁକୁ ଜୁକୁ ଅନାଉଅଛି । ତାକୁ କଳକଜ୍ଜିଆ ଆସେ ନାହିଁ । ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପଇରୁ ବାସେ ।

ତୁଳସୀ ଦେଈ—ଲହୁଣୀପିତୁଳା ଆଣି କଣ କରବ ? କୁଟାଖଣ୍ଡିକ ତ ଦୁଖଣ୍ଡ କରବ ନାହିଁ । ଚଙ୍ଗରୁ ଦେଖାଗଲ ତା' ଦେଇ ଶାଗ ସିଝିବ ନାହିଁ । ବାପ ଘର ଲୁଣ୍ଡେଇ ଘୋଟେଇ କାମ କଲେ ସିନା ଘରଣୀ । ଘରେ ଆସି ଖଟ ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବେଇ ବସିଲେ ନାଁ' ବାହାରବ ? ତୁଚ୍ଛାକୁ ଆଖି ଛଳଛଳ । ସତେ ଯେମିତ ସବୁବେଳେ ଲୁହ ବୋହି ଆସୁଚି । ମା ଲୋ ତା ଦେହରେ କ ପଦେ କଥା ଚଳବ ? ଘରଦ୍ୱାର ଲୁହରେ ଭସେଇଦେବ ।

ଜମା—ତୁଳସୀଦେଈ କଥାରେ କଣ ଅଛି ? ସେ ତ ସବୁବେଳେ ରଗ ରଗ । ତା କଥା ସେହିପରି । ଘରକାମ ସିନା ଯତନ ଯାତନ କର କରବ, ବାପ ଘର କଣ କହବ ? ଲଢ଼େଇ କରବ ନା କୋଡ଼ ହାଣିବ ?

ମୋଟାକାମ କରିବାକୁ କଣ ପୋଇଲା ପରିବାଙ୍କ ନାହାନ୍ତି ? ମା ! କନକକୁ ଅମର ନୂଆବୋହୂ କରି ଅଣାନ୍ତୁ । ସେ ବହୁତ ପାଠ ପଢ଼ିଛି । ତାଙ୍କ ଗାଁ ଇସ୍କୁଲରେ ପାସ କରିଛି । ପଢ଼େ ବି ତା ଭାଇଠାରୁ ଅନେକ ବହି ଆଣି ପଢ଼ିଛି । ମୁଁ ତ ତା ପାଖରେ ହାରିଗଲି ।

ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା—ତୁମେ ସବୁ ବସି ଏଇଆ କରୁଥିଲ ପରା ! କେତେ ବେଳେ ଏତେ କଥା ହେଲା ?

କୁନ୍ତୀମା—ମଲା, ତମେ ତ କନକମା ସଙ୍ଗରେ ବସି କଥା କହୁଥିଲ । ଜମା ଆଉ କନକ ଉଡ଼ାଉଥିଲେ ଫେଣ୍ଟାବାଲ, କ୍ଷୀର ମାରି ପରି ମିଶିଯାଇ ପାଠ, ବହି, ଲେଖାପଢ଼ା କଥା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ ପରା !

ଜମା—କନକ କେଶବ କୋଇଲି, କାନ୍ତ କୋଇଲି, ବାରମାସୀ କୋଇଲି, ଦେଉଳ-ତୋଳା, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ, କପଟପାଶା, ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ, ଲାବଣ୍ୟବତୀ, ପ୍ରେମତରଙ୍ଗିଣୀ, ବିଚିତ୍ରରାମାୟଣ, କେତେ କେତେ ବହି ପଢ଼ିଛି । ଆଉ ଛାନ୍ଦମାଳା, ଚଳିକା, ପୁଷ୍ପମାଳା, ରାମବନବାସ, ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ, ସୀତାବନବାସ ଆଉ କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ବହି ବି ପଢ଼ିଛି ।

ତୁଳସୀ ଦେଈ— ହୁଁଃ ! ତୁ ଯେମିତି ପଢ଼ିଛୁ ! ତମେ ସବୁ ଦାପୋଟ କାଲେଟର ହେବ ! କୁଳ ଉଦ୍ଧାର କରିବ ! କାଳ ଭଣ୍ଡ ହେଲା । ଘୋର କଳିକାଳ ପରା ! ତମେ କଣ କରିବ ? ଆଗେ ଗୀତ ଭାଗବତ ବୋଲୁଥିଲେ । ଏବେ ତା' ତ ନାହିଁ । ଏଣୁ ତେଣୁ କଣ ବହିଗୁଡ଼ାଏ ପଢ଼ୁଛ ।

କୁନ୍ତୀମା ଓ ମଲୁଅମା ଲେଖାରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଭାଉଜ ହେବେ । ସେମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ ।

ମଲୁଅମା—ଏଡ଼ା ଧନୁଙ୍କର ମନ ଅଛି । କନକକୁ ଚୋରେଇ ଚୋରେଇ ଅନାଉଥାନ୍ତି । ସେ ତ ସବୁବେଳେ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ବାଟ ଗୁଲନ୍ତି । କାହାକୁ ଦେଖିଲେ ହୁରନ୍ତୁ ବାଟ ଅଡ଼େଇହୋଇଯାନ୍ତି । କନକ ମନକୁ ଯାଇ ନ ଥିଲେ ଏତେ ଚୋରଗୁହାଣୀରେ ଅନାନ୍ତେ କାହିଁକି ? ପହିଲୁ ତ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ିଲେ ।

କୁନ୍ତୀମା—'ଯା ମନ ଯାହାକୁ ରସେ, ତା'ପର ତାକୁ ଆନ ନ ଦିଶେ ।'

ଜମା—କନକର ବି ଭାରି ମନ ଅଛି ।

ତୁଳସୀ—ହାଇରେ ଦଇବ ! ସେ କଥା କି କଥାବାର୍ତ୍ତା ! କି କାଳ ହେଲା ଆସି ! ମା ବସୁଧା ! ତୁ ଫାଟି ଯା, ମୁଁ ତହିଁରେ ପଶିଯାଏଁ ।

ଜମା—କି ତୁ ଏମିତି କାହିଁକି ହଉଚୁ ? ସହି ପାରୁନାହୁଁ ନା କଣ ? ସେ ମୋତେ କହିଲା ବୋଲି ମୁଁ କେତେବେଳେ କହିଲି ?

ମଲୁଅ ମା—ଅଜ ତମେ ତା ମନକଥା କେମିତି ଜାଣିଲ ?

ଜମା—କି ତମେ କିମିତି ଜାଣିଲ, ଭାଇଙ୍କର ମନ ଅଛି ? ମୁଁ ସେମିତି ଜାଣିଲି, କନକର ମନ ଅଛି ।

ମଲୁଅମା—ମୋ ରାଣ, ଜମା, ସତେ ସତେ କିମିତି ଜାଣିଲ କହ । ସେ କଣ କହୁଥିଲା ? ସେ ତ ତେବେ ଭାରି ଅଣଲାଜେଇ ? ଆମେ କହୁଥିଲୁଁ, ଭଲ ପିଲାଟିଏ ! ପୋଡାମୁହିଁ ମଣିଷ ବଡ଼ ଖରାପ, ଧୂଳିଅ-ଜଣା ପରି । ଥିର ଚାଲି, ପିମ୍ପୁଡ଼ି ମରିବ ନାହିଁ, ଆଖି ଦଉଟି ତଳ ତଳ, ଚାଲି ଚଳଣି ସୁତଳ, ଉପରେ ଦେବକନ୍ୟା, ଭିତରେ ଏତେ କଥା ! ପୁରୁଷପୁଅକୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ପାଟିରୁ ଲାଳ ବହି ପଡ଼ିଲା । ସମ୍ଭାଳ ନାହିଁ, ସବୁରିତ୍ ନାହିଁ, ସବୁ କଥା ଖୋଲି କହିଦେଲା ।

କୁନ୍ତୀମା—ଅଲୋ ସେ ମୁହଁ ପିଠାଇ କିମିତି କହିଲା ? ତା ଛାତି ଫାଟିଗଲା ନାହିଁ ?

ଜମା— କାହିଁକି ପରଝିଅକୁ ଏତେ ନିନ୍ଦା କରୁଛ ? ଅଦୋଷୀକି ଦଣ୍ଡ ଦେଉଛ ? ମୁଁ ସବାଖାଇ କାହିଁକି କନକକଥା କହିଲି ?

ମଲୁଅମା—ସତେ ଜମା, ତମ ଭାଇରାଣ । ସତ କଥା କହ ।

ଜମା—ଭାଇରାଣ କାହିଁକି ପକେଇଲ ? ତାଙ୍କଠୁଁ ସମସ୍ତେ ଆମେ ହାଡ଼ଝୁଡ଼ି ନେଉଁ । କନକ ଖାଲି ଛନ ଛନ ହେଉଥାଏ, ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନେଇ ଦେଉଥାଏ । ଭାଇ ଯେତେବେଳେ ମା'ଙ୍କୁ ଓଳିକି ହୋଇଗଲେ, ସେତେବେଳେ କନକର ଗୋଟା ଝାଳ ବୋହିଗଲା । ଦେହ ହାତ ଥରୁଥାଏ । ତମେ ସବୁ ଏଣେ ଥାଅ । ଆମେ ଦୁ'ଜଣ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲୁ ।

ତୁଳସୀ—ସତେ ! ଏତେ କଥା ଜାଣୁ ତ ? ଅଜହୁଁ ଏତେ, ପାଣି ପଡ଼ିଲେ ହବ କେତେ । ଛତୁ ଲୋ ଛତୁ, ମେଘ ବରଷିଲେ କେତେ ଫୁଟନ୍ତୁ ! ଏତେ ଅଣଲାଜେଇ ! କାଶ୍ମୀର ନେଇ ନଈ ମଝିରେ କଲାଣି, ମନ ଘର ଧରୁନାହିଁ ।

ଜମା ଆଉ ସହ୍ୟ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଖିରୁ ଝର ଝର ଲୁହ ଗଡ଼ିଲା, ବିରାମ ନାହିଁ । କହିଁ କହିଁ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଆଉ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଯେ ଯେତେ ବୁଝାଇ କଲେ, ଆଉ ବୁଝି ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଘରେ ଯାଇ କବାଟ କିଳି ଶୋଇ ରହିଲା । ଜମାର ସ୍ୱଭାବ, ହସୁଛି ଯଦି ହସୁଛି, କେହି ତାକୁ ସହଜରେ କନ୍ଦାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଓପରେ ଥରେ କାନ୍ଦିଲା, ଆଉ ସହଜରେ ବୁଝି ହେବ ନାହିଁ । ଯେପରି ବସୁଧା ସହଜରେ ତାତିଯାଏ, ସହଜରେ ଶୀତଳ ହୋଇଯାଏ, କିନ୍ତୁ ସିନ୍ଧୁ ସହଜରେ ତାତେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଥରେ ତାତିଲେ ସହଜରେ ଶୀତଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେହିପରି ସିନ୍ଧୁ ବସୁନ୍ଧରା-ଧର୍ମାକ୍ରାନ୍ତ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି । କେହି କେହି ସହଜରେ ରାଗନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଥରେ ରାଗିଲେ ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ପୁଣି କେହି କେହି କ୍ଷଣକୋପୀ ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷଣକେ ତାତି ଯାଇ କ୍ଷଣକେ ଥଣ୍ଡା ହୋଇଯାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ମନର ସେ ଭାବ, ବରଡ଼ା ପତ୍ର ନିଆଁ ପରି ବା ଜହ୍ନିଫୁଲର ଦୀପ୍ତି ପରି । ଯେଉଁ ପୁଷ୍ପ ଶୀଘ୍ର ଫୁଟିଉଠେ ସେ ଶୀଘ୍ର ମଉଳିଯାଏ । ଏହା ପ୍ରକୃତିର ଧର୍ମ । ତେଣୁ ସଦା ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ-ପ୍ରାଣା ଜମାର ଆଜି ଅସହ୍ୟ ଯାତନା ହୋଇଅଛି । ମା ଦେଖିଶୁଣି କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ, ନୀରବରେ ନିର୍ଜନରେ ଅଶ୍ରୁ ବିସର୍ଜନ କଲେ । ତୁଳସୀ ଦେଈ ମୁରବୀ । ବିଧବା ଝିଅକୁ ଆକଟ ନ କଲେ କେତେବେଳେ କେଉଁ କଥା । ପାଇକରାୟ ତୁଳସୀ ଦେଈଙ୍କୁ ବଡ଼ ମାନନ୍ତି । ସେ ବାଳବିଧବା, ପିଲାଦିନୁ ପାଇକରାୟଙ୍କ ଘରେ ଅଛନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର "ତୁଳସୀ ଦେଈ", ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁରବୀ । ଅନ୍ୟାୟ ଦେଖିଲେ ପଦେ କହିବେ, ହରି ବ୍ରହ୍ମା ଶଙ୍କର ହେଲେ ବି ଛାଡ଼ି ଦିବେ ନାହିଁ—ଶାଣଦିଆ ମୁହଁ । ଏହି ତୁଳସୀ ଦେଈଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଅଭାଗିନୀ ଜମାର ଭାଗ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତସୂତ୍ରରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଜମାର ଜୀବନ-ନାଟିକା ତୁଳସୀ ହସ୍ତରେ । ନିୟତିର ସେହି ପରିଣତି ଆଡ଼କୁ ଶନୈଃ ଶନୈଃ ଜମା ଓ ତୁଳସୀ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛନ୍ତି । ଚିରରହସ୍ୟମୟୀ ଜମା କେତେବେଳେ ବିଲୋଳହାସ୍ୟମୟୀ କ୍ଷଣପ୍ରଭା, କେତେବେଳେ ବିଷାଦଗମ୍ଭୀର ଘୋର କୃଷ୍ଣଘନ । ନିର୍ମମ ତୁଳସୀ ଦେଈର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଅଟଳ ଅଚଳ । ନିୟତି ! କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧିଲୁ ? ଉଭୟଙ୍କ ଜୀବନରେ କି ସାମ୍ୟ, ପୁଣି କି ବୈଷମ୍ୟ ? କାହିଁକି ଏପରି ସେମାନେ

ପରସ୍ପର-ଛାୟା-ସ୍ପର୍ଶରେ ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ? ଉମା ! ତୁ କଣ ଜାଣୁନାହିଁ, ତୁଳସୀ ତୋହର ପରି ଅଭାଗିନୀ ହୋଇ କି କଠୋର ଦାରୁଣ ନିର୍ମମ ବୈରାଗ୍ୟରେ ନିଜର ସୁଖକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଚିର ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ହୋଇ ରହିଅଛି ? ସମାଜରେ ତାହାର କି ସମ୍ମାନ ! ନିବୃତ୍ତିର ପନ୍ଥା ପରିଣାମରେ କି ପରିମାଣରେ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ! ତୁଳସୀ ! ତୁ କଣ ଉମାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ କୁମାରୀହୃଦୟ ଦେଖି, ଦେଖୁନାହୁଁ ? ତୁ ତ ନାରୀ, ତୋର କଣ ନାରୀହୃଦୟ ନାହିଁ ? ଉମାର କି ବୟସ, କି ରୂପ ? ତୁ କଣ ସେହି ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନର କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଅଛୁ ? ମାନବ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ପରିବେଷ୍ଟନୀ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ଦାସ । ସେ କାଳର ଯେଉଁ ପାରିବାରିକ ଶାସନ, ସାମାଜିକ କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳ ତୋର ଲୌହମୟ ଚରିତ୍ରକୁ ଗଠନ କରିଥିଲା, ଆଜି ତାହା କାହିଁ ? ଅଥବା ତୋର ସେ ବିଚାରଶକ୍ତି ନାହିଁ । ତୁ ସମସ୍ତ ଦୋଷ ଅଭାଗୀ ଉମା ଉପରେ ଢାଳିଦେଇ ତାକୁ ବିଷବତ୍ ଦେଖୁଅଛୁ । ତାହାର ଅକପଟ କୁମାରୀହୃଦୟର ଉଦ୍ଦାମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ, ଆନନ୍ଦକୁ ତୁ ଚପଳା ଯୁବତୀର ବିଳାସ-ଚେଷ୍ଟା ବା ଭାବ-ସଙ୍କଟ ହେତୁ ମଣି ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜର ସ୍ୱୀୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ତୁଳାଦଣ୍ଡରେ ଓଜନ କରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦଣ୍ଡବିଧାନର ପ୍ରୟାସିନୀ ହୋଇଅଛୁ । ମାନବହୃଦୟର ଦୁର୍ବଳତା, ବୟସର ସ୍ୱାଭାବିକତା, ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାନ୍ତରର ଫଳ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁନାହୁଁ ଅଥବା କରିପାରୁ ନାହୁଁ । ହାୟ ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେହି ଲୋମହର୍ଷଣକାରୀ ବିଷାଦମୟ ସୁଦୂର ପରିଣାମ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଜୟୀ କିଏ—ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ନା ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ? ଦେଖାଯାଉ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସେହି ପଟ ଉନ୍ମୋଳିତ ହେଉ ।

ନିୟତିର କି କୁଟିଳା ଗତି ! କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଦିବସ ପରେ କି କରାଳ ରାତ୍ରି ! କେତେ ସୁଖରେ ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ପାଇକରାୟଙ୍କ ପିଲାମାନେ ଦିନ କଟାଇଲେ । କିପରି କଥଉଁ କଥା ତାହାର ପରିଣାମ ଏପରି ଶୋଚନୀୟ ହେଲା ! ଯାହାହେଉ ଯେ ଯାହାର ମୂର୍ଚ୍ଛା ଦୁଃଖ ଘେନି ନିଜ ନିଜ ଘରେ ଯାଇଁ ରହିଲେ । ଅତି କଷ୍ଟରେ ଜନନୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଅଭାଗୀ କନ୍ୟା ଉମାକୁ ନାନା ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ ରାତିକୁ ଭାତ ଦିଓଟି ଖୋଇଲେ । ତୁଳସୀ ଦେଈଙ୍କୁ ଏତେ ଭୟଙ୍କର ପ୍ରାଣପ୍ରତିମ କନ୍ୟାର

ଏତେ ଦୁଃଖ ସତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ପଦେ ଶୁଣିଲେ—"ଏହାପରି ମୁହଁ ଦେଲେ କୁଳରେ ଦାଗ ଲାଗିବ, ଚନ୍ଦ୍ରମାରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିବ ।" ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଚକ୍ଷୁର ଲୋତକ ନୀରବରେ ଅଞ୍ଚଳରେ ପୋଛି ଉପବାସ ରହିଲେ । ସେ ଦିନ ଆଉ ପାଇକରାଙ୍କ ଆଗରେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଝିଅ କଥା ଯେବେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଅଭ୍ୟାସଗତ ମତାନ୍ତର ହେଲା । ପାଇକରା ତୁଳସୀ ପକ୍ଷ ନେଲେ ।

ପାରିବାରିକ ଆକାଶ କିଞ୍ଚିତ୍ ମେଘ-ନିର୍ମୁକ୍ତ ହେବାରୁ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା କେତେକ ଦିନ ପରେ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପାଇକରାଙ୍କୁ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଜଣାଇଲେ । ପାଇକରା କହିଲେ, "ଅଚ୍ଛା ହେଉ, ଦେଖାଯିବ, ସେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପଠାନ୍ତୁ । ଦିଆ ନିଆ ଠିକ୍ ହେଲେ ଜବାବ ଦିଆଯିବ ।" ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଆଉ କିଛି ନ କହି ତୁନି ହେଲେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର "ଜିଦ୍" ଏହିଠାରେ ଶେଷ ହେଲା । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଆଉ କଣ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ପାଇକରା କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତରରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବାରୁ ଚାଲିଗଲେ । ଆମର ବାଲବୈଧବ୍ୟ ଏହି ଦମ୍ପତିଙ୍କର ବିଷଣ୍ଣଭାବ ଓ ମନୋମାଳିନ୍ୟର ଗୋଟିଏ ହେତୁ ନୁହେ କି ? ତେଣୁ କହୁଥିଲୁଁ, ମନୁଷ୍ୟ ଅବସ୍ଥାର ଦାସ ।

ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା କାହିଁକି ଏପରି ଭାବ ଦେଖାଇଲେ ? ସେ କଣ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା କହିଥିଲେ ? ନାହିଁ । ତେବେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପେଡ଼ି କହି କାର୍ଯ୍ୟଟି କରି ନେଇପାରିଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? "ଗଲି ଆଇଲି, ଯା ଦେଖିଲି ତା କହିଲି" ଏହି ରୀତିରେ ପଦେ କହିଦେଇ ତୁନି ହେଲେ । ଏହି କି ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ନିକଟରେ 'ଜିଦ୍' ? ଏହାର ମୂଳ କଥା ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କର ପାଇକରା ପରିବାରର ଭିତର କଥା ଜାଣିବାର ପ୍ରୟୋଜନ । ଭିତର କଥା ଅର୍ଥ ବଂଶର ଛିଦ୍ର ନୁହେ, ପରିବାରର ବିବରଣ ।

ପାଇକରା ପରିବାର ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାରଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭିନ୍ନ । ହରିଚନ୍ଦନ-ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ଏକ ଆତ୍ମା । ସେମାନଙ୍କର ଏକ କଥା, ଏକ ମନ, ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଘାତର ତରଙ୍ଗ ଉଠିଲେ, ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ହୁଏ । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରେରିତ ହୁଏ । ପ୍ରେମରୂପ ତଡ଼ିତର ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ

ଘାତ-ପ୍ରତିଘାତରେ ଉଭୟର ମନ ଅଥବା ହୃଦୟ ଏକୀଭୂତ ହୋଇଯାଇଅଛି । ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ନିଜର ହୋଇ କିଛି ମତ ପ୍ରଥମେ ନ ଥିଲା । ଯାହା ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆଦେଶ, ତାହା ତାଙ୍କର ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ । ସେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭାବରେ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଏହାର ପରିଣାମ ଏହି ହେଲା ଯେ, ପରିଣତ ଜୀବନରେ ହରିଚନ୍ଦନ ଏକାନ୍ତ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସ୍ନେହାଧୀନ, ଆଜ୍ଞାଧୀନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଶେଷରେ ପଦ୍ମାବତୀ ହିଁ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । ହରିଚନ୍ଦନ ସମସ୍ତ ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଦେଇ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ନିଜର ଇଚ୍ଛା, ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କଲେ । ମନେ କଲେ କାହିଁକି, କାର୍ଯ୍ୟତଃ ତାହା ହିଁ ଥିଲା । ପଦ୍ମାବତୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଅପ୍ରକାଶିତ ଇଚ୍ଛାର ଅନୁଗାମିନୀ ହୋଇ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀରୂପେ ସମସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ବିରୋଧ ବିଚ୍ଛେଦ ବିବାଦ କେହି କେବେ ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଯୋଗ ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ସଂଯତ ତପସ୍ୟାର ଫଳ । ଗୃହାଶ୍ରମରେ ଏହି ତାପସଯୁଗଳ ଲୋକଲୋଚନର ଅଗୋଚରରେ ଅଜ୍ଞାତସାରେ ସ୍ୱୀୟ ସହଜ ସ୍ୱଭାବ, ସୁବୁଦ୍ଧି ଓ କର୍ମଫଳଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଗୃହସ୍ଥର ଆଦର୍ଶଜୀବନ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କୁ ନ ପଚାରି ପଦ୍ମାବତୀ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସହିତ କନକଲତାର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅକୁଣ୍ଠିତ-ନିଃଶଙ୍କ-ଭାବରେ ଅନୁମୋଦନ କରିପାରିଥିଲେ । ମାନବ ! ଯେବେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କର, ତେବେ ଦାସତ୍ୱ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କର । ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରି ଜାଣିଲେ ଆଜ୍ଞା ପାଳିତ ହୁଏ । ଭଗବାନ୍ କରନ୍ତୁ, ହରିଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପରି ଦମ୍ପତୀ ଉତ୍କଳର ଗୃହେ ଗୃହେ ବିରାଜମାନ ହେଉନ୍ତୁ ।

ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଏହି ଆଦର୍ଶଜୀବନର ଅଭାବରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସ୍ନେହଶୀଳା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାର ଦେଇ କହୁଥିଲେ, "ଆମେ-ମାନେ ଯେତେ ହେଲେ ମାଇପି ଜାତି !" ଏହି ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିଦ୍ୱାରା "ଏବଂବିଧେ କାର୍ଯ୍ୟେ ପୁରନ୍ଧ୍ରୀଣାଂ ଏବ ପ୍ରଗଲ୍ଭତା" ଏହି କବି-ବାଣୀ ସେ ବ୍ୟର୍ଥ କଲେ ଓ ନାରୀର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଓ ଜନ୍ମଗତ ପ୍ରାପ୍ୟ ଅଧିକାରରୁ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚିତା କଲେ । ତାଙ୍କର ବା ବର୍ତ୍ତମାନ କି ଅପୂର୍ବ ଅଛି ? ସେ ତ

ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଅଧିକାର ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି । ପାରିବାର ପରିବାରର ସମବେତ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ଗଠିତ କରିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅବଶ୍ୟ ମୂଳରୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଦାୟୀ—ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, ଶିକ୍ଷା, ବ୍ୟବହାର ଏହିପ୍ରକାର ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ କାରଣ ।

ଯୁବତୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଜୀବନ-ବସନ୍ତରେ ସ୍ୱାମୀସୁହାଗିନୀ ଥିଲେ—ସ୍ୱାମିଙ୍କୁ ବଶ କରିବାକୁ ସଦା ଅଧ୍ୟାବସତୀ । ପିଲାଦିନେ ନୀଚସ୍ୱଭାବ ସ୍ତ୍ରୀମହଲର ଗଳ୍ପ ଗୁଜବରୁ ସେ ଏହି କୁଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ଗୋଟିଏ କଥା କହିଲେ ଯୁବତୀ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର କରନ୍ତି । ଜାଣନ୍ତି, ପ୍ରଣୟୀ ସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେବେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଏହି କ୍ଷମା ଓ ସହିଷ୍ଣୁତାରେ ସେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବେଳେ ବେଳେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏହି ତୁଳାଦଣ୍ଡ ବା ମାପକାଠିରେ ସେ ନିଜପ୍ରତି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସ୍ନେହ ପ୍ରେମ ଓଜନ ବା ପରିମାଣ କରୁଥିଲେ । ରୂପଗର୍ବିତା ସ୍ୱାମିସୁହାଗିନୀ ଯୁବତୀ ଜାଣି ପାରୁ ନ ଥିଲେ, ଏତଦ୍ୱାରା ସେ ସ୍ୱାମିଙ୍କ ପ୍ରେମ-ଭଣ୍ଡାର ବୃଦ୍ଧି ନ କରି ଶନୈଃ ଶନୈଃ ହ୍ରାସ କରୁଥିଲେ, ପ୍ରଣୟୀଙ୍କର ପ୍ରଣୟସୁଧାର କ୍ଷିପ୍ର ନ କରି ଧୀର କରାଇ ଦେଉଥିଲେ । ପରିଣାମରେ ଏପରି ହେଲା ଯେ, ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପରସ୍ପର ବିପରୀତ ପଥବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ନିଜ ନିଜକୁ ସୁଖୀ ମଣିଲେ । ଜଣକର ବାଁ ହେଲେ ଅନ୍ୟର ଡାହାଣ, ଜଣକର ହଁ ହେଲେ, ଅନ୍ୟର ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ଯୌବନର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରେମାବେଗ, ରହସ୍ୟମୟ ପ୍ରେମମୋହ କଟିଗଲାରୁ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟରେ ସେମାନେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ହୋଇଉଠିଲେ । ଉଭୟେ ଭଦ୍ରଘରେ ଜାତ, ଲୋକଲଜ୍ଜା ଓ କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦାଜ୍ଞାନ ଉଭୟଙ୍କର ଥିଲା । ତେଣୁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଉଭୟଙ୍କର ଜୀବନରେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ—ସେ ଆଦର୍ଶଯୋଗ, ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟଙ୍କର ମନ, ଜ୍ଞାନ, ଧ୍ୟାନ, ଭାଷା, ଭାବ, କର୍ମର ଯୋଗ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ମନ ପରସ୍ପର ନିକଟରୁ ନିକଟତର, ନିକଟତମ ନ ହୋଇ ବରଂ ଦୂରତର ହେଲା । ଅଥଚ ସ୍ଥୂଳ ଭାବରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଗଲେ ଉଭୟଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ସଫଳ—ପୁତ୍ର-କନ୍ୟା, ଦାସ-ଦାସୀ, ଧନ-ସମ୍ପଦ ସବୁ ବିଷୟରେ ପାଇକର ପରିବାର

ସମୃଦ୍ଧିମନ୍ତ । ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ସଂଗଠନରେ ଏହିପରି ଭ୍ରମ ଦୁର୍ଯୋଗ ବିଧିପ୍ରେରିତ ବା ଦୈବଦୁର୍ବିପାକ ବୋଲିବାକୁ ହେବ । କାରଣ, ଏ ବିଷୟ ଘଟନାକ୍ରମେ ଯାହା ହେବାର ହୋଇଥାଏ । କେହି ଏତେ କଥା ଭାବି ଏ ବିଷୟରେ ଆୟୋଜନ ବା ଯତ୍ନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ଚରିତ୍ର ସଂଗଠନ ଯେ କି ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟ— ଗୃହ ଯେ ଆଶ୍ରମବିଶେଷ—ଚତୁରାଶ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଶ୍ରମ—ଏହା କେହି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସତ୍ୟ କହିବାକୁ ଗଲେ, ପୂର୍ବେ କଣ ଥିଲା କେଜାଣି, ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ପାରିବାରିକ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ଆଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ମାତା ମନେ କରେ, କନ୍ୟା କିପରି ଧନୀ ପରିବାରସ୍ଥା ହୋଇ ଧନଧାନ୍ୟବତୀ ଓ ଅଳଙ୍କୃତା ହେବ । ପିତା ମନେ କରେ, କନ୍ୟା କିପରି ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ପାଣି ଗ୍ରହଣ କରୁ । ବନ୍ଧୁ କୁଟୁମ୍ବମାନଙ୍କ ମତରେ କନ୍ୟା ସତ୍‌କୁଳନ୍ୟସ୍ତା ହେଲେ ହେଲା । ଇତରଜନମାନେ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ଖାଇ ବେଷନ ଦେଖି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । କନ୍ୟା ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ଭାବୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ତୁଲ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି କଳ୍ପନା କରି କରି ଶେଷରେ ଯେବେ କୁରୂପ ବା ଅନଭିପ୍ରେତ ସ୍ୱାମୀ ହସ୍ତରେ ପଡ଼େ, ଚିରଜୀବନ ଅଶାନ୍ତି-ବହ୍ନି ହୃଦୟରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରି ରଖେ । ପୁରୁଷ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଅବଶ୍ୟ ସେ ଚମ୍ପକଗୌରୀ, ପଦ୍ମପଲାଶାକ୍ଷୀ, ଘନକୃଷ୍ଣ-ଚିକୁର-ଶୋଭିନୀ ରମ୍ଭା ଉର୍ବଶୀ ପରି ଜଣକୁ କଳ୍ପନା କରିନିଏ । ପାଇଲେ ଭଲ, ନଚେତ୍ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ତାହାର ଏଥିରେ ଭାବନା କଣ ? ଅବଶ୍ୟ ଯୌବନର ମୋହ କଟିଗଲେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ପରସ୍ପରର ଗୁଣପକ୍ଷପାତୀ ଓ ଗୃରସ୍ୟମୁଗ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ।

ଯାହାହେଉ ଦୈବଦୁର୍ବିପାକରୁ ହେଉ ବା ଶିକ୍ଷା ଅଭାବରୁ ହେଉ, ପାଇକସ୍ତ ଦମ୍ପତୀ ଜୀବନତରଣୀ ସୁପଥରେ ଚାଳିତ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ଅଭାବରେ ହିନ୍ଦୁ-ସଂସାର-ସମୁଦ୍ରରେ ବହୁ ତରଣୀ ଏହିପରି ଉଦାସୀନ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ କିମ୍ବା ଗୋଟିଏ ବଂଶରକ୍ଷା ଓ ଜୀବନଯାତ୍ରାର ଗୋଟିଏ ଯନ୍ତ୍ର-ସ୍ୱରୂପ । ପାଠକପାଠିକା କ୍ଷମା କରିବା ହେବେ । ଏହାକୁ ନାୟକର

କୁତ୍ସା ନ ମଣି ସ୍ୱବୀ ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ତୁତାକାଙ୍କ୍ଷା କୋଲ୍ ଭାବବେ । ଗୃହକର୍ତ୍ତା ଓ ଗୃହିଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟର ଏତାଦୃଶ ବ୍ୟବଧାନ ଏହି ପରିବାରର ଆଦର୍ଶ ଶାନ୍ତି ସୁଖ ଅଭାବର ହେତୁ । ଏହାଛଡ଼ା ତୁଳସୀ ଦେଈଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଯୌବନରୁ ବୈଧବ୍ୟ ଓ ଏହି ପରିବାରରେ ବାସ, ପୁଣି ତଦୁପରି ଉମାର ବାଳବୈଧବ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ପରିବାରଟି ଅତି ସଂଯମ ଓ କଠୋରତାର ସ୍ଥାନ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଜୀବନର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି, ଜୀବନର ସମ୍ଭୋଗ, ଜୀବନର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷସୁଖ ପରିବାରଟିରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତପ୍ରାୟ ହେଲା । ଏହି ଅତି-ସଂଯମ ଓ ଅତ୍ୟଧିକ ନିବୃତ୍ତି ଫଳରେ ପରିବାରଟି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର, ଏମନ୍ତକି ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଯେଉଁ ପରିବାରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପରପ୍ରତି ଅନୁକମ୍ପା, କ୍ଷମା, ବାତ୍ସଲ୍ୟ ନାହିଁ, ତାହାର ଅନ୍ୟପ୍ରତି ସେସବୁ କିପରି ହେବ ? ଏ ପ୍ରଭାବରୁ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣୀ ରକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଜୀବନ ଅଶୈଶବ ପିତୃବ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ବା ବିଦେଶରେ ବୋର୍ଡିଂଘରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ଗଠିତ ହେଲା । ତଥାପି ଧନଞ୍ଜୟ ଅତି ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ହସ୍ତରୁ ଏକାବେଳକେ ରକ୍ଷା ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ଉମା ମାତୁଳାଳୟକୁ ଯାଇଁ ଥରେ ମାତୁଳାଳୟର ସ୍ନେହସୁଧା ପାନ କରି ତୁଳସୀ-ପ୍ରଭାବିତ ଏହି କଠୋର ସଂସାରକୁ ବିଷବତ୍ ମଣି ଭୀତ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ଆଉ ଆସିଲା ନାହିଁ । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ କେତେକ ମାସ ମାତ୍ର ଘରେ ଥିଲା । ପୁଣି ବିବାହ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଆଉ ତାହାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ସ୍ଥାନ ନ ମିଳିଲା, ଅଗତ୍ୟା ପିତୃଗୃହରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲା । ସୁଖବେଳେ ମାମୁଘରେ ସୁଖ ଥାଏ । କପାଳ ପୋଡ଼ିଗଲେ ସବୁ ପିତା ହୋଇଯାଏ । ଏ ଗୃହରେ ତାହାର ମାତା ଅପେକ୍ଷା ତୁଳସୀ ପ୍ରଧାନ । କାରଣ ପିତା ପାଇକରି ତାହାର କଥାକୁ ଅଧିକ ଘେନନ୍ତି । ରକ୍ଷଣଶୀଳ ସମାଜରେ କୁଳପୁରୋହିତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା, ବୈଷ୍ଣବ ଗୁରୁଗୋସାଇଁଦ୍ୱାରା, ଗ୍ରାମର ବୃଦ୍ଧ-ବୃଦ୍ଧା, ବିଧବା, ପ୍ରୌଢ଼ାମାନଙ୍କଠାରେ ସର୍ବତ୍ର ତୁଳସୀ ପ୍ରଶଂସିତା । ପରିବାର ଓ ସମାଜ ତାହାର ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ପ୍ରତିପତ୍ତି, ପ୍ରଭାବ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହାର କାରଣ ତାହାର ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଚରିତ୍ର, କଠୋର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଏକନିଷ୍ଠ ଦେବଭକ୍ତି, ସେବାପୂଜା ଓ ଦାନ ଦକ୍ଷିଣା । ଏହି କଠୋର ଶାସନରେ ଉମା ଆଶୈଶବ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲେ ସେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା—ବୋଧହୁଏ ଶର ଦୁଃଖମାନ ପରବର୍ତ୍ତୀ

ଜୀବନରେ ଯାହା ଘଟିଲ, ତାହା ପକ୍ଷରେ ଏ ଜୀବନ, ଏ ଶାସନ ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଜଗତ୍‌ଟା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ କଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କିଏ ଜାଣେ ? ଏତିକି ଜଣାଅଛି, ସେପରି ହୋଇନାହିଁ । ଏତେବେଳେ ଉମା ଉମା, ତୁଳସୀ ତୁଳସୀ । ଏକ ଅନ୍ୟର ସମଧର୍ମୀ ହୋଇପାରିବା ଅସମ୍ଭବ । ତାହା ଏ ବୟସର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ । ଶୈଶବ ସେ ଶିକ୍ଷାର ଉପଯୁକ୍ତ କାଳ । କଞ୍ଚା ହାଣ୍ଡିରେ ଯେଉଁ ଦାଗ ଲଗିଲ, ଯେପରି ଥରେ ଆକାର ଫୁଟିଲ, ହାଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗି ନ ଗଲେ ଆଉ ତାହା ବଦଳିବ ନାହିଁ ।

ହରଚନ୍ଦନ ପରିବାର ଓ ପାଇକରାୟ ପରିବାର ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ସରଞ୍ଜାମ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଦୁଇ ପରିବାରର ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ । ହରଚନ୍ଦନ ପରିବାର ହର୍ଷୋଲ୍ଲସିତ, ପାଇକରାୟ ପରିବାର ବିଷାଦମଳିନ । ଏକ ଉଦାରତାର ଆଶ୍ରୟଭୂମି, ଅନ୍ୟଟି ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗ । ଏକ ଜୀବନର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇ ଜୀବନକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ, ସରସ, ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିବାର ଉପଯୋଗୀ, ଅନ୍ୟଟି ଅତି ସଂଯମ ଓ ଅଯଥା ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ନିବୃତ୍ତିର କଠୋରତାରୂପ ଶୃଙ୍ଖଳରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ଜୀବନକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, ସ୍ୱାର୍ଥପର କରିଦେବାର ଉପଯୋଗୀ । ଏକ ରସମୟ ବେଦମନ୍ତ୍ର, ଅନ୍ୟଟି ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୂଢ଼ ଗାରୁଡ଼ିମନ୍ତ୍ର । ଏକ ଜାହ୍ନବୀର ପୁଣ୍ୟ ପୀୟୂଷ, ଅନ୍ୟଟି ଗମ୍ଭୀର ଗହ୍ୱର କୃଷ୍ଣନୀର ଯମୁନା । ଏକ ସରସ ଫଳପୁଷ୍ପଶୋଭି ସୁରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ, ଅନ୍ୟଟି ଶୁଷ୍କମରୁମୟ ପ୍ରଦେଶ—କେବଳ ଧନଞ୍ଜୟ ଓ ଉମା ତହିଁରେ ଓଏସିସ୍ ।

ଆଶା କରୁଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ପବିତ୍ର ବେଦୀମଧ୍ୟସ୍ଥ ବିବାହ ନିବନ୍ଧର ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଫଳର ଦୀର୍ଘ କୈଫିୟତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସ୍ୱଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ପାଠକ-ପାଠିକାମାନଙ୍କଠାରେ ଗୃହୀତ ହେବ । ପାଇକରାୟଙ୍କ "ଅଚ୍ଛା ହେଉ, ଦେବା ନେବା ଠିକ୍ ହେଲେ କବାବ ଦିଆଯିବ" ଏହି କଥାରୁ ତାଙ୍କର ବିବାହ ବିଷୟକ ଆଦର୍ଶ ଜଣା ଯାଉଅଛି । ଏକା ପାଇକରାୟ କାହିଁକି, ଭାରତର ସାଧାରଣ ଗୃହସ୍ଥର ଏହାହିଁ ଆଦର୍ଶ । ବରକନ୍ୟାଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ଓ ତଦାନୁଷଙ୍ଗିକ ଉପଯୁକ୍ତତା ସମ୍ପର୍କରେ ନିବନ୍ଧର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ

ସକଳ ଉପଯୋଗିତା କେବଳ ଏହି ଯୌତୁକପିଶାଚର ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ପ୍ରଭାବର ପୂତ୍କାରରେ ଉଡ଼ି ଯାଉଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନ, ଅଶିକ୍ଷିତ ଓ ଶିକ୍ଷିତ, ଦରିଦ୍ର ଓ ଧନାଢ୍ୟ ପରିବାର ସର୍ବତ୍ର ଏହି ହୃଦୟହୀନ ରାକ୍ଷସର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ । କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅଗେ ମାନଦଣ୍ଡ ଥିଲା, ଏବେ ଧନ ବା ଯୌତୁକ ପରିମାଣ ତାହାର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ବସିଅଛି । ହାୟ ! ଧନଞ୍ଜୟ-କନକଲତା, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରଣୟର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠାରେ ? ସମାଜରୂପ ସିଦ୍ଧାଶ୍ରମରୁ ଏହି ତାଡ଼କା-ସୁବାହୁଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ପାଇଁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଓ ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣ କେଉଁଠାରେ ଅଛନ୍ତି ?

ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ

ମଧ୍ୟସ୍ଥ

ହରିଅ ବାହାର ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ଗୁହାଳରୁ ନେଇ ଦାଣ୍ଡରେ ବାନ୍ଧିଲାଣି । "ଦାଣ୍ଡକୁ ସୁନ୍ଦର ଗୋରୁ, ଘରକୁ ସୁନ୍ଦର ଜୋରୁ ।" ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର କିନ୍ତୁ କହନ୍ତି, ଦାଣ୍ଡରେ ଗୋରୁ ବାନ୍ଧି ତାହାକୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ ଓ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର କରିବା, ଘର ସାମନାରେ ଗୁହାଳ ଓ ଗୋବରଗଦା କରିବା ଅଧମ ବର୍ବରତାର ନିଦର୍ଶନ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଦାମୁଡ଼ି ଓ ବାଛୁରିମାନେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଉକ୍ତ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ପଦାରେ କଅଁଳ ଖରାରେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ଲମ୍ବଜାଲି ହୋଇ ପଡ଼ିଛି, ଦେଖିଲେ ମରିପଡ଼ିଲା ପରି ଦିଶୁଛି । ଦୁଇଟା କାଉ ଲାଗିଯାଇ ତାହାର ଅଖିକୋଣ, ପିଠି, ଲାଞ୍ଜ, ଗୋଡ଼, ଖୁରି ଖୁମ୍ପି ସାଫ୍ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ଗୋରୁଟି ଅରାମରେ ପଡ଼ିଛି । ବିଚରା ଗୋରୁକୁ ତ ଅଉ ଧୋବା ଭଣ୍ଡାରୀ ମିଳିବେ ନାହିଁ । ଏହି କାଉ ତାର ଧୋବା ଭଣ୍ଡାରୀ ।

ଚହାଡ଼ୀଏ ନାସ ଝୁଙ୍କି ଝୁଙ୍କି ଅସି ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ଅଉଡ଼େଇଲେ, "କାକସ୍ୟ ବକଧ୍ୟାୟୀ ଶ୍ୱାନନିଦ୍ରା ତଥୈବଚ" । ହରିଅ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଓଲଟି ହୋଇ କହିଲା, "ପଣ୍ଡିତେ ଅପଣେ ! ଏ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ କଣ ?" ପଣ୍ଡିତେ ତା ବାପପରି ଟୋଟିଏ ଖରାପ କଥା ପ୍ରୟୋଗ କରି କହିଲେ, "ତୁ ବାପୁଡ଼ା ଶୋକ ଅର୍ଥ କଣ ବୁଝିବୁ ବେ ? ସ୍ତ୍ରୀ ଶୂଦ୍ରଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ର

ନିଷେଧ ।” ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଇଂରେଜୀପଢ଼ୁଆ, ଶୁଣି କହିଲେ, “ପଣ୍ଡିତେ ଇଂରେଜମାନେ କଣ ? ସେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଅଛନ୍ତି ।” ଏତିକିବେଳେ ହରଚନ୍ଦନ ସେଠାରେ ସ୍ୱୟଂ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପୁଣ ଥରକୁ ଟିକିଏ କଟାକ୍ଷ କଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—“ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହଠାତ ତର୍କ ?” ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହିଲେ, “ତ୍ରିପାଠିଏ, ଓଳିଗ ।” “ମଙ୍ଗଳାନି ଭବନ୍ତୁ” କହି ତ୍ରିପାଠିଏ ଦୁଇ ହାତ ଅଞ୍ଜଳିବଦ୍ଧ କରି ଅଙ୍ଗକୁ ନଚାଇଦେଲେ । ହରଚନ୍ଦନେ ହାତ ପତେଇ ଦଅନ୍ତେ ପ୍ରସାଦରୂପୀ ନସ୍ୟ ତାଙ୍କ ବାମହସ୍ତ ଉପରେ ଓଜାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ହରଚନ୍ଦନ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତର ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଓ ମଧ୍ୟମା ସାହାଯ୍ୟରେ ଟିପେ ନାସ ଗୋଟେଇ ନାକରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦେଲେ ଓ ତାଳୁବାକୁ ଉଠାଇ ନେଲେ । ତତ୍ପରେ ବାମହସ୍ତକୁ ଝାଡ଼ି ଦେଇ, ବାକୀ ନାସକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ କହିଲେ, “ତ୍ରିପାଠିଏ ! କଣ ହେଲା ?” ତ୍ରିପାଠିଏ ଦାନ୍ତବିହୀନ ତୁଣ୍ଡରେ ହସି ହସି କହିଲେ, “ଜାଣନ୍ତୁ, ଝିଅର ଜାତକ । ମୋତିଙ୍ଗର ପାଇକରାଙ୍କ ପୁଅ ବିଷୟରେ ଯାଇଥିଲି । ଜାତକ ପଡ଼ିଛି । ସାବିତ୍ରୀ ସତ୍ୟବାନଙ୍କ ପରି ଯୋଗ !” ଅର୍ଦ୍ଧମୂର୍ଖ ଘଟକଙ୍କର ଅଜ୍ଞତାସୂଚକ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ହରଚନ୍ଦନ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ଯାହାହେଉ ସେ ଯାହା ଶୁଣିଥିଲେ, ଦେଖିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ସେ ଗୃହକ ପରି ଗୁହିଁ ରହିଥିଲେ । ଗଣମେଳକ ଘଟିଥିବାର ଶୁଭସମ୍ବାଦ ପାଇ ସେ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ “ନାରାୟଣ” ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ହୃଦୟରେ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । କହିଲେ, “ତ୍ରିପାଠିଏ ! ମୋତେ ଏ କନ୍ୟାଦାୟରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।”

ଅଦୂରସ୍ଥ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମନେ ମନେ କହିଲେ—“ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜରେ କି ଘୋର ମୂର୍ଖତା ରାଜତ୍ୱ କରୁଅଛି ! ଗୁଣମୁଗ୍ଧା ସାବିତ୍ରୀ ତ ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ବରଣ କରିଥିଲେ ! ଗଣମେଳକ କେଉଁଠି ହୋଇଥିଲା ? ଜାତକ କେଉଁଠି ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ?” ପୁଣି ଭାବିଲେ, “କନ୍ୟାଦାୟ ମହାଦାୟ ! ରାଜପୁତାନାରେ କନ୍ୟାହତ୍ୟା ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ତାହାର କାରଣ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମାଜରୁ ତିରୋହିତ ହୋଇନାହିଁ । ସମାଜରେ ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରଣୟ ଓ ନିର୍ବାଚନପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ନ ହେଲେ ଏ ଦୁରବସ୍ଥା ଘୁଞ୍ଚିବ ନାହିଁ ।”

ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ

"ଚମ୍ପାଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନ ହଳଦୀ ପାଏ
ଶିବଦରଶନ କରିବି କାନ୍ତ ଅପିନାଯାଏ ।"

କନକଲତାର ବିବାହପ୍ରସଙ୍ଗ ପଡ଼ିବାରୁ ସେ ଗୈରିଣୀ ପରି ହୋଇ ତାହାର ଚଞ୍ଚଳ ଏଣୀନୟନ-ଭଙ୍ଗିକୁ ତରଳତର କଲା । ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ, ଏଣେ ବିଷମ ଲଜ୍ଜା ଆଉ ସେକଥା କହିବ ଦିଏ ନାହିଁ । ଭୟ, କାଳେ କିଏ ଶୁଣିବାର ଦେଖି ପକାଇବ ! ମନେ ମନେ ବିଚାରି କଲା, ହେ ମହାପ୍ରଭୁ ! ଏ ଅଭାଗୀର କପାଳରେ କଣ ଶିବଦୁଃଖ ଲେଖି-ଅଛ ? ମାଉସୀ (ପାଇକରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ) ଯାହା କହିଲେ, କଲେ ନାହିଁ କି ? ମାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ସେଦିନ ଯେଉଁ ଗୁନି ଗୁନି କଥା ହେଉଥିଲା, ସେ ମତେ ଲାଗେ ନିଶ୍ଚେ ସେଇ କଥା । ଅଥବା ମୁଁ ଭୁଲ ବୁଝିଛି । ଆପଣା କଥା ବୋଲି ସେପରି ଲାଗୁଛି । ନା, ନା, ସେ ନିଶ୍ଚେ ସେଇ କଥା । କେବେ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣାଶୁଣି ନାହିଁ ନାହିଁକି ? କାହା ସାଙ୍ଗରେ କଥା ପଡ଼ିଛି ? କାହାକୁ ପଚାରିବି ? କିଏ କହିବ ? କେତେ ଜାଗାରୁ ତ ଭଲ ଲୋକ ଆସୁଛନ୍ତି । କାଳେ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଘଟିବ । ମୋର ଦଶା କଅଣ ହେବ ? ସଂସାର ସବୁଦା ଏହିଠାରୁ ମରିବି ସିନା ! ନା, ମା କଣ ପାଷାଣୀ ? ସେ କଣ ମୋ ମନକଥା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ? ହାଁ । ମୁଁ ସେ ଦିନ ଅଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ପାଖକୁ କାହିଁକି ଗଲି ? ନ ଯାଇଥାନ୍ତି ବା କେମିତି ? ମା କଣ ଛାଡ଼ନ୍ତେ ? ସେହିଦିନୁଁ ମୋ ମନ ଘୁଣ ଖାଇଲା ପରି ଖାଉଛି । ଆଗେ ତ କିଛି ଜାଣି ପାରୁ ନ ଥିଲି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାଦିନୁଁ ମନ ବିକଳ । ମନଚୋର ମନ ଚୋରି କରିନେଲେ । ମତେ ନିରାଶ କରିବେ ? ଜଳନ୍ତା ଜୁଇକୁ ପେଲି ଦେବେ ? ମୁଁ କଣ ତାଙ୍କୁ ପାଇବି ? ମୋର କି ଧର୍ମବଳ ଅଛି ? ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ନ ପାଇଲେ ମୁଁ କଣ ବଞ୍ଚିବି ? ଭାତ ତ ରୁଚୁ ନାହିଁ, ନିଦ ତ ମାଡ଼ୁ ନାହିଁ । ଆଉ ମାଳତୀ, ମରୁଅହେବଙ୍କାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଉଡ଼ି ଖେଳିବାକୁ, ତାସ ଖେଳିବାକୁ କି ବହି ପଢ଼ିବାକୁ ମନ ହେଉନାହିଁ, ଅମ୍ବା ରୁଚୁନାହିଁ । ମା ତ ସବୁବେଳେ କହିଲେ, "କନକ ମୋର ବହୁଗଲାଣି । କଣ ତାର ହେଲା ?" କାଳେ ମନ କଥା ଜାଣି ପାରିଥିବେ ! ବଡ଼ ଲାଜ ମାଡ଼ୁଛି । ପୁଣି ସେ

ନ ଜାଣିଲେ ଅବ କଏ ଦୁଃଖ ନେବ ? ବଡ଼ ନୂଅବୋହୂ ଭାଇ ସିଅଣିଅ । ସେ ଜାଣି ପାରଛନ୍ତି । ଭାଇଙ୍କ ଆଗରେ କହିବେ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଛି, ଛି ! ଭାଇ ଜଣ ମନେ କରିବେ ! ମୁଁ ନ ମଲି କାହିଁକି ? ବାପା, ଭାଇ ଜାଣି କଣ ମନେ କରିବେ ! ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ମୋତେ ଲାଜ ମାଡ଼ୁଛି । ମୁଁ ତ ନିର୍ଲଜ୍ଜୀ ହୋଇଗଲି ! ଯାହାଙ୍କ ହିତାରେ ଏତେ କଥା, ଏତେ କଷଣ, ତାଙ୍କ ମନରେ ମୁଁ କଣ ଅଛି ? ସେ ବା ମୋ ମନ କଥା କପର ବୁଝିବେ ? ଗୃହାଣୀରୁ ମନକଥା ଜଣାପଡ଼େ କି ? ସେ ବା କାହିଁକି ମତେ ପସନ୍ଦ କରିବେ ? ମୋର କି ଗୁଣ ଅଛି ? ସେ ତ କେତେ ପାଠ ପଢ଼ିଛନ୍ତି —ସାନଭାଇଙ୍କଠୁଁ ବେଶି । ସାନ ଭାଇ ଯେମିତ, ସେ ବି ସେମିତ । ବଡ଼ମାନଙ୍କୁ ପସନ୍ଦ କରୁଥିବେ । ମୋର କି ଦଶା ହେବ ?—ଏହିପର ଭାବୁଛନ୍ତି—ମାଳତୀ, ମଲୁଅ, ଚମ୍ପିଲା ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ହସି ହସି ଅସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମାଳତୀ କହିଲା, "ମୁଁ ଜାଣିଥାଏଁ ନାନୀପାଇଁ, ନାନୀ ଅଖିରେ ଲୁହ ଟୋପାଏ ନାହିଁ ।" କନକ ନିଦ୍ରୋତ୍ଥିତା ପର ଚମକିପଡ଼ି ସେମାନଙ୍କୁ ବସାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲା । ମଲୁଅ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତୀ । କନକର ମଳିନ ମୁଖ ଦେଖି ତାହାର କଷ୍ଟ ବୁଝିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ମାଳତୀର ବୟସ କଛି ଊଣା, ସେ ଏତେ କଥା ବୁଝି ନାହିଁ । କହିଲା, "କନକ ନାନୀ, ଏମିତ କାହିଁକି ବସିଛୁ ? ଗୁଲ ଦ ବାଜି ତାସ ଖେଳିବା ।" ମଲୁଅ—"ତାସ ଭଲ ହବ ଲେ ? ଖେଳିବ ତ ଦ ବାଜି ପଶା ଖେଳ ।" କନକକୁ ଯନ୍ତ୍ରପୁତ୍ତଳୀବତ୍ ଯେ ଯେଉଁଆଡ଼େ ଚଳାଏ, ସେହିଆଡ଼େ ଚଳେ—ଯେ ଯାହା କହେ, କରେ । ଖେଳିବାକୁ ବସିଲ । କନକର ଇଚ୍ଛା, କେହି ତା ମନକଥା ଜାଣି ନ ପାରୁ । ମଲୁଅର ଇଚ୍ଛା, କନକକୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କା କରାଇବ । ମାଳତୀର ଇଚ୍ଛା, କଏ କାହାକୁ ହରାଇବ, ସେ ଦେଖିବ, ଆଜ ଖେଳଟା ଭଲକରି ଶିଖିନେବ । ଚମ୍ପିଲାର ଇଚ୍ଛା, ଖେଳ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଝିରେ ମଝିରେ ସରସ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ହସଖୁସିରେ ସମୟଟା କଟାଇନେବ । ବାସ୍ତବରେ ଏ ସଂସାରଟା କି ବିଚିତ୍ର ! କଏ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ! ଜଣେ ଯାହାକୁ ଅତି ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମଣୁଛି, ଆଉ ଜଣେ ତାକୁ ଅତି ଅକିଞ୍ଚିତ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁଛି । କନକଲତାର ମନକଥା କିଏ ବୁଝୁଛି ? "ବନ ପୋଡ଼ିଲେ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି, ମନ ପୋଡ଼ିଗଲେ କେହି ନ ଜାଣେ ।" ଯୁବତୀମାନେ

ବସି ତୁଳ ଗୁଡ଼ ବାଙ୍ଗ ଖେଳୁଛନ୍ତି, ପାଣ୍ଟି ଅସି କହିଲା, "ତମେସବୁ ଖେଳୁଛ କଣ ? ଆଜି ପାଇକରାଙ୍କ ଗାଁରୁ ଭଲଲୋକ ଅସିବେ । ତାଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ହବ । ମା କହିଲେ, ତମେମାନେ ପଡର କମ କର ଯାଅ, ନଉଅ ବୋଉ, ପୁସି, ମାଲତୀଅ, ତାକରା ଗ୍ରାମି ଜଳଖିଅ ସଜାଲ କର । ମହିଅଣୀ ବୋହୂ ସବୁ କରନ୍ତେ । ମହିଅଁ ଘ୍ଵାର ତ ତାଙ୍କୁ ରଖିଥୋଇ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେ ବହୁତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ଦେହ ଭାବ । ଆଜି ଯୋଗକୁ ସବୁ ଘଟିଛି । ସାନ ନୂଅବୋହୂ ଯାହା କାଳୁ କରନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଦେହସଭାବ । ବଡ଼ ନୂଅବୋହୂ ତ ଅଗରୁ ଅଲଗା । ଛି ଲୋ ଛତଅ ! ଶିଖାଶିଖି ହୋଇଛନ୍ତି କି ଅଣାଲକେଇମାନେ ! ଅଚ୍ଛା ଯୋଗରେ ଏକା ପାଇକରା ଘରୁ ଭଲଲୋକ ଅସୁଛନ୍ତି । ଯୋଗ ପାଗ ସାଙ୍ଗରେ ଦେଖା ଅସିଛନ୍ତି ।" କହୁଁ କହୁଁ କଥା ବନ୍ଦ କର ଖଇ ତାମୁଣ୍ଡି ପକାଇ ହଠାତ୍ କହିଲା, "ହେଇ ମା ଅସୁଛନ୍ତି ।" ଏ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଉଠିଲେ । କନକ ବଗିଚା ଲାଜରେ ସାଙ୍କୁଳ ଯାଇଁ ବାନ୍ଧୁ ଅଡ଼କୁ ମୁହଁ କର ଠିଅହେଲା । କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ମନ ଯାହା ଏତେ ଦ... ଲୋଡ଼ୁଥିଲା, ଯାହା ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ନଜଳ ରୁଚୁ ନ ଥିଲା, ସେହି ଅଭିପ୍ରେତ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ନିକଟତର ହେଲାରୁ ହୃଦୟ ଏପରି ଅସ୍ଥିର ହେଉଛି କାହିଁକି ? ଏ ଆନନ୍ଦ ଅତି ତୀବ୍ର । ଏ ମଧୁର ଲଜ୍ଜା ସ୍ଵାଭାବିକ, ସୁନ୍ଦର । ଶିକ୍ଷାଗୁଣରେ ବା ଦୋଷରେ, ସମାଜର ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ଏହାର ଅଳ୍ପତା ବା ଆଧିକ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ସଜେନ୍ଦ୍ର ଏହାକୁ ଦୋଷ ମନେ କରନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ ଏହାକୁ ଗୁଣ ମନେ କରନ୍ତି । ଇଂରେଜପରେ ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ ଜନକ ଜନନୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯୁବକଯୁବତୀଙ୍କର ପ୍ରେମଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ମଧ୍ୟ କେହି ଦୋଷ, କେହି ଗୁଣ ମନେ କରନ୍ତି । "ନଈକେ ବାଙ୍କ୍ ଦେଶକେ ପାଙ୍କ୍ ।" ସତ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ? ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ କି ?

ସେମାନେ ଚାଲିଯିବାରୁ ପାଇକରା ଘର ନାଁ ଶୁଣି କନକର ଛାତି ଦୁଲ୍ ଦୁଲ୍ ହୋଇ ଉଠିଲା ! ସେ ଅଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ହୃଦୟରୁ କୋହ ଉଠିଲା । କ୍ରନ୍ଦନର ଛଡ଼ା ଅଉ ବାଟ ନାହିଁ । ଚକ୍ଷୁ ଲୋତକପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । କାଳେ କିଏ ଅସି କ୍ରନ୍ଦନର କାରଣ ପଚାରିବ, ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ସେ କୋଠରୀର କବାଟ ଖିଡ଼କି ଲଗାଇ ଦେଇ ତକିଆରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି

ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ବିରହବିଗଳିତ-ଧାରରେ ନୟନାଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ଏ କି ଅଶ୍ରୁ ? ଗଭୀର ଶୋକ ଦୁଃଖରେ ଯେଉଁପରି ଅଶ୍ରୁ ବହେ, ଆନନ୍ଦରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବହେ । ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ-ଧାରରେ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ବହାଇ କନକଲତା ମନେ ମନେ କହିଲା, "ହେ ଅଶ୍ରଣ୍ଡଚମଣି ! ତୁମ୍ଭେ କି ଏ ଦାସୀର ମନ ଜାଣି ଏହା କଲ ? ଯେଉଁଦିନ ତୁମ୍ଭର ଅସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲି, ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ବରିଲି । ସେ ଯେତେବେଳେ ମାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ୍ କରି ଉଠିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ମୋ ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗରେ ମିଳାଇ, ମନ ପ୍ରାଣ ସବୁ ତାଙ୍କୁ ବିକିଦେଲି । ପୁଣି ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଅନାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ, ଲାଜରେ ମରିଗଲି । ତେବେ ବି ପୋଡ଼ା ମନ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ବଳୁଥାଏ । ଅହା, ସେ କି ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି ! ସେହିଦିନୁଁ ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ପୂଜା କରୁଛି । ମୋ ଆଶା କି ସଫଳ ପୂରିବ ? ମୋ ତୃଷା ମେଣ୍ଟିବ ? ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ବସିବି ?—" ହା କନକଲତେ ! ଅଜବର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି, ପୁଣ୍ୟପ୍ରତିମା, କାହିଁକି ଏ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରକୁ ଡେଇଁଲ ? କିପରି ଉଦ୍ଧାର ପାଇବ ?

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କନକର ଦୁଇ ଭାଉଜ ଓ ସାନ୍ତମା ଆସି କବାଟରେ ଧକ୍କା ମାରିଲେ । ସାନ୍ତମା ପାଟି କରି କହିଲେ, "କନକ ଦେଇ, ଏମିତି କାହିଁକି ବସିଛୁ ? ନିପାଠୀ ବୁଢ଼ା ତ ଜାତକ ଘେନି ଆସିଲଣି । ଜାତକ ତ ପଢ଼ୁଛି । ଆଜି ତ ଭଲଲୋକ ଆସିବେ, ନିର୍ବନ୍ଧ ହେବ । ଆଉ ତୋର ଭାବନା କଣ ? ଅଳ୍ପଦିନେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯିବୁ ।"

ଦମୟନ୍ତୀ—ସଲେ ଦେଇ ! ଆମକୁ ପାସୁରି ପକାଇବ ନାହିଁ ତ ? ଦେଇ ବର ତ ଭାରି ପାଠୁଆ, ଭାରି ରସିକ, ତାଙ୍କୁ ପାଇ ଆଉ ଦେଇ ଆମକୁ ମନେ କରୁଛନ୍ତି ?

କନକ ଦଉଡ଼ିଆସି ଦୁଇ ହାତରେ ସ୍ୱାମୀଅଣ୍ଡନ୍ତୀଙ୍କ ପାଟି ବୁଜାଇ ଦେଇ ତୁନି ତୁନି କହିଲା, "ତମକୁ ମୋ ରାଣ ଟି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦୋହି, ତମକୁ ତମ ଭାଇ ରାଣ, ତମେ ଏଡ଼େ ପାଟି କରି ଏସବୁ କଥା କହ ମତେ ଲାଜ ଡର ନାହିଁ । ଭାଇ ଖଞ୍ଜା ଭିତରକୁ ଆସି ଶୁଣିଲେ କଣ କହିବେ ? ଛି, ଛି ! ମୁଁ ମରିଯାନ୍ତି କି ?

ସାନ୍ତମା—ତୁ ଏବେ ଏତେ ଲାଜ କରି ମୁରି ହେଉଛୁ କାହିଁକି ?

ତମ ଘରେ ତ ତୋ ଭାଇ ତମ ନୂଆବହୂ ମାଷ୍ଟରେ ଦିନରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାନ୍ତି । ମା ଖୁଡ଼ୀ ସବୁ ପହିଲୁ ପହିଲ ସେ ଗଞ୍ଜଣାରୁ ପଳେଇ ଆସୁଥିଲେ । ଜାଗାକୁ ଜାଗା ବସି ବସେଇ ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । ଏବେ ଦିହ ସହିଗଲେଣି । ସେହି ଗଞ୍ଜଣାରେ ଖିଅପିଅ ଦିଆନିଅ ଲାଗିଥାଏ । ଭାଇ ଓ ନୂଆବହୂ ମେ ଘରେ ବସି କଥାଭାଷା, ହସଖୁସି, ପଢ଼ାଶୁଣା କରୁଥାନ୍ତି । ଭାଳ ତ ସେହିପରି ହେଲାଣି । ଏବେ ତ କଟକରେ ସବୁ ଗେରସ୍ତ ଭାରିଯା ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ହାଓଆ ଖାଉଛନ୍ତି । ତୋ ଚଉ ତ ଇଂରେଜୀପଢ଼ୁଆ ! ତୋର ଏତେ ଲାଜ କୁଆଡ଼େ ଉପୁଡ଼ିବ ଯେ ! ତଥେ ତ ସେ ମେମ୍ ସାଜେଇ ଗାଡ଼ିରେ ବସେଇ ବଜାରରେ ବୁଲିବ ।

କନକ—ତଥେ ତୋ ଭାଇ ଗଣ । ତୁ ତୁନି ହୋ । ତାଙ୍କର ବାହାଘର ହେଲାଣି, ସେମାନେ କଥାଭାଷା ହେଲେ ।

ଦମୟନ୍ତୀ—ତମେ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ, କଥା କେଉଁ ସନ୍ଧିରେ କହା ହେଉଛି । 'ଆମେ ସବୁ ବାହାହେଲୁଣି, ଆମର କଥାଭାଷା ହେବୁଁ । ସେ ବାହା ହେଲେ କଥାଭାଷା ହେବ ନା ।' ମଉନମୁହାଁ ଭାରି ଜଣେ ।

ସାବିତ୍ରୀ—ଯେ ଯେତକ ଲାଜକୁଳୀ ଥାନ୍ତି, ସେ ପୁଣି ସେତକ ଅଝାଲକେଇ ହୁଅନ୍ତି । ବାଇଅଫଳ ଖାଇଲେ କାହାର କାଣ୍ଡ ଠିକଣା ଠଉର ରହେ ନାହିଁ । ତମେ ଫେର ଦେଖିବ, କନକ ଆମର ଏମିତ ଗେରସ୍ତବଙ୍କୁଣୀ ହେବେ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଳିଯିବେ ।

ସାନ୍ତମା—ଅଜିକାଲି ଅଉ ପୁରୁଣା କଥା କହୁଛୁ ? ଶାଶୁ ଶଶୁର ଯା ନଣନ୍ଦ ସମସ୍ତେ ପର । ଆପେ, ଆପଣା ଭାରଯାଟି, ଆପଣା ପୁଅଝିଅଙ୍କୁ ନେଇ ଘରକରଣା । କେଉଁଠୁ ଆସିଲ, କେମିତ ହେଲ, ଖୋଇପେଇ ବଢ଼େଇଲା କିଏ ! ପରପୁଅ ପରଝିଅ, ଏ ଦିନକେ ଷୀରନୀର ବାନ୍ଧବ ହେଲ ! ଆପଣାର ରକ୍ତ, ଗୁଡ଼ାକ ପର ଯେ ଏତେଦିନ ଅନେଇଛନ୍ତି, ସେ କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ିଗଲେ !

"ଝିଅକୁ ମାରି ବହୂକୁ ଶିଖାଇବା" ନୀତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସାନ୍ତମା ଏ କଥାଗୁଡ଼ାକ କହୁଥିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପାଇକବିଜ୍ଞ ପ୍ରେରିତ ମଧ୍ୟସ୍ଥମାନେ ଆସି ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଚୌପାଢ଼ୀ, ବଗିଚା ଆଦି ଦର୍ଶନ କରି ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ନାନାପ୍ରକାର

ଶ୍ଳୋକ ମୁଖସ୍ଥ ଆବୃତ୍ତି, ଲୀଳାବତୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଭୃତି ଗାଣିତିକ ପ୍ରହେଳିକାର ଚର୍ଚ୍ଚା, ମହାନାୟକ ଖଣ୍ଡାମୃତମାନଙ୍କର ସବିସ୍ତୃତ ପ୍ରତିପାଦକସୂଚକ ସମ୍ବାଦ ପୁରାଣରୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉଦ୍ଧାର ଏବଂ ବିବିଧ ଚର୍ବ୍ୟ ଚୋଷ୍ୟ ଲେହ୍ୟ ପେୟର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାରପୂର୍ବକ ବିବାହପ୍ରସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ସାମନ୍ତମର୍ଯ୍ୟାଦା ଇତ୍ୟାଦିରେ କିଛି ଆପତ୍ତି ରହିଲା ନାହିଁ । ଅଳଙ୍କାର, ବାସନ, ଧେନୁ, ଭୂମି ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଜବାବ ହୋଇଗଲା । କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରଧାନ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କୁ ନୈପଥ୍ୟରେ ଗୋପନୀୟ ଭାବରେ କିଛି କହିବାରୁ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ମୁଖ ଗମ୍ଭୀର ଚିନ୍ତାରେ ମଳିନ ହେଲା ଏବଂ ସେ ଏ ବିଷୟ ବିବେଚନା କରି ପରେ କହିବେ ବୋଲି କହିଲେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ମାନଚରଙ୍କ ମାତାଙ୍କର ପରଲୋକପ୍ରାପ୍ତି ହେବାରୁ ବିବାହାଦି ଶୁଭକର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରଥମ ସାମ୍ବତ୍ସରିକ ପୂର୍ବରୁ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିବେଚିତ ହେବାରୁ ଅଗତ୍ୟା ଏ ଶୁଭାନୁଷ୍ଠାନଟି ଏକ ବର୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥଗିତ ରହିଲା । "ଶ୍ରେୟାଂସି ବହୁ ବିଘ୍ନାନି" ସବୁ କାଳରେ ଅଛି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଏତାଦୃଶ "କୁସଂସ୍କାର" ବିରୁଦ୍ଧରେ ବଡ଼େ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ସେ କହିଲେ, "ଜନ୍ମ ମରଣ ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ତନିମିତ୍ତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ବାଧା ହେବ କାହିଁକି ? ବାର, ତିଥି, ଯୋଗିନୀ ଇତ୍ୟାଦି ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରର ଅତ୍ୟାଚାର, ସୂତକ, ମୃତାଶୌଚ ନିଷେଧ ସାମାଜିକ ବ୍ୟାପାରାଦିର ବିଘ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ କୁସଂସ୍କାରରେ ସମାଜ ନିଷ୍ପୀଡ଼ିତ ହେଉଅଛି । ଯାତ୍ରା, ଲୌକିକାଚାରାଦିର ବାଧାଦ୍ୱାରା ନାନା ଅସୁବିଧା ହେଉଅଛି । ବିବାହ, ପୁନର୍ବିବାହ, କନ୍ୟା ବିଦାୟାଦି ମାଙ୍ଗଳିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଘ୍ନ ଜାତ ହେଉଅଛି । ଦ୍ୱିରାଗମନରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମିଳନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ କୁପ୍ରଥା ବାଧା ଦେଉଅଛି । ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଏ କୁପ୍ରଥା-ଗୁଡ଼ିକ ସମାଜରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହେବା ଉଚିତ । କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାମୟିକ ପତ୍ରିକାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଲେ । ସେଥିରେ ସେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥିଲେ ଯେ, ଏପରି କୁପ୍ରଥାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଜନସଂଖ୍ୟାର ହ୍ରାସ ହୋଇ କାଳେ ତାହା ଧରାପୃଷ୍ଠରୁ ବିଲୁପ୍ତ ହେବ । କାରଣ, ସାମାଜିକ କୁପ୍ରଥାମାନ ବଂଶବୃଦ୍ଧିକ୍ଷମ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ

ରଖି ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଜନସଂଖ୍ୟାର ହ୍ରାସ କରୁଅଛି । ଶାସ୍ତ୍ର ବୈଧବ୍ୟଦ୍ୱାରା ବଂଶବୃଦ୍ଧିକ୍ଷମ ଯୁବତୀଗଣ ସନ୍ତାନଉତ୍ପାଦନରେ ଅକ୍ଷମ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ସହ ବିଦେଶଗମନ ନିଷେଧ ବିଧି, ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରର ନାନା କଠିନ ନିୟମ ଯୋଗୁଁ ନବବଧୂସାକ୍ଷାତର ନିଷେଧ ପ୍ରଭୃତି ହିନ୍ଦୁସମାଜର କ୍ଷତି କରୁଅଛି ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସମାଜସଂସ୍କାର ପ୍ରବନ୍ଧ, ଧନଞ୍ଜୟ ଓ କନକଲତାର ବିଚ୍ଛେଦବିଷାଦକାତର ପ୍ରାଣ, ହରଚନ୍ଦନ, ପଦ୍ମାବତୀ, ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ଅଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବିମର୍ଷଭାବପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି କାଳ ଅତି ମନ୍ଥର-ଗତିରେ ଗମନ କଲା । ଇତିମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଚ୍ଛଅବଦାତ କୌମୁଦୀସ୍ନାତ ନଭୋମଣ୍ଡଳ ତଳେ କାଶକୁସୁମଶୋଭିତା ଶରତ୍-ସୁନ୍ଦରୀ ଗହଣରେ ମହିଷାସୁର-ଧୂମ୍ରଲୋଚନ-ଚଣ୍ଡ-ମୁଣ୍ଡ-ରକ୍ତବୀଜ-ଶୁମ୍ଭ-ନିଶୁମ୍ଭବିନାଶିନୀ-ସୁରଥ-ସମାଧି-ରାମଚନ୍ଦ୍ରାଦି ଭକ୍ତମନମୋହିନୀ, ସ୍ୱୀୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମ ମୋକ୍ଷ-ଚତୁର୍ବର୍ଗଫଳଦାୟିନୀ, ସିଂହବାହିନୀ, ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ ଦୁର୍ଗା ପୁଣି ବର୍ଷକ ପରେ ଆନନ୍ଦକୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତ-ମାନସ-ହାରିଣୀ ରୂପରେ ଧରଣୀପୃଷ୍ଠରେ ଅବତରଣ କଲେ ।

ଅଷ୍ଟମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଧନଞ୍ଜୟ ଦଶହରାକୁ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟଙ୍କୁ ସେ ବର୍ଷ ଗ୍ରାମର ମହାନାୟକସମିତିର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନର ସଭାପତି ନିର୍ବାଚନ କରି ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଏହି ଉତ୍ସବର ନାନାପ୍ରକାର ପ୍ରାଚୀନ ଅସ୍ତ୍ରକ୍ରୀଡ଼ା, ଗ୍ରାମ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବାଳକ-ବାଳିକାମାନଙ୍କ କବିତା ଆବୃତ୍ତି, ଗ୍ରାମ ଥିଏଟରରେ ଅଭିନୟ ପ୍ରଭୃତି ହୋଇ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଖେଳାଳୀ, ଆବୃତ୍ତିକାରୀ ଓ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗ୍ରାମରେ ଯେଉଁ କେହି ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ତୀବ୍ର ବିଷଧର ବୃହତ୍ ସର୍ପ, ଜଳନ୍ତ ଶୃଗାଳ, କୁକୁର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଣନାଶକ ଜୀବଜନ୍ତୁ ବା ନିକଟସ୍ଥ ପାହାଡ଼ ବା ବନରୁ ଗ୍ରାମକୁ ଆସିଥିବା ବ୍ୟାଘ୍ର ଭଲ୍ଲୁକ ପ୍ରଭୃତି ମାରିଥାଏ, ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ସଭାରେ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ବା ପୁରସ୍କାର

ପ୍ରଦତ୍ତ ହୁଏ । ଗ୍ରାମ ବିଦ୍ୟାଳୟର କେହି କୌଣସି ପରୀକ୍ଷାରେ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଥିଲେ, କୌଣସି ଭଲ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ବା ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରି କୌଣସି ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ପାଉଥାନ୍ତି । କୌଣସି ତନ୍ତୁବାୟ, କର୍ମକାର, କୁମ୍ଭକାର, ସ୍ଥପତି, ଭାସ୍କର, ମାଳାକାର, ବାଣକାର କେହି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ତାହା ଏହି ସଭାରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଓ ପୁରସ୍କୃତ ହୁଏ । ଏପରିକି ଭଲ ବାଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସଭା ସମୟରେ ମାରିଥିବାରୁ ବିଦ୍ୟାଧର ଦାସ ତାଙ୍କ ଅବେଦନମତେ ମହାପାତ୍ର ପଦ ଏବଂ ପରମାନନ୍ଦ ସାହୁ ବେପାରି ଭଲ ବେପାର କରିଥିଲା ବୋଲି ପ୍ରଶଂସା-ପତ୍ର ପାଇଥିବାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି । ସଭାରେ ଗ୍ରାମର କଳହ, ବିବାଦ, ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିବା ନିମିତ୍ତ ଦିନ ସ୍ଥିର ହୋଇ ସେସବୁ ମୀମାଂସିତ ହୁଏ । ନିସ୍ପତ୍ତି ବିଷୟରେ ମତାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଅଧିକାଂଶ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମତଦ୍ୱାରା ବିବାଦ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ଏହି ସଭାର ସଭ୍ୟ ଏଫ. ଏ., ବି. ଏ. କ୍ଲାସର ଛାତ୍ରମାନେ ଭାଙ୍ଗିପାଉଥିବା ନଈ ବନ୍ଧରେ ନିଜ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ମାଟି ବୋହି ପକାଉଥିଲେ । ସଭାଟି ଏପରି ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇଅଛି ଯେ, ପ୍ରତିବର୍ଷ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଦର୍ଶକ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ନାଚ, ସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ଗଞ୍ଜଣୀ ଦଳ ପ୍ରଭୃତିର ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ହୁଏ । ଏବଂବିଧ ସଭାର ସଭାପତିରୂପେ ଆହୂତ ହୋଇ ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟ ଆନନ୍ଦରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ବିଶେଷତଃ ମହାଦେବମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଘଟନାର ସ୍ମୃତି ଏ ନିମନ୍ତ୍ରଣକୁ ମଧୁମୟ କରିଦେଲା । ସଭାରେ ସେବର୍ଷ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଓ କାଞ୍ଚିକାବେରୀ ନାଟକଦ୍ୱୟର ଅଂଶିକ ଅଭିନୟ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ 'ମହାଯାତ୍ରୀ'ର ଅମର୍ଷୀଙ୍କ ଉଗ୍ରାହ୍ୱବାଣୀ, ଚିଲିକାର କ୍ଷେପପଂକ୍ତିଚୟ, ବୈଦେହୀଶବିଳାସର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଶିବଧନୁ-ଭଙ୍ଗ ଛାନ୍ଦ ଏବଂ କବି ବିଷ୍ଣୁମ୍ବରଙ୍କ ବିରଜବିରାମାନୁଶାର ସୀତାଙ୍କର କରୁଣ ରସୋଦ୍ଦୀପକ ସନ୍ଦେଶ ବାଣୀ "କହ ହନୁ ମୋର କାନ୍ତର କୁଶଳ" ଛାନ୍ଦ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ନବ ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାନିଚୟ ମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍କଳରେ କପାଳୀକ ଓ ଉତ୍କଳରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ଅବସାନ ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ପ୍ରଧାନ । ତାହାଛଡ଼ା କେତେକ ବାଳିକା ରଚିତ 'ପଦ୍ମାବତୀ-ପରିଣୟ' ନାମକ ନିମ୍ନଲିଖିତ କବିତାଟି ଦୁଇ ଜଣ ବାଳିକା ସମସ୍ୱରରେ ଗାଉଥିଲେ ।

— ୧ —

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରଅଛୁ ଅବମାନନା,
ସମର-ସଜ୍ଜା ଲଗିଛି ଉତ୍କଳେ
ବାଜୁଛି ଯୁଦ୍ଧ ବାଜଣା ।
ନଗର ନଗର ବୁଲିଣ ଡଗର
କରଇ ସମର ଘୋଷଣା,
ଦୁର୍ଗେ ଦୁର୍ଗେ ଅର୍ପିଲ ଦୂତ
ସାମନ୍ତଗଣଙ୍କୁ ଅର୍ଚ୍ଚନା ।
ପଲ୍ଲୀ ପଲ୍ଲୀ ଚଳିଣ ପ୍ରଧାନ
ହକାରେ ପାଇକବାହିନୀ,
ଡମ୍ବଡମ୍ ବାଜେ ଢୋଳଟମାଡିଣ୍ଡିମ,
ରକ୍ତେ ନଚାଇ ଧମନୀ ।
କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ ନୃପେ
କରଅଛୁ ଅବମାନନା,
ସମର-ସଜ୍ଜା ଲଗିଛି ଉତ୍କଳେ
ବାଜୁଛି ସଙ୍ଗ୍ରାମ ବାଜଣା ।

— ୨ —

ଖଣ୍ଡା ଘେନିଣ ଖଣ୍ଡାଏତଗଣ
ଉନ୍ମତ୍ତ ବୀରଗୌରବେ,
ଚଣ୍ଡୀ ପୂଜିଣ ବୀର ବାମାଗଣ
ହୁଳହୁଳି ଦେଇଲେ ସରବେ ।
ଅସ୍ତ୍ର-ଝଣଝଣ ହସ୍ତି-ବୃଂହଣ
ଅମ୍ବର ଭେଦିଲା ଚହଲ,
ଢାଲ ତଲୁଆଲ ନରମୁଣ୍ଡମାଳ
ଝିପି ଉଡ଼େ ଧୂଳି ପଟଳ ।
ଛବି ଉରସ ଝିପି ଧ୍ୱଜାବଳୀ
ଫର୍ଫର ଉଡ଼ଇ ପବନେ,
"ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ" ଗୁରୁଗର୍ଜ୍ଜନ
ତ୍ରାସଇ ଶତ୍ରୁ ତର୍ଜନେ ।

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଅଛି ଅବମାନନା,
କରୁଛି ବାହିନୀ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା
ବାଜୁଛି ସଂଗ୍ରାମ ବାଜଣା ।

—୩—

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଅଛି ଅବମାନନା,
କରୁଛି ବାହିନୀ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା
ଶୁଭୁଛି ସଂଗ୍ରାମ ବାଜଣା ।
ପଙ୍କଜ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କମ୍ପେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ମହାଦର୍ପେ ଯାନ୍ତି ବାହାରି,
ଚତୁରଙ୍ଗ ସେନା ସହ ଉତ୍କଳେଶ
"ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ" ଉଚ୍ଚାରି ।
ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସଙ୍ଗେ ଚଳିଲେ,
ପ୍ରଥମେ ହାରିଲେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ,
ଭକ୍ତକୁ ପ୍ରଭୁ ବଢ଼ିଲେ ।
କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଥିଲା ଅବମାନନା,
ସମରେ ହରାଇ ଲଜ୍ଜା ସେ ଦେଲା
ନୀରବ ସମର ବାଜଣା ।

—୪—

"ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସାହା ହୁଅ ମମ
ଭାବରେ କରେଁ ମୁଁ ମିନତି
ମାରେଁ ଅବା ମରେଁ ନାହିଁ ଆନ ସ୍ପୃହା
ମୁଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୃପତି ।"

ଇଷ୍ଟ ପ୍ରସାଦେ ଫିଙ୍ଗି ବିଷାଦେ
ହୁଙ୍କାରି ସିଂହ ଗଜନେ,
କାଞ୍ଚି ଫଉଜେ ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠି
ପେଷିଲେ ଶମନ ସଦନେ ।
କାଞ୍ଚି-ହରିଣୀ ହରିଣନୟନା
ପଦ୍ମାବତୀ ରାଜକୁମାରୀ,
ବନ୍ଦିନୀ କରି ଓଡ୍ର କେଶରୀ
କହନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ହକାରି—
"ଚଣ୍ଡାଳ-କରେ ଚଣ୍ଡୀ ଅରପ
ଫେଣ୍ଟ ମୋ ଅବମାନନା,
ଯୋଗ୍ୟେ ଯୋଗ୍ୟ ଯୋଜନ କରିଅ
ଦୂରେ ଯାଉ ଯୁଦ୍ଧଯାତନା ।"
"ଯେ ଆଜ୍ଞା ଶୀଘ୍ରମୁ" ବୋଲିଣ ମନ୍ତ୍ରୀ
ଶାନ୍ତ-ଭ୍ରୂକୁଟୀ-ଲୋଚନେ,
ସମ୍ଭ୍ରମଭରେ ରାଜସ୍କନ୍ଧାବାରେ
ରଖିଲେ ତେମାଙ୍କୁ ନିର୍ଜନେ ।

— ୪ —

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଥିଲ ଅବମାନନା,
ଯୁଦ୍ଧେ ବିଜୟୀ ଉତ୍କଳ-ସାଇଁ
ପୂରିଅଛି ମନସ୍କାମନା ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମାର୍ଜନୀ ହସ୍ତେ ନୃପତି
କରୁଥିଲେ ଛେରା ପହଁରା,
ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀ-ଆଦେଶେ
ଆଣି ଉଭାକଲେ ଡଗର ।
ମନ୍ତ୍ରୀ କହନ୍ତି, "ଗଜପତି ଆଜ୍ଞା
ଟଳନାହିଁ କେବେ ଭୁବନେ,
ହସ୍ତୀର ଦନ୍ତ ଉଲଟି ହସ୍ତୀ—
ମୁଖେ ପଶି ନାହିଁ ଯେସନେ ।

ନୃପତି-ନିଦେଶେ ଚଣ୍ଡାଳବେଶୀ
ନୃପେ କଲ୍ ଜେମା ଅର୍ପଣ;”
“ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ” “ଧନ୍ୟ ହେ ମନ୍ତ୍ରୀ”
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଶୁଭେ ବଚନ ।
ଚଣ୍ଡାଳ କରେ ଚଣ୍ଡୀ ଅର୍ପିତା
ମେଣ୍ଟିଲା ଅବମାନନା,
ଯୋଗ୍ୟେ ଯୋଗ୍ୟା ହେଲେ ସଯୁକ୍ତା
ହୁଏ ଗଲା ଯୁଦ୍ଧ ସାଧନା ।

ରଚୟିତ୍ରୀର ନାମ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସଭାରେ ତାହାର ନାମ ଗୁପ୍ତ ରହିଲା ନାହିଁ ଏବଂ ସଭାପତିଙ୍କ ତତ୍‌ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟ ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଗୋପନ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରକଟିତ କରିଦେଲା । କାରଣ, ସେ ବିଶ୍ୱସ୍ତସୂତ୍ରରେ ରଚୟିତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ଜାଣିଥିଲେ । ସଭାପତିଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା ଅବସରରେ ଗ୍ରାମ ବାଳିକାବିଦ୍ୟାଳୟର ବୃଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ କହି ପକାଇଲେ, “ଅମ୍ଭେ ସଭାପତିମହୋଦୟଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛୁଁ ; କିନ୍ତୁ ସେ ବାଳିକା କନକଲତା ପ୍ରତି ଯତ୍ପରୋନାସ୍ତି ଅନ୍ୟାୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ି ଏ ଦେଶୀୟ ଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଯେଉଁ ସନ୍ଦର୍ଭ; କବିତାଦି ରଚନା କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା ଆଇସ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡ ବା କାମାସ୍କଟକାଦେଶୀୟ, ଉତ୍କଳୀୟଭାବାପନ୍ନ ; ଏ ଦେଶର ଜଳବାୟୁ, ସମାଜିକ, ପାରିବାରିକ, ପୌରାଣିକ ବିଷୟ ବା କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ଆଶ୍ରୟ ନ କରି ବିଦେଶୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ତଳା ହେଉଅଛି, କିନ୍ତୁ ବାଳିକା କନକଲତାର କବିତାଟି ଉତ୍କଳପ୍ରାଣର ପ୍ରିୟତମ ଓ ଗୌରବାବହ କାଞ୍ଚି-ବିଜୟ ବିଷୟକ ଥିବାରୁ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ଏହି ମହାନାୟକ ସମିତିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଅଛି । ସଭାପତି ମହାଶୟ ତାହାର ପ୍ରଶଂସାରେ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ସ୍ୱଳ୍ପ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାରୁ ଅମ୍ଭେ ଠିକ୍ ଏ ପ୍ରକଟିତ କରିଦେଲୁଁ ।” ରଚୟିତ୍ରୀ ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣରେ ସ୍ୱୀୟ ନାମ ଗୋପନ କରିଥିଲେ ; କିନ୍ତୁ ପଦ୍ୟଟି ସଙ୍ଗରେ କନକଲତାର ନାମଟି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ ସରଳଚିତ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ପଦାରେ ହାଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗିଲେ । ଏଥିରେ ସଭାସ୍ଥ ସମସ୍ତେ ହସି ପକାଇଲେ ଏବଂ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ସ୍ୱୀୟ

ଗ୍ଲାନୀର ଗୌରବରେ ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମଣିଲେ । କିନ୍ତୁ କିଙ୍କିଣୀ ମୃଦୁସ୍ୱରେ ଥିବା କନକଲତା ବଡ଼ ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇ ରମା, ଜମା, ପ୍ରମିଳା, ଊର୍ମିଳା, ଦୁର୍ଗା, ଲବଙ୍ଗଲତା ପ୍ରଭୃତି ସଖୀମାନଙ୍କ ଟେଣା, ଚିଙ୍କା ଏଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ । ଆଜି କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବ ଘଟଣା ହୋଇଥିଲେ ସେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ନାସଦାନ ଭାଙ୍ଗି ଥାଆନ୍ତା ; କିନ୍ତୁ ସେ ସମୟ ଆଜି ତାହାର ନାହିଁ ।

ଧନଞ୍ଜୟ ସନ୍ଧ୍ୟାର କାର୍ଯ୍ୟ ସାଙ୍ଗକରି ଗଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗ୍ରାମ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଗ୍ରାମଟିର ସଂସ୍ଥାନ ଅତି ସୁନ୍ଦର । ଦୂର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ସୀମାରୁ ନୀଳାଭ୍ରମାନ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀର ରୁଚିର ଶୋଭା, କଳକଳନାଦିନୀ ଗିରିନଦୀର ମନୋହର ନାଦ, ଦିଗନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଈଷତ୍ ପକ୍ୱଶସ୍ୟକେଦାର-ପନ୍ତି, ପକ୍ଷୀପଣନ୍ତବତ୍ ଶୋଭମାନ ଗ୍ରାମ, ତରୁଲତାକୁଞ୍ଜର ଛାୟା, ଦିଗ୍‌ବଧୂର ମୃଦୁ ନିଶ୍ୱାସବାତ ସଦୃଶ ମୃଦୁଳ ପବନ, ଶାରଦୀୟ ଗଗନର ମନୋ-ମୁଗ୍ଧକର ଶୋଭା, ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦ ସରସୀରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ସୁରଭି ଶତଦଳ, କୋକନଦର ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତକାରୀ ବର୍ଣ୍ଣଲାବଣ୍ୟ, ତାହାଠାରୁ ବଳି ସ୍ନାନାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ ସ୍ଫୁଟୋନ୍ମୁଖ ପଦ୍ମସଙ୍କାଶ ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ପଲ୍ଲୀସୀମନ୍ତିନୀକୁଳ, ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ସନ୍ତରଣକାରୀ ହଂସମରାଳକାଦମ୍ବକୁଳାକୁଳିତ ପଲ୍ଲୀପ୍ରକୃତି ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର କଳ୍ପନାପ୍ରଧାନ ମନକୁ କି ଏକ ଅଲୌକିକ ଲୋକଲୋକାନ୍ତର, ଦେଶ-ଦେଶାନ୍ତର, ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରର ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟକୁ ଘେନିଗଲା । ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ନିଜ ଗ୍ରାମକୁ ଛାଡ଼ି ଆସି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ଗଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦ-ଇନ୍ଦୁ ଶାରଦାକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁବତ୍ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୂପେ ସୁଧା ବର୍ଷଣ କଲା । ସେହି ଆକାଶର ଧ୍ରୁବତାରା, ସେହି ମନ୍ଦାରପ୍ରାଙ୍ଗଣର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପ୍ରସୂନ, ବିଷାଦ-ଭାରାବନତଲୋଚନା ସେହି ବିଷାଦଭାରାକ୍ରାନ୍ତା କବିତାର ରଚୟିତ୍ରୀ କନକଲତା—ସେ ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ସମଗ୍ର ହୃଦୟ ମନ ଆକାଶ ପୃଥିବୀ ଦିବାରାତ୍ରି ସମସ୍ତ ଦେଶକାଳକୁ ତନ୍ମୟ ଏକାକାର କରିଦେଲା । ଆକାଶ ନୀଳିମାରେ ଯୁବକ ଧନଞ୍ଜୟ ସେହି ବାଳିକାର ନେତ୍ର-ନୀଳିମା ସନ୍ଦର୍ଶନ କଲେ । ସେ ନେତ୍ର ଗାଢ଼ତା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛତାରେ ଅନନ୍ତ ଆକାଶକୁ ଅତିକ୍ରମ କଲା । ହାୟ ବିଧି ! ତୁମ୍ଭ ସୃଷ୍ଟିର ଏ କି ଲୀଳା ! ହେ ଲୀଳାମୟ ! ବଡ଼ କିଏ, ସାନ କିଏ ? ଧନଞ୍ଜୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗବ୍ୟାପୀ ଅନନ୍ତ ଆକାଶକୁ ଦେଖି ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେହି ଗଭୀର ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଯମୁନା ଜଳବତ୍

ଚଳଚଳ ସେହି ନୟନ ଯୁଗଳକୁ ଏଡ଼ି ପାରିବାର ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର କାହିଁ ? ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶରଦଚନ୍ଦ୍ର ବିମ୍ବରେ ସେ ସେହି କମନୀୟ ଚମ୍ପକଗୌରୀ ପଦ୍ମପଲାଶ-ନେତ୍ରୀ ସୁନ୍ଦରୀର ଅଙ୍ଗ ଶୋଭା ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ବନ୍ଧୁଜୀବ ଓ କୋକନଦରେ ତାହାର ବିମ୍ବାଧର, ଶୁକ୍ଳକାଶକୁସୁମର ମଧୁର ହିଲ୍ଲୋଳରେ ଓ ହଂସପନ୍ତିରେ ଶୁଭ୍ର ଅବଦାତ କଳ୍ପିତ-ହାସ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ା, ସୁକଣ୍ଠ ମନୋରମ ସଙ୍ଗୀତରେ ତାହାର କଣ୍ଠସ୍ୱର, ସୁରଭି କୁସୁମରେ ତାହାର ସୁରଭି ନିଶ୍ୱାସ ଅନୁଭବ କଲେ । ଭିତରେ ଭଗିନୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାହାରେ ଭ୍ରାତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ, "ଏପରି ସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରକୃତ କବିଜନନୀ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।" ମନର ଭାବ ମନରେ ଗୋପନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଚତୁର ଧନଞ୍ଜୟ ଚତୁରତର ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗୂଢ଼ ଉପହାସର ବିଷୟୀଭୂତ ହେଲେ । ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ପ୍ରେମ ଏକ ମନୋହର ଫାଶିଅଟି । ତୁମ୍ଭର ଦିନ ଆସୁଛି । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, "ତଳ ବରଡ଼ା ଖାଉଛି, ମଝି ବରଡ଼ା ହସୁଛି, ଉପର ବରଡ଼ା ଥାଇ କହୁଛି ମୋ ଦିନକାଳ ଆସୁଛି ।" ଯାହାହେଉ ଧନଞ୍ଜୟ ବିଷାଦମୟ ଆନନ୍ଦରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗ୍ରାମରେ ଦିବସଚତୁଷ୍ଟୟ ଅବସ୍ଥାନାନ୍ତର ସ୍ୱଗ୍ରାମକୁ ବାହୁଡ଼ି ଗଲେ । ଯିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ମନ ଓ ଶରୀରର ଯୁଗ୍ମତା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ମନେକଲେ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ମନୋବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ କନକଲତା ଯେପରି କୋମଳ ଭାବବୃତ୍ତି, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର, କନକଲତା ପତିତପାବନୀ ଗଙ୍ଗା; ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମରୀଚିମାଳୀ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି, କନକଲତା ଶରଦଚନ୍ଦ୍ରର କୌମୁଦୀରାଶି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର କନକଙ୍କ ଜନନୀ ରତ୍ନଗର୍ଭା । ଅହା ! ଜନନୀଙ୍କର କି ସ୍ନେହ ମମତା, କି ଉଦାର ସରଳ ହୃଦୟ ! ଏ ବଂଶରେ ସମସ୍ତେ ସୁନ୍ଦର ସୌଷ୍ଠବାନ୍ୱିତ । ଯେଉଁମାନେ ବିପଥଗାମୀ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ଜୀବନୀ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବୋଲି ବୋଧ ହେଲେ । ପରିବାରର ଶିଶୁଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପୁଷ୍ପ, ଜୀବନ୍ତ ସ୍ନେହଶୀଳ ସୁନ୍ଦର, ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ଅପରୂପ ସୃଷ୍ଟି । ହେ ଧନଞ୍ଜୟ, କଣିକ ଲାଗି ପିନା ତୁମ୍ଭେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ମଣୁଅଛ, ନୋହିଲେ ଅନ୍ୟ ପରିବାରରେ କଣ ସେହିପରି ନବନାରୀ ଶିଶୁ ନାହାନ୍ତି । ଯାହାହେଉ ଧନଞ୍ଜୟ ଏହି ପରିବାରଟିର ବିକଶିତ ସାହସ ମୂର୍ତ୍ତିସଙ୍ଗରେ ନିଜ ପରିବାରର ବୈରାଗ୍ୟନିଷ୍ଠୁରିତ କଠୋର ଝପଟ ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ତୁଳନା କରି କୌତୂହଳ ଓ ବିସ୍ମୟରେ ବିହ୍ୱଳ ହେଲେ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପ୍ରକୃତ

କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀୟ ପୈତୃକ ଅବସ୍ଥାଉଅବେଳ ଗଠିତ ନୁହେ । ସେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ଭ୍ରମଣ କରି ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନ, ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଓ ବିଦେଶୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପାଠକରି ଏକ ଅଭିନବ ଜୀବନ ଓ ପ୍ରକୃତି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ନିଜ ପାରିବାରିକ ପ୍ରକୃତିର ସମାଲୋଚନା କରିବାର ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି । ସେ ମନେ କଲେ, ଯେପରି ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପରିବାର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଦ୍ମପୁଷ୍କରିଣୀ ଓ ତଦୀୟ ସ୍ତ୍ରୀୟ ପରିବାର ଗୋଟିଏ ତୁଳସୀ କୁଞ୍ଜ । କେହୁ କାହାରିକୁ ଊଣା ନୁହନ୍ତି ।

ଅଦ୍ଭୁତ ଗୋଟିଏ କଥା ଧନଞ୍ଜୟ ଦେଖି ପାଇଥିଲେ । ତାହା ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘର ଚଉହଦି । ଏହାର ପରିମାଣଫଳ ବାଇଶି ମାଣ ବାଇଶି ଗୁଣ୍ଠ ବାଇଶି ବିଶ୍ୱା ବୋଲି ଶୁଣିଲେ । ତଳ ଉପର ହୋଇ ତିନି ଖଞ୍ଜା । ପ୍ରତି ସାହାଲରେ ପାଞ୍ଚଖୁରିଆ ଘର ଗୁରୁଟା ଲେଖାଏଁ—ତେଣୁ ମୋଟରେ ବାର ଖଞ୍ଜା କୁହାଯାଇ ପାରେ । ଘରଗୁଡ଼ିକ ଦକ୍ଷିଣଦ୍ୱାରୀ ହୋଇ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ତୋଳା । ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପ୍ରାଙ୍ଗଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଶସ୍ତ । ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକ ଓ ବାୟୁସଞ୍ଚାଳନର ଅନୁକୂଳ । ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମରେ ପାଚେରୀ । କେଉଁ କେଉଁ ଖଞ୍ଜାରେ ଧାଡ଼ିକୁଢ଼ୀ ଅଛି । ଦକ୍ଷିଣ ସାହାଲଟି ପକ୍କା ପଥର କୋଠା । ସ୍ୱୟଂ ହରିଚନ୍ଦନ, ତତ୍ପୁତ୍ରଗଣ ଓ କୁଣିଆ ମୈତ୍ରଙ୍କ ଭିତର ଓ ବାହାର ବୈଠକଖାନା ନିମିତ୍ତ ବିଭିନ୍ନ କୋଠରୀରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହିସବୁ ଘରେ ଖଟ, ମେଜ, କେଡେଲ ଖଣ୍ଡ ଚୌକି ଓ ବେଞ୍ଚ ପଡ଼ିଅଛି । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ବିଶ୍ରାମ ନିମିତ୍ତ ମଶାରି ବିଛଣା ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଏହି ଘରର ଉତ୍ତରକୁ ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ପାଞ୍ଚଖୁରିଆ ପାଞ୍ଚଶେଣିଆ ଧୂଳିଆ ଘର । ଖଞ୍ଜାର ପୂର୍ବ ଧାଡ଼ିରେ ଭାଗବତଗାଦୀ ଗୋସାଇଁଙ୍କ ଠୁଙ୍ଗୀ । ତତ୍ସଂଲଗ୍ନ ଦୁଇଟି କୋଠରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଭୋଗଘର ଓ ମାଲଖାନା ଘର । ଭଣ୍ଡାର ଘରେ ଠାକୁରଙ୍କର ଛତ୍ରୀ ଚାମର ଆଡ଼ାଣୀ ପ୍ରଭୃତି ରଖା ହୋଇଥାଏ । ଦୋଳକୁ ଠାକୁର ବାହାରିଲେ ଏଗୁଡ଼ିକ ବାହାରେ । ଝାଞ୍ଜ, ମୃଦଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ଘରେ ଥାଏ । ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଅମାବାସ୍ୟା ବା ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ପର୍ବ-ପର୍ବାଣୀରେ କେବେ କେବେ ଆସି ଭାଗବତ ଘରେ ବଜା ହୁଏ । ଏହାର ଉତ୍ତରକୁ ଯେଉଁ ଦୁଇ ଖଞ୍ଜା ଘର ତଳ ଉପରକୁ ଅଛି, ସେସବୁ ଶୟନାଗାର । ଧାନ କୋଠି ବା ଅମାରରେ ରହେ । ଗୃହଜାତ ଫଳିଆ, ବାହନ, ରବାରଖାଣ

 କୋଠି ପାଖ ଘରେ ରହେ । ଗ୍ରାବଥୋର ଯାହା ଅସେ, ପରବାପଣ ଜିନିସାଦ ସେହି ମାଲଖାନା ଘରମାନଙ୍କରେ ରହେ । ଗୃହ ବୋହୂ ପୁଅମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଦାୟିତ୍ୱଜ୍ଞାନ, ଶ୍ରମବିଭାଗ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ବିବେଚନାରେ ରହେ । ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳତା ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ କଲେଜଗ୍ଥର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ମୂଳଧନ ଦେଇ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସାୟ ଅବଲମ୍ବନରେ ତାହା ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ସୁବିଧା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଯୋଗେ କାର୍ଯ୍ୟ କଳ ପରି ଚଳେ । ସାଧାରଣ ହିସାବରେ ଯେ ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ପରିଶ୍ରମ, ବୁଦ୍ଧି ବିଚକ୍ଷଣତା ତୁଳନାରେ ପୁରସ୍କାର ବା ବେତନ ଯାହା କିଛି ପାଆନ୍ତି । ପୁଅମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାଆନ୍ତ ନିଜେ ଓ ବୋହୂମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାନ୍ତାଣୀ ଉପଦେଶ ଦାନ ଓ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନଦ୍ୱାରା ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ମାସ ଶେଷରେ ସବୁ ହିସାବ ସମସ୍ତେ ଥାଇ ବୁଝିଯାଏ । ଗୁମାସ୍ତା ହିସାବ ଲେଖନ୍ତି । ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭାଗବତ, ରାମାୟଣ ବା ମହାଭାରତ ପାଳିରେ ବୋଲାହୁଏ । ପୁରସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆସି ଅମାର ପାଖରେ ବସନ୍ତି । ପୁରୁଷମାନେ କେହି ମେଲରେ, କେହି ଭାଗବତ ଘରେ ବା ପିଣ୍ଡାରେ ବସନ୍ତି ଏବଂ ଭଲ ଭଲ ଗଣ୍ଠିସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ଚୂଆ ଧରି ତିନି ଚାରିଥର ଆବୃତ୍ତି କରନ୍ତି । ଯେମନ୍ତେ :—

ପ୍ରଥମରେ—ନାରାୟଣଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନରଂ ଚୈବ ନରୋତ୍ତମଂ,
ଦେବୀଂ ସରସ୍ୱତୀଂ ବ୍ୟାସଂ ତତୋଜୟମୁଦୀରୟେତ୍ ।
ମୂକଂ କରୋତି ବାଚାଳଂ ପଙ୍ଗୁ ଲଙ୍ଘୟତେ ଗିରିଂ
ଯତ୍ କୃପା ତମହଂ ବନ୍ଦେ ପରମାନନ୍ଦ ହେ ମାଧବ ।

ପରମାନନ୍ଦ ହେ ମାଧବ
ପୂରି ରହିଛ ସର୍ବ ଜୀବ
ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋସାଇଁ
ତୋ ବିନୁ ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ
ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋବିନ୍ଦ
ପଦୁଁ ଗଳୁଛି ମକରନ୍ଦ

ସେ ମକରନ୍ଦ କରି ପାନ
ହେଲେ ଉତ୍ତରିଲେ ସାଧୁଜନ
ସେ ସାଧୁଜନଙ୍କ ପଯୁରେ
ମନ ମୋ ରହୁ ନିରନ୍ତରେ
ମନ ମୋ ନିରନ୍ତରେ ଥାଉ
ହା କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଜୀବ ଯାଉ ।

ମଧ୍ୟରେ—ଏ ଦେହ ଥିଲେ ସର୍ବ ପାଇ
ଜଳେ ଯେସନ ଚନ୍ଦ୍ର ଛାଇ
ତୁ କୃପା କଲେ ନରହରି
ପଙ୍ଗୁହିଁ ଲଙ୍ଘେ ପାରେ ଗିରି
ଅସ୍ମାକୁଶଳେ ସର୍ବସିଦ୍ଧି
ତରନ୍ତି ସଂସାର-ଜଳଧି
ଯେ ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼େ ଯେତେଦୂର
ସେ ଜାଣେ ତାହାର ବେଭାର
ପ୍ରାଣୀର ଭଲ ମନ୍ଦ ବାଣୀ
ମରଣ କାଳେ ତାହା ଜାଣି
ତୋହର ମନ ତୋତେ ଗୁରୁ
ଉଦ୍ଧବ କେତେବେଁ ପଚ୍ଛୁରୁ ।

ଏବଂ ଶେଷରେ—ସମସ୍ତେ ବୋଲ ହରି ହରି
ହରି କରିବେ ଭବୁଁ ପାରି
ହରି କରିବେ ଭବୁଁ ପାରି
ନାଶିବେ ଅବନୀର ଭାର ।

ଏହିପରି ଗୀତ ହେଉଥିବାବେଳେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ କହିଲେ, ଏ ବାଲୁଅ ଧର୍ମ । ଗୋଟିଏ ବାଲୁଅ କହୁଛଠେ ତୁମେ ହୋ—ସମସ୍ତେ ସେହିତା କରନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ କିନ୍ତୁ କହିଲେ, "ରାଜେନ୍ଦ୍ର, ତୁମର ଏପରି କହିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବାବେଳେ ସମସ୍ତେ ସମସ୍ୱରରେ ଗାଇ ଉଠନ୍ତି । ଭଗବାନ କହିଅଛନ୍ତି, "ନାହଂ ତିଷ୍ଠାମି ବୈକୁଣ୍ଠେ ଯୋଗିନାଂ ହୃଦୟେ ନଚ । ମଦ୍‌ଭକ୍ତା ଯତ୍ର

ଗାଯୁକ୍ତେ ତବ ତସ୍ମାପି ନାରଦ ।” Esprit de corps ବା sympathy of numbers ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଜିନିଷ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା Centre of force ବା କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଶକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ । ବ୍ରାହ୍ମ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ବାଲ୍ୟଅଧର୍ମୀ କହିବାର ସାହସ ଅଛି କି ?

ସଦର ଦରଜାର ଡାହାଣ ପାଖକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ପଥର ଚକ୍ରୟ ଅଛି । ତାହାର ଗୃହପାଖରେ ପଥର ଚକ୍ରତର । ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ହୁଣ୍ଡା କଦଳୀ ଭୋଗ ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରତି ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ଘିଅ ପୋଡ଼ାଯାଏ । ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ କନକ ସନ୍ଧ୍ୟାବତୀ ଜାଳି ଧଳଗି ହୁଏ । ମନରେ କଣ ବାଞ୍ଛା କରେ କଏ ଜାଣେ ?

ଦାଣ୍ଡ ପୂର୍ବ ପାଖକୁ କଚେରୀଘର ଓ ପଶ୍ଚିମ ପାଖକୁ ଗୃହକରମାନଙ୍କର ଶୋଇବା ଘର । ଦକ୍ଷିଣେ ଟି ମେଳ । ଏହି ପ୍ରଶସ୍ତ ମେଳ ଦାଣ୍ଡର ଅଗ୍ନେୟ-କୋଣକୁ ଗୋଟିଏ ପାଉଣେଣିଆ ଧୂଳିଆ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଖୋଲା ନାଟମନ୍ଦର ଅଛି । ଦୋଳ, ଦଶହରା, ସୁନିଆଁ, ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ପୁଷ୍ୟାଭିଷେକ ପ୍ରଭୃତି ଯାନି-ଯାତ୍ରାରେ ମନ୍ଦରଟି ଚନ୍ଦ୍ରାତପଶୋଭିତ ହୋଇ ନୃତ୍ୟବାଦ୍ୟାଦିରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୁଏ । ଗ୍ରାମର ରାସ୍ତା ଦାଣ୍ଡ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୃହଯାଇଅଛି । ଏହି ରାସ୍ତା ଉପରେ ଘନ ନିବଡ଼ ପଲ୍ଲବଛାୟାପ୍ରଦ ତମାଳ ବୃକ୍ଷଟିଏ ଅଛି । ତାହା ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ପୀଠ ବା ଚୌତର ଅଛି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର କେବେ କେବେ ଏହି ଚୌତରରେ ବସି ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ନ୍ତି ବା ବିଶ୍ରାମ ସମୟ କାଟନ୍ତି । ରାସ୍ତା ଦକ୍ଷିଣରେ ପୁଷ୍ପବାଟିକା—ମଲ୍ଲୀ, ଡଗର, ମନ୍ଦାର, ଚମ୍ପା, କାଠଚମ୍ପା ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରୋପିତ ହେନା, କାମିନୀ, ନବମଲ୍ଲିକା, ସୁଗନ୍ଧରାଜ, କ୍ରୋଟନ, ଗୃହନା, କାମରୋଜ, ମାର୍ଶେଲନିଲ, ସାର୍ଓ୍ୱାଲ୍‌ଟର୍, ସ୍କଟ୍ ପ୍ରଭୃତି ଗୋଲାପଗଛ ଅଛି । ପୁଷ୍ପବାଟିକାରେ ଥିବା ପୋଖରୀ ଗୃହପାଖରେ ନଡ଼ିଆ ଗୁଅ ଘନସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ ପବନକୁ ଶୀତଳ କରୁଅଛି । ପୂର୍ବପାଖ କଚେରୀଘରକୁ ଲଗାଇ ପାଠଶାଳାଘର । ପଶ୍ଚିମ ପାଖରେ ଗୃହକରମାନଙ୍କ ଶୋଇବା ଘରକୁ ଲଗାଇ ସୁଅସା ପାଲିଙ୍କି ରଖିବା ଘର ଓ ଗୋରୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ କୁଣ୍ଡା ଅମାର ଓ ବିରି କୋଳଥ ଓଳିଆ ଘର । ତାହା ପାଖକୁ ଗୋରୁ ଗୁହାଳ ଓ ଘୋଡ଼ାପାଗା ବା ଅସ୍ତାବଲ । ଅସ୍ତାବଲରେ ଗୋଟିଏ ପଞ୍ଚକଲ୍ୟାଣୀ ଘୋଡ଼ା ବନ୍ଧା ଥାଏ । ଏହା ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରମାଧବଙ୍କର

ପ୍ରିୟ ବାହନ । ଏହି ଅଶ୍ୱରେ ଅରୋହଣ କରି ସେ ଦଳବଳ ସହ ଦ୍ୱୋଯୁ ଜାନପଦ ଅଭିଯାନରେ ବହିର୍ଗତ ହୁଅନ୍ତି । କେବେ କେବେ ବନ୍ଧୁକ ସହ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଶୀକାର କରି ଯାଆନ୍ତି । ଏହାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଏ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବ୍ୟାଘ୍ରଭୟ ପ୍ରାୟ ଦୂର ହୋଇଅଛି ।

ଭିତର ବଗିଚାଟି ବାଇଶି ମାଣ ବାଇଶି ଗୁଣ୍ଠ ବାଇଶି ବିଶ୍ୱାର ଅଧିକାଂଶ । ବଗିଚାରେ ସଜନାଗଛ, ବାଉଁଶ ଝାଡ଼, ତାଳ, ନଡ଼ିଆ, ଅମ୍ବ, ପଣସ, ବଉଳ, ନାରଙ୍ଗ, କଇଥ, କାଗିଜିଲେମ୍ବୁ, ଓଉ, ସାହାଡ଼ା, ଗଙ୍ଗଶିଉଳି, ମାଳତୀ, ମଧୁମାଳତୀ, ସିଅଳି, କନିଅର, ଗୋଡ଼ବାଣ ପ୍ରଭୃତି ଆବଶ୍ୟକ ଓ ଅନାବଶ୍ୟକ ନାନାପ୍ରକାର ଗଛଲଟା ଅଛି । ସିଅଳି ଲଟାରେ ରଜରେ ପିଲାମାନେ ଦୋଳି ଖେଳନ୍ତି । ଏହି ବଗିଚାରେ ଥିବା ଗଙ୍ଗଶିଉଳି ଗଛ ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କର ପରିଚିତ । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ପୋଖରୀରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମାଛ ଥାଆନ୍ତି । ପୋଖରୀକୂଳରେ ଘାଟ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ବଉଳ ଗଛ ଅଛି । ଏହା ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ଚୌତରା ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛି । ପୁରସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏହି ପୀଠ ଉପରେ ବସି ତେଲ, ହଳଦୀ ଲଗାନ୍ତି କିମ୍ବା ଦନ୍ତଧାବନ କରନ୍ତି—କେହି ବା ପଥର ପାହାଚରେ ଜଳ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ଏହି ପୁଷ୍କରିଣୀ ଦର୍ଶନରେ କବିବର୍ଣ୍ଣିତ ସର ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସ୍ମୃତିପଥାରୂଢ଼ ହେଲା ।

"କି ନୀଳ ଶାଢ଼ୀ ହଂସାବଳୀ ରଙ୍ଗ ଧଡ଼ି ହୋଇଛି ।
ଅବନୀ ବନିତା ବସ୍ତ୍ରାରେ କିବା କଣିବା ଇଛି ।"

ପୋଖରୀକୂଳରେ ଗୋଟିଏ କଇଥ ଗଛରେ ଶଙ୍ଖଚିଲଟିଏ ବସା କରିଛି । ଧନଞ୍ଜୟ ତାକୁ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବୋଲି ପ୍ରଶଂସା କଲେ ।

ନେଉଟିଆ, ଖଡ଼ା, କୋଶଳା, ଶିମ୍ବ, ମଟର, ଲାଉ, କଖାରୁ, ସାରୁ, ବାଇଗଣ ଯେଉଁ ଋତୁରେ ଯେଉଁ ଫସଲ ତାହା ଏହି ବାଡ଼ି ଭିତରେ ହୁଏ ଏବଂ ବର୍ଷର ଅଧିକାଂଶ ଦିନ ପରିବାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗେ । ପରିବା କେବେ କେବେ ହାଟରୁ ମଧ୍ୟ ଆସେ । ପୋଖରୀରେ କୁମ୍ଭୀ,ମରି ହୋଇ ମାହାରି ବା ମାଲି କଟା ହୋଇ ପାଣି ବୁହା ହୁଏ ।

ଯେଉଁ ଦାଣ୍ଡ ମେଲାଘର କଥା ଲେଖା ହେଲା, ସେହି ଘର କାନ୍ଥରେ ଶିବଧନୁର୍ଭଙ୍ଗ, ମର୍ଦ୍ଦ୍ୱୀପନବିଜୟ, ଦ୍ରୌପଦୀଭୃଗୁଭେଦ, ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ,

ରାମବନବାସ ଦୃଶ୍ୟ, କବନ୍ଧ ଦୈତ୍ୟ, ବାଲୀବଧ, ରାମରାବଣ ଯୁଦ୍ଧ, ହରପାର୍ବତୀ, ସୁଭଦ୍ରାର୍ଜୁନ, ରୁକ୍ମିଣୀହରଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ, ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଶରଶଯ୍ୟା, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଘୋଷଯାତ୍ରା, ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ, ବ୍ୟାସଙ୍କ ବଦରିକାଶ୍ରମ, ପ୍ରଭାସମିଳନ, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଶକ୍ତିଶେଳ, ଅଶୋକବନେ ସୀତା, ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ, ଅନନ୍ତଶୟନ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ଗଜାନନ, କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ଦଶାବତାର ପ୍ରଭୃତି ନାନାପ୍ରକାର ପୌରାଣିକ ମୂର୍ତ୍ତି ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଛଡ଼ା ଅନ୍ତଲିପି, ବହିଲିପି, ଚୋପଦଛନ୍ଦ, ରଥବନ୍ଧ, ନାଗବନ୍ଧ, ପଦ୍ମବନ୍ଧ, ପ୍ରଭୃତି ବିବିଧ ଚିତ୍ରବନ୍ଧ ଦର୍ଶକର ନୟନ ମନ ହରଣ କରୁଅଛି ଏବଂ ଏହି ଉତ୍କଳୀୟ ଖାନ୍‌ଦାନ୍ ଘରର ଶିଳ୍ପକଳାଭିରୁଚି ଓ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ଦୁଃଖର କଥା, ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ରୁଚି ଅଧୁନା କ୍ରମଶଃ ବିଲୟପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି । କକ୍ଷାନ୍ତରରେ ରବି ବର୍ମାଙ୍କର ନାନା ଚିତ୍ର, ଉତ୍କଳସମ୍ମିଳନୀ ଉପଲକ୍ଷରେ ରଚିତ ସଦୁକ୍ତିରାଜି ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନୂତନ ବୈଠକଖାନାର ବିଚିତ୍ରତା ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛି ।

ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରାଙ୍ଗଣସ୍ଥ ସାରିକା ଗାଇ ଉଠେ—

"କନକଲତା ଗୋ କନକଲତା
ଉଠ ମୋହ ସଙ୍ଗେ କହ ଗୋ କଥା,
ରାତି ପାହିଲାଣି କାକ ରାବିଲାଣି
ଉଠିଲେଣି ରମା ଉମା ମୁକୁତା ।"

ପାଠ ଓ ମହିଅଣୀ ବଧୂ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଗୁଣରେ ସାରିକାର ଏ ଅଭ୍ୟାସ । ଏହି ପରିବାରରେ ମଧୁର ଲୀଳା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟର ଛବି ଚିତ୍ରିତ କରିଦେଲା । କନକଲତା ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧର ଅଭିସମାପ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଥିର ବା କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲେ ଏତେ ଆନନ୍ଦ ହୁଅନ୍ତା କି ? ଭୁକ୍ତ ଆନନ୍ଦ ତ ଶାନ୍ତ । ଆନନ୍ଦର ଆଶା ଅନନ୍ତ—ନାଲ୍ପେ ସୁଖମସ୍ତି ।

ଏହି ପରିବାରରେ ପ୍ରାଚୀନକୁ ନବୀନ ସାହସରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରୁଅଛି । କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାରିବାରିକ ଆନନ୍ଦ, ସଂଯମ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆମୋଦ, କର୍ମ ଓ ଭକ୍ତି, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଭୋଗ ପରସ୍ପରର ହସ୍ତ ମର୍ଦ୍ଦନ କରୁଅଛନ୍ତି । ହରଚନ୍ଦନ ଓ ତଦୀୟ ସହଧର୍ମିଣୀ ସେବାଧର୍ମ

ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣତାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି । ପରିବାରସ୍ଥ ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ କର୍ତ୍ତା ଓ କର୍ତ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଶାସନ ଓ ସଂଯମର ଛାୟା ପଡ଼ିଥିଲେହେଁ ଯୌବନସୁଲଭ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ହାସ୍ୟ-କୌତୁକର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଏଠାରେ କବିଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି :—

"I slept and dreamt that life was beauty,
I woke and found that life was duty."

ନବମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପୂର୍ବ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଗୃହ ଓ ସାଧାରଣ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛୁଁ । ଏହି ଗୃହସ୍ଥ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ରୂପ ଗୁଣ ଚରିତ୍ରର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅଭାବ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପାଠକପାଠିକା ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ । ନିସର୍ଗଲାବଣ୍ୟ ମନୋହର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମାନବହୃଦୟର ସରସ ବିଚିତ୍ର ଚିତ୍ର ତଦପେକ୍ଷା କୋଟିଗୁଣରେ ମନୋହର । ଏମନ୍ତ କି, ମାନବମନର ଅନ୍ତର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଶତଗୁଣିତ କରିଦିଏ । ମନର ସମାବେଶ ବ୍ୟତୀତ ନିସର୍ଗ-ଲାବଣ୍ୟର ଅନୁଭୂତି ହିଁ ଅସମ୍ଭବ । ବାସସ୍ଥାନଦ୍ୱାରା ମାନବ ବା ପ୍ରାଣୀର ରୂପ ଗୁଣ ଅବଧାରିତ ହୁଏ । ସାହାରାର ସିଂହ ମରୁଭୂମିର ବାଲୁକାମୟ ବର୍ଣ୍ଣ, ନାଗଡଙ୍କ ସାପ ହରିଦ୍‌ବର୍ଣ୍ଣ । ତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହର ସୁବିଧା ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତିର ଏହି ନିୟମ । ଭଗ୍ନ ଇଷ୍ଟକସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟରେ ଲୁପଧର ଗୋଖୁର ରହେ । ଅପରିଷ୍କୃତ କର୍ଦ୍ଦମମୟ ସ୍ଥାନରେ ବିଷମକ୍ଷିକା, ମଶକ ପ୍ରଭୃତି ଜନ୍ମିତ ହୋଇ ରହନ୍ତି । କାଦୁଅ ପାଣିରେ ଧଣ୍ଡସାପ ରହେ । ପର୍ବତର ପ୍ରସ୍ତରମୟ ଗହ୍ୱର ସିଂହ, ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅଧ୍ୟୁଷିତ । ରସାଳକୁଞ୍ଜରେ କୋକିଳର ବାସ । ଅନ୍ଧକାରମୟ ତେନ୍ତୁଳି ଗଛରେ ପେଚା, ବାଦୁଡ଼ି ପ୍ରଭୃତି ବସା କରନ୍ତି । ମାଛ ପୋଖରୀକୂଳରେ, ଘନସାନ୍ଦ୍ର ଚୂଡାଡାଳରେ ଶଙ୍ଖଚିଲ ବାସ କରେ । ପୂତିଗନ୍ଧମୟ କଂସେଇଖାନା

ପାଖରେ ମାଟିଅଖଲ୍, ଗୃଧ୍ର ପ୍ରଭୃତି ବାସ କରନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର ସୁରଭି ମୁକୁଳରେ ରସାଳ ଫଳେ, ସୁତୁଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର ଶାଖାବହୁଳ ବୃକ୍ଷ ଉପରେ ନାରିକେଳର ଜନ୍ମ । ପଦ୍ମରାଗ ଖଣିରେ ପଦ୍ମରାଗମଣି ଜନ୍ମେ । ଢେଳା କୁଡ଼ିଆରେ ଢେଳା ପିଲାର ଜନ୍ମ । ଢାଲୁପାଣି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ବଢ଼ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମନ ବୁଦ୍ଧି ସାଧାରଣତଃ ସେହିପରି ହୁଏ । ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ପରିବାରର ବହିରାବରଣ ଯେପରି, ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଜୀବନ ସେହିପରି । ଖତକୁଡ଼ରେ ପଦ୍ମ, ଶ୍ମଶାନ ତୁଳସୀ ଏହି ଗୁଡ଼ିକରେ ନିଷେଧ ବିଧିକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଧିର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଅଛି । ଅନ୍ଧକାର ବିନା ଆଲୋକ ଅସମ୍ଭବ । ଭଲ ମନ୍ଦ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ସୃଷ୍ଟିର ଲୀଳା ସମ୍ଭବ କରିଅଛନ୍ତି ।

ପାଠକମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ହରଚନ୍ଦନଙ୍କର ତିନି ପୁଅ ଓ ତିନି ବୋହୂ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଅବିବାହିତ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଇନ୍ଦ୍ରମାଧବ ପିତୃଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ, ବିଚକ୍ଷଣ, ସ୍ୱଜନବତ୍ସଳ, ଉତ୍ସାହୀ, ବିଷୟୀ, ମିତାଚାରୀ, ମିତଭାଷୀ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରମାଧବ ଅତି ସାହସୀ, ଅମିତାଚାରୀ, ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ, ଅସଂଯତ, ପିତାଙ୍କର କିଞ୍ଚିତ୍ ଅବାଧ୍ୟ ; କିନ୍ତୁ ଏହାଙ୍କର କେତେକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଲକ୍ଷ୍ୟାସ୍ପିତ । ଏ ଲୋକପ୍ରିୟ, ଗୋଟିଏ ଦଳ ଗଠନ କରିଥାନ୍ତି । ରୋଗୀର ଶୁଶ୍ରୂଷା, ଶବସଂସ୍କାର, ବିପନ୍ନ ଅତ୍ୟାଚାରିତର ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । କେତେବେଳେ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ଅଖଡ଼ା, କେତେବେଳେ ଖଞ୍ଜଣୀମାଡ଼, କେତେବେଳେ ବନମହୋତ୍ସବ କରି କାଳକ୍ଷେପ କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଯୌବନରେ ଧାନ-ଗଦାରୁ, ଅମାରରୁ, ସିନ୍ଦୁକରୁ ପିତାଙ୍କ ଜ୍ଞାତସାରରେ ବା ଅଜ୍ଞାତରେ ଧନ ନେଇ ସଙ୍ଗୀ ସାଥୀଙ୍କ ଓ ଲାଠିଆଳମାନଙ୍କ ଉଦର ମନର ତୃପ୍ତି ସାଧନ କରିବାରେ କଦାପି କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ଥରେ ହରଚନ୍ଦନ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତିରସ୍କାର କରି କହିଲେ, "ତୁ ଜାଣୁ, ମୁଁ ନାଗ ସାପ ।" ପୁତ୍ର ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି, ମୁଁ ନାଗବଛା ।" ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ସେହିକ୍ଷଣି ଆସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କୋପ ଶାନ୍ତ କରି ଅବୋଧ ପୁତ୍ରକୁ ପିତୃ-ଅଭିଶାପରୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଏହି ପୁଣି ବିପଦ-ଆପଦ, ରୋଗ-ମୃତ୍ୟୁ ଘଟଣାରେ ବୀର ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଯେଉଁବେଳେ ଯାହାର ଗୃହଦାହ ହେଲା ଦେଖିବ, ଦଳବଳ ଘେନି

ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଜୀବନର ଆଶାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ମହା-ଉତ୍ସାହରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପନାନ୍ତେ ହାତରୁ କିଛି ଦେଇ ବିପନ୍ନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଗଲେ । କେହି ଶବସତ୍କାର କରିପାରୁ ନାହିଁ, ସେହି ଶବସତ୍କାର କରିଦେଇ ବିପନ୍ନର କୁଳ ମାନ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଜମିଦାର ପ୍ରଜା ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରେ ସେଠାରେ ସେନାନୀରୂପେ ତାହାର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ତଦୀୟ ଦଳର ଭୟରେ କେହି ଆଉ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ଥୂଳତଃ ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏହି ପୁରୁଷପୁଙ୍ଗବଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆଉ କାହାର କ୍ଷତି ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ଲାଭ । ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର ବୀରେନ୍ଦ୍ର କ୍ରୂର, କୃପଣ, କଳୁଷିତାଶୟ, ସ୍ୱାର୍ଥପର, ଘୋର ସଂସାରୀ, କୌଶଳୀ, ଲମ୍ପଟ । ପୂର୍ବକଥିତ ଚମ୍ପାକୁ ବିପଥଗାମିନୀ କରି-ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ତାକୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଲମ୍ପଟତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅପୁତ୍ରକତା । ବିଧାତାବିଧାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ୍ୟାୟାନୁମୋଦିତ । ଯାହାର ଯେପରି ଦୋଷ, ଦଣ୍ଡ ତଦନୁରୂପ । ଏହି ଲମ୍ପଟ ଅପୁତ୍ରକ ଉପଦଂଶାଦି ରୋଗରେ ରୁଗ୍ଣ । ଅର୍ଶ, ମେହ ନାନା ରୋଗର ଖଣି ଏ । ଗୁଣାନୁଯାୟୀ ପୁରସ୍କାର ମଧ୍ୟ ପାଇଅଛନ୍ତି । ସଞ୍ଚୟପଟୁ ଥିବାରୁ ଅର୍ଥର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରି ଖୁବ୍ ଲାଭବାନ୍ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ଧନରେ ଅତି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସୁକୌଶଳରେ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । କେତେକ ଦିନ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଜମିଦାରୀ ଶାସକ ବା ନାଏବ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାମାନେ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାରୁ ପଳାୟମାନ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କଲେ । ଗୃହ ଓ ଜମିଦାରୀ ସୁନ୍ଦର ବୁଝିପାରନ୍ତି । ନିଜକୁ ପର ସ୍ଥାନରେ ବସାଇ ତାହାର ଅସୁବିଧାଟିକି ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟଠାରୁ ଯାହା ଆଶା କର, ଅନ୍ୟପ୍ରତି ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର କର, ଏହାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହି ଧର୍ମନୀତିର ବୈପରୀତ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

"ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜ୍ଜିତା ବିଦ୍ୟା ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜ୍ଜିତଂ ଧନଂ ।
ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜ୍ଜିତା କନ୍ୟା ଅଗ୍ରେ ଧାବତି ଧାବତି ।"

ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମିଙ୍କ ସମଧର୍ମିଣୀ—ମୁଖରା, ନିଷ୍ଠୁରସ୍ୱଭାବା, କଠୋରଭାଷିଣୀ, କୃପଣା, ଗର୍ବିତା । କାହାର କିଛି ନେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । କାହାରକୁ କିଛି ଦେବାକୁ ନାରାଜ । ଅଦାନପ୍ରଦାନ ଯେ ଜଗତର ନିୟମ, ଏକଥା

ସେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ କେତେକ ବର୍ଷ ଏକତ୍ର ରହିଲେ ପରସ୍ପରର ଦୋଷ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତି । ବିଧାତା ଏମାନଙ୍କୁ ସମାନ ପ୍ରକୃତିର କରିଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ପରସ୍ପରର ଦୋଷଗୁଣ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଛି । ବୃକ୍ଷ ରୋପଣ କଲେ ଫଳ ନ ଖାଇ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଏହି ଦମ୍ପତୀ ଜନପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନାନା କାରଣରୁ ଅସୁଖୀ । କେବଳ କୌଶଳ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିବାରୁ ସାଂସାରିକ ହିସାବରେ ଚଳି ଯାଉଥାନ୍ତି ।

ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ପୁତ୍ରବଧୂ ସାବିତ୍ରୀ ସୁଗୃହିଣୀ, ସରଳ-ପ୍ରକୃତିକା କିନ୍ତୁ କିଞ୍ଚିତ୍ କଳହପ୍ରିୟା । ସେ କଳହ ବେଶି ବେଳ ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ପରକ୍ଷଣରେ ମିଳିମିଶି ଯାଆନ୍ତି । ଗୃହକର୍ମରେ ସଦା ତତ୍ପର । କ୍ଷୁଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ, ଯାହାକୁ ଅନ୍ୟମାନେ ନୀଚ ବୋଲି ଭାବିବେ ଓ ଦାସୀ ନିମିତ୍ତ ରଖିବେ, ଏ ଅବଲୀଳାକ୍ରମେ ଅବିକୃତଚିତ୍ତରେ ତାହା ସମ୍ପାଦନ କରିବେ । କନିଷ୍ଠା ଶାରଦା କୃପଣା; ମାତ୍ର ନିଜେ ଭୋଗବିଳାସିନୀ । କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ମଧୁମକ୍ଷିକାବତ୍ ସଞ୍ଚୟପରାୟଣା । ସ୍ୱକୀୟ ପରକୀୟ ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ କୃପଣା । ବିଳାସବାସନା ଆଦୌ ନାହିଁ । କନକଲତା ଏହାଙ୍କୁ ବେଳେ ବେଳେ କହେ, "ନୂଆବୋଉ, ଭାଗବତରେ ପରା ଶୁଣିଥିଲି—

"ଦୁଃଖେ ଅର୍ଜିତ ଯେତେ ଧନ,
ସେ ନୋହେ ସୁଖେ ପ୍ରୟୋଜନ ।"

ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି, "ଦେ ଲୋ ଭଉଣୀ, କଳିଷଠାରୁ ତ ଦୁଇ ଭାଗ ଗଲାଣି, ସୁଖ ଆଉ କଣ ? ତମ ଭାଇଙ୍କ ଆଗରେ ଚାଲିଗଲେ ସେହି ମୋର ସୁଖ ।"

ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ହରଚନ୍ଦନ ପରିବାରର ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟମା ବଧୂ ଦମୟନ୍ତୀ । ପରିବାରର ଲେନାଦେନର ଭାର ଏହାଙ୍କ ଉପରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ନ୍ୟସ୍ତ । ଭଦ୍ରଲୋକ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଯେ ଯେତେବେଳେ ଆସିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପାନ ତମାଖୁ ହେଉ ବା ଜଳଖିଆ ପାକ ବା ଅନ୍ନବ୍ୟଞ୍ଜନ ପାକ ହେଉ ସମସ୍ତ ସେହି ବୁଝିବେ । ବନର ମାଳତୀ ଦେଖା ନ ପଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ତାହାର ସୌରଭ ଅପେ ମହକୁଥାଏ, ସେହିପରି ଏହି ମିତଭାଷିଣୀ ନୀରବ ନିସ୍ୱାର୍ଥ କର୍ମପରାୟଣା ନାରୀଲକ୍ଷ୍ମୀର ସେବାଧର୍ମର ଯଶଃସୌରଭ ବନ୍ଧୁକୁଟୁମ୍ବ ସବୁଠି ମହକି ଉଠିଅଛି । ଆଳସ୍ୟ କାହାକୁ କହନ୍ତି, ଏ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱଜନ ବାନ୍ଧବ ଗୁରୁଗୁର୍ବୀ

ସମସ୍ତଙ୍କର ସେବା କରି ଦାସଦାସୀ, ପୋଷ୍ୟ ଜୀବଜନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅହାର ପାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଭଗବତଙ୍କ ଜଳତୁଳସୀ ଓ ଶାଶୁ ଶଶୁରଙ୍କ ପଦୋଦକ ପାଇ ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍ ଭୋଜନପୂର୍ବକ ବାଁଶୀ ଗୁଙ୍ଗୁଡ଼ା ବୁଣିବା, ମୋଜା କମ୍ପର୍ଟ ସିଲାଇ କରିବା, କନକ ସହିତ ଭାଗବତ ରାମାୟଣ ପଢ଼ିବା ଶୁଣିବାକୁ ସମୟ ପାଇଥାନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡଘରର ଶୋଭା ଅଧିକାଂଶ ଏହାଙ୍କର ଓ କନକର ସମବେତ ଚେଷ୍ଟାର ଫଳ ।

ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କର ଦଶଟି କନ୍ୟା ଓ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ । ମଧ୍ୟମଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ପୁତ୍ର ଓ ଦୁଇଗୋଟି କନ୍ୟା ଏବଂ କନିଷ୍ଠଙ୍କର ସନ୍ତାନାଦି ନ ଥିବାରୁ ମଧ୍ୟମଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କରିନେଇ ଅଛନ୍ତି । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, କନକଲତା ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତକୁ ଦୁଇହାତ ଚାରିଦେଇ ସେ ତୀର୍ଥପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ଯିବେ । ଭାଗବତର—

"ପୁତ୍ର ନିବେଶି ପତ୍ନୀ ପାଶେ,
ଅଥବା ଚଳିବ ସନ୍ନ୍ୟାସେ ।"

ତାଙ୍କ ମନକୁ ବହୁବାର ଆନ୍ଦୋଳିତ କଲଣି ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପିଲା । ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାର ସମୟ ହୋଇନାହିଁ । ସୁଧୀ ପାଠକ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଚରିତ୍ର ଜାଣିନେବେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଏକଜିଦିଆ । ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ ନ ହେଲେ ସେ ବିବାହ କରିବ ନାହିଁ । ଲୋକେ ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ସମାଜରେ ବିବାହ କରିବ । ସେ କହେ, "ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାକୁ ସାରା ଜୀବନର ସଙ୍ଗିନୀ କରିବ, ତାହାକୁ ନ ଦେଖି ନ ଶୁଣି ପର କଥାରେ କୁଣ୍ଢାଇ ବିବାହ ପରି ଗଳାରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ଚିରଜୀବନ ମନସ୍ତାପ ଭୋଗ କରିବା ରୂପ ବିଡ଼ମ୍ବନାଠାରୁ ଚିରଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିବା ବରଂ ଶ୍ରେୟସ୍କର । ଏ କଥା ସେ ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କୁ କହେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଚିନ୍ତାମଣି ଶତପଥୀଙ୍କୁ ନିଜେ ହରିଚନ୍ଦନ ପିତୃବତ୍ ମାନନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଆଗରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଏହିପରି କହେ । ସେ ତାହା ଶୁଣି ରାଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ବାୟା ବୋଲି କହନ୍ତି ଏବଂ କହନ୍ତି, "ତୁ କଣ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାରେ ବରିତ ହେବାକୁ ଲୋଡ଼ୁ ?" ମନେ ମନେ କହନ୍ତି, "ଏତ ଠିକ୍ କଥା କହୁଛି । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ରାମ, ଅର୍ଜୁନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତେ ତ ଭାବୀ

ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି ବିବାହ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦେଶରେ ତ ଆଜି ସେ ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ ନାହିଁ । ଏ ଠୋକାଠାର ହେବ କଅଣ ?" ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧ ଦିଅନ୍ତି, "ବୟସବେଳେ ଏହିପରି ହୋଇଥାଏ । କିଛିଦିନ ପରେ । ଜ୍ଞାନ ପରିପକ୍ୱ ହେଲେ ଆପେ ନମ୍ର ହୋଇଯିବ । ଗୋଟିଏ ସୁଶ୍ରୀ କନ୍ୟାଠାରୁ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ବାଳବଚ୍ଛା ହେଲେ ମନ ଘର ଧରିଯିବ ଯେ ।"

କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଛଅଟି ପ୍ରକୃତି ମାତ୍ରାନୁସାରେ ଦୋଷ ଗୁଣରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି । ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ, ତମୋଗୁଣ ଭେଦରେ ଏମାନେ ପୁଣି ଭିନ୍ନରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । କାମପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ କେହି ଅର୍ଥ, କେହି ବିଦ୍ୟା, କେହି ଧର୍ମ, କେହି ମୋକ୍ଷ କାମନା କରେ । କେହି ଆତତାୟୀ ବା ଅତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତାହାକୁ ବିନାଶ କରି ସୃଷ୍ଟିଲୀଳାରେ ସହାୟତା କରେ । କେହିବା ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥହାନିରେ ଅଯଥା କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଚରିତ୍ରକୁ ନୀଚ କରେ । କେହି ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥଲୋଭ, କେହି ବିଦ୍ୟାର ଲୋଭ, କେହିବା ପରର ପୁଣ୍ୟ ଦେଖି ଲୋଭାନ୍ୱିତ ହୋଇ ସତ୍‌ପଥାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ବିଶାଳ ହୃଦ୍-ହ୍ରଦୟରେ ଏପରି ଲୋଭନୀୟ ଚରିତ୍ରର ବିକାଶ ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତଦୀୟ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ସଙ୍ଗେ ତାହା ଗଙ୍ଗା ଯମୁନା ସଙ୍ଗମବତ୍ ଏତାଦୃଶ ପରିପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରିଥିଲା ଯେ, ତଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ପରିବାର ଅଳ୍ପାଧିକ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ତଦୀୟ ପୁତ୍ର ଓ ପୁତ୍ରବଧୂମାନେ ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରକୃତି ଦିନକୁ ଦିନ ପରିମାର୍ଜିତ କରି ଉନ୍ନତିପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖ ଶୋକ ରୋଗ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସେହି ପଥରେ ସେମାନଙ୍କର ସହାୟତା କରୁଥିଲା । ଦେବପୂଜା, ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ, ସର୍ବଦା କର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଳନ, ସର୍ବୋପରି ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଜୀବନର ଜୀବନ୍ତ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଦ୍ୱାରା ଏହି ଦମ୍ପତି ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପୋଷ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିବାସିବର୍ଗଙ୍କ ଚରିତ୍ରକୁ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ସୁଗଠିତ, ମାର୍ଜିତ ଏବଂ ପବିତ୍ରୀକୃତ କରି ଉନ୍ନତ ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର କରାଉଥିଲେ । ଜ୍ଞାନ ଅପେକ୍ଷା କର୍ମ ଚରିତ୍ରୋନ୍ନତିର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ପନ୍ଥା । ମାନବର ଇହସଂସାରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆତ୍ମୋନ୍ନତି, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ପରାର୍ଥପରତା । ନାନା ବିଷପୁଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ଏହିତ ମନୁଷ୍ୟତା ।

ଦଶମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଧନଞ୍ଜୟ ଗୁପ୍ତଙ୍କ ଓକାଲତି

ଏ ଜଗତରେ ଯେ ଯାହା ଲୋଡ଼େ, ସବୁବେଳେ ସେ ତାହା ପାଏ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ଓ ସାଧନାର ଫଳ ଅଛି ସତ୍ୟ ମାତ୍ର ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଏ, ମାନବଶକ୍ତିର ଅତୀତ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଦେଖାଯାଏ, ପରିଣାମରେ ସେହି ଶକ୍ତି ହିଁ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେଉଅଛି । ମାନବଶକ୍ତି ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ସେହି ଶକ୍ତିର ଅନୁଗାମିନୀ, ସେତିକି ପରିମାଣରେ ତାହା ଜୟଯୁକ୍ତ । ପୁଣି ଦେଖାଯାଏ, ଏହି ଶକ୍ତି ଯେ କେବଳ ପ୍ରବଳପରାକ୍ରାନ୍ତ, ଅନତିକ୍ରମଣୀୟ, ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ, ସର୍ବତୋମୁଖୀ, ତାହା ନୁହେ; ପରନ୍ତୁ ଏହା ମଙ୍ଗଳମୟ । ଏହି ଶକ୍ତିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ତତ୍‌ସହିତ ଯୋଗଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସାଧୁ ମହାତ୍ମାଗଣ କୃତକୃତ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାର ଦର୍ଶନ ଯେ ପାଆନ୍ତି ସେହି ଦ୍ରଷ୍ଟା, ଏହା ଯେ ସାଧନ କରନ୍ତି ସେହି ସାଧକ, ଏଥିରେ ଯେ ପାରଦର୍ଶୀ ସେହି ସିଦ୍ଧ, ମହାପୁରୁଷ । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ମାନବର ବୁଦ୍ଧି, ଇଚ୍ଛା, ଅନୁଭବ ସୀମାବଦ୍ଧ । ତେଣୁ ତାହାର ଜ୍ଞାନ-କର୍ମ-ପ୍ରେମ ସାନ୍ତ । ଅନେକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ନ ପାଇ ଅଧୀର ଭାବରେ "ହା ହତୋସ୍ମି" କରି ବିଧାତାଙ୍କର ଦୋଷ ଦିଏ । ସାନ୍ନିପାତିକ ରୋଗୀ ଜଳ ଲୋଡ଼େ, ହିତାକାଂକ୍ଷୀ ବୈଦ୍ୟ ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଜଳ ଦିଏ ନାହିଁ । ଯାହା ଅନିଷ୍ଟକର, ବିକୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ତନ୍ନିମିତ୍ତ ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା ହୁଏ । କୁଷ୍ଠରୋଗୀମାନେ ଅମ୍ଳ ଓ ଆମିଷ ନିମିତ୍ତ ଲୋଲଜିହ୍ୱ ହୁଅନ୍ତି । ଅଥଚ ଏହି ଅମ୍ଳ ଓ ଆମିଷ ସେମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ । ବିଶ୍ୱଚକ୍ଷୁ ସର୍ବଦର୍ଶୀ ମଙ୍ଗଳମୟ ପ୍ରଭୁ ବୋଧହୁଏ ତେଣୁ ଅଜ୍ଞାନ ମାନବର ବାଞ୍ଛିତ ବିଷଲଡ଼ୁ ତାହା ହସ୍ତରୁ ଛଡ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି । ମାନବ ଯେତେ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାର ଜ୍ଞାନ ଯେତେ ପରିପକ୍ୱ ହୁଏ, ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ତାହାର ବିଶ୍ୱାସ ସେତେ ଊଣା ହୁଏ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରେ, ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞାତ ଅଜ୍ଞେୟ ଶକ୍ତି କି ଏକ ଗୂଢ଼ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମାନବକୁ କି ଏକ ମହାଲକ୍ଷ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଘେନି ଯାଉଅଛି । ମାନବସମାଜର ବହୁଦର୍ଶୀତା ଏହି

ଭାବକୁ ନାନା ଭାବରେ ଶ୍ଳୋକନିବଦ୍ଧ କରିଅଛି । ବୃଦ୍ଧଲୋକେ କହନ୍ତି, "ଦଇବ ଦାଉଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ଗାଈ, ଯେଣିକି ଟାଣଇ ତେଣିକି ଯାଇ ।"

"ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନେ ଲେଭେ ହରିର୍ଲକ୍ଷ୍ମୀଂ ହରୋ ବିଷଂ ।
ଭାଗ୍ୟଂ ଫଳତି ସର୍ବତ୍ର ନ ବିଦ୍ୟା ନ ଚ ପୌରୁଷଂ ।"

ବୟସଗୁଣରେ ବା ଦୋଷରେ ଅଦୃଷ୍ଟବାଦିତା ଅଳ୍ପ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ମାନବର ଅସ୍ବନିର୍ଭରଶୀଳତା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧନଞ୍ଜୟ ବୟସ୍କଙ୍କର ଗୃହକର୍ମ ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଓକାଲତି କରୁଥିଲେହେଁ ଗୃହକର୍ମ ବିଷୟରେ ନିର୍ଭର ନ ହୋଇ ଭିତରେ ଭିତରେ ଯୋଗାଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିବାରେ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗୃହକର୍ମ କିମ୍ବା ଅର୍ଥାଗମ ଅପେକ୍ଷା ସେ ପରୋପକାର, ସାମାଜିକ ବା ରାଜନୈତିକ ଉନ୍ନତି ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆସ୍ଥାବାନ୍ । ଯେଉଁଠାରେ ଅଗ୍ନିଦାହ ହେଲା, ସେଠାରେ ଦେଖିବ ଧନଞ୍ଜୟ । ଭାଇ ଭାଇ ବା ପ୍ରତିବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳହ ବିବାଦ ହେଲେ ସେ ଦଶ କୋଶ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ବିବାଦ ମେଣ୍ଟାଇବାରେ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ନିଜ ବ୍ୟବସାୟର ବିରୋଧୀ । ବିଶେଷତଃ ଟରଣୀ ମୋହରିର-ମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହା ମର୍ଯ୍ୟାଦାହାନିକର ଏବଂ ଅର୍ଥହାନିକାରକ, ଏଥିରେ ସଂଶୟ ନାହିଁ । କାରଣ ନିଜେ ଓକିଲ, ବାଦୀ ପ୍ରତିବାଦୀମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ କୋମଳ କଥା କହି ଅନାୟାସରେ ବିବାଦ ମୀମାଂସା ବା ରଫା କଲେ ଟରଣୀଙ୍କୁ ମାନୁଛି କିଏ ? ଏହି ଟରଣୀମାନେ ଅଧିକାଂଶ ନିମ୍ନପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ ସମାପ୍ତ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କାନରେ କଲମ ଖୋଷି, ଟେରି କାଟି, ପାନରେ ମୁହଁ ଲାଲକରି, ଲମ୍ବା କାମିଜ ପିନ୍ଧି, ଅଧୁନିକ ଫେସନରେ ଦୁଇ ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ମିଶା କଥା କହି ଦେଶରେ ମାଲିମକଦ୍ଦମାର ସୃଷ୍ଟି ବା ବୃଦ୍ଧି କରି ସମାଜର ସର୍ବନାଶ ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ ଏମାନଙ୍କ ଗର୍ବ, ଅସାଧୁତା, ଚରଣଚାଟିଆ ଭାବ ଦେଖି ଏମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତରରୁ ଘୃଣା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଉଦ୍ଧାର ସେ ନିଜେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, କାରଣ ଏହି ଚତୁର ଟରଣୀଦଳ କେତେକ ଭଲ ଭଲ ଓକିଲଙ୍କଠାରୁ ଛପଣି ଆଦାୟ କରି ମୋକଦ୍ଦମା ଯୋଗାନ୍ତି । ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଧନଞ୍ଜୟ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହନ୍ତି, "ଏ ବ୍ୟବସାୟ ମୋପାଇଁ ନୁହେଁ ଅଥବା ମୁଁ ଏ ବ୍ୟବସାୟ-

ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେ ।” ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ କରି କଥାବାଣୀ ଉତ୍ତର କରି କହନ୍ତି, “ମୋ ଜୀବନ ଚଢ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନେ ।” ଅନ୍ତୁରି କହନ୍ତି, “ଅବଧୂତଙ୍କ ଚବିଶ ଗୁରୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପିଙ୍ଗଳା ଗୋଟିଏ । ଅଧୁନାକ କାଳର କେତେକ ଯୁନାଅର ଓକିଲଙ୍କୁ ପାଇଥିଲେ, ଅବଧୂତ ଆଉ ପିଙ୍ଗଳାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ବା ଗୁରୁଣୀ କରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଅନିଶ୍ଚିତତା ଏ ବ୍ୟବସାୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ । ଅଶାନ୍ତି, ଅସ୍ଥିରତା, ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ସର୍ବଦା ବ୍ୟବହାର ଅନ୍ୟତମ ଦୋଷ । ଅନେକ ସମୟରେ ଭଲ ମନ୍ଦ ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟ ନ ବୁଝି ନ ସୁଝି କେବଳ ବ୍ୟବସାୟ ହିସାବରେ ମକଦ୍ଦମା ନେବାକୁ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ବ୍ୟବସାୟରେ ଅନେକ ଶିଖିବାର, ଜାଣିବାର, କରିବାର ଅଛି । ବୁଦ୍ଧି ବିକଶିତ ହେବା ପକ୍ଷରେ, ଦୁଃସ୍ଥ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ବିଷୟରେ, ଦେଶର ଉପକାର କରିବା ବିଷୟରେ, ଏ ବ୍ୟବସାୟ ବଡ଼ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରେ । ତଥାପି କେଜାଣି କାହିଁକି, ଏ ବ୍ୟବସାୟ ମୋତେ ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ ।”

ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପ୍ରତିବାସୀ ଘନଶ୍ୟାମ ଭାରି ହସାସ୍ପ, ଚତୁର ବ୍ୟବସାୟୀ । ସେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପରି ଜଜ୍ ବା ସବ୍‌ଜଜ୍‌ଙ୍କ ମିସଲରେ ବସି ବଡ଼ ବଡ଼ ମକଦ୍ଦମା ଓ ଭଲ ଭଲ ପ୍ରବୀଣ ଓକିଲଙ୍କ ଜେରା ଓ ଯୁକ୍ତି ଶୁଣି ‘ସମୟ ବୃଥା ନଷ୍ଟ’ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଣ୍ଡା ଲାଭ ଆଶାରେ ଜଜ୍ କୋର୍ଟ ମକଦ୍ଦମା ନେଇ ବେଶ୍ ଗୁଡ଼ାଏ ପଇସା ଲାଭ କରି ନିଅନ୍ତି । ଇତି-ମଧ୍ୟରେ କଟକରେ ଖଣ୍ଡିଏ କୋଠା ଆରମ୍ଭ ହେଲଣି । ଗ୍ରାମରେ ଜମିବାଡ଼ି କିଣା ହେଉଅଛି । ଗ୍ରାମରେ ଦିନେ ତାଙ୍କର ପିତା ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଓ ଗର୍ବପ୍ରସାଦ ସମ୍ଭୋଗ କରି କହିଲେ, “ଘନ ଆମର କୁଳପାବନ ସତ୍ପୁତ୍ର, ସେ ଏକା ମୁଖିଆ ଓକିଲଟାଏ ହେବ । ତା ଜାତକ ଦେଖି ସୁବଳ ନାୟକେ କହିଅଛନ୍ତି, “ସେ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହେବ ।”

ଅନନ୍ତା ଗୁଳିର ବେଙ୍ଗଳା ପକାଇ ପକାଇ କହିଲା, “ସାନ୍ତେ, ବାବୁ ତ ଆଖିରୁ କଳା କାଢ଼ି ନେବେ । ମେଜ ବାଡ଼େଇ ଗର୍ଜନ କରି ଜବାବ ସୁଆଲ କରି ସତକୁ ମିଛ, ମିଛକୁ ସତ କରିଦେବେ । ହାକିମ ନ ମାନିଲେ ତା ହାତର କଲମ ଧରି ଲେଖା ବନ୍ଦ କରିଦେବେ । ତାଙ୍କ ଜବାବ ସୁଆଲ୍ ଜେରାରେ ଖୁସି ହୋଇ ଦୁଇ ପକ୍ଷର ମୁନ୍ଦେଇ ମୁଦାଲି

ତାଙ୍କୁ—" ବୁଢ଼ା ଶେଷ କଥା ଅଣାଙ୍କା କରି ଲବ ତାମୁଡ଼ ଓଁଡ଼ରକୁ ଅକଟି ମେର ପାଖରୁ କୁଣ୍ଡା ଅଲଗାଇ ଦେବାକୁ କହିଲେ ।

ଏହି ଘନଶ୍ୟାମ ବାବୁଙ୍କ ମନକୁ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ କଥା ଆସେ ନାହିଁ । ସେ କହନ୍ତି, ନିଜର ଦୋଷ ନ ଧରି ବ୍ୟବସାୟର ଦୋଷ ଧରିବା ଉଚିତ ନୁହେ ।

ନିପାଠୀ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ଉଦ୍ଭଟ ଶ୍ଲୋକ ଉଦ୍ଧାର କରି କହନ୍ତି—

"ଅକର୍ମୀ ଭୂମି ନିନ୍ଦନ୍ତି, ଜଳ ନିନ୍ଦନ୍ତି ବେଗିଣଃ ।

ଗଣିକା ପୁରୁ ନିନ୍ଦନ୍ତି, ଚୌର ନିନ୍ଦନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରମା ।"

ନ କରି ପାରିବ ତ ଯାଅ ଅବଧାନୀ—ସ୍କୁଲ୍‌ମାଷ୍ଟରି କର । ବ୍ୟବସାୟକୁ ନିନ୍ଦୁଚ କାହିଁ ? ଅଚ୍ଛା କହ ତ ଭଲ, ଅନ୍ୟ କେଉଁ ବ୍ୟବସାୟରେ ଲାଟ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କରମର୍ଦ୍ଦନ କରିଯାଇ ପାରେ ? ଓକାଲତି କର, ଗୁଣ ଦେଖାଅ, ପଇସା ଜମାଅ, ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି କମିଶନର ହୁଅ, ଲୋକେଲ ବୋର୍ଡ଼, ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ ବୋର୍ଡ଼ ମେମ୍ବର, ଭାଇସ୍‌-ଚେୟାରମାନ୍ ବା ଚେୟାରମାନ୍ ହୁଅ—ଦେଶ ଭିତରେ ଜଣେ ମୁଖିଆ ମନୁଷ୍ୟ ହେବ, ବ୍ୟବସାୟର ସୁବିଧା ଓ ଧନ ମାନର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜେ ଲାଟ୍ ବଡ଼ଲାଟ୍ ଦିନେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗରେ ହସି ହସି କଥା କହିବେ; ବସି ଖାନା ଖାଇବାର ତ ଅଧିକ କଥା । କାଲ୍‌ଟର କମିଶନରଙ୍କୁ ପଚୁରେ କିଏ ? ସେ ତ ଘରକା ମୁର୍‌ଗି ଡାଲ୍ ବରାବର୍, ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଘନଶ୍ୟାମଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ଧନଞ୍ଜୟ ମୁର୍‌କି ମୁର୍‌କି ହସି କହନ୍ତି, "ଥରେ ଘନ, ତୋ ବକ୍ତୃତା ସ୍ରୋତ ବନ୍ଦ କର । 'ରାମ' କହ, 'କୃଷ୍ଣ' କହ, ଭଲ କଥା କହ, ମୁଁ ତ ନିଜେ ମାନୁଛି ମୋର ଦୋଷ । ତୋର ଏତେ ବକାବକି କରିବାର ଦରକାର କଣ ?" ମନେ ମନେ ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କ ଦୁହା ଆବୃତାଇ କହନ୍ତି—

"ସବ୍‌ମେ ରସିଏ ସବ୍‌ମେ ବସିଏ ସବ୍‌କା ଲିଜିଏ ନାମ,

ହାଁଜି ହାଁଜି କରତେ ରହିଏ ବଇଠେ ଅପନା ଠାମ ।"

ହୃଦୟରେ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୋଷଣ କରି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଆଶାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ଥାଆନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ମୁଖରେ ଈଷତ୍ ବିଷାଦର ଛାୟା ପଡ଼ିଥାଏ । ତାହାର କାରଣ କଣ ଅଧୁ ବୈଷୟିକ ଜଞ୍ଜାଳର ଅଭାବ ? ସେ ତ ନିଜେ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ଅଧୁ ଲାଭକୁ

ତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ରାଜ୍ଞୀ ଘନଶ୍ୟାମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ତାଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ । ଏହି ବିଷାଦ-କାଳିମାର ଅନ୍ୟ କାରଣ ଥିଲାପରି ବୋଧହୁଏ । ଅୟସ୍କାନ୍ତ ମଣି ଯେପରି ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ମେରୁ-ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇଥାଏ, ଧନଞ୍ଜୟ ତାଙ୍କର ସକଳ ସୁଖ ଦୁଃଖ ବିଷୟ ଜଞ୍ଜାଳ ମଧ୍ୟରେ ନୀଳାବ୍ଜ-ଯୁଗ୍ମ-ଶୋଭିତ ଲାବଣ୍ୟସରସୀ ସଙ୍କାଶ ଗୋଟିଏ ଦେବକନ୍ୟାର (?) ମୁଖପଦ୍ମକୁ ଧ୍ରୁବତାରା ସଦୃଶ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ ଲାଭାଶା ସୁଦୂରପରାହତ, ତେଣୁ ବିଷାଦ । ସେ ମୁଖପଦ୍ମ କାହାର ? ପାଠକ ଅଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ପରିବାର ବେଢ଼ାମଧ୍ୟରେ ସଂଘଟିତ ବିଷୟ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ । ଜଣକର ଏକାନ୍ତ ଉଦ୍‌ଗତ ଭାବନାର ଛାୟା ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣରେ ପତିତ ହୁଏ କି ?

ଏକାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପାଇକରାୟଙ୍କ ମାତୃକ୍ରିୟାର ଏକ ବର୍ଷ ଅନ୍ତେ ବିବାହ ବିଷୟରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ସ୍ୱୀକାର ସମ୍ମତ ଆଦାନପ୍ରଦାନର ଆୟୋଜନ ହେଲା । ଅଳଙ୍କାର, ଯାନବାହନ, ଗୋ, ଭୂମି ସମସ୍ତ ଦେବାନେବା ବିଷୟ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ମତାନ୍ତର ହେଲା । ପାଇକରାୟଙ୍କ ଭାଇ ପୁରଞ୍ଜୟ କହିଲେ ଯେ ଅଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ବିଜେ ଅସ୍ଥାନକୁ ଗୃହପଣ ଯୌତୁକ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏହି ବିଷୟ ଶୁଣି ହରିଚନ୍ଦନ ବିପନ୍ନ ହେବାର ପାଠକେ ଜାଣିଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ କନ୍ୟାପକ୍ଷ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ । କାରଣ, ବିଜେ ଅସ୍ଥାନ ହରିଚନ୍ଦନ ବଂଶର ସେ ଖଣ୍ଡମଣ୍ଡଳରେ ବିଶିଷ୍ଟତାର ହେତୁ । ଏଥିନିମିତ୍ତ ପାଇକରାୟଙ୍କ ବଂଶ ସହିତ ବହୁ ମାଲିମକଦ୍ଦମା ଲାଗି ପ୍ରିଭି କାଉନ୍‌ସିଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ ମୀମାଂସା ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ବଂଶର ଗୌରବହାନି ଓ ତହିଁରେ କଳଙ୍କ କାଳିମା ଲେପନ କରିବାକୁ ବଂଶର କେହି ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । କନକଲତା ମୁହଁକୁ ଅନାଇ ବଡ଼ ଦୁଇ ଭାଇ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ହରିଚନ୍ଦନ ନ ଯଯୌ ନ ତସ୍ଥୌ ହୋଇ ଉତ୍କଣ୍ଠ ହେଲେ । କେବଳ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯେ କି ଉପନ୍ୟାସସୁଲଭ କଳ୍ପନା ପ୍ରଭାବରେ ଜଗତକୁ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେ ଏ ବିଜେ ଅସ୍ଥାନକୁ ମାଗିବା ଲୋକର ଓ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେବା ଲୋକର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାକୁ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇଲେ । ବିବାହକୁ କେବଳ ପ୍ରେମପରତନ୍ତ୍ର

ନ କରି ଗୋଟିଏ ଜଘନ୍ୟ ବ୍ୟାପାର କରିବାପ୍ରତି ତାଙ୍କର କ୍ଷୋଭ ଓ ଘୃଣା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳବତ୍ ଗର୍ଜନ କଲା । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ତୃତୀୟ ପ୍ରଣ ପଣ କଲେ, ଯେବେ ଏକେ ଅସ୍ଥାନରୁ କପର୍ଦ୍ଦକ ଯୌତୁକସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୁଏ, ତେବେ ସେ ଗୃହରେ ଅଗ୍ନିସଂଯୋଗ କରିବେ, ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବେ କିମ୍ବା ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହେବେ । ତୃତୀୟଟି ପରି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିର୍ବାଚନ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟିର, ବିଶେଷତଃ ଉଦ୍ବନ୍ଧ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ଯେ କାହିଁକି କଲେ, ତାହା ସେହି ଜାଣନ୍ତି । ସ୍ୱଭାବେ ମୂର୍ଚ୍ଛନ୍ନ ଗଡ଼ିଲେ । ଯାହାହେଉ କନକଲତାର କପାଳ ଫାଟିଲା । ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ପାଇକରାୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ, ନିକଟତମ ଲଗ୍ନରେ ପୁତ୍ରର ବିବାହ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦେବେ । ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ରପ୍ରତି ସେ ଅଞ୍ଚଳର ବହୁ ଧନାଢ଼୍ୟ ଓ କୁଳୀନ କନ୍ୟାଦାୟଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ସତୃଷ୍ଣନୟନରେ ଅନାଇ ରହିଥିଲେ । ରାତିଟି ଅଶାନ୍ତିରେ କଟାଇ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଉଠି ପୁତ୍ର ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଓ ବିବାହ ବିଷୟରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତେ, ଚାକର କହିଲା, ବାବୁ ପୁରୀ ଗଲେଣି । ରାତିରୁ ପାହାନ୍ତିରି କରିବାରୁ ପିତାଙ୍କ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହୋଇ ଦେଖା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପାଇକରାୟ କହିଲେ, "ହା କଳିକାଳ ! ଟୋକାଟା ବିଗିଡ଼ି ଗଲା । ବଂଶମର୍ଯ୍ୟାଦା ଜ୍ଞାନ ହେଲା ନାହିଁ ।" ପାଇକରାୟ ଗୃହିଣୀ ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ବାହୁନି କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ବାହୁନାର ବିଷୟ ଏହି—"ପୁଅର ମନରେ ସୁଖ ନାହିଁ, ଏତେ ଦିନ ଅପେକ୍ଷା କରି ବୋହୂମୁହଁ ଦେଖିବି ଆଶା କରିଥିଲି । ଅକାଳରେ ସବୁ ଆଶା ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଚନ୍ଦ୍ରମା ପରି ବୋହୂର ମୁହଁ, ଚମ୍ପାଫୁଲ ପରି ଦେହର ରଙ୍ଗ । କଜଳପାତି ପରି ଚକ୍ଷୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆକାର, ଲକ୍ଷ୍ମୀପରି ରୂପଗୁଣବତୀ । ଏପରି କନ୍ୟାରତ୍ନ ହରାଇ ବସିଲେ । ଟଙ୍କାକଉଡ଼ି ଜମି ବାଡ଼ି କଣ ହେବ ? ପୁଅ ଥିଲେ କେତେ କମେଇବ । ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।" ଏପରି କବିତା ଛନ୍ଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ଉଆସରେ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧର ଭାନୁମତୀଙ୍କ ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନାବତ୍ ପାଇକରାୟଙ୍କୁ ଶେଳବିଦ୍ଧ କଲା । ସେ ସେଠାରେ ନ ରହି ଅଶୁଭସୂଚକ ବିଳାପ ବନ୍ଦ କରିବାର ଆଦେଶ ପ୍ରଚାର କରି ଅନ୍ୟତ୍ର ଗମନ କଲେ । ସେ ମନେ କଲେ, ପୁତ୍ରର ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ବନ୍ଧକୁ ନାରୀଜାତିର ବିଳାପରୂପ ଜଳପ୍ରବାହ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦୃଢ଼ତର କରିବାକୁ ହେବ । ହାୟ ! ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପରିବାରର

ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀ ପରାମର୍ଶର ଅଭାବ ଏ ପରିବାରରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏଠାରେ ସତୀ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୃହକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ନୁହନ୍ତି, ଗୃହର ରକ୍ଷିଣୀ ମାତ୍ର । ବାସ୍ତବରେ, ଏପରି ଯୌତୁକ ଦାବୀ ଯେ ଅନ୍ୟାୟ, ଏହା ସମସ୍ତେ ବେଶ ବୁଝିପାରିଲେ । କେବଳ ଶକ୍ତକୁମ୍ଭ ପୟୋମୁଖ ତୋଷାମୋଦକାରୀ ଦଳ ସ୍ୱାର୍ଥପରଙ୍କ ପୋଷକତା କଲେ । ସେମାନେ ଯେବେ ଅପ୍ରବାଚ୍ୟଦ୍ୱାରା କେବଳ ସ୍ୱାର୍ଥପରଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଆନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ କେତେ ପରିବାର କେତେ ଅଶାନ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥାନ୍ତେ ! ଅହା ! ଏହି ବିବାହପଣ କେତେ ଅଜ୍ଞାନ ବୃଣ୍ୟରୁ ! ଧିକ୍ ତୁ କାଞ୍ଚନ ! ତୁ କି ସ୍ନେହ ମମତା, ଜାତି, ଧର୍ମ, ଭଦ୍ରତା, ଶିଷ୍ଟତା, ପ୍ରେମପ୍ରଣୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ପଦାଘାତ କରିପାରୁ ? ଧିକ୍ ଯୌତୁକ ! କେବେ ତୋ କବଳରୁ ଲୋକେ ମୁକ୍ତି ଲଭିବେ ? ତୁ ଯେ ବିଷବୃକ୍ଷ । ଦିନକୁ ଦିନ ମୂଳ ବିସ୍ତାରପୂର୍ବକ ସମାଜର ଭିତ୍ତିକୁ ଦୃଢ଼ରୁ ଦୃଢ଼ତରରୂପେ ଅଚ୍ଛାଦନ, ଆକର୍ଷଣ କରି ବିକଳ, ବିକୃତ ଓ ହୃଦୟହୀନ କରି ଦେଉଅଛୁ । ହାୟ କନକଲତା ! ତୁମ୍ଭର ଦଶା କଣ ହେବ ? ହେ ଧନଞ୍ଜୟ ! ତୁମ୍ଭର ଶିକ୍ଷା କି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅକାରଣ ? ସରଳା ଅବଳା କୁଳବାଳାକୁ ମର୍ମାନ୍ତିକ ଦୁଃଖ ଶୋକ ଏମନ୍ତ କି ମୃତ୍ୟୁର କରାଳ କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ କି ତୁମ୍ଭେ ସମର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ ?

ହରିଚନ୍ଦନ କାନ୍ଦିଲେ । ତାଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ଆହାର ନିଦ୍ରା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଦିନକୁଦିନ ଦୁର୍ବଳ ହେଲେ । ତଥାପି ମୂର୍ଖ କଠୋର ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ କନକଲତାର ବିବାହର ଯୋଗାଡ଼ ଅନ୍ୟତ୍ର କରିବାରେ କୃତସଙ୍କଳ୍ପ ହେଲେ । ଏଣେ କନକଲତା କୃଷ୍ଣପକ୍ଷର ଶଶିକଳା ପରି ଅନୁଦିନ ମଳିନ ହୋଇଗଲା । ଶିଶିରର ମୃଣାଳଲତା ପ୍ରାୟ ଦିନକୁଦିନ ଝାଉଁଳିଗଲା । ଶେଷରେ ଉତ୍କଟ ଜ୍ୱର ଓ ହୃଦ୍‌ବେଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାଶାୟିନୀ ହେଲା । ତାହାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସି ବୃଦ୍ଧ ଶତପଥୀଏ ଶ୍ଳୋକ ଆବୃତ୍ତି କଲେ :—

ଯଚ୍ଚିନ୍ତିତଂ ତଦିହ ଦୂରତରଂ ପ୍ରୟାତି
ଯଚ୍ଚେତସା ନ ଗଣିତଂ ତଦିହାଭ୍ୟୁପୈତି ।
ପ୍ରାତର୍ଭବାମି ବସୁଧାଧିପ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ସୋଽହଂ ବ୍ରଜାମି ଗହନଂ ଜଟିଳସ୍ତପସ୍ୱୀ ।”

ସ୍ୱୟଂ ମହାପୁରୁଷ ଜୀବନରେ ନ ଏପରି ହେଲା, ଅନ୍ୟେ ପରେ

ଙ୍କ କଥା । ସଖୀମାନେ ମନେ କଲେ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ କଲ୍ୟାଣ କରିଗଲେ—କନକର ଦେହ ଭଲ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ କନକର ରୋଗ ଯେ ଦେହରେ ନୁହେଁ, ମନରେ । ଶେଷରେ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଏ ଦୃଶ୍ୟ ସହି ନ ପାରି ପିତାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ବିଜନ ଅସ୍ଥାନରେ ମୋର ଯେଉଁ ଅଂଶ ତାହା କନକକୁ ଯୌତୁକ ଦିଆଯାଉ ।" ଜନନୀ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ, "ବାବାରେ ତୋର କୋଟି ପରମାୟୁ ହେଉ । ଅକ୍ଷୟକୀର୍ତ୍ତି ଅର୍ଜନ କର ।" ତାସ୍ପୁରବର ଅର୍ଜୁନ ବାବୁ ଡାକ୍ତର ଆସି ଆନୁପୂର୍ବିକ ବିବରଣ ଶୁଣି ସମୁଦ୍ର ହାଉଆରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ରୋଗୋପଶମ ହୋଇପାରେ କହି ରୋଗୀକୁ ପୁରୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଏପଟେ ଧର୍ମ ବାଧୀୟଛେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଗରୁଡ଼ସ୍ତମ୍ଭ ନିକଟରେ ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାର ଦଣ୍ଡାୟମାନ । କାହାର ମନରେ କେଉଁ ଭାବ । "କୃପାସିନ୍ଧୁ ବଦନ କର ଅବଲୋକନ କେଉଁ କରମହୀନ ଜନ" ଉଚ୍ଚାରିଣୀ ବୋଲି ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଦୁଇ ଚକ୍ଷୁରୁ ଦରଦରଗଳିତ ଧାର ବହିଯାଉଅଛି । ଗଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନୋମଧ୍ୟରେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଏହି ମନ୍ଦିରର ଇତିହାସର ସ୍ମୃତି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବିସ୍ମୟବିହ୍ୱଳ କରିଦେଇଛି । ସେ ବିସ୍ମୟବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରରେ ସେହି ଅମ୍ବରଚୁମ୍ବୀ ମନ୍ଦିରସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁଅଛନ୍ତି । "ବଡ଼ ଦେଉଳ, ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡ, ବଡ଼ ପାହାଚ, ବଡ଼ ପଣ୍ଡା, ଏଠାରେ ସବୁ ବଡ଼ । ଏଠାରେ ଶ୍ମଶାନ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର । ଧନ୍ୟ ହେ ନୃପତି ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ! ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସମ୍ରାଟ୍ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ । ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର କୀର୍ତ୍ତିମୟ ଜୀବନ ! ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ କାଳର କରାଳ ଦନ୍ତ ତୁମ୍ଭର କୀର୍ତ୍ତିକୁ ବିନଷ୍ଟ କରିପାରି ନାହିଁ । କି ମହାବିରାଟ କଳ୍ପନା ଘେନି ଏହି ମହାବ୍ୟାପାରର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲ ! ଏହି ପବିତ୍ର ସଂକଳ୍ପ ଆରବ୍ଧ କରିଥିଲ ! ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଦେଶଦେଶାନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଉତ୍ତରରେ ତୁଷାରକିରୀଟ ହିମାଦ୍ରିଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ସିନ୍ଧୁନୀରଧୌତ କନ୍ୟାକୁମାରୀ, ପୂର୍ବରେ

ବ୍ରହ୍ମଦେଶରୁ ପଶ୍ଚିମରେ ପଞ୍ଚନଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିଗ୍‌ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଜନପଦରୁ କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀ, ଶଙ୍କର, କବୀର, ଚୈତନ୍ୟାଦି କେତେ କେତେ ମହାପୁରୁଷ ଆସି ଆଣି ଶକ୍ତିର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ଏହି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୀଳା କରିଗଲେ । ହିନ୍ଦୁ-ବୌଦ୍ଧ-ଶୈବ-ବୈଷ୍ଣବ-ବୈଦିକ-ପୌରାଣିକ-ଧର୍ମମାନଙ୍କର ମହାସମନ୍ୱୟ-ସ୍ଥଳୀ ଏହି ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର କି ମହୀୟସୀ ଶକ୍ତି ! ଧନ୍ୟ ଏହି ବୀଚିମାଳାଶୋଭିତ ମହୋଦଧିବିଧୌତ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳୀ ! ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠ !" କନକଲତା ମନରେ କି ଏକ ଅପୂର୍ବ ଶକ୍ତିର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ସକଳ ଦୁଃଖର ହରଣକର୍ତ୍ତା । ହରି ତାଙ୍କର ନାମ । ଦେବଦର୍ଶନ କରି ହରିଚନ୍ଦନ ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମଣପୂର୍ବକ ପୂର୍ବ-ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୃହରେ ବାସ କଲେ ।

ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳୁ ଏହି ଯାତ୍ରୀମାନେ ସମୁଦ୍ର ସ୍ନାନ କରନ୍ତି । ଦିନେ କନକଲତା ଦେଖିଲା—ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଏ କିଏ ! ଚାରିଚକ୍ଷୁ ମିଳିତ ହେଲା । ହଠାତ୍ ପ୍ରଣୟର ଗୋଟିଏ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଧାରା ତାହା ଧମନୀ ମଧ୍ୟରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲା । ଏ ହେତୁ ମିଳନ ଯାହା ଥରେ ଅଖଣ୍ଡଳମଣି ବେଢ଼ାରେ ହୋଇଥିଲା । ରୂପର କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ! ଏହାଙ୍କ ମନରେ କି ଏହିପରି ଦୁଃଖ-କୀଟ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି ! ମୋ ସ୍ମରପାଇଁ ଏତେ କଷଣ ସହିଲେ ? ଧନଞ୍ଜୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପରସ୍ପରଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । କନକଲତା ସେ ଆଲିଙ୍ଗନ ଅନୁଭବ କଲା । ତାହାର ଧମନୀ ଭିତରେ କି ସେହି ହରିଚନ୍ଦନ ରକ୍ତଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ଧନଞ୍ଜୟ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ରୋମାଞ୍ଚ ସମ୍ପାଦନ କଲା । ଯେଡ଼େ ବନ୍ଧୁ ହେଉ ପରସ୍ପରର ଆଲିଙ୍ଗନରେ ଏତାଦୃଶ ଅନୁଭୂତି ଅସମ୍ଭବ । ଏଥିରେ ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁର ଆଲିଙ୍ଗନ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଥିଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ଦୂରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ରାଜେନ୍ଦ୍ରଜନନୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣତ ହେଲେ । ସେହି ପରିଚିତ ଧନ-ଜନ-ଗୋପ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଶୀର୍ବାଦଧାରା । କିନ୍ତୁ ଏଥର ସେ ଧାରା ପଛରେ ଦରବିଗଳିତ ନୟନାଶ୍ରୁ ଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ସେ ଅଶ୍ରୁ-ବିନ୍ଦୁ ଯେପରି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ତରଳାଗ୍ନି ବତ୍ ଅନୁତପ୍ତ ଧନଞ୍ଜୟର ହୃଦୟ ବିଦ୍ଧ କଲା । ସେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କରି କହିଲେ, "ମା !

ମୋର ସମସ୍ତ ଦୋଷ ମାର୍ଜନା କର । ଏଣେ ପିତୃବାକ୍ୟ ତେଣେ ବିବେକର ବୃଶ୍ଚିକଦଂଶନ ସହି ସହି ମୁଁ ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଅଛି ।” ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଜନନୀ ଆଉ ସହି ନ ପାରି ସେହି ବାତବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ସମୁଦ୍ର ତଟକୁ ବିକଳ-ବିଳାପଦ୍ୱାରା କ୍ଷଣେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ କଲେ । ହରିଚନ୍ଦନ ଏଥିରେ ବାଧା ଦେଇ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ସ୍ୱବାସାଭିମୁଖରେ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲେ । ବନ୍ଧୁଦ୍ୱୟର ବିଚ୍ଛେଦ କଷ୍ଟ କ୍ଷଣକରେ ଅଶ୍ରୁନୀରରେ କେଉଁଅଡ଼େ ଭାସିଗଲା । ନୂଆବୋହୂମାନେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ପରିହାସ-ସ୍ରୋତରେ ଭସାଇ ଦେଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ କୋଡ଼ରେ ଘେନି ପ୍ରଚୁର ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କଲେ । ଆଉ ଚିରଦୁଃଖିନୀ କନକଲତା, ତାହା କଥା କଣ କହିବୁଁ ? ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନାଠାରୁ କଳ୍ପନାର ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗାଡ଼ିରେ ବସାକୁ ଫେରୁଥିଲା ଗାଡ଼ିର ଛିଦ୍ରବାଟେ ଅନବରତ ସେହି ଚିର ପିପାସିତ ନୟନରେ ସେହି ପ୍ରଣୟପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବିଷାଦମ୍ଳାନ ମୁଖପଦ୍ମକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲା । ଚିରତୃଷାର୍ତ୍ତ ଚାତକ ଯେପରି ନବବାରିଧାରାକୁ ସମ୍ଭାଷଣ କରେ, ସେ ସେହିପରି ନୀରବ ସମ୍ଭାଷଣ କରି ହୃଦୟ ମନ ଶୀତଳ କଲା । ସେହି ବାରିଦବାରି ପାନ କରି ତାହାର ଚିରଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣ ଯେପରି ଶୀତଳ ହେଲା । ଯେପରି ତାହାର ଧମନୀରେ ରୁଧିରଧାରା କ୍ଷିପ୍ରତର ଗତି କଲା । ଯେପରି ତାହାର ନିଦ୍ରିତ ସଂଜ୍ଞା ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହେଲା । ଦର୍ଶନରେ ତ ଏତେ, ମିଳନରେ କଣ ନ ହୁଅନ୍ତା ! ବୋଧହୁଏ ବିରହବିଧୁରା ମୁମୂର୍ଷୁ ତାକୁ ଚାହିଁ ବଞ୍ଚି ଉଠନ୍ତା ପରି !

ପାଇକରାୟଙ୍କ ବାଞ୍ଛିତ ଯୌତୁକ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ତ ଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । କେବଳ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଦେଶତ୍ୟାଗ ବିବାହରେ ବାଧା ଘଟାଇଥିଲା । ସେ ପିତାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଲଜ୍ଜା ଏବଂ ଦୁଃଖରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ, ଏପରି ବିକ୍ରୟମୂଳ ବିବାହ ସେ କଦାପି କରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କନକର ଏତାଦୃଶ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସେ ଅଧିକତର ଲଜ୍ଜିତ ଓ ଅନୁତପ୍ତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ କନକର ରୋଗୋପଶମ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ରୋଗର ନିଦାନ ବିଷୟରେ ଆଉ କାହାରି ସଂଶୟ ରହିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତ

ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରିଗଲେ ଏବଂ ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଶରୀରପ୍ରସ୍ଥିତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର—ସୁଭାଗ୍ୟ, ଧୀର, ଗୁଣବାନ୍ । ତାହାର ମନରେ ଚିରକାଳ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଜମି ଖଣ୍ଡେ ନେବା ଯେ କେତେଦୂର ହୀନତାବ୍ୟଞ୍ଜକ, ତାହା ପାଇକରି ବୁଝିପାରିଲେ । ତେଣୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ । ପରେ କନକର ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ହେଲେ ତାହା ନାମରେ ସେ ବିକେ ଅସ୍ଥାନ ଲେଖା ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ଯେତେବେଳେ ବେଦିରେ ବରକନ୍ୟା ବସିଥାନ୍ତି ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ କରୁଥାନ୍ତି, ବାଳିକା ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକ ବୃଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଶତପଥୀଙ୍କ କଣ୍ଠୋଚ୍ଚାରିତ ମନ୍ତ୍ର ସର୍ବୋପରି ଶ୍ରୁତ ହେଉଥାଏ । ସେ କି ଉତ୍ସାହ ଆବେଗମୟ ସ୍ୱରରେ ବୋଲୁଥିଲେ :—

ଓଁ ଯଥେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରାଣୀ
ଯଥା ରାମଦେବସ୍ୟ ସୀତା
ଯଥା ରାବଣସ୍ୟ ମନ୍ଦୋଦରୀ
ଯଥା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରସ୍ୟ ଗାନ୍ଧାରୀ
ଯଥା ଶାନ୍ତନୋର୍ଗଙ୍ଗା
ଯଥା ନଳସ୍ୟ ଦମୟନ୍ତୀ
ଯଥା ସୌଦାସସ୍ୟମଦୟନ୍ତୀ
ଯଥା ପୁରୁରବସ୍ୟ ଉର୍ବଶୀ
ଯଥା କନକଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଗୌରୀ
ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ରୋହିଣୀ
ଯଥା ଅଦିତ୍ୟସ୍ୟ ଛାୟା
ଯଥା ବଶିଷ୍ଠସ୍ୟାରୁନ୍ଧତୀ
ଯଥା ସୁଗ୍ରୀବସ୍ୟ ତାରା
ଯଥା ଗୌତମସ୍ୟାହଲ୍ୟା
ଯଥା ଅର୍ଜୁନସ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରା
ଯଥା ଯୋଗେଶ୍ବରସ୍ୟ ମୈତ୍ରେୟୀ
ଯଥା ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ସାବିତ୍ରୀ
ଯଥା ବିଷ୍ଣୋ ରୁକ୍ମିଣୀ
ଯଥା ଉମା ପଶୁପତେରେବଂ
ତୁଭ୍ୟମହଂ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ବିବାହାନ୍ତେ

ଏ ଜଗତର ସ୍ରଷ୍ଟା ମଙ୍ଗଳମୟ । ସେ ଯାହା କରନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ କରନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର କନକଲତା ସହିତ ଯେ ବିଚ୍ଛେଦ ତାହା ଆପାତତଃ ବିଷାଦମୟ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ହେଲେହେଁ ପରିଣାମରେ ହିତକର ହେଲା । ସୁଦୀର୍ଘ ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ମିଳନ ବଡ଼

ମଧୁମୟ । ଯାହାପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ଅଧିକ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହିଥାଏ, ତାକୁ ସେ ସେତେ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ମଣେ । ଦର୍ଶନ ଓ ମିଳନ ପ୍ରଣୟର ଜନକ ହେଲେହେଁ ବିଚ୍ଛେଦ ଓ ଅଦର୍ଶନ ତାହାର ବୃଦ୍ଧିକାରକ । ଅପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶଙ୍କା ଯେତିକି ବଳବତ୍ତର ହୁଏ, ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ସେତିକି ବଳବତୀ ହୁଏ, ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଣୟର ଲକ୍ଷଣ । ଯାହା ସହଜରେ ମିଳିଯାଏ, ତାକୁ ମାନବ ଅକିଞ୍ଚିତ୍କର ହେୟ ମଣେ । ବିଚ୍ଛେଦରୂପ ଅନଳରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଣୟକାଞ୍ଚନ ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ପବିତ୍ରୀକୃତ ତାହା କି ଅମୂଲ୍ୟ । ସୁତରାଂ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ବିବାହ-ପ୍ରସ୍ତାବରେ ବିଘ୍ନ ଓ ବିଳମ୍ବ ତାଙ୍କର ବିବାହିତ ଜୀବନକୁ ମଧୁରତର କରିଦେଲା । ଦୁଃଖ ଯେତେବେଳେ ଆସେ, ସେ ଗହଣରେ ଅନ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୁଃଖ ଘେନି ଆସେ । ପୁଣି ସୁଖ ଯେତେବେଳେ ଆସେ, ସେ ତ ଏକାକୀ ଆସେ ନାହିଁ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ବିରହବିଷାଦ ତାଙ୍କର ସୁଖଶ୍ରୀ ଅଭାବଜ ଦୁଃଖକୁ ଶତଗୁଣିତ କରିଥିଲା । ବିବାହ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୁଖଶ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଯୁଟିଗଲା । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଧନଞ୍ଜୟ କନକଲତାକୁ କୌତୁକରେ କହନ୍ତି, "ତୁମ୍ଭ ସହିତ ସୁଖଶ୍ରୀକୁ ମୋର ଭଉଣୀ ରଖିଥିଲ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଆସିଲ ।" ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସବୁବେଳେ କହନ୍ତି, "ବୋହୂଟି ମୋର ମା ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ, ଆସି ଗୋଡ଼ ଦେଇ ଦେଇ ପୁଅର ସୁଖଶ୍ରୀ ହେଲା । ଜହ୍ନୁଣା ଧାନ ଗଜା ହେଲା । ଶୁଖିଗଲେ ଫୁଲ ଫୁଟିଲା । ମୋର ଘର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ କୁଳ ପବିତ୍ର ହେଲା । ମା ବାପ ମୋର ଘରପାଇଁ ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀଟିକୁ ବଢ଼ାଇଥିଲେ ।" ହରଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀ ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କ ଛାତି କୁଣ୍ଢେ ମୋଟ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଚନ୍ଦନ ବୋଳା ହେଲା ପରି ମଣନ୍ତି । ମାସି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଶୁଣି ଆକ୍ଷେପ କରନ୍ତି, "ହାୟ ! ଏହି କାକତାଳୀୟ ନ୍ୟାୟରେ କେତେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିରୀହ ବାଳିକା କେତେ ନିଗ୍ରହ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ବିବାହ ପରେ କିଛି ଦୁର୍ଘଟନା ଘଟିଲେ ନବବଧୂମାନଙ୍କୁ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଦୁର୍ଯୋଗର ମୂଳ ହେତୁ ମଣି ଶ୍ୱଶୁରଘରେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରନ୍ତି ।" ଯାହାହେଉ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ୍ରଳମଣି ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ଶାଶୁଙ୍କ "ଧନ-ଜନଗୋପଲକ୍ଷ୍ମୀ" ଆଶୀର୍ବାଦ କଥା ସବୁଦିନେ ମନେ ଥାଏ । କନକଲତା ଯେତେବେଳେ ଦୁଃଖ କରି କହେ, "ହାଇ ରେ ! ମୋ ପରି ଛାର ପ୍ରାଣୀ ପାଇଁ ତମେ କେତେ କଷ୍ଟ ସହିଲ ।" ଧନଞ୍ଜୟ କେବେ ସସ୍ନେହ ଚୁମ୍ବନ, କେବେ କାଳ୍ପନିକ କେଶ ଆକର୍ଷଣ, କେବେ ଗଣ୍ଡଦେଶରେ ଅଙ୍ଗୁଳି

ସ୍ମିତାଦରପୂର୍ବକ କହନ୍ତି, "ଯାଅ ହେ, ସେତେବେଳେ ତ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି, ଗୋଟାଏ ଖବର କିମ୍ବା କିଛି ଠିକଣା ସଙ୍କେତ ପଠାଇଲ ନାହିଁ । ଏତେବେଳେ ସେକଥା କହିଲେ କଣ ହେବ ?"

କନକ—ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ମୁଁ କେଉଁରେ କଣ କରନ୍ତି ?

ଧନଞ୍ଜୟ—ତାହିଁକି ଗୋଟାଏ ହଂସ, ଖଣ୍ଡେ ମେଘ, ଗୋଟାଏ ପାରା କିମ୍ବା କୌଣସି ଦୂତ ପାଇଲ ନାହିଁ ?"

କନକ—ହାଇ ରେ କଳିକାଳ ! ଓଲଟା କଥା କିଏ କହିବ ? କେଉଁକୁ ପର ଯକ୍ଷ ପଠାଇଥିଲ ?

ଧନଞ୍ଜୟ—ସାଧାରଣ କଥା ତ ସାଧାରଣ । ଓଲଟା କଥା ତ ଅତି ସ୍ନେହର ଲକ୍ଷଣ ।

ଏହିପରି ରଙ୍ଗହାସ୍ୟରେ କାଳ ଅତି ଚଞ୍ଚଳ ବିତିଗଲା । ବିବାହ ପରେ ଧନଞ୍ଜୟ ଗୃହକର୍ମ ଉପଲକ୍ଷରେ ବିଦେଶ ଗଲେ । ସେ ହିଁ ଦୂରରୁ ଦେଖି ଗୃହକର୍ମର ହାକିମୀରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଏବେ ଗୃହକର୍ମସ୍ୱରୂପ ଦକ୍ଷିଣା ଲଢ଼ୁ ନଦେ ଗୃହ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଦ ଜାଣିଲେ । ସେ ଦୋଦୁଲ୍ୟମାନଚିତ୍ତ ହେଲେ । କନକଲତାର ଯୁକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ଓକାଲତିରେ ଅପୂର୍ବ ଅନିଶ୍ଚୟତା ଓ ଗୃହକର୍ମର ପରାଧୀନତା ଭାବି ଇତସ୍ତତଃ କରୁଥିଲେ । କନକ କହିଲା, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଜୀବିକା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣଦୋଷଯୁକ୍ତ ନୁହେ । ଓକାଲତିର ଅସ୍ଥିରତା, ପରମୁଖା-ପେକ୍ଷିତା, ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରୂପ ପ୍ରଲୋଭନାଦି ପରି ଗୃହକର୍ମର ପରାଧୀନତା, ସ୍ଥାନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଭୃତି ଅସୁବିଧା ଓ ବିବିଧ ପ୍ରଲୋଭନ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ କେହି ନୁହେ । ପରନ୍ତୁ ଆଇନବ୍ୟବସାୟଦ୍ୱାରା ବିପନ୍ନର ସହାୟତା, ସ୍ୱଦେଶର ଉନ୍ନତି, ଏକସ୍ଥାନରେ ରହିବା ସୁବିଧାଜନିତ କାୟ-ମନର ସ୍ଥିରତା ଓ ଶାନ୍ତି ଲୋଭନୀୟ ଅଟେ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଧନର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୃହକର୍ମର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଅଳ୍ପ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଦୋଦୁଲ୍ୟମାନଚିତ୍ତ ଏହି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ବାଳିକାର ସ୍ଥିରନିଶ୍ଚିତ ଉପଦେଶଦ୍ୱାରା ସୁମୀମାଂସିତ ହୋଇଗଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । କନକ ଏତେ ବୁଦ୍ଧି କାହୁଁ ପାଇଲା ? ପୁଣି ମନେ କଲେ, "ଲୋକେ କହନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପ୍ରଖରବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନା । ପୁଣି କନକ ତ ହରିଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ କନ୍ୟା, ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଗିନୀ ।" ଜମା କହିଲା, ନଅବୋଜ, ଏକା ଭାଇଙ୍କି ଆପଣା

ପାଲଟରେ ପକାଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସବୁଦିନେ ରହିବାର ଇଚ୍ଛା ଫିକରୁଛି ବଲ ।" କନକ କହିଲା, "ନା ଭଉଣି, ପରାଧୀନତା ମାନେ ହିଁ ଦୁଃଖ । ଓକିଲାତି କୋଉଁ ପୂରା ସ୍ୱାଧୀନତା ? ତଥାପି ଗୃହକର୍ମଠାରୁ ଭଲ । ମୋ ଭାଇ କୃଷ୍ଣଦନ ଗୋଟିଏ ଗୃହକର୍ମ କରିଥିଲେ, ଦିନ ରାତି ଚିନ୍ତା, ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅସୁବିଧା ବିଷୟ ଦେଖି ସବୁବେଳେ ଅକ୍ଷେପ କରିବାର ମୁଁ ଶୁଣିଛି ।" ଧନଞ୍ଜୟ କୃଷ୍ଣଦନ ଗ୍ରାମରେ ରହି ପୂରା ଗଲେ । କନକଲତାକୁ ସେ ସାମୟିକ ବିଚ୍ଛେଦ ବଡ ବାଧେ । ପରିବାର ସଙ୍ଗରେ ନେବାର ପାଇଁକରି ବଡ଼ ବିରୋଧୀ ହେବେ । ତା ପୁଣି ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ କିପରି ହେବ ? ପୁଣି ଶାଶୂ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ମନରେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟ ହେବ । ସେ ସଙ୍ଗରେ ଗଲେ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର କଷ୍ଟ ହେବ । କାରଣ, ତାଙ୍କ ଅଣ୍ଟାବନ୍ଧା ରୋଗରେ ଶାଶୂ ସହାୟ । ତେଣୁ ପରିବାରର ସୁଖ ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ କନକ ନିଜର ସୁଖ ସୁବିଧାକୁ ବିସର୍ଜନ କଲେ । କନକଲତା ଆସିବା ଦିନରୁ ଏ ଘରର କେତେ କଥା ବଦଳିଲାଣି । ତୁଳସୀ ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅଣ୍ଟା ଟପି ସାର ଗୃହ ଅସିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି । କନକ ନିଜ ବାପ ମାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଶାଶୂ-ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ ଓ ସହୃଦ ବ୍ୟବହାରର ଅବତାରଣା କରିଅଛି । ଉଭୟେ ଏହି ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀରୂପିଣୀ ବଧୂଟିର ଅପୂର୍ବ ପ୍ରଭାବ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ବୁଝିଲେଣି । ସମସ୍ତେ କହୁଥିଲେ, "ଧନ୍ୟ କନକଲତା ! ଦୁହିତା ଦୁଇ କୁଳକୁ ହିତା ଅବା ପିତା ।" ପାର୍ବତୀଙ୍କଠୁ ଏ ବିଷୟକ ପତ୍ର ପାଇ ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ଉଭୟେ କୃତକୃତ୍ୟ ଓ ପରମାନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଉମାର ବାଲ୍ୟବୈଧବ୍ୟ କନକର କୋମଳ ପ୍ରାଣରେ ଶେଲବିଦ୍ଧ କଲପରି ହୋଇଅଛି । କିଅଣ କଲେ ଉମା ନିଜର ଦୁଃଖ ପାସୋରି ପାରିବ, କନକ ତାହାର ଅଶେଷବିଧ ଯତ୍ନ କରିଅଛି । ଏପରି କି ଉମାପାଇଁ ସେ ନିଜେ ଭଲ ଭଲ ପୋଷାକ ବା ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧି ନାହିଁ । ଭାଗବତ, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଆଦି ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁହେଁ ପଢନ୍ତି । ନାନା ସାଧୁବାଣୀ, ସିଲେଇ କରି ଫ୍ରେମ୍‌ରେ ବନ୍ଧାଇ ଟଙ୍ଗାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଉମା କନକଲତାକୁ ଦେବକନ୍ୟାରୂପେ ମଣେ ଓ ନିଜର ବିଷାଦମୟ ଜୀବନର ଦୁଃଖଭାର ଲଘୁ କରିବାକୁ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଆସିଥିବା ଦେବଦୂତରୂପେ ମନେ ମନେ ପୂଜା କରେ । ଯେତେ କଲେହେଁ ସେ ଗଭୀରତମ କୂପରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା

କନକ ବ୍ୟର୍ଥଚେଷ୍ଟା ବୋଲି ମଣେ । କେବଳ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣଲୋଚନରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟରେ ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ହୋଇ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ, "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ତୁମ୍ଭର ଲୀଳା ବୁଝିବା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କଠିନ । କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭେ କଅଣ କର ମନୁଷ୍ୟ କଣ ବୁଝିବ ? ସତ୍‌ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କର । ତୁମ୍ଭର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।" ଗଜେନ୍ଦ୍ରର ଦୈନିକ ଉପାସନା ଓ ସ୍ୱ ପରିବାରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥପାଠ ଏବଂ ଭାଗବତଘରେ ଦୈନିକ ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ ବୁଦ୍ଧିମତୀ କନକଲତାର ଭାବପ୍ରବଣ ହୃଦୟ ଉପରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରି ଛାଡ଼ି ନାହିଁ । ପାଠକପାଠିକାମାନେ ତରୁଣୀ କନକଲତାର ଏତାଦୃଶ ବ୍ୟବହାରରେ ବିସ୍ମିତ ହେବେ ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ଦିନ ଯାଉଥାଏ । ଧନଞ୍ଜୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଅସ୍ଥାୟୀ ମୁନସଫିର ଘନ ଘନ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଷ୍ଟ ଅସହ୍ୟ । କାର୍ଯ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇଲେ ପୁଣି ଓକାଲତି କରିବେ, ଏହି ଇଚ୍ଛା । ଧନଞ୍ଜୟ ଥରେ ଗ୍ରାମକୁ ଆସି ଦୁଇ ଚାରି ଦିନ ରହି ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟ-ସ୍ଥାନକୁ ରମାନା ହେଲେ । ପାଇକରି ପାହାନ୍ତିରି କରାଇ ନାରିସୁଖା ପୂରଣ କରି ପୁଅକୁ ରେଲ ଚଢ଼ାଇ ଦେଇ ଆସିଲେ । କନକଲତା ପୁଣି ନିର୍ଜ୍ଜନ ନିଶୀଥରେ "ରମ୍ଭା ଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନ ହଳଦୀ ପ୍ରାଏ । ଶିବ ଉପାସନା କରିବି କାନ୍ତ ଆସିବାପାଏ ।" ଗୀତ ଆଉଡ଼େଇଲା । ମୁଣ୍ଡ ବାନ୍ଧେ ନାହିଁ—ପଚାରିଲେ କହେ ନଡ଼ିଆତେଲ ଲଗାଇବାରୁ ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ବିନ୍ଧେ । ଗହଣା ବାକ୍ସରେ, ଲୁଗା ଆଲମାରିରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହେ । ପଚାରିଲେ କହେ—ନାକ କାନ ପରିସ ହୋଇଯାଉଅଛି, ଗହଣା ନାଇ ହେଉନାହିଁ । ଲୁଗା ପିନ୍ଧ ହେଉନାହିଁ, ଝାଳ ବହୁଅଛି । ଫୁଲଙ୍ଗି ତେଲ ପୁରୁଣା ହୋଇଯିବାରୁ ତୈଳ ପରି ବାସୁଅଛି । ବେଳେ ବେଳେ ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ବସି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କବିତା ରଚନା କରେ । ବିଚ୍ଛେଦ କବିତାର ଅନୁକୂଳ ନୁହେ କି ? ଡାକପାଳକୁ ଚାତକ ପରି ଅନାଇଥାଏ । ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ପାଇଲେ ଶହେ ଥର ହଜାର ଥର ପଢ଼େ । ଏତେ ଯତନେ ଅନାଇ ଦେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଛାତିରେ ଲଗାଇ ଦେଇ ବାକ୍ସରେ ରଖିଦିଏ । ହନୁମାନବାହିତ ରତ୍ନମୁଦ ଓ ସୀତାଙ୍କ-ଠାରୁ ଆଣିଥିବା ମଥାମଣି କଥା ତା'ର ମନେ ପଡ଼େ । ଏଣେ ତେଣେ

କୁଳଅଗି ନର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ପୁଣି ଖୋଲ ଯଡ଼େ । ଜମା ବଡ଼ ଗିଅଣିଅ । ଦନେ ଦନେ ଦୂରରୁ ଝିଣ୍ ଦେଖିନାଏ । ପାଖକୁ ଅସି ପଗ୍ଭରେ, "ନୂଅବୋଉ, ଏତେ କଣ ପଢ଼ୁଛ ? ସେଥିରୁ କଣ ପାଉଛ ?" କନକ ଲଜରେ ସଢ଼ିଯାଏ । କହେ, "ନାହିଁ, ଅଷର ପଢ଼ାଯାଉ ନାହିଁ ।"

ଜମା—ହିଁ, ସତ କଥା ଏକା । ଭାଇଙ୍କ ଅଷର ନା ? ସେ ତ ଛପା ଅଷର ପରି । ସେ କଥା ମିଛ । ଅଉ କଅଣ ଅଛି କୁହ ।

କନକ—ଅଉ କଣ ? ଜମା, ତମେ ଭାରି ଖରାପ ହେଲଣି ।

ଜମା—ଶଠିଠାରୁ ତୁମେ ଏତେ ରସ କଣ ପାଅ ?

କନକ—ଅଳ୍ପଦିନେ ଜାଣିବ । ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ଅନେକ ରେଳ ବାହାରିଲେଣି । ତମ ଦୁଃଖ ଯିବ ଯେ ! ଅଚ୍ଛା, ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଏ କଥା ଲେଖିବି ?

ଜମା—ନୂଅବୋଉ, ମୋ ରାଣତ । ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଖାଅତ, ତମ ଭାଇ ରାଣ । ମୁଁ ଲଜରେ ମରିଯିବି । ତମ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ୁଛି ।

କନକ—କି ପେଟଭିତରେ ଏତେ କଥା ! ଉପରେ ଭାଇ ବହନ୍ତି, ଅମ ଭଉଣୀଟି କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ, ଋଷିକନ୍ୟା । ତଳମୁହାଁ, ମଜନମୁହାଁ ମଣିଷ, ଧୂଳିଅଜଦାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ।

ଜମା—ଛି । ତମେ ଏତେ ରାଣ ମାନିଲ ନାହିଁ । ଅଉ ତମକୁ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ତମକୁ ଯେ ମନ କଥା କହିବ ସେ—

କନକ—ରହ, ରହ, ବଡ଼ ଜାସୁମଠାଏ କର ନାହିଁ । ଅର୍ଜୁନ ଏହିପରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି କପଟ ଜାଲରାଣରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ମନେ ନାହିଁ ? ସେ ଦିନ ମହାଭାରତରେ ପଢୁଥିଲ ପରା !

ଜମା—ସତେ ନୂଅବୋଉ, ଏ ମହାପ୍ରସାଦ କୋଥଳି ଛୁଇଁ କହୁଛି ଲେଖିବ ନାହିଁ ।

କନକ—ତମେ କଣ ବାମ୍ଭୁଣୀ ହେଲ ? ଏ କଥା କି ଲେଖାଯାଏ । ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ କାହିଁକି ? ମୁଁ କଣ ସବୁ ଲେଖୁଚ ? ଲେଖିଲେ ଭାଇ ନିଜେ ମୋତେ କଣ କହିବେ ନି ?

ଜମା କନକର କଣ୍ଠ ଦୃଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଗଣ୍ଡଦେଶରେ ଗାଢ଼ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲା । ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କି ଚୁମା ଦିଅଦେଇ ହୋଇ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ "ମୋ ସୁନାଭଉଣୀଟା ପରି" କହି ମନମୁକ୍ତାବଳ ଭାବେ ହସିଲେ ।

ଭାଉଜଙ୍କୋହୁ ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୁପ୍ତର ଫିଟାଇ ଚିଠି ଦେବା ରୂପ ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଜମାର ମନ କୌତୁହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଚିଠିଅଡ଼କୁ ସତୃଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରୁଥିବାର ଦେଖି କନକଲତା ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ଜମା ଆଡ଼କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ଜମା ମୂଳରୁ କେତେକ ଧାଡ଼ି ପଢ଼ିସାରି ଶେଷକୁ ଦେଖିଲା—"କନକ ! ଯୌବନ ବଡ଼ ବିପଦ କାଳ । ସବୁବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ଦେବ । ପରିଶ୍ରମ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ତପସ୍ୟା । ତୁମେ ଲେଖିଛ, ବିଚ୍ଛେଦ ବଡ଼ ଦାରୁଣ । ହଁ, ନବୀନ ବିଚ୍ଛେଦ ଦୁର୍ବିସହ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେହି ବିଚ୍ଛେଦ ହିଁ ମିଳନକୁ ମଧୁର କରେ । ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି, ମିଳନ ପ୍ରୀତି କମାଏ, ବିଚ୍ଛେଦ ପ୍ରୀତିକୁ ଦୃଢ଼ କରେ । ମୁଁ ଦଶହରାକୁ ଗ୍ରାମକୁ ଫେରିବି । କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଲେ ତୁମକୁ ନେଇ ଆସିବି ।"

ଜମା—ନୂଆବୋଉ, ମୋତେ ସାଙ୍ଗରେ ନେବ ନା ?

କନକ—ତମକୁ ନ ନେଇ ମୁଁ ପ୍ରବାସକୁ ଚାଲିବି କିପରି ? ଭାଇ କଲେଜକୁ ଗଲେ ଏକୁଟିଆ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେବ ।

ଜମା—ତମର ତ ଅବସର ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ଦରକାର । ମୋର ଭଉଣୀ, କିଛି ଆଶ୍ରୟ ନାହିଁ, ମୁଁ ଆଉ କାହା ମୁହଁ ଚାହିଁ ରହିବି ! ତମେ ଅତି ଖତକୁଡ଼ରେ ପଦ୍ମ ଫୁଟିଛ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ତମେ ଏ ଘରେ ଶ୍ମଶାନ-ତୁଳସୀ ପରି ।

କନକ ଚିରହାସ୍ୟମୟୀ ଜମାର ସବୁ କଥାରେ ଉତ୍ତର ଦିଏ । ଜମା ଯେତେବେଳେ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ତାହାର ଛିନ୍ନ ମୃଣାଳ, ଦଗ୍ଧ ପଦ୍ମବନ, ରାମହୀନ ଅଯୋଧ୍ୟା, କୃଷ୍ଣଶୂନ୍ୟ ଗୋପପୁର ସଦୃଶ ସ୍ୱୀୟ ଜୀବନ ଆଲୋଚନା କରେ, କନକ ବଡ଼ ଭୟ କରେ, ଏବଂ ତାକୁ ଅନ୍ୟ କଥାରେ ଭୁଲାଏ ଏବଂ ସ୍ୱରଚିତ ବିବିଧ କବିତା ଶୁଣାଇ ତାକୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କ କରାଏ । କନକ ଜମାର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଦୁଃଖ ନଦୀକୁ ନିର୍ବାପନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଥା କହି ଅନ୍ତର ଏକା

ଅଂଶପ୍ରତି ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି କହିଲା, "କମା, ତମ ଭାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି ପରିଶ୍ରମ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରହରୀ, ଏହା କଣ ସତ୍ୟ ?" କମା କନକର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଶତବାର ପ୍ରଶଂସା କରି ନିଜ ଜୀବନରେ ଏହି ଅପ୍ର-ବାକ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଉପଲବ୍ଧି କରି କହିଲା, "ସତେ ନୂଆବୋଉ, ଭାଇ ଠିକ୍ ସତ କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି । ସୀତା ବନବାସ ବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ଦେଇ ବନବାସ କଷ୍ଟ ଭୁଲିଥିଲେ ।"

କନକ—ଅଣ ତ ଭଉଣି, ସୀତାବନବାସ ବୋଲିବା ।

କମା ସୀତା ବନବାସ ଅଣି ପଢ଼ିଲା—

"ଘନ ବର୍ଷା ଋତୁ ସାନ୍ଦ୍ର ତରୁ ଗିରି ବନ,
ଉହାଇ ଉହାଇ ବାରି ବରଷଇ ଘନ ।
ପତ୍ରେ ପଲ୍ଲବରେ ନୀର ଟପ ଟପ ସ୍ବନେ,
ଆନ୍ଦୋଳିତ ତରୁଲତା ଚଞ୍ଚଳ ପବନେ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶୀଥେ ସର୍ବେ ଘୋର ନିଦ୍ରାଗତ,
ଏକାକିନୀ ରାମଜାୟା ଥାଆନ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ।"

ଇତ୍ୟାଦି ।

କମା—ନୂଆବୋଉ, 'ପଲ୍ଲବ' ଅର୍ଥ କଣ ?

କନକ—ଏଠାରେ କଷାରୁ ପତ୍ର ।

କମା—ଠିକ୍ କହିଲ ଭଉଣି ! ଅଚ୍ଛା, କିଛିଟିଏ ଘରରେ କାମ କରିଥିଲେ ହେଉଥିଲେ ମନ ଉଦାସ ଉଦାସ ହୁଏ, ସେ କଥା ବାଲ୍ମୀକି ଛାଡ଼ିଗଲେ କି ହେବ ?

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

କନକଲତାର ବିବାହ ପରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଥରେ ତା ଶାଶୁଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଦେଶପ୍ରଚଳିତ ବିଧି ଅନୁସାରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଭଉଣୀ କମା ରାଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଯତ୍ନବତୀ ହେଲେ । ଯେପରି :— ପାନଖିଲିରେ ଲଙ୍କାମରିଚ ମଞ୍ଜି ଦେବା, ଖାଇବାବେଳେ ଶାଗଭାଜି ସଙ୍ଗରେ ଟିକିଏ କଥିଆଶାଗ ମିଶାଇଦେବା, ମାଇଚ୍ଛ ଉପରେ ଲକୁଣୀ ଘସି ତାକୁ

ପିଚ୍ଛିଲ କରିଦେବା, ଗୋଟିଏ କୁଞ୍ଚୀପତ୍ର ଉପରେ ଖଣ୍ଡେ ସରୁ କନା ମଡ଼ାଇ ଦେବା, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯିବା ରାସ୍ତାରେ ପାଚିଲାକଦଳୀ ଚୋପା ପକାଇଦେବା ଇତ୍ୟାଦି । ଏତେ ଷଡ଼୍‌ଯନ୍ତ୍ରରୁ କନକଲତା ଭାଇକୁ ଏବେ କେତେ ରକ୍ଷା କରିବ ? ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯତ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ଉମାର ଷଡ଼୍‌ଯନ୍ତ୍ରରୁ ରକ୍ଷାକରି ପାରି ନ ଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ କୁଞ୍ଚୀପତ୍ର ବୋଲି କନା ଚୋବାଇଲେ ବା କଞ୍ଚା ସଜନାଶାଗ ଖାଇ ଥୁ ଥୁ କରୁଥିଲେ, ଗୀବାକ୍ଷରନ୍ଧ୍ରରୁ ଯୁବତୀମାନଙ୍କର ଗହଣାର ଝଣ୍ ଝଣ୍ ଶବ୍ଦ ଓ ଦୁଷ୍ଟହାସ୍ୟର ରୋଳ ଶୁଣାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ମୁହଁ ଶୁଖିଯାଉଥିଲା । ଓହୋ ! କି ଘୋର ଅଧମ ବର୍ବରତା ! କିନ୍ତୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଆଉ ପୂର୍ବ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନ ଥିଲେ । କୁମାରୀ କାମାଖ୍ୟା ଦେଶରେ ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟ ମେଣ୍ଢା ପାଲଟିଯାଏ, ଏଠାକୁ ଆସି ଏ ସେହିପରି ଉମାର ଅନିନ୍ଦ୍ୟସୁନ୍ଦର ସୁଗୋଲ ସୌଷ୍ଠବାନ୍ୱିତ ବପୁ ଦେଖି ଆତ୍ମବିକ୍ରୟ କରିସାରିଥିଲେ । ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ସନିର୍ବନ୍ଧ ଅନୁରୋଧାତିଶଯ୍ୟ, ଜନନୀଙ୍କ ସାଶ୍ରୁନୟନ, ଶତପଥୀଙ୍କ ପୌରାଣିକ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଭିଜଜମାନଙ୍କ ଉପହାସ-ବାକ୍ୟବାଣ ଯାହା କରିପାରି ନ ଥିଲା, ଦୁଇ ଦିନରେ ଏହି ପରିହାସମୟୀ ଚଞ୍ଚଳା ହାସ୍ୟକୌତୁକପ୍ରିୟା ତରୁଣୀ ତାହା କରିପାରିଥିଲା । କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି, ଚକ୍ଷୁର ଏକ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମାନବ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରିପାରେ । ଏହା ସତ୍ୟ ହେଲେ ଉମାର ନୟନର ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତି ରାଜେନ୍ଦ୍ରର ଶକ୍ତିଠାରୁ ବହୁଗୁଣରେ ଅଧିକ । କାରଣ, ମାର୍ଜ୍ଜାର ନିକଟରେ ମୂଷିକବତ୍ ଉମା ନିକଟରେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ଶେଷରେ ଲଜ୍ଜାର ମସ୍ତକ ଭକ୍ଷଣ କରି ଇଂରେଜୀଶିକ୍ଷିତ ସମାଜସଂସ୍କାରକ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କଠାରେ ସ୍ୱାଭିପ୍ରାୟ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ଏହି ସମାଜବିରୋଧୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ମତ ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । କହିଲେ, ବଙ୍ଗଦେଶରେ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ବିଦ୍ୟାସାଗର ବିଧବାବିବାହ ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ, ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧ ଓ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ-କାରୀ ଏହା ସୁପ୍ରମାଣିତ ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଯାଇଥିଲେହେଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ, ଅପିଚ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ଉଚ୍ଚ ଜାତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ଆଶା ସୁଦୂରପରାହତ । ତୁମ୍ଭେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହୁଅ; କାରଣ, ବରକର୍ତ୍ତା ଓ କନ୍ୟାକର୍ତ୍ତା ଉଭୟ ଏଥିରେ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହେବେ ଓ ପ୍ରାଣାନ୍ତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଦେବେ । ବଂଶ ଓ ସମାଜରେ ଘୋର

ବିପ୍ଳବ ସଂଘଟିତ ହେବ । ଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯାହାହେଉ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅବିଧେୟ—"ଯଦ୍ୟପି ଶୁଦ୍ଧଂ ଲୋକବିରୁଦ୍ଧଂ ନାଦରଣୀୟଂ ନାଚରଣୀୟଂ ।" ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ବିପ୍ଳବକାରୀ ସାମଗ୍ରୀ ଥିଲା । ସେ ଯାହା ବିବେକାନୁମୋଦିତ ମନେକରୁଥିଲେ ତାହା ଲୋକବିରୁଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ ତାହା ସର୍ବ ସମୟରେ ସମ୍ପାଦନ କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଶତପଥୀଏ କହୁଥିଲେ, ତୁଳାରାଶିକ ଲୋକଙ୍କର ଏହା ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷଣ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ତୁଳା ରାଶି ଥିଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ଯେତେ ବିଘ୍ନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସେତେ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇଉଠିଲେ । କହିଲେ—"ଛି ଧନଞ୍ଜୟ, ତୁମେ ବୟସରେ ବଡ଼ ହୋଇ ସଂସାର-ସୁଖ ଉପଭୋଗ କରିବ, ଅଥଚ ତୁମର କନିଷ୍ଠା ଭଗିନୀ ଯେ କି ଅକ୍ଷତଯୌବନା, ବିବାହ କଣ ଜାଣେ ନାହିଁ, ତାହାକୁ ଚିରବୈଧବ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇବ । ତୁମେ ତୁମର ପିତାମାତାଙ୍କ ଭୟ ଦେଖାଉଅଛ ! ସେମାନେ ଯୌବନର ପ୍ରାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ବିଷୟସୁଖରୁ ନିଜକୁ ନିବୃତ୍ତ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ଅଥଚ ଅପରିଚିତ ମୃତ ପୁରୁଷ ନିମନ୍ତେ ଚିରବୈଧବ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ସରଳା ଯୁବତୀକୁ ନିଯନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଧିକ୍ ଏପରି ଭ୍ରାତାକୁ, ଶତସହସ୍ର ଧିକ୍ ସେହି ପିତାମାତାଙ୍କୁ ! ସେମାନେ ପିତାମାତା ରୂପରେ ରାକ୍ଷସରାକ୍ଷସୀ । ଜାଣନ୍ତି ଯେବେ ଯୁବତୀ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ଚିର-ବୈଧବ୍ୟବ୍ରତ ନିର୍ବାଚନ କରି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟରେ ଯୌବନକୁ ଆହୁତି ପ୍ରଦାନ କରିପାରନ୍ତା, ତେବେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନ-ପଥ ତାହା ସମ୍ମୁଖରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ପାପପଥ ପିଚ୍ଛିଳ । ପୁଣ୍ୟପଥ କଣ୍ଟକାକୀର୍ଣ୍ଣ । ଏପରି ସୁସ୍ଥ ସବଳ ହାସ୍ୟମୟୀ ଯୁବତୀ କିପରି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଭାବରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବ ଆଶା କର ? ଆମ୍ଭେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ, ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ କରି ଚିତ୍ତକୁ ନିର୍ମଳ ରଖିବା ଦୁରୂହ ମଣୁ ନାହୁଁ କି ? ଏମାନେ ଅଶିକ୍ଷିତ ପଶୁନଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କ କବଳରୁ କିପରି ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ? ଏହାର ଅପରୂପ ଲାବଣ୍ୟ ଏବଂ ସରଳ ସୁନ୍ଦର ଠାଣି ମୋର ହୃଦୟ ଅଧିକାର କରିଅଛି । ମୁଁ ତୁମର ସ୍ୱଜାତୀୟ, ବିଶେଷତଃ ସୁପାତ୍ର । ଏହାର ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖିତ । ମୋତେ ଦେବା ଭଲ, ନା ଏହାର ଚରିତ୍ର କଳଙ୍କିତ କରାଇ ଭ୍ରୂଣ ହତ୍ୟାର ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବା ଉଚିତ ମନେ

କର ? ତୁମେ ଈଶ୍ୱରସୃଷ୍ଟ ମାନବ, ଏ ସେହି ହସ୍ତସୃଷ୍ଟା ମାନବୀ । ତୁମେ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ, ଏ ଭାରତୀୟା ହିନ୍ଦୁ ବାଳିକା । ତୁମେ ସହୋଦର ଭ୍ରାତା, ଏ ସହୋଦରା ଭଗିନୀ । ବକ୍ଷରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ କହ ତ ଭାଇ ଧନଞ୍ଜୟ, ଏହାକୁ ଧର୍ମପଥରେ ଉଦ୍ଧରିବାର କେଉଁଟି ସଦୁପାୟ—ମୁଁ ଏହାର ପ୍ରେମଭିକାରୀ, ଏ ମୋର ରୂପଗୁଣମୁଗ୍ଧା—ମୋ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିବା ଉଚିତ, ନା ନରକର ପଥରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ?” ନିର୍ମମ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ପଥର ମନ ଯାହା ହେଉ ସ୍ୱୀୟ ସହୋଦରା ଭଗିନୀର ଦଶାରେ ଭ୍ରାତାର ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହେଲା । ସେ କହିଲେ, “ଭାଇ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରମାବତ୍ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ନିର୍ଭୀକ ସରଳପ୍ରାଣ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ତୁ କଣ ଦେବଦୂତ ?” ରାଜେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, “ନା ଭାଇ ଧନଞ୍ଜୟ ! ମୁଁ ତୋରପରି ପାପତାପମଳିନ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଚିରଜୀବନ ମୁଁ ମୋର ହୃଦୟରେ ଏହି ଆଶା ପୋଷିଛି ଯେ, ଦେଶର ଅନ୍ଧ ଆଚାରରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତା ନରନାରୀମାନଙ୍କର କିଛି ହେଲେ ଉପକାର କରିବି । ପରକୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ସହଜ, କିନ୍ତୁ ନିରର୍ଥକ, ଅକାରଣ । ନିଜେ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇବା ହିଁ ସୁପନ୍ଥା । ଏଠାରେ ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କାହିଁ ? ମୋତେ ତ ପିତାମାତା ବିବାହ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏ ତ ମୋର ସ୍ୱଜାତୀୟା ରୂପଗୁଣବତୀ ଯୁବତୀ । ତେବେ ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ମିଥ୍ୟା ଅପବିତ୍ରତା ବାହାନାକୁ ପଦାହତ କରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଆଜିଯାଏ ନାନା ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରି ସଭା ସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସାଧୁ ସଜ୍ଜନ ସଙ୍ଗ କରି ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି ଯେ, ଏ କନ୍ୟାଟି ବାଲବିଧବା ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ଅପବିତ୍ରା ବା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟା ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ, ଗ୍ରନ୍ଥାଦିରେ ଏପରି କନ୍ୟା ଗ୍ରହଣର ନିଦର୍ଶନ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ରହିଅଛି । ଅତଏବ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ମୋର କରଣୀୟ । ଭାରତର ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ପରାଶର ମୁନିଙ୍କ ‘ନଷ୍ଟେ ମୃତେ ପ୍ରବ୍ରଜିତେ କ୍ଲୀବେ ଚ ପତିତେ ପତୌ ପଞ୍ଚସ୍ୱାପତ୍ସୁ ନାରୀଣାଂ ପତିରନ୍ୟୋ ବିଧୀୟତେ’ ତୁମ ମନେ ଥିବ ।” କନକଲତା ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ଏ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣୁଥିଲା । ତାହାର ସହଜ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଏହା ଭେଦିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେଶପ୍ରଚଳିତ-ସଂସ୍କାର

ଓ ସ୍ୱାଭିମାନ ଅଭିଜ୍ଞ ଅନାଏ, ତାହାର ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରଂଶ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସରଳ ସତ୍‌ସାହସୀ ସଚ୍ଚରିତ୍ର ଭ୍ରାତାର ଯୁକ୍ତିରସ୍ୱ ଅନୁଧାବନ କରେ, ତାହାର କିଛି ସଂଶୟ ରହେନାହିଁ । ସେ ବାତବିକ୍ଷିପ୍ତା କମଳିନୀ ପରି ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ କୋଳରେ ମୁଖ ଲୁଚାଇ ତାଙ୍କର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଲା । ଭାଇ ଭଉଣୀଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ । ସ୍ୱାମୀ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ହେଲେହେଁ ସ୍ତ୍ରୀର ନିକଟରେ । ଅଧ୍ୟୟନ, ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଓ ଆଲୋଚନା ନୋହିଲେ କେବଳ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ନିରର୍ଥକ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଏପରି ଉଚ୍ଚ ଉପାଧିଧାରୀ ଓ ପଲ୍ଲୀନାରୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କେତେ ? ଯାହାହେଉ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ହେଲା ଯେ, ସମୟରେ ଏହି ବିବାହ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉମାପ୍ରତି ଗଭୀର ପ୍ରଣୟ ଜନ୍ମିଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ଶେଷରେ ଧନଞ୍ଜୟ କହିଲେ, "ଭାଇ, ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୁରୁତର । ଏ ଘୋର ଅଶାନ୍ତିର ବୀଜ ହଠାତ୍ ଉପ୍ତ କରିବାରେ ମୁଁ ସାହସୀ ହେଉନାହିଁ । ତେବେ ତୁମର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର, ସଦାଳାପ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ସଦ୍‌ଗୁଣ ଦେଖି ଏ ସ୍ଥାନର ସମସ୍ତେ, ବିଶେଷତଃ ମୋର ପରମାରାଧ୍ୟ ପିତାମାତା ତୁମ ପ୍ରତି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତୁମର ସ୍ନେହମୟୀ ଭଗିନୀ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ ପକ୍ଷପାତିନୀ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମେ ଯେବେ ଛ ମାସ ଅପେକ୍ଷା କର, ତେବେ ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବି । ତୁମମାନଙ୍କର ବାହ୍ୟ ଶାରୀରିକ କାମନା କିମ୍ବା ପ୍ରକୃତ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରେମ ଜନ୍ମିଅଛି, ତାହା ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ । ଏ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ସୂଚନା ଓ ଜନବାଦ ଅବରୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଲୋକଙ୍କର ଏହା ସହ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ତେତେ ଉତ୍କଟ ନ ହୋଇପାରେ । ସହିଷ୍ଣୁତା ଦର୍ଶାଇ ଯେପରି, ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସୁଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରେ ।" ଏହି ପରାମର୍ଶ ପରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଉମାଠାରେ ପ୍ରାଣ ଅର୍ପଣକରି ସ୍ୱଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହେଲେ । ଜଣ ଜଣଙ୍କର ଏପରି ସ୍ୱଭାବ ଯେ, ସେମାନେ ଏକ ସମୟରେ ଏକାଧିକ ବିଷୟରେ ମନୋନିବେଶ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଏକ ବିଷୟରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତି । ଏବେ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନ, ଉମାର ଅଲୋକସାମାନ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବିଷାଦମାଧୁରୀ ରସାଣିତ ଅତୁଳ୍ୟ ଲାବଣ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣଶ୍ରାନ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ନବନୀଳୋତ୍ପଳବତ୍ ସକରୁଣ ମୀନାବଜ-ନିନ୍ଦ ଲୋଚନଯୁଗ,

କର ? ତୁମେ ଈଶ୍ୱରସୃଷ୍ଟ ମାନବ, ଏ ସେହି ହସ୍ତସୃଷ୍ଟା ମାନବୀ । ତୁମେ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ, ଏ ଭାରତୀୟା ହିନ୍ଦୁ ବାଳିକା । ତୁମେ ସହୋଦର ଭ୍ରାତା, ଏ ସହୋଦରା ଭଗିନୀ । ବକ୍ଷରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ କହ ତ ଭାଇ ଧନଞ୍ଜୟ, ଏହାକୁ ଧର୍ମପଥରେ ରକ୍ଷିବାର କେଉଁଟି ସଦୁପାୟ—ମୁଁ ଏହାର ପ୍ରେମଭିକ୍ଷାରୀ, ଏ ମୋର ରୂପଗୁଣମୁଗ୍ଧା—ମୋ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିବା ଉଚିତ, ନା ନରକର ପଥରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ?" ନିର୍ମମ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ପରର ମନ ଯାହା ହେଉ ସ୍ୱୀୟ ସହୋଦରା ଭଗିନୀର ଦଶାରେ ଭ୍ରାତାର ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହେଲା । ସେ କହିଲେ, "ଭାଇ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରମାବତ୍ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ନିର୍ଭୀକ ସରଳପ୍ରାଣ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ତୁ କଣ ଦେବଦୂତ ?" ରାଜେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ନା ଭାଇ ଧନଞ୍ଜୟ ! ମୁଁ ତୋରପରି ପାପତାପମଳିନ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଚିରଜୀବନ ମୁଁ ମୋର ହୃଦୟରେ ଏହି ଆଶା ପୋଷିଛି ଯେ, ଦେଶର ଅନ୍ଧ ଅଭ୍ୟାସରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତା ନରନାରୀମାନଙ୍କର କିଛି ହେଲେ ଉପକାର କରିବି । ପରକୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ସହଜ, କିନ୍ତୁ ନିରର୍ଥକ, ଅକାରଣ । ନିଜେ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇବା ହିଁ ସୁପନ୍ଥା । ଏଠାରେ ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କାହିଁ ? ମୋତେ ତ ପିତାମାତା ବିବାହ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଏ ତ ମୋର ସ୍ୱଜାତୀୟା ରୂପଗୁଣବତୀ ଯୁବତୀ । ତେବେ ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦଟା ତାହାକୁ ପଦାହତ କରି ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଆଜିଯାଏ ନାନା ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରି ସଭା ସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସାଧୁ ସଜ୍ଜନ ସଙ୍ଗ କରି ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି ଯେ, ଏ କନ୍ୟାଟି ବାଳବିଧବା ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ଅପବିତ୍ରା ବା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟା ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ, ଗ୍ରନ୍ଥାଦିରେ ଏପରି କନ୍ୟା ଗ୍ରହଣର ଆଦର୍ଶ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ରହିଅଛି । ଅତଏବ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ମୋର କରଣୀୟ । ଭାରତର ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ପରାଶର ମୁନିଙ୍କ 'ନଷ୍ଟେ ମୃତେ ପ୍ରବ୍ରଜିତେ କ୍ଲୀବେ ଚ ପତିତେ ପତୌ ପଞ୍ଚସ୍ୱାପତ୍ସୁ ନାରୀଣାଂ ପତିରନ୍ୟୋ ବିଧୀୟତେ' ତୁମ ମନେ ଥିବ ।" କନକଲତା ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ଏ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣୁଥିଲା । ତାହାର ସହଜ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଏହା ଟଳାଇଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିପାରିଲା ଯେ, ସ୍ୱାର୍

ଓ ସ୍ୱିତମୀତ ଅଡ଼କୁ ଅନାଏ, ତାହାର ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରଂଶ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଯେତେ-ବେଳେ ସରଳ ସତ୍‌ସାହସୀ ପରହିତବ୍ରତ ଭ୍ରାତାର ଯୁକ୍ତିରସ୍ତୁ ଅନୁଧାବନ କରେ, ତାହାର କିଛି ସଂଶୟ ରହେନାହିଁ। ସେ ବାତବିକ୍ଷିପ୍ତା କମଳିନୀ ପରି ଧନଞ୍ଜୟ କୋଳରେ ମୁଖ ଲୁଚାଇ ତାଙ୍କର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଲା। ଆଉ ଉଜଣୀଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ। ସ୍ୱାମୀ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ହେଲେହେଁ ସ୍ତ୍ରୀର ନିକଟରେ। ଅଧ୍ୟୟନ, ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଓ ଆଲୋଚନା ନୋହିଲେ କେବଳ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ନିରର୍ଥକ। ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଏପରି ଉଚ୍ଚ ଉପାଧିଧାରୀ ଓ ପଲ୍ଲୀନାରୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କେତେ ? ଯାହାହେଉ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ହେଲା ଯେ, ସମୟରେ ଏହି ବିବାହ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ। ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉମାପ୍ରତି ଗଭୀର ପ୍ରଣୟ ଜନ୍ମିଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ଶେଷରେ ଧନଞ୍ଜୟ କହିଲେ, "ଭାଇ, ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୁରୁତର। ଏ ଘୋର ଅଶାନ୍ତିର ବୀଜ ହଠାତ୍ ଉପ୍ତ କରିବାରେ ମୁଁ ସାହସୀ ହେଉନାହିଁ। ତେବେ ତୁମର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର, ସଦାଳାପ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ସଦ୍‌ଗୁଣ ଦେଖି ଏ ସ୍ଥାନର ସମସ୍ତ, ବିଶେଷତଃ ମୋର ପରମାରାଧ୍ୟ ପିତାମାତା ତୁମ ପ୍ରତି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛନ୍ତି। ତୁମର ସ୍ନେହମୟୀ ଭଗିନୀ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ ପକ୍ଷପାତିନୀ ହୋଇଥିବାର ଦେଖା-ଯାଏ। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମେ ଯେବେ ଛ ମାସ ଅପେକ୍ଷା କର, ତେବେ ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବି। ତୁମମାନଙ୍କର ବାହ୍ୟ ଶାରୀରିକ କାମନା କିମ୍ବା ପ୍ରକୃତ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରେମ ଜନ୍ମିଅଛି, ତାହା ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ। ଏ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ସୂଚନା ଓ ଜନବାଦ ଅବରୁଦ୍ଧ ହେଉ। ଲୋକଙ୍କର ଏହା ସହ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ କେତେ ଉତ୍କଟ ନ ହୋଇପାରେ। ସହିଷ୍ଣୁତା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଯେପରି, ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସୁଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରେ।" ଏହି ପରାମର୍ଶ ପରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଉମାଠାରେ ପ୍ରାଣ ଅର୍ପଣକରି ସ୍ୱଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହେଲେ। ଜଣ ଜଣଙ୍କର ଏପରି ସ୍ୱଭାବ ଯେ, ସେମାନେ ଏକ ସମୟରେ ଏକାଧିକ ବିଷୟରେ ମନୋନିବେଶ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ସମଗ୍ର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଏକ ବିଷୟରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରନ୍ତି। ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତି। ଏବେ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନ, ଉମାର ଅଲୋକସାମାନ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବିଷାଦମାଧୁରୀ ରସାଣିତ ଅତୁଳ୍ୟ ଲାବଣ୍ୟ, ବର୍ଷୋନ୍ମୁଖ ନବ ନୀରଦବତ୍ ସରସ ନୀଳାବ୍ଜ-ନିନ୍ଦ ଲୋଚନଯୁଗ,

ସୁଗଠିତ ପୂର୍ଣ୍ଣାବୟବ ଯୌବନଦୌପ୍ତ ଚମ୍ପକଗୌର ଷୋଡ଼ଶୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ତାହାପ୍ରତି ସମାଜର ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏହି ସମାଜସଂସ୍କାରପ୍ରୟାସୀ ଯୁବକର ହୃଦୟ ତନ୍ମୟ କରିଦେଲା । ତା ପକ୍ଷରେ ଜଗତ୍ ସଂସାର ଉମାମୟ ହୋଇଗଲା । ଉମା-ଲାଭ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରତ ହେଲା । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଅନୁଦିନ ଅନ୍ୟମନସ୍କ, ଶୁଷ୍କକାୟ, କ୍ଷୀଣ, ବିଷଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସୁରେନ୍ଦ୍ରର ବିଦାୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉମାର ଗୃହଁଲା, ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ, ପରିହାସ, ରସିକତା ସମସ୍ତ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା । ଆଗେ ଉମା ପରିଚିତ ଅପରିଚିତ ପୁରୁଷ ସଙ୍ଗରେ ଅବାଧରେ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ମିଶୁଥିଲା । ମା ଓ ଉଭୋଃଧିକ ପିତୃସୀ ତୁଳସୀର ବାକ୍ୟବାଣ ପ୍ରତି ସେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ କି ମନ୍ତ୍ର ସୁରେନ୍ଦ୍ର ପଢ଼ିଲା, ଆଉ ସେ ପୁରୁଷ ଘର ମାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ହସ ଆଉ ତା ମୁହଁରେ ଦେଖି ଦେଖି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ର ଅଛି, ସେ ପ୍ରହେଳିକାମୟ । ସେ ପାଣି ନୁହେଁ, କ୍ଷଣେ ଭିନ୍ନ ହୋଇ କ୍ଷଣେ ମିଶିଯିବ । ସେ ପଥର ପରି ଟାଣ, ସହଜରେ ଭାଙ୍ଗେ ନାହିଁ । ଥରେ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଆଉ ଯୋଡ଼ି ହେବା କଠିନ । ଉମାର ଚରିତ୍ର ସେହିପରି । ପରିହାସମୟୀ ବାଳିକା କେତୋଟି ଦିନରେ ନାରୀତ୍ୱର ଗୌରବ, ଗୁରୁତା, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଭବ କରି ତହିଁରେ ନତ ହୋଇଗଲା । ତାହାର ଜୀବନର ଗୋଟାଏ ମହତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ ତା ସମ୍ମୁଖରେ ଦୃଢ଼ଭୂତ ହୋଇଅଛି ।

ସୁରେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତି ଉମାର ଭାବ ତୁଳସୀର ଅଜ୍ଞାତ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ତାହାର କଥାରୁ ତାହାର ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶର ଭାବ ଜାଣି ନେଲା । ମାନବଜୀବନରେ ଏପରି ଏକ ସମୟ ଆସେ, ଯେତେବେଳେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ, ଜାଗ୍ରତ, ନବୀନ ପ୍ରେମକୁ ସେ ଆଉ ରୋଧ କରି ରଖି ପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ଆଷାଢ଼ରେ ନିଃସୃତ ପ୍ରଖର ସ୍ରୋତ ଯେପରି ତୀରତରୁରାଜି ଉତ୍ପାଟନପୂର୍ବକ କ୍ଷିପ୍ର ଧୂର୍ଜଟୀଗତି ପ୍ରଧାବିତ ହୋଇ ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗରେ ମିଳିତ ହେବାକୁ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୁଏ, ସେହିପରି ମାନବ ନବୀନ ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରେମଧାରା ପ୍ରିୟତମଠାରେ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୁଏ । ଚିରପରିଚିତ ସ୍ନେହମୟ ସଖୀଗଣ ଆଉ ତାହାର ହୃଦୟର ସେ ମହାଶୂନ୍ୟ ପୂରଣ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ମହା ଅଭାବ ମୋଚନ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅଶାନ୍ତ ହୃଦୟ ତୁଷ୍ଟ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମାନବ କଳ୍ପନାନିର୍ମିତ

ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟରେ ଭୁଲି ହୃଦୟ ଅପହରଣର ସ୍ପୃହା ବାସନାରାଜ୍ୟବାସୀ ପ୍ରେମିକମାନଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ ଆକାଶରେ—ବିଶାଳ ଧରଣୀରେ ଲୋଡ଼ି ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ-ସରୋଜରେ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଏ । ସେହି ବିଚିତ୍ର ସୁଖମୟ ଦୁର୍ବିପାକ ହଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମୃତମୁହୂର୍ତ୍ତ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଓ କୁମାର ଜୀବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ଯୁବକ ଯୁବତୀ ! ଏ ବଡ଼ ବିଷମ ସମୟ, ବିଷମ ଅବସ୍ଥା, ଧର୍ମ କେବଳ ଏ ବେଳର ସହାୟ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଜଣେ ଭୁବନ-ବିଖ୍ୟାତ ବୀରଙ୍କ ଜୀବନର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳରେ ଏହି ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ-ଥିଲା । ସେ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ମୀମାଂସା କରିଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ସେ ଦିନେ ଗନ୍ତବ୍ୟପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉ ହେଉ ଗୋଟିଏ ତେମୁହାଣୀ ଛକରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଯୁବକ ବୀର ଏକାକୀ, ସମ୍ମୁଖରେ ଦୁଇ ରମଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦଣ୍ଡାୟମାନା । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ମନୋମୋହିନୀ, କୁଞ୍ଚିତକୁନ୍ତଳା, ଅଳକଭ୍ରୂଲତାଶୋଭିନୀ, ମଦାଳସା; ଅଧରପଲ୍ଲବ ଯତିଜନମନୋହର—ଦରହାସର କନକକିରଣମୟୂଖରେ ଉଦ୍ଭାସିତ; ଆକର୍ଣ୍ଣବିସ୍ତୃତ ମଦାଳସ-ଲୋଚନରେ ଅପୂର୍ବ ଅପାଙ୍ଗ ଲୀଳା ଖେଳା କରୁଅଛି । ସେ ଦେବବାଞ୍ଛିତା-ରମ୍ଭୋରୁ କାମିନୀ ଶୁଭ୍ର ଶଙ୍ଖସଙ୍କାଶ ଗ୍ରୀବା, କନକ ବକ୍ଷ, କଟୀତଟ ଓ ସୁଗଠିତ ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଯଥୋପଯୁକ୍ତରୂପେ ନାନା ରତ୍ନାଳଙ୍କାରସମନ୍ୱିତା । ତ୍ରିଭଙ୍ଗଠାଣିରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏହି ତ୍ରିଭୁବନବିଜୟିନୀ ରମଣୀ ଯୁବକଙ୍କୁ କଟାକ୍ଷସହକାରେ ବୀଣା-ବିନିନ୍ଦିତସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଯୁବକ ! ଆସ, ମୋ ସଙ୍ଗରେ । ସୁଖର ଅକ୍ଷୟ ଉତ୍ସ ତୁମ୍ଭ ନିକଟରେ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେବ ; ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଭୋଗ୍ୟ ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିବ; ଆସ ଏହି ମୋର ପଥ କୁସୁମାସ୍ତରଣଶୋଭିତ, ଏହି ଫୁଟନ୍ତ ଯୌବନ ତୁମ୍ଭର ଉପଭୋଗ୍ୟ । ନିଅ, ଭୋଗ କର । ଏହାକୁ ଅକାରଣ ବିନଷ୍ଟ କର ନାହିଁ । ବୃଥା ସମୟ କ୍ଷେପ ନ କର ।" ଯୁବକ ସ୍ତମ୍ଭିତ । ଅନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ସରଳା, ସ୍ଥିରଦୃଷ୍ଟିଶୀଳା, ଆଲୁଳାୟିତକୁନ୍ତଳା, ଚକ୍ଷୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ସ୍ଥିର, ଦୃଢ଼ତାବ୍ୟଞ୍ଜକ ; ଧୀର ବିନମ୍ର ସରଳ ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ଦିବ୍ୟ ବିଭାଯୁକ୍ତ; ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତ ସହିତ କରୁଣା, ପବିତ୍ରତା, କାତରତା ମିଶ୍ରିତ । ଦେବୀ ଧୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ଭାବରେ କହିଲେ, "ମୋର ପଥ କଣ୍ଟକପୂର୍ଣ୍ଣ, ଅସିଧାରବତ୍ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ । ଦୃଢ଼, ଧୀର, ସାବଧାନ ଭାବରେ ଅଗ୍ରସର ନ ହେଲେ ମହା ବିପଦର ସମ୍ଭାବନା । ମୋର ପଥ ସଂଯମର ପଥ, ନିବୃତ୍ତିର ପଥ, ପବିତ୍ରତାର ପଥ, ତପସ୍ୟାର ପଥ, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗର

ପଥ, କିନ୍ତୁ ମରଣାନ୍ତରେ ଭୂମାନନ୍ଦ ଦେବଦୁର୍ଲଭ ସୁଖ ଶାନ୍ତି । ହେ ଯୁବକ ! ସାହସ, ସଂଯମ ଓ ମନୁଷ୍ୟତା ଯେବେ ଥାଏ, ତେବେ ଆସ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ।" ଯୁବକ ବୀର ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ଶେଷୋକ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗଦୂତଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯାଇ ଜଗତରେ ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି ଲାଭ କଲେ । ବିଳାସର ପଥ ନରକର ପଥ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ପଥ ସ୍ୱର୍ଗର ପଥ । ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର, ଊମା, ଏହି ଆଦର୍ଶ କି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବ ନାହିଁ ?

କିଛିଦିନ ପରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଶୁଣିଲେ ଯେ, ଊମା ଆଉ ଇହସଂସାରରେ ନାହିଁ । ବସନ୍ତରୋଗରେ ତୁଳସୀ ଦେଈ ସହିତ ଊମା ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଅଛି । ତାହାର ବିଷାଦମୟ ଜୀବନକୁସୁମ ଅକାଳରେ କୀଟଦଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ସେ ବାଳେଶ୍ୱରୀ ବୀଣାର ତାର ଅକାଳରେ ଛିଣ୍ଡି ଯାଇଅଛି । ଅକାଳରେ ସେ ଇନ୍ଦୁକଳା ନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ହାୟ ! ଊମାର ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରକୃତ କାରଣ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଉ ବୁଝିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ସେହିଦିନୁ ଆଉ କେହି ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିନାହିଁ । ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଜନୈକ ଯୁବକ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲେ । ହରିଚନ୍ଦନ କଟକ, ପୁରୀ, କଲିକତା ଆଦି ନାନା ସ୍ଥାନ ଖୋଜାଇ ଦୁଲିଆ ଦେଇ ନିରସ୍ତ ହେଲେ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଧନଞ୍ଜୟ ପୁରୀରେ ଓକିଲାତି କରି ସ୍ଥାୟୀ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଊମାର ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ଫୁଲଝରିକୁ କନକ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ କରିଦେଲା । ସେ ନରକପୁରୀ ସଦୃଶ ସେ ପାପପୁରୀକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୁରୀ ଯିବାକୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତା ହେଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ଅଗତ୍ୟା ତାକୁ ପୁରୀ ନେଲେ । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଓ ଯାଇକରି ମଧ୍ୟ ସକଳଗୁଣାଧାର ପୁତ୍ର ପୁତ୍ରବଧୂ ସଙ୍ଗରେ ରାମ-ସୀତାହୀନ ଅଯୋଧ୍ୟା ପରି ସ୍ୱଗ୍ରାମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୁରୀବାସ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ୱରୂପିଣୀ କନକର ପୁଣ୍ୟ ବଳରେ ହେଉ ବା ନିଜର ଧୀଶକ୍ତି ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ବଳରେ ହେଉ ଅଥବା ଉଭୟର ସମ୍ମିଳିତ ଫଳରୁ ହେଉ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଧନ, ମାନ, ଯଶ, କୀର୍ତ୍ତି ସର୍ବତୋଭାବରେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତ ହେଲା । ସେ ନାନା ଦେଶହିତକର ଓ ସମାଜହିତକର କାର୍ଯ୍ୟରେ

ପୂର୍ବେ ବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରାଜସରକାର ଓ ଜନସମାଜ ଉଭୟଙ୍କ ଯଶସ୍ୱୀ ହେଲେ । ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଅଟ୍ଟାଳିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ଏବଂ ନାନା ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସଦୁପାର୍ଜିତ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟିତ ହେଲା । ସେ ଅବଲମ୍ବରେ ରାଜଦ୍ୱାରରେ ସମ୍ମାନିତ ହେଲେ । ଏତେ ସମ୍ପଦ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ନିର୍ଲିପ୍ତ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟମାନ ପାଳନ କରି ଧର୍ମପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛନ୍ତି । "ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠୋ ଗୃହସ୍ଥଃ ସ୍ୟାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନପରାୟଣଃ । ଯତ୍ ଯତ୍ କର୍ମ ପ୍ରକୁର୍ବୀତ ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଣି ସମର୍ପୟେତ୍ ।" ଏହା ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଅଛି । କନକ ବହୁସନ୍ତାନର ଜନନୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ କାର୍ଯ୍ୟତତ୍ପରତାଦ୍ୱାରା ଆଦର୍ଶ ଗୃହିଣୀ ହୋଇପାରିଅଛି । ଅଥଚ ଅବାଲ୍ୟ ନିୟମିତ ଅଭ୍ୟାସ ଯୋଗୁଁ ନାନା ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠ ଏବଂ ପାକପ୍ରଣାଳୀ, ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟବିଧାନ, ଶିଶୁପାଳନ, ତଥା ବିବିଧବିଷୟକ କବିତା, ଗଳ୍ପ ଓ ଜୀବନଚରିତ ରଚନା କରି ଦେଶରେ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଅଛି । ରାଜେନ୍ଦ୍ରର ଗୀତାଧର୍ମ ସେ ସାଧନ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରିଅଛି । ପ୍ରବୀଣ ପଣ୍ଡିତ ସାହାଯ୍ୟରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୀତାଧର୍ମ ଅନୁଶୀଳନ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ଗୀତାର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଧର୍ମ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । "ସସ୍ତ୍ରୀକୋ ଧର୍ମମାଚରେତ୍" ଏହା ଦମ୍ପତିଠାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଅଛି । ଏକ ଆତ୍ମା, ଏକ ଉପାୟ, ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏକର ଭାବ ଅନ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଅଛି । ସବୁ କରନ୍ତି, କାହିଁରେ ଲିପ୍ତ ନ ଥାନ୍ତି । ପାଇକର ଯଥାସମୟରେ ପୌତ୍ର-ପୌତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦ ଚୁମ୍ବନ ଓ ବାଳଗୋପାଳଙ୍କର ପଦଧୂଳି ସ୍ପର୍ଶରେ ଧ୍ୟାନସ୍ଥପୂର୍ବକ ଅପୂର୍ବ ସୁଖଶାନ୍ତି ସମ୍ଭୋଗ କଲେ । ସୁଦକ୍ଷ ଗୁମାସ୍ତା ଉଦ୍ଧବ ମଲ୍ଲ ଜମିଦାରୀ ଆଦିର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ଅତି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ପରିଚାଳନା କଲା । ଭଗବାନଙ୍କ କରୁଣା ହେଲେ ନାରିକେଳଫଳାମ୍ବୁବତ୍ ନାନା ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଅର୍ଥାଗମ ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୁଏ । ତଦ୍‌ବ୍ୟତିରେକେ "ଗଜଭୁକ୍ତକପିତ୍ଥବତ୍" କେଉଁଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୁଏ । ହରଚନ୍ଦନ ସପରିବାରରେ ଆସି କେତେ ଥର କନକଲତାକୁ ଦେଖିଲା ଗଲେଣି ଓ ତାର ସନ୍ତାନାଦି ହେବା ପରେ ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ଗଲେଣି । ତାଙ୍କର ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ଯାହା କହନ୍ତୁ କନକର ଗୁରେଇଟି ପୁଅ ଓ ଗୁରେଇଟି ଝିଅ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ଉପରେ ଚଢ଼ି ତାଙ୍କ ନିଶ ଟାଣି ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କୁ ସପ୍ତରଥୀ ବେଢ଼ିଲାପରି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି । ପଦ୍ମାବତୀ

ଏ ସୁଖ ଦେଖି ମନେ କରନ୍ତି—"ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୁଁ ସିନା ଜନନୀର ଏତେ ସୁଖ ।" "ହାୟ୍ ଗଙ୍ଗା ପୁତ୍ର ବାହୁଡ଼ି ନଗଲା ଲୋ କୋଇଲି" ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୁଏ । ଝୁଅାଁ ବାବୁ ଓରଫ ଅଭିରାମ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଜଣେ ନୈତିକ ଭେମ୍ବ୍ରୀରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ । ସରକାରୀ ଓକିଲ ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟ ଯେତେବେଳେ ଝୁଅାଁ ବାବୁଙ୍କ ମିଶଲରେ ଠିଆ ହୋଇ 'ହଜୁର' ସମ୍ବୋଧନ କରି ବକନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଜାଣିବା ଲୋକେ ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଝୁଅାଁ ବାବୁ ସବେ ଅସି ପିତୃସ୍ୱସାଙ୍କ ପଦଧୂଳି ମସ୍ତକରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଚିନ୍ତାମଣି ସତକୁ ସତ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାନିବାସୀ ଜଣେ ବାଲ୍ୟବିଧବାଙ୍କ ପ୍ରଫେସରଙ୍କ ଅଙ୍କ ଶୋଭିତ କରିଅଛନ୍ତି । ସଂକ୍ଷେପତଃ ଏହି ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ପରିବାର ଏବେ ଦେଶବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବେ ଗୋଟିଏ ବାଲବିଧବା ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବାଳିକାର ବିବାହ ହୋଇଯାଇଅଛି । ଶୀତଳ ଜଳର ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରଦେଶରେ ବାଡ଼ବାନଳ ସଦୃଶ ଏହି ହାସ୍ୟମୟ ପରିବାରରେ "ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ଉମା" ବିଷୟକ ଗମ୍ଭୀରତମ ବିଷାଦ କାହାଣୀର ସ୍ମୃତି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥାଏ । ହାୟ୍ ! କେବେ କେଉଁ ଯୁଗରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ଉମା ମିଳନ ହେବ ? ହେବ କି ?

ଷୋଡ଼ଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଦିନେ ଶୁଣାଗଲା ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାରେ ହରିଦ୍ୱାରରୁ ଅଗତ ଜଣେ ଭାରତବିଖ୍ୟାତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୀତାର ନିଷ୍କାମଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବେ । ପୁରୀର ତାବତୀୟ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ପରିବାର ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଦର୍ଶନସୂତ୍ରରେ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିଲେ । ବକ୍ତା ଅନର୍ଗଳ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ସଂସ୍କୃତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଇଂରେଜୀ ଅନୁବାଦ କରି ସ୍ୱୀୟ ବକ୍ତବ୍ୟ ମନୋହରଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ତଦୀୟ ପରିପକ୍ୱ ଜ୍ଞାନ, ଗଭୀର ସାଧନା, ନିରହଙ୍କାର ଭାବ, ଅପୂର୍ବ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ଶ୍ରୋତୃମଣ୍ଡଳୀ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧବତ୍ ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱପ୍ନଦୃଷ୍ଟବତ୍ ବକ୍ତାଙ୍କର ସୌମ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରି

କନକଲତାଙ୍କର ଲୋକଲୋଚନଧାରୀ ଗନ୍ଧିଯାଇଥିଲା । ଧନଞ୍ଜୟ କନକର ସଂସ୍କୃତ-ଚର୍ଚ୍ଚା, ବିଶେଷତଃ ଗୀତାନୁଶୀଳନ ଅବଗତ ଥିବାରୁ ଏଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ନାହିଁ । କନକର କ୍ରନ୍ଦନର କାରଣ କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନ । ସେ ଏ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ଚିହ୍ନିଥିଲା ।

ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମ କେବେ ବୃଥା ହୁଏ ନାହିଁ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଜମାଲୁ ହରାଇ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତବତ୍ ଭାରତର ନାନା ତୀର୍ଥ ନଗର ଗିରିକନ୍ଦର ପରିଭ୍ରମଣପୂର୍ବକ ନାନା ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରି ପ୍ରକୃତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ନାନା ସ୍ଥାନରେ ସମାଜହିତକାରୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସଙ୍ଗରେ ମିଳିମିଶି ପ୍ରାଣମନ ସମର୍ପଣ କରି ଜନହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ଓ ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣଙ୍କ ସେବାନୁଷ୍ଠାନପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ ଓ ଭକ୍ତି ବିଯୋଗ ସାଧନ କରି ପ୍ରାଣକୁ ପବିତ୍ର ଓ ହୃଦୟକୁ ଗମ୍ଭୀର କରିଅଛନ୍ତି । ବାଲ୍ୟକାଳର ଗୀତାଭକ୍ତି କାଳେ ଗୀତା-ଧର୍ମସାଧନ ଓ ତନ୍ନିମନ୍ତେର ସିଦ୍ଧିରେ ପରିଣତ ହେଲା । ନିଜେ ସାଧକ ଦଳ ଗଠନ କରି ମହାମଣ୍ଡଳୀର ଅଧିନାୟକ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । ସର୍ବୋପରି ସେବା ତଦୀୟ ଦଳର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଲା । କାଶୀ, ଦ୍ୱାରକା, ହରିଦ୍ୱାର, ରାମେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତିରେ ତଦୀୟ ଦଳ ବିପନ୍ନ ସାହାଯ୍ୟ, ଦରିଦ୍ର-ସେବା ପ୍ରଭୃତି ନିମିତ୍ତ ଖ୍ୟାତି ଲଭିଲେ । ବହୁକାଳ ପରେ ଶେଷରେ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । କନକଲତା ପରିବାର ସହିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାସ-ମିଳନ ସଦୃଶ ଆହ୍ଲାଦଜନକ ମିଳନ ହେଲା । ଯୋଗକୁ ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାର ମଧ୍ୟ ସେ ସମୟକୁ ପୁରୀ ଆସିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! 'ଦୁର୍ଗାପ୍ରତିମା' ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଆଜ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ସେ ପ୍ରିୟତମ କନିଷ୍ଠପୁତ୍ରର ବିଚ୍ଛେଦଦ୍ୱାରା ଦଗ୍ଧୀଭୂତା ହୋଇ କିୟତ୍‌କାଳ ପୂର୍ବେ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ 'ହା ରାଜେନ୍ଦ୍ର' କହିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଅମର ପବିତ୍ର ଆତ୍ମା ଦେହପଞ୍ଜର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅମରଧାମକୁ ମହା-ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଥିଲା । ଏହି ସମ୍ବାଦ ଶୁଣି "ଦୁଃଖିନୀ ଜନନୀ" ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ କଠୋର ନିବୃତ୍ତି-ପନ୍ଥା-ପଥିକ କୌପୀନଧାରୀ ସେହି ବୈରାଗୀଙ୍କ ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତରେ ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ ଦେଖା ଦେଲା । ସେ ଗଭୀର ସମାଧିରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହେଲେ । ତଦୀୟ ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ

ଜନନୀଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ିଲ କି ? ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି କନକଲତା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରିୟ ସହୋଦରଙ୍କ ଶରୀର ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଭିତରେ ତାହାରେ ଜନନୀଙ୍କୁ ଦେଖି ଅର୍ଦ୍ଧନିମିଳିତଲୋଚନ ବୈରାଗୀ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ, "ମା, କି ଅଭୟଦାୟୀ ତୋର ସ୍ପର୍ଶ !" ଅହା, ଜଗତକୁ ପ୍ରଥମ ଆଗମନ ଓ ଜଗତର ଶେଷ ମେଲାଣି ବେଳେ ମା ଜନନୀ ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ ହେ ନାର ! ପ୍ରାଣୀକୁ ଅଭୟ ଓ ଶାନ୍ତି ଦେବା ନିମିତ୍ତ ତୋତେ କି କାରୁଣିକ ବିଧି ପ୍ରେରଣ କରିଅଛନ୍ତି ? ଭାରତର ନାନା ଦିଗ୍‌ଦେଶପର୍ଯ୍ୟଟକ ସନ୍ନ୍ୟାସି-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ-ଲଲାମ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଏବମ୍ଭୂତ ବାଲକୋଚିତ ଭାବ ଦେଖି ଶିଷ୍ୟବର୍ଗ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ।

ଗୁଣ କେବେ ଲୁଚି ରହେ ନାହିଁ । ସନ୍ନ୍ୟାସିଙ୍କ ଗୁଣ ମହତ୍ତ୍ୱ ଫୁଟିଲା । ସହରର ବିଶିଷ୍ଟତମ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପୁରୀରେ କିଛିଦିନ ଅବସ୍ଥାନପୂର୍ବକ ବିବିଧ ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା କରି ନାମସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ, ଦରିଦ୍ରଭୋଜନ, କୁଷ୍ଠାଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ପୁଣି ଦେଶାଟନରେ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ ।

ଯାଅ ସନ୍ନ୍ୟାସି, ଯାଅ ! ତୁମ୍ଭ ପରି ପରହିତରତ ସାଧୁଜନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଦେଶ ପବିତ୍ର ଓ ଧନ୍ୟ ହେଉ ଏବଂ ପୃଥିବୀ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପରିଣତ ହେଉ । ବାହାରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଓ ଭିତରେ କନକ ମଧ୍ୟ ଏହି ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । କନକ ପରିବାର ଭିତରେ ଥାଇ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ, ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ, ସ୍ୱାମୀ ପୁତ୍ର, ଶ୍ୱଶୁର ଶାଶୁ, ଦାସ ଦାସୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସେବା କରୁଅଛି ଏବଂ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦେଶବିଦେଶ ପରିଚିତ ଅପରିଚିତ ସ୍ୱଧର୍ମୀ ଅନ୍ୟଧର୍ମୀ ସ୍ଥୂଳତଃ ବିଶ୍ୱପରିବାର ମଧ୍ୟରେ "ସେବାଧର୍ମ" ପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏକ ଲତାରେ ଦୁଇଟି ପୁଷ୍ପ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇଥିଲେ । ଉଭୟେ ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣସରୋଜରେ ଶୋଭା ପାଉଅଛନ୍ତି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌରଭ ବିକୀରଣ କରି ବିଶ୍ୱଜନଙ୍କ ମନ ମୋହିତ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଜନ୍ମ ସଫଳ ସାର୍ଥକ କରୁଅଛନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଓ କନକଲତା; ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜନକ ଜନନୀ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜୀବନ !

ଲକ୍ଷ୍ମୀ

(ସତ୍ୟ ଘଟଣାମୂଳକ ଗଳ୍ପ)

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସତକୁ ସତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ନୋହିଲେ କି ତା' ବାହାଘରେ ବାପକୁ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ମିଳନ୍ତା ? ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବୟସ ୧୪ ବର୍ଷ—ଏତେ ବଡ଼ ଝିଅ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ କିପରି ରହନ୍ତା ? ତା' ବାପର ସେ ଏକମାତ୍ର ଝିଅ । ସାହୁଏ ଝିଅକୁ ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ପାଳୁଥିଲେ । ଭଲ ଖାଇବାକୁ, ପିନ୍ଧିବାକୁ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅନୁସାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗାଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କଠାରେ ମୁଣ୍ଡ ବନ୍ଧାଇ ଆସେ । ଅନ୍ୟମାନେ ହଳଦୀ, କଳା ଲଗାଇ ଦେହକୁ ବିକୃତ କରନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପିତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଗ୍ରାମର ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିଥିବା ମିସ୍ତ୍ରେସଠାରୁ ଲୁଗାପିନ୍ଧା ଓ ମୁଣ୍ଡବନ୍ଧା ଶିଖିଛି । ମାନୁଥିବାରୁ ଏ ବିଷୟରେ ପୁରୁଣାରୀତିରେ ବିକୃତ ହେବାକୁ ତାକୁ କେହି ଅଟକ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ସେ ବନର ମାଳତୀ ପ୍ରାୟ ସ୍ବଭାବ ହସ୍ତରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇ ବଢୁଥିଲା ।

ବଳରାମ ଗୋତ୍ରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସମସ୍ତେ ଧନୀ । ଅନନ୍ତପୁର ଗ୍ରାମର ଦୁଃଖୀ ଖୁବ୍ ଊଣା । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଝିଅର ଯେତେ ବୟସ ଓ ସୁନ୍ଦରପଣ, ସେତେ ଅଧିକ ଟଙ୍କାରେ ବିକାଯାଏ । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବାହାଘରରେ ଏତେ ଡେରି । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବାପ ଧନୀ ମିଶ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବୟସ ଗଣି ୧୫୦୦୯ ଟଙ୍କା ହାଙ୍କି ଅଛନ୍ତି । ତାହା ଶୁଣି ଅନେକ ବାହୁଡ଼ିଗଲେଣି । କେହି ୩୦୦ କେହି ୫୦୦ ଯାଏଁ ଗଲେ । ରୂପ, କୁଳ, ଗୁଣ—କିଛି ସାହୁଏ ପଦରେ ପକାଇଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଟଙ୍କା ଯେ ଦେବ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକି ନେବ । କେହି ଗରାଖର ଆଗ୍ରହ ନ ଦେଖି ସାହୁଏ ଏବେ କିଛି ନରମିଲେଣି । ମନର ଭାବ— କେତେ[illegible] ନ ଅଜ ଖୋଇବ ? ରଖୁଁ ରଖୁଁ ମରିଗଲେ ମୂଳରୁ ଯିବ ।

ନାରାୟଣର ବୟସ ବଳେଇ ଗଲାଣି । ଆଜିଯାଏଁ ଭୂତ ପରି ଏକୁଟିଆ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପରି ପାତ୍ରୀଟିଏ ଆଉ ମିଳିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ୭୦୦ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ଜବାବ ଦେଲା । କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଦେଲାବେଳେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଲା । ଘରଅଡ଼ ଅନ୍ଧାର । କାହୁଁ ଏତେ ଟଙ୍କା ଆଣିବ ? ସବୁ ଟଙ୍କା

୧୯୧୩ ମସିହା 'ମୁକୁର' ୭ମ ଭାଗରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ହେଲା । ବାକୀ ଟ ୩୦୯ ଋଣ । ଫହଲଣ ବଳଦ ବିକିଦେଲା । ଏ ଟଙ୍କା ମହାଜନ ଘରୁ ଘରଭଡ଼ କବାଦେଇ ଆଣିଲା । ପିତୃପିତାମହଙ୍କ ଭିଟାପାଟିର ମାୟା, ବୃକ୍ଷର ଫନ୍ଦ—ସବୁ ମାୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୁହଁକୁ ଛାଡ଼ିଲା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବରଟି ଖୁବ୍ ପାତ୍ର । ନାମ ନାରାୟଣ । ହେଲେ କଣ ହେବ, ଟିକିଏ ଅଢ଼ବାୟା, ଜ୍ଞାନପାଗଳା ଭଳିଆ ଟେଳି ଗ୍ରାମରେ ଘର । ତହିଁରେ ସେ ବି ଏକୁଟିଆ—ଘରେ କେହି ନାହିଁ । ପିଲାଟିଦିନୁ ମା' ବାପ ଛେଉଣ୍ଡ । ଜଣେ ବାବୁ ସଙ୍ଗରେ ସେବେଇ କରୁ କରୁ ବିଦେଶ ବାହାରିଯାଇ ଅନେକ ଦିନ ବିଦେଶ ବୁଲି ତୀର୍ଥ କରି ଅନେକ ଇଂରାଜି, ଦେବନାଗରୀ ପାଠ ପଢ଼ି ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ଚାକିରୀ ନ କରି ବ୍ୟବସାୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଗୋଦାମ କରିଅଛି । ଛୋଟ କଣିବା ପାଇଁ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଦେଖି ବିଭା ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ ତା'ବାପ ନାରାୟଣକୁ ଏକୁଟିଆ ଦେଖି, ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଦରିଆରେ ଭସାଇଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ କରି ୧୪୦୦ ଟଙ୍କା ହାଙ୍କିଲେ । ଅନିଚ୍ଛା କେବଳ ବାହାନା । ଟଙ୍କା ଦେଲେ ପିଶାଚ ହାତରେ ମଧ୍ୟ ସେ କନ୍ୟାକୁ ଦେବାର ଲୋକ । ନାରାୟଣ ତ ସତ୍ପାତ୍ର । ପ୍ରଜାପତି ଘଟକ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବାପ ୧୪ ବର୍ଷକୁ ୧୪୦୦ ଟଙ୍କା ଧରିଥିଲେ । ଭଲ ଲୋକ ୧୪ ବର୍ଷକୁ ୭୦୦ ଟଙ୍କା ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ନାରାୟଣ ନିଜର କଷ୍ଟ ଉପାର୍ଜିତ ସମସ୍ତ ସଞ୍ଚିତ ୭୦୦ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ରାଜି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଛୋଟ କାରବାରରେ ବାଧା ହେବ । ଯେହେତୁ କି କିଛି ଧାର ହେବ । ଋଣ ମହାବିଷମ । ବଢ଼ୁଁ ବଢ଼ୁଁ କାହିଁ ଉଠିବ—କିଏ ଜାଣେ ? ନାରାୟଣଙ୍କ ଏତେ ଟଙ୍କା ଦେବା କାରଣ କ'ଣ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବୟସ ବେଶୀ । ଗୃହଯୋଗ୍ୟା ହୋଇଛି । ଘରେ ପଶିଲାକ୍ଷଣି ଘର ସମ୍ଭାଳି ନେବ । କିନ୍ତୁ ଏଇଟା ଖାଲି କଥା ନୁହେଁ । ଘରକରଣା କ'ଣ ତାଙ୍କର ଲେଖାଯୋଖା ; ବିଧବା ପିଉସୀ ଚଳାଇ ନେଉ ନ ଥିଲେ କି ? ଅସଲ କାରଣ, ନାରାୟଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଚନ୍ଦ୍ରମାପରି ମୁହଁକୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଆଖି ଲାଗି ଯାଇଛି । ତା'ପରେ ତାକୁ ଆଉ କେହି ଦିଶୁନାହାନ୍ତି । ସେ ଆଉ ସେ ମୁହଁଟି ଭୁଲି ପାରୁନାହିଁ । ସେ ମୁହଁଟି ତା ଗୃହପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବା ଆଗରୁ ତା' ପ୍ରାଣାକାଶ ଉଦ୍ଭାସିତ କରିଅଛି । ଅହା ! କି ସୁନ୍ଦର, କେତକୀଗୌର, ତପ୍ତକାଞ୍ଚନନିଭ ବର୍ଣ୍ଣ, ପୂର୍ଣ୍ଣଭାଲ ସଦୃଶ ମସୃଣ ଦେହକାନ୍ତି, ତହିଁରେ

ଶୋଭୁଥିବା ତରଙ୍ଗାୟିତ-ସ୍ୱପ୍ନାବେଶପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀ, ଅକର୍ଣ୍ଣବିସ୍ତୃତ ନୀଳାବ୍ଜ-ସଙ୍କାଶନେତ୍ରଯୁଗଳ, ଅମଳଗଣ୍ଡସ୍ଥଳଶୋଭୀ ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳ, ରକ୍ତାଭ ଅଧରୋଷ୍ଠ, ଶଙ୍ଖସଦୃଶ କଣ୍ଠ, ଚମ୍ପକକଳିକାପରି ଅଙ୍ଗୁଳି, ଧୀର ବିନମ୍ର ଦୃଷ୍ଟି, ସୁକୁମାର ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି, ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧହୃତ ଗତି, କି ସେ ଅପରୂପ ଲାବଣ୍ୟ ! ଏ ଯେ ତରୁଣୀଲଲାମ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ରମଣୀରତ୍ନ ! ସାତଶ ଟଙ୍କା କି ଛାର ! ନାରାୟଣ ସର୍ବସ୍ୱ, ପ୍ରାଣପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଇପାରନ୍ତେ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ । ନାରାୟଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀର କେବଳ ରୂପ ଦେଖିନାହାନ୍ତି, ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଅଛନ୍ତି । ନାରାୟଣ ଯେତେବେଳେ ହୋଟ କିଣିବାପାଇଁ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅକୁଣ୍ଠିତଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥା କହୁଥିଲା । ପିତା ବାଧା ଦେଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ଜାଣନ୍ତି, ଅର୍ଥଗୃଧ୍ନୁ ପିଶାଚର ସକଳ କାଣ୍ଡ ପୈଶାଚିକ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରଳା, ସେ ତ ଆଉ ଜାଣି ନ ଥିଲା ଯେ ନାରାୟଣ ଗୋଟାଏ ବାଘ, ସାପ, ଅର୍ଥାତ୍ ତା ବର । ଲାଜ କରିବ ବା କାହିଁକି ? ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ଯେପରି ହୁଏ, ହୋଟବାବୁ ଆଗରେ ମଧ୍ୟ ସେପରି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଘର କିଛି ନଲଜା କରିଥିଲେ । ନାରାୟଣ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ହୋଟ ନେବାକୁ ଆସି ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଘରକରଣା ପାଇଟି, ପାନଭାଙ୍ଗିବା ଢଙ୍ଗ ସବୁ ଦେଖିଥିଲେ । ଦିନେ ଦୂରରୁ ଆସି କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପଡ଼ଶା ଆନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଘରେ ଜଳଖିଆ କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ହାତ-ପରଷା ପୁରି, କାକରା, ଛୁଞ୍ଚିପତ୍ର ମଧ୍ୟ ଖାଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ସ୍ନେହ-ସୁଧା ପାନ କରି ସେ ଆଉ ଭୁଲି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅବଶେଷରେ ଧନୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ୭୦୦ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ନେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ସ୍ୱୀକାର ପତ୍ର । ସମ୍ମତି ଆସିଲା । ଧନୀ ମିଶ୍ରର ପିତ୍ତସୀ ବାହୁନି କାନ୍ଦିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର କିନ୍ତୁ ବେଶୀ କାନ୍ଦ ନାହିଁ । ଗାଁସ୍ତ୍ରୀମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ ।

୧ମ—ଆ, ଏ କି ହୁଅଟା ଲୋ ! ଏ କଥା ତ କେବେ ଦେଖା ନ ଥିଲା । ଏଡ଼େ ହୁଅଟା ଆଖିରେ ଲୁହ ନାହିଁ ନା ତୁଣ୍ଡରେ କଥା ନାହିଁ । କି କଳିକାଳ ହେଲା ଲୋ !

୨ୟ—ସେ ଝିଅଟା ତ ସବୁଦିନେ ଏହିପରି । ମୁହଁରେ ଓଡ଼ଣା ଦେବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଓପରେ ଲଗା ଥିବ । ବାଟରେ ମିଶିପଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ

ପକେଇ ଲୁଚିବ, କି'ଣ ନା ମୁହଁକୁ ତଳକୁ ହାଣିଦେଇ ଦଶହଜାରପର ଗୁଲ୍‌ଯାଉଥିବ । ମୋ ଝିଅଟା ମିଶିପଙ୍କୁ ଦେଖି ଚାଲିପର ଦାନ୍ତଉଡ଼ିପିବ । ସେତେବେଳେ ତା' ଦେହରେ କି'ଣ ଲୁଗା ରହିବ !

୩ୟ—ହେ ବାପ ବ ସେହିପର । ପିଲାଙ୍କୁ ଅକଟ ସିନା ଭଲ । ସେ ତ ତାକୁ କିଛି ନ କହି ନେଇଥିଲା ଭଳି । ଝିଅର ସୁନ୍ଦରପଣ ଦେଖେଇ ହୁଏ । ତେଣୁ ତା' ମନ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ସେହିପର ବୋଲିଣା ହେବ, "ଦୁହିତା ଦୁଇ କୁଳକୁ ହିତା ନୋହିଲେ ପିତା ।"

୨ୟ—ସେ କାହାର କାହିଁକି ? ଝୋଅଟ ବାବୁ ତ ତା'ର ଶତ୍ରୁ ! ସେ ତ ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଉଛି । ଜରସମନ ବଢ଼ିବ ବୋଲି ବର ଭଣ୍ଡାର ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଯାଇଛି ।

୧ମ—ତାକୁ ବ କି'ଣ ଝିଅ ମିଳିଲା ନାହିଁ ? ଏଇ ଅଣ୍ଡିରଚଣ୍ଡୀକୁ ୭୦୦ ଟଙ୍କା ଦେଇ ନେଲା !

୨ୟ—ପ୍ରଜାପତି ଘଟସୂତ୍ର । ଯେ ଯାହା ହାଣ୍ଡିରେ ଗୁଞ୍ଜିଲ ପଡ଼ାଇଛନ୍ତି ନା ।

ଟୋଲ୍ ବାଇଦ କୋଶେ, ତୁଣ୍ଡ ବାଇଦ ସହସ୍ର କୋଶ । ନାରାୟଣ ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ । ଶୁଣି ଲକ୍ଷ୍ମୀର ସରଳତା, ସ୍ୱାଭାବିକତା, ତାଙ୍କପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଗୃହକୁ ଆସିବାର ଇଚ୍ଛା ଜାଣିପାରି ସେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଯେଉଁ ବାଳିକା ଗୁଣ୍ଡାଏ ବନେଇ ଚୂନେଇ ଅନର୍ଗଳ ବାହୁନିପାରେ ସେ ଧୂର୍ତ୍ତ ବୋଲି ସେ ମନେ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ସେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବୀ ବୋଲି ମନେ କଲେ ଏବଂ ପୂର୍ବପଠିତ କବିତା ତା' ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆବୃତ୍ତି କଲେ ।

"କେବଳ ଅଜ୍ଞାତଲୋକେ ଟୋ ସୁରସୁନ୍ଦରୀ
ଦେଖିଥିଲି ତୋ' ଲାବଣ୍ୟ ଦେଇ ନେତ୍ର ଭରି !
ନୀଳ ନଭେ କୃଷ୍ଣଘନେ ଖେଳେ ସୌଦାମିନୀ—
ରୂପେ, ଦେଖିଥିଲି ତୋତେ ହେ ରୂପ-ଗର୍ବିଣୀ !
କ୍ଷୀରୋଦଚନ୍ଦ୍ରିକାଧୌତ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଦେଶେ
ବୁଲୁଥିଲୁ ବିରଞ୍ଚୀ ରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରୂପୀ ବେଶେ !

କାଳକ୍ରମେ ଆଗମିଲା ମଧୁର ଯୌବନ
କହିଲା ହୃଦୟ ବନେ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ।
କାହୁଁ କଉଁଅପି ତୁ ରେ ବସନ୍ତ-କୋକିଳ
ସେ ବନେ କଲୁ ତୋ’ ସ୍ୱନେ ଆନନ୍ଦ-ଅକୁଳ !”

ଅଜି ହର୍ଷରେ ବିଷାଦ ! ହୁଳହୁଳିରେ ବିବାହ କିମ୍ବା ମହାବିଡ଼ମ୍ବନା । ଅନୁଷ୍ଠାନ ତ ନୁହେଁ, ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡ । କଥାରେ କହନ୍ତି, “ବାହାଘର ନୁହେଁ, ବୁହାଘର ।” “ଏବଂବିଧେ କାର୍ଯ୍ୟେ ପୁରନ୍ଧ୍ରୀଣାଂ ଏବ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭତା ।” ସ୍ତ୍ରୀଗୁଡ଼ାକ ସଂସାରର ଅବର୍ଜନା । ମାଇପିଜାତି, ନାକ ନ ଥିଲେ ଖାଆନ୍ତି । ଗୋଳମାଳ, କୋଳାହଳ, ଦଉଡ଼ାଦଉଡ଼ି, ଝିଁଅପିଅ ଇତ୍ୟାଦି । ବିଶେଷତଃ ନାରାୟଣଙ୍କ ଘରେ ନିଜର କେହି ସ୍ତ୍ରୀ ନାହାନ୍ତି । ପରଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟ । ତେଣୁ କେହି କିଛି କଲେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ସତେଇ ହୋଇ କହେ, “ଦୁଧ ଗୁଡ଼ ନେଇ ଲିମ୍ବମୂଳେ ଦେଲେ ଲିମ୍ବ କି ମଧୁର ହୋଇବ ।” ଅର୍ଥାତ୍, “ହେ ନାରାୟଣ ! ଅନ୍ୟମାନେ ତୁମ୍ଭର ସବୁ ନଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ କେବଳ ନିଜର ।” ଏହାଶୁଣି ଅନ୍ୟମାନେ ରାଗିଯାନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ତୁମୂଳ କାଣ୍ଡ ହୁଏ, ପୁଣି କେତେ ସାଧାସାଧନାରେ ବନ୍ଦ ହୁଏ । ନାରାୟଣ ମନେ କରୁଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅସି ଗୃହରେ ପାଦ ଦେଲେ ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ଯିବ । ଗୃହ ଆଲୋକିତ ହେବ, ସେଠାରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେବ । ସକଳ ପରିଶ୍ରମ, ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାରର ପୁରସ୍କାର ହେବ । “ଚକୋର ଦେଖିବ ଅଜି ଚନ୍ଦ୍ରମା ବଦନ ।” କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଈଶ୍ୱର ଯାହା ବିପକ୍ଷରେ, ତାହା ଲଲାଟରେ ସୁଖ କାହିଁ ? ନବବଧୂକୁ ବନ୍ଧାପନା କରି ହୁଳହୁଳି ଦେଇ ପୁରନ୍ଧ୍ରୀମାନେ ଗୃହ ଭିତରକୁ ଘେନିଗଲେ । ଗଲାବେଳେ ତାହାର ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଗଠନ ଓ ଶରୀରାଙ୍ଗର ସ୍ଥୂଳତା ଦେଖି ପରସ୍ପର ମୁହଁ ଚାହାଁଚାହିଁ ହୋଇ କଣା କଣି କରି ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଗଲାବେଳେ ଥୋକେ ବିକୃତ ହସ ହସିଲେ । ଥୋକେ କେତେଟା ଢଗ ପକାଇଲେ । କେତେଜଣ ପ୍ରବୀଣା “ହା କପାଳ” ବୋଲି ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ମୁହଁ ଶୁଖାଇ ଗଲେ । ନାରାୟଣ କିଛି ନ ବୁଝିପାରି ନିଜର ଜଣେ ଲେଖାପୋଖା ଚଳନ୍ତି ମଣିଷକୁ ଡାକି ପଚାରିଲେ, “କଥା କଣ ?”

ସ୍ତ୍ରୀ—କଥା ମୋ ମୁଣ୍ଡ । ଗୌଣୀଏ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଢଙ୍କଙ୍କ ବୋଝ କିଣି ଆଣିଛ । ଏହା କହି ଘରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ଗୃହ ଶୂନ୍ୟ । ନାରାୟଣ ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲା । ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ବସିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ହା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ମୁଁ ତତେ ଦେବୀ ବୋଲି ମନେ-କରିଥିଲି । ତୁ ପିଶାଚୀ ! ତୋ' ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଦେଖି ତ ସେପରି ବୋଧ ହେଉ ନ ଥିଲା !

‘‘କେଉଁ ମହାପାପୀ ନାରକୀ ତୋର ମା
କଲା ଏ ଘୋର ଦୁର୍ଗତି
ଏ ଘୋର ଅନୀତି କେମନ୍ତେ ସହିଲେ
ବିଶ୍ୱଧାରିଣୀ ବସୁମତୀ ।’’

ଇତିମଧ୍ୟରେ ଘରଭିତରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିଲେ । ମନେ କଲେ ସ୍ୱାମୀ ମନରେ ସଂଶୟ ଜନ୍ମାଇବା ଅନୁଚିତ । ପରିଣାମ ବିଷମ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ କ'ଣ କରିବେ ? ଘର ଶୂନ୍ୟ ନ ହେଲେ ତ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ପରେ ସମସ୍ତେ ବାହାରିଯିବାରୁ ଅଳଙ୍କାର ରଣଝଣ କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଆସିବାର ସଙ୍କେତ ଦେଲେ । ନାରାୟଣ ମନେକଲେ ଗୃହ-ସଂସାର ଛାଡ଼ି ବୈରାଗୀ ହୋଇଯିବେ । ପୁଣି ମନେ କଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଯେ ପିଶାଚୀ, କଳଙ୍କିନୀ କରାଇଲା, ତାକୁ ହତ୍ୟା କରି ଫାଶିକାଠରେ ଝୁଲିବେ । ପୁଣି ମନେ କଲେ, ପର ପାପରେ ନିଜକୁ କଳଙ୍କିତ କରିବା ଉଚିତ କି ? ରେ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ ! ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର । ପୁଣି ମନେ କଲେ, ସମାଜର ଏହିପରି କଳଙ୍କ ମୋଚନାର୍ଥ ସେ ସ୍ୱଜୀବନ ଅର୍ପଣ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତ ଏହିକ୍ଷଣି ଅରକ୍ଷିତା, ସମାଜ-ପରିତ୍ୟକ୍ତା, କୁଳକଳଙ୍କିନୀ, ତାହାର ଜୀବନ ସଂଶୟ ଉପସ୍ଥିତ । 'ବସନ୍ତଗାଥା'ର ଅମୂଲ୍ୟର ଦେବବାଣୀ ସ୍ମୃତିପଥରେ ଆରୂଢ଼ ହେଲା ।

‘‘ହେ ଗୃହିଣି ଗୃହୁଁ ତୋତେ ଗଲେ ଅବଜ୍ଞାରେ
କିନ୍ତୁ ହେ ଭଗିନି ! ମୁହିଁ ତୋ' ଦୁଃଖେ କାତର ।’’

ହୃଦୟକୁ ଲୌହମୟ କରି, ଜୀବନର ସକଳ ସୁଖ ସମ୍ଭୋଗର ଆଶା ବିସର୍ଜନ କରି ପତିତା-ଉଦ୍ଧାର-ବ୍ରତୀ ହୋଇ ସେ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀମୂର୍ତ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିକଟକୁ ଗଲେ । କିଛିଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛନ୍ତି, ବକ୍ଷ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହେଲା । ନାରାୟଣ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ନ ପାରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲଜ୍ଜାବନତ, ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ମୁଖରେ ହସ୍ତଠାରି ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଡାକିଲା ।

ସେ ସଲଜ୍ଜହାସ୍ୟ ଦେଖି ନାରାୟଣ ପତିତୋଦ୍ଧାରରୂପ ପବିତ୍ର କରୁଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବ୍ରତ କ୍ଷଣକାଳ ବିସ୍ମୃତ ହେଲେ । କ୍ରୋଧ, ଲଜ୍ଜା, ଘୃଣା ତାଙ୍କୁ ସହସ୍ର ଫଣା କାଳୀୟବତ୍ ଦଂଶନ କଲା । ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ, ବ୍ରତଚ୍ୟୁତ, କ୍ରୋଧାନ୍ଧ, ଭୂତାବିଷ୍ଟ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ଅଧର ଦଂଶନ କଲେ । ପୁଣି ଆତ୍ମସମ୍ବରଣପୂର୍ବକ ଉଚ୍ଚୈସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ହୃଦୟ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ।" ସେ ପ୍ରଳୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମୀ କିଞ୍ଚିତ୍ ଶଙ୍କିତା ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଏପରିସ୍ଥଳରେ ପୁରୁଷ ଅପେକ୍ଷା ନାରୀର ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ସହିଷ୍ଣୁତା, ସଂଯମ ସହସ୍ର ଗୁଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତା ନ ହୋଇଥିଲେ, ରମଣୀ ବିଶ୍ୱବିଜୟିନୀ ହୋଇଥାଆନ୍ତେ କି ? ପୁରୁଷ ମିଥ୍ୟା ବଡ଼େଇ କରେ । ଜଗତରେ ନାରୀର ବିଜୟପତାକା ଉଡ୍ଡୀୟମାନ । ସୀତାରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, ସାବିତ୍ରୀସତ୍ୟବାନ୍, ସର୍ବତ୍ର ନାରୀ ବିଜୟିନୀ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣଙ୍କୁ କରୁଣନୟନରେ ଅନାଇ ପୁଣି ହସ୍ତ ସଙ୍କେତ କଲେ । ନାରାୟଣ ପାଖକୁ ଆସନ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କମରରେ ଗୁଡ଼ା ହୋଇଥିବା ୭୦୦ ଟଙ୍କାର ଥଳିଅଟି କାଢ଼ି ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ଥୋଇ ଦେଇ ପ୍ରଣାମ କରି ପଦଧୂଳି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ନାରାୟଣ କହିଲେ, "ଏ କି ଟଙ୍କା ?" ଲକ୍ଷ୍ମୀ କହିଲେ, "ଏ ତୁମ୍ଭ ନିଜର ଟଙ୍କା ଯାହା ବାପାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲ, ନିଅ ।" ଏହି କଥା କହି ଠିଆ ହୋଇ ଏପରି ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଇଲେ ଯେ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ କ୍ଷୀଣ, ଉପବାସ ଓ ପତିବିଚ୍ଛେଦରେ କ୍ଷୀଣତର କଟି ଦେଖି ନାରାୟଣଙ୍କର ସକଳ ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେଲା । ପରଦିନ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବାପ ଟଙ୍କା ଥଳୀ ନ ପାଇ କ୍ଷିପ୍ତବତ୍ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ସଖୀ ରମ୍ଭା କହିଲା, "ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନେଇଯାଇଛି । 'ଖୋଜିଲେ କହିବୁ' ବୋଲି ମୋତେ କହିଯାଇଛି ।" ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବାପ ବିଜୁଳି ପରି ଧାଇଁଯାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ପଚାରିବାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ମିତହାସ୍ୟ ହସି କହିଲା, "ଯାହାର ଟଙ୍କା ତାଙ୍କୁ ଦେଲି । ଛି ବାପା, ମତେ ବିକି ଟଙ୍କା ଖାଇଥିଲେ ତୁମ୍ଭର ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ତୁମ୍ଭର ପୁଅ ନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ପୁଅଝିଅ । ଚିରକାଳ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପୋଷିବି । ଉପବାସ ଶୋଇ ତୁମ୍ଭ ମୁହଁରେ ଗୁଡ଼କୁଣ୍ଡା ଦେବି । ତୁମ୍ଭର ଏତେ ଟଙ୍କା ଅଛି, ମତେ ବିକି ଆଉ ଏ ଟଙ୍କା ନିଅନାହିଁ ।" ଏହା କହି ପଣତ କାନି ଗଳାରେ ପକାଇ ପିତାଙ୍କ ଚରଣକୁ ଧରି ଅଶ୍ରୁଜଳରେ ଭସାଇ ଦେଲେ । ପିତା ଶତଭର୍ତ୍ସନାଠାରୁ ତୀବ୍ରତର ନିମ୍ବଫଳବତ୍ କନ୍ୟାଠାରୁ ମଧୁର କଥା ଶୁଣି କନ୍ୟାର ମସ୍ତକରେ ପଦାଘାତ

କରି କାରଣ ହୃଦୟରେ ଚପାଇକ ଅଦର ଶୂନ୍ୟ ଗୃହକୁ ଫେରିଗଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବପ୍ରସାଦବତ୍ ସେହି ପିତୃପଦରଜକୁ ମସ୍ତକରେ ବହନ କରି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, "ବାପା ଭାରି ରାଗିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରାଗ ନେଣିଦିନ ରହିବ ନାହିଁ ।"

ନାରାୟଣଙ୍କ ଗୃହ ଆଜି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଲୋକିତ କରିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ କଷ୍ଟ ଦୂର ହୋଇଅଛି । ଶୋଭା ଓ ସମ୍ପଦର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଜି ତାଙ୍କ ଘରେ । ଲେଶମାତ୍ର ଦୁଃଖ, ଦୈନ୍ୟ, ଅଭାବ, ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ନାହିଁ । ନାରାୟଣଙ୍କ ପ୍ରାଣ, ମନ, ହୃଦୟ, ଆଶା, ଗୃହ, ସଂସାର ଆଜି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ନିତ୍ୟକର୍ମ ସମାପନାନ୍ତେ ଶଯ୍ୟା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ନିର୍ଜନ ଗୃହରେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଦୀପାଲୋକରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଚଞ୍ଚଳ କଟାକ୍ଷ, ସହାସ ମଧୁର ମୁଖ, ବୀଣାବିନିନ୍ଦିତ ବାଣୀ ନାରାୟଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଗଭୀର ଅପୂର୍ବ ପ୍ରହେଳିକାବତ୍ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା । ଯେତେ ଦେଖିଲେ, ସେତେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବୟସ କେତେ ? କଳିବା ତ ସହଜ ନୁହେଁ । ବାଳିକାର ଅର୍ଚ୍ଚିବ, ପ୍ରୌଢ଼ାର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ଯୁବତୀର ଲାବଣ୍ୟ ଏକାଧାରରେ ସମାବିଷ୍ଟ ।

ନାରାୟଣ ପଚାରିଲେ—ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ମୋତେ ଭଲ ପାଅ ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—କ'ଣ ମନେ କର ?

ନାରାୟଣ—ଭଲରୂପେ ଜାଣେ ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ଭଲ ପାଅ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ସନ୍ଦେହ କାହିଁକି ?

ନାରାୟଣ—ଜାଣେ ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭର ସ୍ନେହ ବୋଧହୁଏ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏତେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଯେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରୁନାହିଁ ଯେ ସେ ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି ମୋର ହୋଇଅଛି ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ପୁଣି ଭଲ ପାଏ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ କିପରି ?

ନାରାୟଣ—ତୁମ୍ଭର ଗୃହାଣି ଭଙ୍ଗୀରୁ, ତୁମ୍ଭର ଚାଲିଚଳନରୁ ବିଶେଷତଃ ତୁମ୍ଭର ସ୍ନେହପ୍ରବଣ ହୃଦୟରୁ । ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ! ଏହା କି ସ୍ନେହବିହୀନ ହୋଇପାରେ ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ସୁନ୍ଦରୀ ପିଶାଚୀ କି ନାହାନ୍ତି ?

ନାରାୟଣ—ଅନନ୍ତ । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ଯେପରି—ଏହା ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ମୁଁ ବଞ୍ଚି ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର ଜୀବନ ଅସାର, ସୁଖହୀନ, ଜୀବନ୍ମୃତ୍ୟୁରେ ପରିଣତ ହେବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ତେବେ ଯେଉଁଟା ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ତୁମ୍ଭ ମନରେ ସୁଖ ହୁଏ, ସେହିଟା ବିଶ୍ୱାସ ନ କରି ଏତେ ପଚାରୁଛ କାହିଁକି ?

ନାରାୟଣ—କେଜାଣି କାହିଁକି ତୁମ୍ଭ ତୁଣ୍ଡରୁ "ଭଲପାଏ", ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ ପ୍ରାଣ ସୁଧାସିକ୍ତ ହେବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ମୁଁ କହିଲେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ?

ନାରାୟଣ—ହଁ, ବିଶ୍ୱାସ କରିବି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ କି ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟ ଅଛି, ସେଠାରୁ ଅନନ୍ତ ଜିଜ୍ଞାସା ବାହାରୁଅଛି । କୋଟିବାର ଶୁଣିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥା ପଚାରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଯେବେ 'ନାହିଁ' କହେ ।

ନାରାୟଣ—ସମ୍ଭବତଃ ଥଟ୍ଟାରେ 'ନାହିଁ' କହୁଛ—ମନେ କରିବି । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ 'ନାହିଁ' ଅନେକ ସମୟରେ 'ହଁ' ସଙ୍ଗେ ସମାନ ବୋଲି ରସିକମାନେ କହନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରକୃତରେ 'ନାହିଁ' କହିଲେ ମୋର ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେବ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏକାବେଳକେ ନିରାଶ ହେବି ନାହିଁ । କାରଣ ଏପରି ହୋଇପାରେ, ତୁମ୍ଭେ ନିଜ ହୃଦୟ ନ ବୁଝି 'ନାହିଁ' କହୁଅଛ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା । ମୋର କି ଯୋଗ୍ୟତା ଅଛି ଯେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଷୋଳଣା ସ୍ନେହ ପାଇବି ? ମୋତେ ଅଳ୍ପରୁ ବହୁତ ଯଥେଷ୍ଟ । ତୁମ୍ଭେ ସତୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବୀ । ତୁମ୍ଭର କୃପା କଣିକାଏ ମୋ ଜୀବନକୁ ଅମୃତମୟ କରିଦେବ । ସମୟରେ ମୋର ସେବା, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖି ଷୋଳଣା ଭଲ ପାଇପାର ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ନୂଆବେଳେ ଯେବେ ନାହିଁ, ପୁରୁଣା ହେଲେ ତାହା କିପରି ହେବ ?

ନାରାୟଣ—ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ସ୍ତ୍ରୀର ମନ ବୁଝିବା ଅସାଧ୍ୟ । କେହି ପାରିନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ହିନ୍ଦୁନାରୀ, ହିନ୍ଦୁମାନେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ମୁଁ ତୁମ୍ଭପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଇପାରେ । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଗୃହର ମଧ୍ୟ ଅନାଇ ଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ । କୃପା କରି ଭଲ ପାଅ । କିନ୍ତୁ ହଁ, ମୁଁ ଜାଣେ କୃପା

ଯେଉଁଠାରେ ଥାଏ, ପ୍ରେମ ସେଠାରେ ନ ଥାଏ । କୃପାପାତ୍ର ପ୍ରଣୟପାତ୍ର ହେବା ଅସ୍ୱାଭାବିକ । ଅଚ୍ଛା ମୋତେ ବିବାହ କରି ପ୍ରେମରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ନ୍ୟାୟ କି ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—କ୍ଷମା କରିବ । ମୁଁ ଯେବେ ତର୍କଛଳରେ କହେଁ, ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଶରୀରକୁ କିଣିଛ, ତାହା ସମ୍ଭୋଗ କର । ପ୍ରେମ କେବେ ଦେଲି ? ତୁମ୍ଭର ମୋର ତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ ।

ନାରାୟଣ—ମୁଁ ଅଜ ଭାବି ପାରିବି ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭର ପ୍ରେମହୀନତା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ଶରୀର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନ, ହୃଦୟ ପାଇବା ଆକାଙ୍କ୍ଷୀ । ମୋର ହୃଦୟ ସାକ୍ଷୀ, ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ଭଲପାଅ । ନିଜ ପାଇଁ ପିତାଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ମୋତେ ଏତେବଡ଼ ମହତ୍ ଭାବିବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ନାହିଁ ? ବରଂ କୃତଘ୍ନତାର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛୁ । ଲୋକେ ଅପଣା ପରି ଜଗତକୁ ମଣନ୍ତି । ମୁଁ ମହତ୍ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ନ୍ୟାୟ ବୁଦ୍ଧିରେ ଚାଳିତ ହୋଇ ତୁମ୍ଭ ଟଙ୍କା ତୁମ୍ଭକୁ ଦେଇଥିବି ।

ନାରାୟଣ—ମୋ' ଟଙ୍କା ତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ପଣ ଅନୁସାରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲି ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ବିବାହ ତ ହେଲା ପରସ୍ପର ଆଦାନପ୍ରଦାନ । ଟଙ୍କା ନେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଏ କଥା ମୁଁ ଖଣ୍ଡେ କାଗଜରେ ପଢ଼ିଥିଲି । ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ମିସିବାବା ମଧ୍ୟ ମତେ ଏସବୁ କଥା ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ନାରାୟଣ—କିନ୍ତୁ ତାହା ଭସା କଥା । ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଦେଖିଲେ ବୁଝିପାରିବ ଯେ, ଯେତେଦିନ ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରଣୟ ବା ସ୍ୱୟମ୍ବର ନ ହେବ ସେତେଦିନ ଧନ କିମ୍ବା ଜାତି, କିଛି ହେଲେ ପଣର ବିଷୟ ରହିଥିବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଟଙ୍କା ଦେଇ ମୋତେ କିଣିଥିଲେ ମୋ ପ୍ରତି ତୁମ୍ଭର ଘୃଣା ହୁଅନ୍ତା ।

ନାରାୟଣ—ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରଣୟ ନ ଥିଲେ ମୋ ଘୃଣାରେ କ୍ଷତି କ'ଣ ?

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଗ୍ରାମରେ ଲୋକେ କ'ଣ କହନ୍ତେ ? ଲୋକଲଜ୍ଜା ତ ଅଛି ।

... ମଢ଼ଯାଉଛ । ତୁମ୍ଭେ ତ ବାହାରକୁ ଟଙ୍କା ଦେଖାଉ ... ଗୋଟିଏ ଅଧିକତର ଭୟଙ୍କର ଲୋକନିନ୍ଦା ବହନ କରି ମୋତେ ... ଭାବରେ ଟଙ୍କା ଦେଲ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ତାହା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭୁଲାଇବାକୁ ହୋଇପାରେ । କହୁଥିଲ ପରି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବଡ଼ ଚତୁର, କପଟଶୀଳା । କିମ୍ବା ତୁମ୍ଭପ୍ରତି ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୋଇ ଏପରି କରିପାରିଥାଏଁ । ବାପାଙ୍କର କେହି ନାହିଁ । କିଏ ଖାଇବ ? ଦୁଷ୍ଟଲୋକେ ନିଅନ୍ତେ । ଏଣେ ତୁମ୍ଭର ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତା । ତେଣୁ କୃପା କରିଥିବି ଏବଂ ତୁମ୍ଭେ କହୁଥିଲ କୃପା ପ୍ରେମର ବିରୋଧୀ ।

ନାରାୟଣ—ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଖର ବୁଦ୍ଧିରେ ମୁଁ ସ୍ତବ୍ଧ, ଚକିତ, ପରାସ୍ତ । କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧିରୁ କି ପାଇବି ? ମୁଁ ପ୍ରେମପ୍ରବଣ ହୃଦୟ ଚାହେଁ । ପ୍ରାଣର ଏ ଆଶା କି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବନାହିଁ ? ହା ! ଅମୃତ ନଦୀତଟରେ ବସି ତୃଷାରେ ପ୍ରାଣ ଯିବ ?

ପ୍ରେମମୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅଗ୍ରହପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପନ୍ନ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଦେଖି ପ୍ରେମମୟୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଉ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ହୃଦୟ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ହୃଦୟରେ, ଦେହ ଦେହରେ ମିଶିବାକୁ ଅଥୟ ହେଲା । ଯେପରି ତରଙ୍ଗିଣୀ ସିନ୍ଧୁର ଅଙ୍କରେ ଆତ୍ମବିସର୍ଜନ ଦିଏ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ବକ୍ଷରେ ମୁଖ ଲୁଚାଇ ... ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ କଲେ । ନାରାୟଣଙ୍କ ସକଳ ଦ୍ୱିଧାଭାବ ଆଉ ରହିଲା ନାହିଁ । ... ହୃଦୟ-ପ୍ରତିମା-ସତୀର ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ କପୋଳରେ ଚୁମ୍ବନ କରି ... ଦୁଃଖ ଦୂର କଲେ । ଯେଉଁ ଲାବଣ୍ୟ ପ୍ରତିମାକୁ ପାଇ ଗୃହ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା, ତାହାଙ୍କୁ ପୁଣି ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମ-ପ୍ରତିମାରୂପେ ପାଇ ପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, ହୃଦୟ ତୃପ୍ତ ହେଲା । ବୃନ୍ତହୀନ ପୁଷ୍ପ ସମ ଏହି ଅଭୁତ ପ୍ରାଣୀ ଦୁଇଟିର ଯୁଗଳ ଆତ୍ମାର ମିଳନ, ପ୍ରକୃତ ବିବାହ ଏତେଦିନେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ।

ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା

କବି ରାଧାନାଥ

ଓ

ତଦୀୟ କବିତା

ସମାଲୋଚନା କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଓ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ । ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରରେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଶେଷ ନାହିଁ । ସମାଲୋଚକର କାର୍ଯ୍ୟ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥ ସମସ୍ତ ପାଠକ ମନକୁ ସମାନ ଭାବରେ ଆକର୍ଷଣ କରେନାହିଁ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ରୁଚି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । ଏପରିସ୍ଥଳରେ ଜଣେ ସମାଲୋଚକକୁ ଯାହା ମଧୁର ବୋଧ ନ ହେଲା ତାହା ଯେ ଏକାବେଳକେ ଅସାର ଏପରି ମଣିବା ଭ୍ରାନ୍ତି । ସମାଲୋଚକର ଉଚିତ, ସଂଯତ ଭାବରେ ନିରପେକ୍ଷରୂପେ ତାହାର ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ପାଠକଗଣ ବିଭିନ୍ନ ରୁଚିର ସମାଲୋଚକଙ୍କୁ ତୋଷାମୋଦକାରୀ ବା ଶତ୍ରୁତାପ୍ରଣୋଦିତ ମନେ କରିବା ହୀନତା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ଲେଖକମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି । ସେମାନଙ୍କର ଉଚିତ, ସହିଷ୍ଣୁତା ଅବଲମ୍ବନ କରି ସମାଲୋଚକର କଥାରେ କିଛି ସତ୍ୟ ଅଛି କି ନାହିଁ, ତାହା ମନୋଯୋଗପୂର୍ବକ ପରୀକ୍ଷା କରିବେ । ଯଦି କିଛି ସତ୍ୟ ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ର ସ୍ୱ-ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ମତାନ୍ତରବାଦୀର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି ନୀରବରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବେ । ପାଠକ ଓ ଲେଖକଙ୍କୁ ଏହି ନିବେଦନ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଥମେ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟକୁ ଧାରାବାହିକରୂପେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା କରିବୁଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତି ଥିଲେ ଲେଖକ ବା ପାଠକ ବୃଥା ଦୋଷାରୋପ ନ କରି ସରଳଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରନ୍ତି । ତଦ୍ୱାରା ଉପକାର ଛଡ଼ା ଅପକାର ନାହିଁ ।

ମାଘ ୧୩୧୦ ସନ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ' ୭ମ ଭାଗରୁ ସଂଗୃହୀତ ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ କଟକ ଆଲୋଚନାସଭାରେ ପଠିତ ।

ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଧୁନିକ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-ମନ୍ଦିରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୂଜାରୀ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଅଲୋଚନା କରିବୁଁ । ତହିଁ ଉତ୍ତାରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ଲେଖକଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମାଲୋଚନାରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବୁଁ ।

ଉକ୍ତ କବିଙ୍କ ସମସ୍ତ କାବ୍ୟାବଳୀ "ରାଧାନାଥଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ" ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-ସଂସାରରେ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଚରିତ ହେଲା । ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତରେ ଜୟଧ୍ୱନି ହେଉ ।

ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସମାଲୋଚନା କରିବାପୂର୍ବରୁ କବି ଏବଂ ପାଠକ ଉଭୟଙ୍କ ନିକଟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି କଥା ବକ୍ତବ୍ୟ ଅଛି ଯେ, ସଂସ୍କୃତସାହିତ୍ୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରବେଶ ନାହିଁ । ଅବାଲ୍ୟ ଇଂରାଜୀସାହିତ୍ୟ ଅଲୋଚନା କରିଅଛୁଁ । ତେଣୁ ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଅଳଙ୍କାରକମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରତ୍ୟାଶା ନ କରି କାବ୍ୟାବଳୀ ପାଠବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବରାଜି ସମୁତ୍ଥିତ ହେଲା ତାହାର ସରଳ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଶୁଣି ତୃପ୍ତ ରହିବେ ।

ପଣ୍ଡିତବର୍ଗ କାବ୍ୟକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି —ଗୀତକାବ୍ୟ (Lyrical Poetry), ଶ୍ରାବ୍ୟକାବ୍ୟ (Epic Poetry) ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ ବା ନାଟକ (Dramatic Poetry) । ଯେଉଁ କବିତାରେ କବିଙ୍କର ହୃଦୟର ଉଦ୍ଦାମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ଏବଂ ଯାହା ସଙ୍ଗୀତ ରୂପରେ ସ୍ୱରଲୟାଦିସହକାରେ ସୁଗେୟ, ତାହା ଗୀତ-କବିତା । ଯେମନ୍ତ ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ, ଇଂରାଜୀକବି Robert Burnsଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ଗୀତ । ରାଧାନାଥ କବିଙ୍କ ଛନ୍ଦମାଳା ପ୍ରଭୃତି ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ମହାଜନବୃନ୍ଦଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରୀତି, ଉଦାରତା, ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତି ହିତୈଷିତା ପ୍ରଭୃତିକୁ ସାଲଙ୍କାର ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ କରି କ୍ରମିକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ରଘୁବଂଶ, କୁମାରସମ୍ଭବ Paradise Lost ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ଏହି ଶ୍ରେଣୀୟ କାବ୍ୟ । ଉକ୍ତ ଦୁଇ ପ୍ରକାର କାବ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନତଃ କବି ନିଜେ (subjectively) ସର୍ବ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କାବ୍ୟକଳାପରେ ନିଜେ ଦୃଷ୍ଟି ଅବଲମ୍ବନ କରି ନାୟକନାୟିକାବୃନ୍ଦଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ, କଥାବାର୍ତ୍ତାଦ୍ୱାରା

ସ୍ୱ ସ୍ୱ ବା ପରସ୍ପର ଚରିତ୍ର ଚରିତୋନ୍ମେଷ କରନ୍ତି । ଶକୁନ୍ତଳା, ଉତ୍ତର ରାମଚରିତ, ମୃଚ୍ଛକଟିକ, Hamlet, Romeo and Juliet, The Tempest, Faust, କାଞ୍ଚିକାବେରୀ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷୋକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ରାଧାନାଥବାବୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କବି । ତାଙ୍କର ଗୀତି-କବିତା (Lyrical pieces) ଅଛି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କବି-ଯଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେତୁ ଚିଲିକା, ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ, କେଦାରଗୌରୀ, ଯଯାତିକେଶରୀ ମହାଯାତ୍ରା ଶ୍ରାବ୍ୟ-କାବ୍ୟ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତବର୍ଗ କାବ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି, ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ କବିତା (Poetry of Aristocracy) ଏବଂ ସାଧାରଣୀ କବିତା (Poetry of Democracy) । ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ କାବ୍ୟକଳାପରେ ବୃହତ୍ ବିଖ୍ୟାତ ଘଟନା, ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା ବୀର, କୌଳଗାଳୀ ରାଜା, ଗୁଣବାନ୍ ରାଜପୁତ୍ର, ରୂପଲାବଣ୍ୟବତୀ ରାଜକନ୍ୟା, ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଯଜ୍ଞାଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଥାଏ । ଅସ୍ମମାନଙ୍କ କବି ଏହି ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ କାବ୍ୟର କବି । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର କାବ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଦୈନନ୍ଦିନ ବିଷୟ—ଦରିଦ୍ର କୃଷକ, ଭିକ୍ଷୁକ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ତୃଣ, ପଲ୍ଲବ, ଯାହାକି ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରତିନିୟତ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଅଛି, ଏହିପରି ବିଷୟ ଥାଏ । ମାର୍କିନ ଦେଶୀୟ କବି Whitman ଏବଂ କବି ଫକୀରମୋହନ ଏହି ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ କବି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉଷା, ଧାବକ ଓ କଣ୍ଢେଇ ପରି Whitmanଙ୍କ Grass Blade ସେନାପତିଙ୍କ ନେତଗାଇ, ସାରିଆ ଡିଲୁଅଣୀ, ଗୋବିନ୍ଦପୁର ଦାଣ୍ଡ, ଡୋରିଲିନାଗୀ, ବେଙ୍ଗଭାଇ ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟର ଚିରସଞ୍ଚିତ ଧନ ହୋଇଅଛି ।

ପ୍ରାକୃତ (Realistic) ଏବଂ ଆଦର୍ଶ (Idealistic) ଉପନ୍ୟାସ ପରି କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରାକୃତ କାବ୍ୟରେ ଯାହା ସଂସାରରେ ଘଟେ, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଥାଏ । ଘଟନାର ଗୁଣ ଦୋଷ ବିଷୟର ଦାୟିତ୍ୱ କବି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତି ବା ସମାଜ ତନ୍ନିମିତ୍ତ ଦାୟୀ । ଏ ଶ୍ରେଣୀର କବି ଅନ୍ୟାୟ, ନରହତ୍ୟା, ନଗ୍ନ ରମଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ର କରିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ନିଅନ୍ତି, ଚିତ୍ରରେ

ଆଦର୍ଶ କାବ୍ୟରେ ଅନୁକରଣୀୟ ମହଚ୍ଚରିତ୍ର ନାୟକନାୟିକାଙ୍କ ଶତ ଶ୍ରୀଏ । ସାମାଜିକବୃନ୍ଦଙ୍କ ମନ ଯହିଁରେ ଉନ୍ନତ ହେବ, ଚରିତ୍ର ପବିତ୍ର ରହିବ, ପ୍ରୀତି ଗମ୍ଭୀରତର ହେବ, କବି ତହିଁପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖନ୍ତି । ଧର୍ମର ଜୟ ପାପର ପରାଜୟ ଘୋଷଣା କରିବା ଅଭିସନ୍ଧି କବିଙ୍କର ଥାଏ ।

କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ଆଦର୍ଶ କାବ୍ୟ ନାହିଁ, ଏପରି ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରଧାନତଃ ପ୍ରକୃତବାଦୀ (Realistic) ଶିଳ୍ପୀ । ଏମନ୍ତ ଯେ ସେ ସେକ୍‌ସ୍‌ପିୟରଙ୍କ ସଦୃଶ ଜନକ ଓ ତନୟାର ପାପ-ପ୍ରଣୟକୁ ଇତିହାସରୁ ନିର୍ବାଚନ କରି ସ୍ୱୀୟ କାବ୍ୟର ବିଷୟୀଭୂତ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କବିତା Humanism ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । କବି ସ୍ୱର୍ଗର ideal ଆଣି ସମାଜ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ନାହାନ୍ତି । ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି କେଉଁଠାରେ ସ୍ଥାପିତ ବା ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ କଣ, ତାହା ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କହୁନି ନାହିଁ ।

କାବ୍ୟାବଳୀ ଉପଦେଶଗର୍ଭିତ (Didactic) ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ତତ୍ତ୍ୱମୂଳକ (Artistic)—ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ମଧ୍ୟ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ପ୍ରକାର କାବ୍ୟରେ ଉପଦେଶ ଥାଏ । କବି ଉପଦେଷ୍ଟା ବା ଗୁରୁ ରୂପରେ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ପାଠକରୂପୀ ଅନ୍ତେବାସୀଙ୍କୁ ନୈତିକ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର କବି ବାହ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତର ପ୍ରକୃତିର ନିସର୍ଗମାଧୁରୀ ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ଭୁଲିଯାନ୍ତି । ଉପଦେଶ ଦେବାର ବାହାନା ଆଦୌ ତାଙ୍କର ନ ଥାଏ । କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଅଧେ ଉପଦେଶଗର୍ଭିତ କାବ୍ୟ (ତୁଳସୀ ସ୍ତବକ) ଥିଲେହେଁ ସେ ସାଧାରଣତଃ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସ୍ରଷ୍ଟା (Artistic) କବି । ତୁଳସୀସ୍ତବକ ଉପଦେଶଗର୍ଭିତ ହେଲେହେଁ ତାହା ବିଶିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ-ମାଳାରେ ମିଶ୍ରିତ । ଏହା ସବୁ ଉପଦେଶମୂଳକ କାବ୍ୟରେ ନ ଥାଏ ।

କବିତା (Abstract) ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱହୀନ ଏବଂ (Concrete) ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଯୁକ୍ତ । ଏହି ଦୁଇକିଲ ହୋଇପାରେ । ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କ କବିତା ପ୍ରାୟ ଶେଷୋକ୍ତ ପ୍ରକାରର । ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଆଶା, ନବଯୁଗର ଅଭିଷେକ, ଇଂରାଜୀ କବି Spenserଙ୍କ 'Fairy Queen', କବି Collinsଙ୍କ 'The Passions' ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାର କବିତା ।

କାବ୍ୟ ମିଳନାନ୍ତ (Comedy) ଏବଂ ବିୟୋଗାନ୍ତ (Tragedy) ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ଯଯାତି-କେଶରୀ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତ କାବ୍ୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ । ରାଧାନାଥ ଶୋକ ଦୁଃଖର କବି । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖରେ କହିବାକୁ ପଡୁଅଛି ଯେ, ଏହା La Miserablesର ଆଦର୍ଶ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ନୁହେଁ । ଉପକ୍ରମଣିକାରୁ ଉପସଂହାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁଠାରେ ସୁବିଧା ପାଇଅଛନ୍ତି, କବି ସେଠାରେ ସଂସାରର ଅସାରତ୍ୱ, ଧନ,ଜନ ଗୌରବର ନଶ୍ୱରତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସାକ୍ଷ୍ୟପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ଯେବେ କିଛି ସାର ଥାଏ ତେବେ ତାହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରୀତି, ଏହାହିଁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅନ୍ତରସ୍ଥ ବିଶ୍ୱାସ । କବି Keatsଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କ କାବ୍ୟରେ religion ବା ଧର୍ମ ଏବଂ, ବିଶେଷତଃ ପାର୍ବତୀର, କର୍ଣ୍ଣିକାର ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ପାଠକ ଏହାର ନିଦର୍ଶନ ପାଇବେ । ପାର୍ବତୀର ନାୟିକା ପାର୍ବତୀ ଓ ମହାଯାତ୍ରାର ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବିଷାଦାକ୍ରାନ୍ତ । ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସ୍ୱଦେଶର ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ । ଅନ୍ୟ ନାୟକନାୟିକା ସ୍ୱାର୍ଥପର ବିଷାଦ ବା ନୈରାଶ୍ୟରେ ଅକ୍ରାନ୍ତ ।

ପୃଥିବୀର କବିବୃନ୍ଦ ମଙ୍ଗଳବାଦୀ (Optimist) ଏବଂ ଦୁଃଖବାଦୀ (Pessimist), ଏହି ଦୁଇଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର କବି ପୃଥିବୀର ଭାବତୀୟ ଘଟନାରେ ବିଶ୍ୱବିଧାତାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳହସ୍ତ, ଶୁଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କାବ୍ୟରାଜିରେ ତାହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ବା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆଭାସ ଦେଇଥାନ୍ତି । କବି ମିଲ୍‌ଟନ୍ "to justify the ways of God to man" ସ୍ୱକାବ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିଥିଲେ । କବି ଟେନିସନ୍ ଜଗତ୍ ସଂସାରସ୍ଥ ନିୟମ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା (Law and order) ସ୍ୱୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ-ରାଜିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଇଅଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ କବି ଜଗତର ଦୁଃଖଭାରରେ ଅବନତହୃଦୟ ହୁଅନ୍ତି । ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରୁଗ୍ଣ, ଦରିଦ୍ର, ଦୁଷ୍ଟ, ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ପାତକୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଶୋକକୁ ନିଜ ଶୋକ ଦୁଃଖ ବୋଲି ମଣି ସ୍ୱୀୟ ଦୟାର୍ଦ୍ର ଓ କୋମଳ ହୃଦୟରୁ ରୁଧିରଧାରା ବର୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କବି ରାଧାନାଥ ଏହି ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ କବି । ସେ ନିଜେ ବାହ୍ୟତଃ ସାଂସାରିକ ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଥାଇ, ଧନୀ ବୃତ୍ତିଶିଷ୍ଟବର୍ଗଙ୍କ ମିତ୍ରତା ଲଭକରି ମଧ୍ୟ "ଦୁଃଖ ଗୁରୁଙ୍କର ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ" । ତାଙ୍କର ଜୀବନ ହାହା-ହାହା-ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଚିଲିକା ଫିଟାଇ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ସଂସାରେ ଥାଇ ମୁଁ ସଦା ଉଦାସୀନ
ଉଦାସୀନ ପ୍ରାୟେ କଟାଇଲି ଦିନ ।
ସଂସାର ସଙ୍ଗତେ ସଙ୍ଗୀ ହେବାପାଇଁ
କେବେହେଁ ମୋହର ମନ ବଳେ ନାହିଁ ।
ହସି ଖେଳି ସେହୁ ଗମନ୍ତି ସମସ୍ତ
ଜୀବନ ମଣନ୍ତି ମହୋତ୍ସବମୟ ।
ସ୍ଥିର ଭାଗ୍ୟ ମୋର ପିହୁଡ଼ ପାଷାଣେ
ମୋ' ଜୀବନ ଗଢ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନେ ।
ଚିର ହାହାମୟ ଏ ସ୍ଥିର ଜୀବନ
ଜୀବନ ନୁହଇ ଜୀବନ୍ତ-ମରଣ !
ଚିରଦିନ ଦୁଃଖ ଦ୍ରୋହରେ ଜର୍ଜର
ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ ମୁହିଁ ଦୁଃଖ ଗୁରୁଙ୍କର
ଦୁଃଖଦତ୍ତ ଜ୍ଞାନଚକ୍ଷୁରେ ଜଗତ
ଦେଖିବାରେ ମୁହିଁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସତତ ।
ସୁଖ ବୋଲି ଯାକୁ ବୋଲଇ ସଂସାର
କରୁଥାଇଁ ତାକୁ ଦୂରୁ ମୁଁ ଜୁହାର ।
ମୃଗତୃଷ୍ଣେ ଯାହା ଜନନେତ୍ରେ ଦିଶେ
ଡାକେ ଆସେ, ଧାଉଁ ପଡ଼ିବାପାଇଁ ଦେଶ ।
ବସ୍ତୁ ନୁହଇ ସେ ଅଟଇଟି ଧୂମ
ଅନ୍ୟ ନାମ ତାର ଆକାଶ-କୁସୁମ ।

କବି ରାଧାନାଥ ବିଷାଦବାଦୀ ହେଲେହେଁ ତାଙ୍କ ରଚିତ କାବ୍ୟରେ ବିଶେଷତଃ ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନରେ ରୁକ୍ଷ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଅରାଧ୍ୟା ଭାରତୀ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷପୀଡ଼ିତା କଙ୍କାଳମାତ୍ରାବଶିଷ୍ଟ ନୁହନ୍ତି । ସେ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଯେଉଁ ଲାବଣ୍ୟ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଚିରପୁଷ୍ଟ, ସବଳ, ଚିରରସିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ । କିନ୍ତୁ ମାନବାତ୍ମାର ଦିବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଚିତ୍ର କବିଙ୍କଠାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଇନାହୁଁ । ସମାଜରେ ତ ନାହିଁ, ସମାଜ-ଚିତ୍ରକର କବି କାହୁଁ ପାଇବେ ? କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ ଯେପରି ସମାଜ-ଜୀବନର ଦର୍ପଣସ୍ୱରୂପ, ସେହିପରି ସମାଜର ଗୁରୁ । ଏ ବିଷୟ ଶେଷରେ ଆଲୋଚିତ

ହେବ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିପଥଗାମୀ ହେଲେହେଁ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରୀତି ଅଛି । ସେ ପ୍ରୀତି ବିଷାଦ-ସଂଯତ । ରୂପ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ଭଟ । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସୁନ୍ଦରୀ—

କେଡ଼େ ସୁକୁମାର ବପୁ ଏତେ ଅବା ମଉଳି ଯିବ ପରଶେ
ହସ୍ତ ନ ଲଗାଇ ଗଢ଼ିଲେ କି ବିଧି କେବଳ ଚିନ୍ତି ମାନସେ ?

ସେ ଅଶ୍ରୁର ସୁନ୍ଦରୀ ଯେଣୁ—

ରସାଣିଛି ପୁଣି ଶୋକ ସେ ମୂରତି
ମଧୁର ସ୍ନିଗ୍ଧ ରସାଣେ ।

ମିଲ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଯେପରି **sublime, grand, great** ଆଦି ଶବ୍ଦ, ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଯେପରି **beauty, sweet, dear, love** ଆଦି ଶବ୍ଦ, ଏଡ଼ମଣ୍ଡ ବର୍କଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯେପରି **night, justice, freedom** ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ, ରବି କବିଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯେପରି ସତ୍ୟ, ଶିବ, ସୁନ୍ଦର, ଅପାର, ଅନନ୍ତ, ମହାନ, ଭୂମାଦି ଶବ୍ଦ, ଯଥେଷ୍ଟ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହିପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟାବଳୀରେ ମଧୁର, ସୁନ୍ଦରୀ, ପ୍ରେମ, ଲାବଣ୍ୟ, ଶୋକ, ଦୁଃଖ, ବିଷାଦ ଆଦି ଶବ୍ଦର ବାହୁଲ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ରାଧାନାଥ ବୈରାଗୀ ଅଥଚ ରସରସିକ । ଜୀବନରେ ଯେପରି, କାବ୍ୟରେ ସେହିପରି । ରାଧାନାଥ ପ୍ରୀତିର କବି । ସେ ପ୍ରୀତି ବିଷାଦ-ସଂଯତ ।

ତାଙ୍କର ଉପମା ଓ ରୂପକମାନ ବୈଚିତ୍ର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ—ମାନବସମାଜର ନାନା ବିଭାଗରୁ, ନୈସର୍ଗିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀରୁ, ଗଗନସ୍ଥ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କଜଗତରୁ, ଦୈନନ୍ଦିନ କ୍ଷୁଦ୍ର ଘଟଣାମାନଙ୍କଠାରୁ ଏବଂ ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ କ୍ରିୟାମାନଙ୍କରୁ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଅଛି । ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ-ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟାବଳୀରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମିଳଇ ।

ଫାଟି ଯାଇଅଛି ଯାହା ଶୋକତପ୍ତ ହୃଦ,
ବୃଦ୍ଧ ରାଜାଙ୍କର ସେହି ଦାରୁଣ ସମ୍ବାଦେ ।
ତପ୍ତ ଲୌହଖଣ୍ଡ ଯଥା ଅୟୋଘନ ଘାତେ
ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଭୂପତି ଶ୍ୱାସ-ଶୋକ ଅସମ୍ଭାଳେ
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ସଦ୍ୟ ଧୃତ କୁଞ୍ଜର ଯେସନେ ।

କୈକେୟୀ ଛଡ଼ା ସମସ୍ତ ରାଣୀ ଦଶରଥଙ୍କୁ ସେବା କରୁଅଛନ୍ତି :—

ମାଷ ସେହ୍ନ ଉପଗ୍ରେର ବଢ଼ଇ ଅଧିକେ
ବୃଦ୍ଧ ରାଜାଙ୍କର ତାପ; ବଜ୍ରାନଳ ଶିଖା
ଜଳଇ ଦ୍ୱିଗୁଣେ ଯେବେ ବୃଷ୍ଟିଜଳ ପାଏ,
ଶ୍ରୀରାମର ଶୋକ ଶତମୁନା ଶଙ୍କୁପରି
ଫୁଟିଅଛି ଏ ହୃଦୟେ ଶିର ପ୍ରଶିରରେ
ସର୍ବାଙ୍ଗେ ସୌଧର ଭେଦେ ଅଦୃଶ୍ୟ ଯେସନେ
ଅଶ୍ୱତ୍ଥର ଚେର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ବିସ୍ତାରି ।
ହଜି ହୋଇ ଦେଖଇ ମୁଁ ପଛକୁ ଅନାଇ
ଏହି ଜୀବନର ଛବି ସ୍ପଷ୍ଟର ଫଳକେ,
ଛଳ ଚିତ୍ରାଙ୍କିତ ପାପ ପୁଣ୍ୟର ବରଣେ,
ସ୍ୱପନେ ଯେସନେ, ଦେବି, ଦେଖନ୍ତି ପ୍ରାଣୀଏ
ସୁଦୀର୍ଘ କାଳର କଥା ପଲକ ମାତ୍ରରେ ।

ଋଷିକୁମାର ବକ୍ଷରେ ଶରବେଧ ହୋଇଅଛି । ସେ କହୁଅଛନ୍ତି :—

ଖର ସ୍ରୋତସ୍ୱ ଯଥା କୋଟରେ ଅବାରଣେ,
ତୁଙ୍ଗ ନଦୀତଟମୂର୍ତ୍ତି ବାଲୁକା, ତେସନେ
ଏ ଦାରୁଣ ଶଲ୍ୟ ମୋର ମର୍ମେ ପଶି ହୋଇ
ବିଦାରି କରଇ ମୋତେ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣେ ।

ଋଷିକୁମାରଙ୍କୁ ମାରି ଦଶରଥ କହୁଅଛନ୍ତି :—

ହାସେ ଧଡ଼ଧଡ଼ ମୋର କମ୍ପୁଥିଲା ହୃଦୟ
ଘୋର ଅପରାଧୀ ଯଥା ଧର୍ମାସନ ଆଗେ ।

ପ୍ରତିଦିନ କଳେବରେ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ପାପ କରିବା ଲୋକେ ନାହିଁ, ସମସ୍ତରେ ତାହାରେ । କପଟ କବି କହୁଅଛନ୍ତି :—

ଦୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତୁ ଥାଏ ଅଲକ୍ଷିତେ ଦେବି,
ସଂସାରର ଦୈନନ୍ଦିନ ଲୀଳାଖେଳାତଳେ,

ଭାଳେ ସେ ବାହାରେ ପୁଣି, ବାହାରେ ଯେସନେ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବରଫେ ନୀଳ ଅମ୍ବୁରାଶି ଭେଦ
ବିଶ୍ୱଗ୍ରାସୀ ବାଡ଼ବର ନଭସ୍ପୃଶୀ ଶିଖା ।
ଅପଥ୍ୟ ସେ ଜୀର ଦେହେ କ୍ରମେ ... ହୋଇ
ଆଲିଙ୍ଗିତେ ଘୋର ବ୍ୟାଧି ସଡ଼ଙ୍ଗ ବାହାର
ପଦାଙ୍କୁ ସହସା ଯଥା ।
କାନ୍ଦି ଅବା ଶିଶୁ ଶୈଳ ଅବରେ ଜଡ଼ାଳେ,
ପୃଷ୍ଠେ ସୁବିଶାଳ ଗିରି, ଜୀବନେ ଯେସନ—
କପଟ୍ଟିତ ଦୁଃଖ ଅହା ଅବରେ ନଯ୍ୟନୁ
ଭାବ ଘୋରତର ଦୁଃଖ-କରାଳମୂରତି ।

ଏହା ଦୈନନ୍ଦନ ଜୀବନର ସତ୍ୟକଥା ଯେ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନେତ୍ରାଘାତ ପରୀକ୍ଷାରେ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ଦୁଃଖକୁ ଯୋଡ଼ାଇ ଦିଏ ।

ଭାରତର ଚଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ ଅବନତିରେ ଭାରତ ବୈଦେଶିକଙ୍କ ଅଧିକୃତ ହେବ । କବି ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଭାରତଭୂମି ଫଣିନୀ :—

ଫଣିନୀର ଶିରୋମଣି କାଢ଼ିନେବା ପାଇଁ
ନ ଲୋଡ଼େ କେ ? ମାତ୍ର ତାର ବିଷଦନ୍ତ ଦେଖି
କୃତାନ୍ତର ଦୂତ ମଣି, କେ ପଶିବାକୁ
ଭରସି ପାରେ କି କେହି ? ରାଜନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ଥିଲେ ଅତୁଲରୂପ ରତନ କୁନ୍ତଳା—
ଭାରତ ଭୁଜଙ୍ଗୀର ଏ ଥିଲେ ସିନା ବେନି
ବିଷଦନ୍ତ ସବୁ ଅଗ୍ରେ ଭାଙ୍ଗିବ ତା' କାଳ;
ନିର୍ବିଷ ଭାରତେ ଦେଖି, ଅସିବେ ଦାଉଡ଼ି
ଦୂରୁ ବୈଦେଶିକଗଣ ଶିରୋମଣି ଲୋଭେ
ଦଳେ ଦଳେ, ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ ଶଲଭ ଯେସନ
ବିରଞ୍ଚି ଯାବତ ଜୀବ ମୋ' ତେଜ ଅଙ୍ଗାରେ
ମାତ୍ରେ କି ପରଶି କେହି ? ହେଲେ ତା' ନିର୍ବାଣ

ଅବଜ୍ଞାରେ ଲୋକେ ତାହା ଦଳନ୍ତି ଚରଣେ ।
ଦ୍ୱିଜାତିର ତେଜଃପୁଞ୍ଜ ଲଭିଲେ ସେରୂପେ
ଏ ଆର୍ଯ୍ୟସମାଜ ତଥା ଦଳି ବୈଦେଶିକେ
ଅକ୍ଷମ ପତିର ରୂପବତୀ ନାରୀ ପରି
ଅଯୋଗ୍ୟକରେ ନିଜ ଭୋଗେ ଭାରତ-ଅବନୀ ।
ଶକ୍ତିରେ ସିଂହାର ଯାହା, ଶକ୍ତି ଗଲେ ଗ୍ଲାନି
ପାର୍ଥେ, ସେ ସିଂହାର ହୁଏ ଅନର୍ଥର ହେତୁ ।
ଅନର୍ଥର ହେତୁ ତେଣୁ ହେବ କଳିଯୁଗେ
ଭାରତଭୂମିର ଏହି ଅନୁପମ ଶୋଭା ।

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପତିତ ଭାରତରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବ କିନ୍ତୁ ପୁଣି ସ୍ୱାର୍ଥପର ଦ୍ୱିଜାତି ତାହାର ବିଲୋପ ସାଧନ କରିବେ । ସେ ବିଷୟର କବି କହୁଅଛନ୍ତି :—

ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦେଉଳର ତାମସ ଗରଭେ
ଉଦ୍ଧାର ସକାଶେ ଯେବେ ଜାଳିଲ ପ୍ରଦୀପ
ଦଇବ, ତା' ଶିଖା ଯେବେ ଧାଅନ୍ତି ନିଭାଇ
ବେଗଣା ବାଞ୍ଛି ଶବ ତମଃସଙ୍ଘାତ ଭୀଷଣ
ପଲ୍ ପଲ୍ ବାହାର ସେ ଦେଉଳ ସନ୍ଧିରୁ,
ସେହିରୂପେ ଏହି ଜ୍ଞାନ-ପ୍ରଦୀପର ଶିଖା
ନିଭାଇ ଦେବେଟି ବେଗେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ ଦ୍ୱିଜାତି ।
ଗୁହିଷ୍ଠ ପରସ୍ପରଠୁ ଯତନେ ସମ୍ପାଦ
ସମ୍ମତିଙ୍କ ଠୁଳଙ୍କର ରଙ୍ଗି ଅଠୁଘରେ
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିଲ ଅଗ୍ନି-ହସ୍ତ ମନେ ମନେ
ଚୈତ୍ରେ ଯେବେ ଦେଖେ ବହ୍ନି ଅଠୁ ମଞ୍ଚତଳେ
ଗୃହପତି, କାତର ସେ ହୁଅଇ ଯେସନେ,
ବାପ୍ପ, ଝଞ୍ଜିଷ୍ଟୁର ଭାବୀ ଅବନତି ଶୁଣି,
ତାତର ତେସନ ହେଲେ ବୌଦ୍ଧେନ୍ଦ୍ର ସୁମତି ।

× × ×

ଭବିତବ୍ୟ ଯାହା ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ
କିଏ ତା କରିବ ଆନ
କିଏ ଅବା ଏହୁ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ଗତି
ରୋଧିବାକୁ ବଳବାନ ?

× × ×

ସ୍ୱାତି ତାରା ବେଳେ ଉପଜୁ ତୁଳାଇ
ବାରିକେ ନଭୋମଣ୍ଡଳେ
ଏହୁ ବର୍ଷେ ଧାରା ତଳକୁ ଅବା
ନର ଭାଗ୍ୟ ମଣ୍ଡିଥିଲେ ।

× × ×

ଶୈଳୁର କାନନ ଅନ୍ଧାରିତ ପଥେ
ଅପୁଞ୍ଛନ୍ତି ବିପଦ୍ଭାର
ସିନ୍ଧୁମୁଖେ ଅବା ଅଗ୍ନେୟ ଶଇଳୁଁ
ବହେ ଧାତୁ ଦ୍ରବଧାର ।

× × ×

ଚିହ୍ନିଯାଏ ଯଥା ପ୍ରଭୃତି ତାହା ବିବର୍ତ୍ତନେ
ମିଶିଯାଏ ଯଥା ଜୀବାତ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ଅମ୍ବା ଚରଣେ
ମିଶିଗଲେ ତଥା ଅବଳା ସେହୁ ନୀଳ ତରଙ୍ଗେ ।

× × ×

ଘନ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ତହିଁ ମହା ଶୈଳଗୁହା
ବ୍ୟାପି ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ନଦୀ ପୁଳିନେ କାନନେ
ଜନ୍ମାଏ ମନେ ସନ୍ଧ୍ୟା-ଆଗମର ଭ୍ରମ,
ତୁଟଇ ଯେ ଭ୍ରମ ଦେଖି ଦୂରେ ପୃଷ୍ଠଭାଗେ
(ଅସୁନ୍ଦର, ଅହା ପୂର୍ବ ଯୁଗସ୍ମୃତି ପର ।)
ଅସ୍ତାତପେ ଉଦ୍ଭାସିତ ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗାବଳୀ ।

× × ×

ଶିଖରାରୁ ଭଣ୍ଡୁଁ ଓହ୍ଲାଇଲେ ରବି-
ପୁରଙ୍କେମା ରବିହାସ,
ଝଙ୍କା ମେଘୁଁ କବା ଭରିଁ ଗାହ୍ଲାବଲ୍ଲ
ବହାପ୍ରେ ବାକ୍ୟଭାସ ।

× × ×

ଦୃଶ୍ୟମାନ ବନ୍ତ-ରଣ-ବମ୍ ଦେଖି
ଏ ଭାବ ଅସେ ଅନ୍ତରେ,
ଦାରଣ୍ଡ ରଜତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ଭାସଇ କାବା ସାଗରେ ?

× × ×

କବା ଜଳଦଃ- ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମଧୁରସୁ
ନାଭିନାଲେ ଅବଦ୍ଧ
ଅବା ଦଗ୍‌ଦଳସ୍ତ- ରୂପୀ ଦଳସ୍ତର
ଅନୁରୂପ କୁନ୍ତବନ୍ଦ ।

× × ×

ଜୁରେ ସମଗ୍ର ଦଦ୍ଧ ରଜତର
ଅସ୍ତ୍ରବଣ ପର ଦଣେ
ଦଗ୍‌ଦଳସ୍ତେ ନୀଳ ଚନ୍ଦ୍ରହ୍ମି ଭାବ
ଦାଢ଼େ ଅଙ୍କ-ରେଖା କଣେ ?

× × ×

ଧବଳର ଶୃଙ୍ଗ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ପ୍ରାପ୍ତେ
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ହୋଇ ଲମ୍ବମାନ
ଧବଳ-ତରଳ- ତାରକା ଗୁମ୍ଫିତ
ସୁନୀଳ ନଭ ଶୋଭଣ ।

× × ×

ସରମାନ୍ତୁଁ ଭଜି ସୁଖେ ଭାସି ଭାସି
ତରଳ ଶଶି ମୟୂଖେ
ନଭେ ଖଗ ରବ ଯାଉଛି ଟେଣ୍ଟେଇ
ସୁନୀଳ ଚିଲିକାମୁଖେ ।

କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର । ତାଙ୍କର ପାର୍ବତୀ, ଯଯାତିକେଶରୀ, ଚିଲିକା ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥର ଊଷା, ମଧ୍ୟାହ୍ନ, ସନ୍ଧ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନା ମିଲ୍‌ଟନଙ୍କ **Paradise Lost, Book V** ଓ ସେକ୍‌ସ୍‌ପିୟରଙ୍କ **Cymbeline** ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରଭାତ ବର୍ଣ୍ଣନାଠାରୁ ନିକୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ ବରଂ ନିଜ ଭାଷା ବୋଲି କୋଟି ଗୁଣ ମଧୁରତର ଜଣାଯାଏ । ଏଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାର ସନ୍ଧ୍ୟାବର୍ଣ୍ଣନା ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ଉଦ୍ଧାର କଲି :—

ମଧୁର ପ୍ରଦୋଷ ସମୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକିରଣବୋଳା
କାଦମ୍ବିନୀ ଖେଳେ ଗଗନେ ଧୀର ସମୀର କୋଳ ।
ଗୋଧୂଳି ଗଗନ ସୁରଙ୍ଗ ଦିଶେ ଶତ ବରଣେ
ଶତ ମନୋରଥ ଫଳିବେ ଯେସନ୍ତେ ଆଶାକାନନେ ।
କଇଁସାରଲତା-ଶ୍ୟାମଳ ବାଲିସ୍ତୂପର ଛାୟା
ଧରା ଅବସାନ ଦେଖିଣ କ୍ରମେ ବିସ୍ତାରେ କାୟା ।
ବାରୁଣୀ ଦର୍ପଣ ପରାୟେ ଫୁଟେଳ ସର ସଲିଳ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଲହରୀ ସୃଜଇ ତହିଁ ମନ୍ଦ ଅନିଳ ।

'ଉର୍ବଶୀ'ରେ କବି ଶୀତ, ବସନ୍ତ ଋତୁର ବର୍ଣ୍ଣନ କରଅଛନ୍ତି :—

ଅତି ମନୋହର କାଳ, ଶୀତ ଋତୁ—
ଧରା ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ନାହିଁ,
ଆମ୍ବର ପାଚିଲା ମଧୁ ଋତୁରାଜ
ଧରା ମାଡ଼ି ମାଡ଼ି ନାହିଁ ।
ନଦୀ ତୀର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ସମ ଗୀଳା
ସର୍ଷପ କୁସୁମେ ଦିଶେ
ମଧ୍ୟେ ନୀରବେଣୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ମେଘ ରନ୍ଧ୍ରେ
ଜଳନଭ ରେଖା ପରି ସେ ।

ଥରେ ଥରେ ଶୈଳ ମଳୟ ଶୈଳର
ଆସି ଚୁମ୍ବିଯାଏ ଧରା,
ଗ୍ରୀଷ୍ମରେ ଲାଗଇ ଶୀତ ପୁଣି ଗଲେ
ଖରାକୁ ଲାଗଇ ଖରା ।

ଲଙ୍କାର କବରପସିଲେ ଦୂର ତିନି ଶତ ପୃଷ୍ଠା ଲଙ୍କାର ହେବ । ତାଙ୍କର ରଣାଙ୍ଗନର ଭୟଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ, ପ୍ରକୃତିର ରୁଦ୍ରସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା, ମାନବ ଚରିତ୍ରର ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଯେକୌଣସି ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟର ଉପଯୁକ୍ତ ।

ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ସାଧୁ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ପ୍ରଚଳିତ ସହଜ ଶବ୍ଦାବଳୀର ବିଚିତ୍ର ସମାବେଶ ହୋଇଅଛି । ଅନେକେ ଏହାକୁ ଦୋଷ ବୋଲି ମଣନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏହାକୁ ଗୁଣ ଓ ଭାଷାର ସଜୀବତାର ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି ମନେକରେ । ଏ ବିଷୟରେ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା ଏଥିପୂର୍ବେ ମୁଁ କରିଥିଲି । ଏଠାରେ ପୁନରୁକ୍ତି ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଏଠାରେ କେବଳ ତାଙ୍କ ନବ ପ୍ରକାଶିତ 'ଦଶରଥ-ବିୟୋଗ'ରୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଉଦାହରଣ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଲି । ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବନବାସ ଜଣାରୁ—

ଶୂନ୍ୟ ରାଜୋଦ୍ୟାନ ଯହିଁ ବେଶଭୂଷାଧାରୀ
ମଉଜେ ବିହରୁଥିଲେ ନାଗରିକ ଯୁବା ।

ଏହି 'ମଉଜ' ଶବ୍ଦ ପାଠକଙ୍କୁ ଶୂନ୍ୟ ରାଜୋଦ୍ୟାନରୁ ବୃନ୍ଦାବନୀଗୌଡ଼ ପର ଛକରେ ମଉଜି ଯୁବକମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଘେନିଯାଏ ।

—ଶୁଭେ କେବେ କେବେ
ନିଦାରୁଣ ନିଶୀଥର ତୂରଧ୍ୱନି ପରି
ନଗରର ଉପକଣ୍ଠେ ବିଲୁଅର ରଡ଼ି ।

''କେତେ ଉହରେ ବିଲୁଅ ଭୁକୁ'' ଏହା ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି ବିଷମ ଅଭିଶାପ :—

ବନପଶୁ କେବେ ହେଲେ ଓହ୍ଲାଇବେ ଜଳେ
ଏହି ପାଞ୍ଚ ମନେ ବହି ରହିଲି ମୁଁ ଲକ୍ଷ
ଘଞ୍ଚ ଉଲ୍ଲତାପୂର୍ଣ୍ଣ ତଳ ଅନ୍ତରାଳେ ।

× × ×

କେଉଁ ନ୍ୟାୟ ଏହା ? ମୁହିଁ ଜଗତପତିଣୀ
ତାହା ଲେଖା ଥିଲା ହା ହା ମୋର ଏ ପତଣେ !

ଏବେ ରାଧାନାଥ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ, ସମାଜସଂସ୍କାରକ । ଜାତିଭେଦ, ଧର୍ମସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା, ଭାରତୀୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶସ୍ଥ ନୃପତିବର୍ଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଂସା ବା ବିଦ୍ୱେଷ ବୁଦ୍ଧି କିପରି ଭାରତକୁ ନାରଖାର କଲା, ତାହା ତାଙ୍କର 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ବିବାଦ ସମ୍ବାଦରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର କହୁଛନ୍ତି :—

ଶତଭ୍ରାତ କୁରୁ, ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ସହିତେ
ଥିଲେହେଁ ବିବାଦେ ରତ, ଦେଶବୈରୀ ସହ
ଯୁଝୁଥିଲୁଁ ଅମ୍ଭେ ହୋଇ ପଞ୍ଚୋତ୍ତର ଶତ,
ଏହି ନୀତି ଅନୁସରି, ସର୍ବେ ଏକମନେ
ଗନ୍ଧର୍ବବାହିନୀ ସଙ୍ଗେ ଯୁଝି ଏକମେଳେ
ଛଡ଼ାଇଲୁ ଅରି ହସ୍ତୁଁ ହେଲେ ସୁଯୋଧନେ;
ଅନ୍ତରେ ଜର୍ଜର ଭାବ ନିରନ୍ତର ବହି,
ସଂହତ ମହିଷ ଶୃଙ୍ଗ ଶତ୍ରୁ ଭେଦେ ଯଥା,
ସାମାନ୍ୟ ବିପଦେ ଗୃହବିଗ୍ରହ ବିସ୍ମରି
ଯୁଝନ୍ତି ତେସନେ ଆର୍ଯ୍ୟେ ଦେଶବୈରୀ ସହ
ଆର୍ଯ୍ୟର ଏ ଚିର ନୀତି ବିସ୍ମରି କି ସତେ
ବାଲ୍ଲଭାବକୁର ଧର୍ମ ଭଞ୍ଜି କର୍ମଦୋଷେ
ଏହିରୂପେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅହା ଯିବେ ରସାତଳେ !

କଳିର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅଗ୍ନିଦେବ କହୁଅଛନ୍ତି :—
କଳି ଶିଷ୍ୟ କୁଶିକ୍ଷର ଦ୍ୱିଜାତି-ଦୁଷ୍କୃତ—
ଯୋଗେ ନାରଖାର ହେବ ଅଚିରେ ଏ ମହୀ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ତେଜି ବିପ୍ରେ ହେବେ କଳିଯୁଗେ
ଲୋଭ-ମୋହ-ଜାଲେ ମଜ୍ଜି ଅଭକ୍ଷ୍ୟ-ସେବକ ।
ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଦ୍ୱିଜାତିର ହେବ ଉଦରପୋଷ୍ୟ,
ଶୂଦ୍ର ଧର୍ମେ ଷଟ କର୍ମେ ଏକମାତ୍ର ବ୍ରତ ।

ତପ, ଜପ, ନିମ୍ନସାଧ୍ୟ ସତ୍ର ହୁଡବ ଯାଇ
ଏକମାତ୍ର ଯଜ୍ଞସୂତ୍ର ଗୁଣ୍ଠା ଥିବ ଗୁଣେ
ଧର୍ମକୁ କହିବେ ବିପ୍ରେ ଜୀବନ-ଜୀବିକା ।
ଭାରତବାସିଙ୍କି ଦୃଢ଼ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଜାଲେ
ଛନ୍ଦିବେ, ସେ ଜାଲେ ପୁଣି ନିଜେ ହେବେ ଛନ୍ଦ
ସେ କଠିନ କର୍ମକାଣ୍ଡ ହୋଇ ବଳବତ
ଧର୍ମର ଯେ ସାର, ତାକୁ ତୁଚ୍ଛ ଅର୍ଥ୍ୟସୂତେ
ଯାପିବେ ଜୀବନ ଧର୍ମ-ତୁଷେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ।
ଯଜମାନ ପାଇଁ ଖାତ ଖୋଳିଣ ରଚିବେ
ତହୁଁ ଯଜମାନଙ୍କର ବିରାଟ ସମାଜେ ।
ବାଟ ନ ପାଇବେ ନିଜେ ପଳାଇବା ପାଇଁ,
ଯଜମାନ ସଙ୍ଗେ ହେବେ ପ୍ରୋଥିତ ସେ ଗାତେ ।
ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବା ପାଇଁ ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ।
ଯଜମାନ ଜାତଙ୍କର ଐକ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ
ଶତ ଶତ ଉପଜାତି ସୃଜିବେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଜାଗାଇ ମାନବେ ମାନବେ;
ସମାଜେ ଏ ହୀନ ଭାବ ଘୃଣରୂପେ ପଶି
ଅସ୍ଥି ମଜ୍ଜା ଶୋଷି ତାକୁ କରିବ ଜର୍ଜ୍ଜର,
ଏକ ଅପରଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶେ ମଣିବ ଅଶୁଚି
ଅସ୍ପୃଶ୍ୟାକୁ, ଅପବିତ୍ର ପଶୁଠାରୁ ପୁଣି,
ହୀନ କରି ମାନବକୁ ମଣିବେ ମାନବେ ।

କଳିର ଯଜ୍ଞସୂତ୍ର ଦଶା ବିଷୟରେ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟବାଣୀ :—

ମଦନ, ଆଳସ୍ୟ, ଈର୍ଷା ତିନି ସେନାପତି
ପଶିବେ ରାଜନ୍ୟଗୃହେ କଲି ଆଜ୍ଞାମତେ,
ଅମନ୍ଦ ସାଧନ ସେହି ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞତା,
ସେ ସାହସ ତୃଣ-ପ୍ରାଣ ଦେଶରକ୍ଷା ବ୍ରତେ,
ସେ ପ୍ରଭାବ ଦୀପ୍ତିମନ୍ତ ଯେହ୍ନେ ମୋର ଶିଖା,
ବଜ୍ରସାର ସେହି ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଥିଲା ଅଦ୍ୟାବ

ଛାଡ଼ିବ ମା ପ୍ରିୟ ଧର୍ମ, ସବୁ ଯିବ ଗୃଳି,
ସବୁ ଯାଇଁ ଅଭିମାନ ରହିବ କେବଳ,
ସରସେ କର୍ଦ୍ଦମ ଯଥା ରହେ ଅବଶେଷ
କମଳ କୁମୁଦ ସଙ୍ଗେ ଜଳ ଗଲେ ଶୁଖି'

କବି ରାଧାନାଥ ସମସାମୟିକ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଓ ବିଷୟକୁ ସ୍ୱ-କାବ୍ୟର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର 'ଦରବାର' ଏହାର ନିଦର୍ଶନସ୍ଥଳ ।

କେହୁ ବୋଲେ ମୁହିଁ ଅଟଇ ପୁଲିଶ
ବିନା ମେଘେ ଯୃଜ୍ଞ ପାରଇ କୁଳିଶ ।

ଉତ୍କଳଗୌରବ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ସେ ଯାହା କହିଅଛନ୍ତି ତହିଁରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମ ଓ ଗୁଣଗ୍ରାହକତାର ନିଦର୍ଶନ ମିଳୁଛି ।

ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନଙ୍କ ଚିତ୍ର କି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ସେ ଯାହା କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ମହାକାବ୍ୟର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇନାହିଁ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟାବଳୀରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ କବିତ୍ୱ ଉଭୟର ଶୁଭ ସମାବେଶ ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗତୁଲ୍ୟ । ତଦୀୟ କାବ୍ୟକାଞ୍ଚନ ପୌରାଣିକ ଉପାଖ୍ୟାନ ଓ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ, ଐତିହାସିକ, ଭୌଗୋଳିକ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଉପମା ଓ ରୂପକ, ସମସାମୟିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବିଷୟର ଉଲ୍ଲେଖ ରୂପ ମଣିମାଣିକ୍ୟରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ପରି ସୁଶୋଭିତ । ସେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିବୃନ୍ଦଙ୍କ ଭାବ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂସ୍କୃତ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗୀୟ କବିଗଣଙ୍କ ଭାଷାର ସମନ୍ୱୟ ସ୍ୱ-ପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟାବଳୀରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତ, ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ଇଂରାଜୀଭାଷାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାବ୍ୟାବଳୀ ସମାଲୋଚକୋଚିତ ମନୋଯୋଗସହକାରେ ଆଲୋଚନା କରି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବି ତାହା ନିଜସ୍ୱ କରି ନୂତନ ଭାବରେ ସ୍ୱ-ରଚିତ କାବ୍ୟାବଳୀରେ ଗଚ୍ଛିତ ରଖିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ କାଳିଦାସ, ମୁରାରି, ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ମାଇକେଲ୍, ସାରଳା ଦାସ, ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କ ଅନୁକରଣ ପ୍ରତିଫଳିତ

ହୋଇଅଛି ଏବଂ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟାବଳୀ ପ୍ରୋକ୍ତ କବିବୃନ୍ଦ ଓ ସେକ୍ସ୍‌ପିୟର, ବାଇରନ୍ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଭାବଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୁଷ୍ଟ, ଅନୁରଞ୍ଜିତ, ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଅଛି। କିନ୍ତୁ ରାଧାନାଥ ତହିଁରେ ହସ୍ତ ଦେଇଅଛନ୍ତି ତାହାକୁ ନିଜସ୍ୱ କରିଅଛନ୍ତି । 'କେଦାରଗୌରୀ'ରେ Romeo and Juliet, ଯଯାତି-କେଶରୀରେ Twelfth Night or what you will, ପାର୍ବତୀରେ Hamlet, ତୁଳସୀସ୍ତବକରେ ତୁଳସୀରାମାୟଣର ଛାୟା ପଡ଼ିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ମୌଳିକ କାବ୍ୟରୂପରେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରରେ ସଞ୍ଚିତ ରହିବ। ଯେଉଁମାନେ କହନ୍ତି ଏଭଳି ଗ୍ରହଣ କରି କବି ମୌଳିକତା ହରାଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ସେକ୍ସ୍‌ପିୟର ନିଜେ ହଲିନ୍‌ଶେଡ୍ ଆଦିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଗ୍ରନ୍ଥାଦିରୁ ଉପକରଣ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର କେତେକ ନାଟକ ଅନ୍ୟ ରଚିତ ପୁରାତନ ନାଟକ-ମାନଙ୍କର ସୁସଜ୍ଜିତ ସଂସ୍କରଣ ମାତ୍ର । ତଥାପି ପ୍ରୋକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ସେକ୍ସ୍-ପିୟରଙ୍କର ନୁହେଁ ବୋଲି କେହି କହେ ନାହିଁ । କାଳିଦାସଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ବିଷୟ ମହାଭାରତ ପ୍ରଭୃତିରୁ ଗୃହୀତ ବୃତ୍ତାନ୍ତର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସେ ହିସାବରେ ମିଲ୍‌ଟନ୍ ଓ ମାଇକେଲ୍ ମଧ୍ୟ ମୌଳିକ କବି ନୁହନ୍ତି ଯେହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥକଳାମର ଭାବ ବାଇବେଲ୍, ଗ୍ରୀସୀୟ ଓ ରୋମୀୟ କବିବୃନ୍ଦ, ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାଦିରୁ ସଂଗୃହୀତ ଭାବରାଜି ସୁସଜ୍ଜିତ । କବି ନାନାସ୍ଥାନରୁ ପ୍ରସୂନ ଚୟନ କରନ୍ତି ସତ୍ୟ, ହେଲେ ପୁଷ୍ପାବଳୀରେ ଗ୍ରଥିତ ଅପୂର୍ବ, ସୁନ୍ଦର, କୁସୁମମାଳା ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ । ପ୍ରକୃତରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିମାନେ ଉଦ୍ଭାବନଠାରୁ ମଣ୍ଡନରେ ବିଶେଷ ପାଟବ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେଥିରେ ହିଁ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ । ସାମାନ୍ୟ ଗଳ୍ପ-ଲେଖକ ଏ ବିଷୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିଙ୍କୁ ଜିଣନ୍ତି । ଏହି ଉଦ୍ଭାବନ ବିଷୟରେ କବି ସମୟ ଓ ଶକ୍ତି ବ୍ୟୟ କଲେ ବାଭୂଷିତ କରିବେ କେତେବେଳେ ? କେବଳ ଯେତେବେଳେ ଲେଖକ ସମସ୍ତ କଥା ନିଜସ୍ୱ କରି ହୃଦୟରୁ ଲେଖିବେ । ମହାତେତା ଇମର୍ସନ୍ କହିଅଛନ୍ତି :—

"All originality is relative. Every thinker is retrospective. The appeal is to the consciousness of the writer. Is there at least a Delphi whereof to ask concerning any thought or thing whether it be verily

so, yea or nay ? and to have answer and to rely on that ? All the debt which such a man could contract to other wit, would never disturb his consciousness of originality. Thought is the property of him, who can entertain it and him who can adequately place it.

ରାଧାନାଥ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ସଂସ୍କାରକ । ସେ ଉତ୍କଳ ଭାଷାକୁ ନବଜୀବନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ଯେତେ ପଢ଼ିବ ସେତେ ମଧୁରତର ମଣିବ, ପୁନଃ ପଠନେଚ୍ଛା ସେତେ ବଳବତୀ ହେବ । ସ୍ମରଣ-ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପାଠକ ଅନେକାଂଶ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରି ପକାଇବ । ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ-ରସରେ ଯେତେ ଗଭୀରତର ନିମଜ୍ଜିତ ହେବ, ସେତେ ରସ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦୃଶ୍ୟ ଯେତେ ଦର୍ଶନ କରିବ, ତାଙ୍କ ନିସର୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନମାଧୁରୀର ସେତେ ଅଧିକ ଆସ୍ୱାଦନ ପାଇବ । ସେ କେତେବେଳେ ଉତ୍କଳର ଉପଳ ବନ୍ଧୁର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ମହୀଧର ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଜୀମୂତମନ୍ଦ୍ରବତ୍ ହୁହୁଙ୍କନାଦରେ ଦିଗନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଅରଣ୍ୟାନୀର କନ୍ଦର କୁହରକୁ ନିନାଦିତ କରି କୃପାଣପାଣି ବୀରବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ଅପୂର୍ବ ବୀର୍ଯ୍ୟରେ ଉନ୍ମାଦିତ କରୁଅଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ଅବା ସ୍ୱଚ୍ଛସ୍ରୋତା ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ପୁଳିନସ୍ଥ ଦୀର୍ଘଶାଖ ତରୁତଳରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସୁମଧୁର ମନୋହର ବଂଶୀଧ୍ୱନି କରି ଜଳାର୍ଦ୍ରବସନା, ଚମ୍ପକବର୍ଣ୍ଣା, ମୁଗ୍ଧବିଲୋଳନେତ୍ରା, ଘନକୃଷ୍ଣ କୁନ୍ତଳା ପଲ୍ଲୀସୀମନ୍ତିନୀ ସମାଜକୁ ଉତ୍‌ପକ୍ଷ୍ମନେତ୍ରା କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଉତ୍କଳର ପୁରାତନ ଇତିହାସ କାହାଣୀ ଓ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶସ୍ଥ ପ୍ରକୃତିର ରୁଦ୍ର ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ନବଯୁଗର ନବୋଦ୍ୟମରେ ଉତ୍କଳୀୟ-ମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଧ୍ୱନିତ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମକୁ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ କରିଅଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳର ଜଣେ ଜାତୀୟ କବି । ସେ ନିସର୍ଗ ଲାବଣ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳ-ଇତିବୃତ୍ତର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଙ୍କଟସ୍ଥଳମାନଙ୍କ ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ୱୀୟ କାବ୍ୟରୂପ ଚିତ୍ରପଟରେ ଅଙ୍କିତ କରିଅଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିଙ୍କ ଗଳ୍ପାଂଶ (plot) ଗ୍ରହଣ କରି ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଯୁଗର ଘଟନାବଳୀ ସଙ୍ଗରେ କିପରି ସଂଯୁକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅଭିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବୁଝିପାରିବେ । କେଶରୀବଂଶର ପ୍ରାରମ୍ଭ, ପରିଣାମ ଓ ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ଆରମ୍ଭ, ଶେଷୋକ୍ତ ବଂଶର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତମ ଅବସ୍ଥା, ଉତ୍କଳ ଦେବମୂର୍ତ୍ତି

ସ୍ଥାପନ ଆଦି ଘଟନା କୀଦୃଶ ବିଚକ୍ଷଣତାସହକାରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଛି, ତାହା ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଅନୁଧ୍ୟାନପୂର୍ବକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖିଲି, 'ଧନ୍ୟ ରାଧାନାଥ ରାୟ' ବୋଲି ନ କହି ରହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ରାଧାନାଥ ଉତ୍କଳର ଜାତୀୟ କବି । ଏହାର ଅନ୍ୟ ନିଦର୍ଶନ ଏହି ଯେ, ଉତ୍କଳରେ ତାଙ୍କର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଅନୁକରଣକାରୀ ଓ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଶତ୍ରୁ । ଅନେକ ଲୋକ ଶତ୍ରୁ ହେବା ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ କବି କୀର୍ତ୍ତିର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ଏହାର କାରଣ ଏହି, କାହାରି କବି-ଉପାର୍ଜିତ ଭୂୟସୀ କୀର୍ତ୍ତି ଅସହ୍ୟ ହୁଏ, କେହି ବା କବି-ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ନୂତନ ପନ୍ଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଉଭୟଥା ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଏହି ମହତ୍ତ୍ୱର ଭକ୍ତ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ହୁଅନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ପ୍ରକାଶକ ଜଣେ କାବ୍ୟକୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଉଦାରହୃଦୟ ବ୍ୟକ୍ତି ହେବେ ।

ସାଧାରଣତଃ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଗୁଣୀ ମହାଜନବୃନ୍ଦ ଜୀବିତକାଳମଧ୍ୟରେ ଗୃହୀତ ବା ସମ୍ମାନିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେକ୍ସପିୟର, ମିଲ୍ଟନ୍, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ଗାଲିଲିଓ, କାଳିଦାସ, ଭବଭୂତି ଏହାର ନିଦର୍ଶନ-ସ୍ଥଳ । ଗୁଣଗ୍ରାହକତା ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ଏହି ହୀନସ୍ଥାନ ଅଧଃପତିତ ଲାଞ୍ଛିତ ଉତ୍କଳ ଦେଶ ଉତ୍ତରରେ କପିଶା ତଟିନୀ ତଟରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପୂର୍ବରେ ନୀଳୋର୍ମିବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ମହୋଦଧିଠାରୁ ପଶ୍ଚିମରେ ନର୍ମଦା ନଦୀର ସୂତିକାଗାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣେ ବଙ୍ଗଦେଶୀୟ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କୁ (ଅର୍ଥରେ ତ ନୁହେଁ) ଅନ୍ତତଃ ଆନ୍ତରିକ ଭକ୍ତି ପ୍ରୀତି ଅର୍ପଣ କରିପାରିଅଛନ୍ତି, ଏହା ଓଡ଼ିଆଜାତି ପକ୍ଷରେ ଅଳ୍ପ ଆଶା-ବାର୍ତ୍ତା ବା ଗୌରବ କଥା ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାନ ସଭ୍ୟଜଗତରେ ଅଛି । ଓଡ଼ିଶାର ସୁଦିନ ଆସୁଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ-ରାଜ୍ୟ । କଥାରେ ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହ ମିଳେ, ରାଧାନାଥ ବାବୁ ତାହା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ପାଇଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ସଂସାରଟା ମାଟି ଓ ଧାତୁର, ଖାଲି କଥାରେ ତ ନୁହେଁ—ଉତ୍କଳଗୌରବ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କବି କହିଅଛନ୍ତି—

ଗୁଣଜ୍ଞ ଉତ୍କଳେ ଜଣେ କେହି ନାହିଁ,
ଗୁଣୀନ୍ଦ୍ର, ତୁମ୍ଭର ହେବ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ।

ସଲିଳ ନ ସିଞ୍ଚି ଖାଲି ଦଣ୍ଡବତ
କରିବାକୁ ଛନ୍ତି ଲୋକ ଶତ ଶତ ।
ଶୁଷ୍କ ବନ୍ଧ୍ୟ ଯଶ ସଙ୍ଗେ ଅର୍ଦ୍ଧାଶନ
ପ୍ରତିଭାର ପର ଲଲାଟ ଲେଖନ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସପତ୍ନୀ ହେବାରୁ ବରଦା
ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ତୁମ୍ଭର ସଙ୍ଗୀ ହେଲା ସଦା ।

ସାମନ୍ତଙ୍କ ପର ଏ ଉକ୍ତି ତାଙ୍କଠାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ।

ସର୍ବଦେଶରେ ସର୍ବକାଳରେ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏ ଯେ, ଯେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ପାଠକଶ୍ରେଣୀ ସମାଜର କବି ଓ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ପରିପୋଷଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଦେଶର ଧନୀ, ଭୂସ୍ୱାମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ସାହିତ୍ୟକୁ ଜୀବିତ ଓ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରନ୍ତି । ପଚାଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଜର୍ମାନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଆକାର ଧାରଣ କରିବାର ହେତୁ ଭୂସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ଗ୍ରାହକତା । ହା ! ଉତ୍କଳରେ ଜଣେ ମଧ୍ୟ ସେପରି କ୍ଷଣଜନ୍ମା ସୁପୁରୁଷ ଅବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ନାହିଁ !

କେହି କେହି ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କ ଭାଷାକୁ କର୍କଶ ଓ କେହି କେହି କଠିନ କହନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କ ଭାଷା କର୍କଶ ନୁହେଁ । ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ କବିପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟାବଳୀ ଯେଉଁମାନେ ପାଠ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏପରି କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଭାଷା ଅପେକ୍ଷା ରାୟ କବିଙ୍କ ଭାଷା ସହଜତର । ସାଧାରଣ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ପାଠକ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ କାଳକ୍ଷେପଣ କରିଅଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଏହିପରି କହିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହା ଲେଖକଙ୍କର ଦୋଷ ନୁହେଁ, ପାଠକମାନଙ୍କର । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପିଲାଦିନେ ଏହିପରି ଧାରଣା ଥିଲା । ଏକ ସମୟରେ କବି ଫକୀରମୋହନ ଓ ରାଓ କବିଙ୍କ ଭାଷାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ରାୟ କବିଙ୍କ ଭାଷାଠାରୁ ସୁଖପାଠ୍ୟ ମଣୁଥିଲୁଁ । କିନ୍ତୁ କାଳକ୍ରମରେ ରାୟ କବିଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ି ପଢ଼ି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ମାଧୁରୀ ବାହାରିଲା, ଯାହା ବଚନାତୀତ । ପଦପଙ୍କ୍ତିରେ ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ଝଙ୍କାର ଅଛି । ତାହା କର୍କଶ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ରାୟ କବିଙ୍କ ଭାଷା ଟିକିଏ କଠିନ ।

ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା ଟିକିଏ କଠିନ । ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା ଏତାଦୃଶ ହେବା ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ତାହା ନୋହିଲେ ପାଞ୍ଚ ଥର ଦଶ ଥର ପାଠରେ ଭାଷା ପାଠକର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲେ ପୁନଃ ପଠନରେ ସ୍ପଷ୍ଟତା ଜନ୍ମେ । ଭାଷାରୁ ଅସଲ୍ଭ ମୋହ ଚାଲିଯାଏ । କଠିନ ଶବ୍ଦାଡ଼ମ୍ବର ଭେଦ କରି ପାଠକ ଯେଉଁ ରସ ଲାଭ କରନ୍ତି, ସରଳ ଶବ୍ଦଯୁକ୍ତ ଅନାୟାସଲବ୍ଧ ରସରେ ସେ ତୃପ୍ତି, ଅହ୍ଲାଦ ତାଙ୍କୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଆୟାସଲବ୍ଧ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଗାଢ଼ତର । ସରଳହୃଦୟା ବାଳିକାର ତରଳ ଚଞ୍ଚଳ ବପୁଠାରୁ ଅତଳ ଗମ୍ଭୀର ପଣୟବତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁବତୀର ଧୀର ସ୍ଥିର ମୂର୍ତ୍ତି ବେଶେ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦଦାୟିନୀ । ଏହି କାରଣରୁ ସମ୍ପ୍ରତି କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ (ଭାବ-ମାଧୁରୀ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ମଧ୍ୟ) କପରି ଗୋଟିଏ ମୋହ ଅଛି । ତାହା ଅସରନ୍ତା ଭଣ୍ଡାର, ଛାୟାବାଜୀଭଳି ଚମତ୍କାର ! ଏତଦ୍ଧ୍ୱାରା କେହି ଏପରି ବୁଝିବେ ନାହିଁ ଯେ, ସରଳ ଭାଷାର ସ୍ଥାନ ସାହିତ୍ୟରେ ନାହିଁ । ଜୀବନ୍ତ, ଉନ୍ନତ, ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ସାହିତ୍ୟରେ ବହୁ ଭଙ୍ଗୀ (style) ଯୁକ୍ତ ଭାଷା ଥାଏ । ଏମାନ ନିଜ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ନିଜେ ନିଜେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସୁନ୍ଦର । ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ଶେଲିଙ୍କ "Love's Philosophy" ଓ କଲରିଜଙ୍କ Ancient Marier ପରି ଶତ ଶତ ପଦ୍ୟର ଭାଷା କି ଭଳି ସରଳ ! ଅଥଚ ଏମାନ କେଉଁ ଇଂରାଜୀସାହିତ୍ୟରସିକଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ଥ ନାହିଁ ? ପ୍ରଣୟିନୀର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ କାହା ପ୍ରାଣରେ—

> Nothing in the World is single,
> All things by a low divine
> In one another's being mingle,
> Why not I with thine ?"

ଏହି ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ନ ହୁଏ ? ସରଳ ଭାଷାର ସ୍ଥାନ ସାହିତ୍ୟଜଗତ୍‌ରେ ଅଛି । ସରଳା ବାଳିକାମୂର୍ତ୍ତିର ମାଧୁରୀର ଗ୍ରାହକଭଳି ତାହାର ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାହକ ଅଛନ୍ତି । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଛନ୍ଦମାଳା, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଉପହାର, ପୁଷ୍ପମାଳା, ରାଧାନାଥଙ୍କ ମହାଯାତ୍ରା, ପାର୍ବତୀ ଓ ମେଘେଶ୍ୱରଙ୍କ ଇନ୍ଦୁମତୀ ବା ରାଓଙ୍କ ବସନ୍ତଗାଥା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରୁଥିବ । ଯେଉଁମାନେ ବାଳିକାର ସରଳତାବୋଳା ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ମୋହିତ ନ ହୁଅନ୍ତି ସେମାନେ ଅନ୍ଧ । କବି କହୁଅଛନ୍ତି :—

ଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ହୋଇ ଅଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରତୀତ
ସୁନ୍ଦରପଣର ଶରନ୍ତନ ଗୀତ ।
ସୁନ୍ଦରେ ତୃପ୍ତିର ଅବସାଦ ନାହିଁ,
ଯେତେ ଦେଖିଲେ ସେ ନୂଆ ଦିଶୁଥାଇ ।

—"A thing of beauty is a joy for ever"—
ସେ ସରଳା ବାଳିକା ହେଉ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗୀ ଯୁବତୀ ହେଉ ।

ରାୟ କବିଙ୍କ ଗୁଣ କଥା କହିଲି । ଦୋଷ କଥା ବେଶି କହିବି ନାହିଁ । କାରଣ "କୃତସ୍ୟ କରଣଂ ନାସ୍ତି ।" କିନ୍ତୁ କିଛି ନ କହିଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ପ୍ରଦାନ ହେବ, ସତ୍ୟର ଅପଳାପ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବହୁ ଲେଖକ ରାୟ କବିଙ୍କ ଅନୁକରଣ କରି ବନ୍ଧାଭାଷା (Conventional style) ଓ ନୈତିକ-ଦାୟିତ୍ୱବିହୀନ ଭାବସମ୍ବଳିତ କାବ୍ୟ ଲେଖୁଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟତିରେକୀ ଅଳଙ୍କାର, ଅନୁପ୍ରାସ ଓ ଯମକ—ଗୁପ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ସମାଜବିରୁଦ୍ଧ ସମ୍ଭୋଗ ନୋହିଲେ କାବ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ କବି ରାଧାନାଥ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭକ୍ତିଭାଜନ ଗୁରୁତୁଲ୍ୟ ହେଲେହେଁ ସତ୍ୟ କହିବୁଁ ।

କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ରଚିତ ଅନେକ ନାୟକନାୟିକାଙ୍କ ପ୍ରୀତି ରୂପଜ, ଶାରୀରିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଜ ପାର୍ଥିବ ପ୍ରଣୟ, ମାନସିକ ଲାବଣ୍ୟପ୍ରସୂତ ନିର୍ମଳ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରୀତି ନୁହେଁ । ତାହା ପୃଥିବୀର, ସ୍ୱର୍ଗର ନୁହେ । ତାହା କାମ, ପ୍ରେମ ନୁହେଁ । ତାହା କବି ମିଲ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କ ଭାଷାରେ 'Frivolous cupid; celestial cupid' ବା 'Fair Eros' who unites all the discordant elements of the Universe' ନୁହେଁ । ମାଇକେଲ୍ ରାମଙ୍କୁ ଯେଉଁଳି ଭୀରୁ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି କାମୁକ ରୂପରେ ଚିତ୍ରିତ କରିଅଛନ୍ତି, ରାଧାନାଥ ତାହା ନ କରିଥିଲେହେଁ ତାଙ୍କର ଅନେକ ନାୟକନାୟିକାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଅଦର୍ଶୋଚିତ ହୋଇନାହିଁ, ଅପିଚ ସମାଜ-ବିରୋଧୀ ହୋଇଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ସୀତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରଦର୍ଶନାର୍ଥ ସୂର୍ପଣଖାର ଓ ରାମଙ୍କ ଚରିତ୍ରୋତ୍କର୍ଷ ପ୍ରଦର୍ଶନାର୍ଥ ରାବଣର ଚରିତ୍ରରେ କବି କାଳିମା ଲେପନ କରି 'Law of contrast'ର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟଣା ହୁଏତ ଘଟୁଥାଉ, ଯାହା ଶତ ସହସ୍ର ବର୍ଷରେ ଥରେ

ଘଟି ଜନସମାଜରେ ଘୋଷିତ ହୁଏ କି ନାହିଁ, ସେପରି ଘଟଣାକୁ କବିଙ୍କ ଅମର ଜୀବନ ଦାନ କରିବାର ଅଧିକାର ଅଛି କି ନାହିଁ, ସଂଶୟର ସ୍ଥଳ । କବି ସେକ୍‌ସ୍‌ପିୟର ତାହା କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ କଳଙ୍କ କାଣ୍ଡକୁ ରଙ୍ଗପଟର ଅନ୍ତରାଳରେ ରଖି ପାପର ଭୀଷଣ ଦଣ୍ଡକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅକ୍ଷରରେ ଚିତ୍ରିତ କରିଅଛନ୍ତି । କବି ରାଧାନାଥ ସେପରି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ତାହା କହିବାର ସାହସ ମୋର ନାହିଁ । ପାର୍ବତୀ କାବ୍ୟରେ କଳଙ୍କକାଣ୍ଡ ଅଭିନୀତ ହୋଇଅଛି, କିନ୍ତୁ ପାପର ଦଣ୍ଡ ଯହିଁରୁ କି Negative ଶିକ୍ଷା ହୁଅନ୍ତା, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇନାହିଁ । କବି ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ 'ପାର୍ବତୀ'କୁ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରଖିବେ, ସେତେଦିନଯାଏ ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଶଂସାକାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟର କଳଙ୍କ କାଳିମା ଅପନୋଦନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ନାହିଁ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ ନାୟକନାୟିକାଙ୍କ ପ୍ରେମ ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ "ରୂପଜ" । ସେ ଏମନ୍ତ ଚିତ୍ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳକୁ ଦେଇପାରି ନାହାନ୍ତି ଯାହାଦେଖି ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ନବଯୁଗର ନବ ଆଦର୍ଶପ୍ରଣୋଦିତ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବ, ନବୀନ ଉଦ୍ୟମରେ ମାତି ପୃଥିବୀର ଉନ୍ନତ ଜାତିମାନଙ୍କ ସହ ଉନ୍ନତି-ପଥରେ ଜ୍ଞାନ, ପ୍ରୀତି ଓ କର୍ମର ଧ୍ୱଜା ହସ୍ତରେ ଧାରଣ କରି ଅଗ୍ରସର ହେବ । ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରୀତି ଭୀରୁକୁ ସାହସୀ କରାଏ, ସ୍ୱଦେଶ ଓ ସ୍ୱଜାତିପାଇଁ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରାଏ । ଲଳିତା ଓ ନନ୍ଦିକା ଯାହା କଲେ, ଆଧୁନିକ ରାଜକନ୍ୟା ତାହା କଲେ ଜଗତ୍ କ'ଣ କହିବ ? ନନ୍ଦିକା ତ ମୃତା ହେଲା । ଏଥିରେ Negative ଶିକ୍ଷା ହେଲେ ହୋଇପାରେ । ନନ୍ଦିକାର ମୃତ ଶବ ଦେଖି ପାଠକ ଲୋତକ ବିସର୍ଜନ କରିପାରନ୍ତି । ଅପରନ୍ତୁ ଉଦ୍ଧାର ନାୟକର ଚରିତ୍ରୋତ୍କର୍ଷ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଲଳିତା ତ ଘରଦ୍ୱାର କଲା । ସେ ତ ସମାଜକୁ ଫାଙ୍କି ଦେଇଅଛି । ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ଶକୁନ୍ତଳା ସମାଜକୁ କିଛିହେଲେ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ- କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହିଁକି ନା, ଏକାଧିକ ଗାନ୍ଧର୍ବ ବିଧାନ ସମାଜ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ତଥାପି କବିକୁଳପତି କାଳିଦାସ ହାତେ ହାତେ ତାହାର ଦଣ୍ଡ ନାୟକନାୟିକାଙ୍କୁ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଲଳିତା ଓ ଯଯାତି କିନ୍ତୁ ଅଲୌକିକ ଉପାୟରେ, ଦୈବ ସହାୟତାରେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଅଛନ୍ତି । ଯାହା ଲୌକିକ ଭାବରେ ଅପରାଧ, ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଅଲୌକିକ

ଭାବରେ ହେଲେ ଅଧୁନିକ ସମାଜରେ ତାହା ଗୃହୀତ ହେବକି ? ଯେବେ ଦେବତା ଥାନ୍ତି ତେବେ ସେ ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ପୁଣ୍ୟର ସହାୟ; ପାପର ଦଣ୍ଡଦାତା । ପାପ କରି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନ କରି ଦେବତା ସାହାଯ୍ୟରେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯିବା ବିଧି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମାନଙ୍କ atonement ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ସମ୍ଭବ ହେଲେହେଁ ତାହା ବର୍ଜିମାନ ହେୟ ।

କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ରୂପଜ ପ୍ରେମର ଅସାରତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ଶକ୍ତି ଅଛି । କାରଣ ତାଙ୍କର ନୈତିକ ଜୀବନ ବାଇରନଙ୍କ ଜୀବନଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତାଙ୍କର 'ଦଶରଥବିୟୋଗ'ରେ ସେ ରୂପଜ ପ୍ରେମର ଅସାରତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ମୁମୂର୍ଷୁ ଦଶରଥଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନ ବଡ଼ ସଜୀବ ହୋଇଅଛି ।

ଅନ୍ତିମକାଳରେ ମୋର ମାଗୁଣି ଏତିକି,
ରୋଷ ନ କରିବ ମୋର ଅପରାଧ ସ୍ମରି ;
ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ନିୟତିବଳ, ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ଜଗତେ,
କର୍ମଫଳ, ଗୃହ ତହିଁ ନାହିଁଟି କାହାର ;
ଯେ ଯା ବୁଣେ କାଟେ ତାହା, ବିଧିର ଏ ବିଧି
ପଳାଶର ରମ୍ୟ କାନ୍ତି ଦେଖି କେହି ଯେବେ
ସନ୍ନିହିତ ମୁକୁଳିତ ଚୂତ ତରୁ ଛେଦ
ସିଞ୍ଚଇ ସୁଫଳ ଆଶେ ପଳାଶେ ଯତନେ ;
ନୋହିବ ନିରାଶ କି ସେ ଫଳଲାଭ ବେଳେ ?
ରୂପଜ ମୋହରେ ମୁହିଁ ମାତି ଯଉବନେ
ବରିଲି କୈକେୟୀ ମୋର ନିୟତି-ରୂପିଣୀ,
ରୂପଜ ମୋହରେ ସିନା ପତଙ୍ଗ ଏପରି—
ପଡ଼େ ମହୋଲ୍ଲାସେ ଯାଇଁ ଦୀପଶିଖାନଳେ,
ରୂପଜ ମୋହରେ ମୁହିଁ ପୁଷ୍ପମାଳା ଭ୍ରମେ
ଗଳାମାଳା କଲି ଏହି କାଳ-ଭୁଜଙ୍ଗିନୀ,
ଯମ ଚକ୍ରରୂପି ନକ୍ର ଗର୍ଭେ ଗୂଢ଼େ ବହି
ପ୍ରଲୋଭର ଅହା ଅବଗାହକେ ଯେସନେ
ସ୍ୱଚ୍ଛହ୍ରଦ ସୁମଞ୍ଜୁଳ ପୁଷ୍ପ କୋକନଦେ,

ମାୟାବନୀ ମାୟାପ୍ରେମ କୁହୁକ ଲଗାଇ,
ସାଧିଲା କାମନା ମୋତେ ଫସାଇ ଜୀବନେ ;
ଜାଣି ତ ନ ଥିଲି ପୁଷ୍ପରାଶି ତଳେ ଅହି,
ଭସ୍ମରାଶି ତଳେ ଥିଲା ଅନଳ ଗୁପତେ,
ହୁଡ଼ି ତୃଣାଚ୍ଛନ୍ନ ଗାତେ ପଡ଼ଇ ଯେସନେ
ମାତଙ୍ଗ, ପଡ଼ିଲି ମୂଢ଼ି କୈକେୟୀର ଜାଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଏହି ରୂପଜ ପ୍ରେମ କି ତାଙ୍କର ଅନେକ ନାୟକ-ନାୟିକାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରଧାନ ସମ୍ବଳ ନୁହେଁ ?

'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସର୍ଗ କବିତ୍ୱରସମନ୍ୱିତ ହେଲେହେଁ ସମଗ୍ର ଭାବରେ କାବ୍ୟରେ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ ବା ଗଠନଶକ୍ତିର (**characterisation or constructive power**) ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାୟକନାୟିକାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷିତ ହୋଇନାହିଁ ।

କବିର ଲେଖଣୀ କଣ ନ କରିପାରେ ? ତାହା ନିର୍ଜୀବକୁ ଜୀବନ ଦିଏ, ନରକ-କୀଟକୁ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତା କରିଏ । କବି ସବୁ କରିପାରନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଜଙ୍ଗଲକୁ ମାର୍ଜିତ କବିତାମୟୀ ଭାଷା ଦେଇଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ରାଧାନାଥଙ୍କ ବିଷୟନିର୍ବାଚନ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନରେ ସମୁଚିତ ହୋଇନାହିଁ ।

ପରିଶେଷରେ ମାତୃଭୂମିର ଏହି ପ୍ରିୟ କବିଙ୍କୁ ନମସ୍କାରପୂର୍ବକ ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ଭକ୍ତି, ପ୍ରୀତି ସମର୍ପଣ କରି ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛୁ । ଅଜି କେବଳ ତାଙ୍କର ବୃହତ୍ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ବିଷୟରେ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଦୁଇ ଚାରି କଥା କହିଲି । ଅବକାଶ ହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାବ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପରେ ସମାଲୋଚନା କରିବି ।

ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ବାହାଦୁର

ଇଂରାଜୀ ଶାସନ ଓ ଆଇନ ଓ ପ୍ରତୀଚ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ସଭ୍ୟତା ରୂପ ମନ୍ଦରଗିରି ସାହାଯ୍ୟରେ ରତ୍ନପ୍ରସୂ ଭାରତ ସମୁଦ୍ରର ମନ୍ଥନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ରତ୍ନର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ବଙ୍ଗଦେଶରେ ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟ, ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର, କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍, ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ର ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ, ମାଇକେଲ୍ ମଧୁସୂଦନ ଦତ୍ତ, ରେଭରେଣ୍ଡ କେ. ଏମ୍. ବାନାର୍ଜି; ବୋମ୍ବାଇ ପ୍ରଦେଶରେ ଗୋବିନ୍ଦ ମହାଦେବ ରାନାଡ଼େ, ବାଳଗଙ୍ଗାଧର ତିଲକ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗୋଖଲେ, ଚନ୍ଦାବର୍କର ପ୍ରଭୃତି; ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶରେ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ପ୍ରାଚ୍ୟପ୍ରତୀଚ୍ୟ ସମ୍ମିଳନର ଫଳ ।

ବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ବିଭକ୍ତ, ଖଣ୍ଡୀକୃତ, ଖର୍ବୀକୃତ ଉତ୍କଳ ଆକାର, ଜନସଂଖ୍ୟା ଉର୍ବରତା ଅନୁଯାୟୀ ଉକ୍ତ ସିନ୍ଧୁମନ୍ଥନର ଫଳରୁ ଏକାବେଳକେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇନାହିଁ । ଗଡ଼ଜାତର ନିବିଡ଼ ଗିରିଗୁହାବାସୀ ଇଂରାଜୀ-ଜ୍ଞାନରହିତ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ବୋଧହୁଏ ଏ ମିଳନପ୍ରସୂତ ନୁହନ୍ତି । ତାହାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ମିଷ୍ଟର ଏମ୍. ଏସ୍. ଦାସ, ସି. ଆଇ. ଇ., ରାୟ ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ ବାହାଦୁର, ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୁର, ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ବାହାଦୁର, କବି ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି, ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ, ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗର ଫଳ । ଏହି ଦଳଟି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଉତ୍କଳର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କେତେକ ବିଭାଗରେ ଯାହା କଲେ, ତାହା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ତୁଳନାରେ ମହାନ୍ ନ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଯୁଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ଦେଶର ଏହି କୃତୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନର ପୂରଣ ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୧୬ଶ ଭାଗ ୧୦ମ ସଂଖ୍ୟାରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

କଣାପଡ଼ୁନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ପରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ଧକାର ଆସୁଅଛି, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆସିଲେ, ଏହି ଯୁଗଟି ସୁବର୍ଣ୍ଣଯୁଗରୂପେ କିଛିକାଳ ସମ୍ମାନିତ ହେବ । ଏହି ଯୁଗର ଏକତମ ବିଶିଷ୍ଟ ପୁରୁଷ ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ବାହାଦୁରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିବି । ଏହା ଧାରାବାହିକ ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ପ୍ରବନ୍ଧ ନୁହେଁ । ମହାମନା ଭକ୍ତକବିଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କତିପୟ ବିଷୟର ଅବତାରଣା ମାତ୍ର ।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ, ସେ ଏକାଧିକ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି କୃତିତ୍ୱ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଥିଲା ଧର୍ମ ସାଧନ ଓ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର, ଗୃହଧର୍ମ ପାଳନ ଓ ଅତିଥିସତ୍କାର, ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଓ ସାହିତ୍ୟସେବା, ଶିକ୍ଷାବିସ୍ତାର ଓ ସମାଜସଂସ୍କାର, ନିଯୋଗ-ସାଧନା ଓ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଜୀବନ ଲାଭ । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ସେ ଯାହା ଯାହା କରିଯାଇଛନ୍ତି, ତହିଁରୁ ଗୋଟି ଗୋଟିକଦ୍ୱାରାହିଁ ସେ ସମାଜର ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଲଭି ପାରିଥାନ୍ତେ । ପରନ୍ତୁ ଏହିସବୁ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର ସମାବିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ, ତାଙ୍କ ଜୀବିତକାଳ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସେ "ଋଷି", "ଆଦର୍ଶପୁରୁଷ", "ଭକ୍ତକବି" ପ୍ରଭୃତି ଆଖ୍ୟା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତିରୋଧାନଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳର ଅନେକ ସ୍ଥାନ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ତାହା କେବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ, ସେହି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଜଣା । ଉତ୍କଳର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ କଥା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ତେଣୁ ଉତ୍କଳର ମୁଖପତ୍ର "ଉତ୍କଳଦୀପିକା" ଓ "ନବଭାରତ" ସହିତ ଏକମତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ 'ମହାତ୍ମା' ଅଭିଧାନ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ହୃଦୟରେ ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ-ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଅଛି । ଏ ଆଦର୍ଶଟି ଊଣା ନୁହେଁ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ କର୍ମଯୋଗ, ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭକ୍ତିଯୋଗ, ଈଶାଙ୍କ ସରଳ ପ୍ରେମ-ଯୋଗ, ମହମ୍ମଦଙ୍କ ନିର୍ମଳ ଏକେଶ୍ୱରବାଦର ସୁନ୍ଦର ସମାବେଶ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ହୋଇଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍, ଯେହେତୁ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ମହାପୁରୁଷ, ମହାପ୍ରାଣ ମହାତ୍ମା, ଭକ୍ତ, ପ୍ରେମିକ, ଜ୍ଞାନୀ, କର୍ମବୀର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ଉତ୍କଳଜନନୀଙ୍କ କୋଳରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଏହି ସମାଜରେ ସ୍ୱ-ଜୀବନର ପ୍ରଭା ବିସ୍ତାର କରି ତିରୋହିତ ହେଲେ । ଉତ୍କଳ-ଜନନୀଙ୍କ ପବିତ୍ର ଅଙ୍କ ମହାପୁରୁଷପୋଷଣର ଅନୁକୂଳ । ଏହିଠାରେ କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌତମବୁଦ୍ଧଙ୍କ ମହାଧର୍ମ ଦୁଇ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ଲୀଳାକରି

ଭାରତରୁ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସର୍ବଶେଷ ଲୁପ୍ତ ହେଲା । ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଲୁପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ, ଖଣ୍ଡଗିରିରେ, ଉଦୟଗିରିରେ, ଲଳିତଗିରିରେ, ଜଳଗଡ଼ରେ, ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ସତ୍‌ପନ୍ଥୀ ଦଳରେ ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ରହିଅଛି । ଏହିଠାରେ ଶଙ୍କର, କବୀର ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମପ୍ରଚାରକମାନେ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରେମଧର୍ମର ସାଧନ ଓ ପ୍ରଚାରର ଅନୁକୂଳ ସ୍ଥାନ ଜାଣି ଶେଷ ଜୀବନ ଯାପନ କଲେ । ଏହି ଦେଶରେ ବୌଦ୍ଧ, ଶାକ୍ତ, ଶୈବ, ବୈଷ୍ଣବ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ହୋଇଅଛି । ପୁଣ୍ୟଭୂମିର ଅଧିବାସୀ ଉତ୍କଳୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରଶାନ୍ତ, ଧୀର, ସହିଷ୍ଣୁ ସ୍ୱଭାବ ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରକୃତି ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବା ପାଦ୍ରୀ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଘୃଣିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଧର୍ମସମନ୍ୱୟର ବିଶେଷତଃ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଫଳ ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମର ମୂର୍ଖ ବୃଦ୍ଧ କୃଷକମାନଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ମୀମାଂସା ଶୁଣାଯାଏ । ଏହି ଉତ୍କଳ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ।

ଧର୍ମସାଧନ ଓ ଧର୍ମପ୍ରଚାର :—ମଧୁସୂଦନ ସ୍ୱଭାବତଃ ସାଧକ ଋଷି । ଅତି ଶୈଶବକାଳରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଭଗବତ୍‌ଲାଭେଚ୍ଛୁ ହୋଇ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ କେତେକ କଥା କହିଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ପୁରୁଷଙ୍କ ମନରେ ବ୍ୟାକୁଳତା ଜାତ ହୁଅନ୍ତେ, ମନେ ମନେ କହିଲେ, "ହେ ଈଶ୍ୱର ! କେଉଁଠାରେ କିପରି ଅଛ ମୋତେ ସ୍ୱୟଂ ଦେଖାଦିଅ । ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କର ; ଏ ଯେ ଘୋର ସଂସାର ଅରଣ୍ୟ ! କାହିଁ ଯିବି ? ନାନା ମୁନିଙ୍କର ନାନା ମତ । କେଉଁଟି ଗ୍ରହଣୀୟ ?" ଏହିପରି ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଦିନେ ରାତ୍ରରେ ଯୁବକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ—ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାବିଧୌତ ଆକାଶମଣ୍ଡଳ, ତଳେ ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗମୟ ଗମ୍ଭୀରଗର୍ଜନକାରୀ ଘୋର ସମୁଦ୍ରତଟରେ ସେ ସମାସୀନ । ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ସ୍ଥାନଟି ଜଳଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଭୟ ଆସି ପ୍ରାଣକୁ ଗ୍ରାସ କଲା । ନିଃଶବ୍ଦ ନିଶୀଥ ସମୟରେ ନିର୍ଜନ ମରୁଭୂମିତୁଲ୍ୟ ବେଳାଭୂମିରେ ଯୁବକ ଅତଙ୍କରେ ଡାକିଲେ, "ହେ ପ୍ରଭୋ ! ମୋତେ ରକ୍ଷା କର । ଅହିରେ ବିଭୂତିଭୂଷିତ ଜଟାମଣ୍ଡିତ ଦୀର୍ଘକାୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଉଭା ହୋଇ ହସ୍ତସଙ୍କେତରେ ଯୁବକଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ବିଶ୍ୱାସୀ

ଯୁବକ ନିର୍ଭୟରେ ଆଶ୍ୱାସପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଶେଷରେ ଦୀର୍ଘାକାର ପୁରୁଷ ଚଡ଼ଦେଜଳରେ ମିଶି ଏକାକାର ହୋଇଗଲେ । ଯୁବକ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ନିଦ୍ରା ଭଗ୍ନହେଲା । ସେ ବିଚାର କଲେ, ଏ କି ସ୍ୱପ୍ନ ? ଏହାର ସଙ୍କେତ କଣ ? ଏ ଜୀବନ ମରୁଭୂମିରେ ଏ ଭବ ସମୁଦ୍ରରେ ଏକା ସେହି ଭୂମା ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା ପରମେଶ୍ୱର ମାନବର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସେ ଧର୍ମଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପ୍ରକୃତ-ପକ୍ଷରେ ଧର୍ମଜୀବନର ଉନ୍ମେଷ ହୋଇଥିଲା । ଶୈଶବ ସୀମାନ୍ତରେ, ଯୌବନ ପ୍ରଭାତରେ ଯାହାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତର ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା, ତାହାଙ୍କ ଭକ୍ତ-ଜୀବନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । "ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପତ୍ରରୁ ବାସେ । ତୁଳସୀ ବୃକ୍ଷପରି ମଧୁସୂଦନ ପବିତ୍ର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଯାଇଅଛନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏହି ଅବସ୍ଥାର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ତାଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଶୁଣିଅଛି । ଦିନେ ସେ ଦେଖିଲେ, ଜଣେ ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ ବିଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଜ୍ୱଳନ୍ତ କାଷ୍ଠଖଣ୍ଡ ସ୍କନ୍ଧରେ ଘେନି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ଦଉଡ଼ୁଅଛନ୍ତି । ଯତ୍ପରୋନାସ୍ତି ଯତ୍ନସତ୍ତ୍ୱେ କାଷ୍ଠଖଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ସ୍କନ୍ଧଚ୍ୟୁତ ହେଉନାହିଁ । ଯାହାକୁ ପଥରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ତାହା ଉପରେ ତାହା ନିକ୍ଷେପ କରୁଛନ୍ତି । ଅନେକେ ପ୍ରାଣଭୟରେ ପଳାଉଅଛନ୍ତି । ଯେ ନିକଟରେ ରହୁଛନ୍ତି, ସେ ପୋଡ଼ି ମରୁଅଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ପଣ୍ଡିତ ନରେନ୍ଦ୍ରରେ ନିମଗ୍ନ ହେଲେ । ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । କିଛିକାଳପରେ ଉକ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରକୃତରେ ଅଗ୍ନିରେ ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ସ୍ୱପ୍ନର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ଉକ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ନାସ୍ତିକ ଥିଲେ । ଜ୍ୱଳନ୍ତ କାଷ୍ଠଖଣ୍ଡ ତାଙ୍କର ନାସ୍ତିକତା । ନାସ୍ତିକର ପ୍ରାଣ ସର୍ବଦା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ, କ୍ଳିଷ୍ଟ, ଅଶାନ୍ତିମୟ । ନାସ୍ତିକ ସମ୍ପର୍କରେ ରହିଲେ ମାନବପ୍ରାଣ ଦଗ୍ଧ, ଅଶାନ୍ତିମୟ ହୋଇଯାଏ । ପରିଣାମରେ କୃପାମୟଙ୍କ କୃପାବାରିରେ ଚିର ବିଶ୍ରାମ ମିଳେ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ଏହିପରି ଧର୍ମଜୀବନର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଅହା କି ଅମୃତମୟ ଜୀବନ ! ଯେଉଁ ସଙ୍କଟମୟ ବିଷମ ଯୌବନରେ ମାନବ ରିପୁବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ, ପାପାନୁଷ୍ଠାନ କରି, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟକୁ ଧର୍ମଜୀବନର ଉପଯୁକ୍ତ କାଳ ବୋଲି ମଣେ, ସେହି ବିଷମ ଯୌବନରେ କି ଧର୍ମପ୍ରବଣ ପୁଣ୍ୟଜୀବନର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା !

ତାଙ୍କର ସମବୟସ୍କ ସମଧର୍ମୀ ଚାରି ଜଣ ବନ୍ଧୁ ଥିବାର ସେ ଅନେକ ଥର କହୁଥିଲେ । ଏକାଡେମୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା, ଐତିହାସିକ, ବକ୍ତା, ଗାନ୍ଧୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଡେପୁଟୀ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭଗବତୀଚରଣ ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ, ନାଳଗମାପୁଣର କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବଳରାମ ଦାସ, ଭଦ୍ରପୁରର ବିଖ୍ୟାତ ଉକିଲ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିପ୍ରଚରଣ ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ । ଏହି ଚାରି ଜଣ ଏକପ୍ରାଣରେ ସ୍ୱଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବାରେ ବଦ୍ଧପରିକର ହୋଇଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ବ୍ରହ୍ମଭକ୍ତି, ସାହିତ୍ୟସେବା, ସ୍ୱଦେଶପ୍ରୀତିର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜ ରାହା ଅନୁସରି ସମାଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲଭିଲେ । ମଧୁସୂଦନ ଓ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ନରନାରାୟଣ ସଦୃଶ ଅଭେଦାତ୍ମା ହୋଇ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମୋପାସନା, ସାହିତ୍ୟସେବା, ଶିକ୍ଷାବିସ୍ତାରରେ ନିବିଷ୍ଟମନା ହୋଇଥିଲେ ।

ଏଫ୍. ଏ. ପାଶ୍ କରି ସେ ଯାଜପୁର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନ । ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଧର୍ମପିପାସା ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିଲା । ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ଜନ ନିଶୀଥରେ ସେ ଅନନ୍ତ ଆକାଶକୁ ଅନାଇ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନୟନରୁ ଦର ଦର ଧାରରେ ବିଚ୍ଛେଦାଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ଅଶ୍ରୁପାତର ଜଣେମାତ୍ର ସାକ୍ଷୀ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଥରେ କହିଥିଲେ । ସେ ସାକ୍ଷୀ ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶବର୍ଷୀୟା ସହଧର୍ମିଣୀ । କି ଗଭୀର ଧର୍ମପିପାସା, କି ଅପୂର୍ବ ଅସାଧାରଣ ଈଶ୍ୱର-ପ୍ରୀତି ! ଧ୍ରୁବ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ କଳିକାଳରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଦିଅନ୍ତି । ଏହାପରେ କ୍ରମଶଃ ପଣ୍ଡିତ ମାର୍ଟିନୋ, ଥିଓଡର ପାର୍କର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର, ଉପନିଷଦ୍, ଗୀତା, ପଞ୍ଚଦଶୀ ପ୍ରଭୃତି ସଂସ୍କୃତ ଦର୍ଶନ, ରାମମୋହନ, ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ, କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଓ ଉପଦେଶାମୃତ ପ୍ରାପ୍ତହୋଇ ମଧୁସୂଦନ ସ୍ୱୀୟ ଧର୍ମଜୀବନକୁ ଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ସଂସ୍ଥାପନପୂର୍ବକ ବହୁବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ନିଜ ମନରେ ଏବଂ ବହୁବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ପ୍ରଚାରଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳରେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜୀବନର ସୁନ୍ଦର ପବିତ୍ର, ଉଦାର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ଉଦାସ୍ତ

ଉପାସନା, କବିତା, ପ୍ରବନ୍ଧ, ସଙ୍ଗୀତ, ଅଳାପ—ନାନା ଭାବରେ ଅନେକ ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଅଛି । ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ, ସେହି ସୃଷ୍ଟ ଉପ୍ତ ବୀଜ କାଳକ୍ରମେ ମହାଦ୍ରୁମରେ ପରିଣତ ହେଉ । ଜୀବନ କେବେ ବୃଥା ଯାଏନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସାଧୁଜୀବନ କି କେବେ ବୃଥା ହେବ ? ବ୍ରାହ୍ମସମାଜଦ୍ୱାରା ହେଉ, ବା ତତ୍‌ସୃଷ୍ଟ ସୁସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ହେଉ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଫଳ ବହୁଦୂରବ୍ୟାପୀ ହେବ, ଏହା ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଆଶା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନର ଫଳସ୍ୱରୂପ, ତାଙ୍କର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ କାର୍ଯ୍ୟର ସଫଳତା ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଶିଷ୍ୟ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କୁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ରଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମସମାଜକୁ ଉତ୍କଳର ନିଜସ୍ୱ (an institution of the soil) କରିବା ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଆକାଂକ୍ଷା ଥିଲା । ଏହି ଆଶା କେବଳ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ଜୀବନରେ ଫଳବତୀ ହୋଇଅଛି ଓ ହେବ । ସେ ଯାହା କହନ୍ତୁ ବା କରନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ଉତ୍କଳରେ ବର୍ତ୍ତିକାସ୍ୱରୂପ ଥାଇ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ସଂସ୍କାରକ ସମାଜ ବା ଦଳର ଆଦର୍ଶସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି ।

ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର :—ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାରାର୍ଥେ ମଧୁସୂଦନ ଚିରଜୀବନ ସଚେଷ୍ଟ ଥିଲେ । ସକଳ ଉନ୍ନତିର ମୂଳ ଶିକ୍ଷା । ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର ହେଲେ ସମାଜସଂସ୍କାର ସହଜ ହେବ । ଏକପ୍ରାଣ ସଖା ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଯେତେବେଳେ ଏକାଡେମୀ ସ୍ଥାପନ କଲେ, ମଧୁସୂଦନ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଏକାଡେମୀ ବ୍ରାହ୍ମସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା । ବିପିନଚନ୍ଦ୍ର ପାଲ ପ୍ରଭୃତି ତିନି ଜଣ ଉତ୍ସାହୀ ବ୍ରାହ୍ମ ଯୁବକ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏବେ ସେହି ବିପିନଚନ୍ଦ୍ର ପାଲ ଭାରତବିଖ୍ୟାତ ବକ୍ତା । ଅକାଳରେ ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କ ତିରୋଧାନ ହେତୁ ଉକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ରାହ୍ମମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଧୀନତାରୁ ଗଲା । ପ୍ରଥମରୁ ବ୍ରାହ୍ମମାନଙ୍କର ମାଘୋତ୍ସବ ଦିନ ଏକାଡେମୀ ବନ୍ଦ ହେଉଥିଲା । ପରେ କୌଣସି କାରଣରୁ ବନ୍ଦ ନ ହେବାରୁ ରାଓ ଦିନେ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବାର ଶୁଣିଥିଲୁଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କ ଏକାଡେମୀ ପ୍ରତି ରାଓଙ୍କର ଚିରସ୍ନେହ ଥିଲା । ଟାଉନ ସ୍କୁଲ ଅଥରେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ସ୍କୁଲରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପ୍ରଥମ ଗୁରୁଶ୍ରେଣୀ ଏକାଡେମୀରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ପ୍ରକୃତ

ପୁଣି ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ୍ ସ୍କୁଲକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କ ଜୀବିତ-କାଳରେ ଓ ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧୁସୂଦନ ଚିରକାଳ ଗଭୀର ପ୍ରୀତି ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ । ବସନ୍ତଗାଥାରେ କବି ସଖାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଅଲୌକିକ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଏକାଡେମୀ ଚଳାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅକାଳମୃତ୍ୟୁରେ ଏକାଡେମୀ ଅରକ୍ଷିତ ହେଲା । ଇତି ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱୀୟ ଅପ୍ରିୟ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିତାବଶତଃ ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କ ସହିତ କମିଶ୍ନର ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ରାଧାନାଥଙ୍କର ମନୋମାଳିନ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅକପଟ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କେବେହେଁ ବୃଥା ହୁଏନାହିଁ । ପରମ ସ୍ନେହପାତ୍ର ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ଉଦାରଚେତା ରାଧାନାଥ ସର୍ବପ୍ରକାର ମନୋମାଳିନ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଏପରି ରିପୋର୍ଟ କଲେ ଯେ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏକାଡେମୀ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଲା ଏବଂ ଅଦ୍ୟପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଇ ଦିନକୁ ଦିନ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଟାଉନ ସ୍କୁଲକୁ ମଧୁସୂଦନ ବହୁ ଯତ୍ନ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ରକ୍ଷା କରି ଶେଷରେ ତାହାକୁ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ସ୍କୁଲରେ ପରିଣତ କଲେ ଏବଂ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୁଗ୍ଣ ଶରୀରରେ ନାନା ସ୍ଥାନ ପରିଭ୍ରମଣପୂର୍ବକ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରି ଏବଂ ନିଜେ ଅନେକ ଅର୍ଥ ଦାନ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଅଟ୍ଟାଳିକା ନିର୍ମାଣ କରାଇଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ଛାତ୍ରବୃନ୍ଦର ମହୋପକାର ସାଧନ କରୁଥିଲେ । ଈଶ୍ୱରଆରାଧନା, ଧର୍ମୋପଦେଶ ପ୍ରଦାନ, ନୈତିକ ଗଳ୍ପ-କଥନପୂର୍ବକ ନୀତିଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ, ବହୁ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ଅବୈତନିକ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଶେଷତ୍ୱ । ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ନେଲେ ସରକାରୀ ନିୟମର କଠୋଜାଲରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ, ଏହି ଭୟରେ ସେ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ନ ଥିଲେ । ବହୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାରତର ନ୍ୟାୟଶୀଳ ଇଂରେଜରାଜ ନିରପେକ୍ଷ ନୀତି (Neutral Policy) ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଉତ୍ତମ ହୋଇଅଛି । ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷାର ଉପାୟ ନାହିଁ, ଅଥଚ କଲେଜରେ ପଢ଼ି ରାଜା ମହାରାଜା ମଧ୍ୟ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଛନ୍ତି, ଏହି ନିୟମର ନିଗଡ଼ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛନ୍ତି—

ସେମାନଙ୍କର ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରାର୍ଥିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେବାର କି ଅପୂର୍ବ ଆଦର୍ଶ । ସରକାର ତାଙ୍କର ତାରିଫ କଲେ । ଏବେ ଦେଶବାସୀ ନିଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଭାର ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ପ୍ରକୃତ କଥାରେ ସରକାରଙ୍କ ଗଳଗ୍ରହ ହେଉଅଛ କାହିଁକି ? ଏହି ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଆମ୍ଭଙ୍କର ଭିକ୍ଟୋରିଆ ସ୍କୁଲ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛି । ଧନ୍ୟ ମଧୁସୂଦନ ! ଏହି ସ୍କୁଲ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ଛାତ୍ରାବାସ ଓ କ୍ରୀଡ଼ାଭୂମି ସ୍ଥାପନ କରିବା ତାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ ଥିଲା । ଦେଶବାସୀ ବା ତାଙ୍କର ସୁଯୋଗ୍ୟ ଭ୍ରାତା ଓ ପୁତ୍ରମାନେ ତାହା କରିବେ କି ?

ରେଭେନ୍‌ସା ହିନ୍ଦୁ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଦେବୀ ରାୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଧୁସୂଦନ ଯଥାସାଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ ଦାନ କରିଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂସ୍ଥାପନ ବ୍ୟତୀତ ସାମୟିକ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ, ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ମଫସଲ ଗସ୍ତ ସମୟରେ ନାନା ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନଦ୍ୱାରା ମଧୁସୂଦନ ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଳୟର କେତେ ପୁସ୍ତକ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ବା ତଦୀୟ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି । ନାନା ସାମୟିକ ପତ୍ରିକା ତାଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ବା ସହାୟତାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ପାରିବାରିକ ଧର୍ମ ପାଳନ ଓ ଅତିଥିସତ୍କାର :—ମାନବ ଯନ୍ତ୍ର ମାତ୍ର । ତାହା କେତେ ଦିଗରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ମଧୁସୂଦନ ଜାଗ୍ରତ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମୀ । ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ସଂଗଠନରେ ପିତାଙ୍କର ହସ୍ତମୁଦ୍ରା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ନ ହୋଇ ସେ ନିଜେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ପରିବାରକୁ ଘେନି ନିୟମିତ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ଅନେକଥର ଦିବା ୯ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯାଇ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ବାହାରରୁ ଗମ୍ଭୀର ବ୍ରହ୍ମୋପାସନା ବା ମଧୁର ବ୍ରହ୍ମସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହେବାକୁ ହେଉଥିଲା । ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା-ମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରେ ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ସେ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତାହାର ଫଳ ଫଳିଛି । ସୁନ୍ଦର ବ୍ରାହ୍ମ ପରିବାରଧାରି ଉତ୍କଳରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି—"ପବିତ୍ର ଏଲିଜା ଯେପରି ରେବା

ସରସ୍ୱତୀ', ଉତ୍କଳର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ନାଟ୍ୟକବି ଏହି ବଂଶରେ **ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି** । ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହ, **ପିତୃମାତୃଭକ୍ତି**, ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତ, **ସନ୍ତାନବାତ୍ସଲ୍ୟ** ସବୁ ବିଷୟରେ ରାୟ ପରିବାର ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟ । କେତେ ଶତ ହୃଦୟକୁ ପବିତ୍ର କରେ । ଦାନବର କଥା, ଦିନେ ବୃଦ୍ଧ ଜଗୁ ସମ୍ମୁଖରେ ବାବୁ ହାତଯୋଡ଼ି କହୁଛନ୍ତି, "ଜଗୁ ! ତୁମ୍ଭେ ବୟସରେ **ବଡ଼** । କାର୍ଯ୍ୟରେ ହେଳା କରିଥିବାରୁ ରାଗିଯାଇ ଗାଳି ଦେଲି । ତୁମ ମନରେ କଷ୍ଟ ହୋଇଥିବ । ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦିଅ ।" ଜଗୁ ତ ନୀରବ । ଏ କି କଥା ! ମୋର ତ ଭୁଲ୍ । ଗାଳି ଦେଲେ ତ କ'ଣ ହେଲା ? କିନ୍ତୁ ତାହା କହିଲେ କ'ଣ ହେବ ? କାମ କଲେ ତ ଭୁଲ୍ ହୁଏ । ଗାଳି ଦେବା ଯେ ଅନ୍ୟାୟ ! ଜଗୁ ! ମୋତେ କ୍ଷମା ଦେବାକୁ ହେବ ! ହାୟ ! ଏ ସଂସାରରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଚିତ୍ର କିଏ ଦେଖାଇଲା ? ଏ ଯେ କଳ୍ପିତ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଚିତ୍ରବତ୍ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଦପ୍ତରି, ଚପରାସି, ଚୌକିଦାର, ମେହେନ୍ତର ପରିବର୍ତ୍ତେ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେ ନାମଧରି ଡାକୁଥିଲେ । ଦୋଷ ଦେଖି ଜୋରିମାନା କରି ଅନେକ ସମୟରେ ତାହା ହାତରୁ ଦେଉଥିଲେ । ଦାନ ଦେଲେ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟ ହେବ ବୋଲି ଧାର ଦେଇ ପାସୋରି ପକାଉଥିଲେ । କି ଆଦର୍ଶ ! **Plain living high thinking** ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ନିଜେ ପକ୍ଷୀର ଆହାର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଗୃହ ସର୍ବଦା ଅବାରିତ-ଦ୍ୱାର ଥିଲା । କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ନାନା ସ୍ଥାନରୁ ଅତିଥି ଆସି ରାଓ ପରିବାରକୁ ଜନକ ରାଜର୍ଷିଙ୍କ ତପୋବନମଠସ୍ୱରୂପ ମଣି ତହିଁରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ । ଅତିଥିସେବା ଓ ଦାନ ନିମିତ୍ତ ଋଣଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇମଧ୍ୟ ରାଓ ଏହି ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥିଲେ ।

ସମାଜସଂସ୍କାର :—ମଧୁସୂଦନ ଉଦ୍ଦାମ ନୂତନତାପ୍ରିୟ ବିପ୍ଳବକାରୀ ନ ଥିଲେ, ଅଥବା ଅନ୍ଧ ବନ୍ଧନକାରୀ ଉଭୟ କୁଳରକ୍ଷାକାରୀ ନ ଥିଲେ । ସେ ଯାହା ସତ୍ୟ ବୁଝିଥିଲେ, ତାହା ଧୀରବୀରରୂପେ, ଦୃଢ଼ରୂପେ ପ୍ରାଣରେ ଧାରଣପୂର୍ବକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରୁଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ସିଂହବିକ୍ରମରେ ସ୍ୱୀୟ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଉତ୍ସାହ, ବିଶ୍ୱାସ, ସଂସ୍କାର ବୁଦ୍ଧି ବିଷୟରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ପରନ୍ତୁ ତାହାର

ମନରେ କଦାପି ବୃଥା କଷ୍ଟ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ମହମ୍ମଦଙ୍କ ତେଜ ଓ ଈଶାଙ୍କ ନମ୍ରତା ତାଙ୍କଠାରେ ଏକାଧାରରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ଥିଲା । ସ୍ଥୂଳତଃ ଆରିଷ୍ଟଟଲଙ୍କ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପନ୍ଥାକୁ (Aristotle's Golden mean) ସେ ଜୀବନର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଥିଲେ । ଥରେ ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ ଯୁବକ କହିଲେ, "ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ଦେଶୀୟତାର ପ୍ରତିକାରସ୍ୱରୂପ ଯୁବଙ୍କର ବୈଦେଶିକତା ସଂସ୍ଥାପନ ହେଲେ ପରିଣାମରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଆସିବ ।" ରାଓ ମହୋଦୟ ଧୀର ଭାବରେ କହିଲେ, "ସତ୍ୟର ଜୟ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଯାହା ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ତାହାର ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କର । ଅଧିକ ନୁହେଁ, କି ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ ।" ସେ ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କର ବୃଥା ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତାପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଆଘାତ ଦେବାର ପକ୍ଷପାତୀ ନ ଥିଲେ । ଯାହା ସ୍ୱଦେଶର ସାର ଓ ସୁନ୍ଦର ତାହା ରକ୍ଷା କର । ଯାହା ବିଦେଶର ସାର, ଗ୍ରହଣୀୟ, ଆଦର୍ଶ ତାହା ଗ୍ରହଣ କର । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ସରଳ ଧର୍ମଜୀବନକୁ ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଣୁଥିଲେ । ସ୍ୱଦେଶର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୋଳମାଳିଆ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ଆଦର୍ଶ ବିଷୟରେ ସ୍ୱୀୟ କଥୋପକଥନ ବା ରଚନାଦିରେ ତୂଷ୍ଣୀମ୍ଭାବ ଅବଲମ୍ବନ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଯାହା ନୈତିକ ଭାବରେ ଅସୁନ୍ଦର, ତାହା କାବ୍ୟକଳା ହିସାବରେ ଯେତେ ସୁନ୍ଦର ହେଉପଛେ, ସେ ତାହାର ଆଶ୍ରୟ କଦାପି ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି । ତାହା ବିଷବତ୍ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମାଜସଂସ୍କାରର ଏହି ଆଦର୍ଶର ଫଳ ଫଳିଅଛି । ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ସ୍ମରଣୀୟ କାଳମଧ୍ୟରେ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଗଲା, ଭାବି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ପ୍ରଚାର ନାହିଁ, ବକ୍ତୃତା ନାହିଁ, ବିରୋଧ ନାହିଁ, ଗଣ୍ଡଗୋଳ ନାହିଁ, ସାମାଜିକ ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରପୀଡ଼ନ, ଗୃହ ବହିଷ୍କରଣ ନାହିଁ, ଅଥଚ ନୀରବରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସମାଜରେ, ସାହିତ୍ୟରେ, ନଗରରେ, ପଲ୍ଲୀରେ, ପ୍ରାଚୀନ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀରେ, ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀରେ ଉଦାର ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଭାବ, ସୁସଂସ୍କୃତ ଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଚରିତ, ପରିଗୃହୀତ, ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇଯାଉଛି । ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନିଆଯାଉ । ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳର ସମଗ୍ର ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଆଦୃତ ମୁଖପତ୍ର "ଉତ୍କଳଦୀପିକା" ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମୁନି ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କି ଉଚ୍ଚ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ଉକ୍ତ ପତ୍ରିକାରେ ପାଠ କରନ୍ତୁ । "ବିଗତ କତିପୟ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହି

ପଡ଼ିବା ପୌରାଣିକ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରି ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବବତ୍ ଅଦୃତ ହୋଇଅଧୂଅଛି । ବ୍ରାହ୍ମସମାଜର ବହୁ ବର୍ଷ ଉତ୍କଳରେ ଅବସ୍ଥିତି କି ଏହା ମୂଳରେ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନାହିଁ ?" ସେ ଅନେକ ସମୟରେ କହୁଥିଲେ "Life is never barren," "Life begets life"—ଜୀବନ ବୃଥା ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ, ଜୀବନରୁ ଜୀବନ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ ମାନବଜୀବନର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ମହାମୂଲ୍ୟତା, ଦାୟିତ୍ୱ ସେ ସର୍ବଦା ଜାଗ୍ରତ ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥିଲେ । ତଦୀୟ "ଜୀବନଚିନ୍ତା"ର ପ୍ରଥମରେ ଅଛି—

"ହେ ଅସ୍ମନ୍ ! ନିଦ୍ରା ପରିହରି
ଫେଡ଼ ଚିନ୍ତାର ଲୋଚନ   କର କର ନିରୀକ୍ଷଣ,
ନିଃଶବ୍ଦେ ଜୀବନ-ସ୍ରୋତ ଧାଉଁଛି କିପରି
ଭେଟିବାକୁ ମୃତ୍ୟୁ-ସିନ୍ଧୁ-କରାଳ-ଲହରୀ ।"

"ସଙ୍ଗୀତମାଳା"ର ପ୍ରଥମରେ ଅଛି :—

"ଏ ଜୀବନ ନୁହେଁ ବୃଥା ଖେଳା,
ଚିନ୍ତାରେ ବହନ କର ବେଳା,
ପ୍ରତି ନିମେଷରେ   ଯାଉଅଛି ଚାଲି
ଧରିରେ ନ କରି ଲବେ ହେଳା ।"

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଜୀବନ ବୃଥା ହୁଏନାହିଁ । ଏ ଜଗତ୍‌ରେ କିଛି ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୁଏନାହିଁ । ଅସାର ଜଡ଼ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନେ ପଢ଼ନ୍ତି—**Matter is indestructible**—ପ୍ରାଣ, ମନ, ଆତ୍ମା ତ ଉଚ୍ଚତର ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ସୃଷ୍ଟି, ତାହା କିପରି ନଷ୍ଟ ହେବ ? ମହାପ୍ରାଣ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନ ଫଳବାନ୍ ହୋଇଅଛି ଓ ହେବ ! ସେ ଅନେକ ସମୟରେ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ, ଓଡ଼ିଆମାନେ ବୁଦ୍ଧିରେ ହୀନ ନୁହନ୍ତି, ଏହା ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ । ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇପାରେ କିନ୍ତୁ ମୋର ମନେହୁଏ, ଉତ୍କଳରେ ସେପରି କୌଣସି ଧର୍ମପ୍ରାଣ ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଅବିର୍ଭାବ ହୋଇନାହିଁ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ (ଅଚ୍ୟୁତ, ଅନନ୍ତ, ଯଶୋବନ୍ତ, ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଦେବ) କଥା ଶୁଣି କହୁଥିଲେ, "ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ସର୍ବଜନସମ୍ମତ, ସର୍ବଜନ ସ୍ୱୀକୃତ ଆଦର୍ଶରୂପେ ଗୃହୀତ

ମହାପୁରୁଷ ଓ ମହାଗୁରୁରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଅଛନ୍ତି କି ?" ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ସର୍ବତ୍ର ସ୍ୱୀକୃତ ନୁହନ୍ତି । ଏପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଅବିର୍ଭାବ ଉତ୍କଳରେ କେବେ ହେବ ?

ତତ୍‌ପରେ ଉତ୍କଳର ଯୁବକମଣ୍ଡଳୀ—ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ଦଳ ବାହାରିଲେ, ବଙ୍ଗଦେଶ ପରି ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦଳ ଅପେକ୍ଷା ବିଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, ଯଶରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଲେହେଁ କେତେକଙ୍କର ଚରିତ୍ରଦୋଷ ଓ ପାନଦୋଷ ଥିଲା ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଚରିତ୍ରଦୋଷ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାସୂତ୍ରରେ ପ୍ରାପ୍ତ ଓ ପାନଦୋଷ ବିଦେଶାଗତ । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ଦଳ ସେ ଦୋଷରହିତ ବୋଲି କାହାରି କାହାରି ମତ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ ପ୍ରମୁଖ ଯୁବକମଣ୍ଡଳୀ ଉତ୍କଳରେ ନବଯୁଗର ଓ ନବଜୀବନର ସୂତ୍ରପାତ ଓ ସୂଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟର ଫଳ ବହୁଦୂର ବିସ୍ତୃତ ହୁଏ । କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ ଭଗବାନ କି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରନ୍ତି କିଏ ଜାଣେ ? ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସୁରୁଚିସଂପନ୍ନ ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟମୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନ କି ଏହି ଯୁବକମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ନବଜୀବନର, ନବ ଯୁଗର ସୂଚନାରେ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିନାହିଁ ? ସେ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳର ଗୁରୁ । ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଦେଖାଯିବ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍କଳୀୟ ଯୁବକଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଓ ଆଦର୍ଶ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି ।

ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ :—ଅତି ଶୈଶବକାଳରୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଥରେ ସଗର୍ବରେ କହୁଥିଲେ, "ମଧୁସୂଦନ ତା ଜୀବନରେ ବର୍ଣ୍ଣାଶୁଦ୍ଧି କରିନାହିଁ କିମ୍ବା ଦୈନିକ ପାଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ କରି ଶ୍ରେଣୀରେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇନାହିଁ ।" ପ୍ରଥମେ ଯେବେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳନ ହେଲା, ତାହା ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ରାଧାନାଥ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ତୃତୀୟ ଶିକ୍ଷକ, ମଧୁସୂଦନ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର । ମଣିକାଞ୍ଚନର ସଂଯୋଗ ହେଲା । ଦିନେ ପୀଡ଼ିତ ମଧୁବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇ ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ପୂର୍ବବତ୍ "ଆପଣ" ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନ କହିଲେ, "ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର "ଆପଣ" କହିବା ଅସୁନ୍ଦର । ଆପଣ ଏହା ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ।" ଯେଉଁ ରାଧାନାଥ

୮ମ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ରଙ୍କୁ "ଆପଣ" ବୋଲି କହୁଥିଲେ, ସେ ସେହିଦିନରୁ "ମଧୁ ତୁମ୍ଭେ" ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦିନେ ରାଧାନାଥ ପଚାରିଲେ, "ମଧୁ ! ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଇଂରାଜୀ କିପରି ଶିଖିଲ ?" ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଜାଣିଲେ ଯେ ଛାତ୍ରପୂର୍ବରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷା ପାଠ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ମଧୁସୂଦନ ପଢ଼ି ସାରିଥିଲେ । ଏହି ଇଂରାଜୀ ରଚନାରେ ରାଧାନାଥ ଏପରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ଯେ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରାଦେଶିକ ରିପୋର୍ଟର ଡ୍ରାଫ୍ଟ୍ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଇ ନେଉଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରାଦେଶିକ ରିପୋର୍ଟରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କୃତ ରିପୋର୍ଟର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଅଂଶମାନ ଉଦ୍ଧାରପୂର୍ବକ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଦକ୍ଷତାପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନ କଟକ କଲେଜରୁ ଏଫ୍. ଏ. ପାସ୍ କରି ମାସିକ ଟ ୨୦୲ ବୃତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପିତା କଲିକତା ଯାଇ ବି. ଏ. ପଢ଼ିବାକୁ ଛାଡ଼ି ନ ଦେବାରୁ ଛାତ୍ରଜୀବନ ସେହିଠାରୁ ସାଙ୍ଗ ହେଲା । ସେ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରି ଅନେକଥର କହୁଥିଲେ, "ମୁଁ ଯେବେ କଲିକତା ଯାଇଥାନ୍ତି, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କର୍ମମୟ ଭାରତ ରାଜଧାନୀର ଉତ୍ସାହ, କର୍ମଠତା, ସଂସର୍ଗ ଓ ସଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅନୁକରଣ କରି ବିଶେଷତଃ ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ କେଶବଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରି ଜୀବନକୁ ଗଢ଼ି କରିପାରିଥାନ୍ତି ।" କିନ୍ତୁ ଛାତ୍ରଜୀବନ ଶେଷ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଗ୍ରନ୍ଥାଧ୍ୟୟନ ଓ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ, ସୁପଣ୍ଡିତ, ଜ୍ଞାନଲିପ୍ସୁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳି ଇଂରାଜୀ, ସଂସ୍କୃତ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଓଡ଼ିଆର ରତ୍ନମାନ ଲାଭ କଲେ । ଅଧ୍ୟୟନାଧିକ୍ୟ ଯୋଗୁ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁର ଜ୍ୟୋତି କିଛିଟା ହ୍ରାସ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ-ତୃଷ୍ଣା ଦମିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଯାହା ପାଉଥିଲେ ତାହା ପଢ଼ୁ ନ ଥିଲେ । ବାଛି ବାଛି ସାର ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପଢ଼ୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ପଢ଼ୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ଅଳ୍ପ କିଛି ମଳିଧୂଳି ସଂଶୟ ରହୁ ନ ଥିଲା । ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ପଢ଼ି ନଖଦର୍ପଣରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ରଖୁଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟ, ଗଣିତ, ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନ, ଅଧ୍ୟାପନାପଦ୍ଧତି ଓ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଗଭୀର ଅଭିନିବେଶସହକାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଦରର ଧନ ଥିଲା ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ । ଉପନିଷଦ୍, ବାଇବେଲ,

ପଞ୍ଚଦଶୀ, ମାର୍ଟିନୋ, ଥିଓଡ଼ର ପାର୍କର, ନିଉମାନ୍, କେଶବଚନ୍ଦ୍ର, ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ, ରାମମୋହନଙ୍କ ଲେଖାବଳୀ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ ଥିଲା। ଟେନିସନ୍, କାଳିଦାସ, ଭବଭୂତି, ଡିକେନ୍ସ୍, ସେକ୍ସ୍‌ପିୟର ପ୍ରଭୃତି ତାହା ତଳେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା।

ସାହିତ୍ୟସେବା :—ଏତେ ଅଧ୍ୟୟନାସକ୍ତ ହେଲେହେଁ ସେ ହୃଦୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାବରାଶିକୁ ମାତୃଭାଷାରେ ପୁନର୍ଜୀବନ ଦାନପୂର୍ବକ ସ୍ୱଦେଶୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ତ୍ରୁଟି କରି ନ ଥିଲେ। ରାଜକୀୟ, ପାରିବାରିକ, ସାମାଜିକ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିବାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଲେଖିପାରୁ ନ ଥିଲେହେଁ ତାଙ୍କର ଅଧୀତ ଗ୍ରନ୍ଥପରି ତାଙ୍କର ରଚନା ମଧ୍ୟ ଚୋଖା ଚୋଖା। ଅନର୍ଗଳ, ଅବାରିତ ଲେଖକ ହେବାକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିବା ପରି ବୋଧହୁଏ। ବାସ୍ତବିକ୍ ସେକ୍ସ୍‌ପିୟର ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ବହୁ ସାରବାନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାହା ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭା-ସାପେକ୍ଷ। ଗ୍ରେ, ଲଙ୍ଗ୍‌ଫେଲୋ, ହିମାନ୍‌ସ୍ ପ୍ରଭୃତି ଅତି ଅଳ୍ପ ଲେଖିମଧ୍ୟ ବଡ଼ ହୋଇଅଛନ୍ତି। ମଧୁସୂଦନ ଯାହା ଲେଖୁଥିଲେ, ତାହା ଅନେକଥର ମାଠୁଥିଲେ। ତାଙ୍କର ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ରଚନାବଳୀ ବହୁଯତ୍ନର ଫଳ। ସେ ଥରେ କହୁଥିଲେ, "I have the honour to state, ଏହି ଛାଞ୍ଚରେ ଅନର୍ଗଳ, ଅବାରିତ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ମୁଁ ଅସମର୍ଥ।" ସୁକବିତା ରଚନା ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥା ଲୋଡ଼ା। ଏହି ଭାବଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ସେ ଜଗତକୁ ଅନେକ ଲେଖାରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ। ନଚେତ୍ କବି ବାଇରନ୍‌ଙ୍କ ପରି ବ୍ୟାଘ୍ରଝମ୍ପ ରୀତିରେ ଲେଖୁଥିଲେ ଅନେକ ଜିନିଷ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପାଇଥାଆନ୍ତୁ। କବି ବାଇରନ୍ କହୁଥିଲେ, "ବ୍ୟାଘ୍ର ପହିଲି ଦଫା ଝାମ୍ପ ମାରେ। ଯାହା ପଡ଼ିଲା ତାହା। ମୁଁ ସେହିପରି ପ୍ରଥମେ ଯାହା ଲେଖେ, ତାକୁ ବଦଳାଇବା ମୋର କର୍ମ ନୁହେଁ।" କବି ମଧୁସୂଦନ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରି ଏ ଶ୍ରେଣୀର ଲେଖକ ନ ଥିଲେ। ସେମାନେ ଲେଖାକୁ ମାଠୁଥିଲେ। କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଉତ୍କର୍ଷ ବା ଅପକର୍ଷ, ସମାଲୋଚନାର ସ୍ଥାନ ଏ ନୁହେଁ। ତାହା ତଦୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମାଲୋଚନା ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକ କେତେକ ଲେଖିଅଛି। କିନ୍ତୁ ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ, "ଛାନ୍ଦମାଳା" ପରି ସରଳ, ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଲେଖା ବାହାରି ନ ଥିଲେ ଅଧୁନିକ

ଅନେକ ଲେଖକ, କବିଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳୁ ନ ଥାନ୍ତା । "Life begets life"—ଜୀବନରୁ ଜୀବନର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ ବୋଲି ଉକ୍ତକବି ଯାହା କହୁଥିଲେ ତାହା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ । ମହାପାତ୍ର, ଋଷିପ୍ରାଣେ ଦେବାବତରଣ, ଭାରତଭାବନାର ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଘୋର ଘର୍ଘର ଗର୍ଜ୍ଜନ ଶୁଣି ଅସ୍ମଦାଦି ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ, ଅବସନ୍ନ ଅଥ ହତୋତ୍ସାହ ହୋଇଯାଇପାରେ । "ଛନ୍ଦମାଳା" ସେହିମାନଙ୍କୁ ସଖୀରୂପେ ହାତ ବଢ଼ାଇ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଯେପରି ଭୂଷାଗ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ହିମାଦ୍ରି ଝଙ୍କାରବାଦକାରୀ ଓ ଶଲ୍କା ଅନନ୍ଦଦାୟିନୀ, ସେହିପରି ଏ କବିତା । କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଧର୍ମସଂଗୀତରେ । ତଦୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା ବହୁକାଳ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀବିହୀନ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ-ରାଜ୍ୟରେ ବିରାଜିତ ଥିବ । ଅଚ୍ୟୁତ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଭଜନ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଉତ୍କଳରେ ସଂଗୀତ ବିଳାସର ସାମଗ୍ରୀ ବା ଆଦିରସର ଉତ୍ସ ଥିଲା । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳରେ ପ୍ରଥମେ ସଂଗୀତକୁ ବାରନାରୀଆବାସ ଓ ବିକୃତ ରୁଚି ନାଟ ଆଖଡ଼ାରୁ ବିମୁକ୍ତ କରି ବ୍ରହ୍ମମନ୍ଦିରରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ରୁଚି ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ । ରାଧାନାଥ ଭାଷା-ସଂସ୍କାରକ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ରୁଚି-ସଂସ୍କାରକ ମଧୁସୂଦନ ଓ ଫକୀରମୋହନ ।

ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବେ ଜଣେ ଉଦୀୟମାନ ଲେଖକ ଓ ସୁକବି ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ସର୍ବଦା ଯନ୍ତ୍ରଣା ଉତ୍କଳୀୟ ଯୁବକମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ "ରେ ଅସ୍ମନ୍! ନିଦ୍ରା ପରିହର" ପ୍ରଭୃତି ମହାଗମ୍ଭୀରଭାବସମ୍ପନ୍ନ ବଚନ ଶୁଣି ବ୍ୟଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେ ଯୁବକସୁଲଭ ପ୍ରେମସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣିବାକୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତି । ଏହା ଯେବେ ସତ୍ୟ ହୁଏ, ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, ଧନ୍ୟ ମଧୁସୂଦନ! ଯେଉଁ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଆଦିରସପ୍ଲାବିତ, ଯେଉଁ ଦେଶର ଆଧୁନିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲେଖକ ତାହାର ପ୍ରଭାବକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ନ ପାରି ପିତା-କନ୍ୟା, ଭ୍ରାତା-ଭଗିନୀର ପବିତ୍ର ଅମୃତମୟ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ମଧ୍ୟ ବିକୃତ କଲେ, ସେହି ଦେଶରେ ତୁମ୍ଭେ ସୁରୁଚି ଓ ସଂଯମର ମହିମା ପ୍ରଚାର କରି ବଜ୍ରଗମ୍ଭୀର-ସ୍ୱରରେ ପବିତ୍ରତାର ଜୟ ଘୋଷଣା କରିଗଲ । ଏ ସଂଗୀତର ଅବତାରଣା କିଏ କଲା ? କାହା ପ୍ରାଣରେ ନବଯୁଗର ଭେରୀ ନିନାଦିତ ହେଲା ?

କିଏ ଗାଇଲା "ଶୁଣ ନରେ ନବସମ୍ବାଦ ବାରେ ତୋର ଶ୍ରବଣ ।" ବୀରରସ କବିତାରେ ରାଧାନାଥ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ।

ମଧୁସୂଦନ ଗାଇଥିଲେ :—

"କେ ଅଛୁ ଏ ବୀର ମଧ୍ୟେ କାପୁରୁଷ ଭୀରୁ
ଏହିକ୍ଷଣି ପଳାଉ ସେ ଏ ବୀର-ଶିବିରୁ ।"

କିନ୍ତୁ "ମହାଯାତ୍ରାର" ସପ୍ତମ ସର୍ଗର ବୀରରସର ଅକ୍ଷୟ ଉତ୍ସ ନିକଟରେ ଏହା କ୍ଷୀଣସ୍ରୋତା ନିଦାଘଧାରା !

ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମର ସଙ୍ଗୀତ ରାଧାନାଥ ଗାଇଥିଲେ :—

"ପାହିଲାଣି ଏବେ ବିଷାଦ ଯାମିନୀ
ଫୁଟିବ ଉତ୍କଳ-ଭାଷା-କମଳିନୀ ।"

ମଧୁସୂଦନ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳର ମୋହନରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଗାଇଥିଲେ :—

ମହାନଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀସେବିତ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ଋଷିକୁଲ୍ୟା
ଅଟବୀ, ଅଚଳ ରତ୍ନଧାରୀ
ଉତ୍କଳ ସୁଷମା ଅତୁଲ୍ୟା ।"

କିନ୍ତୁ ସେ ଏ ବିଷୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ । ମୌଳିକତା ରାଧାନାଥଙ୍କର । ବୈରାଗ୍ୟର ସଙ୍ଗୀତରେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଦାବୀ ଅଗ୍ରଗଣନୀୟ ।

"କେହୁ ରହୁନାହିଁ ରହିବେ ନାହିଁଟି
ଭବରଙ୍ଗ ଭୂମିତଳେ,
ସର୍ବେ ନିଜ ନିଜ ଅଭିନୟ ସାରି
ବାହୁଡ଼ିବେ କାଳବଳେ ।"

ମଧୁସୂଦନ ମଧ୍ୟ ଗାଇଅଛନ୍ତି :—

"ଯାହାର ସ୍ମରଣେ ନର ଶୋକୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ଢାଳି
ଅତୀତକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧଇ ବୃଥା ଭାଳି ଭାଳି ।"

ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ମଧୁସୂଦନ ରାଧାନାଥଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ନବଯୁଗର, ନବ ଜୀବନର, ଧର୍ମମୟ

ସଙ୍ଗୀତର, ସଂଯମର, କର୍ମଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଗାୟକ ମଧୁସୂଦନ। ଅଧୂନାକ ଉତ୍କଳକୁ କର୍ମମୟ ରଣ ଚତ୍ୱରକୁ ବଲ୍‌ଗା ଧାରଣ କରି ଆଣିବା ବିଷୟରେ ସେହି ପ୍ରଥମ । ଜନସେବା ଓ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତିର ପ୍ରଚାରକ ମଧୁସୂଦନ, ଜୀବନରେ ଯେପରି, ସାହିତ୍ୟରେ ସେହିପରି । ରାଧାନାଥ ବୈରାଗ୍ୟବିଷାଦମୟ ସଙ୍ଗୀତର ଗାୟକ। ଜଗତ୍ ନଶ୍ୱର, ମାୟା, ସ୍ୱପ୍ନ । ସାର କେବଳ ପ୍ରେମ । ସେ କେଉଁ ପ୍ରେମ ? ଏକପ୍ରକାର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମ ! ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ପରିଣାମ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଜୀବନ ପ୍ରହେଳିକା ବା ସମସ୍ୟାର ପୂରଣ ବିଷୟରେ ରାଧାନାଥ କ'ଣ କହିଅଛନ୍ତି ? କି ମୀମାଂସାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ? ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଖୋଜିବାକୁ ହେବ, ମିଳିଲେ ମିଳିପାରେ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବିରଳ ପଦ୍ୟାବଳୀ ଭିତରେ ଅନ୍ୱେଷଣ କର । ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନର ମୀମାଂସା ପାଇବ ।

"ବିଳାସ, ଆଳସ୍ୟ ପରିହରି
ମହାଜନ ମାର୍ଗ ଅନୁସରି
ଜଗତର ସେବା କର ପ୍ରାଣପଣେ
ସ୍ମରି ହରି ପାଦପଦ୍ମ ଭେଳା ।
ଅତୀତର ବୃଥା ଭାବନାରେ
ଅବା ଭବିଷ୍ୟର ଛଳନାରେ
ନ ଭୁଲ ରେ ଭାଇ, ବର୍ତ୍ତିମାନେ ଥାଇ
ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କର ଫେଢ଼ ଡୋଳା ।"

ସମନ୍ୱୟ :—ବହୁ ମଧ୍ୟରେ ଏକର ଦର୍ଶନ ଓ ଗ୍ରହଣ ମହତ୍ତ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ। ମଧୁସୂଦନ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପ୍ରତୀଚ୍ୟର ସୁନ୍ଦର ମିଳନ ସଂଘଟିତ କରିଥିଲେ। ପ୍ରାଚୀନ ଅର୍ଯ୍ୟଋଷି, ବୁଦ୍ଧ, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଈଶା, ମୂଷା, ମହମ୍ମଦ, ଲୁଥର—ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ସେ ପ୍ରାଣରେ ଧରି ତାହାକୁ ମହୀୟାନ୍ କରିଥିଲେ । ସେ ନିଷ୍ଠାପର ହିନ୍ଦୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଧର୍ମଯାଜକ ଓ ମହମ୍ମଦୀୟ ମୌଲବୀ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟପାତ୍ର ଓ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ବୋଲି ମଣୁଥିଲେ । ନିରାମିଷଭୋଜୀ, ସଂଯତାହାରୀ, ଉପାସନାସକ୍ତ ଥିବାରୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ନିଷ୍ଠାପର ମୁନି, ଋଷି ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ରଙ୍କ ବିବାହୋତ୍ସବ ଦିନ ବ୍ରାହ୍ମଣ,

ବୈଦ୍ୟ, କାୟସ୍ଥ, କରଣ, ମହାନାୟକ—ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗାଳୀ ସମସ୍ତେ ଏକାସ୍ଥାନରେ ବସି ଭୋଜନ କଲେ । ତାହା "ଉତ୍କଳ-ଦୀପିକା"ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଓ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲା । ଆଦି, ସାଧାରଣ ଓ ନବବିଧାନ—ସମସ୍ତ ଶାଖାରେ ସେ ନିଜର ବୋଲି ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲେ । ଭକ୍ତ ସଂପ୍ରଦାୟଗତ ପ୍ରଭେଦ ତାଙ୍କ ବିଶାଳ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ନିଜର ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନଙ୍କ ବିବାହବାସରରେ ସମସ୍ତ ଦଳର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ । କଟକରେ ଭକ୍ତ ଦଳଗତ ବୈଷମ୍ୟର ଚିହ୍ନମାତ୍ର ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ଭକ୍ତି—ତିନୋଟି ମାନବର ସ୍ୱାଭାବିକ ଧର୍ମ ହେଲେହେଁ, ତାହାର ସମନ୍ୱୟ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ସ୍ଥଳରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । କେହୁ କର୍ମୀ, କେହୁ ଜ୍ଞାନୀ, କେହୁ ଭକ୍ତ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ତିନୋଟିର ଭାବ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି ଜ୍ଞାନ-ମୂଳକ, ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତିସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ, ତାଙ୍କର କର୍ମ ପ୍ରେମାନୁପ୍ରାଣିତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚ ଭାବବୃତ୍ତି ବା ହୃଦୟର ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ଥିଲା ।

ନ୍ୟାୟ, ଦୟାର ସୁନ୍ଦର ସମାବେଶ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ କରୁଣା କୋମଳ ଅଥଚ ଅନ୍ୟାୟ, ଅଧର୍ମର ବିନ୍ଦୀମାତ୍ର ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା ।

ପ୍ରକୃତିରେ ଯେପରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ସେ ମୁଗ୍ଧ ହେଉଥିଲେ, ଆତ୍ମାର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସେ ସେହିପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକୀଭୂତ ହେଉଥିଲେ । ବିଶାଳ ମାନବସମାଜର ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଉନ୍ନତିରେ ସେ ମଙ୍ଗଳମୟଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଉପାସନାରେ, ଉପଦେଶରେ, କବିତାରେ ଓ ସଙ୍ଗୀତରେ ସେ ସତ୍ୟ, ଶିବ, ସୁନ୍ଦର, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ, ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ପ୍ରେମ, ବୁଦ୍ଧି, ଇଚ୍ଛାଭାବର ସମନ୍ୱୟ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ବିଜ୍ଞାନ ଓ ସାହିତ୍ୟ, ଜଡ଼ ଓ ଆତ୍ମା, ସଂସାର ଓ ଧର୍ମ—ସମସ୍ତ ବିଭାଗରେ ବହୁ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଏକର ଦର୍ଶନ ପାଉଥିଲେ । ନବଯୁଗର ଅଖଣ୍ଡ କ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନ କରି ସେ ସମସ୍ତ ଏକାକାର ଦେଖୁଥିଲେ ।

ଆତ୍ମଚେଷ୍ଟା ଓ ଈଶ୍ୱରକୃପା କେଉଁଟି ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ କରନ୍ତେ ସେ କହନ୍ତେ ଉଭୟ ସତ୍ୟ । କୃଷକ ପରିଶ୍ରମ କରିବ, ଈଶ୍ୱରକୃପାରୁ ବର୍ଷା ହେବ, ଉଭୟ ଆବଶ୍ୟକ । ମହାଭାରତକାର ଦୋଜାଗର ପର୍ବାଧ୍ୟାୟ ଶେଷରେ ଏହି ମୀମାଂସାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ସେ ଯେପରି ବାଳକବତ୍ସଳ ସରଳ ଓ ସହାସ, ସେହିପରି ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧ, ଧୀର, ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ । ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟରମାନଙ୍କର ପରୀକ୍ଷା ଉପରେ କର୍ମଗୁରୁମାନେ ଲୁଚନ୍ତି ସେହି ପୁଣି ଛୁଇଁ ଖାଇ ଖାଇ ବଳରେ ହସି ହସି ଦଉଡ଼ନ୍ତି । ଜଗୁକୁ ଡାକି କହନ୍ତି, "ଜଗୁ ମୁହଁରେ ଟିକିଏ ନାଉଁ ଦିଅ ।" ଜଗୁ ହୁଚା ଆସିଲେ କହନ୍ତି, "ହେଇ, ଜଗୁ ମୁହଁରେ ନାଉଁ ଦେବାକୁ ଆସିଲେଣି ।" ଉପସ୍ଥିତ ବୁଦ୍ଧି ଓ ପରିହାସଦ୍ୱାରା ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିପାରୁଥିଲେ । ଥରେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ହାଇସ୍କୁଲକୁ ଏକ୍ଟିଂ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟରରୂପେ ଯାଇଥିଲେ । ପଚାରିଲେ, " 'ତରୁ' ଶବ୍ଦର ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତିରେ କଣ ହୁଏ ?" ଜଣେ କହିଲା "ତରୁଷ୍ୟାଂ" । ଟିମକି ପଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ଅଣ୍ଡିସି କହିଲେ, 'ତରୁଅଲ' ? ହାଣିବ ନା କଣ ?' ସମସ୍ତେ ହସିଉଠିଲେ । କ୍ଲାସ ଗୃହପାଖ ବୁଲି ବୁଲି ପୁରାତନ ଖାତା ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଦେଖିଲେ ଧର୍ମଭୀରୁ ହୃଷୀକେଶ ନିଜ ଖାତା ଉପରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, **"God help me"** ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତାହାର ତଳେ ଲେଖିଦେଲେ, **"God helps those who help themselves".** ନିଜର ଉପୁଙ୍କର ରୋଗଯନ୍ତ୍ରଣା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଥରେ ଜଣେ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଗୃହକୁ ରୋଗୀ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇ କାନ୍ଥରେ ଖଣ୍ଡେ କାଠ ପୋତା ହୋଇଥିବାର ଦେଖି କହିଲେ, "ଏ ଖଣ୍ଡିକ କନ୍ଦ ଲୋକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ବାଡ଼ିବାକୁ ପୋତା ହୋଇଛି ?" ରୋଗୀର ଏହିପରି ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତତା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ଥରେ ବୋର୍ଡିଂକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଅନେକ ଛାତ୍ର ମିଳି ପାକ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦେଖି କହିଲେ, "ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅଯଥା ଅଧିକ ଲୋକ ମିଳି ଗୋଳମାଳ କରୁଅଛ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପାକ କଲେ ସୁବିଧା ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁକି ?" ଜଣେ ଛାତ୍ର କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା, ଅନେକ ମିଶି ଏକ ପାକ କଲେ ଖର୍ଚ୍ଚ ଊଣା ହୁଏ ।" ଶୁଣି ହସି କହିଲେ, "ଅଚ୍ଛା ହିସାବ କରି କହ ଭଲା, କେତେ ଲୋକ ମିଶି ଛିଡ଼ି ଖାଇଲେ ଆଦୌ ଖର୍ଚ୍ଚ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ?" ସମସ୍ତେ ହସିଉଠିଲେ ।

ଥରେ ଜଣକୁ ପଚାରିଲେ, "ରାଧାନାଥବାବୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥିଲ । କ'ଣ କହୁଥିଲେ ?" ସେ କହିଲେ, "କହୁଥିଲେ ଯେ ସଂସାରର ଗଣ୍ଡଗୋଳରେ କିଛି ଲେଖାପଢ଼ା ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ୍ ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରାଦି ସଂସାରରେ ଆବର୍ଜନା ।" ଶୁଣି ହଠାତ୍ କହିଉଠିଲେ, "ସେଇଥିପାଇଁ ସାରାଜୀବନ କରୁଛନ୍ତି ସର୍ଜନା ।" ଥରେ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ପୂର୍ବ ଚେହେରା ଆଉ ନାହିଁ । ସୁନ୍ଦର ଦେହରେ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚକ୍ଷୁ କେଉଁଆଡ଼େ ଗଲା ?" ସେ କେବଳ ଏତିକି କହିଲେ, "ନଃ ଶରଂ ଧନ ଯୌବନଂ ।" ବାସ୍ତବିକ୍ ଜୀବନରେ କିଛି ହିଁ ଚିର ନୁହେଁ । ମଧୁସୂଦନ ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ଦୀର୍ଘ ଜୀବନରେ କେହି ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ନାହିଁ । ସଦାଳାପୀ, ମଧୁରଭାଷୀ ଅସୂୟାରହିତ ହୃଦୟ, ପରୋପକାରୀ ମଧୁସୂଦନ ବୁଝିଥିଲେ—ସତ୍ୟଂ ବ୍ରୂୟାତ୍ ପ୍ରିୟଂ ବ୍ରୂୟାତ୍, ମା ବ୍ରୂୟାତ୍ ସତ୍ୟମପ୍ରିୟଂ । ପ୍ରିୟଂ ଚ ନାନୃତଂ ବ୍ରୂୟାତ୍, ଏଷ ଧର୍ମ୍ମଃ ସନାତନଃ । ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ରୂପ ଦେଖିଅଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ରୂପ ଚିରକାଳ ହୃଦୟରେ ଲାଗି ରହିଅଛି । ବ୍ରହ୍ମମନ୍ଦିର ନାନା ଲତାପୁଷ୍ପଦ୍ୱାରା ମଣ୍ଡିତ । ଲତାକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ଋଷି-ପ୍ରତିମ ତେଜସ୍ୱୀ ଗମ୍ଭୀର ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ମଧୁସୂଦନ ବସି ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମମନ୍ତ୍ର ପାଠ କରୁଥିଲେ, ତାହା ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶକାରୀ—

"ଶୃଣ୍ୱନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱେ ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରା
ଯେଧାମାନି ଦିବ୍ୟାନି ଅତସ୍ଥୁଃ ।
ବେଦାହମେତଂ ପୁରୁଷଂ ମହାନ୍ତ
ମାଦିତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣଂ ତମସଃ ପରସ୍ତାତ୍ ।
ତମେବ ବିଦିତ୍ୱାତିମୃତ୍ୟୁମେତି
ନାନ୍ୟଃ ପନ୍ଥା ବିଦ୍ୟତେଽୟନାୟ ।"

ଉତ୍କଳ-କବି ଫକୀରମୋହନ

ଇତିପୂର୍ବେ 'କବି ରାଧାନାଥ ଓ ତଦୀୟ କବିତା' ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧ ମୋ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇ "କଟକ ଆଲୋଚନା ସଭା"ରେ ପଠିତ ଓ "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ" ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ରାଓବାହାଦୂରଙ୍କ ରଚିତ ପ୍ରଥମ ଭାଗ "ଛନ୍ଦମାଳା" ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ "ଛନ୍ଦମାଳା"ର ସମାଲୋଚନା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଉକ୍ତ ସଭାରେ ପଠିତ ଓ "ମୁକୁର" ଓ "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ"ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ କବି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ କବିତା ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଅଛି । କବିତା ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୋର କିଛି ବକ୍ତବ୍ୟ ଅଛି । ଇଂଲଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶମାନଙ୍କରେ କବିମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଆଲୋଚିତ ହୁଏ । ଏପରିକି ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଘଟଣାଟିମାନ ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖକଙ୍କ ପଥ ସୁଗମ କରିବା ନିମିତ୍ତ କବି ଚରିତ ସାମୟିକ ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲେ କୌଣସି କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ମୁଁ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ବୃଦ୍ଧ କବି ଫକୀର-ମୋହନଙ୍କର ବଂଶାବଳୀସମ୍ବଳିତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନଚରିତ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛି । ପରଲୋକଗତ ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୂରଙ୍କ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନଚରିତ ତଦୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ବିବେଚନାରେ ସମସ୍ତ କବି ଓ କୃତୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଚିତ । ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ସାମନ୍ତ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ, ରାୟ ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ ବାହାଦୂର, ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଉଚିତ । ଜୀବନଚରିତ ଅଭାବରେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଭକ୍ତ, କବି, ବୀରମାନଙ୍କର ଯଥାଯଥ ବିବରଣୀ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିପାରୁ

"ମୁକୁର" ୩ୟ ଭାଗ ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ନାହୁଁ । କାଳ ଗଡ଼ିଗଲେ ଅଧୁନାତନ କୃତୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମୃତିର ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭରେ ଲୁଚିଯିବ ।

ବାଲେଶ୍ୱରବାସୀ ମଲ୍ଲବଂଶଦ୍ୱୟଙ୍କର ଅର୍ଥାତ୍ ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ପରସ୍ପର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯେ, ଗୋଟିଏ ବଂଶର ବିବରଣ ଲେଖିବାକୁ ହେଲେ ଉଭୟ ବଂଶର ବିବରଣୀ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଲେଖିବାକୁ ହୁଏ । ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜାଙ୍କ ଅଧିକାର ସମୟରୁ ବ୍ରିଟିଶ ଅଧିକାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଅନ୍ତର୍ଗତ କୁଶିଦା ନାମକ ଗ୍ରାମରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ମହାନାୟକ ଖଣ୍ଡାୟତ ଚୌପାଢ଼ୀ ଥିଲା । ମଲ୍ଲବଂଶ ସେଥିରେ ଗଡ଼ନାୟକ ଥିଲେ । ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ନିଷ୍କର ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପାଇକ ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କର ଅଧୀନ ଥିଲେ । ମରହଟ୍ଟାମାନେ ମଧ୍ୟ ମଲ୍ଲବଂଶ ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ନ କରି ପୂର୍ବବତ୍ ଅଧିକାର ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିଥିଲେ । ଅଧୁନା ସେହି ମଲ୍ଲଗୋଷ୍ଠୀର ବଂଶଧରମାନେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେହେଁ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଆଧିପତ୍ୟ ଏକାବେଳକେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ।

୧୮୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର କିଞ୍ଚିତ୍ ପୂର୍ବେ ଉକ୍ତ ମଲ୍ଲବଂଶର କୁଟୁନ୍ଦ ମଲ୍ଲ ନାମକ ଜଣେ ଯୁବକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବିବାଦ ହେତୁରୁ ଗୋଟିଏ ନରହତ୍ୟା କରି ଭୟରେ ବାଲେଶ୍ୱରକୁ ପଳାଇ ଆସିଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କର ଅଧିକାରରେ ଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱରସ୍ଥ ମରହଟ୍ଟା ଫୌଜଦାର ମତିବାବୁ ପଳାତକ ଯୁବକର ସୁନ୍ଦର ଗଠନ ଓ କର୍ମଠତା ଦେଖି ଆପଣା ଅଧୀନରେ ଗୋଟିଏ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଉକ୍ତ କୁଶିଦା ଗ୍ରାମସ୍ଥ ଅନ୍ୟତମ ମଲ୍ଲବଂଶର ଗୋବିନ୍ଦ ମଲ୍ଲ ବା ହନୁମାନ ମଲ୍ଲ ନାମକ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଯୁବକ ମରହଟ୍ଟା ଫୌଜରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ମରହଟ୍ଟା ସେନାପତି ଭାସ୍କର ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ବାଲେଶ୍ୱର ଅବସ୍ଥାନକାଳରେ ଉକ୍ତ କୁଟୁନ୍ଦ ମଲ୍ଲ ଓ ହନୁ ମଲ୍ଲ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଣୟ ଜାତ ହେଲା ଏବଂ ଦୁହେଁ ଚିରସ୍ଥାୟୀରୂପେ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅବଶେଷରେ ହନୁ ମଲ୍ଲ ମରହଟ୍ଟା ସେନାପତି ଭାସ୍କର ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ ୯୦୦ ମାଣ ନିଷ୍କର ଭୂମି ସହିତ ସେନାପତି ପଦ ପ୍ରାପ୍ତହୋଇ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଷଟିଆଳ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ହନୁ ମଲ୍ଲ ଅଧୀନରେ କେତେ ଜଣ ପାଇକ ମଧ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ପାଇକମାନଙ୍କ ବ୍ୟୟଭାର ହନୁ ମଲ୍ଲଙ୍କୁ ବହନ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ନିଜେ ନଗଦ ଟଙ୍କା ନ ଦେଇ ପ୍ରାପ୍ତ ଜାଗିରର କେତେକ ଅଂଶ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ ।

୧୮୦୩ ମସିହାରେ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନେ ବାଲେଶ୍ୱର ନଦୀ ମୁହାଣ ବଳରାମଗଡ଼ ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ମରହଟ୍ଟା ପକ୍ଷର ସମସ୍ତ କର୍ମଚାରୀ ସହରଛାଡ଼ି ପଳାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ହନୁ ମଲ୍ଲଙ୍କ ପୁତ୍ର କୃଷ୍ଣ ସେନାପତି ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ନବାବ ସରକାରରେ ପଦାତିକ ଭାବରେ ଅନେକଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଲେ । ସେ ଶିଥିଳ ଚରିତ୍ର ଲୋକ ଥିବାରୁ ଅପଣା ପରିବାରର ସମ୍ପର୍କ ଏକାବେଳକେ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ ।

ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଫୌଜ ବଳରାମଗଡ଼ଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, କୁନ୍ଦନ ମଲ୍ଲ ସେମାନଙ୍କୁ ସହର ମଧ୍ୟକୁ ଡକାଇଆଣି ରସଦ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଯୋଗାଇବାରୁ କାପ୍ତାନ ସାହେବ କଲିକତାସ୍ଥ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ସାହେବଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ତାହାଙ୍କୁ କେତେକ ସହସ୍ର ନଗଦ ମୁଦ୍ରା ଓ ସହରର ଚୌଧୁରୀ ପଦ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେ ସମୟରେ ଚୌଧୁରୀ ପଦ ନଗରର କର୍ତ୍ତୃଆଳ ପଦସ୍ୱରୂପ ଥିଲା । ସହରର ଦେଓ୍ୱାନୀ ଓ ସାମାନ୍ୟ ଫୌଜଦାରୀ ମକଦ୍ଦମା ବୁଝିବାର ଭାର ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ଥିଲା । କୁନ୍ଦନ ମଲ୍ଲଙ୍କ ଉତ୍ତାରେ ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜଗବନ୍ଧୁ ମଲ୍ଲ ଚୌଧୁରୀ କେତେକ ବର୍ଷ ସେହି ଅଧିକାର ଭୋଗ କଲେ । ତହିଁ ଉତ୍ତାରେ ଇଂରେଜ ଅଧିକାର ଦୃଢ଼ରୂପେ ସ୍ଥାପିତ ହେବାରୁ ଉକ୍ତ ପଦ ଉଠିଗଲା ।

ଇଂରେଜ ଅଧିକାରର କେତେକ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ଜାଗିର ଜମି ବିଷୟ ତଦନ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଜାଗିରଦାରମାନଙ୍କୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ତଲବ ହେଲା । ସେ ସମୟକୁ ଜାଗିରଦାର କୃଷ୍ଣ ସେନାପତି ବିଦେଶରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଘରେ କେବଳ ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଦୁଇଗୋଟି ଶିଶୁସନ୍ତାନ ରହିଥିଲେ । ସରକାରୀ ପିଅଦା ତଲବ ପରଓ୍ୱାନା ନେଇ ଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଜାଗିରଦାରମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଫିରିଙ୍ଗୀ ହାଣି ପକାଇବ, ଏହିପରି ମିଥ୍ୟା ଆଶଙ୍କା କରି କୃଷ୍ଣ ସେନାପତିଙ୍କ ବିଧବା, ଶିଶୁସନ୍ତାନ ଦୁଇଟିକୁ ଘର ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚାଇ ରଖି ସେନାପତି ବଂଶର କେହି ନ ଥିବାର ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ । ସୁତରାଂ ଜାଗିର ବାଜ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ସେହି ସମୟରେ ସେନାପତି ବଂଶର ବଡ଼ ଦୁରବସ୍ଥା ଓ ତହିଁ ଉତ୍ତାରେ ଓଡ଼ିଶା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ସମୟରେ ସରକାର ପୂର୍ବ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଅବଗତ ହୋଇ ସେନାପତି ବଂଶକୁ ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ

୯୦ ମାଣ ଜମି ପାଇକ ସରଦାର ଜାଗିରସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଜାଗିରର ଭୂମି ସେନାପତି ବଂଶ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୋଗ କରିଥିଲେ । ଅବଶେଷରେ ରାଧାମୋହନ ସେନାପତି ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟର ସାହେବଙ୍କର କିଛି ଅପ୍ରୀତିକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରୁ ସାହେବ ମହୋଦୟ ଜାଗିର ଜମି ବେଦଖଲ କରିଦେଲେ ।

ରାଧାମୋହନ ସେନାପତି ନିଟକ କମିଶନର ସାହେବଙ୍କଠାରୁ ଅପିଲ କରିବାକୁ ଯାଇ ବିଦେଶରେ ନିର୍ବାନ୍ଧବ ଭାବରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବାରୁ ଜମି ସହିତ ପୂର୍ବ ସନନ୍ଦମାନ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ।

ଉତ୍କଳ-ଭୂମି ବ୍ରିଟିଶ ଅଧିକାରଭୁକ୍ତ ହେବା ଦିନଠାରୁ ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶ ସରକାରୀ ନାନା ବିଭାଗରେ କର୍ମ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବଂଶ ଖସଡ଼ା :—

- ଗୋବିନ୍ଦ ମଲ୍ଲ (ମରହଟ୍ଟା ଘଟିଆଳ)
  - କୃଷ୍ଣ ସେନାପତି (ଜାଗିରଦାର)
    - ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସେନାପତି (ପାଇକ ସରଦାର)
      - ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସେନାପତି (ସିରସ୍ତାଦାର)
        - ଲାଲମୋହନ (ସ୍କୁଲ୍ ମାଷ୍ଟର)
          - ବିରଜମୋହନ
          - ଅଧିବ୍ରଜମୋହନ
          - ରାଜମୋହନ
      - ରାଧାମୋହନ ସେନାପତି (ସ୍କୁଲ୍ ମାଷ୍ଟର)
        - ଲଳିତମୋହନ (କ୍ଲର୍କ)
        - ସୁନ୍ଦରମୋହନ (କ୍ଲର୍କ)
    - ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେନାପତି (ଠିକାଦାର)
      - ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି (ଗଡ଼ଜାତ ମ୍ୟାନେଜର)
        - ମୋହିନୀମୋହନ ସେନାପତି (ସବ୍‌ଡେପୁଟି କଲେକ୍ଟର)

ବାଲେଶ୍ବର ଜିଲାରେ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶରୁ ପ୍ରଥମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି । ୧୮୩୮ ମସିହା ପୂର୍ବେ ସରକାର ବାହାଦୁର ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ନିଜ ଗୃହରେ ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସ୍ଥାନ ଅଭାବରୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ସେହି ସ୍କୁଲ ଉଠିଗଲା । ତହିଁର କେତେକ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ବାଲେଶ୍ବରର ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ୧୮୬୮ ମସିହାରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ନିଜଗୃହରେ ପ୍ରଥମେ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀବଂଶର ବାଳିକାମାନେ କେବଳ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଏହି ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେବାରୁ ସହର ମଧ୍ୟରେ ଅନେକଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇଥିଲା । ସେଥି-ସକାଶେ ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶକୁ ବିଶେଷ ଲାଞ୍ଛନା ଓ ନିନ୍ଦା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୮୭୦ରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ନିଜ ଗୃହରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଜନାନା ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିଳ୍ପଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେଥିସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ବଂଶକୁ ଲାଞ୍ଛନା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ସେନାପତି ବଂଶଙ୍କ ଯତ୍ନରୁ ବାଲେଶ୍ବରରେ ପ୍ରଥମେ ଛାପାଖାନା ସ୍ଥାପିତ ଓ "ସମ୍ବାଦବାହିକା" ନାମକ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । "ବାହିକା"ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦ୍ୱିଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍ ଭାଗ ଚାଲୁଛି । ବାଲେଶ୍ବରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜମିଦାର ରାଧାଚରଣ ଦାସ ତାହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଅଟନ୍ତି ।

ପୂର୍ବେ ବାଲେଶ୍ବରରେ ଜାହାଜର ବିଶେଷ କାରବାର ଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେନାପତି ଜାହାଜ ନିର୍ମାଣରେ ଜଣେ ଠିକାଦାର ଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନ ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ଅଟନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ପୁତ୍ର ଚୈତନ୍ୟଚରଣ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେନାପତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନ ସମୟରେ ଭୁବନେଶ୍ବରରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ତାର ତିନି ମାସ ପରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ସେ ସମୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବୟସ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ମାତ୍ର । ତାଙ୍କର ପିତାମହୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ବୟସରେ ତାହାଙ୍କୁ ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଛ ବର୍ଷଠାରୁ ଦଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ବାଲେଶ୍ବର ଜିଲାରେ ଅବଧାନ

ଚଟଶାଳୀ ଓ ପାରସ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ଶିଖିବା ନିମନ୍ତେ ଅଖଣ୍ଡି ମକ୍ତବ ଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱର ସହରରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ପାରସ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରଥମେ ଅବଧାନ ଚଟଶାଳୀରେ ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ି ପାରସ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କିଛୁଦିନ ପଢ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ ପାରସ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଉଠିଯାଇ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ ଓ ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଫକୀରମୋହନ କିଛୁଦିନ ସେଠାରେ ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ି, ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ପ୍ରାୟ ୧୨।୧୩ ବର୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲାର ମିଶନ ସ୍କୁଲ ହେଡ୍‌ମାଷ୍ଟର ପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ ପାରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ମାସ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲାର କଲେକ୍‌ଟରୀ ସିରସ୍ତାରେ ମୁନ୍‌ସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ କର୍ମ ଭଲ ନ ଲାଗିବାରୁ ତାହା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୁନର୍ବାର ଶିକ୍ଷକତାରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ଅନୁରକ୍ତି ଥିବାରୁ ଶିକ୍ଷକତା ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ପକ୍ଷରେ ବିଶେଷ ଅନୁକୂଳ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଶିକ୍ଷକ ଥିବା ସମୟରେ ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ, ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଶିଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ସୁଯୋଗ ନ ଥିଲା । କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ସେନାପତିଙ୍କର ପ୍ରତିବାସୀ, ବାଲ୍ୟବନ୍ଧୁ, ଏବଂ ସଂସ୍କୃତ ସହପାଠୀ । ସେନାପତି ଅମରକୋଷ ଅଭିଧାନର କେତେକ ବର୍ଗ ପଢ଼ି ରାଧାନାଥଙ୍କ ସହିତ ବାଲେଶ୍ୱରର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ସଦାଶିବ ନନ୍ଦଙ୍କ ନିକଟରେ ରଘୁବଂଶ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଧାନାଥଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ଏପରି ତେଜସ୍ୱିନୀ ଥିଲା ଯେ ସେନାପତିଙ୍କର ଏକ ସର୍ଗ ପାଠ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଛଅ ସର୍ଗ ଆବୃତ୍ତି କରି ପକାଉଥିଲେ । ସୁତରାଂ ଉଭୟେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବାରୁ ଉଭୟ ବିଶେଷୋନ୍ନତି କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ । ଉତ୍କଳଭାଷାର ଦୁରବସ୍ଥା ଅବଲୋକନ କରି ଏହାର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ଅଳ୍ପବୟସରୁ ଉଭୟେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଉତ୍କଳର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଯେତେବେଳେ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପିତ ହେବାର ଆରମ୍ଭ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଲୋକଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ତାଦୃଶ ଯତ୍ନ ନ ଥିଲା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେଥିନିମନ୍ତେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା, ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ବଙ୍ଗଳାରେ ପଠିତ ହେଉଥିଲା ।

ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶରୁ ପ୍ରଥମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି । ୧୮୩୮ ମସିହା ପୂର୍ବେ ସରକାର ବାହାଦୁର ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ନିଜ ଗୃହରେ ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଛାତ୍ର ଅଭାବରୁ ଚାରି ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ସେହି ସ୍କୁଲ ଉଠିଗଲା । ତହିଁର କେତେକ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ବାଲେଶ୍ୱରର ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ୧୮୬୮ ମସିହାରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ନିଜଗୃହରେ ପ୍ରଥମେ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀବଂଶର ବାଳିକାମାନେ କେବଳ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଏହି ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେବାରୁ ସହର ମଧ୍ୟରେ ଅନେକଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇଥିଲା । ସେଥି-ସକାଶେ ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶକୁ ବିଶେଷ ଲାଞ୍ଛନା ଓ ନିନ୍ଦା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୮୭୦ରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ନିଜ ଗୃହରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଜନାନା ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିଳ୍ପଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେଥିସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ବଂଶକୁ ଲାଞ୍ଛନା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ସେନାପତି ବଂଶଙ୍କ ଯତ୍ନରୁ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ପ୍ରଥମେ ଛାପାଖାନା ସ୍ଥାପିତ ଓ "ସମ୍ବାଦବାହିକା" ନାମକ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । "ବାହିକା"ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦ୍ୱିଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍ ଭାଗ ଚଳୁଛି । ବାଲେଶ୍ୱରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜମିଦାର ରାଧାଚରଣ ଦାସ ତାହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଅଟନ୍ତି ।

ପୂର୍ବେ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଜାହାଜର ବିଶେଷ କାରବାର ଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେନାପତି ଜାହାଜ ନିର୍ମାଣରେ ଜଣେ ଠିକାଦାର ଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନ ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ଅଟନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ପୁତ୍ର ଚୈତନ୍ୟଚରଣ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସେନାପତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନ ସମୟରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ତାର ଛଅ ମାସ ପରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ସେ ସମୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବୟସ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ମାତ୍ର । ତାଙ୍କର ପିତାମହୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ବୟସରେ ତାହାଙ୍କୁ ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଛ ବର୍ଷଠାରୁ ଦଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାଗତ ଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ଅବଧାନ

ଓଡ଼ିଆରେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ସାମାନ୍ୟଭାବରେ ପଠିତ ହେଉଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ପଦରେ ବଙ୍ଗବାସୀମାନେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବାରୁ ଉତ୍କଳଭାଷାର ଉନ୍ନତିକଳ୍ପେ କେହି ଯତ୍ନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କଳଭାଷାରେ କେବଳ ନୀତିକଥା, ଛନ୍ଦଭାଗ ଓ ହିତୋପଦେଶ ଓ ଧରଣୀଧର ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ—ଏଇ କେଇଖଣ୍ଡି ମାତ୍ର ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ବିଶେଷତଃ ବାଲେଶ୍ୱରବାସୀ ବଙ୍ଗାଳୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଉତ୍କଳ-ଦେଶର ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରୁ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଏକାବେଳକେ ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ବଙ୍ଗଦେଶର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ ବିଭାଗର ସ୍କୁଲ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍‌ଟର ମିଃ ମାର୍ଟିନ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ହସ୍ତଗତ କରି ଏକପ୍ରକାର କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳପକ୍ଷରୁ କଟକବାସୀ ବାବୁ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ ଓ ବାଲେଶ୍ୱରରୁ ଫକୀରମୋହନ ଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରତିବାଦ ଓ ଘୋର ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନ ବାଲେଶ୍ୱରବାସୀ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସଭା ଗଠନ କଲେ ଓ ସେହି ସଭା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆବେଦନ କରିବାରୁ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ତତ୍‌କାଳୀନ କଲେକ୍‌ଟର ମିଃ ବିମ୍‌ସ୍ ଓ ଉତ୍କଳର କମିଶନର ମିଃ ରେଭେନ୍‌ସା ମହୋଦୟଙ୍କ ସହାୟତାରେ ସମସ୍ତ ସ୍କୁଲରୁ ବଙ୍ଗଭାଷା ଏକାବେଳକେ ଉଠିଗଲା । ସେହି ସମୟରେ ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ଶିକ୍ଷାର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । ସରକାରଙ୍କ ସହାୟତାରେ ନାନା ବିଷୟରେ ଉତ୍କଳଭାଷାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅନୁବାଦିତ ଓ ରଚିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଫକୀର-ମୋହନ କେତେଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରି ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ଏକ ସହସ୍ର ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରୁ ସର୍ବପ୍ରଥମ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିଲା ।

ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପନ ଓ ବାଳିକା ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର, ନାନା ବିଷୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସଭା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

୧। ରାଧାନାଥ ରାୟ, ୨। ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି, ୩। ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦେ, ୪। ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସେନାପତି, ଓ ୫। ଭୋଳାନାଥ ସାମନ୍ତରାୟ ଇତ୍ୟାଦି।

ଏହି ସଭା "ପି. ଏମ୍. ସେନାପତି ଏଣ୍ଡ କୋ" ନାମକ ଗୋଟିଏ କମ୍ପାନୀ ଗଠନ କରି ଗୋଟିଏ ଛାପାଖାନା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ। କେତେକ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ କମ୍ପାନୀ ଉଠିଯିବାରୁ ଛାପାଖାନାର ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ରାଜା ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦେ ବାହାଦୁର କ୍ରୟ କରିଅଛନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନ ଉକ୍ତ ମହୋଦୟଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପ୍ରେସ ଚାଲୁଅଛି। "ଓଡ଼ିଆ" ଓ "ନବ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରିକା" ସେହି ପ୍ରେସରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ।

୨୯ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଫକୀରମୋହନ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର କର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗଡ଼ଜାତ କର୍ମରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ। କେତେକ ଗଡ଼ଜାତରେ ଦେଓ୍ୱାନ୍, ମ୍ୟାନେଜର ଓ ଅସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ମ୍ୟାନେଜର କର୍ମ କରିଥିଲେ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛୁ, ସେନାପତି ମହୋଦୟ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ଯତ୍ନଶୀଳ ଥିଲେ। ସେ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଏମନ୍ତ ପ୍ରଗାଢ଼ ଅନୁରାଗ ଥିଲା ଯେ, ପୀଡ଼ା ବା ଶୋକ ବିପଦ ସମୟରେ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ବା କବିତା ରଚନାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ଓ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଲାଭ କରୁଥିଲେ। ସେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଅନୁବାଦ ଓ ପ୍ରଣୟନ କରିଅଛନ୍ତି। ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ବାଲେଶ୍ୱର 'ସମ୍ବାଦବାହିକା' ପାକ୍ଷିକ ପତ୍ରିକା ଓ 'ବୋଧଦାୟିନୀ' ମାସିକ ପତ୍ରିକା ତିନି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଚଳାଇଥିଲେ। ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମୟିକ ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପଦ୍ୟ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି। ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଜୀବନ ବିବିଧ, ବିଚିତ୍ର ଘଟଣାବଳୀପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଘୋର ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଅଟେ। ସେ ପୁନଃପୁନଃ ବହୁବାର ଘୋର ବିପଦ, ଉତ୍କଟ ବ୍ୟାଧି, ଦାରିଦ୍ର୍ୟରେ ପଡ଼ି ଈଶ୍ୱର-ପ୍ରସାଦାତ୍ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିଥିଲେ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଆଲୋଚନାରେ ବିଶେଷ ନିବିଷ୍ଟ ଥିବାରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଆପଦବିପଦକୁ ତୁଚ୍ଛ ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ। ସେ ଅନେକ ଥର ଘୋର ପ୍ରାଣାନ୍ତକରୂପେ ବିପଦରେ ପଡ଼ି ଅଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟରୂପେ ରକ୍ଷା ପାଇଅଛନ୍ତି।

ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅନୂଦିତ ଓ ପ୍ରଣୀତ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

୧। ଅଷ୍ଟାଦଶ ପର୍ବ ମହାଭାରତ, ୨। ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ, ୩। ଗୀତ-ମନୋହରା ୪। ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ୫। ମୋହମୁଦ୍‌ଗର, ୬। ଜୀବନଚରିତ, ୭। ସରଳ ବ୍ୟାକରଣ, ୮। ଭାରତବର୍ଷ ଇତିହାସ, ୯। ଅଙ୍କମାଳା, ୧୦। ପୁଷ୍ପମାଳା, ୧୧। ଉତ୍କଳ-ଭ୍ରମଣ, ୧୨। ଉପହାର, ୧୩। ପ୍ରାର୍ଥନା, ୧୪। ଅବସରବାସରେ, ୧୫। ରେବତୀ, ୧୬। ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ, ୧୭। ଅପୂର୍ବ ମିଳନ, ୧୮। ବୌଦ୍ଧାବତାର, ୧୯। ଉପନିଷଦ, ୨୦। ଖିଲହରିବଂଶ, ୨୧। ବିଷ୍ଣୁପର୍ବ, ୨୨। ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପର୍ବ, ୨୩। ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡ, ୨୪। ପାତଞ୍ଜଳି ଦର୍ଶନ-ବ୍ୟାଖ୍ୟା, ୨୫। ଚୈତନ୍ୟଦେବଚରିତ ।୨୬। ମାମୁ, ଓ ୨୭। ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଛନ୍ଦ।

(କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ସଂଗ୍ରହରେ ତାଙ୍କ ପୌତ୍ର କଟକ କଲେଜର ଛାତ୍ର ଶ୍ରୀମାନ୍ ବିରଜମୋହନ ସେନାପତି ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି ।)

ଛାନ୍ଦମାଳା

୧ମ ଭାଗ (ସମାଲୋଚନା)

(କଟକ ଆଲୋଚନା ସଭାରେ ପଠିତ)

ପ୍ରଥମେ ଅମ୍ଭେମାନେ ସହଜ, ସରଳ, ସର୍ବଜନପ୍ରିୟ "ଛାନ୍ଦମାଳା"ର ଆଲୋଚନା କରିବୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଅତି ଶୈଶବକାଳରୁ ଏହି କବିତା ପୁସ୍ତକଖଣ୍ଡିର ସହିତ ପରିଚିତ । ଏହାର ଅଧିକାଂଶ କବିତା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ଥ (ମୋ ଠାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ "ଛାନ୍ଦମାଳା" ନାହିଁ । ଏହି ସମାଲୋଚନା ବାର ତେର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସଞ୍ଚିତ ସ୍ମୃତିର ଭଗ୍ନାବଶେଷରୁ ସଙ୍କଳିତ ହୋଇ-ଅଛି) । ଅମ୍ଭେମାନେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଏହି ବାଲ-ବନ୍ଧୁଟିକୁ ସାଦର ସମ୍ଭାଷଣ ଜଣାଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ସମାଲୋଚନା କରିବୁଁ । ସମାଲୋଚନା ପୂର୍ବରୁ କେତେକ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେତେକ ସାଧାରଣ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା କରିବୁଁ ।

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ କବିତା ଓ ଉପଦେଶାତ୍ମକ କବିତା

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତଗଣ କବିତାକୁ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରନ୍ତି ; ଯଥା :— ଉପଦେଶାତ୍ମକ (Didactic) କବିତା ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ (Artistic) କବିତା । କେହି କେହି କହନ୍ତି, ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର କବିତା ନୀରସ, ନୀତିମୂଳକ ଏବଂ ଏମନ୍ତ କି ତାହା କବିତା ହିଁ ନୁହେଁ, ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର । ଉପଦେଶ ଦେବା ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ, କାବ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସୃଜନ । ଅନ୍ୟ କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିତା ସାହିତ୍ୟର ବିଳାସ ବା ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ (Luxury of language) । ଉପଦେଶାତ୍ମକ କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଛି । ଯଦିବା ତାହା ଶାରୀରିକ ବା ବାହ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ, ତାହା ଆନ୍ତରିକ ବା ନୈତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଯେବେ କବିତା ପଢ଼ି ପାଠକ କିଛି ନୀତି ଉପଦେଶ ଲାଭ ନ କଲା, ତେବେ ସେ କବିତାରେ ଉପକାର କ'ଣ ? ଏତଦୁତ୍ତରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ କବିତା-ସପକ୍ଷ ଦଳ କହନ୍ତି, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ଉପକାର ହେବ, କିନ୍ତୁ ଗୌଣ-ଭାବରେ ହେବ । କାବ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବ ଜଡ଼ ବା ମାନବ ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସୃଜନ । ତହିଁରେ ଶିକ୍ଷା ବା ଉପଦେଶର ବାହାନା ବା

ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅବସର ମିଳୁ ନ ଥିବ । କିନ୍ତୁ ଯେପରି ପ୍ରକୃତି ସନ୍ଦର୍ଶନରେ ସେହିପରି କାବ୍ୟ ପଠନରେ ପାଠକ ମନ ଜ୍ଵଳିତ, ବିସ୍ମାରିତ ଓ ମୁଗ୍ଧହୋଇ ପରବର୍ତ୍ତୀକାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଗ୍ରାମକୁ ଉତ୍‌ଥିତ ହେବ । ଏହା ଯେବେ ଉପକାର ନୁହେଁ ତେବେ ତା’ କଣ ? ଏହିଭଳି ବଦଳ ପୋକ୍ତ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଲଗିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀର କବିତାର ସ୍ଥାନ ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତ୍‌ରେ ଅଛି ଏବଂ ଯଦିବା ଉପଦେଶାତ୍ମକ କବିତା ନିକୃଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ତଥାପି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଲେଖକହସ୍ତସ୍ପର୍ଶରେ ଏହା ମଧ୍ୟ ପାଠକଠାରେ ଆଦର ପାଇପାରେ । ଟେନିସନ୍‌ଙ୍କ (In Memorium) "ଇନ୍ ମେମୋରିୟମ୍" ପାଠରେ ଯଦି ପାଠକ ମୋହିତ ହୁଏ, ତଥାପି ତାଙ୍କର (The Princess) "ପ୍ରିନ୍‌ସେସ୍" ମଧ୍ୟ ଆଦର ନ ପାଏ, ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ । ରାଧାନାଥବାବୁଙ୍କ "ପାର୍ବତୀ", "ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ", "ଉଷା" ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର "ତୁଳସୀସ୍ତବକ" ମଧ୍ୟ ପାଠକର ପୁସ୍ତକକୋଷରେ ସ୍ଥାନ ପାଏ ।

ଅତଏବ ମଧ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ-ସପକ୍ଷ କେହି କେହି ଶୁଷ୍କମନା ବ୍ୟକ୍ତି କହନ୍ତି, କାହିଁକି ବୃଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ଅଳସ୍ୟରେ କାଳ କଟାଉଅଛ ? ବିଜ୍ଞାନ ଚର୍ଚ୍ଚା କର । କଳ୍ପନା ଓ ଭାବୁକତାର ଗହ୍ୱରରେ ପଶି କାହିଁକି ବୃଥା ଜୀବନ ନଷ୍ଟ କରୁଅଛ ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଏହି କଥା କୁହା-ଯାଇପାରେ ଯେ, କବି ତହିଁପାଇଁ ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି । ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବନପ୍ରିୟଙ୍କୁ କହିଅଛନ୍ତି, "ତୁ ନବବସନ୍ତାଗମନରେ ସହକାରଶାଖାରେ ବସି ପଞ୍ଚମ ତାନରେ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' ରବକରୁ ।" ପିକ ତାହାହିଁ କରେ ଏବଂ ଭାବୁକ ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ, ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ, ଉନ୍ମନ ହୋଇ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରେ । ଏହା ଯେବେ ବିଳାସ ହୁଏ ତେବେ ଏ ବିଳାସରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ? ମାନବଠାରେ ପଶୁ ଓ ଦେବ ଭାବର ସମାବେଶ ଅଛି । ବିଜ୍ଞାନ ପଶୁଜୀବନର ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ସମାଧାନ ପାଇଁ ବଦ୍ଧପରିକର । କବି ଦେବଜୀବନର ଉନ୍ମେଷ ଓ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସଚେଷ୍ଟ । ବିଜ୍ଞାନ ଓ କବିତା ଉଭୟର ସ୍ଥାନ ମାନବଜୀବନରେ ଅଛି । କଥା ଅଛି—"Man does not live by bread alone."

ମାନବ ମନରେ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଭାବବୃତ୍ତିର ସମାବେଶ । ବୁଦ୍ଧିର କାର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନ, ଭାବର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରୀତି । ବୁଦ୍ଧିର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସତ୍ୟଲାଭ, ଭାବର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟୋପଭୋଗ । ଉଭୟ ମାନବଜୀବନରେ ଆବଶ୍ୟକ । ବିଜ୍ଞାନ ଓ

ତାହା ଉଭୟର ସ୍ଥାନ ହିଁ ମାନବ ମନରେ, ମାନବୀୟ ଜଗତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି । ତେବେ ବୃଥା ଗଣ୍ଡଗୋଳ, ବୃଥା ତର୍କବିତର୍କ, ବୃଥା ବାଦାନୁବାଦ କାହିଁକି ?

ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟର ସାରମର୍ମ ଏହି ଯେ, **Artistic** ଏବଂ **Didactic** ଉଭୟବିଧ କବିତାର ସ୍ଥାନ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଛି । ସମାଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ କବି କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଏହି ମତାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । "ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା"ରେ ପ୍ରଭାତ, ସନ୍ଧ୍ୟା, ଷଡ଼୍‌ଋତୁ ବର୍ଣ୍ଣନା, ପୃଥ୍ୱୀପତି, ଜନ୍ମଭୂମି, ମୋ ଜନନୀ ଓ ସ୍ମୃତିଶୀର୍ଷକ ଚାରିଗୋଟି କବିତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ ଏବଂ ନାମଭକ୍ତି, ଉପଦେଶ, ଶାବେଦିଷ୍ଟା, ସତ୍ୟବ୍ରତ, ଜନ୍ମମରଣ, ପରିବାର, ସଙ୍ଗ, ଅବଶ୍ୟ, ଚିନ୍ତା, ସୁଶୀଳତା ଶୀର୍ଷକ ଦଶଗୋଟି ପଦ୍ୟ ଉପଦେଶାତ୍ମକ ।

ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ କବିତ୍ୱ

ଅନେକ ଲୋକ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟକୁ କବିତା ବୋଲି ମନେ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଅଭିଧାନରେ 'କବି' ଓ 'ପଣ୍ଡିତ' ପ୍ରତି ଶବ୍ଦବାଚକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଅକାଶ-ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ଅଗାଧ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ପ୍ରଧାନ କବି ନ ହୋଇପାରନ୍ତି । ପାଣ୍ଡିତପ୍ରବର ଜନ୍‌ସନ୍ ପ୍ରଧାନ କବି ନ ଥିଲେ । କେତେକ କବି ଚେଷ୍ଟା କରି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଗମ୍ଭୀରତର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶେଷୋକ୍ତ କବିଙ୍କର କବିତା ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦପ୍ରଧାନ ଓ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କ୍ଲିଷ୍ଟ ଏବଂ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ କବିତା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସରଳ, ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଏବଂ ଆଡ଼ମ୍ବରଶୂନ୍ୟ ପରି ଲାଗେ । ଇଂରାଜ କବି (Gray) ଗ୍ରେ ଅଗାଧ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ କବିକୀର୍ତ୍ତିର ପ୍ରଧାନ ହେତୁଭୂତ (Elegy) ଏଲିଜି ପ୍ରକୃତ କବିତା ଅତି ସରଳ ଓ ସାଧାରଣ ଭାବ ଓ ଭାଷାସମ୍ବଳିତ । ଏହା ହେବା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ କାରଣ ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରିୟ ପଦାର୍ଥକୁ ମନଶ୍ଚକ୍ଷୁସମ୍ମୁଖରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୂପେ ପ୍ରତିଭାତ କରାଇବା ହିଁ କବିପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ଏଥିପାଇଁ ନୂତନ ତତ୍ତ୍ୱ ଅବିଷ୍କାର ବା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନ ଦୃଷ୍ଟ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ସମାଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ନ ଥିଲେହେଁ କବିତାର ଅଭାବ ନାହିଁ ।

କାବ୍ୟର ତିନଗୋଟି ଗୁଣ

ପ୍ରକୃତ ଅମର କବିତାର ତିନିଗୋଟି ଲକ୍ଷଣ ଥାଏ । ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ସନ୍ଦର୍ଶନ ଓ ସମ୍ଭୋଗରେ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି । ବିଷୟର ଉପଯୁକ୍ତ କବିତାମୟୀ ଭାଷା ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବା ଲିଖିତ ବିଷୟରେ ଗ୍ରନ୍ଥକ କବିଙ୍କର ହୃଦୟ ବା ଜୀବନ ଭାବ ପ୍ରତିଫଳନ । ସମାଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ଏହି ତିନୋଟି ଲକ୍ଷଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରୋକ୍ତ ତିନିଗୋଟି ଗୁଣ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କବିତା ଅନୁକୃତ ନା ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ଥାନର ନିକଟତମ ହୁଏ ଏବଂ ଉକ୍ତ ମୂଳ ପଦାର୍ଥଟିକୁ ବାରମ୍ବାର ଦର୍ଶନ କଲେ ପାଠକର ହୃଦୟରେ ପ୍ରଭୂତ ଆହ୍ଲାଦ ଉଦ୍ଭୂତ ହୁଏ ଉକ୍ତ କବିତା ବା ଲେଖରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ହୁଏ; ବରଂ ଅଧିକତର ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ବା ଦୃଶ୍ୟମାନ ପଦାର୍ଥ ଅପେକ୍ଷା ତାହାର ପରୋକ୍ଷ ବର୍ଣ୍ଣନ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦପ୍ରଦ—ଏହା ଜଗତର ଗୋଟିଏ କୌତୁହଳଜନକ ସତ୍ୟ; ଅତଏବ ମଧ୍ୟ କବିତାରେ କବିଙ୍କର ଭାବୁକତା ବୋଲା ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ନ ଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ପ୍ରେମ ପ୍ରସଙ୍ଗଠାରୁ ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରେମ ମଧୁରତର । କିନ୍ତୁ ଗଭୀର ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ଆଧୁନିକ ଜଙ୍ଗଲରେ ଘିଷି ଘିଷି ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟମୟ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ଭାବମୟ ପ୍ରାଣରେ ଉଜ୍ଜୀବିତ ପ୍ରକୃତ କବିତା ବିରଳ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କେବଳ ରଚନାକୌଶଳ, ଶବ୍ଦଗୁମ୍ଫନ ବା ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗଦ୍ୱାରା କବିତା ହୁଏ ନାହିଁ । ଜୀବନବିହୀନ ମୃତ-ସୁନ୍ଦର ଶରୀରକୁ ପୁଷ୍ପଦ୍ୱାରା ଭୂଷିତ କଲେ କଅଣ ହେବ ?

ରଚନା ତିନ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ

ସମସ୍ତ ରଚନାକୁ ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରକୃତିଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ (Descriptive), ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ (Narrative) ଏବଂ ଭାବପ୍ରକାଶାତ୍ମକ (Reflective) ଏହି ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅବିମିଶ୍ର ଏକଶ୍ରେଣୀ ରଚନା ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ଓ ଦୁର୍ଲଭ । ପରସ୍ପର ମିଳାମିଶି ପ୍ରୋକ୍ତ ତିନପ୍ରକାର ରଚନା ପ୍ରାୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଉପାଦାନ ଅଧିକ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଯେଉଁ ରଚନାରେ ଥାଏ ତାହାକୁ ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ

ରଚନା ହିଁ ସହଜତମ ଓ ଆରମ୍ଭକାରୀମାନଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ । ସମାଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ଅଧିକାଂଶ କବିତା ଏହି ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ।

ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟ

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟଶାଳୀ ଦେଶମାନଙ୍କ ପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଭାରତଭୂମିରେ ରଚନାର ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇଟି ବିଭିନ୍ନ ମତାବଲମ୍ବୀ ଦଳ ଅଛନ୍ତି । ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମତ ଏହି ଯେ, ଦେଶୀୟ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ସମାନ ଅଧିକାର ଦେଇ ରଚନା (ବିଶେଷତଃ କବିତା) କଲେ ସେ ରଚନା ଗମ୍ଭୀର, ମଧୁର, ସର୍ବଜନବୋଧଗମ୍ୟ ଏବଂ ଭାବସଙ୍ଗ (Association of ideas) ଦ୍ୱାରା ବହୁ ମୋହଜନକ (Pathetic) ହୁଏ । ଅନ୍ୟ ଦଳ କହନ୍ତି, ସଂସ୍କୃତ ଓ ଦେଶ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦକଳାପର ଏକତ୍ର ବିନ୍ୟାସ ଗୁରୁଚଣ୍ଡାଳି ଦୋଷରେ ଦୁଷ୍ଟ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି ଚିନ୍ତାଶୀଳ ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷୀ ଭାବୁକ ଏ କଥା କହନ୍ତି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମାତୃଭୂମି ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ପରେ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ କଥୋପକଥନ ଚଳିଲା । କାଳକ୍ରମେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସିନ୍ଧୁ ଓ ଗଙ୍ଗାର ତଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଭାରତର ନାନା ଅଂଶରେ ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପନ କଲେ ତତ୍ ତତ୍ ପ୍ରଦେଶର ଜଳବାୟୁଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଓ ପ୍ରଚଳିତ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଭାଷା ସହ ମିଶ୍ରଣ ଯୋଗୁଁ ଉକ୍ତ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ହିନ୍ଦୀ, ବଙ୍ଗଳା, ମରହଟ୍ଟୀ, ଓଡ଼ିଆ ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଅଛି । ତଥାପି ପ୍ରୋକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାଷାରେ ତତ୍ସମ ଓ ତଦ୍ଭବ ଅସଂଖ୍ୟ ଶବ୍ଦ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଗୋଟିଏ ଦେଶର ଉନ୍ନତି କରିବାକୁ ଗଲେ ଶାସନ, ଧର୍ମ ଓ ଭାଷାରେ ଏକତ୍ୱ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତବର୍ଷ ଏକ ରାଜଶାସନରେ ବଦ୍ଧ, ଏକ ଈଶ୍ୱରବାଦମୂଳକ ଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ଭାଷା ବିଷୟରେ ଭାରତରେ ଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପରନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ଲେଖକମାନେ ପ୍ରାଦେଶିକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ପକ୍ଷପାତୀ ହେଲେ ଏହି ଭେଦ ଦିନକୁ ଦିନ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବ । ସୁତରାଂ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରଚଳିତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ

ବିଭିନ୍ନତା ଯୋଗୁଁ ସମସ୍ତ ଭାରତବାସୀ ପରସ୍ପର ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ପରସ୍ପର ଚିନ୍ତା ଓ ଭାବ ଆଦାନପ୍ରଦାନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସମସ୍ତ ଭାରତରେ ଭାଷାବିଚ୍ଛେଦ ଓ ଏକଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଅଭାବରୁ ସମଗ୍ର ଭାରତବାସୀ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜାତିରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଯେବେ ଭାରତର ସମସ୍ତ ପ୍ରଦେଶବାସୀ ବିଶେଷତଃ ବିହାର, ବଙ୍ଗ, ଓଡ଼ିଶା ଓ ଆସାମବାସୀ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସାମାନ୍ୟ ଭେଦ ଭୁଲିଯାଇ ପ୍ରଦେଶୀୟ ପ୍ରଚଳିତ ଗ୍ରାମ୍ୟଶବ୍ଦସକଳକୁ ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ତତ୍ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ସଂସ୍କୃତ-ଶବ୍ଦ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଜାତୀୟସାହିତ୍ୟରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତି ତେବେ ପ୍ରୋକ୍ତ ପ୍ରଦେଶବାସୀ ଓ ସମସ୍ତ ଭାରତର ସଂସ୍କୃତଭାଷାଭାଷୀବୃନ୍ଦ ପରସ୍ପର ସାହିତ୍ୟ ପାଠକରି ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଚିନ୍ତାରେ ଆଦାନପ୍ରଦାନ କରିପାରିବେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତ ନିକଟ ଓ ନିକଟତର ହୋଇ ଏକତା ଅଭିମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେବ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କର ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷା ବିଭିନ୍ନ ରହିଲେହେଁ ବିଶ୍ୱଭାରତର ଏକ ଅଦ୍ୱିତୀୟ "ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ"ର ସମ୍ଭାବନା ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇପାରେ କେଉଁ ଅକ୍ଷରରେ ତାହା ଲେଖାଯିବ । ଏ ବିଷୟରେ ଯୋଡ଼ଏ ଉତ୍ତର ଅଛି । ଏକ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଗୃର ପ୍ରକାର ଅକ୍ଷର (Type)ରେ ଲେଖାଯାଏ । ଅତଏବ ସକଳ ଭାଷା ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପ୍ରଚଳିତ ଅକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଅପରନ୍ତୁ ଦେବନାଗର ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଅଧିକ ସୁବିଧାଜନକ ହୋଇପାରେ । ଯେତେ ହେଉ ତଥାପି ବିଭକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦିର ପ୍ରଭେଦ ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ଏହି କାରଣରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଚଳନରେ ପକ୍ଷପାତୀ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି କହନ୍ତି, ସମସ୍ତ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ଛାଡ଼ି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ଭାଷା ଗ୍ରହଣ କଲେ ଭାରତର ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ କେଉଁ ଭାଷା ଗ୍ରାହ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ ମତଦ୍ୱୈଧ ହୋଇପାରେ କାରଣ ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା, ମରହଟ୍ଟାମାନେ ମରହଟ୍ଟୀ ଭାଷା, ଓଡ଼ିଆମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା—ଏହିପରି ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଭାଷାକୁ ଭାରତ ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବେ । ଏ ବିଷୟରେ ହିନ୍ଦୀଭାଷୀମାନଙ୍କର ଦାବୀ

ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ, କାରଣ ହିନ୍ଦୀଭାଷୀ ସଂଖ୍ୟା ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ଏବଂ ଭାରତରେ ସର୍ବତ୍ର ହିନ୍ଦୀ ଅଳ୍ପାଧିକ ପ୍ରଚଳିତ । ଉର୍ଦ୍ଦୁ ହିନ୍ଦୀ ମିଶ୍ରିତ ଭାଷା ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ହିନ୍ଦୀ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଏକ କରିପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଏହା କେତେଦୂର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ (Practical) ତାହା ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । କାରଣ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରାଦେଶିକ ସାହିତ୍ୟ ସବୁ କିଏ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବ ? ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ସଂସ୍କୃତ ଅଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଭିନ୍ନ ରହିବ । ବାସ୍ତବିକ୍ ଭାରତର ଜାତୀୟ-ସାହିତ୍ୟର ସମସ୍ୟା ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ସମସ୍ୟା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚିନ୍ତାଶୀଳବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦଙ୍କ ଧୀର ବିବେଚନାର ଗୋଟିଏ ବିଷୟ । କିନ୍ତୁ କଠିନ ସମସ୍ୟା ବୋଲି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଏଣୁ କେତେକ ଲେଖକ ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ପ୍ରାଦେଶିକ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦାଳାପ ବିବର୍ଜ୍ଜନ କରି ସାଧୁ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ସ୍ୱୀୟ ରଚନାରେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ, ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶବାସୀ ଏହିପରି କରିବେ ତେବେ ଅନ୍ତତଃ ସଂସ୍କୃତ-ମୂଳକ ଭାଷାଭାଷୀବୃନ୍ଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା କାଳେ ସ୍ଥାପିତ ହେବ । ଅନ୍ତତଃ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୁ ପଢ଼ି ବୁଝିପାରିବେ । ମଧୁବାବୁ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଲେଖକ । ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ସାଧୁ ସଂସ୍କୃତ ଅଥଚ ସହଜବୋଧ୍ୟ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ଦେଖାଯାଏ । ସମାଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ତାହା ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି ।

ଜଡ଼ ବା ମାନବର ଯେପରି ଶରୀର ଓ ମନ ଅଛି, କବିତାର ମଧ୍ୟ ତାହା ଅଛି । ଭାଷା କବିତାର ଶରୀର ଏବଂ ଭାବ ତାହାର ପ୍ରାଣ । ପ୍ରକୃତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀ କବିତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନାମାଧୁରୀ ଓ ଭାବସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉଭୟ ଥାଏ । "ଛନ୍ଦମାଳା"ରେ ଏହା ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ଅଛି । ପାଠକ ହୁଏତ "ଛନ୍ଦମାଳା"ପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ସରଳ ପୁସ୍ତକର ଏତାଦୃଶ ପ୍ରଶଂସାକୁ ଅତିରିକ୍ତ ମଣି ପାରନ୍ତି । ଏପରି ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କାରଣ ଯେଉଁ କାରଣରୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଜଗତରେ ପୁରାତନ ଦୃଶ୍ୟରାଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ ନାହିଁ, ସେହି କାରଣରୁ ଏହି ପୁରାତନ ଅବାଲ୍ୟପଠିତ ପୁସ୍ତକ କ୍ଷେତ୍ରେ କେତେକ ପାଠକଙ୍କୁ ନୀରସ ବୋଧ ହୋଇପାରେ । ଅତି ପରିଚୟରେ ଗୌରବ ନଷ୍ଟ ହେବା କଥା ନୂତନ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ପାଠକ

ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏ ସମାଲୋଚନା ଲିଖିତ ହୋଇନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଏହା ପାଠ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁନାହିଁ । କାରଣ ସକଳ ବିଷୟ ଯେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ପ୍ରୀତିକର ହେବ, ଏହା କଦାପି ଆଶା କରି ଯାଇ ନ ପାରେ । "ଭିନ୍ନରୁଚିର୍ହି ଲୋକଃ"—ଉକ୍ତି ଅତୀବ ସତ୍ୟ । ଅମ୍ଭେମାନେ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଦୁଇ ଚାରି କଥା କହିଲୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପଦ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ସମାଲୋଚନା କରି ସ୍ୱ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରିବୁଁ ।

ମୋର ବାଲ୍ୟକାଳ

"ଛାନ୍ଦମାଳା" ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ବସି ମୋର ତାହା ସହିତ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଅଛି । ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତାହା କହିବି । ମୋର ସ୍ମରଣ ଅଛି, ଚଉପାଢ଼ୀ ଚାଟଶାଳୀରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନରୁ ନିଶୀଥ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଧାର ସ୍ରୋତ— "କମଳ ଲୋଚନ ଶ୍ରୀହରି କରେଣ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ରଧାରୀ ।" "କଳା କଲେବର କହ୍ନାଇ ସଙ୍ଗେ ଗୋହ୍ଲଣୀ ଗୁଳ । କରନ୍ତି ବିଜୟ ମଥୁରା ଦାଣ୍ଡେ ଦେଖି ସଙ୍ଗାତ ।" "କୋଇଲି କେଶବ ଯେ ମଥୁରାକୁ ଗଲେ । କାହା ବୋଲେ ଗଲ ପୁଣ ବାହୁଡ଼ି ନଇଲ ଲୋ ।" "କୋଇଲି କାନ୍ତ ମୋର ଗଲେ ମୃଗ ମାରି । କପଟେ ରାବଣ ମୋତେ ନେଉଅଛି ଧରି ଲୋ ।" "ବିନଶା ନାସା ଶ୍ରବଣେ", "ବିଭୂଷା କଣ୍ଠ ମୁକୁଟ", "ଚକ୍ରେ ବସିଥିଲ ଧ୍ରୁବ ଉପରେ," "ବିଭୂଷଣ ପୃଷ୍ଠେ ଯା କାନ୍ତ ଜାଣି," "ଶିଂଶପା ବୃକ୍ଷର ଡାଳେ ହନୁ," "ଭାଗେ କଉଶଲ୍ୟା ଦେଇ । କାହା ବୋଲେ ଗଲ ବନ ମାଧୋଇ ରେ ମୋତେ ସେ କାହାକୁ ଦେଇ, ମୋ ରାମ ରେ !" "ବାଣ ବାଛିବାରେ ନାହୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଶବଦ । ବିରଚନେ ରାମ ରାମ ହୋଇଲେ ସ୍ତବଧ । ବିହ୍ୱଳ ତ ନରବାଣୀ ବିପଦ ନ ପୁଣି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ପୁଣି ।" "ବୋଲି ସୁଗ୍ରୀବ ରାମ କ୍ଳେଶ ଭାଷା । ବେଳାକଳେ ପଡ଼ିଛି ଏକ ଦଶା * * * ବୀର ଏମନ୍ତ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଅଛି । ବାଳଭାନୁ ଜନ୍ମୁ ଡେଇଁ ଧରିଛି ।" "ବନ ଘନେ ରଘୁମଣି । ବିପଥ ପଥ ନ ଜାଣି", "ଜୟ ରଘୁପତି ଅଯୋଧ୍ୟା ନୃପତି ତୁମ୍ଭ ପାଦେ ମୋର ପୂଜା * * * ଦଶରଥ ରାଜା ରାମଙ୍କୁ ହକାରି ବୋଲନ୍ତି ତୁ ବନ ଯା ଯା । ତୁମ୍ଭ ବନେ ଗଲେ ଭ୍ରାତ ସୁତ ମୋର ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ହେବ ରାଜା", "କହ ଭାନୁମତୀ ସୁତା ଲୁଚୁପତି । କିପାଁ ପାଣ୍ଡବେ କରୁଛ ଅପ୍ରୀତି **** ଖେଳାଇ ଖେଳାଇ

ସର୍ପ ଦଂଶି ଦେଲେ ତାହାକୁ ଦେବ କେ ଦୋଷ ।” “ବିଚଳକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଜାହ୍ନବୀ ଶୋଭନ ହେବେ ଶୂର ବର ତାପ ଗୃହୁ ଧାରି ସେ”, “ବିଦିତ ମିଥିଳା ନୃପତି ନାମ ଜନକ ତାର । ବିଦିଗ ଦିଗରେ ହୋଇଛି ଖ୍ୟାତି ଯଶ ଯାହାର ।” “ଯସ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଦୟା ସିନ୍ଧୁଃ” ଅନ୍ତ ନାହିଁ, ଅନନ୍ତ ସ୍ରୋତ ଚଳୁଥିଲା । ସେ ସ୍ରୋତ କେଉଁ ବାଧି ବିଡ଼ମ୍ବନାରେ ବନ୍ଦ ହେଲା । ସେ ଦିନ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଅସ୍ତମିତ ହେଲା । ଆଉ କି କେବେ ସେ ଦିନ ଫେରିବ ନାହିଁ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ବୈଦେଶିକ ଭାଷାର ପ୍ରବଳ ସ୍ରୋତ ମାଡ଼ି ଆସୁଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଅସଜ୍ଞା, ଭୀରୁ, ବେହେରା, ମେଣ୍ଢା ଓଡ଼ିଆ—ସେ ସ୍ରୋତରେ ଭାସିଯାଉଅଛି । ହେ ଜାତିପତି ପ୍ରଭୋ, କାତିସୂତା ଛଡ଼ାଇ ନେବାର ଯେବେ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ତେବେ ଏ ବନ୍ଧ ଦେଇଥିଲ କାହିଁକି ?

ଏହାପର ପୂର୍ବାହ୍ନରେ ଖଡ଼ିପାଠ—ସତର ଫଳା, ମାନା, ବନା, ଚଚ୍ଛ ନାମ ଲେଖା, ପଣିକିଆ, ସୋଧି, ଓଡ଼ାଙ୍କ, ମେଲାଙ୍କ, ହରଗୁଣ, ଫେଡ଼ାମିଶା, ଅଙ୍କ ଗୁଣା (ସାଧା, କାଣି, ଦସ୍ତି, ସମ, ବିଷମ, ଜଞ୍ଜିରିଦ) ନଳ, ଭିଅଣ, କୁଠା, କସୁ ବକସୁ, ଜମା ବନ୍ଧଭଣୀ, ଅସଲ ହରୁ, ଲେଖା ଯୋଖା ବାଟ, ଲୀଳାବତୀ ସୂତ୍ର ପଢ଼ି ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ତାଳପତ୍ରରେ ପୁରି, ଭର୍ତ୍ତିଆ, ଚକଡା, ଭିଅଣ ଆଦି ଲେଖି ଅପରାହ୍ନରେ ରସକଲ୍ଲୋଳ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ, ଦାର୍ଢ୍ୟତାଭକ୍ତି, ଭାଗବତ, ଅମରକୋଷ ଅଭିଧାନ ପଢ଼ି, ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଫଳା ବୋଲି, କଷ କଷୋଟ ହିସାବ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । କେବେ କେବେ ବା ଭାଗବତ ମନ୍ଦିରରେ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ହରିବଂଶ, ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ ଆଦି ଶୁଣାପାଉଥିଲା । କେବେ କେବେ ଗ୍ରାମ ବଟଗଛମୂଳେ ସତପନ୍ଥୀମାନଙ୍କ ମେଳା ‘ମଉଛବ’କୁ ଯାଇ “କହଇ ମନ ଅରେ ମୋ ବୋଲି କର, କଳା ଷମୁଖ ବାବେ ଦେଖିବା ଗୃଳ”, “କର ତୁ କୃଷ୍ଣନାମ ଲୟେ, କାଳେ ନ ଥିବ ଯମ ଭୟେ । କ୍ଷୁଦ୍ର ତୁ ପାପ ବୁଦ୍ଧି ଛାଡ଼, ଖଗପତି ଚରଣେ ପଡ଼ ।” ଇତ୍ୟାଦି ଶୁଣୁଥିଲି । ପାହାନ୍ତାରେ “ପ୍ରଭାତଅବକାଶ” ବୋଲି ରାବ ଶେଷ ହେଉଥିଲା; ପ୍ରତ୍ୟୁଷରେ ପୁନରାୟ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହାପର ଚଟଶାଳୀ ପାଠ ସାଙ୍ଗ କରି ଜମିଦାରୀ ସିରସ୍ତାରେ କିଛିଦିନ ଲେଖିଅଛି । ପ୍ରବାସାଗତ ଭ୍ରାତା ଗ୍ରାମୀୟ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରି ଗୋଟିଏ

ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଯଥାସମୟରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ସେଥିରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେଲୁଁ । ନବଜୀବନ ଅଉ କଣ ? କାହିଁ ସେ ଶିକ୍ଷ ବର୍ଗୀୟା ବା ଶ୍ଳୋକ ଭରଣୀ ହରପରେ “ଥାନେ ଅଲମଗିର ପଗନେ ଅଲଙ୍ଘା ।” କାହିଁ ଗୋଲ ଗୋଲ ଅକ୍ଷରରେ ‘ବାସ’ = ବ ଅକାର ଦନ୍ତ୍ୟ ସ = ବାସ । ବାଶ ବା ବାଷ ହୋଇଗଲେ ଭୁଲ ହୋଇଗଲା । ଜଳାଶୟ = ବର୍ଗ୍ୟ ଜ ଳ ଅକାର ତାଲବ୍ୟ ଶ ଅନ୍ତ୍ୟସ୍ଥ ୟ = ଜଳାଶୟ । ବିଷମ ବ୍ୟାପାର । ହର୍ଷ ବିଷାଦରେ ରଥଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧକ ଶେଷ କରି “ଉଡ଼ାଇ ନେଉଛି ମେଘ ବହନ” ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଅମ୍ଭେମାନେ କପାଳ ଅଦର ନୂଆ ବହିକୁ ଭଲ ପାଇଲୁଁ । ନାରୀମାନେ ଘୋର ରକ୍ଷଣଶୀଳା । ଜନନୀ ସନ୍ଧିରେ ଘରେ ଲାଗର କରି ସେ “କୃପାସିନ୍ଧୁ ବଦନ କରି ଅବଲୋକନ କେଉଁ କରମ-ହୀନ ଜନ । କାକୁସ୍ଥିତର ହୋଇ କରଯୋଡ଼ି କହଇଁ” ବୋଲୁଥାନ୍ତି । ନୂଆ ବହି ତାଙ୍କ ମନକୁ ଗଲା ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ ନୂତନ ଖଣ୍ଡିଏ ବହିର ଆମଦାନୀ ହେଲା । ମୂଳରେ ଲେଖାଅଛି—“ହେ ମହାପ୍ରଭୁ ମହେଶ୍ୱର । ଅନନ୍ତ ମହିମା ତୋହର । ନମଇ ମୁହିଁ ମୂଢ଼ମତି । ତୋର ପଦ୍ମରେ ବିଶ୍ୱପତି । କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତୋ ଚରଣ । ବନ୍ଦନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ।

ଗାଏ ପବନ ଜଳସ୍ୱନରେ
ତୋ ନାମ ପର୍ବତ କନ୍ଦରେ ।
ଭକ୍ତ ହୃଦୟ ମୁଲକରେ
ତୋ ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ କରେ ।
ତୁ ଅନ୍ନଦାତା ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ
ଭକ୍ତର ବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ ।
ତୁହି ବିଧାତା ଦୟାମୟ
ତୋ ପାଦେ ମିଳଇ ଅଭୟ ।”

ଏ ତ ମନ୍ଦ ନୁହେଁ । ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ଭାଗବତରେ ଏହିପରି କଥା ଅଛି । ଜଣାଣ ପରେ ‘ପ୍ରଭାତ’ରେ ଚକ୍ଷୁ ପଡ଼ିଲା ।

ପ୍ରଭାତ— ଧରଣୀ କୋଳରେ ଜୀବଜନ୍ତୁଗଣ,
ନିଦ୍ରାମାୟା ବଳେ ଥିଲେ ଅଚେତନ ।

ପୂର୍ବ ଅକାଶରେ ବିଞ୍ଚିଲ୍ଲ ଜ୍ୟୋତି,
କ୍ଷଣକେ ଜାଗିଲ୍ଲ ସର୍ବ ବସୁମତୀ ।

ପ୍ରଭାତ ପରେ ଦିନ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଗଲା । ସନ୍ଧ୍ୟା ଅସିଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟା— ଧୂଳି ଉଡ଼ାଇଣ ଦାଣ୍ଡେ କରି ହମ୍ବାରଡ଼ି
ଯାଉଛନ୍ତି ଗୋରୁପଲ ଗୋଠରୁ ବାହୁଡ଼ି ।
ହଳକାମ ସାରି ଚଷା ମହା ଅନନ୍ଦରେ,
ନାନା ରଙ୍ଗେ ଗୀତ ଗାଇ ବାହୁଡ଼ଇ ଘରେ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅଳଙ୍କାରିକଗଣ କବିତାକୁ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ କବିତା (Poetry of Aristocracy) ଏବଂ ସାଧାରଣ କବିତା (Poetry of Democracy) ପ୍ରଥମୋକ୍ତ କବିତା ରାଜାଧିରାଜ, ବୀରଶୂର, ରାଜକନ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ବିଷୟର ଅବତାରଣା କରାଏ । ଅଧୁନାତ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ ବାବୁ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ କାବ୍ୟର କବି । ସାଧାରଣ କବିତାରେ ସାଧାରଣ ବିଷୟ—ଗୋରୁଟିଏ, ଗାଈଟିଏ, ଚଷାଟିଏ—ଏହିପରି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କଥା ଥାଏ । ଫକୀରମୋହନ ବାବୁ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର କବି । ମଧୁବାବୁଙ୍କ "ଛନ୍ଦମାଳା" ଏହି ଶ୍ରେଣୀର କବିତା । ପ୍ରଭାତ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ପିଲାଦିନେ ଯେତେ ଭଲ ଲାଗିଥିଲା, ପରେ ଯୌବନରେ ତଦପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପ୍ରୀତିକର ହେଲା । ମାଆଙ୍କ ଅଗରେ ଗାଇଥିଲାବେଳେ ଯାହା ଭଲ ଲାଗିଥିଲା, ପରେ — କୁ ପଢ଼ାଇବାବେଳେ ତାହା ଅଧିକ ଭଲ ଲାଗିଲା । ତାହାର କାରଣ, "ଅନୁମାନ ପରାଭବ ମାନେ, ଏଥି ଅନୁଭବହିଁ ଭଜନ ।" କବି କେତେକ ନୂତନ ପଂକ୍ତି ସଂଯୁକ୍ତ କରିଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାହା ଅତି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଅଛି ।

କାଅ କାଅ ଡାକେ ଘରେ ଘରେ ରାଇ,
କୁଆଏ ରବନ୍ତି ଜଗତେ ଉଜାଳି ।

× × ×

ଦିନ ଶ୍ରମ ଅନ୍ତେ ଆସି ନିଜ ନିଜ ଘରେ
ବିଶ୍ରାମ ଲେଉଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଅନ୍ତରେ ।

"ଅକୁଳ ଅନ୍ତରେ" କାହିଁକି ? ଏହା ଭକ୍ତକବିଙ୍କର ନିଜର ଆକୁଳ ଅନ୍ତର ଓ ବ୍ୟାକୁଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମୋପାସନା ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦିଏ ନାହିଁ କି ?

"ଗନ୍ଧମାଳା"ର ଷଡ଼୍‌ଋତୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କବିକୁଳଗୁରୁ କାଳିଦାସଙ୍କ "ଋତୁସଂହାରଃ' ଓ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ଋତୁ ବର୍ଣ୍ଣନ ସଙ୍ଗରେ ତୁଳନା କରି ଦେଖିବା, ଅଧିରସ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ବିଷୟରେ ଅବଶ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟ ମିଳିବ ନାହିଁ ।

ବସନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବି କହିଅଛନ୍ତି :—

ଅଦୀପ୍ତ ବହ୍ନି ସଦୃଶୈ ର୍ମରୁତା ବଧୂତୈଃ
ସର୍ବତ୍ର କିଂଶୁକ ବନୈଃ କୁସୁମାବନମ୍ରୈଃ ।
ସଦ୍ୟୋ ବସନ୍ତ ସମୟେ ସମୁପାଗତେଽସ୍ମିନ୍,
ରକ୍ତାଂଶୁକା ନବବଧୂରିବ ଭାତି ଭୂମିଃ ।

"ରକ୍ତ କାନ୍ତି ରମ୍ୟ ପଳାଶ ବନ
ଦୂରରୁ ହରଇ ନୟନ ମନ ।"

କିଏ କହେ ସୁଗନ୍ଧ ହିଁ ପୁଷ୍ପର ଭୂଷଣ, ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଉତ୍କର୍ଷ-ହେତୁ । ଗନ୍ଧହୀନ ପୁଷ୍ପ ଗୁଣହୀନ ନରତୁଲ୍ୟ । ବୃଥା କଥା । ମନୋବିଜ୍ଞାନ ମତରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜଗତ୍‌ରେ ଚକ୍ଷୁର ସ୍ଥାନ ଜିହ୍ୱା ଛଡ଼ା ସର୍ବନିମ୍ନ, ନିର୍ମଳ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ ବିଷୟରେ ଚକ୍ଷୁର ସମକକ୍ଷ କିଏ ? ରକ୍ତକାନ୍ତି ରମ୍ୟ ପୁଷ୍ପ, ନୀଳକାନ୍ତ ଗଗନ, ଲାବଣ୍ୟବୋଳା ଯୁବତୀର ଅପଘନ-କାନ୍ତି, ଅର୍ଜବ-ବିଧୌତ ଶିଶୁର ସୁଧାଂଶୁ-ବଦନ ସଙ୍ଗେ କେଉଁ ଫୁଲଗନ୍ଧ, କେଉଁ ଅମୃତ ରସାବଳୀର ସ୍ୱାଦ ସମାନ ହେବ ? ହା, ଚକ୍ଷୁହୀନର ଏ ସଂସାରରେ କଣ ଅଛି !

ପୂର୍ବଦୃଷ୍ଟ ପଳାଶ ବନକୁ ନ ଯାଇ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପାଠକ ଏହି ଦୁଇ ପଂକ୍ତିକୁ ଅନାଅ । ଦେଖ, ରକ୍ତକାନ୍ତି ନୟନ ମନ ହରୁଛି କି ନାହିଁ । ପଳାଶ ବନକୁ ଗଲେ ତ ନିକଟ ହୋଇଯିବ । 'ଦୂରରୁ' ଶବ୍ଦଟି ମନୋରମ । "ଦୂର ପର୍ବତ ସୁନ୍ଦର, ଦୂର ବନ୍ଧୁ ସୁନ୍ଦର ।" କଳ୍ପନା ନେତ୍ରରେ ଦେଖିଲେ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟରାଜି ମଧୁରତର, ସୁନ୍ଦରତର ବୋଧହୁଏ । ଦୂର ପ୍ରବାସରୁ ପ୍ରେୟସୀର ପ୍ରୀତିସ୍ମୃତି କି ମାୟା ମୋହମୟୀ !

ଏହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ (Artistic) କବିତା । କେଉଁ ନୀତି ଉପଦେଶ ଏହାର ସମତୁଲ୍ୟ ହେବ ! ଏହି ଦୁଇ ପଂକ୍ତି ପାଠକ ମନକୁ ଯେଉଁ ପରିବେଶର, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବର ଗ୍ରାମକୁ ନେଇ ଯାଉଅଛି, ଦଶପୃଷ୍ଠାବ୍ୟାପୀ ନୀତି ଉପଦେଶ ତାହା ପାରିବ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।

ଗ୍ରୀଷ୍ମ—ମୂଳ ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ଗ୍ରୀଷ୍ମ-ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ମରଣ କରାଇଦିଏ । "କ୍ରମେ ମଧୁଶେଷ ହୁଅନ୍ତେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲା ଗ୍ରୀଷମ ସମୟ ।" ଦୀନକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି :—

କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ ପକ୍ଷମାନେ,
କେବଳ ଯୋଗୀ ଯୋଗଧ୍ୟାନ ପରାୟେ
ନିଃଶ୍ବଳେ ରହିଲେ ମଉନେ ।

ନବ କବି—ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳ ବିହଙ୍ଗନିକର ଉପର ତରୁର ଡାଳେ ।
(ପୁନଶ୍ଚ) ବିରଣା ପବନେ କେତେହିଁବା ଚନ୍ଦନେ ଶୀତଳନ୍ତି ସ୍ବଣଗ୍ରୀବ ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣ— ସୁଜନେ, କେଉଁ ଈଶ୍ବର ଅନୁଗ୍ରହୀ ।
କର୍ପୂର ଚନ୍ଦନ ଅଙ୍ଗେ ବୋଳି ହୋଇ
ଧାରାମଣ୍ଡିତ ଗୃହେ ରହି ।
ଦେହ ଭରେ, ନାଡ଼ିକା ବାହାର ।
ନବ କସ୍ତୁରୀ ଉପୁରେ ଉରଜକୁ ତାଳବୃନ୍ତ ନ କରନ୍ତି ବାହାର ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି :—

କୁରଙ୍ଗନୟନା କରି ମୃଗାଙ୍କ ଦେଖିଲେ,
କେଉଁ ପଥିକୀ ତାପ ବଳେ ।
ଚରନ୍ତେ ଭ୍ରମନ ଶ୍ରମ ପାଇ ଯାଇ ବସନ୍ତି ତରୁ ବାଦ ତଳେ ।

ନବ କବି କହନ୍ତି—

ଢଳା ଭ୍ରମରକୁ ଛାଣି ନୀଳମାଙ୍କେ ଧାଏଁ ମୃଗତୃଷ୍ଣା ଜଳ ।
ଧାଅନ୍ତେ ପଥିକ ଅଧୁଣୀ ହୁଅଇ ପଥିକ ଅଶା ବିଫଳ ।

ପ୍ରୋକ୍ତ ଦୁଇ ପଂକ୍ତିରେ ଯେ କେବଳ କଳ୍ପନାର କ୍ରୀଡ଼ା, ଭାବାବେଶ, ମୋହମୟୀ ଭାଷା, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶବ୍ଦଚିତ୍ର (.Word Painting)

ଅଛି ତାହା ନୁହେଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେମାବେଶ, ସମବେଦନା, ତନ୍ମୟତା ଅଛି । କବି, ପଥିକ ଅବସ୍ଥାରେ ନିଜକୁ ପତିତ କରିଅଛନ୍ତି । "ଗ୍ରୀଷ୍ମ"ରେ ଏହିପରି ପଂକ୍ତି ଅନେକ ଅଛି । ଯଥା :—

ପର୍ବତ କାନନେ ମହାଭୟଙ୍କର ସଞ୍ଚରଇ ଦାବାନଳ
ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ପୋଡ଼ି ବନଦେଶ ନାଶଇ ଜୀବ ସକଳ ।

ଅନ୍ୟ ଜଣେ କବି କହିଅଛନ୍ତି :—

ଜ୍ୱଳତି ପବନ ବୃଦ୍ଧଃ ପର୍ବତା ନାନ୍ଦରୀଷୁ ।
ସ୍ଫୁଟତି ପଟୁ ନିନାଦୈଃ ଶୁଷ୍କ ବଂଶ ସ୍ଥଳୀଷୁ ।
ପ୍ରସରତି ତୃଣ ମଧ୍ୟେ ଲବ୍ଧବୃଦ୍ଧିଃ କ୍ଷଣେନ
ଗ୍ଲପୟତି ମୃଗବର୍ଗଂ ପ୍ରାନ୍ତ ଲଗ୍ନୋ ଦାବାଗ୍ନିଃ ।

ବିଚିତ୍ରରାମାୟଣର କବି ବିଶ୍ୱମ୍ଭରଙ୍କ ଗ୍ରୀଷ୍ମବର୍ଣ୍ଣନ ଶୁଣନ୍ତୁ :—

ବସନ୍ତ ଅନ୍ତେ ତପତ ଋତୁ ପରବେଶ
ତପତ ଅନିଳ ପ୍ରକାଶିଲା ଦଶଦିଶ ।
ତପନ ତାପନର ବନ ହୋଇଲା ଦହନ
ଶୁଭୁଅଛି ନିରନ୍ତରେ ଝିଙ୍କପକ୍ଷି ସ୍ୱନ ।
ଶୁଷ୍କ ହେଲା ସରୋବର ସକଳ ସଲିଳ
ମଳିଳ ନ ପାଇ ଜୀବେ ହୋଇଲେ ବିକଳ ।
ତରୁରସ୍ଥ ପତ୍ର ଝାଡ଼ି ପଡ଼ିଲେ ଧରଣୀ
"ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃସ ପନ୍ଥା ।"

ବର୍ଷା— ନୀଳମେଘ ଦର୍ଶନେ ଆନନ୍ଦଭରେ
ମୟୂର ନୃତ୍ୟ କରେ ଚିର ବନରେ ।
ଜଳ ନିକଟେ ଜଠେ ଡାକଇ ଭେକ
ମତ୍ତ ହରଷଭରେ ଡାକେ ଡାହୁକ ।
ଜଳେ ପୂରିଛି ନଦୀ ବିଲ ପୋଖରୀ
ଶୁଭଇ କୃଷକର ଗୀତ ଲହରୀ ।

ଏଠାରେ ସେହି ତନ୍ମୟତା, ସମବେଦନା, ଭାବାବେଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରେମାବେଶ । କବି ହୃଦୟ ମୟୂର, ଡାହୁକ ଓ କୃଷକ ସଙ୍ଗେ ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛି ଓ ଗାୟନ କରୁଅଛି ।

ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତି ବକ୍ଷରେ ଯେଉଁ ଉଦାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିରନ୍ତର କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଅଛି ତାହା ଉପଭୋଗ କରିବା ଏବଂ ତନ୍ମୟ, ତଦ୍‌ଭାବାପନ୍ନ ଓ ତାହାର ଅଂଶୀଭୂତ ହୋଇପିବା ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ସାର ସୁଖ । କାବ୍ୟରସଯୁକ୍ତ କଳ୍ପନାମୃତମିଶ୍ର ନିସର୍ଗ ଲାବଣ୍ୟ ସମ୍ଭୋଗ ଶତଗୁଣ ମଧୁରତର; ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ କବି କହିଅଛନ୍ତି :—

"ସଂସାର ବିଷ ବୃକ୍ଷସ୍ୟ ଦ୍ୱେ ଏବ ରସବତ୍ ଫଳେ
କାବ୍ୟାମୃତ ରସସ୍ୱାଦଃ ସଜ୍ଜନୈର ସହ ।"

ଜଗତ୍‌ର ରାଜଭୋଗ ମଧ୍ୟ ଏ ସୁଖଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱବିଧାତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମପରିମାଣରେ ଏହି ସୁଖ ସମ୍ଭୋଗ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିନାହାନ୍ତି । ଧନ୍ୟ ସେହି ଭାବୁକ, ଯେ ପ୍ରକୃତିରୂପିଣୀ ତରୁଣୀର ଅପରୂପ ଲାବଣ୍ୟ ବିଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଏହି ଶକ୍ତି ଅଭାବରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବିଦ୍ୱନ୍‌ମଣ୍ଡଳୀ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ କବିତା ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ତଣ୍ଡୁଳ ଛାଡ଼ି ତୃଣ ଗ୍ରହଣ କଲା ପରି ଭାଷାର ସମାବେଶ, ଯମକ, ଅଳଙ୍କାର ଦେଖି ବୃଥା ବାକ୍‌ବିତଣ୍ଡା କରନ୍ତି । ଏତାଦୃଶ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି କବିତା ଲେଖିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ଜଗତ୍‌ର ବିଡ଼ମ୍ବନା । ଏପରି ଶୁଷ୍କ ହୃଦୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଲୋଚକ ହେଲେ କବି ଓ ପାଠକର ବିଡ଼ମ୍ବନାର ଶେଷ ନ ଥାଏ ଏବଂ ସେ ଆତଙ୍କିତ ହୃଦୟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ, "ଅରସିକେଷୁ ରସସ୍ୟ ନିବେଦନ ଶିରସି ମାଲିଖ ମାଲିଖ ମାଲିଖ ।"

ନିନ୍ଦୁକର ପ୍ରକୃତି ନିନ୍ଦା କରିବା, ତାହା ସେ କରିବ, କିନ୍ତୁ, ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ଷାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରୁ । କାରଣ,

ବରଷା କାଳ ଅଟେ ମଙ୍ଗଳକାରୀ
ପାଳଇ ପରଜାକୁ ବରଷି ବାରି ।
ବହୁ ଗୁଣୋ ରମଣୀୟୋ ଯୋଷିତାଂ ଚିତ୍ତହାରୀ
ତରୁ, ବିଟପ, ଲତାନାଂ ବାନ୍ଧବୋ ନିର୍ବିକାରଃ
ଜଳଦ ସମୟ ଏଷଃ ପ୍ରାଣିନାଂ ପ୍ରାଣ ଭୂତୋ
ଦିଶ ତୁ ତବ ହିତାନି ପ୍ରାୟଶୋ ବାଞ୍ଛିତାନି ।

ଶରତ—ଧରନ୍ତି ଅଗସ୍ତି କୁସୁମ ମଞ୍ଜରୀ
ବଙ୍କିମ ଦଶନ ଯାହା ବାଳଇନ୍ଦୁ ସରି ।

କି ସୁନ୍ଦର ଉପମା ! ବୈଜ୍ଞାନିକର ନୂତନ ସତ୍ୟ ଅବିଷ୍କାର ଯେପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାର୍ଯ୍ୟ; ସୁସଙ୍ଗତ ଉପମା ଓ ରୂପକ ସଙ୍ଗଠନ ସେହିପରି ପ୍ରକୃଷ୍ଟତମ କାହିଁକି ? ଶରତ୍‌ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବିକୁଳପତି କାଳିଦାସ କହିଅଛନ୍ତି —

କହ୍ଲାର ପଦ୍ମ କୁମୁଦାନି ମୁହୁର୍ବିଧୁନ୍ୱ
ତତ୍‌ସଙ୍ଗମାଦଧିକ ଶୀତଲତା ମୁପେତଃ ।
ଉତ୍କଣ୍ଠ ୟତ୍ୟ ତିତରାଂ ପବନଃ ପ୍ରଭାତେ
ପତ୍ରାନ୍ତ ଲଗ୍ନ ତୁ ଷାରାମ୍ବୁ ବିଧୂତ୍‌ ନାନଃ ।

ଅସ୍ମମାନଙ୍କ କବି କହିଅଛନ୍ତି—

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁସୁମ ବନୁ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ ହରି
ଶୀତଳ ସୁରଭି ପଦ୍ମ କାନନେ ସଞ୍ଚରି ।
ନଚାଇ ତରଙ୍ଗେ ନଦୀ ସରୋବର ନୀର
ନଚାଇଣ ଶସ୍ୟାବଳୀ ବହଇ ସମୀର ।

ଏହାକୁ ହିଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅଳଙ୍କାରିକଗଣ ଶବ୍ଦଚିତ୍ର (Word Painting) କହନ୍ତି । ଗୁରୁ ଧାଡ଼ି କବିତା ରୂପ ପୁଷ୍ପକ ବିମାନରେ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା ଚାତୁର୍ଯ୍ୟବଳରେ ପାଠକଙ୍କୁ ପବନ ସଙ୍ଗରେ ଘେନିଯାଇ କେତେ କେତେ ପୁଷ୍ପବନ, ପଦ୍ମକାନନ, ନଦୀ, ସରୋବର, ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଭ୍ରମଣ କରାଇ ଆଣିଲେ । ଏହି ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ଶୈଶବକାଳରୁ ମୋର ହୃଦୟରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଯାଇଅଛି ଏବଂ ନିର୍ଜନ ଭ୍ରମଣରେ ପବନ ହିଲ୍ଲୋଳ ସହିତରେ ସେହି ଶୈଶବୀୟ ଗୃହଶାଳାରୁ କେତେଥର ବହିଆସି କଲ୍ପନା-କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୋଇଅଛି । ଧନ୍ୟ କବି, ତୁମ୍ଭେ କଣ ନ କରିପାର !

ଧାନ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ ପକ୍ୱଶାଳୀ ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦର
ଦରଶନେ ଆନନ୍ଦିତ ମନ କୃଷକର ।

କୃଷକ ତ ଧାନ ଅମଳ କରିବ ବୋଲି ଅନନ୍ଦିତ । କବି ଧାନ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର ଅବ୍ୟକ୍ତ ହାସ୍ୟ ଦେଖି ଅନନ୍ଦିତ । ଏହାକୁ କହନ୍ତି 'ପର ଘରେ ମଙ୍ଗଳବାର' । କବିମାନଙ୍କର ଏପରି ମଙ୍ଗଳବାର କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି । ତେଣୁ କବି

ଗୃହିଣୀଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ପାଉଥାନ୍ତି । ଭାଗ୍ୟକୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କବି ମାସକୁ ମାସ ଦୁଇ ତିନି ଶହ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଗୃହିଣୀଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ନଚେତ୍ ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଯେ ସେପରି ଦଶା ନ ହୁଅନ୍ତା, କିଏ କହିପାରେ ?

ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନକ୍ଷତ୍ରମାଳୀ ଚନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗରେ
ଶୋଭନ୍ତି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପୁଷ୍ପ ସରି ଏ ଅମ୍ବରେ

ଆଳଙ୍କାରିକମାନେ ଦୋଷ ଉଠାଇ କରି କହିବେ ସ୍ୱର୍ଗର ପଦାର୍ଥକୁ ଉପମେୟ କରି ପୃଥିବୀର ପଦାର୍ଥକୁ ଉପମାନ କରିବା ଭୁଲ କଲେ । ଅମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, କବି ଏପରି ଭୁଲ୍ ଖୁବ୍ କରନ୍ତୁ । କବି ଓ୍ୱାର୍ଡସ୍‌ୱର୍ଥ କହିଅଛନ୍ତି :—

When all at once I saw a crowd
A host of golden daffodils
Continues as the stars that shine
And twinkle on the milky way
They stretched in never ending line
Along the margin of the bay.

ରଜନୀରେ କୁମାରୀ ଏ ମହା ଆନନ୍ଦରେ
ମଣ୍ଡିଣ ସୁନୀଳ କେଶ ଶୁଭ୍ର କୁସୁମରେ
ତାରକାମଣ୍ଡିତ ନୀଳ ଗଗନକୁ ଚାହିଁ
ହରନ୍ତି ମାନସ ନାନାରଙ୍ଗେ ଗୀତ ଗାଇ ।

ବିଶ୍ୱକର୍ମା କି ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ରମଣୀର ସେହି ସୁନୀଳ କେଶରେ ନିହିତ କରି ରଖିଦେଇଅଛନ୍ତି । କେତେ କବି, କବୀନ୍ଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଗଲେ । ସେ ଅସରନ୍ତା ଭଣ୍ଡାର ସରିଲା ନାହିଁ । କବି **Keats** କହିଅଛନ୍ତି :—**"A thing of beauty is a joy for ever."**

ଦୃଷ୍ଟିପୂର୍ବ ହୋଇ ଅଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରତୀତି,
ସୁନ୍ଦରପଣର ଚିରନ୍ତନ ସ୍ଥିତି,
ସୁନ୍ଦରେ ତୃପ୍ତିର ଅବସାଦ ନାହିଁ
ଯେତେ ଦେଖିଲେ ସେ ନୂଆ ଦିଶୁଥାଇ ।

ତରୁଣୀର ତନୁ ଅପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦରତର ସୃଷ୍ଟି କି ସଂସାରରେ ଅଛି ? ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହା ! ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅପଚୟ ହେଲେ !

ନଦୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଜଳ ଏବେ ସୁନିର୍ମଳ,
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ହରଷେ ତହିଁ ଧଳା ହଂସଦଳ ।

ରମଣୀ ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ଅବିଳତା ଥାଇପାରେ । ତାହା ଲାବଣ୍ୟର ଦୋଷ ନୁହେଁ । ଦୋଷ ଦର୍ଶକର । କଳଙ୍କିତ ପ୍ରାଣ ଭାବ-ଯୋଗ **(Association of ideas)** ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗ ସଙ୍ଗରେ ନରକକୁ ସଂଯୋଗ କରେ । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମ ଜଗତର ପଥିକ କୈଳାସର ମାନସରୋବର, ତ୍ରିଦିବଧାମର ମନ୍ଦାକିନୀ ନୀରରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରେ । ପାପ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ମନ ପ୍ରାଣ ଧଳା ହଂସ ପରି ଧବଳ, ଅନାବିଳ, ନିର୍ମଳ ପବିତ୍ର ହୋଇଯିବ ।

କାଳିଦାସ କହୁଅଛନ୍ତି :—

ହେମନ୍ତ ଓ ଶୀତ—ବହୁ ଗୁଣ ରମଣୀୟୋ ଯୋଷିତାଂ ଚିତ୍ତହାରୀ
ପରିଣତ ବହୁଶାଳି ବ୍ୟାକୁଳ ଗ୍ରାମ ସୀମଃ
ସତତମତି ମନୋଜ୍ଞ କୌଞ୍ଚମାଳା ପରୀତଃ
ପ୍ରଦିଶତୁ ହିମଯୁକ୍ତଃ କାଳ ଏଷଃ ସୁଖଂ ବଃ ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି :—

କ୍ରୀଡ଼ା କାରଣ୍ଡେ ଗୋପେ ପୀତବାସ
କିଞ୍ଚେ ହିମ ଋତୁ କହାଏ ପ୍ରବେଶ ।
କଥ ଦରସକୁ ଅତି ନିପୁନ
କହୁଁ କହୁଁ ପୋଡ଼ିଲା ପଦ୍ମବନ ।
କହୁଁ କହୁଁ ଜାଡ଼ ମାଡ଼ିପଡ଼ିଲା
କମ୍ପ ତାତରେ କେ କର ଯୋଡ଼ିଲା ।
କେହୁ ହୃଦୟେ କର ଯୁଗ ଛନ୍ଦ
କହେ ଶୀତକୁ ନଡ଼ ଚିର ନିନ୍ଦ ।
କେହି ମନ୍ଦର ଭେଦ କାରେ଼ଥିଲା,
ତାଙ୍କର ଯତ୍ନ ବହୁତ ବାଧିଲା ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କବି—

ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ହେଲା ହେମନ୍ତ ପଛକାଠ ଶିଶିରେ
ଘୋର ଜାଡ଼ ମାଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ଉହୁଁ ଉହୁଁ ମଧ୍ୟରେ ।
ଦିନ କମେ ହେଲା ନାତ୍ନ ରାତି ବଢ଼ିଲା କମେ
ଦିନକର ତେଜ କମିଲା ହିମଋତୁ ଆଗମେ ।
ଖଳା କରି ଗ୍ରାମସୀମାରେ ଧାନ ଅମଳ କରି,
ଗୃହକୁ ନିଅନ୍ତି ଆନନ୍ଦେ ବାଦ୍ୟ ଦାମା ସୁମରି ।
ପବିତ୍ର ପ୍ରଭାତ ସମୟେ ନରେ ଭକତିଭରେ
ସ୍ନାନ କରି ମତ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନରେ ।

ଋତୁ ସଂହାରର ହେମନ୍ତ-ଶୀତ ବର୍ଣ୍ଣନ ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ; ଛନ୍ଦମାଳାର ହେମନ୍ତ-ଶିଶିର ପୂର୍ବସ୍ମୃତି-ବିଜଡ଼ିତ ।

କବି ଦିନକୃଷ୍ଣ—କେହୁ ମଞ୍ଜିଷ୍ଠା ରଙ୍ଗେ କରି ସଙ୍ଗ
କଲେ ତୁଳୀ ଧୂପାଗ୍ନି ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ।

ଛନ୍ଦମାଳା— ଧନବନ୍ତ ଜନ ଅଙ୍ଗରେ ଶୀତବସ୍ତ୍ର ବାନ୍ଧିଲେ ।
ଦରିଦ୍ରେ ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦରି ଶୀତକଷ୍ଟ ସହିଲେ ।

ଏଠାରେ କବି କି କୌଶଳରେ ମାନବପ୍ରତି ମାନବର ପ୍ରେମ ଉଦ୍ରିକ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି ! କବିଙ୍କ ପ୍ରେମନେତ୍ର କାହା ଆଡ଼କୁ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଅଛି ? ଶାଲ ଦୋଶାଲରେ ଆବୃତ ଧନୀ ଆଡ଼କୁ, ନା ଯେଉଁ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟପ୍ରପୀଡ଼ିତ ବ୍ୟକ୍ତି ସୁଦୂର ପଲ୍ଲୀରେ, ଜନତାପୂର୍ଣ୍ଣ ନଗରୀରେ ବୃକ୍ଷମୂଳେ, ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରରେ, ବିଜନ ପଥପାର୍ଶ୍ୱରେ ଘୋର ଅରଣ୍ୟରେ ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦରି ଶୀତ କଷ୍ଟ ସହୁଅଛନ୍ତି ? ଯାହାର ଚକ୍ଷୁ ଅଛି ସେ ଦେଖୁ ।

ଅଖୁ କ୍ଷେତ ଦକ୍ଷେ ଯତନ ଅଖୁଶାଳରେ ବସି
ଗ୍ରାମକଥା ଗ୍ରାମବାସି ଏ ଗଳ୍ପ କରନ୍ତି ବସି ।
ଅଖୁ ଭାଙ୍ଗି ରସ ମଧୁର ପିଇ ବାଳକଗଣ
ବୁଲନ୍ତି ରୌଦ୍ରରେ ହରଷେ ପୂରିଅଛି ବଦନ ।
ପ୍ରଚୁର ଗୁଡ଼ ବଜାରେ ସ୍ୱାଦୁଶାଳୀ ପୂରମଃ
ପ୍ରବଳ ସୁରଭି କେଳକୀର ବଦର୍ପଧର୍ମଃ

ପ୍ରିୟଜନ ରହିତାନାଂ ବର୍ତ୍ତ ସନ୍ତାପ ହେତୁଃ
କ୍ଷିଶିର ସମୟ ଏଷଃ ପ୍ରେୟସେ ବୋ୍ୟସ୍ତୁ ନିତ୍ୟଂ ।

"ଶୀତ ଅନ୍ତେ ପୁଣି ଆସିବ ମଧୁମୟ ବସନ୍ତ,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ବିଶ୍ୱକାରଣ ତୋର ଦୟା ଅନନ୍ତ ।"

କାଳିଦାସଙ୍କ ଭାବ ପୃଥିବୀର, ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କ ଭାବ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନୁହେଁ କି ? "ଶୀତ ଅନ୍ତେ ତ ମଧୁମୟ ବସନ୍ତ ଆସିବ" କିନ୍ତୁ ଛନ୍ଦମାଳା ପର ମଧୁର କବିତା ଆଉ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ବାହାରିବ କି ?*

ଛନ୍ଦମାଳା

୨ୟ ଭାଗ (ସମାଲୋଚନା)

ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ ଛନ୍ଦମାଳା ଉତ୍କଳବିଖ୍ୟାତ କବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ କୃତିକ । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଧ୍ରୁବ, ଶ୍ରୀରାମବନବାସ, ନଦୀପ୍ରତି, ଶୋଭା, ଧ୍ୱନି, ଋତୁ ଆଦି ଅନେକଟି କବିତା ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଅଛି । ଉକ୍ତ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ପାଠକଲାବେଳେ ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବ ଉଦୟ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ମୁଁ ନିମ୍ନରେ ବିବୃତ କଲି ।

(୧) ଧ୍ରୁବ :—ଧର୍ମବହ ଧୁରନ୍ଧର ପ୍ରଭୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ପୂଜାରେ ହସ୍ତୋତ୍ତୋଳନ କରିବା ଓ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭାବରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରି ତାଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ବସି ସଂସାରର ଉତ୍ତେଜନାରେ ଉତ୍ତେଜିତ ଓ ଦୁଷ୍ପ୍ରବୃତ୍ତିନାରେ କଳଙ୍କିତ ପ୍ରାଣକୁ ପବିତ୍ରୀକୃତ କରିବା ଯଦିବା ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷଣ ତଥାପି ତାହା କରିବାର ଅଧିକାର ସମସ୍ତଙ୍କର ନ ଥାଏ । ବିଶେଷତଃ ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ତାହା ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅଭାବ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କ ହୃଦୟ ଧର୍ମପ୍ରବଣ ନୁହେଁ ।

* ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ "ଛନ୍ଦମାଳା" ସମାଲୋଚନା—ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ୧୩୦୭ ସାଲ ୨ୟ ଭାଗ ୧୧ଶ ଓ ୧୨ଶ ସଂଖ୍ୟା ଏବଂ ୩ୟ ଭାଗ ୧୦ମ ସଂଖ୍ୟାରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ସଂଗୃହୀତ ।

ଯଦିବା ଅସ୍ମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତ ନାସ୍ତିକର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିରଳ ତଥାପି ସନ୍ଦେହବାଦୀ, ପ୍ରାର୍ଥନାବିରୋଧୀ ତାର୍କିକଙ୍କର ଅଭାବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଯଦିବା ସ୍ୱଭାବତଃ ଧର୍ମପ୍ରବଣ ତଥାପି ଶିକ୍ଷା ଓ ସହବାସର ଅଭାବରୁ ଅନେକଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଧର୍ମପ୍ରବଣତା ଗୁଣର ବିକାଶ ଏମନ୍ତ କି ଅଭାବ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । 'ସ୍ତବ' କବିତାର କବିଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଧର୍ମପ୍ରବଣତା ଗୁଣ ପୂରିରହିଛି । ତାଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଜୀବନ ଅଛି । ପ୍ରକୃତ ଧାର୍ମିକର ହୃଦୟୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ଧର୍ମପିପାସୁର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଅଧିକନ୍ତୁ ତାହା ଅତି କଠିନ ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ବଜ୍ରବେଗରେ ଆଘାତ କରେ ଏବଂ ସେ ହୃଦୟକୁ ପବିତ୍ର ଓ ସ୍ୱର୍ଗାଭିମୁଖୀନ କରିଦିଏ ।

(୨) ଶ୍ରୀରାମବନବାସ :—କରୁଣ ରସପ୍ରଧାନ ରାମାୟଣର କରୁଣ ରସର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଉଦାହରଣ । ମୁଗ୍ଧ ଅଯୋଧ୍ୟାନିବାସୀ ନିଖିଳ ମାନବପ୍ରାଣରୁ ଉତ୍ଥିତ ବିଷମ ଶୋକର ଚମତ୍କାର ବହିଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରସ ବର୍ଣ୍ଣନରେ କବି ମଧୁସୂଦନ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ହେଲେହେଁ ତାଙ୍କର କବିତା କରୁଣରସପ୍ରଧାନ । ଏକେ ତ ଶବ୍ଦସୃଷ୍ଟି କାରୁଣ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ, ତହିଁରେ କବିଙ୍କର ଲଳିତ ପଦବିନ୍ୟାସ ଓ ଭାବକଳାପକତାର ସମାବେଶ ମଣିକାଞ୍ଚନର ସଂଯୋଗ ସଦୃଶ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଅଛି ।

ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ଧୀରତା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ନାୟକର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣକୁ ଏରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନ କରିବା ଉଚିତ, ଯହିଁରେ କି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ବିକାଶ ସୂଚିତ ନ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସବୁ କବି ଏହା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । "ଶ୍ରୀରାମବନବାସ"ର କବି ଯେରୂପଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ପଠନମାତ୍ରକେ ହୃଦୟ ମୋହିତ ହୁଏ । କାରଣ କବି କରୁଣରସ ସଙ୍ଗରେ ବୀରରସର ସଂଘାତ କରି ରସଭଙ୍ଗ କରିନାହାନ୍ତି ।

(୩) ନଦୀପ୍ରତି :—ଏ ପଦ୍ୟଟି ବିଶେଷ ଅନୁପ୍ରାସସହକାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ଏ କବିତାରେ "ଦୁନ୍ଦୁଭି", "ଗୁହାଳି", "ନକଡ଼", "ହଁ ହଁ", "ଧାଡ଼" ଇତ୍ୟାଦି ଦେଶଜ ପ୍ରଚଳିତ ଅଥଚ କବିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦକଳାପ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ।

କବିତାଟିର ଭାଷା ନଦୀସ୍ରୋତର ଗତିର ପ୍ରତିଧ୍ୱନିସ୍ୱରୂପ ।

"ବିଶାଳ ଶିଳାରାଶି ଭେଟିଲି ବାଟେ ଆସି
ରୁନ୍ଧି ତୋ' ପଥ ସେ ବାଧାରେ
ଝମ୍ପା
ମେଘ ମନ୍ଦ୍ର ଅନ୍ତର ଧ୍ୱନିଲି ଅକାଶର
ତୋ' ପ୍ରାଣ ଆବେଗ ବଢାଇ
ତୋ'ସଙ୍ଗେ ବର୍ଷାବାରି ସୁମଧୁର ଝଙ୍କାରି
ପଡ଼ିଲି ତୋ' ବକ୍ଷରେ ଯାଇଁ ।

ନଦୀତଟର ହାଟ, ବାଟ, ବନ, ଗ୍ରାମର ଚିତ୍ର ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଥଚ ମୋହମଯ଼ୀଚିତ୍ତାମଯ଼ । ଦୃଶ୍ୟମାନ ବିଶ୍ୱସଂସାରର ଯାବତୀଯ଼ ପଦାର୍ଥ ଅହରହ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ନୂତନତ୍ୱ ଓ ମୋହ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କ୍ରମଶଃ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଥାଏ । କବି ପ୍ରତିଭା ସ୍ୱୀଯ଼ ମହତୀ କଳ୍ପନାଶକ୍ତି ବଳରେ ପ୍ରୋକ୍ତ ନୂତନତ୍ୱକୁ ପୁନରାନଯ଼ନ କରି ନିତ୍ୟ-ଲକ୍ଷିତ ପଦାର୍ଥସକଳର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅପୂର୍ବ ମୋହାବରଣ ବେଷ୍ଟିତ କରାଇଦିଏ । ସେ ମୋହରେ ଭେଟେ ସୁଖ । ତାହାହିଁ ସତ୍ୟକାଳର ପ୍ରଭାବ । ଯେଉଁ ସତ୍ୟକୁ ଚକ୍ଷୁପଟରୁ ଅପସାରିତ କରିଥାଏ କବିପ୍ରତିଭା ମାନବକୁ ପୁଣି ସେହି ସତ୍ୟ-ଧନର ଅଧିକାରୀ କରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଦୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ କିରୂପ ଗ୍ଲାନିବାଞ୍ଛ ସଦୃଶ ବୋଧ ହୋଇପାରେ ଏବଂ କବିପ୍ରତିଭା କିରୂପ ପୁରାତନ ପଦାର୍ଥକୁ ଚିର ନୂତନ ବେଶରେ ସଜାଇ ଦିଏ, ତାର ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ କେତେକ ପଂକ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କଲୁ ।

କାହିଁ ନଈକୂଳ ଧରି ଚରାଏ ଗୋ ବାଳୁରୀ
ଗଉଡ଼ ମୁରଲି ବଜାଇ,
କାହିଁ ଧାନ ଅମଳ କରଇ କୃଷିବଳ
ଖଳାରେ ନେଇଁଳା ପକାଇ,
କାହିଁବା ତଟ କାନନରେ
ଭୀଷଣ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ବିହରେ,
କାହିଁ ଭୀମ ଶ୍ମଶାନେ ଗୃଧ୍ର ଶୃଗାଳ ଶ୍ୱାନେ
ବୁଲନ୍ତି ବିକଟ ନାଦରେ ।

କବି ଏଠାରେ ଯାହା ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଅଛନ୍ତି, ତନ୍ମୋଧ୍ୟ 'ବହୁ ବିଷୟ ପାଠକ ମନରେ ଉଦିତ ହୁଏ । ଏଠାରେ ସେପରି ହୋଇଅଛି ।

ଯେଉଁମାନେ ବଙ୍ଗକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ "ନିର୍ଝରେର ସ୍ୱପ୍ନଭଙ୍ଗ" ନାମକ କବିତା ପାଠ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଉକ୍ତ କବିତାଟି ସହିତ "ନଦୀପ୍ରତି" କବିତାକୁ ତୁଳନା କରି ଦେଖିଲେ ଦେଖିପାରିବେ ଯେ, ସମଗ୍ର ଶେଷ ପଦ୍ୟଟିରେ ପ୍ରଥମର ଛାୟା ପତିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ରବୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ପଦ୍ୟ ଟେନିସନ୍ ସାହେବ ଓ ମଧୁବାବୁ ଉଭୟଙ୍କ ପଦ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦରତର ଓ ଗମ୍ଭୀରତର ।

(୪) ଶୋଭା :—ନିତ୍ୟଦୃଷ୍ଟ ସଂସାର ଅଭ୍ୟାସବଶତଃ ନୀରସ ବୋଧହୁଏ । କିନ୍ତୁ ସୁଦକ୍ଷ ଚିତ୍ରକରଙ୍କ କୁଶଳ ମନୋମୋହନ ତୁଳିକା ଉନ୍ମେଷିତ ଚିତ୍ର ଓ ସତ୍‌କବିର ସତ୍‌କବିତା ପାଠ କଲେ ପ୍ରାଣ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଭାବରସରେ କଉତି ଓ ଆର୍ଦ୍ର ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ମନେହୁଏ, ଆହା ! ଏ ବିଶ୍ୱସଂସାର କି ନୂତନ, କି ମଧୁମୟ ! ପାଠକ ଏ ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ନିମିତ୍ତ "ଶୋଭା" ସଂଗୀତ ପଢ଼ିବେ ।

(୫) ପଦ୍ମ :—ଏହି କବିତାଟିର ଭାବରୂପ ଜୀବନ ଆମୂଳଚୂଳ ଅତି ମୃଦୁ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ । ପଢ଼ିଲେ ମନେହୁଏ ଯେ କବି ଭାବ ଦେହରେ ଆଘାତ ନ ଲାଗିବା ପକ୍ଷରେ ବିଶେଷ ସାବଧାନ । କେତେ ଥର ପଦ୍ମ ଦେଖି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଭାବରସରେ ଆର୍ଦ୍ର ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଭାବୁକ ହୃଦୟର ଗୋଟିଏ ଅଭାବ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାଷା ବଳରେ କବିତାଟିର ପ୍ରକାଶଦ୍ୱାରା ଆଜି ପୂରଣ ହେଲା । ଭାଷାର ଲାଳିତ୍ୟ ବିଷୟରେ କବି କିପରି ମନୋଯୋଗୀ ତାହା ଅଳ୍ପ ମନୋଯୋଗପୂର୍ବକ ଅନୁଧାବନ କଲେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେବ । ଦେହର ପ୍ରତିଶବ୍ଦସୂଚକ ଅଙ୍ଗ, ଅପଘନ ଇତ୍ୟାଦି କେତେ ଶବ୍ଦ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ "ତନୁ" ଶବ୍ଦଟି କି ମଧୁର ଓ କବିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ! କବି ସେହି ଶବ୍ଦଟି ହିଁ ବାଛିଅଛନ୍ତି ।

ଟଳ ଟଳ ସୁନୀଳ ସରସୀ ଜଳ
ଢଳ ଢଳ ଶ୍ୟାମଳ ନଳିନୀ ଦଳ
ଟଳ ଟଳ ଭାସ୍କର ରଶ୍ମି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ତା' ମଧ୍ୟେ ଢଳ ଢଳ ତୁହି କମଳ ।

ଏହି ଅନୁପ୍ରାସବହୁଳ ସଂକ୍ତିକଳାପ ଭିତରେ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ଶବ୍ଦାବଳୀର ବିଶେଷ ସମାବେଶ । ଏଠାରେ "ଭାସ୍କର" ଶବ୍ଦଟିର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅର୍ଥ ଅଛି ।

କର୍ଣ୍ଣବଧ :—ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ, ମଧୁବାବୁଙ୍କର କବିତା କେବଳ ଶାନ୍ତ, କରୁଣାରସପ୍ରଧାନ, "କର୍ଣ୍ଣବଧ" ପାଠ କଲେ ସେମାନଙ୍କର ସେ ଧାରଣା ଉପଯୁକ୍ତପ୍ରମାଣରେ ବଦଳିପାରେ । "ମହାଯାତ୍ରା"ର ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ସଦୃଶ ବୀରରସ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିରଳିତ, ସେ ସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏହା ନୂତନ ନ ହୋଇପାରେ, ତଥାପି ଏଥିରେ ରୁଧିର-ଉତ୍ତପ୍ତକାରୀ ଉପାଦାନ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି ।

ସମଗ୍ର ପୁସ୍ତିକା ପାଠରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କବିଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଗୁଣର ପରିଚୟ ପାଇଅଛୁଁ ।

୧ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏମନ୍ତ ମୋହ ଅଛି, ଯାହାକୁ ପାଠକମାନଙ୍କେ ମାଠକ ମନରେ ଅପୂର୍ବ ମାୟାଜାଲ ବିସ୍ତାରିତ ହୁଏ ।

୨ । କବି ଶବ୍ଦ ନିର୍ବାଚନ ବିଷୟରେ ଅତି ସାବଧାନ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

୩ । ତାହାଙ୍କ ଭାଷା ଲଳିତ, ମଧୁର ଏବଂ ସରଳ, ଅଥଚ ସର୍ବସ୍ଥ ଯେ ସହଜ, ଏପରି ନୁହେଁ ।

୪ । କୌଣସି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କବି ସାଧାରଣ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଯେମନ୍ତ ନଜର, କଞ୍ଜାଳ, ବେଙ୍ଗଳା ଇତ୍ୟାଦି ।

୫ । କବିଙ୍କର ଭାଷା ଅନୁପ୍ରାସବହୁଳ । ସମଗ୍ର ପୁସ୍ତିକାର ନାନା ଅଂଶରେ ଏହାର ନିଦର୍ଶନ ମିଳିବ ।

୬ । ତାଙ୍କର ଭାଷା ଭାବାନୁଗାମିନୀ ।

୭ । ତାଙ୍କର ପଦ୍ୟସକଳ ପୁରାତନ ପ୍ରଥାନୁଯାୟୀ ରାଗିଣୀଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ପାଠକମାନଙ୍କର ସୁବିଶେଷ ମନୋମୋହନ ହୋଇଛି ।

୮ । କବି ସମଗ୍ର ପୁସ୍ତିକାରେ ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କ୍ଷମତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି ।

୯ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତା ସ୍ୱାଭାବିକ । କବିଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ନୈସର୍ଗିକ ଆବେଗ ଅଛି ।

୧୦ । କବି ପ୍ରକୃତିର ରୂପସୌଭାଗ୍ୟା ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କବିତା ନିଷ୍ପଙ୍କ । ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭାବ ପବିତ୍ର ଓ ପ୍ରେମ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ । ତାଙ୍କର ଉପମା ଓ ରୂପକଗୁଡ଼ିକ ଉଦାର ଓ ବିଶ୍ୱଜନୀନ । ସମଗ୍ର ପୁସ୍ତକରେ ଉପଦେଶାତ୍ମକ ବାକ୍ୟସକଳ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପଡ଼ିଅଛି ।

୧୧ । କବିଙ୍କ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ ଅତି ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଛି ।

ଆମ୍ଭେମାନେ କବିଙ୍କର ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲୁଁ । ତାଙ୍କର କେତେକ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

୧ । ଯେଉଁଠାରେ କବି ଶାନ୍ତ ଓ କରୁଣରସାତ୍ମକ କବିତା ଲେଖି-ଅଛନ୍ତି ସେଠାରେ ସେ ଉଦ୍ଭାବନ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବୀରରସାତ୍ମକ କବିତାରେ ସେ ଅନୁକରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

୨ । ତାଙ୍କର କେତେକ କବିତା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱପ୍ରଧାନ ଥିବାରୁ ତାହା ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ମନୋମୋହନ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏଥିପାଇଁ ପାଠକଙ୍କର କବିତ୍ୱ ଦରକାର । ଉପରୋକ୍ତ ବିଷୟଟି ଦୋଷ ନ ହୋଇ ଗୁଣ ହୋଇପାରେ ।

୩ । କବିଙ୍କର ଉପମା ଓ ରୂପକରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ନାହିଁ । କବି ମଧୁସୂଦନ ଓ କବି ରାଧାନାଥ, ଉଭୟ ପ୍ରକୃତିର ଶୋଭା ସନ୍ଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରାଧାନାଥ ଯେଉଁ ପ୍ରକୃତିର ଶୋଭାକୁ ଚିରସଧବା ପୂର୍ଣ୍ଣଯୌବନା ନାରୀରୂପେ ଦେଖନ୍ତି, ମଧୁବାବୁ ତାହାକୁ ଚିରକୁମାରୀ ରୂପରେ ଦେଖନ୍ତି । ଉଭୟ କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ତଦନୁରୂପ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ରାଧାନାଥବାବୁଙ୍କ ଭାରତୀ-ଗୃହିଣୀ ଦୋଷଗୁଣ, ରୁଢ଼ତା, କୋମଳତା ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଘରକରଣା କରନ୍ତି ଓ କବିଙ୍କ ନିକଟରେ କେତେବେଳେ ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟ, କେତେବେଳେ ବିଳାପ କରନ୍ତି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଭାରତୀ ସଙ୍କୁଚିତା, ଈଷତ୍ ଲଜ୍ଜିତା ଓ ମୃଦୁଭାଷସମ୍ପନ୍ନା । ସେ ସୁଖରେ ଈଷତ୍ ମୃଦୁହାସ୍ୟ ଏବଂ ଦୁଃଖତାପରେ ବିଷଣ୍ଣ ମୁଖଭଙ୍ଗୀରେ ଅସ୍ଫୁଟଭାବରେ ସ୍ୱୀୟ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ବିନୀତ ଭାବରେ ସ୍ୱୀୟ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲୁଁ । ପାଠକମାନଙ୍କୁ ନିବେଦନ ଯେ, ସେମାନେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାର ଏତାଦୃଶ ବିସ୍ତୃତ ସମାଲୋଚନାର କାରଣସ୍ୱରୂପ ନିମ୍ନୋଦ୍ଧୃତ କବିବଚନ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।

"କୌଣସି ଲେଖକଙ୍କର କବିତା ଯେ ସକଳ ପାଠକଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିବ, ଏଭଳି ଦୁରାଶା କେହି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାହାର ମର୍ମ ଗ୍ରହଣରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଉପଭୋଗର ଆନନ୍ଦ ମୁକ୍ତଭାବରେ, ପ୍ରକାଶ କରେ ତାହାର ଉତ୍ସାହ ଲେଖକଙ୍କ କାବ୍ୟ-କାନନରେ ବସନ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ସମୀରଣ ତୁଲ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।"

ପରିଶେଷରେ କବିବରଙ୍କ ନିକଟରେ କ୍ଷୁଦ୍ରବୁଦ୍ଧି ଲେଖକର ପ୍ରାର୍ଥନା ଏହି ଯେ, ସେ ତାହାର ଲେଖାକୁ ସମାଲୋଚନାସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ୱୀକାରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାର ଧୃଷ୍ଟତା ମାର୍ଜନା କରିବେ ।

ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଭାଷା

ବିଶ୍ୱ-ଭାରତରେ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନ ହେଲେ ଭାରତବାସୀଗଣ ଗୋଟିଏ ମହତ୍ ଜାତିରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ସଙ୍ଗେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱରେ ସମକକ୍ଷ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ତିନିଗୋଟି ଉପାୟରେ ମନୁଷ୍ୟ-ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ହୁଏ ଏବଂ ସେମାନେ ଏକଜାତିଭୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, (୧) ଧର୍ମ (**Unity in Religion**), (୨) ଶାସନ (**Unity in Govornment**), (୩) ଭାଷା (**Unity in Language**) ।

ପ୍ରଥମ

ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଏକତାର **ଆଶା** ଭାରତବର୍ଷ ସଦୃଶ ବହୁ **ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ** ସମ୍ପ୍ରଦାୟ-ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଦେଶରେ ସୁଦୂରପରାହତ । ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାମାଜ-ସଂରକ୍ଷଣ ସମ୍ଭୂତ ଏକୀକରଣର ଭାବ ଭାରତବାସୀର ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ଦେଇଅଛି ଏବଂ ତାହାର ଅଲକ୍ଷିତ ବା ଲକ୍ଷିତ ଫଳସ୍ୱରୂପ ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳରେ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ **ଆର୍ଯ୍ୟ**ସମାଜ, ବଙ୍ଗଦେଶର ରାମମୋହନ ରାୟଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ପ୍ରମୁଖ ସଂସ୍କାରକ ସଂପ୍ରଦାୟ ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଏକୀକରଣ ବିଷୟରେ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟୟନ, ଭ୍ରମଣ କିମ୍ବା କାର୍ଯ୍ୟୋପଲକ୍ଷରେ ଏ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ବିଦେଶ ଗମନ ଏବଂ ବୈଦେଶିକମାନଙ୍କର ଏତଦ୍ଦେଶ ଗମନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଧର୍ମଯାଜକବୃନ୍ଦଙ୍କର ଧର୍ମ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରସୂତ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଭାବର ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ଏକତାବନ୍ଧନର ଅଭିମୁଖରେ ଭାରତ-ପୋତର ଗତି ପରିଚାଳିତ କରୁଛନ୍ତି ।

'ଉତ୍କଳମାଧୁରୀ' [illegible] ଭାଗ, ୧ମ ସଂଖ୍ୟା ୧୩୨୭ ସାଲରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ଅପିଚ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମବିଷୟକ ଏକତା ଯେ ଅଛି ନାହିଁ, ଏ କଥା ମନେ କରିନେବା ଗୋଟିଏ ଭ୍ରାନ୍ତି । ହିମାଦ୍ରିଠାରୁ ସେତୁବନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ବେଦ, ଏକ ରାମାୟଣ, ଏକ ପୁରାଣ, ସେହି ସଂହିତା ଶାସ୍ତ୍ର ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଅଟଳଅଚଳ, ତୁହିନଧବଳ, ଚିର ପୁରାତନ ହିମଗିରିର ପାଦଦେଶରେ ଯେଉଁ "ସୀତାରାମ" ପ୍ରେମିକ ଭକ୍ତର ହୃଦୟଭଲ୍ଲି ରସାର୍ଦ୍ର କରିଦେଉଅଛି ସେହି "ସୀତାରାମ" ଦକ୍ଷିଣଭାରତର ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବିତ ଅରଣ୍ୟାନୀରେ ଭକ୍ତର କଣ୍ଠକୁ ଉଦ୍ଧ୍ୱନିତ କରୁଅଛି । ଏହା ଯେବେ ଏକତା ନୁହେଁ, ତେବେ ତାହା ଯେ କିମାକାର ବସ୍ତୁ ତାହା ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାତ । ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ସେହି ମନ୍ତ୍ର, ସେହି ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ, ସେହି ଏକ ବ୍ରହ୍ମନାମ ହରିଦ୍ୱାର, ଦ୍ୱାରକା, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର, ରାମେଶ୍ୱର ଭକ୍ତ ହୃଦୟ ଆପ୍ଳୁତ କରୁଅଛି । ଏହା ଯେବେ ଏକତାରେ ନୁହେଁ ତେବେ ତାହା ଆକାଶ-କୁସୁମ ହେଉ ।

ନାନା ଦିଗ୍‌ଦେଶରେ ନାନା ସାଧୁସଜ୍ଜନ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଏକତ୍ୱ ଅଡ଼କୁ ଭାରତକୁ ଅଭିମୁଖୀନ କରାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି । କେତେ କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର, ବୃହତ୍ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ, ଚୈତନ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଦେହପାତ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ସେହି ଭାବକୁ ହିଁ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତ ନିକ୍ଷେପବତ୍ ଏହି ମହତ୍ କର୍ମ ସାଧନରେ କିୟତ୍‌ପରିମାଣରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଅଛି । ନଚେତ୍ କାହାର ସାଧ୍ୟ କଣ ଥିଲା ଯେ ଏଡ଼େ ବୃହତ୍ ମହାଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏକଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ଏକଅଡ଼କୁ ଦେଖାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ଓ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଏତିକି କରିଅଛି ଯେ, ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସେହି ପୁରାତନ ଏକତ୍ୱ ଅଡ଼କୁ ଚକ୍ଷୁରୁନ୍ମୀଳନ କରାଇଅଛି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ତାହା ଅନ୍ୟ କିଛି କରିପାରେ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକ ହେବା, ହିନ୍ଦୁରୂପେ, ଭାରତବାସୀ ରୂପେ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍‌ରୂପେ ନୁହେଁ ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଭାବାପନ୍ନ ଏକ ମହତ୍ ଜାତିରୂପେ ବୈଦେଶିକ ଭାବାପନ୍ନ ଜାତିରୂପେ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ କହିଅଛୁ, ଏହି ଆଶାର ଫଳ ସୁଦୂର ଭବିଷ୍ୟତର ଗଭୀର ଯୁଗାନ୍ଧାର ଗର୍ଭରେ ନିହିତ ଅଛି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ (ଶାସନର ଏକତ୍ୱ)

ମଙ୍ଗଳମୟ ଜଗତ୍‌ସ୍ରଷ୍ଟା କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ କରାନ୍ତି ତାହା ମନୁଷ୍ୟବୁଦ୍ଧିର ଅଗୋଚର । ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ବଣୀ

ଏଲିଜାବେଥଙ୍କ ଠାରୁ ଭାରତ ବାଣିଜ୍ୟର ଆଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରି ସୁଦର୍ଶନରେ ଭାରତରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବାଣିଜ୍ୟସୂତ୍ରରେ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ସୂତ୍ରରେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପଣ ଓ ପ୍ରାଥମିକ ଶାସନ ନିତାନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନ ହେଲେହେଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣା ସେ କ୍ଷତିକୁ ଯଥେଷ୍ଟରୂପେ ପୂରଣ କରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମଗ୍ର ଭାରତବାସୀ ଏକ ରାଜଶକ୍ତିର ଛାୟାତଳେ ବାସ କରୁଛୁ । ସତ୍ୟକଥା ଯେ ଅଶୋକ, ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଓ ଅକବରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଭାରତ କିଛିକାଳପାଇଁ ଏକ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା କେତେକ ବିଷୟରେ ମାତ୍ର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତର ଏକ ସୀମାରେ ଅଘାତ ଲାଗିଲେ ଅପର ସୀମାରେ ସ୍ପନ୍ଦନ ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଛି । ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଉପରେ ବିପଦ୍-ପାତ ହେଲେ ବଙ୍ଗବାସୀର ପ୍ରାଣରେ ଅଘାତ ଲାଗୁଛି । ଏକ ରାଜପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ସମଗ୍ର ଭାରତବାସୀ ସାନନ୍ଦଚିତ୍ତରେ ଉପଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏକ ରାଜପୁରୁଷଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ଫଳରେ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଅପାତତଃ କୌଣସି ରାଜପୁରୁଷଙ୍କ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ ବା ନିର୍ଦ୍ଦୟତାର ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଭାରତବାସୀ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ନ ହେଉନ୍ତୁ, ତଥାପି ଭବିଷ୍ୟତ୍ ବିପଦ୍‌ପାତର ସମ୍ଭାବନାରେ ସେ ସ୍ୱଦେଶବାସୀ ପକ୍ଷ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଅଛି । କାରଣ ସେ ମନେ କରୁଛି, ଆଜି ତାହା ଭାଇର କ୍ଷତି ହେଲା । କାଲିକି ତା'ର ହେବ ! କାରଣ ସମଗ୍ର ଭାରତ ଏକ ନୀତିରେ ପରିଗୃହୀତ ।

ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ କାଳ୍ପନିକ ଭବିଷ୍ୟତର ଚିତ୍ର କି ବୈଚିତ୍ର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ! ପୁରାତନ ଭାରତର ରାଜଧର୍ମ ଥିଲା ଓ ରାଜନୀତି ଥିଲା, ସାହସ ଓ ବୀରତ୍ୱ ଥିଲା, ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲା । ନ ଥିଲା କେବଳ ଏକତା । ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଭାରତ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ଖଣ୍ଡରାଜ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଅଗଣ୍ୟ ଭୂପତିଗଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟସକଳ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କଳହରେ ଲିପ୍ତହୋଇ ବହିଃଶତ୍ରୁର ଆକ୍ରମଣକୁ ସହଜସାଧ୍ୟ କରିଦେଉଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ, ପରେ ଦ୍ରାବିଡ଼, ତା'ପରେ ଆର୍ଯ୍ୟ, ତା'ପରେ ଅଫଗାନ, ପଠାଣ, ମୋଗଲ ଏବଂ ଶେଷରେ ଇଉରୋପୀୟ ଜାତିବୃନ୍ଦ ଭାରତକୁ ଆସି ଏହି ଦେଶକୁ ପୃଥିବୀର **miniature microcosm** କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । କାହାର ଶକ୍ତି ଅବିମିଶ୍ର ଭାବରେ ରକ୍ଷିତ ହୋଇନାହିଁ ଅଥଚ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଜାତି ଓ ଶକ୍ତି ଘେନି ଗର୍ବିତ । କେଉଁଠି ପ୍ରାଚୀନ ଶୂଦ୍ର, ଆଶ୍ରିତର ଧ୍ୱଜା

ପ୍ରତାପାନ୍ୱିତ ଥିଲେ, ତତ୍ପରେ କୋଶଳ, କାଶୀ, ଶେଷରେ ମଗଧ ସେ କ୍ଷମତା ଲାଭ କଲେ । ତତ୍ପରେ ରାଜପୁତଗଣ ନିଜକୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ନାମରେ ପରିଚିତ କରାଇ କେତେକାଳ ବୀରାଗ୍ରଗଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରବଳପ୍ରତାପୀ ପଠାଣ ଓ ମୋଗଲଙ୍କ ଶକ୍ତି ନିକଟରେ ପରିଶେଷରେ ସେମାନେ ମସ୍ତକ ଅବନତ କଲେ । ମଧ୍ୟରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତାପ ମସ୍ତକ ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଆଶା କରିଥିଲା, ତାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ଏବଂ କାଳର କରାଳଗର୍ଭରେ ସେ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ପ୍ରତାପ ଲୀନ ହୋଇଗଲା । ଭାରତ ଲାଗି ନାନା ଇଉରୋପୀୟ ଜାତିମଧ୍ୟରେ ବିଷମ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଶେଷରେ ବ୍ରିଟିଶ କେଶରୀଙ୍କର ଜୟ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଭାରତାକାଶରେ ଉଡ୍ଡୀନ ହେଲା । ବିଧାତାଙ୍କ ଶୁଭଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଆଜି ଭାରତ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସୁଖଶାନ୍ତିରେ ବାସ କରୁଅଛି । ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କଂପାନୀଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର କଥା ଇଂରାଜୀ ମନୀଷୀଗଣ ନିନ୍ଦା କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଯଦ୍ୟପି ନାନା ଉପାୟରେ ବହୁବାଣିଜ୍ୟହୀନ ଭାରତ ଧନକୁବେର ନିର୍ଦ୍ଧନ ହୋଇଯାଉଅଛି, ଯଦ୍ୟପି କୌଣସି କୌଣସି ରାଜପୁରୁଷଙ୍କର ଭାରତବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା ଓ ଅତ୍ୟାଚାର କଥା ନିର୍ଦ୍ଦୟରୂପେ ସତ୍ୟ, ଯଦ୍ୟପି ହୀନଚରିତ୍ର ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଭାରତ ଲଲନାର ପବିତ୍ର ସମ୍ମାନ ସମୟ ସମୟରେ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହେଉଛି, ତଥାପି ନ୍ୟାୟଶୀଳ ବ୍ରିଟିଶ ସିଂହାସନର ଛାୟାତଳେ ଭାରତବାସୀ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ନିରାପଦଭାବରେ ସ୍ୱୀୟ ଘର୍ମ ବିନିମୟରେ ଉପାର୍ଜିତ ଅର୍ଥ ଓ ପ୍ରାଣ ବିନିମୟରେ ରକ୍ଷିତା ବନିତାକୁ ଉପଭୋଗ କରୁଅଛି ଓ ଇଂରେଜ ରାଜଶକ୍ତିର ଛାୟାତଳେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସମାଜ, ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ ଇତ୍ୟାଦି ମନୁଷ୍ୟ-ସଭ୍ୟତାର ନାନା ଉପାଦାନରେ ସମ୍ୟକ ଉନ୍ନତିଲାଭ କରିବାକୁ ସୁବିଧା ଓ ଅବକାଶ ପାଇଅଛି । ପୁରାତନ କୁସଂସ୍କାରକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଭବ ଭାବକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିଅଛି । ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱ ବାସ୍ତବିକ ଭାରତବାସୀପ୍ରତି ବିଧାତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଶୁଭାଶୀର୍ବାଦ ।

ତୃତୀୟ (ଭାଷାରେ ଏକତ୍ୱ)

ଭାରତରେ ଅନ୍ତତଃ ହିନ୍ଦୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକତ୍ୱ ଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପରେ ସଂସ୍କୃତ, ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ଓ

କଥିତ ଭାଷା ଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ 'ପ୍ରାକୃତ' ନାନା ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଭାଷା ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ହିନ୍ଦୀ, ବଙ୍ଗଳା, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀ, ଓଡ଼ିଆ ଇତ୍ୟାଦି ଭାଷାର ଆକାର ଧାରଣ କରିଅଛି । ଉକ୍ତ ଭାଷାକୁ କଥିତ ଭାଷାରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଭାଷାକୁ ଲିଖିତ ଭାଷାରୂପେ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା କେତେକ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲୋକ ଅନୁଭବ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାର ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଭାରତ ବ୍ରିଟେନ୍‌ଠାରୁ ଯେଉଁସବୁ ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଲାଭ କରିଅଛି, ସମୟ ସମୟରେ ସେହି ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ପ୍ରଜାର ସକଳ ଦୁଃଖ ରାଜାଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହାସମିତି (National Congress) ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ଏବଂ କତିପୟ ଇଉରୋପୀୟ ମନୀଷୀଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷ ହେଲା ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଆସୁଅଛି । ସମଗ୍ର ଦେଶରେ, ନାନାସ୍ଥାନରେ ଏହାର ସମର୍ଥକଦଳ ସୃଷ୍ଟ ଓ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତିବର୍ଷ ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶରୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆଗମନ କରି ଏକ ଅପୂର୍ବ ମିଳନ ସଙ୍ଘଟନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହାର ଯୋଡ଼ିଏ ଅଭାବ ଅତିଶୀଘ୍ର ପୂରଣ ହେବା ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୁଭାକାଂକ୍ଷୀଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଅଛି । ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ନାନାସ୍ଥାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ନ ହୋଇ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲେ ଏତେ ବ୍ୟୟସାପେକ୍ଷ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ଏବଂ ସମିତିର ଆଲୋଚନାର ଭାଷା ଇଂରାଜୀ ନ ହୋଇ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ହେଲେ ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ସାଧାରଣ ଲୋକ ସମିତିରେ ସହଜରେ ଯୋଗ ଦେଇ-ପାରନ୍ତେ । ବିଗତ ବର୍ଷଠାରୁ ସମିତିରେ ଦେଶୀୟ ଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ ହୋଇଅଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହାସମିତିର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହୋଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତ-ବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରାଣଦ ଏକତାସୂତ୍ରରେ ବନ୍ଧନ କରି ସମଗ୍ର ଭାରତକୁ ଏକ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେଉଁ ଭାଷା ଭାରତର ଭାବୀ ବିଶିଷ୍ଟ ଭାଷା ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ?

ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ ଯେ, ଭାରତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଅଧିବାସୀବୃନ୍ଦ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଭାଷାକୁ ସେହି ବିଶିଷ୍ଟ ଭାଷାର ସ୍ଥାନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିବାକୁ ଆକାଂକ୍ଷା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ସ୍ୱାଭାବିକ ତାହା ସର୍ବଦା ସମୀଚୀନ ନ ହୋଇପାରେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ କେତେକ ବଙ୍ଗୀୟ ଲେଖକ ନିଜ ଭାଷାକୁ ଭାରତର ଭାବୀ ଭାଷାସ୍ୱରୂପ ବିଜୟଘୋଷଣାରେ ମୁକ୍ତହସ୍ତତାର ପରିଚୟ ଦେଉ-ଥାଉଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆସାମୀ, ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ଏପରିକି ବିହାରୀ-ମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଭାଷା ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ବଙ୍ଗଳାକୁ ମାତୃଭାଷାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ପରମ୍ପରାର ଔଚିତ୍ୟାନୌଚିତ୍ୟ ଅନ୍ୟତ୍ର ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ବିବେଚନାରେ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା ହିଁ ଭାରତର ଭାବୀ ଭାଷା ହେବାପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ । ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ସମସ୍ତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲୋପ କରିବା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ସର୍ବପ୍ରଥମ ଓ ସର୍ବପ୍ରଧାନ କାରଣ ଭାରତରେ ହିନ୍ଦୀଭାଷୀମାନଙ୍କର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର (୧୮୯୧ ମସିହାର ସେନ୍‌ସସ୍‌ର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ) ସଂଖ୍ୟା ଉଦ୍ଧାର କଲୁଁ; ନିରପେକ୍ଷ ପାଠକମାନେ ଚିନ୍ତା କଲେ ଜାଣିପାରିବେ ଓ ମୋ ମତାବଲମ୍ବୀ ହେବେ ।

ସମଗ୍ର ଭାରତର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ୨୮ କୋଟି ୭ ନିୟୁତ ।

(କ) ସଂସ୍କୃତମୂଳକ :—

(୧) ବଙ୍ଗଭାଷାଭାଷୀ ୪ କୋଟି, (୨) ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ୭ ନିୟୁତ, (୩) ଆସାମୀଭାଷୀ ୨ ନିୟୁତ, (୪) ହିନ୍ଦୀଭାଷୀ ୮ କୋଟି, (୫) ପଞ୍ଜାବୀଭାଷୀ ୧ କୋଟି ୭ ନିୟୁତ, (୬) ସିନ୍ଧୀଭାଷୀ ୨ ନିୟୁତ, (୭) ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀଭାଷୀ ୧ କୋଟି ୭ ନିୟୁତ, (୮) ଗୁଜରାଟୀଭାଷୀ ୧ କୋଟି, (୯) ଉର୍ଦ୍ଦୁଭାଷୀ ୨ କୋଟି ୫ ନିୟୁତ ।

(ଖ) ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟାନମୂଳକ :—

ତାମିଲଭାଷାଭାଷୀ ୧ କୋଟି ୩ ନିୟୁତ, ମାଲୟାଲମଭାଷୀ ୫ ନିୟୁତ, କାନାଡ଼ୀଭାଷୀ ୯ ନିୟୁତ, ତେଲିଙ୍ଗଭାଷୀ ୧ କୋଟି ୭ ନିୟୁତ, ଗଣ୍ଡଭାଷୀ ୨ ନିୟୁତ ।

(ଗ) ବ୍ରହ୍ମଦେଶୀୟ ଭାଷାମୂଳକ :—

ଉପରୋକ୍ତ ହିସାବରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିପାରୁଛୁ ଯେ ହିନ୍ଦୀଭାଷୀ ଏବଂ ହିନ୍ଦୀପ୍ରସୂତ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀଭାଷୀ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୧୦ କୋଟିରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ।

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ହିନ୍ଦୀର ଦାବୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣ ପରମ୍ପରା ବଳରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବପ୍ରଧାନ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶପର୍ଯ୍ୟଟକମାନେ ଅଧିକାଂଶ ପଶ୍ଚିମବାସୀ । ସେମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଭାରତର ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ହିନ୍ଦୀଭାଷାର ଅଳ୍ପାଧିକ ପ୍ରଚଳନ ଅଛି । ଏହା ସେହି ପଲ୍ଲିତକେଶା ମାତାମହୀ ସଂସ୍କୃତ ଭାରତୀଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ପୌତ୍ରୀ । ଏହା ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଦିମ ଅଧିବାସ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ଭାଷା । ଅଥଚ ପଞ୍ଜାବ ଇତ୍ୟାଦି ଅଞ୍ଚଳର ଭାଷା ସଦୃଶ ଦୁର୍ବୋଧ ନୁହେଁ । ଏହା ବିଦେଶୀୟମାନଙ୍କର ସୁବୋଧ୍ୟ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଅଧିକାଂଶ ଭାରତପ୍ରବାସୀ ଇଂରାଜ ପୁରୁଷ ଏବଂ ମହିଳା ହିନ୍ଦୀଭାଷା କଥନ ସମର୍ଥ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷା ଏତେ ସହଜରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ସେମାନେ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଉର୍ଦ୍ଦୁ ହିନ୍ଦୀମିଶ୍ରିତ ଭାଷା ଥିବାରୁ ହିନ୍ଦୀର ପ୍ରଚଳନ ଭାରତର ଭାବପ୍ରବାହ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ଓ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପିତ କରି ଭାରତର ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତିର ପଥ ପରିଷ୍କାର କରିଦେବ । ହିନ୍ଦୀ ଏକଅଙ୍ଗେ ଯେପରି ଓଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ୟଅଙ୍ଗେ ସେପରି ମଧୁର । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗଳାଭାଷାରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଗୁଣ ନାହିଁ । ଉକ୍ତ କାରଣରୁ ବୋଧହୁଏ ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ରୁଷ୍ଟ ହେଲେ ହିନ୍ଦୀ ସ୍ୱତଃ ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିଃସୃତ ହୁଏ । ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ଗରିମାରେ ସମ୍ମାନାର୍ହ । ଜଗତ୍ ବିଖ୍ୟାତ ଚାନ୍ଦକବି ଓ ତୁଳସୀ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ମହାତ୍ମାବୃନ୍ଦ ଏହି ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କ ଅମର ସଙ୍ଗୀତ ବୀଣା ବଜାଇ ଗାନ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଯେବେ ଭାରତରେ ଏକ ଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ ହେବାର ଏକାନ୍ତ ଏବଂ ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଥାଏ, ତେବେ ସେ ଭାଷା ହିନ୍ଦୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅତଏବ ଧଙ୍ଗୀୟ ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷୀମାନଙ୍କର ଉଚିତ ଯେ, ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ବିସର୍ଜନ କରି ମାତୃଭୂମିର ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରନ୍ତୁ । ତା ନ ହେଲେ "ପରୋପଦେଶେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ" ସର୍ବଥା ଏବଂ ସର୍ବଦା ସହଜସାଧ୍ୟ ।

ବଙ୍ଗଭାଷୀ କହନ୍ତି କି ସେମାନେ ନିଜ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅତି ଉନ୍ନତ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବିକ୍ ଇଉରୋପୀୟ ଓ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାରେ ଏପରି କି ଉନ୍ନତ ହୋଇଅଛି ଯେ ତାହାର ଖାତିରରେ ମାତୃଭୂମିର ଏକତ୍ୱ ସାଧନ ଓ ଦୁଃଖମୋଚନ ରୂପ ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ

ତଙ୍ଗବାସୀ ସଦୃଶ ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତଙ୍କୁ ବାଧା ଦେବ ? ଅପରନ୍ତୁ ବଙ୍ଗବାସୀ ଅତି ବିଚକ୍ଷଣ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ହିନ୍ଦୀ ପରି ଗୋଟିଏ ଉନ୍ନତ ଭାଷାକୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଉନ୍ନତତର କରିପାରିବେ ଏବଂ ତାହା ସେ ସହଜରେ କରିପାରନ୍ତି । "ମୁକୁଳ" ନାମକ ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ୩ୟ ଭାଗ, ୧ମ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ପଢ଼ିଥିଲୁଁ ଯେ, ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନବୀନଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ ହିନ୍ଦୀ-ଭାଷାରେ ବ୍ୟାକରଣାଦି ନାନା ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରି ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର ମହତ୍ ଉପକାର କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଅମ୍ଭେମାନେ ଆଶା କରୁଁ, ସକଳ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ବଙ୍ଗବାସୀ ସେହିପରି ସ୍ୱୀୟ ନାମ ଧନ୍ୟ କରି କ୍ଷୁଦ୍ର ବଙ୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତେ ବିଶାଳ ଭାରତକୁ ଉନ୍ନତ କରିପାରିବେ ଏବଂ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟବୃନ୍ଦ ଓ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଅଧିବାସୀବୃନ୍ଦ ସ୍ୱଦେଶର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ସହାୟ ହେବେ ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ଲଳିତ ଏବଂ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷା 'ହିନ୍ଦୀ' ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶନିବାସୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୃଦୟକୁ ସଂଯୋଗ କରିବ ।

ସାମାଜିକ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍

(୧) ସମାଜ ସଂସ୍କାର

ସୁରଟର ତଥା ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ସମାଜସଂସ୍କାର-ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇ "ଯୁବତୀ ବିବାହ" ଶୀର୍ଷକ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେ ବହୁ ଦିବସ ହେଲା "ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ" ପତ୍ରିକାରେ ଉତ୍କଳୀୟ ନାରୀମାନଙ୍କ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସନ୍ଦର୍ଭ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏତଦ୍‌ପୂର୍ବରେ ସେ ବିଶାଳ ଭାରତର ସାର୍ଦ୍ଧ ଦୁଇକୋଟି ବିଧବାଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ "ବାଲବିଧବା ବିବାହ" ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳନ କରିବା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ରାଜା, ଜମିଦାର ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ନେତୃମାନଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କେହି କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେବାରୁ ନିରାଶ ହୋଇ ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପରିମାର୍ଜିତ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜରେ "ଯୁବତୀ ବିବାହ" ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ସମାଜିକମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଅଛନ୍ତି । ଲେଖକ ମହାଶୟଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମହତ୍ ଏବଂ ସେ ଯେ ଜଣେ ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷୀ, ଏଥିରେ ସଂଶୟ ନାହିଁ । କାରଣ ଏହି ଉତ୍କଳରେ କେତେ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ସମାଜର ଦୁଃଖ, ଦୁର୍ଗତି ଆଡ଼କୁ କାହାରି ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ସେ କାହିଁକି ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଅଛନ୍ତି ? ସେ ଦେବାନୁଗୃହୀତ ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ-ବିଧାନାର୍ଥ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ଏବଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନମସ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସମାଜସଂସ୍କାର ବିଷୟରେ କେତେକ ଅଭିମତ ଅଛି । ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଉଦିତ ହେଲା । ସଂସ୍କାର ବିଷୟରେ ମତ ସମାନ ହେଲେହେଁ ଉପାୟ ବିଷୟରେ ସମାନ ନୁହେଁ । ମୂଳତଃ ପ୍ରସ୍ତାବକଙ୍କ ଉପାୟ ଅଯଥେଷ୍ଟ ପରି ଲାଗିଲା । ତାହା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ (half measure) । ତଦ୍ୱାରା ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ସଂସାଧିତ ହୋଇ-ପାରିବା ପରି ଲାଗୁ ନାହିଁ । ଏବଂବିଧ ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ମତ ଯେବେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ

"ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ" ୧୩୧୦ ସାଲ ଷଷ୍ଠ ଭାଗ, ଷଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟାରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ହୋଇଥାଏନ୍ତା ତେବେ ଅମ୍ଭେମାନେ ନୀରବରେ ଅବହେଳା କରନ୍ତୁ। କିନ୍ତୁ ଏହା ଦଳଗତ ମତ ଓ ପ୍ରସ୍ତାବ । କେତେଦିନ ପୂର୍ବରେ କତିପୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ମିଳି ବାଳିକାମାନଙ୍କର ବିବାହ ବୟସ କିଞ୍ଚିତ୍ ବଢ଼ାଇବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ତାହା କଥାରେ ହିଁ ଶେଷ ହେଲା । ଏହିପରି କଥା ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଶୁଣାଯାଉଥିବାରୁ ବୋଧ ହେଉଛି ସମାଜରେ ସଂସ୍କାରର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭୂତ ହୋଇଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜମତ ନିମ୍ନରେ ବିବୃତ କଲୁଁ । ଯେବେ ସଂସ୍କାରକ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ହୋଇପାରେ ତାହା ସେମାନେ ଧୀର ଭାବରେ ଅନୁଧାବନ କରିବେ । ମତ ଭିନ୍ନ ହୋଇପାରେ । "ଭିନ୍ନରୁଚିର୍ହି ଲୋକଃ" ।

ସଂସ୍କାରକଙ୍କର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର ବିଚାର କରିବା । ଅଧୁନା ଏ ଦେଶରେ ସଙ୍କଟ କାଳ ଉପସ୍ଥିତ । ଭାରତରେ ଇଉରୋପ ପରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅପ୍ରତିହତ ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା ବା ନାହିଁ । ଏଠାରେ "ମାରେ ସିପାହୀ ନାମ ସର୍ଦ୍ଦାରକା" ବିଶେଷ ନିୟମ । ଜୀବନରେ ହେଉ, କାବ୍ୟରେ ହେଉ, ରାଜା ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ସବୁ । ଜନସାଧାରଣ ନ ଥିଲେ ତଳେ । ଆଧୁନିକ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ । କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବପରି ନୁହେ ନା ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ ନୁହେଁ । ସମାଜ ବିଶଙ୍କୁ ପରି ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏ ବିଷୟରେ ଭାରତର ଜଣେ କୃତି ପୁରୁଷ କହିଅଛନ୍ତି, "ଅମ୍ଭେମାନେ ଚିରକାଳ ପରାଧୀନ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏ ଭାରତରେ ମାନବର ଆତ୍ମସତ୍ତ୍ୱ ବୁଦ୍ଧି କେବେହେଁ ଉଦ୍ଦୀପିତ ହେବାର ଶକ୍ତି ତାକୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ଭାରତରେ କୌଲିନ୍ୟ ପ୍ରଥାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଭୋଜ୍ୟାଭୋଜ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ରାଜା ହିଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶରେ ପ୍ରଜାମାନେ ନିଜେ ସବୁ କରନ୍ତି । ଅଧୁନା ଏ ଦେଶରେ ରାଜା ସାମାଜିକ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଥଚ ଭାରତୀୟ ଜନମାନଙ୍କ ଆତ୍ମନିର୍ଭର ତେଜୋ ଆଜ, ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଣୁମାତ୍ରାରେ ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଥମତଃ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟର ଆନ୍ଦୋଳନ, ତହିଁ ଉତ୍ତାରୁ ସମସ୍ତେ ମିଳି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ, ଏ ଦେଶରେ ଫଳଦାୟକ ହେଉନାହିଁ । ତେଣୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ବିଜାତୀୟ ରାଜାଧୀନରେ ଏତେ ସ୍ଥିତିଶୀଳ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେଉଁ । ଅତଏବ ସାଧାରଣ ଆନ୍ଦୋଳନଦ୍ୱାରା କୌଣସି ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ

କରିବା ଚେଷ୍ଟା ବୃଥା । 'ଶିରୋନାସ୍ତି ଶିରୋବ୍ୟଥା' । ସାଧାରଣ କାହିଁ ? ଏହି ଉପରେ ପୁଣି ଅମ୍ଭେମାନେ ଏତେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ ଯେ, କୌଣସି ବିଷୟରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ଗଲେ ସେଥିରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦଳ ନିଃଶେଷ ହୋଇଥାଏ ! କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ କିଛି ମାତ୍ରା ବାକି ନ ଥାଏ । ଏଣୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଏ ଦେଶରେ ସତତ "ବହ୍ୱାରମ୍ଭେ ଲଘୁକ୍ରିୟା" ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଁ । ଭାରତୀୟ ଧନୀଲୋକଙ୍କଠାରୁ ମୋର ଆଦୌ ଆଶା ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର ଆଶା ଯୁବକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ହିଁ ଉଚିତ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ସମାଜପୃଷ୍ଠରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ପୌରୋହିତ୍ୟ ଓ ରାଜଶକ୍ତି ହିନ୍ଦୁସମାଜକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉକ୍ତ ଦୁଇ ଶକ୍ତି ସମାଜପୃଷ୍ଠରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଅଛି । ବୈଦେଶିକ ସୁସଭ୍ୟ ରାଜା ନ୍ୟାୟତଃ ସାମାଜିକ ବିଷୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁନାହାନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ନବଭାରତ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁନାହିଁ । ତେବେ ପିଣ୍ଡଶ୍ରାଦ୍ଧ, ବିବାହ ବ୍ରତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ନ ଡାକିଲେ ନ ଚଳେ । ତେଣୁ ସେମାନେ କିଛି ଚାଉଳ, କଦଳୀ ପାଆନ୍ତି । ଏହା ଉପରୁ "ମଦଘଡ଼ା, ବାପ ମରିଲେ ଚଢ଼ଗଡ଼ା ।" ଏହାଛଡ଼ା ବ୍ରାହ୍ମଣର ବ୍ରାହ୍ମଣରୂପରେ ସମାଜ ଉପରେ କିଛି ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣର ଏହି ପ୍ରଭାବ କେବଳ ନାରୀମହଲରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ତାହା ପୁଣି ଦିନକୁ ଦିନ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଉଛି । ଭାରତରେ ଯେପରି ପୌରୋହିତ୍ୟ ଓ ରାଜଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଥିଲା, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଦେଶରେ ସେହିପରି ସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ବଳବତ୍ତର ଅଟେ । ଭାରତରେ ଏହି ସାଧାରଣ ଶକ୍ତିର ଅଭାବ କଥା ପୂର୍ବେ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଜନସାଧାରଣର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ; ଯେଉଁମାନେ ଜନସାଧାରଣ ବୋଲି କଥିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ ଅଧିକାଂଶ ସଂସ୍କାରପ୍ରୟାସୀ ନୁହନ୍ତି, ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ଯେଉଁମାନେ ସଂସ୍କାରର ଆବଶ୍ୟକତା ବୁଝିଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ଅକର୍ମଶୀଳ, ଉଦାସୀନ, ସଙ୍କୁଚିତ । ଏହାର କାରଣ ଅନଭ୍ୟାସ । "ମାଗି ଖାଇବ ଯେ, ଲଗି ନ ଖାଇବ ସେ ।" ଆବହମାନକାଳରୁ ପ୍ରୋକ୍ତ ଜନହଟି ତାହାପାଇଁ ଅନ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲା । ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ଚେଉଁମାଳ ପାଉଥିଲା । ସେ କିପାଁ ଅନିଶ୍ଚିତ କଥାରେ ଶରୀରର ଶୋଣିତପାତ କରି ଅଜ୍ଞ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଘୃଣିତ, ଅପଦସ୍ଥ ହେବ ? ଏହାପରେ ତୁମ୍ଭର ସମାଜର ଧନୀମାନେ । ଯାହା ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ, ତାହା କି ଧନୀଲୋକଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ?

ମହର୍ଷି ଈଶା କହିଅଛନ୍ତି, "ସୂଚୀଛିଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଉଷ୍ଟ୍ରର ଗମନ ବରଂ ସମ୍ଭବ, ଧନୀ ପକ୍ଷରେ ଧର୍ମସାଧନ ସହଜ ନୁହେ ।" ସମାଜସଂସ୍କାର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ । ସାଧାରଣ ଜଣେ ଲୋକ ଘୃଣା ଓ ଅପମାନ ଭୟରେ ଯାହା ନ କରି ଦଶ ଜଣ ସଙ୍ଗରେ ଜଣେ ହେବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ କରେ :—

ଯଦ୍ୟପି ସିଦ୍ଧଂ ଲୋକ ବିରୁଦ୍ଧଂ
ନାଦରଣୀୟଂ ନାଚରଣୀୟଂ ।

ଯଶୋଲିପ୍ସୁ ଧନୀଠାରୁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରିବା ନିର୍ବୋଧତା । ଏଥିଯୋଗୁଁ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେବେ ସମାଜର ବୈଷମ୍ୟ ଓ କୁସଂସ୍କାରରେ କାହାର ଆସ୍ଥା ବିକଳ ହୁଏ ତେବେ ସେ ସମାଜ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମ ଅବଲମ୍ବନ କରେ ଓ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରେ । ସମାଜରେ ରହି ସ୍ୱୀୟ ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ ସମାଜକୁ ଗଢ଼ିବାକୁ ସଚେଷ୍ଟ ହେବା ଓ ତନିମିତ୍ତ ଜୀବନ ବିସର୍ଜନ କରିବା ପ୍ରଧାନତଃ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଦର୍ଶ, କିନ୍ତୁ ସେ ଆଦର୍ଶରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଶକ୍ତି କାହିଁ ? ଅତଏବ ଦେଖାଗଲା ଯେ, ଆଧୁନିକ କାଳରେ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ବ୍ରାହ୍ମଣ, ରାଜା, ଜନସାଧାରଣ ବା ଧନୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂସାଧିତ ହେବ ନାହିଁ । ବାକି ରହିଲେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଭାରତବାସୀ । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ କି ସମସ୍ତେ ସଂସ୍କାରପ୍ରୟାସୀ ? ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ନ ବୁଝି, କେହି ବୁଝି ମୂର୍ଖ ଭୀରୁତାରେ ବା ଔଦାସୀନ୍ୟରେ ସଂସାରର ଘୋରବିଦ୍ୱେଷୀ । ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଲେ ଯେଉଁ କତିପୟ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ, ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କେତେ ? ତେବେ କି ଭାରତରେ ସଂସ୍କାରର ଆଶା ଅଦୌ ନାହିଁ ? ଅଛି । ତାହା ଏପରି ନୁହେ ଯେ, ସଂସ୍କାରପ୍ରୟାସୀ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଚିତ୍କାର କରିବେ, 'ଅସ ହେ ରାଜା, ଜମିଦାର, ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତଗଣ, ଅମ୍ଭେମାନେ ବିଧବାବିବାହ, ଯୁବତୀବିବାହ ପ୍ରଚଳନ ନିମିତ୍ତ ସଭା କରିବା ଏବଂ ଯେଉଁ ଲୋକ ବିଧବା ବିବାହ ନ କରିବ ବା ବାଲବିବାହ ନ କରିବ, ତାକୁ ଏକଘରକିଆ କରିବା ।' ଆଜି ରାଜା, ଜମିଦାର, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦଳକୁଦଳ ସମ୍ମାନ, ପ୍ରତିପତ୍ତି, ପୁରାତନ ସଂସ୍କାର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଦିନକରେ ସଂସ୍କାରକ ହୋଇ ବସିବେ । ଜଗତ୍‌ର ଇତିହାସରେ କି ଏମନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମିଳେ ? ନା । ହେ ସଂସ୍କାରକ, ମହାଜନାଚରିତ ସେହି କଠିନ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ

ହେବ, ହୃଦୟର ଶୋଣିତ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ହେବ । ନିନ୍ଦା, ନିର୍ଯାତନା, ଉପହାସ, ବିଦ୍ରୂପ, ସାଂସାରିକ କ୍ଷତି ଗ୍ଲାନି ପଡେଇ ସହିବାକୁ ହେବ । ତେବେ ସମାଜର କିଛି ଉପକାର ହେବ—କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ଅବସାନ ହେବ । ଏ ସଂସାର ବଡ଼ କଠିନ ସ୍ଥାନ । ଏହି ଯେ "ବିଧବାବିବାହ" "ଯୁବତୀବିବାହ" "ଜାତିଭେଦପ୍ରଥା ନାଶ" ପ୍ରସ୍ତାବ ଅମ୍ଭେମାନେ କରୁଥାଉଁ, ଏହା କେତେ ସଂସ୍କାରକଙ୍କ ଅତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗର ଫଳ । କେତେକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ଏହି କଥା କହିଲେ ଲୋକ ନିର୍ଯାତନ ଭୋଗ କରୁଥିଲା । ସମୟ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ବେଶ-ଭଣ୍ଡିନ, ଡାକ୍ତର ସ୍କୁଲରେ ପଠନ ପ୍ରଭୃତି ପାଇଁ ଲୋକ ଜାତିଚ୍ୟୁତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ଏ ଦେଶରେ ନୁହେ । ବଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶର ସୁସନ୍ତାନମାନେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏ ଅଧିକାର ଦେଇଯାଇଅଛନ୍ତି । ଅମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପରିଶ୍ରମର ଫଳ ଭୋଗ କରୁଅଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ପର ପରିଶ୍ରମରେ କେହି ମହତ୍ ହୁଏ ନାହିଁ, ପର ଦେଶର ଅନୁକରଣରେ ସ୍ୱଦେଶ ଉନ୍ନତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସମାଜକୁ ଉନ୍ନତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାଥିଲେ ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହେବ । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକର ମଧ୍ୟର ମାନସିକ ବୃତ୍ତି ଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ । ଉତ୍କଳର ଅବସ୍ଥା, ଜନସଂଖ୍ୟା, ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିନୀତି ବଙ୍ଗଦେଶଠାରୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଭିନ୍ନ । ସେ ଦେଶରେ ଯେମିତ ସମାଜସଂସ୍କାରକ ଦଳ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ଏ ଦେଶରେ ପୁଣି ସେ ଅବିକଳ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ନଚେତ୍ ସମାଜର ସ୍ଥିତିଶୀଳତା ଘୁଞ୍ଚିବ ନାହିଁ । ବରଂ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତା ଭଲ ତଥାପି ସ୍ଥିରତା ଭଲ ନୁହେଁ । ସମାଜର ନିୟମ ଏହି ଯେ, ପ୍ରତି ଦେଶରେ ପ୍ରଥମେ କୁସଂସ୍କାର ଓ ଦୁର୍ନୀତିର ଘୋର ବିରୋଧୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସ୍କାରକ ଦଳ (Radical Reformer) ଉତ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ, ଏମାନେ ଉଦ୍ଦାମ ଉତ୍ସାହରେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ସେଥିଯୋଗୁଁ ଏମାନଙ୍କୁ ସଞ୍ଜତ ରଖିବାକୁ ଘୋର ରକ୍ଷଣଶୀଳ (Conservative) ଦଳ ମହାକୋଳାହଳ ଉତ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ସମାଜ ରକ୍ଷାରେ ଘୋର ସ୍ଥିତିଶୀଳ ଦଳର ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ସେମାନେ ନ ଥିଲେ ସମାଜ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତା । ବିପ୍ଳବ (Revolution) ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତି ହୁଏନାହିଁ—ତାହା ଉନ୍ନତିର ଗତି ଓ ବେଗକୁ ବ୍ୟାହତର ଉଦ୍ଭବ ମାତ୍ର । ଘୋର ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ କର୍ମଶୀଳତା ଉତ୍ତାରୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା (Reaction) ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

ସମାଜ ପୁଣି ପୂର୍ବ ସ୍ଥାନକୁ ଲେଉଟିଗଲପ୍ରାୟ ଲାଗେ । କିନ୍ତୁ ବିଧାତାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟ ଅସମାପ୍ତ ରହେ ନାହିଁ । ଧୀର ଗତିରେ କ୍ରମୋନ୍ନତି (**Evolution**) ଆରବ୍ଧ ହୁଏ । ଏହାହିଁ ଜଗତର ନିୟମ । କି ରାଜନୈତିକ, କି ଧର୍ମନୈତିକ, କି ସମାଜନୈତିକ ସବୁ ବିଭାଗରେ **Thesis, Antithesis** ଏବଂ ଚରମରେ **Synthesis** ଅସେ । ତାହା ନ କରି ଯେଉଁମାନେ ଏକ ବା ଦୁଇ ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଇତିହାସ ପଢ଼ି ସ୍ୱଦେଶରେ ପ୍ରୋକ୍ତ ଦେଶର ଉପଯୁକ୍ତ ବିଧି ଖଟାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବିଳାପ ହିଁ ସାର ହେବ । ଇତିହାସ ପାଠ କଲେ ଉନ୍ନତିର ଉକ୍ତ ସୋପାନକ୍ରମ ସ୍ୱୀକୃତ ହେବ । ଇଂଲଣ୍ଡର ନୃପତିମାନେ ଯଥେଚ୍ଛାଚାରୀ ହେବାରୁ ରାଜନୈତିକ ସଂସ୍କାର ଅବଶ୍ୟକ ହେଲା । ପ୍ରଜାମାନେ ସଂସ୍କାରପ୍ରୟାସୀ ହୋଇ କେତେ ପିମ୍ ହାମ୍‌ଡେନ୍, ଇଲିଅଟ୍, କେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହିଲେ । ରାଜଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜଶକ୍ତି ଅପ୍ରତିହତ ବେଗରେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତା ଅଭିମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ଶେଷକୁ ପ୍ରଜାଶକ୍ତି ହସ୍ତରେ ରାଜମସ୍ତକ କର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ହେଲା । ପ୍ରାୟ ଦଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜାବ୍ୟତିରେକେ ଇଂଲଣ୍ଡର କ୍ରମ୍‌ୱେଲଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ **Common-wealth** ସଂସ୍ଥାପିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ **Puritan** ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଆତିଶଯ୍ୟ ଚିରକାଳ ରହିବା ବିଧାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ନିହତ ରାଜା ପ୍ରଥମ ଚାର୍ଲସଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଚାର୍ଲସଙ୍କ ପୁନରାଗମନ (**restoration**)ରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଆରବ୍ଧ ହେଲା । ଘୋର ଅମିତାଚାର, ଅସତ୍ୟାଚାର ଦ୍ୱିଗୁଣ ସ୍ଥିତିଶୀଳତା ସ୍ଥାପନା କଲା । କିନ୍ତୁ ଅସତ୍ୟ, ଅନ୍ୟାୟ, ବ୍ୟଭିଚାର, ଅପଚୟ କୌଣସି ସମାଜରେ ଚିରଦିନ ରହି ନ ପାରେ । ହୁଏତ ସମାଜ ଉଚ୍ଛନ୍ନ, କିମ୍ବା ଉକ୍ତ ଦୋଷ ସଂଶୋଧିତ ହୁଏ । ଇଂଲଣ୍ଡ କ୍ରମେ ସକଳ ବିଭାଗରେ ଉନ୍ନତି ଲାଭ କଲା । ଏ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଉଦାହରଣର ଅପ୍ରତୁଳତା ନାହିଁ । ଏହି ଭାରତ-ବର୍ଷରେ ଯେତେବେଳେ ମହାଭୟଙ୍କର କ୍ରିୟାକାଣ୍ଡ ଯାଗଯଜ୍ଞରେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମବହ୍ନି କେବଳ ଧୂମରାଶିଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ଲୋକଚକ୍ଷୁର ଅନ୍ତରାଳରେ ରହିଲା, ଭାରତବାସୀ କେବଳ ବାହ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ତଣ୍ଡୁଳ ପରିବର୍ତ୍ତେ ତୁଷରେ ତୁଷ୍ଟ ରହିଲେ । ପଶୁରକ୍ତରେ ମେଦିନୀ ପ୍ଲାବିତ ହେଲା । ଧର୍ମ ନାମରେ କେତେ କୁତ୍ସିତ କାଣ୍ଡ ଅଭିନୀତ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ କଠୋର ସଂଯମ ଭାରତ ବ୍ୟାପିଗଲା ।

ଖନ୍ତୁ ନିରାମିଷ ଭୋଜନଠାରୁ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ **Puritanism** ଅପେକ୍ଷା ବହୁଗୁଣ କଠିନତର । ଏହାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ ଘୋର ତାନ୍ତ୍ରିକ ଅନାଚାର, ସାମାଜିକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାର, ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପରକୀୟା ପ୍ରୀତି, ପୌରାଣିକ ଭାରତ ସମାଜକୁ ପଙ୍କିଳ କଲା । ଏହିପରି ଶତ ଶତ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

କିନ୍ତୁ ଏହି **synthesis** ମୂଳରୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ହେବ ନାହିଁ । ବିଷର ମହୌଷଧ ବିଷ । ଘୋର ଦୁରାଚାରର ପ୍ରତିକାରର ଉଦ୍ଦାମ ସଂସ୍କାର ବିପ୍ଳବ । ତାହା ଅସ୍ତ୍ରତ୍ୟାଗୀ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀରର କାର୍ଯ୍ୟ, କୃପାଭିକ୍ଷୁକର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ଏ ବିଷୟରେ ଏତେ ବାହୁଲ୍ୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅଧିକାଂଶ **Prudence** ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୋଇ "ମୁଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ, ତେଲଢାଳରେ ହାତ" ବିଧିରେ ସମାଜର ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ । କିନ୍ତୁ ଏହା ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରଣାଳୀ ନୁହେଁ । କହିଲେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । କାର୍ଯ୍ୟ କର, ଦେଖାଅ ଯେ ଏପରି କରି ମଧ୍ୟ ସମାଜ ରହିପାରେ । ନଦୀରେ ସନ୍ତରଣ କରି ଚାଲିଯାଅ । ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଦେଖି ସନ୍ତରଣ କରିବେ । ତାହା ନ କରି "ଆସ ହେ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ଲୋକେ ପହଁରିବା" ବୋଲି ଡାକିଲେ କେହି ଆସିବେ ନାହିଁ ।

"From calmness to calmness there is no motion" ଅତଏବ ହେ ସଂସ୍କାରକ ଭ୍ରାତଃ ! ବସ୍ତୁତଃ ଯେବେ ପ୍ରାଣରେ ଉଚ୍ଛଳର ସତ୍ୟ ପାଇଥାଅ, ବିଷାଦମୟ ଘନ ମୋହାନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଯେବେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ଆଲୋକ ତୁମ୍ଭ ନୟନପଥରେ ପଡ଼ିଥାଏ, ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେବେ ହାହାକାରପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଦେଖି ନୀରବରେ ଲୋତକପାତ କରିଥାଅ, ତେବେ ପ୍ରକୃତ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅ । ଜଗତ୍‌ର ଦୁଃଖ ଦୂର ହେବ, ନିଜ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହେବ । ନୋହିଲେ ତୁମ୍ଭପରି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ କଥା କହିଅଛି, କାହିଁ କିଛି ତ ହେଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ବା ହେବ ? ଆନ୍ତରିକତା ନାହିଁ, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ନାହିଁ, ସତ୍ୟର ଉପରେ ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ଧର୍ମପ୍ରାଣତା ନାହିଁ । କୁଅଜ୍ଞ ମୋ ଦ୍ୱାରା ବିଧାତାଙ୍କର ଏପରି ପବିତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ? ମହାପୁରୁଷ ଈଶା କହିଛନ୍ତି, "ସର୍ଷପ କଣା ପରି ବିଶ୍ୱାସ ଯେବେ ହୃଦୟରେ ଥାଏ, ତେବେ ବିଶ୍ୱାସୀ ପର୍ବତକୁ କହିବ,

ପର୍ବତ ! ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋ । ପର୍ବତ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେବ ।” ବିଶ୍ୱାସୀ ଇଷ୍ଟ-ଦେବତାଙ୍କ ବଳରେ ବଳୀୟାନ୍ ହେଲେ ଅସମ୍ଭବ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ମାନବ ଅଳ୍ପଶକ୍ତି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମାନବ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ବ୍ରହ୍ମଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ଭକ୍ତ କହି-ଅଛନ୍ତି :—

“ତୋହର ଆଜ୍ଞାରେ ପର୍ବତ
ଜଳେ ଭାସଇ ସୋଲ ବଳି ।
ତୁ କୃପା କଲେ ଦେବ ହରି
ପଙ୍ଗୁ ହିଁ ଲଙ୍ଘି ପାରେ ଗିରି ।”

ବାସ୍ତବ ପଙ୍ଗୁ କି ଗିରି ଲଙ୍ଘେ ନାହିଁ ? କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେତେ କେତେ ମହତ୍ ବ୍ୟାପାରମାନ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଅଛି । ଦରିଦ୍ର, ନିରକ୍ଷର ସୂତ୍ରଧରର ଉଦ୍ଭାବିତ, ଦଶ ବାର ଜଣ ଧୀବରଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ଧର୍ମ ଆଜି ପୃଥିବୀବ୍ୟାପୀ, ଦୋର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ ପ୍ରତାପ, ମହାମହିମାନ୍ୱିତ ରୋମର ପୋପ୍, ଯାହାଙ୍କ ଅଙ୍ଗୁଳି ଅଗ୍ରର ଇଙ୍ଗିତମାତ୍ରକେ ୟୁରୋପର ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ସମ୍ରାଟ୍ଙ୍କ ମସ୍ତକ ମୁକୁଟହୀନ ଏବଂ ଶତ ଶତ ହୀରକଖଚିତ ମୁକୁଟମଣ୍ଡିତ ମସ୍ତକ ଯାହାଙ୍କର ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ଅବଲୁଣ୍ଠିତ, ତାଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଜର୍ମାନୀର ଜଣେ ସମ୍ବଳହୀନ ସାମାନ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ! ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! କିନ୍ତୁ ଅଧିକତର ବିସ୍ମୟକର ବ୍ୟାପାର ଏହି ଯେ, ପୋପଙ୍କର ନୁହେଁ, ସେହି ସଂସ୍କାରକ ଲୁଥରଙ୍କର ଇଙ୍ଗିତରେ ୟୁରୋପୀୟ ସମାଜ—ଅଧିକାଂଶ ଧରଣୀ ପରିଚାଳିତ । ପଙ୍ଗୁ କି ଗିରି ଲଙ୍ଘନ କରେ ନାହିଁ ? ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଉଦ୍ଘାଟନ କଲେ, ଏବଂ ପ୍ରକୃତିପୃଷ୍ଠସ୍ଥ ଘଟନାନିଚୟ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଦେଖାଯାଏ, ପଙ୍ଗୁ ଗିରି ଲଙ୍ଘନ କରେ । ଜଗତ୍ପିତାଙ୍କ ବିଶେଷ ଲୀଳା ଯେ, ସେ ପଙ୍ଗୁଦ୍ୱାରା ଗିରି ଲଙ୍ଘନ କରାନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ସବଳ ଲୋକଦ୍ୱାରା ମହତ୍କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ ହେଲେ କାଳେ ଲୋକେ ମାନବ ହସ୍ତ ଦେଖି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବେ, ତେଣୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଘଟନାରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ମନଟା ବଡ଼ ଅବିଶ୍ୱାସୀ, ସଂସାରାସକ୍ତ, ସନ୍ଦିଗ୍ଧ । ବିଶ୍ୱାସୀ କହନ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି—“ଯତୋ ଧର୍ମସ୍ତତୋ ଜୟଃ” । ସେ ଦେଖନ୍ତି ପରିଦୃଶ୍ୟ-ମାନ ଜଗତ୍ ସଂସାରରେ ବାହ୍ୟତଃ ମନ ଉପରେ ଦେହର, ଚେତନ ଉପରେ ଜଡ଼ର, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଉପରେ ସ୍ଥୂଳର କ୍ଷଣିକ ସାମୟିକ ଜୟ ହୋଇଥିଲେହେଁ,

ପରିଣାମରେ ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସଂଘଟନ ହେଉଅଛି । ସ୍ଥିର ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଅନୁଧାବନ କଲେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେବ ଯେ, ଜଗତ୍ ସଂସାର ପ୍ରହେଳିକାପୂର୍ଣ୍ଣ ବାହ୍ୟ ଜଗତର ଅନ୍ତସ୍ତଳରେ ପରିଜୟ ଛକି ରହିଛି । ଯାହା ସ୍ଥୂଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହେୟ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହାହିଁ କାଂକ୍ଷ୍ୟମାନ ସତ୍ୟ ଏବଂ ପରିଣାମରେ ତାହାହିଁ ପୁଣି ଜୟଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ମାନସ-ସିଂହାସନରେ ଅଧିରୋହଣ କରୁଅଛି । ଏହି ମଙ୍ଗଳ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଭାବଭୂଷିତ ନିଷ୍ଠୋଳ ଲଲାଟରେ ସୌଦାମିନୀପ୍ରଭ ଅକ୍ଷରରାଜିରେ ଲିଖିତ ଅଛି "ଯତୋଧର୍ମ ସ୍ତତୋ ଜୟ ।"

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭୀରୁ ମନ କହୁଅଛି, "ହଁ ସବୁ କରିବାକୁ ହେବ, କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପେ ଅଳ୍ପେ ଲୋକଙ୍କୁ ମଣେଇ ନେବାକୁ ହେବ । ସନ୍ଧି କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନିଯିବାକୁ ହେବ । ନଚେତ୍ ସମାଜ ବିଶୃଙ୍ଖଳ, ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଛାରଖାର ହୋଇଯିବ । ସତ୍ୟଦ୍ୱାରା କି କେବେ ସମାଜ ଛାରଖାର ହୁଏ ? ଅସତ୍ୟ, ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର ସଙ୍ଗରେ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପନ ରୂପ ଅସ୍ୱ-ପ୍ରବଞ୍ଚନାରେ କେହି କିଛି ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧାନ କରିଅଛି ? ସତ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କ'ଣ ରଖିବ ? ଅମ୍ଭେମାନେ ବରଂ ସତ୍ୟକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ-ଯେପରି ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା ଭ୍ରାନ୍ତ ସଂସାରଠାରୁ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉ । ଅଧିକ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଉଡନ୍ତ ପକ୍ଷୀକୁ ଘଣ୍ଟି ଧୋଡ଼ାଇଲା ଭଳି ଜଗତ୍ ସଂସାରଠାରୁ ଘଣ୍ଟି ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏହା ଦେଖି ଭକ୍ତଙ୍କ ଓ ଜଗତ୍‌ପ୍ରଭୁ ହସନ୍ତି । କହନ୍ତି, ନିର୍ବୋଧ ! ଜଗତ୍‌ର ପ୍ରବଣତା ଯେବେ ଧ୍ୱଂସ ଆଡ଼କୁ, ପାପ ଆଡ଼କୁ ହୁଅନ୍ତା, ତୋର ସାଧ୍ୟ କଣ ତୁ ତାକୁ ବାଧା ଦେଇ ଧରି ରଖନ୍ତୁ । ପ୍ରାବୃଟ କାଳୀନ କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀର ଜଳପ୍ରବାହକୁ ବାଧା ଦେବାର ତୋର ସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ତୁଅଚଣନ ଗ୍ରହ-ଉପଗ୍ରହ-ଜ୍ୟୋତିଷ୍କମଣ୍ଡିତ ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ଜନ୍ମୁକ ? ଛି, ଛି ! ତୋ' କର୍ମ ତା' ନୁହେଁ । ଦେଖ, ଜ୍ଞାନ, ମଙ୍ଗଳ, ସତ୍ୟର ଧ୍ୱଜା ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଶାଶ୍ୱତ ଗଗନରେ ଉଡ୍ଡୀୟମାନ ହେଉଅଛି—

"Throughout the ages one increasing purpose runs
"And the minds of men are widened
Through the process of the Suns" —Tennyson

ଜଣେ ସମାଜ-ସଂସ୍କାରକଙ୍କ କଥା ପଢ଼ିଲୁ । ସେ ବାଳବିଧବା ବିବାହ ପ୍ରଚଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଦ୍ଧପରିକର ହେଲେ । ପୁଣି କିଛିଦିନ ପରେ ନୈରାଶ୍ୟରେ ତାହା "ଅଧୁନା ପରିତ୍ୟାଗ" କରି "ପରିମାର୍ଜିତ" ଆକାରରେ "ଯୁବତୀବିବାହ" ପ୍ରଚଳନ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭୟ ହେଉଛି, ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ବୃଥା ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରି କାଗଜପତ୍ର ଛପାଇବେ । ରାଜା, ଜମିଦାର, ଧନୀ, ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଣ୍ଟନ କରିବେ ଏବଂ ତହିଁରେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ନୈରାଶ୍ୟରେ ମଗ୍ନ ହେବେ । ବାସ୍ତବିକ କାନ୍ଦିଲେ କେହି ଶୁଣିବ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ କାନ୍ଦିବ ବୋଲି ଲୋକେ କି ନିଜର ଚିରପ୍ରଚଳିତ ବିଶ୍ୱାସ, ଲୋକାଚାର, ଅର୍ଥ ଓ ସାଂସାରିକ ଲାଭ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ତୁମ୍ଭ ମତାବଲମ୍ବୀ ହେବେ ? ଗୀତୋକ୍ତ "ସ୍ୱଧର୍ମେ ନିଧନଂ ଶ୍ରେୟଃ ପରଧର୍ମୋ ଭୟାବହଃ" —ଉକ୍ତି କି ସେମାନଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ଥ ନାହିଁ ? ତୁମ୍ଭର ଯେବେ ନୂତନ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ସମଧର୍ମୀ ଭ୍ରାତାଭଗିନୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯୋଗ ଦିଅ ବା ନୂତନ ମଣ୍ଡଳୀ ସଂଗଠନ କର । ରାଜା, ଜମିଦାର, ଧନୀମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼—ସେମାନେ ତାଙ୍କ ମାନ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏତେ ସହଜରେ ଦେବେ ନାହିଁ ! ତୁମ୍ଭେ ଲେଙ୍ଗୁଟିଆ, ବିପଦଭଞ୍ଜନୀ ସହି ସମାଜ ସଂସ୍କାର କରିବ, ସେ ରେଶମାଲ୍ ଭୋଗ କରିବେ । ତାଙ୍କର ସଂସାର ଗୋଲାପଜଳସିଞ୍ଚିତ, କଣ୍ଟକକଙ୍କରାବୃତ ନୁହେଁ ।

ଭାଇ ! ଆପଣ ତ ବାଳବିଧବା ବିବାହ ଛାଡ଼ିଲେ ! ଯୁବତୀବିବାହ ମାତ୍ର କି ଆପଣଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ ? କାହିଁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତ ତାହା କହୁନାହିଁ ? ପଚାରେ, କେବଳ ଯୁବତୀବିବାହ ହେଲେ କି ଆପଣଙ୍କ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ଦୂରୀଭୂତ ହେବ ? ହେଲା, ଅଷ୍ଟମ ବର୍ଷ ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବା ତଦୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବର୍ଷରେ ବାଳିକାବିବାହ କରିବ । କିନ୍ତୁ "ନିର୍ବାଚନ" କିପରି ହେବ ? ଦୁରାଚାର ବାଳକ ଓ ସୁଶୀଳା ବାଳିକା, ସୁଶିକ୍ଷିତ ସ୍ୱାମୀ ଓ ଅଶିକ୍ଷିତା ସ୍ତ୍ରୀ, ଇତ୍ୟାଦି ବିଷମ ବିବାହ କେମନ୍ତ ନିବାରିତ ହେବ ? ତେବେ ଆପଣ ଗୃହାନ୍ତ ଅନ୍ତତଃ ଓଡ଼ିଶାରୁ "ଅବରୋଧ" ପ୍ରଥା ଉଠାଇବାକୁ ? ନଚେତ୍ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ କିପରି ଯୋଗ ଦେବେ ? ପୁଣି ଏହି ମତଭେଦ କାରଣରୁ ଆପଣମାନେ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଭିନ୍ନ

ହେବେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ନ କଲେ ଆପଣମାନଙ୍କର ବିବାହ ପରିସର (circle) ର ଅଳ୍ପତା ଯୋଗୁଁ ମହା ବିବ୍ରତରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ଏହା ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଧ ହେଲେହେଁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ (practically) ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ଅତଏବ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜାତିଭେଦ ଶୃଙ୍ଖଳ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଏପରି ଗୁରୁତର ପରିବର୍ତ୍ତନମାନ କି ଏପରି ସହଜ ଉପାୟରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇପାରେ ? ଆପଣ କହିପାରନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ନ ହେଉ । "କାଳବିଧବା ବିବାହ" ପ୍ରସ୍ତାବ ପରି ଏହା ମଧ୍ୟ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଉ କିନ୍ତୁ କାଳକ୍ରମରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ନିଜେ କେଉଁଠି ଆସେ ନାହିଁ, ତାର କେଶାକର୍ଷଣ କରି କ୍ଷଣଜନ୍ମା ପୁରୁଷମାନେ ଆଣନ୍ତି ଏବଂ ସମସାମୟିକ ସାମାଜିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦଣ୍ଡିତ ହୁଅନ୍ତି । ଇତିହାସପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିନିକ୍ଷେପ କର । ମହାତ୍ମା ସକ୍ରେଟିସ୍, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ଲୁଥର, ଥିଓଡୋର ପାର୍କର, ଗାଲିଲିଓ ପ୍ରଭୃତି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସମୟରେ କି ସମସ୍ତ ଆସିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ସମସାମୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ସତ୍ୟ ନିର୍ବିବାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ? ନା, ସେମାନେ ନିଜେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଇ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦ୍ରୁତଗାମୀ କରାଇଥିଲେ, ପୃଥିବୀକୁ ସତ୍ୟପଥରେ ପ୍ରଧାବିତ କରାଇଥିଲେ । ସମାଜରେ ଘୋର ଅତ୍ୟାଚାର ଅସତ୍ୟର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ହେଲେ ପରମେଶ୍ୱର ଉକ୍ତ ସମାଜକୁ ନୂତନ ସତ୍ୟ ପ୍ରେରଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ସାମାଜିକବର୍ଗ ସେ ସତ୍ୟାଲୋକ ଦର୍ଶନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ଦୂରଦର୍ଶୀ କତିପୟ କ୍ଷଣଜନ୍ମା ପୁରୁଷଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସମୀପରେ ପ୍ରୋକ୍ତ ସତ୍ୟାଲୋକ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୁଏ । ସେମାନେ ତାହା ସ୍ୱୀୟ ଜୀବନରେ ବୀରୋଚିତ ଭାବରେ ପ୍ରମାଣିତ କରନ୍ତି । ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ବିଦ୍ରୂପ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ରୂପକାରୀ ରାଜା, ଧନୀ, ଜ୍ଞାନୀ, ପଦସ୍ଥ କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି । ଶେଷକୁ ସେହି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଜୟ ହୁଏ । ଶ୍ରୀବତ୍ସ ବାବୁ ପଦସ୍ଥ, ଜ୍ଞାନୀ, ମାନୀ ନ ହେଲେହେଁ ଯେପରି ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାରେ ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛନ୍ତି ତହିଁପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ପଣ କରୁଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ହାଇ ! ପ୍ରଚାର ଦିନ ଗଲାଣି । ଆମ୍ଭେମାନେ, ଅନେକ ବୁଝିଥାଉଁ, ଆମ୍ଭ ସମାଜରେ ଅନେକ କୁସଂସ୍କାର ଅଛି । କେଉଁ ସମାଜରେ ନ ଥିଲା ବା ନାହିଁ ? ଚାଲ ଆମ୍ଭେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଛାଡ଼ି ସମସ୍ତେ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳବିଧାନ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ

ହେବା । କଥା ଅଛି, "ଛଟାଙ୍କିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ମହଣେ ଉପଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।" ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟର ଯୁଗ, କଥା ତ ଅନେକ କହୁଣଲେଣି, ସେଥିରେ ନୂତନତ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ । Half measureରେ ଆଉ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳିବ ନାହିଁ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟକୁ ଆପଣ ଧରିବାକୁ ହେବ । ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ କଣ ଏବଂ ତାହା କିପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ ? ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନେକ ବିଶ୍ୱାସ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ କତ୍ପସ୍ଥ ସମାଜର ରୀତିନୀତିରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନ ମାନୁନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ମନ ଅନୁଯାୟୀ ସମାଜ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ । କିନ୍ତୁ ସେ ଆଦର୍ଶସମାଜ ଗଢ଼ିବ କିଏ ? ତାହା ଆୟାସସାଧ୍ୟ । ଇଂରାଜି ଶିକ୍ଷା ଯେତେ ବିସ୍ତୃତ ହେବ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ସେତେ ସାମାଜିକ କୁସଂସ୍କାର ଦୂରୀଭୂତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏହା ବିନାଶ (destructive) କାର୍ଯ୍ୟ, ଗଠନକାର୍ଯ୍ୟ; ଏହା ଇଂରାଜି ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ଏହି ବିନାଶ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା, ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ଘୋର ନିରୀଶ୍ୱର ଓ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହୋଇପଡ଼ିଲେ, କେହି ବା ନିଜ ଧର୍ମ-ପିପାସା ନିବାରଣ କରିବା ପାଇଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ହୋଇଗଲେ, ସେତିକିବେଳେ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ପ୍ରଚାରକ ଓ ସମାଜସଂସ୍କାରକ ରାମମୋହନ ରାୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସେହିପରି ପଞ୍ଜାବରେ ମଧ୍ୟ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସ୍ଥାପିତ ଆର୍ଯ୍ୟସମାଜ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ଏହି ଉତ୍କଳରେ ମଧ୍ୟ ଗଠନର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି । ଅନେକ ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ପୁରାତନ ରୀତିନୀତିରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ନୁହନ୍ତି । ଅଥଚ ଉତ୍କଳବର୍ତ୍ତିରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ କୌଣସି ସଂସ୍କୃତ ସମାଜ ନାହିଁ । ଏପରିସ୍ଥଳରେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ 'Construction ବା ଗଠନର ଚିନ୍ତା ଉଦିତ ହେଉଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱ ସମାଜପ୍ରତି ଗୁରୁତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି । ଉତ୍କଳରେ ଯେ ସଂସ୍କାରକ ଦଳର ଅଭାବ ଅଛି, ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ । କାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଦ୍ୱାରା ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦେଶର ବିଶେଷ ଅଭାବ କ'ଣ କ'ଣ—କେଉଁ କେଉଁ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା କେଉଁ ଆଦର୍ଶରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେବା ଉଚିତ, ଏ ବିଷୟ ଗୁରୁତର । ତାହା ପ୍ରବନ୍ଧାନ୍ତରରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ରହିଲା ।

ସାମାଜିକ ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍

(୨) ଜାତି ଓ ଉନ୍ନତି

ଅଧୁନିକ ଉତ୍କଳ-ସମାଜକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଖଣ୍ଡାୟତ, କରଣ, ଚଷା ଓଡ଼, ହାଡ଼ୁଆ ଏବଂ ଅସ୍ପର୍ଶୀୟ ଜାତି ଏହି କେତେଗୋଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ପୂର୍ବ ବିଭାଗର କ୍ରମ ସାମାଜିକ ଗୌରବ ବିବେଚନାରେ ହୋଇଅଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ କରଣ ମଣ୍ଡଳୀ ହିଁ ଅଧୁନିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା, ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଉତ୍କଳର ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଖଣ୍ଡାୟତମାନେ ଆଧୁନିକ ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଓ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟାଦିରେ ତେତେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ-ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଯଦିବା ପୁରାତନ ସମାଜରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ନିର୍ବିବାଦରେ ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନ ଅଧିକାର କରି ବସିଥିଲେ ଏବଂ ଖଣ୍ଡାୟତମାନେ କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କଠାରୁ ନିମ୍ନତର ପାବଚ୍ଛ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିମାନଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ସୋପାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ ତଥାପି ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ବିବେଚନା କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ, କରଣମାନେ ତୃତୀୟ ପାବଚ୍ଛରୁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ନାନା କାରଣରୁ ଏପରି ଘଟିଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଦ୍ୟ ଏହି ବିଷୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରି ସ୍ୱୀୟ ଅପକ୍ୱ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବୁ । ଯୋଗ୍ୟତର ବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦ ଏ ବିଷୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କଲେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରକୃତ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ କବି କହୁଛନ୍ତି :—

"The old order changeth yielding place to new
And God fulfils himself in many ways
Lest one good custom should corrupt the age."
—Tennyson.

ଯାଏ ପ୍ରିୟ ପୁରାତନ ଆସଇ ନିତ୍ୟ ନୂତନ
ବିଧିର ଏ ନିତ୍ୟ ଶୁଭବିଧି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭିକ୍ଷା କରେ । ଏହାକି ଉପଯୁକ୍ତ ? ଶାସ୍ତ୍ର କହେ, "ଭିକ୍ଷାଂ ଦେହି ବର ନୈବ ଚ" । କଥାରେ କହନ୍ତି, "ମାଗିଲଠାରୁ ହୀନ ନାହିଁ, ଦେଲଠାରୁ ପୁଣ୍ୟ ନାହିଁ ।"

ଉତ୍କଳୀୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବଂଶଧର ବା ମହାନାୟକବୃନ୍ଦ ବାୟୁକ ପରିଶ୍ରମ ନ କରି କେବଳ ପ୍ରଜାବର୍ଗ ପୀଡ଼ନକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଜୀବିକା କରନ୍ତି । ଏହା "ଦୁଷ୍ଟନିବାରଣ ଓ ସନ୍ଥପାଳନ" ଖଣ୍ଡାୟତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଘୋର ନିନ୍ଦା ଓ ଖଳଙ୍କର କଥ ନୁହେଁ ? କବି କାଳିଦାସ କହିଛନ୍ତି—ଯାହାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ "ବିପଦରୁ ତ୍ରାଣକାରୀ ପ୍ରକୃତ କ୍ଷତ୍ରିୟ" ।

ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ରବୃନ୍ଦ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିରେ ଉନ୍ନତ ନ ହେଲେ ଉତ ଦୁଇ ଜାତି ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ହେବାକୁ ଦେବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସାବଧାନ ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ନୀଚତାର ଲକ୍ଷଣ ଏବଂ ଅଶୁଚିତନର ନିଶ୍ଚିତ କାରଣ । ତାହା ପ୍ରକୃତ ସାହସ ନୁହେଁ । ବରଂ ସୌଜନ୍ୟତା ଜନୟୀ କେବଳ ପୂଜା ପାଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି—

"Blessed are the humble in spirit."

ପୁରାତନ ଉତ୍କଳୀୟ ସମାଜରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଏବଂ କରଣ ଏହି ତିନି ଜାତି ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଭାରତରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ଇଉରୋପ ସଦୃଶ ଧନ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ମାନଦଣ୍ଡ ନୁହେଁ । ତାହା ହୋଇଥିଲେ ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ରାଦି ମଧ୍ୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଉଥାନ୍ତେ । ପୁରାତନ ସମାଜରେ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ମାନଦଣ୍ଡ, ବଂଶ, ସାହସ, ଦାନ ଇତ୍ୟାଦି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜରେ ଧନ, ବିଦ୍ୟା ଓ ଚାକିରି ସମ୍ମାନର ମାନଦଣ୍ଡ ହୋଇଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଏ, କରଣମାନେ ଅଧୁନା ଉତ୍କଳରେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ-ମାନଙ୍କ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଉନ୍ନତର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାହିଁକି ନବଯୁଗର ଉନ୍ନତି ଓ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରବେଶ କରୁନାହିଁ ତାହା ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ ।

କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ ହଠାତ୍ କୌଣସି କାରଣରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ବିପ୍ଳବ ଘଟିଲେ ଉକ୍ତ ସମାଜର ନେତା ଓ ଅଧିନାୟକଗଣ ସ୍ୱପକ୍ଷପାତୀ ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥାକୁ ସହଜରେ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ କ୍ଷମତାଚ୍ୟୁତିର ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ

ପ୍ରତିକୂଳରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ପ୍ରୋକ୍ତ ସ୍ରୋତର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । କାଳକ୍ରମେ ସେ ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ହେବାର ଦେଖିଲେ ପୁନରାୟ ନୂତନ ନିୟମ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନବ ନିୟମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରନ୍ତି । ଯଦ୍ୟପି ନୈସର୍ଗିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ବଳରେ ସେମାନେ ପୁଣି ପୂର୍ବ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି, ତଥାପି ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ ନୂତନ ସମାଜପଦ୍ଧତିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଅପରାପର ଜାତିମାନେ ସାଧାରଣ ନିୟମାନୁଯାୟୀ ପୁରାତନ ସମାଜରେ ସ୍ୱୀୟ ଅପକୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନିଜର ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ ନୂତନ ସମାଜର ନିୟମାନୁଯାୟୀ ଚାଳିତ ହୋଇ ଉକ୍ତ ସମାଜର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପୁରାତନ ସମାଜରେ ସେମାନଙ୍କର ଏ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା, କାରଣ ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର ମାନଦଣ୍ଡ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ପୁରାତନ ଜଙ୍ଗଲ ସମାଜରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର ମାନଦଣ୍ଡ ଥିଲା ବଳ ବା ବଂଶ ଗରିମା ବା ସାହସ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ବିଦ୍ୟା, ଧନ, ଗୁଣକର୍ମ ଅଧିକାର କରିଛି । ଏହି ନିୟମ ସ୍ୱାଭାବିକ; ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁଠାରେ ଆଧୁନିକ ସମାଜର ଗଠନ ପୁରାତନ ସମାଜକୁ ଆଦୌ ଅପେକ୍ଷା ନ କରେ, ସେଠାରେ ଏ ନିୟମ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ, ଏହି ନିୟମ ଉତ୍କଳୀୟ ସମାଜରେ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ପୂର୍ବେ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଦେଶ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନା କରି ଓ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଣୟନ କରି, ଦେଶ ଶାସନରେ ରାଜାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ରାଜାମାନଙ୍କଠାରେ ଆଦର, ସମ୍ମାନ ଓ ଜାଗିର—ବ୍ରହ୍ମୋତ୍ତର, ଦେବୋତ୍ତର ପାଉଥିଲେ । କରଣମାନେ ସାଧାରଣତଃ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ନୂତନ ସମାଜରେ ଜାତିଗତ ନ ହୋଇ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିୟମ ହୋଇ ଚଳିଲା । ନୂତନ ସମାଜ ପୁରାତନ ରୀତିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କରଣମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବବତ୍ ରହିଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ଜାତି ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ନିଜ ଜାତିଗତ ଜୀବିକାକୁ ବହୁକାଳ ପରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରି କରଣମାନଙ୍କ ଜୀବିକା ହିଁ ଆଶ୍ରୟ କଲେ । ସ୍ୱାଭାବିକ ନିୟମାନୁଯାୟୀ କରଣମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ଥାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଜାତିଭେଦ ଓ ବଂଶମର୍ଯ୍ୟାଦା ଯେତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଆଧୁନିକ ଉନ୍ନତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜକୁ ଭାସମାନ କଲେ ନାହିଁ। କେବଳ ପୂର୍ବାବସ୍ଥାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ସମାଜକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର କଳ୍ପିତ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାରେ ସ୍ଫୀତ ହେଲେ। ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାତି-ଗର୍ବ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଉଅଛି। ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ନିଜକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନଦଣ୍ଡ କରି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଏବଂ କିଏ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କିଏ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଏହା ଯେତେ ବୃଥା ଗଣ୍ଡଗୋଳ କରନ୍ତି। କରଣମାନେ ସେଥିକି ମନ ନ ଦେଇ ପରସ୍ପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ।

କରଣ ଉପ୍ରାନ୍ତ, ସହିଷ୍ଣୁ, ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳ। ଖଣ୍ଡାୟତ ଅସହିଷ୍ଣୁ, ଦୁଃସାହସୀ ଏବଂ ନିର୍ଭୀକ। ଗୋଟିଏ କରଣ ବାଳକ ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ବିଦେଶରେ ବହୁକଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରି, ଅପମାନ ପାଇ ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ କରେ, ଗୋଟିଏ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବାଳକ ସେହି ସ୍ଥଳରେ କଳହ କରି ଗୃହକୁ ଧାବିତ ହୁଏ। ଅବଶ୍ୟ ଏ ନିୟମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଅଛି। କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏହା ପରୀକ୍ଷିତ। ଅବଶ୍ୟ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବୋଧ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଓ କଳହପ୍ରିୟତା ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ। ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଅତୁଳ ଗୁଣଟିକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେବାକୁ କହୁନାହୁଁ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଜୀବିକା ଅଛି, ବ୍ରାହ୍ମଣର ଭିକ୍ଷା ଓ ପୌରୋହିତ୍ୟ ଏବଂ କ୍ଷତ୍ରିୟର କୃଷି ଓ ଲାଠି। କିନ୍ତୁ କରଣ ପ୍ରାୟ ବୃତ୍ତିହୀନ। ଉପରୋକ୍ତ କାରଣମାନଙ୍କରୁ ପୁରାତନ ସମାଜରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରଥମ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ଏବଂ କରଣ ତୃତୀୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ। ନିରପେକ୍ଷଭାବରେ ବିଚାର କଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯିବ।

ଉପସଂହାରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏତିକି କହୁଁ ଯେ, ଜାତି ଗଲାଣି, ଯାଉଅଛି ଓ ଯିବ। ଯାହା ଯିବ ତାହା ସପକ୍ଷରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ବୃଥା ଉଦ୍ୟମ, ଉତ୍ସାହ ନଷ୍ଟ କରିବା ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ। ପ୍ରକୃତି ଯାହାର ବିରୋଧୀ, କାହାର ସାଧ୍ୟ ତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବ? ଇତିହାସ ପାଠକମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଜାତି ଈଶ୍ୱରସୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ। କୌଣସି ବିଶେଷ ଯୁଗର ସାମାଜିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ନିମିତ୍ତ ମାନବୀୟ ଉଦ୍ଭାବନ ମାତ୍ର। ସକଳ ଯୁଗରେ

ଏହା ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅଜି ଯାହା ଉପକାରୀ, କାଲି ସେ କେବଳ ଅନୁପକାରୀ, ତାହା ନୁହେଁ; ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ତାହା ଅନିଷ୍ଟକାରୀ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାତିପ୍ରଥା ତାହାହିଁ ହୋଇଛି । ସମାଜତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ କହୁଛନ୍ତି :—

"Ring out the slowly dying cause
And ancient forms of party strife
Ring in the nobler modes of life
With sweeter manners and purer laws."

(୩) ବିଧବାବିବାହ ଓ ସତୀତ୍ୱ

ଅତି ଅକ୍ଷେପର ବିଷୟ ଯେ, ଅଜିକାଲି ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ବିଧବା-ବିବାହକାରୀ ଜାତିମଧ୍ୟରେ ବିଧବାବିବାହ ଧନକୁଦନ ଘୃଣିତ ହେଉଅଛି । ବିଧବାବିବାହ ବିପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ଅପତ୍ତି ଏହି ଯେ, ଏହା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସତୀତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହେବ । ଅମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ ଠିକ୍ ବିପରୀତ । ଗୋଟିଏ ନାରୀ ଯୌବନୋଦୟ ପୂର୍ବରୁ କିମ୍ବା କିଛିତ୍ ପରେ ବିଧବା ହେଲେ, ତାହାର କୌଣସି ଜଣକୁ ଅଶ୍ରୟ କରି ଚଳିବା ଉଚିତ ନା ଣବ୍ରତ ନାମରେ ସମାଜକୁ କଳଙ୍କିତ କରି ସୁନାର ସଂସାର ଚୂନା କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ? କଥାରେ କହନ୍ତି, 'ଷଣ୍ଡ', 'ଷଣ୍ଡ' । ତହିଁରେ ପୁଣି ଯଦି ଯୌବନ ଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ଯେ ଏପରି ହୁଏ, ତାହା ଅମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁନା । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଏହା ସତ୍ୟ । ତରୁଣୀ ସନ୍ତାନହୀନା ବିଧବା ନିଜ ଚରିତ୍ରକୁ ଘୃଣିତ କରି ସମାଜକୁ କଳଙ୍କିତ କରି କେତେ ପରିବାରରେ ଅନିଷ୍ଟ ଘଟାଏ ।

ପୁନଶ୍ଚ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ମୃତପତ୍ନୀକ ତାହାର ସମବୟସ୍କାକୁ ବିବାହ କଲେ ଉଭୟେ ସୁଖରେ ରହିବାର ସମ୍ଭାବନା । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ମୃତପତ୍ନୀକମାନଙ୍କ ସମବୟସ୍କା ଅବିବାହିତା କନ୍ୟା ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଅପ୍ରାପ୍ୟ । ତେଣୁ ଯୁବତୀ ପିତୃବୟସ୍କ ଲୋକକୁ ବିବାହ କରି ଯୌବନସୁଲଭ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୂପତୃଷ୍ଣା ନିବାରଣ କରି ନ ପାରି କଳଙ୍କିନୀ ହେବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ । ବରଂ ନ ହେବା ଅଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ । କଥା ଅଛି, "ଗାଁ ଶେଷଘର ଗୋରୁକୁ, ବୁଢ଼ାକୁ ଲ ବାଘ

ନରକୁ ।" ଏହାର ଗମ୍ଭୀର ବେଦତୁଲ୍ୟ ସତ୍ୟକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କର ହେ ବୃଦ୍ଧ ! ଭୀତ ହୁଅ ଏବଂ ଯଦି ସଂସାରର ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟମାଇଁ ବିବାହ କର, ତେବେ ବିଧବାବିବାହ କର । ଗୋଟିଏ ନିରାଶ ଅମ୍ବା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପାଇ ସାନନ୍ଦ ଏବଂ କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ତୁମ୍ଭପ୍ରତି ଅସକ୍ତା ହେବ । ତୁମ୍ଭର ଜୀବନ ମଧୁମୟ ହେବ । ସେ ସୁଖୀ ନୁହେଁ ଯେ ଭାର୍ଯ୍ୟାପ୍ରତି ଅସକ୍ତ ବରଂ ସେହି ସୁଖୀ ଯାହାର ଭାର୍ଯ୍ୟା ତା'ପ୍ରତି ଅସକ୍ତ ଓ ପତିପରାୟଣା । ପୁନଶ୍ଚ ମୃତ-ପତ୍ନୀକଗଣ ବିଧବାବିବାହ କଲେ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକ ବୟସ ହେତୁ ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେମାନଙ୍କ ଅଳ୍ପବୟସ୍କା ଭାର୍ଯ୍ୟାଗଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ପୃଥିବୀରେ ଯାବତୀୟ ପ୍ରବଳପରାକ୍ରାନ୍ତ ଜାତିମଧ୍ୟରେ ବିଧବା-ବିବାହ ପ୍ରଚଳିତ । ହେ ଅଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁ ! ତୁମ୍ଭର ପ୍ରବଳପରାକ୍ରାନ୍ତ ରାଜା ଇଂରେଜ ଜାତି ଯାହାଙ୍କର ଉପାନହ ଲେହନ ତୁମ୍ଭର ସୁଭଗ କାର୍ଯ୍ୟ, ସେମାନେ ବିଧବାବିବାହ କରନ୍ତି; ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କି ଅସତୀପୁତ୍ର ? ଆଉ ତୁମ୍ଭେ ସମସ୍ତେ ସାଧ୍ୱୀ ସନ୍ତାନ ! ପବିତ୍ରତା ଛଡ଼ା ଜନ୍ମିତ ନାହିଁ । ଇଂରାଜ ଜନ୍ମିତ । ବିଶ୍ୱାସ କର । ଇଂରେଜମାତା ସାଧ୍ୱୀ । ଅବଶ୍ୟ ସାଧାରଣ ନିୟମରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟେ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କି ଘଟେ ନାହିଁ ?

ସ୍ମରଣ କର, ବୈଦିକକାଳର ଋଷିବୃନ୍ଦଙ୍କୁ । କେଉଁ ମୁଖରେ କହିବ, ବୈଦିକ ଋଷି ଅପେକ୍ଷା ତୁମ୍ଭେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ? ସେମାନେ ତ ବିଧବା-ବିବାହ କରୁଥିଲେ ! ଇତିହାସ ଦେଖ । ତୁମ୍ଭର ପିତାମହ କରିଥିଲେ । ତୁମ୍ଭେ କାହିଁକି ଉଲ୍ଟି ଦଭ୍ୟତା-ଗହ୍ୱରକୁ ପ୍ରଧାବିତ ହେଉଛ ? ପ୍ରକୃତ ଯେବେ ବଂଶର ଗୌରବ ଏବଂ ରକ୍ତର ବିଶୁଦ୍ଧତା ଥାଏ, ତେବେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖାଅ । "ଫଳେନ ପରିଚୀୟତେ ।" ଅଉ ତୁମ୍ଭେ ଯେବେ ପ୍ରକୃତରେ ଅପକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଅ, ତେବେ "କାକ କାକ; ପିକ ପିକ;" ବିଧବାବିବାହ କର ବା ନ କର "କାଚ କାଚ ; ମଣି ମଣି ।"

ଉଚ୍ଚ ବଂଶର ପରିଚୟ ସ୍ୱରୂପ ଉପବୀତସୂତ୍ର, ବ୍ରତାଦି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଛି । ବିଧବାବିବାହ ତହିଁରେ କୌଣସି ବାଧା ଦେବ ନାହିଁ । ମନୁ, ପରାଶରାଦି ମନ୍ଥନ କରି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର ବିଧବା-ବିବାହ ବିଧି ସଂକଳନ କରିଅଛନ୍ତି । ବିଧବାବିବାହ ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ ।

ଶାସ୍ତ୍ରବାଦୀ ହିନ୍ଦୁ ଏ ବିଷୟରେ କିପରି ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସୀତଶକ୍ତି ? ତାରା, ମନ୍ଦୋଦରୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସତୀ କାରଣ "ଯଥା ରାବଣସ୍ୟ ମନ୍ଦୋଦରୀ ।"

ଇଂରେଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ବିଧବାବିବାହକୁ ଆଇନସଙ୍ଗତ କରିଅଛନ୍ତି । ଇଂରେଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଅନୁଚିତ ସାମାଜିକ ଆଇନ ବିଧିବଦ୍ଧ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବେ କହିଅଛୁଁ ଯେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଜାତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଧବାବିବାହ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା, ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଘୃଣ୍ୟ ବିବେଚନା କରି ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଦୁଃଖର କଥା । କିନ୍ତୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ବିବେଚନା କଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ, ଏହା ସର୍ବଶ୍ରେଣୀରେ ବିଧବାବିବାହ ପୁନଃ ପ୍ରଚଳିତ ହେବାର ପୂର୍ବାଭାସ । କାରଣ ସମସ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ବିଧବାବିବାହ ପ୍ରଥା ଉତ୍ପାଟନ କରି ଉଚ୍ଚତର ଜାତ୍ୟନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବେ । ପ୍ରଥାଟି ଉତ୍ପାଟିତ ହେଲେ ସମସ୍ତେ ଉଚ୍ଚ ହେବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏ ବିଷୟରେ ଆଉ ଉଚ୍ଚତା ବା ନୀଚତାର ତାରତମ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଯେପରି ଏକଜାତୀୟ ପରିଚ୍ଛଦ "ଫେସନ" ହୋଇ ଉଠିଲେ ମେହନ୍ତର ମଧ୍ୟ ତାହା ପରିଧାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜକୁ ଭଦ୍ର ବୋଲି ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ଯାହା ହେବାର ହୁଏ । ସେ ଫେସନ୍ ଉଠିଯାଏ । ଏ ବିଷୟରେ ତାହାହିଁ ହେବ । ବିଧବା-ବିବାହ ପ୍ରଥାର ଉତ୍ପାଟନ ରହିତ ହେବ ଅର୍ଥାତ୍ ତାହା ପୁନଃପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବ । କାରଣ Perfection is followed by fall.

କର୍ମ

(କଟକ ଆଲୋଚନା ସଭାରେ ପଠିତ)

ଏହି ବିଶ୍ୱସଂସାର ବିଧାତାଙ୍କ ଲୀଳାଭୂମି । ଏଠାରେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଅଛି । କି ଚେତନ କି ଅଚେତନ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ କର୍ମରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ବିଶାଳତମ ଗ୍ରହଠାରୁ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ କୀଟାଣୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକେ କ୍ରିୟାଶୀଳ । ଜ୍ଞାନୀଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାପଣ୍ଡିତ ଗମ୍ଭୀରଚିନ୍ତାରେ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସୃଷ୍ଟିର ଅଦ୍ଭୁତ ତତ୍ତ୍ୱସକଳର ଆବିଷ୍କାରରେ ଶରୀରମନ ନିୟୋଜିତ କରି ସ୍ୱକର୍ମ ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଆଉ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଲୁକାକଣା ମଧ୍ୟ ତାହାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରି ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ସାର୍ଥକତା ପ୍ରମାଣ କରୁଅଛି ।

ସାମାନ୍ୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିପାରିବା ଯେ, ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ କୌଣସି ଏକ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ଅଛି ।

ସୌରଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରହ ଗତିଶୀଳ । ପୃଥିବୀ ନିଜ ମେରୁଦଣ୍ଡର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଅଛି । ପୁଣି ଏହା ଚନ୍ଦ୍ରାଦି ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ସହିତ ସୌରଜଗତରେ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ୱରୂପ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରୁଅଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଏହା ନିଜ ମେରୁଦଣ୍ଡର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ ଏବଂ ଏପରି ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମଗ୍ର ସୌରଜଗତକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ପୁଣି ସେ ଅଦୃଶ୍ୟ ନକ୍ଷତ୍ରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଧାବମାନ ହେଉଅଛି । ଏହା ଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅସଂଖ୍ୟ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଛି । ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର କଥା ପରେ । ଆଉ କେବଳ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୃଥିବୀର ବିଷୟ ଭାବିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଉଁ । ପୂର୍ବକଥିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ ଏବଂ ମେରୁଦଣ୍ଡର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗତି ଛଡ଼ା ପୃଥିବୀ ଅଭ୍ୟନ୍ତରକ ଅଗଣନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି ।

ଏହି ବିଶାଳ ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ କି ଜଡ଼ କି ଉଦ୍ଭିଦ, କି ଚେତନ କି ଅଚେତନ ସମସ୍ତେ ଆପଣା ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ।

"ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ"ର ୧୮୯୫ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୨୫ ତାରିଖ ବୁଧବାର ସଂଖ୍ୟାରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ସମଗ୍ର ଭୂପୃଷ୍ଠ ସମାନ ଭାବରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତାପରେ ଉଦ୍ଦୀପିତ ହେଉ ନ ଥିବାରୁ ବାୟୁ କେତେବେଳେ ପୃଥିବୀର ଏକ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ, ଜଳ ଓ ସ୍ଥଳର ତାପଗ୍ରାହିକା ଶକ୍ତିର ତାରତମ୍ୟ ଥିବାରୁ ଏହା କେତେବେଳେ ସ୍ଥଳଭାଗରୁ ଜଳଭାଗ ଅଭିମୁଖରେ, କେଉଁ ସମୟରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୁ ଅଧଃଦିଗକୁ, କେଉଁ କେଉଁ ସମୟରେ ଅଧୋଦେଶରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶକୁ ବହମାନ ହେଉଅଛି । ସେହିପରି ଜଳ ସ୍ଥାନରୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ଏବଂ ଏକ ଆକାରରୁ ଅନ୍ୟ ଆକାରକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ପଦାର୍ଥ ପରସ୍ପର ପ୍ରତିନିୟତ ଆକର୍ଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଆକର୍ଷଣ ସମତା ଉତ୍ପାଦିତ ହେବାରୁ ସେମାନେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଉଦ୍ଭିଦଜଗତ୍ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱକର୍ମରେ ବ୍ରତୀ ଅଟେ । ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ଅତି ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣୀମାନେ ଯେ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିରେ ସ୍ୱକର୍ମ ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି, ତାହା ଆଲୋଚନା କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ପିପୀଲିକା, ମଧୁମକ୍ଷିକା ଏବଂ ସାମୁଦ୍ରିକ ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟତତ୍ପରତା ଅତି ବିସ୍ମୟଜନକ ଅଟେ । ପଶୁପକ୍ଷୀମାନେ ମଧ୍ୟ କର୍ମପରାୟଣ ଜୀବନର ତାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନରେ ସେମାନେ ସଦା ତତ୍ପର ।

ଯେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱ ସଂସାରରେ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ, ସେତେବେଳେ ସୃଷ୍ଟିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୀବ ମାନବ ପକ୍ଷରେ କ୍ରିୟାହୀନତା ଅସମ୍ଭବ । କାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଅଭାବ ସର୍ବାଧିକ, ତାହା ଅତି ଗୁରୁତର ଏବଂ ସୁବିଧା ଅତି ଅଳ୍ପ । ପଶୁ ପକ୍ଷ୍ୟାଦି ପ୍ରାଣୀମାନେ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ଅନେକ ସୁବିଧା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଆହରଣ, ରନ୍ଧନ, ବସ୍ତ୍ର ବୟନ, ଗୃହ ନିର୍ମାଣ ଆଦି ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହୁଏନାହିଁ, ଯାହାକି ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅତି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଭାବରେ ସୃଷ୍ଟ ଯେ, ବିନାଶିକ୍ଷାରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସକଳ କର୍ମ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସେ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାସାପେକ୍ଷ । ପଶୁପକ୍ଷୀମାନେ ସ୍ୱଭାବଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ଅଜ ଅମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ବୁଦ୍ଧି, ବଳ, କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରୁଁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସହସ୍ରାଧିକ ଜୀବନର ଅଭାବ ମୋଚନ କରୁଁ । ତଥାପି ଉନ୍ନତିଶୀଳ ମାନବ

ଜଗତ୍ ଏବଂ ପାଶବ-ଜଗତ୍ ଉପରେ ଏକାଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରି ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଅଛି । କିନ୍ତୁ ମାନବ ଚିରକାଳ ଅଳସ୍ୟରେ ଅତିବାହିତ କରି ଏ ଅଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ତାହାର ସୃଷ୍ଟିର ଆଦ୍ୟରୁ ଏହାପାଇଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଆସୁଅଛି । ନିଜ ବୁଦ୍ଧିର ବ୍ୟୟ କରି ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତିଶୀଳ ମାନବର ଜୀବନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ, ଏହାହିଁ ବିଧାତାଙ୍କ ଆଦେଶ ।

ଏହି ପୃଥିବୀ ଧନଧାନ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେହେଁ କର୍ମାଭାବରେ ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଏଠାରେ ଅସମ୍ଭବ । କର୍ମ କଲେ ଯେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଉଦର ପୂର୍ତ୍ତି କରିବା, ଏପରି ନୁହେଁ । କର୍ମ ସାଧନା ଅସ୍ମମାନଙ୍କୁ ଇହସଂସାରରେ ଅପାର ସୁଖଶାନ୍ତି ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଏବଂ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରିବାକୁ ପାରଗ କରାଇ ଅଦୃଶ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତର ଅନନ୍ତ ଜୀବନ ସକାଶେ ପ୍ରେରିତ କରାଇବ । ଏହି ଜୀବନ ଭାର ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ଭାର । ଏହା ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ୍ୟସ୍ତ । ଏହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କିମ୍ବା ଅସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଅମ୍ଭେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟୀ । ଅତଏବ ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ଉଚିତ ଯେ, ମାନବଜୀବନର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧ୍ୟାନୁସାରେ ଯଥାଯଥରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଏବଂ ଜୀବନର ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସୁଦ୍ଧା ବୃଥାରେ ଯେପରି ନଷ୍ଟ ନ ହୁଏ ତତ୍ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥ ସକାଶେ କେହି ଅବଶ୍ୟ କର୍ମ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବସ୍ତୁ ଆହରଣ କରିବ, ଏହା ଅସମ୍ଭବ ଅଟେ । ଉକ୍ତ କାରଣରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ସମାଜବଦ୍ଧ ହୋଇ ବାସ କରୁଁ । ଏହି ସମାଜପ୍ରିୟତା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏହା ନ ହୋଇଥିଲେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା । ସେ ହେତୁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତିଦ୍ୱାରା ଏପରି ସୃଷ୍ଟ ଯେ ସେ ସର୍ବଦା ମିଳନ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଥାଏ ଏବଂ ମିଳିତ ହୋଇ କର୍ମ କରିବାକୁ ସୁଖ ମଣେ ଏବଂ ମିଳନ ପ୍ରଭାବରୁ ହିଁ ସେ ପ୍ରାଣ ଧାରଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । କୃଷକ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଅଛି, ତନ୍ତୁବାୟ ବସ୍ତ୍ର ବୟନ କରୁଅଛି, କର୍ମକାର ଅସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ କରୁଅଛି; ସୂତ୍ରଧର ଗୃହ

ନିର୍ମାଣ କରୁଅଛି, ରାଜା ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଅଛି, ଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛି; ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କର୍ମ ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏ ସମାଜ-ବନ୍ଧନ ଗୋଟିଏ ପବିତ୍ର ବନ୍ଧନ । ଏହାର ଅନୁରୋଧରେ କି ଧନୀ କି ଦରିଦ୍ର, କି ଜ୍ଞାନୀ କି ମୂର୍ଖ, କି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କି ବଡ଼, ସମସ୍ତେ କର୍ମ କରିବାକୁ ଅଧୀନ । ଆଳସ୍ୟରେ ସମୟାତିପାତ କରିବାରେ କାହାରି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ରୋଗ, ଶୋକ କିମ୍ବା ଶାରୀରିକ ଦୌର୍ବଲ୍ୟାଦି କାରଣରୁ ଯେଉଁମାନେ ନିଷ୍କର୍ମା ହୁଅନ୍ତି ସେମାନେ କ୍ଷମାର ଯୋଗ୍ୟ । ଭିକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କର ଜୀବିକା ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଶରୀରରେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଭାବରେ କାଳକ୍ଷେପ କରି ପରୋପାର୍ଜିତ ଅର୍ଥକୁ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିବା ଅବାନ୍ତରଶରଣ୍ଡୀର କାହାରି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଗ୍ରୀସ୍ ଦେଶର ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ କହୁଥିଲେ, "He that does not work is a robber." ବାସ୍ତବିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ପରାର୍ଜିତ ଅର୍ଥରେ କାଳାତିପାତ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଅଧର୍ମର କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଜଗତ୍କର୍ତ୍ତା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଆନନ୍ଦ ଭଣ୍ଡାରସ୍ୱରୂପ କରିଅଛନ୍ତି । କର୍ମ କଲେ ମନରେ ଯେଉଁରୂପ ବିମଳ ଆନନ୍ଦର ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ, ତାହା ସଙ୍ଗରେ ଆଉ କାହାରି ତୁଳନା କରାଯାଇ ନ ପାରେ । କର୍ମପରାୟଣ ମନୁଷ୍ୟ ସଦା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । ନୈରାଶ୍ୟ ତାହାର ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ, ଶୋକ ତାହାକୁ କେବେ ଅଭିଭୂତ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅବସାଦ ତାହା ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଯଦି କରେ, ତେବେ ତାହା ଅଳ୍ପକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ।

ଆଳସ୍ୟପରାୟଣ ଲୋକ ସଦା ବିମର୍ଷ । ଜୀବନ ତାହାକୁ ନିରର୍ଥକ ବୋଧହୁଏ । ପୃଥିବୀ ତାହା ନିକଟରେ ଶୂନ୍ୟମୟ । ସକଳ ପଦାର୍ଥ ତାହା ନିକଟରେ ନୀରସ । ତାହାର ଚିତ୍ତ କୌଣସିଠାରେ ଶାନ୍ତିଲାଭ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଅତି କୋମଳ ପୁଷ୍ପମଣ୍ଡିତ ଶଯ୍ୟା ତାହାର ଅତୁଳ ବିଭବ, ପିତାମାତା ଓ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନଙ୍କର ମଧୁମୟ ସ୍ନେହ, ସ୍ତ୍ରୀର ସୁମଧୁର ପ୍ରୀତି-ଭେଦ ତାହାର ଚିତ୍ତପ୍ରସାଦ ବିଧାନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ଜଣେ ଜ୍ଞାନୀଲୋକ କହିଅଛନ୍ତି :—"ଆଳସ୍ୟରେ ଦିନ କାଟିବାଠାରୁ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେବା ଅତି ସହଜ"—There is nothing so laborious as not to labour.

ମନୁଷ୍ୟ ମନ ସଦା କ୍ରିୟାଶୀଳ, ଏପରିକି ନିଦ୍ରାରେ ମଧ୍ୟ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ । ଯେ ଯେଉଁପ୍ରକାର କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଆନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ସେହିରୂପ କଳ୍ପନାର ଉଦୟ ହୁଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯଦି ସାଧୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ ନ କରୁଁ, ନାନାଦି କୁଚିନ୍ତା ଆସି ମନମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ହୃଦୟକୁ କଳୁଷିତ କରେ । ସେହି କୁଚିନ୍ତାବଶତଃ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବଦଭ୍ୟାସ ହୋଇପାରେ ଯାହାକି ଚିରଜୀବନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଇପାରେ ।

ବିଶ୍ୱବିଧାତା ପୃଥିବୀକୁ ସୁଖଶାନ୍ତିର ଆକର କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ କର୍ମସୂତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନବଲବ୍ଧ ସକଳ ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଲାଭ କରି ମହା ଆନନ୍ଦରେ ଜୀବନାତିପାତ କରିପାରୁଁ କିନ୍ତୁ ବିନା କର୍ମରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କୌଣସି ସୁଖର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ନ ପାରୁଁ । କାରଣ—

“ଉଦ୍ୟମେନହି ସିଦ୍ଧ୍ୟନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟାଣି ନ ମନୋରଥୈଃ
ନହି ସୁପ୍ତସ୍ୟ ସିଂହସ୍ୟ ପ୍ରବିଶନ୍ତି ମୁଖେ ମୃଗାଃ ।”

ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ କପାଳକୁ ଦୋଷ ଦେଇଥାଉଁ । ପ୍ରତ୍ୟେ ଦେଖନ୍ତୁ କେତେକ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅର୍ଥଲାଭ ହୁଏନାହିଁ । ଶନିଙ୍କ ଦଶାକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନେକ ଛାତ୍ର ପରୀକ୍ଷାରେ ପାସ୍ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତଶିରୋମଣି ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମା କହିଅଛନ୍ତି :—

“ଉଦ୍ୟୋଗିନାଂ ପୁରୁଷ ସିଂହମୁପୈତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ
ଦୈବେନ ଦେୟମିତି କାପୁରୁଷା ବଦନ୍ତି ।”

କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି, ଶୁଭକାର୍ଯ୍ୟକୁ ଶୁଭଦିନରେ କରିବାକୁ ହେବ । ଏପରି କହିବା ଭଲ ନୁହେଁ । କାରଣ “ଶୁଭସ୍ୟ ଶୀଘ୍ରଂ ।” ମଙ୍ଗଳମୟ ବିଧାତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ସକଳ ସମୟ ଶୁଭକର । କେବଳ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥିରରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟର ଶୁଭାଶୁଭ ଚିନ୍ତା କରିବା ଉଚିତ । କାରଣ—

“ସୁଚିନ୍ତ୍ୟ ଚୋକ୍ତ୍ୟ ସୁବିଚାର୍ଯ୍ୟ ଯତ୍କୃତଂ
ସୁଦୀର୍ଘ କାଳେପି ନ ଯାତି ବିକ୍ରିୟାଂ ।”

ବିଧାତା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧି, ବିବେକ, ଜ୍ଞାନ, ବଳ ଇତ୍ୟାଦି ସକଳ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ରମଣୀୟ ଧରିତ୍ରୀ ଧନରତ୍ନ ସୁଖ ସୁବିଧାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି । ସେ ସମସ୍ତ ଅନ୍ବେଷଣ କରିବାର ସକଳ ସୁବିଧା ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛୁଁ । କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି କେବଳ କେତ୍ରିତ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ସଦ୍‌ଗୁଣ ପରିଶ୍ରମସାପେକ୍ଷ । ଏହାର ତ୍ରୁଟି ହେଲେ ସେ ଅପରାଧରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ନିଜେ ଅପରାଧୀ; ଅଦୃଷ୍ଟ ସେଥିପାଇଁ ଦାୟୀ ନୁହେଁ ।

ଇଂରାଜ କବି ସେକ୍ସପିୟର କହୁଅଛନ୍ତି, "The fault is not in our stars but is ourselves."

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ତାହାକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରୁଁ । ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟମାନ ଯଥାଯଥରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ସେମାନେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତି ଅଭିମୁଖେ ନେଇ ଯାଆନ୍ତି । ତାହାର ପ୍ରତିଦାନରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଇହପର ଉଭୟସୁଖ ଭୋଗ କରୁଁ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଲଙ୍ଘନ କଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଶୋକ, ଅନୁତାପ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅଇ । ବାଗ୍ମୀଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମା କହିଥିଲେ :—

"ରୋଗଶୋକ ପରିତାପ ବନ୍ଧନ ବ୍ୟସନାନିଚ,
ଆତ୍ମାପରାଧ ବୃକ୍ଷାଣାଂ ଫଳାନ୍ୟେତାନିଦେହିନାଂ ।"

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ନାନାବିଧ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିଜପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି । ନିଜ ନିଜର ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ନୈତିକ ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିଜପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ଶରୀର, ମନ ଏବଂ ଆତ୍ମା ଏମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ଯେ, ଗୋଟିକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟଟିର ଉନ୍ନତି ହୁଏ ନାହିଁ ।

"ଶରୀରମାଦ୍ୟଂ ଖଳୁ ଧର୍ମ ସାଧନଂ ।"

ଆତ୍ମାର ବାସଭୂମି ଏହି ମାନବ ଦେହକୁ ଅତି ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ରକ୍ଷା କରିବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଶରୀର ସୁସ୍ଥ ନ ଥିଲେ କି ମାନସିକ, କି ନୈତିକ, କି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କୌଣସି ଉନ୍ନତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସାଧିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଜୀବନର ସକଳବିଧ ଉନ୍ନତିର ମୂଳାଧାର ଏହି ଶରୀର ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ ।

ପ୍ରଚ୍ଛାଲରେ ଅନେକ ସାଧକ ଉକ୍ତି ନାନାପ୍ରକାରେ ଏହି ନବକଳେବରକୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ମନେ କରୁଥିଲେ ଶରୀର ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସକଳ ଅନିଷ୍ଟର ମୂଳ । ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେମାନେ ଶରୀରକୁ ନାନା କଷ୍ଟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । କେହି ମୌନବ୍ରତ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲେ, କେହି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମିରେ ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ସନ୍ଧାନ କରୁଥିଲେ, କେହି ମର୍ମଭେଦୀ ଶୈତ୍ୟରେ ଜଳରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ଅଜିକାଲି ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରଥାର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ମହାତପୀ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ଏପରି ଅବୈଧ ଉପାୟରେ ଧର୍ମ ଉପାର୍ଜନ କରିବା ବୋଧହୁଏ ଧର୍ମାନୁମୋଦିତ ନୁହେ । "ହିତୋପଦେଶ"ରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ଅଛି—

"ଧର୍ମାର୍ଥ କାମ ମୋକ୍ଷାଣାଂ ପ୍ରାଣାସନ୍ତିଷ୍ଠ ହେତବଃ
ତାନ୍ନିଘ୍ନତା କିଂ ନ ହତଂ ରକ୍ଷତା କିଂ ନ ରକ୍ଷିତଂ ।"

ତେବେ ଅଧର୍ମ କିମ୍ବା ଅସତ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଶରୀରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା କୌଣସିରୂପେ ନ୍ୟାୟାନୁମୋଦିତ ନୁହେ ।

ଶରୀରକୁ ସୁସ୍ଥ ରଖିବାକୁ ହେଲେ ପରିମିତ ଆହାର, ନିର୍ମଳ ବାୟୁ ସେବନ, ନିର୍ମଳ ଜଳ ପାନ, ସ୍ନାନ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ସ୍ଥାନରେ ବାସ, ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛଦ ଧାରଣ, ଯଥେଷ୍ଟ ନିଦ୍ରା, ଉପଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ରାମ ଏବଂ ବ୍ୟାୟାମାଦି ଅତି ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଶାରୀରିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କରି ଯେବେ ମନୁଷ୍ୟ ମାନସିକ ଉନ୍ନତି ଲାଭ ନ କରେ ତେବେ ତାହାର ଜୀବନ ବ୍ୟର୍ଥ ଏବଂ ପଶୁଜୀବନ ମାତ୍ର । ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯେ ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତିଶୀଳ ଜୀବ ବୋଲାଯାଏ ତାହା ଶାରୀରିକ ଉନ୍ନତି ଯୋଗୁଁ ନୁହେଁ । ଶାରୀରିକ ଉନ୍ନତି ଅନନ୍ତ ହୋଇ ପାରେନା ।

ପୃଥିବୀ ଯେ ନିୟତ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେଉଅଛି, ତାହା ମାନସିକ ଉନ୍ନତି ପ୍ରଭାବରେ । ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ସୁଖ ସୁବିଧା, ସକଳ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ମାନସିକ ଉନ୍ନତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଅତି ଆୟାସସହକାରେ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇପାରୁ ନ ଥିବ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଅତି ସୁବିଧାରେ ଅତ୍ୟଳ୍ପ କାଳମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଅଛି । ଏବଂ ପୂର୍ବେ ସ୍ୱପ୍ନ ସୁଦ୍ଧା ଯାହା କଳ୍ପନା

କରିପାରୁ ନ ଥିଲ, ବିଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ଆଲୋକିତ ଆଜି ଏହି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସଭ୍ୟତା ନିକଟରେ ତାହା ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇଅଛି । ଏହିସବୁ ଉନ୍ନତି କେବଳ ମାନସିକ ଉନ୍ନତିର ଫଳ ଏବଂ ଏହି ମାନସିକ ବୃଦ୍ଧି-ବୃତ୍ତି ଏବଂ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରଭାବ ଯେ ମାନବଜାତିକୁ କେଉଁ ଉନ୍ନତ ଜଗତକୁ ନେଇ ଯାଇପାରିବ ତାହା ସେହି ଅଦୃଶ୍ୟ ସୁଦୂର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଗର୍ଭରେ ନିହିତ ଅଛି । ସେ ସତ୍ୟ ଅବସ୍ଥାର କଳ୍ପନା କରିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନବର ଆୟତ୍ତାଧୀନ ନୁହେଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏହି ମାନସିକ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବାକୁ ହେବ । ଶିକ୍ଷା ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ । ଶିକ୍ଷା ଅନେକରୂପେ ହୁଏ । ଅନୁକରଣ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନ ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ହୁଏ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ନିର୍ଜନ ଚିନ୍ତାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତିରୂପ ମହାଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାରୁ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ହୁଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ସମସ୍ତ ଉନ୍ନତି ନିର୍ଭର କରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟ ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରମଧ୍ୟରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ ପନ୍ଥାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଶେଷୋକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଈଶ୍ୱରନିହିତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବଦା ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କର୍ମ କରିବାକୁ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଦୈହିକ କ୍ରିୟାକଳାପରେ ପଶୁ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ପଶୁପକ୍ଷୀମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତିବିହୀନ ଏପରି ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅତଏବ ମାନସିକ ଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ମାନବ ଅତି ଉନ୍ନତ ପଶୁବିଶେଷ । କିନ୍ତୁ ନୈତିକ ଉନ୍ନତି ପଶୁ ନିକଟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞାତ । ଈଶ୍ୱରଦତ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଅଧୀନସ୍ଥ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ସ୍ୱ କର୍ମ ସାଧନରେ ନିଯୋଗ କରି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ନୈତିକ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ । ଏହିଠାରେ ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁତ୍ୱ ବିସର୍ଜନ କରିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତା ମାନବର ଦାୟିତ୍ୱ ବର୍ଦ୍ଧନ କରିଅଛି । ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି :—**"To whom more has been given, of him more is required."**

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଧୀନରେ ରଖି ଯେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବା ସେମାନେ

ବିଶ୍ୱସ୍ତଭୃତ୍ୟରୂପେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଚିର ଜୀବନ ଖଟିବେ । ଯଦି ଉକ୍ତପ୍ରବୃତ୍ତି ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦାସତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରି କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ତେଜନାରେ ସକଳ କର୍ମ କରୁଁ ତେବେ ସେମାନେ ଜୀବନର ଘୋର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଶତ୍ରୁରୂପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୁଅନ୍ତି । ଅତଏବ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସାବଧାନ ହେବାକୁ ହେବ । କାରଣ ଥରେ ଅଭ୍ୟାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ ଆଉ ଷାନ୍ତ ନାହିଁ । କଦଭ୍ୟାସ ଦୋଷରୁ ଚରିତ୍ର ଅସତ୍ ହୁଏ । ଅସଚ୍ଚରିତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ଘୃଣ୍ୟ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଅସନ୍ତୋଷର ପାତ୍ର ହୁଏ ।

କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ସ୍ୱାର୍ଥବୁଦ୍ଧି, ଘୃଣା, କଠୋରତା, ସ୍ନେହ, ଦୟା, କ୍ଷମା, ବିନୟ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁଣ ବା ପ୍ରକୃତି ମନୁଷ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, କିନ୍ତୁ ଏସବୁର ଅସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କଲେ ସେମାନେ ଘୋର ଅମଙ୍ଗଳର କାରଣ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ନୈତିକ ଉନ୍ନତିସାଧନ କରିବାକୁ ହେଲେ ତିନିଗୋଟି ବିଷୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ—ଆତ୍ମ-ଅନୁଶୀଳନ, ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଏବଂ ଆତ୍ମସଂଯମ । ଆତ୍ମଅନୁଶୀଳନଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିପାରୁଁ କେଉଁ କେଉଁଠାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା ଅଛି । ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ନୀଚ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏବଂ କଦଭ୍ୟାସର ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା କରେ । ଏବଂ ଆତ୍ମସଂଯମ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବୀର ବିକ୍ରମରେ କୁପ୍ରବୃତ୍ତି, ପାପ କାମନା ଏବଂ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ସବୁକୁ ସଦା ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ କରାଇ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ କରେ ।

ତତ୍ପରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତି । ଅବିନାଶୀ ମାନବାତ୍ମା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅଂଶ । ଅନନ୍ତକାଳ ଏହାର ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦୁର୍ଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ । ପରମାତ୍ମା ଆତ୍ମାର ଆଦର୍ଶ । ସଂସାର ଏହାର ପରୀକ୍ଷା ଭୂମି । ଇହକାଳ କୃତ ଅଶୁଭ କର୍ମର ପରିଣାମ ଏହାକୁ ପରକାଳରେ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଥରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଅତଏବ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଏବଂ ନୈତିକ ଉନ୍ନତି ସହିତ ଆତ୍ମାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ ।

ଆତ୍ମାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧର୍ମସାଧନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଧର୍ମସାଧନର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସୋପାନ ଅଛି । ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ, ଜ୍ଞାନ, ଭୟ, ଭକ୍ତି, ପ୍ରେମ ଏବଂ ଯୋଗ ଏହି

ନ୍ତଅଛି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ସୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତରାଳରେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନମୟ ଏବଂ ଇଚ୍ଛାମୟ ପୁରୁଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ଠାରେ ମାନବାତ୍ମାର ଅବିନାଶିତ୍ୱ ଏବଂ ପରକାଳର ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ଧର୍ମସାଧନର ମୂଳ-ଭିତ୍ତି । ଜଗତର ଅନୁଶୀଳନ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଜ୍ଞାନ ଧର୍ମ ସାଧନ-ରୂପ ପଥରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ସ୍ୱରୂପ ।

ପାପର ଦଣ୍ଡବିଧାତା, ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅଧୀଶ୍ୱର, ସର୍ବଦର୍ଶୀ ଏବଂ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଭୟ ଧର୍ମସାଧନର ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥା—"The fear of the Lord is the beginning of religion."

ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତିଦାତା, ସୃଷ୍ଟିର ମଙ୍ଗଳବିଧାତା, ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନର ଆଧାର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତି ଧର୍ମସାଧନର କିଶୋର ଅବସ୍ଥା । ମାନବାତ୍ମାର ପ୍ରିୟତମ ବନ୍ଧୁ, ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଏବଂ ଅନନ୍ତକାଳର ସହାୟ ପ୍ରାଣାତ୍ମପତିଙ୍କଠାରେ ପ୍ରେମ ଧର୍ମ ସାଧନର ଯୌବନାବସ୍ଥା । ନିଜର କାମନାକୁ ସଂଯତ କରି ମଙ୍ଗଳମୟ ବିଶ୍ୱବିଧାତାଙ୍କ ଶୁଭଇଚ୍ଛା ସଙ୍ଗେ ଶୁଭ ସଂଯୋଗ ଆତ୍ମାର ଚରମାବସ୍ଥା ବୋଲି ସ୍ଥୂଳତଃ କୋହିପାରି ପାରେ ।

କିନ୍ତୁ ଏହି ସମସ୍ତ ଧର୍ମସାଧନ କରି ଆତ୍ମାର ଉନ୍ନତି କରିବା ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ମାନବ ପକ୍ଷରେ ଅତି ଦୁଃସାଧ୍ୟ । ଏଠାରେ ନିଜ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟର ପରିଚୟ ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ଧର୍ମସାଧନ ପକ୍ଷରେ ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ପଠନ ଏବଂ ସାଧୁସଙ୍ଗ ଅତି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । କାରଣ ସଂସାରରେ ପାପ, ପ୍ରଲୋଭନ, ଅସତ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରତାରଣା ଇତ୍ୟାଦି ସଂସର୍ଗରେ ଆସି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟ ଅନେକ ସମୟରେ ନୈରାଶ୍ୟ, ନାସ୍ତିକତା, ଅହଙ୍କାର ଏବଂ ଅପ୍ରେମରେ ଜର୍ଜରିତ ହୁଏ ।

"ହିତୋପଦେଶ"ରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ଅଛି :—

"ସଂସାର ବିଷବୃକ୍ଷସ୍ୟ ଦ୍ୱେଏବ ରସବତ୍ ଫଳେ
କାବ୍ୟାମୃତ ରସାସ୍ୱାଦଃ ସଙ୍ଗମଃ ସଜ୍ଜନୈଃସହ" ।

ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସେହି ଶ୍ଳୋକଟି ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଅଛି :—

"ନଳିନୀ ଦଳଗତ ଜଳମତି ତରଳଂ
ତଦ୍‌ବଜ୍ଜୀବନମତିଶୟ ଚପଳଂ
କ୍ଷଣମିହ ସଜ୍ଜନ ସଙ୍ଗତିରେକା
ଭବତି ଭବାର୍ଣ୍ଣବ ତରଣେ ନୌକା ।"

କିନ୍ତୁ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଙ୍ଗପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅଛି । ନିର୍ଜନରେ ଈଶ୍ୱର ସହ ବାସ ଅର୍ଥାତ୍ ଧ୍ୟାନ ଏବଂ ପ୍ରାର୍ଥନା ହିଁ ଧର୍ମସାଧନର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଉପାୟ । ନୈତିକ ଉନ୍ନତି ସମ୍ବନ୍ଧେ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଯେରୂପ, ମାନସିକ ଉନ୍ନତିବିଧାନ ପକ୍ଷେ ଶିକ୍ଷା ଯେରୂପ ଏବଂ ଦୈହିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଆହାର ଯେରୂପ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକୀୟ, ଆତ୍ମାର ଉନ୍ନତି ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସେହିପରି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ନିଜପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ସମଗ୍ର ସଂସାରପ୍ରତି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପରିବାରସ୍ଥ ସକଳ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ଅଛି । ଯେଉଁ ପିତାମାତାଙ୍କ ଅପାରିତ ସ୍ନେହ ନିଃସହାୟ ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲା, ଯେଉଁମାନଙ୍କ [illegible] ପରିଶ୍ରମ ବ୍ୟତିରେକେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିନାଶ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥା[illegible], ଯେଉଁମାନଙ୍କ କାରୁଣିକ ହସ୍ତ ସମସ୍ତପ୍ରକାର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଅଛି, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଶୁଶ୍ରୂଷା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ରୋଗଶଯ୍ୟାରୁ ଉଦ୍ଧାର ହେବାରେ ସମର୍ଥ କରାଏ, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦୟା ଏବଂ ସ୍ନେହ ଜଗତ୍‌ରେ ଅତୁଳନୀୟ, ସଂକ୍ଷେପତଃ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏହି ଜଗତ୍‌ରେ ସମ୍ଭବ କରିଅଛି, ଦୟାର ଅବତାର ସେହି ପିତାମାତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଚିରଜୀବନ କୃତଜ୍ଞତା, ଭକ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ, କାୟମନୋବାକ୍ୟେ ସେମାନଙ୍କ ସନ୍ତୋଷବିଧାନ, ଚରମାବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା ଅବଶ୍ୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଯେଉଁ ଭ୍ରାତାଭଗିନୀମାନଙ୍କର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ସ୍ନେହ ଜୀବନକୁ ମଧୁମୟ କରେ ସେମାନଙ୍କର ସଦାମଙ୍ଗଳାକାଙ୍କ୍ଷୀ ହେବା, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବା ଏବଂ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସହାୟ ହେବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଚିତ ।

ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଜୀବନର ପ୍ରିୟତମ ବନ୍ଧୁ, ଯାହାର ସୁକୋମଳ ବ୍ୟବହାର ଦୁଃଖ ଏବଂ ନୈରାଶ୍ୟଜର୍ଜରିତ ହୃଦୟକୁ ଆଶ୍ୱାସ ପ୍ରଦାନ କରେ, ଯାହାର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରେମ ଶୋକପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତିବାରି ବର୍ଷଣ କରି ଜୀବନକୁ ସୁମିଷ୍ଟ କରେ, ଯାହାର ସକଳବିଧ ଉନ୍ନତିର ଭାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଅଛି, ଯେଉଁ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ

ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ନାମରେ ଅଖ୍ୟାତ ଯାହା ସମ୍ମୁଖରେ ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶର ବେଦନା ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରେ, ଯେଉଁ ନାରୀ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ସାହାଯ୍ୟକାରିଣୀ, ସେହି ସହଧର୍ମିଣୀପ୍ରତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଠିକ୍ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର କରି ତତ୍ପ୍ରତି ସମସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାଧାନ କରିବା ଉଚିତ ।

ଯେଉଁ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନଙ୍କର ଜୀବନ, ମୃତ୍ୟୁ, ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଓ ଶୁଭାଶୁଭ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଲାଳନପାଳନ ଓ ସଚ୍ଛିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରି ସଂସାରରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇ ପିତୃଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଗୁରୁତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଏହିପରି ସମସ୍ତ ପରିବାରପ୍ରତି ଯଥାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଚିତ, କାରଣ ପରିବାରର ବାସସ୍ଥାନହିଁ ଗୃହ । ଏହି ଗୃହ, ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ । ମନୁଷ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଗୃହରେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରେ, ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଅନେକାନେକ ଗୃହରେ ମିଶିକରି ସମାଜ । ଅତଏବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାରର ଉନ୍ନତି ଉପରେ ସୁଦ୍ଧାକାଣ୍ଡ ସମାଜ ତଥା ଦେଶର ଉନ୍ନତି ନିର୍ଭର କରେ ।

ପରିବାର ବହିର୍ଗତ ସଂସାରପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି । ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ଦୁର୍ଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁ ଦୁଃଖ ଏବଂ ବିପଦର ସହାୟ, ଯେଉଁ ସ୍ୱଭାବ ବନ୍ଧୁମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ ଏବଂ ସୁଖରେ ସୁଖୀ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେବା ଉଚିତ । ଏହି ବନ୍ଧୁ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଗଣନୀୟ । ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜୀବିକାନିର୍ବାହ କରୁଁ, ବିଶ୍ୱସ୍ତଭାବରେ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶେଷ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ— ଏହାର ଲଙ୍ଘନ ଅକ୍ଷମଣୀୟ । ନିଜର ଆଶ୍ରିତ ଅନୁଚରବର୍ଗଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବଦା ଦୟା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନୀ ଏବଂ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କିମ୍ବା ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଜଗତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନରନାରୀ ଭ୍ରାତୃଭଗିନୀସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ । ଅତଏବ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ପ୍ରତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ସରଳ ବ୍ୟବହାର କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଈଶ୍ୱରସୃଷ୍ଟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସା ନ କରିବା ମାନବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଏହାଛଡ଼ା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ୱଜାତି ଓ ସ୍ୱଦେଶ ପାଇଁ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବରେ କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ ।

ତୃତୀୟତଃ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ । ଏହି ଅସୀମ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଯାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି, ଯାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ସୁନ୍ଦର ମାନବ ଜୀବନ ଲାଭ କରିଅଛୁଁ, ଯାହାଙ୍କ କରୁଣା ମାନବ ଭୂମିଷ୍ଠ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ନିମିତ୍ତ ଖାଦ୍ୟାଦିର ସଂସ୍ଥାନ କରେ, ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପିତା, ମାତା, ଭାଇ, ଭଗିନୀ, ବନ୍ଧୁ, ପରିଜନ, ଧନ, ବସ୍ତ୍ର, ଖାଦ୍ୟ, ପାନୀୟ ଇତ୍ୟାଦି ମନୁଷ୍ୟର ସୁଖଶାନ୍ତିବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ସକଳ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇଅଛୁଁ, ଯାହାଙ୍କ ଅପାର କରୁଣା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନ ପ୍ରଦାନ କରି ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ନାରୀର ମୁଖପଦ୍ମ, କୁସୁମର ପରମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଶିଶୁର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶୋଭା, ପ୍ରକୃତିର କମନୀୟ ଛବି, ସୁଦୂର ବିସ୍ତୃତ ଆକାଶର ଗାଢ଼ ନୀଲିମା, ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ର ସ୍ଫୁରଣ, ନାନା ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ପକ୍ଷବିଶିଷ୍ଟ ବିହଙ୍ଗର ମୋହନ ସଙ୍ଗୀତର ମନୋମୁଗ୍ଧକର ସ୍ୱର, ନଦୀର କଳ କଳ ଧ୍ୱନି, କୋକିଳର କୁହୁରବ, ମୟୂରର ଚିତ୍ତୋନ୍ମାଦକାରୀ କେକା ଶବ୍ଦ, ମନ୍ଦବାୟୁସଞ୍ଚାଳିତ ପୁଷ୍ପ ସୌରଭ ଇତ୍ୟାଦି ଉପଭୋଗ କରି ମହା ଆନନ୍ଦରେ ଦିନାତିପାତ କରିବାର ସୁବିଧା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି, ସେ ମୁକ୍ତିଦାତା ମାନବାତ୍ମାର ଚରମଗତି ଏବଂ ଅନନ୍ତ କାଳର ସହାୟ, କୃତଜ୍ଞ ଚିତ୍ତରେ ହୃଦଗତ ଭକ୍ତି-ସହକାରେ ତାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରୀତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସାଧନ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଜୀବନର ଅଶେଷବିଧ କର୍ମମାନ ଯଥାଯଥରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଗୁଣର ପ୍ରୟୋଜନ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ।

ଆଶା—ସତ୍‌କର୍ମର ପରିଣାମ ଅବଶ୍ୟ ମଙ୍ଗଳକର ଏବଂ ପରିଶ୍ରମର ଫଳ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିବ, ଜ୍ଞାତସାରେ ହେଉ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରେ ହେଉ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ-ସାଧକର ଏହି ଆଶା ଥାଏ । ତାହା ନ ଥିଲେ କେହି କୌଣସି ଧର୍ମରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରନ୍ତେ ନାହିଁ ।

ଉଚ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟ—କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓ କି ଉପାୟରେ ଧର୍ମ ସାଧନ କରିବାକୁ ହେବ ଏହା ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିପାରିଲା ତାହାର କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ସମ୍ଭବପର ।

ଜଗତରେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହତ୍ ଲୋକ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିପାରନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଲୋକ ତାହା କରି ନ ପାରିବାରୁ ଅନ୍ଧାନୁକରଣରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ କରିବାକୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଯଥାଯଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଏବଂ ଏହା ଉଚ୍ଚ ହେବା ଶ୍ରେୟସ୍କର । କୃଷକ ହେଉ, ବଣିକ ହେଉ, ରାଜା ହେଉ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ହେଉ, ଯାହାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେତେ ଉଚ୍ଚ ତାହାର ଉନ୍ନତି ସେତେ ଅଧିକ ।

ଗଭୀର ଚିନ୍ତା—ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କିମ୍ବା ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା କହିବା ପୂର୍ବରୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଗଭୀର ଆଲୋଚନା ପ୍ରୟୋଜନ । ଅପରିଣାମଦର୍ଶିତାର ଫଳ ବିଷମୟ । ସୁବିଚିନ୍ତ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନୁତାପ କରିବାକୁ ହୁଏନାହିଁ ।

ସାହସ—ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି କରଣୀୟ କର୍ମର ଶୁଭାଶୁଭ ସ୍ଥିରଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରି ସାହସସହକାରେ କର୍ମ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ । ଭୟରେ କିମ୍ବା କର୍ମର କଠିନତା ଦେଖି ସତ୍କର୍ମରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସାହସ ବ୍ୟତିରେକେ ସଂସାରର କୌଣସି କର୍ମ ସାଧିତ ହୋଇ ନ ପାରେ ।

ଧୈର୍ଯ୍ୟ—ଅନେକ ସମୟରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଆପାତତଃ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଁ ତଥାପି ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ନିରାଶହୃଦୟରେ ଗୃହପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କଦାପି ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଜଗତରେ ଅନେକପ୍ରକାର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ନାନା ପ୍ରକାର ଅବସ୍ଥାରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଁ ।

ଅଧ୍ୟବସାୟ—ଧନ, ବିଦ୍ୟା, ଯଶ, ଜ୍ଞାନ ଯେତେ ବିଷୟରେ ହେଉ ଅଧ୍ୟବସାୟୀ ନ ହେଲେ ଅମ୍ଭେମାନେ କଦାପି କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ

ନ ପାରୁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କିବା ଜାତିଗତ ଯେତେ ଶୁଭ ଫଳ ଯେଉଁଠାରେ ଦେଖାଯାଏ ତାହାର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଦେଶରେ ନିଶ୍ଚୟ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଥିବ । ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହତ୍ ଲୋକ ଅଧ୍ୟବସାୟୀ । ଇଂରେଜ, ଫରାସୀ, ରୁଷିୟାନ-ମାନଙ୍କ ଏତେ ଉନ୍ନତି ଏବଂ ସଭ୍ୟତାର କାରଣ କି ? ନିଶ୍ଚୟ ଅଧ୍ୟବସାୟ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅହୋରାତ୍ର ପରିଶ୍ରମ କରି ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟ ସକଳ ଆବିଷ୍କାର କରୁଅଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟାଚାରୀ ରାଜା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶତ ଶତ ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷୀ ସ୍ୱଦେଶ ଓ ସ୍ୱଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ କାରାଗୃହର ନିର୍ଜନ ମୃତ୍ୟୁକୁ ସମାଦର କରିଅଛନ୍ତି । ଏପରି ଦିନକୁ ଦିନ ସେମାନେ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅରୂଢ଼ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କଥା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ । **Perseverance overcome every difficulty.** "ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅଧ୍ୟବସାୟ ସକଳ ବାଧାବିଘ୍ନ ଅତିକ୍ରମ କରିପାରେ ।

ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳତା ବା ସ୍ୱାଧୀନତା—କଥାରେ କହନ୍ତି, ଆପଣା ବୁଦ୍ଧିରେ ଯୋଗୀ ହେବ ପର ବୁଦ୍ଧିରେ ରାଜା ହେବ ନାହିଁ । କଥାଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ସର୍ବଦା ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହେଲେ କୌଣସି କର୍ମ ସାଧିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଜଗତର ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସମାନ ମତ ନୁହେଁ । କେହୁ ଯେବେ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୁଏ କେତେ ଲୋକ ତାର ସପକ୍ଷରେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ କେତେ ଲୋକ ତାର ବିରୋଧୀ ହୁଅନ୍ତି । ଏହା ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା ଏବଂ ସର୍ବତ୍ର ଘଟିଥାଏ । ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ସ୍ୱାଧୀନ ବିଚାର ନ ଥିଲେ ଏପରି ଘଟଣାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅବଧାରଣ କରିବା ଅତି ଦୁରୂହ । ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାଜନ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ଏବଂ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉନ୍ନତ ଏବଂ ସଭ୍ୟଜାତି ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରିୟ । ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲେ ଆମେ ଦେଖିପାରୁ, ଏ ସ୍ୱାଧୀନପ୍ରିୟତାଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀ କେତେ ଉପକୃତ ଏବଂ ଉନ୍ନତ ହୋଇଅଛି ।

ପ୍ରତିଜ୍ଞା—ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ କରେ । ଦୃଢ଼-ପ୍ରତିଜ୍ଞ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବାଧାବିଘ୍ନ, ବିପଦ ଆପଦ, ଲୋକଭୟ, ଅକୃତ-କାର୍ଯ୍ୟତା କେହୁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ନିୟମାନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା—ସମସ୍ତ ଜଳସ୍ରୋତ ସଦୃଶ ଚାଲି ଯାଉଅଛି । କି ଧନୀ, କି ଦରିଦ୍ର, କି ରାଜା, କି ପ୍ରଜା, କି ଜ୍ଞାନୀ, କି ମୂର୍ଖ, କି ଜଡ଼, କି ନୀର—କାହାର ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ଜୀବନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ନାନାବିଧ । ଯଥାସମୟରେ କର୍ମ ନ କଲେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ବିଡ଼ମ୍ବନାଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଁ ।

ସତ୍ୟପ୍ରିୟତା ଓ ସାଧୁତା—ନିର୍ଭୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ କର୍ମ ସାଧନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସତ୍ ଏବଂ ସାଧୁ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ଲୋକ କାହାକୁ ଭୟ କରେ ନାହିଁ । ତାହାର ବିବେକ-ଅନୁମୋଦିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ କାହାରପ୍ରତି ଦୃକ୍ପାତ ନ କରି ସମାପନ କରେ । ପ୍ରଥମେ ତାହାକୁ ଅନେକ ହିଂସା କରନ୍ତି ଏବଂ ଶତ୍ରୁତା ଆଚରଣ କରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ସାଧୁତାର ଜୟ ହୁଏ । ଏହାର ସଂଖ୍ୟାତୀତ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଛି ।

ଶୃଙ୍ଖଳା—ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କି କି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ଏହା ସ୍ଥିର କରିବା ଏବଂ ସେହି ନିୟମାନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅତି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଶୃଙ୍ଖଳା ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସୁସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ନ ପାରେ ।

ସନ୍ତୋଷ—ଜୀବନର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ସମ୍ପାଦିତ କରି ମଧ୍ୟ ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ପାଇପାରୁ ନା, ଯେବେ ହୃଦୟରେ ସନ୍ତୋଷ ନ ଥାଏ । ସମସ୍ତେ କିଛି ସମାନ ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଅପକ୍ଷପାତୀ ବିଶ୍ୱବିଧାତା ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ତା'ର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ କଥା ଲେଖାଯାଇପାରେ । ଅମ୍ଭେମାନେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଶେଷ କଲୁଁ । ଉପସଂହାର ସ୍ଥଳରେ ଅଳ୍ପ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବୁ । ତାହା ଏହି ଜୀବନର ଅନନ୍ତ ଏବଂ ଅସୀମ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବର୍ତ୍ତମାନ । କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଅତି ଅଳ୍ପକ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ସମ୍ଭୋଗ ପୂର୍ଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟେ ନାହିଁ । ବିଧାତାଙ୍କର କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେଜାଣି

ଅନେକଙ୍କୁ ମାନବଜୀବନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣାବସ୍ଥାରେ ଅକାଳରେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପତିତ ହୋଇ ଇହସଂସାରରୁ ଚିର ଜୀବନ ପାଇଁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ହୁଏ । ଅଧିକ ଅକ୍ଷେପର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଜୀବନର ଅନିତ୍ୟତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅମ୍ଭେମାନେ ରୋଗ, ଶୋକ, ବିପଦ, ଆପଦଦ୍ୱାରା ଜୀବନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନରୁ ଅନେକ ସମୟରେ ବଞ୍ଚିତ ହେଉ । ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ ତାହା ଅତି ଅଳ୍ପ ତଥାପି ଯେବେ ମଣିଷ ଆଳସ୍ୟରେ ବୃଥା ଅସତ୍ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନରେ ଏହି ବହୁମୂଲ୍ୟ ସମୟ ଅପବ୍ୟୟ କରେ ପରିଣାମରେ ସେ ଘୋର ନିରୟଗାମୀ ହୁଏ ।

ଅତଏବ ଅମ୍ଭେମାନେ ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ସାହସସହକାରେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଏବଂ ଦୟାମୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରି ସୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତରାଳରେ ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୂପେ ଅନୁଭବ କରି ମାନବ ଜୀବନର ଭୀଷଣ ସମରରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ ଏବଂ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ତାଙ୍କର ପାଇଁ ସମ୍ପାଦନ କରୁ ତାହାହେଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ରୋଗର ତୀବ୍ର ଯାତନା ସଙ୍କଟରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇ ସକଳ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ଅମେ ସମର୍ଥ ହେବୁଁ । ଛଦ୍ମବେଶଧାରୀ ମୃତ୍ୟୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅତି ନିକଟରେ ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ବିଚରଣ କରୁଅଛି । ଧନ, ଜନ, ସମ୍ମାନ, ରାଜସିଂହାସନ ମଧ୍ୟରୁ ଅସତର୍କ-ମାନବଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବରେ ନାନା ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଦାନ କରି ନେଇଯାଉଅଛି । ମୋହମାୟାଗ୍ରସ୍ତ, ସଂସାର କୀଟ ଅଜ୍ଞ ମାନବ କି ଏତେ ନିର୍ବୋଧ ଯେ ପ୍ରତିଦିନ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିଶୁଣି ମୂର୍ଖ ମନେ କରୁଅଛି, ମୃତ୍ୟୁ ଅନେକ ଦୂରରେ । ଦିନେ ମରିବାକୁ ହେବ ? କିନ୍ତୁ ଏହା କି ଅଜ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ଯେ ଅଜିମଧ୍ୟ ସେ ଧନ ନେଇଯାଇପାରେ ? ମୃତ୍ୟୁର ତ କାଳାକାଳ ନାହିଁ, ଭେଦାଭେଦ ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁ ତ କହେ ନାହିଁ "ଅମୁକ ଲୋକ ପୂର୍ଣ୍ଣଯୁବା ବା ଯୁବତୀ ।"

ଈଶ୍ୱର କରନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ମୃତ୍ୟୁକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଜୀବନର ସକଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଲିପ୍ତଭାବରେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଶୁଭଇଚ୍ଛାର

ଅନୁକୂଳରେ ସତ୍ୟ ଏବଂ ସାଧୁଭାବ ଜୟ ଘୋଷଣା କରୁଁ ଏବଂ ଫଳ ବିଷୟରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ନ ହୋଇ କେବଳ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀହସ୍ତ ପ୍ରତି ସତୃଷ୍ଣ-ନୟନରେ ଅନାଇ ସେହି ଅମରକବିଙ୍କର ଅମରସଙ୍ଗୀତଟିର ଯୋଗଦାନ କରିପାରୁଁ ।

Let us, then, be up and doing,
With a heart for any fate,
Still achieving, still pursuing
Learn to labour and to wait.

ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଜୀବନ

"ଜୀବନ" ଏହି ଶବ୍ଦଟି ଉଚ୍ଚାରିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ "ସଂଗ୍ରାମ" ଏହି ଶବ୍ଦଟି ମଧ୍ୟ ସୂଚିତ ହୁଏ । ଏହି ଦୁଇ ଶବ୍ଦ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଭାବସଙ୍ଗରୂପ ସୂତ୍ରଦ୍ୱାରା ଏକତ୍ର ଗ୍ରଥିତ । ଜଡ଼ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ ପଶୁପକ୍ଷ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ଦୃଷ୍ଟବସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଯାହାର ସଂଗ୍ରାମ ନାହିଁ, ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ, ଜୀବନ କଥା ଦୂରେ ଥାଉ । ଏହି ଯେ ଜଡ଼ପଦାର୍ଥ-ସକଳ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାହ୍ୟତଃ ନିଶ୍ଚଳ ଏବଂ ସ୍ଥିର ଦେଖୁଁ, ସେମାନେ ସ୍ୱୀୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନିମିତ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗସ୍ଥ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅବିରତ ଭାବରେ ସଂଗ୍ରାମଶୀଳ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରମାଣୁ ବିଶ୍ୱସାଗରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତାବତୀୟ ପରମାଣୁଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷଣ ଓ ବିପ୍ରକର୍ଷଣ ବଳରେ ଆକୃଷ୍ଟ ଏବଂ ବିତାଡ଼ିତ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଆକର୍ଷଣ-ବିପ୍ରକର୍ଷଣ ବଳର ସମତା ହେତୁ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟମାନ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟତା ଉତ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ଯେପରି ଦୁଇ ବ୍ୟକ୍ତି ପରସ୍ପରକୁ ଟାଣିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ଯେବେ ସମାନ ଥାଏ, ତେବେ ସେମାନେ ନ ଘୁଞ୍ଚି ପୂର୍ବ ସ୍ଥାନରେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହିଲାପରି ବୋଧହୁଏ, କିନ୍ତୁ ବସ୍ତୁତଃ ସେମାନେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ସଂଗ୍ରାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାନ୍ତି । ସେହିପରି ଉଦ୍ଭିଦ-ଜଗତର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିପାରିବୁ, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ନିୟତ ସଂଗ୍ରାମ ଲାଗିଅଛି । ବୀଜ ଭୂମିରେ ପ୍ରୋଥିତ ହେଲା ମୁହୂର୍ତ୍ତଠାରୁ ତାହାକୁ କେତେ ବାଧାବିଘ୍ନ ଅତିକ୍ରମ କରି କେତେ ଶତ୍ରୁକୁ ପରାସ୍ତ କରି ସ୍ୱୀୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଉଅଛି । ପ୍ରାଣି-ଜଗତରେ କୀଟପତଙ୍ଗ, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଜୀବଗଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଜୀବନର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିରନ୍ତର ଘୋର ସଂଗ୍ରାମରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହିବାକୁ ହେଉଅଛି । ଏହିପରି ସମସ୍ତେ ପ୍ରତିନିୟତ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏହି ସଂଗ୍ରାମରେ ଯୋଗ୍ୟତମର ଜୟ (**Survival of the fittest**) ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଦୁର୍ବଳ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରବଳକୁ ପଥ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି ଏବଂ ନିଜେ ପରିପିଷ୍ଟ

କଟକ ଛାତ୍ରସମାଜର ଷାଣ୍ମାସିକ ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ଲିଖିତ ଓ ପଠିତ ।

ହୋଇ ଚରମରେ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଅଛି । ଅପରନ୍ତୁ ଯାହାର ଜୀବନ ଯେତେ ଜଟିଳ ଏବଂ ଜଳୁଷ୍ଟ, ତାହାର ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ ସେତେ କଠିନ ଏବଂ ଦୁରୂହ । ଏଣୁପର ସୃଷ୍ଟିର ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ବା ପ୍ରାଣୀ ଯେଉଁବେଳେ ଯୁଦ୍ଧଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରକ୍ଷା ବା ଜୀବନଧାରଣ କରୁଅଛନ୍ତି, ସୃଷ୍ଟିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୀବ ମାନବ ପକ୍ଷରେ ସେହି ନିୟମର କାହିଁକି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେବ ? ବରଂ ମାନବଜୀବନର ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା, ତାହାର ସଂଗ୍ରାମ ସେତିକି ପରିମାଣରେ କଠିନ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଏବଂ ତାହାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଘଟୁଅଛି ।

ପଶୁପକ୍ଷ୍ୟାଦି ଇତର ପ୍ରାଣୀଗଣ ପ୍ରକୃତିଦତ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି (Instinctive impulses) ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସ୍ୱୀୟ ଜୀବନ ପରିଚାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । ବିହଙ୍ଗଶାବକ ବା ପଶୁବତ୍ସ ଜନ୍ମର କିୟତ୍‌କ୍ଷଣ ଉତ୍ତାରେ ନିଜ ଚରଣୋପରି ଶରୀରର ଭାର ବିନ୍ୟସ୍ତ କରି ଧରଣୀପୃଷ୍ଠରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ବା ଶୂନ୍ୟମାର୍ଗରେ ଉଡ୍‌ଡୀୟମାନ ହେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ମାନବଶିଶୁ ପକ୍ଷରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କେଡ଼େ କଠିନ ! ତାହା ପକ୍ଷରେ ଏହା ଶିକ୍ଷାସାପେକ୍ଷ ଏବଂ ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ସାଧନାର ଫଳ । ପଶୁ ନିମିତ୍ତ ପାନାହାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଦିଗନ୍ତବ୍ୟାପୀ ହରିତ୍‌ପ୍ରାନ୍ତରଶ୍ରେଣୀ ସମ୍ମୁଖରେ ବିସ୍ତୃତ । କିନ୍ତୁ ମାନବର ଖାଦ୍ୟ ବହୁ ଆୟାସଲଭ୍ୟ । ପଶୁପକ୍ଷୀ ନିଜ ନିଜ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ସଞ୍ଚାଳନ କରି ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ତନ୍ନିମିତ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକ କରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଶୁର ଶିର ଶରୀର ତୁଳନାରେ ଅଳ୍ପ ଭାରବିଶିଷ୍ଟ । ସୁତରାଂ ସନ୍ତରଣ ସମୟରେ ଶିର ଜଳୋପରି ଭାସମାନ ହେବାରୁ ପଶୁ ପକ୍ଷରେ ସନ୍ତରଣ ସହଜ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ମାନବ ମସ୍ତକ ଶରୀରର ତୁଳନାରେ ବିଶେଷ ଭାରବିଶିଷ୍ଟ । ତେଣୁ ମାନବ ପକ୍ଷରେ ସନ୍ତରଣ ଆୟାସକର । ଏ ସୃଷ୍ଟିରେ ମାନବର ଅବସ୍ଥା ଭାବିଲେ ସ୍ତବ୍ଧ ହେବାକୁ ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ସହସ୍ରହସ୍ତ ପ୍ରସୂତ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଅଠକାଳୀ (Wonderful pudding) ପ୍ରତିଦିନ ଭୋଜନ କରୁଅଛି । ମାନବ ଅତି ଦୁର୍ବଳ, ତାହାର ଅଭାବ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ । କିନ୍ତୁ ତାହାକୁ ଜଗତ୍‌ସ୍ରଷ୍ଟା ଯେଉଁ ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତିଶୀଳ ମାନସିକ ଶକ୍ତି

ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ତତ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହିସବୁ ଅସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଯେ କେବଳ ତାହାର ଜୀବନର ଅଭାବସକଳ ମୋଚନ କରିପାରିଅଛି ତାହା ନୁହେଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ତାହାର ଅତୁଳ୍ୟ ଉନ୍ନତି ସଂସାଧନପୂର୍ବକ ଜଡ଼ୀୟ ଏବଂ ପାଶବ-ଜଗତ୍ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପନ କରିଅଛି । ଉନ୍ନତି-ପରାୟଣତା ହିଁ ମାନବତ୍ୱ ଏବଂ ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତି ଅର୍ଥ ଅନନ୍ତ ସଂଗ୍ରାମ ।

କିନ୍ତୁ ଏହାହିଁ କି ମାନବର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ? ବୈଷୟିକ ବୁଦ୍ଧି, ବାହ୍ୟ ଆଧିପତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଉନ୍ନତିଶୀଳ ମାନବକୁ ମାନବେତର ପ୍ରାଣିଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର କାରଣ ବାହାରେ ନୁହେଁ, ଭିତରେ । ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତିଶୀଳ ମାନବ ମନ ହିଁ ତାହା ପକ୍ଷରେ ବିଶ୍ୱବିଧାତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଶୀର୍ବାଦ । ଏହି ଦୈବଦାନ ହିଁ ମାନବର ଗୁରୁତ୍ୱ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦାୟିତ୍ୱ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିଅଛି । ମହାଜନୋକ୍ତି ଅଛି—ଯାହାକୁ ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ବିଶେଷ ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି ।

ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପାଶବ, ମାନବୀୟ ଏବଂ ଦୈବ—ଏହି ତ୍ରିବିଧ ଭାବର ସମାବେଶ । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଗଣ କେବଳ ଆହାର, ବିହାର ଓ ନିଦ୍ରାଦିରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମାନବଦେହଧାରୀ ପଶୁମାତ୍ର । ପାନାହାର ନିମନ୍ତେ ପଶୁପକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତରେ ସଂଗ୍ରାମ କରନ୍ତି । ଏଥିରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥାଇପାରେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ନାହିଁ । ଏ ବିଷୟରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରଧାନ ପଶୁ ବୋଲାଯାଇପାରେ ।

ମାନବର ମାନବତ୍ୱ ମନରେ, ଅନ୍ତର ସଂଗ୍ରାମରେ । ମାନବ-ମନ ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ ଏବଂ ପ୍ରେମର ହେତୁଭୂତ ବୁଦ୍ଧି ଇଚ୍ଛା ଓ ଭାବର ସମାବେଶ ।

ତରବୋଽପି ହି ଜୀବନ୍ତି ଜୀବନ୍ତି ମୃଗପକ୍ଷିଣଃ
ସଜୀବତି ମନୋ ଯସ୍ୟ ମନନେନ ହି ଜୀବତି ।

ଜଗତ୍‌ର ଇତିହାସ ପାଠ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ମାନବ କେତେ ବାଧାବିଘ୍ନ, ଦୁଃଖଦାରିଦ୍ର୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ସଙ୍ଗରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ରୁଷୋଙ୍କ ତେଜୋମୟୀ ଲେଖନୀସମ୍ଭୂତ ଅଗ୍ନିମୟୀ ବାଣୀ ପରମ୍ପରା ସମଗ୍ର ଜଗତ୍‌ରେ

ନବଯୁଗର ଅନ୍ତର୍ଭାବକାଶ୍ରି ପ୍ରଜାସୂଚକାଶ ମହାପରାଶୀ ରାଷ୍ଟ୍ରବିପ୍ଳବର ଏକତମ ହେତୁ, ସେହି ପୁରୁଷ ସିଂହ ଗାବେନ୍ ନିବାସୀ ଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡର ସୁସନ୍ତାନ ଜନ୍‌ସନ୍ ଏବଂ ସାବେଜ୍ ଯେତେବେଳେ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଲଣ୍ଡନ ନଗରୀକୁ ଆଗମନ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ମହାନଗରୀରେ ମସ୍ତକ ରଖିବାକୁ ସ୍ଥାନ ମିଳି ନ ଥିଲା । ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ସମସ୍ତ ରଜନୀ ରାଜପଥରେ ଭ୍ରମଣ କରି ରାଜପଥର ଆଲୋକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ପ୍ରାଣର ଅଦମ୍ୟ ଜ୍ଞାନପିପାସା ନିବାରଣ କରିଥିଲେ ।

ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗାର୍‌ଫିଲ୍‌ଡ୍‌ଙ୍କ ଜୀବନକାହାଣୀ ଅମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ଜାଣୁଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଏହି ଦେଶରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମହାସମର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ତାହାର ତୂରୀନିନାଦ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଦେଶବାସୀର କର୍ଣ୍ଣପଟହରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଅଛି । ଏହିପରି ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ମାନବ ନିରନ୍ତର ସେହି ଅସୀମ ଜ୍ଞାନାକାଶର ଚକ୍ରବାଳ ନିକଟକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ତାହାର ସୀମା ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛି, ଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟର ପରିସର ସେତେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଯାଉଅଛି ଏବଂ ସଗ୍ରାମ ଭୀଷଣତର ଆକାର ଧାରଣ କରୁଅଛି । ତଥାପି ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ମହାବୀର କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ କହୁଅଛନ୍ତି :—

" I will drink life to the lees·········
I am a part of all that I have met Yet all
experience is an arch wherethro
Gleams that untravelled world, whose margin fades
For ever and for ever when I move.
How dull it is to pause, to make an end
To rust unburnished, not to shine in use!
As to breathe were life. Life piled on life
Were all to little, and of one to me
Little remains. But every hour is saved.
From that eternal silence, something more
A bringer of new things; and vile it were

For some three suns to store and hard myself
And this gray spirit yearning in desire
To follow knowledge like a sinking star
Beyond the utmost bound of human life.

ଅପରନ୍ତୁ ଜଗତର ଇତିହାସରେ ଯେତେ ହାନିବଲ୍, ସିଜର୍, ପମ୍ପି, ସେକନ୍ଦର, ସୁଲିମାନ୍, ନେପୋଲିୟନ୍ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଅଦ୍ଭୁତ ସଂଗ୍ରାମ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଜଗତରେ ଯଶୋପାର୍ଜନ ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ଏମାନେ ମହାଯଶସ୍ୱୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ନିକଟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟଚିତ୍ତରେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇପାରୁ, କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କୁ ହୃଦୟର ଭକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅର୍ପଣ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଏ ଜଗତରେ ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧ ଓ ଅଧର୍ମଯୁଦ୍ଧ ଦୁଇ-ପ୍ରକାର ସଂଗ୍ରାମ ଅଛି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ କର୍ମବୀର ସ୍ୱଦେଶପାଇଁ, ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ଶାନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ପାଇଁ ନିଜ ନିଜର ଧନ ମାନ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଏମନ୍ତ କି ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଗାଲିଲିଓ, ହାମ୍ପଡେନ୍, ଇଲିଅଟ୍, ୱାଶିଂଟନ୍ ଆଦି ବୀରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ସମ୍ମାନ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରଧାବିତ ହୁଏ, କାରଣ ଏମାନେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବରେ ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧରେ ମନପ୍ରାଣ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ ।

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କଲୁଁ, ତାହା ମାନବକୁ ପଶୁତ୍ୱ ଅତିକ୍ରମ କରାଇ ମାନବତ୍ୱର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱତର ଗ୍ରାମକୁ ନେଇଯାଏ । ଧର୍ମବୀରଗଣ ମନୁଷ୍ୟର ଆଦର୍ଶର ଅଭିମୁଖରେ ବହୁଦୂର ଅଗ୍ରସର । ଅପିଚ ମାନବମଧ୍ୟରେ ଯେ ଦେବତ୍ୱର ବୀଜ ନିହିତ ଅଛି, ତାହାକୁ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଅନୁଶୀଳନପୂର୍ବକ ବିକଶିତ କରାଇବା ହିଁ ମାନବଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ସଂଗ୍ରାମ । ଶାକ୍ୟସିଂହ, ଈଶା, ମହମ୍ମଦ ଇତ୍ୟାଦି ମହାପୁରୁଷମାନେ ମାନବସମାଜର ପାପ-ତାପ-କୁସଂସ୍କାର-ଦୁରାଗ୍ରହ-ମୋହ-ଅନ୍ଧକାର ଇତ୍ୟାଦି ବିନାଶ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୀବନ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଜୟଲାଭପୂର୍ବକ ଜଗତର ଇତିହାସର ଗତି ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରି ମାନବସମାଜକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଙ୍ଗଳ ରୂପ ମହାନ୍ ଆଦର୍ଶାଭିମୁଖରେ ପରିଚାଳିତ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ବୁଦ୍ଧ ବା

ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବା ନାହିଁ । ତଥାପି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନନ୍ତ ସମ୍ଭାବନାର ବୀଜ ପ୍ରୋଥିତ ଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ସେହି ଅଙ୍କୁରକୁ ମହୀରୁହରେ ପରିଣତ କରିବାର ଶକ୍ତି ସୁବିଧା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ, ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଅଛୁଁ ଏବଂ ମାନବର ପ୍ରଧାନ ଆଶୀର୍ବାଦ ଏବଂ ପଶୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା, ତାହାର ଅପବ୍ୟବହାର କରି ସାଂସାରିକ ଅସାର ସୁଖ ସମ୍ମାନ, ଏବଂ ଯୌବନର ଆପାତମଧୁର କ୍ଷଣସ୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖରେ ନିମଗ୍ନ ରହିଅଛୁଁ । ଏହା ଜୀବନ ନୁହେଁ, ଏହା ମରଣଠାରୁ ନିକୃଷ୍ଟତର ଜୀବନ୍ମୃତ୍ୟୁ । କବି କହୁଅଛନ୍ତି, **"Better not be at all than not be noble."**

ଚରିତ୍ରବିହୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜର ଘୋର କଳଙ୍କ । ଯେଉଁ ସମାଜ ନୀତିଜ୍ଞାନବିବର୍ଜିତ ଦାୟିତ୍ୱବିବର୍ଜିତ ସାମାଜିକଗଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ, ସେ ସମାଜର ଗତି କେଉଁଆଡ଼କୁ ହୁଏ ? ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜେ କି ଏହା ଶ୍ରେୟସ୍କର ମଣିବା ? କୌଣସି ଲୋକ ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ର ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ଘୃଣା କରୁଁ । ସେହିପରି ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଚରିତ୍ର କଳଙ୍କିତ କଲେ ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବେ । ଏହାହିଁ ସାମାଜିକ ଦଣ୍ଡ । ସମାଜ ଯେତେ ପତିତ ହେଉପଛକେ ପାପୀପ୍ରତି ଘୃଣା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ ଅନ୍ୟଠାରୁ ପୁଣ୍ୟଶୀଳତା ଆଶା କରୁଁ ତେବେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଶୀଳ ଓ ସଚ୍ଚରିତ୍ର ହେବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏହାହିଁ ଆଦାନପ୍ରଦାନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିୟମ । **"Do to others as you would wish do to you"** କିନ୍ତୁ ସଚ୍ଚରିତ୍ରତା ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ କାମ କ୍ରୋଧାଦିର ଉତ୍ତେଜନା ଏବଂ ଆଳସ୍ୟ, ଔଦାସୀନ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ ମହାବୀର ହରକ୍ୟୁଲିସ୍‌ଙ୍କ ପରି ତାହା ସମ୍ମୁଖରେ ଶ୍ରେୟଃ ଓ ପ୍ରେୟ ଦୁଇ ରମଣୀ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରେୟର ପଥ ସାଂସାରିକ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ହର୍ଷକୋଳାହଳ ଆପାତମଧୁର ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖ; କିନ୍ତୁ ପରିଣାମରେ ହାହାକାର, ଅନୁତାପ, ଦୁଃଖ ଏବଂ ନୈରାଶ୍ୟ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ

ଶ୍ରେୟଃର ପଥ ପ୍ରଥମରେ ଦୁର୍ଗମ ହେଲେହେଁ ଚରମରେ ଆନନ୍ଦ-ସୁଖ-ଶାନ୍ତି-ପ୍ରଦ ! ସ୍ୱଦେଶୀ ଭ୍ରାତୃବୃନ୍ଦ ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକ ଆଡ଼େ ଯୌବନ ସୁଖ, ସାଂସାରିକ ଆମୋଦ, ଦଶ ଜଣଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଜଣେ ହେବାର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଏବଂ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ କଠିନ ସାଧନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟନିଗ୍ରହ, ହୃଦୟସଂଯମ, ନୀରବ ପ୍ରାର୍ଥନା ଏବଂ ମନ୍ଦ ଲୋକମାନଙ୍କ କୁଟିଳକଟାକ୍ଷ ଓ ଉପହାସ ବିଦ୍ରୂପ ଉପସ୍ଥିତ । ଆମ୍ଭେମାନେ କେଉଁଟି ବାଛିନେବା ? ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ, ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ମହାବୀରରୂପୀ ଅର୍ଜୁନ ମନୁଷ୍ୟତାର ପଥ ଅନୁସରଣ କରୁଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପଥ ସଂଗ୍ରାମର ପଥ । ଅନ୍ତର ଏବଂ ବାହ୍ୟ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗରେ ନିରନ୍ତର ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅବଶ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପଦସ୍ଖଳନ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟତା ପରେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହେବା ନାହିଁ । ସଂଗ୍ରାମ ହିଁ ତ ଜୀବନ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପଡ଼ିବା ଏବଂ ଉଠିବା; ନିରାଶ ହେବା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ସମସ୍ତ ସାଧୁ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କପରି ଆମ୍ଭେମାନେ ପାପକୁ ଜୟ କରିବା ଏବଂ ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସୁଖର ସୀମା ରହିବ ନାହିଁ । ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୟଲାଭ କରିବାର ସୁଖର ତୁଳନା ନାହିଁ । ଅତଏବ କଠିନ ହେଲେହେଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଦେବତ୍ୱର ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା । ଏହି ପଥରେ ପଥିକ ହେବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମରେ ଭିତରୁ ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ଅପବିତ୍ରତା, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମିଥ୍ୟାବାଦିତା, ଘୃଣା ପ୍ରଭୃତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ; ସେହିମାନେହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଗନ୍ତବ୍ୟ-ପଥ ବଳପୂର୍ବକ ରୋଧ କରନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରି ବିଶୁଦ୍ଧତା, ସହିଷ୍ଣୁତା, ମହତ୍ତ୍ୱ, ସତ୍ୟପରାୟଣତା, ସମଦର୍ଶିତା ଇତ୍ୟାଦି ଲାଭ ନ କରିବା, ତେବେ ଗୃହରେ ବିବାଦ ବିଦ୍ୱେଷିର ଏବଂ ବହିଃଶତ୍ରୁର ଆକ୍ରମଣରୁ ନିଜ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବା ନାହିଁ । ନିଜ ଗୃହକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବାହାରର ଅନ୍ୟାୟ, ଅସାମ୍ୟ, ଅତ୍ୟାଚାରର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବାକୁ ହେବ । ଏହି ସଂଗ୍ରାମରେ ତିନିଗୋଟି ଅସ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକ । ତାହା ଆତ୍ମସଂଯମ, ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଏବଂ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ।

"Self-reverence, self-knowledge, self-control, these three alone lead life to sovereign power. Yet

not for power (Power of herself would come uncalled for) but to live by law. Acting the law we live by without fear. And because right is right, to follow right. Love wisdom in the scorn of consequence."

ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକର ଦାୟିତ୍ୱ ଗରୀୟାନ୍ । ଅଭିଭାବକବୃନ୍ଦଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ସନ୍ତାନଗଣ ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ କରି ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଭ କରନ୍ତେ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ବାହ୍ୟତଃ ତାହାହିଁ କରିଦେଉଅଛି । ଏତଦପେକ୍ଷା ଅବସ୍ଥା ବିବେଚନାରେ ବିଶେଷ କିଛି ଆଶା କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମସଂପ୍ରଦାୟଭୁକ୍ତ ଛାତ୍ରସମ୍ବଳିତ ସ୍କୁଲ କଲେଜରେ ନୀତିର ମୂଳକାରଣ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଦେଶ ଦେବା ଶିକ୍ଷକଗଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ବହିର୍ଭୂତ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମଣନ୍ତି । ପୁଣି ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବା କେତେ ଜଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଥାଏ ? ଏଣେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ କରୁଁ କରୁଁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପୁରାତନ ସଂସ୍କାର ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଯାଉଅଛି । ରାଜପ୍ରଦତ୍ତ ନବ ଶିକ୍ଷା ନବୀନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନଦ୍ୱାରା କେବଳ ବିନାଶ କାର୍ଯ୍ୟଟି ସମ୍ପାଦନ କରିଦେଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରେ ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ କିଛି ଦେଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତେଣେ ଗୃହ ପରିବାରରେ ଅଗ୍ରଜଙ୍କ ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ ଚରିତ୍ର ଗଠନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ନା ଉପକରଣର ଅଭାବ । ବରଂ ନାନା ବାଧାବିଘ୍ନ ରହିଅଛି, ଯାହାକି କାପଟ୍ୟ ଏବଂ ମିଥ୍ୟାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଉ !

ତେଣୁ ଯୁବକଗଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟରେ ସାମ୍ୟ ରହିପାରୁ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଭିତରେ ଏକପ୍ରକାର, ବାହାରେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ଭିତରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତ ପୁରାତନ କୁସଂସ୍କାର, ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସକୁ ମଧ୍ୟ ବିତାଡ଼ିତ କରିଦେଇଅଛି । ବାହାରେ ଅଭିଭାବକ, ପରିବାର, ଗୋଷ୍ଠୀ ଏବଂ ସମାଜର ମନୋରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସେମାନେ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଉଅଛନ୍ତି, ଯହିଁରେ କି ସେମାନଙ୍କର ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଏହା ଘୋର କାପଟ୍ୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କଣ ହୋଇପାରେ ? ଯେଉଁମାନେ ସରଳସ୍ୱଭାବ, ସେମାନେ ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛନ୍ତି ।

କେହି କେହି ଏପରି ଉଦାସୀନ ଯେ, ଏପରି ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଅବସ୍ଥା ବୁଝିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ କୁଟିଳତା ଅଙ୍କରୁ ବିଶେଷ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଅର୍ଥ୍ୟଭ୍ରର ଅପ୍ଲାଲନ କରୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସେମାନଙ୍କ କଥାର ପ୍ରତିବାଦ କରୁଅଛି । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱୀୟ ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ସଂଗ୍ରାମ ଅବଶ୍ୟକ । ପୁରାତନ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଯେ, ନବଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକବୃନ୍ଦ ତାଙ୍କର ପନ୍ଥାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତୁ । ସେମାନଙ୍କ ଅପରାଧ ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ବିଶ୍ୱାସାନୁଯାୟୀ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ପୁତ୍ରପୌତ୍ରାଦଙ୍କୁ ତାହାହିଁ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଅଛନ୍ତି । ତାହା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଭାରତରେ ଯୁବକର ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ, ତଦନୁଯାୟୀ ବାହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଅବଶ୍ୟକ । ନଚେତ୍ କପଟତା ଚରିତ୍ରକୁ ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ କରିବ ଏବଂ ମାନବ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ କେବଳ ପଶୁଜୀବନଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରିବ ।

> "The old order changeth yielding place to new,
> And God fulfills himself in many ways,
> Lest one good custom should corrupt the age."

ଅତଏବ ସ୍ୱଦେଶର ଯାହା ମଙ୍ଗଳଜନକ, ଯାହା ସୁନ୍ଦର, ତାହା ବହୁମୂଲ୍ୟ ପୈତୃକ ଧନରୂପେ ରକ୍ଷା କରି ଯାହା ଅସତ୍ୟ, ଯାହା ଅନ୍ୟାୟ, ଯାହା ଅସୁନ୍ଦର ତାହା ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ପୁରାତନ ସମାଜ ଓ ଶକ୍ତାଧୀନ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥହାନି ହେବ, ସେମାନେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ବିରୋଧୀ ହେବେ । କଠୋର ସାଧନା ଓ ଅଟଳ ସାହସସହକାରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ହେବ । ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟତା, ଔଦାସୀନ୍ୟରେ କେବେ କିଛି ସମାହିତ ହୋଇନାହିଁ । ସ୍ଥିରତାରୁ ସ୍ଥିରତାକୁ ଗତି ନାହିଁ ।

କି ଅନ୍ତର ସଂଗ୍ରାମ କି ବହିଃସଂଗ୍ରାମ ଉଭୟରେ ଶକ୍ତି ଅବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ । ଅତଏବ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ମୃତ୍ୟୁଚିନ୍ତା, ସାଧୁଜୀବନଚରିତପାଠ, ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ପଠନ, ସାଧୁସଙ୍ଗ କରିବା ଅବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଙ୍ଗଳ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ରତାର ଆଧାର ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ

ବିଶ୍ୱାସ ହିଁ ପ୍ରଧାନ ଉପାୟ । ତାଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ହେଲେ ହରିଙ୍କୁ ପିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରଜ୍ଞା ବା ବିବେକରୂପରେ ବିରାଜିତ ଅଛନ୍ତି । ତେବେ ଯେଉଁମାନେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଏହି ଧର୍ମବୁଦ୍ଧି, ନୀତିଜ୍ଞାନ, ପ୍ରଜ୍ଞା ବା ବିବେକକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ରିପୁସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ବିବେକବାଣୀ କ୍ଷୀଣ ଅସ୍ପଷ୍ଟ, କିନ୍ତୁ ନିଷ୍କପଟ ହୃଦୟରେ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇ ପୁନରାୟ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ ବିବେକପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଥରେ ପରିଚାଳିତ ହେଲେ ତାହା ଦିନକୁଦିନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ହେବ ଏବଂ ପୁରାତନ କୁଅଭ୍ୟାସସକଳ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିବ, ଧର୍ମବୃତ୍ତିସବୁ ବିକଶିତ ହୋଇ ଉଠିବେ, ସାହସ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବ, ଆନନ୍ଦ, ଶାନ୍ତି ପ୍ରାଣକୁ ଦିବ୍ୟ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ଧର୍ମଜନିତ ସୁଖ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ସ୍ଥାୟୀ ସୁଖ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ସୁଖରେ ଶ୍ରାନ୍ତି ଅଛି, ଅବସାଦ ଅଛି, ନୈରାଶ୍ୟ ଅଛି କିନ୍ତୁ ପାପ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନନ୍ତ ପୁଣ୍ୟ ସଂଗ୍ରାମରେ ଅନନ୍ତ ସୁଖ । ନୈତିକ ଚରିତ୍ରର ଉନ୍ନତିସାଧନଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମାରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମିଳେ । ଅତଏବ ଯାହା ଅମଙ୍ଗଳ, ଯାହା ଅସୁନ୍ଦର, ଯାହା ଅଜ୍ଞାନତା କି ଅନ୍ତର୍ଜଗତରେ କି ବହିର୍ଜଗତରେ ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ନିରନ୍ତର ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଶାଶ୍ୱତ ଜୀବନଲାଭର ଉପାୟ । ନାନ୍ୟଃ ପନ୍ଥା ବିଦ୍ୟତେ ଅୟନାୟ ।

ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ

ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଆଜିକାଲି ଉତ୍କଳରେ ନବଯୁଗର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଛି । ସେମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ସ୍ୱଦେଶ ଓ ସ୍ୱଜାତିର ଉନ୍ନତି ଆଡ଼କୁ ଉତ୍କଳ-ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଉନ୍ମୀଳିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରତୀୟମାନ ସୂଚନା ସ୍ଥାୟୀ ଉନ୍ନତିର ବାସ୍ତବ ସଙ୍କେତ କିମ୍ବା ଆଶାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିର କପୋଳକଳ୍ପିତ ଭ୍ରାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିବିଶେଷ, ସେ ବିଷୟରେ ଗମ୍ଭୀର ସନ୍ଦେହ ରହିଅଛି । ଏହି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ପୃଥିବୀର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଆଶା ଓ ଉନ୍ନତିର ଲକ୍ଷଣ ଦୃଷ୍ଟ ହେଉଛି । ବିଜ୍ଞାନୋଦ୍ଭାସିତ ସଭ୍ୟତା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଭାତ ଗଗନକୁ ଚାହିଁ ଆଶାୟୀ ଉତ୍କଳ-ସନ୍ତାନ ମନେ କରୁଅଛି, ତାହାର ଚିରଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଜନ୍ମଭୂମିର ନିଦ୍ରା ଭଗ୍ନ ହୋଇଛି କି ? ଏହା ତାହା ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏଥିପାଇଁ ସେ କ୍ଷମଣୀୟ ।

କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବିକ ଉତ୍କଳର ମୋହନିଦ୍ରା କି ଭାଙ୍ଗିଅଛି ? ଉତ୍କଳର ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି କେଉଁ ମୁଖରେ କିଏ କହିବ ଯେ, ଉତ୍କଳୀୟ ସନ୍ତାନବର୍ଗ ଆଳସ୍ୟ ଓ ଔଦାସୀନ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପ୍ରକୃତ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତିପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ବଦ୍ଧପରିକର ହୋଇଅଛନ୍ତି ? ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟ ଉନ୍ନତ ଜାତିର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ କଥଞ୍ଚିତ୍ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ବିଷୟ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିବା ।

ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱିଅର୍ଥବୋଧକ । ପ୍ରଥମତଃ ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ ଇତ୍ୟାଦି ବିଭାଗମାନଙ୍କ ପରି ଏହା ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ବିଭାଗ । ଏହା ସାହିତ୍ୟର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତର ଅର୍ଥ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଥ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉଦାର ଏବଂ ବିସ୍ତୃତ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ଗଣିତ ଓ ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ ଓ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଓ ଖଗୋଳ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଜୀବନବୃତ୍ତାନ୍ତ, ରାଜନୀତି ଓ ସମାଜନୀତି ସକଳ

“ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ” ୧୩୦୭ ସାଲ ୬ଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟାରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ବିଷୟ ସାହିତ୍ୟର ଉଦାର ଗର୍ଭର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଉଦାରତର ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ପ୍ରୋକ୍ତ ସକଳ ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ଅଳ୍ପାଧିକଭାଗରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚିତ ହେଲେ ସାହିତ୍ୟ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ, ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ଓ ସମୁନ୍ନତ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଏ । ଏହି ଆଦର୍ଶକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ର ପରିଦର୍ଶନ କରିବୁ, ତେବେ ତାହା କେତେ ଦୀନ ବୋଧ ହେବ । ଏହା ବିବିଧ ଶସ୍ୟକେଦାରରେ ଭରପୂର ନ ହୋଇ ପ୍ରଧାନତଃ କବିତା-ଲତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଧିକ ଆକ୍ଷେପର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଏହି କବିତା ପ୍ରଧାନତଃ ଗୋଟିଏ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସୀମାରେ ଆବଦ୍ଧ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତବର୍ଗ କବିତାକୁ ମୂଳତଃ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ କହନ୍ତି ଯେ, କବିତା ଶିକ୍ଷା ଓ ଉପଦେଶଦ୍ୱାରା ପାଠକମାନଙ୍କର ନାନାବିଧ ଉପକାର ସାଧନ କରେ । ଏରୂପ କବିତାକୁ ସେମାନେ Didactic ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେତେକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ମତରେ କବିତା କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚିତ୍ରଣରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବ । ଏହା Realistic ବା Artistic କବିତା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୁଏ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଉଭୟ ଦଳର ପଣ୍ଡିତବର୍ଗ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ମତ ସମର୍ଥନ କରିବା ପାଇଁ ଘୋର କନ୍ଦଳରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ଦଳ କହନ୍ତି, କବିତାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷା । କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ (Luxury) ସ୍ୱରୂପ । ଇଂରେଜ କବି Milton କହିଛନ୍ତି, କବିତାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—

"To assert eternal providence and justify the way of God to man."

ଶେଷୋକ୍ତ ଦଳ କହନ୍ତି ଯେ, ଉପଦେଶଗର୍ଭକ ପଦ୍ୟ ପ୍ରକୃତ କବିତା ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହେଁ । ଉପଦେଶ ଦେବା କଠୋର ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ । ଅତଏବ ଅବ୍ୟୟ ଶୋଭାର ଆଧାର ବିଶ୍ୱସଂସାର ଚିର ଉପଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁ । ନିସର୍ଗର ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିବର୍ଣ୍ଣନରୁ ଆପାତତଃ କୌଣସି ନୀତିଗର୍ଭକ ଉପଦେଶ ମିଳି ନ ପାରେ କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତାହା ପ୍ରକୃତ କବିତା । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ସେହି କବିତା ହିଁ ପ୍ରକୃତ କବିତା—

"Which grasps the poetry of human life and not which treats all incidents as a mere frame-work on which ethical and political moralisings may be hung."

ମୂଳତଃ କହିବାକୁ ଗଲେ ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ଦଳର ମତରେ କବିତାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଏବଂ ଶେଷୋକ୍ତ ଦଳର ମତରେ ତାହା ଆନନ୍ଦଦାନ । ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର **Didactic** କବିତା ଦେଖାଏ ମାନବଚରିତ୍ର କି ରୂପ ହେବା ଉଚିତ । ଏହା **Practical** ଏବଂ ଶେଷୋକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର କବିତା ଦେଖାଏ ମାନବଚରିତ୍ର କିରୂପ ହୋଇଅଛି ବା କିରୂପ ହୋଇପାରେ । ଏହା **Theoretical** । ଶେଷୋକ୍ତ ଧାରଣାରୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କବିତା ବେଶୀ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ହୁଏ । ପ୍ରଥମୋକ୍ତ କବିତା ନୀତିଶିକ୍ଷା ଓ ଉପଦେଶ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଆଲୋଚନା କରିଥାଏ । ଏଣୁ ତାହା ପାଠକର ନୈତିକ ଉନ୍ନତିର ସମ୍ଭାବନା ଥାଇପାରେ । ଶେଷୋକ୍ତ କବିତା ଯେ ତାହା ନ କରେ ଏରୂପ ନୁହେଁ । ବାହ୍ୟତଃ ତାହାର ସେରୂପ କୌଣସି ଅଭିସନ୍ଧି ଥିବାର ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା କେବଳ ଭାବ ଓ କଳ୍ପନା ବଳରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପିପାସୁ ହୃଦୟକୁ ଆନନ୍ଦ ରସରେ ଆର୍ଦ୍ର କରେ ଏବଂ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ଭାବରେ ତାହାକୁ ଉନ୍ନତ, ଉଦାର ଓ ସନାତନ ଜଗତ୍‌ର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱତର ଗ୍ରାମକୁ ଘେନିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏଭଳି କବିତା ବିଶେଷ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ଲିଖିତ ନ ହେଲେ ଆଦୌ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ହେଲେ ଏହା ଅତି କୃତ୍ରିମ ହେବ । ନଚେତ୍ ଅତି ନୀରସ ଓ କୁତ୍ସିତ ହେବ । ମହର୍ଷି ଆରିଷ୍ଟଟଲଙ୍କର "ହେମ ମଧ୍ୟଭୂମି" (**Golden mean**) ଏଠାରେ ଆଦୌ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ଉପଦେଶଗର୍ଭକ କବିତା ଭାଷା ଓ ଭାବବୈଚିତ୍ର୍ୟରେ ଯେତେ ନିକୃଷ୍ଟ ହେଲେହେଁ ନୀତିର ଆବରଣ ତଳେ ବହୁ ସ୍ୱୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷାକରିପାରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶିତ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପଦ୍ୟ ଏହାର ଉଦାହରଣସ୍ଥଳ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ଅପରାଧ ଘଟିପାରେ । ନୀତିପ୍ରତି ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି କେବଳ ଯଥେଚ୍ଛଭାବରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ପରିଣାମ ଆଦୌ ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ଜ୍ଞାନୀ ସକ୍ରେଟିସ୍

କହୁଥିଲେ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷିତ ମଙ୍ଗଳ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସ୍ତ୍ରୀପୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସମ୍ପାଦନୋପଯୋଗୀ ଗୋଟିଏ ପୁଷ୍ପାଧାର କଞ୍ଚିତ୍ ତ୍ରୁଟିଯୁକ୍ତ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାଞ୍ଚନ ପ୍ରତିମାଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ଉକ୍ତ ମତ ସର୍ବବାଦୀସମ୍ମତ ନ ହେଲେହେଁ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ଯାହା ଉତ୍ତମ ଓ ମଙ୍ଗଳଜନକ ତାହା ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ଯାହା ମାନବସମାଜର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ତାହା ଆପାତତଃ ସୁନ୍ଦର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସାଧୁମାନଙ୍କ ମତରେ ଅସୁନ୍ଦର ଓ ହେୟ । ଭାବସଙ୍ଗର ନିୟମାନୁସାରେ (Law of Association) ନିସର୍ଗ ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ କଳଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଳଙ୍କିତ ହୋଇପାରେ । ଲଳିତ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ନିସର୍ଗ ସୁନ୍ଦର ଜଘନ୍ୟ ବିଷୟର କୁଶଳ ବର୍ଣ୍ଣନ ମଧ୍ୟ ସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ହେଲେ କେବଳ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସୁଧୀବର୍ଗଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିନ୍ଦନୀୟ ହୁଏ । ଉକ୍ତ ଏପରି ବିଷୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବେ, ଯାହାକି ପ୍ରକୃତ ସୁନ୍ଦର ଓ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳକାରୀ ଏବଂ ମାନବମନର ସାଧୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ମାନଙ୍କର ଉତ୍ତେଜକ ହେବ ।

ଅସ୍ମଦେଶୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ଅଳଙ୍କାରିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କବିତା ବୀର, କରୁଣ, ଶୃଙ୍ଗାର ଇତ୍ୟାଦି ନବରସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନବ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର କବିତା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଦିରସର । ଆଦିରସ ଯେ ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ଏ ମତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରସ ତୁଳନାରେ ଏଭଳି କବିତା ଅନେକ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳର କବିମାନଙ୍କର ଉଚିତ ଯେ, ଯୁଗାନ୍ତରର ଅନୁସରଣ କରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରସର କବିତାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀୟ ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ନିଜ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ଜାତିକୁ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୟୀ କରାଇବେ ।

ଆଦିରସ କବିତାର ବିଷୟ ପ୍ରେମ ବର୍ଣ୍ଣନ । ପ୍ରେମର ସାଧାରଣ ଅର୍ଥ କାମ । ସହଜସାଧ୍ୟ ଓ ସାଧାରଣ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଲେହେଁ କାମର ଉତ୍ତେଜକ କବିତା ସମାଜର ଉନ୍ନତିପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ନୁହେଁ । କାମ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାନବ-ମନର ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଳ ବୃତ୍ତି । ଏହା କ୍ଷୁଧାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏହା ମନର ପ୍ରବଳତମ ବୃତ୍ତି ବୋଲି କେତେକ ପଣ୍ଡିତ ଅବଧାରଣ କରନ୍ତି ।

କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଏହାକୁ ଅଗୁରୁବିଦ୍ୟା ଅଭିଧା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବୃତ୍ତିର ସମ୍ୟକ ଫଗ୍ରୃଳନର ନୀତିରାଜ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଅବଯୌକ୍ତିକ ଫଗ୍ରୃଳନ ଉନ୍ନତ ସମାଜର ଘୋର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ । ବୈଷ୍ଣବୀୟ ଆଦର୍ଶରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଉପାଖ୍ୟାନ ଆଶ୍ରୟ କରି ଯେଉଁ କେତେକ ଅପରିଣାମ-ଦର୍ଶୀ ଲେଖକ ପରକୀୟା ପ୍ରୀତିର ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ସମାଜକୁ ଜଘନ୍ୟ ପାପ-ପଙ୍କରେ ନିମଜ୍ଜିତ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତ କବି ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ସାମୟିକ ବିକୃତ ରୁଚିର ଶକ୍ତିରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଷମୟୀ କବିତା ଅଳ୍ପକାଳସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ବଂଶ ନିଶ୍ଚୟ ଘୃଣା ଏବଂ ଲଜ୍ଜାରେ ଉକ୍ତବିଧ କବିତାରେ ନିଶ୍ଚୟ ପଦାଘାତ କରିବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସମସ୍ତ ସମାଜଦ୍ୱାରା ଘୃଣିତ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କବି ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଘୋର ଲମ୍ପଟ ମଧ୍ୟ ପାପପ୍ରଣୟଦାୟୀ କୁଳଟାର ଚରିତ୍ରକୁ ସମ୍ମାନ କରେ ନାହିଁ ଯଦିବା ସାମୟିକ ଉତ୍ତେଜନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ଚରିତାର୍ଥତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ତାହାକୁ ରାଧା ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ସତୀର ଆସନରେ ବସାଏ ! ସାମୟିକ ରୁଚିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରି ଯାହା ବିଶ୍ୱଜନୀନ, ଯାହା ଉଦାର, ଯାହା ମାନବ ମନର ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଉତ୍ତେଜକ ତାହାହିଁ ଆଲୋଚନା କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକଙ୍କର ବିଧେୟ । ତେବେ ଲେଖକ ଚିରକାଂକ୍ଷିତ ସ୍ଥାୟୀ ଯଶ ଲାଭ କରିପାରିବ ।

"There is no eye as the world's eye." ଅତଏବ କାମୁକତା ରୂପ ନୀଚ ଓ ପ୍ରବଳ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଉତ୍ତେଜନାରେ କବିଙ୍କର କବି-ତ୍ୱଶକ୍ତି କଳଙ୍କିତ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ତେବେ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ ସହିତ କାମର ଦୃଢ଼ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବାରୁ କାମ (Lust) ଏବଂ ପ୍ରେମ (Love) ଏକସ୍ୱରୂପେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଅନ୍ତି । ଅତୁର ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବତନ କବିବୃନ୍ଦ ପୁରାତନ ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ ଆଦିରସକୁ ବିଶେଷ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇଥିବାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କବି ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଦର୍ଶ ଅନୁକରଣ କରୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଇଜାକ୍ ନିଉଟନ୍‌ଙ୍କ ପୁରାତନ ମତ ପୋଷଣ କରିବା ଏହି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ଯେରୂପ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପକ୍ଷରେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତି କବିମାନଙ୍କର ପଦାନୁସରଣ କରିବା ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର କବିପକ୍ଷରେ ସେହିରୂପ ହେୟ ।

କିନ୍ତୁ କବିପ୍ରତିଭା ସର୍ବଦା ଯଶୋଲିପ୍ସୁ । କବିର କାର୍ଯ୍ୟ ରଚନା ମାଦକସେବୀର ମାଦକ ସେବନ ସ୍ୱରୂପ । ଜନସାଧାରଣର ରୁଚିକୁ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଯଶୋଲିପ୍ସୁ କବି ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଅତଏବ ସାଧାରଣ ରୁଚି ପରିମାର୍ଜିତ ନ ହେଲେ ଉଚ୍ଚତର କାବ୍ୟସକଳର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ଆଦର ଅସମ୍ଭବ । ଉତ୍କଳର ଜନସାଧାରଣରେ "ବୋହୂସୁଅଙ୍ଗ", "ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀହରଣ" ପରି ପୁସ୍ତକସକଳର ଚଳନ ପ୍ରଚୁର ଏବଂ ଆଦର ଏବଂ "ପୁଷ୍ପମାଳା", "ଗନ୍ଧମାଳା", "ତୁଳସୀସ୍ତବକ" ଆଦି ପୁସ୍ତକସକଳର ଅଭାବ ଓ ଅନାଦର ପ୍ରୋକ୍ତ ଉକ୍ତିର ପ୍ରମାଣ । କିନ୍ତୁ କବିଙ୍କର ହତାଶ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ । ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ ସତ୍ୟ ଓ ଶୁଭର ଜୟ ହେବ ଏବଂ ପୁରାତନ ନୂତନକୁ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ଥାନ ଦେବ ! ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ଗତକଲ୍ପନୀତ କବିତା ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କବିକାଂକ୍ଷିତ ଫଳ ଲାଭ କରେ ନାହିଁ । କାରଣ "Though it makes the unskilful laugh cannot but make the judicious grieve, the censure of which one must weigh a whole theatre of others."—Hamle.

ପୂର୍ବେ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି ଆଦିରସର ବିଷୟ ପ୍ରେମ ବର୍ଣ୍ଣନ । ଏହି ପ୍ରେମ କାମଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ପ୍ରେମ ନାନା ରୂପ ଧାରଣ କରି ମାନବ ମନୋଜଗତରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛି । ସନ୍ତାନବାତ୍ସଲ୍ୟ, ସୋଦରସ୍ନେହ, ପିତୃମାତୃଭକ୍ତି, ବନ୍ଧୁସଖ୍ୟ, ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ, ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ରୂପରେ ସେହି ଏକ ଶକ୍ତି ମାନବ ମନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ପ୍ରେମ ହିଁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାଅଛି :—

"Adam said, this is my bone of bones and flesh of my flesh ·······." "Therefore shall a man leave his father and mother and shall cleave unto his wife and they shall be one flesh."

ଅସ୍ମମାନଙ୍କ ଦେଶର ପୂର୍ବତନ ଋଷିବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପୁରୁଷର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ଦାମ୍ପତ୍ୟପ୍ରେମ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ନ ହେଉ, ସନ୍ତାନବାତ୍ସଲ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦିଠାରୁ ନିକୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ ! ଏରୂପ

ଦାମ୍ପତ୍ୟପ୍ରେମକୁ କେବଳ ନିକୃଷ୍ଟତର ଭାବ ଅର୍ଥରେ ବୁଝିବା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନ କରିବା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଭ୍ରମ । ଏହା ଅନନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର ଓ ପ୍ରେମିକ କବିଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସମ୍ବଳ । କବିବର ଟେନିସନ୍‌ଙ୍କ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମର ଆଦର୍ଶ କି ଗମ୍ଭୀର ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ।

> "Now folds the lily and all her sweetness up
> And slips into the bosom of her lake
> So fold thyself, my dearest thou and slip
> Into my bosom and be lost in me."
>
> —Princess.

ଏକ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟର ଏରୂପ ତନ୍ମୟୀଭୂତ ହେବା ପ୍ରେମିକ ଦମ୍ପତି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଏ ସଂସାରର କାହା ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ ? ଅସ୍ମଦେଶୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଯୋଗୀବୃନ୍ଦ ଏହି କାରଣରୁ ହିଁ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ଦାମ୍ପତ୍ୟପ୍ରେମର ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ପ୍ରେମର ଚରମ ସୀମାରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳୀୟ କବିବୃନ୍ଦ କି ଏହି ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟକୁ ଉନ୍ନତ କରିବେ ନାହିଁ ? ଚିରକାଳ କି ସେହି ପୁରାତନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି କେମନ୍ତ ପଶ୍ଚାତ୍‌ଦେଶକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ ଆଶା ଓ ଉନ୍ନତିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗଗନପ୍ରାନ୍ତ ଅନାଇ ଚାହିଁବ ନାହିଁ ? ପୁରାତନ କବିକୁଳ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ନମସ୍ୟ । କାରଣ ସେମାନେ ଯୁଗ ଧର୍ମରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପ୍ରତିଭା ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଇ-ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଉନ୍ନତିର ପଥ ଦେଖାଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ସହାୟତା ବିନା ଆଜି ଉତ୍କଳ-ଭାରତୀ "ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଶାଳିନୀ" ଆଖ୍ୟା ପାଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଥ ଅନୁସରଣ କରି ନିଜ ଯୁଗର ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ ଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାରକୁ ଅଲଙ୍କୃତ ନ କରି କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ଅସାର ପ୍ରଶଂସାରେ ମତ୍ତ ରହୁ ତେବେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଉକ୍ତ କବିକୁଳର ମାନସିକ ବଂଶଧର ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ନୋହୁଁ ।

ପୂର୍ବେ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି ଯେ ପ୍ରେମ ସୋଦରସ୍ନେହ, ଗୁରୁଭକ୍ତି, ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ନାନା ଆକାରରେ ମନୁଷ୍ୟ ମନ ଅଧିକାର କରିଅଛି ।

ନିତ୍ୟଶୋଭାମୟ ଓ ନୂତନତ୍ୱର ଅକ୍ଷୟ ଉତ୍ସ ପ୍ରେମର ନିସର୍ଗ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନରେ ହସ୍ତପଟୁତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସ୍ୱୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ପବିତ୍ର ପ୍ରତିଭାକୁ ଚିରଜୀବିତ କରିବା କବିଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ତା'ହେଲେ କବି ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କରି ଧନ୍ୟ ହେବେ ଏବଂ ଜାତୀୟସାହିତ୍ୟ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମରେ ଜୟ ଲାଭ କରି ବିଦ୍ରୂପ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷାପାଇ ନିତ୍ୟ-ଜୀବନ ଲାଭ କରିବ ।

ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି ଯେ, ଅଦ୍ଭୁତରସ ନବରସରୁ ଗୋଟିଏ । ଅଦ୍ଭୁତ, ବୀର ପ୍ରଭୃତି ରସର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଚୁର ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଉତ୍କଳର ପ୍ରାକୃତିକ ଶ୍ୟାମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ବିଶାଳ ଓ ବିଶଦ । ଏରୂପ ସୌଭାଗ୍ୟ ସକଳ ଦେଶର କବିମାନଙ୍କୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ ଭାସ୍କରକାର୍ଯ୍ୟ କବି-ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ । ଓଡ଼୍ରଜାତି ବୀରଜାତି । ଏହା ଅନଙ୍ଗ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପ୍ରଭୃତି ବୀରପୁରୁଷଙ୍କର ରଙ୍ଗଭୂମି ଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଦେଶର ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ମୋଗଲ ଫୌଜର ଶତଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍କଳ ବୀରଜନନୀ ! ବୀର ସଙ୍ଗୀତ ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷରେ ସୁଲଭ ନ ହେଲେହେଁ ଉତ୍କଳ ନାନା ଧର୍ମର ଲୀଳାଭୂମି, ଏହି ଦେଶର ଗିରି-ଶୃଙ୍ଗରେ ବୌଦ୍ଧ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ଼୍ଡୀୟମାନ ହୋଇଥିଲା । ଶାକ୍ତ, ବୈଷ୍ଣବ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ଏଠାରେ ଲୀଳା କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି । ପୌରାଣିକ ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଭୂମି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୌତମବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଅମର କୀର୍ତ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଜାତୀୟ ସଂହତି ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଉତ୍କଳୀୟ କବିବୃନ୍ଦଙ୍କର କାବ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଉଦାର ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଭାବ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଆକ୍ଷେପର ବିଷୟ ହେବ ।

କବିତା କେବଳ ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ପଦ୍ୟ ନୁହେଁ । ଓଜଃ, ପ୍ରସାଦ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ, ପବିତ୍ର ବିଚିତ୍ର ମନୋହର ଭାବାନୁପ୍ରାଣିତ ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟ ଉଭୟ କବିତା ନାମର ଯୋଗ୍ୟ । କାବ୍ୟ, ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ, ସଙ୍ଗୀତ ଇତ୍ୟାଦି ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ପୂର୍ବେ ଉକ୍ତ ହୋଇଛି ଯେ, ସାହିତ୍ୟର ଅର୍ଥ କବିତା ନୁହେଁ । ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ, ଉଦ୍ଭିଦତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରାଣୀତତ୍ତ୍ୱ, ନ୍ୟାୟ, ଦର୍ଶନ, ଇତିହାସ, ଜୀବନଚରିତ ଇତ୍ୟାଦି ସକଳ ବିଷୟର ଉନ୍ନତି ହେଲେ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଅସେ । ଏ ସକଳ ବିଷୟ ଏରୂପ ଜଟିଳ ଓ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ଯେ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ପ୍ରତିଭା ମଧ୍ୟ ସକଳ ବିଷୟରେ ସମ୍ୟକ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିପାରିତ ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନ ଅନନ୍ତ, ଜୀବନ ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ । ସମୟ ସମୟରେ ଜଣେ ଜଣେ କ୍ଷଣଜନ୍ମା ପୁରୁଷ ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ବିଭାଗର ଉନ୍ନତିସାଧନ କରନ୍ତି । ସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ଜ୍ଞାନପିପାସା ଚରିତାର୍ଥ କରେ । ଏଥିରେ ବିଶେଷତ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ । ତେବେ ସକଳ ବିଷୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଘେନିବସିଲେ କେବଳ ଯେ ଅନ୍ୟ ସକଳ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହେବ, ତାହା ନୁହେଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ସକଳ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ କୌଣସିଟିରେ ବିଶେଷ ପଟୁତା ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଉଭୟ ପରାକାଷ୍ଠା ବର୍ଜନ କରି ମଧ୍ୟ ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କରି ନିଜ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂଯୁକ୍ତ କେତୋଟି ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିକରେ ବିଶେଷ ପଟୁତା ଲାଭ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ତେବେ ବହୁ ବିଷୟ ବ୍ୟାପକତା ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ଥଳ । ଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟରେ ଗଭୀରତା ଓ ବ୍ୟାପକତା ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ । ଉଭୟ ଅଙ୍ଗ ରକ୍ଷା କରି ସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିବା ପ୍ରତିଭା ସୁବର୍ଣ୍ଣର ନିକଷଚିହ୍ନ ।

ଉତ୍କଳର ଯୁବକବୃନ୍ଦ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେବେ ଉପଯୁକ୍ତ ପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜ ମାତୃଭାଷାକୁ ଅଳଙ୍କୃତ କରନ୍ତେ ତେବେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ବିଷୟ-ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଦୂର ହୁଅନ୍ତା । ଅବଶ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଅରିଷ୍ଟଟଲ ବା ନିଉଟନ୍ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ତାହା ନିଜ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଢାଳି ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାରର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରିବା ଅଧିକାରରୁ କେହି ବଞ୍ଚିତ ନୁହନ୍ତି । ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ କୌଶଳର ପ୍ରୟୋଜନ । କାରଣ ଅମ୍ଭେମାନେ ଚୋରି କରିବାର ଭୟ କରୁ ନାହୁଁ ।

(୨)

ମାତୃଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ନେଇ କେତେକ ବଙ୍ଗୀୟ ଭାଇ ଅସ୍ମମାନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଛାଡ଼ି ବଙ୍ଗଭାଷା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଭାରତବାସୀର ଏକତାସାଧନ ରୂପ ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା ଉଚିତ । ଏପରି ଉପଦେଶ ନୂତନ ନୁହେଁ । "ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ"ର ପାଠକବୃନ୍ଦ ସୁନ୍ଦରୀ ବଙ୍ଗଭଗିନୀ ଓ ଶିଶୁ ଉତ୍କଳର ଅଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନାର କଥଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ପାଇଅଛନ୍ତି । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଉତ୍କଳୀୟ ଶିକ୍ଷିତମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତୃଭାଷାର ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବାକୁ ବସି ଅଛନ୍ତି । ସୁଖର ବିଷୟ ଯେ ଏମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଳ୍ପ । ଯଦ୍ୟପି ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସୀମାରେ ଅବଦ୍ଧ, ଯଦ୍ୟପି ଉତ୍କଳର ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ହିନ୍ଦୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ମିଶ୍ର ବଙ୍ଗଳା ପ୍ରଚଳିତ, ଯଦ୍ୟପି ନିୟତିର କୁଟିଳ ଗତିରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଓ ମେଦନୀପୁର ବିଭାଗର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ, ଯଦ୍ୟପି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦୟଭାବଶତଃ ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର ରାଜଦରବାରରେ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା, ତଥାପି ଓଡ଼ିଆ ନିରୁତ୍ସାହ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟବିହୀନ ହୋଇ ନିଜ ନାମ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ମୁଖରେ ଭସ୍ମ ନିକ୍ଷେପ କରି ବିସ୍ମୃତିର ବିଶାଳ ଗର୍ଭରେ ଯାବଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ପତିତ ହେବ, ଏହା କି ସମ୍ଭବପର ? ଏତେ ବଡ଼ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଲୁପ୍ତ ନ ହେଉ, ତଥାପି ଭାରତ ଏକତା ସୂତ୍ରରେ ଗ୍ରଥିତ ହେଉ, ଏହାହିଁ ବାଞ୍ଛନୀୟ । ବହୁତାରେ ଏକତା (Unity in diversity) ର ନିୟମ ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହୋଇପାରେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ କେବଳ ଅଳସ୍ୟର ଚିହ୍ନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷିତ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଅନୁଶୀଳନକୁ ଘୃଣା ଓ ଅବଜ୍ଞାର ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟୋନ୍ନତିକୁ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଂସାରିକ ବିଷୟର ତୁଳନାରେ ଏହାକୁ ହୃଦୟର ଗୋଟିଏ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ କୋଣରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥାନ୍ତି । ପୁରାତନ ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ମୁଦ୍ରିତାବସ୍ଥାକୁ

ଆସିନାହିଁ ! ଉତ୍କଳର ଅସଂଖ୍ୟ ରାଜା, ଜମିଦାର, ଧନୀ, ମାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ କରି ଜାତୀୟତାର ପନ୍ଥା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାନା ଉପାୟରେ ଯଶୋଲାଭର ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ରୁଚି ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କଏ ବା କି ଆଶା କରିବ ? "ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀହରଣ", "ଦିଅରଭାଉଜ ଭାବ", ଶାଶୁବୋହୂକଳି" ପଠନ ଶ୍ରବଣ ସେମାନଙ୍କର ଚିରମନୋଜ୍ଞ । ଛନ୍ଦମାଳା, କବିତାବଳୀ ଭାବନା ନିତାନ୍ତ ଅସାର ; ପାର୍ବଣୀ, ମହାଯାତ୍ରା, ଇନ୍ଦୁମତୀ, କବିତାମଞ୍ଜରୀର କଥା କ'ଣ ବୁଝିବ ? ସେମାନଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ବହୁଳ ଓ ସୁଲଭ ନୁହେଁ ଓ ପ୍ରକୃତର ଉପାୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଅଳ୍ପତା ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ କରିଅଛି । ଦୁଃଖର କଥା ଏ'ମାନେ ଅଠଗଣ୍ଡ ଓ ବେବର୍ତ୍ତୀ ଉପନ୍ୟାସ ଏ ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଏପରି ଏକ ସମୟ ଆସିଥାଏ, ଯେବେ ଜନସାଧାରଣ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ପରିପୋଷଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏରୂପ ସମୟରେ ଲେଖକଗଣ ଧନୀବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଅନୁକମ୍ପାରେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତି କରିଥାଆନ୍ତି । କବି ଜନ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ ପୂର୍ବେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଏହି ରୀତି ଅବ୍ୟାହତରୂପେ ଚଳୁଥିଲା । ଆମ ଦେଶର ରାଜା, ଜମିଦାରମାନେ ଅନୁକମ୍ପା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଆସିବ । ତା ନ ହେଲେ "ସବୁ ଘୃତ ଖାଇ ବଣିଜ ଶିଙ୍ଗର ଭଏ !"

ବଂଗଳା ହଳଦରବାରରେ ଓ ଜମିଦାରୀ ସେରସ୍ତାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର କି ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା । ସେ ବିଷୟରେ ସଂସ୍କାର ଆଶା କେତେଣି ଥାଉ ବହୁଳ ପାଣି ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷା ଅନେକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହୁଏ । ଦେଶୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍‌ମାନେ ଯେଉଁ ସାଧୁଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଶୁଣିଲେ ଭଦ୍ରଲୋକ ମଧ୍ୟ ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ସାପ୍ତାହିକ ଓ ମାସିକ ପତ୍ରିକାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ନିଦର୍ଶନ । ସେ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ନୈତିକ ସାହସ ଓ ନାନା ବିଷୟରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଯେତେଦିନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆସିନାହିଁ ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ରାଜନୀତି ଆଲୋଚନା କରିବା ଆଶା ବୃଥା । ନିର୍ଭୀକହୃଦୟ,

ଶିକ୍ଷିତବୃନ୍ଦ ସୁପ୍ରଣୀତ ଗ୍ରନ୍ଥର ସେ ଦୁଃଖ କେହି ଘୁଞ୍ଚାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାର ଅଳ୍ପତା ଓ ଦୀର୍ଘସୂତ୍ରତା ଏହାର କାରଣ ।

ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ । ଏହା ଦୁର୍ବୋଧ ଗ୍ରନ୍ଥସମୂହକୁ ଜ୍ଞାନପିପାସୁଠାରେ ସୁବୋଧ କରିଦିଏ ଏବଂ କବି ଓ ଲେଖକଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରେ । ଉତ୍କଳର ସମାଲୋଚକମଣ୍ଡଳୀ ମନେ କରନ୍ତି, ସମାଲୋଚନା ଅର୍ଥ କେବଳ ପ୍ରଶଂସା ବା ନିନ୍ଦା । ସମାଲୋଚକର ଆସନ ଅତି ପବିତ୍ର ଓ ଉଚ୍ଚ । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମାଲୋଚକ ମଧ୍ୟ ଅମରକୀର୍ତ୍ତି ଲାଭ କରେ ।

—"Paint me as I am" said Oliver Cromwell while sitting before young Lely, "if you leave out the scars and wrinkles I will not pay you a shilling". ସମାଲୋଚକ ଏବଂ କବି ଉଭୟଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ।

ପରିଶେଷରେ ବର୍ତ୍ତମାନ "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ" ବିଷୟରେ ଦୁଇଟି ଗୋଟିଏ କଥା କହି ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହି ନୀରସ ପ୍ରବନ୍ଧ ଶେଷ କରିବୁ । ବିଷୟ-ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ" ଅତି ହୀନ । କେବଳ ଏହା କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ "ମଧୁପ" ଓ "ଦର୍ପଣ" ଛଡ଼ା ଉତ୍କଳରେ ଏରୂପ ସୁନ୍ଦର ପତ୍ରିକା କେବେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ । ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ନୂତନତ୍ୱ ଅଛି ସେସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧର ଲେଖକମାନଙ୍କର ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଖା ମିଳୁନାହିଁ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଐତିହାସିକ ପ୍ରବନ୍ଧର ଶୋଚନୀୟ ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରକାଶ ଥାଉକି ତରଙ୍ଗୀ, ହେମମାଳା, ସାହିତ୍ୟସନ୍ଦର୍ଭ, ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁରୂପ ଆନନ୍ଦ ଦାନ କରନ୍ତି, ଅପରପକ୍ଷେ ଭୂଗୋଳବିଦ୍ୟା, ଲୌହତତ୍ତ୍ୱ, ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ସହିତ ମାନବ ଜୀବନର ସମ୍ବନ୍ଧ, ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ସେନଶର୍ମା, ଦେଶୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେହିରୂପ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଅଛି । ଏହିପରି ପ୍ରବନ୍ଧ ଯେତେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ପତ୍ରିକା ସେତେ ଉନ୍ନତ ହେଲା ବୋଲିବାକୁ ହେବ ।

ଚିଠିର ଉତ୍ତର

(ସମାଲୋଚନା)

କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବେ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ତାଙ୍କର ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ରରେ ଲେଖିଥିଲେ, "କେବଳ କୃତଜ୍ଞତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଅତି ଶସ୍ତାରେ ଉତ୍ସାହ ଦିଆଯାଏ । ଏହା ସୁଦ୍ଧା କି ଆପଣଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିନାହିଁ । ଏ ସମ୍ବାଦ ସତ୍ୟ ହେଲେ ଏଥିରେ ଦୁଃଖିତ ହେବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଅଛି । ମାତ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ । କାରଣ ଓଡ଼ିଶା ଇଟାଲି କିମ୍ବା ଜର୍ମାନୀ ନୁହେଁ ।" ଏପରି ଶସ୍ତା ଉତ୍ସାହ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଦଶ ମହଣର ମନେ କରନ୍ତି । ବିଶେଷ ଏହି ଯେ, ଏମାନେ ଅନ୍ଧକାରଗ୍ରସ୍ତ ଉତ୍କଳର ଆଲୋକ ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ବାଦବାହକ ପତ୍ରମାନଙ୍କ ସମ୍ପାଦକ ! ସେପଟି ପୁଣ୍ !!

"କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧିନୀ ସମିତି"ର ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ପତ୍ର ପାଇ ମୁଁ ଆନନ୍ଦିତ ଓ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇଅଛି । ସ୍ୱଦେଶର ଆଶାଭରସାର ସ୍ଥଳ ସ୍ଥାନୀୟ କଲେଜର ବି. ଏଲ୍., ଏମ୍. ଏ., ବି. ଏ., ଏବଂ ଏଫ୍. ଏ. ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରାୟ ସମୁଦାୟ ଓଡ଼ିଆ ଛାତ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସମିତି ଗଠିତ, ଯାହା ଯତ୍ନରେ କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବରେ ହୀନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ପ୍ରୀତି ସ୍ନେହ ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନାର୍ଥ ସିଣ୍ଡିକେଟ୍ ଗୃହଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଯାହାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଲେଖକଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ, ସେ ସମିତିର ଉତ୍ସାହ-ବାକ୍ୟ ବାସ୍ତବ ସମ୍ମାନାର୍ହ ।

ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ କିନ୍ତୁ ସମିତିଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର କିଛି ବକ୍ତବ୍ୟ ଅଛି । ସଂସ୍କୃତ ଓ ଦେଶୀୟ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ଏକତ୍ର ସମାବେଶକୁ ମୁଁ ଦୋଷ ନ ଗଣି ଗୁଣ ବିବେଚନାରେ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ (ଅସତର୍କତା ପ୍ରଯୁକ୍ତ ନୁହେ) ମୋ ରଚନାରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥାଏଁ । ତେବେ ପ୍ରକୃତ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅଥବା ପ୍ରାଦେଶିକତା ପରିହାର୍ଯ୍ୟ—ଏହା ମୋର ମତ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରଳ ସହଜ ଦେଶୀୟ ଶବ୍ଦ ଗ୍ରାମ୍ୟ ନୁହେଁ ।

କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବେ ଓଡ଼ିଶାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗଦ୍ୟ ଲେଖକ ଏବଂ ଜଣେ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ଏହି ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା । ବୟୋବୃଦ୍ଧ ପ୍ରବୀଣ ଲେଖକ କହିଲେ, "ସଂସ୍କୃତ ଓ ଦେଶୀୟ ଶବ୍ଦର ଏକତ୍ର ବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ମତ ସ୍ଥିର କରିନାହିଁ । ତେବେ ମୋ ଲେଖାରେ ମୁଁ ତାହା ପରିହାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେଁ । କିନ୍ତୁ ରାଧାନାଥ-ବାବୁ ତାହା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋ ବିବେଚନାରେ ଏପରି ସମାବେଶ ଭାଷାର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତାର ଲକ୍ଷଣ ଓ ଆଦୌ ଦୂଷ୍ୟ ନୁହେଁ ।"

ଏ ବିଷୟରେ ଉତ୍କଳରେ ଚାହିଁବ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟଶାଳୀ ଦେଶରେ ଦୁଇ ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦୀ ଦଳ ଅଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଦଳର ଇଚ୍ଛା ଯେ ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ । ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବରେ ଜଣେ ସୁପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ସୁଲେଖକ ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜା ମୋତେ ଏ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ସାଧୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପରିପାଟୀ ରଚନା ଆମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭପରି କୃତବିଦ୍ୟ ଯୁବକଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ଆଶା କରୁଁ । ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷାରେ ତ ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଲେଖି ପାରିବ ଏବଂ ଅନେକ ଲେଖୁ-ଅଛନ୍ତି । ତାହାର ପାଠକ ସାଧାରଣ ଜନମଣ୍ଡଳୀ ଓ ଶିଶୁବୃନ୍ଦ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅନ୍ତତଃ ଖଣ୍ଡେ ପୁସ୍ତକ ଲେଖ, ଯାହାକି ବିଦ୍ୱାନ୍‌ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଅନୁଶୀଳନର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ ।" ରାଜାମହୋଦୟଙ୍କ ବାକ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ଆଶଙ୍କାନ୍ୱିତ ହେଲି । ମୋର ଲେଖା କି ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ଆଦୌ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ? ପରକ୍ଷଣରେ କାଳିଦାସଙ୍କ ଉକ୍ତି ମନେ ପଡ଼ିଲା "ଭିନ୍ନ ରୁଚିର୍ହି ଲୋକଃ" ଏବଂ ମୋର ଆଶା ଫେରିଆସିଲା । ମନେ କଲି "କାଳଃ ନିରବଧିଃ ବିପୁଳାଚ ପୃଥ୍ୱୀ" । ତାହାର ପ୍ରମାଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଉତ୍ସାହ-ବାକ୍ୟ । ସରଳ ରଚନା ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ପାଠ୍ୟ । ତାହା ନୋହିଥିଲେ ବର୍ଣ୍ଣ୍ସ, ଗୋଲ୍ଡ୍‌ସ୍ମିଥ୍, ସ୍କଟ୍, ଓ୍ୟାର୍ଡ୍‌ସ୍‌ୱାର୍ଥ ଇତ୍ୟାଦି କବିମାନେ ଯେଉଁମାନେକି ପ୍ରାକୃତିକ ରଚନା ଭଙ୍ଗି (Natural style)ରେ କବିତା ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଆଶା କେଉଁଠାରେ ? ସରଳ ରଚନାର ଆଦର ନ ଥିଲେ ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟମାନେ ସେକ୍ସପିୟର, ମିଲ୍ଟନ ପରି ମୋ ରଚନାର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତେ ନାହିଁ ।

କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅନେକ ଦୂର ଆସିଗଲି । କହୁଥିଲି ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ସାଧୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚନାର ପକ୍ଷପାତୀ । ଦ୍ୱିତୀୟ

ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଲଜ୍ଜନ୍ତ, ତାହାହେଲେ ମାତୃଭାଷାର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସଜୀବତା ନଷ୍ଟ ହେବ ଏବଂ ତାହା ଦିନକୁ ଦିନ ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷାଠାରୁ ଦୂରରୁ ଦୂରତର ହୋଇ ଶେଷରେ ଓଡ଼ିଆ ବାକ୍ୟବିଶିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପରିଣତ ହେବ । ଏପରି ହେଲେ କବିତାରେ ମୋହ (Pathos) ରକ୍ଷା କରିବା ସୁକଠିନ ହେବ । ଏପରି ଭାଷାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଇଂରେଜ କବି ଜନ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ ଦଶା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ ।

ମୋର ମନେ ଅଛି ଥରେ କଟକ କଲେଜର ପ୍ରିନ୍‌ସିପାଲ କହୁଥିଲେ, "ଯେବେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ଅଧିକାର ଜାଣିବାର ଇଚ୍ଛା ଅଛି, ତେବେ ବାଇବେଲ ଏବଂ ସେକ୍‌ସ୍‌ପିୟର ପଢ଼ । ଖ୍ୟାତ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ "ଧୂର୍ଜ୍ଜଟି" ଦିନେ ମତେ କହିଲେ ଯେବେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଶିଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କର ତେବେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ "ଭାଗବତ" ଏବଂ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ "ଲାବଣ୍ୟବତୀ" ପାଠ କର । କଥା ଅଛି "ଯତ ସିଆଣଙ୍କ ଏକ ବୋଲି" । ଧୂର୍ଜ୍ଜଟି ଏବଂ ପ୍ରିନ୍‌ସିପାଲ ସାହେବ ଉଭୟଙ୍କ କଥା ମିଳିଗଲା । "ଭାଗବତ" ଓଡ଼ିଆର "ବାଇବେଲ୍" । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ତ ଓଡ଼ିଶାର ସେକ୍‌ସ୍‌ପିୟର । ଉଭୟଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ଖୋଲି ଦେଖିଲେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ଦେଶୀୟ ଶବ୍ଦର ବାହୁଲ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ । "ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପନ୍ଥା" ।

ଏ ବିଷୟରେ ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ବଙ୍ଗୀୟ ସମାଲୋଚକଙ୍କର ସମାଲୋଚନାରୁ କେତେକ ପଙ୍‌କ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କଲି :—

ଶବ୍ଦ ନିର୍ବାଚନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାଷାପରି ଇଂରାଜୀରେ ମଧ୍ୟ ମୋଟିଏ ପୁରାତନ ତର୍କ ଏବଂ ମତ ବୈଷମ୍ୟ ଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ଯେପରି କେହି ଦେଶୀୟ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦ ଏବଂ କେହି ବା ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ପକ୍ଷପାତୀ, ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଅନୁରୂପ ଲାଟିନ ଏବଂ ଗ୍ରୀକ୍ ଧାତୁମୂଳକ ଶବ୍ଦ ଅଡ଼କୁ ଏବଂ ତାହାରିଦ୍ୱାରା ସାକ୍ସନ ଶବ୍ଦ ଅଡ଼କୁ । ଏ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟ ସକଳ ବିଷୟପରି ଯେ ଏକଦେଶଦର୍ଶିତା, ସେହି ଭ୍ରାନ୍ତ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ଯେପରି ସଂସ୍କୃତ ଏବଂ ଦେଶଜ ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀ ଶବ୍ଦ ତୁଲ୍ୟ, ପ୍ରୟୋଜନ ଏବଂ ଏକମୂଲ୍ୟ, ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ଏକଅଡ଼େ ଗ୍ରୀକ୍ ଏବଂ ଲାଟିନ୍ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଅଡ଼େ ଖାଣ୍ଟି

ଇଂରେଜୀ ଶବ୍ଦର ଦୂଷ୍ଣ, ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ଏକ ମୂଲ୍ୟ । ତାହାହେଲେ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜୀରେ ଓ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଖିଅଲି ଲେଖକ ଅଛନ୍ତି ଯାହାଙ୍କର ଅନୁରାଗ କେବଳ ଏକଶ୍ରେଣୀର ଶବ୍ଦପ୍ରତି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ଲେଖକ ଦେଖିଅଛୁ ଯେଉଁ କେବଳ ଅସଂଯୁକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରି ସାହିତ୍ୟ ଦରବାରରେ ତାହା ଜାହିର କରିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ । ସାହିତ୍ୟରେ କିନ୍ତୁ ଏପରି ପହଲିବାନୀ, କସରତ୍ ବା କୁସ୍ତିଗିରିର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଭାବ ପ୍ରକାଶରେ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ପଟୁତା ହିଁ ପରିଣତ ଭାଷାର ଲକ୍ଷଣ । ଯେଉଁ ଶ୍ରେଣୀର ଶବ୍ଦ ଯେଉଁ ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପକ୍ଷରେ ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ, ସେହି ଭାବ ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ଶବ୍ଦ ହିଁ ଅବଲମ୍ବନୀୟ—ସର୍ବଥା ଅବଲମ୍ବନୀୟ ଏବଂ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଅବଲମ୍ବନୀୟ । ତାହା ନ କରି ଲେଖକ ଯେବେ ତାଙ୍କର ଝୁଙ୍କି ବା ଖିଅଲର ଅନୁଗାମୀ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ରଚନାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଏବଂ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉତ୍କର୍ଷ ଅସମ୍ଭବ । ଭାବର ସ୍ୱରଗ୍ରାମ ସହିତ ଭାଷାର ସ୍ୱରଗ୍ରାମର ମିଳନ ବାଞ୍ଛନୀୟ ।"

ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଧୁନିକ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କ ରଚନା ଭଙ୍ଗୀ (Style) ସୁନ୍ଦର, ମଧୁର, ସମଗ୍ର ଉଚ୍ଚଳ ମଧ୍ୟରେ ବିଷ୍ଟଜନୀନ ଏବଂ ସର୍ବଜନ ଅଦୃତ । ଅଥଚ ନିମ୍ନୋଦ୍ଧୃତ ଉଦାହରଣମାନଙ୍କରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ତାଙ୍କର ପରିପକ୍ୱ ରଚନାରେ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଓ ଦେଶୀୟ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ସମାବେଶ ବହୁଳ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ପୁରାତନ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ଚେଷ୍ଟା ବୃଥା । ତାହା ଆଦ୍ୟୋପାନ୍ତ ସାଧୁ ଓ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦକଳାପର ବିଚିତ୍ର ସମାବେଶ ମାତ୍ର । ମୋର ସ୍ୱଗ୍ରାମର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବାଲିଅରି ବାଣ୍ୟାଠ କବି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାରଙ୍କ ରଚିତ "ବିଦଗ୍ଧଚିନ୍ତାମଣି"ରେ ଏପରି ଗୀତ ସୁପ୍ରଚୁର ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତର ପୌତ୍ରୀ ହେଲେହେଁ ତାହା ଠିକ୍ ସଂସ୍କୃତ ନୁହେଁ । କୌଣସି ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ ଶବ୍ଦ ଉଧାର ଅଣିବା ପ୍ରାୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ପୁରାତନ ପରିଣତ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟରେ, ସ୍ୱଦେଶୀୟ ପରିଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିବା ନିହାତି କଥା

ନୁହେ, ଗୌରବର କଥା । ଅସ୍ମେମାନେ ବିକୃତ ଭାବରେ ସଭ୍ୟ । କେହି ସଂସ୍କୃତ ପଢ଼ି କେହି ବା ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ି ମାତୃଭାଷାକୁ ଘୃଣା କରିବାକୁ ଶିଖିଅଛୁ । ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ମତ ଦେଉଥିଲେ, "କ୍ଷୁମ୍ବର କଣ୍ଠ ଉଚ୍ଚରେ ପାଠ କଲେ ଏହେ ଲଜ୍ଜା ବୋଧହୁଏ ।" ଅସ୍ମମାନଙ୍କ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ଅଦୌ ନାହିଁ, ସୁତରାଂ ସରଳ ସହଜ ମାତୃଭାଷାର ଆଦର ଏବଂ ବ୍ୟବହାର ନାହିଁ । ସ୍କଟ୍ କବି ବର୍ଣ୍ଣସ୍ କାହିଁକି ଇଂରେଜୀରେ କବିତା ନ ଲେଖି ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ଲେଖିଲେ ? କଥା (ଏବଂ ଲେଖା) ମଣତ ଚିନ୍ତା (thinking loud) ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟକିଛି ନୁହେଁ ଏବଂ ଲେଖା କାଗଜ ସାହାଯ୍ୟରେ କଥା ମାତ୍ର । ଯେଉଁ ଜାତିର ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ଅଛି ସେହି ଜାତିର ମାତୃଭାଷା ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଏ—ଏମନ୍ତ କି ଜନ୍ମ ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ବୈଦେଶିକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେ ଭାଷାର ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି । ଗଣିତ ଓ ଦର୍ଶନ ପାଠ କରନ୍ତି ଜନ୍ମ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଜର୍ମାନୀ ଭାଷା ପଢ଼ନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁମାନେ ହେବ୍ରୁ ପଢ଼ନ୍ତି । ବହୁହିର ଯିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଅଧୁନାତ ଜଗତୀୟ ବ୍ରାହ୍ମମାନଙ୍କ ଉପାସନାର ଭାଷା ହୋଇପଡ଼ିଅଛି ।

ଅଧୁନାତ ଇଂଲଣ୍ଡୀୟ କବି ଓ ଲେଖକମାନେ ଲାଟିନ୍ ଓ ଗ୍ରୀକ୍ ଶବ୍ଦ ସହିତ ପୁରାତନ ସାକ୍ସନ୍ (Saxon) ଶବ୍ଦର ଏକତ୍ର ବିନ୍ୟାସ କରିବାକୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛନ୍ତି । କବି ଟେନିସନ୍ ଏଥିପାଇଁ ମାତୃଭୂମିର ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ । ୦

ବିଷୟଟି ଗୁରୁତର । ପ୍ରବନ୍ଧ ବଢ଼ି ଯିବା ଭୟରେ ଏଠାରେ ଇତି କଲି । ଯେବେ ସମିତିର କୌଣସି ସଭ୍ୟ କୌଣସି ସାଧାରଣ ପତ୍ରିକାରେ ଏ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତେ ତେବେ ଉପକାରର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା । କାରଣ ଏପରି ମତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନୁହେଁ ଦଳଗତ ।

ନିମ୍ନରେ ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କର ରଚନାରୁ କେତେକ ଉଦାହରଣ ଉଦ୍ଧାର କଲି ।

ସେ ନଗରେ, ଶୁଣ, ଶୁଣ, ଅତି ସାବଧାନେ
ଖାଏ ତା ଗୋଡ଼, ଦୁଷ୍ଟ ପଞ୍ଚଲ କପୂର
ଜତ୍ୱାନେ, ବାହୁଡ଼ ଚେଣ୍ଡ ଗଳ ଅପମାନେ ।

ଦେଖ ଏବେ ଅସିଲଣି ଧ୍ରୁବ ମେରୁ ବୁଲି ·
ମେରୁ ନଭେ ସପ୍ତର୍ଷିଙ୍କ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନେଙ୍ଗଳା ।
ଲଙ୍ଗୁଳ ସଙ୍କୋଚ ସ୍ଥାନ ମଳାଏ ମେମୃନେ
ଅଇଁଠା ଗୋଇଠାବେଗୀ ସେହି ସ୍ଥାନ ପର
ପ୍ରସାଦାର୍ଥ ହୁଅ ଯାଇଁ ପବନ ଦୂଆରେ ।

—"ମହାଯାତ୍ରା"

ତଥାପି ସେ ସଜ ସରୋଜ-ନନ୍ଦନ
ଶୋକେ ହୋଇଅଛୁ ମେଚା ।
ଇନ୍ଦ୍ରନ୍ତ ଦାମ୍ଭିକେ ହସ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ
ସମସ୍ତଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ-ଡୋର ।
ଖରେ ନବପଣ୍ଡ ପରବାସ୍ତୁ ଏବେ
ବାହୁଡ଼ିବେ ନିଜାଳୟ ।
ଝିପାବାଠି ପୃଷ୍ଠେ ଭବଙ୍ଗ ନୋଳଅ
ଗାଏ, "ଜୟ ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱର" ।
ଚାଃବର୍ଣ୍ଣା ପ୍ରାପ୍ତେ ରବି ରଶ୍ମି ବର୍ଣ୍ଣା
ଆସୁଥିଲା ଛୁଦ୍ରପଥେ ।
ଶୂନ୍ୟ ରଥକ ଝଟିକ ଅଲଗା
ହୋଇଗଲେ ଯଥା ଦଣେ ।

—"ପାଙ୍ଖଣ୍ଡି"

କ୍ଷଣକେ ଉପାଡ଼ନ୍ତ୍ରି ବାହୁଙ୍ଗା କ୍ଷେତ୍ରୁଁ
ସାଧୁ ଯେସନେ ଅସ୍ଥଚ ଭ୍ରମା ଚେତୁ ।
ଦାଟୋଇ ଠାବେ ଠାନେ ଅଟକା ବନେ
ଇନ୍ଦ୍ରପୁ ଯଥା ଦବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଉଦୟେ ।
ଷଡ଼ଶି ନିବଡ଼ ତମ ଗ୍ରାସର ଧର
କ୍ଷଣେ ଉପୁଜେ ପୁଣି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଖର ।
ବାଢଲେ ସବୁଁ ସବୁଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଡ଼୍ଡୀନ
ଉତ୍ତୁଙ୍କେ ଶିଶୁଙ୍କି ଦେଖ ଗଲାଣି ।

ସନ୍ତୋଷ ଉଦ୍ରେ ଯଥା ଲୋଭକୁ ଠେଲେ ।
ଧରମ ଦ୍ୱାଣ୍ଡକ ସେ ପାପ କର୍ଦ୍ଦମେ ।

—"ତୁଳସୀ ସ୍ତବକ"

ଏବେ ଯା ନଗର   ଥିଲା ଅଗେ ତାହା
ମହା ଶିକାର୍ଗିନ ସ୍ଥଳ,
ବାଘଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ   ପଶୁ ନାନା ଜାତି
ଥିବେ ଲୁଚିରେ ଗହଳ ।
ବସ୍ତଫେନ୍ତ-ବଣ୍ଡ   ଲାନପୁର ଉଦ୍ଧି
ବାଜୁଥାଇ ଧାନଯାଙ୍କ ।
ସାରୀ, ଶୁଆ, ଶ୍ୟାମା   ଭୃଙ୍ଗ, ଚଷା ଚୁଅ,
ଦପ୍ତାକ୍ତ ପୁଣି ମୂଳଥ,
ନେନେଦାନ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣେ—   ସ୍ୱର ବହୁଥିଲେ
ସେ ବଣେ ହୋଇ କୁଣିଅ ।
ନଦୀକଳ ବନ୍ଧୁ   ସୁଖେ ବସା ବାନ୍ଧି
ନଦୀ-କୂଳ-ତରୁ-ଡାଳେ
ସ୍ୱରଜା ଦେବୀଙ୍କ   ବୈତାଳିକ ରୂପେ
ଗାଉଥାଇ ଯଥାକାଳେ ।
ଝଙ୍କାଳିଅ ଗୁମ୍ଫା   ତରୁ ମଞ୍ଜୁ କୁଞ୍ଜେ
ଶୁଭୁଥାଇ ଅନୁକ୍ଷଣ
ବନଦେବୀଙ୍କର   ଝୁଣ୍ଟିଆ ପଉଏ
ଝିଙ୍କାର ଝଙ୍କାର ସ୍ୱନ ।
କି ଅଟ । ମଞ୍ଚିକୁ   ଅସିଛ ଓହ୍ଲାଇ
ଅଳକାପୁରୁ ବୈଭ୍ରାଜ ?
ଅବା ଗନ୍ଧର୍ବର   ଚିତ୍ରପଟେ ରଞ୍ଚିଛ
ପୃଷ୍ଟାକର ଉତ୍ସବ ?
ମାତ୍ର ଏ ତୁଳନା   ଅଶୋଭନ ସିନା
ଯେସନ ଶ୍ରୀଫଳେ ଚଣା ।

ଅଣ୍ଡୋଇ ଅପୂର୍ବ   ଥୋଇ ଅତଳରେ
ଓଳଗି ହେଲେ ଅବଳା ।
କୁବେର ଘଟେ ସେ   ଗଢନ ଝଡ଼ାଲେ
ବଦୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରଭା ଯଥା ସଘନେ ।
କଳ୍ପ ଶଜାର୍ଗିତ   ପସ୍ୱଏଁ ଉଜ୍ଜଳ—
ଧରଣୀ-ରମା-ରଞ୍ଜନ ।
ଏକାଠି ଦେଖିବାକୁ   ଗୃହ ନେଜ ଜେମା
ନ ପାରେ ପୋଡିଲା ମଥା
ଲୌହଭାର ମଣ୍ଡି—   ଅସି ସ୍ଥାପ୍ୟେ ସ୍ୱପ୍ନ
କ୍ଷଣେ ସୁଖମଧୁ ଜଳେ ।
ମାଯ୍ଯାକାନ୍ତ ଚୁମ୍ବ   ଯୋଗୁଁ ଭା କପୋଳ
ଉଲ୍ଲସି ଉଠିଲା କ୍ଷଣେ
ପ୍ରଭା ହେଉଥିଲା   ଡାହା ଅହା ସେହୁ
ବିଷାଦର ଜାଗରଣେ ।
ଜାଗି ଦେଖୁଥିଲ   ଶୂନ୍ୟକୁ ଅକଟେ
ଭଉଣୁ ପିନା ବସ୍ୱକା ।
ଜାଗି ଦେଖୁଥିଲ   ଲରମାଣ୍ଡି ମାନ
କୁଣ୍ଡଳକୁ ଭ୍ରାନ୍ତ ମୁଖେ ।
ଏ କି ଧଟଣା   ଭ୍ୟାଇଲା ଅହା
ଛଟିଆ ଦେଳତପଣ ।
ନୈରାଶ୍ୟ ଚରରେ   ଲୁଣି ବହୁଲ ସେ,
ବିରୁପାଜଟିଳା   ତଣ୍ଡି ପଠାଗୃହ
ରଥାଙ୍ଗ ବଧୂ ବିଳାପେ ।
ବାତୁଳ ବାତୁଳ   ଡାକିଲା ଏରୂପେ
କାଣିନଦେ ଉନ୍ମାଦିନୀ,
ନ ଶୁଭିବା ଯାଏ   ବିଲ ବଳଶିଅ
ଭବଭଅ ବଂଶୀ ଧ୍ୱନି ।
ସ୍ୱଯମ ଅପଟେ   ଏହିରୂପେ ରହି
ନିପଟରଙ୍କ ସ୍ୱଏ

ଅନଳ-ଶିଖାରୁ ତୁଳା ବାହାରଇ
ଜଳପ୍ର ମେଦନୀ ଅଙ୍ଗେ
ଲଣ୍ଡା ତରୁ ସନ୍ଧି ଶିବିରେ ଧଇଲେ
ହେଜଣ ଥାନ୍ତି ଖଙ୍ଗେ ।
—"ଯଯାତି କେଶରୀ" ।

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ୱୀକାର ପତ୍ର

ପ୍ରିୟ ନନ୍ଦକିଶୋର ବାବୁ,

ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ "ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର" ଓ "ନିର୍ଝରିଣୀ" ନାମକ କବିତା-ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟ ପ୍ରେମୋପହାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସମିତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ଅର୍ପଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ସଭ୍ୟଗଣ ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟ ପାଠରେ ବିଶେଷ ଆଦର ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ଭୂମିକାରେ ଉତ୍କଳର ଆଧୁନିକ କବିକୁଳ-ନାୟକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ 'ରାଧା' ଓ 'ମଧୁ' ମହୋଦୟଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ ଓ ଉତ୍ସାହବାଣୀ ପାଠ କରି ସଭ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଶା, ଉତ୍ସାହ ଓ ସହାନୁଭୂତି ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଅଛି ।

ଏହି ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ୱୀକାର ପତ୍ରରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସମାଲୋଚନା ଅସମ୍ଭବ । ତେବେ ସ୍ଥୂଳରେ ଏତିକି ମାତ୍ର କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଆପଣ ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମରେ ଆଶାତୀତ କୃତିତ୍ୱ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଅତୀବ ସ୍ୱାଭାବିକ, ସୁନ୍ଦର, ଚିନ୍ତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅତଏବ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଓ ପବିତ୍ର ଭାବୋଦ୍ଦୀପକ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ପ୍ରକୃତିଦର୍ଶନ (Observation of nature)ରେ ଆପଣଙ୍କର ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଥିବାର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି । ଭାବ ଓ ଭାଷାର ସ୍ୱାଭାବିକତା ହେତୁ ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟ ଆବାଳବୃଦ୍ଧ ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁଖପାଠ୍ୟ ଓ ସୁଖବୋଧ ହେବାପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଭାବଗତ ଦୋଷ ଯାହାକି ଖାଲି ଭ୍ରମ ଅଛି—ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି କହିବାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କେହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାଷାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ ଅନେକେ ଅନୁଭବ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ସଂସ୍କୃତ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ଏକତ୍ର ସମାବେଶ ଓ ଏକତ୍ର ବ୍ୟବହାର । ଏଥିପ୍ରତି ଆପଣ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସତର୍କ ହେବାପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଭ୍ୟଙ୍କର ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ । ଅବଶ୍ୟ, ପ୍ରଥମ ଚେଷ୍ଟାରେ

ଦୋଷ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ, କିନ୍ତୁ ଗୁଣମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ସାମାନ୍ୟ ଓ ଅକିଞ୍ଚିତ୍କର ଏବଂ ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ-ଦ୍ୱୟ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରତ୍ନରାଜି ରୂପେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିବ ।

ଆପଣଙ୍କର ନବ ଲେଖନୀପ୍ରସୂତ ଉକ୍ତ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟ ଦର୍ଶନ କରି ଏବଂ "ନିର୍ଝରିଣୀ" ପଣ୍ଡାଦେଶାନ୍ତ "ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ" ଓ "ବସନ୍ତ-କୋକିଳ" ନାମକ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ ଯନ୍ତ୍ରସ୍ଥ ଥିବାର ଅବଗତ ହୋଇ ସମିତିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମନରେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବଳବତୀ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଉକ୍ତ ଆଶା କଦାପି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିବ ନାହିଁ ।

ଅବଶ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଉତ୍କଳ ତୁଲ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ସାହିତ୍ୟସେବା ମାର୍ଗ ଅତୀବ ବିଘ୍ନସଙ୍କୁଳ ଓ ବିଶେଷ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗସାପେକ୍ଷ, କିନ୍ତୁ ଏହି ବିଘ୍ନରାଶି ପଦତଳରେ ପଦାଘାତ କରି ସ୍ୱୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ହିଁ ବୀରତ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ ଏବଂ ଆପଣ ଏହି ବୀରତ୍ୱ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ଆପଣ ନିଜେ 'ନିର୍ଝରିଣୀ'ର ଉପରୋକ୍ତ ପଙ୍କ୍ତି ଚତୁଷ୍ଟୟରେ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

"ଯାଅନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀବିଳାସ ବାସନ ବନ୍ଧୁଗଣ" ଇତ୍ୟାଦି ଯାହାଙ୍କର ମୂଳମନ୍ତ୍ର, କୌଣସିପ୍ରକାର ବିଘ୍ନ ବିପତ୍ତି ତାଙ୍କର ଅଣୁମାତ୍ର କ୍ଷତି କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଦୃଢ଼ ସଙ୍କଳ୍ପ ଓ ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହ ଦିନକୁ ଦିନ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଉ, ସର୍ବଦା ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କ ଚରଣସେବାରେ ଅନୁରକ୍ତ ଥାଇ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉତ୍ତମ ଉତ୍ତମ କାବ୍ୟରାଜି ପ୍ରଣୟନଦ୍ୱାରା ମାତୃଭାଷା ଓ ମାତୃଭୂମିର ଗୌରବ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନରେ ବ୍ରତୀ ହେଉନ୍ତୁ ଏବଂ ଉତ୍କଳ ଯଶ-କିରୀଟ ଧାରଣପୂର୍ବକ ଉତ୍କଳୀୟ ଶାଶ୍ୱତ କବିବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚାସନ ଅଧିକାର କରି ସ୍ୱଦେଶର ସନାତନ ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହେଉନ୍ତୁ, ଏହାହିଁ ସମିତିର ବିଭୁପାଦପଦ୍ମରେ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ଗୁଣମୁଗ୍ଧ

ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଧର

ସମ୍ପାଦକ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧିନୀ ସମିତି

ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ

ଅନନ୍ତ ଘଟନା ପରମ୍ପରାନୁକ୍ରମରେ ଯେଉଁ ବିହାର ସଙ୍ଗରେ ଭାରତ ଉତ୍କଳର ଭାଗ୍ୟ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହେବାକୁ ବସିଲା, ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ତାହାର ନାମ ମଗଧ ଥିଲା । ପାଟଳୀପୁତ୍ର ମଗଧ ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ପ୍ରାୟ ୨୨୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ନନ୍ଦବଂଶୀୟ ମହାପଦ୍ମନନ୍ଦ ମଗଧ ପ୍ରଦେଶର ଭାଗ୍ୟନିୟନ୍ତା ନରପତି ଥିଲେ । ତଦୀୟ ଦୁର୍ଗରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ନାମକ ତାଙ୍କର ଜନୈକ ବଂଶଧର କ୍ଷତ୍ରିୟ ଯୁବକ ଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ପିତା କ୍ଷତ୍ରିୟ କିନ୍ତୁ ମାତା ମୁରା ନାମ୍ନୀ ଶୂଦ୍ରା ଥିଲେ । କୌଣସି କାରଣରୁ ଏହି ଯୁବକ ମଗଧପତି ମହାପଦ୍ମନନ୍ଦଙ୍କ ବିରାଗଭାଜନ ହେଲେ ଏବଂ ମଗଧ ଦୁର୍ଗରୁ ପଳାୟନ-ପୂର୍ବକ ସ୍ୱଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିପାରିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ନିର୍ବାସନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ଗ୍ରୀକ୍ ବୀର ସେକନ୍ଦର ଭାରତ ଆକ୍ରମଣାର୍ଥେ ତକ୍ଷଶିଳାଠାରେ ଶିବିର ସଂସ୍ଥାପନପୂର୍ବକ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସାହସୀ ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମହାବୀର ସେକନ୍ଦରଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ମଗଧରାଜଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣର ଓ ନିଜର ସିଂହାସନାରୋହଣର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ମଗଧାକ୍ରମଣ ପ୍ରସ୍ତାବ ଜିଗୀଷୁ ସେକନ୍ଦରଙ୍କ ମନକୁ ଘେନିଲା କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ ରାଜକୁମାରଙ୍କ ଦୁଃସାହସିକତାରେ ସେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଜୀବନରକ୍ଷାର୍ଥେ ତକ୍ଷଶିଳାର ଗ୍ରୀକ୍ ଶିବିରରୁ ପଳାୟନ କଲେ ।

ସେକନ୍ଦର ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ମଗଧରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବାସନା କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସେନା ଅନିଚ୍ଛୁକ ହେବାରୁ ସେ ଅଧିକୃତ ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶରେ ନିଜର ଶାସନକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ରଖି ସ୍ୱଦେଶକୁ ବାହୁଡ଼ି ଗଲେ ଏବଂ ଦୁଇ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଏହି ଅବସରରେ ନିର୍ବାସିତ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ସୀମାନ୍ତବାସୀ ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ ଜାତୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସେନା ସଂଗଠନ-ପୂର୍ବକ ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶରୁ ଗ୍ରୀକବାସୀମାନଙ୍କୁ ବିତାଡ଼ିତ କରି ତାହା ନିଜେ ଅଧିକାର କଲେ । ତତ୍ପରେ ସେ ମଗଧ ଆକ୍ରମଣପୂର୍ବକ ନନ୍ଦବଂଶୀୟ ଶେଷ ନୃପତିଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ କରି କୁଟିଳରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଚାଣକ୍ୟ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ

'ମୁକୁର' ୧୯୧୯ ସାଲ ୬ଷ୍ଠ ଭାଗ—୮ମ ଓ ୯ମ ସଂଖ୍ୟାରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ମତାନୁସାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପୂର୍ବାବ୍ଦ ୩୨୧ ଅବ୍ଦରେ ମଗଧ ରାଜସିଂହାସନରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ । ଯେଉଁ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରଣା ବଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମଗଧ ରାଜସିଂହାସନ ଅଧିରୋହଣ କଲେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ପ୍ରବାଦ ଓ ଗଳ୍ପ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା । ଏକଦା ଚାଣକ୍ୟ ନବୀନ କୁଶାଙ୍କୁର ମୂଳରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଦଧି ସଂଯୋଗ କରୁଥିବାର ଦେଖାଗଲା । କାରଣ ପଚାରିବାରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ, କୁଶାଙ୍କୁରଦ୍ୱାରା ଚାଣକ୍ୟଙ୍କର ପଦକ୍ଷତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଦଧି ସଂଯୋଗ କରୁଥିଲେ । କାରଣ ଦଧି ସ୍ୱାଦଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପିପୀଲିକାମାନେ ଅପି କୁଶାଙ୍କୁର ବିନଷ୍ଟ କରିବେ । ଏତାଦୃଶ ଅଧ୍ୟବସାୟୀ କର୍ମବୀର ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମଗଧ ରାଜ୍ୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହେଲେ ଏଥିରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କର ଲୋକଚରିତଜ୍ଞତାର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ତାଙ୍କର ସେନାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରି ୩୦୦୦୦ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ୯୦୦୦ ଗଜାରୋହୀ, ୬୦୦୦୦୦ ପଦାତିକ ସଙ୍ଗଠନ କଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ରଥ ଥିଲା । ସେ ଏକେ ଏକେ ମଗଧ, କୋଶଳ, କାଶୀ ଓ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶମାନ ହସ୍ତଗତ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟର ସୀମା ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମରେ ସମୁଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ଉତ୍ତରରେ ସିନ୍ଧୁନଦୀଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ନର୍ମଦାନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ।

ତାଙ୍କର ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଗ୍ରୀସୀୟ ସେନାପତି ସିଲ୍ୟୁକସ୍ ଭାରତଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାଜିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କାବୁଲର ଦକ୍ଷିଣସ୍ଥ ବିଜିତ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ ସ୍ୱୀୟ କନ୍ୟାକୁ ସମର୍ପଣ କଲେ । ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ୫୦୦ ହସ୍ତୀ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ନିଜ ରାଜଧାନୀରେ ଗ୍ରୀସୀୟ ଦୂତ ମେଗାସ୍ଥିନିସ୍‌ଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ଗ୍ରୀକଦୂତ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ନାନା ବିଷୟର ବିବରଣ ଲେଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ହିନ୍ଦୁକୁଶ ଓ ହିମାଳୟଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ନର୍ମଦାତୀର, ପଶ୍ଚିମରେ ଆରବସାଗର ତଟଦେଶରୁ ପୂର୍ବରେ ବଙ୍ଗୋପସାଗର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ।

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ରାଜା ଓ ବୀରଙ୍କର ଶକ୍ତି ନେଇ ଜନ୍ମିଥିଲେ । ଏହି ଲବ୍ଧପ୍ରଭ ଓ ନବୋଦ୍ଦୀପ୍ତ ଯୁବକ ସ୍ୱୀୟ ନୈସର୍ଗିକ ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରତିଭାବଳରେ

ଗ୍ରୀକୀୟ ସେନାଙ୍କୁ ବିତାଡ଼ିତ, ସୁଖ୍ୟାତ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସେନାପତି ସିଲ୍ୟୁକସଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ ଓ ଅପଦସ୍ଥ କରି ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ଓ ଗାନ୍ଧାର ଦେଶର ଏକଚ୍ଛତ୍ର ଅଧୀଶ୍ୱର ହୋଇଲେ । ଏହି ଗାନ୍ଧାର ବା କାବୁଲ ପ୍ରଦେଶ ଭାରତର କୌଣସି ସମ୍ରାଟ୍ ଏମନ୍ତ କି ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ମୋଗଲ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱରଗଣ ସ୍ୱ ରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରବଳତମ ସମ୍ରାଟ୍‌ବୃନ୍ଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକତମ କହିଲେ ଅଦୌ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ପାଟଳୀପୁତ୍ର ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ୪½ କୋଶ (୯ ମାଇଲ), ପ୍ରସ୍ଥରେ ପ୍ରାୟ ଏକ କୋଶ (୧½ ମାଇଲ) ଥିଲା । ତାହା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଉଚ୍ଚ ଦୃଢ଼ କାଷ୍ଠନିର୍ମିତ ପ୍ରାଚୀରଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ଥିଲା । ଏଥିରେ ୬୪ଟି ଫାଟକ ଏବଂ ୫୭୦ ସ୍ତମ୍ଭ ଥିଲା । ପ୍ରାଚୀରଟି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗଭୀର ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ ପରିଖାଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଥିଲା । ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ରାଜ-ପ୍ରାସାଦ ମହାଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ବହୁଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଥିଲା । ଏହାର ସୁବର୍ଣ୍ଣଖଚିତ ସ୍ତମ୍ଭମାନ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ ଦ୍ରାକ୍ଷା ଏବଂ ରଜତନିର୍ମିତ ପକ୍ଷିମାଳାଦ୍ୱାରା ବିଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ରତ୍ନଖଚିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ ଭୋଜନପାତ୍ର, ତାମ୍ରନିର୍ମିତ ଜଳପାତ୍ର ଅନ୍ତଃପୁରର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ବୃଦ୍ଧି କରୁଥିଲା । ରତ୍ନଖଚିତ କାଷ୍ଠାସନ ଓ ମାଣିକ୍ୟଖଚିତ ପରିଚ୍ଛଦମାନ ନୟନମନ ହରଣ କରୁଥିଲା ।

ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ କେତେବେଳେ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ, କେତେବେଳେ ହସ୍ତୀପୃଷ୍ଠରେ, କେତେବେଳେ ଅବା ରଥୋପରି ଆରୋହଣ କରି, କେତେବେଳେ ଅବା ରତ୍ନଖଚିତ ଶିବିକାରେ ବସି ଦୁର୍ଗରୁ ବହିର୍ଗତ ହେଉଥିଲେ । ସେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଓ ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧ, ବୃଷମାନଙ୍କ ଧାବନ ଇତ୍ୟାଦି ଦର୍ଶନ କରି ମନବିନୋଦନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସଜ୍ଜିତ ନାରୀସୈନିକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପରିବୃତ ହୋଇ ମୃଗୟାକୁ ଗମନ କରୁଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ସେ ଯୋଦ୍ଧୃବେଶଧାରିଣୀ ରମଣୀ ଓ ପୁରୁଷ ଅଙ୍ଗରକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବୃତ ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତଚାରିଣୀ ରାଜମହିଳା-ମାନଙ୍କ ସମଭିବ୍ୟାହାରରେ ଦୁର୍ଗରୁ ବହିର୍ଗତ ହେଉଥିଲେ, ତୂରୀ, ଭେରୀ, ଶଙ୍ଖ ନିନାଦିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ନଗରର ଜନତା ସେହି ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ନେତ୍ରରେ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ।

ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ପ୍ରତିଦିନ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ହେଲେ ଧର୍ମାଧିକରଣରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଆବେଦନ ପତ୍ରାଦି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ମେଗାସ୍ଥିନିସ

ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେତେବେଳେ ଚାରି ଜଣ ପରିଚାରକ ତାଙ୍କର ଶରୀର ମର୍ଦ୍ଦନ କରୁଥିଲେ ।

ସେ ତାଙ୍କର ଶାସନକର୍ତ୍ତା, ପରିଦର୍ଶକ, ଇଞ୍ଜିନିୟର (ପୂର୍ତ୍ତ ବିଭାଗର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ), ଧର୍ମଯାଜକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରାଜସଭା ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀଦ୍ୱାରା ଅଳଙ୍କୃତ ଥିଲା । ସେ ନିଜ ନାମାଙ୍କିତ ମୁଦ୍ରା ସ୍ୱରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ କରାଇଥିଲେ । ମୁଦ୍ରାର ଏକପାର୍ଶ୍ୱରେ 'ମହାରାଜାଧିରାଜ ଶ୍ରୀ ସିଂହ ବିକ୍ରମ' ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ଓ ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରାଜା ସିଂହକୁ ଶରବିଦ୍ଧ କରୁଥିବାର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ଥିଲା ଏବଂ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ସଚିବ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ଓ କୌଶଳ ପ୍ରଭାବରୁ ସେ ସମସ୍ତ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରୁ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିପାରିଥିଲେ । ଦୃଢ଼ତା ଓ ଦୟା ତାଙ୍କଠାରେ ଏକାଧାରରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ଥିଲା । ସେ ଚବିଶ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ମାତା ମୁରାଙ୍କ ନାମାନୁଯାୟୀ ମୌର୍ଯ୍ୟବଂଶ ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ । ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ କଳିଙ୍ଗବିଜୟୀ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ରାଟ୍ ଅଶୋକଙ୍କର ପିତାମହ । ଆକରେ ପଦ୍ମରାଗାଣାଂ, ଜନ୍ମ କାଚମଣେଃ କୁତଃ ?” ଯେଉଁ କୌଟିଲ୍ୟ ବା ଚାଣକ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରାକ୍ ଭୂଖଣ୍ଡର ମାକିଅ-ଭେଲ୍ ନାମରେ ଅଖ୍ୟାତ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ନୀତିଶ୍ଳୋକାବଳୀ ହିମାଳୟ ପଦପ୍ରାନ୍ତରୁ ନୀରବକ୍ଷୁବ୍ଧ କନ୍ୟାକୁମାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୋଇ ନୀରକ୍ଷର ଭାରତବାସୀ ମୁଖରୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁସ୍ୱାର ବିସର୍ଗ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଶ୍ରୋତାର ଯୁଗପତ୍ ହର୍ଷ ବିଷାଦ ଜାତ କରାଉଅଛି, ସେହି ତେଜସ୍ୱୀ ଦୃଢ଼ବ୍ରତ ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ପଣ୍ଡିତ ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ତାଙ୍କର ବାହୁଚ୍ଛାୟା ତଳେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କାହାନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ, କାହିଁ ତାଙ୍କର ମଣିମୟୀ ହର୍ମ୍ୟଶାଳିନୀ ପାଟଳିପୁତ୍ର ! କିନ୍ତୁ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ଲିପିମୟୀ କୀର୍ତ୍ତି ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ ।

“ବିଦ୍ୱତ୍ତ୍ୱଞ୍ଚ ନୃପତ୍ୱଞ୍ଚ ନୈବ ତୁଲ୍ୟଂ କଦାଚନ
ସ୍ୱଦେଶେ ପୂଜ୍ୟତେ ରାଜା ବିଦ୍ୱାନ୍ ସର୍ବତ୍ର ପୂଜ୍ୟତେ ।”

ରାଓଙ୍କ ସ୍ମୃତି

*

ରାଓଙ୍କ ସ୍ମୃତି ମୋ ଜୀବନ ସହିତ ଜଡ଼ିତ । ତେଣୁ ନିଜର କଥାର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖି ପାଠକମାନେ କ୍ଷମା କରିବେ । ବାଲ୍ୟଜୀବନର ସ୍ମୃତି ମୋର ମ୍ଳାନ ହୋଇଅଛି ।

୧୮୯୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର କଥା । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ନିଜ ଗ୍ରାମ କୁସୁପୁର ଉ: ପ୍ରା: ସ୍କୁଲରେ ପଢୁଥିଲି । ସେ ସମୟର ଅଧିକାଂଶ ଘଟନା ମୁଁ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଅଛି । ଗୋଟିଏ କଥା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାବରେ ଚିରକାଳ ଜାଗ୍ରତ ରହିଅଛି କାହିଁକି ? ଦାର୍ଶନିକ ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି କୌଣସି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଜ୍ଞାନ ହେଲେ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ରେଖାମାତ୍ର ହୁଏ । ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ, ପୁନରୁକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ଯୋଗୁ ସେହି ରେଖା ଯେତେ ଗଭୀର ହୁଏ, ତାହା ସେତେ ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ରେଖା ପ୍ରଖର ହୁଏ କାହିଁକି ? କାହାରିକି ଥରେମାତ୍ର ଦେଖି ପ୍ରାଣର ଅନ୍ତରିନ୍ଦ୍ରିୟ ହୃଦୟପ୍ରତିମାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ—କାହିଁକି ? ଜନ୍ମାନ୍ତରୀଣ ସଂସ୍କାର ଯୋଗୁ ହେଲେ ହୋଇପାରେ । ସେ ସ୍ମୃତିଟି ଏହି :—

ଶିକ୍ଷକ କହିଲେ, ଆଜି ଡେପୁଟି ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ବାବୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଏଥିବାଟେ ବଲାଙ୍ଗିର ଯିବେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସବାରୀ ଡାକ ଶୁଭିଲା । ପିଲାମାନେ ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଶୁଣିଲୁ । ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତଭାବରେ ରହିଲୁ । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣପରେ ବାବୁ ସ୍କୁଲଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଏ ତ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । "ଅଗ୍ନିମୂର୍ତ୍ତି" ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦେବପ୍ରତିମା, ତେଜୋରାଶି—କଣ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ? ମୋର ଶିଶୁ ହୃଦୟରେ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି କିପରି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଚକ୍ଷୁରେ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି କିପରି ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା ।

ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ବିସ୍ମୃତ ହୋଇନାହିଁ—ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସେହି ଶୈଶବ ସ୍ମୃତି ଚିରକାଳ ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ଅଛି । ସେହି ଡେପୁଟି ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ମଧୁସୂଦନ ରାଓ—ଯାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ସବ୍‌ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର,

---

* କବିଙ୍କ ଲିଖିତ ଡାଏରୀରୁ ସଙ୍ଗୃହୀତ ।

ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟିଂ ପଣ୍ଡିତ, ହେଡ୍‌ମାଷ୍ଟର, ସବୁଭାଗ ଶିକ୍ଷକ ସମସ୍ତେ ଯନ୍ତ୍ର, ସ୍ତମ୍ଭିତ ଅଦ୍ଭୁତଭୂତବତ୍ । କାହିଁକି ? କେବେ କହନ୍ତି, ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରୁଁ କରୁଁ କର୍ମଚାରୀ, ଶିକ୍ଷକ ସମସ୍ତଙ୍କ ବିଦ୍ୟା ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତି । କାହାକୁ ନକଲ, କାହାକୁ ଭଗ୍ନାଂଶ, କାହାକୁ ସନ୍ଧିସମାସ, କାହାକୁ କ୍ଷେତ୍ରତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଶୀଳନ, କାହାକୁ ମୂଳଶବ୍ଦ ବା ପ୍ରକୃତିପ୍ରତ୍ୟୟ, କାହାରକୁ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ପରୀକ୍ଷା କରି ସ୍ତମ୍ଭିତ ଶଙ୍କିତ କରାନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ—ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଚରିତ୍ର ବଳ, ନୈତିକ ବୃଦ୍ଧି, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତେଜପୁଞ୍ଜ ଏହି ଉଦ୍ଭବର ହେତୁ କି ? ଏହି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସହିତ ଧୂଳିରୁ ମୁକ୍ତି ସ୍ଥାନଲାଭ ।

ମୁଁ ଏହି ପ୍ରାଇମେରୀ ପାସ୍ କରି ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଟାଉନ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲି । ସେତେବେଳେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ବାସଗୃହ ସଲଗ୍ନରେ ଟାଉନ ସ୍କୁଲ-ଗୃହ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଠାରେ ରାଧାନାଥ ବାବୁଙ୍କ ଘର । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ମଧୁବାବୁ ନାଇଁ ନୀତିଉପଦେଶ ଦେଉଥାଆନ୍ତି । ଦୁଃଖ ଖେଳ ମଧ୍ୟେ ଶିକ୍ଷାର କିପରି ମିଳନ !

ମାଇନର ଟେଷ୍ଟ ପରୀକ୍ଷାରେ ମଧୁବାବୁ ସାହିତ୍ୟ ପରୀକ୍ଷକ । କୋଡ଼ିଏ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରଶ୍ନ ଯାହାକି କୌଣସି ପୁସ୍ତକରେ ନାହିଁ କି ଶିକ୍ଷକ କେବେହେଲେ ପଢ଼ାଇ ନାହାନ୍ତି :—

କର୍ଣ୍ଣ ଜନପକ୍ଷୀର ପନ୍ଥି ନୀଅପ୍ରାପ୍ତ
୧ ଦଶଜନ୍ମ ପୂର୍ବଜ ସ୍ପୃହା ଅଚମନ ।

ଏହି କାବ୍ୟାଂଶଟିକୁ ଗଦ୍ୟଟିକୁ ଯେପରି ବୁଝିବେ ପାର ପ୍ରକାଶ କର । ମୁଁ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲି । ହେଡ୍‌ ମାଷ୍ଟର ବିଶ୍ୱନାଥ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି ମଧୁବାବୁ ଉତ୍ତର ପଢ଼ି ଖୁବ୍ ଖୁସି ହେଲେ—ରାଧାନାଥବାବୁଙ୍କ 'ଅଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏଥାଏ' ମଣ୍ଡଳି । ଏହା ଶୁଣି ମୋର ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ରାଧାନାଥବାବୁ, ମଧୁବାବୁ, ରାମନାରାୟଣ ଦାସ, ବିଶ୍ୱନାଥବାବୁ, ବାଜପୁବାବୁ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ପ୍ରତିଦିନ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ୍, ଭ୍ରମଣ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା । ଏ ଦଳର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ । ଶୁଣିଲି ପୋଷ୍ଟ ପ୍ରଶ୍ନର ପଦ୍ୟ ଚିତ୍ରବଳୀ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ତାହା ଉଦାହୃତ ମେଘଦୂତକାବ୍ୟର ଅନୁବାଦରେ

ଥିଲା । ଏପରି ସାହିତ୍ୟିକ ଦଳ କି ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ଅଛି ଅଛି କି ?

ଥରେ ପ୍ରବନ୍ଧର ବିତରଣରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଅନୂଦିତ ଜଉହର-ଚରିତର ସ୍ତ୍ରୀମିତ୍ରମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ "ମମ ସୁକୁମାରୀ ନନ୍ଦିନୀ ଚତୁଚତ୍ୱାରିଂଶା" ଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟଗୃହମାନଙ୍କ କାଳଦ୍ୱାଳ ବିଷୟରେ ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀତାର ବିଷୟରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ଏହିପରି ।

ସେହି ସମୟରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଅନୂଦିତ "ଜୀବନ-ସଙ୍ଗୀତ" ସାଧୁବାବୁ ଓ ବିଶ୍ୱନାଥବାବୁ କଣ୍ଠସ୍ୱର ମିଳାଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଗାଉଥିବାର ମନେଅଛି । ଏହା ଗୀର୍ଜାଘରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗୀତ ସଙ୍ଗୀତର ଅନୁକରଣ ନା ଦେଶୀ ସୁର ?

ମୁଁ ଡବଲ ପ୍ରମୋଶନଦ୍ୱାରା ଦୁଇ ବର୍ଷରେ ମାଇନର ପାସ୍ କରି ଯୋଡ଼ିଏ ବୃତ୍ତି ପାଇଲି । ମଧୁବାବୁ ସେତେବେଳକୁ କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର । ଧନେ ଡକାଇ ପଠାଇବାରୁ ବିଶ୍ୱନାଥବାବୁ ମୋତେ ଘେନିଗଲେ । ଯାଇଁ ଦେଖିଲି ମଧୁବାବୁ ଖଣ୍ଡେ ଥାନଫଡ଼ା ଧୋତି ପିନ୍ଧି ତାହାର ଅଧେ ଦେହରେ ବୁଲାଇ ପକାଇ ଅଛନ୍ତି । ଧୋତିଟି ପରିଷ୍କୃତ, କିନାରୀ ନାହିଁ, ପାଦରେ ଜୋତା କଠାଉ କିଛି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟମ ପୁଅ ପଣିକୁ (ପ୍ରଶାନ୍ତ ସେତେବେଳେ ଖୁବ୍ ସାନ) ଅଙ୍କ ଗଣାଇ ଶିଖାଉ ଅଛନ୍ତି—

ଏକ, ଧ ଦେହ (ପିଲା ଦେହ ଧରୁଅଛି)
ଦୁଇ, ବୋଲ ହେ ଭାଇ ।
ତିନି, ବାଜେ ଟିନ୍ ଟିନ୍
ଚାରି, ବୋଲ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ।

ସେ ଅଙ୍କକୁ ଏକୋଇଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର କଥା । ସେତେବେଳକୁ କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟନ୍‌ର ନାମଗନ୍ଧ ଏ ଦେଶରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ସେହି ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । (ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ମୁଁ ସବ୍‌ଇନସ୍‌ପେକ୍ଟର ଥିବାବେଳେ ବାରଦା ଜୁଃ ସ୍କୁଃ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବହୁବର୍ଷ ପୂର୍ବର ମନ୍ତବ୍ୟ ଓଲଟାଇ ଦେଖିଲି ଯେ, ସେହିଁରେ

ମଧୁବାବୁ ଫଳପୁଷ୍ପ, ବୃକ୍ଷଲତା, ପଶୁପକ୍ଷୀ ପ୍ରଭୃତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗସ୍ଥ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଅଥଚ ସେ ସମୟର ପାଠ୍ୟ ତାଲିକାରେ ପଦାର୍ଥ ପାଠ ବା "କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟେନ"ର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନ ଥିଲା ।)

ମତେ **Royal Reader Number VI** ସାହାଯ୍ୟ ମସ୍ତିଷା ନେଇ କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲର ୩ୟ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରାଇଦେଲେ । ଏରୂପେ ତାଙ୍କ କୃପାରେ ଡବଲ ପ୍ରମୋଶନଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଟେକ୍ସବୁକ୍ ଅବସ୍ଥାର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷରେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାସ୍ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲି ।

ଟାଉନ ସ୍କୁଲରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିବା ଜଣେ ଗ୍ରାମର ଅଭିଭାବକ ଜମିଦାର ଥିବାରୁ ଥରେ ଘିଅ ଓ ପଇଡ଼ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ତାହା ଫେରାଇ ଦେଇ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲରେ ସେ ଯେପରି ଶାସନରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ତାହା ଅନୁକରଣୀୟ । ନ୍ୟାୟ ଓ ଦୟାର ଅପୂର୍ବ ସମାବେଶର ଆଦର୍ଶ ସେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ଥରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦୁଷ୍ଟ ଟୋକା ମିଳି ସ୍କୁଲ ହତା କାନ୍ଥ ଭାଙ୍ଗିଥିଲେ । ପ୍ରିନ୍‌ସିପାଲ୍ ତାଙ୍କୁ ଦୁଷ୍ଟ ପିଲାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ତାଲିକା ଦେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସେ ଧୀର ଓ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହିଲେ, "ଦୁଷ୍ଟ ପିଲା ଥାଇପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ପିଲା ଯେ ଏହି ଦୁଷ୍କର୍ମ କରିଅଛନ୍ତି ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁନାହିଁ, ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ତାଲିକା ଦେଇ ନ ପାରେଁ ।" ପ୍ରିନ୍‌ସିପାଲ ରାଗିଯାଇ ତାଙ୍କର ବଦଳିର ପ୍ରସ୍ତାବ ସମେତ ରିପୋର୍ଟ କଲେ । ତଥାପି ସେ ଅଟଳ । ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଡେପୁଟି ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ହୋଇ ଛଲ ପାର ହେବାକୁ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଚରିତ୍ର ନିର୍ମଳ ରହିଥିଲା ।

ମୁଁ ଜଗନ୍ନାଥ ନିମ୍ବ କାଠରେ ତିଆରି ଏହି କଥା କହିବାରୁ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ପୁସ୍ତକାଦି ପଢ଼ିବାରୁ ଅଭିଭାବକମାନେ ଆଶଙ୍କା କରି କଲେଜିଏଟ୍‌ରୁ ମୋର ନାମ କର୍ତ୍ତନ କରାଇ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ନେଇଗଲେ । ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲି । ମନ ନ ମାନିବାରୁ ଜଣାଇଲେ, "ଭଲ ଇଂରେଜୀ ଲେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର ।" ମୋର ମନ ଲାଗିଲା । ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢୁଥିବା॰

ନେଲେ "ସମ୍ବାଦର ଓ ଇଂରେଜୀ ଲେଖା ଉତ୍ତମ" ହୋଇଥିବାର ପତ୍ର ପାଇ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଥିଲି ।

"ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ"ରେ (କଟକରେ ପଢୁଥିବାବେଳେ) ମୋର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ପଦ୍ୟ ଦେଖି ମନ ମାନିବାରୁ ବିଶ୍ୱନାଥ ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ ପଦ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଗଦ୍ୟର ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ, ଗଦ୍ୟ ଲେଖ । କିଛିଦିନ ପରେ "ସାହିତ୍ୟ" ରେ ପ୍ରକାଶିତ ମୋର ଗୋଟିଏ ଗଦ୍ୟ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ନିଜେ ରାଗିଣୀ ଧରି ବୋଲିଥିଲେ । ପରେ "ସେମାନଙ୍କ ପଦ୍ୟ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏମାନଙ୍କ ବଙ୍ଗଳାରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପଢ଼ିନାହିଁ", ଏହା କହି ଏକ ହଜାର ଖଣ୍ଡ ଛପାଇବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ପ୍ରକାଶ ପରେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତରୂପେ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ମୋର ଅଜ୍ଞାତରେ ତାହା ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲର ଉଚ୍ଚତର ଶ୍ରେଣୀର ପାଠ୍ୟରୂପେ ନିର୍ବାଚନ କଲେ । ତାହା ତାଙ୍କର ଉକ୍ତ ସ୍କୁଲରେ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ଆଠ ବର୍ଷକାଳ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରୂପେ ଥିଲା । ଅବକାଶ ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦ ବିଷୟରେ ମୋ ସହିତ ସେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ସ୍ଥାପିତ "ଆଲୋଚନା ମଣ୍ଡଳୀ"କୁ ମୁଁ କଲେଜରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଯାଉଥିଲି । ସେଥିରେ ପଠିତ ପ୍ରବନ୍ଧର ନିର୍ଦ୍ଦୟ ସମାଲୋଚନା ଶୁଣି ମୋର ରଚନା ସ୍ପୃହା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବଳବତୀ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ରଚନା ଉପବନରେ ତାଙ୍କର ଓ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଉତ୍ସାହବାଣୀ ଓ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ବସନ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ସମୀରଣ ତୁଲ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି । ମୋର ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ "ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର" ରଚନାପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ନିକଟରେ ଋଣୀ । ତାହା ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର ଭୂମିକାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛି ।

ମୋର "ବସନ୍ତକୋକିଳ" ପଢ଼ିସାରି ସେ ଯେତେବେଳେ ମୋତେ କହିଲେ, "କେତେଗୋଟି କବିତା ପଢ଼ି ମୋର ତୁମ୍ଭପ୍ରତି ଈର୍ଷା ହେଲା ।" ମୁଁ ତାହା ଶୁଣି କୃତାର୍ଥ ହେଲି ।

ନାନା ସମୟରେ ନାନା ସ୍ନେହ ଆଦର ପାଇ ମୁଁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅପରିଶୋଧ୍ୟ ଋଣରେ ଆବଦ୍ଧ । ହାୟ, ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହେଲେ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ପ୍ରାଣର କୃତଜ୍ଞତା ଅର୍ପଣ କରିପାରି ଥାଆନ୍ତି ! ସେ ଦୁଃଖ

ଚିରକାଳ ରହିଗଲା । ଥରେ ଅସହ୍ୟ ରୋଗଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଦୁଇ ମାସକାଳ-ବ୍ୟାପୀ ଜ୍ୱରର "ଦାହ"ରେ କଲବଲ ହୋଇ ଲୋଟୁଅଛି । କେହି ସ୍ଥିର କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ବିଶ୍ୱନାଥବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମଧୁବାବୁ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପାଖରେ ବସି ମସ୍ତକରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, "ବାବା, ଶରୀର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦାନ । ତଳେ ଗଡ଼ିଲେ ରୋଗ ବଢ଼ିବ । ସ୍ଥିର ହୁଅ ।" ସେହି କୋମଳ କଥା ସେହି ଶୀତଳ ମଧୁମୟ ସ୍ପର୍ଶରେ ସକଳ ରୋଗଯନ୍ତ୍ରଣାର ଉପଶମ ହେଲା । ଆଉଥରେ କଠିନ ବ୍ୟାଧିରେ ସେହି ବିଶ୍ୱନାଥବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯାଇଁ କହିଅସିଲେ, "ସ୍ଥାନ ପରିବର୍ତ୍ତନ କର ।" ପର ଦିନ ନରାଜକୁ ଗଲି । ସେହିଦିନ ଆରୋଗ୍ୟ । ଗୃହଜୀବନରେ ସଂସାରରେ ନିଜର, ସ୍ୱଜନଙ୍କର, ଶିଶୁମାନଙ୍କର ପୀଡ଼ାରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଶଯ୍ୟାପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଦେଖି ଆଶ୍ୱାସବାଣୀ ଶୁଣିଅଛି । ହାୟ, ମୁଁ ତାଙ୍କର କଷ୍ଟ କରିଥାଅନ୍ତି । ରୋଗଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଅନେକ ସମୟରେ କେତେ କେତେବେଳେ ସେ ହୃଦୟବିଦାରୀକାରୀ କଥା କହନ୍ତି । ଥରେ କହିଲେ, "ହାୟ, ଘରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହୋଇ ଆଉ ସହି ପାରୁନାହିଁ । ବୁଲିଅସିଲେ କଷ୍ଟ ଉପଶମ ହୁଏ । କିଏ ସଙ୍ଗରେ ବୁଲିବାକୁ କେହି ନାହିଁ ।" ମୁଁ କହିଲି, "ଚାଲନ୍ତୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯିବି ।" କହିଲେ, "ଚାଲ, ତୁମେ ସିନା ଅଳ୍ପଦିନକ ଯିବ ।" ଇଚ୍ଛାହେଲା "ସବୁଦିନେ ଯିବି" ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେଁ । ପୁଣି "ପାରିବି କି ନାହିଁ" ଆଶଙ୍କା କରି ତୁନି ହୋଇ ରହିଲି । ହାୟ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଦୁଃଖରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଧାଁ ଦଉଡ଼ କରୁଥାଉଁ । କିଏ କାହାକୁ ଦେଖୁଅଛି ? ବିଶେଷତଃ 'ଚିରରୁଗ୍ଣ' ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣର ପ୍ରିୟତମ ଜନ ବଞ୍ଚିଥିଲାବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧିପାରୁ ନାହୁଁ । ଅନନ୍ତ ଅଭାବ ମାନବର କେଉଁଠା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରେ ? ସେହି ପ୍ରିୟତମ ଚିରମେଳଣୀ ଜନ ପାଖରୁ ଗଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ—

ବନ୍ଧୁ ମୋର ଥିଲେ ମୋର ପାଖେ ଯେତେବେଳେ
ସମସ୍ତ ପରାଣ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥାନ୍ତି ହେଲେ ।

ମୁଁ ନାନା ଭାବରେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଋଣୀ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷିତ, ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥ, ତାଙ୍କର "ଛନ୍ଦମାଳା", "ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା", ଓ କବିତାବଳୀ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଅଭ୍ୟାସ କରି ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି । ଯେତେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ହେଲେହେଁ ତାଙ୍କର ଧର୍ମୋପଦେଶର ଉପଦେଷ୍ଟା ।

ତାଙ୍କର ସ୍ନେହର ଦାନଗୁଡ଼ିକ କି ମଧୁମୟ ।……ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା ଉପରେ ଲେଖିଦେଇ ଅଛନ୍ତି—"**Presented to dear Nandakishore with Madhusudan's**" । ବସନ୍ତଗାଥା ଉପରେ ଲେଖିଦେଇ ଅଛନ୍ତି—"ଅପୂର୍ବରେ ଶ୍ରୀମତ୍ ଭବଦ୍ଭେ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋରସ୍ୟ କଟାୟୁଜା କୃତା ।" "ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନେନ ।" ଏ କି ମଧୁମୟ ଅମୂଲ୍ୟ ଦାନ ! ଚିର ଜୀବନର ସମ୍ପଦ ।

ଦେବାକୁ ଯେପରି ନେବାକୁ ସେହିପରି ଇଚ୍ଛା । ଥରେ କହିଲେ, "ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ 'ବସନ୍ତକୋକିଳ' ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ସେଥିରେ ମୋର ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜ ସମ୍ପର୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରିନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ 'ପ୍ରଚଳିତ **Ballad ଓ Lyrics** ଗୁଡ଼ିକ ମୋର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ତାକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି "ନର୍ମବଣୀ" ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ମଧୁର ନାମ ଦେଇ ମୋ ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରନ୍ତି କି ! ସେ ଉତ୍ସର୍ଗରେ ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜରେ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି କେବଳ ସେତିକି ଥାଆନ୍ତା !" ଏ କି ଅଦ୍ଭୁତ ବାସନା ! କିପରି ଶିଶୁସୁଲଭ ସରଳତା ! କି ଧର୍ମପ୍ରାଣତା ! ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ନୁହେଁ, କବିବର ନୁହେଁ, ପରୋପକାରୀ, ଦେଶହିତୈଷୀ ନୁହେଁ, ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜର ଅଗ୍ରଣୀ ଏହି ନାମରେ ଅଧିକତମ ପ୍ରୟାସ । ହାୟ ! ଆଳସ୍ୟପରବଶ ହୋଇ ଏହି ଆଶା ପୂରଣ କରିବା ପୂର୍ବେ ହେ ଦେବ ! ଦେବୀଦେଶକୁ ଗଲ ? ସେ ଦେଶରେ କଣ ମୋର ଶୋକାଶ୍ରୁ ବାରିସିକ୍ତ-ଭକ୍ତିଚନ୍ଦନଚର୍ଚ୍ଚିତ ନୈବେଦ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଶ୍ରୀଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ ନାହିଁ ? ତୁମ୍ଭେ ଭାବଗ୍ରାହୀ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଚିରଭକ୍ତ—ଏହା କି ତୁମ୍ଭେ ବୁଝିଥିଲ ? ତେଣୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲ ।

ମୁଁ ଦନାକେତେଟେ ଟାଉନ ସ୍କୁଲରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲି । ମୋର ନିଯୁକ୍ତି ବେଳେ କେହି କେହି କହିଥିଲେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମ ରଖିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ସେ କହିଥିଲେ, "**For practical purposes we are all Brahmos.**"

ମୋର ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମପ୍ରତି ଅବାଧ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଥିଲେହେଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଚିରଦିନ ରହିଅଛି । ସେ କଥା ଶୁଣି ଅନେକ ବ୍ରାହ୍ମ ବନ୍ଧୁ ସୁନ୍ଦର ଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । କେହି କେହି ବିଦ୍ରୂପ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ସର୍ବଦା ସେ ବିଷୟରେ ମୋ ସହିତ ସହାନୁଭୂତି

ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ସେହି ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଭାଷା । ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ଥାପିତ ଓ ବିସ୍ତୃତ ହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର କି ଦଶା ହେବ ? ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନ, ବିଶ୍ୱନାଥ ସମସ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମ-ଭାବାନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଚାଲିଜୀବନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାନୁକୂଳ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜର ବଙ୍ଗଳା-ଉପାସନା, ବଙ୍ଗଳା ପୁସ୍ତକ ପଠନ, ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବୈବାହିକ ମିଳନ, ସର୍ବଦା ବଙ୍ଗଳାରେ ଆଳାପ, ପତ୍ରାଦି ଲିଖନ, ପରିବାରରେ ଭାଇ, ଦେଈ ବା ଅପା, ନନା, ନାନୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦାଦା, ଦିଦି ସମ୍ବୋଧନ ବଙ୍ଗଳା ପ୍ରଭାବ, ଏସବୁର ପରିଣାମ ଫଳ କି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅନୁକୂଳ ?

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା । ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା ଫଳରେ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ଜାତ ହୋଇ ବଙ୍ଗଳାର ଜଳବାୟୁରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଶାର **natural growth** ନୁହେଁ । ଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶାଗତ ସାହିତ୍ୟପର ଧର୍ମକୁ ଅବିକଳ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଭଲ ନା ତାହାକୁ ସ୍ୱଦେଶର ଜଳବାୟୁ, ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମଜୀବନର ସହଯୋଗରେ, ସମନ୍ୱୟରେ, ନିଜ ଛାଞ୍ଚରେ ଢାଳି ନେବା ଉଚିତ । ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ତାହାର ଓଳିତଳେ ଠିଆ କରେଇ ନାହାନ୍ତି । ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା କି ନିଜ ପଦ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ତାହାର ନିଜର ନିଶାଣି ଉଡ଼ାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ପଞ୍ଚସଖା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ଏକେଶ୍ୱରବାଦମୂଳକ ଧର୍ମକୁ ଏକ କରି ଓଡ଼ିଶାର ନିଜସ୍ୱ କିଛି ହୋଇପାରେ କି ? ଏହା କରିବା ଉଚିତ ନା ବୋମ୍ବାଇ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପରି ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଏହା ନେବା ଉଚିତ ?

ଏ ଦୁଇଟି ସନ୍ଦେହ ମୁଁ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଓ ମତ୍ ଲିଖିତ "ସାମାଜିକ ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍"ରେ ଆଲୋଚନା କରି ଧୀରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପହସିତ ହୋଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଗୀତ ମୋ ମନର କଥା ବୁଝି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଏହା ତାଙ୍କ ଉଦାରତାର ପରିଚାୟକ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ "ବ୍ରାହ୍ମ ହୁଅ" ବୋଲି କହିବା ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବବିରୁଦ୍ଧ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେ ଥର କହୁଥିଲେ, "ଦେଖ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର କେତେ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, କେତେ ଅବିଶ୍ୱାସ, ଅନାସ୍ଥା ! ଏ ସବୁର ପ୍ରତିକାର କିପ

ହେବ ? ମୋର ବିବେଚନାରେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ହିଁ ଏସବୁର **solution**. ଉତ୍କଳରେ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ ଏତେଦିନ ଥାଇଁ ତାହା ଦେଶର ନିଜସ୍ୱ **an institution of the soil** ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ଓ ବାବୁ (ହୃଷ୍ଟପ୍ରସାଦ) ଅବାଲ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ । ଏବେ ଲୋକ କେହି ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳକୁ ରଖିଅଛ । ଏଥିରୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କର ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅମୃତ । ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଶ୍ରୀହସ୍ତର ସଙ୍କେତ ଅନୁଭବ କର । ଜୀବନର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କର ।" ତାଙ୍କର ଏହି ବାଣୀ ଦୈବବାଣୀ ସଦୃଶ କେତେଥର ପ୍ରାଣକୁ ଚକିତ କରିଅଛି । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଘୋର ଅବସାଦ ନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ଆଜି ସେ ଇହସଂସାରରେ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଅମୃତମୟ ଉପଦେଶବାଣୀ ଆଜ ଶୁଣାଯିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହେଉଅଛି, ଝର ଝର ଧାରରେ ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି ? ଏହାର କି ଶୁଭ ପରିଣାମ ହେବ । ମୋହର ପର କେବେ ପ୍ରାଣ ଏହିପରି କାନ୍ଦୁଥିବ ! ହେ ଗୁରୁଙ୍କର ଗୁରୁ ପରମଗୁରୁ ପରାତ୍ପର ପରମେଶ ! ସୁବୁଦ୍ଧି ଦିଅ, ତୁମ୍ଭର ଇଚ୍ଛା ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।

କଟକ ସତୀଚଉରରେ କବିଙ୍କର ସମାଧି ମନ୍ଦିର ।

ପତ୍ରାବଳୀ

(୧)

ଜଗତପଡ଼ା, କଟକ
୪ । ୯ । ୧୯୦୮

ଶ୍ରୀଚରଣକମଳେଷୁ,

ମହାଶୟ,

ଗତ ଦଶ ବାର ଦିନ ହେଲା ଗ୍ରାମରେ ଥିଲି । ଆପଣଙ୍କ ପତ୍ର କଟକରେ ପହଞ୍ଚି ପ୍ରେରିତ ନ ହେବାରୁ ପାଇ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । କ୍ଷମା କରିବା ହେବେ । ବେନାମି ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରର ଲେଖକ ମୁଁ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ମୁଁ ଲେଖକଙ୍କୁ ଜାଣେନା । ଆପଣଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସୌଜନ୍ୟ, ଗ୍ରାହକତା, ଦୟା ଇତ୍ୟାଦି ଗୁଣରେ ଯେପରି ବିସ୍ମିତ ଓ ମୋହିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ପତ୍ରରେ କିପରି ପ୍ରକାଶ କରିବି ? ଆପଣ ଯେବେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ତାହାପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ବିନୀତ ଭାବରେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାତୀୟ-କବି ଓ ଗୁରୁ, ନିଜକୁ ତଦୀୟ ପାଠକ ଓ ଶିଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଦେଖେ । ଆପଣଙ୍କର ଓ ମୋହର ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ବ୍ୟବଧାନ ଅଛି, ତାହା ଅନେକ ସମୟରେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଏ । ସେଥିପାଇଁ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଆପଣ ଦାୟୀ । କାରଣ ଆପଣ ଅତିଶୟ ସାଧୁ ଏବଂ ଆଡ଼ମ୍ବର-ଶୂନ୍ୟ । ହୃଦୟର ଅକୃତ୍ରିମ ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରେମ ଏବଂ ଅତିଶୟ ଭୟ ଜଣାଇବା ପ୍ରାପ୍ୟ ନୁହେଁ ଭାବି ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବା ହେବେ । ମୋର ରଚନାରେ ଅନେକ ଭୁଲ ଥିବ, ଏ ଆଶଙ୍କା ମୋର ଅଛି । ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, ମୁଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ ଆପଣଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲି । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଗମନରେ ମୁଁ ଯେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲି ଏବଂ ତାହା ଯେ ବିଶେଷ ଗୁଭାରେ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି, ଏ କଥା ମୁଁ ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ କହିପାରେ । ଆପଣଙ୍କ ସମୟ ଅତି ବହୁମୂଲ୍ୟ ହେଲେହେଁ ମୁଁ ତାହା କେତେକ ପରିମାଣରେ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱର ତାହା କରିବା ଦେଲେ ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ କବିତା ରଚନା କରିବା

କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କୁ ଲିଖିତ ।

ବିଷୟରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଋଣୀ । ମହାମାୟା, ପାର୍ବତୀ, ଯଯାତିକେଶରୀ, ନନ୍ଦକେଶରୀ, ଜୀରା, ଶଲଙ୍କା, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, କେଦାରଗୌରୀ, ତୁଳସୀସ୍ତବକ, କବିତାବଳୀ ପ୍ରଭୃତି ଅମର ସଙ୍ଗୀତାବଳୀର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍କଳପୃଷ୍ଠରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ କେବେ ଉତ୍କଳୀୟ ଗିରିଶିଖରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ କେବେ ବା ଉତ୍କଳୀୟ ତରୁ ତଳରେ ସମାସୀନ ହୋଇ, କେବେ ବେଣୁ ଓ ତୂରୀଧ୍ୱନି, କେବେ ବୀଣା ଓ ବଂଶୀ ଧ୍ୱନି କରି ନ ଥିଲେ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ “ପଲ୍ଲୀଶଙ୍ଖ” ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ “ନିର୍ଝରିଣୀ” ଯେ ଦେଖାଯାଇ ଥାଆନ୍ତା, ତାହା କିଏ କହିପାରେ ? ମୋ ପ୍ରତି ଯେ ବାଗ୍‌ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନା—ଆପଣଙ୍କ କଥା ତାହାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଣ । ମୋ ନିଜର ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଇତି ।

ଆପଣଙ୍କର
ସ୍ନେହାଭିଳାଷୀ
ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର

---

(୨)

ସମ୍ବଲପୁର
୧୯୧୧

ପ୍ରିୟତମ ଗଙ୍ଗାଧର ବାବୁ,

ଆପଣଙ୍କ ପରି ସୁକବିଙ୍କର କବିତା ପାଠ ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ମଣିଲି । “ଚନ୍ଦ୍ରକଳା” ପ୍ରଭୃତି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିଥିଲି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମୂଳାବ୍ୟ “କୀଚକବଧ”ର କନିଷ୍ଠ ସ୍ଥାନୀୟ ହେଲେହେଁ ଛନ୍ଦରେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ରଙ୍ଗାଜୀବପଣର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ । “ବୈଷ୍ଣବବ୍ୟାସ”ର ରଚନାପରିପାଟୀ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ।

ଅଦ୍ୟ “ପ୍ରଣୟାଙ୍କୁର” ପାଇ ଏକାସନରେ ଶେଷ ନ କରି ରହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏହା କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

‘ବନ୍ଦିତାବନ୍ଦୋଳ’ ମୁଖବନ୍ଧରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

"ଶକୁନ୍ତଳା"ର ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଭାଷାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ନିର୍ବାଚନ କୌଶଳ କବିଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ।

କବି ଗଙ୍ଗାଧର ଏହା ସମ୍ବଲପୁରର କାହିଁକି ଉତ୍କଳର ରତ୍ନସ୍ୱରୂପ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍କଳରେ ରତ୍ନର ଆଦର ହେଉ ନାହିଁ । ଏହା କବିଙ୍କର ତଥା ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ।

ଗଙ୍ଗାଜଳ ଯେପରି ସର୍ବ ସ୍ଥାନକୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଏ, ସେହିପରି ଶକ୍ତି-ଶାଳୀ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ଯେକୌଣସି ବିଷୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସୁନ୍ଦର କରିପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର "କୀଚକବଧ" "ଇନ୍ଦୁମତୀ" ପରି ତତ୍ପ୍ରଣୀତ "ପ୍ରଣୟାଙ୍କୁର", "ଅଯୋଧ୍ୟା ଦୃଶ୍ୟ", "ବେଦବ୍ୟାସ" ପ୍ରଭୃତି ଖଣ୍ଡକବିତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରସାଦମାଧୁର୍ଯ୍ୟଗୁଣରେ ପାଠକର ମନୋହାରିଣୀ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର ରଚନା ଯେପରି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ସେପରି ଅଳଙ୍କୃତ । ଆଧୁନିକ ଭାବ ଓ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟସୁଲଭ ଭଙ୍ଗୀର କିପରି ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗ ହୋଇଅଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠକ ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବେ । ପ୍ରକୃତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଶକ୍ତି କେବଳ ସ୍ଥାନ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ କାହାଣୀ ଘଟନାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ, ନିସର୍ଗ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ମାନସ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚିତ୍ରଣରେ ଅଧିକତର ପରିସ୍ଫୁଟ ହୁଏ । ଯୁବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଶକ୍ତି । ମୋର ଆଶା ଏହି ଯେ, କବି ତାଙ୍କର ଏହି ଶକ୍ତିକୁ ଅନୁଭବ କରି ନିସର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସରଣପୂର୍ବକ ନାନା କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୟନଦ୍ୱାରା ସ୍ୱଜୀବନକୁ ସଫଳ କରିବେ ଏବଂ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟକୁ ମହିମାନ୍ୱିତ କରିବେ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ନ କହି ରହିପାରିଲି ନାହିଁ । ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ରତ୍ନାବଳୀର ଭଣ୍ଡାର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ଯେଉଁ ଅଭାବ ରହିଯାଇଛି ତାହାର ପ୍ରପୂର୍ତ୍ତି କିପରି ହେବ ? "କୀଚକବଧ" ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଦିଆଯିବା ପକ୍ଷରେ କାହାର ଆପତ୍ତି ହୋଇପାରେ । ତହିଁରେ ପ୍ରଣୟ, ପାପ ପ୍ରଣୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ସଙ୍ଗେ ତଜ୍ଜନିତ ବିଷମୟ ଫଳର ବର୍ଣ୍ଣନା ଥିଲେହେଁ, ପଦ୍ୟୁଁ ପଦ୍ୟୁଁ ଅପରିପକ୍ୱ ତରଳ ଓ ଅଗଠିତ ମନରେ

ବିଚାରର୍ ଅବର୍ତ୍ତୀବ କିମ୍ବା ଗ୍ରହଣୀୟତା ହୋଇପାରେ । ନାରୀ ପ୍ରଣୟ ବ୍ୟତୀତ ମାନବ ଚରିତ୍ରର ଅନ୍ୟ ମହତ୍ ଭାବ କିମ୍ବା ନିର୍ମଳ ସଂଯତ ପ୍ରଣୟ ଚିତ୍ରଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ରୀକୃତ କାବ୍ୟର ଅଭାବ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟରେ ଅଛି । "କଲ୍କି", "ମହାଯାତ୍ରା"ରେ ଯେପରି ଉନ୍ନତ ଚରିତ୍ରର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି, ସେହିପରି ମାନବ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣର ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ କିଏ ପୂରଣ କରିବ ? କବି ଗଙ୍ଗାଧର ଶକ୍ତିର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉନ୍ମେଷ "କୀଚକବଧ"ରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ତାହା ପରିସ୍ଫୁଟ ହେବ କି ?

ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ।

---

(୩)

ସମ୍ବଲପୁର ହାଇ ସ୍କୁଲ
୧୩ । ୩ । ୧୯୧୨

ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ପଦ ଶଶିଭୂଷଣବାବୁ ଓ ରଜନୀଭୂଷଣବାବୁ,

ତା ୧୦ । ୩ । ୧୯୧୨ ରେ ଲିଖିତ ଆପଣମାନଙ୍କ ପୂଜ୍ୟପାଦ ପିତୃଦେବ ମହୋଦୟଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତରମୂର୍ତ୍ତିର ଆବରଣୋନ୍ମୋଚନ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯୋଗଦାନ କରିବାର ସାଦର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଏତକ୍ଷଣି ପାଇ ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମଣିଲି । ଦେଶକାଳର ଦାରୁଣ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନିବନ୍ଧନ ଏହି ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନିଜକୁ କ୍ଷୀଣପୁଣ୍ୟ ମଣୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ପୁଣ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାନୁଭୂତି ଓ ସହୃଦୟତା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ଉତ୍କଳରେ କିଏ ବା ଏ ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ନ ଦେବ ?

କବିବରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଉପକୃତ, ଏ କଥା କହିଲେ ଧୃଷ୍ଟତା ହେବ । ପୁଣି ତାହା ସ୍ୱୀକାର ନ କଲେ କୃତଘ୍ନତା ହେବ । ଧୃଷ୍ଟତା ଦୋଷ, କୃତଘ୍ନତା ପାପ । ପାପକୁ ଛାଡ଼ି ଦୋଷକୁ କିଏ ନିର୍ବାଚନ କରିବ ? ଏପରି ଧୃଷ୍ଟତାଦୁଷ୍ଟ ଅନେକ ବାହାରିବେ । ପ୍ରକୃତରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଉତ୍କଳରେ ବିରଳ । କିନ୍ତୁ ମହଜ୍ଜୀବନ ବୃଥା ଯାଏ ନାହିଁ । କାଳେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭାବଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭାବିତ ହେବାର ଆଶା କରାଯାଏ । ଏହି

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କୁ ଲିଖିତ ।

ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିବାଦ୍ୱାରା ଆପଣମାନେ କଟକର ଶୋଭା ଓ ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳର ଭାବୀ ଆଶା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାସ୍ୱ ଯୁବକମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ମହାଜନ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ନବଜୀବନର ଆବିର୍ଭାବ କରାଇବାର ଗୋଟିଏ ଉପାୟ କରିବାଦ୍ୱାରା, ଉତ୍କଳ ଆଶା ଫଳବତୀ ହେବାର ଦ୍ୱାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଦେଲେ । ଆପଣମାନେ ବାସ୍ତବ ଗୋଟିଏ ମହଦନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଚିର ବିବାଦ । ଏହିପରି ସଦନୁଷ୍ଠାନ ଯେ ଶୀଘ୍ର ସମାହିତ ହେବ, ଏପରି ଆଶା ନ ଥିଲା । ଆପଣମାନଙ୍କ ପିତୃଭକ୍ତି ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ଧନ୍ୟ । ଆପଣମାନଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ମୋର ସ୍ମରଣ ହେଲା ଉତ୍କଳର ଶିରୋମଣିମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସ୍ମୃତିମନ୍ଦିର ସଂସ୍ଥାପନର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥିଲେ । 'ହଂସ ମଧ୍ୟେ ବକୋ ଯଥା' କାର୍ଯ୍ୟ-ନିର୍ବାହକ ସମିତିର ମୁଁ ଜଣେ ସମ୍ପାଦକ ଥିଲି । ଏହା ସ୍ମରଣ ହୋଇ ଅସ୍ମମାନଙ୍କ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟତା ଓ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟତାରେ ଯେପରି ଲଜ୍ଜା ଓ କ୍ଷୋଭ ହେଲା, ଆପଣମାନଙ୍କ କୃତକାର୍ଯ୍ୟତାରେ ତତୋଧିକ ଆନନ୍ଦ ହେଲା ।

ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ମାଇ ଆପଣମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିପ୍ରୀତିପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ବଳବତୀ ଇଚ୍ଛା ସଙ୍ଗେ ସେହି ଅବେଦ ମିଶ୍ରିତ ଆକାଂକ୍ଷା ମନେପଡ଼େ ।

"Ye God, annihilate space and time.

ବାହ୍ୟ ଭାବରେ ଏହି ଆକାଂକ୍ଷାର ପ୍ରପୂର୍ତ୍ତି ଅସମ୍ଭବ ହେଲେହେଁ କଳ୍ପନାରେ ମୁଁ ଦେଶକାଳର ବ୍ୟବଧାନ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗଦେବି ।

ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାନକୁ ରାଧାନାଥ କେତେ ଥର ଡାକିନେଇ କଟକର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ବୁଲି "କବିମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା"ର କଥା ମଧୁରଭାଷାରେ କହୁଥିଲେ

ମୁଁ ସେହି

ନନ୍ଦକିଶୋର

(୪)

ଭଗରପଡ଼ା, କଟକ
୦୨ । ୩ । ୧୯୧୬

ପ୍ରିୟତମ ପଦ୍ମଚରଣ,

ତୁମ କଥା ଅନେକ ସମୟରେ ସ୍ମରଣ ହୁଏ । ଆଜ ବିଶେଷ ଭାବରେ ମନ ତୁମ୍ଭ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାରୁ ପତ୍ର ଲେଖିଲି । ଆତ୍ମା ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ଟେଲିପାଥି ଆକର୍ଷଣ ବିପ୍ରକର୍ଷଣ ଠିକ୍ ଜଡ଼ଜଗତର ଗତି ପରି ଘଟିନ୍ତି ନାହିଁକି ? ନା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ?

"ନବୀନ ତପସ୍ୱୀ" ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ହେଲେ ଶୁଣି ଖୁସୀ ହେଲି । ତୁମ୍ଭେ ଓକିଲ, ସେ ଡେପୁଟୀ, ଯାହାଲାଗି ସଂସାରର ଲୋକେ ଲାଳାୟିତ । ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ମୁରବିମାନେ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ଭର୍ତ୍ତି କରନ୍ତି ତାହା ଏବେ ତୁମ୍ଭ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କ ଜୀବନରେ ସଫଳ ହେଲା—ଭଲ କଥା । ସଂସାର ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା—ଅବହେଳାର ଜିନିଷ ନୁହେଁ ; କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭର ବଂଶ ଡେପୁଟୀ ଓକିଲ ବଂଶ ବୋଲି ଯେତେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲଭିବ, କବିବଂଶ ବୋଲି ତହୁଁ ଅଧିକ ଗୌରବ ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜନନୀ ରତ୍ନଗର୍ଭା ଆଖ୍ୟା ଲାଭ କରିବେ, ଏପରି ମନ ଅଛି । ତାହା ଯେପରି ଶୀଘ୍ର ଘଟିବ, ଦୁଇ ଭାଇ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୁଅ ।

"ନାନାବାୟାଁ ଗୀତ" ଖଣ୍ଡିଏ ଉପହାର ଦେଇଥିଲି । ଭଲ ନ ଲାଗିଥିବାର ଚିହ୍ନ ନୀରବତା । ସବୁ କବିତା ସବୁ ଅବସ୍ଥାରେ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ । ତୁମର ଯେତେବେଳେ ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ହେବେ, କେତୋଟି ପଦ୍ୟ ଭଲ ଲାଗିପାରେ । କାରଣ ଶିଶୁଚକ୍ଷୁରେ ନ ଦେଖିଲେ ସେଥିରେ ପ୍ରଣିଧାନର ଉପଯୁକ୍ତ ବିଷୟ କିଛି ନାହିଁ । "ଶର୍ମିଷ୍ଠା" ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ "ନାନାବାୟା" ସହିତ ଦେଇଥିଲି କି ? ଠିକ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ମନେ ପଡୁନାହିଁ । ଯେବେ ନ ପାଇଥାଅ, ଲେଖିବ । ଲୋକନାଥ ବାବୁ ଡେପୁଟୀ ଇନ୍ସପେକ୍ଟରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେବି ।

କବି ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଲିଖିତ ; 'ସହକାର' ୧୩୪୮ ସାଲ ଚୈତ୍ର ସଂଖ୍ୟାରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ତାଙ୍କୁ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥାଏ । କାରଣ ଅନେକ ସମୟରେ ବହି ହଜେ । ତେଣୁ ମୁଁ ତାଙ୍କରେ ତାହାଙ୍କୁ ବହି ପଠାଏ ନାହିଁ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ମହାଶୟ ଏମର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି କାରଣରୁ 'ଶର୍ମିଷ୍ଠା' ବା "ନାନାବାୟା" ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ପୁଣି ମୋର ନିଜ ବହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏପରି ସଙ୍କୋଚ ଭାବ ଥାଏ ଯେ, ତାହା ଯେକି ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କପଟାଚାର ହାନ୍ତ୍ର ପଠାଇବାକୁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ବିରତ ଥାଏ । "ବସନ୍ତକୋକିଳ" ପ୍ରଭୃତି ବହି ବହୁ ଦିନରୁ ନିଃଶେଷ ହେଲାଣି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ "ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର" ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରକାଶର ଆଶା ଏ କାଗଜଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଯୁଗରେ ସୁଦୂରପରାହତ ପରି ଜଣାଯାଏ । ତୁମ୍ଭର ବହି କେବେ ବାହାରିବ ? "ଶୂନ୍ୟସେତୁ" କିମ୍ବା ସେହିପରି ନାମ ଦେଇ ତୁମ୍ଭର ଖଣ୍ଡିଏ କବିତା ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କର । ଯାହା କରିପିବ ତାହା ହେଲା ବୋଲି ଜାଣିବ । ଯାହା ହେବ, ତାହା ତ ଭବିଷ୍ୟତର ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭରେ । ଭବିରୁ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ଅତୀତରୁ ବର୍ଦ୍ଧିତ ଓ ବିକଶିତ ହୁଏ । ଏହା ଯେପରି ସତ୍ୟ, ବାହ୍ୟାଚିର ଅନୁଷ୍ଠାନାଦି ମାନସିକ ବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସତ୍ୟ । ତୁମ୍ଭର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ତୁମ୍ଭର ରଚନାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରେ । ଘରଦ୍ୱାରମୂର୍ତ୍ତିରେ ତୁଳସୀଚଉରା ପରି ସେ ତୁମ୍ଭ ଦୃଷ୍ଟି ଆଗରେ ସବୁବେଳେ ପଡ଼ି ତୁମ୍ଭର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଗତି ନିରୂପଣ କରିବ । ଏ ଜୀବନ ଗୋଟିଏ ବିସ୍ମୟକର ବ୍ୟାପାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ରିୟାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଓ ତାହାର ଶେଷଫଳ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଯାଏ ।

ତୁମ୍ଭର ସନ୍ତାନାଦି କଣ ? ମଦନର ବିବାହ ହୋଇଛି କି ? ତୁମ୍ଭେମାନେ କେତେ ଭାଇ, ପିତା ମାତା ଅଛନ୍ତି କି ? ମୁଁ ଏତେଦିନ ତୁମର ଏସବୁ ବିଷୟ ନ ଜାଣିବା ଲଜ୍ଜାର କଥା; କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ଆମ ସମାଜ ଏହିପରି ହୋଇଯାଇଛି । ସବୁ ବିଷୟରେ ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହିତା ବଢ଼ୁଛି; ଗଭୀର ଦୃଷ୍ଟି କାହିଁରେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାତି ୧୨ଟା । ଟିକିଏ ଅବସର (?) ପାଇ କଣ ଗୁଡ଼ିଏ ଲେଖିଲି । ତୁମ୍ଭେ ତ ଓକିଲ ମଣିଷ ।" Time is money —ଏହି ଧାରଣାର ଛାୟା ଦିନକୁଦିନ ତୁମ୍ଭର ମାନସିକ ବୈଠକଖାନା ଦ୍ୱାରରେ ପଡ଼ିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ପଢ଼ିଥିଲେ ମୋର ଏ ପତ୍ର ଠିକ୍ ମୋର "ନାନାବାୟା ଗୀତ"ର ଦଶା ଲଭିବ । କିନ୍ତୁ ଆଶା ମଧ୍ୟ ଅଛି । ତୁମ୍ଭେ

ଯେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୁଅ, ତୁମ୍ଭେ ଚିର ! କବିର ହୃଦୟବନ୍ଧୁ ଓ ତୁମ୍ଭ ଜୀବନର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ କୋମଳତା ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମରେ ମଧ୍ୟ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହୁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ କଅଣ ଲେଖୁଅଛି ? ନବ ବସନ୍ତର ଆଗମନରେ କବି-ହୃଦୟ ନାଚେ । ତା'ର ଫଳ କାହିଁ ? ମୋର ଆଜ ସେ ବସନ୍ତର କୋକିଳ ନାହିଁ ! ଉଦ୍ଦାମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ କେଉଁଣେ ଯାଇଅଛି । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ଆଶା ନେତ୍ରରେ ଅନାଇ ଅଛୁଁ । ସ୍ୱର୍ଗର ବାଣୀ, ଦେବୀ ବୀଣା, ଆଶାର କଥା, ଅପୂର୍ବ ଗାଥା ଶୁଣାଇବ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, ଉତ୍କର୍ଷ, ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଅପେକ୍ଷା-କରିଅଛୁଁ । ମୋର ଝିଅଟି ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ବୃତ୍ତି ପାଇଅଛି । ଏଥର ତାକୁ Ravenshaw Hindu Girls' Schoolରେ ଦେବି । ମୋର ତୃତୀୟ ପୁଅ ଓ ପଞ୍ଚମ ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ଉପଲକ୍ଷରେ ପିଲାମାନେ ସ୍ନାନରେ ଅଛନ୍ତି । ତୁମର ସ୍ତ୍ରୀ କେଉଁଠାରେ ?

ଶୁଭାନୁଧ୍ୟାୟୀ
ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର